

Ex Bibliotheca
majori Coll. Rom.
Societ. Jesu
IV. 14. d

IV
5
B
4. – 3. D. 28

71.3.H.8.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI, CARTHAGINENSIS presbyteri, autoris antiquissimi ac doctissimi operum,

TOMVS PRIMVS.

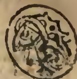
Ad complures veteres è Gallicanis Germanicísque bibliothecis conquisitos codices recognitus, in quibus præcipuus fuit vnus longè incorruptissimus in vltimam vsque petitus Britanniam: non omissis accuratis Annotationibus.

Catalogum autem aperiet versa pagina.

Accessit & Index copiosior.

BIBLIOTECA NAZ. VITTORIO EMANUELE ROMA

PARISIIS,
Apud Audoënum Paruum, sub intersignio Lilij Aurei, via ad D. Iacobum.
1566.

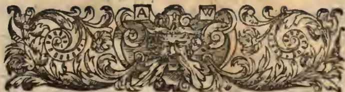
SIGISMVNDVS GELENIVS LECTORI S.

DICI vix potest quantò procliuius omnia degenerent in deterius, quàm in melius proficiant. Vel Plinius iam tum prima chalcographia tam miserè fuit tractatus, vt in recurando plurimis doctis viris sudandum fuerit, donec pristinam reciperet faciem. Idem & TERTVLLIANO huic accidit, in quo iterum atque iterum sarciendo quantum se exercuerit vir doctissimus B. Rhenanus, apparet ex adiunctis ipsius Annotationibus. atqui multò facilius erat totum opus denuò transcribere, sed non dabatur copia satis emendati codicis. Tandem ex vltima Britannia Ioannes Lelandus, vir antiquarius & feliciori dignus valetudine, cõmuicauit exemplar in Masburensi cœnobio gentis eius vetustissimo repertum, in quo nihil desiderare posses amplius. Tãta erat integritas, nisi quòd aliquot libri deerant. continebat autem & omnia illa quæ accesserunt ad postremam editionem Lutetiæ: quæ si quis cum hac præsenti cõtulerit, videbit non vanum esse Gelenium. vtinam habuisset codex is etiam reliqua, nihil in hoc scriptore requireretur in posterum. Meum laborem imputare nõ libet, senties tamen lector quantò postrema hæc cura sit potior. Bene vale, & fruere, habiturus lectionem planam, quæ antè confragosa fuerat.

CATALOGVS OPERVM Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI, QVAE IN hoc primo tomo continentur.

De patientia liber I.	fol. 14
De carne Christi lib. I.	37
*De resurrectione carnis lib. I.	78
*De præscriptionibus aduersus hæreticos lib. I.	160
Aduersus Iudæos lib. I.	198
Aduersus Marcionem lib. V.	243
Aduersus Hermogenem lib. I.	551
Aduersus Valentinianos lib. I.	642
Aduersus Praxean lib. I.	671
De Corona militis lib. I.	745

Quæ asterisco notata sunt, habebantur in Britannico codice, quod ad castigationis commendationem pertinet.

REVERENDISSIMO

IN CHRISTO PATRI,

Principi, ac domino D. *Stanislao Episcopo Olmucensi, &c. dignissimo, Beatus Rhenanus Selestadiensis* S. D.

BIBLIOTECA NAZ. VITTORIO EMANUELE ROMA

VVM in hoc verè aureo renaſcentium literarum ſeculo, STANISLAE præſul eximie, quo non modò tres illuſtres linguæ paſſim diſcũtur, ſed & quanto quæque ſcripta ſunt meliora, tantò pluris fiunt, ab omnibus operam dari videam; vt optimis ſtudiis quiſque pro virili ſua conſulat: & alius quidem incognita adhuc Latinis auribus è Græco vertit, alius indocte vel perperam verſa caſtigat aut elimat: alius Latinos autores iniuria temporũ deprauatos, veterum collatione exemplariũ reſtituit, aut obſcuros explicat: egò ſanè ne prorſus ſim aſymbolus, operæpretium putaui ſi SEPTIMII TERTVLLIANI lucubrationes in publicũ emitterem, autoris nõ minus vetuſti quàm inſignis, quibus iam per tot ſecula ſtudioſi ſacrarum li-

ã ij

terarum caruerunt. Atque quum dispicerē cuinam tam præclara monimenta consecrari deberent, in primis tu dignus mihi visus es, cui scriptor antiquissimus tāquam optimo patrono dicaretur. Nam ea es eruditione, & optimarum disciplinarum peritia præditus, & piis perspicacissimi ingenij dotibus polles, eáq; vitæ sanctimonia commendaris, vt autor eruditissimus, acutissimus, feruénsq; Christianæ pietatis assertor, libenter in sinū tuum conuolet, nimirum vt ipsum aduersus morosos quosdā, qui perinde veteribus ac nouis offendūtur, tuo patrocinio defendas. Nec vero patitur epistolaris angustia, vt virtutes tuas hic deprædicem, quas non solùm Morauia suspicit, sed & tota Germania admiratur: neq; enim latere potest virtus. Volumen illæ non exiguum desiderent. quanquam has C. Vrsinus Velius vir cum ob morum grauitatem, tum ob insignem literaturam nō immeritò tibi charus, quem vtriusque linguæ exornat peritia, felicissimum in pāgendis carminibus, in oratione soluta admirabilem, [illegible] Meretur id eximia liberalitas tua, quam sic in viros doctos exerces, vt veteris illius Mecœnatis laudem omnium calculis proxime tibi vindicaris. Suffecerit autem vel hoc vnum incomparabilis prudentiæ

dentiæ probitatíſque tuæ euidentiſſimum argumentum, quod inclytus Hungariæ rex Ludouicus in maximis regni negociis tuum plerunque exquirit conſilium, & in aulam ſuam huius rei gratia ſæpe te euocat. Quid ni autem id faceret filius, cuius pater egregiam Turzonum fidem ac prudentiam iam olim exploratam habuit, & beneficiis non contemnendis liberaliter exornauit? Sed cupis fortaſſis audire quonã pacto SEPTIMII TERTVLLIANI lucubrationes ad me peruenerint. Audi, rẽ paucis explicabo [illegible] Dn. Iacobum Zimmermanum illic decanum adiuimus. In cuius bibliotheca libris exquiſitiſſimis inſtructa, forte vetuſtum quendã codicem arripui, nonnulla Tertulliani continentem opuſcula, quem is ex Paterniaco Tranſiurano cœnobio commodum attulerat. Hũc quum me videret auidius euoluere, libenter pro ſuo cãdore permiſit, vt mecum auferrem. Deinde quum paulo pôſt agerem Argentorati, intellexiſſémque Thomam Rappium virum cum primis integrum & literatum ad thermas Hercinias, quas vulgus Syluestres appellat, proficiſci velle, rogaui hominem vt Hirſaugienſe cœnobium, quod illinc non multùm abeſt, adiret, & Tertulliani volu-

mina. quæ illic extare acceperam, ad nos commodato deferret. Is cum amore nostri tum adiuuandi literas studio, negotium id lubens suscepit. Atque, audi fortunam, vixdum biduum fuerat in thermis, quum reuerẽdus abbas Hirsaugiensis cœnobij Benedictinæ familiæ eximiũ decus vnà cum venerabili patre Nicolao Basellio, non tam integritate morum, quàm non vulgari literarum cognitione sanè quàm celebri, illuc quoque lotum venit. Quæ res effecit vt facilius impetraret quod volebat, consuetudine videlicet & contubernij & cõuictus fermè menstrua intercedẽte, & Basellio vehementer annitente vt votis meis satisfieret. Itaque Tertulliani libros secum attulit, quos ab illo paulo pòst apud Basileam agens accepi nõ minori gaudio, quàm si mihi gemmas misisset. Clamabam statim ὢ τῆς εὐδαιμονίας, felicem me putans cui tantus thesaurus obtigisset. Et quia tum apud Frobenium præla vacabant, vixdum perspecti libri typis excudi cœpti sunt. Nolebam enim prælorum & commodati voluminis opportunitatem, hoc est occasionem ipsam amittere, quippe qui scirem intra præstitutũ tempus codicem remittendũ, & prælа si semel alicui operi mancipentur, expectandũ fore donec id absoluatur. Quod nisi his rationibus inductus maturandum putassem, non fuisset à nobis æditus Tertullianus. Nam si per ocium mihi contigisset opus euoluere priusquam informari cœpisset, tot mendis compertis ab ædendo supersedissem. Quis enim cum

tam corruptis exemplaribus quicquam agere tentet? Enimuerò ſperabam ego Paterniacenſem codicem in his ſaltē libris quos ille complectebatur, Hirſaugienſi ſubuēturum, ſed diuerſum euenit. Si locus mendoſus accidiſſet, vt ſunt omnia mendis plena, tam erat vtrobique corrupta ſcriptura, vt alter ab altero videretur deſcriptus. Sed quoniam hoc intriueram, iuxta prouerbium, exedundum mihi fuit. Quàm verò moleſtus fuerit hic labor, dici non poteſt. Hoc vnum tamen mihi ſolatio fuit, quod hac opera videbam cōſuli bonis ſtudiis, & gaudebam vetuſtiſſimū inter eccleſiaſticos ſcriptorē, qui primus è Chriſtianis apud Latinos rem euāgelicam à temeritate hæreticorum ſtuduit aſſerere, erutum è tenebris luce donari. Quanquam erant quæ inter legendum me offenderent, de quibus paulò pòſt diſputabimus: ſed cogitabam apud me, eſſe veterem autorem [illegible], qui omnia concilia anteceſſiſſet, in quibus de variis rebus ſtatutum eſt, de quibus aliter olim ſenſerūt veteres: itaque boni cōſulenda, & in meliorem interpretanda partem, quæ apud hunc legerentur non apertis conciliorum ſanctionibus, aut illuſtrium doctorū ſcriptis damnatam. Quem animum ſi candidus quiſque lector attulerit, nihil dubito quin in perquàm paucis ſit offendendus. Fateor enim in nouæ prophetiæ mentione, cuius nonnunquam meminit, & in Monogamiæ libro, vbi vim facit verbis Apoſtolicis, quæ ad ſuam cauſam contentioſè torquet,

quemlibet pium multum offēdi:.sed illa magis est ridicula & stultior, quàm cui fides haberi possit, etiam si illam Romanus pōtifex nullus damnasset: ab hac autem hodie nō ita multum est discriminis,quum polygamia tā passim celebretur: vt mittā quod autoritate patrū orthodoxorū,iuxta D. Pauli doctrinā, Monogamia relata est in classem eorū,quæ cōsuluntur, non quæ præcipiuntur, imò semper in eo numero fuit,quemadmodū & cœlibatus, cōtra quorūdam hæreticorū sententiam, qui stupro secundas nuptias æquabāt. Sed quāquam Tertullianum D.Hieronym.æmulatione clericorū Romanorū in eam Montani hæresim secūdas nuptias detestantis,prolapsum esse scribit, video tamē quid illū mouerit, vt monogamiam suaderet, nimirū quod diem illū vltimum, quem ipse quodā loco diem expeditionis eleganter vocat,nō multū abesse putabat,in qua opinione non ea solū ætas fuit, sed & Gregorius Magnus Tiberi inundante præter morem, adesse iam mundi finē arbitrabatur. & quod videbat quātum periculi esset Christianismo ex imparibus cōiugiis, cū Christiana mulier gētili marito sociaretur, quod tum crebro fiebat, vt de cæteris cōmunis vitæ officiis taceamus,quibus quum magis astringantur coniugati, fortassis nōnihil impediatur interdū is qui toto pectore Christo seruire cupit, præsertim ea ætate, qua Christiani inter ethnicos degebant, illos nonnūquam affinitate cōtingentes. Et affectibus mundanis magis sunt obnoxij, qui liberos habent,

habent. Prima autē illa nascentis ecclesiæ tempora ferro transigebãtur, & sanguine fundendo pro Christo, & aduersis fortiter pro religione perpetiendis erãt occupata. Quam etiã ob causam D. Hieronym. minus fauere nuptiis visus est, vt non deessent qui virum optimũ velut Montanisten subaccusarẽt. Vnde purgans se sic ad Marcellam scribit: Nos, inquit, secundas nuptias non tam appetimus quàm concedimus, Paulo iubente, vt viduæ adolescentulæ nubant: Illi in tantũ putant scelerata coniugia iterata, vt quicunque hoc fecerit, adulter habeatur. Atque vtinã Tertullianus tantùm consuluisset vnas nuptias, non etiam præcepisset, certè melius illius scripta audirent. Nam tametsi quasdam opiniones interdũ sequutus est, quæ hodie prorsus sunt ab orthodoxis dãnatæ, tamen nihil æquè in causa fuit, vt illius opuscula in numerũ apocryphorũ referrentur, vt quod nouæ prophetiæ nonnũquam meminit, & monogamiam Montanicam propugnat. Siquidē in notissimo illo Gelasij pontificis decreto, cuius initium sancta Romana Ecclesia, Tertulliani libellis primariam autoritatē adimit pontificia censura. Non quod vetet illos legi, sed quod nolit illos publicè legi in templis, propter nimiam autoris vetustatem, παραδοξότερον nonnunquam vel loquentis vel quorundam veterũ dogmata secuti, quæ postea testimoniis sacrarũ literarum cõuicta sint, & ita damnata. Nam hoc significat apocryphi vocabulum, occultũ videlicet, quod non publicè &

in templis pronunciari debeat, ſed priuatim & domi legi poſſit. Nec mirum eſt vetuſtiſſimos illos ſcriptores, Papiam, Miltiadem, Irenæum, & Iuſtinum apud Græcos, & Tertullianum, Apollinarium, Arnobium, & Lactãtium apud nos, quædã fortaſſis prodidiſſe, quæ poſtea fuerint per autoritatẽ ſynodalẽ reprobata, quum hoc quod eſt in artibus & prophanis diſciplinis, vt à poſterioribus maiores ſuperẽtur quotidie aliquid adiiçientibus, & quod ab illis vtcunque inuentum eſt cõſummatius reddentibus, etiam in re theologica vſu venerit, vt Hieronymi ſeçulo homines multò ſubtilius fortaſſe philoſophati ſint de diuinis quàm ætate Tertulliani.

Me ſanè nihil magis extimulauit, vt hũc vetuſtiſſimum theologum in lucem emitterem, quàm vt theologis gratificarer, quorum intereſt non ſummulas modò neotericorũ deuorare, verum præſtãtiſſimum atque vetuſtiſſimũ quemque diuinarũ literarũ enarratorẽ perquàm diligenter excutere. In quo genere primũ occupat locum Tertullianus

tullianus omnium disciplinarum exactè peritus, & in arcanis literis nulli secundus. Philosophiam calluit egregiè, disputandi rationem summe tenuit, in rhetoricis exercitatissimus, in omni antiquitatis & gentilium literarũ cognitione cõsummatissimus, quam ei laudẽ Eusebij Ecclesiastica historia tribuit. Nã in libro De carne Christi, & De resurrectione carnis, quantus in philosophia fuerit apertè cõmonstrat, dum tantùm argumentorũ illinc profert, tam appositè, tã densè, tam acutè, vt nihil apud nos extet in hac re, quod cũ illo conferri possit. In libris Aduersus hæreticos quàm animosè, quàm doctè orthodoxã pietatẽ propugnat? quorum lectio nobis etiã hoc cõmodi præbet, quod cognoscimus plenius quibúsnam præstigiis & erroribus veteres illi hæretici, quorum hodie tantùm nomina tenemus, hominũ mentes ludificati fuerint. Nominatim autem quinque libris illis aduersus Marcionem quid doctius? in quibus insanũ hominẽ tam acriter vrget, vt non habentẽ quod respondeat, aut quo elabatur, fortissimis argumentorum nexibus constringat: quod dum facit, totum Euangelium, & Paulinas epistolas omneis cum veteri instrumento confert, & pulchrè cõsentire docet, quæ ille ἐκ διαμέτρου discrepare contẽdebat. Acceptum dubio procul diuinæ prouidentiæ ferre debemus, quod quum tot autorũ monimenta perierint, qui cõtra Marcionem stylum exeruerunt, hoc duntaxat opus Tertulliani in nostram vsque ætatem incolume sit seruatum,

vt appareat manifesta Marcionis dementia,& Tertulliani studiũ erga Christianam pietatem tandem orbi testatum fiat. Quod sanè volumẽ Aurelius Prudẽtius quum ἁμαρτιγένειαν scriberet, haud dubiè velut exemplar æmulatus est. In cæteris libris De pœnitentia, De cultu fœminarum, Ad vxorẽ suam, bone deus, quàm piè monet, vt professionis nostræ memores, Christianismum non solùm verbis, sed & factis exprimamus. Apologeticus postremò scriptus ad gẽtes pro Christianorũ expurgatione, quas nõ & eloquentiæ & eximiæ eruditionis opes ostentat? in quo nõ tam ethnicos superstitiosæ impietatis arguit, quàm à Christianis omnem mali suspicionem gnauiter depellit. An nõ talia scripta à situ & tenebris vindicata publicare, est thesaurum mundo communicare? Quãquam, vt ante testatus sum, sunt quædam in his quæ me offendant. Sed formoso nonnunquam corpori omnibúsque pulchritudinis numeris commendato, neuus aliquis turpiculus inest. Enimuero D. Hieronymus in epistola ad Trãquillinum, quum Originem propter eruditionem sic interdum legendũ arbitratur, quomodo Tertullianum, Nouatũ, Arnobium, Apollinariũ, & nonnullos ecclesiasticos scriptores, Græcos pariter & Latinos, vt bona eorum eligamus, vitemúsque cõtraria, iuxta Apostolum dicentem: Omnia probate, quæ bona sunt tenete: haud dubiè significat etiã in Tertulliani libris quædã inesse reprehendenda, præsertim in his, vt coniicio, quos de ecstasi conscripsit,

qui hodie non comperiuntur, fortassis ab illis suppressi, qui tranquillitati ecclesiæ consultum volebãt: nam (eodem autore) in septimo libro operis de ecstasi, Mõtani prophetiam pertinaciter asserit. Sed consiliũ Hieronymi de legendo Origene, nos ad Tertullianum quoque accõmodemus, sic huius bona recipiẽtes, vt mala respuamus. nam & hic (quod idem de Origene narrat) scripturas in multis bene interpretatus est, & prophetarũ obscura disseruit, & tam noui quàm veteris testamenti reuelauit maxima sacramenta. Porrò quum nihil sit in gentilium literis, vel tam prophanum, vel tam obscœnum, quod non magnificè æditũ à Christianis legatur, cur tam vetustus autor qui primus inter Latinos sacris enarrandis manus est admolitus, & nascentẽ Christi doctrinã laboriosissimis scriptis adiuuare tentauit, supprimi debeat nõ video. Et quæ Christianismi pernicies ex impuris quorũdam ethnicorum libris oriatur, notius est quàm vt hic sit indicandum. Enimuero ne quid tale ex Tertulliani voluminibus accidat, si cui non satis sunt argumenta singulis libris præfixa, & annotationes in marginibus adiectæ, monemus vt lecturus hũc autorem, libellum illũ cui titulus est, Definitiones ecclesiasticorum dogmatũ [illegible], diligentissimè prius euoluat, vt si quid aliter à Tertulliano traditũ legerit, ex eo libello sciat quid ab orthodoxis patribus in diuersis synodis sit statu-

tum: quas quũ omneis antecesserit Tertullianus, exceptis illis quatuor synodis Apostolicis; quarum Acta meminerunt, minus mirandum est, si sui seculi sit interdum opiniones secutus. Multũ sanè ad huius nos autoris lectionem animare debet, quod D. Cyprianus hunc suum magistrum vocauerit, nullum diem trãsmittens, in quo non aliquid in huius opusculis legeret. Et Nepotianũ celebrans Hieronymus à lectione Tertulliani commẽdat, quũ inquit, Sermo eius per omne conuiuium de scripturis aliquid proponere. Illud, aiebat, Tertulliani, istud Cypriani: hoc Lactantij, illud Hilarij est. Idem ex dãnato libro De monogamia non veritus est Paulinũ docere, quomodo sancti sint qui de fidelibus, id est, de baptizatis nascũtur, vt appareat prudentẽ lectorem etiam ex spinis rosam, & vndecũque profectum capere posse. Satis nunc puto liquere, reuerendissime pater, quid spectans has Septimij Tertulliani lucubrationes inuulgarim. Quæ sanè æditio quantis mihi laboribus constiterit, paucis dici nequeat. Nõ enim solum attulit difficultatẽ prodigiosa codicum deprauatio, verùm etiã affectati styli durities molestiam addidit. Itaque quando loca mẽdosa deprehendebam, & non subuenirent exemplaria, sciens religiosè esse tractanda authorum scripta nõ secus ac res sacras, nihil mutare volui (qui tamen multis mos est) sed cõiecturas quæ tum in mẽtem fortè veniebãt, in marginibus adieci, quarum nonnullæ nec multum mihi arridẽt, verùm cupiebam lecto-

lectorem dubitaturum adiuuare: quod si non vbique successit, non est idcirco dãnandus conatus. Vtinã mihi copia fuisset exẽplaris quod in Gorziẽsi cœnobio seruatur, id abest ad tertium miliariũ ab vrbe Mediomatricum, & itẽ eius quod apud Fuldã extat, vel eius quod esse Romæ ferunt. Sed spatiis iniqui tẽporis exclusi non potuimus ea nãcisci. Quanquam vereor nihil nostris esse emẽdatiora, quando codices quibus vsi sumus, Hirsaugiensis & Paterniacensis tam cõstanter per omnia consentiebãt, ex diuersis allati bibliothecis, & non vno tempore descripti. Sed hunc cõferendi laborẽ aliis committemus. Nec miretur quisquam cur tot mẽdæ in Tertulliani scriptis inoleuerint: quarum præcipuæ causæ sunt, neglectus autoris, quo multis annis non est lectorũ manibus tritus, & ipsum dicẽdi genus affectatum & Africanum, quod etiam magis effecit, vt minus legeretur, quàm quiduis aliud. Quod superest, præcor, vt tua celsitudo Tertullianum velut ab inferis in hanc lucem reuersum suscipiat ac legat, apertè cognitura quantum intersit inter modum tractandi diuinas literas veterum & recentiorum istorum. Et me suorum clientulorũ numero adscribat. Bene valeat R. D. T. cui me commendo. [illegible] Calend. Iuliis. Anno M. D. XXI.

PROVERBIA, AVT PROVERBII SPECIEM REFERENTIA, *quibus paßim in ſcriptis ſuis vtitur Septimius Tertullianus, à vulgo maximam partem deſumpta.*

De calcaria in carbonariam ire.

In De carne Chriſti, Igitur,inquit, de calcaria (quod dici ſolet)in carbonariam, à Marcione ad Apellen. Calcaria taberna eſt,vbi calx aſſeruatur, aut venditur. Sic & carbonaria à carbonibus. Vſus erit cùm res ſordida aut moleſta,æquè ſordida aut moleſta mutatur.Quoties itur de priſtino ad priſtrinum , de officio laborioſo ad officiũ æquè laborioſum. A domino difficili & moroſo ad dominum æquè difficilem & moroſum.

Media agina ferri.

In libro aduerſus Hermogenem, Qui inter bonum & malum ſuo arbitrio agitatus, in neutram tamen partem pronus & præceps,mediæ(quod aiunt) aginæ æquilibrato impetu ferebatur. Dici poteſt de eo quod in neutram partem propendet,nec ad dexteram,nec ad ſiniſtram deflectens,vt eſt in Numeris cap.xx. Agina foramen eſt cui ſcapus inſeritur.Vide locum indicatum.

Ad quod venimus,hoc age.

In Marcionem lib.4.Vt dici ſolet,inquit,Ad quod venimus,hoc age:Marcion aufer etiam illud de Euangelio, & reliqua. Hoc prouerbium , Hoc age, explicat Plutarchus in vita M. Coriolani, ἔοικεν οὖν ὁ νεμᾶς τάτ' ἄλλα τῶν ἱερῶν σοφώτατος ἐξηγητὴς γεγονέναι, καὶ τοῦτο παγκάλως γε νομοθετῆσαι πρὸς εὐλάβειαν αὐτοῖς. ὅταν γὰρ ἄρχοντες ἢ ἱερεῖς πράττωσί τι τῶν θείων, ὁ κύρηξ πρόσεισι μεγάλῃ φωνῇ βοῶν, οκ ἄγε. σημαίνει δὲ ἡ φωνὴ,τοῦτο πρᾶττε. προσέχειν κελεύουσα τοῖς ἱεροῖς, καὶ μηδὲν ἔργον ἐμβαλεῖν μεταξὺ,μὴ δὲ χρείαν ἀσχολίας, ὡς τὰ πλεῖστα τῶν ἀνθρωπίνων ἀναγκαίῳ τινὶ τρόπῳ, καὶ διὰ βίας παραινόμενα. hoc eſt, Videtur igitur Numa cùm in aliis

aliis quæ ad ſacra pertinent ſapiẽtiſſimus præceptor fuiſſe, tum hoc perquã bene inſtituiſſe ad pietatem ipſis accommodum. Nam quãdo principes vel ſacerdotes peragunt aliquod ſacrum, accedit præco magna voce clamãs, Hoc age. ſignificat autem Latinis ea vox, Hoc fac. Quo verbo iubemur attendere ad ſacra, & interim nulli operi locum facere aut occupationis neceſſitati, quemadmodũ in negociis humanis ſæpe contingit, quæ nunc neceſſitate aliqua, nunc per violentiam & tumultum abruptè & incompoſitè geruntur. Hactenus Plutarchi ſenſum reddidimus. Nõ poſſum mihi tempetare quin hoc loco verba Cypriani martyris adſcribam ex cõmẽtario in Dominicam orationem. Quando ſtamus, inquit, ad orationem fratres dilectiſſimi, vigilare & incumbere ad preces toto corde debemus. Cogitatio omnis ſecularis & carnalis abſcedat, nec quicquam tunc animus quàm id ſolum cogitet quod precatur. Ideo & ſacerdos ante orationem præfatione præmiſſa, parat fratrũ mentes dicendo, SVRSVM CORDA, vt dum reſpondet plebs, HABEMVS AD DOMINVM, admoneatur nihil aliud ſe quàm dominum cogitare debere. Hęc Cyprian. Fecimus huius rei mentionẽ in annotationib. in librum De corona militis.

Perſonam vel caßidem inducere.
Naſo agere.
Aſpis à vipera venenum mutuatur.
Ad vnam lineam congreßionem dirigere.
Producere lineas.
Ad lineas.
Ad gradum.
Lineæ inſiſtere.
A lineis excidere.
Iiſdem lineis dimicare.
Extrema linea non intelligentium.
Funem contentionis ducere.
Controuerſiam nectere.
Clauſis oculis aliquid agere.
De gradu pellere.
De gradu cedere.
Gradum figere.

Aduersus Praxean, Hic mecum, inquit, gradum fige. Et infrà, Hic ergo iam gradum volunt figere stulti, imò cæci, & reliqua. In De virginibus velandis, Vbi enim gradum fiximus, de Apostoli absoluta definitione. In De fuga in persecutione, Itaque cùm duces fugiūt, quis de gregario numero sustinebit ad gradum figendum suadere?

Sportulam furunculus captas.

Asinus de Æsopi puteo. modò venis, & statim exclamas.

Locum in balneis occupare.

Viua voce.

De limine offendere.

Malum foras.

Ex ære collatitio.

Mulum de asino pingere.

Epicitharisma.

Mappa missa.

Scytha tetrior.

Hamaxobio instabilior.

Massageta inhumanior.

Amazone audacior.

Nubilo obscurior.

Hyeme frigidior.

Gelu fragilior.

Histro fallacior.

Caucaso abruptior.

Per eandem lineam semper serram reciprocare.

In De corona militis, Et quamdiu per hanc lineam serram reciprocabimus? De inani & vano labore dictum.

Fibulam laxare.

In De corona militis, Cæterum subuertit totam substantiam sacramenti causatio eiusmodi, vt etiam voluntariis delictis fibulam laxet.

Fibulam imponere.

In libro De monogamia, Cur non potuit post Apostolos idem spiritus superueniens ad deducendam disciplinam in omnem veritatem, per gradus temporum (secundum quod Ecclesiastes, Tempus omni rei, inquit, super terram) iam carni fibulam imponere?

Fauos post fella gustare.

In De corona militis, Vt & illam Christi coronã æmuleris, quæ postea ei obuenit: quia & fauos post fella gustauit, nec antè rex gloriæ à cœlestibus salutatus est, quàm rex Iudæorum proscriptus in crucem.

Tanti vitreum? quanti verum margaritum?

Vtitur hoc prouerbio in Martyribus, quod postea D. Hieronymus compluribus locis citat.

Sub tunica & sinu.

In De fuga in persecutione, Tu autem pro eo pacisceris, inquit, cum delatore vel milite vel furunculo aliquo præside, sub tunica & sinu, quod aiunt, vt furtiuo quem coram toto mundo Christus emit.

Qui fugiebat, rursus præliabitur, vt & rursus forsitã fugiat.

Eodem libro. Dictum olim in Demosthenem rhipsaspidem.

Quasi in limine occurrere.

In De monogamia, Ecce statim, inquit, quasi in limine duo nobis antistites Christianæ sanctitatis occurrunt.

Sua fronte.

Sua fronte proponi dicit, quod liberè & apertè debeat proponi, nõ coactè & tectè. In Monogamia, Oportebat igitur omnem communis disciplinæ formam suã fronte proponi.

A toga ad pallium.

In De pallio, Tamen, inquis, ita à toga ad pallium? Quid enim si & à diademate & à sceptro? Et in fine libri, Hæc nimirum indignitas erit, à toga ad pallium. Pallium Græcorum erat & philosophorum. Hoc etiam Romani toga reiecta amiciebantur. Hinc illud admirantis vulgi dicterium de potentioribus ad religionem Christianam transgressis, A toga ad pallium. Vnde motus Tertullianus vt scriberet pro pallio librum. Ammianus Marcellinus de Iuliano August. Namque in pace, inquit, eius mẽsarum tenuitas erat rectè noscentibus admiranda, velut ad pallium mox reuersuri.

De corio suo ludere.

In De pallio, Hoc soli chamæleonti, inquit, datum, quod vulgo dictum est, de corio suo ludere.

Omnia tempus reuelat.

In Apologetico capite octauo, Bene autē, inquit, quod omnia tempus reuelat, testibus etiam prouerbiis vestris atque sententiis, ex dispositione naturæ quæ ita ordinauit, vt diu lateat, etiam quod fama non distulit.

Terræ filius.

In Apolog. cap. 11. Nam & terræ filios vulgus vocat, quorum genus incertum est.

Stipulam quis in alieno oculo facilius perspicit, quàm in suo trabem.

In Apolog. cap 39. Prouerbium Euāgelicum, Matth. 7. & Lucæ 6. capite.

INDEX IN PRIOREM TOMVM OPERVM TERtulliani, quicquid apud eum autôrem memorabile eſt cõplectens, annexis in fine locis ſacræ ſcripturæ explicatis, & ſimilitudinibus Tertullianicis, magna diligentia per I. G. conſcriptus.

A

Aaron & filij eius cũ adirẽt ad ſanctũ prohibiti ſunt potare vinum 534

Abelis ſacrificia, quæ offerebat in ſimplicitate cordis, deus accepit 201

Abdicere, pro abdicare & reiicere 360

Aberrare nuſquam, magis diuinum quàm humanum 542

Abiicere nihil aliud, niſi amittere id quod erat conſecuturus ſi nõ abiiceretur. i ſalutẽ 273

Abluitur caro, vt anima emaculetur 86

Abrahã pedes angelorũ lauit 39

abraham quidam priorem conſtituunt, quàm mundum 253

abrahamus filiũ iuſſus immolare 19

abrahã deo antè placuit, quàm circunciderетur 202

abraham fidei pater, & diuinæ familiaritatis vir 96

abraham amicus dei vnde iuſtus deputatus, ſi non de æquitate & iuſtitia legis naturalis 201

abraham pater nationum repromiſſus 491

abrahæ ſemen Chriſtus 20

abrahæ ſemen benedictũ in omnes gentes 198

abrahæ dominus apparuit inter ipſos angelos 44

in Abraham typica fidei conteſtatio 19

Abraxas deus 157

abraxã Baſilides dixit eſſe ſummum deum 188

Abſolutio mortis ſi eſt, quomodo abſolueret à morte, qui nõ deuinxit ad mortem 274

Abſtinentia nubẽdi in facultate dinoſcitur 275

abſtinentiæ teſtimonium vacat, cum licentia eripitur ibid.

Acataleptos 640

ἄκατος nauigij genus quod velis potius agebatur, q̃ remis. Id &

ἀκάτιον aliquãdo dicitur 474
Accedere pro accidẽs esse 479
Acci Patina 601. 651
accidens & accidentia 513
accitus 625
Accusatiuus pro ablatiuo, & hic rursum pro accusatiuo 31
Acerba pro acerbè 4
achab rex veniam meruit, pœnitentiæ nomine 385
Achamoth 640
Achamotes 192
Acinetos 639 & 594
Acta cõmentarij sunt quos conficit respublica 715
actorum instrumentũ & apost. acta 488
actor procurator publicus 365
& actus ibid.
Adagnitio 312
Adã an in paradiso sit fact⁹ 294
adam perit per impatiẽtiam alterius 18
Adam incircuncisus in paradiso habitauit 201
adam confessus seductionẽ, & non occultata seductrice, rudis admodum fuit hæreticus 284
adam ante lapsum innocẽs erat, & deo de proximo amicus & paradisi colonus 18
adã in ergastulũ terræ laborãdæ relegatus, in ipso opere prono & deuexo ad terrã, vsurpatũ ex illa spiritum mũdi vniuerso generi suo tradidit 284
adam antè nomina animalibus enũciauit, quàm de arbore decerpsit, antè etiam prophetauit, quàm vorauit 147
adam nouissimus Christus 136
adam paradisi colonus 201
adam propter statũ legis, deditus morti est, sed spes ei salua est 310
adã dãnatur in mortẽ ob vnius arbusculæ delibationem, & exinde prosiliũt delicta cũ pœnis, & pereũt iam omnes, qui paradisi nullum cespitem norunt 265
adã liber, & sui arbitrij & suæ potestatis à deo institutus 287
adam an coactus sit peccare ibid.
adam & Euam deus non maledixit 310
adã nõ ex semine viri factus 57
adam homo animalis non recepit quæ sunt spiritus 283
adæ qd acciderit post lapsũ 294
adæ delictum 284
adæ deus ostẽdit exitũ trãsgressionis, ne ignorantia periculi, negligẽtiã iuuaret obsequij 287
adæ quod euenit, nõ deo, sed ipsi debet exprobrari 288
adæ & Euæ lex data, in qua omnia præcepta condita recognoscimus 200
adæ saluti Tacianũ cõtradic. 159
adæ adẽpta paradisi gratia & dei familiaritas 283
Adæ & Euæ restitutio promissa 106
Adam salutem non posse consequi Tacianus dixit 194
Adfinis cum genitiuo 548
Adlaborandi verbo vtitur Horatius 10
Admirationẽ offendiculo non carere 150
Aduectus 625

Aduētus Christi duplex à prophetis insinuatus est 316
Aduerbia pluratiue nominum instar Graci vsurpare solent 4
adulterium est nubere, manente matrimonio 448
adulterium, pro adulteratione, vitiatione & violatione 361
adulterium sine libidinis impatientia nemo subit 19
Aduocare pro consolari, & aduocatum agere languentium, quem vocat Tertullianus aduocatorem 360
aduocatio propriè est turba patronorum & amicorum, qui alicui in iudicio adsunt 240
aduocatio pro defensione ibid.
aduocationis vocabulum 10
Ægyptus nonnunquā totus orbis intelligitur, superstitionis & maledictionis elogio 217
ægyptus fœdißima decēplici castigatione percussa 298
ægyptus nonnūquam totus orbis intelligitur, superstitionis & maledictionis elogio 337
ægy. auro & argento spoliati ab Iudæis 424
ægyptiorum regnum 210
ægyptiorum dij Ibis & Crocodilus 298
ægyptiorum Hierophantæ 256
Ægrotantium Christianorum visitatio 730
Æmulari cum datiuo 12
Æmulus cum datiuo 158
Ænos 639
æon Teletos ibidem
æonum nomina & deorum Valentinianorum ibidem
Æquanimitatis mira fides 16
æquitatis caninæ stupor 15
Æs collocaticium 600
Æschines hæreticus 195
Æscul. primus medelas explorauit 752
Æsopi graculus 651
æsopicus graculus 600
Ætatis procacitas verecūdiam debentis vindicanda 299
Æternitas non habet tempus. Omne enim tempus ipsa est. Quod facit pati non potest. Caret ætate, quod non licet nasci 251
æternitatis candidatus Enoch 202
æternitatis candidati 145
æternitatis status quis alius, quā semper fuisse, & futurum esse, ex prærogatiua nullius initij & nullius finis 553
Æternum non posse diminutionem & subiectionē capere 559
Afflatum nominat Græca scriptura animā, non spiritū 291
afflatum minorē esse spiritū, & si de spiritu accidit, vt aurulā eius, non tamen spiritum 292
[redacted]
Agape 639.723
Agendæ 718
Agennetos 640
Ageratos 594.639
Agina est foramen illud in quo inseritur scapus trutinæ 549
aginæ mediæ æquilibrato im-

petu ferri pag. 581
Agnitio dei satis intelligit quid sibi incumbat 17
agnitionis natales 6
agnus paschæ 224
Agrippa scriptor 605
Albertina vallis 727
alligitur pro allegitur 70
alcibiades prophanus erepsit in sacra Cereris 586
alcinoi pometum 743
aletia 639
alexander Macedo decem annis regnauit 212
alexander Macedo nunquã Asiam vniuersam & cæteras regiones postea quàm deuicerat tenuit 220
alexandri argumentandi libido ex forma ingenij hæretici 56
Alienus cum genitiuo 604. 622
in Alieno agere 182
alioquin, pro alioqui 5
aliqui pro aliquis 366. 474
allegere pro allegare 626
allegorica 493
allegorica forma non est in omnibus propheticis eloquiis 98
Alleluia ab ecclesia Hierosolymitana mutuata est ecclesia Romana 725
alterius pro alius 35. 68
alueare pro vase pistorio cauo, in quo fit conspersio 629
alui gurges 146
Amazonia audacior 244
Ambitionis repudiatio nulla in egestate 275
Amentare 365
Amicitia renunciatur, quum dissoluitur 31
Anabaptistæ vecors hominum genus & inquietum 586
anaximander vniuersa cœlestia deum dixit 256
Anaximenes aërem deum dixit ibidem
Androgynos 634
Anennoëtus 640
Angelificata caro 105
Angelicæ potestatis proprium ex nulla materia corpus sibi sumere 45
Angelus seductionis in virgine Philumene 163
angelus magni consilij 55
angelus seduxit hominem 291
angelus perditionis malus an impatiens 18
angeli qui ad Abrahã & Loth venerunt, qualis substãtia suorum 331
Angeli apostatæ 499
angeli tanquã homines aliquando fuerunt 149
angeli conuersi in corpulentiam humanam 40
angelum quendam inclytũ mundum instituisse 49
angelorum corporandorum quæ causa 44
de Angelorũ salute nullũ mandatum Christus à patre suscepit 54
angelorum pedes lauit Abraham 39
angelos carnem non propriam gestasse, vt puta natura substantiæ

stantiæ spiritalis 45
angelos inferiores hominem fecisse 189
angel. appellare eos, quos ministros suæ virtutis deus præfecit 219
angelis perditis restitutio nulla repromissa est 54
Anima per semetipsam non homo 119
anima ante, quàm prophetia 253
anima in homine an deliquerit & an possit ad originalē summam referri corruptio portionis 291
anima habet suum vocabulum proprium, non egens communi vocabulo corporis 526
anima corporalis, habens proprium genus substantiæ, soliditatis, per quam quid & sentire, & pati possit 94
anima habet de suo solummodò cogitare, velle, cupere, disponere, ad perficiendum autem operam carnis expectat 94
anima prior degustat iudicium, sicut prior induxit admissum 95
anima ruinā corpori infert, cum efflata est 96
anima somnum non capit cum corpore ibidem
anima nec vocabulo cadit, quia nec habitu ruit ibidem
anima an prior sit condita quàm corpus 126
anima non didicit effigiem suam à Christo, sed salutem 53
anima non lauatione, sed purgatione sancitur 132
anima inquilina carnis 128
anima an carnalis 50
anima animæ sensus 521
anima nunquam sine carne est, quandiu in carne est 92
anima, quæ agit & impellit in omnia, carnis obsequium est ibidem
anima omnis immortalis, pronūciatum Platonis 81
animæ arx, carnis species 92
de Animæ statu Tertullia. scripsisse librum 80
animæ à primordio conscientia dei dos est 253
animæ cōflictationes, ieiunia & aridas escas 86
animæ ornamenta, quando caro susceperit 85
animæ totū viuere carnis est, vt non viuere animæ nihil aliud sit, quàm à carne diuertere 86
animæ sensualis natura 52
de Animæ testimonio libellus Tertulliani ibidem
animæ nostræ solius causa, an Christus venerit 50
animæ status an per traducem propagetur 68
animæ qualitas interpretanda 291
animam separauit deus à conditione factoris 292
animam immortalem esse tradit Plato 78
animam in persecutionibus statim oblata acerra negatione

lucrari 273

animam & corpus ipsum in seculo isto expositū omnibus ad iniuriam gerimus 21

animam vtrúm ne caro, an carnem anima circumferat 85

animam carni, vt magis deo proximam, dominari ibidem

de Anima libellus Tertulliani 126

animarum inludia 72

animarum interitum prædicarunt Sadducæi 31

animas duplici proprietate discernunt Valentiniani 660

animas torqueri, fouerique penes inferos, licet nudas, licet adhuc exules carnis, probat Lazari exemplum 94

animalia terrigena & aquigena 296

animalia minutiora maximus artifex de industria ingeniis aut viribus ampliauit 257

animi pro prioratu exciti, præsumptione vltionis accendi solent 644

animi diuini & humani sub eisdem licet vocabulis sensuum, magna diuersitas 300

Anna mater Samuelis spiritu gloriam deo reddidit 397

anna Britannica Francisci Ducis vnica filia, Maximiliano Cæsari desponsa 630

anniuersariorum sacrorum cum eleemosynis origo 731

Anonomastos 640

Ansam dare delictis 739

Ansegisus abbas Francicarum legum interpres 718

Antelij dæmones 759

antelij dij Græcis sunt, qui pro foribus dedicantur 743

Anthropos 639

Antichristi Marcion fuit 330

antichristus delinquentiæ homo, filius perditionis 103

antichristi, qui negant Christum in carne venisse, & qui nō putant Iesum esse filium dei 180

antichristi sunt, Christi rebelles 162

post Antichristi eradicationem agitabitur resurrectio 106

Antinous seruus Hadriani Cæsaris 742

antinous pro deo habitus 261

Antistatus 603

Antithesis, est oppositio cōtrarietatum 357

Antitheses Marcionis 368

in Antemna quæ crucis pars est, extremitates cornua vocātur 343

antonini principatus 177

Aoratos 640

Apellatiani, Apellitæ, & Apelliaci 33

Apella Iudæus cur dicitur 34

Apelles, Marcionis de discipulo emendator 407

apelles discipulus Marcionis, qui postea quàm in carnem suam lapsus est, à Marcione segregatus est 194

apelles creatorem angelum gloriosum superioris dei adfirmat, &

& facit deum legis & Israëlis, illum igneum 180
apelles resurrectionem carnis infringit 179
apelles quibus signis & præstigiis inductus, vt nouam hæresim induceret 163
apelles discipulus Marcionis, sed posteà ipsius desertor 37
apellis hæresis 79
apellis lapsus in fœminã desertor continentiæ Marcionensis 177
apellis væsana doctrina de solido Christi corpore 30
apellis error de corpore humano 82
Apion scriptor 605
Apis ædificia 257
Apocalypsim Ioannis Marcion respuit 374
ἀποκαρτερεῖν, & ἀποκαρτέρησις 240
Apollinarius scriptor 605
apollinarij error 316
Apollo à diuersis gentibus variis appellatur nominibus 744
Apollonius scriptor 605
apollonius vir disertißimus scripsit aduersus Montanum insigne volumen 665
Aporia 611
Aporiatio 159
Apostolatus columnæ 262
apostolici ecclesiæ deputantur, vt soboles Apostolicarum ecclesiarum 171
[redacted]
apostolici cognomẽ pontifici Romano vnde aduenerit 152
ab Apostolicis eccles. cæteræ mutuo sumpserunt doctrinam 151
Apostolus publice prædicare debet 38
apostolus ad omnes, dũ ad quosdam scripsit 528
apostolus solitus consilium subministrare, cum præceptum domini non habebat: & quædam edicere à semepiso, sed & ipse spiritum dei habens, deductorem omnis veritatis 748
apostoli quid 171
apostoli omnes docebãt, & omnes baptizabant, quibuscunque diebus, & tẽporibus fuisset occasio 733
apostoli à Paulo cur reprehensi 372
apostoli non alterius Christum annunciarunt, quàm eius dei, quem Christus prædicauit 321
apostoli septũaginta super duodecim allecti 424
apostoli an omnia sciuerint, & an omnia omnibus tradiderint 172
apostoli figuras veteris testamenti explicarunt 75
apostoli ecclesias cõdiderunt prædicando, tam viua voce, quàm per epistolas 171
apostolorum acta & Apocalypsim Marciõ pro falsis damnat 236
apostolorum traditio non alia.

agnoscẽda erit, quàm quæ hodie apud ipsorum ecclesias editur 264

apostolis nullum aliud negocium fuit, duntaxat apud Israëlitas quàm veteris testamenti resignandi, & noui consignandi, & potius iam dei in Christo concionandi 118

apostolos domini habemus autores, qui nec ipsi quicquam è suo arbitrio, quod inducerent, elegerunt, sed acceptã à Christo disciplinam fideliter nationibus adsignauerunt 163

apostolos duodecim solos cur Christus elegerit 394

apostolos in peruersum æmulari 178

ab Apostolis quòd non damnatur, imò defenditur, hoc erit indicium proprietatis 181

in Apostolis quidam dicunt spiritum fuisse, paracletum verò non fuisse 194

ab Apostolis id traditum esse constat, quod apud ecclesias apostolorum fuit semper sacrosanctum 374

Apparere est ministrare, famulari, & inseruire 71.158

Apparitores vnde 71

aqua ablui 257

aqua signare 182

[redacted]

aquam adituri, ibidem, sed & aliquantò prius in ecclesia sub antistitis manu contestamur nos renũciare diabolo, & põpæ & angelis eius 747

aquam baptismatis potare 229

aqua in aliena, alij deo tingi 268

Aquas Christus in suo baptismate sanctificauit 213

Aquilicinum 317

Aquileges ibidem

Aquilices ibidem

Arabiæ aliquid incendere 754

Araneæ retia 257

Arbegastus 606

arbitrium liberũ in Adam 287 vide Liberum

arbitrium liberum in Cain 311

arbitrij libertas homini in vtrãque partem concessa est 288. 289

arbitrio nostro eligendum nihil in ecclesia 163

Arche 639

ἀρχὴ vocabulũ, non tantùm ordinatiuum, sed & potestatiuum capit principatum 565

Archemorus Lycurgi filius à serpente læsus adhuc infans periit, ex incuria nutricis Hypsipyles 742

Archigalli principes sunt Gallorum, siue exectorum 72

ἄρχοντες sunt principes magistr. 565

Argumentationes expugnare 562

Argus anno vno regnauit 212

Ariadnæ sertũ ex auro & Indicis gemmis 751

Aries in nos temperatur, prouerb. 82

Aristiadis scripta 605

Aristoteles miser, qui dialecticam instituit, artificem struendi, & destruendi versipellem, in sententiis coactam, in coniecturis durã, in argumentis operariam contentionum, molestam etiã sibiipsi, omnia retractantem, ne quid omninò tractauerit 164

Armatura Christi & militia spiritalis pag. 533

Arretos 640

Artaxerxes regnauit quadraginta annis 212

Asconius Pedianus vbique fermè miserè corruptus, optimus Ciceronis interpres 319

Asia ipsa partim Romanũ Imperium agnouit 664

Asinus de Æsopi puteo 423. 422

Aspis à vipera venenum mutuatur, prouerbium 330

Assentari pro assentire siue cõsentire 545

Assertor qui 247

Athenienses intellexerũt Paulũ loqui de resurrectione carnis 119

Atquin pro atqui 5

Attica idololatria 251

Attinere disciplinæ 10

Auari 718

Audiens pro auditore 6

Auena frumẽti est vitium 666

[redacted]

Augustus post natum Christum vixit quindecim annis 213

Augustus post Cleopatram aliis annis quadraginta octo regnauit 212

augusti omnes Imperij anni quinquaginta sex fuerũt 212

augustiani census 47

Aures cordis requirit deus ab suis auditoribus 411

Aurelius Carthaginensis episcopus 36

Auses fil. Naue successor Moysi 340

Auspicari pro simpliciter incipere 715

Auspicata paßiuè 6

Autophyes 594.639

in Autorum veterum monumentis religiosè versandum 629

Axionicus hæreticus Valentinianus 644

B

B [redacted]

Babylonis turris superbißima 691

Bacchilus Corinthius 605

Balaam propheta accersitus à rege Balach ad maledicẽdum Israëlem 438

Balæ, quod non cogitauerat, dominus suggeßit 463

Balneo vtebãtur veteres, vt calorem & sanguinem seruarent 723

in Balneis locum occupare, prouerb. 322

Baptizamur nec semel, sed ter, singula nomina in personas singulas 706
baptizamur ter, amplius aliquid respondentes, quàm dominus in Euangelio determinauit 747
baptizari quosdam pro mortuis 131
Baptizandi ritus qualis tempore Tertulliani 717
baptizati olim alba veste induti 720
baptizati eam ob causam albis vestibus induebantur, quò meminissent se iam manumissos, & è seruis ac mancipiis diaboli, libertos factos Iesu Christi ibidem
baptizatis recens in occidētis ecclesiis, vinum & lac dabatur 722
Baptisma regenerare 129
baptisma vnum omnibus datum 718
baptisma vicariū carni quidam profuturum existimarunt ad spem resurrectionis 132
baptisma in remißionem delictorum 273
baptisma & eucharistia duo sacramenta primitiuæ ecclesiæ. 449
baptisma seruat Marcion morti aut repudio 390
de Baptismatis fonte surgentes dicere solebāt in prima statim dominici corporis communione, & dimitte nobis debita nostra 720
in Baptismate per simulachrum morimur, sed per veritatem resurgimus in carne 129
baptisma Ioannis ex Deo 460
baptismus bis in anno celebrari cœptus 718
baptismus paruulorū multis testimoniis probatur ibidem
baptismus olim mortuis datus 729
baptismū & eucharistiam Pontius Paulinus describit 720
ad Baptismū accessurus nomen suum dabat 719
ante Baptismū & post baptismum, quæ consuetudines fuerint olim in ecclesia 721
post baptismum susceptū lauacro cottidiano per totam hebdomadam abstinere 747
ex Baptismo suscepti, lactis & mellis concordiam prægustamus ibidem.
de Baptismo lex, ne quenquam sacerdotes baptizent, excepto mortis articulo, prǽterquam in Pascha & Pentecoste 718
in Baptismo caput ter mergitare 731
Bardesanes scriptor 605
Basilidis hæresis 79
basilides princeps Gnosticorum 585
basilidis hæresis multa absurda docuit 188
Beatum hominem quid faciat 303
Bellorum propria 338

Bene-

Benedici quid 318
benedictio inter vias nihil aliud, quàm ex occursu mutua salutatio 425
[redacted]
benedictionē à domino qui accipiant 304
Benedictus 155
Benignitatis paternæ legē Christus in omnes extendit 404
Bernhardus Burgundio in templo Spirensi per interpretem Germanicè concionatus est coram Chuonrado Aug. & principibus Imperij 606
Bethsaida piscina vsque ad aduentum Christi curando inualetudines Israël, desiit post Christum 231
Bibentes profusius apud veteres, fasciis primum circumligare caput solitos. Deinde vt aliquid ornatus accederet, alias postea corollas excogitasse, sed & pectora cinxisse coronis vnguentatis quosdam 736
Blasphemiæ formidandæ admon. 437
Blastus hæreticus latenter voluit Iudaismum inducere 195
Bombycis stamina 257
Bonus deus natura solus 288
bonum omne ad deum pertinet 17
bonum deus dispensat, vt cuique dignatur 14
bona fide, pro serio, siue profecto 545
boni ducere 476.
consulere ibidem. & 279
boni nullius homo, Tertull. 14
bonum & malum natura est notum 405
Bonorum quorundam sicuti & malorū, intolerabilis est magnitudo 14
Bonitas creatoris æterna 284
bonitatis perfectæ totum hominem redigere in salutem 269
bonitatis gradus secundus est in extraneos, qui in proximos primus est 404
Bonifacius archiepiscopus & martyr semel tātùm per diem missas fecisse dicitur 729
bonifacius rogatus, an liceret in vasculis ligneis sacramenta conficere ibidem
Brabianus scriptor Græcus 605
Britanniæ intra Oceani ambitum conclusæ sunt 210
Burch. Vuormaciensis episcopus 721
burchardi Vuormaciensis episcopi volumen congestum ante Gratianum 36
Butyro stipendiati 336
Bythios 594
Bythos 191. 594. 639

C

CÆdis vocabulum & cædendi verbum 588
Cadauer à cadendo 96
Cadere dicimus corpus in terrā per mortem, sicut res ipsa testatur 507
Caiana hæresis 180

Cainæorum hæresis 190
Cain primus homicida & primus fratricida 18
cain sacrificiũ deus reprobauit, quod non rectè diuisisset 201
cain deus maledixit 310
cain semen in arca fuisse, quo semen malitiæ non periret 191
in Cain terrena præostẽsa sacrificia 206
Caius cæsar, qui & Caligula, annis iij. mensibus octo, & diebus tredecim, regnauit 214
de Calcaria in carbonariam ire quid 33.43
Calicis aut panis etiam nostri, aliquid decuti in terram anxiè pati 747
Callimachus Iunoni vitẽ induxit 751
Camenas in aquas transfigurãt 256
Candida substantiuè pro veste 358.366
candida salutis 379
Candidus scriptor 605
candidati petitores honorũ 281
candidati diaboli 752
candidati restitutionis 310
Caninæ tenebræ 538
Cantherius in porta 588
Capio verbum 318
capit verbi vsus 478.480
capit opinari 158
capit, pro capax est fieri 359
Carda dea à cardinibus 742. 759
Cardo salutis 86
Carolus Magnus 152
caroli Magni lex de baptizãdis 718
Carnalia spiritalia significant in lege 382
carnaliter eos viuere, qui carnis negant resurrectionem 88
Caro non tingitur apud Marcionitas, nisi virgo, nisi diuortio baptisma mercata, quasi non etiã spadonibus ex nuptiis nata 274
caro iungitur & caro de nuptiis tollitur 269
caro Christi sola erat ex hominis carne sumenda, sine viri semine 58
caro Christi ex semine Dauid 63
caro est sponsa, quæ in Christo Iesu sponsum per sanguinem pacta est 149
caro suos sinus habet, in aquis, in ignibus, in alitibus, in bestiis cùm in hæc dissolui videtur, velut in vasa transfunditur ibidem
caro ministra & famula animæ deputatur 86
caro salutis est cardo ibidem
caro signatur, vt & anima muniatur ibidem
caro qualis resurrectura sit 83
caro & sanguis omnis resurgũt ex æquo in qualitate sua 134
caro seminatur in corruptela dũ dissoluitur in terram 511
caro ab exordio conflata, cõformata, congenita animæ, etiam in omni operatione miscetur illi

illi 93
caro spirat, quando spiritum habet, expirat autem cùm illum amittit 471
caro nostra cur non statim resurgat 56
caro sine anima, non homo 119
caro suscitabitur, vt sanguis vindicetur 107
caro quid aliud, quàm terra cõuersa in figuras suas 49
carnis vocabulum 526
carnis afflictatio hostia domino placatoria per humiliationis sacrificium 26
carnis opera ita apostolus damnat, vt carnẽ damnare videatur 127
carnis terrenæ testimonia 49
carnis nomen 512
carnis humanæ & ex homine sumptæ testimonia 54
carnis salutem quidam hæretici negant 460
carnis virtutes etiam iudicandæ 92
carnis tunica 85
carnis species, arx animæ 92
carnis opera ab Apostolo damnantur, non caro 67
carnis propriũ passionibus corrumpi 121
carnis dignitas 66
carnis restitutio, facilior quàm institutio 89
carnis despoliationem apostolus vocat circuncisionem 85
carnis restitutionis causa 90
carnis redemptor Christus 79
carnis recuperandæ vota 82
carnis ipsum mori est, cuius & viuere 88
carni nihil propriè exprobrari, nisi in animæ sugillationem, quod carnem ministerio sibi subigit 88
carnẽ Christi quæstionibus distrahere 37
carnem Christi quidam animalem adfirmant 50
carnem omni modo resurrecturam, atque illa ex demutatione superuentura habitum angelicum suscepturam, Paulum ostendere 122
in Carnem dirigitur, quicquid in sanguinem prædicatur, sine qua non erit sanguis 107
carnem nihil agere per semetipsam, quod non animæ deputetur 93
carnem quæ infuscãt non solùm tenenda, sed etiam ea quæ illustrant obseruanda 87
carnem Christi in cœlis vacuam sensu quidam adfirmãt, vt vaginam exempto Christo, sedere 66
carnem animam cur subeundo Christus, animam carnalẽ videatur habuisse 51
carnem suam solus Marcion odit 534
carnem Christi non fuisse peccatricem 56
carnẽ ab omni vexatione Christus restituit 41
carnem & sanguinem quidam

pro Iudaiſmo accipiunt 135
carnē Chriſtus de ſideribus, & de ſubſtantiis ſuperioris mundi an mutuauerit 44
in Carne, & cum carne, & per carnem agitur ab anima, quod agitur in corde 92
de Carne Chriſti volumen Tertulliani 79
Carpiſtes 640
Carpocrates dixit, Chriſtum nō ex virgine Maria natum, ſed ex ſemine Ioſeph, hominē tantummodo genitum, ſanè prae cæteris iuſtitiæ cultu, vitæ integritate meliorem: hunc apud Iudæos paſſum, ſolā animam ipſius in cœlo receptā, eo quod & firmior & robuſtior cæteris fuerit: ex quo colligeret, tētata animarū ſola ſalute, nullas corporis reſurrectiones 191
Carthaginenſis ſynodus 728
in Caſeo ex coagulo vis eſt ſubſtantiæ 60
Caßidem aut perſonam alicui inducere 52
Caſtigationis diuinæ indignationis gratulari nos decet 24
caſtitati valde fauit Tertull. 70
caſtitati adeo fauit Tertullianus, vt Cataphrygarum tandē ſecutus delirium, ſecundas nuptias damnarit 543
Caſtor ex Leda Tyndari coniuge 359
Caſtra tenebrarū, paganiſm. 756
caſtra lucis, eccleſia ibidem
caſtrametari 618
catechumeni hæreticorum ante ſunt perfecti, quàm educati 185
catechumeni, audita Euangelij expoſitione, iuſſi ſunt abire 361.362
Catulli Laureolus 652
Catullus Mimographus 607
Caucaſum prealtis rupibus inacceſſum eſſe 238
caucaſo abruptior 244
Cauere iuris verbum 9
Cauillari, pro cauere 739
Cebetis tabula 184
Cedere de gradu, prouerb. 166
Cellæ promæ 106
Cenſores diuinitatis 283
Centurionis fides 408
Cerdon de Chriſti natiuitate & reſurrectione carnis variè ſenſit 193
cerdon introduxit duo initia, id eſt duos deos, vnū bonum, & alterum ſæuum ibidem
cerdonis inſaniæ Marcion ſubſcripſit 315
[redacted]
Ceremoniæ ſecundum eccleſiarum & regionum diuerſitatem variant 718
ceremoniæ gentilium cur vitatæ à Chriſtianis 713
ceremoniæ non obſunt populo, ſed proſunt ſi modus in eis ſeruetur, & cauendum, ne præcipuam pietatem in illis collocemus 723
Cerinthus Chriſtum ex ſemine

Ioseph natum proponit, hominem illum tantummodo sine diuinitate contendens, ipsam quoque legẽ ab angelis datam perhibens, Iudæarum deum nõ dominum, sed angelum promens 191
Chabriæ apophthegma 716
Charis 639
Charismata expugnare 671
charismata sunt donatiua 505
Cherubin & Seraphin simplex ornamentum 306
Chiliastæ 316
christianæ disciplinæ officia, seu munia sunt reuerentia sacrarum literarum, reuerentia sacerdotum, &c. 586
christianarum literarum nullum ius capiunt non Christiani 182
[redacted]
Christianus nusquam aliud est 756
christianus qui non est, mortuus est 38
christianus credet, quid traditũ est ibidem
christianus nemo, nisi qui ad finem vsque perseuerauerit 161
[redacted]
christiani nominis propria forma 86
christiani institutio est de porticu Salomonis 165
Christianorum nomen à Christo deductum 398
christianorum est etiam mortuorum deum credere, & tamen viuẽtẽ in æuo æuorũ 299.300
christianorum studia & officia 729
christianorum antelucanus conuentus 729
christianis olim multa opus erat indulgere, qui plerũq; iã senes de paganismo ad Christianã religionẽ cõuertebãtur, difficulter ea relinquẽtes, quibus per omnem vitam assueuerant 730
christianos in die cœnæ domini, conuiuium simul in templo celebrasse 723
christianos ad leonem 100
christianos veteres ad Orientem versos precari solitos 588
christianos oportet lucere in mũdo vt filios lucis 686
à Christianis conuerti ad philosophos, de ecclesia in Academiam & Porticum 551
christus bellipotens & armiger accipiet spolia, non solius Samariæ, verum & omniũ gentium 218
christus signaculum omniũ prophetarum 213
christus est signaculum omnium prophetarum, adimplens omnia quæ retrò erãt de eo nunciata 226
christus xv. Tiberij Cæsaris anno reuelatus 258
christus lignũ humeris suis portauit, inhærens cornibus cru-

cis corona spinea in capite eius circumdata 230
christus ex deo natus & ex carne hominis 59
christus, secundum Adam 64
christus ex Mariæ carne est, dũ ex semine est Dauid 62
christus non bellipotens, sed pacifer repromissus 348
christus sordidatus & ornatus 329
christus fundamentum credentium 500
christus in secessu montis etiam vestimẽta luce mutauerat, sed liniamenta Petro agnoscibilia seruauerat 142
christus sequester dei & hominum 709
christus verus disceptator & eliminator humanarum macularum 454
christus proprius & legitimus dei antistes 508
christus ex virgine Maria natus 386
christus cur dictus magni consilij angelus 54
christus Herodi à Pilato velut munus missus 470
christus ab hominibus, nõ à spiritibus immundis volebat se filium dei agnosci 380
christus respuit immundi spiritus præconium, cui sancti abundabant ibidem
christus à primordio egit in patris nomine 385
christus accepit à patre, hominẽ, carnis & animæ texturam 113.114
christus nõ glorificatus ante passionem 130
christus per trophæum crucis triumphauit 414
christus homo, quia caro, nõ quia anima 139
christus Iesus catholicus patris sacerdos 383
christus qui venturus est, an iam venerit 208
christus non poterat inter homines, nisi homo videri 52
christus cur homo, & filius hominis, si nihil hominis & nihil ex homine habet 42
christus quid à patre acceperit 113.114
christus & si in hominis figura proposuerat latere, nihil tamẽ de impatientia hominis imitatus est 16
christus natus ex virgine 41
christus quo anno passus 214
christus nocte natus, lux veritatis futuris ignorantiæ tenebris 508
christus verũ dei templum 230
christus Iesus in ipso nominis sacramẽto, verus & summus sacerdos patris est 329
christus cogitabatur homo futurus, quando limus exprimebatur 84
christus filius dei visibilis pro modulo deriuationis 687
christus agnus dei ab Ioãne appellatur 696

christus ab Adam vsque ad patriarchas & prophetas, in visione, in somno, in speculo, in ænigmate, ordinẽ suum præstruens ab initio semper 691

christus an nomen sit, & non appellatio potius 709.

christus panis, quem pater præstitit de cœlo 698

christus vicarium se patris ostẽderat, per quem pater & videretur in factis, & audiretur in verbis, & cognosceretur in filio, facta & verba patris administrante 703

christus exiuit à patre, vt radius ex sole, vt riuus ex fonte, vt frutex ex semine 699

christus filius fuit in dei & regis & domini omnipotentis & altißimi nomine 698

christus humanæ naturæ vocabulum 710

christ. repræsentator patris 713

christus fons aquæ vitæ 229

christus quo anno natus 213

Christi patientia describitur 16

christi originalia instrumẽta delere Marcion ausus est 38

christi regnum & nomen vbique porrigitur 209

christi duo habitus à prophetis demonstrantur, & totidem aduentus eius prænotantur 232

christi nomen non ex natura veniens, sed ex dispositione, proprium eius efficitur, à quo dispositum inuenitur 339

christi duos habitus à prophetis demonstratos 328

christi institutio quærenda & custodienda 166

christi regnum in omnes nationes 509

de Christi nomine multa in medium producuntur 386

christi amor erga homines 56

christi venturi ducis tẽpora sunt requirenda in Daniele 211

christum cõfitemur semper egisse in dei patris nomine, ipsum ab initio conuersatum, ipsum congressum cum patriarchis & prophetis, filium creatoris, sermonẽ eius, quem ex semetipso proferendo filiũ fecit 312

christum in lege figuratè prædicatum quo nec à Iudæis omnibus potuerit agnosci 522

christum nasci ex semine humano non competebat 58

christum semper in prophetis locutum 327

christum Iudæi planũ in signis, & æmulum in doctrinis, existimabant ibidem

christũ in hodiernũ diem Iudæi negant venisse, quia non in sublimitate venerit 329. 330

christum phãtasma fuisse Marcionitæ dicunt 330

christum in similitudine carnis peccati fuisse 57

christum mendacio Marcion dimidiat 43

christum alium esse constituit Marcion, qui Tiberianis tem-

poribus à deo quondam ignoto, reuelatus sit in salutem omnium gentium. Alium qui à deo creatore in restitutionem Iudaici status sit destinatus, quandoque venturus 376
per Christum pater plenius manifestatus 686.687
christum dei & veteres & nouæ filium dei, scripturæ omnes præfiniunt 702.703
post Christum Iesum nobis curiositate non est opus, nec inquisitione post Euangeliũ 164
christum bellatorem Iudæi fore dicunt 215
christum venturum Iudæos refutare 309
christum ipsum esse filium & patrem, quidam dixere 195
christo filio dei soli seruatur sine delicto manere 161
de Christo multi variè sentiunt, dicunt & scribunt 65
in Christo Iesu duæ substantiæ, diuina & humana 710
cibum Christus desiderauit, vt ostenderet discipulis se etiam dentes habere 473
de Cibis si lex aliquid detrahit, & immunda pronunciat animalia, quæ aliquãdo benedicta sunt, consilium exercendæ continẽtiæ intellige, & frenos impositos illi gulæ agnosce quæ cũ panem angelorum ederet, cucumeres & pepones Ægyptiorum desiderabat 302
Circulatorius cœtus 43
Circuncidenda præputia cordis 493
Circumcisio an purget hominem 201
Circumcisio nota seruitutis 493
Circumcisio populo in signum data, non in salutem 202
circumcisio octaui diei propter mortis comminationem obseruata 201
circumcisio carnalis & spiritualis 203
circumcisionẽ acceperat Abraham, quæ esset in signũ temporis illius, non in salutis prærogatiuam 202
Circũscribere quid Ciceroni 7
circumscribere, pro circumuenire 278
circumscribere, pro circumducere & obliterare 242
Circi furentis voluptates 273
Circurianus 636
Colarbasus hæreticus 589
Colarbasi hæresis negat veritatẽ posse inueniri, nisi in Græcorum alphabeto 193
Collectæ 726
Colloquium familiaritatis indicium 419
Columba à primordio diuinæ pacis præco 643
Columbæ corpus vbi sit, resumpto spiritu in cœlum 40
Clauis est interpretatio legis 436
clauis resurrect. Christus 130
Clemẽs Pantæni discipulus 605
clemens Rom. ecclesiæ episcopus à Petro ordinatus 179
cle-

clementis pontificis canon 727
Cleopatra cōregnauit ſub Auguſto 13. annis 212
Clypeo alieno vti, prouerb. 81
Coagula fœda ſanguinis 40
Coætare 76
Coccentum edulij genus ex melle & papauere cōmixtū 602
Cœca pro cœcè 4
Cogitatus an per carnem adminiſtrentur, qui per carnem dinoſcuntur extrinſecus 92
cogitatus ſine opere, & ſine effectu, carnis eſt actus ibid.
Cognomina multa habere expedit, prouerbium vetus 607
Cognoſcenter, γνωστῶς 363
κοινῶν quid 8
cœlos trecentos ſexaginta quinq; ab angelis inſtitutos 188
Cœnitare frequēter Chriſtianos ſimul conſueſſe, quod cœnæ genus ἀγάπην vocatum tradūt à dilectione mutuato vocabulo, quod ibi ditiorū epulis pauperes reficerentur 723
cœnæ paratura, vitæ æternæ ſaturitatem figurat 444
[redacted]
Cœnacula ſunt ſuperiora domus 593
Commeatus 667
Comminus accedere ad congreſſum 62
Committere pro peccare 717
Commixtionem viri & mulieris honeſte circunloquitur 77
communicare inquinamentis in datiuo 9
Communicatio pacis 171
Communionis nomen vnde 725
Comparare quid 603
Comparatio pro præparatione & formatione 621
compaßio medicorū vocabulū, Græci συμπάθειαν dicunt 69
Compendiarium, pro in compēdium contractum 357
compertus deponētaliter pro cōperit 546
compertus eſt, pro comperit 571
Compitum ſtomachi 78
Concarnari 61
Conceptuum ſtabula 146
Conceſſus 625
Concilium Nicenum damnauit natalitia feſta 731
Conculcatus pro cōculcatione 73
Condicere etiam denunciare eſt atque conſtituere 241
cōdicere ex pacto polliceri 738
condicere pro ſimiliter dicere ſiue aſſentiri 669
Conditio, pro orbe condito 73
conditio pro rebus creatis 735
Confitendorum potius delictorū exempla, quàm negandorum nobis proponūtur in Cain & Adam 310
Confeßio ſimplex & exerta in martyris nomine 463
cōfeßionem amat Chriſtus 437
à Congreßione ſexum ſubducere 148
connubiū Marcion aufert 406

cōnubium auersatur deus Marcionis 423
connubij fructus ibid.
[redacted]
conscivit pro decreuit 737
Cōsecrare olim dicebatur εὐχαριϛεῖν 590
Consistorium 73
Constituere & concipere licet omni fideli, dūtaxat quod deo cōgruat, quod disciplinæ cōducat, quod saluti proficiat 748
Constitutū pro cōnstitutione 73
cōsuetudo etiam in ciuilibus rebus pro lege suscipitur, cum deficit lex 748
Consuetudinis vis ibid.
Consul maior 612
Consult. deponentaliter pro consuluit 545
Contemporare 76
Cōtendēdi vi amitti veritatē 111
Cōtentioso fune deducere, prou. 74
Contentus cum genitiuo 479
Contentum ponere, pro eo quod continet 498
Cōtesserare & cōtesseratio 154
Continentiæ bonū præfert Apostolus, tamen coniugium & cōtrahi permittit, vsui esse & magis retineri, quàm disiungi suadet 502.503
Contumeliæ naturæ 41
Conuenientiam substātiue vsurpare, pro conuentione & pacto 10
Conuenire pro inuenire 363
Conuenitur pro inuenitur 738
Conuersatio 621
Conuiscerari 61
Conuiuarum admonitor spiritus sanctus 445
corona Christi spinea 457
corona magna 751
corona ex apio quibus data 742
corona Christianorum militum 757
corona in capite fœminæ nihil aliud, quàm formæ lena, quàm summa lasciuiæ nota, extrema negatio verecundiæ, conflatio illecebræ 759
cor. origo de mendacio erubescēda est 751
Coronam redimere sub gladio 184
coronam gestauit Christus 753
coronæ officiales 739
Coronas, teste Plinio, primū inter sacra tantum & bellicos honores suum nomen vindicasse 738
Coronarij supplices apud veteres 751
Corporalis dispositionis fidelissima indicia 115
corpus capulum animæ 70
corpus hominis an operatio angelorum sit 82
corpus vice sepulchri, conclusam animā, in secularis vitæ morte, an detineat 97
corpus nostrum figulatum de limo 49
corpus hominis non aliud intelligitur, quàm omnis ista strues carnis quoquo genere materia-

riarum concinnatur atque variatur, quod videtur, quod tenetur, quod denique ab hominibus occiditur 114
[redacted]
corpus est quod amittit animã, & amittendo fit mortuum 507
corpus est sui generis, omne quod est 51
corpus, vocat collegium, congregationem, quod vulgo dicunt communitatem 155
corpus Christi panis 223
corpus animale quomodo dicatur seminari 140
Corporis dominici reliquias clerici cum timore debent custodire fragmentorum, ne qua putredo in sacrario inueniatur 727
~~*corporis sui* [redacted] *panis dedisse Christum*~~ 345
corporis eadem habitudo, etiam in gloria permanet 142
corporis diuini & humani magna diuersitas 300
corporis neglectus 86
corporis nullius sanguis potest esse, nisi carnis 468
Corpore & sanguine Christi vescitur caro, vt & anima de deo saginetur 86
Corpora passiua 36
corpora medicata cõdimentis sepulturae, cur mausoleis & monumentis sequestrantur 106
Corporum vitiatio accidens res est, integritas propria est 143
corporum cõtemptũ ad martyriorum praestãtiam refert 124
Corporibus salutem esse promissam negat Basilides 188
Corpulentia putatiua 333
Corruptiuũ aliud, & aliud corruptela 136
Cothurnus calciamẽti genꝰ 604
Credendum nihil temere 483
[redacted]
Crepitacillum 197
Crepitaculum 336
crucis signaculo frontem terere 732
crucis habitus necessarius dimicaturis aduersus diabolũ 344
crucis signaculo frõtem terere ad omnem progressum atq; promotum, ad omnem aditũ, & exitum, ad vestitum, & calceatum, ad lauacra, ad mensas, ad lumina, ad cubicula, ad sedilia quacunque ius conuersatio exercet 747
crucis propria atrocitas 223
Culicis tumba & lancea 94
Culpae alienam 72
cultum foeminae habitũ dicimus, quem mundum muliebrẽ vocant 85
Cuneum congressionis primum armare 644
Cuneo occurrere, prouerb. 79
Cupiditas non in concupiscentia alieni tantum est constituta 20

cupiditatem omnium malorum esse radicem ibid.
Curiositas Christianis vitāda in rebus diuinis 165
Curiositatis libidinem effundere 168
curiositatis quidam notātur, qui humanæ cōditionis obliti magno supercilio de diuinis censuram peragunt 326
curiositate post Christum Iesum opus non esse, nec inquisitione post euangelium 151
curiositatem exercēt hæretici in negocio salutis 181
Cyprianus studiosissimus fuit Tertulliani 3
cyprianus multa loca Tertulliani suauiter edisserit 4.5
Cyrus regnauit 24 annis 212

D

D*Amascus in Arabia olim* 337
à Dæmoniis liberare, curatio est valetudinis 380
Darius regnauit Baby. & Parthis 210
darius qui & Melas nominatus est, vigintiduobus annis regnauit 212
darius quot annis regnauerit ibidem
Datiuus pro genitiuo 12
Dauid delicta in domum Vriæ cōfessus veniā assecutus est 301
Dauid vni genti Iudaicæ præfuit 396
dauid vir bonus secundum cor domini, postea cædis & stupri reus est 161
Deceptus pro deceptione 318
in Dedicationibus templorū & natalibus diuorum diebus mos antiquus vnde 730
Desarinatum 629
Defensa substātiue pro defensione & vindicta 279
defunctus pro defunctione siue functione 622
defunctos cur vulgus colat 507
defunctis parentare 78
Delatura pro delatione 482
Delegare est iniungere seu committere 1
Deliberare & deliberatū 624
Deliberatus pro liberatus 362
Delictum defusum in varias criminum venas de suo fonte 19
delicti sui reum vnumquenque futurum 299
delicti remissio & retentio indicem deum sapiunt 437
delictorū capitalium septē macula 382
Delinquendi nulla est necessitas, quibus vna est necessitas non delinquendi 756
delinquentia 625
Demiurgos 640
Demutatio ab omni argumento perditionis discernenda 141
denotare pro ostendere 6
denotare pro arguere 478
Dentes incorruptos perennare, qui vt semina retinentur fructificaturi corporis in resurrectione 123
dentes facti vt hiatum & rictū oris

oris coronent 77
dentes dati ad pulsus linguæ tẽperandos, ad vocis articulos offensione signandos 147
dentium statio 146
Depalare pro propalare 547
Depalans 572
Depalator & depalans 476
Depetunt pro expetunt 362
Destinare 587
Destrusæ pro detrusæ 615
Desultrix 637
Deuertere pro diuertere 633.318
Deuersatus pro versatus 628
deuertere & deuersari 362.616
Deuersurus pro diuersurus 75.124
deuersurus pro diuersurus in paradiso 124
Deuorare bilem 140
Deus compositè, materia inconditè mouentur 582
Deus an crucifixus sit 42
deus quod proposuit & reuelauit, medio spacio seculorum in figuris & ænigmatibus & allegoriis præministrauit 498
deus cõmune vocabulum factũ est vitio erroris humani 513
deus quadraginta annis in deserto pauit Iudaicũ populũ 416
deus vbi est, ibi metus in deũ est, qui est initium sapientiæ 186
deus ignotus esse non debuit, & Christus agnosci debuit 323
deus pusillus inuentus est, vt homo maximus fieret 313
deus vniuersitatis conditor, mũdi totius gubernator, hominis plasmator, vniuersarum gentium sator 199.200
deus an corpus sit 668
deus visus secũdum hominũ capacitates, non secundum plenitudinem diuinitatis 687
deus solus erat ante omnia, ipse sibi & mundus, & locus, & omnia 675
deus pater inuisibilis pro plenitudine maiestatis 687
deus est sermo, sed apud deum, quia ex deo deus, quia cum patre apud patrem 690
deus solus sine origine 483
deus alius personæ, non substantiæ nomine, ad distinctionem non ad diuisionem 684
deus sicut homini vitæ spacium induxit, ita homo sibi mortis statum attraxit 291
deus aliud, & aliud quæ dei 247
deus si nõ vnus est, non est 246
deus semper notus nũquam latuit, quia semper illuxit 282
deus summum est magnum, & forma, & ratione, & vi, & potestate 246
deus vnicus est, & non aliter deus, nisi summũ magnũ ibid.
deus versipellis Monarchianorũ 701
deus nec natus omnino nec factus est 556
deus puniturus est in iustitia 559
deus solus perfectus 300
deus de incorruptibilitatis proprietate solus felix ibid.
deus vbi, ibid. & alumna eius patientia 29

deus in quantũ est deus, nec malum admittit, nec bonũ damnat, & in tantum nec pœnitẽtiæ boni aut mali apud eum locus est 309
deus de nostro iustus, de suo optimus 91
deus non alia lege credendus est, quàm vt omnia posse credatur 88
deus de Epicuri schola 270
dei hoc principaliter propriũ est, nullius exempli capere comparationem 247
[redacted]
dei nomen quasi naturale diuinitatis, potest in omnes communicari quibus diuinitas vindicatur 339
dei bonitatem semper cum ratione conspirare 276
dei habemus aliquid, sed ab ipso non à nobis 554
dei patientia in quibus rebus appareat 15
dei notitiam Mosi stylus à primordio mundi, à paradiso & Adam, & non ab Aegypto & Mose recenset 253
dei filius de virgine nasci debuit 57
dei posse velle est, & non posse nolle: quod autem voluit & potuit & ostendit 681
dei bonitas à primordio operum perspecta, persuadebit nihil à deo mali euenire potuisse, & libertas hominis recogitata se potius ream ostendit, quod ipsa commisit 289
Deo non competit infirmitas aut mendacium 51
deo scriptura oculos, dexteram & pedes tribuit, nec ideo tamen humanis comparabũtur, quia de appellatione sociantur 300
deo nihil est par, & natura eius ab omnium rerum conditione distat 39
deo quiddam corpulentiæ affingit Tertullianus 67
deo status sui periculum nullum est 39
deo indigna, maximè optimo quæ 260
deo neque peruersitas neque fallacia congruit 683
deo an aliquid sit difficile 681
deo peculiariter cõuenit aliquid condere 236
Deum omnia ex nihilo protulisse 541
deum non potuisse humanos cõgressus inire, nisi humanos & sẽsus & affect⁹ suscepisset, per quos vim maiestatis suæ intolerabilem vtique humanæ mediocritati humilitate temperaret, sibi quidem indigna, homini autem necessaria, & ita iam deo digna: quia nihil tam dignum deo quàm salus hominis 311.312
deum summum, magnũ, vnicum credi oportere 250
deum iudicare de nostro sensu plane stultum 41

deum

deũ nos à prophetis & à Christo, nõ à philosophis erudimur 299
deum nemo vnquam vidit 312
deum in hominem vere conuersum negat Marcion 38
deum Epicurus inducit hebetem ac stupidum, qui non commoueatur, nec peccantibus irascatur 482
deum probant opera & beneficia 260
deum definimus primo natura cognoscendum, deinde doctrina recognoscendum: natura ex operibus, doctrina ex prædicationibus 261
deum nunquã latuisse, sed à primordio mundi conditi cum ipsis statim reb. in hominum deuenisse cognitionem 236
deum summum esse magnum, in æternitate cõstitutum innatũ, infectum, sine initio, sine fine 246
deum corpus esse, etsi deus spiritus est 678
deum manuum suarum operam non destituere 87
deum immutabilem & informabilem credi necesse est, vt æternum 707
deum intra abyssos esse, & vbique consistere, sed vi & potestate 701
deum iudicem admittere, eos vero motus & sensus per quos iudicat destruere 299
de Deo nemo tempore Pauli disceptauit 264
deo nihil subitum, quia nihil à deo non dispositum 322
in deo omne diuinum 300
de Deo quæcunque Moyses scripsit, falsa esse Apelles probare conatur 194
à Deo omnia condita esse 584
à Deo truculento mundum esse conditum secundum Marcionem 236
Dij seculi 752
[redacted]
dij erimus, si meruerimus illi esse, de quibus prædicauit, sed ex gratia ipsius, nõ ex nostra proprietate 555
deos duos Marcion affert, tanquam duas symplegadas naufragij sui 245
deos fingere humana mediocritas nouit facilius, quàm verum deum sectari 261
deos nouos leui de causa cotidie Romana superstitio commentata est 236
deis ignotis aræ prostitutæ 251
Dexteram dare signum erat cõcordiæ & conuenientiæ 154
diabolus mendacem diuinitatis operatur 752
diabolus an à deo sit factus 293
diabolus autor delicti 313
diabolus morositatem Iudaicæ legis imitatus est 184
diabolus pessimus, & deus optimus 17
diabolus se regnare putat, si san-

ctos à religione dei deturbat 217
diaboli ingeni i agnoscenda 760
diaboli vocabulum ex qua delatura competat creatori 535
diabolum Valentiniani munditenentem appellant 658
à Diabolo omnia esse mutata 750
Diaconus hodie, qui cras lector 185
diaconi vxor abducitur ab haereticis 590
[redacted]
Dicta domini, omnibus posita omnia 166
Dici capiat pro dici liceat 106
Dicibula puerilia 616
dies domini magnus, dies irae & retributionis 99
diem mori in noctem 89
Digitus dei 433
dilectio summum fidei sacramētum, Christiani nominis thesaurus 25
Diligentia delictorum 628
Diodorus post deuictos Titanas Iupiter coronatus 751
diogenes meridie lucernam accendit, & hominem quaesiuit 244
Diogenica tolerātia describitur 3
Dionysius Corinthius 605
dionysius Areopagita Graecus autor 718
Discens pro discipulo 6
Discentes 154.171.363
Discipuli passiui 36.645
discipuli existere nō possunt sine doctrina magistrorum 374
discipuli crediderunt Moysi & prophetis antequam audissent & credidissent Christo 452
discipuli Christum audiētes ecclesiam deliniant 48
Disciplina castrensis 756
disciplina iam olim vsurpari coepit pro ordinatione & seueritate castigatrice 586
discip. custos spiritualium fidei, dux itineris salutaris, fomes ac nutrimentū bonae indolis, magistra virtutis ibidem
Disciplina salutaris omnem speciem patientia gubernat 190
disciplinae attinere 10
disciplinae vanae seculi ad laudem & gloriam dei promouent 15
disciplinae testimonio ad probationem veritatis accedunt, à qua diuertere nemini expedit, qui meminerit futuri iudicij 186
Disciplinam despiciunt qui negant poenam 88
Discordia rerum eadem quae & autorum 18
Disposita à deo omnia ordine 497
Dispungere pro absoluere 198
dispungere delere est & inducere 9
Dispunctio pro cōpensatione & remuneratione 479
Dispūctor pro exolutore & satisfactore 361
Disputare nemo debet cum haeret

ret 170
ad Disputationem de scripturis hæreticos non esse admittendos 151
ex Disputationibus plus est mali quam boni 151
Distinctus 457
Diues stultus sibi blandiens de prouentu agrorum 439
Diuitias præstare deo non incongruens, per quas & diuites solatio iuuantur & multa inde opera iustitiæ dilectionis administrantur 400
Diuitiarum contemptus 20
Diuina qui de humanis præiudicant stultißimi sunt 300
diuina vox nulla ita dissoluta est & diffusa, vt verba tantum defendentur, & ratio verborum constituatur 166
Diuinitas vna & germana nec de nouitate nec de vetustate, sed de sua virtute censetur 251
diuinitas gradum non habet, vtpote vnica 556
Diuinitati competit quæcunque decreuerit vt perfecta reputare 325
ad Docendum apud Hierusalem fuerunt alia loca non solum templum 466
Doctrina Christi 41
doctrina est disciplinæ index 186
doctrina omnis de mēdacio præiudicanda quæ sapiat contra veritatem ecclesiarum & apostolorum & Christi & dei 172
Doctrinam falsam auenæ comparat 665
Doctrinarū adulterinarū genera quæ sub apostolis fuerunt 181
Dominatio iusta & ordinaria timenda & diligenda 272
Dominus in simplicitate cordis est quærendus 165
dominus si voluerit, modus loquendi Christianorum 667
dominus nomen potestatis est etiam timendæ 272
domini nomen quando scriptura adiungat 553
Dominico die ieiuniū nefas ducere, vel de geniculis adorare 747
Donatiuum vitæ æternæ 129
donatiuum Christi in carcere expectare 745
Dositheus Samaritanus primus ausus est prophetas quasi non in spiritu sancto locutos repudiare 187
Dracontarium pro corolla 743
Ducator pro duce, ducatio pro ducatu, Ducere boni 479

E

Ecclesia 63
ecclesia ab apostolis, apost. à Christo, Christus à deo patre institutus est 182
ecclesia aliquandiu ethnicas cerimonias tulit 731
ecclesia vbi omnia loca circumplexa est, conuenticula cōstituta sunt & rectores & catera officia in ecclesiis sunt ordinata, vt nullus de clero auderet

qui ordinatus non esset, quod sciret non sibi creditum vel concessum 733
ecclesiæ apostolicæ 374
ecclesiæ autoritatem constituisse differentiam inter ordinē & plebem, & honorem per ordinis consensum sanctificatum 730
ecclesiæ quæ quotidie instituuntur in doctrina Christi, non minus apostolicæ deputantur pro consanguinitate doctrinæ, quā illæ quæ ab apostolis vel apostol. viris institutæ sūt 179
ecclesiæ apostolicæ matrices & originales fidei Christianæ 171
eccles. apost. quomodo cēsus suos deferant 179
ecclesiæ primitiuæ institutio 182
ecclesiæ caput Christus 534
Ecstasis quibus soleat accidere 669
in Ecclesia nihil tradendum nisi à Christo demandatum 163
in Ecclesiam tempore Tertullia. multa recepta fieríque solita quæ tamen non extat expresse scripta aut in euangelio, aut in epistolis apostolicis 722
Ecclesiarum origines 178
ecclesiarum recensus 321
ecclesiarum apostolicarum autoritas eadē cæteris quoque patrocinabitur euangeliis, quæ proinde per illas & secūdum illas habemus 374
Ecclesias apud vnamquāque ciuitatem apostoli condiderunt, à quibus traducem fidei & semina doctrinæ cæteræ exinde ecclesiæ mutuatæ sunt, & quotidie mutuantur vt ecclesiæ fiant 171
in Ecclesiis multa per traditonē obseruantur, autoritatem sibi scriptæ legis vsurpantes 731
Ecclesiasticæ institutiones & traditiones quædam scripturis, quædam apostolica autoritate per successiones in ministerio confirmatæ sunt 732
Ecclesiasticus 639
Ectroma 153
Edictales bonorum possessiones 360
Educare pro educere 746
Educatus pro educatione 77
Egesippus scriptor 605
Eierare & eiurare 738
Electrū ex auro & argēto 707
eleemosy. qui dare recusant 20
Elemēta apud Romanos primæ literæ solent dici 492
Eleusinia sacra 642
Eleusinæ Cereris sacra 586
Eleusis vrbs est Attica ibidem
Eleutherius episc. Romanus 177
eleutherius xiiij Rom. eccle. pontifex 155
Elimator 366
elogium in bonam & malam partem accipitur 70
Elpis 639
Elucubratus pro elucubraui 546
Emanuel est nobiscum deus 215
Emendatio culpam non antecedit 373

emendatum vſurpat Tertullian. pro perfecto ſiue illuſtrato atque nitente 35
ἐνδέχεται quomodo latine accipiendum 670
Enniana cœnacula 646
Enoch de hoc mūdo tranſlatus, qui nec dum mortē guſtauit, vt æternitatis cādidat⁹ 201.202
enoch oſtēdit nobis quòd ſine legis Moyſi onere deo poſſimus placere 202
enoch expectatur 145
Enthymeſis 640
ἐπερχόμενος deus Marcionis 422.428
ad Epheſios epiſtolam vocāt hæretici ad Laodicenos 516
Epicithariſma 633
Epicurus habetē deum facit 594
epicurus animam interire tradit 164
epicuri deus 400
epicuri ſchola nihil eſſe poſt mortem docet 78
Epiphanes regnauit xxiiij annis 212
Epiſcopus alius hodie, cras alius 185
epiſcoporum ordo 178
Epiſtolæ ad Timotheum & Titum de eccleſiaſtico ſtatu compoſitæ 540.541
Eradere metaphoram habet à ſcriptura, quæ proprie eraditur 36
Eruditus 625
eruditi olim locos certos habebant paratos, quibus vbilibet vti poterant, ſi exigeret materia 317
Eſaias ſecatur patientiæ viribus 27
ab Ethnico nemo diſcet carnis reſurrectionem 81
Etruſcæ coronæ 757
Eua mater viuentium 58
eua ſerpenti quaſi filio dei credidit 190
eua enixa diabolū fratricidā 58
eua quomado à ſatana ſeducta 18
euam fœminam principem facilius pudenda folijs quā tempora floribus incinctam Moyſes deſcribit 751
in Euam virginem adhuc irrepſerat verbum ædificatorium mortis 58
Euāgeliū cur ſtātes audimus 731
euangelium Chriſti à lege euocat ad gratiam, non à creatore ad alium deum 487
euāgelij promulgandi munus apoſtolis ab ipſo domino impoſitum 371
in Euangelio eadē diuinitas prædicata quæ ſemper nota fuerat in lege, diſciplina vero non eadem 486
euāgelia corroſit Marcion 244
euangeliorum autoritas 372
euāgelica gratia euacuatur, ſi ad legem Chriſtus redigitur 195
euangelicus ſermo tuba dei 103
euangelicum inſtrumentū apoſtolos habere autores 370
euang. & ſi variant in narra-

tione dispositionum, tamen de capite fidei conueniunt 371
Eucharistia 467
eucharistia olim ægrotis data 727
eucharistia pasci 182
eucharistia olim manibus laicorum attacta 728
eucharistia an sit seruanda ibid.
eucharistia an cotidie accipienda 734
eucharistiæ vsus olim apud veteres 86
eucharistiæ sacramentum & in tempore victus, & omnibus mandatum à domino, etiam antelucanis cœtibus, nec de aliorum manu quàm præsidentium sumere 747
eucharistiam quidam cibis ante refecti olim sumebant 728
circa Eucharistiam mira diuersitas nata est, dum alij lac vini loco offerunt, alij vuas tãtum, & his plebem communicant, alij pannum lineum musto intinctũ per totum annũ reseruant, & in tempore sacrificij cum aliqua parte eius lauant, & sic offerunt 727
eucharistiam veteres etiam domi suæ accipere solitos 723
eucharistiam non modo victus tempore olim accipere soliti sunt, sed etiam in congregationibus quæ nonnunquam ante exortum diem fiebant 727
eucharistiam veteres mortuis in os inserebant 728
eucharistiã plerique hodie bonã gratiam interpretantur 723
eucharistiam quidam intinctam populo dederunt propter intinctam illam buccellã quam Iudæ Christus tradidit 727
ad Eucharistia sua Ophitæ benedicenda introducunt serpẽtem 189
Euergetes XXV regnauit annis 212
euergetes alius annis vigintiseptem regnauit ibidem
Eumolpus sacra in honorem Ceteris Eleusinæ primus instituit 586
Eunuchi, inauspicatũ hominum genus 72
Euphorbus in Pythagoram mutatus 78
Euripi fretum 547
Exautorare variè accipitur 717
Excerebratus nouo vino 390
Excessus pro morte 633
Executio pro persecutione 197
Exemplarium 549
exemplum nullum maius eo, cuius exemplum est 118
non Exequi pro non vindicare, non punire 242
Exequi delicta pro persequi 197
Exhedrarum ædificatio 7
Exigere viam 741
Exorcismi antiquitas 738
exorcismis fugare 755
exorcismos agere 185
Expiatus pro expiatione 598
exponere pro abiicere 596 *inde expositiţij pueri* ibidem

Expunicare

Expunicare 613
expuncta 197
Expungere 11
expungere pro absoluere siue præstare 714
Expunctum pro adimpletum ex debito 317
expungere pro perficere 71
Extortare 10
Extraneus cum genitiuo 477
Ezechias rex inflatus propter diuites thesauros 400
Ezechiæ lachrymis de⁹ largitus est spacium vitæ 301.
ezechiæ fletum deus exaudiuit 513
ezechiæ languenti aliquid medicinale Esaias dedit 751

F

Fabellæ pueriles apud Carthaginē tēpore Tertull. 589
Facere aliud, & aliud cōdere 531
Faces extinguere ad martyria timidiores, quibus euadēdi quaque patet occasio iurantibus statim per deos 686
Factitator 617
Factitatio 547
Fastigium 70
fastigium pro dignitate & amplitudine 76
Fauos post fella gustare, prouer. 743, & 760
Febrem habere mortiferos exitus 160
Felicula insula 593 646
Fenestella annalium commentator 662
Fenestram aperire 739
Feretrū inter instrumenta triūphi est, in quo pōpa fertur 11
Fibulam laxare, prouerb. 739
Fides laudanda, quæ ante credit obseruandum esse quàm didicit 746
fides semper in creatore & Christo stetit, sed cōuersatio & disciplina nutauit 264
fides dat intellectum 415
fides viam demōstrat per quam ad deum perueniemus 427
fides saluum facit, non exercitatio scripturarum 168
fides per dilectionem perficitur 494
fides nimirum felix, si ea consecutura est, quibus hostes & dei & Christi non modo vtuntur, verū etiam abutuntur 105
fides vbi fuerit, ibi nec ipsæ bestiæ nocere possunt 426
fides morata, stabilis est & firma, inconcussáque 31
fides nominum, salus proprietatum 53
fides dum cōcordat, vnusquisque abundat in suo sensu 728
fides habet tentationem & probationem 160
fidei status non admittit allegationem necessitatis 756
fidei regula simul & merces discenda 458
fidei necessarium decus 42
fidei regula 168. 667
fidei qualitas de genere conuersationis æstimari potest 186

fidei Christianæ confeßio 672
fidei ipsius in primis reddenda ratio apud Christi tribunal 186
fidem an ex personis probemus, an ex fide personas 161
fidem eius dei esse, cuius & forma gratiæ fidei 490
fidē exercitationi scripturæ præfert Tertullianus 151
fidem Abrahæ patientia probauit 19
fide bona 588
à Fide alienum est in idolo recumbere 754
Fideles sunt & templa dei, & altaria, & luminaria, & vasa 753
Figere gradum 371
figulatio 619
Figuræ ex rebus cōsistentibus fiāt necesse est, quia nihil potest ad similitudinem de suo præstare, nisi sit ipsum quod tali similitudine præstet 576
figurate vti translatione nominū creatori non nouum, ex comparatione criminum 337
Filius dei an sit, & qui sit, & quomodo sit 675
filij Christi, qui in ipsum renascuntur 509
filij, in quibus fides non est, genitura peruersa est 445
Fistulæ argenteæ sex in vsum sacrosancti sanguinis deputatæ 726
Flaminica vxor Tertul. 157.632
fl. Constantinus 152
Florem capite sectari tam contra naturam est, quàm cibū aure, quàm somnum nare 749
fœminamas 649
à Fornicatione auertēs nos Paulus, manifestat carnis resurrectionem 501
Formicæ stabula 257
Fortuna vel fatum 145
Fœnoris abundantia est vsura 406
Fraternitatis appellatio 171
~~Fridolinus~~ 606
in Frontibus signare 184
Fruor hanc rem, & hac re 4
Fungi cum accusatiuo 670
Fune contentioso deducere, prouer. 113.197.357.372
Fur significat diabolum 440
furem neminē rei suæ esse ibid.

G

GAlba mēsibus septem & diebus sex regnauit 214
ad Galatas epistola nihil aliud docet, quam legis discessionem venientem de creatoris dispositione 486.488
ad Galatas epistola Iudaismi expugnatrix 485
Gallina sortita est de suo parere 649
Gallus vir sanctus 606
Gelu fragilior 244
Gemoniæ scalæ 635
Geniculari in adorando velut pœnitentis est, qui stans adorat, tanquam iam veniam cōsecutus gratias agit 731
Genitura pro generatione 76.77.

77.365,605
Gentes posse admitti ad dei legem 199
Gentiles cultores plurimæ diuinitatis 686
Generis humani quodammodo fontes Cain, Abel, Seth 659
Germani limites transgredi sinuntur 210
Germanorũ olim continua bella 718
Getulorum gens nõ excedit suas regiones 210
Gigantum antiquissima cadauera deuorata non sunt, quorum crates adhuc viuunt 123
Gnostici signarũt discipulos suos in aure dextra cauterio 543
Gnosticorum princeps Valentinus 638
gnosticorum quidam discipulos suos nota aliqua insigniebant in auricula dextra 638
Gloriosæ escæ 279
Gradum conferre 158.199
gradum defigere 510
gradum figere 668
de Gradu deiicere 80
de Gradu pellere, prouerb. 384
de Gradu cedere 528
gradu eodem occurrere 442
Græci suam sapientiam, non dei quærunt 496
Grammaticis Paulus silentium imponit 61
Gramæ oculorum vitia. 618
Grano deus dat corpus prout vult 137
Gratia non fit nisi offensæ 495
Gratiani locus emendatur 729
gratiani glossematarius multas dictiones deprauauit 732
gulæ lapsus 146
gulæ comites libido & luxuria 302
gulæ temperantia nulla in fame 275
Gymnosophistæ Indorum 256

H

Haec pro hæ 363
Hæresis humanæ temeritatis nõ diuinæ autoritatis negocium, quæ sic semper emendat euangelia dum vitiat 373
hæresis omnis à sapientiæ professoribus 256
hæreses ab idololatria non distare, cum & autores & operis eiusdem sint, cuius & idololatria 184
hæreses à philosophia subornari 151
hæreses cur oporteat esse 119
hæreses à philosophia subornantur 164
hæreses non minus ab vnitate diuellunt quàm schismata & dissensiones 163
hæreses damnatitiæ 181
hæreses dictæ græca voce ex interpretatione electionis, qua quis siue ad instituendas, siue ad suscipiendas eas vtitur 163
hæreses Paulus inter carnalia crimina enumerat ibidem
hæreses omnes inspectæ in multis cũ autorib⁹ suis dissentiẽtes penitus deprehenduntur 185

hæreſes ſine ſcripturis eſſe non poſſunt 184
hæreſes de noſtro fructificaſſe 152
hæreſes exemplo febris non admirandas, ſed potius deuitandas 150
hæreſes dictas ex interpretatione electionis, qua quis nouum aquod inueniens dogma, vel ab alio prius inuentum amplectens, vtitur ibidem
hæreſes non ſunt ſine occaſionibus ſcripturarum 150
hæreſes quantum valeant, & apud quos 160
hæreſes omnes ex ſubtiloquentiæ viribus & philoſophiæ regulis conſtant 537
hæretica licentia 37
hæreticus cur ſibi damnatus 163
hæretici plerique nec eccleſias habent, ſine matre, ſine ſede, orba fide, extorres ſibi late vagantur 186
hæretici ex conſcientia infirmitatis nunquam ordinarie ſua proponunt 79
hæretici omnes tument, omnes ſcientiam pollicentur 185
hæretici ſemper nudas aut ſimplices voces cõiecturis quò volunt rapiunt, aut rurſus conditionales & rationales ſimplicitatis cõditione diſſoluũt 412
hæretici credendo non credunt 56
hæretici multa delent, eradúntque, deprauantes ſacram ſcripturam, violentis & coactis interpretationibus 543
hæretici pios prouocant ad rhetoricandum & philoſophandum 82
hæretici Iudaiſmi 187
hæreticorum patriarchas eſſe philoſophos 541
hæreticorum cõmercia cum magis quamplurimis, cum circulatoribus, cum aſtrologis, cum philoſophis, curioſitati ſcilicet deditis 186
hæreticorum omnium proprium 696
hæreticorum argutiæ & ſubtilitates ſimplicitatem communium verborum torquentes in quæſtionem 571
apud Hæreticos & philoſophos eadem materia volutatur 164
apud Hæreticos ſchiſmata fere non eſſe, quia cum ſint non parent, ſchiſma eſt enim vnitas ipſa 185
hæreticos non eſſe admittendos ad eandem de ſcripturis prouocationem, quos ſine ſcripturis probamus ad ſcripturas nõ pertinere 182
hæreticos non ſyllabas tantum, ſed paginas totas delere 532
hæreticis mos eſt ſimplicia quæque torquere 564
cum Hæreticis quomodo ineunda diſceptatio 79
Hamaxobio inſtabilior 244
Hebion Chriſtũ nudũ hominem & tantum ex ſemine Dauid conſtituit

constituit 55
hebionis hæresis 179
hebion non in omni parte consentit Cerintho præceptori suo 191
~~ad Hebr~~æos epistola non omni ætate adprobata 474
Hæderæ vis frigorifica 736
hædera natura cerebrū ab heluco defensare 751
Hedone 594.639
Hegemonicon quid philosophis appelletur 92
Helias nōdum resurrectione dispunctus 145
heliæ spiritus in Helisæo repræsentatus 230
heliam excipere 100
in Helia exemplū est, hominem tollere ad cœlū creatoris 518
Helucus 736
Henonis 594.639
Henotes 640
Hercules ex Alcmena Amphitryonis coniuge 359
hercules nunc populum capite præfert, nunc oleastrum, nunc apium 751
Heracleon hæreticus paria sensit cum Valentino 193
heracleon hæreticus 644
heracleon hæreticus Valentinianus 584
Heraclitus scriptor 605
heraclitus ignem pro deo habet 256
heraclitus tenebrosus vastiores caligines animaduertēs apud examinatores animæ, tædio quæstionū proņūciauit terminos animæ nequaquam inuenisse omnem viam ingrediendo 314
heracliti sententia de deo igneo 164
Hermogenes Africanus arte pictor erat 542
hermogenes natura hæreticus, & turbulētus homo, qui loquacitatē facundiam existimat 551
hermog. materiā nō natā introducit, deo nato eam comparat, & ita matrem elementorum deum faciens, potest ei seruire, quam deo comparat 180
Hermogeniani 542
Hermaphroditus 634
Herodē esse regē Assyriorū 337
herod. delectatus viso Iesu 470
herodes cur Ioan. occiderit 450
Herodiani, Christum Herodem esse dixerunt 187
Hesiodi Pandora 651
Hiericho sab. expugnata 305
hiericho quomodo capta 205
Hieroboam vaccas aureas instituit 199
D. Hieronymus vtitur testimonio Tertulliani 30.196.731
D. Hieronymi locus 592
Hirci duo quid significarint 248.329
Histro fallacior 244
Holocausta in altario tanta offerentur, quanta populo sufficere debeant: Quod si remāserint, in crastinum non reseruentur, sed cū timore & tre-

more clericorũ diligentia consumantur 728
Homerocentonas vocare solent, qui de carminib. Homeri propria opera more centonario ex multis hinc inde compositis in vnum farciunt corpus 184
Homer.in pauum mutatus 78
Homo totus à deo iudicabitur in extremo die 91
Homo dignior prædicator Christi, quàm satan 380
homo à solo & singulari serpẽte deiectus 54
homo totus saluus fiet qui totus periit 112.113
homo multifariam in hac vita demutatur 142
homo quomodo à deo figuratus 749
homo factura est creatoris 531
homo figmentum primo, deinde totus 83
homo si nõ deliquisset, optimum solummodo deum nosset 89
homo animal rationale, à rationali scilicet artificè non tantùm factus, sed etiam ex substantia ipsius animatus 676
homo cur terræ datus, & ab oculis dei eiectus 18
homo dignus vt deum cognosceret 288
homo quid aliud quã caro 269
homo interior apud Paulũ quis 120
per Hominis exteriorũ ministeria, interiori homini ministrãtia, fructus munerum diuinorum ad animam deducuntur à sensibus 749
hominis omnis substantia saluti destinata 130
inter Hominis vetustatem & nouitatem moralis tantũ differentia 127
hominis creatio secundum Valentinum 657
homini deum omnia sua opera subiecisse 18
homini nihil magis necessarium, quã cura in deum verum 282
hominẽ propriè carnem dici 83
hominem ipsum diuersitas temperauit, tam in corpore, quàm in sensu 259
hominẽ non in mortẽ institutum à deo, qui illum cupit in vitam restitutum, malens peccatoris pœnitentiã, quàm mortẽ 291
Honestus, pro pulchro 318
Honorem exigit deus maiori ætati, & vtique magis à minore 423
Horatij locus 34
horatij locus, Mors vltima linea rerum 544
Horon 192
Horos 602.603.640
Horothetes 597.640
Horoscopus 605
Horrentia 364
Hospitalitatis contesseratio 171
Hostia dei cor contribulatũ 207
Hostem destinare 336
Hostili⁹ pauorẽ deũ inuenit 261
Humilis nullus, nisi patiens 24
Hunni 718

Hyeme frigidior 244
Hypætra subdialis ambulatio 734
Hypsipyle *nutrix Archemori Lycurgi filij* 742

I

Iacob posterioris & prælatioris populi figura est 353
Iacob conluctatur cum angelo tota corporis mole 39
iacob Christũ dominũ vidit 354
Iaioth 607
Ialdaba[illegible] *summarium fuisse* 189
Ianus à ianua 759
Idololatria secunda 754
idololatria non est gratis 740
idololatriæ substantiã cohibuit deus 306
idololatriæ crimine Iudæi perpetuo fuerunt dediti 200
idolis nihil immundius 754
Iesus, nomen proprium filij dei, quod ab angelo impositum est, Christus autem accidens, quod ab vnctione conuenit 709
iesus constitit ex carne homo, ex spiritu deus, quem tũc angelus ex ea parte, qua spiritus erat dei filium pronunciauit, seruãs carni filium hominis 708
ipsum qui vult videre, Dauid filium credat per virginis cẽsum 458
ad Ieiunandum vt homo facilius deo formaretur, paucis & non gulosis escis adsuefactus 302
ieiunandum an sit sabbato 734
ieiunium quale dominus elegerit 106
ieiunia instituit Montanus 666
Iezabel propter Achab orationem exaudita 513
Ignatius Antiochenus scriptor 605
Ignis illius erit similitudo, cuius & veritas 442
Ignobilitatis elogium 82
Ignorãtiarũ colores habere 645
Illiberi 366
Imago Choici 133
imago Christi fusilis ex oriente allata per Raimundum Fuggerum 638
imago & similitudo dei liberi arbitrij & suæ potestatis institutæ 288
imago dei viui, vt imago idoli & mortui fiat, indigna res 755
Impatientiæ stimulus summus, vltionis libido 23
impatientiæ species in amißione nostrorum non excusatur 22
impatientiæ venena amputanda 25
impatientiæ incunabula 7
impatientiã adhibere est gẽtiliũ in omnibus detrimentis 21
impatientiam & malitiam inter se conspirasse 18
impatientes solius dei qui viuãt 29
de Imperatoribus locuti sunt honorificẽtißimè olim Christiani scriptores 714
impietas impietati concatenata 541
impoßibile deo nihil, nisi quod non

non vult 38
Impresse 318
Impreßius dicere 52
Inalienus, pro non alienus 363
Inaugurari restitutioni 129
Inbonus 363
Incōmoda minora præmiis suis 120
Incorporale nihil est, nisi quod non est 51
Incriminatio 73
Incubare, pro indormire & incumbere & fouere 9
Incunabula, pro initia, siue primordia 155
incunabula, pro natalibus & origine 7
Indulgentia 74
Indutus 625
Infantis impedimenta 40
infantes post pascha nati ad Pĕtecostes baptismū olim reseruabantur, & nati post Pentecostem ad paschalem festum diem baptismo offerri solebant 718
infantes olim sacrosanctæ communionis participes efficiebātur ibidem
infantes testimoniū Christi sanguine litare 643
infantis anniculi sanguinem extorquent Montanistæ 665
inferi aliud, & aliud Abrahæ sinus 451
inferorum æneæ feræ 325
Infideliū status damnatio 441
Ingrata & ingratis, aduerbialiter 622
ingratus beneficij cū genit. 280
Inhonestas, pro deformitate 198. 319
Inhumanior Massageta 244
Inire alium gradum 376
Initiandi modus in Eleusiniis sacris 642
initiatus cum genitiuo 362
initiati admittebantur ad sacra Cereris 586
iniuriā vindicari disciplinæ interest 403
innocentiæ præcipuè conuenit color albus 721
innocentes libe[illegible]minæ competit benignitati 93
Inscientia 480
Inscriptura 628
Insinuare, pro in sinum abscondere 74
Inspectus, pro inspectatione 367
Instantia iuris verbum 9
Institutio omnis rei non reprobanda, sed exorbitatio 274
Intercalare 480. 481
Intercedebant tribuni senatusconsultis apud Romanos, dum obstabant ne fierent 278
Interest, pro differt 738
Interuenire erroribus 9
Intestinū iter, pro extraneo 362
Intestinorum perplexa proceritas 146
Intimare, pro intimū reddere 75
Inuentibilia 550
inuisibilis deus pater 536
inuisibilia apud deum habēt & suum corpus, & suam formā, per quæ soli deo visibilia sunt 678

In-

Inuerus 363

Inunita ab inuniẽdo, quod Græci dicunt ἰνῶσθαι 624

Ioannes antecursor & præparator viarum domini 448

ioãnes in oleum igneum demersus nihil est passus, in insulam postea relegatus 181

ioannes velut limes constitutus inter vetera & noua, ad quẽ desineret Iudaismus, & à quo inciperet Christianismus 448

ioannes Baptista nouum aliquẽ ordinẽ orationis induxit 431

ioannes scandalizatur auditis virtutibus Christi 409

ioannes cõmunis homo, & vnus de turba ibidem

ioãnes & Matthæus ex Apostolis fuerunt 370

ioannis & Christi discipuli quales 387

ioannis ecclesiæ 374

ioannes Hierosolymitanus 619

Iob patientia & laus 27

Ionas deuoratus à belua maris, triduo post incolumis expuitur 145

ionas incorruptus vtraque substantia carne atque anima de aluo piscis euoluitur 111

Ionathas filius Saulis resignati ieiunij culpam deprecatione deleuit 385

Ira ex impatientia 19

Irenæus omnium doctrinarum curiosissimus explorator 645

irenæi locus emendatur 597. 609. 617

irenæi error 316

irenæum inter Græcos scriptores annumerat Hieronymus 606

irenæum omnium doctrinarum curiosissimum exploratorem 592

Isaac lignũ portans, Christi exitum denotauit 222

isaac cum ligno reseruatus est, ariete oblato in vepre cornibus hærente 230

Isis prima repertas spicas capite circumtulit 751

Israëlem per impatientiam semper in deum deliquisse 19

Italus Bruno 606

Iudæ quidam propter traditionem gratiarum actionem reddendam putant 190

iudam proditorem quidã defendũt, admirabilem illũ & magnum esse memorãtes, propter vtilitates quas humano generi contulisse iactatur ibidem

Iudæa gens tam distincta fuit à primordio, per tribus & populos, & familias & domos vt nemo facilè ignorari de genere potuisset 457

iudæi curChristũ respuerint 327

iudæi dei sui sacramenta non intelligunt 514

iudæi terrena solummodo sperãdo, cœlestia amittunt 105

iudæi à Tiberio vsque ad Vespasiani tempus locũ pœnitentiæ habuerunt 251

iudæi ob delicta eiecti, extra deũ esse cœperunt 165
Iudæorũ populus derelicto deo, idolis seruiuit 199
iudæorum salutatio 495
iudæorum arrogans supercilium 196
iudæorum conuersio ad Christũ 509
iudæis omnis vis intellectus adẽpta 326
de Iudæis nullus derelictus in hodiernum diem, ex Israël, cuius ex stirpe posit nasci Christus 228
Iudicabit dominus occulta hominum, tam eorum qui in lege deliquerunt, quàm eorum qui sine lege: quia & hi legẽ ignognorant, & natura faciunt, quæ sunt legis 520
Index deus & vindex 457
iudex deus non iniustus 92
Iudiciũ dei in suos, nõ in cõpede, aut pileo vertitur, sed in æternitate aut pœnæ, aut salutis 16
iudicium dei plenum & perfectum erit 78
iudicij prima origo hinc, vnde delicti 18
Iugo eodem vrgere 295
Iulia lex de adulteriis coërcendis 630
iulius II. Romanorum pontifex naucleri filius 318
Iunonem in aëream substantiam figurant 256
Iupiter conuersus in taurum & cygnum 41
iouem in substantiam feruidam figurant veteres 256
Iurat deus per semetipsum, vt vel iuranti deo credas, alium deum omnino non esse 311
Iurisperitorum formulæ loquẽdi 182
Iustinianus priuilegia Romanæ ecclesiæ dedit 157
Iustinus philosophus & martyr 605.645
iustini martyris lucubrationes 592
Ius trium liberorum 614
iustitiæ debitum, seueritas 299
Iustificata mulier per pœnitentiam fide 411
iustificandos iam ex fide sine legis ordine 454
Iustum iudiciũ iudicandũ 442
Iustitium quid 71
Iuuenalis locus 319

L

Laberius Mimographus 607
ex Labore suo vnumquẽque viuere oportere 502
Lachrymarum fæces 609
Laciniosa onera vocat multiplicia, & quæ homines occupationibus distinebant. 357
Lactantius sensit cum Milliariis 316
Lac infantibus conuenit, quibus assimilantur modò baptizati 720
lactis & mellis egressos ex lauacro prægustare concordiam ad infantiæ significationẽ 663

lactes

lactes sunt per quas cibus demittitur, in homine inquam, & oue 69
Lædentis fructus est in dolore læsi 22
Læsuræ diuitiarum 20
læsuras vocat Tertull. detrimenta & dispendia, quum aliquid de re familiari nostra amittitur 8
Lætitiæ publicæ omnis est luxuria captatrix 758
Lamiæ turres 644
Lanceatores antequam lancinatores 336
Languoribus & vitiis medendis operatus est Christus 47
Lanista, præfectus ludorum 8
ad Laodicenos epistola 516.529
Latere quoquo velis, prou. 450
laterculum est libri nomẽ, in quo dignitatum omnium tam militarium quàm ciuilium cognitio continebatur 626
Laterculenses ibid.
laterenses qui 472
laterenses stipatores quod latus claudant 367
lauandi apud veteres frequens consuetudo 723
Laurum triumphis proprie dicatam esse 740
laureatus Mimus 608
laurea Apollini vel Libero sacrata est 757
Lazarus præcipuum exemplum resurrectionis 138
in Lazaro caro non erat animalis, nec anima carnalis 53
Leander episcopus 733
Lectus 625
λιτούργιαν quibus verbis Apostoli & antiqui inceperint 724
Lemnisci fasciolæ sunt dependẽtes ex coronis 741 vnde lemniscatæ coronæ ibid.
Lentulus Augur 230
Leo papa vna die septies vel octies missarum solẽnia celebrauit 728
leonis Ægyptij scripta 751
ante Leuiticæ legis sacerdotium Leuitæ fuerunt 201
Lex Moysi est data, eo tempore postea quam ab Ægypto excesserint, post interuallũ multorũ temporũ & spacia ibid.
lex ratione constat 748
lex Rhodia de iactu 318
lex naturalis patriarchis data 196
lex naturalis non scripta 201
lex Euangelij 368
lex dei ante Moysen, primum in paradiso data 201
lex primordialis est data Adæ & Euæ in paradiso, quasi matrix omniũ præceptorũ dei 200
lex nõ ponitur ei, qui non habet obsequium debitum legi in sua potestate 287
lex vetus vltione gladij se vẽdicabat 204
lex, post quadringentos & triginta annos Abrahæ est data 201
lex nõ seduxit, sed peccatum per præcepti occasionem 521

legis nouæ lator an expectetur 208
legis cõtemptus in arbitrij libertatem homini deputatus 287
legis præcepta pro conditione temporum à deo mutari, nostra saluti consultum esse volēte 196
legis obtrectator qui habendus 436
legis finis Christus in iustitiam omni credenti 523
legis criminationem abominatur Apostolus 521
legis præcepta pro temporũ conditione reformauit deus, in hominis salutem 201
legem & prophetas cum Euangelicis & Apostolicis literis miscuerũt sancti homines 182
legem habuisse arcanam significantiam 303
legem dei in libidinem defendere 551
ante Legem Moysi scriptam in tabulis lapideis, legem fuisse cõtendo non scriptam, quæ naturaliter intelligebatur & à patribus custodiebatur 201
legẽ & prophetas Apelles repudiat 194
legem eandem dedit deus omnibus gentibus, vt congruit bonitati & æquitati ipsius 200
leges humanæ etiam apud gentes 301
legum volumen Pipini, Caroli Magni, Ludouici Pij & Lotharij 718
L. Septimius Seuerus pater 714
Libanus mons thuris vocabulo est penes Græcos 389
Liberũ arbitriũ in Adam 287
liberi munus Vulcani opus 751
libertas, non necessitas deo competit 562
libertas præstabitur ab eo, apud quem fuit seruitus legis 493
Libido nec apud gentes matrimonio asscribitur, sed extraordinariis, & non naturalibus & portentosis 525
libidinis infrenatio nulla in castratione 275
libidinem in omnẽ ebullire, summum esse fructum vitæ omnibus qui deum non timent 273
libidines 548
Libraria pro bibliotheca 33
Licentia passiua 36
Lignum in sacramento erat, quo Moyses aquam amaram indulcauit 229
lignum passionis Christi ibid.
lignum in paradiso mortem dédit protoplastis ibid.
lignatũ qui sabbatis ierat, morti datus est, suum enim opus fecerat lege interdictum 305
Linguã disciplinæ dominus dat, quando debet homo proferre sermonem 463.464
Limentinus à limine 759
Limus imaginem induit Christi futuri in carne 84
limi rudimenta 85
de Limine offendere, prouer. 588
Linea extrema est Hermogenes 553

lineæ insistere, prouerb 408
lineam extremam signare 544. 656
lineam extremam habere 579
lineas aliquas producere 324
lineas rectas ducere 577
ad Lineas rursum & in gradū, prouerbium 251
lineas producere, prouerbiū 317
Lineis iisdem dimicare 475. 485
à Lineis excidere, prouerbium 549. 580
lineis claudere materiā, prouerbium 250
Lineamenta diuinarū viriū 90
Lippientibus singularis lucerna numerosa est 245
Liquit præteritum vsurpat Tertullianus à verbo liquere, pro claruit 35
Litare honorem domino deo 23
litare cum accusatiuo 588
literarum magna laus 737
literas emittere 665
literas pacis emissas reuocare 672
in Literis res tenentur, vt literæ in rebus legantur 98
Litigare est actionem vel in personam, vel in rem apud iudicē suscipere 738
Limus obliteratus in carnem 85
Liuij locus emendatur 475
λόγος 639. 675
Loquacitas in ædificatione nulla turpis 17
Loth eripitur è Sodoma ab angelo 39
Loth frater Abrahæ probatus, quod pro meritis iustitiæ, sine legis obseruatione de Sodomitarū incendio sit liberatus 202
Lucania inter Campaniam & Brutios sita 69
Lucas & Marcus ex apostolis euāgelij historiā scripserūt 370
Lucas Euāgelij Paulini scriptor 371
Lucæ Euangelium, nec tamē totum recipit Cerdon 193
Lucæ Euangelium emendauit Marcion 372
Lucæ Euangelij *autoritas defenditur* 374
Lucanus hæreticus 68
lucanus hæreticus, Marcionis sectator atque discipulus 193
lucani hæresis de anima & resurrectione 80
Lucernas ardentes habere 440
Lucifuga bestia 643
lucifugæ scripturarum 130
Lucam Euangelistam solū agnoscit Marcion 236
Lucri habere 483. 739
lucri ducere 483
Ludouicus Pius 152
Ludouici Augusti lex 718
Lugendus non est, qui nos antecedit, sed planè desiderādus 22
Laicis sacerdotalia munera iniungere 185
Lumbi Dauidis 63
lumbos succingere 440
Lunæ solatium 409
Lupæ dicuntur meretrices 590
lupæ fœminæ formam quotidie supparare solenne est 644
Lupi rapaces qui nisi sensus &

spiritus subdoli, ad infestãdum gregem Christi intrinsecus delitescere 162
Lurcoiana condimenta 350
Lutatius Statij interpres 744
Lux mundialis 688
lux figura spiritus sancti 580
lycurgus ἀνεκαφ[illegible] *optauit, quod leges eius Lacones emẽdassent* 240
Lyncurius lapis 636
Lyncestæ Macedoniæ populi 610
Lyncestis aqua, quæ vocatur acidula, vini modo temulentos facit 610
Lyncestarũ defluxus ebrios reddit 653
Lytrotes 640

M

Macaria 639
Macariotes ibid.
Machabæi legem paternam ad pristinum vitæ statum pugnãdo sabbatis reuocauerunt 206
Machæra culter Græcis est 156
machæram Christum fuisse 232
μακροθυμεῖν *quid* 10
μακροθυμίαν *reddit Cyprianus magnanimitatem* ibid.
Magos, reges ferè habuit Oriẽs 217
magistratus renuntiãtur quum eliguntur 31
Magnam matrem in terram figurant 256
Magnes ferrum attrahit 582
Magnitudo in mediocritate probatur 257
Maleficium nullum sine formidine est, quia nec sine conscientia sua 408
in Maleficio nulla ordinis ratio 23
Malignus pro diabolo 9
malitia semper domino odiosa 23
malitiæ apud Græcos interdum pro vexationibus & læsuris, non pro malignitatibus ponũtur 308
malitiam proximi sui quisque ne recogitet 402
mali operatio lata & diffusa 24
mali vocabulo diabolum intelligit Tertullianus vt boni deũ 6
Malum vnde 245
malũ foras, prouerbiũ 598.649
Mala quomodo deus cõdere dicatur 298
mala dicũtur & delicta & supplicia ibid.
mala vltoria nõ peccatoria 308
Malorum improbator deus 19
mandatus paßiue 669
mandator est, qui aliquid agendum committit 317
Mandatarius quis 317
Manumißionis insignia 144
Mannæ escatilis pluuia 19
Manus impositione adumbratur caro, vt & anima spiritu illuminetur 86
manum Moyses emortuã profert 106
manu iniecta detinere, prouerb. 249
Mappa missa, prouerbium 662

Marcellina Romæ sub Aniceto impietatis alumna 543
marcellina Romæ insigniebat suæ sectæ homines 638
Marcion bestiis barbariæ importunior 244
marcion Deum quem inuenerat, extincto lumine fidei amisit ibid.
marcion tres habet deos 258
marcion, Pōticus genere, episcopi filius, propter stuprum cuiusdā virginis ab ecclesiæ communicatione abiectus 193
marciō Christum putatiua carne vestitum fuisse dixit 29
marciō scriptores reiecit & corrupit. 40
marcion primus, qui ausus est, aliū deum solius bonitatis præter creatorem, inducere 180
marcion seipsum non amauit, quum ab ecclesia & fide Christi recessit 40
marciō in totum carnis resurrectionem non admisit, & soli animæ salutem repromisit 510
marcion carnē Christi negat 37
marcion Lucæ Euangelium approbat 371
marcion pecuniam in primo calore fidei catholicæ Ecclesiæ cōtulit 373
marcion vsurpat partem doctrinæ Sadducæorum 179
marcion Stoicæ scholæ alumnus 473
marcion pœnitentiam confessus 177
marcion nihil boni de thesauro Cerdonis malo profert 408
marcion nouum testamentum à vetere separauit 178
marcion Cerdonis impij magistri, impius discipulus 235
marciō crudelior Pharaone 275
marcion taxatur 93
marcionis epistola 38
marcionis hæresis 79
marcionis deus vnde venerat 164
marcionis proprium & principale opus legis & Euāgelij separatio 262
marcionis dogma multi cōfutarunt 237
marcioni Pontico resipiscenti iniunctu fuit ab Ecclesia, vt quos perditioni erudisset, Ecclesiæ restitueret 666
Marcionem dispares Deos constituere, alterum iudicem ferū, bellipotentem, alterum mitē, placidum, & tātummodò bonum atque optimum 249
Marcionitæ taxantur 176
marcionitis licet quod Marcioni, nempe de arbitrio suo fidem innouare 186
M. Aurelius Antoninus Caracalla 714
Marcus hæreticus, nouam ex Græcorum alphabeto hæresim composuit, qui etiam carnis resurrectionem negauit 193
marcus Magus hæreticus 644
marcus Magicæ imposturæ peritissimus 590

marcus Valentinianus hæreticus 585
Marci Euãgeliũ Petri affirmatur, cui⁹ interpres Marcus 374
marci hæresis de corporis humani creatione 82
marci hæretici præstigiæ 589
Maria credidit Gabrieli archangelo 58
maria de spiritu sancto concepit, & quod concepit, id peperit 707
~~maria an~~ patefacti corporis lege pepererit 30
maria an aliud sit q̃ homo 42
~~maria an~~ Christo adhæserit perpetuo 30
maria ex genere Dauid 219
~~maria virgo~~ quantum à viro, nõ virgo quantum à partu 64
marrucini populi sunt Italiæ 481
Mars trigonus 26
Martyriũ exegit Mõtanus 666
martyrium propter Christi nomen pati 86
martyriũ pseudoprophetia Mõtani videtur præcepisse, exegisseque 716
Martyrij amans fuit Tertullianus 627
de Martyrij iactatione inflari 671
Martyrio fauet Tertullian. 715
Massageta inhumanior 244
Mathematici plurimum Marcionitæ 260
Materia quod caret, nõ admittit sapientiæ euentum 327
materiã parem Deo infert Hermogenes 554
Materiarij hæretici 569
Matrix religionis Hierosolymis 454
in Matre Christi est figura synagogæ adiuncta, & Iudæorum in fratribus incredulis 48
Matrimonium disiũctum sanat patientia 25
matrimonium repudiatæ Christus illicitum facit 449 204
matrimonium vnũ in fide præscribi 275
matrimonium defendẽdum cum inimicè accusatur, spurcitiæ nomine in destructionem creatoris, qui proinde coniugium pro rei honestate benedixit 274
matrimonij dissimulatio modesta in occulto 86
Matthæus fidelissimus Euangelij commentator 36
Matthæi laus 63
Maurorum gens regionum suarum fines non excedit 210
cum Maxime, aduerbium 717
Maximus scriptor 605
Medicus sine instrumento artis esse non potest 299
de Medico tali nihil iudicandũ, qui nutriat morbum in mora præsidij & periculum extendat dilatione remedij, quo preciosius, aut formosius curet 266

Melchisedech summi dei sacerdos incircuncisus, & non sabbatizans, ad sacerdotium Dei allectus est 202
melchisedech sacerdos Dei summi vnde nūcupatus, si non ante Leuiticæ legis sacerdotium Leuitæ fuerunt, qui sacrificia dei offerebant 201
melchisedech panem & vinum obtulit Abrahæ 202
melchisedech præcipuæ gratiæ cœlestem esse virtutem 195
Meliton Asianus 605
Mellis & lactis societate infantare 257
Menander Simonis discipulus, negat habere posse quenquam salutem, nisi in nomine suo baptizatus fuisset 187.188
menandri de corporis creatione error 82
Mendacium non ædificatur, sine demolitione veritatis 282
Mendacio multa erunt necessaria 314
Mendicorū patronus deus 396
mensa in ecclesia pro pauperibus cibo reficiendis, quam etiam domini mensam vocarunt 723
Mensis intercalarius 480
Mensor appellatur, quod ad podismon demetiatur loca 239
Merces homini qualis apud Deum 403
merces improfessæ 474
merces & periculum in resurrectionis pendet euentu 99
pro Mercedum differentia operarum quoque credenda distantia est 430
Mercimoniorū quæstuosa pericula exercere 21
Mercurius primus literas enarrauit 752
mercurius Trismegistus magister omnium Physicorum 652
Mercurium AEgyptium Plato veneratus est 305
Meretrices 639
meretrices sunt veluti publicarū libidinum victimæ, cerussa & alijs pigmentis se fucantes, formam suam quotidie supparant atque instaurant 575
Meritum arbitrij liberi 288
Merita ignis Christus fidelibus indulsit 755
meritorum nomine ordo resurgentium disponetur 48
meritorium pro taberna meritoria 593
μιταγωγὸς 598
Metari & metator 618
Metator est, qui metitur loca, in quibus tentoria figant milites, aut qui hospitia præstat in ciuitatibus 239
Metellus Deum Alburnū inuenit 261
Metropator 640
Metus in Deum vbi, vbi grauitas honesta, & diligentia attonita, & cura sollicita, & adlectio explorata, & communicatio deliberata, &c. 186
Mida Rosetum 743

Milites Mithræ 760
Militia nec delictorum impunitatem, aut martyriorum immunitatem permittit 756
militia an in totum Christianis conueniat 755
militiam licere vsque ad causam coronæ 757
Milliarij 316
Milliariorum somnium 353
Miltiades scriptor 605
miltiades Ecclesiarum sophista 592.645
Minas Dei quidem horremus omnes, nihilominus tamen vix à malo auellimur 297
Minerua, non solùm artium, sed armorum quoque dea 757
minerua prima molita est nauem 752
Minutalia regna 238
Miriones sunt admiratores 152
Misericordiarũ pater, idem qui misericors, miserator, & misericordiæ plurimus est dictus 513
misericordiæ mater patientia 16
Missa vnde nomen acceperit 361.362
missa pro remißione 361
missæ vocabulum 724.725
missam à sacrificio Rabanus distinguit 725
Missarum quotidianarũ numerus apud posteriores qualis fuerit 728
Missus 625
Mithra idem est Persis, qui nobis sol 240
Mithræ leones aridæ & ardẽtis natura sacramenta philosophantur 157.256
Mithræ specus 744
mithræ initiari 184
mithram & Erichthoniũ iuxta gentilium fabulas, vel in lapide, vel in terra de solo æstu libidinis esse generatos 157
Mixis 594.639
Modestus scriptor 605
modestus contra Marcionẽ scripsit 237
Monarchiani hæretici 664 & 680
Monas 640
Monela à monendo 6
Monogamia Tertulliano placuit 543
monogamiam Tertullianus secus quàm par est nusquam nõ vrget 158
Monogenes 639
Monotes 640
Montani falsum dogma merito ab ecclesia damnatum 666
montani fautor Tertullianus 664
Montani prophetia 731
in Montano paracletum plura dixisse, quàm Christũ in Euãgelio protulisse, nec tãtum plura, sed etiam meliora atque maiora, quidam dixere 194.195
montanum periisse suspendio 664

Montes quomodo dulcorem distillarint 325
in Mores bestiarum 8
Morositatem vocat illam accuratam praescriptionem instrumenti veteris, etiam vsque ad minutias 158
Mortale aliud, & aliud mortalitas 136
Mori non solet, nisi quod nascitur 44
Morituris corpus Christi datum 727
Mortuus tuba inquietabitur aeneatoris 755
mortui vocabulum corpori competit 507
mortui milites tubicinis cãtu deplorabantur. 739
mortui coronati olim 753
mortui desiderium patientia tẽperandum 22
mortuorũ resurrectio praecipuũ quiddam 66
mortuorum vocabulum cui substantiae insidat 96
Mors maledicta eorum, qui ita decesserint, vt escatiles non fuerint 244
mortem, quam putas profectio est 22
mors Christus, sine manibus cõcidentiũ praecisus, implens omnem terram 203
mors est, quae carnem & sanguinem non modò corrumpit, verum etiam consumit 135
mors Christi pondus & fructus Christiani nominis 310
mors aliud & aliud mortale 141
mors non capit immortalitatem, mortale autem capit ibid.
mors nulla non ruina membrorum est 96
mortis regnum, nihil operatur, quàm carnis dissolutionẽ 130
mortis portae adamantinae 125
mortis dolor vacare debet, cum constet de resurrectione mortuorum 22
mortem quidam spiritaliter innuit esse intelligendam 97
post Mortẽ nihil superesse vulgus existimat 78
morte sublata, neque victus fulcimẽto ad praesidia vitae, neq; generis supparatura grauis erit membris 148
Mosaica lex non fuit prima, quã deus hominib. praescripsit 196
Moyses quadraginta dieb⁹ ieiunauit 148
moyses, nec videtur primus in templo suarum literarum deũ mundi dedicasse 253
moyses propheticus, non poëticus pastor 751
moyses an deum viderit 688
moysi donatus est populus ad praesens 311
moysi manus mutabatur 142
moysi causato linguae tarditatẽ, dominus os repromisit 463
ad Moysi legem, non ita attendendum, quasi ad principalem

legem, sed ad subsequentem, quam certo tempore deus & gẽtibus exhibuit, & repromissam per prophetas in melius reformauit 201
moysi locutus est filius Dei 219
moysi filius cur circuncisus 202
cum Moyse illi nihil, qui Deum Moysi reiicit 44
Mulctatus est, pro mulctauit 547
Mulieris caput obnoxium velamento 759
mulieres hæreticæ sunt procaces, audent docere, contendere, & forsitan tingere 185
mulieres apud Gnosticos officio sacerdotum functæ sunt 638
mulieres quædam de facultatib. suis Christo ministrarunt 411
mulieres apud Iudæos incedunt velatæ 648
mulieres malle militare quàm nubere 244
mulierum commune vitium 612
mulieribus prophetandi ius esse 506
Mulum de asino pingere 615. & 655
Mundus ex bonis omnibus constitit 285
mundus ornamenti nomine est penes Græcos 580
mundi vocabulum 496
mundus apud Græcos ornamẽti & cultus, non sordium nomen est 256
mundi totius habitus præteribit 106
Munifices milites 741
Munus quãdo deo offerẽdũ 383
Munus & munera militaria 741
Munera amantes deo non placent 458
Mures põticos hyeme cõdi, atq; remandere 238
Musanus scriptor 605
ex Myrto ouantiũ corona 740

N

NÆ Græcũ affirmatiu. aduerbium 632
Næ aduerbiũ Græcum, affirmãdi, pro certè, profectò 479
Naaman Syrus à lepra mũdatur 382
Nabuchodonosor cum suis regulis ab India vsq; ad Æthiopiam habuit regni sui terminos 210
nabuchodonosoris pœnitentia 26
Narratio rei quomodo ineunda 570
Narem contrahere, prouer. 255
Nascentem non licet necare 184
Naso agere, prouerb. 310
Natales impatientiæ 6
Natalis D. Felicis Nolæ in æde sacra celebrata 770
Natalis finis 71
Nathan consolatur Dauidẽ peccatum suum agnoscentem 385
Natiuitas Christi à Gabriele annũciatur 37 natiuitas Christi Rom. archiua testes sunt 377
natiuitatis nouæ dedicator, nouè nasci debuit 57
natiuitati cum mortalitate mutuum est debitum inter se 44

Natu-

Natura se non potest nolle, quæ se ita dirigit, vt si cessauerit non sit 225
natura ipsa legis est instar 520
natura cui nulla est, naturalia instrumēta non suppetunt 261
naturæ corruptio, alia natura est 360
naturæ contumeliæ 40
naturæ reuerenda opera Marcion reprehendit 334
naturā plus est demutare, quàm facere materiam 45
contra naturam omne quod est, monstri meretur notam penes omnes, penes nos verò etiam elogiū sacrilegij, in deū naturæ dominum & autorem 749
Naum vnus ex duodecim prophetis 394
Nautæ ad symbolam semper exultant 651
Nazarenos cur Iudæi Christianos vocent 379
Necessarior 9
Necessarius comparatiuè 362
Necessitas 145
Nemæa sacra Herculi instituta 742
Neophytos hæretici collocāt, & seculo obstrictos 185
Ne qui, pro ne quis 477
Nero Cæsar annis vndecim, mēsibus nouem, & diebus xiij. regnauit 214
Neruus vmbilicaris 61
Nestor vel insignis scriptor, vel insignis gulæ magister 602
Nestoris Cocetus 651
Neuius poëta Laureolum fabulam & Leontem in carcere scripsit 607
Neutrum alteri facere 6
Nicolaus vnus de septem diaconis, qui in Actis apost. allecti sunt 188
Nicolaitæ 180
Nicolaitæ assertores libidinis atque luxuriæ 193
Nicolaitarum fœdus & sacrilegus error 188.189
Nigidius præuertit vias dei 178
Niniuitæ scelerum veniam consecuti 385
Niniuitæ liberantur ab ira Dei 308
à Niniuitis Deus auertit destinatum exitium 301
niniuitis ex actibus Deus misericordiam præstitit 513
Nocentia 625
Nocentissimi qui non simplices, sicut stultissimi qui non sapiētes 643
Nocturnum tempus aptum ad fallendum 31
Noë incircumcisus, neque sabbatizās de diluuio liberatus 201
Noë holocausta Deo grata 306
Noë vnde iustus inuentus, nisi ex naturali iustitia legis 201
Noë in prædicationis delegatione successit Enoch 584
Noëtiani 664
Nolentia 242
Nomen, pro nominis fide 5
per Nomen intelligitur professio Christianorum 120

Nominum communio conditionibus præiudicat 250
Nonacris Alexandrum occidit 653
Nouatio dißidij est mater 718
Nouitatem haud abesse à specie fictionis 236
νοῦς 639
Nouum omne & incognitum quod est, subitum est 425. 426
Nubi ibi, vbi & mori 461
Nubētes pro iteratoribus nuptiarum siue polygamis 543
Nubendi modus ponitur apud Montanum 275
Nubilo obscurior 244
Nucetum 616
Numæ Pompilij superstitiones 184
Numerius philosophus 586
Numero aduerbium temporis 594
Nupta noua quomodo olim deducta 632
Nuptiale indumentum in Euangelio sanctitas carnis agnosci potest 106
Nuptiæ si non erunt, sanctitas nulla est 275
nuptiæ non sunt contrahendæ Christiano cum Ethnicis, ne eum ad idololatriam vsq; deducant, à qua apud illos nuptiæ incipiunt 758
Nuptiarum fructus 365
nuptias Marcion abstulit 244
nuptias Tertullianus non proijcit, sed deponit: nec præscribit, sed persuadet sanctitatem 275

O

Obedire omnia animalia homini 16
Obducere 670
obducere pro euincere 68
obducere pro conuincere, profligare, atque delere 36
obducere & obduci, pro refellere & refelli 548
Obiectus 625
Oblaqueo 70
Oblatio vera 455
oblatio in conciliatione matrimonij 731
oblationem panis celebrare 184
oblationes Cain recusat dominus 38
oblationes quæ olim fiebant à Christianis 727
oblationes Abel cur domino acceptæ 306
oblat. pro defunctis, pro natalicijs, annua die facere 747
Obliuionis an tempus in causa sit 336
Obnoxius cum genitiuo 367. 363
Obsequi malo nemo patitur 384
Obsequij exhibitio debita à nobis domino Deo 17
Obseruatio inueterata tenenda, etsi nulla scriptura eam determinauit, certè consuetudo corroborauit, si tradita prius non est 748
obseruatio rationabilis multa quæ

quæ scripta non sunt, sibi vindicauit 731
obseruationum Christian. rationem natura defendit, quæ primā omniū disciplina est 749
obstetricibus apud Aegyptū cur deus benefecerit 424
Obtentum, pro prætextu 74
Obuenire 625
Obuenientia ibidem
Obuētiones pro reditibus annuis ibidem
Occidere, est carni animam eripere 107
Ochus, qui & Cyrus 212
Oculorum propria tormenta 115
Oculis clausis, prouerb. 135
Offerentia, pro sufferentia 363
Offensa comes est frustratæ voluntatis 271
Offensus pro offensione 367
Officia, pro ministeriis, quæ gētilium sacris, aut ipsis alioqui gentilibus impenduntur 738
Officiales coronæ 756
Oleo vngi 257
Ollæ vndique ebullientis similitudo 580
ὄλωνθοι 548
ὀνήσιμος Græcis significat vtilem 632
Opus inferius artifice 292
opus salutis & incolumitatis nō est hominis, sed Dei proprium 392
opus certum nullum est mercedis incertæ 99
opera Dei incolere quis dignus, quàm ipsius imago & similitudo 285
opera, non corpus accusat Apostolus 126
opera pro opere 546
ex operibus ineundæ probationes 286
operarius dignus mercede 425
Operationis tempus in carne 512
in omni operatione tria principalia 566
Opiniosus 361
Ophitæ serpentem in tātum magnificant, vt illum etiam Christo præferant 185
Ophitarum insania 158
Orandi instantia & perseuerātia 456
ordinationes hæreticorum omnes temerariæ, leues & incōstantes 185
Ordo à principalibus deducendus 79
Origenis peccatum vnde 266
Orientis vocabulo sæpe Christus intelligitur in sacris literis 588
Os cur homo acceperit 147
oris spelunca 146
osculo debuit Christus tradi 470
Osidis Geta Medeam tragœdiā ex Vergilio plenißimè expressit 183.184
Osirin, quod semper sepelitur, & in viuido quæritur, & cū gaudio inuenitur, reciprocarum frugum, & viuidorum elementorum, & recidiui anni

fidem argumentantur 256
Ossa quingentorum ferè annorum adhuc succida, & capilli olentes visi sunt 123
Otho mensibus tribus & diebus quinque regnauit 214
Ouantium corona 740
Ouium pelles quænam sunt, nisi nominis Christiani extrinsecus superficies 162

P

Paganū duo significare 739
Pancarpiæ dicuntur coronæ ex vario genere florum factæ 602
Pandora ab omnibus omnium deorū donis nomen habet 735
Pandoræ caput primum coronatum est à Charitibus, cùm ab omnibus muneraretur 751
Panis oblationem celebrarè 184
panis & calicis sacramento, corporis & sanguinem dominici veritatē probauimus aduersus phantasma Marcionis 504
panem Christus corpus suum appellat 223
panem acceptū & distributum discipulis, corpus suum illum fecit 467
panem corpus suum Christus vocat 345
super Panem alienū alij deo gratiarum actionibus fungi 268
panem dominicum ante omnem cibum gustare 129
pane ipsum corpus suum repræsentat 257
Pannis armati 336
pannis sepulturæ inuolucrū pueros imitari 418
Pantænus scriptor 605
Papias scriptor 605
Par cū geniti. 12.360.367.481
par factum, par habet meritū 13
Parabolæ non obumbrant Euāgelij lucem 111
in Parabolis cur Christus Iudæis loquutus 112
Paracletus 639
Paratura, pro apparatu 360
paratura id quod præstat materiam 34
paratura pro materia 278. 317.357.365
Pareat, pro appareat 217
Parentare defunctis 78
Parentes non negat indignatio, sed obiurgat 47
parentū cadauera cum pecudib. cæsa, conuiuio deuorare 242
Parere pro apparere, vel comparere 71
Parietis corpus 115
Pariare 365.482
pariari deo, Græci ἰσοῦσθαι 70
Partiarij erroris 340
Particulas putrescētes igni vetustas consumebant, hodie cogūtur sacerdotes absumere 729
Paruit, pro apparuit 240
Paruulorum causa connubium 423
à Paschæ die in Pentecosten vsque gaudere 747
paschæ diem ad patiendū Christus elegit 467
paschæ dies peculiariter resurrectione

ctione dicatus est 719
à Pascha vsque in Pentecosten non geniculando precabantur olim, sed stantes, vt qui Deo pro peccatorum remissione & baptismatis dono gratias agerent 731
Paschalis hebdomada à veterib. feriando tota transacta 719
Passionis suæ Christus omne scriptum impleuit 470
Passiuitas pro libertate & communitate 361
passiuitas vitæ 628
Passiuitus pro passiuè 36. 361
Passiuus conuictus 36
passiui discipuli 591
passiuum commune significat & promiscuum ab aduerbio passim 238
passiuum ambiguum & inconstans significat 469.476
pastores quidam in pace leones, in prælio cerui 746
Patagium chlamydem auream signif 268
Pater deus inuisibilis 312
pater deus visibilis fit in filio ex virtutibus, non ex personæ repræsentatione 703
pater antè de filio testatus, quàm filius de patre 321
patri domini nomen accedere ob potestatem, quod & filius per patrèm capiat 495
patrem descendisse in virginem, ipsum natum & passum dicunt Praxeani 671
Patrispassiani 542.666
Patricos 639
Patritum, & auitum 600
Patriarchæ incircumcisi fuerunt 202
Pati pro Deo non possumus, nisi spiritus Dei sit in nobis, qui & loquitur de nobis quæ sunt confessionis: non ipse tamē patiens, sed pati posse præstans 712
Pati idipsum, quod aliis feceris, res amarißima 302
Patientia quid 12
patiētia fatigetur improbitas 21
patientia prima inde à deo, vnde indignatio prima 18
patientia quem nobis patrem requirat 20
patientia Christi dei aures aperit 26
patientia & fidem subsequitur & antecedit 19
patientia misericordiæ mater 16
patientia in detrimentis, exercitatio est largiendi & communicandi 21
patientiæ diuinæ species 15
patientiæ exemplum deus ibid.
patientiæ voluptate Christus discessurus volebat saginari 16
patiētiæ vtilitas & voluntas 22
patientiæ proprium non æmulari 25
patientiæ laus 28
patiētiæ encomium scripsit Tertullianus 3
patientiam omnes philosophi vnanimiter laudant 15

patientiam planè nouam docet Christus 371
Patroni contumeliosi 13
Paulus Ioannis exitu coronatur 181
paulus an eandem doctrinam cũ reliquis apostolis prædicauerit 173
paulus noluit vti legis potestate, quia gratis maluit laborare 503
paulus apud Agrippam nihil se ait proferre citra quàm prophetæ annunciassent 119
paulus stomacho vinum modicum prodesse nouerat 552
paulus apud summos sacerdotes sub tribuno inter Sadducæos & Pharisæos fidei suæ egregius professor 118
paulus vas electionis, doctor nationum 101
paulus Athenis inter philosophos aliquando versatus, pulchrè nouerat philosophorum dogmata obesse Christianis 151
paulus stigmata in corpore suo gestat 88
paulus aliquando in album apostolatus allectus, & à quo 483
paul. reprehẽdit apostolos, quod non recto pede incederent 262
paulus de tribu Beniamin ortus 484
paulus Volzius abbas Hugoniani cœnobij 726
pauli apost. epistolas neque omnes, neque totas accipit Cerdon 193
pauli laus 63
paulum in Saule figurari 484
paul. epistolas nec omnes recipit Marcion, nec totas 236
Pauper spiritu nullus, nisi humilis 24
pauperes Dominus semper iustificat, & diuites prædãnat 20
Pauo coloribus gemmãtibus insignis est 603
Pacem passim hæretici cum omnibus miscent 185
in Pace leones, in prælio cerui, prouerbium 716
Peccatum omne impatiẽtiæ adscribendum 19
Peccantia 625
peccantiam delictorũ pro admissione criminum 198
Pecuniæ ardor vt restingueretur ex parte, qua de victus necessitate causatur, preciosorũ eborum ambitio detracta est 302
Pecuniariam rem augentes animæ anteponant 21
Pædagogiani & aulici pædagogij 595
Pentecosten sanctus Hieronymus accipit pro diebus interstitibus inter Pascha & Pentecosten 731
Penula quæ & lacerna, vestimenti genus itinerariũ, & arcẽdæ pluuiæ accõmodatũ 715
Perditio aliud, & aliud demẽtatio 141
Peregrinamur à domino quandiu viuimus 123
Perennare pro durabiliter conster-

ſternari 75

Perfunctorium quid iuriſconſultis ſit 242

Pergula domus partem exporrectam ſignificat 593

Perminus 606

Perorare cum accuſatiuo conſtruitur 32

& cum præpoſitione in ibid.

Perſona Dei, Chriſtus eſt dominus 516

in Perſona vna videmus duplicem ſtatum, non confuſum, ſed coniunctum deum & hominem Ieſum 708

Petra Chriſtus, multis modis & figuris prædicatus 218

Petrina acies ibidem

Petrus reprehenditur ob inconſtantiam victus, à Paulo 489

petrus de ſoli conuictus inæqualitate à Paulo reprehēſus 372

petrus Romæ paſſus, & paſſioni dominicæ ædequatur 181

petrus chariſſimus diſcipul. 395

petro cur nomen mutatum ibid.

petrum ædificandæ eccleſiæ petram dictam an aliquid latuerit 172

Pharao negauit Deum 298

pharaonis cor cur induratū ibid.

pharaonis duritia naſcentium enecatrix 275

Phaneroſes Philumenes cuiuſdam puellæ, quam quaſi prophetiſſam ſequitur Apelles 194

Phantaſma inquinari non poteſt 382

Phariſæi additamenta quædam legis adſtruendo à Iudæis diuiſi ſunt, vnde etiam hoc accipere ipſum quod habēt, nomen digni fuerunt 187

Pheu non ſolùm doletis, ſed & admirantis eſt apud Græcos 595

Pherecydes Saturnum ante omnes refert coronatum 751

Philadelphus triginta ſeptē annis regnauit 212

φιλεῖ κινέϑαι 281

Philetus 640

Philippus tempus non quæſiuit aut diem quo Eunuchum baptizaret, neque ieiunium interpoſuit 733

philippus epiſcopus Cretenſis 237. 605

Philopator ſeptemdecim annis regnauit 212

Philumene quæ ſenſerit de carne Chriſti 333

philumene puella impoſtrix 29

Philoſophi variis ſectarū libidinibus inter ſe diſcordant 15

philoſ. mundum hunc innatum infectúmque defendunt 88

philoſophi patriarchæ hæretici 557

philoſoph. ſchola negat carnis reſtitutionem 164

philoſophorum deus 312

de Philoſophorum ingeniis omnem hæreſim animari 473

Phoſphorus rigidiſs. rhetor Latinus 647

Phraſis ſcholaſtica 8

Phœnix seipsum funerans renouat 90
Phrygæ hæretici 194
Physica superstitio 492
Physicorum nomine philosophos intelligi 609
Phydiæ manus Iouē Olympium ex ebore fecit 70.84
Picturis ex veteri testamēto desumptis parietes templi ornandos veteres quare curarunt, vt accumbētes in communi mensa spectādis illis occupati, temperātius cōuiuiū exigerēt 730
Pleus insigne fuit libertatis 6
Pinax 157
Pingere nusquam prohibitum, si obscœna ignominiosáque excipias 542
Pipiatio & pipiare 611
Pistis 639
placendi per decorem studium nō est de integra cōscientia 95
Plagiator quis 241
& plagium 241.268
Plato sidera deos dixit, quod genus deorū igneū appellat 253
plato de immortalitate animæ 78
platoni solenne est suam philosophiam quibusdam obumbrare figmentis 584
platonis Christianismus 164
Pleiades 35
Pleroma 639
pleroma & æones triginta introduxisse Valentinum 191
Plinius ad Traianum de Christianis 723
pliniј loca emendantur 69.240
Plurimū ꝑ maxima parte 479
plurimum aduerbialiter, pro vt plurimum vel plerunque 363
plurimum aduerbiū, pro vt plurimum 281.592.735
Pœnarum ingenia 87
Pœnitentia Dei quæ 309
pœnitētia confeßio est delicti 48
pœnitentiæ nomen in Græco sono non ex delicti confeßione, sed ex animi demutatione cōpositum est 307
pœnit. confeßio euenit etiam in bonis factis ad inuidiam & exprobrationem eius qui beneficiј ingratus extiterit 307
pœnitentiæ argumentum corporis squalor 70
pœnitentiæ Dei mos 309
pœnitentiæ stimulus ex fide 410
pœnit. sapere confeßionem mali operis alicuius vel erroris 307
pœnitentiā prorsus abnegat Mōtanus 21
ex pœnitentia maturescit emendationis fructus 753
pœnitentiales canones 22
Polycarpus Smyrnæorum ecclesiam gubernauit, ab Ioanne ordinatus 179
polycarpus scriptor 605
polycarp. Smyrnensis episc. 237
polycarpi dictū cōtra Marc. ibi.
Polycrates Ephesius 605
Polygamiam defendit Hermo- 543
πονηρὸν 9
pontific. Ro. vrbis primos melius Græ-

Græcè nouisse quã Latinè 606
Pontus inhospitalis 244
in Ponto nihil tam tristè ac barbarum quam quod illic Marcion natus est ibidem
ponticus nauclerus Stoicæ studiosus 177
Portare Græci etiã pro eo solent ponere, quod est tollere 380
Porta cœli strata à Christo 354
Posthumare pro subsequi aut posteriorem esse 76
Posthumus, posthumare, & posthumatus 634
posthumus Tubertus 740
posthumus est qui post mortem patris nascitur 76
Potentator 74
Potitus cum genitiuo 589
Praxeas hæreticus 195
Praxeiani 663
Præceptum principale 524
Prædicatores alios non esse recipiendos quàm apostolos quos Christus instituit 171
Prægnatus, pro imprægnatione 197
prægnatum sub forma quartæ inflexionis vsurpat pro imprægnatione 31
Prælióne operabitur filius pacis, cui nec litigare conueniet 755
præliorũ negocia, & dolus, & iniustitia 218
Præter cum genitiuo 614
præter, pro præterquã 363.365
Præscriptionis compendium 6
præscript. in compendiis veritatem vincere decet 321
Præsidibus nec suis hæretici reuerentiam exhibent 185
Præstringere, pro leuiter indicare 361
Præstans, pro liberali & benigno 364
inde Præstantia, pro liberalitate ibidem
Prætextus & prætextum 596
Præuertere 626.627
præuento 153
Presbyter hodie qui cras laicus 185
presbyter omnis pyxidem aut vas tanto sacramento dignum, vbi corpus dominicum diligẽter recondatur ad viaticum recedentibus à seculo habere debet 727
presbyteri apud Ægyptum consignant, si præsens non sit episcopus 733
presbyteri primi episcopi appellabantur ibidem
presbyteris aduolui 46
aris Dei adgeniculari ibidem
Principatuũ affectatores increpantur à Christo 435
Principale quid nisi quod super omnia, nisi quod ante omnia, & à quo omnia 554
Principiũ siue initium inceptionis esse verbum, non alicuius substantiæ nomen 565
Primogenitus Christus, vt ante omnia genitus, & vnigenitus, vt solus ex deo genitus 677
Prisca prophetis 88
Pristinus, pro priori & anti-

quo 737
Pristina, pro prisca 67
Pristum, pro prius 666
Proarche 639
Probole 678
Probare, pro approbare 636
Proclianitæ 668
Proculus nostræ virginis senectæ, & Christ. eloquentiæ dignitas 645
proculi hæresis 194
proculi laus 592
Procurat cum datiuo 664
Procuratio & procurari cũ datiuo 357.617.737
Procurare, pro fauere vel subscribere 72
Procurans cum datiuo 361
Prodactus à prodigendo 476
Prodesse cum possis, nolle, nihil malignius 266
Profiteri 474
profiteri æs alienũm 475
profiteri frumentum ibidem
Promerendi artificium, obsequiũ est 16
Promethei fabula 34
Promotus 731
Pronunciatio 192
Pronus cum datiuo 550
Præparatura, pro præparatione 361
Propator 639
Propheta prænunciare debet 38
Prophetæ multa figuratè per allegorias, per ænigmata & parabolas scripserũt, aliter intelligenda quàm scripta sunt 325
prophetæ an omnia per imagines concionati sint 97
prophetarum sors in mundo 230
prophetas cur Iudæi occiderint 18
prophetæ fuerunt vox domini 99
prophetarum eloquium manifestè resurrectionem mortuorum annunciat 97
Prophetici eloquij proprietas 325
Prospicientia 625
Prouisus 625
Psalmi apostatæ & hæretici 61
psalmi Valentini magna impudentia conscripti 58
psalmi ferè omnes Christi personam sustinent 683
Pseudapostoli virtutes maximas edent ad fallaciam muniendam corruptæ prædicationis 186
Pseudapostoli, adulteri euangelizatores sunt 162
Pseudapostolos & operarios dolosos transfiguratores sui per hypocrisim scilicet, conuersationis nõ prædicationis adulteratæ rei 518
Pseudoprophetæ sunt falsi prædicatores 162
Pseudochristi 666
Psychicus Paulo est animalis, qui animum, hoc est affectus sequitur humanos 667
Ptolemæus annis trigintaseptẽ regnauit 212
ptolemæus hæreticus 584.644

ptolemæus hæreticus cum Valentino per omnia sensit 192
ptolemæi Miscellanea 651
Pudicitiæ venditio precio in fœminis cogitur 19
pueris impiis deus non pepercit 423
in Puniēdo maiorum nostrorum clemētia, qui chirographo resipiscentis & obedientiam ecclesiæ pollicentis cōtenti erant 666
Punitus es, pro puniuisti 547
Pusillanimitas impatientiæ coniuncta est 18
Pynitus Cretensis 605

Q

QVadratus scriptor 605
Quærēdi & pulsandi & petendi formæ 167
Quæstionis summam certis lineis determinare 199
in Quæstione omni iusta & digna est præscriptio ad propositum interrogationis pertinere debere sensum præscript. 460
Quæstiones indeterminabiles Apostolus odit 253
Quæstiones de vocabulorū occasionibus plurimum subornātur, sicut & de verborū communionibus 140
Quæstiones de scripturis solis dissoluendæ 81
Quæstiones infructuosæ vnde 164
Qualitates cùm demutātur, accipiunt vocabulorum possessiones 53
Quam, pro qualem 481
Quam, pro secundū quam 363
Quilianus 606
Quinis, pro quantuscunque 8
Quo, pro quapropter 482
Quō, pro ad quē vsum 481. 482

R

RAbani Mauri epistola ad Regembaldum 733
Raimundus Fuggerus 638
Ratio recta 577
ratio legem commendat 748
ratio diuina in medulla, non in superficie 81
Rationale 475
Reatus animæ 269
Rebecca cōspecto procul sponso, velamen inuasit 748
rebeccæ ex vtero duo populi, & duæ gētes prodierūt 198. 199
Rebellium in castris facilè proficitur 185
Recidiua vita 364
& recidiuatus, pro restitutione ibidem
Recidiuatus in quarta inflexione 68
recidiuatus Iudæorū status 108
Recordatus, pro recordatione 69
Recorporare 85
Recorporatio 108
Redanimatio ibidem
Refrigerare absolutè 669
Reformatum, pro reformatione 603
Regnum nobis in terra an sit repromissum 352
regnum Dei quorum est adire, induere oportebit vim incor-

ruptibilitatis & immortalitatis 134
Remissa, pro remißione 361
Renatis in Christo in ecclesiis occidentis vinum & lac tribuitur 720
Renunciare in baptismo diabolo & pompæ eius 748
renunciationem, pro demonstratione & definitione 31
Repræsentare 5
~~cum Re~~ſipiſcētibus quid olim actum est 666
Resurgere non est, nisi eius quod cecidit 507
Resurgere nihil expectabit, nisi quod antè succiderit 96
Resurrectio carnis à fidelibus simplici & nota iam fide recepta, sine vlla qualitatis quæstione 132
resurrectio tam dictis quàm factis prædicatur 106
resurrectio rei caducæ est 96
resurrect. mortuorum, fiducia Christianorum 78
resurrectio carnis durius creditur, quā vna diuinitas 79.80
resurrect. Christi in exemplum spei nostræ 56
resurrectio ianua regni cœlestis 512
resurrectio mortuorum vnum apud omnes edictum pendet 95
resurrectionis imaginem inducere 184
resurrect. vocabulum non aliam rem vindicat, quàm quæ cecidit 507
resurrect. mortuorū testatio est ordo reuolubilis rerū 89.90
resurrect. animæ soli idcirco destinatā quidā dicūt, in carnem quoque præcucurrisse, quia non potuisset aliter ostendi resurrectio animæ inuisibilis, nisi per visibilis substantiæ resuscitationem 118
resurrect. apostolica instrumenta testantur ibidem
resurrect. Christi credentes, in nostram quoque credimus 22
resurrect Christi infirmata, etiā nostra subuersa est 331
resurrectionē carnis probat author 269
de Resurrectione carnis liber Tertulliani 509
Retractare & retractatus 667
Retributio nulla non ex indicatione constitit 425
Rex in suo solio vsque ad Deū, tamen infra Deum, comparatus autem ad Deum, excidet iam de summo magno translato in Deum 247
Rhodia lex de iactu 318
rhodia lex & pontica 326
Rhodon scriptor 605
rhodon Marcionis dogma confutauit 237
Rituales libri 718
Romana ecclesia cur tot priuilegiis dotata 152
Romana superstitio incertis diis sacrificauit 251
Romana ecclesia felix, cui totam doctri-

doctrinam apostoli cum sanguine suo profuderunt 182
romanæ ecclesiæ euãgelium Petrus & Paulus sanguine suo signatum reliquerunt 374
romanæ ecclesiæ laus, quam omnes veteres summè sunt venerati 156
romanus pontifex quoties publicè sacrificat, aureo calamo sugit sanguinem dominicum è calice cum diacono & subdiacono 727
Romanus status 103
Rom. episcopi autoritas 671
Romani pontif. summa autoritas etiam tempore Tertulliani, dum aliquid aut recipit, aut damnat 664
romanorum regnum quousque dilatetur 210
Romanensis ecclesia 177
Romulus ascensus sui in cœlum habuit Proculum affirmatorem 376
romulus Consum deum inuenit 261
Rosæ ex horto Midæ lectæ 760
Rotomagẽsis concilij canon docet, nulli laico aut fœminæ eucharistiam in manus ponendã, sed tantùm in os eius 729
Rubellius Geminus consul 214
Rudolphus Habspurgius 152
Rufius Geminus consul 214
Ruma & rumen quid 69

S

SAbbatizare nos omni opere seruili semper debere, & nõ tantùm septimo quoq; die, sed per omne tẽpus 204.205
Sabbatum quod nos deus vult custodire 205
Sabbatum fuisse temporale præceptum ibidem
Sabbatum temporale & sabbatum æternum ibidem
Sabbati diẽ benedictione patris à primordio sanctum, Christus sua benedictione efficit sanctiorem 393
Sabbati dominus dictus, quia sabbatum vt rem suam tuebatur ibidem
circa Sabbati legem Pharisæi in totum errarunt, non animaduertentes conditionaliter eam indicentem ferias operum sub certa specie eorum 392
Sabbati an Christus sit destructor 391
Sabbatĩ obseruatio quasi salutis medela 201
Sabbatum Iudæis significat totum tempus septem dierum 615
Sabbato pugnarunt Machabæi fortiter 206
Sabelliani 664
Sacerdotes aurei quondam ligneis calicibus vtebantur, nũc lignei sacerdotes aureis vtuntur calicibus 729
Sacramentum ligni 230
sacramentum Christianæ religionis 371
sacramentũ Christianorũ 712
sacramentum allegoriæ 493

ſacramenti eiuſdem vna traditio 171
ſacramenta figurarum 484
ſacramenta ſumentes ieiunent vſque ad ſextam 728
ſacramentorum propter crebram tractationem inſolita fuit illis religio quædam, etiam vulgarem panem & vulgare poculum reuerenter tractandi 731
ſacramentorum diuinorum res ſatan in idolorũ myſteriis æmulatur 184
Sacrificare ſolummodo debebãt Iudæi vno in loco 207
Sacrificiũ acceptabile Deo ibid.
ſacrificium mundum 369
ſacrificium Chriſtus factus pro omnibus gentibus 230
ſacrificio cur miſſæ vocabulum ſit accommodatum 362
ſacrificia deo grata 86
ſacrificia terrenarũ oblationum & ſpiritaliũ ſacrificiorũ 206
ſacrificiorũ onera & operationum & oblationum negocioſas ſcrupuloſitates cur Deus inſtituerit 302
ſacrificiorum rationalis inſtitutio 306
ſacrificiis ſpiritalibus Deo litandum 207
Sadducæi reſurrectionis negatores 461
ſadducæi neque animæ neque carnis admittunt ſalutem 116
ſadducæi ex Samaritani erroris radice ſurgentes, auſi ſunt reſurrectionẽ carnis negare 187
ſadducæi iuſti interpretantur, nec angelum, nec ſpiritum, nec reſurrectionem corporum credunt 30
ſadducæorum propria opinio 179
ſadducæorum partiarij 79
ſadducæorum propinqui 37
Sale & melle medicari pueros 418
Salio, pro tranſilio 480
Salmacis fons 653
Salomon regnauit in finibus Iudæ tantùm, à Berſabea vſque Dan termini eius regni ſignãtur 268
ſalomon gloriam quam habuit in Deo amiſit, per mulierem in idololatriam vſque pertractus 509
ſalomon de idololatria ſibi ſponſauit eccleſiam 389
ſalomon reiicitur, ſed iam à mulieribus alienis poſſeſſus, & idolis Moabitarum & Sodomorum mancipatus 307
ſalomon omni gratia & ſapientia donatus à domino ad idololatriam à mulieribus inducitur 161
ſalomoni ira Dei acceſſit poſt luxuriam & idololatriã 347
Saluum omni modo conſtat 137
Salutificator vnus 53
Samaria deſciuerat ab Iſraële, habens ſchiſma illud ex nouem tribubus, quas auulſas per Achiam prophetam collocauerat apud Samariã Hieroboã 457

Samariæ spolia 215
samariæ nomine idololatriam notari 217
Samarites intellexit veram se Deo omnipotenti oblationem, gratiarũ scilicet actionẽ, apud verum templũ & verum pontificem eius Christum facere debere 455
Samaritani de montibus & puteis patrum semper gloriati sunt 454
Sanctus Dei Christus 378
Sancti 155
Sanguis nihil aliud quàm rubẽs humor 49
sanguis de omnibus bestiis requiritur 110
sanguinis sui salutaris figuram Christus concupiscebat 467
sanguinem dominicum è calice laicos olim solitos haurire 726
Sapientiæ secularis materia, temeraria interpres diuinæ naturæ & dispositionis 164
Sapiens nullus, nisi seculo stultus fiat 42
Sapor etiam in rebus paruis 525
sapor, pro sapientia & mente 75
saporis vocabulo degustationem, perceptionémque & sensum intelligit 279
Sarabara vox Chaldaica 76
Satan docuit Cain ab homicidio incipere 18
satan decidit è sublimitate cœlesti 294
satan principaliter fidei veræ aduersatur 17
satanas cùm in angelum lucis transfiguratur, an qualitatem suam amittat 142
satanas in angelum lucis transfiguratur 518
Saturninus hæreticus dixit innascibilem virtutem, id est deũ in summis & illis infinitis partibus & in superioribus manere, longè autem distantes ab hoc angelos inferiores mundum fecisse 188
saturnus quadratus 260
Saul eligitur, sed nondum despector prophetæ Samuelis 307
saul bonus, præ cæteris postea euertitur 161
scandalum qui vlciscatur 452
scenam phantasmatis decurrere 334
Scire nihil, est omnia scire 168
scriptura vbi non facit tentationis mentionem, non admittit tẽtationis interpretationẽ 412
script. figuratè solet vti translatione hominum ex comparatione criminum 217
scripturæ sensus certæ interpretationis expetit gubernaculum 166
scripturæ plenitudo adoranda 569
script. & expositionum adulteratio illic deputanda est, vbi diuersitas inuenitur doctrinæ 182. 183
script. & expositionum & omnium traditionum Chri-

ſtianarum veritas vbi ſit 170
ſcript. collatio cum hæreticis non habenda 171
ſcripturarum congreſſionibus nihil proficimus apud hæreticos 169
ſcript. diuinarum inſtrumentum 199
ſcript omnium conſonantia 227
ex Scripturis ſolis quæſtiones ſoluendæ 81
ſcripturas alius manu, alius ſenſu expoſitiones inuertit 183
Scytha tetrior 244
Se, pro eam 616
in Seculo omnia imaginaria, & nihil veri 758
Secundinus Manichæus 602
Secundus hæreticus 584
ſecundus hæreticus cum Valentino conſenſit 192.644
Seffora mater calculo præputiũ infantis circumcidit, qui aliàs fuiſſet ab angelo præfocatus 202
Seleuciani 668
Semel, pro prorſus & omnino 742
Seminare in lacrymis, & in exultatione metere 397
Seminationem vocat apoſtolus diſſolutionem corporis in terram 510
Seneca dicit omnia poſt mortem finiri, etiam ipſam 78
ſenſus cõmunes ſimplicitas ipſa commendat 81
Sentius Saturninus 412
Sepiæ genus piſcium eſt 280
Sepiis piſcibus cõparãtur Marcionitæ 304
Sepultura Chriſti quomodo ſublata è medio eius 224
de Sepulchro exire, quidam dicunt eſſe de ſeculo euadere 97
Septentriones 35
Septimam in albis appellarunt veteres eam quæ paſchalem proximè ſequitur 720
Sequela à ſequendo 8
Sequeſter quis 10
ſequeſter dei atque hominum Chriſtus 135
ſequeſtrare, & res ſequeſtrata 75
ſequeſtratorium, pro loco vbi res ſequeſtrata ſiue depoſita ſeruatur ibidem
Serapion ſcriptor 605
Sermo quomodo caro factus ſit, vtrúmne quaſi transfiguratus in carne, an indutus carnem? 707
ſermo eſt vox & ſonus oris, & aër offenſus; intelligibilis auditu, cæterũ vacuum quid & inane & incorporale 677.678
ſermo de organo carnis eſt 86
ſermo deus, & ſermo domini manet in æternũ, perſeuerando ſcilicet in ſua forma 707
ſermonẽ apud deũ in primordio fuiſſe quidã per ſimplicitatem dicunt, cũ magis rationem cõpetat antiquiorem haberi: quia non ſermonalis à principiô, ſed rationalis deus etiã ante principium 675

Serpẽs æneus in igno positus 223
serpens à primordio diuinæ imaginis prædo 643
serpentis effigies non ad idololatriæ titulum pertinebat, sed ad remedium 306
serpentem æneum Moses cur erexerit secundum Ophitas 189
Serram per eandem lineam semper reciprocare, prouerb. 717 238
serram per lineam reciprocare 747
seruos alienos nec Galba manumisit, facilius liberos soluturus 493
seruos vocare ad pileum 6
Sestius diligẽtißimus medic⁹ 238
Setthoitæ dicunt duos homines ab angelis constitutos Cain & Abel, propter hos magnas inter angelos contentiones & discordias extitisse, &c. 190
Seuerus imperator 258
seueri error 316
Sextus scriptor 605
Si forte pro forte 359
Sibi pro ei 616
Sibynæ genus venabulorum 369
Siccauerit absolute pro siccata fuerit, siue inaruerit 618
Sige 594. 639
Sigillarium 549
Signatur caro, vt & anima muniatur 86
Signorum & virtutum temeraria fides non admittenda 322
Silẽtium initiandis indicebatur, cuius illi perpetuam fidem promittebant 586
Silentij periphrasis ibid.
Simon magus ausus est summã se dicere virtutem, id est summum deum, mundum autem ab angelis suis institutũ 187
Simonẽ esse crucifixum, nõ Christum, vnde nec in eum credendum esse, qui sit crucifixus 188
Simoniana magia est disciplina angelis seruiens 180
Simplicitas sapientiæ coniuncta 643
Simplicitas sola deum & agnoscere & ostẽdere poterit 643
Simplicitatem volunt esse hæretici prostrationẽ disciplinæ, cuius penes nos curam lenociniũ vocant 185
Simul pro simul ac, siue posteaquam 357
Siparum quid 603
Siparia sunt vela quibus vtebãtur in scenis fabularũ actores 587
Siqui pro siquis 548
Sirenes monstrosæ fabulosæque cantrices 325
sobolem verisimilius est ab origine potius quàm originem à sobole vocitari 569
Soccus calciamenti genus 604
Sodomorum & Gomorræ *populus* 217
Solennis pro assueto siue sic solito 359
Sol quibus salubris non sit 282
sol vnicus mundum hunc temperat 282

solis ipsius radio scriptum, ita claret, prouerbium 130
solis pectines 644
ad Solem vncti 336
Somnus speculum mortis 136
Sophia 595.640
Soter 640
Soter in Alexandria trigintaquinque annis regnauit 212
soter Valentinianus 603
Spartea 319
speculatoria caliga 715
speculum alterius est nulla res 580
spectaculorũ circa voluptates infamata conditio est, ab eis qui natura quidem omnia sentiũt, ex quibus spectacula instruuntur, scientia autẽ deficiũt 750
Spes vnica totius orbis 42
spei est contemplatio in hoc spacio per fidem, non præsentatio, nec possessio, sed expectatio 101
de Spe fidelium opus Tertulliani non extat 316
Spiritus est qui viuificat in regnum dei 134
Spiritum columbæ corpore lapsum desedisse super Christũ 40
spiritum dei hæretici delicto infuscant 291
spiritus sanctus tertium numen diuinitatis, & tertium nomen maiestatis 712
spiritus sanctus doctor veritatis 176
spiritus sancti vicariã vim Christum misisse, qui credẽtes agat 168
Spongia Marcionis 491
Sportæ & sportula 319
sportulam vt furunculus captare 340
Spurciloquiũ in congreßibus hæreticorum 82
Stationes apud Christianos contentus erant, quum stãtes precarentur, id quod fiebat die dominico 738
status scripti & voluntatis 392
Stauros 640
Stella à stella differt in gloria, non tamen in substantia 133
Stephanus angelicum fastigium induit 142
stephanus cum lapidaretur vidit adhuc stãtem Christũ ad dexteram dei, vt exinde sessurum, donec ponat illi pater omnes inimicos sub pedibus suis 712
Sterilem parere contra naturam deo nõ fuit, sicut nec virginẽ 681
stigmata corporalia Christus ostẽdit 495
Stomachi compitum 77.146
Stoicus Christianismus 164
Stoici Deum volunt sic per materiam decucurrisse, quomodo mel per fauos 582
stoici ponunt materiam deo coæternam 482
Strato cœlum & terram Deum dixit 256
Strinxit pro perstrinxit 479
Stropha, dolum, versutiam atq; imposturam significat 319

ſtrophia & ſtrophiola 743
Structio pro inſtructione, & ſtructius pro inſtructius 6
Structum pro conſtructo ſiue extructo 635
Strues pro ſtructura 609
Struma quid 156
Strumẽtum pro inſtrumẽto 169
Stygos hydor 609.610
Suauiludij 735
Sublimior ſpei 364
Subradidre actiue pro inuenire, leuiter oſtendere, quod autores ſubindicare dicunt 74
Subſignare pro ſubſcribere & fauere 1
ſubſtãtia nulla digna eſt, quam deus induat 333
ſubſtantiam vnam tenere in tribus cohærentibus 644
Subuectus 625
Succidiſſe pro ſuccubuiſſe 735
Suculæ ſtellæ 35
Suetonij locus 75
Suffectura 242
Sufferentia ſubſtantiue pro patientia 360
Sui præſides, pro eorum 13
Sulla mathematicus 605
Sũmiſſus pro ſummiſſione 481
Summum magnum neceſſe eſt ſit vnicum 246
Superinductitij fratres turbarũt primæuam eccleſiam 488
Superſtitio vulgaris cõmunis idololatriæ, cum in ſimulachris de nominibus & fabulis veterum mortuorũ pudet, ad interpretationem naturalium refugit, & dedecus ſuũ obumbrat 256
Supparatura 77
Supparare 691
Supparatur genus dum ſoboles ſubſtituitur 77
Surgere poteſt & quod omnino nõ cecidit, & quod ſemper retro iacuit 507
Suſceptores è ſacro fonte 719
Suſanna reuelata in iudicio 748
Suſceptorum nomen vnde 722
Suſpectus pro ſuſpicante 617
Syades 35
Syllogiſmi Apellis 194
Syluam cædere 182
Symbola & aſymbolus 599
Symphone 640
Syncraſis 594.595.639
Synecdochica locutio Tertulliano non familiaris 9
συνῳδῶς 32
Syneſis 639
Syzygia 640

T

TAbernarij ſunt popiniones & caupones 588
Tabula ludere 47
Tam iũgitur cũ ſuperlatiuo 33
Tæniæ vittæ ſunt & ligamenta capitis 735
Tacianus ſcriptor 605
tacianus hæreticus Iuſtini martyris diſcipulus 194
Tacius Cloacinam inuenit 261
Teleſis 640
Teletus 595.640
Templum dei catholicum Chriſtus, in quo deus colitur 348
Templa Chriſtianorum 643

Temporũ ratio vnde nata 284
Tenebræ ignorantiæ 346
Tensa vehiculum argẽteum, quo exuuiæ deorum ludis Circensibus in circum ad puluinar vehebantur 741
tentationis materia in re aliqua debet subesse 46
tẽtationem præcedit quæstio orta ex dubitatione ibid.
Terra quare maledicta 104
terra sequestratoriũ est seminibus, illic deponendis, & inde repetendis 138
terra vere sancta per incolatum spiritus sancti 105
terra carnis nostræ matrix 257
terra virgo fuit nondum opere compressa, ex qua hominem factum accipimus à deo in animam viuam 58
terra repromissionis est vitæ æternæ possessio 218
Terrenæ originis signa 49
terrenorũ amissio quomodo ferenda 21
Tertullianus Montanizat 275
tertullianus quo tẽpore floruerit 714
tertullianus vir doctissimus, quo vix aliũ Christianus orbis antiquiorem habet 30
tertullianus in persona Christi alloquitur hæreticos ironice 187
tertullianus cur abiectus sit extra consortium ecclesiæ 543
tertullianus putauit in hac terra velut in campis quibusdã Elysiis post resurrectionẽ nos suauiter acturos, idque mille annis 316
tertullianus Græce etiam scripsit 750
tertullianus affectator fuit obscuritatis etiam in rebus apertis & notis 585
tertullianus vehementi ardore, magnóque affectu pro orthodoxa religione scripsit 3
tertullianus autor antiquus & vicinus apostolorum temporibus 723
tertulliani opus de spe fideliũ 352
tertull. error de patre & filio 680
tertulliani libellus aduersus Apellitas 48
tertullianum in vertendis Græcis duriusculum esse 550
tertullianum omnium disciplinarum ac rerum absolutissima cognitione præditum fuisse 313
Tessera signum erat apud veteres hospitale cuius ostensione si quem redisse contigisset, statim agnoscebatur 154
Testa ex argilla facta, non est amplius argilla 569
Testamentum nouum oportebat in eo suggestum consignari, in quo cõscriptũ vet⁹ fuerat 420
testamẽtum nouum compendiatum est, & à legis laciniosis oneribus expeditum 369
testamenti veteris decessio, & successio noui 421
Tetrao auis, Germanis der aurhan

rhan dicta 240
Thales aquam deum esse dixit 256
Thelesis 639
Theodotus hæreticus Byzãtius Christum hominem tantummodo dixit, deum autem esse negauit, ex spiritu quidem sancto natum ex virgine, sed hominem solitarium atque nudum, nullo alio præ cæteris, nisi sola iustitiæ autoritate 195
theodoti posterioris hæresis, dicit Christum hominem tantũmodo, ex spiritu sancto, ex virgine Maria conceptum pariter & natum ibid.
Theophilus Antiochensis episcopus 237.605
theophilus Cæsariensis scriptor 605
Theopompus historicus est Græcus, sed vetustus 546
Theotimus hæreticus Valentinianus 584
theotimus hæreticus multũ circa imagines legis operatus est 644
Thesauri diuini conditorium 124
Thyræus Apollo 742
Tiberius Cæsar regnauit viginti duobus annis, mẽsibus septem, diebus viginti 213
Tiberius Claudius annis tredecim, mensibus septem, & diebus viginti regnauit 214
à Tiberio vsq; ad Antoninum sunt anni ferè cẽtum quindecim, & dimidium anni cum dimidio mensis 261
timor iustus nullus est periculi dubij 99
Titulum incidere 251
Tradi poterat Christus sine præmio 467
Traditio etiam non scripta obseruanda 748
traditio apostolica nihil passa est in tempore suo circa dei regulam 264
traditio in multis disciplinis prætendetur autrix, consuetudo confirmatrix, & fides obseruatrix 747
traditiones ecclesiasticas, præsertim quæ fidei non officiant, ita obseruandas, vt à maioribus traditæ sunt, nec aliorum consuetudinem, aliorum contrario more subuerti 734
traditor Christi de Apostolis fuit 162
traducere proprie est ignominiæ causa aliquem publice circunducere 156
traductiones sunt deprauationes scripturarum infamationi non absimiles 155
Tramittere pro transmittere 358
Transfiguratio interemptio est pristini: omne enim quodcunque transfiguratur in aliud, desinit esse quod fuerat, & incipit esse quod non erat 707
Transfunctoria præcepta 593

Trãsgreßio quæ perditionis causa est, tam animæ instinctu ex concupiscentia quàm & carnis actu ex degustatione commissa, totum hominem elogio transgreßionis inscripsit 112
Transpositus 625
Tribunal Dei saluum hominem exigit 147
Triburiensis synodi decreta demissa 728
Trinitas rationaliter expensa veritatem constituit 673
trinitas per consertos & connexos gradus à patre decurrens, & monarchiæ nihil obstrepit, & œconomiæ statum protegit 679
trinitatis distinctionem & demonstrationem scripturæ omnes ostendunt 682
in Trinitate vnitas disponitur, tres non statu, sed gradu, nec substãtia, sed forma, nec potestate, sed specie, vnius autẽ substantiæ, & vnius potestatis, quia vnus deus, ex quo & gradus isti & formæ & species in nomine patris & filij & spiritus sancti deputantur 673
Tuba Dei euangelicus sermo dici potest 103
Tunicæ vocabulo cutem intelligi 33
Turonensis concilij canon 727

V

Vacare à sanitate 4
Vacuisse 597
Vadomari⁹ Germanorũ rex 586
Væ quomodo Christus pronunciarit 399
Valentinus episcopatum sperauerat, quia & ingenio poterat & eloquio 644
Valentinus dixit, Christum in substantia corporis nostri non fuisse, sed spiritale corpus de cœlo deferentem, quasi aquam per fistulam, sic per Mariam virginem transmeasse, nihil inde vel accipientem vel mutantem 192
Valentinus materiam ad scripturam excogitauit 183
valentinus fuit Platonicus 61
valentinus hæreticus multas introduxit fabulas 191
valentinus ex priuilegio hæretico carnem Christi spiritalem comminiscitur 55
valẽtinus Platonicæ philosophiæ sectator, cum episcopatum non assequeretur, sui contemptum vlturus, opinionis præstigias aduersus orthodoxos docere cœpit 584
valentinus Platonis sectator 177
valentinus honestior & liberalior quam Marcion 248
valentinus æonas suos spargit, & vnius æonis vitium in originẽ deducit dei creatoris 180
valentinus adulter veritatis 178
valentinus condiscipulus Apellis 37
valentini æones 179
valentini hæresis 79
valentini error de resurrectione 179

179

apud Valentinum sunt aeones & formae nescio quae 164
valentinianis licet quod Valentino 186
valentinus fuit Platonicus 151
valentiniani qua in re didicerũt errare 146
valentiniani taxantur 176
valentiniani Pandorae peruersissimi sophistae 601
valẽtiniani impia somnia à philosophis & poëtis desumpserunt ibidem
valẽtinianae factionis prima quadriga defenditur, matrix & origo cunctorum 647
valentinianorum aeonum genealogiae 65
valentinianorum collegium 584
Vanitatẽ vanitate depellere 443
Vas capacitatis nomine dicta est caro 94
Vasorum quibus in sacrificando vsi sunt veteres, magna est diuersitas 729
vasculorum omnifariam curam cur deus distinxit 303
Vberum natura 61
vberum fontes 146
Vedius Pollio seruos murenis ob gulosam saeuitiam & saeuientem gulam obiectauit 69
Venantius Fortunatus 720
Ventris operarij 12
Venus in decimo ab horoscopo loco facit eunuchos & archigallos 72
verbum insultatoriũ & triumphatorium 513
verbum dei seminis similitudo est 178
verbi dei administratio 185
verbo dei praeponenda sunt omnia 413
Vergiliae circa aequinoctium oriuntur 35
Vergilij locus ibidem
Vergilij locus, Ponto nox incubat atra 9
Veritas nihil erubescit, nisi solũmodo abscondi 643
veritas patet mendacio 254
veritas vbi quaerenda 181
veritas docendo persuadet, non suadendo docet 643
veritatis cuneo omnis extunditur haeresis 265
veritatis simplicitate hostes, non curiositate in negocio domini vincendi 305
veritatis testimonium vbique occupat principatum 181
veritatis interfector Marciõ 42
veritatis legitimus 628
veritati tantum obstrepit adulter sensus, quantum & corrumpit stylus 170
veritatem varie diabolus aemulatur 171
veritatem decet totis viribus vti suis, non vt laborantem 321
Vermis Christus & non homo 232
Vertat absolute pro cedat 359
Vespasianus anno primo imperij sui debellauit Iudaeos, & imperauit annis vndecim 214

Vespæ faciunt fauos, & Marcionitæ etiam faciunt ecclesias 374
Vestam in ignem transfigurant 256
vestis candida erat magistratus petentium 483
Vestes laneas in ædes sacras inferre nefas apud Ægyptios 737
Vestimentorum in scripturis allegoria 106
Vestire spiritu sancto 182
Vgri 718
Victor decimustertius Romanæ vrbis episcopus 605
Victorinus hæreticus 195
Viduitas laudatur 86
de Viduitatis bono libellus Augustini 543
Virginitas deo gratum sacrificium 86
virginitatem & continentiam nuptiis cur anteponat Tertullianus 525
Virginem traditã à Christo stuprauerunt adulterio hæretici peruersi homenes 186
per Virginem Christum natum, non ex virgine Valentiniani dicunt 61
Viscelliæ legis pœna 630
Visceratio distributio carnis, quæ fieri solebat vel in solenni sacrificio, vel in funere excellentis alicuius 234
Vita mortis æmula 141
Vitellius mensibus octo & diebus decem regnauit 214
Vitium melius pro minus malo 588
Vitia solent in corpore alibi connata in aliud membrum perniciem suam efflare 648
Viuificare est carni animam referre 107
Vltio penes errorem solatiũ videtur doloris, penes veritatem certam redarguitur malignitatis 23
Vltionis metu omnis iniquitas refrænatur 403
Vltionis modum regere non possumus, per impatientiam doloris 24
vltionis libido summus impatiẽtiæ stimulus 23
ad Vltionem venturus est dominus 527
Vmbra sine lumine 551
Vnctionẽ chrismatis regalis confici in captiuitate non licere lex iubet 228
Vnctus nõ magis nomẽ est quàm vestitus, quàm calceatus, accidens nomini res 709
Vnde pro vndeuis aut vndelibet 361
Vngue summo perstringere, prouerb. 50
Vngitur caro, vt anima consecretur 86
Vnicornis medius stipitis palus vocatur 222. 343
vnicum & singulare quid, nisi cui nihil adæquabitur 554
Vnitas irrationabiliter collecta hæresim facit 673

Voluntas

Voluntas quæ sine concupiscentiæ stimulo 270
Vrsos immisit deus pueris irruētibus in prophetam 298
Vsurpare quid proprie sit 7
Vtensilium communio libera 752
Vti cum accusatiuo 738
in Vulturum genere mas nō nascitur sed fœminæ omnes 596
Vulua fontem suum transfundit in vbera 61
~~Vuluæ~~ adapertæ nuptialem passionem agnouit apostolus in Maria virgine 65
in Vuluā filiū dei descendisse 60
in Vuluam deus verbum suum detulit 58
Vunnefridus 606

X

Xystus 734

Z

Zachæus & si allophylus, fortasse tamen aliqua notitia scripturarum ex commercio Iudaico afflatus 459
Zeno aërem & ætherem deum dixit 256
Zenonis disciplina est, vbi materia deo æquatur 164
Zoë 639

FINIS.

SCRIPTVRAE LOCA
IN PRIMO TOMO SPARSIM A TERTVLLIANO ILLVSTRATA SEQVVNTVR.

GENESIS. I.

In principio creauit deus cœlum & terram 553.565
Gen.1 *Fiat lux, & facta est lux* 684
Gen.1 *Terra autem erat inuisibilis & incomposita* 569
Gen.1 *Et separauit inter aquã quæ erat infra firmamentum* 570
Gen.1 *Et dixit deus, fiat, & factum est, & vidit deus quia bonum* 285.570
Gen.1 *Et benedixit ea deus* 560
Gen.1 *Erunt enim in tempora & mẽses & annos* 284.498
Gen.1 *Fructificet terra herbã fœni* 565
Gen.1 *Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram* 84.285
Gen.2 *Faciamus hominem ad imaginem, &c.* 684
Gen.2 *Et fecit hominem deus limum de terra* 83.269
Gen.2 *Et accepit deus dominus hominem, quem finxit* 553
Gen. 2 *De fructu arboris plantatæ in medio paradisi ne comedatis* 200
Gen.2 *Qua autem die ederitis, morte moriemini* 286
Gen.2 *Non est bonum solum esse hominem* ibidem
Gen.2 *Hoc nunc os ex oßibus meis* 84
Gen.2 *Erunt duo in carne vna* 449
Gen.3 *Adam vbi es* 309.415
Gen.3 *Ecce Adam quasi vnus ex nobis factus est* 149.310
Gen.3 *Terra es, & in terram ibis* 84.96.104
Gen.4 *Eamus in campũ* 206
Gen.4 *Vbi est frater tuus* 310
Gen.15 *Dabo tibi semen* 353
Gen.18 *Videbo si secundum clamorem peruenientem ad me consummantur* 310
Gen.18 *Angeli, qui ad Abraham venerunt quales fuerint* 331
Gen.19 *Et pluit dominus super Sodom.* 685
Gen.22 *Tolle filiũ tuum quem diligis Isaac, &c.* 222
Gen.23 *Rebecca conspecto spõso procul velamẽ inuasit* 748
Gen,23 *Date mihi poßeßonem sepulchri vobiscum* 96
Gen.24 *Duæ gẽtes in vtero tuo sunt, & duo populi* 199

Gen.27

Gen.27 Det tibi deus de rore cœli 353
Gen.28 De scala Iacob multa ibidem
Gen.32 Vidi deum facie ad faciem 688
Gen.48 In concilium ne veniat anima mea 222
Gen.49 Beniamin lupus rapax ad matutinum comedet adhuc 484
Gen.49 Lauabit in vino stolam suam 468
Gen.49 Simeon & Leui perfecerunt iniquitatem 343
Exod.2 Quis te constituit magistrum aut iudicem super nos 438
Exod.3 De rubo ardenti 441
Exod.3 Et introducam te in terram, quam paraui tibi 341
Exod.3 Terram lacte & melle manantem dabo vobis 325
Exod.4 Moyses manum in sinum cõdit & emortuam profert 106
Exod.12 Petierunt ab Ægyptiis vasa argentea 304.425
Exod.10 Duodecim fontes Elim 394
Exod.16 Mementote diem sabbatorum sanctificare 204
Exod.16 De collectione Mannæ 392
Exod.17 Moyses extensis manibus orabat 222.344
Exod.20 Omne opus tuum nõ facies in ea 392
Exod.32 Fac nobis deos, qui nos antecedant 199
Exod.32 Sine me, & indignatus ira, disperdam illos 311
Exod.33 Si inueni gratiã coram te, manifesta te mihi 421
Exod.33 Non potes videre faciem meam 687
Exod.25 Cherubin & Seraphin 306
Exod.28 Duodecim gemmæ in tunica sacerdotali Aarõ 394
Leuit 16 De hircis duobus in sacrificio 234.329
Leuit. 19 Non odies fratrem tuum in animo tuo 452.453
Leuit.21 Super omnem animã defunctam sacerdos non introibit 424
Num.12 Et si fuerit propheta in vobis, in visione cognoscar illi, & in visione loquar ad eum 422
Num.15 Ligna colligens 305
Num.21 De serpente æneo suspenso in ligno 223.306. 344
Num.22 De Balaam propheta 438
Deut.5 Septima autem die sabbatiza domino deo tuo 305
Deut.5 Non adorabitis ea, neque seruietis illis 306
Deut.11 Ecce posui ante te maledictionem & benedictionem 490.399
Deut.15 Non erit in te indigẽs 404
Deut.18 Prophetã suscitabit vobis deus ex filiis vestris 421

ẽẽ

Deut.21 Maledictus omnis homo qui pependit in ligno 221
Deut.23 Ammonitæ & Moabitæ prohibentur ecclesiã populi dei ingredi 426
Deut.24 Si sumpserit quis vxorem, & habitauerit cum ea 449
Deut.25 Ne cum mãducaueris & repletus fueris, &c. 400
Deut.28 Et dabit tibi deus cor tædians, & tabescentem animam 226
Deut.31 Maledictus omnis qui pependerit in ligno 343
Deut.32 Auertam faciem meã ab eis 445
Deut.33 Tauri decor eius, cornua vnicornis cornua eius 222.343
Iosu.4 Duodecim lapides ab Iesu de Iordane electi 394
Iosu.6 Circuite vrbem cuncti bellatores semel per diẽ, &c. 392.395
Iosu.6 Septimo autem die sacerdotes tollent septem, &c. 306
1.Reg.9 Qualis non erat in filiis Israël 307
1.Reg 15 Pœnitet quod regem Saul fecerim 307
1.Reg.15 Discidit dominus regnum Israëlis de manu tua hodie 309
1.Reg.21 David cum suis panes propositionis accepit & comedit 392
2.Reg.7 Semini eius quod erit ex ventre ipsius 347
3.Reg.17 Vidua Sareptẽsis pascitur ab Helia propheta 416
4.Reg.2 Vrsi pueros interficiũt, qui Helisæum contempserant 423
4.Reg.4 Accinge lumbos tuos, & sume bacullum meum in manum & vade 425
4.Reg.4 Viginti hordeaceos panes cũ populo distribuit 416
4.Reg.5 Naaman Syrus mundatur 382
4.Reg.6 Cum filij prophetarũ super flumen Iordanẽ lignum securibus cæderent 230
Esa.1 Filios generaui & exaltaui, at illi me reiecerunt 317
Esa.1 Terra vestra deserta, ciuitates vestræ exustæ 260
Esa.1 Quo mihi multitudinem sacrificiorum vestrorum 302
Esa.1 Neomenias & sabbata vestra odit anima mea 260.390
Esa.1 Et si fuerint delicta vestra tanquam roseum 385
Esa.1 Bona terræ edetis 105
Esa.2 In nouißimis diebus manifestus futurus est mons domini 205.348
Esa.2 ex Sion prodibit lex 368
Esa.3 Abstulit enim dominus sabaoth à Iudæa & ab Hierusalem inter cætera, & prophetam & sapientem architectum 350
Esa.5 Dilatauit orcus animam suam 401
Esa.5 Væ qui faciunt dulce amarum,

marum, & tenebras lucē 65
Esa.6 Incrassatum est cor populi 100.326
Esa.7 Eccè virgo concipiet in vtero 57.214
Esa.7 Quoniam puer natus est nobis 223.344
Esa.7 Et vocabis nomen eius Emmanuel 335
Esa.9 Regio Zabulon & Nephtalim 377
Esa.11 Prodibit virga eius de radice Iesse 504
Esa.11 Spiritus sapientiæ & intellectus 342
Esa.11 Coniicite manum in cauernam aspidum 426
Esa.14 Ero similis altissimi 515
Esa.27 Illa die superducet dominus deus machæram sanctam 427
Esa.29 Auferam sapientiam sapientium 326.428
Esa.32 Mulieres venite 472
Esa.35 Conualescite manus dimissæ, & genua dissoluta 384
Esa.35 Nec erit illic via immūda 427
Esa.35 Iucunditas æterna super caput eorum 144
Esa.39 Ecce isti veniunt de longinquo 395
Esa.39 Ecce dies veniūt & auferentur omnia 400
Esa.40 Ego sum vociferator in deserto 389
Esa.40 Quis enim cognouit sensum domini 499.563
Esa.40 Et videbit omnis caro salutare domini 146
Esa.42 Ecce filius meus, quem elegi 687
Esa.42 Linum fumigans non extinguet 342
Esa.42 Ecce dedi te in dispositionem generis mei in lucem gentium 227. & 346.516
Esa.43 Ecce noua quæ ego nūc facio 263
Esa.45 Et dabo illis thesauros occultos, inuisibiles aperiam eis 524
Esa.45 Quia in te deus est 685
Esa.45 Ego sum qui condo mala 298
Esa.45 Iurauit per semetipsum deus 311
Esa.50 Dorsum meum posui in flagella 325
Esa.51 Quoniam lex prodibit à me 369
Esa.51 Ne metueritis ignominiam ab hominibus 398
Esa.52 Propter vos blasphematur nomen meum ibidem
Esa.52 Ecce proselyti per me accedent 348
Esa.53 Non est species eius 342
Esa.53 Tanquam ouis ad victimam ductus 328
Esa.53 A facinoribus populi mei perductus ad mortē 224
Esa.53 Imbecillitates nostras aufert 380
Esa.53 Regem cum claritate videbitis 228
Esa.55 Ecce testimonium cum nationibus 346

Esa.52 Quomodo perit iustus, & nemo excipit corde 417
Esa.58 Infringito panem tuum mendicis 405
Esa.59 Homo in plaga positus & sciens ferre imbecillitatem 220
Esa.60 Aperiam ante illum portas, & ciuitates non claudentur illi 209
Esa.61 Exultet anima mea in Domino, induit enim me indumentum salutaris 389
Spiritus domini super me 397
Esaiæ 63 Quis qui aduenit ex Edom 468
Esaiæ 65 Expandi manus meas tota die ad populum cõtumacem 229
Diuertite, excedite illinc, & immundum ne attigeritis 349
Dicite fratres nostri estis 402
Ecce qui seruiunt mihi manducabunt 230
Hier.2 Me dereliquerunt fontem aquæ vitæ 229
Hier.4 Renouatæ vobis nouamen nouum 263
Hier.6 Ecce ego mittam piscatores multos 381
Hier.9 Ne glorietur diues in diuitiis suis 400
Hier.11 Audite vocem meam, & ero vobis in dominũ 444
Venite mittamus in panem eius lignum 223.345.467
Miserunt in potum meũ fel, & in siti mea potauerunt me aceto 221
Hier.31 Acidam vuam patres manducarunt, & filiorũ dentes obstupuerunt 299
Thren.4 Nazaræi exalbati sunt super niuem 379
Ezech. 8 Fili hominis, vidisti quæ seniores Israël faciunt, vnusquisque eorum in tenebris 225
Ezech. 9 Transi per mediam Hierusalem, & scribe signum Tau in frontibus virorum qui gemunt 226.350
Ezech.28 Tu es resignaculum similitudinis, qui scilicet integritatem imaginis, &c. 293
Ezech. 37 Posuit me in medio campi, is erat ossibus refertus 107
Dan.2 Petra de monte præcisa 328
Dan.3 In fornace videtur filius hominis 417.387
Dan.7 Ecce cum cœli nubibus, tanquam filius hominis adueniens 318.190.464
Filius hominis potestatem delicta dimittendi habet 387
Millies centies cẽtena millia assistebant ei 674
Dan.9 In primo anno sub Dario filio Assueri ex semine Medorum 211
Dan. 13 Susanna in iudicio reuelata 748
Osee 2 Et auertam omnes iucunditates eius 263

Osee 8

Osee 8 Ignem emittam in ciuitates Iudææ 441
Iohel. 2 Et dabo prodigia in cœlo, & in terra sanguinem 464
Iohel. 3 Montes destillarũt dulcorem 325
Amos 4 Qui solidat tonitruũ 575
Amos 6 Væ qui dormiunt in lectis eburneis 401
Amos 9 Occidet sol media die 224
Amos 9 Qui ædificat in cœlũ ascensum suum 354
Miche. 5 Et tu Bethlehem non minima es in ducibus Iudæ 260
Mich. 6 Facite iudicium, & diligite misericordiam 457
Mich. 7 Quis deus, quomodo tu? eximens iniquitates, & præteriens iniustitias 385
Ionæ 4 Et pœnituit dominum de malitia quam dixerat se facturum illis 308
Abacuc 2 Iustus ex fide viuit 491
Abacuc 3 Domine audiui auditum tuum, & extimui 421
Fluminibus disrumpetur terra 464
Zach. 3 Sordibus indutus est 233
Zach. 4 Duæ oliuæ, & duæ ramulæ oleæ 421
Zach. 9 Dominus omnipotens proteget eos 463
Malach. 1 Non est volũtas mea, dicit dominus, & sacrificia vestra 350. 369
Et in omni loco offerentur sacrificia munda nomini meo 207
Psal. 2 Quare tumultuatæ sunt gentes 98
Disrumpamus vincula à nobis eorum 264. 349. 490
Filius meus es tu, ego hodie genui te 227. 346
Psal. 4 Signatum est super nos lumẽ personæ tuæ domine 516
Psal. 8 Minorasti eum modico citra angelos 55. 56
Gloria & honore coronabit illum 329
Psal. 21 Enarrabo nomen tuum fratribus meis 350
Et spes mea ab vberibus matris meæ 61
Exterminarunt manus meas & pedes 223. 229
Psal. 44 Eructauit cor meum sermonem optimum 285
Ipse tanquam sponsus egrediens de thalamo suo 389
Accingere ense super femur 337. 339
Effusa est gratia in labiis tuis 328
Thronus tuus in æuum 685
Psal. 57 In ecclesiis benedicite dominum deum 350
Psal. 68 Et in siti mea potauerunt me aceto 229
Psal. 70 Aperiam in parabolam os meum 390
Quia tu es qui auulsisti me ex vtero matris meæ 61

Psal. 71 *Deus iudicium tuum regi da* 509
Psal. 77 *Panem angelorum edit homo* 45
Psal. 81 *Ego dixi, dij estis, & filij excelsi omnes* 249
Psal. 84 *Terra dedit benedictiones suas* 229
Psal. 86 *Et ecce allophyli & Tyrus* 395
Deus homo natus est in illa 707
Psal. 88 *Et disponam testamẽtum* 263
Psal. 92 *Dominus regnauit à ligno* 344
Afferte deo claritatem & honorem 207
Psal. 96 *Dominus regnauit, exultet terra* 105
Psal. 98 *Dominus regnabit à ligno* 223.229
Psal. 101 *Opera manuum tuarum sunt cœli* 576
Psal. 106 *Ponam flumina in regione sitienti* 325
Sacrificate deo sacrificium laudis 207
Psal. 109 *Ante luciferum genui te* 508
Psal. 110 *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech* 195
Psal. 113 *Idola nationum aurum & argentum* 754
Psal. 117 *Lapis quem reprobauerunt ædificantes* 455
Psal. 131 *Ex fructu ventris tui collocabo super thronum tuum* 346
Psal. 131 *Paraui lucernã Christo meo* 219
Psal. 133 *Qui fecit spiritus angelos, & apparitores flãmam ignis* 291
Psal. 138 *Et ab vtero matris meæ deus meus es tu* 61
Psal. 148 *Benedicent me bestiæ agri* 325
Prou. 8 *Dominus condidit me initio viarum suarum* 564
Prou. 8 *Prior abysso genita sum* 575
Cant. 1 *Populus meus ite in cellas promas* 106
Cant. 3 *Veni sponsa de Libano* 369
Sap. 2 *Venite auferamus iustũ, quia inutilis est nobis* 349
Iob 9 *Extendi cœlũ solus* 694
Matth. 1 *Spiritus dei superueniet in te* 705
Matth. 1 *Ecce virgo concipiet in vtero* 61
Matth. 1 *Quod in ea natũ est de spiritu sancto est* 61
Matth. 2 *De Magis* 337
Matth. 3 *Parate vias domini* 489
Matth. 3 *De lapidibus filij Abrahæ surgent* 559
Matth. 3 *Estote cõtenti stipendiis vestris* 755
Matth. 4 *Si tu es filius dei* 671
Matth. 5 *Beati mendici, quoniam illorum est regnum dei* 395
Matth. 5 *Beati lugentes atque flentes* 24

Matth.

Matth. 5 Beati qui persecutionem patiuntur 121
Matth. 5 Nõ veni legem dissoluere, de adimplere 384
Matth. 5 Verberãti te in faciem, etiam alteram genam obuerte 21
Matth. 5 Diligite inimicos vestros, & maledicẽtibus benedicite 20
Matth. 5 Qui solem suũ oriri facit super iustos & iniustos 301
Matth. 5 Estote perfecti, sicut pater vester, qui in cœlis est 268
Matth. 6 Domine doce nos orare 431
Matth. 6 Pater noster qui es in cœlis 701
Matth. 6 Nemo potest duobus dominis seruire 446
Matth. 7 Nolite iudicare, ne iudicemini 23
Matth. 7 Omnis mala arbor fructus malos fert 245. 560
Matth. 7 Quid vocas domine, domine 404
Matth. 8 Protensa manu tetigit illum 382
Matth. 8 Vade ostẽde te sacerdoti 383
Matth. 8 Ne in Israël quidẽ tantum fidei reperi 404
Matth. 9 Vt sciatis quod filius hominis potest, &c. 387
Matth. 9 Tolle grabatũ tuũ 385
Matth. 9 Nec vinũ nouũ veteribus vtribus creditur 340. 390
Matth. 10 Ne possideatis aurum, neque argentum 425
Matth. 10 Omnis qui negauerit me coram hominib⁹ 437
Matth. 10 Nolite timere eos, qui occidunt corpus, animam non possunt occidere 114
Matth. 10 Nónne duo passeres, &c. ibidem
Matth. 10 Operarius dignus est mercede sua 416
Matth. 11 Tu es qui venis, an alium speramus 409
Matth. 11 Omnia tradita mihi à patre 428
Matth. 11 Lex & prophetæ vsque ad Ioannem 486
Matth. 11 Confiteor domine cœli, quod ea quæ erant abscõdita sapientibus 427
Matth. 13 Discipuli spicas euellerunt 391
Matth. 12 Erunt sicut angeli 332
Matth. 12 Ex ore tuo iustificaberis, & ex ore tuo damnaberis 310
Matth. 12 Qui dixerit in filiũ hominis, remittetur 437
Matth. 12 Quæ mihi mater, & qui fratres mihi 45
Matth. 12 Qui arundinẽ contusam non comminuet 342
Matth. 13 Vnde igitur habet zizania 672
Matth. 13 Qui habet aures

audiat 411
Matth. 13 *Quare in parabolis loqueris* 79
Matth. 13 *Quæ mihi mater* 412
Matth. 16 *Tu es Christus* 417
Matth. 17 *Tibi vnũ, & Moysi vnum, Heliæ vnum* 419
Matth. 22 *De Sadducæis resurrectionem negantibus* 116
Matth. 24 *Multi venient in nomine meo & signa edent* 322
Matth. 24 *Multi veniẽt, qui dicent, ecce hic Christus* 484
Matth. 24 *Non relinquetur lapis super lapidem* 100
Matth. 26 *Hoc est corpus meũ* 467
Marc. 1 *Vnde huic doctrina & signa ista* 49
Marci 1 *Quid nobis & tibi est Iesu* 378.380
Marci 5 *Quis me tetigit* 415
Marci 7 *Non sum missus nisi ad oues perditas domus Israel* 165.377
Marci 10 *Sinite illos venire ad me* 423
Marci 12 *Erunt tanquam angeli* 149
Lucæ 1 *Quod in te nascetur, vocabitur sanctum filius Dei* 378
Lucæ 1 *Et vnde mihi, vt mater dom. mei ad me veniat* 62
Lucæ 2 *Ecce hic positus est in ruinam & suscitationem multorum in Israel* 64
Lucæ 4 *Et duxerunt illum vsque ad superciliũ mõtis* 380
Lucæ 5 *Medico nõ opus habent sani* 388
Lucæ 5 *Non possunt ieiunare filij sponsi* 389
Lucæ 5 *Ne time, abhinc enim homines eris capiens* 381
Lucæ 6 *Et erat ibi homo, & manus eius dextera erat arida* 393
Lucæ 6 *Væ vobis diuitib.* 400
Lucæ 6 *Omni petenti te dato* 404
Lucæ 6 *Et sicut vobis fieri vultis ab hominibus, ita & vos facite illis* ibidem
Lucæ 7 *Magnus propheta inter nos surrexit* 409
Lucæ 8 *Mulier lauit pedes domini* 410
Lucæ 8 *Mulieres ministrãt de facultatibus suis Christo* 411
Lucæ 9 *Ignem postulant discipuli inhumanißimo viculo* 441
Lucæ 9 *Sequar te quocunque ieris* 424
Lucæ 10 *Diliges dominũ deum tuum* 430
Lucæ 10 *Qui vos spernit, me spernit* 426
Lucæ 11 *Quærite & inuenietis* 165
Lucæ 11 *Si ego in Beelzebule, filij vestri in quo* 433
Lucæ 11 *Beatus venter qui te portauit, & vbera quæ suxisti* 48.443
Lucæ 11 *Amice da mihi mutuo tres panes* 432
Lucæ 11 *Pharisæus vocat Christum*

ſtum ad prandium 435
Luc. 12 *Ne terreamini ab iis qui occidunt corpus* 437
Luc. 12 *Magiſter, dic fratri meo, vt diuidat mecum hæreditatem* 438
Luc. 12 *Stulte hac nocte animam tuam repoſcent* 439
Luc. 12 *Sint lumbi veſtri præcincti* 440
Luc. 12 *Qua hora fur venturus eſſet* ibidem
Luc. 12 *Ignem veni mittere in terram* ibidem
Luc. 13 *Simile eſt regnum cœlorum grano ſinapis* 428
Luc. 13 *Quia prophetæ nō viderunt quæ vos videtis* 429
Luc. 14 *Homo quidā fecit cœnam magnam* 444
Luc. 15 *De erronea oue* 25. 446
Luc. 15 *De filij prodigi pœnitentia* 25
Luc. 16 *Ite oſtēdite vos ſacerdotibus* 454
Luc. 16 *Facite vobis amicos de Mammona iniquitatis* 446
Luc. 16 *Qui dimiſerit vxorē ſuam* 449
Luc. 17 *Væ authori ſcandalorum* 452
Luc. 17 *Non venit regnū Dei cum obſeruatione* 455
Luc. 18 *Iudex quidam erat in quadam ciuitate* 456
Luc. 18 *Ieſu filij Dauid, miſerere mei* 457
Luc. 18 *De phariſæo & publicano* 456
Luc. 18 *Omnia quæcūq; habes, vende* 457
Luc. 19 *Zachee feſtinans deſcende* 459
Luc. 19 *Venit filius hominis ſaluum facere quod perierat ibidem*
Luc. 19 *De ſeruis parabola ibidem*
Luc. 20 *Reddite Cæſari quæ ſunt Cæſaris* 460
Luc. 20 *De Sadducæis* 461
Luc. 20 *Dixit dominus domino meo* 462
Luc. 20 *De baptiſmo Ioannis* 460
Luc. 21 *Venient denique illi, dicētes: Ego ſum Chriſtus* 462
Luc. 21 *Signa in ſole & luna* 464
Luc. 22 *Si dixero vobis, non credetis* 469
Luc. 23 *Remiſit eum Pilatus ad Herodem* 470
Luc. 23 *Expirauit* 471
Luc. 24 *O inſenſati & tardi corde* 472
Luc. 24 *Spiritus carnem & oſſa non habet* 473
Ioan. 1. *In principio erat ſermo* 685
Io. 1 *Omnia per ipſum facta ſunt* 566
Io. 1 *Non ex ſanguine, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, ſed ex deo natus eſt* 59

Io.1 *Verbũ caro factũ est ibi.*
Io. 1 *Deum nemo vidit vnquam* 690
Io. 2 *Diruite templum istud, & ego illud triduo resuscitabo* 96
Io. 3 *Quod in carne natum est, caro est* 59.708
Io. 3 *Sicut Moses exaltauit serpentem* 189
Io. 4 *Patres nostri in isto monte adorauerunt* 454
Io. 5 *Ille erat lucerna ardens & lucens* 219
Io. 6 *Spiritus est, qui viuificat* 116.134
Io. 7 *Quod iustum est iudicate* 749
Io. 10 *Ego & pater vnũ sumus* 700
Io. 11 De Lazaro *suscit.* 139
Io. 14 *Qui videt me, videt & patrem* 703
Io. 20 *Manus & pedes discipulis inspiciendos offert Christus* 43
Act. 3 *Pœniteat vos, & resipiscite ad abolenda delicta vestra* 102
Act. 15 *Nũc ergo quid tentatis deum vt imponatur iugũ super ceruices discipulorum* 487
Act. 16 *Et assumptum Timotheum circumcidit* 489
Act. 23 *Viri fratres, ego Pharisæus sum, filius pharisæorum, &c.* 119
Rom 1 *Qui factus ex semine Dauid* 708
Rom. 1 *Non me pudet Euangelij* 519
Rom. 2 *Doces non furari, & furaris* 520
Rom. 5 *Iustificati fide, pacem habemus* 521
Rom. 5 *Vbi delictum abundauerit, illic gratiam superabundasse* 113
Rom. 6 *An ignoratis quod qui cunque in Iesum tincti sumus, &c.* 129
Rom. 6 *Lex subintroiuit vt abundaret delictum* 521
Rom. 6 *Sicut exhibuistis membra vestra famula immunditiæ, &c.* 129
Rom. 7 *Mortuos autẽ legi* 521
Rom. 7 *De interiori homine multa* 120
Rom. 8 *Quod si spiritus eius qui excitauit Iesum à mortuis,* 127
Rom. 10 *Finis legis Christ.* 523
Rom. 10 *Prope est verbum, in ore tuo, & in corde tuo* 455
Rom. 11 O *profundũ diuitiarum & sophiæ Dei* 283.523
Rom. 12 *Exhibete corpora vestra hostiam viuam, sanctam, placabilem Deo* 130
Rom. 12 *Diligas proximũ tuũ tanquam teipsum* 524
Rom. 13 *Mihi vindictam, & ego vindicabo* 23.302
1. Cor. 1 *Gratia vobis & pax à Deo patre nostro* 495
1. Cor. 1 *Stulta mundi elegit Deus, vt confundat sapientes*

tes 41

1.Cor.1 *Sapientia mundi, stultitia est penes Deum* 283

1.Cor.1 *Nōne infatuauit deus sapientiam mundi* 496

1.Cor.2 *Caeterū si sciissent, nūquam dominum gloriae crucifixissent* 498

1.Cor.3 *Dies enim domini declarabit, quia in igne reuelabitur* 500

1.Cor.4 *Spectaculum facti sumus mundo* ibid.

1.Cor.5 *Omninò auditur inter vos fornicatio* 502

1.Cor.7 *Bonū est homini mulierem non tangere* 502

1.Cor.7 *Praeterit enim habitus mundi* 84

1.Cor.8 *Si quis autem dixerit, hoc est idolothytum, non contigeris* 754

1.Cor.8 *Scimus quod idolum nihil est* 502

1.Cor.9 *De bubus terentibus ore libero, &c.* 325.502

1.Cor.10 *Bibebant autē de spiritali consequēte eos petra* 503

1.Cor.10 *Petra autē erat Christus* 178.503

1.Cor.10 *Manducauerat enim populus, & biberat, & surrexerat ludere* 302

1.Cor.10 *Fugite idololatriam* 754

1.Cor.11 *Mulier debet potestatem habere in capite* 748.759

1.Cor.11 *Caput mulieris vir* 504

1.Cor.11 *Oportet haereses esse* 177

1.Cor.12 *Ascendit in sublimitatem* 509

1.Cor.13 *Dilectio benefica est, non inflatur, &c.* 16.17

1.Cor.15 *Tradidi enim vobis in primis, quòd Christus mortuus sit, &c.* 331

1.Cor.15 *Quid facient ij, qui pro mortuis baptizantur* 509

1.Cor.15 *In Christo viuificamur omnes, & in Adā mortificamur* 507

1.Cor.15 *Omnes quidem resurgemus, non autem omnes demutabitur* 122

1.Cor.15 *Caro & sanguis regnum Dei non possidebunt* 130.522

1.Cor.15 *Cùm tradiderit regnum Deo & patri* 674

2.Cor.1 *Benedictus deus domini nostri Iesu Christi* 513

2.Cor.3 *Litera occidit, spiritus verò viuificat* 514

2.Cor.4 *Habemus thesaurum hunc in testaceis vasculis* 516

2.Cor.4 *Quoniam deus est, qui iussit è tenebris lucem illucescere* 124

2.Cor.5 *Omnes enim nos manifestari oportet pro tribunali Christi* 124.518

2.Cor.3 *Habemus domum nō manufactam aeternā in coelis* 121

2.Corin.5. *Peregrinamur à domino, per fidem enim incedi-*

mus, non per speciem 124
2.Cor.12 *Virtus in infirmitate perficitur* 257
2.Cor.12 *Noui hominē in Christo ante annos quatuordecim, an in corpore, &c.* 174
Gal.1 *Non ab hominibus, neq; per hominem* 484
Gal.1 *Miror vos tā citò transferri ab eo qui, &c.* 486
Gal.1 *Aut angelus ē cœlo prædicauerit vobis Euāgeliū præter id quod prædicauimus vobis* 487
Gal.2 *O insensati Galatæ, quis vos fascinauit* 176
Gal.2 *Paulus reprehendit Petrum* 173
Gal.2 *Hierosolymam ascendit ad cognoscēdos apostolos* 371
Gal.2 *Nec Titus qui mecum erat, cum esset Græcus, coactus est circuncidi* 488
Gal.3.6 *In semine tuo benedicētur omnes nationes* 64
Gal.3 *Maledictus omnis in ligno* 490
Gal.4 *Dum essemus paruuli, sub elementis mundi eramus* 491
Gal.4 *De filiis Abrahæ* 325
Gal.4 *Hæc sunt duo testamenta* 493
Gal.4 *Misit deus filium suum factum ex muliere* 61
Gal.5 *Nos enim spiritu ex fide spem iustitiæ expectamus* 101
Gal.6 *Benefaciētes ne tædeat, tēpore enim suo metemus* 102
Gal.6 *Qui in carne sunt, deo placere non possunt* 512
Gal.6 *Onera vestra inuicem sustinete* 494
Eph.1 *Vt simus in laudem gloriæ illius* 529
Eph.2 *Fuimus natura filij iracundiæ* 551
Eph.2 *Alieni ab Israële sine conuersatione* 516
Eph.3 *Per fidem & in cordibus vestris* 120
Eph.4 *Deponite vet.hom.&c.* 125
Eph.4 *Captiuā duxit capt.* 533
Eph.5 *De ecclesia & Christo* 326
Eph.5 *Mulieres viris subiectæ sint* 534
Eph.6 *Obaudiant parētibus filij* 535
Eph.6 *State lumbis accincti* 338
Philip.1 *Nōnulli per inuidiam, & contentionem* 539
Philip.1 *Cupio recipi iam, & esse cum domino* 23
Philip.2 *Nō rapinam existimauit pariari deo* 525
Philip.3 *Persequor autem si apprehendam* 102
Pilip.3 *Si quid ignoratis, deus vobis reuelabit* 748
Col.1 *De spe reposita in cœlis, quam audistis in sermone veritatis Euangelij* 536
Col.2 *Mortui fuistis aliquādo in operibus pessimis* 101
Col.2 *Cauete à subtililoquentia*

tia & philosophia 537
Col.2 Videte ne quis sit circũueniens vos per philosophiam & inanem seductionem 164
1.Thes.4 Abstinete à stupro 525
1.Thes.4 Auferemur enim in nubes obuiam domino 517
1.Thes.4 Cæterũ nolo vos ignorare fratres, de his qui obdormierunt, &c. 22
1.Thes.5 Omnia probate, quod bonum fuerit, tenete 162
1.Thes.5 Spiritũ ne extinguatis 526
1.Thes.5 Ipse autem deus pacis sanctificet vos totos 130
1.Thes.5 Quem suscitauit ex mortuis Iesum 101
2.Thes.1 Reuelabitur dominus Iesus de cœlo cum angelis potentiæ suæ 527
2.Thes.2 Obsecro vos fratres, per aduentum domini nostri, &c. 103
2.Thes.2 Et reuelatus fuerit homo ille perditionis 527
1.Timoth.2 Vnus cõciliator dei & hominum 708
1.Timoth.6 Præcipio tibi in cõspectum dei, qui viuificat omnia, & Iesu Christi, &c. 174
2.Timoth.1 Bonum depositum custodi 174
2.Timoth.1 Det illi Dominus inuenire misericordiam 102
1.Ioan.2 E nobis profecti sunt, sed non erant ex nobis 162
1.Ioan.3 Et nondum manifestũ est, quid futuri simus 101
1.Ioan.6 Filioli custodite vos ab idolis 754
Apoc.3 Hi sunt, qui vestimenta sua nõ coinquinauerũt 106
Apoc.3 Qui vicerit, dabo illi coronam 760
Apoc.7 Et delebit Deus omnẽ lachrymã ab oculis eorũ 145
Apoc.19 Et cæteri occisi sunt, gladio sedentis super equũ 338

Finis locorum sacræ Scripturæ.

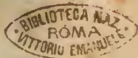
SEQVVNTVR SIMILITVDINES QVIBVS in priore Tomo vſus eſt Tertullianus.

De Adam & Chriſto 57
De anima & imagine 291.292
De argilla excocta & anima Chriſti 53
De arrabone ſpiritus & arrabone carnis 135
de auro in cœno depoſito & Valentinianis 626
De auro & homine ex terra facto 84
De cliẽte hypocrita et Deo 306
De ebrietate & vi aquæ ſulphureæ 610
De die & reſurrectione 89
De febre & hæreſi 160.161
De figulo & Deo 84
De fructu ſeparato ex ſemine, & de Euãgelio ſeparato à lege 390
De fluuio ſi aliqua turbulentia contaminatur, & de fonte atque Deo patre 711
De gemmis Scythicis & Indicis, & de animæ capulo 85
De gladiatorib. et hæreticis 160
De grano in terram iacto 136
De hæreticis & cæcis 282
De imagine & anima 291.292
De manumiſsione & Deo 144
De margaritis, vnguentis, & aliis rebus, & de Deo creatore hominis 86
De medico & deo Marcionis 266
De monarchia humana, & diuina 674
De naſcentibus & Deo 556
De oliuæ nucleo, de papauere, & de hæreſi 182
De pugile & hæreſi 163
De radice, fonte, ſole & ſermone 679
De regibus gentiũ & Deo 246
De ſepiis piſcibus & Marcionitis 304
De ſeruo manumiſſo & carne reſuſcitata 144
De ſeruo & domino Deo 23
De ſeruo & deo Marcionis 268
De ſole & Deo 687
De ſole & hæreticis 283
De tibia 292
De telo emiſſo in petram duriſsimam, & patientia 22
De theatro extructo à ciuitate 572
De vaſe, gladio, & gladiatore, & de carne 93
De veneno & corpore 512

INDICIS TOMI PRIMI FINIS.

VITA Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI, PER BEATVM Rhenanum.

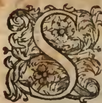
De Tertulliano, cùm vicinus vixerit Apoſtolorum temporibus, pauca reperiuntur apud autores qui adhuc extant. Siquidem omnes fermè qui illius ætate ſcripſerũt, & paulò pòſt, penitus interciderunt, quorum in catalogo ſcriptorum Eccleſiaſticorum à Hieronymo fit mentio. Proinde cùm antiquiora non habeamus, vitam illius ex Hieronymi libello huc tranſcribemus. Tertullianus, inquit, preſbyter, nunc demum primus poſt Victorem & Apollonium Latinorũ ponitur, prouinciæ Africæ, ciuitatis Carthaginenſis, patre Centuriòne proconſulari. Hic acris & vehementis ingenij ſub Seuero principe & Antonino Caracalla floruit, multáque ſcripſit volumina, quæ quia nota ſunt pluribus, prætermittimus. Vidi ego quendam Paulum Cõcordiæ, quod oppidum Italiæ eſt, ſenem qui ſe beati Cypriani iam grãdis ætatis notarium, cùm ipſe admodum eſſet adoleſcens, Romæ vidiſſe diceret, referréque ſibi ſolitum, nunquam Cyprianum abſque Tertulliani lectione vnam diem prætèriiſſe: ac ſibi crebrò dicere, Da magiſtrum, Tertullianũ videlicet ſignificans. Hic cùm vſque ad mediam ætatem preſbyter eccleſiæ permanſiſſet, inuidia poſtea & contumeliis clericorum Rom. eccleſiæ, ad Mõtani dogma delapſus, in multis libris nouæ Prophetiæ meminit. Specialiter autem aduerſum eccleſiam texuit volumina, De pudicitia. De perſecutione, De ieiuniis, De monogamia, De ecſtaſi lib. ſex, & ſeptimum quem aduerſum Apollonium compoſuit. Fertúrque vixiſſe vſque ad decrepitam ætatem, & multa quæ non extant opuſcula condidiſſe. Hactenus Hieronymus. Porrò quod inuidiam & cõtumelias clericorum Rom. eccleſiæ in cauſa fuiſſe ſcribit, ut ad Montani dogma fuerit prolapſus Tertullianus, fortè hoc fuit quod cũ Mõtano fauere nonnihil videretur, ſtatim communione eccleſiæ priuatus eſt, prius quàm illi ſe totũ addiceret. Qua re commotus, in partes Montani tranſiit, planè eas approbans, quas tantùm antè ſibi non diſplicere ſignificauerat.

[redacted].
Eusebius etiam in opere suo Chronico testatur Tertul. sub Seuero floruisse, cùm hoc imperante gesta annotans inquit: Tertullianus Afer Centurionis proconsularis filius, omnium ecclesiarũ sermone celebratur. Cæterùm cùm in lib. De monogamia Tertullianus ait: Magis nunc tẽpus in collecto factum est, annis circiter c l x. exinde productis, ab ætate D. Pauli supputationem temporis init: nam post mediam ætatem (vt inquit Hieron.) ad partes Montani defecit. Igitur non admodum iuuenis De monogamia scripsit. Lactant. Firm. diuin. instit. lib. 5. cap. 1. recensens quosdam ex veteribus, qui rem Christianã tutandam aduersus ethnicos susceperũt: Septimius quoque Tertul. inquit, fuit omni genere literarum peritus, sed in loquendo parum facilis, & minus comptus, & multum obscurus fuit. Ergo nec hic quidem satis celebritatis inuenit. Idem in 3. cap. eiusdem libri, Quanquam, inquit, Tertul. eandem causam plenè perorauerit in eo libro cui Apologetico nomen est. loquitur autem de causa Christianorum. Vxorem porrò habuit, ad quã scripsit duos libros, adhortans eam ad castitatem & vitam vidualem, si ipsum contingat priorem è viuis excedere. Autor est Aur. August. illum relictis Mõtani sectatoribus, sua separatim instituisse conuenticula. Fortè quod Montanistarum impietatem nõ probaret. Meminit in opusculis quæ nos edidimus, quorundam aliorum lib. quos non putamus hodie extare, videlicet De spectaculis, De spe fidelium, De testimonio animæ, Aduersus Apellem hæreticum, De anima. Quorundam etiam meminit Hieronymus, qui nõ cõperiuntur. Varius est in phrasi, in disputationibus dilucidior ac simplicior. In locis communibus velut de pallio, de cultu mulierum, est durior & affectatior. Vixit autem vsque ad decrepitam ætatem. Cæterùm omittere non possumus, quod Regino scriptor ille rerum Germanicarum inter martyres Tertullianum recenset, qui in ecclesiæ persecutione pro Christo sanguinem fuderunt. Quod quia non traditur à diuo Hieronymo, qui tam candidè huic fauet, vt haud fuerit omissurus, apud me fidem non meretur. Fuit igitur alius quispiam huius nominis.

ARGV-

ARGVMENTVM LIBRI SEQVENTIS,

CRIBIT *Tertullianus quasi encomium Patientiæ, Deum ipsum afferens patientiæ exemplum. Per contentionem mox impatientiam depingit, huius diabolum faciēs authorem, vt illius deum. Concludit impatientiam omnis esse mali seminarium. Paulò pòst impatiētiæ causas ac stimulos Euāgelica doctrina retundit. Adhortatur ad patientiam, deinde testimoniis & similitudinibus, vt ipse loquitur, dominicis. Affert in exemplum Esaiam, Stephanum & Iob. In fine patientis effigiem graphicè delineat, adulterinam & diabolicam ethnicorum patientiam abominans. Liber est parænetici generis. Diuus Cæcilius Cyprianus Tertulliani studiosissimus, qui vt olim Apelles nullam diem sine linea, iuxta prouerbium, sic nunquam vllam diem intermisit, quin huius scriptoris aliquid legeret, Da magistrum solitus dicere, quoties Tertulliani volumen aliquod à notario suo posceret. Is inquam Cyprianus simili argumēto libellum texuit, cui titulus De bono patientiæ, qui inter sermones in peruulgatis editionibus refertur. Hac pia commendabilíque æmulatione etiam de habitu virginum scripsit, nitidior aliquanto faciliórque hoc nostro authore. Verebatur enim sanctissimus martyr, ne, quod postea accidit, tam insignis scripta viri intercideret, abhorrētibus iam tum ab eius lectione plerisque, quòd infeliciter sese ab ecclesia separasset. Adeò autem sibi familiarem fecerat assiduè legendo Cyprianus, vt nonnunquam iisdem exemplis iisdémque sententiis vbique vtatur, quemadmodum indicabimus in scholiis nostris.*

[illegible]. *Nec loquitur solùm magna, verum etiam indubiè vixit. Sed tamen næuis non caret, vt nihil ex omni parte beatum. Cæterùm errores vtcũque excusari possunt. Secessio nullum recipit patrocinium.*

ANNOTATIONES IN Librum sequentem.

DIsputare super eo quod frui non datur.] *Dicimus v-*
trunque, & fruor hanc rem, & fruor hac re. Qui cùm
vacent à sanitate.] *Tertulliano non satis est dicere, Vacent sa-*
nitate, nisi præpositionem à addat, quod perpetuò ferè facit.
Etiam qui cæca viuunt.] *Hic elegantiam Græcam affectat:*
nam solent illi aduerbia pluratiuè nominum instar vsurpare. Ex-
pone ergo cæca pro cæcè. Non prorsum dissimilis apud Cypria-
num locutio est, quum inquit de bono patientiæ, Qui non loqui-
2 *mur magna, sed viuimus. Simile est Lucretianum illud*, Acerba
tuens, pro acerbè. Tantum illi subsignant.] *Hoc est, tanti*
patientiam faciunt, tantum ei tribuunt. Subsignare pro subscribe-
re & fauere. Aduersus Marcionem libro primo, In vobis est,
si velitis illi obsequium subsignare. Caninæ æquanimitatis
stupore formata.] *Intelligit Cynicam siue Diogenicam tole-*
rantiam. Hunc locum æmulator Tertulliani Cyprianus in modò
citato libello suauiter edisserens, Apparet, inquit, nõ esse illic ve-
ram patientiam, vbi sit insolens affectatæ libertatis audacia, &
exerti ac seminudi pectoris inuerecunda iactantia. Sed viua ac
cælestis disciplinæ diuina dispositio diligat.] *Pro diligat,*
aliquando nobis scribendum esse visum est dirigat. Nunc in de-
legat mutauimus: non malè, vt putamus. Est delegare, iniunge-
re seu committere aliquid. Sic libro secundo aduersus Marcio-
nem: Nec cautionem eius delegasset sub metu mortis. Porrò cæ-
lestem disciplinam vocat à Christo misso cælitus institutam. Quã
magisteriis cælestibus discimus, inquit Cyprianus in De bono pa-
tientiæ, veluti declarans quod hic dixit Tertullianus: Cælestis
disciplinæ diuina dispositio. Qui florem lucis huius super iu-
stos & iniustos.] *Et hunc locum suauiter edisserens Cypria-*
nus, Qualis verò in Deo, inquit, & quanta patientia, qua in cõ-
tumeliam suæ maiestatis & honoris instituta ab hominibus pro-
fana templa, & terrena figmenta, & sacra sacrilega patientissi-
mè

mè sustinens, super bonos & malos æqualiter facit diem nasci, & lumen solis oboriri: & cùm imbribus terram rigat, nemo à beneficiis eius excluditur, quo minus iustis similiter & iniustis indiscretas pluuias largiatur? Videmus inseparabili æqualitate patientiæ nocentibus & innoxiis, religiosis & impiis, gratias agentibus & ingratis, Dei nutu tempora obsequi, elementa famulari, spirare ventos, fontes fluere, grandescere copias meßium, fructus mitescere vinearum, exuberare pomis arbusta, nemora frondescere, prata florere, &c. Temporum officia.] *Nam ver suo tempore fruges prolicit, æstas calore concoquit.* Elementorum seruitia.] *Refrigerat enim aër, calefacit ignis, irrigat aqua, terra fructificat.* Totius geniturae tributa.] *Per tributa geniture, cõceptum nutricationémque fœtus in vtero & partum ipsum intelligit. Genitura enim huic natiuitas est.* Nomen familiam ipsius persequentes.] *Solet omittere coniunctiones Tertullianus, quæ res obscuritatem sæpe parit. Sic autem nomen accipit, vt in De resurrectione carnis, cùm pro nominis fide in medium extracta: & Lactantius libro quinto de philosopho quodã loquẽs, Tres, inquit, libros euomuit, contra religionem noménque Christianum. Cyprianus, Illos nominis sui semper inimicos.* Nasci se Deus in vtero patitur matris.] *Hæc Cyprianus copiose explicat: Omnes denique actus eius ab ipso statim aduentu patientia comite signãtur. Quod primum de illa sublimitate cælesti ad terrena descendens, non aspernatur Dei filius carnem hominis induere.* Et à seruo suo tingitur.] *Cyprianus: Dominus baptizatur à seruo.* Et tentatoris congressus solis verbis repellit.] *Cyprianus: Cum diabolo tentante congreditur, & inimicum tantum vicisse contentus, nil vltra verba conatur.* Absolutè scilicet veniam offensæ patientiæ eruditus.] *Quam videlicet offensa patientia dare solet, hoc est ignoscentiam.* Atquin ipse lauãdis.] *Atquin vsurpat perpetuò pro atqui. Quod semel annotasse sufficiat. Talia multa librarij vetustis exemplaribus inuexerunt. Sic & alioquin recepit vsus pro alioqui.* Cæle stes ignes repræsentari voluissent.] *Hoc verbo Cyprianus etiam sic vtitur, Tunc repræsentatur, inquit, pœna impio & peccatori, quando iam non potest pœnitentia prodesse peccanti. Est statim in præsentiarum aliquid infligi siue exhiberi. Sicque ab idoneis autoribus vsurpatur. Horatius: Virtutémne repræsentet moréſque Catonis?* Parum hoc, si non etiam proditorem

suum.] *Cyprianus iis verbis sententiam istam circumloquitur, Nec mirandum, inquit, quòd circa obedientes talis extiterit, qui Iudam potuit vsque ad extremum longa patiẽtia sustinere, cibum cum inimico sumere, hostem domesticum scire, nec palàm ostendere. Ergo quod Tertullianus dicit, denotare, id velut explicans Cyprianus dixit, ostendere.*
3 Ne vnius quidem discentis gladium vltorem probauit.] *Discentem vocat discipulum compluribus locis, sicut audientes, auditores in libro De pœnitentia, in De vera carne Christi: Sed quid iam, inquit, discentes Pontici illius. In libro Præscriptionum aduersus hæreticos: Et discentibus, inquit, meis eadem ad vos prædicare mandaueram. Intelligit autem hic* Petrum. *Eodem: Etiam proprij, inquit, discentes & successores eorum.* Et structio.] *Structionem vsurpat pro instructione, vt alibi structius comparatiuum pro instructius, & structus pro instructus, vt in hoc libro paulò pòst: De suo experimento, inquit, quid ad peccatum adiutaret, structus. In libro De resurrectione carnis: Quot steriles, inquit, vtriusque naturæ in fructuosis genitalibus structi.* Non in compede aut pileo vertitur] *Prius illud seruitutem & pœnam, posterius manumißionem libertatémque respicit. Virgilij interpres Seruius author est, seruos in Feroniæ templo olim raso capite pileum accipere solitos.* Erat enim *insigne libertatis pileum. Hinc illud, Ad pileum vocare seruos, paßim apud autores obuium.* Non de hominibus modò seruitute subnixis.] *Sic Cyprianus angelica maiestate subnixus dixit, de Lucifero loquens in libello De zelo & fauore. Ille angelica maiestate subnixus, ille deo acceptus & charus, &c.* Neutrum alteri facere.] *Videtur dictum à Tertulliano, Neutrum alteri facere, pro eo quod est, neutrum cùm altero facere, id est neutrum alteri consentire.* Et quasi in præscriptionis compendio.] *Vocabulo præscriptionis hic vtitur, seu in libris sequentibus sæpe. In libro De carne Christi, Sed plenius, inquit, eiusmodi præscriptionibus aduersus omnes hæreses, alibi iam vsi sumus.* Vt nobis non magis à malo aliquid boni, quàm à bono aliquid mali editum videri possit.] *Mali vocabulo diabolum intelligit, vt boni Deum.*
4 Igitur natales impatientiæ.] *Appellat impatientiæ natales, originem siue initium impatientiæ. Sic libro primo aduersus Marcionem, natales agnitionis dixit: Idcirco, inquit, à pentateucho natales agnitionis supputabuntur. Et in libro De pallio, natales mundi: Ab*

ipsius

ipſius,inquit,mundi natalibus compotes ſumus. Aut maliciam ab impatientia auſpicatam.] *Frequenter hoc participio paßiuè vtitur.* Per quam primus deliquerat.] *Repoſuimus, Per quam primus delinquere intrauerit. Conſentientibus exemplaribus Paterniacenſi Gorzienſiq́ue.* Quod à malo hauſerat.] *Hoc eſt,diabolo.* Et circa diaboli circumſcriptionem.] *Deceptionem intelligit,qua diabolus Euam circumuenerat. Hanc refutare debebat Adam. Circumſcribere decipere ſignificat: & Ciceroni circumſcribere ſenatum,eſt autoritate ſenatum priuare, tracta à fabris aut chirurgis metaphora, qui quæ præciſuri ſunt, prius circumſcribunt. Et reuera primi parentes noſtri à diabolo ſunt circumſcripti,cuius aſtu de paradiſo ſunt eiecti, atque exilio damnati,omni iure poſſeßionis ſibi adempto.* At vbi ſuccidit impatientiæ.] *Ex Gorzienſi caſtigatione repoſuimus aduerbiũ ſemel,quod in prioribus editionibus omiſſum erat. At vbi ſemel ſuccidit.* Facilè vſurpari ab impatientia cœpit.] *Vſurpant propriè ad quos ius poſſeßionis ſpectat. Sic impatientia veluti iam poßidens hominem,facilè eum ad quiduis traxit, quod Deum offenderet.* Oblationes ſuas ad dominum recuſatas.] *Ex Gorzienſi collatione emendauimus, A domino recuſatas.* Per hæc impatientiæ tunc infantis.] *Hæc verba cum præcedentibus connexuimus hoc modo, Demõſtrat quod per iram geßit,ad eam* 5 *referendum,à qua ira ſuggeſta eſt, per hæc impatientiæ tunc infantis quodammodo incunabula,cæterum quanta mox incremẽta? Nec mirum. Si prima deliq. &c. Porrò quia Gorzienſe exẽplar intellexi clauſulam iſtam continere, Cæterum quanta mox incrementa,aſtipulante Hirſaugienſi codice, eandem adſcripſi in contextu. Eleganter autem ~~vir vndequaque doctißimus~~ Tertullianus incunabula impatientiæ vocat prima exordia ac quaſi rudimenta. Alioqui incunabula pro natalibus & origine ſumere ſolent authores. Iuſtinus libro duodecimo: Si non ſolùm tyrocinia,verum etiam incunabula in ipſis caſtris poſuiſſent. Idem libro trigeſimoprimo: Contrà,Romanos auitos lares,& in cunabula maiorum templáque ac deorum ſimulacra inexplebile deſiderium videndi tenebat. Aptè verò addit infantis.* Talis igitur exhedra delictorum.] *Partibus ſiue membris domus exhedra annumeratur: aptus & paratus ad ſedendum locus, à ſedibus nomẽ habens. Hæc imprimis apud Græcos in vſu fuit,quam Romani quoque ſunt æmulati. Docet exhedrarum ædificationem*

Vitruuius libro quinto. Hic accipitur pro ſede & nido loculamẽ-
tóque vitiorum. Reſpicit enim ad id quod antè dixit, Impatien-
tiam eſſe matricẽ in omne delictum. Item, Omne peccatum im-
6 patientiæ aſſcribendum. Poſt Mannæ eſcatilem pluuiam,
poſt petræ aquatilem ſequelam.] Hic audis ſcholaſticam
phraſim eius temporis. Quando ne dignè quidem malefa-
cere conceſſum eſt.] Hoc eſt, illis qui commeruerunt vt malè
tractentur, digni huiuſmodi talione. Ita detrimentum patien-
tiæ faſtidium opulentiæ præminiſtrauit.] Obſcura ſenten-
tia. Videtur ſic intelligenda diſtinguendáque, Ita dominus præmi
niſtrauit patientiæ detrimentum, ſubaudi rei familiaris, faſtidiũ
opulentiæ, hoc eſt, contemptum diuitiarum. Appoſitiuè: vt ſit
ſenſus, Dominus primus oſtendit patientiæ tolerandum eſſe detri
mentum rei familiaris, dum docet diuitias eſſe contemnendas. Sic
aptè cohærebit clauſula quæ ſequitur. Læſuras quoque earũ
computandas non eſſe.] Læſuras vocat detrimenta ſiue diſ-
pendia, quum aliquid de re familiari noſtra amittitur. Potuiſſet
dicere iacturas: ſed placuit nouum vocabulum. Sic in De reſurre
ctione carnis Preſſuras enim & læſuras, quibus corrumpitur ho
mo exterior. Eodem libro: Ex læſuris & animæ & carnis obue
niunt. Itaque ſi denuò adfecti impatienter ſenſerimus.]
Emendauimus noſtrum iudicium ſequuti, impatientes erimus.
Quum denique ludo & caſtris ſeſe locãt.] Ludum gladia-
torium intelligit, cuius præfectus laniſta dicebatur, Per caſtra mi
litiam. Quum per viam more beſtiarum latrocinantur.]
Codex Paterniacenſis oſtendit apertè ſcripſiſſe Tertullianum,
Quum per viam in mores beſtiarum latrocinantur. Vt ſit, In mo
res beſtiarum, pro more beſtiarum. In modo dicto libro quidam
offenſus hac lectione, in mores, verterat in memores. Dominica
monela.] Sic monelam vſurpat à monendo pro monitione, ſicut
à ſequẽdo ſequelam. Paulò antè, Poſt petræ aquatilem ſequelam
ſperant de domino. Sic libro aduerſus Marcionem quinto: Imò,
inquit, noſtri monela de cælo. Quiuis ictus ille ſit.] In hac le-
ctione conſentiunt exemplaria manu deſcripta. Dixit quiuis, pro
quantuſcũque. Non vaſculorũ inquinamentis, ſed eorum
quæ ex ore promuntur, hominem communicare.] Quod
apud Matthæum decimoquinto capite legitur non ſemel, κοινοῖ
τὸν ἄνθρωπον, Tertullianus vertit communicat, quemadmodum
etiam Aurelius Auguſtinus legit. Eſt autem κοινοῦν, commune
face-

facere. Et quia Iudæi, quod impurum est, id ipsi commune vocāt, factum est vt κοινοῦν, siue communicare, sit illis coinquinare,

Cæterum quum hic dicit hominem communicare, subaudi seipsum, ne sit opus actiuam vocem in passiuam mutare. Tametsi ipse sic potius loqui videtur, Communicare inquinamentis in datiuo, pro impurari inquinamentis, &c. Tum in Sed eorum, subaudi inquinamentis. Eodem exitu dispungetur.] *Dispungere delere est, & inducere, sumpta translatione à ceratis tabulis nomina continentibus, in quibus ea quæ dissoluta sunt, graphio dispunguntur delentúrque. Nam hoc verbum ad ratiocinia pertinere docet Vlpianus Iureconsultus, quum inquit, Dispungere est conferre accepta & data, ff. de Verborum significat.* Si alios consequutos impatienter dolemus.] *Ex Gorziensibus annotationibus scripsimus, Ergò votum si alios consequutos impa. dol.* Tamen iudicantis impatientiam cauit.] *Synecdochica loquutio huic authori familiarissima, vt præpositionem κατὰ subintelligamus, secundum vel per impatientiam. Cauere autem iuris verbum. Cauet sibi aliquis ab aliquo.* Huiusmodi impatientia incusare consueuerat?] *Posset etiam legi incursare. Quod verò sequitur, Quoties instantia eius. & hoc iuris verbū est.* Quod si patientiæ incubabo.] *Incubare pro indormire, trāslatione sumpta à rebus charis, quas ne perdamus, etiam cùm dormimus, nobis supponimus custodiæ causa. Cyprianus in De eleemosyna: Quid diuitiis tuis solis incubas? Sic in Præscriptionibus Tertullianus: Pectori eius, inquit, incubam pro incumbere dixit in libro De resurrectione carnis: Et de isto, inquit, cælo, quod nobis incubat. Nam cùm Maro cecinit, Ponto nox incubat atra, rem incommodam violentámque voluit exprimere. Sanè Plinius aliter loquitur in initio libri secundi De natura agens: Aut si vna omnes incubaret, hoc est foueret, ab auibus fœtificātibus sumpta metaphora.* Necessarior iniuriæ medela patientiæ.] *Comparatiuum inusitatum. Sic necessarius dixit in neutro, in de Carne Christi: Quasi, inquit, necessarius aliquid adferrent, eò quòd ille tum maximè agebat.* Certemus igitur quæ à malo infliguntur.] *Et hic Mali nomine diabolum intelligit. Hunc quoque malignum vocat in libro cui titulus, De fuga in persecutione: Sed erue nos, inquit, à maligno, id est, ne nos induxeris in*

tentationem, permittendo nos maligno. Sic enim πονηρὸν *vertit. Paulò pòst rursum: Aut mali insidiis.* Quia qua ex parte aut erroribus nostris, aut mali insidiis, aut admonitionibus domini.] *Interuenimus erroribus nostris, aut mali insidiis, cùm nos illis opponimus non consentiendo, sed euitandò potius. Sic olim tribunus Senatuscõsultis intercedebat: at admonitionibus domini interuenimus, cùm illis obsequimur. Sic infrà, Omnibus mandatis eius interuenit.* Itaque talibus & aduocatio & risus promittitur.] *Aduocationis vocabulo consolationem accipe: nam sic vertit Græcam dictionem* παράκλησιν. Quod pacis gratissimæ Deo attinet disciplinam.] *Attinere disciplinam dicit, pro disciplinæ seu ad disciplinam attinere.* Negotium conuenientia soluet?] *Conuenientiam vsurpat substantiuè, pro conuentione & pacto.* Nemo conuulsus animum.] *Figurata locutio.* Hæc expectat, hæc exoptat pœnitentiam.] *In antiquis codicibus tertium verbum additur, nempe in Paterniacensi exortat, in Gorziensi etortat. His ergo scripsimus in cõtextu, Hæc expectat, hæc exoptat, hæc etortat pœnitentiam, quãdoque inituris salutem. Dixit fortaßis etortat forma frequentatiua, pro extortat, ab extorqueo. Sensus est, Patientia non solùm expectat atque exoptat, verùm etiam extorquet pœnitẽtiam, hoc est, cogit eos quos sic æquanimiter tolerat, ad pœnitentiam faciẽdam, vt aliquando salutem inire poßint. Et quia addit, Solitæ lapsis subuenire, loqui videtur de Christianis, seu viris, seu fœminis, qui se ethnicis in matrimonio coniungunt. Hic aliquando contingebat, vt vxor Christiana marito ethnico tandem continentiã persuaderet: quam amplexus ille seruabat: mulier verò pœnitentiam agebat, atque prius factum expiabat apud ecclesiam* [illegible] *Atque hoc est quod sequitur, Quantum boni vtrique confert, alterum adulterum non facit, alterum emẽdat. Consentit quòd infrà dicit, Pœnitentiam expectat, exhomologesim aßignat.* Dilectio, inquit, magnanimis est.] *Paulinum verbum* μακροθυμεῖ *vertit Tertullianus, magnanimis est, quod vocabulum Latinis insolens est. Sed suo more loqui solet. Cyprianus æmulator Tertulliani, sed styli purioris, Charitas, inquit, magnanima est. Idem* μακροθυμίαν *magnanimitatem reddidit in De eleemosyna. Aliis magis placet longanimis & longanimitas.* Ita patientiam sumit.] *Per magnanimitatem videlicet patientiam amplectitur. Nam pusillanimitas impatien-*

tiæ coniuncta esse solet. Cùm eandem etiam in corpore demerendo domino multipliciter adlaborem.] *Quanquam refragentur exemplaria manuscripta, quæ vidimus, omnia: tamẽ ausus sum mutare lectionem hoc modo, Cùm eadem etiam in corpore, demerendo domino multipliciter adlaboret. Sanè adlaborandi verbo Horatius quoque est vsus Odarum libro primo, Simplici myrtho nihil adlabores, sedulus curo.* Lapidatur Stephanus, sed veniam hostibus suis postulat.] *Scripsimus, & veniam hostibus suis postulat. Non poteris, inquit, ista perferre, nisi tolerantiæ & patientiæ teneas firmitatem. quod factũ videmus in Stephano, qui quum à Iudæis vi & lapidibus necaretur, non sibi vindictam, sed interfectoribus veniam postulabat dicens, Domine, ne statuas illis hoc peccatum. Sic esse oportuit primum martyrem Christi, qui martyres sequuturos gloriosa morte præcurrens, nõ tãtùm dominicæ passionis prædicator esset, sed & patiẽtissimæ lenitatis imitator.* Omnem patientiæ speciem expũxit.] *Expunxit, id est præstitit. Metaphora est à nominibus dissolutis, quæ veteres in Calendariis punctis confodiebant, vel potius verso stylo delebant. Scribebant autem in ceris vt plurimũ. Intelligit Iob. Sic Cyprianus in De bono patientiæ, expuncta morte dixit, Huius, inquit, sententiæ vinculo colligati omnes & constricti sumus, donec morte expũcta de isto seculo recedamus. Hũc porrò locum de Iob idem Cyprianus mutatis verbis æmulatur.* Non illæ in pecore diuitiæ.] *Illæ emphasim habet*. Quale in illo viro feretrum deus diabolo struxit?] *Inter instrumẽta triumphi, feretrum est in quo pompa fertur. Intellige in quo diabolus triumpharetur, Deo trophæum statuente. Nam Iob per diuinam gratiam diabolum vicit, impatientiæ neutiquam succũbens. quasi dicat, Quale trophæum de diabolo Deus erexit? Olim circunferebantur arma deuictarum gentium in pompa, mox suspendebantur. Aptè ergo sequitur, Quale vexillum.* In eosdem specus & pastus reformasse.] *Indicauimus in margine libri, Foraminosæ carnis videri legendum. Idque vocabulum magis arridet, quàm vt scribatur vel refossæ vel reforatæ, quemadmodum alias admonuimus. Magis enim refert Africanam phrasim. Et vestigia deprauatæ dictionis hanc nobis coniecturam certò persuadent. Mox pro recuperatam scripsimus recuperauit, ex collatione Gorziensi.* Sed maluit in illo die.] *Intelligit diem extremi iudicij*. Adeò satis idoneus patientiæ sequester-

Deus] *Elegantißimè dictum à viro vndequaque doctißimo. Sequester est, Modestino Iureconsulto definiente, apud quem plures eandem rem, de qua controuersia est, deponunt. sic dictus, authore Lauinio, quem citat Aulus Gellius, quod eius vtraque pars fidem sequatur.* Fidem munit, pacem gubernat.] *Simile patientiæ encomium non omisit æmulator Tertulliani Cyprianus in De bono patientiæ, Patientia est, inquit, quæ nos Deo & cōmendat, & seruat, &c.* Tentationes inculcat.] *Inculcat, hoc est suppeditat, proculcat.* Si non cum spiritu admiserimus, in nobis morabitur semper.] *Hic variis aliàs coniecturis distracti sumus. Verum simplicius videtur, si pro nō legamus nos, hoc modo, Si nos cum spiritu admiserimus, in nobis morabitur semper. Aut si eum spiritu. Nam pro morabitur legere inorabitur, pro in extremitate versabitur, ab ora deducto verbo, prorsus durum & absurdum videtur, quanquam in libro De resurrectione carnis sic loqui videtur. At enim & calix bene sibi conscius, & de diligentia ministerij commendatus, coronis quoque potatoris sui inorabitur, pro eo quod est in ora siue extremitate cingetur. vt illic indicabimus.* Solus sustinere non poterit.] *Emendauimus, sola sustinere non poterit. sic exigente sensu, nam de patientia loquitur.* Hæc patientiæ ratio, hæc disciplina.] *Hanc sententiam sic arbitror legendam & intelligē-*
II *dam. Hæc patientiæ ratio, hæc disciplina, hæc opera cælestis & veræ, subaudi patientiæ, scilicet Christiana, scilicet opera: non vt illa patientia gentium terrena, falsa, probrosa. Nam opponitur terrena cælesti, & falsa veræ.* Domino diabolus æmularetur.] *Æmulari cum datiuo construit. Iustinus libro septimo: Siquidem amisso cui æmulari consueuerant, in segnitiem torporémque resoluti. Sic & Fabius loquitur.* Magnitudinis par est.] *Par cum genitiuo iungere solet. sic in libro De præscriptionibus aduersus hæreticos, A diabolo scilicet, inquit, cuius sunt pares. Et aduersus Marcionem libro quinto: Dicimus, inquit, circumferri ab Apostolo aut creatorem, aut (quod nolit Marcion) parem creatoris. Id in plerisque vocibus adiectiuis facit, pro datiuo genitiuum vsurpans.* Quæ aucupandis orbitatibus.] *Notat testamentorum captatores. Quos satyra duodecima arguit Iuuenalis.* Quæ ventris operarios contumeliosis patrocinis subiectione libertatis gulæ addicit] *Appellat operarios ventris, quum parasitos & alienarum mensarum*

ſarum aſſeclas, quibus nihil aliud magis eſt curæ, quàm vt ventri ſatisfiat: tum eos qui ſe in diuitum clientelam tradunt, quibus illi poſtea abutantur. Nam contumelioſorum patrociniorum nomine, patronos contumelioſos intelligit, quibus tamen ob vētrem replendum clientes, imò propudioſa mancipia nuſquam non obſequantur. Huiuſmodi partim ſatyra quinta, partim nona notat Iuuenalis. Ordinabis ſic verba, Quæ, ſubaudi patientia, operarios ventris addicit gulæ, hoc eſt venundat, ſiue in nexum dat gulæ: nam vtrumque ſignificat addicere. ſubiectione libertatis contumelioſis patrociniis, hoc eſt, ſubiiciendo libertatem contumelioſis patrociniis. Paraſitos & ventris mancipia Græci γαστρὶ δουλεύοντας appellant, & in Sympoſiacis Plutarchus nō minus elegāter quàm verè τῇ γαστρὶ οὐ τῇ ψυχῇ συνδείπνους vocat. Quam patientia.] *Quam ſubaudi patientiam Gentilium patientia ſubter ignis expectat, id eſt, æterna damnatio.* Sed viderint ſua & ſui præſides.] *Sui præſides dixit, pro eorum.*

ANNOTATIONVM IN LIBRVM SEQVENTEM FINIS.

Q. SEPTIMII

Q. SEPTIMII F. FLORENTIS TERTVLLIANI PRESBYTERI, DE PATIENTIA LIBER.

ONFITEOR ad dominum Deum satis temerè me, si non etiã impudenter, de patientia cõponere ausum, cui præstandæ idoneus omninò non sum, vt homo nullius boni: quando oporteat demonstrationem & commendationẽ alicuius rei adortos, ipsos prius in administratione eius rei deprehendi, & cõstantiam commonendi propriæ conuersationis autoritate dirigere, ne dicta factis deficientibus erubescant. Atque vtinam erubescere illud remediũ ferat, vti pudor non exhibendi, quod aliis suggestũ imus, exhibendi fiat magisterium: nisi quod bonorum quorũdam sicuti & malorum, intolerabilis magnitudo est: vt ad capienda & præstanda ea, sola gratia diuinæ inspirationis operetur. Nam quod maximè bonum, id maximè
1 penes deum, nec alius id quàm qui possidet dispensat, vt cuique dignatur. Itaque velut solatium erit disputare super eo quod frui nõ datur, vice languentium qui cùm vacent à sanitate, de bonis eius tacere non norunt. Ita miserrimus ego, semper æger caloribus impatientiæ, quam nõ obtineo, patientiæ sanitatem & suspirem & inuocem & perorem necesse est, cùm recordor, & in meæ imbecillitatis contemplatione digero, bonam fidei valetudinem & dominicæ disciplinæ sanitatem, nõ facile cuiquam nisi patientia adsideat, prouenire. Ita proposita dei rebus est, vt nullum præceptum obire quis, nullum opus domino compla-

erubescunt dicta si facta non congruunt

magnitudo bonorum intolerabilis.

complacitum perpetrare extraneus à patientia poſsit, bonum eius, etiam qui cæca viuunt, ſummæ virtutis appellatione honorent. Philoſophi quidem qui alicuius ſapiētiæ animalia deputantur, tantum illi ſubſignant, vt cùm inter ſeſe variis ſectarum libidinibus & ſententiarum æmulationibus diſcordent, ſolius tamen patientię in commune memores, huic vni ſtudiorum ſuorum commiſerint pacem. In eam conſpirant, in eam fœderantur, illi in affectatione virtutis vnanimiter ſtudent, omnem ſapientiæ oſtentationem de patientia præferunt. Grande teſtimonium eius eſt, cùm etiam vanas ſeculi diſciplinas ad laudem & gloriam promouet. Aut nunquid potius iniuria, cùm diuina res in ſecularibus artibus volutatur? Sed viderint illi quos mox ſapientiæ ſuæ cum ſeculo deſtructæ ac dedecoratæ pudebit. Nobis exercendæ patientiæ autoritatem, non affectio humana caninæ æquanimitatis ſtupore formata, ſed viua ac cæleſtis diſciplinæ diuina diſpoſitio delegat, deum ipſum oſtendens patientiæ exemplum: iam primum qui florem lucis huius ſuper iuſtos & iniuſtos æqualiter ſpargit: qui temporum officia, elementorum ſeruitia, totius genituræ tributa, dignis ſimul & indignis patiatur ſimul occurrere, ſuſtinens ingratiſsimas nationes, ludibria artium & opera manuū ſuarum adorantes, nomen, familiam ipſius perſequentes, luxuriam, auaritiam, iniquitatem, malignitatem quotidie inſoleſcentem, vt ſua ſibi patientia detrahat: plures enim dominum idcirco non credunt, quia ſeculo iratum tam diu neſciunt. Et hæc diuinæ patientiæ ſpecies, quaſi de longinquo, fors vt de ſupernis æſtimetur. Quod illa autem quæ inter homines palàm in terris quodammodo manu apprehenſa eſt? Naſci ſe deus in vtero patitur matris, & expectat, natus adoleſcere ſuſtinet, & adultus non geſtit agnoſci, ſed contumelioſus inſuper ſibi eſt, & à ſeruo ſuo tingitur, & tentatoris congreſſus ſolis verbis repellit. Cùm de domino fit magiſter, docens hominem euadere mortem, abſolutè ſcilicet veniam offenſæ patientiæ eruditus, non contendit, non reclamauit, nec quiſquam in plateis vocem eius audiuit, arundinem quaſſatam non fregit, linum fumigans non reſtinxit. Nec enim mentitus

Cæca viuūt, id eſt, cæcam vitam ducūt intelligit gentiles.

Caninæ æquanimitatis ſtupor.

fuerat Propheta, imò ipſius Dei conteſtatio, ſpiritum ſuum in filio cum tota patientia collocantis. Nullum volentem ſibi adhærere non ſuſcepit: nullius menſam tectúmue deſpexit. Atquin ipſe lauandis diſcipulorum pedibus miniſtrauit. Non peccatores, nō publicanos aſpernatus eſt. Non illi ſaltem ciuitati quæ eum recipere noluerat iratus eſt, cùm etiam diſcipuli tam contumelioſo oppido cæleſtes ignes repræſentari voluiſſent. Ingratos curauit, inſidiatoribus ceſsit. Parum hoc, ſi nō etiam proditorem ſuum ſecum habuit, nec conſtanter denotauit. Cùm verò traditur, cùm adducitur, vt pecus ad victimam (ſic enim non magis aperit os, quàm agnus ſub tondentis poteſtate) ille cui legiones angelorū, ſi voluiſſet, vno dicto de cælis affuiſſent, ne vnius quidem diſcentis gladium in vltorem probauit: patientia domini in Malcho vulnerata eſt. Itaque & gladij opera maledixit in poſterum, & ſanitatis reſtitutione ei, quem non ipſe vexauerat, ſatisfecit per patiētiam, miſericordiæ matrem. Taceo quod figitur: in hoc enim venerat. Nunquid tamen ſubeundæ morti etiam contumeliis opus fuerat? Sed ſaginari voluptate patientiæ diſceſſurus volebat. Deſpuitur, verberatur, deridetur, fœdis veſtitur, fœdiorib' coronatur. Mira æquanimitatis fides. Qui in hominis figura propoſuerat latere, nihil de impatientia hominis imitatus eſt: hinc vel maximè Phariſæi dominū agnoſcere debuiſtis, patientiam huiuſmodi nemo hominum perpetraret. Talia tantaque documenta, quorum magnitudo penes nationes quidem detrectatio fidei eſt, penes nos verò ratio & ſtructio, ſatis apertè non ſermonibus modò in præcipiendo, ſed etiam paſsionibus domini ſuſtinendo probāt his quibus credere datum eſt, patiētiam dei eſſe naturam effectam, & præſtātiam ingenitæ cuiuſdam proprietatis. Igitur ſi probos quoſque ſeruos & bonæ mentis, pro ingenio dominico conuerſari videmus (ſiquidē artificium promerendi, obſequium eſt: obſequij verò diſciplina, morigera ſubiectio eſt) quantò magis nos ſecundum dominum moratos inueniri oportet? Seruos ſcilicet Dei viui, cuius iudicium in ſuos, non in compede, aut pileo vertitur, ſed in æternitate aut pœnæ, aut ſalutis. Cui ſeueritati decli-

Diſcentis, id eſt diſcipuli, videlicet Petri.

Patientia miſericordiæ mater.

Obſequium.

Iudicium dei non in compede aut pileo vertitur.

declinandæ, vel liberalitati inuitandæ, tanta obſequij diligentia opus eſt, quanta ſunt ipſa quę aut ſeueritas comminatur, aut liberalitas pollicetur. Et tamen nos non de hominibus modò ſeruitute ſubnixis, vel quolibet alio iure debitoribus obſequij, verùm etiam de pecudibus, etiā de beſtiis obedientiam exprimimus, intelligentes vſibus noſtris eas à domino prouiſas traditáſque. Meliora ergo nobis erunt in obſequij diſciplina, quæ nobis deus ſubdit? agnoſcunt dènique quæ obediunt: nos cui ſoli ſubditi ſumus, domino ſcilicet, auſcultare dubitamus? At quàm iniuſtum eſt, quàm etiam ingratum quod per alterius indulgētiam de aliis conſequaris, idem illi per quem conſequeris, de temetipſo non rependere? Nec pluribus de obſequij exhibitione debita à nobis domino deo. Satis enim agnitio dei quid ſibi incumbat, intelligit. Ne tamen vt extraneum de obſequio videamur interieciſſe, ipſum quoque obſequium de patientia trahitur. Nūquam impatiens obſequitur, aut patiēs quis obluctatur. Quam ergo dominus omnium bonorum & demonſtrator & acceptor, deus in ſemetipſo circuntulit, quis de bono eius latere retractet? cui item dubium ſit omne bonum, quia ad deum pertineat, pertinentibus ad deum tota mēte ſectandum? Per quæ in expedito & quaſi in pręſcriptionis compendio & commendatio & exhortatio de patientia conſtituta eſt. Veruntamen procedere diſputationem de neceſſariis fidei nō eſt ocioſum, quià nec infructuoſum. Loquacitas in ædificatione nulla turpis, ſi quando turpis. Itaque ſi de aliquo bono ſermo eſt, res poſtulat contrarium quoque boni recenſere. Quid enim ſectandum ſit, magis illuminabis, ſi quod vitandum ſit proinde digeſſeris. Conſideremus igitur de impatientia: an ſicut patientia in deo, ita aduerſaria eius in aduerſario noſtro nata atque comperta ſit: vt ex iſto appareat, quàm principaliter fidei aduerſetur. Nam quod ab ęmulo dei conceptum eſt, vtique non eſt amicum dei rebus. Eadem diſcordia eſt rerum quæ & autorum. Porrò quum deus optimus, diabolus econtrario peſſimus, ipſa ſui diuerſitate teſtantur neutrum alteri facere, vt nobis nō magis à malo aliquid boni, quàm à bono aliquid mali editum videri poſ-

Obſequium.

Præſcriptio.

Impatientia.

4 ſit. Igitur natales impatientiæ in ipſo diabolo deprehen-
do, iam tunc cùm dominum deum vniuerſa opera quæ
feciſſet, imagini ſuæ, id eſt, homini ſubieciſſe impatienter
tulit. Nec enim doluiſſet, ſi ſuſtinuiſſet: nec inuidiſſet ho
mini, ſi non doluiſſet. Adeò decepit eum, quia inuiderat.
Inuiderat autem, quia doluerat. Doluerat, quia patienter
Angelus perditionis. vtique nō tulerat. Quid primùm fuerit ille angelus per-
ditionis, malus an impatiens, contemno quærere: palàm
cùm ſit, impatientiam cum malitia, aut malitiam ab im-
patientia auſpicatam, deinde inter ſe conſpiraſſe, & indi-
uiduas in vno patris ſinu adoleuiſſe. At enim quā primus
ſenſerat, per quam delinquere intrauerit, de ſuo experi-
mento quid ad peccandū adiutaret ſtructus, eandem im-
pingendo in crimen homini aduocauit. conuenta ſtatim
illi mulier, non temerè dixerim per colloquium ipſum e-
ius afflata eſt ſpiritu impatiētia infecto. vſque adeò nun-
quam omninò peccaſſet, ſi diuino interdicto patientiam
præſeruaſſet. Quid quod non ſuſtinuit ſola conuenta, ſed
apud Adam nondū maritum, nondū aures ſibi debētem,
Tradux. impatiens etiam tacendi eſt? ad traducē illum eius quod à
malo hauſerat, facit. Perit igitur & alius homo per impa
tientiā alterius: perit mox & ipſe per impatientiā ſuā vtro
biq; cōmiſſam, & circa dei præmonitionē, & circa diaboli
circunſcriptionē: illam ſeruare, hanc refutare nō ſuſtinēs.
Hinc prima iudicij vnde delicti origo: hinc deus iraſci ex-
orſus, vnde offendere homo inductus. Inde in Deo prima
patientia, vnde indignatio prima. Qui tunc maledictione
ſola cōtentus ab animaduerſionis impetu in diabolo tēpe
rauit. Aut quòd crimē ante iſtud impatientiæ admiſſum
homini imputatur? Innocens erat, & deo de proximo a-
Paradiſi colonus. micus, & paradiſi colonus. At vbi ſemel ſuccidit impatiē-
tiæ, deſiuit deo ſapere, deſiuit cæleſtia ſuſtinere poſſe. Ex-
inde homo terræ datus, & ab oculis dei eiectus, facilè vſur
pari ab impatientia cœpit in omne quod deum offende-
ret. Nam ſtatim illa ſemine diaboli concepta, malitiæ fœ-
cunditate iram filium procreauit: editum ſuis artibus e-
rudiit. Quod enim ipſum Adam & Euam morti immer-
ſerat, docuit & filiū ab homicidio incipere. Fruſtrà iſtud
5 impatientiæ adſcripſerim, ſi Cain ille primus homicida,
& pri-

& primus fratricida, oblationes suas à domino recusatas æquanimiter nec impatienter tulit: iratus fratri suo non est, si neminem denique interemit. Cùm ergo nec occidere potuerit, nisi iratus: nec irasci nisi impatiens, demõstrat quod per iram gessit, ad eam referendum, à qua ira suggesta est, per hæc impatientiæ tunc infantis quodammodo incunabula. Cæterum quanta mox incrementa? nec mirum. Nam si prima deliquit, cõsequens est vt quia prima, idcirco & sola sit matrix in omne delictum, defundens de suo fonte varias criminum venas. De homicidio quidem dictum est. Sed ira editum à primordio, etiam quascunque postea causas sibi inuenit, ad impatientiam, vt ad originem sui confert. Siue enim quis inimicitiis, siue prædæ gratia id scelus cõficit, prius est ut aut odij aut auaritiæ fiat impatiens. Quicquid compellit, sine impatientia sui non est, vt perfici possit. Quis adulterium sine libidinis impatientia subiit? Quod & si pretio in fœminis cogitur venditio illa pudicitiæ, vtiq; impatientia contemnendi lucri ordinatur. Hæc vt principalia penes dominum delicta. Nam vt compẽdio dictum sit, omne peccatum impatientiæ asscribẽdum. Malum impatientia est boni. Nemo impudicus non impatiens pudicitiæ, & improbus probitatis, & impius pietatis, & inquiet⁹ quietis. Vt malus vnusquisque fiat, bonus perseuerare non poterit. Talis igitur exhedra delictorum, cur non dominum offendat improbatorem malorum? An non ipsum quoque Israël per impatientiam semper in Deum deliquisse manifestum est? exinde quũ oblitus brachij cælestis quo Ægyptiis afflictationibus fuerat extractus, de Aaron sibi deos duces postulat, quum in idolum auri sui collationes defundit: tam necessarias enim Moysi cum domino congredientis impatienter exceperat moras. Post mannæ escatilem pluuiam, post petræ aquatilem sequelam desperant de domino, tridui sitim non sustinendo: nã hęc quoque illis impatientia à domino exprobratur. Ac ne singula peruagemur, nunquam non per impatientiam delinquendo perierunt. Quomodo autem prophetis manus intulerunt, nisi per impatientiam audiendi? Domino autem ipsi, per impatientiam etiam videndi. Quòd si patiẽ-

tiam iniſſent, liberarentur. Ipſa adeò eſt, quæ fidẽ & ſubſequitur, & antecedit. Denique Abraham Deo credidit, & iuſtitiæ deputatus ab illo eſt: ſed fidem eius patientia probauit, quum filium immolare iuſſus eſt, ad fidei non tentationem dixerim, ſed typicam conteſtationem. Cæterùm deus quem iuſtitiæ deputaſſet, ſciebat. Tam graue pręceptum quod nec domino perfici placebat, patienter & audiuit, & ſi Deus voluiſſet, impleſſet. Meritò ergo benedictus, quia & fidelis: meritò fidelis, quia & patiẽs. Ita fides patientia illuminata, quum in nationes ſeminaretur, per ſemen Abrahæ, quod eſt Chriſtus, & gratiam legi ſuperduceret, ampliandæ adimplendæque legi adiutricem ſuam patientiam præfecit, quod ea ſola ad iuſtitiæ doctrinam retrò defuiſſet. Nam olim & oculum pro oculo, & dentem pro dente repetebant, & malum malo fœnerabant: nondum enim patientia in terris, quia nec fides: ſcilicet interim impatientia occaſionibus legis fruebatur. Facilè erat àbſente Domino patientię & magiſtro. Qui poſtquàm ſuperuenit, & gratiam fidei patientia cõpoſuit, iam nec verbo quidem laceſſere, nec fatuè quidem dicere ſine iudicij periculo licet. Prohibita ira, reſtricti animi, compreſſa petulantia manus, exemptum linguæ venenum plus lex quàm amiſit, inuenit: dicente Chriſto: diligite inimicos veſtros, & maledicẽtibus benedicite: & orate pro perſecutoribus veſtris, vt filij ſitis patris veſtri cæleſtis. Vides quem nobis patrem patientia acquirat? Hoc principali præcepto vniuerſa patientię diſciplina ſuccincta eſt, quando nẽ dignè quidẽ malefacere conceſſum eſt. Iam verò percurrentibus nobis cauſas impatientiæ, cætera quoque præcepta ſuis locis reſpondebunt. Si detrimento rei familiaris animus concitatur, omni penè in loco de contemnendo ſeculo ſcripturis dominicis commonetur: nec maior ad pecuniæ contemptum exhortatio ſubiacet, quàm quòd ipſe Dominus in nullis diuitiis inuenitur. Semper pauperes iuſtificat, diuites prædamnat. Ita detrimentum patientiæ, faſtidium opulentiæ præminiſtrauit, demonſtrans per abiectionem diuitiarum, læſuras quoque earum computãdas non eſſe. Quod ergo nobis appetere minimè opus eſt, quia nec Dominus appetiuit,

In Abraham typica fidei cõteſtatio.

Diuitiarũ cõtemptus.

Læſuræ diuitiarum.

tiuit, detruncatum vel etiam ademptum non ægrè susti- *Cupiditas.*
nere debemus. Cupiditatem omnium malorum radicem
spiritus Domini per Apostolum pronuntiauit. Eam non
in concupiscentia alieni tantum constitutam interprete-
mur: nam & quod nostrum videtur, alienum est: nihil
enim nostrum, quoniam dei omnia, cuius ipsi quoq; nos.
Itaque si damno affecti impatientes erimus, non de no-
stro amissum dolentes, affines cupiditatis deprehende-
mur. Alienum quærimus, quum alienum amissum ægrè
sustinemus. Qui damni impatientia concitatur, terrena
cælestibus anteponēdo, de proximo in Deum peccat. Spi
ritum enim quem à domino sumpsit, secularis rei gratia
cōcutit. Libenter igitur terrena amittamus, cælestia tuea-
mur. Totum licet seculum pereat, dum patientiam lucri-
faciam. Iam qui minutum sibi aliquid aut surto, aut vi,
aut etiam ignauia, non constanter sustinere constituit:
nescio an facilè, vel ex animo ipse rei suę manum inferre
posset in causa eleemosynæ. Quis enim ab alio secari o-
mninò non sustinens, ipse ferrum in corpore suo ducit?
Patientia in detrimentis, exercitatio est largiendi & com
municandi. Non piget donare eum, qui non timet perde-
re. Alioquin quomodo duas habens tunicas, alteram ea-
rum nudo dabit, nisi idem sit, qui auferendi tunicam, e-
tiam pallium offerre possit? Quomodo amicos de mam
mona fabricabimus nobis, si eum in tantū amauerimus,
vt amissum non sufferamus? Peribimus cū perdito. Quid
hic inuenimus, vbi habemus amittere? Gentilium est om
nibus detrimentis impatientiam adhibere, qui rem pecu
niariam fortasse animæ anteponāt. Nam & faciunt cùm *Quæstuosa*
lucri cupiditatibus quæstuosa pericula mercimoniorum *pericula mer-*
in mari exercent: cùm pecuniæ causa etiam in foro nihil *cimoniorum*
damnationi timendum aggredi dubitant: cùm denique *exercere.*
ludo & castris sese locant, cùm per viam more bestiarum
latrocinantur. Nos verò secūdum diuersitatem, qua cum
illis sumus, non animam pro pecunia, sed pecuniam pro
anima deponere conuenit: seu spontè in largiendo, seu
patienter in amittēdo. Ipsam animam, ipsúmque corpus
in seculo isto expositum omnibus ad iniuriam gerimus,
eiúsque iniuriæ patientiam subimus: minorum delibe-

pacisto impegno delle donne Cristiane, commentate nella ... urle -

ratione lædemur? Absit à seruo Christi tale inquinamẽtum, vt patientia maioribus tentationibus præparata in friuolis excidat. Si manu quis tentauerit prouocare, præsto est dominica monela, Verberáti te, inquit, in faciem, etiam alteram genam obuerte. Fatigetur improbitas patientia tua. Quiuis ictus ille sit dolore & contumelia cõstrictus, grauius à domino vapulat, plus improbũ illum cædis sustinendo. Ab eo enim vapulabit, cuius gratia sustines. Si linguæ amaritudo, maledicto siue conuitio eruperit, respice dictum: Quum vos maledixerint, gaudete. Dominus ipse maledictus in lege est, & tamen solus est benedictus. Igitur dominum serui consequamur, & maledicamur patienter, vt benedicti esse possimus. Si parum æquanimiter audiam dictum aliquod in me proteruum aut nequam, reddam & ipse amaritudinis vicem necesse est, aut cruciabor impatientia muta. Quum ergo percussero maledicto, quomodo secutus inueniar doctrinam domini, qua traditum est, non vasculorum inquinamentis, sed eorum quæ ex ore promũtur, hominem communicare? Item: Manere nos omnis vani & superuacui dicti reatum? Sequitur ergo vt à quo nos dominus arcet, idem ab alio æquanimiter pati admoneat, hic iam de patientiæ voluntate. Nam omnis iniuria, seu lingua, seu manu incussa, quum patientiam offenderit, eodem exitu dispungetur quo telum aliquod in petra constantissimę duriciæ libratum & obtusum. Concidet enim ibidem irrita opera & infructuosa, & nonnunquam repercussum in eum qui emisit reciproco impetu sæuiet. Nempe idcirco quis te lædit vt doleas: quia fructus lædentis in dolore læsi est. Ergo cùm fructum eius euerteris non dolẽdo, ipse doleat necesse est amissione fructus sui: tunc tu non modò illæsus ibis, quod etiã solum tibi sufficit, sed insuper aduersarij tui & frustratione oblectatus, & dolore defensus. Hæc est patientiæ vtilitas & voluptas. Ne illa quidem impatientiæ species excusatur in amissione nostrorum, vbi aliqua doloris patrocinatur assertio. Præponendus est enim respectus denunciationis Apostoli, qui ait: Ne contristemini dormitione cuiusquam, sicut nationes quæ spe carent. Et meritò. Credentes enim resurrectionem

Dominica monela.

nem Christi, in nostram quoque credimus, propter quos ille & obiit & resurrexit. Ergo cùm constet de resurrectione mortuorum, vacat dolor mortis, vacat & impatiētia doloris. Cur ergo doleas, si periisse non credis? Cur impatienter feras subductum interim, quem credis reuersurum? Profectio est quam putas mortem. Non est lugendus qui antecedit, sed plane desiderandus. Id quoque desiderium patientia temperandum. Cur enim immoderatè feras abiisse, quem mox subsequeris? Cæterùm impatientia in huiusmodi, & spei nostræ malè ominatur, & fidem præuaricatur. Et Christum lædimus, cùm euocatos quosque ab illo, quasi miserandos non æquanimiter accipimus. Cupio, inquit Apostolus, recipi iam, & esse cum domino. quantò melius ostendit votum Christianorum. Ergo votum si alios consequutos impatienter dolemus, ipsi consequi nolumus. Est & alius summus impatientiæ stimulus, vltionis libido, negocium curās aut gloriæ, aut malitię. Sed & gloria vbique vna, & malicia nunquā non domino odiosa, hoc quidem loco maximè, quum ab alterius malitia prouocata, superiorem se in exequenda vltione constituit, & remunerans nequam duplicat quod semel factum est. Vltio penes errorem solatium videtur doloris, penes veritatem certam redarguitur malignitatis. Quid enim refert inter prouocantem & prouocatum, nisi quòd ille prior in maleficio deprehenditur, at ille posterior. Tamen vterque læsi hominis domino reus est: qui omnem nequam & prohibet & damnat. Nulla in maleficio ordinis ratio est: nec locus secernit, quod similitudo coniungit. Absolutè itaque præcipitur malum malo non rependendum. Par factum, par habet meritū. Quomodo id obseruabimus, si fastidientes in fastidio vltionis non erimus? Quem autem honorem litabimus domino Deo, si nobis arbitrium defensionis arrogauerimus? Nos putres vasa fictilia, seruulis nostris assumentibus sibi de conseruis vltionem, grauiter offendimur: eósque qui nobis patientiam obtulerint suam, vt memores humilitatis, seruitutis, ius dominici honoris diligentes, non probamus modo, sed ampliorem quàm ipsi sibi pręsumpsissent satisfactionem facimus. Id nobis in domino

Vltionis libido.

Litare honorem domino deo.

apena male alla speranza nostra, e prevarica alla fede

tam iusto ad æstimandum, tam potenti ad perficiendum periclitatur? Quid ergo credimus iudicem illum, si non & vltorem? Hoc se nobis repromittit, dicens: Vindictam mihi, & ego vindicabo, id est, Patientiam mihi, & ego patientiam remunerabo. Cùm enim dicit, Nolite iudicare, ne iudicemini, nónne patientiam flagitat? Quis enim nõ iudicabit alium, nisi qui patiens erit nõ defendendi? quis idcirco iudicat, vt ignoscat? Ac si ignoscet, tamen iudicãtis impatientiam cauit, & honorem vnici iudicis, id est, Dei abstulit. Quantos verò casus huiusmodi impatientia incusare consueuerat? Quoties pœnituit defensionem? quoties impetu eius deterior inuẽta est causis suis? Quoniam nihil impatientia susceptum, sine impetu transigi nouit: nihil impetu actũ, aut nõ offendit, aut corruit, aut præceps abiit. Iã si lenius defendatis, insanies: si vberius, oneraberis. Quid mihi cũ vltione, cuius modũ regere nõ possum per impatientiam doloris? Quod si patientiæ incubabo, non dolebo: si nõ dolebo, vlcisci nõ desiderabo. Post has principales impatientiæ materias, vt potuimus regestas, quid inter cæteras euagemur, quæ domi, quę foris? Lata atque diffusa est operatio mali. Multiplicia spiritus incitamenta iaculantis, & modò paruula, modò maxima. Sed paruula de sua mediocritate contemnas, maximis pro sua exuberãtia cedas. Vbi minor iniuria, ibi nulla necessitas impatientiæ. At vbi maior iniuria, ibi necessarior iniuriæ medela patientiæ.

Vltio.

8 Certemus igitur quæ à malo infliguntur sustinere, vt hostis studium æmulatio nostræ æquanimitatis eludat. Si verò quædã ipsi in nos aut imprudentia, aut sponte etiam superducimus, æquè patienter obeamus, quę nobis imputamus. Quòd si à domino nonnulla credimus incuti, cui magis patientiam quàm domino præbeamus? Quin insuper gratulari & gaudere nos docet, dignatione diuinę castigationis. Ego, inquit, quos diligo, castigo. O seruum illum beatũ, cuius emendationi dominus instat? cui dignatur irasci, quem admonendi dissimulatione non decipit. Vndique igitur adstricti sumus officio patientiæ administrandæ. Quia qua ex parte, aut erroribus nostris, aut mali insidiis, aut admonitionibus Domini interuenimus, eius officij magna

gna merces, felicitas scilicet. Quos enim felices dominus
nisi patientes nuncupauit, dicendo: Beati pauperes spiri-
tu, illorum est enim regnum cælorum. Nullus profectò
spiritu pauper, nisi humilis. Quis enim humilis nisi pa-
tiens? quia nemo subiicere sese potest, sine prima patien-
tia subiectionis ipsius. Beati, inquit, flentes atque lugen-
tes. Quis talia sine patientia tolerat? Itaque talibus & ad-
uocatio & risus promittitur. Beati mites. Hoc quidem
vocabulo impatientes non licet omnino censeri. Item
quum pacificos eodem titulo felicitatis notat, & filios
Dei nuncupat, nunquid impatientes pacis affines? Stul-
tus hæc senserit. Quum verò gaudete & exultate dicit,
quotiens vos maledicent & persequentur: merces enim
vestra plurima in cælo: id vtique non exultationis impa
tientiæ pollicetur: quia nemo in aduersis exultabit, nisi
antè ea contempserit: nemo contemnet, nisi patientiam
gesserit. Quod pacis gratissimæ Deo attinet disciplinam,
quis omnino impatientiæ natus, vel semel ignoscet fratri
suo? non dicam septies, sed septuagies septies? Quis ad 9
iudicem cum aduersario suo dirigens, negotium conue-
nientia soluet? nisi prius iam doleret, duriciam, amari-
tudinem, venena scilicet impatientiæ amputaret? Quo
modo remittes, & remittetur tibi, si tenax iniutię per ab-
sentiam patientiæ fueris? Nemo conuulsus animum in
fratrem suum, munus apud altare perficiet, nisi prius re-
cõciliando fratri reuersus ad patientiam fuerit. Sol super
iram nostram si occiderit, periclitamur. Non licet nobis
vna die sine patientia manere. At enim cùm omnem spe-
ciem salutaris disciplinæ gubernet, quid mirum quod e-
tiam pœnitentiæ ministrat, solitæ lapsis subuenire, cum
disiuncto matrimonio, ex ea tamen causa, qua licet seu
viro, seu fœminæ ad viduitatis perseuerantiam sustineri,
hæc expectat, hæc exoptat, hęc exhortatur pœnitentiam,
quandoque inituris salutem. Quantum boni vtrique cõ-
fert, alterum adulterum non facit, alterum emendat Sic
& illis dominicarum similitudinum exemplis de patien
tia sanctis adest. Erroneam ouem patiẽtia pastoris requi-
rit & inuenit. Nam impatientia vnam facilè contemne-
ret. Sed laborem inquisitionis patiẽtia suscipit, & hume-

ris insuper aduehit baiulus patiēs peccatricē derelictam. Illum quoque prodigum filium patientia patris & recipit,& vestit, & pascit, & apud impatientiam irati fratris excusat. Saluus est igitur qui perierat, quia pœnitentiam iniit. Pœnitentia non perit,quia patientiam inuenit. Nā dilectio summum fidei sacramētum, Christiani nominis thesaurus, quam Apostolus totis viribus sancti spiritus commendat,cuius nisi patientiæ disciplinis eruditur? Dilectio,inquit,magnanimis est: ita patientiam sumit. Benefica est: malum patientia non facit. Non æmulatur:id quidem patientiæ proprium est. Nec proteruū sapit:modestiam de patientia traxit. Non inflatur,non proteruit: non enim ad patiētiam pertinet. Nec sua requirit,suffert sua,dum alteri prosit: nec incitatur. Cæterùm quid impatientiæ reliquisset? Ideo, inquit, dilectio omnia sustinet,omnia tolerat,vtique quia patiēs. Merito ergo nunquam excidet: nam cætera euacuabuntur, consummabuntur. Exhauriuntur linguæ, scientiæ, prophetiæ: permanent fides,spes,dilectio. Fides,quam Christi patientia induxit:spes,quam hominis patientia expectat:dilectio, quam deo magistro patientia comitatur. Vsque huc de patientia tandem simplici & vniformi,& tantùm in animo constituta: quum eadem etiam in corpore,demerēdo domino multipliciter adlaboret: vtpote quæ ab ipso Domino in corporis quoque virtute edita est, siquidem rector animus facilè cōmunicat spiritus inuecta cum habitaculo suo. Quæ igitur negociatio patientiæ in corpore? In primis afflictatio carnis hostia domino placatoria per humiliationis sacrificium, quum sordes cum angustia victus domino libat, cōtenta simplici pabulo puroq; aquę potu,quum ieiunia coniungit,quum cineri & sacco inolescit. Hæc patientia corporis præcationes commendat, deprecationes affirmat: hæc aures Christi Dei aperit,seueritatem dispergit, clementiam elicit. Sic ille rex Babylonius offenso domino cum squalore & pædore septenni ab humana forma exulasset, immolata patientia corporis sui, & regnum recuperauit, & quod optabilius homini est,satis Deo fecit. Iam si altiores & feliciores gradus corporalis patientiæ digeramus,eadē sanctitati quoque

Hæc sunt inserta ex vetusto codice.

que

que pręcurat continentiam carnis. Hæc & viduam tenet, & virginem adſignat, & voluntarium ſpadonẽ ad regna cæli leuat. Quod de virtute animi venit, in carne perficitur, carnis patiẽtia in perſecutionibus denique præliatur. Si fuga vrgeat, incommoda fugæ caro militat. Si & carcer pręueniat, caro in vinculis, caro in ligno, caro in ſolo, & in illa paupertate lucis, & in illa patientia mundi. Quum verò producitur, ad experimentum felicitatis, ad occaſionem ſecundæ intinctionis, ad ipſum diuinæ ſedis aſcenſum, nulla plus illic quàm patientia corporis: ſi ſpiritus promptus, ſed caro ſine patientia infirma, vbi ſalus ſpiritus & carnis ipſius. At quum hoc dominus de carne dicit infirmam pronuncians, quid ei firmandæ opus ſit oſtendit, patientia ſcilicet aduerſus omnem ſubuertendæ fidei, vel puniendæ paratũ, vt verbera, vt ignẽ, vt crucem, beſtias, gladium conſtantiſſimè toleret, quæ prophetæ, quæ Apoſtoli ſuſtinendo vicerunt. His patientiæ viribus ſecatur Eſaias, & de domino non tacet. Lapidatur Stephanus, & veniã hoſtibus ſuis poſtulat. O feliciſſimum illum quoque, qui omnem patientiæ ſpeciem aduerſus omnem diaboli vim expunxit. Quem non abacti greges, non illæ in pecore diuitiæ, non filij vno ruinæ impetu adempti, non ipſius denique corporis in vulnere cruciatus, à patientia (fide domino dedita) excluſit, quem diabolus totis viribus fruſtra cæcidit. Neque enim à reſpectu Dei tot doloribus auocatus ille eſt, ſed conſtitit nobis in exemplum & teſtimonium, tam ſpiritu quàm carne, tam animo quàm corpore, patientiæ perpetrandæ: vt neque damnis ſecularium, nec amiſſionibus chariſſimorum, nec corporis quidem conflictationibus ſuccidamus. Quale in illo viro feretrum Deus de Diabolo extruxit? Quale vexillum de inimico gloriæ ſuæ extulit, quum ille homo ad omnem acerbum nuncium, nihil ex ore promeret, niſi Deo gratias, quum vxorẽ iam malis delaſſatam, & ad praua remedia ſuadentem execraretur? Quid? ridebat deus: quid? diſſecabatur malus, quum Iob immundam vlceris ſui redundantiam magna æqua nimitate diſtringeret, quum erumpentes beſtiolas inde, in eoſdem ſpecus, & paſtus foraminoſæ carnis ludendo

Eſaias.
Stephanus,
Iob.

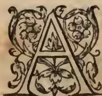
reuocaret. Itaque operarius ille victoriæ Dei, retusis omnibus iaculis tentationum, lorica clypeóque patientiæ, & integritatem mox corporis à Deo recuperauit, & quæ amiserat reduplicata possedit. Et si filios quoque restitui voluisset, pater iterum vocaretur. Sed maluit in illo die reddi sibi tantum gaudij: securus sic de domino, distulit. Sustinuit tam voluntariam orbitatem, ne sine aliqua patientia viueret. Adeo satis idoneus patientiæ sequester Deus. Si iniuriam deposueris penes eũ, vltor est: si damnum, restitutor est: si dolorem, medicus est: si mortem, resuscitator est. Quantum patientiæ licet, vt Deum habeat debitorem? Nec immerito. Omnia enim placita eius tuetur: omnibus mandatis eius interuenit. Fidem munit, pacem gubernat, dilectionem adiuuat, humilitatem instruit, pœnitentiam expectat, exhomologesin adsignat, carnem regit, spiritum seruat, linguam frenat, manum continet, tentationes inculcat, scandala pellit, martyria consummat: pauperem cõsolatur, diuitem temperat, infirmum non extendit, valentem non consumit, fidelem delectat, gẽtilem inuitat, seruum domino, dominum deo commẽdat, fœminam exornat, virum approbat: amatur in puero, laudatur in iuuene, suspicitur in sene: in omni sexu, in omni ætate formosa est. Age iam si & effigiem, habitúmque eius comprehendamus. Vultus illi tranquillus & placidus, frons pura, nulla mœroris aut iræ rugositate contracta: remissa æquè in lætum modum supercilia, oculis humilitate, non infœlicitate deiectis. Os taciturnitatis honore signatum. Color, qualis securis & innoxiis. Motus frequens capitis in diabolum, & minax risus. Cæterum amictus circum pectora candidus, & corpori impressus: vt qui nec inflatur, nec inquietatur. Sedet enim in throno Spiritus eius mitissimi & mansuetissimi, qui non turbine glomeratur, non nubilo liuet, sed est teneræ serenitatis, apertus & simplex, quem tertio vidit Helias. Nam vbi deus, ibidem & alumna eius, patientia scilicet. Cùm ergo spiritus dei descendit, indiuidua patiẽtia comitatur eum. Si nos cum spiritu admiserimus, in nobis morabitur semper: imò nescio an diutius perseueret sine sua comite ac ministra. Omni loco ac tempore

tangatur

tangatur necesse est: quodcunque inimicus eius inflixerit, solus sustinere non poterit, carens instrumento sustinendi. Hæc patiētiæ ratio, hæc disciplina, hæc opera cœ- II.
lestis & vera scilicet Christiana, non vt illa patientia gentium terræ, falsa, probrosa. Nam vt in isto quoque domino diabolus æmularetur, quasi planè ex pari (nisi quòd ipsa diuersitas mali & boni æqualiter magnitudinis par est) docuit & suos patientiam propriam: illam dico, quæ maritos dote venales, aut lenociniis negociantes vxorū potestatibus subiicit. Quæ aucupandis orbitatibus omnem coacti obsequij laborem mentitis affectionibus tolerat: quæ ventris operarios, contumeliosis patrociniis subiectione libertatis, gulæ addicit. Talia Nationes patientiæ studia nouerunt: & tanti boni nomen, fœdis operationibus occupant: patiētes riualium & diuitum & inuitatorum, impatiētes solius dei viuunt. Sed viderint sua & sui Præsides quā patientia subtèr ignis expectat. Cęterum nos amemus patientiam dei, patientiam Christi: rependamus illi, quam pro nobis ipse defendit. Offeramus patientiam spiritus, patiētiam carnis, qui in resurrectionem carnis & spiritus credimus.

ARGVMENTVM LIBRI SEQVENTIS,

*

Git hoc libro Tertullianus de solida & humana carne Christi contra Marcionem, qui hunc putatiua ac imaginaria fuisse vestitum asseruit, nec natum, hac vsus ratione, quod is qui sine fine est, necessario sit etiam inconuertibilis. Profligato Marcione, huius aliquando discipulum, sed paulo post desertorem Apellen aggreditur, qui impostricem illam puellam Philumenen secutus, solidum Christi corpus, sed sine natiuitate suscipiebat: nam dicebat

Christum de sideribus & substantiis superioris mundi mutuatum esse carnem. *Citat ex hoc libro Tertullianum diuus Hieronymus in primo commentario, quem scripsit in epistolam Pauli ad Galatas, his quidem verbis: Eleganter, inquit, in hoc loco vir doctissimus Tertullianus Apellen & eius virginem Philumenen, quam angelus quidam diabolici spiritus & peruersus impleuerat, hūc esse scribit angelum, cui multo ante, quàm Apelles nasceretur, spiritus sancti vaticinio sit anathema per Apostolum prophetatum. Quanquam ex libro de præscriptione hæreticorum potius citasse videtur, vbi id apostolicum in angelum Apellis itidem torquet, nimirum quod liber ille sit ante hunc cōscriptus. Cæterum de anima suam hic quoque sententiam prodit. Corpus autem videtur substantiam appellare. Sed hic & alibi meminerit se quisque Tertullianum legere.*

ANNOTATIONES IN LIbrum sequentem.

ANte istos Sadducæorum propinquos.] *Sadducæi qui iusti interpretantur, autore diuo Hieronymo in Matthæum, nec angelum, nec spiritum, nec resurrectionem corporum confitentes, etiam animarum interitum prædicabāt, recipiebántque tantum quinque libros Moysis vaticiniis prophetarum reiectis, à Pharisæis dissentientes, quæ duæ erant in Iudæis hæreses.*

Itaque

Itaque Sadducæorum propinquos, hoc est cognatos esse dicit hæreticos resurrectionem carnis pernegantes, velut qui hunc errorem ab illis sumpserint. Sadducæorum ipse meminit in De præscriptionibus aduersus omnes hæreses, Paulus, inquit, in prima ad Corinthios, notat negatores & dubitatores resurrectionis. Hæc opinio prima Sadducæorum. Partem eius vsurpat Marcion, & Apelles, & Valentinus, & si qui alij resurrectionem infringunt. Moratam porrò vocat fidem, stabilem ac firmam atque inconcussam. Sic in libro de patientia. In nobis morabitur semper, hoc est, stabilis consistet. Quæ in Christum resurrexit.] *Accusatiuum in hoc genus locutionibus sæpè pro ablatiuo ponit, & hunc rursum pro accusatiuo. Vt Et in cœlo resumpta est. De patientia, ipse ferrum in corpore suo ducet. Et alibi, In carcere introiit.* Renunciatio eius.] *Renunciantur magistratus quum eliguntur, renunciatur amicitia quæ dissoluitur. Hic renunciatio demonstratio est & definitio. Sic in De resurrectione carnis: Vt exinde à cadendo cadauer renuncietur, id est, denominetur.* Scilicet ne inuicem sibi testimonium redderent, responderent natiuitas & caro.] *Asyndeton est, nam solet omittere connexiuas particulas, quæ res obscuritatem sermoni nonnunquam parit, ceu monuimus antè. Sic in libro De patientia, Nomen, familiã ipsius persequentes, pro nomen ac familiam. Quem in modum hic quoque verba accipiẽda subintellecta coniunctione, ac responderent, aut ne particula repetita.* Vt & conceptus & prægnatus.] *Prægnatum sub forma quartæ inflexionis vsurpat pro imprægnatione, gaudens huius terminationis vocabulis, ceu docuimus, & adhuc docebimus.* Et ipsius exinde infantis ordo τὸ δοκεῖν haberetur.] *Synecdochica locutio est. Subauditur præpositio κατὰ. κατὰ τὸ δοκεῖν, hoc est, secundum existimationem, vt videlicet ita videretur, licet reipsa non esset.* Aufer hinc, inquit, mol. f. c. c.] *Verba Marcionis sunt.* Viderit Angelica multitudo dominum suum noctibus honorans.] *Festiuè dictum per ironiam, quòd nocturnũ tempus aptũ sit ad fallendum, quasi & angeli decipi potuerint. Commemorata Lucæ res est in initio historiæ suæ Euangelicæ, alioqui legi quoque poterat, vocibus honorans. Sed respexit ad illud euangelicũ, καὶ φυλάσοντες φυλακὰς τῆς νυκτὸς ἐπὶ τὴν ποίμνην αὐτῶν. Sic & paulo pòst loquitur, Viderint homines si natum putabant, quia hominem videbant. In libro De patiẽtia, Sed vide-*

rint illi quos mox sapientiæ suæ cum seculo destructæ ac dedecoratæ pudebit. *Rursum in fine eiusdem opusculi, Sed viderint*
2 *sua & sui præsides*. Ne senem moriturum exinde cōstet.] *scripsimus, contristet. Ex Gorziensibus castigationibus*. Quid tanti fuit edocuit.] *Gorziense exemplar Hirsaugiensi consentiens hic habet, edoce, conſciens: Paterniacense vero, Quid tanti fuit edocuit. Coniicio scripsisse Tertullianum, Quid tanti fuit, edoce, vt conſciens Christus quid esset, esse se quod non erat exhiberet: vt sit conſciens versum latinè quod Græcis est* συνῳδός. *Dicebat autem Marcion suffecisse Christo conſcientiam suam*.
3 *Ab ipsa quidem exorsus natiuitate perora*. Age iam.] *Sic distingue: Ab ipsa quidem exorsus natiuitate, perora age iam sp. g. in u. el. h. & s f. c. c. ex e. c. a. p. n. m. Describe vterum, &c. Nam perorare cum accusatiuo construit in De resur. Carnis, Vltimáque dispersionis exitum perorăt. Cum præpositione in Aduersus Marcionem lib. I I. Hæc dignißime peroraturus in creationem. lib. I I I. Age iam perora in illa sanctißima & reuerenda opera naturæ. Inuehere in totum quod es, vbi totus hic locus repetitur*. Grauem, anxium nexum.] *Nexum dicit propter colligantiam nerui vmbilicaris cū matrice. Exponunt enim quod hic significat, verba quæ infra leguntur huiusmodi. Quid auellitur, inquit, nisi quod inhæret, quod infixum, innexum est ei, à quo vt auferatur, auellitur? si nō adhæsit vtero, quomodo auulsus est? si adhæsit qui auulsus est, quomodo adhæsisset, nisi dum ex vtero est per illum neruum vmbilicarium quasi folliculi sui traducem adnexam origini vuluæ? Rursum lib. I I I I. aduersus Marcionem, Et primo, inquit, retinaculi sui vulnere nec multum ablutus*. Cum suis impedimentis.] *Inuolucra illa fœtus significat*. Hanc venationem ô Marcion naturæ despuis.] *Scripsimus venerationem, consentientibus exemplaribus antiquis. Intelligit venerationem quæ naturæ debetur. Sensus est: Quod venerari debueras, tu despuis. Sic lib. I I I. aduersum Marcionem,*
4 *sanctißima, inquit, & reuerenda opera naturæ*. Iupiter taurus factus aut cygnus.] *De Ioue in Taurum mutato fabulam habes apud Ouidium metamorph. lib. I I. In Cygnum, libro sexto*. Vt phantasma vacabat ad sensum earum.] *Hoc est, carebat sensu earum paßionum*. Deus Marcionis aut aliter non diceretur.] *Cogitandum an legi debeat, deus Marcion haud ali-*
5 *ter non dic. vocădi scilicet casu, id est ô Marcion. Nos certè pro*
aut

aut aliter scripsimus, haud aliter. Disputa est.] *Absoluta est.*

Sine tunica vestitam.] *Tunicæ vocabulo cutem intelligit. Sic in libro sequenti de carnis resurrectione, Carnē, inquit, quam postea pelliceæ tunicæ, id est, cutes superductæ vestierūt. Et mox, Hinc, inquit, & apostolus Circumcisionem despoliationis carnis appellans, tunicam cutē adfirmauit.* Quia deo optimo.] *Duæ dictiones sunt, qui à deo opt. Sensus est, qui Iesum astruis filium boni dei tantum. Sic infrà, Quod extra scripturam de tuo infers. Scripsimus mox pro certè fallit, Ecce fallit & decipit.* Sed quid iam discentes Pontici illius.] *Discipulos innuit Marcionis ex Ponto oriundi. Sic in primo aduersum Marcionem, Duos Pōticus deos affert. Elegans prouerbium est, De calcaria in carbonariam ire, quoties de impuro loco ad nihilo puriorem nos recipimus. Accipit calcariam & carbonariam substantiuè pro locis ac tabernis vbi aut fiunt aut veneunt aut seruantur calx & carbones, vt librariam vsurpamus pro bibliotheca. Hæc illic.* Qui posteaquàm à disciplina Marcionis in Muliere lapsus.] *De Apelle meminit in lib. præscriptionum, Sed lapsus, inquit, in fœmina desertor continentiæ Marcionensis ab oculis sanctißimi magistri Alexandriam secessit. Rursum in De hæresib. Post hos subsequitur Apelles discipulus Marcionis, qui posteaquàm in carnem suam lapsus est, à Marcione segregatus est. Itaque reposuimus hoc loco secuti fidem veterū codicum, In mulierem carne lapsus.* Vtputa natura substantiæ spiritalis.] 6
Hoc est substantia spiritali ex sua natura præditi. Cæterū quia valent facere.] *Scripsimus, qui valent.* Nec ostenditur, quid postea factum sit corporib. illorum.] *Latinißimè dictum. Id est quo peruenerint. Subauditur de præpositio. Sic Cic. in Ver. Quid te futurū est? quo cōfugies? Plautus, Quid argento factum est quod dedi? Rursum Cicero pro Cluent. Quid hoc homine factum est?* Tam proximi.] *Tam iungit cum superlatiuo.* Vel de histrionibus aut aurigis contendens.] *Alludit ad spectacula ac factiones aurigarum. Nam suo quisque fauebat. Ideo dicit, contendens.* Recusato carnali genere nuncupant.] *Quoniam præcedit deliniabant, librarius hic scripsit nuncupant. Nos scripsimus, quanquam refragantibus exemplaribus vetustis, nuncupat. Subauditur Christus.* Et isti Appellatiani.] *Ab* 7
Apelle hæretico nomen habent, qui & Apellitæ & Apelliaci dicuntur. Cæterum potest hic esse occulta allusio ad negatores

carnis Christi, quasi sine pelle siue cute, hoc est carne. Sanè Horatius Iudæum vocat apellam, ficto nomine, quod sine pelle sit, nempe quod præputium non habebat, vt autor est Acron. Quā volunt ab igneo illo præside mali.] Hoc delirium etiam notat in præscriptionibus, Nemo alterum, inquit, deum ausus est suspicari (facilius de filio quàm de patre dubitabatur) donec Marcion præter creatorem alium deum solius bonitatis induceret. Apelles creatorem angelum nescio quem gloriosum superioris dei, faceret deum legis & Israëlis, illum igneum affirmans. hæc illic. Quādo verò dicit, præside mali, id est sæui dei, videtur loqui de Apelle & Apellacianis antequā à Marcione separati sunt. Nam post eam diuisionem, vnū tantum deum asseruit Apelles. De sua paratura.] Paraturam vocat id quod præstat materiā. Sic in lib. de Pallio lanam vocat paraturam materiarum, Tantā igitur paraturam materiarum, inquit, ingenia quoq; vestificinæ prosecuta. Ergo de sua paratura, hoc est de sideribus & cœlo quæ corporis materiā Christo subministrarint. Pœnitentiā admiserit.] Nimirum quòd huius inferioris mundi creatio non tā feliciter perfectéq; cessisset, quàm illius superioris. Et mēbra delictum.] Subaudi erunt. Erit proinde & cælum, Subaudi delictum. Et cælestia cū cælo, delictum erunt. Mauult esse breuis & obscurus quàm perspicuus. Etiam ad fabulas nationū veritas transmisit.] Significat Promethei fabulā, qui primus è limo hominē finxerit Iapeti filius. Ouidius lib. 1. Metamorphoseon:

Sanctius his animal, mentísque capacius altæ
Deerat adhuc, & quod dominari in cætera posset,
Natus homo est. Siue hunc diuino semine fecit
Ille opifex rerum mundi melioris origo,
Siue recens tellus, seductáque nuper ab alto
AEthere cognati retinebat semina cæli,
Quam satus Iapeto mixtam fluuialibus vndis
Finxit in effigiem moderantum cuncta deorum.

Huc alludit etiam Iuuenalis Satyra xiiij.——Vnus & alter

Forsitan hæc spernant iuuenes, quibus arte benigna
Et meliore luto finxit præcordia Titan.

Id verò ethnici sunt à nostris mutuati, videlicet de lib. Mosaicis. Porrò Tertullianus noster lib. 1. aduersum Marcionem, elegāter
8 deum creatorē appellat verum Prometheū. De septentrionibus.] Hoc sidus quod à figura posituráq; ipsa, quia simile plaustri vi-

ſtri videtur, antiqui Græcorum ἅμαξαν dixerũt, noſtri quoq; ve-
teres à bubus iunctis ſeptentriones appellarũt, id eſt à ſeptẽ ſtellis,
ex quibus quaſi iuncti triones figurãtur. Sunt autẽ triones ruſtico
vocabulo boues, quaſi teriones à terẽda terra, id eſt aranda colen
dáq;. Ex Aulo Gellio. Et vergiliis.] *Vergiliæ circa æquino-*
ctium oriuntur, vnde nomen habẽt à vere. Græcis πλειάδες ſunt,
quod ex cõpluribus ſtellis cõſtent. Et ſuculis emendatũ]*Quæ*
ſtellæ Græcis ὑάδες, à nobis primò ſyades, deinde ſuculæ ſunt di-
ctæ. Autor Gellius. Sũt autẽ in capite tauri. Porrò vſurpat emen
datum prò perfecto ſiue illuſtrato, atq; nitẽte. Adeò nec huma-
næ honeſtatis corpus fuit.] *Honeſtatẽ hic accipit pro pulchri-*
tudine: ſicut mox, Contumeliæ verò inhoneſtam probauere, *id eſt*
deformem. Ita Virgilius, Et quocunq; deus circum caput egit ho-
neſtũ. Horatius Satyra ſecũda lib. I. Neque ſi quid honeſti eſt,
Iactat habétq; palàm. Paulò poſt ſcripſimus, Itẽ cùm præſumant.
Et infrà, Deus enim, inquit, geſtiuit animã viſibilẽ hominibus ex-
hibere. Hoc autẽ factum eſt animale.] *Emendauimus, Hoc*
autẽ factum eſt animæ, ex Gorzienſi collatione. Quod verò mox 9
ſequitur, Si in carne conuerſam, alienã induit ſuperficiẽ, intellige
Chriſtus induit alienã ſuperficiem, conuerſam ſupple animam in
carne. ſic dicimus, Induo te tunicã. Alterius iam notitiæ.] *Al-*
terius dixit pro alius, id eſt diuerſæ. Sic infrà, Si in carne meliore,
& alterius, id eſt non peccatricis natura neuũ peccati redemit.
Ideo reus enim nõ erat Dei filius.] *Caſtigauimus, Idoneus.* 10
Facilius ergo dicã, ſi fortè ipſum filiũ angelum.] *Si fortè*
ponere ſolet pro forte. Paulò poſt pro, Quia autẽ ſcripſimus, qua
autẽ ſpiritus dei. & mox pro, Non idem & dei filiũ, id eſt non
& dei filiũ. ex caſtigationibus Gorzienſibus. Planè prophetis
aliquo glorioſiorem.] *Hoc eſt in aliquo.* Suam fecit.] *Ad-* 11
didimus ex Gorzienſi, Suã faciens, non peccatricẽ eã fecit. Quã-
quam liquit iam.] *Liquit præteritũ vſurpat à verbo liquere,*
pro claruit. Igitur ſi primus Adam è terra traditur.] *Repo-*
ſuimus ex Gorzienſi, Adam ita traditur. Et tamen ne mihi
vacet.] *Scribi debet næ mihi vacet, vt ſit affirmantis, hoc modo,*
Et tamen næ mihi vacet incurſus hominis ad eundem Chriſtum
(Adam ab Apoſtolo dictus eſt) ſi terreni non fuit cenſus homo
eius. Næ, id eſt certè, profectò. quaſi dicat, Sanè vacaret mihi. ſic
rurſum infrà, Næ illa beatiſſima & glorioſiſſima. loquitur de
carne reſurrectura. Vt memoriã mali fratris redderet.] *Le-* 12

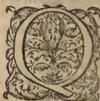
gendū eraderet,vt sit metaphora à scriptura quæ propriè eradi-
13 *tur.* Cùm adulteratores eius obduxero.] *Obducere pro con-*
uincere,profligare,atque delere. Paulò post pro dei spiritus, repo-
suimus dei filius. Itē propositionis officio,præpositionis. Nō qui-
14 dem apostatæ & hæretici.] *Notat psalmos Valentini hære-*
tici,quorū antea meminit. Medici & physici de liberorū na-
tura.] *Scripsimus de vberum natura, ex Gorziensibus annota-*
tionibus. Itē infrà, Tacebit igitur & Elizabeth, ex eisdem. Ipse
15 in primis Matthæus fidelissimus euāgelij cōmentator, vt
16 comes domini.] *Magna laus euangelistæ Matthæi.* Aliū cæ-
teris passiuū ignobilem.] *Passiuū cæteris hic vocat cōmunem*
cæteris, hoc est non differentē à cæteris,nec eximium sed vulgarē
vilémq;. Sic passiuū nomen dei dicit, & passiuum conuictū ad-
uersus Marcionem lib.1.pro communi & promiscuo. Item passi-
uos discipulos aduersus Valentinianos , hoc est inconstātes atque
passim vagos,nec vni magistro addictos. Rursus licentiam passi-
uam libro priori ad vxorē. & passiuū censum in libro de Mo-
nogamia. Porrò videtur hoc vocabulū Aphris fuisse peculiare.
Nam cùm Decretorum ingens illud volumen,quod Burchardus
Vuormatiensis antistes cōgessit ante Gratianū, aliquādo euolue-
rem,reperi illud in tertia constitutione Carthaginēsis cōcilij, quæ
sic habet, Martyrum dignitatē nemo prophanus infamet,nec pas
siua corpora quæ sepulturæ tantum propter misericordiam eccle-
siasticam cōmendari mandatum est,redigant,vt aut insania præ-
cipitatos,aut alio peccato discretos,nō ratione vel tempore com-
petenti quo martyria celebrātur,martyrū nomine appellent. Cæ-
terū eius synodi constitutiones perscripsisse fertur Aurelius Car-
thaginensis episcopus. Passiua corpora vocat quælibet. Passiuita-
tem vsurpat Tertullianus plus semel in sequentibus opusculis pro
libertate in malam partem,qua homo fit inconstans, & nunc ad
hoc,nunc ad illud versabilis. Quod & solum discussum suffi-
cere potuisset,sed citra sing.ex d.o.c.] *Quanquā refragen-*
tur codices manu descripti,tamen nos ausi sumus mutare lectio-
nem,& scribere expuncta particula,sed. Quod & solum discus-
sum sufficere potuisset citra singularum ex diuerso opinionū con-
gressionem. Manifesto iam.] *Subauditur existente, vt Græci*
δήλου ὄντος.

ANNOTATIONVM IN LIBRVM
sequentem finis.

Q. SEPTI-

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI, DE CARNE Christi Liber.

*

V I fidem reſurrectionis ante iſtos Sadducæorum propinquos ſine controuerſia moratam, ſtudent inquietare, vt eam ſpem negent etiam ad carnem pertinere, meritò quoque carnẽ Chriſti quæſtionibus diſtrahunt, tanquam aut nullam omninò, aut quoquo modo aliam præter humanam: ne ſi humanam conſtiterit fuiſſe, præiudicatum ſit aduerſus illos eam reſurgere omni modo, quæ in Chriſtum reſurrexerit. Igitur vnde illi deſtruunt carnis vota, inde nobis erunt præſtruenda. Examinemus corporalem ſubſtãtiam domini: de ſpiritali enim certum eſt. Carnis quæritur veritas, & qualitas eius retractatur, an fuerit, & vnde, & cuiuſmodi fuerit. Renunciatio eius dabit legem noſtræ reſurrectioni. Marcion vt carnem Chriſti negaret, negauit etiã natiuitatem: aut vt natiuitatem negaret, negauit & carnẽ: ſcilicet ne inuicem ſibi teſtimonium redderent, reſponderent natiuitas & caro. quia nec natiuitas ſine carne, nec caro ſine natiuitate: quaſi non eadem licentia hæretica & ipſe potuiſſet, aut admiſſa carne natiuitatẽ negare, vt Apelles diſcipulus & poſtea deſertor ipſius: aut & carnem & natiuitatem confeſſus, aliter illas interpretari, vt condiſcipulus & condeſertor eius Valentinus. Sed & qui carnem Chriſti putatiuam introduxit, æquè potuit natiuitatis quoque phãtaſmata cõfingere, vt & conceptus, & prægnatus, & partus virginis, & ipſius exinde infantis ordo τὸ δοκεῖν haberetur. Eoſdem oculos, eoſdémque ſenſus fefelliſſent, quos carnis opinio inluſit. Planè natiuitas à Gabriele annunciatur. Quid illi cum angelo creatoris & virginis vtero? Cõceptus inducitur, quid illi cum eſſentia creatoris? Odit moras, qui ſubitò Chriſtum de

Sadducæorũ propinqui.

Licentia hæretica.

cælis deferebat. Aufer hinc, inquit, molestos semper Cæsaris census, & diuersoria angusta, & sordidos pannos, & dura præsepia. Viderit angelica multitudo dominum suũ noctib. honorans. Seruent potius pecora pastores: & Magi ne fatigentur de longinquo, dono illis aurum suum. Melior sit & Herodes, ne Hieremias glorietur. Sed nec circuncidatur infans, ne doleat: nec ad templũ deferatur, ne parentes suos oneret sumptu oblationis: nec in manus tradatur Simeonis, ne senem moriturum exinde cõtristet. Taceat & anus illa, ne fascinet puerum. His opinor

2 consiliis tot originalia instrumenta Christi delere Marcion ausus est, ne caro eius probaretur. Ex qua, oro te, authoritate? si propheta es, prænuncia aliquid: si apostolus, prædica publicè: si apostolicus, cum apostolis senti: si tantum Christianus es, crede quod traditum est: si nihil istorum es, meritò dixerim mo[r]ere: nam & mortuus es, qui non es Christianus, non credendo quod creditum Christianos facit. Et eo magis mortuus es, quo magis non es Christianus: qui cùm fuisses, excidisti, rescindendo quod retrò credidisti: sicut & ipse confiteris in quadam epistola, & tui non negant, & nostri probant.

Epistola Marcionis.

Igitur rescindens quod credidisti, iam non credens rescidisti: non tamen quia credere desiisti, rectè rescidisti. Atqui rescindẽdo quod credidisti, probas, antequam rescinderes aliter fuisse quod credidisti aliter. Illud ita erat traditum. portò quod traditum erat, id erat verum, vt ab eis traditum, quorum fuit tradere. Ergo quod erat traditum rescindens, quod erat verum rescidisti. Nullo iure fecisti. Sed plenius eiusmodi præscriptionibus aduersus omnes hæreses, alibi iã vsi sumus. Post quas nunc ex abundanti retractamus, desiderantes rationem qua non putaueris natum esse Christum. Necesse est quatenus hoc putas arbitrio tuo licuisse, vt aut impossibilem, aut incõuenientem Deo existimaueris natiuitatem. Sed Deo nihil impossibile, nisi quod non vult. An ergo voluerit nasci (quia si voluit, potuit, & natus est) consideremus. Ad compendium decurro. Si enim nasci se Deus noluisset, quacunque de causa, nec hominem se videri præstitisset. Nam quis hominem videns, eum negaret natum? Itaque

quod

quod noluisset esse, nec videri omninò voluisset. Omnis rei displicentis etiam opinio reprobatur. Quia nihil interest, vtrum sit quid, an non sit: si cùm non sit, esse præsumitur. Planè interest illud, vt falsum nō patiatur, quod verè non est. Sed satis erat illi, inquis, conscientia sua. Viderunt homines, si natum putabant, quia hominem videbant. Quantò ergo dignius, quantóque constantius humanam sustinuisset existimationem verè natus, eandem existimationem etiam non natus subiturus cum iniuria conscientiæ suæ, quam tu ad fiduciam reputas, vt non natus aduersus conscientiam suam natum se existimari sustineret? Quid tanti fuit, edoce, cùm sciens Christus quid esset, esse se quod non erat, exhiberet. non potes dicere, si natus fuisset, & hominem verè induisset, Deus esse desisset, amittens quod erat, dum assumit quod non erat. Periculum enim status sui Deo nullum est. Sed ideo, inquis, nego Deum in hominem verè conuersum, ita vt & nasceretur, & carne corporaretur: quia qui sine fine est, etiam inconuertibilis sit, necesse est. Conuerti enim in aliud, finis est pristini. Non competit ergo conuersio, cui non competit finis. Planè natura conuertibilium ea lege est, ne permaneant in eo quod conuertitur in eis: & ita non permanendo pereant, dum perdunt cōuertendo quod fuerunt. sed nihil Deo par est, natura eius ab omnium rerum conditione distat. Si ergo quæ à deo distant, à quibus Deus distat, cùm conuertuntur, amittunt quod fuerunt: vbi erit diuersitas diuinitatis à cæteris rebus, nisi vt contrarium contineat, id est, vt Deus & in omnia conuerti possit, & qualis est, perseuerare? alioquin par erit eorum quæ conuersa amittunt quod fuerunt: quorum vtique Deus in omnibus par non est, si nec in exitu conuersionis. Angelos creatoris conuersos in effigiem humanam aliquando legisti, & credidisti, & tantam corporis gestasse veritatem, vt & pedes eius lauerit Abraham, & manibus ipsorum ereptus sit Sodomitis Loth: conluctatus quoque homini angelus toto corporis pondere dimitti desiderauit, ab eo à quo detinebatur. Quod ergo angelis inferioribus deo licuit, vti conuersi in corpulentiam humanam, angeli nihilo minus perma-

nerent, hoc tu potentiori deo aufers, quasi non valuerit Christus verè hominem indutus, deus perseuerare? Aut nunquid & angeli illi phantasma carnis apparuerunt? sed nō audebis hoc dicere. nam si sic apud te angeli creatoris, sicut & Christus: eiusdem substantiæ erit Christus, cuius angeli: angeli tales qualis & Christus. Si scripturas opinioni tuæ resistentes, non de industria alias reieciſſes, alias corrupiſſes, confundiſſet te hinc euangelium Ioannis, prædicans spiritum columbæ corpore lapsum desediſſe super dominum. Qui spiritus cùm hoc eſſet, tam verè erat & columba, quàm & spiritus: nec interfecerat substantiam propriam, aſſumpta substantia contraria. Sed quæris corpus columbæ vbi sit resumpto spiritu in cælū. æquè & angelorum, & eadem ratione interceptum est, qua & editum fuerat. si vidiſſes cùm de nihilo proferebatur, sciſſes cùm in nihilum subducebatur. Si non fuit initium visibile, nec finis. Tamen corporis soliditas erat, quo momento corpus videbatur. Non potest non fuiſſe quod scriptum est. Igitur si neque vt impoſſibilem, neque vt periculosam Deo repudias corporationem, superest vt quasi indignam reiicias & accuses. Ab ipsa quidem exorsus odio habita natiuitate, perora age iam spurcitias genitalium in vtero elementorum, humoris & sanguinis fœda coagula, carnis ex eodem cœno alendæ per nouem menses: describe vterum de die in diem insolescentem, grauem, anxium, nexum, totum incertum libidinib. fastidij & gulæ. Inuehere iā & in ipsum mulieris enitentis pudorem, vel pro periculo honorandum, vel pro natura religiosum. Horres vtique & infantem cum suis impedimentis profusum vtique & oblitum. Dedignaberis quod pannis dirigitur, quod vnctionib. formatur, quod blanditiis deridetur. Hanc venerationem ô Marcion, naturæ despuis: & quo modo natus es? odisti nascentem hominem: & quo modo diligis aliquem? te quidem planè non amasti, cùm ab ecclesia & fide Christi receſſisti. Sed videris, si tibi displices, aut si aliter natus es. Certè Christus dilexit hominem illum in immundiciis, in vtero coagulatum, illum per pudenda prolatum, illum per ludidria nutritum. Propter eum descendit: propter eum prædi-

Corporatio. 3
Genitalia elementa.
Coagula.
Impedimēta infantis.

prædicauit: propter eum omni se humilitate deiecit vsque ad mortem, & mortem crucis: amauit vtique quem magno redemit. Si Christus creator eius est, suum meritò amauit: si ab alio Deo est, magis adamauit, quando alienum redemit. Amauit ergo cum homine etiam natiuitatem, etiam carnem eius. Nihil amari potest sine eo per quod est, id quòd est. Aut aufer natiuitatem, & exhibe hominem. adime carnem, & præsta quem Deus redemit. Si hæc sunt homo quem Deus redemit, tu hæc erubescenda illi facis, quæ redemit & indigna, quæ nisi dilexisset, non redemisset? Natiuitate reformata regeneratione cælesti, carnem ab omni vexatione restituit, leprosam emaculat, cæcam perluminat, paralyticam redintegrat, dæmoniacam expiat, mortuam resuscitat, & nasci in illam erubescit? Si reuera de lupa, aut sue, aut vacca prodire voluisset, & feræ aut pecoris corpore indutus, regnum cælorum prædicaret, tua, opinor, illi censura præscriberet? Turpe hoc Deo, & indignum hoc Dei filio, & stultũ propterea qui ita credat. Sit planè stultum, si de nostro sensu iudicemus Deum. Sed circunspice Marcion, si tamen non delesti: Stulta mundi elegit Deus, vt confundat sapientes. Quænam hæc stulta sunt? conuersio hominis ad cultum veri Dei, reiectio erroris, disciplina iustitiæ, pudicitiæ, patientiæ, misericordiæ, innocentiæ: omnia hæc quidem stulta non sunt. Quære ergo de quibus dixerit. Et si te præsumpseris inuenisse, non erit iam stultum credere in Deum, natum & quidẽ ex virgine: & quidem carneum, qui per illas naturæ contumelias volutatus sit. Dicat hæc aliquis stulta non esse: & alia sint, quæ Deus in æmulationem elegerit sapientiæ secularis: & tamen apud illam facilius creditur Iupiter taurus factus aut cygnus, quàm verè homo Christus penes Marcionem. Sunt planè & alia tam stulta, quæ pertinent ad cõtumelias & passiones Dei. Aut prudentiam dicant Deum crucifixum. Aufer hæc quoque Marcion, imò hoc potius. Quid enim indignius Deo? quid magis erubescendum, nasci, an mori? carnem gestare, an crucem? circuncidi, an suffigi? educari, an sepeliri? in præsepe deponi, an in monumentum recondi? Sapientior eris, si nec ista cre-

4 dideris. Sed non eris sapiens, nisi stultus seculo fueris, Dei stulta credendo. an ideo passiones à Christo non recidisti, quia vt phantasma vocabat à sensu earum. Diximus retrò æquè illum & natiuitatis & infantiæ imaginaria & vacua ludibria subire potuisse. Sed iam hic responde interfector veritatis. Nónne verè crucifixus est Deus?nónne verè mortuus, & verè crucifixus? nónne verè resuscitatus? Vt verè scilicet mortuus. Falsò statuit inter nos scire Paulus tantum crucifixum: falsò sepultum ingessit, falsò resuscitatum inculcauit. Falsa est igitur & fides nostra, & phantasma est totum quod speramus à Christo. Scelestissime hominum, qui interemptores excusas Dei. Nihil enim ab eis passus est Christus, si nihil verè est passus. Parce vnicæ spei totius orbis, qui destruis necessarium decus fidei. Quodcunque Deo indignum est, mihi expedit. Saluus sum, si non confundar de Domino meo. Qui me, inquit, confusus fuerit, confundar & ego eius. Alias non inuenio materias confusionis, quæ me per contemptum ruboris probent, bene impudentem, & feliciter stultum. Natus est Dei filius: non pudet, quia pudendum est. & mortuus est Dei filius: prorsus credibile est, quia ineptum est. & sepultus, resurrexit: certum est, quia impossibile est. Sed hæc quomodo in illo vera erunt, si ipse non fuit verus, si non verè habuit in se quod figeretur, quod moreretur, quod sepeliretur & resuscitaretur? carnem scilicet hanc sanguine suffusam, ossibus substructam, neruis intextam, venis implexam, quæ nasci & mori nouit, humanam sine dubio, vt natam de homine? Ideo quia mortalis hæc est in Christo, quia Christus homo & filius hominis. Aut cur homo Christus & filius hominis, si nihil hominis & nihil ex homine? nisi si aut aliud est homo quàm caro, aut aliunde caro hominis, quàm ex homine, aut aliud est Maria quàm homo. Deus Marcionis haud aliter non diceretur homo Christus sine carne: nec hominis filius sine aliquo parente homine: sicut nec Deus sine spiritu Dei, nec Dei filius sine Deo patre. Ita vtriusque substantiæ census hominem & Deum exhibuit: hinc natum, inde non natum: hinc carneum,

Interfector veritatis.

Vnica spes totius orbis.

Bene impudens, feliciter stultus.

Cẽsus vtriusque substantiæ.

neum,inde ſpiritalem : hinc infirmum, inde præfortem: hinc morientem, inde viuentem. Quæ proprietas con- 5
ditionum diuinæ & humanæ, æqua vtique naturæ veritate cuiuſque diſpuncta eſt, eadem fide ſpiritus & carnis: virtutes ſpiritum Dei paſſiones carnem hominis probauerunt. Si virtutes non ſine ſpiritu, proinde & paſſiones non ſine carne. Si caro cum paſſionibus ficta, & ſpiritus ergo cum virtutibus falſus. Quid dimidias mendacio Chriſtum?totus veritas fuit.Maluit,crede,naſci, quàm ex aliqua ſe parte mentiri, & quidem in ſemetipſum:vt carnem geſtaret,ſine oſſibus duram, ſine muſculis ſolidam, ſine ſanguine cruentam, ſine tunica veſtitam, ſine fame eſurientem,ſine dentibus edentem, ſine lingua loquentem,vt phantaſma auribus fuerit ſermo eius per imaginem vocis. Fuit itaque phantaſma etiam poſt reſurrectionem, cùm manus & pedes ſuos diſcipulis inſpiciendos offerret : aſpicite, dicens, quod ego ſum, quia ſpiritus oſſa non habet, ſicut me habentem videtis, ſine dubio manus & pedes & oſſa quæ ſpiritus non habet, ſed caro.Quomodo hanc vocem interpretaris Marcion, qui à deo optimo,& ſimplici, & bono tantum infers Ieſum? Ecce fallit & decipit,& circunuenit omnium oculos,omnium ſenſus, omnium acceſſus & contactus. Ergo iam Chriſtum non de cœlo deferre debueras, ſed de aliquo circulatorio cœtu : nec deum præter hominem, ſed magum hominem:nec ſalutis pontificem, ſed ſpectaculi artificem:nec mortuorum ſuſcitatorem, ſed viuorum auocatorem. Niſi quod & ſi magus fuit, natus eſt.Sed quid iam diſcẽtes Pontici illius,ſupra magiſtrum ſapere compulſi, cõcedunt Chriſto carnis veritatem ſine præiudicio tamen renuendę natiuitatis.Habuerit,inquiunt,carnem, dum omninò non natam.Peruenimus igitur de calcaria (quod dici ſolet) in carbonariã, à Marcione ad Apellen, qui poſteaquam à diſciplina Marcionis in mulierẽ carne lapſus eſt, & de hinc virgine Philumene ſpiritu euerſus eſt,ſolidũ Chriſti corpus & ſine natiuitate ſuſcepit ab ea, prædicãs vt angelus quidem illi Philumenes. Eadem voce Apoſtolus reſpõdebit, qua ipſum illum iam tunc præcinebat, dicens : Etiam ſi angelus de cœlis aliter euan-

Circulatorius cœtus.

Prouerbium De calcaria in carbonariã

gelizauerit nobis, quàm nos euãgelizauimus, anathema sit. His verò qui insuper argumentantur, nos resistemus, confitentes verè corpus habuisse Christum. Vnde materia, si nõ ex ea qualitate, in qua videbatur? Vnde corpus, si non caro corpus? Vnde caro, si non nata? quia nasci haberet ea futura quæ nascitur. De sideribus, inquiunt, & de substantiis superioris mundi mutuatus est carnem. Et vtique proponunt, non esse mirandum corpus sine natiuitate, cùm & apud nos angelis licuerit, nulla vteri opera in carnem processisse. Agnoscimus quidem ita relatum, sed tamen quale est, vt alterius regulæ fides, ab ea fide quam impugnat, instrumentum argumentationibus suis mutuetur? Quid illi cum Moyse, qui deum Moysi reiicit? Si alius deus est, aliter sint res eius. Sed vtantur hæretici omnes scripturis eius, cuius vtuntur etiam mundo. Erit illis hoc quoque in testimonium iudicij, quod de exemplis ipsius blasphemias suas instruunt. Facilè est veritati etiam nihil tale aduersus eos præscribenti obtinere. Igitur qui carnem Christi ad exemplum proponunt angelorum, non natam dicentes scilicet carneam, comparent velim, & causas tam Christi quàm & angelorũ, ob quas in carnem venerunt. Nullus vnquam angelus ideo descẽdit vt crucifigeretur, vt mortem experiretur, vt à morte resuscitaretur. Si nunquam eiusmodi fuit causa angelorum corporandorum, habes causam cur non nascendo acceperint carnem. Non venerant mori, ideo nec nasci. At verò Christus mori missus, nasci quoque necessariò habuit, vt mori posset. Nõ enim mori solet, nisi quod nascitur. Mutuum debitum est inter se natiuitati cum mortalitate. Forma moriendi, causa nascẽdi est. Si propter id quod moritur, mortuus est Christus, id autem moritur quod & nascitur, consequens itẽ erat, imò præcedens, vt æquè nasceretur propter id quod nascitur (quia propter idipsum mori habebat) quod, quia id quod nascitur, moritur, nõ competebat non nasci, pro quo mori competebat. Atqui tunc quoque inter illos angelos ipse dominus apparuit Abrahæ sine natiuitate, cum carne scilicet, pro eadem causæ diuersitate. Sed vos hoc non recipitis, non eum Christum recipientes qui iam tunc & alloqui, & liberare

Corporãdus.

berare & iudicare humanũ genus ediſcebat in carnis ha bitu non natæ adhuc,quia nondũ moritura,niſi prius & natiuitas eius & mortalitas annunciarentur. Igitur probent angelos illos de ſideribus accepiſſe ſubſtantiam carnis:ſi non probant,quia nec ſcriptum eſt, nec Chriſti caro inde erit, cui angelorum accommodant exemplum.

6 Conſtat angelos carnem non propriam geſtaſſe, vtputa naturæ ſubſtantiæ ſpiritalis,& ſi corporis alicuius, ſui tamen generis: in carnem autem humanam transfigurabiles ad tẽpus,vt videri & congredi cum hominibus poſſent. Igitur cùm relatũ non ſit,vnde ſumpſerint carnem, relinquitur intellectui noſtro non dubitare,hoc eſſe proprium angelicę poteſtatis ex nulla materia corpus ſibi ſumere.quanto magis,inquis, ex aliqua certum eſt.Sed nihil de eo conſtat, quia ſcriptura non exhibet. Cæterùm qui valent facere ſemetipſos quod natura non ſunt, cur non valeant & ex nulla ſubſtantia facere? ſi fiunt quod non ſunt,cur non ex eo fiant quod nõ eſt? Quod autem non eſt, cùm fit, ex nihilo eſt. Propterea nec requiritur, nec oſtenditur,quid poſtea factum ſit corporibus illorũ. Quod de nihilo fuit,nihil factũ eſt. Poſſunt nihil ipſum conuertere in carnem,qui ſemetipſos potuerunt conuertere in carnem. Plus eſt naturam demutare, quàm facere materiã.Sed ſi de materia neceſſe fuiſſet angelos ſumpſiſſe carnem, credibilius vtique eſt de terrena materia, quàm de vllo genere cœleſtium ſubſtãtiarum: cùm adeò terrenæ qualitatis extiterit, vt terrenis pabulis paſta ſit. Fuerit nunc quoque ſiderea, eodem modo terrenis pabulis paſta,quando terrena nõ eſſet,quo terrena cœleſtibus paſta eſt,quando cœleſtis non eſſet (legimus enim manna eſui populo fuiſſe. Panem,inquit,angelorum edit homo) non tamen infringitur ſemel ſeparata conditio dominicæ carnis,ex cauſa alterius diſpoſitionis. Homo verè futurus vſque ad mortem, eam carnem oportebat vt indueret, cuius eſt mors. Eam porrò carnem, cuius eſt mors,natiuitas antecedit. Sed quotiens de natiuitate cõtenditur, omnes qui reſpuunt eam vt præiudicantem de carnis in Chriſto veritate, ipſum deum volũt negare eſſe natum,quod dixerit; Quæ mihi mater, & qui mihi fra-

Quid poſtea factum ſit corporibus illorum.

Elegãtißima lectio.

Signat librũ contra Marcionem quartum, vt puto.

tres? Audiat igitur & Apelles quid iam responsum sit à nobis Marcioni, eo libello, quo euangelium ipsius prouocauimus, considerandum scilicet materiam pronunciationis istius. Primò quidem nunquam quisquam adnunciasset illi matrem & fratres eius foris stare, qui non certus esset habere illum matrem & fratres: & ipsos esse quos tunc nunciabat, vel retrò cognitos, vel tūc ibidē cōpertos. Licet propterea abstulerint hæreses ista de euangelio, quod & creditum patrem eius Ioseph fabrum, & matrem Mariam, & fratres, & sorores eius optimè notos sibi esse dicebant, qui mirabātur doctrinam eius. Sed tētandi gratia nuntiauerant ei matrem & fratres, quos nō habebat. Hoc quidē scriptura non dicit, aliàs non tacens, quum quid tētationis gratia factum est circa eum: Ecce, inquit, surrexit legis doctor, tentans eum. Et alibi: Et accesserunt ad eum Pharisæi, tentantes. Quod nemo prohibebat hic quoque significari tentandi gratia factum. Nō recipio, quod extra scripturam de tuo infers. Dehinc materia tētationis debet subesse, quid tentandum putauerunt in illo, vtique natus ne esset, an non? Si enim hoc negauit responsio eius, hoc captauit nunciatio tentatoris. Sed nulla est tentatio tendens ad agnitionem eius, de quo dubitando tentat, ita subitò procedit, vt nō antè pręcedat quæstio, quæ dubitationem inferens cogat tentationem. Porrò si nusquam de natiuitate Christi volutatum est, quid tu argumentaris, voluisse illos per tentationem sciscitari quod nunquam produxerunt in quæstionem? Eò adiecimus, etiam si tentandus esset de natiuitate, non vtique hoc modo tentaretur, earum personarum adnunciatione, quę poterant etiam nato Christo nō fuisse. Omnes nascimur, & tamen non omnes aut fratres habemus aut matrem. Adhuc potest & patrem magis habere quàm matrem, & auunculos magis quàm fratres: adeò non competit tentatio natiuitatis, quam licebat & sine matris, & sine fratrum nominatione constare. Faciliùs planè est, vt certi illum & matrem & fratres habere, diuinitatem potius tētauerint eius quàm natiuitatem, an intus agens, sciret quid foris esset, mendacio petitus pręsentiæ eorum, qui in præsenti non erant, nisi quod & si valuisset

Quæstio orta ex dubitatione præcedit tentationem.

luisset tentationis ingenium, poterat euenire vt quos illi nunciabant foris stare, ille eos sciret absentes esse, vel valetudinis, vel negocij, vel peregrinationis nota iam necessitate. Nemo tentat eo modo, quo posse se sciat ruborem tentationis referre. Nulla igitur materia tentationis cōpetente, liberatur simplicitas nunciatoris, quòd verè mater & fratres eius superuenissent. Sed quæ ratio responsi matrem & fratres ad pręsens negantis, discat etiam Apelles. Fratres domini non crediderunt in illum, sicut & in euangelio ante Marcionē edito continetur. Mater æquè non demonstratur adhæsisse illi, cùm Martha & Maria alia in commercio eius frequententur. Hoc denique in loco apparet incredulitas eorum, cùm is doceret viam vitæ, cùm dei regnum prædicaret, cum languoribus & vitiis medendis operaretur, extraneis defixis in illum, tam proximi aberant. Denique superueniunt, & foris subsistunt, nec introeunt, non computantes scilicet quid intus ageretur, nec sustinēt saltem, quasi necessariùs aliquid adferrent, eo quod ille tum maximè agebat, sed amplius interpellant, & à tanto opere reuocatum volunt. Oro te Apelles, vel tu Marcion, si fortè tabula ludēs, vel de histrionibus, aut aurigis cōtendēs, tali nuncio auocareris, nónne dixisses, quæ mihi mater, aut qui fratres? Deum prædicans & probans Christus, legē & prophetas adimplens, tanti retro æui caliginem dispargēs, indignè vsus est hoc dicto ad percutiendam incredulitatem foris stantium, vel ad excutiēdam importunitatem ab opore reuocantium? Cæterùm ad negandam natiuitatem, alius necessarius fuisset ei locus, & tempus, & ordo sermonis, non eius qui possit pronunciari etiam ab eo, cui & mater esset & fratres, cùm indignatio parētes non neget, sed obiurget. Deniq; potiores fecit alios, & meritū prælationis ostēdēs, audientiā scilicet verbi, demonstrat qua cōditione negauerit matrem & fratres. Qua enim alios sibi adoptauit, qui ei adhærebant, ea abnegauit illos, qui ab eo absistebant. Solet etiam adimplere Christus quod alios docet. Quale ergo erat, si docens nō tanti facere matrē aut fratres, quanti dei verbum ipse dei verbū nunciata matre & fraternitate desereret? Negauit itaque parentes, quomo-

Languoribus & vitiis medendis operaretur.

Tabula ludere. Histriones. Aurigæ.

do docuit negandos pro dei opere. Sed aliàs figura est synagogæ in matre abiuncta, & Iudæorum in fratribus incredulis. Foris erat in illis Israël, discipuli autem noui intus audientes, & credentes, & cohærentes Christo, ecclesiam deliniabant, quam potiorem matrem, & digniorem fraternitatem, recusato carnali genere nuncupat. Eodem sensu denique & illi exclamationi respondit, non matris vterum & vbera negans, sed feliciores designans, qui verbum dei audiunt. Solis istis capitulis, quibus maximè instructi videntur sibi Marcion & Apelles, secundum veritatem integri & incorrupti euangelij interpretatis, satis esse debuerat, ad probationem carnis humanę in Christo per defensionem natiuitatis. Sed quoniam & isti Apella-
7 ciani carnis ignominiam prętendunt maximè, quam volunt ab igneo illo præside mali solicitatis animabus adstructam, & idcirco indignam Christo, & idcirco de sideribus illi substãtiam competisse, debeo illos de sua paratura repercutere. Angelum quendam inclytũ nominant, qui mundũ hunc instituerit, & instituto eo pœnitentiam admiserit. Et hoc suo loco tractauimus: nam est nobis aduersus illos libellus, an qui spiritum & voluntatem & virtutem Christi habuerit ad ea opera, dignũ aliquid pœnitentia fecerit, cùm angelum etiam dę figura erraticę ouis interpretentur. Teste igitur pœnitentia institutoris sui delictũ erit mundus, siquidem omnis pœnitentia confessio est delicti, quia locum non habet nisi in delicto. Si mundus delictum est, quia corpus: & membra, delictum: erit proinde & cælum, & cælestia cum cælo. Si cælestia, & quicquid inde conceptum prolatúmque est, mala arbor malos fructus ædat, necesse est. Caro igitur Christi de cælestibus structa, de peccatis constitit elementis, peccatrix de peccatorio sensu, & par erit eius substãtiæ, id est nostræ, quam vt peccatricem Christus dedignatur induere. Ita si nihil de ignominia interest, aut aliam purioris notæ materiam excogitent Christo, quibus displicet nostra, aut eam cognoscant, qua ętiam cælestis melior esse non potuit. Legimus planè, primus homo de terræ limo, secundus homo de cælo. Non tamen ad materiæ differẽtiam spectat, sed tantùm terrenæ retrò substantiæ carnis, primi

Libellus Ter. aduersus Apellitas.

Ouis erratica

primi hominis,id eſt Adæ,cæleſtem de ſpiritu ſubſtãtiam opponit,ſecundi hominis,id eſt Chriſti.Et adeò ad ſpiritum, non ad carnem cæleſtem hominem refert, vt quos ſic cõparat,cõſtet in hac carne terrena,cęleſtes fieri,ſpiritu ſcilicet.Quod ſi ſecundum carnẽ quoque cæleſtis Chriſtus,non compararentur illi non ſecundum carnem cæleſtes.Si ergo qui fiunt cæleſtes qualis eſt Chriſtus,terrenam carnis ſubſtantiam geſtant: hinc quoque cõfirmatur ipſum etiam Chriſtũ in carne terrena fuiſſe cęleſtem, ſicut ſunt qui ei adęquãtur.Prętẽdimus adhuc,nihil quod ex alio acceptum ſit,vt aliud ſit, quàm id de quo ſit acceptum,ita in totum aliud eſt,cui non ſuggerat vnde ſit acceptum.Omnis materia ſine teſtimonio originis ſuæ nõ eſt,& ſi demutetur in nouam proprietatem. Ipſum certè corpus hoc noſtrum quod de limo figulatum eſt, etiam ad fabulas Nationum veritas tranſmiſit, vtrunque originis elementum confitetur. Carne terrenam, ſanguine aquanam, licet alia ſit facies qualitatis. Hoc eſt quod ex alio aliud ſit.Cæterùm quid eſt ſanguis,quàm rubens humor?quid caro,quàm terra conuerſa in figuras ſuas?Cõſidera ſingulas qualitates, muſculos vt glebas, oſſa vt ſaxa,etiam circum papillas calculos quoſdam. Aſpice neruorum tenaces connexus,vt traduces radicum, & venarum ramoſos diſcurſus,vt ambages riuorum. Et lanugines vt muſcos,& comam vt ceſpitem,& ipſos medullarũ in abdito theſauros,vt metalla carnis. Hæc omnia terrenæ originis ſigna & in Chriſto fuerunt, hæc ſunt quæ illũ Dei filium cælauere, non aliàs tantummodo hominem exiſtimatum,quàm ex humani ſubſtantia corporis. Aut ædite aliquid in illo cæleſte de ſeptẽtrionibus & Vergiliis & Suculis emẽdicatum. Nam quę enumerauimus, adeò terrenę teſtimonia carnis ſunt,vt & noſtræ. Sed nihil nouum,nihil peregrinum deprehendo. Denique verbis tãtummodo & factis,doctrina & virtute ſola Chriſti, homines obſtupeſcebant. Notaretur etiam carnis in illo nouitas miraculo habita. Sed carnis terrenæ non mira conditio,ipſa erat quæ cætera eius mirãda faciebat, cùm dicerent: Vnde huic doctrina & ſigna iſta? etiam deſpicientium formam eius,hæc erat vox. Adeò nec humanæ

De limo figulatum.

honestatis corpus fuit, nedum cælestis claritatis. Tacentibus apud nos quoque prophetis de ignobili aspectu eius, ipsæ passiones, ipsæque contumeliæ loquuntur. Passiones quidem humanam carnem, contumeliæ verò inhonestam probauere. An ausus esset aliquis vngue summo perstringere corpus nouum, vllam sputaminibus cõtaminare faciem nisi merentem? Quid dicis cælestem carnem, quam vnde cælestem intelligas, nõ habes? Quid terrenam negas, quam vnde terrenam agnoscas, habes? Esuriit sub diabolo, sitiit sub Samaritide, lachrymatur super Lazarum, trepidat ad mortem. Caro enim, inquit, infirma. Sanguinem fudit postremò Hæc sunt, opinor, signa cælestia. Sed quomodo, inquam, contemni & pati posset, sicut & dixi, si quid in illa carne de cælesti generositate radiasset. Ex hoc ergo conuincimus nihil in illa de cælis fuisse, propterea vt contemni & pati posset. Cõuertor ad alios æquè sibi prudentes, qui carnem Christi animalem affirmant, quod anima caro sit facta, ergo & caro anima. Et sicut caro animalis, ita & anima carnalis. Et hic itaque causas requiro. Si vt animam saluam faceret in semetipso suscepit animam Christus, quia salua non esset nisi per ipsum, dum in ipso, non video cur eam carnem fecerit animalem, induendo carnem, quasi aliter animam saluam facere non posset, nisi carneam factam. Cùm enim nostras animas non tantùm non carneas, sed etiam à carne disiunctas saluas præstet: quantò magis illam, quam ipse suscepit, etiam nõ carneam redigere potuit in salutem? Item cùm præsumant non carnis, sed animæ nostræ solius liberandæ causa processisse Christũ: primò quàm absurdũ est, vt animam solam liberaturus, id genus corporis eam fecerit, quod nõ erat liberaturus. Deinde si animas nostras per illam quam gestauit, liberare susceperat, illam quoque quam gestauit, nostram gestasse debuerat, id est, nostræ formæ, cuiuscunque formæ est in occulto anima nostra, nõ tamen carneę. Cęterũ nõ nostrã animã liberauit, si carneã habuit, nostra enim carnea nõ est. Porrò si non nostrã liberauit, quia carnẽ liberauit, nihil ad nos, quia nõ nostrã liberauit. Sed nec liberanda erat, quæ nõ erat nostra, vt scilicet carnea: nõ enim peri-

Vngue summo perstringere.

Caro animalis.

periclitabatur, si non erat nostra, id est, non carnea. Sed
liberatam constat illam. Ergo non fuit carnea, & fuit no-
stra, si ea fuit quæ liberaretur, quoniam periclitabatur.
Iam ergo si anima non fuit carnalis in Christo, nec caro
potest animalis fuisse. Sed aliam argumentationem eo-
rum conuenimus, exigẽtes quur animalem carnem sub-
eundo Christus, animã carnalem videatur habuisse. Deus
enim, inquiũt, gestiuit animam visibilem hominibus ex-
hibere, faciendo eam corpus, quæ retrò inuisibilis extite-
rit, natura nihil, nec semetipsam videns, præ impedimen-
to carnis huius, vt etiam disceptaretur nata anima an nõ,
mortalísne sit, an non? Itaque animam corpus effectam
in Christo, vt eam & nascentem & moriẽtem, & quod sit
amplius, resurgentem videremus. Ex hoc autem quale e-
rit, vt per carnem demonstraretur anima sibi aut nobis,
quæ per carnem nõ poterat agnosci, vt sic ostenderetur,
dum id fit cui latebat, id est caro? tenebras videlicet ac-
cepit, vt lucere possit. Denique adhuc prius retractemus,
an isto modo ostendenda fuerit anima, dehinc in totum
inuisibilem eam retrò allegent, vtrum quasi incorporalẽ,
an etiam habentem aliquod genus corporis proprij? &
tamen cùm inuisibilem dicant, corporalem eam consti-
tuunt, habentem quod inuisibile sit. Nihil enim habens
inuisibile, quomodo potest inuisibilis dici? sed ne esse qui-
dem potest, nisi habens per quod sit. Cùm autem sit, ha-
beat necesse est aliquid, per quod est. Si habet aliquid per
quod est, hoc erit corpus eius. Omne quod est, corpus est
sui generis, nihil est incorporale, nisi quod nõ est. Habẽ-
te igitur anima inuisibile corpus, qui visibilem eam face-
re susceperat, vtique dignius id eius visibile fecisset, quod
inuisibile habebatur. Quia nec hic mendacium, aut infir-
mitas deo competit. Mendacium, si aliud animam quàm 9
quod erat demõstrauit. Infirmitas, si id quod erat demõ-
strare non valuit. Nemo ostendere volens hominem, cas-
sidem aut personam ei inducit. Hoc autem factum est a-
nimæ, si in carne conuersam, alienam induit superficiem.
Sed & si incorporalis anima deputetur, vt aliqua vi ra-
tionis occulta sit quidem anima, corpus tamen non sit,
quicquid est anima: proinde impossibile deo non erat,

Caßidem aut personam alicui inducere, Oppositum illi quod est, detrahere personam.

& proposito eius cōgruentius competebat, noua aliqua corporis specie eam demonstrare, quàm ista communi omnium, alterius iam noticiæ, ne sine causa visibilem ex inuisibili facere gestisset animam, istis scilicet quæstionibus opportunam, per carnis in illam humanæ defensionem. Sed non poterat Christus inter homines, nisi homo videri. Redde igitur Christo fidem suam, vt qui homo voluerit incedere: animam quoque humanę conditionis ostenderit, nō faciens eam carneam, sed induens eam carne. Ostensa sit nunc anima per carnem, si cōstiterit illam ostendendam quoquo modo fuisse, id est, incognitam sibi & nobis. Quanquam in hoc vana distinctio est, quasi nos seorsum ab anima simus, cùm totum quod sumus, anima sit. Denique sine anima nihil sumus, ne hominis quidem, sed cadaueris nomen. Si ergo ignoramus animam, ipsa se ignorat. Ita superest hoc solummodo inspicere, an se anima hic ignorarit, vt nota quoquo modo fieret. Opinor sensualis est animæ natura. Adeò nihil animale sine sensu, nihil sensuale sine anima. Et vt impressius dixerim, animæ anima sensus est. Igitur cum omnibus anima sentire præstet, & ipsa sentiat omnium etiam sensus, nedū qualitates, cui verisimile est, vt ipsa sensum sui ab initio sortita non sit? Vnde illi scire quod interdū sibi sit necessarium, ex naturali necessitate, si nō scit suam qualitatem, cui quid necessarium est? Hoc quidem in omni anima recognoscere est, noticiam sui dico, sine qua noticia sui nulla anima à se ministrare potuisset. Puto autem magis hominem, animal solùm rationale, cōpotem & animam esse sortitum, quę illum facit animal rationale, ipsa imprimis rationalis. Porrò quomodo rationalis, quæ efficit hominem rationale animal, si ipsa rationem suam nescit, ignorans semetipsam? Sed adeò non ignorat, vt autorem & arbitrum & statum suum norit. Nihil adhuc de Deo discens, Deum nominat. Nihil adhuc de iudicio eius admittēs, deo cōmendare se dicit. Nihil magis audiens, quàm spem nullam esse post mortem, & bene & malè defuncto cuique imprecatur. Plenius hæc prosequitur libellus, quem scripsimus de testimonio animæ. Alioquin si anima semetipsam ignorans erat ab initio, nihil à Chri-

Libellus de testimonio animæ.

Christo cognouisse debuerat, nisi qualis esset. Nunc autē nō effigiem suam didicit à Christo, sed salutem. Propterea filius Dei descendit, & animam subiit: non vt ipsa se anima cognosceret in Christo, sed vt Christum in semetipsa. Non enim se ignorando de salute periclitatur, sed dei verbū. Vita, inquit, manifestata est, non anima. Et veni, inquit, animam saluam facere. Non dixit, ostendere. Ignorabamus nimirum animam, licet inuisibilem, nasci & mori, nisi corporaliter exhiberetur. Ignorauimus planè resurrecturam cum carne: hoc erit quod Christus manifestauit. Sed & hoc non aliter in se, quàm in Lazaro aliquo, cuius caro non erat animalis, ita nec anima carnalis. Quid ergo amplius innotuit nobis, de animæ ignoratæ retrò dispositione? Quid inuisibile eius fuit, quod visibilitatem per carnem desideraret? Caro facta est anima, vt anima ostenderetur. Nunquid ergo & caro anima facta est, vt caro manifestaretur? Si caro anima est, iam nō anima est, sed caro. Si anima caro est, iam non caro est, sed anima. Vbi ergo caro, & vbi anima est, alterutrum facta est. Imò si neutrum sunt, dum alterutrum alterum fiunt, certè peruersissimum, vt carnem nominantes, animam intelligamus: & animam significantes, carnem interpretemur. Omnia periclitabuntur aliter accipi quàm sunt & amittere quod sunt, dū aliter accipiūtur, si aliter q̃ sunt cognominautur. Fides nominum, salus est proprietatum. Etiam cùm demutantur qualitates, accipiunt vocabulorum possessiones. Verbi gratia: Argilla excocta, testæ vocabulum suscipit. Nec communicat vocabulo pristini generis, quia nec cum ipso genere. Proinde & anima Christi caro facta, non potest non id esse quod facta est, & id non esse quod fuerit, aliud scilicet facta. Et quoniam proximum adhibuimus exemplum, plenius eo vtemur. Certe enim testa ex argilla vnum est corpus, vnúmque vocabulum vnius scilicet corporis. nec potest dici & argilla, quia quod fuit non est: quod autem non est, & non adhæret, & anima non adhæret. Ergo & anima caro facta vniformis, solidata: sed singularitas tuta est, & indiscreta substantia. In Christo verò inuenimus animam, & carnem simplicibus & nudis vocabulis æditas,

id est, animam animam, & carnem carnem: nusquam animam carnem, aut carnem animam, quādo ita nominari debuissent, si ita fuissent. Sed etiam sibi quāque substantiam diuisē pronunciata sub ipso, vtique pro duarum qualitatū distinctione seorsum animā, & seorsum carnē. Quid anxia est, inquit, anima mea vsq; ad mortē. Et, Panis quē ego dedero pro salute mūdi, caro mea est. Porrò si anima caro fuisset, vnū esset in Christo carnea anima, aut caro animalis: at quū diuidit species, carnē & animā, duo ostendit. Si duo, iam nō vnū: si non vnū, iam nec anima carnalis, nec caro animalis. Vnū enim est anima caro, aut caro anima. Nisi & seorsum aliam gestabat animam, præter eam quæ caro erat: & aliā circūferebat carnē, præter illam quę anima erat. Quod si vna caro, & vna anima, illa tristis vsq; ad mortem, & illa panis pro mundi salute, saluus est numerus duarū substātiarum, in suo genere distātium, excludens carneæ animæ vnicā speciem. Sed angelum, aiūt, gestauit Christus. Qua ratione? qua & hominem: Eadē ergo est & causa, vt hominē gestaret Christus salus hominis fuit, causa scilicet ad restituendum quod perierat. Homo perierat, hominem restitui oportuerat: vt angelum gestaret Christus, nihil tale de causa est: nam etsi angelis perditio reputatur, in ignem præparatum diabolo & angelis eius, nunquam tamen illis restitutio repromissa est. Nullum mandatum de salute angelorum suscepit Christus à patre. Quod pater neque repromisit, neque mandauit, Christus administrare nōn potuit. Cui igitur rei angelum quoque gestauit, nisi vt satellitem fortem, cum quo salutē hominis operaretur. Idoneus enim non erat dei filius, qui solus hominem liberaret, à solo & singulari serpente deiectum. Ergo iam non vnus deus, nec vnus salutificator, si duo salutis artifices, & vtiq; alter altero indigens. An verò vt per angelū liberaret hominē? cur ergo descēdit ad id quod per angelū erat expediturus? Si per angelū, quid & ipse? Si per se, quid & angelus? Dictus est quidē magni cōsilij angelus, id est nuncius: officij, non naturæ vocabulo. Magnū enim cogitatū patris, super hominis scilicet restitutione annunciaturus seculo erat. Non ideo tamen sic angelus intelligēdus vt Gabriel aut

Salutificator.

Magni consilij angelus.

aut Michaël. Nam & filius à domino vineæ mittitur ad
cultores, ficut & famuli, de fructibus petitum. Sed non
propterea vnus ex famulis deputabitur filius, quia famu-
lorum fuccefsit officio. Facilius ergo dicam fi forte ipfum
filium angelum, id eft nuncium patris, quàm angelum in
filio. Sed quum de filio ipfo fit pronunciatum, minuifti
eum modico quid citra angelos, quomodo videbitur an-
gelum induiffe, fic infra angelos diminutus, dum homo
fit, quâ caro & anima & filius hominis? quâ autem fpiri-
tus dei & virtus altiffimi, non poteft infra angelos habe-
ri, Deus fcilicet & dei filius. quanto ergo dum hominẽ ge
ftat minor angelis factus eft, tanto nõdum angelum ge-
ftat. Poterit hæc opinio Hebioni conuenire, qui nudum 11
hominem & tantum ex femine Dauid, id eft non & dei
filium, cõftituit Iefum, plane prophetis aliquo gloriofio-
rem, vt ita in nonnullis angelum fuiffe dicatur, quemad-
modum in aliquo Zacharia, nifi quod à Chrifto nunquã
eft dictum: & ait mihi angelus qui in me loquebatur. Sed
nec quotidianum illud omnium prophetarum: Hæc dicit
dominus. Ipfe enim erat Dominus coràm ex fua autho-
ritate pronũcians: Ego autem dico vobis. Quid vltra? ad
hæc Efaiam exclamantem audi. Non angelus neque lega
tus, fed ipfe Dominus faluos eos fecit. Licuit & Valẽtino
ex priuilegio hæretico carnem Chrifti fpiritalem cõmi-
nifci. Quiduis eam fingere potuit, quifquis humanã cre-
dere noluit. Quando quod ad omnes dictum eft, fi huma
na non fuit, nec ex homine, non video ex qua fubftantia
fe Chriftus hominem & filium hominis pronunciarit.
Nunc autem vultis occidere hominem, veritatem ad vos
loquutum. Et, dominus eft fabbati filius hominis. De
ipfo enim Efaias, Homo in plaga, & fciens ferre imbe-
cillitatem. Et Hieremias, Et homo eft & quis cognouit
illum? Et Daniel, Et fuper nubes tanquam filius homi-
nis. Etiam Paulus Apoftolus, Mediator dei & hominum,
homo Chriftus Iefus. Item Petrus in Actis apoftolo-
rum, Iefum Nazarenum virum vobis à deo deftinatum,
vtique hominem. Hæc fola fufficere vice præfcriptionis
debuerunt ad teftimonium carnis humanæ & ex homi-
ne fumptæ, & non fpiritalis, ficut nec animalis, nec fi-

dereç,nec imaginariæ,si sine studio & artificio cõtentionis hæreses esse potuissent. Nam vt penes quendam ex Valentini factione legi,primo non putant terrenã & humanam Christo substantiam informatam, ne deterior angelis dominus deprehendatur, qui non terrenæ carnis extiterunt. Dehinc quòd oporteret similem nostri carnẽ similiter nasci,non de spiritu, nec de deo, sed ex viri voluntate. Et cur non de corruptela, sed de incorruptela? Et quare nõ,sic vt & illa resurrexit, & in cælo resumpta est, ita & nostra par eius statim assumitur, aut cur illa par nostrę non æque in terram dissoluta est?Talia ethnici volutabant. Ergo dei filius in tantum humilitatis exhaustus, & si resurrexit in exemplum spei nostræ, cur nihil tale de nobis probatum est? Merito ethnici talia, sed merito & hæretici. Nunquid enim inter illos distat? nisi quod ethnici non credendo credunt, at hæretici credendo non credunt. Legunt denique, Minorasti eum modico citra angelos, & negant inferiorem substantiam Christi, nec hominem se, sed vermem pronunciantis, qui nec formam habuit, nec speciẽ, sed forma eius ignobilis,despecta citra omnes homines. Homo in plaga, & sciens ferre imbecillitatẽ. Agnoscunt hominem deo mixtũ,& negant hominẽ Mortuum credũt,& quod est mortuum ex incorruptela natũ esse contendũt, quasi corruptela aliud sit à morte. Sed & nostra caro statim resurgere debebat. Expecta,nondũ inimicos suos Christus oppressit, vt cũ amicis de inimicis triumphet. Insuper argumentandi libidine ex forma ingenij hæretici locum sibi fecit Alexander ille,quasi nos affirmemus idcirco Christũ terreni census induisse carnẽ, vt euacuaret in semetipso carnẽ peccati. Quod & si diceremus, quacunq; ratione muniremus sententiam nostrã,dum ne tanta amẽtia qua putauit,tanquã ipsam carnẽ Christi opinemur, vt peccatricem, euacuatã in ipso,cum illã & ad dexteram patris in cælis præsidere meminerimus, & venturã inde suggestu paternæ claritatis prædicemus. Adeo vt euacuatam non possumus dicere,ita nec peccatricẽ. Nec euacuatã in qua dolus non fuit. Defendimus autẽ,non carnẽ peccati euacuatam esse in Christo,sed peccatũ carnis: nõ materiam,

sed

ſed naturam:nec ſubſtantiam,ſed culpam : ſecundũ Apoſtoli autoritatem dicentis:Euacuauit peccatum in carne. Nam & alibi,In ſimilitudine,inquit,carnis peccati fuiſſe Chriſtum:nõ quod ſimilitudinem carnis acceperit, quaſi imaginem corporis,& non veritatem, ſed ſimilitudinem peccatricis carnis vult intelligi.Quod ipſa non peccatrix caro Chriſti eius fuit par,cuius erat peccatũ,genere, non vitio Adæ, quando hinc etiam confirmamus eam fuiſſe carnem in Chriſto,cuius natura eſt in homine peccatrix. Et ſic in illa peccatum euacuatum , quod in Chriſto ſine peccato habeatur, quæ in homine ſine peccato nõ habebatur. Nam neq; ad propoſitum Chriſti faceret euacuãtis peccatum carnis,nõ in ea carne euacuare illud,in qua erat natura peccati.Neq; ad gloriam:quid enim magnũ, ſi in carne meliore & alterius,id eſt non peccatricis naturæ,neuum peccati redemit?Ergo, inquis,ſi noſtrã induit, peccatrix fuit caro Chriſti. Noli cõſtringere explicabilẽ ſenſum:noſtram enim induens,ſuam fecit:ſuam faciens, non peccatricem eã fecit.Cæterum quod ad omnes dictũ ſit,qui ideo non putant carnem noſtrã in Chriſto fuiſſe, quia non fuit ex viri ſemine,recordentur Adam ipſum in hanc carnem,non ex ſemine viri factum.ſicut terra conuerſa eſt in hanc carnem ſine viri ſemine,ita & dei verbũ potuit ſine coagulo in eiuſdẽ carnis tranſire materiã.Sed remiſſo Alexandro cũ ſuis ſyllogiſmis,quos in argumentationibus torquet,etiã cum pſalmis Valentini,quos magna impudẽtia quaſi idonei alicuius autoris interſerit,ad vnam iam lineã congreſſionẽ dirigamus:An carnẽ Chriſtus ex virgine acceperit,vt hoc præcipuè modo humanã eam cõſtet,ſi ex humana matrice ſubſtantiã traxit.Quãquam liquit iã & de nomine hominis , & de ſtatu qualitatis,& de ſenſu tractationis,& de exitu paſſionis humanã conſtitiſſe.Ante omnia autẽ commendanda erit ratio quæ præfuit,vt dei filius de virgine naſceretur. Nouè naſci debebat,nouæ natiuitatis dedicator.De qua ſignũ daturus dominus,ab Eſaia prædicabatur.Quod eſt iſtud ſignum?Ecce virgo concipiet in vtero,& pariet filiũ.Concepit igitur virgo & peperit Emanuelem, nobiſcum deũ. Hæc eſt natiuitas noua , dum homo naſcitur in deo . In

quo homine deus natus eſt,carne antiqui ſeminis ſuſcepta,ſine ſemine antiquo, vt illam nouo ſemine,id eſt ſpiritaliter reformaret, excluſis antiquitatis ſordibus expiatam. Sed tota nouitas iſta, ſicut & in omnibus, de veteri figurata eſt, rationali per virginem diſpoſitione homine domino naſcente. Virgo erat adhuc terra,nondum opere compreſſa,nondũ ſementi ſubacta:ex ea hominem factũ accipimus à deo in animã viuam. Igitur ſi primus Adam ita traditur,merito ſequens, vel nouiſſimus Adã, vt apoſtolus dixit,proinde de terra,id eſt carne nõdum generationi reſignata in ſpiritum viuificantẽ à deo eſt prolatus. Et tamẽ næ mihi vacet incurſus Adę, vnde Chriſtus Adã ab Apoſtolo dictus eſt,ſi terreni non fuit cenſus homo eius. Sed & hic ratio defendit,quod deus imaginẽ & ſimilitudinem ſuam à diabolo captam æmula operatione recuperauit. In virginem enim adhuc Euam irrepſerat verbum ædificatoriũ mortis. In virginem æque introducendum erat dei verbum extructoriũ vitæ, vt quod per eiuſmodi ſexum abierat in perditionem, per eundem ſexum redigeretur in ſalutem. Crediderat Eua ſerpenti,credidit Maria Gabrieli:quod il.a credendo deliquit,hæc credendo deleuit. Sed Eua nihil tunc cõcepit in vtero ex diaboli verbo. Imò concepit. Nam exinde vt abiecta pareret, & in doloribus pareret,verbum diaboli ſemen illi fuit. Enixa eſt denique diabolum fratricidam. Cõtrà Maria eum
12 edidit, qui carnalem fratrem Iſraël interẽptorem ſuũ ſaluum quandoque præſtaret. In vuluam ergo Deus verbũ ſuum detulit,bonum fratrem, vt memoriam mali fratris eraderet. Inde prodeundum fuit Chriſto, ad ſalutem hominis,quò homo iam damnatus intrauerat. Nunc vt ſimplicius reſpondeamus, non competebat ex ſemine humano dei filium naſci,ne ſi totus eſſet filius hominis,non eſſet & dei filius,nihilque haberet amplius Salomone, & amplius Iona, & de Hebionis opinione credendus erat. Ergo iam dei filius ex patris dei ſemine, id eſt ſpiritu,vt eſſet hominis filius, caro ei ſola erat ex hominis carne ſumenda, ſine viri ſemine. Vacabat enim viri ſemen, apud habentem Dei ſemen. Itaque ſicut nondum natus ex virgine, patrem Deum habere potuit ſine homine
matre:

matre: æque cum de virgine nasceretur, potuit matrem habere hominem sine homine patre. Sic denique homo cum deo, dum caro hominis cum spiritu dei. Caro sine semine, ex homine: spiritus cum semine, ex Deo. Igitur si fuit dispositio rationis super filium Dei ex virgine proferendum, quur nō ex virgine acceperit corpus, quod de virgine protulit? Quia aliud est quod à deo sumpsit: quoniam, inquiunt, verbum caro factū est. Vox ista quid caro factum sit contestatur: nec tamen periclitatur quasi statim aliud sit factum caro & non verbum. Si ex carne factum est verbum caro, aut si ex semetipso factum est, scriptura dicat. Quum scriptura nō dicat nisi quod sit factū, non & vnde sit factū: ergo ex alio, non ex semetipso suggerit factū. Si non ex semetipso, sed ex alio, iam hinc tracta, ex quo magis credere congruat, carnē factum verbum, nisi ex carne, in qua & factum est: vel quia ipse dominus sententialiter & definitiuè pronūciauit: Quod in carne natum est, caro est: quia ex carne natum est. Sed si de homine tantummodo dixit, non & de semetipso: planè nega hominem Christum, & ita defende non & in ipsum competisse. Atquin subiicit: Et quod de spiritu natum est, spiritus est. Quia deus spiritus est, & de deo natus est. Hoc vtique vel eo magis in ipsum tendit, si & in credentes eius. Si ergo & hoc ad ipsum, cur non & illud supra? neque enim diuidere potes hoc ad ipsum, illud supra ad cæteros homines, qui vtramque substantiam Christi, & carnis & spiritus non negas. Cæterum si tam carnem habuit quàm spiritum, cùm de duarum substantiarum conditione pronunciat, quas & ipse gestat, non potest videri de spiritu quidem suo, de carne verò non sua determinasse. Ita cùm ipse sit de spiritu Dei, & spiritus Deus est, ex Deo natus ipse est, & ex carne hominis, homo in carne generatus. Quid est ergo non ex sanguine, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo natus est? Hoc quidem capitulo ego potius vtar, cùm adulteratores eius obduxero. Sic enim scriptum esse contendunt: Non ex sanguine, nec ex carnis voluntate, nec ex viri, sed ex Deo natus est. Quasi supra dictos credentes in nomine

eius designet, vt ostendat esse semen illud arcanum electorum, & spiritualium, quod sibi imbuunt. Quomodo aũt ita erit, quum omnes qui credunt in nomine Domini, cõmuni lege generis humani ex sanguine, & ex carnis, & ex viri voluntate nascantur: etiam Valentinus ipse. Adeò singulariter, vt de Domino scriptum est: & ex Deo natus est. Merito, quia verbum Dei, & cum verbo dei spiritus, & in spiritu Dei virtus, & quicquid dei est Christus. Quâ caro autem, non ex sanguine, nec ex carnis & viri voluntate: quia ex dei volũtate verbum caro factum est. Ad carnem enim non ad verbum pertinet negatio formalis nostræ natiuitatis, quia caro sic habebat nasci, non verbum. Negans autem ex carnis quoque voluntate natum, cur non negauit etiam ex substantia carnis: neque enim quia ex sanguine negauit, substantiã carnis renuit, sed materiam seminis, quam constat sanguinis esse calorem: vt despumatione mutatum in coagulum sanguinis fœminæ. Nam ex coagulo in caseo vis est substantiæ, quam medicando constringit, id est lactis. Intelligimus ergo ex concubitu natiuitatem Domini negatam, quod sapit voluntas viri, & carnis, non ex vuluæ participatione. Et quid vtique tam exaggeranter inculcauit, non ex sanguine, nec ex carnis voluntate, aut viri natũ: nisi quia ea erat caro, quam ex concubitu natam nemo dubitaret. Negans porrò ex concubitu, non negauit ex carne: imò confirmauit ex carne: quia non proinde negauit ex carne, sicut ex concubitu negauit. Oro vos, si dei filius non de vulua carnem participaturus descendit in vuluam, cur descẽdit in vuluam? potuit enim extra eam fieri caro spiritalis simplicius multo quàm intra vuluam fieret extra vuluam. Sine causa eò se intulit, vnde nihil extulit. Sed non sine causa descendit in vuluam, ergo ex illa accepit. Quia si non ex illa accepit, sine causa in illam descendit, maximè eius qualitatis caro futurus, quæ nõ erat vuluæ, id est spiritalis. Qualis est autem tortuositas vestra, vt ipsam ex syllabam præpositionis officio adscriptam auferre quæratis: & alia magis vti quæ in hac specie non inuenitur, penes scripturas sanctas. Per virginem dicitis natũ, non ex virgine: & in vulua, non ex vulua: quia & ange-

Tortuositas

lus

lus in somnis ad Ioseph: Nam quod in ea natum est, inquit, de spiritu sancto est. non dixit ex ea. Nempe tamen, etsi ex ea dixisset, in ea dixerat: In ea enim erat quod ex ea erat. tantundem ergo & cùm dicit, in ea, & ex ea, consonat: quia ex ea erat, quod in ea erat. Sed bene, quod idē dicit Matthæus, originem domini decurrens ab Abraham vsque ad Mariam: Iacob, inquit, generauit Ioseph, virum Mariæ, ex qua nascitur Christus. Sed & Paulus grammaticis istis silentium imponit, Misit, inquit, deus filium suum factum ex muliere. Nunquid per mulierem, aut in mulierem? Hoc quidem impressius, quod factum potius dicit, quàm natum: simplicius enim enunciasset natum. Factum autem dicendo, & verbum caro factum est, cōsignauit, & carnis veritatem ex virgine factam adseuerauit. Nobis quoque ad hanc speciem Psalmi patrocinabuntur, non quidem apostatæ & hæretici, Platonici Valentini, sed sanctissimi & receptissimi prophetæ, Dauid ille apud nos canit Christum, per quem se cecinit ipse Christus. Accipe Christum & audi dominum patri deo colloquentem: Quia tu es qui auulsisti me ex vtero matris meæ. ecce vnum. Et spes mea ab vberibus matris meæ, super te sum proiectus ex vulua. ecce aliud. Et ab vtero matris meæ deus meus es tu. ecce aliter. Nunc ad sensus ipsos decertemus. Auulsisti, inquit, ex vtero. Quid auellitur, nisi quod inhæret, quod infixum, innexum est ei à quo vt auferatur, auellitur? Si nō adhæsit vtero, quomodo auulsus est? si adhæsit qui auulsus est, quomodo adhæsisset, nisi dum ex vtero est per illū neruum vmbilicarem quasi folliculi sui traducē adnexus origini vuluæ? Etiam cùm quid extraneum extraneo agglutinatur, ita concarnatur & conuisceratur cum eo cui agglutinatur, vt cùm auellitur, rapiat secum ex corpore aliquid à quo auellitur, quasi sequelam quandam abruptæ vnitatis, & traducis mutui coitus. Cæterum quæ vbera matris suæ nominat? sine dubio quæ hausit. Respondeant obstetrices, medici & physici de vberum natura, an aliter manare soleant sine vuluæ genitali passione pendentibus exinde venis sentinam illam interni sanguinis in mamillam, & ipsa translatione decoquentib. in materiam lactis læ-

Impressius.

14 *Valentinus Platonicus.*

Neruus vmbilicaris.

tiorem. Inde adeo fit, vt vberum tempore, menses sanguinum vacent. Quod si verbum caro ex se factum est, non ex vuluæ cõmunicatione, nihil operata vulua, nihil functa, nihil passa, quomodo fontem suum transfudit in vbera, quæ nisi habendo non mutat? Habere autẽ sanguinẽ non potuit lacti subministrãdo, si non haberet causas sanguinis ipsius, auulsionẽ scilicet suæ carnis. Quid fuerit nouitatis in Christo ex virgine nascendi, palàm est: scilicet solummodo hoc quod ex virgine, secundum rationem quam edidimus: & vti virgo esset regeneratio nostra spiritaliter ab omnibus inquinamentis sanctificata per Christum virginem & ipsum etiam carnaliter vt ex virginis carne. Si ergo cõtendunt hoc competisse nouitati, vt quemadmodũ non ex viri semine, ita nec ex virginis carne caro fieret dei verbum: quare nõ hoc sit tota nouitas, vt caro non ex semine nata, carne processerit: accedant adhuc comminius ad congressum: Ecce, inquit, virgo concipiet in vtero. Quidnam? vtique dei verbum non viri semen: certè vt pareret filium. Nam & pariet, inquit, filium. Ergo vt ipsius fuit concepisse, ita ipsius est quod peperit: licet non ipsius fuerit quod concepit. Contrà, si verbum ex se caro factum est, iam ipsum se concepit & peperit, & vacat prophetia. Non enim virgo cõcepit, neque peperit, si non quicquid peperit ex verbo concepto caro ipsius est sola. Hæc antem prophetæ vox euacuabitur? an & angeli conceptum & partum virginis annunciantes: an & omnis iam scriptura quæcũque matrem pronunciat Christi? Quomodo enim mater, nisi quia in vtero eius fuit. Sed nihil ex vtero eius accepit, quod matrem eam faceret, in cuius vtero fuit. Hoc nomen non debet caro extranea. Matris vterum non appellat, nisi filia vteri, caro. Filia vteri porrò non est, si sibi nata est. Tacebit igitur & Elizabeth prophetam portans, iam domini sui cõscium infantem, & insuper spiritu sancto adimpleta. Sine causa enim dicit: Et vnde mihi vt mater domini mei ad me veniat? Si Maria nõ filium, sed hospitem in vtero gestabat Iesum, quomodo dicit: Beatus fructus vteri tui? Quis hic fructus vteri, qui non ex vtero germinauit, qui non in vtero radicem egit? Qui nõ

eius eſt,cuius eſt vterus?Et qui vtique fructus vteri?Chriſtus.An quia ipſe eſt flos de virga proiecta ex radice Ieſſe:radix autem Ieſſe,genus Dauid:virga ex radice,Maria ex Dauid : flos ex virga , filius Mariæ, qui dicitur Ieſus Chriſtus,ipſe erit & fructus? Flos enim fructus : quia per florem & ex flore omnis fructus eruditur in fructũ.Quid ergo?negant & fructui ſuum florem , & flori ſuam virgã, & virgæ ſuã radicem, quo minus ſuam radix ſibi vẽdicet per virgã proprietatẽ eius quod ex virga eſt floris & fructus.Siquidem omnis gradus generis ab vltimo ad principalẽ recenſetur,vt iam nunc carnẽ Chriſti,non tantùm Mariæ,ſed & Dauid per Mariã,& Ieſſe per Dauid, ſciant adhærere deo.Hunc fructum ex lumbis Dauid, id eſt, ex poſteritate carnis eius iurat illi deus cõſeſſurum in throno ipſius. Si ex lumbis Dauid , quanto magis ex lumbis Mariæ, ob quam in lumbis Dauid. Deleant igitur & teſtimonia dæmonum , filium Dauid proclamantia ad Ieſum : ſed teſtimonia Apoſtolorum delere non poterunt, ſi dæmonum indigna ſunt.Ipſe in primis Matthæus fide- 15
liſſimus euangelij commentator,vt comes domini : non aliam ob cauſam , quàm vt nos originis Chriſti carnalis cõpotes faceret,ita exorſus eſt:Liber genituræ Ieſu Chriſti filij Dauid,filij Abraham.His originis fontibus genere manante cùm gradatim ordo deducitur ad Chriſti natiuitatem, quid aliud quàm caro ipſa Abrahæ & Dauid, per ſingulos traducem ſui faciens in virginem vſque deſcribitur inferens Chriſtum : imò ipſe Chriſtus producitur de virgine? Sed & Paulus, vtpote eiuſdem euãgelij & diſcipulus,& magiſter,& teſtis, quâ eiuſdem ipſius Chriſti apoſtolus,confirmat Chriſtũ ex ſemine Dauid ſecundum carnem , vtique ipſius. Ergo ex ſemine Dauid caro Chriſti:Sed ſecundum Mariæ carnem ex ſemine Dauid: ergo ex Mariæ carne eſt,dum ex ſemine eſt Dauid.Quocunque detorſeris dictum,aut ex carne eſt Mariæ, quod ex ſemine eſt Dauid : aut ex Dauid ſemine eſt , quod ex carne eſt Mariæ.Totam hanc controuerſiam dirimit idẽ apoſtolus, ipſum definiens eſſe Abrahæ ſemen. Cùm Abraham , vtique multo magis Dauid , quaſi recentioris. Retexens enim promiſſionem benedictionis nationum

in nomine Abraham, & in semine tuo benedicentur omnes nationes: non, inquit, dixit seminib. tanquam de plurib. sed semine, de vno, quod est Christus. Qui hæc legimus & credimus, quam debemus & possumus agnoscere in Christo carnis qualitatem? vtique non aliam, quam Abraham. Siquidem semen Abraham Christus. nec aliam quam Iesse, siquidẽ ex radice Iesse flos Christus. Nec aliã quam Dauid, siquidem fructus ex lũbis Dauid Christus. Nec aliã quam ex Maria, siquidem ex Mariæ vtero Christus. Et adhuc superius: nec aliam quàm Adam, siquidem secundus Adam Christus. cõsequens ergo est, vt aut illos spiritalem carnem habuisse contendant, quo eadem conditio substantiæ deducatur in Christo: aut cõcedant carnem Christi spiritalẽ non fuisse, quæ non de spiritali stirpe censetur. Sed agnoscimus adimpleri propheticam vocem Simeonis, super adhuc recentem infantem dominũ pronuuciatam: Ecce hic positus est in ruinam & suscitationem multorum in Israël, & in signum quod contradicetur. Signum enim natiuitatis Christi, secundum Esaiã, propterea dabit vobis dominus ipse signum, Ecce virgo concipiet in vtero, & pariet filium. Agnoscimus ergo signum contradicibile, cõceptum & partum virginis Mariæ: de quo Academici isti, Peperit, & non peperit: Virgo, & non virgo: quasi non & si ita dicendum esset, à nobis magis dici conueniret. Peperit enim, quæ ex sua carne: & non peperit, quæ non ex viri semine. Et virgo quantum à viro, non virgo quantum à partu. Non tamen vt ideo non peperit: & ideo virgo, quæ non virgo, quia non de visceribus suis mater. Sed apud nos nihil dubium, nec retortum in ancipitem defensionẽ: Lux, lux: & tenebræ, tenebræ. & est, est: & non, non. Quod amplius hoc, hoc à malo est, Peperit, quæ peperit. Etsi virgo cõcepit, in partu suo nupsit non nupsit, ipsa patefacti corporis lege: in quo nihil interfuit de vi masculi admissi, an emissi, id est, illud sexus resignauit. Hæc denique vulua est, propter quam & de aliis scriptum est: Omne masculinum adaperiens vuluam sanctum vocabitur domino. Quis verè sanctus, quã dei filius? Quis propriè vuluam adaperuit, quam qui clausam patefecit? Cæterum omnibus nuptiæ patefaciunt.

Acad. isti Peperit, non peperit. Virgo, non virgo.

Itaque magis patefacta est, quia magis erat clausa. Vtiq; magis non virgo dicenda est quàm virgo, saltu quodam mater antequam nupta. Et quid vltra de hoc retractandum est? cum hac ratione Apostolus non ex virgine, sed ex muliere æditum filium dei pronunciauit, agnouit adapertæ vuluæ nuptialem passionem. Legimus quidem apud Ezechielem de vacca illa quæ peperit non peperit. Sed videte ne nos iam nunc prouidens spiritus sanctus notarit hac voce disceptaturos super vterum Mariæ. Cæterum non contra illam suã simplicitatem pronunciasset dubitatiuè, Esaia dicente, concipiet & pariet. Quod enim Esaias iaculatur in suggillatione hæreticorum ipsorum, & in primis, Væ qui faciunt dulce amarum, & tenebras lucem: istos scilicet notat, qui nec vocabula ista in luce proprietatum suarum conseruant: vt anima non alia sit, quàm quæ vocatur, & caro non alia, quàm quæ videtur, & deus non alius, quàm qui prædicatur Ideo etiam Marcionem prospiciens, Ego sum, inquit, deus: & alius absq; me non est. Et cum alio idipsum eodem modo dicit: Ante me deus non fuit, nescio quas illas Valentinianorum æonum genealogias pulsat. Et, Non ex sanguine, neque ex carnis & viri voluntate, sed & ex deo natus est, Hebioni respondit. Æquè: Etiam si angelus de cœlis aliter euangelizauerit vobis quàm nos, anathema sit: ad energema Apelliacæ virginis Philumenes filum dirigit. certè qui negat Christum in carne venisse, hic Antichristus est: Nudam & absolutam & simplici nomine naturæ suæ pronuncians carnem, omnes disceptatores eius ferit: Sicut & definiens ipsum quoque Christum vnum multiformis Christi argumentatores quatit, qui alium faciunt Christum, alium Iesum: alium elapsum de mediis turbis, alium detentum: alium in secessu montis, in ambitu nubis sub tribus arbitris clarum, alium cæteris passiuum, ignobilem: alium magnanimum, alium *Passim.* verò trepidantem: nouissimè alium passum, alium re- 16. suscitatum: per quod suam quoque in alia carne resurrectionem adseuerant. Sed bene quod idem veniet de cœlis, qui est passus: idem omnibus apparebit, qui est resuscitatus. Et videbunt & agnoscent, qui eum confi-

xerunt: vtique ipsam carnem in quam sæuierunt: sine qua nec ipse esse poterit, nec agnosci. Vt & illi erubescāt, qui adfirmant carnem in cœlis vacuā sensu, vt vaginam exempto Christo sedere: aut qui carnem & animam tantundem, aut tantummodo animam, carnem verò non iam. Sed hactenus de materia præsenti satis. Iam enim arbitror instructam esse carnis in Christo, & ex virgine natæ & humanæ probationem. Quod & solū discussum sufficere potuisset citra singularum ex diuerso opinionū congressionem, quam & argumentationibus earum, & scripturis quibus vtuntur prouocauimus ex abundanti, vti eo quod probauimus quid, & vnde fuerit Christi caro, quid non fuerit aduersus omnes prædicauerimus. Vt autem clausula de præfatione communi faciat, resurrectio nostræ carnis alio libello defendenda, hic habebit præstructionē, manifesto iam quale fuerit quod in Christo resurrexit.

ARGVMENTVM LIBRI SEQVENTIS,

*

IN præcedenti libro solidam Christi carnem probauit Tertullianus, in qua etiam ille resurrexerit. Nūc de nostræ carnis resurrectione disputationem init in hoc libro, non magis piam quàm necessariam. Præcipuum enim quiddam mortuorū resurrectio. Primum itaque commemoratis aduersariorum in carnem conuiciis, quibus resurrectionem apud simplices exagitant, dignitatem carnis ostendit, nempe cuius autor ac redemptor sit deus: neque enim vilem habendam cui deus sui spiritus auram inseruerit, aut contemnendam videri pro qua lucrifacienda de cœlo descendere voluerit. Ibi carnem variis attollit modis. deinde de potestate dei differit, quiduis efficere valentis. Mox ex reuolubili

rerum

rerum ordine reſurrectionem perſuadet, huius ſpecimen exhibens phœnicem. Sed & cauſam affert reſurrectionis, videlicet quòd integritas iudicij de totius hominis repræſentatione conſtet. Qua iam explicata arguit eós qui reſurrectionem in arcanis Prophetici inſtrumenti literis prædicatam, ſpiritaliter tantũ volebant intelligendam, nimium amantes allegoriarum. Ipſe cũ ex figuratis tum ſimplicib. atque apertis Prophetarum oraculis corporalem reſurrectionẽ aſtruit. Atque idem deinde facit Euangelicis vtens teſtimoniis, & mox Apoſtolicis. Vbi pulchrè declarat carnis opera ab Apoſtolo damnari, non carnem. Ad hæc vt abunde huic negocio ſatisfaciat, de qualitate quoque reſurgentium corporum prolixè meminit, quæ non erunt alia, ſed aliter reuertentur. Ibi demonſtrat aliud eſſe demutationẽ, aliud perditionem: per illam non naturam, ſed conditionem reformandam. Poſtremò Chriſtianorum & ethnicorum eandem eſſe reſurrectionem docens, tradit vita à neceſſitatibus iam liberata, membra quoque liberatum iri, ſed tamen neceſſaria futura. In ſumma colligit, carnem reſurrecturã & omnem, & ipſam, & integram. Porrò offendere videtur in hoc libro, quemadmodum in proxime ſuperiori, quod animam corporalem eſſe ſcribit, habentem proprium genus ſubſtãtiuæ ſoliditatis, per quam quid & ſentire & pati poſſit. De qua re volumen ædidit, vt ipſe teſtatur, quod ſuppreſſum putamus. Sed & alibi deo neſcio quid affingit corpulentiæ. Quod Aurelius Auguſtinus excuſare conatur, nõ prorſus impiè dictum putans, ſi rectè quis intelligat. Sed ij errores iam olim ſunt exploſi, quemadmodum & ille, quod ſtatus animæ per traducem propagetur. In fine huius libri nouæ prophetiæ meminit, & paulò ante Priſcæ prophetidos, vt appareat ſerius ſcriptum, ſed & alios quoſdam libros ſuos hic allegat.

ANNOTATIONES IN librum ſequentem.

CVm crematis cremat.] *Subauditur aliquid. Senſus eſt, Sacrificat ne an inſultat potius, quum crematis hominum corporibus ſuperiniectos etiam cibos cremat.* Vt Euphorbus in 1
Pythagoram, Homerus in pauum recenſeantur.] *Acron Grãmaticus exponens illud Horatij in Oda 28. habéntque Tartara Panthoiden iterum orco demiſſum: Pythagoram, inquit,*

significat, qui prædicauit se apud Troiam Euphorbum Panthoi filium fuisse, qui interfectus à Menelao iterũ reuixit factus Pythagoras: idque eum cognouisse agnito clypeo, quem templo Euphorbus fixerat. Hic antè & in Homerum dicitur renatus, postea in pauonem, postremò in Ennium poëtam. Hactenus ille. Proinde sic apud Ouidium xv. libro Metamorph. loquitur Pythagoras:

Ipse ego (nam memini) Troiani tempore belli
Panthoides Euphorbus eram, cui pectore quondam
Hæsit in aduerso grauis hasta minoris Atridæ.
Cognoui clypeum læuæ gestamina nostræ
Nuper Abanteis templo Iunonis in Argis.

Quod verò præcedit, Et si non in eadem, etsi non in humana tantummodo, Pythagoras apud Ouidium huiusmodi μετεμψύχωσιν docens ait:

—Et quoslibet occupat artus
Spiritus, éque feris humana in corpora transit.

Certè recidiuatum animæ corporalem pron.] Recidiuatum vsurpat in quarta inflexione. Sic infra, Quæ carnis recidiuatũ pollicentur. Pulsata salute licet nõ addita.] Scripsimus licet nõ adita, ab exẽplaribus scriptis dissentiẽtes. Vt sit ab adeundo. Metaphora est pulsantis ostium, qui tamen nolit aut non possit ingredi. Sic infra, Qua quis adita veritate redanimatus & viuificatus deo. Partiarios sentẽtiæ illorũ.] Marcionitas & Apellitas hæreticos intelligit partim cum Sadducæis sentientes dimidiamque agnoscentes resurrectionem. Quàm alterius diuinitatis hæretici.] Alterius rursum pro alius, id est, diuersæ, vt mox, Alterius diuinitatis temperant sensum. Item ad alterius spei autorem.

2 Et hominem & filiũ hominis inscripserit.] Inscripserit, id est, declarauerit. Proinde & obducimus.] Obducere pro euincere. Vt mox, obducti dehinc de deo (sic enim in hac æditione distinximus exposcente sensu) pro conuicti. Viderit vnus aliqui Lucanus.] Sic dixit aliqui Lucanus, id est, aliquis Lucanus, vt in De carne Christi, In Lazaro aliquo. Et ibidem mox, In aliquo Zacharia, & hic paulò post, Vtar ergo & sententia Platonis alicuius. Item libro primo aduersus Marcionem, Si non aliquis Esaias. Intelligit autem Lucanum hæreticum, cuius mentionẽ fecit in libello de hæresibus. At cùm dicit, Sed vrsus forsitan, quã

quà Lucanus, allusio est ad gentis nomen. Sita est Lucania inter Campaniam & Brutios. Horatius:

Pecúsue Calabris ante sidus feruidum
Lucana mutet pascua.

Pro causarum incursione præscripta distulimus.] *Forte melius, perstricta.* Est quidem & cõmunibus sensibus sapere in dei rebus.] *Id est, etiam cõmunes sensus sapiunt in dei rebus.* Si videris.] *Scripsimus si vides. Item paulò post, eóque fideliores existimãtur. Et paulò ante, Aufer denique hæreticus. Nam præcedit, Discede, Redde.* Compassio sentẽtiarum.] *Consensum intelligit & mutuum responsum. Medicorum vocabulum est. Græci συμπάθειαν dicũt.* Post totum ignobilitatis elogiũ.] *Id est, recẽsionem. In bonam & in malam partem accipitur elogium. Sic infra, Religionem publico odio & hostili elogio obnoxiam.* Et recordatui tuo.] *Recordatus pro recordatione.* Persuadere.] *Paßiuè vocis est, id est, persuaderis. Interrogatiuè legendũ.* In integrum de corrupto.] *Opponit integrũ corrupto, Solidum casso, Plenum inanito, Aliquid nihilo.* Et vtiq; redhibentibus ea imaginib. & vndis.] *Restituimus ex Gorziensi collatione deprauatam lectionẽ. Et vtique redhibentibus eã ignibus & vndis, & aluis ferarum, & rumis alitũ, & lactibus piscium. Sic infra, Vti credas, de ignibus quoque substantiã corporis exigi posse. Est autem Ruma, quod alij rumen vocant, prominens sub mẽto gutturis pars, qua cibus in aluũ descendit, à quo Rumino verbum & struma deducũtur. Lactes sunt per quas cibus demittitur, in homine, inquam, & oue. In cæteris animalibus lactes ipsa sunt ilia.* Et ipsorum propria gula.] *Alludit ad Vedij Pollionis gulosam sæuitiam & sæuientẽ gulã. nam is dãnata mãcipia viuariis murenarũ immergebat, nõ tantum vt totũ hominẽ pariter distrahi spectaret, quod Plinius prodit, verumetiã vt humana carne in piscibus vesceretur, quod docet Tertullianus in De pallio, his verbis, Immergo æquè scalpellũ, inquit, acerbitati, qua Vedius Pollio seruos murenis inuadendos obiectabat. Noua scilicet sæuitia delectato terrenæ bestiæ exedẽtulæ & exanguis, & excornis, de piscibus placuit feras cogere, vtique statim coquẽdis, vt in visceribus earum aliquid de seruorum suorum corporibus & ipse gustaret, Hæc illic. Ergo non sine causa hic dicit, & ipsorum propria gula redhibente, subaudi quæ deuorauerat de carne humana. Cæterum quãtum etiam spurciloquio liceat, illorum in*

congreßibus,experiri. Hoc loquendi modo Tertullianus ſæpe vtitur,vt verbũ ſemel ponat, quod mox repetendum ſit,vt hic, illorum in cõgreßibus experiri,ſubaudi liceat vel licet. Sed & mundus.] *Obiectio hæreticorum vſque ad iſta verba, Ad diſtãtiam enim prouocamus.* Ad diſtantiã enim prouocamus.] *Mundi videlicet & hominis,vnde ſequitur, Magnæ ſine dubio differentiæ ratio pro conditione ſcilicet rerum.* Recogita totum illi
5 deum occupatum ac deditum.] *Illi,id eſt,in illa materia ſeu propter illam materiã,eiúſque cauſa occupatum. Quod deditur, totum eius eſt cui deditur.* Non rapinam exiſtimauit par in deo.] *Legendum pariari deo,quanquam refragãtibus exemplaribus ſcriptis. Sic enim vertit Græcum verbum ἰσοῦσθαι. De hoc verbo alibi.* Artificis faſtigium.] *Faſtigium,id eſt,maieſtatem, dignitatem,amplitudinem. Elegans vocabulũ.* Phidiæ manus Iouem Olympium ex ebore molitur.] *Plinius lib. xxxiiij. cap.viij. Minoribus ſimulacris ſigníſque,inquit, innumera prope artificum multitudo nobilitata eſt, ante omnes tamen Phidias Athenienſis,Ione Olympiæ facto, ex ebore quidem, ſed & ex ære ſigna fecit.* Non ferro,ne argẽto quoque oblaqueaſſet,
6 ſed electiſſimo.] *Quanquam diſſentiãt exemplaria manu ſcripta, tamen mutauimus lectionem, & pro oblaqueaſſet, ſcripſimus oblaquees,ſed electißimo,hoc eſt,circundes,cingas,includas, vt ſit à lacu deductum verbum oblaqueo, quemadmodum ablaqueo:cuiuſmodi eſt quod ſequitur, Deſcrobes,id eſt,inſeras,à ſcrobe,id eſt,fouea. Alicui commiſerit capulo. Corpus capulum ani-*
7 *mæ vocat, id eſt, receptaculum.* Cum anima deo alligitur.] *Alligitur hic,& mox alligi ſcriptum eſt pro allegitur & allegi. Allegebantur olim ciues Romani in ſenatum. Allegitur anima deo,quum homo religioni nomen dat. Sic infrà, Donec impleantur tempora nationum allegendarum, ſcilicet deo.* Et adpendices huius officij ſordes.] *Loquitur de ſqualore corporis qui pœnitentiæ eſt argumentum. Explicat enim fuſius quod hic innuit in libro De pœnitentia quam, inquit, de ipſo quoque habitu atque victu, ſacco & cineri incubare, corpus ſordibus obſcurare,animum mœroribus deiicere,illa quæ peccauit triſti tractatione mutare. Et quæ illic ſequuntur.* Matrimonij diſſimulatio.] *Valde fauit caſtitati Tertullianus.* Et vna notitia eius.] *Hoc dicit propter monogamiam. Dogma reiectum eſt.* Solum
8 optimum à Chriſto addiſcimus.] *Scripſimus à Chriſto*

eius,

eius, addiſcimus, hoc eſt, à Chriſto boni dei. Omnis vis dei
benefica vacuiſſet.] *Iterum hic vacuiſſet legitur iuxta vulga-*
rem Aphrorũ pronunciationem, vt videtur. Nos diceremus va-
caſſet. Legis cum quando.] *Suffeciſſet alterum iſtorum pone-*
re, cùm deprimitur. Vel quando deprimitur. Niſi fuit tum. Infrà
repoſuimus in publico naturæ promulgarit. nam Paterniacenſis
codex apertè habet, promulgaret. Item mox ſciant deum noſſe
pro ſitiant. Ex Gorzienſi. Vtrumque mihi applaudit.] *Hoc*
eſt, vtrunque mecum facit, adiuuat me. Dies moritur in no-
ctem.] *Vel hic vides quàm nõ inamœnus ſcriptor ſit Tertullia-* 9
nus in digreſsionibus. Vbique iuſtitium eſt] *Iuſtitium eſt,*
quum à litibus & cognitione cauſarum in foro ceſſatur, dictum
quòd iuris ſtatio ſit. Hic vſurpat metaphoricôs. Hæres ſibimet
exiſtens.] *Nam ſubinde redit Defunctis vita qui non amplius*
reuertuntur, hæredes ſuccedunt in bonis poſſidendis. Et verna 10
& autumna.] *Dure.* Natali fine.] *Nam moriendo renaſci-*
tur. Eleganter dictum, Natalis finis. Si vertas erit, Finalis nati-
uitas. Sed homines ſemel interibũt.] *Ironia eſt.* Quo cum
maximè diuiſ. iſtam materiam ordinamus.] *Quo, id eſt,*
quo auxilio, quo ſubſidio edictorum atque decretorum. Sed cum
Marcione pleniùs diſces] *Remittit lectorem ad libros quos*
aduerſus Marcionem ſcripſit. Neſcio iam ſi deus.] *Senſus*
eſſe videtur, Neſcio an deus hæreticorum, deus ſit, quando nec au 11
tor eſt, quod tamen verus, id eſt, noſter deus eſſe ſcitur: nec item
dominus eſt, quod eſſe debebat ſi autor eſſet. An non itaque iu
dicium reſurrectio expunget?] *Expunget, id eſt, perficiet.*
Congruentiſſima ſcilicet &deo deſtinatio. Dicis de cuius
diſpoſitione.] *Legendum, Congruentiſsima ſcilicet deo deſti-*
natio iudicij: de cuius diſpoſitione diſpicias. Siquidem præcedit,
Iudicium in hominem deſtinare. Et infrà. Denique hæc erit ra-
tio in vltimum finem deſtinati iudicij. Ex vtriuſque ſubſtan-
tiæ congregatione parere.] *Parere, pro apparere, comparere.*
Per tot ſubſtantias diſpungenda, per quot & functa eſt.]
Diſpungenda, id eſt, quæ ſatis facere debet. Alia argumẽtatio-
ne ſubuertunt.] *Subaudi quod diximus aut docuimus.* Vice 12
potius vaſculi apparere animæ.] *Apparere, id eſt, miniſtra-*
re, famulari, inſeruire. Et eſt, vt Aſconius docet, minoris ad ma-
iorem. Vnde apparitores dicti viatores, qui iudicibus præſto ſunt,
& iuſſa nutúſque eorum expectant. Fictricis vel archigalli,

vel gladiatores,aut carnificis ſpiritu infectum. *Archigalli principes ſunt gallorum ſiue exectorum. Autore Iulio Firmico,Venus in decimo ab horoſcopo loco facit eunuchos & archigallos. Cæterùm hoc hominum genus velut inauſpicatũ, exoſum eſſe ſolet,& propter eos qui tales habent in delitiis etiam turpe & flagitioſum.* Præſumens ſcilicet,nihil aliud ſe quàm inuidia animarum ſomniaturum.] *Et hic ex noſtro iudicio dictionẽ,inuidia in inludia,ſic verba diſtinguentes,Præſumens ſcilicet,nihil aliud ſe quàm inludia animarum ſomniaturum.vocat autem inludia animarum, illuſiones manium,in vltionem inimicos ſuos parricidij autores exagitantium.* Laudem ſuã confectatione penſabit.] *Hoc eſt,dicabitur templo trophæi inſtar ſuſpenſus.* Certus & hos coronatos ab anima agi,] *Emendauimus,conatus. Ex Gorzienſibus annotatiunculis.* In alienã culpæ.] *Sic hic dicit alienã culpæ,hoc eſt,à culpa, ſicut mox extranea gloriæ.& paulò pòſt, Exules carnis.* Habentem proprium genus ſubſtantiæ ſoliditatis.] *Aliquando legendum putaui, ſubſtantiuæ aut ſubſtantis ſoliditatis. Sed ſolet omittere coniunctiones,quemadmodum ſuprà admonuimus. Subaudi igitur, Et. Exponéque, Habentem proprium genus ſubſtantiæ & ſoliditatis.per quam,&c. Sic in De patientia,Nomen familiam*
14 *ipſius perſequentes.* Cui cum tota autoritate ſi iuſtorum patrociniorũ procurent,hon.d.] *Caſtigaui meum ſecutus iudicium,cui cùm tot autoritates iuſtorum patrocinia procurẽt,hon. d.&c. Sæpe verò ſic loquitur, procuro tibi. Ergo procurent hic interpretare, faueant, ſubſcribant, adſint. Scilicet honores ſubſtantiæ ipſius, vires dei, exempla earum, ratio iudicij & neceſſitates.* Videamus igitur primùm quonam ſtylo ſpes iſta proſcripta ſit.] *Sic ſuprà, Apoſtolum quoque ne de vno ſtylo noris,quo carnem plerunque compungit. Sed quia ſequitur infrà,Et hæc itaque diſpectio tituli & præconij ipſius: & ſic habet Gorzienſis quoque codex,ſcripſimus titulo.Et paulò inferius pro ſuſcitabit ingreſſa, ſuſcitauit greſſa,ſenſu id requirente,& b pro u poni librariis ſolenne eſt.* Vt ſi qua pars di
15 uerſa turbat.] *Si qua,id eſt, ſi aliquid.* Tunc quod.] *Ex no-*
16 *ſtro iudicio ſcripſimus, Tum quod.* Ambiguè annuata.] *Verbum inſolens fortè legendum annunciata. Sic infrà,Quia ſi nulla tunc annunciaretur. Et mox,Quia non & tunc ſpiritalis annunciaretur reſurrectio.* In aduentu,opinor,Chriſti.) *Aptius*
dixiſſet

dixisset in aduentum. Quod semel sufficiat adnotasse. Sic suprà, Ita nec in veritate mortis cadit, quæ nec in imagine eius ruit. Itē in De carne Christi, Et in cælo resumpta est, Mox scripsimus,
Sed plus est q. Et tūc erit Hierusalē cōculcatui nationibus.] 17
Conculcatus pro conculcatione. Secundum angelorum con- 18
stitutum.] *Constitutum sicut statutum pro constitutione. Verbum iureconsultis veteribus vsitatum. Locus est Actorum cap.* 1. *Ecce viri duo astiterunt illis amicti vestibus albis, &c.* Secundū
scopū persequor ad palmam incriminationis.] *Sic Græcè*
Paulus, τοῖς δὲ ἔμπροσθεν ἐπεκτεινόμενος κατὰ σκοπὸν διώκω, 19
ἐπὶ τὸ βραβεῖον τῆς ἀνεγκλήσεως τοῦ θεοῦ ἐν χριστῷ ἰησοῦ, *id est, In priora autem me extendens iuxta scopum insequor ad palmam supernæ vocationis dei in Christo Iesu. Verùm quod hic vertit incriminationis, respicit locum qui mox sequitur, ad Timotheum, vbi iubet eum custodire mādatum immaculatum, irreprehensibile, in apparētiam domini Iesu Christi. Græcè est* ἀνεπίληπτον. *Expone ergo incriminationis, id est, irreprehensibilitatis, vt ita dicam. Non mirum autem si vsurpet incriminationem pro*
fide integra quàm nemo criminari queat, cùm alibi dicat, In bo- 5
num pro non bono. Sic mox hic δυνάστης *vertit potentator. Paulò pòst pro quæ tempora, scripsimus, Quæ hæc tempora.* Ex Gorziensi. Sed aut mortui erunt.] *Nos sic distinximus, Sed aut mortui erunt iam corporaliter, vt resurrexerint. & quomodo viuunt? Aut in nubes erepti, & quomodo hic sunt? Cùm verò dicit, vt resurrexerint, intellige resurrectione spiritali quam ipsi astruunt in hac vita cōtingere. Infrà scripsimus. Ac si per nostrā.* Cùm aut nunc diceret eam expungi.] *Expungi, id est perfici.* Vti ille iubetur, siue lædatur per consistoris sui exitus.] 20
Librarij b pro u subinde ponunt, quare mutauimus ex nostro iu- 21
dicio iubetur in iuuetur. Quod verò sequitur, consistoris sui, coniicio primùm fuisse consistori pro consistorij, cui per incuriam librarius primam sequentis dictionis literam addiderit, id quod sæpe fieri solet. Vocat autem consistorium terram à consistendo, nā in hac consistit homo. Alioqui consistorium vocamus locum in quo causæ cognoscuntur. Semel homini addicta conditione.] *Conditio pro orbe condito. Vt mox: ipsam conditionem colentes aduersus conditorem, id est, creaturam.* Quam & patrum dici capiat.] *Hoc loquendi modo etiam alibi vtitur, hoc est, dici liceat, siue dicere possis. In fine præscriptionum, alia capit*

pit opinari eos qui exorbitant,id est, accidit, vt alias etiam opi-
22 niones habeant qui exorbitant. Et rursus insinuat] Insinuare
23 dixit pro in sinum abscondere. Resurrectionem subradiant.] Subradiare actiuè,pro innuere,leuiter ostẽdere,quod autores subindicare dicunt. Et ipsum dubium præstruxit] Id est, prius instruxit prophetam. Resurrectionis verò spes apud illum sæpissimè cecinisset. Arbitror Tertullianum scripsisse,dcsciuisset. Sic autem distinximus præcedẽtem sententiam. Planè si & populus allegoricè mussitaret ossa sua arefacta, & spem suam perditam dispersionis exitũ querulus, meritò videretur & deus fig. desp. promissione consolatus Manifestus est.] Subaudi populus. Ad
24 Græcorũ imitationem dictum. Mox pro restruebat supposuimus restituebat,ex Gorziensi. Quanquã etsi aliqua.] Distinximus, Quanquã etsi al.p.r.tunc conflictatione hærebat Israël,nõ idcir-
25 cò &c. Quàm capulum.] Sensus est, Cetus ille piscis potuisset spacio trium dierum concoquere Ionæ carnem, nihilo difficiliùs quàm intra se tenere potuit,cùm venter ceti sepulchro veteri atq; abdito nõ esset adsimilis,in quo Ionas erat immersus. Saluo eo quod &bestias feros in Christianum vel maximè nomen homines.] Sensus est, Non inficiandum quod deus figurauit, id est,per figuram præmonstrauit bestias illas de quibus apud Moysen sanguis exquiritur,esse feros istos siue efferatos homines præsertim in nomen Christianum,id est,Christianæ religionis persecutores, vel ipsos cacodæmonas, à quibus per vindictam sanguis Christianorũ exigetur. Nõ aut ab ipso inuenias edissertatã.
26 In manu scriptis exẽplaribus legitur edisseratã, sicut dicimus reseratam. Legerim edissertam aut edisseratam. Quæ ad dispensationem.] Ex Gorziensi collatione supposuimus dispositionẽ. Et mox pro præstrinximus,præstruximus. Sic suprà, Idcircò deus & prophetam quasi ipsum dubium præstruxit ad cõstantiã præ-
27 dicationis. Cùm etiam secularium principum pl.f.indulgentia vindicetur.] Hoc verbum vsurpare ea ætas vulgò cœpit. Sic infrà, Si non omnem lachrymæ imbrem indulgentia diuina siccaret. Mox scripsimus, Cùm altera salutem consecutura sit. Contentioso fune deducere.] Prouerbialiter dictum, de argumentis cùm prolixis tum perplexis. In hoc scilicet reficietur ne sit.] Ironia est. De carnis scilicet obtentu.] Obtentũ vocat prætextum. Tunc negabit.] Ex nostro iudicio pro negabit & demonstrabit proposuimus, negauit, & mox demonstrauit.

strauit. Item, postquam non nubent. Et fide dirigendus.] *E-*
mendauimus, & fide digerendus. Nam deuorationem rumina- 28
tio, ruminationem digestio sequitur. Præuertant, id est, antepo- 29
suerant. Enimuero si ad fidem potius sequestrandam fu-
turæ resurrectionis.] *Sequestrare, est aliquid apud sequestrum*
deponere, vt in tuto sit. Vnde res sequestrata Iureconsultis. Ex-
pone igitur ad fidem futuræ resurrectionis sequestrandam, id est,
vt ita dicam, certificandam, & securitati vindicandam. Quod
verbum etiam suprà legitur, ni fallor. Porrò quum paulò post di-
cit, Ne aliter documenta præmisisse quàm rem deposuisse videa-
tur, explicat quid antè per fidem sequestrandam intellexerit.
Quàm veteris resignandi, & noui consignandi.] *Nam a-* 30
postoli veteris testamenti figuras explicuerunt, & nouum confir-
marunt. Infrà scripsimus, Sed nec Atheniensis. Per totum pe-
nè instrumentum.] *Epistolas Pauli significat, nam suprà di-*
xit, Resurrectionem apostolica quoque instrumenta testantur.
Sed substantiæ saporem.] *Saporem vocat sapientiam, men-*
tem, id quod sapit. Intimãdum.] *Vocabulum eius ætatis vul-* 31
gò frequens. Intimare pro intimum reddere. Allegaret.] *Ap-*
tius esset allegarit. Sed sic suprà dixit, promulgaret. Item, cura-
ret. Atque adeò carni ascribitur, vt p.p.m. suprà d.] *Locus* 32
est deprauatus, legendum, Atque adeò carni ascribit pressurarũ
proprietatẽ, & vt suprà dicat: Cũ venissemus. Ascribit, subaudi
Paulus. Nam mox sequitur, dehinc & animæ daret cõpassionẽ,
subaudi, Paulus. Quod pro hoc dissoluetur caro.] *Gorziẽsi*
deest, quod. Nos quoque sustulimus. Infrà scripsimus, nos cum
ipsis simul rapiemur in nubibus. Item pro lucrifactam morte, lu- 33
crifacta morte. Quantos enim.] *Quantos pro quot. Sic vul-*
gus loquitur. Et dentes incorruptos perennare.] *Perenna-*
re pro durabiliter conseruari. Aliter dixit Tranquillus, non pe-
rennauit, id est, annum non vixit. Infrà pro dicentes scripsimus
ducentes. Paradiso non inferis deuersurus.] *Id est, aditurus* 34
paradisum nõ inferos. Deuersurus pro diuersurus, in paradisum, 35
non ad inferos. Mox scripsimus, peregrinari nos ab eo dixit, pro
se Deo ab eo dixit. In re ergo aliena saluti, sed nisi.] *Scripsi-*
mus, aliena salutis, id est saalute. Nã sic loqui solet Tertullianus.
Vt suprà, in alienã culpæ, id est, à culpa alienã. Item extranea glo
riæ, & exules carnis, ibidem. Nisi quia cum ipso sicut ipsum
sapit.] *Sensus est, Suscitabit & nos cum ipso, valet idem quod, si-*

cut ipsum. Etsi ordine posthumat.] Posthumus est qui post
mortem patris nascitur. Inde verbum Tertullianus deducit posthumare, pro subsequi, vel posteriorē esse. Nam & exinde à benedictione genituræ.] Genitura pro generatione, vt suprà.
Contemporant fœtu, coætant natu.] Dicimus contemporaneus & coætaneus. Sed Tertullianus hinc verba format, Contemporare & coætare. Vide quantum sibi permittat. Dū prior
neuter citius est: totos nos aut veteres.] Castigauimus & distinximus nostrum secuti iudicium, Dum prior neuter. Citius
est totos nos aut veteres, aut nouos esse. Mox scripsimus, Alte-
36 rum esse nescimus. Ex Gorziensibus adnotamentis. Quibus mo-
37 nētibus rursum supposuimus pro furatur, furabatur: & mox pro
quis optimus, qui sit optimus. Et infrà, Quia & anima deliquentiæ inducitur: Item, Deliquentiæ scilicet mortui. Nam etsi suprà nouissimus Adam dicet.] Nostrum iudicium secuti, scripsimus, Nam & suprà, nouissimus Adam, de conf. f. c. n. traxit. Inducere oportebit.] Subaudi in illa. Videlicet carnē & sanguinem. A regno Dei extruxit.] Aliquando legendum putaui extrusit. Sed quid nō suo more dicit hic autor. Mox pro agnoscendis scripsimus agnoscendus, Subaudi Iesus. Item securæ estote
38 caro & sanguis. Ex Gorziensi. Tu quod seminas nonne viuifica-
39 tur, nisi mortuum fuerit? Scripsimus nostrum secuti iudicium,
num ne viuif. nisi mort. fuerit. Nisi vt iam nondū resurgat.] Scribendum, Nisi vt iam non nudum resurgat. Infrà pro, argumentari conuenit, ex Gorziensibus annotatiunculis supposuimus, argumenta committit. Et femininibus sequestratorium terra
40 est.] Sequestratoriū pro loco vbi res sequestrata siue deposita ser-
41 uatur. Mox scripsimus, ac tegere. Infrà pro deuouerat mors, pos-
42 set etiam legi, deuorauerat mors. Angelicum iam fastigium
43 induerat] Fastigium pro dignitate, & amplitudine, ceu suprà.
Quod nascimur, non quod lædimur, reuiuiscimus.] Figura Græca. Nec Sarabas.] Locus est Danielis tertio: septuaginta habent, Sarabara. Chaldaica vox est & vestis, καὶ τὰ σαράβαρα αὐτῶν οὐκ ἠλλοιώθη. Et Sarabara eorum non sunt demutata. In æditione prouulgata Saraballa legitur. Et de isto
cælo quod nobis incūbat.] Aut incubat, quo verbo ipse ali-
44 bi etiam vtitur, aut incumbit, Nisi incumbat ab incumbo. Carni maximè eidem, de officiis quoque.] Coniicio sic legendum, Ecce autem vt adhuc controuersiam exaggerant, carni maximè

maximè, id est, de officiis quoque membrorum argumentantur. Quò enim iam, inquiunt, spelunca hæc oris.] *Quò, hoc est, ad quem vsum, ad quid. Horatius: Quò mihi fortuna, si nō conceditur vti? Sic suprà dixit Tertullianus, Quò ergo legimus? Et mox, Quò huiusmodi membra admittūt, subigunt, Id est, ad quid admittunt, id est, recipiunt, scilicet cibum. Item, Quò manus ipsæ & pedes. Rursum, Quò renes conscij seminum. Item, Quò totū corpus, totum scilicet vacaturum?* Et compitum stomachi.] *Compitum stomachi vocat conuenticulum & receptaculū, quod in hoc videlicet cōueniat quicquid eduliorum per os immittitur. Sumpta est metaphora à viis competentibus ac conuenientibus, nam hinc compitum deducunt Grammatici.* Educatu.] *Pro educatione.* Redactis & recuratis omnibus.] *Nisi redigere & redactum sic vsurparet suprà, mallem legere repactis. libro primo aduersus Marcionem, Quàm totum hominem redigere in salutem.* Ad macellum corrodendum.] *Continens pro contento.* Ad omnem hiatum & rictum coronandum.] *Significat dentes potius in hoc factos vt hiatū & rictū oris coronent, id est, circundent, & minus deformem reddant. Suprà dixit, Spelunca hæc oris, & dentium statio.* Et concubitus genituram.] *Genitura pro generatione.* Neque generis supparatura.] *Supparatur genus dum sobolem sufficimus, substituimúsque. Hoc verbo in sequentibus libris aliquoties vtitur Tertullianus. Hinc supparatura nomen.* Etiam saxum à cōgressione subducimus.] *Honestè viri & mulieris commixtionem circumloquitur. Refertur hoc ad illud quod præcedit, Cæterum & hodie vacare intestinis & pudendis licebit.* Tam proximus.] *Sic & suprà in De vera carne domini, Extraneis defixis in illum, tam proximi aberant.* Arcana etiā apocryphorum.] *Arcana apocryphorum, blasphemiæ fabulas. Appositiuè.* Pristina instrumenta.] *Pristina pro prisca. Intelligit Mosaica propheticáque.*

Nunc autem ad alios Sadducæos prȩparamur, partiarios *Partiarij Sadducæorum.*
sententiæ illorum. Ita dimidiam agnoscunt resurrectionem, solius scilicet animæ, aspernati carnẽ sicut & ipsum dominum carnis. Nulli denique alij salutẽ corporali substãtiæ inuident, quàm alterius diuinitatis hæretici. Ideóque & Christum aliter disponere coacti ne creator carnis habeatur, in ipsa prius carne eius errauerunt, aut nullius veritatis contendentes eam secũdum Marcionem, & Basilidem, aut propriæ qualitatis, secundum hæreses Valentini, & Apellen. Atque ita sequitur, vt salutem eius substantiæ excludant, cuius Christum cõsortem negant, certi illam summo præiudicio resurrectionis instructam, si iã in Christo resurrexit caro. Propterea & nos volumen *Liber de carne Christi.*
præmisimus de carne Christi, quo eam & solidam probamus aduersum phantasmatis vanitatem, & humanam vindicamus aduersus qualitatis proprietatem, cuius conditio Christum & hominem & filium hominis inscripserit. Carneum enim atque corporeum probantes eum, proinde & obducimus, præscribendo nullum alium credẽdum deum præter creatorem, dum talem ostendimus Christum, in quo dinoscitur deus, qualis promittitur à creatore. Obducti dehinc de deo, carnis autore, & de Christo carnis redemptore, iam & de resurrectione carnis reuincentur, congruenter scilicet & de deo carnis autore, & de Christo carnis redemptore. Hoc fermè modo dicimus ineundam cum hæreticis disceptationem. Nam & ordo semper à principalibus deduci exposcit, vt de ipso prius constet à quo dicatur, dispositum esse quod quæritur. *Ordo à principalibus.* Atque adeo & hæretici ex conscientia infirmitatis, nunquàm ordinariè tractant. Certi enim quàm laborent in alterius diuinitatis insinuatione, aduersus deum mundi omnibus naturaliter notum de testimoniis operum, certè & in sacramentis priorẽ, & in prædicationibus manifestiorem, sub obtentu quasi vrgentioris causæ, id est ipsius humanæ salutis ante omnia requirẽdæ, à quæstionibus resurrectionis incipiũt: quia durius creditur resurrectio carnis, quàm vna diuinitas: atque ita tractatum viribus ordinis sui destitutum, & scrupulis potius oneratum depreciantibus carnem, paulatim ad alterius diui-

nitatis temperant sensum, ex ipsa spei concussione & demutatione. Deiectus enim vnusquisque vel motus de gradu eius spei quam susceperat apud creatorem, facile iam declinatur ad alterius spei autorem, etiam vltrò suspicandum. Per diuersitatem enim promissionum, diuersitas insinuatur deorum. Sic multos inretitos videmus, dũ antè de resurrectione carnis eliduntur, quàm de vnione diuinitatis elidunt. Igitur quantum ad hæreticos, demonstrauimus quo cuneo occurrẽdum sit à nobis: & occursum est iam suo quoque titulo, de deo quidem vnico & Christo eius aduersus Marcionem: de carne verò domini, etiam aduersus quatuor hæreses: ad hanc maximè quæstionem præstruendam, vti nunc de sola carnis resurrectione ita digerendum sit, tanquàm penes nos quoque incerta, id est, penes creatorem. Nam & multi rudes, & plerique sua fide dubij & simplices: plures quos instrui, dirigi, muniri oportebit, quia & hoc latere vnio diuinitatis defendetur: sicuti enim negata carnis resurrectione concutitur, ita vindicata constabilitur: Animæ autem salutem credo retractatu carere. Omnes enim ferè hæretici eam quoquo modo volunt, tamen non negant. Viderit
3 vnus aliqui Lucanus, nec huic quidem substantiæ parcens, quam secundum Aristotelem dissoluens, aliud quid, pro ea subiicit, tertium quiddã resurrecturus, neque anima, neque caro, id est, non homo, sed vrsus forsitan, quâ Lucanus. Habet & iste à nobis pleniſſimum de omni statu animæ stylum, quam in primis immortalem tuentes, solius carnis & defectionem agnoscimus, & refectionẽ, cùm maximè adserimus, redactis in ordinarium materiæ corpus, siqua & alibi pro causarum incursione perstricta distulimus. Nam vt quædam prælibari solenne est, ita & differri necesse est, dummodo & prælibata suppleantur suo corpore, & dilata reddãtur suo nomine. Est quidem & de communibus sensibus sapere in Dei rebus, sed in testimonium veri, non in adiutorium falsi: quod sit secundum diuinam, non contra diuinam dispositionem. Quædam enim & natura nata sunt, vt immortalitas animæ penes plureis, vt Deus noster penes omneis. Vtar ergo & sententia Platonis alicuius pronunciantis,
Omnis

Omnis anima immortalis. Vtar & conſcientia populi, conteſtâtis deum deorum, vtar & reliquis communibus ſenſibus, qui deum iudicẽ prædicant: Deus videt. Et, Deo commendo. At cùm aiunt, Mortuum quod mortuum: &, Viue dum viuis: &, Poſt mortem omnia finiuntur, etiam ipſa: tunc meminero & cor vulgi cinerem à deo deputatum, & ipſam ſapientiam ſeculi, ſtultitiam pronũciatam. Tunc ſi & hæreticus ad vulgi vitia, vel ſeculi ingenia cõfugerit, diſcede dicã ab ethnico hæretice, & ſi vnum eſtis omnes, qui deum fingitis, dum hoc tamen in Chriſti nomine facis, dum Chriſtianus tibi videris, alius ab ethnico es: redde illi ſuos ſenſus, quia nec ille de tuis inſtruitur. Quid cæco duci inniteris, ſi vides: quid veſtiris à nudo, ſi Chriſtum induiſti? Quid alieno vteris clypeo, ſi ab Apoſtolo armatus es? Ille potius à te diſcat carnis reſurrectionem cõfiteri, quàm tu ab illo diffiteri. Quia ſi à Chriſtianis negari eam oporteret, ſufficeret illis de ſua ſcientia; non de vulgi ignorantia inſtrui. Adeò non erit Chriſtianus, qui eam negabit, quam confitentur Chriſtiani, & his argumentis negabit, quibus vtitur non Chriſtianus. Aufer denique hæreticis: quæ cum ethnicis ſapiunt, vt de ſcripturis ſolis quæſtiones ſuas ſiſtant, & ſtare non poterunt. Communes enim ſenſus ſimplicitas ipſa commendat, & compaſſio ſententiarum, & familiaritas opinionũ, eóque fideliores exiſtimãtur, quia nuda & aperta & omnibus nota definiunt. Ratio autem diuina in medulla eſt, non in ſuperficie, & plerunque æmula manifeſtis. Itaque hæretici inde ſtatim incipiunt, & inde præſtruunt, dehinc interſtruunt vnde ſciunt facile capi mentes, de communione fauorabili ſenſuum. An aliud prius vel magis audias ab hæretico quàm ab ethnico? & non vbique conuicium carnis, in originem, in materiam, in cauſam, in omnem exitum eius, immundæ à primordio ex fecibus terræ, immundioris deinceps ex ſeminis ſui limo, friuolæ, infirmæ, criminoſæ, oneroſæ, moleſtæ? & poſt totum ignobilitatis elogium, caducæ in originem terram, & cadaueris nomen, & de iſto quoque nomine perituræ in nullum inde iam nomen, in omnis iam vocabuli mortẽ? Hanc ne ergo vir ſapiens & viſui & contactui & recorda- 4

Seneca.

Compaſſio ſententiarũ.

Ignobilitatis elogium.

tui tuo ereptam persuadere quòd se receptura quãdoque sit in integrum de corrupto, in solidũ de casso, in plenum de inanito, in aliquid omninò de nihilo, & vtique redhibentibus eam ignibus & vndis, & aluis ferarum, & rumis alitum, & lactibus piscium, & ipsorum temporum propria gula. Adeóne autem eadem sperabitur quæ intercidit vt claudus, & luscus, & cæcus, & leprosus, & paralyticus reuertantur, vt redisse non libeat ad pristinum? an integri, vt iterum talia pati timeant? Quid tum de consequentiis carnis? Rursúsne omnia necessaria illi, & in primis pabula atque potacula, & pulmonibus natandum, & intestinis æstuandum, & pudendis non pudẽdum, & omnibus membris laborandum? Rursus vlcera, & vulnera, & febris, & podagra, & mors redoptanda? Nimirum hæc erũt vota carnis recuperãdæ, iterũ cupere de ea euadere. Et nos quidẽ hæc aliquantò honestius pro styli pudore. Cæterum quantum etiã spurciloquij liceat illorũ in congressibus experiri, tã ethnicorũ quàm hæreticorũ. Igitur quoniam & rudes quique de cõmunibus adhuc sensibus sapiũt, & dubij & simplices per eosdem sensus denuò inquietãtur, & vbique primus iste in nos aries temperatur, quo carnis conditio quassatur, necessariò & à nobis carnis primùm conditio muniētur. Vituperationem laudatione depellas. Ita nos rhetoricari quoque prouocãt hæretici, sicut etiam philosophari. Futile & friuolum istud corpusculum quod malum denique appellare non horrent, & si angelorum fuisset operatio, vt Menandro & Marco placet, & si ignei alicuius extructio æquè angeli, vt Apelles docet, sufficeret ad autoritatem carnis, secundæ diuinitatis patrocinium. Angelos post deũ nouimus. Iam nunc quisquis ille summus deus hæretici cuiusque est, non immeritò ab ipso quoque deducerem carnis dignitatem, à quo voluntas producendæ ei adfuisset. Vtiq; enim prohibuisset fieri, quã fieri scisset, si fieri noluisset. Ita & secundum illos æquæ caro, dei res. Nihil operis, nõ eius est, qui passus est esse. Bene autẽ quòd plures & duriores quæque doctrinæ totam hominis figulationem deo nostro cedunt. Quantus hic sit, satis nosti, qui vnicũ credidisti. Incipiat iã tibi caro placere, cuius artifex tantus

Potacula.

Spurciloquiũ

Iste in nos aries temperatur.

19

tus est. Sed & mundus, inquis, dei opus est, & tamen præterit habitus huius mundi, Apostolo quoque autore: nec idcirco restitutio mūdi præiudicabitur, quia dei opus est, & vtiq; si vniuersitas irreformabilis post decessum, quid portio? Planè si portio vniuersitati adæquatur: ad distantiam enim prouocamus: primò quidem, quòd omnia sermone dei facta sunt, & sine illo nihil. Caro autem & sermone dei constitit propter formam, ne quid sine sermone. Faciamus enim hominem, antè præmisit: Et amplius, manu propter prælationem, ne vniuersitati compararetur. Et finxit, inquit, deus hominem. Magnæ sine dubio differentiæ ratio, pro conditione scilicet rerum. Minora enim quæ fiebant: eo cui fiebant. Siquidem homini fiebant, cui mox à deo addicta sunt. Meritò igitur vt famula, iussu & imperio, & sola vocali potestate vniuersa processerant. Contrà, homo vt dominus eorū, in hoc ab ipso deo extructus est, vt dominus esse posset, dum fit à domino. Hominem autem memēto carnem propriè dici, quæ prior vocabulū hominis occupauit: & finxit deus hominem, limum de terra. Iam homo, qui adhuc limus. Et insufflauit in faciem eius, flatum vitæ, & factus est homo, id est, limus, in animam viuam. Et posuit deus hominem quem finxit, in paradiso. Adeò homo figmētum primò, dehinc totus. Hoc eò commendarim, vti quicquid omninò homini à deo prospectum atque promissum est, nō soli animæ, verùm & carni scias debitum: vt si non ex cōsortio generis, certè vel ex priuilegio nominis. Persequar itaque propositum, si tamen tantum possim carni vindicare, quantum contulit ille qui eam fecit, iam tunc gloriantem quòd illa pusillitas, limus, in manus Dei, quæcunque sunt, peruenit, satis beatus & si solummodo contactus. Quid enim si nullo amplius opere, statim figmentum de contactu Dei constitisset? Adeò magna res agebatur, qua ista materia extruebatur. Itaque totiens honoratur, quotiens manus dei patitur, dum tangitur, dum decerpitur, dum deducitur, dum effingitur. Recogita totum illi deum occupatum, ac deditum, manu, sensu, opere, consilio, sapientia, prouidentia, & ipsa in primis adfectione, quæ liniamenta dictabat. Quodcunque

Caro, homo.

5

enim limus exprimebatur, Christus cogitabatur homo futurus, quod & limus, & Sermo caro, quod & terra tūc. Sic enim præfatio patris ad filium: Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram. Et fecit hominē deus, id vtique quod finxit, ad imaginem dei fecit illum, scilicet Christi. Et sermo enim deus, qui in effigie dei cōstitutus, nō rapinam existimauit paria Deo. Ita limus ille iam tunc imaginem induens Christi futuri in carne, non tantum dei opus erat, sed & pignus. Quò nunc facit, ad infuscandam originem carnis, nomen terræ ventilare, vt sordentis, vt iacentis elementi? cùm & si alia materia excudendo homini competisset, artificis fastigium recogitari oporteret, qui illam in eligendo dignam iudicasset, & tractando fecisset. Phidiæ manus Iouem Olympium ex ebore molitæ adorantur, nec iam bestiæ & quidem insulsissimæ dens est, sed summum seculi numen, non quia elephantus, sed quia Phidias tātus: deus viuus, deus verus, quamcunque materiæ vilitatem non de sua operatione purgasset, & ab omni infirmitate sanasset? An hoc supererit, vt honestius homo deum, quàm hominē deus finxerit? Nunc & si scādalum limus, alia iam res est. Carnem iam teneo, non terram: licet caro audiat, Terra es, & in terram ibis: origo recensetur, non substantia reuocatur. Datum est esse aliquid origine generosius, & demutatione felicius. Nam & aurum terra, quia de terra: hactenus tamen terra: ex quo aurum, longè alia materia, splendidior atque nobilior de obsoletiore matrice. Ita & deo licuit carnis aurum, de limi, quibus putas, sordibus excusato censu eliquasse. Sed ne dilutior videatur autoritas carnis, quia non & ipsam propriè manus diuina tractauit, sicuti limum. Quando in hoc tractauit limum, vt postmodum caro fieret ex limo, carnis vtique negotium gessit. Sed adhuc velim discas quando & quomodo caro floruerit ex limo. Neque enim, vt quidam volunt, illæ pelliceæ tunicæ, quas Adam & Eua paradisum exuti induerunt, ipsæ erunt carnis ex limo reformatio, cùm aliquantò prius & Adam substantiæ suæ traducem in fœmina iam carne recognouerit: Hoc nunc os ex ossibus meis, & caro ex carne mea: & ipsa delibatio masculi in fœminam

carne

carne ſuppleta ſit, limo opinor ſupplenda, ſi Adam adhuc limus. Obliteratur igitur & deuoratus eſt limus in carnem. Quando? cùm factus eſt homo in animam viuam, de dei flatu, vaporeo ſcilicet & idoneo torrere quodãmodo limum in aliam qualitatem, quaſi in teſtã, ita in carnem. Sic & figulo licet argillam temperato ignis adflatu in materiam robuſtiorem recorporare, & aliam ex alia fingere ſpeciem, aptiorem priſtina, & ſui iam generis ac nominis. Nam etſi ſcriptũ eſt, nunquid argilla dicet figulo, id eſt, homo deo? & ſi Apoſtolus in teſtaceis ait vaſculis, tamen & argilla homo, quia limus antè: & teſta caro, quia ex limo per adflatus diuini vaporem, quam poſtea pelliceæ tunicæ, id eſt, cutes ſuperductæ veſtierũt. Vſqueadeò, ſi detraxeris cutem, nudaueris carnẽ: Ita quod hodie ſpolium efficitur, ſi detrahatur, hoc fuit indumentum cùm ſuperſtruebatur. Hinc & Apoſtolus circuncisionem, deſpoliationem carnis appellãs, tunicam cutẽ confirmauit. Hæc cùm ita ſint, habes & limum de manu dei glorioſum, & carnem de afflatu dei glorioſiorem, quo pariter caro & limi rudimenta depoſuit, & animæ ornamẽta ſuſcepit. Non es diligentior deo, vti tu quidem Scythicas & Indicas gemmas, & rubentis maris grana candentia, non plumbo, non ære, non ferro, ne argento quoque oblaquees, ſed electiſſimo & inſuper operoſiſſimo deſcrobes auro: vinis item, & vnguentis precioſiſſimis quibuſque vaſculorum prius congruentiam cures: proinde perſpectæ ferruginis gladiis vaginarum adæques dignitatem: Deus verò animæ ſuæ vmbram, ſpiritus ſui auram, oris ſui operam viliſſimo alicui commiſerit capulo, & indignè collocando vtique damnauerit. Collocauit autem an potius inſeruit & immiſcuit carni, tanta quidem cõcretione vt incertum haberi poſſit, vtrúmne caro animam, an carnem anima circunferat: vtrúmne animæ caro, an anima appareat carni: ſed & ſi magis animam inuehi atque dominari credendum eſt, vt magis deo proximam, hoc quoque ad gloriam carnis exuberat, quòd proximam deo & continet, & ipſius dominationis compotem præſtat. Quem enim naturæ vſum, quem mundi fructum, quem elementorum ſaporem, non per car-

Recorporare.

Tunica cutis.

Rudimenta limi. 6

nem anima depascitur? quidni? per quam omni instrumento sensuum fulta est, visu, auditu, gustu, odoratu, contactu: per quam diuina potestate respersa est, nihil non sermone perficiens, vel tacitè præmisso. Et sermo enim de organo carnis est. Artes per carnem: studia, ingenia, per carnem, opera, negotia, officia, per carnem: atque adeò totum viuere animæ carnis est, vt non viuere animæ nil aliud sit, quàm à carne diuertere. Sic etiam ipsum mori carnis est, cuius & viuere. Porrò si vniuersa per carnem subiacent animæ, carni quoque subiacēt: per quod vtaris, cum eo vtaris necesse est: ita caro dū ministra & famula animæ deputatur, cōsors & cohæres inuenitur: si temporalium, cur non & æternorū? Et hæc quidē velut de publica forma humanæ cōditionis in suffragiū carni procurauerim: videamus nunc de propria etiam

Propria Christiani nominis forma. Christiani nominis forma, quanta huic substantiæ friuolæ ac sordidæ, apud deum prærogatiua sit: & si sufficeret illi quòd nulla omninò anima salutem possit adipisci, nisi dum in carne, crediderit? adeò caro salutis est cardo, de qua cùm anima deo allegitur, ipsa est quæ efficit, vt anima allegi possit. Sed & caro abluitur, vt anima emaculetur. Caro vngitur, vt anima cōsecretur. Caro signatur, vt & anima muniatur. Caro manus impositione adumbratur, vt & anima spiritu illuminetur. Caro corpore & sanguine Christi vescitur, vt & anima de deo saginetur. Non possunt ergo separari in mercede, quas opera coniungit. Nam & sacrificia deo grata, conflictationes dico animæ, ieiunia, & seras & aridas escas, & adpendices huius officij sordes, caro de proprio suo incōmodo instaurat. Virginitas quoque & viduitas, & modesta in occulto matrimonij dissimulatio, & vna noticia eius, de bonis carnis Deo adolētur. Age iam quid de ea sentis, cum pro nominis fide in medium extracta, & odio publico exposita decertat, cum in carceribus maceratur, teterrimo lucis exilio, penuria mundi, squalore, pædore, contumelia victus, ne somno quidem libera, quippe ipsis etiam cubilibus vincta, ipsisque stramentis lancinata, cùm iam & in luce omni tormentorum machinatione laniatur, cùm denique suppliciis erogatur enisa reddere Christo

Cardo salutis. Ablui. Vngi. Signari. Manus impositio. Eucharistia. Sacrificia Deo grata. Ieiunia. Neglectus corporis. Nomen. Martyrium.

vicem

vicem moriendo pro ipso, & quidem per eandem crucem sæpe, nedum per atrociora quoque ingenia pœnarum. Næ illa beatissima & gloriosissima, quæ potest apud Christum dominum parêre debito tanto, vt hoc solum debeat ei, quod ei debere desierit: hoc magis vincta quòd absoluta. Igitur, vt retexam, quam deus manibus suis ad imaginem dei struxit, quam de suo afflatu ad similitudinē suæ viuacitatis animauit: quam incolatui, fructui, dominatui, totius suæ operationis præposuit: quàm sacramentis suis disciplinísque vestiuit, cuius mundicias amat, cuius castigationes probat, cuius passiones sibi adpreciat, hæccine non resurget totiens dei? Absit vt deus manuum suarum operam, ingenij sui curam, adflatus sui vaginā, molitionis suæ reginam, liberalitatis suæ hæredem, religionis suæ sacerdotem, testimonij sui militem, Christi sui sororem, in æternum destituat interitum. Bonum deum nouimus: solum optimum à Christo eius addiscimus, qui dilectionem mandans post suam in proximum, faciet & ipse quod præcepit: diliget carnem tot modis sibi proximam: & si infirmam, sed virtus in infirmitate perficitur: & si imbecillam, sed medicum non desiderant, nisi malè habentes: & si inhonestam, sed inhonestioribus maiorem circundamus honorem: & si perditam, sed ego, inquit, veni, vt quod periit, saluum faciam: & si peccatricem, sed malo mihi, inquit, salutem peccatoris, quàm mortem: & si damnatam, sed ego, inquit, percutiam, & sanabo. Quid ea exprobras carni, quæ deum expectant: quæ in deū sperant, quæ honorantur ab illo quibus subuenit? Ausim dicere, si hæc carni non accidissent, benignitas, gratia, misericordia, omnis vis dei benefica vacuisset. Tenes scripturas, quibus caro infuscatur? tene etiā quibus inlustratur. Legis cùm quando deprimitur? adige oculos, & cùm quando releuatur. Omnis caro fœnum, non solum pronunciauit Esaias, sed &, Omnis caro videbit salutare dei. Notatur in Genesi, dicens: Non manebit spiritus meus in hominibus istis, quia caro sunt. Sed & auditur per Iohelem: Effundam de spiritu meo in omnem carnem. Apostolum quoque ne de vno stylo noris, quo carnē plerumque compūgit. Nam etsi negat habitare boni quicquam

Ingenia pœnarum.

in carne sua: & si adfirmat eos qui in carne sint, deo placere non posse, quia concupiscat aduersus spiritum: & si qua alia ita ponit, vt carnis non tamen substantia, sed actus inhonoretur: dicemus quidem alibi nihil propriè carni exprobrari oportere, nisi in animæ suggillationẽ, quod carnem ministerio sibi subigit. Verùm interim in illis literis Paulus est, cũ stigmata Christi in corpore suo portat: cùm corpus nostrum, vt dei templum vitiari vetat: cùm corpora nostra, membra Christi facit: cùm monet tollere & magnificare deũ in corpore nostro. Itaque si ignominiæ carnis resurrectionem eius expellunt, cur non dignitates potius inducent? Quoniã deo magis congruit in salutem redigere, quod reprobarit interdũ, quàm in perditionem dedere, quod etiam probauit. Hucusque de præconio carnis aduersus inimicos, & nihilominus amicissimos eius. Nemo enim tam carnaliter viuit, quàm qui negant carnis resurrectionem. Negantes enim pœnam, despiciunt & disciplinã. De quibus luculẽter & paracletus per prophetidẽ Priscam, Carnes sunt, & carnem oderunt. Quam si tanta autoritas munit, quanta illi ad meritum salutis patrocinari possit, nunquid etiam dei ipsius potentiam, & potestatem, & licẽtiam recensere debemus, an tantus sit qui valeat dilapsum & deuoratũ, & quibuscunque modis ereptum tabernaculum carnis reædificare, atque restituere? an & aliqua nobis exempla huius sui iuris in publico naturæ promulgarit, ne qui fortè adhuc sciant Deum nosse, qui non alia lege credendus est, quàm vt omnia posse credatur? Planè apud philosophos habes, qui mundum hũc innatum infectùmque defendant: sed multò melius quod omnes ferè hæreses natum & factum mundum annuentes cõditionem deo nostro adscribunt. Igitur confide illum totum hoc ex nihilo protulisse, & deum nosti fidendo quod tantum deus valeat. Nam & quidam infirmiores, hoc prius credere de materia potius subiacenti volunt ab illo vniuersitatem dedicatam secundum philosophos. Porrò etsi ita in vero haberetur, cùm tam longè alias substantias, longéque alias species ex reformatione materiæ diceretur protulisse, quàm fuisset ipsa materia, non minus defenderem

Prisca prophetis.

Conditionem appellat creationẽ hic & in sequentibus.

ex nihilo eum protulisse, si ea protulerat, quæ omninò non fuerant. Quo enim interest ex nihilo proferri, an ex aliquo, dum quod non fuit, fiat? quãdo etiam non fuisse, nihil sit fuisse. Sic & fuisse è contrario, nonnihil est fuisse. Nunc etsi interest, tamen vtrunque mihi adplaudit. Siue enim ex nihilo deus molitus est cũcta, poterit & carnem in nihilum productam exprimere de nihilo. Siue de materia modulatus est alia, poterit & carnem quocunque dehaustam euocare de alio. Et vtique idoneus est reficere, qui fecit: quanto plus est fecisse, quàm refecisse: initiũ dedisse, quàm reddidisse. Ita restitutionem carnis faciliorem credas institutione. Aspice nunc ad ipsa quoque exempla diuinæ potestatis. Dies moritur in noctem, & tenebris vsquequaque sepelitur. Funestatur mundi honor, omnis substantia denigratur. Sordent, silent, stupent cũcta: vbique iustitium est, quies rerum. Ita lux amissa lugetur. Et tamen rursus cum suo cultu, cum dote, cum sole, eadem & integra & tota vniuerso orbi reuiuiscit, interficiens mortem suam noctem, rescindens sepulturam suam tenebras, hæres sibimet existens, donec & nox reuiuiscat cum suo & illa suggestu. Reddaccendũtur enim & stellarum radii, quos matutina succensio extinxerat. Reducũtur & siderum absentiæ, quas temporalis distinctio exemerat. Redornantur & specula lunæ, quæ menstruus numerus adtriuerat. Reuoluuntur hyemes & æstates, & verna, & autumna, cum suis viribus, morib. fructibus. Quippe etiam terræ de cœlo disciplina est, arbores vestire post spolia, flores denuò colorare, herbas rursus imponere, exhibere eadem quæ absumpta sint semina: nec prius exhibere, quàm absumpta. Mira ratio: de fraudatrice seruatrix: vt reddat, intercipit: vt custodiat, perdit: vt integret, vitiat: vt etiam ampliet, prius decoquit. Siquidem vberiora & cultiora restituit quàm exterminauit. Re vera fœnore interitu, & iniuria vsura, & lucro damno semel dixerim vniuersa conditio recidiua est. Quodcunque conueneris, fuit: quodcunque admiseris, nihil non iterum est. Omnia in statum redeunt, quum abscesserint: omnia incipiunt, cùm desierint. Ideo finiuntur, vt fiant. Nihil deperit, nisi in salutem. Totus igitur hic ordo re-

Dies.

Vbique iustitium est.

uolubilis rerum, teſtatio eſt reſurrectionis mortuorum. Operibus eam præſcripſit deus antè, quàm literis: viribus prædicauit antè, quàm vocibus. Præmiſit tibi naturam magiſtram, ſubmiſſurus & prophetiam, quo facilius credas prophetiæ, diſcipulus naturæ: quo ſtatim admittas, cùm audieris, quod vbique iam videris: nec dubites deũ carnis etiam reſuſcitatorem, quem omnium noris reſtitutorem. Et vtique ſi omnia homini reſurgunt, cui procurata ſunt, porrò non homini, niſi & carni, quale eſt vt ipſa depereat in totum, propter quam & cui nihil deperit? Si parum vniuerſitas reſurrectionem figurat, ſi nihil tale conditio ſignat, quia ſingula eius non tam mori quã deſinere dicantur, nec redanimari, ſed reformari exiſtimentur, accipe pleniſſimum atque firmiſſimum huius ſpei ſpecimen. Siquidem animalis eſt res & vitæ obnoxia & morti, illum dico alitem orientis peculiarem, de ſingularitate famoſum, de poſteritate monſtruoſum: qui ſemetipſum libenter funerans renouat, natali fide decedens atque ſuccedens iterum Phœnix. Vbi iam nemo, iterum ipſe: qui non iam, alius idem. Quid expreſſius atque ſignatius in hanc cauſam, aut cui alij rei tale documentum? Deus etiam ſcripturis ſuis: Et florebis enim, inquit, velut phœnix, id eſt, de morte, de funere: vti credas, de ignibus quoque ſubſtantiã corporis exigi poſſe. Multis paſſeribus anteſtare nos dominus pronunciauit: ſi nõ & phœnicibus, nihil magnum: ſed homines ſemel interibunt, auibus Arabiæ de reſurrectione ſecuris. Talia interim diuinarum virium liniamenta, non minus parabolis operato deo, quàm locuto, veniamus & ad ipſa edicta atque decreta eius, quo quum maximè diuiſionẽ iſtam materiæ ordinamus. Exorſi enim ſumus ab autoritate carnis, an ea ſit cui dilapſæ ſalus competat: dehinc proſecuti de potentia dei, an tanta ſit quæ ſalutem conferre dilapſæ rei ſoleat: nunc ſi probauimus vtrunque, velim etiam de cauſa requiras: an ſit aliqua tam digna quæ reſurrectionem carnis neceſſariam, & rationi certè omni modo debitam vindicet: quia ſubeſt dicere, etſi caro capax reſtitui, etſi diuinitas idonea reſtituendi, ſed cauſa reſtitutionis præeſſe debebit. Accipe igitur & cauſam,

Phœnix.

10

Liniamenta diuinarũ virium.

ſam, qui apud deum neutrum diſcis tam optimum, quàm & iuſtum: de ſuo optimum, de noſtro iuſtum. Niſi enim homo deliquiſſet, optimum ſolummodo deum noſſet, ex naturæ proprietate, at nũc etiam iuſtum eum patitur, ex cauſæ ſuæ neceſſitate: tamen & hoc ipſo optimum, dum & iuſtum. Et bono enim iuuando, & malo puniendo, iuſtitiam exhibens, vtranque ſententiam bono præſtat: hinc vindicans, inde remunerãs illud. Sed cum Mar- 11
cione plenius diſces, an hoc ſit dei totum. Interim talis eſt noſter, meritò iudex, quia dominus: meritò dominus, quia autor: meritò autor, quia deus. Hinc & ille, neſcio quis, hæreticorum: Meritò non iudex, non enim deus. Meritò non dominus: nõ enim autor. neſcio iam ſi deus, qui nec autor quòd deus, nec dominus quòd autor. Igitur ſi deo & domino & autori congruentiſſimum eſt, iudicium in hominem deſtinare, de hoc ipſo an dominum & autorem ſuum agnoſcere & obſeruare curarit: an non id quoque iudicium reſurrectio expunget? Hæc erit tota cauſa, imò neceſſitas reſurrectionis, congruentiſſima ſcilicet Deo deſtinatio iudicij: de cuius diſpoſitione diſpicias, an vtrique ſubſtantiæ humanæ diiudicandæ cenſura diuina præſideat, tam animæ quàm & carni. Quod enim congruet iudicari, hoc competet etiam reſuſcitari. Dicimus plenum primò perfectúmque credendum iudicium dei, vt vltimum iam atque exinde perpetuum: vt ſic quoque iuſtum, dum non in aliquo minus: vt ſic quoque deo dignum, dũ pro tanta eius patientia, plenũ atque perfectum: itaque plenitudinem perfectionémque iudicij, non niſi de totius hominis repræſentatione conſtare: Totum porrò hominem ex vtriuſque ſubſtantiæ concretione parêre: idcircóque in vtraque exhibendum, quem totum oporteat iudicari: qui niſi totus, vtique non vixerit: Qualis ergo vixerit, talem iudicari: quia de eo quod vixerit, habeat iudicari. Vita eſt enim cauſa iudicij: per tot ſubſtantias diſpungenda, per quot & functa eſt. Age iam ſcindant aduerſarij noſtri carnis animæque contextum, prius in vitæ adminiſtratione, vt ita audeant ſcindere illud etiam in vitæ remuneratione. Negent operarum ſocietatem, vt meritò poſſint etiam mercedem

negare. Non sit particeps in sententia caro, si non fuerit & in causa. Sola anima reuocetur, si sola decedit. At enim non magis sola decedit, quàm sola decucurrit illud vnde decedit: vitam hanc dico. Adeò autem non sola anima transigit vitam, vt nec cogitatus, licet solos, licet nō ad effectum per carnem deductos, auferamus à collegio carnis. Siquidem in carne, & cum carne, & per carnem agitur ab anima, quod agitur in corde. Hanc denique carnis speciem, arcem animæ, etiam dominus in suggillatione cogitatuum taxat. Quid cogitatis in cordibus vestris nequam? Et, Qui conspexerit ad cōcupiscendum, iam adulterauit in corde. Adeò & sine opere & sine effectu, cogitatus, carnis est actus. Sed & si in cerebro, vel in medio superciliorum discrimine, vel vbiubi philosophis placet,

τὸ ἡγεμονικόν

Cogitatoriū.

principalitas sensuum cōsecrata est, quod hegemonicon appellatur, caro erit omne animę cogitatorium. Nunquā anima sine carne est, quandiu in carne est. Nihil nō cum illa agit, sine qua nō est. Quære adhuc an cogitatus quoque per carnem administrentur, qui per carnem dignoscuntur extrinsecus. Volutet aliquid anima, vultus operatur indicium: facies intentionum omnium speculum est. Negent factorum societatem, cui negare non possunt co-

Delinquentiæ

gitatorum. Et illi quidem delinquentias carnis enumerāt: ergo peccatrix tenebitur supplicio. Nos verò etiā virtutes carnis opponimus: ergo & bene operata tenebiurt præmio. Et si anima est, quæ agit & impellit in omnia, carnis obsequium est: Deum nōn licet aut iniustum iudicem credi, aut inertem: iniustum, si sociam bonorum operum à præmiis arceat, inertem si sociam malorum à suppliciis secernat: cùm humana censura eo perfectior habeatur, quod etiam ministros facti cuiusque deposcit, nec parcēs, nec inuidens illis, quò minus cum autoribus,
12 aut pœnæ, aut gratiæ communicent fructum. Sed quum imperium animę, obsequium carni distribuimus, prospiciendum est, ne & ex hoc alia argumentatione subuertāt, vt velint carnem sic in officio animę collocare, non quasi ministram, ne & sociam cogātur agnoscere. Dicent enim ministros & socios habere arbitrium ministrandi atque sociandi, & potestatem suæ voluntatis in vtrunque, homines

mines scilicet & ipsos : idcirco cum autoribus merita cõmunicare,quibus operam spontè accommodãt.Carnem autem nihil sapientem , nihil sitientem per semetipsam, non velle,non nolle de suo habentem, vice potius vasculi apparere animæ,vt instrumentum, nõ vt ministerium. Itaque animæ solius iudicium præsidere, qualiter vsa sit vasculo carnis : vasculum verò ipsum non esse sententiæ obnoxium : quia nec calicem damnaris , si quis eum veneno temperarit : nec gladium ad bestias pronunciaris, si quis eo latrocinium fuerit operatus . Iam ergo innocẽs caro,ex parte qua non reputabuntur illi operæ malæ : & nihil prohibet innocentiæ nomine saluam eam fieri . Licet enim nec bona opera reputentur illi , sicut nec mala: diuinę tamen benignitati magis competit innocentes liberare : beneficis enim debet . Optimi est autem etiam quod non debetur offerre . Et tamen calicem,non dico venenarium, in quem mors aliqua ructarit,sed frictricis, vel archigalli , vel gladiatoris , aut carnificis spiritu infectum , quæro an minus damnes , quàm oscula ipsorum? nostris quoque sordibus nubilum,vel non pro animo tẽperatum , elidere solemus , quo magis puero irascamur. gladium verò latrociniis ebrium quis non à domo tota, nedum à cubiculo , nedum à capitis sui officio relegarit : præsumens scilicet , nihil aliud se quàm inludia animarũ somniaturũ, vrgentium & inquietantiũ sanguinis sui concubinũ? At enim & calix bene sibi conscius,& de diligẽtia ministerij cõmẽdatus, de coronis quoq; potatoris sui inornabitur,aut aspergine florum honorabitur : & gladius bene de bello cruẽtus,& melior homicida, laudem suam consecratione pensabit. Est'ne ergo & in vascula & in instrumenta sententiam figere,vt dominorum & autorum meritis & ipsa communicent ? aut huic quoque argumẽtationi satisfecerim ,licet ab exemplo vacet diuersitas rerum. Omne enim vas vel instrumentum aliunde in vsus venit,extranea omnino materia à substãtia hominis.Caro autem ab exordio vteri consata, conformata, congenita animę,etiam in omni operatione miscetur illi. Nam & si vas vocatur apud Apostolum,quam iubet in honore tractari , eadem tamen ab eodem homo exterior ap-

σκεῦος. *Vas.*

pellatur: ille ſcilicet limus, qui prior titulo hominis incisus eſt, nō calicis, aut gladij, aut vaſculi vllius. Vas enim capacitatis nomine dicta eſt, quà animam capit & continet: homo verò de communione naturæ, quæ eam non inſtrumentum in operationibus habet, ſed miniſterium. Ita & miniſterium tenebitur iudicio, etſi de ſuo nihil ſapiat: quia portio eſt eius, quæ ſapit, nō ſupellex. Hoc & Apoſtolus ſciēs, nihil carnē agere per ſemetipſam, quod nō animæ deputetur, nihilominus peccatricem iudicat carnem: ne eo quod ab anima videatur impelli, iudicio liberata credatur. Sic & cùm aliquas laudis operas carni indicit, glorificate, & tollite Deū in corpore veſtro, certus & hos conatus ab anima agi, idcirco tamen & carni eos mādat, quia & illi fructum repromittit. Alioquin nec exprobratio competiſſet in alienam culpæ, nec adhortatio in extraneam gloriæ: & exprobratio enim, & exhortatio vacarent erga carnem, ſi vacaret & merces, quæ in reſurrectione captatur. Simplicior quiſque fautor ſententiæ noſtræ putabit, carnem etiam idcirco repręſentādam eſſe iudicio: quia aliter anima nō capiat paſſionem tormenti ſeu refrigerij: vtpote incorporalis, hoc enim vulgus exiſtimat. Nos autem animam corporalem, & hîc profitemur, & in ſuo volumine probamus, habētem proprium genus ſubſtantiæ, ſoliditatis, per quam quid & ſentire & pati poſſit. Nam & nunc animas torqueri, fouerìque penes inferos, licet nudas, licet adhuc exules carnis, probauit Lazari exemplum. Dedi igitur aduerſario dicere, Ergo quæ habet corpulentiam propriam, de ſuo ſufficiet ad facultatem paſſionis & ſenſus, vt nō egeat repræſentatione carnis: imò eatenus egebit, non quia ſentire quid ſine carne nō poſſit, ſed quia neceſſe eſt illam etiam cum carne ſentire. Quantum enim ad agendum de ſuo ſufficit, tātum & ad patiendum. Ad agendum autem minus de ſuo ſufficit. Habet enim de ſuo ſolummodo cogitare, velle, cupere, diſponere: ad perficiendum autem operam carnis expectat. Sic itaque & ad patiendum ſocietatem carnis expoſtulat, vt tam plenè per eā pati poſſit, quàm ſine ea plenè agere nō potuit. Et ideo in quę de ſuo ſufficit, eorū interim ſententiam pēdit, concupiſcentiæ

Hic & in ſequentibus memineris te Tertullianum legere.
Liber de anima.

tiæ,& cogitatus,& voluntatis. Porrò si hæc satis essent ad plenitudinem meritorum, vt non requirerentur & facta: sufficeret in totum anima ad perfectionem iudicij, de his iudicāda, in quæ agenda sola suffecerat. Cùm verò etiam facta deuincta sint meritis, facta autem per carnem admi nistrentur, iam non sufficit animam sine carne foueri, siue cruciari, pro operibus etiam carnis, etsi habet corpus, etsi habet membra, quæ proinde illi nō sufficiunt ad sentiendum plenè, quemadmodum nec ad agendum perfectè. Idcirco pro quo modò egit, pro eo & patitur apud inferos, prior degustans iudicium, sicut prior induxit admissum: expectans tamen & carnem, vt per illam etiam facta compenset, cui cogitata mandauit. Denique hæc erit ratio in vltimum finem destinati iudicij, vt exhibitione carnis omnis diuina censura perfici possit. Alioquin non sustineretur in finem, quod & nunc animæ decerpūt apud inferos, si solis animabus destinaretur. Hucusque præstructionibus egerim ad muniendos sensus omnium scripturarum, quæ carnis recidiuatum pollicentur. Cui 14
cùm tot autoritates iustorum patrociniorum procurent, honores dico substantiæ ipsius, tum vires dei, tum exempla earum, tum rationes iudicij & necessitates ipsius: vtique secundum præiudicia tot autoritatum scripturas intelligi oportebit, nō secundum ingenia hæreticorum, de sola incredulitate venientia: quia incredibile habeatur restitui substantiam interitu subductam, non quia aut substantiæ ipsi inemeribile sit, aut deo impossibile, aut iu dicio inhabile: planè incredibile, si nec prędicatum diuinitus fuerit: nisi quod & si prædicatum id à deo nō fuisset, vltrò præsumi debuisset, vt propterea non prædicatū, quia tot autoritatibus præiudicatū. At cùm diuinis quoque vocibus personat, tanto abest vt aliter intelligatur quàm desiderant illa, à quibus etiam sine diuinis vocibus persuadetur. Videamus igitur hoc primùm, quonam titulo spes ista proscripta sit. Vnum, opinor, apud omnes edictum dei pendet, resurrectio mortuorum. Duo verba *Resurrectio.*
expedita, decisa, detersa: ipsa conueniam, ipsa discutiam, cui se substantiæ addicant. Cùm audio resurrectionem homini imminere, quæram necesse est quid eius cade-

hæc itaque dispectio tituli, & præconij ipsius, fidem vtique defendens vocabulorum, illuc proficere debebit, vt si quid pars diuersa turbat obtentu figurarum & ænigmatum, manifestiora quæque præualeant, & de incertis certiora præscribant. Nacti enim quidam solennissimam eloquij prophetici formam, allegorici & figurati plerunque, nõ tamen semper, resurrectionem quoque mortuorum manifestè annunciatam, in imaginariam significationem distorquent, asseuerantes ipsam etiam mortem spiritaliter intelligendam. Non enim hanc esse in vero, quæ sit in medio, discidiũ carnis atque animæ, sed ignorantiam dei, per quam homo mortuus deo non minus in errore iacuerit quàm in sepulchro. Itaque & resurrectionem eam vindicandam, qua quis adita veritate redanimatus & reuiuificatus deo, ignorantiæ morte discussa, velut de sepulchro veteris hominis eruperit: quia & dominus scribas & pharisæos sepulchris dealbatis adæquauerit. Exinde ergo resurrectionem fidei consecutos cum domino esse, cùm eum in baptismate induerint. Hoc denique ingenio etiam in colloquiis sæpe nostros decipere consuerunt: quasi & ipsi resurrectionem carnis admittant, Væ, inquiunt, qui non in hac carne resurrexerit: ne statim illos percutiant, si resurrectionem statim abnuerint. Tacitè autem secundum cõscientiam suam hoc sentiunt: Væ qui non, dum in hac carne est, cognouerit arcana hæretica: hoc est enim apud illos resurrectio. Sed & plerique ab excessu animæ resurrectionem vindicantes, de sepulchro exire, de seculo euadere interpretantur, quia & seculum mortuorum sit habitaculum, id est, ignorantium deum: Vel etiam de ipso corpore, quia & corpus vice sepulchri conclusam animam, in secularis vitæ morte detinebat. Ob huiusmodi igitur coniecturas primam præstructionem eorum depellam, qua volunt omnia Prophetas per imagines concionatos: quando si ita esset, ne ipsæ quidem imagines distingui potuissent, si nõ & veritates prædicatæ fuissent, ex quibus imagines deliniarentur. Atque adeò si omnia figuræ, quid erit illud cuius figuræ? quomodo speculum obtendes, si nusquam est facies? Adeò autem non omnia imagines, sed & ve-

Propheticum eloquium.

Resurrectio spiritalis quorundam.

ritates: nec omnia vmbræ, sed & corpora: vt in ipsum quoque dominum insigniora quæque luce clarius prædicarentur. Nam & virgo concepit in vtero, non figuratè, & peperit Emmanuelem, nobiscum dominum Iesum, non obliquè. Etsi obliquè, accepturum virtutem Damasci & spolia Samariæ: sed manifestè, venturum in iudicium cum presbyteris & archontibus populi. Nam & tumultuatæ sunt gentes in persona Pilati, & populi meditati sunt inania, in persona Israëlis. Astiterunt reges terræ. Herodes: & archontes congregati sunt in vnum, Annas & Caiphas aduersus dominum & aduersus Christum eius. Qui & tanquam ouis ad victimam adductus est, & tanquā agnus ante tōdentē se scilicet Herodē sine voce, sic nō aperuit os suū, dorsum suū ponēs ad flagella, & maxillas ad palmas, & faciem non auertens à fœditate sputorum: deputatus etiam inter iniquos, perfossus manus & pedes: sortem passus in vestimento, & potus amaros, & capitum irridentium nutus, triginta argenteis appreciatus à proditore. Quę hic figurę apud Esaiam? quę imagines apud Dauid? quæ ænigmata apud Hieremiam? ne virtutes quidē eius per parabolas profatos. Aut nunquid nec oculi patefacti sunt cæcorū, nec inclaruit lingua mutorum, nec manus aridæ & genua dissoluta reualuerunt, nec clodi salierunt vt ceruus: quę & ipsi spiritaliter quoque interpretari solemus secundum comparationem animalium vitiorum à domino remediatorum, cùm tamen & carnaliter adimpleta sunt, ostendunt prophetas in vtranque speciem prædicasse, saluo eo quod plures voces eorum nudæ & simplices, & ab omni allegoriæ nubilo puræ defendi possint: vt cùm exitus gentium & vrbium resonant, Tyri & Ægypti, & Babylonis, & Idumææ, & Carthaginensium nauium: vt cùm ipsius Israëlis plagas, aut venias, captiuitates, restitutiones, vltimæq; dispersionis exitū perorant. Quis hęc interpretabitur magis q̄ recognoscet? res in literis tenētur, vt literę in reb⁹ legātur. Ita nō semper, nec in omnibus allegorica forma est prophetici eloquij, sed interdū & in quibusdā. Si ergo interdū & in quibusdā, inquis, cur nō & in edicto resurrectionis spiritaliter intelligendæ? quoniā quidē plurima ratio intercedit. Primò enim quid facient tot ac talia instru-

ἄρχοντες, id est, principes.

Veniæ.

menta diuina, ita apertè corporalem contestantia resurrectionem, vt nullam admittant figuratæ significantiæ suspicionem. Et vtique æquum sit, quod & supra demádauimus, incerta de certis, & obscura de manifestis præiudicari: vel ne inter discordiam certorum & incertorum, manifestorum & obscurorum, fides dissipetur, veritas periclitetur, ipsa diuinitas vt inconstans denotetur: Tum quod verisimile non est, vt ea species sacraméti, in quam fides tota committitur, in quam disciplina tota conniti- 16
tur, ambiguè annunciata, & obscurè proposita videatur: quando spes resurrectionis nisi manifesta de periculo & præmio, neminem ad eiusmodi præsertim religionem publico odio & hostili elogio obnoxiā persuaderet. Nullum opus certum, est mercedis incertæ. Nullus timor iustus, est periculi dubij. Et merces autem & periculū, in resurrectionis pendet euētu. Sed & si temporalia & localia & personalia dei decreta atque iudicia in vrbes & gentes, & reges, tam aperta prophetia iaculata est, quale est vt æternæ dispositiones eius & vniuersales in omne hominum genus lucem sui fugerint: quæ quanto maiora, tāto clariora esse deberent, vt maiora crederentur? Et puto deo nec liuorem, nec dolum, nec inconstantiam, nec lenocinium asscribi posse, per quæ ferè promulgatio maiorum cauillatur. Post hæc ad illas etiam scripturas respiciendum est, quæ non sinunt resurrectionem secundum animales istos, ne dixerim spiritales, aut hic iam in veritatis agnitione præsumi, aut ab excessu statim vitę vindicari. Cùm enim & tempora totius spei fixa sint sacrosancto stylo, nec liceat eam antè constitui, quàm in aduentu (opinor) Christi, vota nostra suspirant in seculi huius occasum, in transitum mundi quoque ad diem domini magnum, diem iræ & retributionis, diem vltimum & occultum, nec vlli præter quàm patri notum, & tamen signis atque portentis, & concussionibus elementorum, & conflictationibus nationum prænotatū. Euoluerem prophetias, si dominus ipse tacuisset, nisi quod & prophetiæ vox erant domini, sed plus est quod illas suo ore consignat. Interrogatus à discipulis quando euentura essent, quæ interim de templi exitu eruperant, ordinem tempo-

Dies domini magnus.

Prophetiæ.

rum primo Iudaicorum vſque ad excidium Hieruſalem, dehinc communium vſque ad concluſionem ſęculi digerit. Nam poſtea quàm edixit,& tunc erit Hieruſalem cõculcatui nationibus, donec adimpleãtur tempora nationum allegandarum ſcilicet à deo,& congregandarũ cum reliquo Iſraëlis: inde iam in orbem & in ſæculum prædicat ſecundum Iohelem & Danielem & vniuerſum cõſilium prophetarum,futura ſigna in ſole & luna & in ſtel
17 lis, concluſionem nationum cum ſtupore ſonitus maris, & motus perfrigeſcentium hominum præ metu & expectatione eorum quæ immineant orbi terræ. Virtutes enim,inquit,cælorum commouebuntur,& tunc videbunt filium hominis venientem in nubibus cum plurimo potentatu & gloria. Vbi autem cœperint iſta fieri,emergetis & eleuabitis capita veſtra, quod redemptio veſtra adpropinquarit. Et tamen appropinquare eam dixit, non adeſſe iam:& cùm cœperint iſta fieri,non cùm facta fuerint: quia cùm facta fuerint, tunc aderit redemptio noſtra,quæ eo vſque adpropinquare dicitur: erigens interim & excitans animos ad proximum iam ſpei fructum. cuius etiam parabola ſubtexitur tenereſcentium arborũ in caulem floris, & dehinc frugis antecurſorem: Ita & vos cùm videritis omnia iſta fieri,ſcitote in proximo eſſe regnum dei. Vigilate ergo omni tempore,vt dignemini effugere omnia iſta,& ſtetis ante filium hominis:vtique per reſurrectionem omnibus antè tranſactis. Ita & ſi in agnitione ſacramẽti fructificaſſet, ſed in domini repræſentatione floreſcit atque frugeſcit. Quis ergo dominum tam intempeſtiuè, tam acerbè excitauit iam ad dexteram dei,ad confringendam terram ſecundum Eſaiam, quæ puto adhuc integra eſt? Quis inimicos Chriſti iam ſubiecit pedibus eius ſecundum Dauid,quaſi velocior patre,omni adhuc popularium cœtu clamante,Chriſtianos ad leonem? Quis cælo deſcendentem Ieſum talem conſpexit,qualem aſcendentem Apoſtoli viderant,ſecũdum
18 angelorum conſtitutum? Nulla ad hodiernum tribus ad tribum pectora ceciderunt, agnoſcentes quem pupugerunt. Nemo adhuc excepit Heliam, nemo adhuc fugit antichriſtum, nemo adhuc Babylonis exitum fleuit, &
eſt

est iam qui resurrexit nisi hæreticus? Exiit planè iam de corporis sepulchro, etiã nũc febribus & hulceribus obnoxius: & cõculcauit iam inimicos, etiã nunc luctari habẽs cum mundi potentibus. Et vtiq; iam regnat, etiam nunc Cæsari quæ sunt Cæsaris debens. Docet quidẽ Apostolus Colossensibus scribens mortuos fuisse nos aliquãdo alienatos & inimicos sensus domini, cùm in operibus pessimis agebamus: dehinc cõsepultos Christo in baptismate, & conresuscitatos in eo per fidẽ efficaciæ Dei, qui illum suscitarit à mortuis. Et vos cùm mortui essetis in delictis & præputio carnis vestræ, viuificauit cum eo, donatis vobis omnibus delictis. Et rursus: Si cũ Christo mortui estis ab elemẽtis mundi, quomodo quidam quasi viuentes in mundo sentẽtiam fertis? Sed cùm ita nos mortuos faciat spiritaliter, vt tamen & corporaliter quãdoq; morituros agnoscat, vtique & resuscitatos proinde spiritaliter deputans, æquè non negat etiam corporaliter resurrecturos. Denique si resurrexistis, inquit, cum Christo, ea quæ sursum sunt quærite, vbi est Christus in dextera dei residens: ea quæ sursum sunt sapite, non quæ deorsum. Ita animo ostendit resurgere, quo solo adhuc possumus cælestia attingere: quæ non quæreremus, nec saperemus, si possideremus. Subiicit etiam: Mortui enim estis, scilicet delictis non nobis, sed vita nostra abscondita est cum Christo in deo. Nondum ergo apprehensa est, quæ abscondita est. Sic & Ioannes: Et nondum, ait, manifestatum est, quid futuri simus. Scimus quia si manifestauerit, similes ei erimus. Tanto abest vt simus iam quod nescimus: vtique sciturì si iam essemus. Adeò contemplatio est spei in hoc spatio per fidem: non præsentatio: nec possessio, sed expectatio: De qua spe & expectatione Paulus ad Galatas: Nos enim spiritu ex fide spem iustitiæ expectamus: non ait tenemus. Iustitiæ autem dei dicit ex iudicio quo iudicabimur de mercede. Ad quam pendens & ipse, cùm Philippẽsibus scribit, Si qua, inquit, concurram in resurrectionem quæ à mortuis, non quia iam accepi aut consummatus sum. Et vtique crediderat, & omnia sacramenta cognouerat, vas electionis, doctor Nationum, & tamen adiicit: Persequor autem si appre-

εἴπως καταντήσω εἰς τὴν ἐξανάστασιν.

hendam in quo sum apprehensus à Christo. Eo amplius; ego me, fratres, non puto adprehendisse, vnum planè, oblitus posteriorum in priora me extendens, secundum scopum persequor ad palmam incriminationis per quã cõcurrerem: vtiq; in resuscitationem à mortuis, suo tamen
19 tempore: sicut ad Galatas: Bene autem facientes ne tædeat: tempore enim suo metemur. Sicut & ad Timotheum de Onesiphoro: Det illi dominus inuenire misericordiam in illo die: In quem diem ac tẽpus & ipsi præcipit custodire mandatum immaculatum, inreprehensibile, in apparentiam domini Iesu Christi, quam suis temporibus ostendet, beatus & solus potens, & rex regnantium, & dominus dominantium, de deo dicens. De quibus temporibus & Petrus in actis: Pœniteat vos & respicite ab abolenda delicta vestra, vt tempora vobis superueniãt refrigerij ex persona dei, & mittat predesignatum vobis Christum, quem oportet accipere cælos adusque tempora exhibitionis omnium quæ locutus est deus ore sanctorum prophetarum. Quæ hæc tempora, cum Thessalonicensibus disce. Legimus enim qualiter conuersi sitis ab idolis, ad seruiendum viuo & vero deo, & ad expectandum à cælis filium eius, quem suscitauit ex mortuis, Iesum. Et rursus: Quæ enim spes nostra vel gaudium vel exultationis corona, quàm vt & vos coram domino deo nostro Iesu Christo in aduentu ipsius? Item, Corã deo & patre nostro in aduentũ domini nostri Iesu Christi, cum vniuersis sanctis eius. De quorũ dormitione minus miseranda docens, simul & tẽpora resurrectionis exponit, dicẽs: Si enim credimus quòd Iesus mortuus sit & resurrexit, sic & deus eos qui dormierũt, per Iesum adducet cum ipso. Hoc enim dicimus vobis in sermone dei, quod nos qui viuimus, qui remanemus in aduentũ domini nostri, nõ præueniemus eos qui dormierũt. Quoniam ipse dominus in iussu & in voce archangeli & tuba Dei descendet de cœlo, & mortui in Christo primi resurgẽt, deinde nos qui viuimus simul cum illis tollemur in nubibus obuiam Christo in aërem, & ita semper cum domino erimus. Quæ vox archangeli, quæ tuba Dei audita iam, nisi fortè in cubiculis hæreticorum? Nam etsi tuba

καὶ μόνος δυνάστης.

ba dei euangelicus ſermo dici poteſt, qui illos iam vocarit, ſed aut mortui erunt iam corporaliter, vt reſurrexerint, & quomodo viuunt? aut in nubes erepti, & quomodo hic ſunt? miſerrimi reuera vt Apoſtolus pronunciauit, qui in iſta tantum vita ſperantes habebuntur, excludendo, dũ præripiunt quod poſt illam repromittitur, fruſtrati circa veritatem, nõ minus quàm Phygelus & Hermogenes. Et ideo maieſtas ſpiritus ſancti perſpicax eiuſmodi ſenſuum, & in ipſa ad Theſſalonicenſes epiſtola ſuggerit: De temporibus autem & temporũ ſpatiis, fratres, non eſt neceſſitas ſcribendi vobis. Ipſi enim certiſſimè ſcitis quod dies domini quaſi fur nocte ita aduenıet. Cum dicent pax & tuta ſunt omnia, tunc illis repentinus inſiſtet interitus. Et in ſecũda, pleniore ſollicitudine ad eoſdem: Obſecro vos fratres, per aduentum Domini noſtri, & cõgregationem noſtram ad illum, ne cito commoueamini animo, neque turbemini, neque per ſpiritum, neque per ſermonem, ſcilicet pſeudoprophetarũ, neque per epiſtolam ſcilicet pſeudapoſtolorum, ac ſi per noſtram, quaſi inſiſtat dies domini. Ne quis vos ſeducat vllo modo, quoniam niſi veniat abſceſſio primo, huius vtiq; regni, & reueletur delinquentiæ homo, id eſt antichriſtus, filius perditionis, qui aduerſatur & ſuperextollitur in omne quod deus dicitur, vel religio, vti ſedeat in tẽplo dei, adfirmãs deum ſe. Nonne meminiſtis quod cum apud vos eſſem, hæc dicebam vobis? Et nunc quid detineat ſcitis, ad reuelandum eum in ſuo tempore. Iam enim arcanum iniquitatis agitatur, tantum qui nunc tenet teneat, donec de medio fiat: quis? niſi Romanus ſtatus, cuius abſceſſio in decem reges diſperſa antichriſtum ſuperducet, & tunc reuelabitur iniquus, quem dominus Ieſus interficiet ſpiritu oris ſui, & euacuabit apparentia aduentus ſui. Cuius eſt aduentus ſecũdum operationem ſatanæ in omni virtute & ſignis atque portentis mendacij, & in omni ſeductione iniuſtitię eis qui pereunt. Etiã in Apocalypſi Ioannis ordo temporum ſternitur, quem martyrum quoque animæ ſub altari vltionem & iudicium flagitantes ſuſtinere didicerunt, vt prius & orbis de pateris angelorum plagas ſuas ebibat, & proſtituta illa ciuitas à decẽ regibus

dignos exitus referat,& beſtia antichriſtus cum ſuo pſeudopropheta certamen eccleſiæ inferat, atque ita diabolo in abyſſum interim relegato, primæ reſurrectionis prærogatiua de ſolis ordinetur:dehinc & igni dato, vniuerſalis reſurrectionis cenſura de libris iudicetur. Cùm igitur & ſtatus temporum vltimorum ſcripturæ notent, & totã Chriſtianæ ſpei frugem in exordio ſeculi collocent, apparet aut tunc adimpleri totum quodcunque nobis à deo repromittitur:& vacat quod hic iã ab hæreticis vindicatur:aut ſi & agnitio ſacramenti,reſurrectio eſt, ſalua vtique illa creditur quæ in vltimo prædicatur, & ſequitur vt eo ipſo quod hæc ſpiritalis videtur,illa corporalis præiudicetur. quia ſi nulla tunc annunciaretur, meritò ſola hæc & tantummodo ſpirtalis vindicaretur: cùm verò & in vltimum tempus edicitur,corporalis agnoſcitur, quia
20 non & tunc ſpiritalis annunciatur. Cur enim iterum annunciaretur reſurrectio eiuſdem conditionis,id eſt ſpiritalis, cum aut nunc eam deceret expungi ſine vlla differentia temporum,aut tunc ſub omni clauſura. Ita nobis magis competit etiã ſpiritalem defendere reſurrectionẽ ab ingreſſu fidei,qui plenitudinem eius agnoſcimus exitum ſeculi. Vnum adhuc reſpondebo ad propoſitionem ptiorem allegoricarum ſcripturarũ, licere & nobis corporalem reſurrectionem de patrocinio figurati proinde eloquij prophetici vindicare. Ecce enim diuina in primordio ſententia terram hominem pronunciando: Terra es,& in terram ibis,ſecundum ſubſtãtiam ſcilicet carnis,quæ de terra erat ſumpta, & quæ prior homo fuerat appellata,ſicut oſtendimus, dat mihi diſciplinam in carnem quoque interpretandi,ſi quid iræ vel gratiæ in terrã deus ſtatuit: quia nec proprie terra iudicio eius obnoxiã eſt, quæ nihil boni ſeu mali admiſit, maledicta quidem quod hauſerit ſanguinem, ſed & hoc ipſum in figuram
21 carnis homicidæ. Nam & ſi iuuari ſeu lædi habet terra, id quoque propter hominem,vt ille iuuetur:ſiue lædatur per conſiſtorij ſui exitus, quo magis ipſe penſabit, quæ propter illum etiam terra patietur. Itaque & cum cõminatur terræ deus,carni potius comminari eum dicam: & cum quid terræ pollicetur,carni potius polliceri eum intelligam,

telligam, vt apud Dauid: dominus regnauit, exultet terra: id eſt, caro ſanctorũ, ad quã pertinet regni diuini fructus. Dehinc ſubiungit: Vidit & concuſſa eſt terra Mõtes ſicut cera liquefacti ſunt à facie domini, caro ſcilicet prophanorum, & videbunt enim eũ qui confixerunt. Atque adeo ſi ſimpliciter de terra elemento vtrunq; exiſtimabitur pronunciatũ, quomodo congruet & concuti & liquefieri eam à facie domini, quo ſupra regnante exultauit? Sic & apud Eſaiam, Bona terræ edetis, bona carnis intelligentur, quæ illã manent in regno dei reformatã & angelificatam, & cõſecuturã quæ nec oculus vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis aſcenderunt. Alioquin ſatis vanũ, vt ad obſequium deus fructibus agri, & cibariis vitæ huius inuitet, quę etiam in religioſis & blaſphemis ſemel homini addicta conditione cõmunicat, pluens ſuper bonos & malos, & ſolem ſuũ mittens ſuper iuſtos & iniuſtos. Felix nimirum fides, ſi ea conſecutura eſt, quibus hoſtes dei & Chriſti non modo vtuntur, verumetiã abutuntur, ipſam conditionẽ colentes aduerſus conditorem. Bulbos & tubera in terræ bonis deputabis, domino pronunciante, ne in pane quidem victurũ hominem. Sic Iudæi terrena ſolũmodo ſperando, cæleſtia amittunt, ignorãtes & panem de cæleſti repromiſſum & oleum diuinæ vnctionis, & vinum ſpiritus aqnam animæ vigorantis ex vite Chriſti. Sicut & ipſam terrã ſanctam, Iudaicum proprie ſolum reputant, carnem potius domini interpretandam, quæ exinde & in omnibus Chriſtum indutis ſancta ſit terra, verè ſancta per incolatum ſpiritus ſancti, verè lacte & melle manans, per ſuauitatem ſpei ipſius: verè Iudæa per dei familiaritatẽ. Non enim qui in manifeſto Iudæus, ſed qui in occulto, vt & templũ dei ad eadẽ ſit & Hieruſalẽ, audiens ab Eſaia, Exurge exurge Hieruſalem, induere fortitudinem brachij tui. Exurge ſicut in primordio diei, ſcilicet in illa integritate qua fuerat ante delictũ tranſgreſſionis. Quæ enim in eã Hieruſalem voces eiuſmodi cõpetent exhortationis & aduocationis, quæ occidit prophetas & lapidat ad ſe miſſos, & ipſum poſtremo dominum ſuũ confixit? Sed nec vlli omnino terræ ſalus repromittitur, quã oportet cum totius mũdi habitu præ-

Angelificata caro.

terire. Etiam si quis audebit terram sanctam paradisum potius argumentari, quam & patrum dici capiat, Adæ scilicet & Euæ: proinde & in paradisum restitutio carni videbitur repromissa quæ eum incolare & custodire sortita est, vt talis illuc homo reuocetur qualis inde pulsus est. habemus etiam vestimentorum in scripturis mentionem ad spem carnis allegorizare, quia & Apoc. Ioan. hi sunt, ait, qui vestimenta sua non coinquinauerunt cũ mulieribus, virgines. s. significans, & qui semetipsos castrauerũt propter regna cælorum. Itaq; in albis erũt vestibus, id est in claritate, in nube carnis, & in euãgelio indumentũ nuptiale sanctitas carnis agnosci potest. Itaq; Esaias docẽs qualẽ ieiunium elegerit dominus, cũ subiicit de mercede bonitatis, tũc, inquit, lumen tuũ temporaneũ erumpet, & vestimenta tua citius orientur: nõ subsericã vtiq; nec pallium, sed carnẽ volens accipi, ortum carnis resurrecturæ de mortis occasu prædicauit. adeò nobis quoq; suppetit allegorica defensio corporalis resurrectionis. Nã & cum legimus: Populus meus introite in cellas promas quãtulum, donec ira mea prætereat, sepulchra erunt cellæ promæ, in quibus paulisper requiescere habebũt, qui in finibus seculi sub vltima ira per antichristi vim excesserint. aut cur cellarum promarum potius vocabulo vsus est, & non alicuius loci receptorij, nisi quia in cellis promis caro salita & vsui reposita seruatur depromenda illinc suo tempore? Proinde enim & corpora medicata condimentis sepulturæ, mausoleis & monumentis sequestrantur, processura inde cum iusserit dominus. quod cũ ita intelligi congruat (& quæ enim ab ira dei cellariorum nos refugia seruabũt?) hoc ipso quòd ait, donec ira prætereat, quæ extinguet antichristũ, post iram ostendit processurã carnẽ de sepulcris, in quæ ante iram fuerit illata. nã & de cellariis non aliud effertur, quàm quod infertur, & post antichristi eradicationem agitabitur resurrectio. Scimus autem sicut vocibus ita & rebus prophetatum. tã dictis
22 quàm & factis prædicatur resurrectio. cũ Moyses manũ in sinum cõdit & emortuam profert, & rursus insinuat & viuidam explicat, nónne hoc de toto homine portẽdit? siquidem trina virtus dei per illa trina signa notabatur cũ

Dici capiat, pro dici liceat

Cellæ promæ

ſuo ordine, primò diabolum ſerpentẽ quanquàm formidabilem ſubactura homini, dehinc carnẽ de ſinu mortis retractura, atque ita omnem ſanguinem executura iudicio. De quo apud eũdem propheten, quoniam & veſtrũ, inquit deus, ſanguinem exquiram de omnibus beſtiis, & de manu hominis, & de manu fratris exquirã eum. Porrò nihil exquiritur niſi quod repoſcitur: nihil repoſcitur niſi quod & reddetur: & vtique reddetur quòd vltionis nomine repoſcetur & exquiretur. neq; enim vindicari poterit quod omnino non fuerit. Erit autẽ dum reſtituitur, vt vindicetur. In carnem itaq; dirigitur, quicquid in ſanguinem prædicatur, ſine qua non erit ſanguis. caro ſuſcitabitur, vt ſanguis vindicetur. Sunt & quædã ita pronunciata, vt allegoriæ quidem nubilo careant, nihilominus tamen ipſius ſimplicitatis ſuę ſitiant interpretationẽ, quale eſt apud Eſaiã: Ego occidã & viuificabo. certe poſteaquàm occiderit, viuificabit. Ergo per mortẽ occidens, per reſurrectionem viuificabit. caro eſt autẽ quæ occiditur per mortem, caro itaque & viuificabitur per reſurrectionẽ. certe ſi occcidere, carni animã eripere eſt, viuificare contrariũ eius carni animã referre eſt, caro reſurgat neceſſe eſt, cui anima per occiſionẽ erepta, referenda eſt per viuificationẽ. Igitur ſi & allegoricæ ſcripturę, & argumẽta rerũ, & ſimplices voces reſurrectionẽ carnis, quanquàm ſine nominatione ipſius ſubſtãtiæ ſubradiãt, quãto magis quę hanc ſpẽ in ipſas ſubſtãtias corporales ſpeciali mẽtione determinãt, non erũt deducẽdæ in quæſtionem?
Accipe Ezechielẽ: Et facta eſt, inquit, ſuper me manus do 23
mini, & extulit me ſpiritu dominus, & poſuit me in medio campi. is erat oſſibus refertus, & circunduxit me ſuper ea per circuitum, & ecce multa ſuper faciem cãpi, & ecce arida ſatis. & ait ad me, fili hominis ſi viuent oſſa iſta? & dixi, Adonai domine tu ſcis. & ait ad me, Propheta in oſſa hæc, & dices, oſſa arida audite ſermonem domini. hæc dicit dominus adonai oſſibus iſtis: Ecce ego affero in vos ſpiritum & viuetis, & dabo in vos ſpiritum, & reducam vos in carnes. circundabo vobis cutẽ, & dabo in vobis ſpiritum, & viuetis, & cognoſcetis quòd ego dominus. Et prophetaui ſecundum præceptum, & ecce vox

dum propheto, & ecce motus & accedebant ossa ad ossa. & vidi & ecce super ossa nerui & caro ascendit, & circũpositæ sunt eis carnes, & spiritus in eis non erat, & ait ad me: Propheta ad spiritum fili hominis, propheta, & dices ad spiritum: Hæc dicit dominus adonai: à quatuor ventis veni spiritus & spira in istis interemptis & viuant. & prophetaui ad spiritum sicut præcepit mihi, & introiuit in ea spiritus, & vixerunt & steterũt super pedes suos valentia magna satis. & ait ad me: Fili hominis, ossa ista omnis domus Israëlis est. Ipsi dicunt: Exaruerũt ossa nostra, & periit spes nostra, auulsi sumus in eis. propterea proph. ad eos: ecce ego patefacio sepulcra vestra, & eueham vos de sepulcris vestris populus meus, & inducã vos in terrã Israëlis, & cognoscetis quod ego dominus aperui sepulcra vestra, & eduxerim vos de sepulcris vestris: populus meus, & dabo vobis spiritum & viuetis, & requiescetis in terra vestra, & cognoscetis quod ego dominus locutus sim & fecerim, dicit dominus. Hanc quoque prædicationem scio qualiter concutiant in allegoriæ argumentationem: quia dicendo ossa ista omnis domus Israëlis est, in imaginem ea fecerit Israëlis, & à propria conditione transtulerit: atque ita figuratam esse non verã resurrectionis prædicationem. Statum enim Iudæorum deformari quodam modo emortuum & exaridum & dispersum in campo orbis. Itaque & imaginẽ resurrectionis in illum allegorizari, quia recolligi habeat & recompingi os ad os, id est trib. ad tribum, & populus ad populum & recorporari carnibus facultatum & neruis regni: atque ita de sepulcris .i. de habitaculis captiuitatis tristissimis atque teterrimis educi, & refrigerij nomine respirari, & viuere exinde in terra sua Iudæa. & quid post hęc? morietur sine dubio. & quid post mortem? nulla, opinor, resuscitatio, si non hæc erit ipsa quæ Ezechieli reuelatur. Sed enim & aliàs prędicatur resurrectio, ergo & hæc erit: & temerè in statum eam Iudaicarum rerum conuertunt. Aut si alia est illa quam defendimus, nihil mea interest, dum sit & corporum resurrectio, sicut & rerum Iudaicarum. denique hoc ipso quod recidiuatus Iudaici status de recorporatione & redanimatione ossium figuratur, id quoque

quoque euenturum ossib.probatur.Non.n. posset de ossib. figura componi, si non idipsum & ossib.euenturum esset.Nam etsi figmentum veritatis in imagine est, imago ipsa in veritate est sui, necesse est esse prius sibi, quo alij configuretur. De vacuo similitudo non competit: de nullo parabola non conuenit.Ita oportebit ossium quoque credi reuisceratione m & respirationem qualis dicitur,de qua possit exprimi Iudaicarum rerum reformatio qualis affingitur. Sed magis religiosum est veritatem de sua autoritate & simplicitate defendi, quam sensus diuinæ propositionis expostulat:si enim ad res Iudaicas spectaret hæc visio, statim, reuelato situ ossium subiecisset: ossa ista omnis domus Israëlis est, &c.deinceps. At cum ostensis ossibus, de propria spe eorum quid obloquitur, nondum nominato Israële,& fidem tentat prophetæ:Fili hominis si viuent ossa hæc,vt & ille responderet,domine tu scis: non vtique deus prophetæ fidem de ea re tentasset,quæ futura non esset,quàm nunquam Israël audisset, quam credi non oporteret:sed quoniã prædicabatur quidem resurrectio mortuorum, Israël verò pro sua incredulitate diffidens scandalizabatut: & aspiciens habitum senescentis sepulturæ desperabat resurrectionem, vel non in eam potius animũ dirigebat, sed in circũstantias suas: idcirco deus & prophetam quasi & ipsum dubium præstruxit ad constantiam prædicationis,reuelato ordine resurrectionis, & populo id credendum mandauit, quòd prophetæ reuelauit, ipsos dicens esse ossa quæ erant resurrectura, qui non credebant resurrectura. Denique in 24
clausula,& cognoscetis,inquit, quòd ego dominus locutus sim,& fecerim? id vtique facturus, quod fuerat locutus.cæterum non id facturus quod locutus,si aliter facturus quàm locutus. Planè etsi populus allegoricè mussitaret ossa sua arefacta,& spem suam perditam, dispersionis exitu querulus, merito videtur & deus figuratam desperationem figurata promissione consolatus. Sed cùm dispersionis quidem iniuria nondum populo accidisset, resurrectionis verò spes apud illum sæpissimè cecidisset, manifestus est de corporum interitu labefactans fiduciã resurrectionis: ita & deus eam restruebat fidem quam

populus destruebat. Quanquam etsi aliqua præsentium rerum tunc conflictatione mœrebat Israël, non idcirco in parabola accipienda esset reuelationis intentio, sed in testationem resurrectionis, vt in illam spem erigeret illos æternæ s. salutis & necessarioris restitutionis, & auerteret à respectu præsentium rerum. Ad hoc enim & alibi prophetes: Exibitis de sepulcris veluti vituli de vinculis soluti, & conculcabitis inimicos. Et rursum, Gaudebit cor vestrum, & ossa vestra velut herba orientur: quia & herba de dissolutione & corruptela seminis reformatur. In summa, si propriè in Israëlis statum resurgentium ossium imago cōtenditur, cur etiam non Israëli tantummodo, verum & omnib. gentibus eadem spes annunciatur, & recorporādarum & redanimandarum reliquiarū, & de sepulchris exuscitandorum mortuorum? de omnib. enim dictum est, Viuent mortui, & exurgent de sepulcris: ros enim qui à te est, medulla est ossib. eorum. Item alibi, Veniet adorare omnis caro in conspectu meo, dicit dominus. Quando? cum præterire cœperit habitus mundi huius. Suprà enim, quemadmodum cœlum nouum & terra noua, quæ ego facio in conspectu meo, dicit dominus, ita stabit semen vestrum. Tunc ergo quod subiicit implebitur. Et exibunt vtique de sepulchris, & videbunt artus eorum qui impiè egerūt, quoniam vermis illorum non decidet, & ignis eorū non extinguetur: & erunt conspectui omni carni, scilicet quæ resuscitata & egressa de sepulcris dominum pro hac gratia adorabit. Sed ne solummodo eorum corporum resurrectio videatur prædicari, quæ sepulcris demādantur, habes scriptum: Et mandabo piscibus maris, & eructabunt ossa quæ sunt comesta, & faciam compaginem ad compaginem, & os ad os. Ergo, inquis, & pisces resuscitabuntur, & cæteræ bestiæ & alites carniuoræ, vt reuomant quos comederunt: quia & apud Moysen legis exquiri sanguinem de omnibus bestiis? Non vtique. Sed idcirco nominantur bestiæ & pisces in redhibitione carnis & sanguinis, quo magis exprimatur resurrectio etiam deuoratorum corporum, cū de ipsis deuoratoribus exactio edicitur. Puto autem huius quoq; diuinæ potestatis documētum idoneū Ionam,

cum incorruptus vtraque ſubſtantia carne atque anima
de aluo piſcis euoluitur: & vtique triduo concoquendæ
carni viſcera ceti ſuffeciſſent, quàm capulum, quàm ſe- 25
pulcrum, quàm ſenium requietæ atque reconditæ alicu-
ius ſepulturæ. Saluo eo quod & beſtias, feros in Chriſtia-
num vel maximè nomen homines, vel ipſos etiam ini-
quitatis angelos figurauit, de quibus ſanguis exigetur
per vltionem penſandam. Quis ergo diſcendi magis affi-
nis, quàm præſumendi, & credendi diligentior, quàm cō-
tendendi, & diuinæ potius ſapientiæ religioſus, quàm ſuæ
libidinoſus, audiens aliquid à deo deſtinatum in carnes,
& cutes, & neruos, & oſſa, aliud quid hæc cōmentabitur,
quaſi non in hominem deſtinetur, quod in iſtas ſubſtan-
tias prædicatur? Aut enim nihil in hominem deſtinatur,
non liberalitas regni, non ſeueritas iudicij, non quodcū-
que eſt reſurrectio: aut ſi in hominem deſtinatur, neceſſe
eſt in eas ſubſtantias deſtinetur, ex quib. homo ſtructus
eſt, in quem deſtinatur. Illud etiam de argutiſſimis iſtis
demutatoribus oſſium, & carnium, & neruorū & ſepul-
crorum requiro, cur ſi quando in animam quid pronun-
ciatur, nihil aliud animam interpretantur, nec transfigu-
rant eam in alterius rei argumentum. Cum verò in ali-
quam ſpeciem corporalem quid edicitur, omnia potius
aſſeuerant, quàm quod nominatur. Si corporalia para-
bolæ, ergo & animalia. Si non & animalia, ergo nec cor-
poralia. Tam enim corpus homo, quàm & anima, vt non
poſſit altera ſpecies admittere ænigmata, altera exclude-
re. Satis hæc de prophetico inſtrumento, ad Euangelia
nunc prouoco, hic quoque occurſurus prius eidem aſtu-
tiæ eorum qui proindè & dominum omnia in parabolis
pronunciaſſe contendunt, quia ſcriptum eſt: Hæc omnia
locutus eſt Ieſus in parabolis, & ſine parabola nō loque-
batur ad illos, ſcilicet Iudæos. Nam & diſcipuli: Quare,
aiunt, in parabolis loqueris? & Dominus: Propterea in
parabolis loquor ad eos, vt videntes non videant, & au-
dientes non audiant, ſecundum Eſaiam. Quod ſi ad Iu-
dæos in parabolis, iam non ad omnes: ſi non ad omnes
in parabolis, iam non ſemper nec omnia parabolæ, ſed
quædam & ad quoſdam. Ad quoſdam autem dum ad Iu-

dæos. Nonnunquam planè & ad discipulos. Sed quomodo referat scriptura, considera. Dicebat autem & parabolam ad eos: ergo & non parabolam dicebat: quia
26 non notaretur cùm parabolam loquebatur, si ita semper loquebatur: & tamen nullam non aut ab ipso inuenias edisseratam, vt de seminatore in verbi administratione, aut à commentatore Euangelij præluminatam, vt iudicis superbi & viduæ instantis ad perseuerantiam orationis: aut vltro coniectandam, vt arboris fici dilatæ in spem, ad instar Iudaicæ infructuositatis. Quod si nec parabolæ obumbrant euangelij lucem, tanto abest vt sententiæ & definitiones, quarum aperta natura est, aliter quàm sonant sapiant. Definitionibus autem & sententiis dominus edicit, siue iudicium, siue regnum dei, siue resurrectionem: Tolerabilius erit, inquit, Tyro & Sidoni in die iudicij &, dicite illis quod appropinquauerit regnum dei. &, retribuetur tibi in resurrectione iustorũ. Si nomina absoluta sunt rerum, id est iudicij & regni dei, & resurrectionis, vt nihil eorum in parabolam comprimi possit, nec ea in parabolas compellantur, quæ ad dispositionem & transactionem, & passionem regni, iudicij, & resurrectionis prædicantur: atque ita corporalia defendentur, vt corporalibus destinata, id est nõ spiritalia, quia nõ figurata. Nam & ideo præstruximus tam corpus animæ quàm & carnis obnoxium esse mercedibus pro communi operatione pensandis, ne corporalitas animæ occasionem subministrans figurarum, corporalitatem carnis excludat: cum vtranque participem & regni, & iudicij, & resurrectionis oporteat credi: & nunc eò pergimus, vti corporalitatem carnalem propriè demonstremus à domino significari in omni resurrectionis mentione, salua animali, quàm & ipsam pauci receperunt. In primis cùm ad hoc venisse se dicit, vti quod periit saluũ faciat. Quid dicis perisse? hominem sine dubio. Totúmne an ex parte? vtique totum. Siquidem transgressio quę perditionis humanæ causa est, tam animæ instinctu ex concupiscentia, quàm & carnis actu ex degustatione commissa, totum hominem elogio trangressionis inscripsit, atque exinde merito perditionis impleuit. Totus itaque saluus fiet, qui

periit

periit totus, delinquendo totus: nisi si & ouis illa sine corpore amittitur, & sine corpore reuocatur. Nam si caro quoque eius cum anima (quod pecus totum est) humeris boni pastoris aduehitur, ex vtraque vtique substantia restituendi hominis exemplum est. Aut quàm indignū deo, dimidium hominem redigere in salutem, bene minus facere, cùm etiam secularium principū plena semper indulgētia vindicetur. Diabolus validior in hominis iniuriam intelligitur, totum eū elidens: deus infirmior renunciabitur, non totum eum releuans. Atquin & Apost. suggerit: Vbi delictum abundauerit, illic gratiam superabundasse. Quomodo denique saluus habebitur, qui poterit & perditus dici? carne scilicet perditus, anima verò saluus: nisi quod iam & anima in perdito constituatur necesse est, vt salua effici possit: id enim saluum effici oportebit, quod perditū fuerit. Porrò autem recipimus animæ immortalitatem, vt perdita non in interitum credatur, sed in supplicium, id est in gehenuam. Et si ita est, iam non animam spectabit salus saluā, scilicet sua natura per immortalitatem, sed carnem potius quam interibilem constat apud omnes. Aut si & anima interibilis, id est non immortalis quod & caro, iam & carni forma illa ex ęquo proficere debebit, proinde mortali & interibili, quia id quod perit, saluum facturus est dominus. Nolo nunc cōtentioso fune deducere, hac, an illac hominem perditio depostulet, dum vtrinque eum salus destinet, in ambas substantias peræquata. Ecce enim ex quacunque substātia hominem perisse præsumpseris, ex altera non perit. Saluus ergo erit iam ex qua nō perit, & saluus nihilominus fiet ex qua perit. Habes totius hominis restitutionē, dum & quodcūque eius perit, saluum facturus est dominus: & quodcunq; non perit, vtique non erit perditurus. Quis vltra de vtriusque substantiæ securitate dubitabit, cùm altera salutem consecutura sit, altera amissura eam non sit? Et tamen adhuc sensum rei exprimit dominus: Ego, dicens, veni non vt meam, sed vt patris qui me misit, faciam voluntatem. Quam oro te? vt omne quod dedit mihi, nō perdam ex eo quicquam, sed resuscitem illud in nouissima die. Quid à patre Christus acceperat, nisi

quod & induerat? hominem sine dubio, carnis animæq; texturã. Neutrum ergo eorũ quæ accepit, perire patietur: imò nec quicquam vtriusque, imò nec modicum: quòd si modicum caro, ergo nec carnem, quia nec modicum, nec quicquam. Atqui si non & carnem resuscitabit nouissima die, iam non modicum patietur perire de homine, sed pro tanta dixerim parte propè totum. Ingerens amplius: Hæc est patris voluntas, vt omnis qui videt filium & credit in eum, habeat vitam æternam: & suscitent illum nouissima die: plenitudinem extruit resurrectionis. Distribuit enim vtrique substãtiæ per officia priora mercedem salutis, & carni per quam filius aspiciebatur, & animæ per quam credebatur. Ergo dices, illis erit promissa res, à quib. Christus videbatur. Sit planè ita, vt & ad nos eadem spes inde manauerit. Nam si videntib. & idcirco credentibus fructuosa tunc fuerunt opera carnis atque animæ, multò magis nobis. Feliciores enim qui non viderunt & credunt: quando & si illis negaretur carnis resurrectio, certè felicioribus cõpetisset. Quomodo enim felices, si ex parte perituri? Sed & præcipit, eũ potius timendum, qui corpus & animam occidat in gehennam, id est dominum solum, non qui corpus occidant, animæ autem nihil nocere possint, id est humanas potestates. Adeò hic & anima immortalis natura recognoscitur, quæ non possit occidi ab hominibus: & carnis esse mortalitatem, cuius sit occisio, atque ita resurrectionem quoque mortuorũ carnis esse, quæ in gehennam nisi resuscitata non poterit occidi. Sed quoniã & hic de interpretatione corporis quæstio cauillatur, ego corpus hominis non aliud intelligã, quàm omnem istam struem carnis, quoquo genere materiarum concinnatur atque variatur, quod videtur, quod tenetur, quod denique ab hominib. occiditur. Sic & parietis corpus non aliud admittam quàm cæmenta, quàm saxa, quàm lateres. Siquis arcanum aliquod corpus inducit, ostendat, reuelet, probet ipsum esse etiam quod occidatur ab homine, & de illo erit dictũ. Item si animæ corpus opponit, vacabit astutia. Cùm enim vtrunque proponitur, corpus atque animam occidi in gehennam, distinguitur corpus ab anima, & relinquitur intelligi corpus

id quod in promptu sit, caro scilicet: quæ sicut occidetur in gehennam, si non magis à deo timuerit occidi: ita & viuificabitur in vitam æternam, si maluerit ab hominib. potius interfici. Proinde si quis occisionem carnis atque animæ in gehennam,ad interitũ & finem vtriusque substantiæ arripiet,non ad supplicium,quasi consumendarũ, non quasi puniendarũ:recordetur ignem gehennæ æternum prædicari,in pœnam æternam,& inde æternitatem occisionis agnoscat, propterea humanæ vt tẽporali prætimendam. Tunc & æternas substantias credet, quarum æterna sit occisio in pœnam. Certè cùm post resurrectionem corpus cum anima occidi habeat à deo in gehennã, satis de vtroque constabit,& de carnali resurrectione, & de æterna occisione. Absurdissimum alioquin si idcirco resuscitata caro occidatur in gehẽnam,vti finiatur, quòd & non resuscitata pateretur. In hoc scilicet reficietur ne sit,cui non esse iam euenit. Eidem nos spei fulciens, pas- 28
serum quoque subiungit exemplum, quod ex duob. non cadat alter in terram sine dei volũtate: vt & carnem quæ ceciderit in terram,proinde credas & resurgere posse per eiusdem dei voluntatem. Nam & si passerib. hoc non licet,sed nos multis passerib. antestamus, eò quòd cadentes resurgamus. Quorum denique capillos capitis omnes numeratos affirmans, saluos vtique repromittit. Perituros enim quæ ratio in numerum redegisset? nisi quia hoc est, vt omne quod pater mihi dedit, non perdam ex eo quicquam: id est, nec capillum: sicut nec oculum, nec dentem. Cæterum vnde erit fletus & dentium frendor in gehenna, nisi ex oculis & dẽtibus? occiso scilicet etiam corpore in gehennam, & detruso in tenebras exteriores, quæ oculorum propria sunt tormenta. Si quis in nuptiis minus dignis operib. fuerit indutus, constringendus statim manibus & pedib. vtpote qui cum corpore surrexerit. Sic ergo & recumbere ipsum in dei regno, & sedere in thronis Christi, & assistere tunc ad dexteram vel sinistram, & edere de ligno vitæ, corporalis dispositionis fidelissima indicia sunt. Videamus nunc an & Sadducæorum versutiam elidens, nostram magis sententiam erexerit. Causa opinor quæstionis, fuit destructio resurrectionis. Siqui-

dem Sadducæi neque animæ,neque carnis admittunt salutem : & ideo ex quo vel maximè spes resurrectionis labefactatur , ex eo argumentum problemati suo accommodauerunt: de carnis scilicet obtentu nupturæ néne post resurrectionem , sub eius mulieris persona quæ septem fratrib. nupta , in dubio haberetur , cui eorum restitueretur. Porrò seruentur sensus tam quæstionis quàm responsionis, & controuersiæ occursum est:Si enim Sadducæi quidem respuebant resurrectionem , dominus autem eam confirmat , & scripturarum ignaros increpans, earum scilicet quæ resurrectionem prædicassent , & virtutis dei incredulos , idoneæ vtique mortuis resuscitandis, postremò subiicens, Quoniam autem mortui resurgant : sine dubio & confirmando esse quod negabatur, id est resurrectionem mortuorum apud dominum viuorum , talem quoque eam confirmabat esse , qualis negabatur, vtriusque scilicet substantiæ humanæ. Neque. n. si nupturos tunc negauit , ideo nec resurrecturos demonstrauit. Atqui filios resurrectionis appellat , vt per eam quodammodo nasci habentes , postquàm non nubent, sed resuscitati : similes enim erunt angelis , quâ non nupturi, quia nec morituri, sed quâ transituri in statum angelicum , per indumentum illud incorruptibilitatis per substantiæ resuscitatæ tamen demutationem. Cæterum ne quæreretur, nupturi, siue morituri néne rursus essemus, si non eius vel maximè substantiæ restitutio in dubium vocaretur , quæ propriè & morte & nuptiis fungitur , id est carnis. Habes igitur dominum confirmantem aduersus hæreticos Iudæorum , quòd & nunc negatur apud Sadducæos Christianorum , solidam resurrectionem. Sic & si carnem ait nihil prodesse , ex materia dicti dirigendus est sensus. Nam quia durum & intolerabilem existimauerunt sermonem eius,quasi verè carnem suam illis edendam determinasset, vt in spiritu disponeret statum salutis,præmisit : Spiritus est qui viuificat. Atque ita subiunxit : Caro nihil prodest , ad viuificandum scilicet. Exequitur etiam quid velit intelligi spiritum:Verba quæ locutus sum vobis, spiritus sunt , vita sunt. sicut & suprà: Qui audit sermones meos,& credit in eum qui me misit,

habet

habet vitam æternam,& in iudicium nõ veniet,ſed tranſibit de morte ad vitam. Itaque ſermonem conſtituens viuificatorem,quia ſpiritus & vita ſermo, eundem etiam carnem ſuam dixit,quia & ſermo caro erat factus,proinde in cauſam vitæ appetendus, & deuorandus auditu, & ruminandus intellectu,& fide digerendus. Nam & paulò 29
ante carnem ſuam,panem quoque cœleſtem pronunciarat,vrgens vſquequaque per allegoriam neceſſariorũ pabulorum, memoriam patrum, qui panes & carnes Ægyptiorum preuerterant diuinæ vocationi. Igitur cõuerſus ad recogitatus illorum,quia ſenſerat diſpergendos, caro, ait,nihil prodeſt. Quid hoc ad deſtruendam carnis reſurrectionem? quaſi non liceat eſſe aliquid, quod & ſi nihil profit, aliud tamen ei prodeſſe poſſit. Spiritus prodeſt, viuificat enim. Caro nihil prodeſt,mortificatur enim. Itaque ſecũdum nos magis collocauit vtriuſque propoſitionem. Oſtendens enim quid profit,& quid nõ profit,pariter illuminauit quid cui profit, ſpiritũ ſcilicet carni mortificatæ viuificatorem. Veniet enim hora,inquit,cũ mortui audient vocem filij dei,& qui audierint,viuent. Quid mortuum,niſi caro,& quid vox dei, niſi ſermo, & quid ſermo, niſi ſpiritus? Meritò carnem reſuſcitaturus quod factus eſt ipſe, & ex morte quam paſſus eſt ipſe, & ex ſepulcro quò illatus eſt ipſe. Denique cũ dicit: Ne miremini quòd veniet hora in qua omnes qui in monumentis ſunt,audient vocem filij dei,& procedent:qui bona fecerunt,in vitæ reſurrectionem: qui mala,in reſurrect. iudicij:nemo iam poterit aliud mortuos interpretari,qui ſint in monumẽtis,niſi corpora & carnem:quia nec ipſa monumenta aliud quàm cadauerum ſtabula. Siquidem & ipſi homines veteres,i. peccatores,id eſt mortui per ignorantiam dei,quos monumenta intelligendos argumentantur hæretici, de monumentis proceſſuri in iudicium, apertè prędicantur. Cæterum quomodo de monumentis monumenta procedent? poſt dicta domini,facta etiã eius quid ſapere credamus de capulis, de ſepulcris mortuos reſuſcitantis? Cui rei iſtud? Si ad ſimplicem oſtẽtationem poteſtatis,aut ad præſentem gratiam redanimationis, nõ adeò magnum illi, denuò morituros ſuſcitari. enimvero

si ad fidem potius sequestrandam futuræ resurrectionis, ergo & illa corporalis præscribitur de documenti sui forma. Nec sustinebo dicentes, idcirco tunc resurrectionem animæ soli destinatam, in carnem quoque præcucurrisse, quia non potuisset aliter ostendi resurrectio animæ inuisibilis, nisi per visibilis substantiæ resuscitationem, malè deum norunt, qui non putant illum posse, quod non putant. & tamen sciunt potuisse, si instrumentũ Ioannis norunt. Qui n. animas adhuc solas martyrũ sub altari quiescentes conspectui subdidit, posset vtique & resurgentes oculis exhibere sine carne. At ego deũ malo decipere non posse, de fallacia solũmodo infirmum, ne aliter documenta præmisisse quàm rē disposuisse videatur: imò ne si exēplum resurrectionis sine carne nō valuit inducere, multò magis plenitudinem exempli in eadem substantia exhibere non possit. Nullum verò exemplum maius est eo, cuius exemplum est. Maius est autem, si animæ cum corpore resuscitabuntur in documentum sine corpore resurgendi, vt tota hominis salus dimidiæ patrocinaretur: quãdo exemplorum cōditio illud potius expeteret quòd minus haberetur, animæ dico solius resurrectionem, velut gustum carnis etiam resurrecturæ suo in tempore. Atque adeò secũdum nostram veritatem, exempla illa mortuorum à domino suscitatorum, commendabant quidem & carnis & animæ resurrectionem, ne cui substantiæ negaretur hoc donum, quæ tamen exempla eo minus aliquid ædebant (non. n. in gloriam, nec incorruptibilitatem, sed in mortem aliam suscitabantur) quàm ediderit Christus. Resurrectionem apostolica quoque instrumenta testantur. nam & apostolis nullum aliud negocium fuit dũtaxat apud Israëlem, quàm veteris testamenti resignandi, & noui consignandi, & potius iam Dei in Christo cōcionandi. Ita & de resurrectione nihil noui intulerant, nisi quòd & ipsam in gloriã Christi annunciabant, de cætero simplici & nota iam fide receptam sine vlla qualitatis quæstione, solis refragantib. Sadducæis: adeò facilius fuit negari in totum mortuorum resurrectionem, quàm aliter intelligi. Habes Paulum apud summos sacerdotes sub trib. inter Sadducæos & Pharis. fidei suæ professorem;

ſorem: Viri,inquit,fratres,ego Phariſæus ſum,filius Phariſæorum, de ſpe nunc & de reſurrectione iudicor apud vos: vtique communi,ne quia iam tranſgreſſor legis videbatur,de præcipuo fidei totius articulo, id eſt de reſurrectione, ad Sadducæos ſapere exiſtimaretur. Ita quam nolebat videri reſcindere fidem reſurrectionis,vtiq; confirmabat ſecundum Phariſæos, reſpuens negatores eius Sadducæos. Proinde & apud Agrippam nihil ſe ait proferre,citra quàm prophetæ annunciaſſent.Ergo ſeruabat reſurrectionem quoque qualem prophetæ annunciarãt. Nam & de reſurrectione mortuorum apud Moyſem ſcriptum commemorans,corporalem eam norat,in qua ſcilicet ſanguis hominis exquiri habebit. Itaque talem prędicabat,qualem & Phariſæi ſuſceperant,& dominus ipſe defenderat,& Sadducęi ne talem quoque crederent,in totum eſſe noluerant. Sed nec Athenienſes aliam intellexerant à Paulo portendi. denique irriſerant, non irriſuri omninò ſi animæ ſolius reſtitutionem ab eo audiſſent. Suſcepiſſent enim vernaculæ ſuæ philoſophiæ frequentiorem præſumptionem. At vbi nationes præconium reſurrectionis inauditæ retrò ipſa nouitate concuſſit,& digna incredulitas rei tantæ quæſtionibus fidem torquere cœpit,tunc & Apoſtolus per totum penè inſtrumentum fidem huius ſpei corroborare curauit,& eſſe eam oſtendens, & nondum tranſactam: & (de quo magis quærebatur) corporalem: & quod inſuper dubitabatur,non aliter corporalem. Nihil autem mirum,ſi & ex ipſius inſtrumento captentur argumenta, cùm oporteat hæreſes eſſe,quæ eſſe non poſſent, ſi non & perperam ſcripturæ intelligi poſſent. Nactæ denique hæreſes duos homines ab Apoſtolo æditos, interiorem, id eſt animam,& exteriorem, id eſt carnem: ſalutem quidem animæ, id eſt interiori homini: exitium verò carni,id eſt exteriori adiudicauerunt: quia ſcriptum ſit Corinthiis: Nam etſi homo noſter exterior corrumpitur, ſed interior renouatur de die & die. Porrò nec anima per ſemetipſam homo, quæ figmento iam homini appellato poſtea inſerta eſt: nec caro ſine anima homo, quæ poſt exilium animæ cadauer inſcribitur. Ita vocabulum conſertarum ſubſtan-

tiarum duarum quodammodo fibula eſt, ſub quo vocabulo non poſſunt eſſe niſi cohærentes. Porrò Apoſtolus interiorem hominem non tam animam quàm mentem atque animum intelligi mauult, id eſt, non ſubſtantiam ipſam, ſed ſubſtantiæ ſaporem. Siquidem Epheſiis ſcribens, in interiorem hominem habitare Chriſtum, ſenſibus vtique intimandum dominum ſignificauit. Denique adiunxit: per fidem, & in cordibus veſtris, & in dilectione. Fidem quidem & dilectionem, non ſubſtantiua animæ ponens, ſed conceptiua. In cordibus autem dicens, quæ ſubſtantiua ſunt carnis, iam & ipſum interiorem hominem carni deputauit, quem in corde conſtituit. Inſpice nunc quomodo exteriorem quidem hominem corrumpi allegarit, interiorem verò renouari die ac die. Nec illam corruptelam carnis affirmes, quam ex die mortis in perpetuum defectura patiatur: ſed quam in iſtius vitæ ſpacio ante mortem & vſque ad mortem vexationibus & preſſuris, tormentis atque ſuppliciis, nominis cauſa experietur. Nam & homo interior hic vtique renouari habebit per ſuggeſtum ſpiritus, proficiens fide & diſciplina die ac die: non illic, id eſt non poſt reſurrectionem, vbi non vtique die ac die renouari habemus, ſed ſemel ad ſummam. De ſequentibus diſce: quod enim ad præſens eſt, inquit, temporale & leue preſſuræ noſtræ per ſupergreſſum æternũ gloriæ pondus perficiet in nobis, nõ intuentibus quæ videntur, i. paſſiones: ſed quæ nõ vidẽtur, i. mercedes. Quæ enim videntur, tẽporalia ſunt: quę verò nõ videntur, æterna ſunt. Preſſuras enim & læſuras quibus corrũpitur homo exterior, vt leues & temporales, idcirco contẽnendas affirmat, præferens mercedũ æternarum inuiſibilium & gloriæ pondus in compenſationem laborum, quos hic caro patiendo corrumpitur. Adeò non illa eſt corruptio, quam in perpetuum carnis interitum, ad reſurrectionem expellendam exteriori homini aſſcribunt. Sic & alibi: Siquidem, ait, compatimur, vti & conglorificemur. Reputo enim non dignas eſſe paſſiones huius temporis, ad futuram gloriam, quæ in nobis habet reuelari. Et hic minora oſtendit incommoda præmiis ſuis. Porrò ſi per

31

Interior homo apud Paulum.

Per nomẽ hic intelligit profeſsionẽ Chriſtianam.

carnem

carnem compatimur, cuius eſt propriè paſſionibus corrumpi, eiuſdem erit & quod pro compaſſione promittitur. Atque adeò carni aſcribit preſſurarum proprietatem, vt & ſuprà dicat: Cùm veniſſemus autem in Macedoniam, nullā remiſſionem habuit caro noſtra. Dehinc 32
vt & animæ daret compaſſionem: In omnibus, inquit, compreſſi. Extrinſecus pugnæ, debellantes ſcilicet carnē: intrinſecus timor, affligens ſcilicet animam. Adeò etſi corrumpitur homo exterior, nō vt amittens reſurrectionem, ſed vt ſuſtinens vexationem corrumpi intelligitur, & hoc non ſine interiore. Ita amborum erit etiam conglorificari, ſicut & compati. Secūdum collegia laborum, conſortia etiam decurrant neceſſe eſt præmiorum. Eandem adhuc ſententiam exequitur, remunerationes vexationibus præferens. Scimus enim, inquit, quoniam & ſi terrena domus noſtri tabernaculi diſſoluatur, habemus domum non manufactam æternam in cælis, id eſt, pro hoc quòd diſſoluetur caro noſtra per paſſiones, domicilium conſecuturi ſumus in cœlis. Meminerat euangelicæ definitionis: Beati qui perſecutionem patiuntur propter iuſtitiam, quia illorum eſt regnum cælorum. Non tamen carnis reſtitutionem negauit, ſi compēſationē mercedis oppoſuit: cùm ipſi compenſatio debeatur, cui diſſolutio reputatur, ſcilicet carni. Sed quia domum dixerat, carnem, eleganter voluit & in mercedis comparatione vocabulo domus vti, ipſi domui quæ diſſoluetur per paſſionem, meliorem domum repromittens per reſurrectionem. Nam & dominus multas manſiones quaſi domus, apud patrem repromittit. Quanquā & de domicilio mundi poteſt intelligi, quo diſſoluto æterna ſedes repromittatur in cælis: quia & quæ ſequuntur, ad carnem manifeſtè pertinentia, oſtendunt priora non ad carnem pertinere. Diuiſionem enim facit Apoſtolus, cùm ſubiicit: Nam & hoc gemimus domicilium noſtrum, quod de cælo eſt, ſuperindui deſiderantes, ſiquidem exuti non nudi inueniamur, id eſt, antè volumus ſuperinduere virtutem cæleſtem æternitatis, quàm carne exuamur. Huius enim gratiæ priuilegium illos manet, qui ab euentu domini deprehendentur in carne, & propter duritias temporum anti-

chriſti merebuntur cōpendio mortis per demutationem expunctę concurrere cum reſurgentibus,ſicut Theſſalonicenſibus ſcribit. Hoc enim dicimus vobis in ſermone domini,quòd nos qui viuimus,qui remanemus in aduētu domini,non præueniemus eos qui dormierunt. Quoniam ipſe dominus in voce archangeli & in tuba dei deſcendet de cælo,& mortui in Chriſto reſurgēt primi. Dehinc nos cum ipſis ſimul rapiemur in nubibus obuiam Chriſto,& ita ſemper cum domino erimus. Horum demutationem ad Corinthios reddit, dicens: Omnes quidem reſurgemus,non autem omnes demutabimur,in atomo,in momētaneo motu oculi,in nouiſſima tuba:Sed illi ſcilicet ſoli qui inueniētur in carne. Et mortui,inquit, reſurgent primi, & nos immutabimur. Hac ergo prius diſpoſitione proſpecta,reliqua reuocabis ad ſuperiorem ſenſum. Nam cùm adiicit, Oportet enim corruptū iſtud induere incorruptelā,& mortale iſtud induere immortalitatem,hoc erit illud domicilium de cælo, quod gementes in hac carne ſuperinduere deſideramus, vtique ſuper carnem in qua deprehendemur, quia grauari nos ait,qui ſimus in tabernaculo, quod nolimus exui, ſed potius ſuperindui, vt deuoretur mortale à vita: ſcilicet dum demutatur,ſuperinduēdo quod eſt de cælis. Quis enim nō deſiderabit,dum in carne eſt, ſuperinduere immortalitatem,& continuare vitam lucrifacta morte per vicariam demutationem,ne inferos experiatur,vſque nouiſſimum quadrantem exacturos? Cæterùm demutationem etiam poſt reſurrectionem conſecuturus eſt,inferos iam expertus. Abhinc enim definimus carnem quidem omni modo reſurrecturam,atque illa ex demutatione ſuperuentura habitum angelicum ſuſcepturam. Aut ſi in his ſolis qui inuenientur in carne, demutari eam oportebit, vt deuoretur mortale à vita, id eſt, caro ab illo ſuperindumento cæleſti,æterno: ergo qui mortui deprehendentur, vitam non conſequentur, priuati iaṁ materia, & vt ita dixerim,eſca vitæ,id eſt carne. Aut neceſſe eſt recipiāt eam & illi:vt & in ipſis mortale deuorari poſſit à vita,ſi vitam ſunt conſequuturi. Sed in mortuis, inquis, iam deuora-
33 tum erit mortale iſtud. Nō vtique in omnibus. Quantos enim

enim licebit vel pridianos inueniri,tam recentia cadauera, vt nihil in illis deuoratum videri possit? Vtique enim deuoratum nõ aliud existimas,quàm interceptum,quàm abolitum,quàm omni sensu ereptum : quod comparêre omni genere cessauerit. Nec Gigantum autem antiquissima cadauera deuorata constabit, quorum crates adhuc viuunt.Diximus iam de isto alibi. Sed & proximè in ista ciuitate cùm odei fundamenta tot veterũ sepulturarum sacrilega collocarentur, quingentorũ ferè annorum ossa adhuc succida,& capillos olentes populus exhorruit.Cõstat nõ tantùm ossa durare,verùm & dentes incorruptos perennare,quæ vt semina retinentur fructificaturi corporis in resurrectione. Postremò & si tunc deuoratum inuenietur mortale in omnibus mortuis certè à morte,certè ab æuo,certè per ætatem,nunquid à vita,nũquid à superindumento , nunquid ab immortalitatis ingestu ? Porrò qui ab his ait deuoratum iri mortale,ab aliis negauit.Et vtiq; hoc à diuinis vitibus, nõ à naturalibus legibus perfici præstaríque conueniet . Ergo cùm à vita habeat deuorari quod mortale est,id exhiberi omnifariam necesse est vt deuoretur,&deuorari vt demutetur.Si ignem dicas accendi oportere , non potes id per quod accenditur alibi necessarium adfirmare,alibi non . Sic & cùm infulcit: Siquidem exuti non inueniemur nudi , de eis scilicet qui non in vita, nec in carne deprehendentur à die domini, non aliàs negauit nudos,quos prædixit exutos, nisi quia reuestitos voluit intelligi eadem substantia, qua fuerant spoliati.Vt nudi enim inuenientur,carne deposita,vel ex parte discissa siue detrita . Et hoc enim nuditas potest dici.Dehinc recipient eam, vt reinduti carnem , fieri possint etiam superinduti immortalitatẽ. Superindui enim nisi vestito iam conuenire non poterit. Proinde cùm dicit : Itaque confisi semper , & scientes quod cùm immoremur in corpore , peregrinemur à Domino , per fidem enim incedimus non per speciem , manifestum est hoc quoque non pertinere ad offuscationẽ carnis quasi separantis nos à domino.Et hic enim exhortatio fastidiendæ vitæ huius obuertitur,siquidẽ peregrinamur à domino q̃ diu viuimus. Per fidem incedentes, non per speciẽ,i.spe,

De Carthagine loquitur, vt puto.

non re,& ideo ſubiungit: Audentes autem & bonum ducentes magis peregrinari à corpore & immorari ad dominum, ſcilicet vt per ſpeciem magis incedamus quàm per fidem, per rem potius quàm per ſpem. Vides quàm *Martyria.* hic & corporum contemptum ad martyriorum præſtantiam referat. Nemo enim peregrinatus à corpore ſtatim
34 immoratur penes dominum, niſi ex martyrij prærogatiua, paradiſo ſcilicet non inferis deuerſurus. *Deuerſurus, pro diuerſurus.* Defecerant autem Apoſtolo verba ad ſignificandum de corpore exceſſum? An ratione etiam nouè loquitur? temporalem enim abſentiam à corpore volens ſignificare, peregrinari nos ab eo dixit, quoniam qui peregrinatur, etiam reuertetur in domicilium. Exinde etiam ad omnes, Et ideo geſtimus, inquit, ſiue peregrinãtes, ſiue immorãtes placere illi. Omnes enim manifeſtari nos oportet pro tribunali Chriſti. Si omnes, & totos: ſi totos, & interiores & exteriores, id eſt tã animas quàm & corpora, vti vnuſquiſque, inquit, reportet per corpus ſecundum quæ geſſit bonum, ſiue malum. Hoc iam quomodo legas, quæro. quaſi turbatè enim per hyperbaton ſtruxit, vtúmne quæ per corpus reportanda erunt, an quæ per corpus geſta ſunt. Sed & ſi quæ per corpus reportanda ſunt, corporalis indubitatè reſurrectio eſt: & ſi quę per corpus geſta ſunt, per corpus vtique penſanda ſunt, per quod & geſta ſunt. Ita totus hic à capite tractatus Apoſtoli tali clauſula detextus qua carnis reſurrectio oſtenditur, ſecundum hæc erit intelligendus quæ cum clauſula conſonant. Si enim adhuc ad ſuperiora reſpectes, vnde mentio hominis exterioris & interioris inducta eſt, nónne & dignitatem & ſpẽ carnis integram inuenies? Dum enim de lumine quod illuxerit deus in cordibus noſtris ad illuminationem agnitionis glorię ſuæ in perſona Chriſti, dicit habere nos theſaurum iſtum in teſtaceis vaſis, ſcilicet in carne, vtrúmne quia teſtacea eſt ſecundum originem ſcilicet ex limo de- *Conditorium diuini theſauri.* ſtruetur, an quia diuini theſauri conditorium eſt, extolletur? Atqui ſi lumen ipſum dei, illud verũ quod eſt in perſona Chriſti, vitam in ſe continet, eáque vita cum lumine committitur in carnem, peritura eſt in quam vita cõmittitur? Planè ſic periturus & ipſe theſaurus: perituris

enim

enim peritura creduntur, sicut veteribus vtribus nouum vinum. Cùm item subiicit, semper mortificationem Christi Iesu circũferentes in corpore nostro, qualis ista res est quæ post dei templum, iam & sepulchrũ Christi potest dici? Cur autem mortificationem domini circũferimus in corpore? vt & vita, inquit, manifestetur. Vbi? in corpore. In quo? in mortali. ergo in carne planè mortali, secundũ culpam, sed & vitali secundũ gratiam, vide quãtam, vt in illa vita Christi manifestetur. In re ergo aliena salutis, sed 55
in substantia perpetuæ dissolutionis, manifestabitur vita Christi æterna, iugis, incorrupta, iam & dei vita? aut cuius temporis vita domini manifestabitur in corpore nostro? Illa quidem qua vixit vsque in passionẽ, non modò apud Iudæos in manifesto fuit, verùm etiã omnibus nunc gentibus prodita est. Adeò eã significat quæ portas adamantinas mortis, & æneas seras inferorũ infregit, quæ exinde iam nostra est. Denique manifestabitur in corpore. quando? post mortem. quomodo? dum resurgimus in corpore, sicut & Christus. Ne enim quis argumẽtetur, nunc habere manifestari vitam Iesu in corpore nostro per disciplinam sanctitatis, & patientiæ, & iustitiæ, & sapientiæ quibus domini vita floruerit, prouidentissima Apostoli intentio ingerit: Si enim nos qui viuimus, in mortem tradimur, propter Iesum, vt vita eius manifestetur in corpore nostro mortali. Adeò defunctis nobis hoc ait, futurum in corpore nostro. Quod si tunc, quomodo nisi resuscitato eo? proinde & in clausula, scientes, ait, quod qui suscitauit Iesum, & nos suscitabit cũ ipso, qui iam resurrexit à mortuis, nisi quia cum ipso, sicut ipsum, sapit. Si verò sicut ipsum, non vtique sine carne. Sed & rursus alia cæcitate in duos homines impingunt in veterem & in nouum, monente Apostolo, deponere nos veterem hominẽ qui corrumpitur per concupiscentiam seductionis, renouari autem sensu spiritus, & induere nouum hominem qui secundum deũ conditus est, in iustitia, & religione veritatis, vt & hic ad duas substantias distinguendo, vetustatem ad carnem, nouitatem ad animam, corruptionem perpetuam veteri defendant, id est carni. Porrò si secundum substantias, nec anima nouus homo, quia posterior, nec

Adamantinæ portæ.

Aeneæ seræ inferorum.

Cũ ipso, hoc est, sicut ipsum.

caro ideo vetus, quia prior. quantulum enim temporis inter manum dei & adflatum? ausim dicere etiamsi multò prior anima quam caro, eo ipso quod anima impleri se expectauit, priorem eam fecit. Omnis enim consumatio atque perfectio, & si ordine posthumat, effectu anticipat. Magis illud prius est, sine quo priora non possunt. Si caro vetus homo, quando istud? à primordio? atquin Adam nouus totus, & ex nouo vetus nemo. nam & exinde à benedictione genituræ, caro atque anima simul fiũt sine calculo temporis, vt quæ simul in vtero etiam figurantur, quod docuimus in commentario animæ, cõtemporant fœtu, coætaneant natu, duos istos homines sanè ex substantia duplici, non tamen & ætate, sic vnum edũt, dum prior neutra est. Citius est totos nos aut veteres aut nouos esse: quâ enim alterũ possimus esse nescimus. Sed Apostolus veterem hominẽ manifestè notat. Exponens enim, inquit, secundũ pristinam cõuersationem veterem hominem, non secundum alicuius substãtiæ senium. Neque enim carnẽ præcipit deponamus, sed quæ & alibi carnalia ostendit, opera non corpora accusans, de quibus & hic subiicit: deponentes mendaciũ, loquimini veritatem vnusquisque ad proximum suũ, quoniam membra alterutrum sumus. Irascimini autem, & nolite delinquere. Sol non occidat super iracundiam vestram. Ne dederitis locum diabolo. Qui furabatur, iam nõ furetur, imò potius laboret operãdo manibus, vti habeat impartire indigenti. Omnis sermo turpis non procedat ex ore vestro, sed si quis optimus ad ædificationẽ fidei, vt gratiam audientibus præstet. Et nolite cõtristare spiritum dei sanctum in quo signati estis, in redemptionis die. Omnis amaritudo & ira & clamor & blasphemia auferatur à vobis, cũ omni malicia. Estote autem in alterutrum benigni, misericordes, donantes inuicem, sicut & deus vobis donauit in Christo. Igitur qui carnem veterem hominẽ existimant, cur non mortẽ sibi properant, vt vetere homine deposito pręceptis Apostoli occurrant? Nos enim qui totam fidem in carne administrãdam credidimus, imò & per carnem cuius est & os ad proferendum optimum quenque sermonem, & lingua ad non blasphemãdum, & cor ad non indignan-

A benedictione genituræ. Libellus de anima.

indignandum,& manus ad operandum & largiendum, tam vetustatem hominis quàm nouitatem, ad moralem non ad substantialem differẽtiam pertinere defendimus. Atque ita pariter agnoscimus,hominẽ qui secundum pristinam conuersationẽ vetus fuerit,eundem & corrumpi, ita dictum secundum concupiscentiã seductionis,quemadmodum & veterem secundum pristinam conuersationem,non secundũ carnem per interitum perpetuum.Cæterum carne tam saluũ quàm eundem,vtpote vitiosam disciplinãm,non corpulentiã exutum.Talem vbiq; Apostolũ recognoscas, ita carnis opera damnantem, vt carnem damnare videatur:sed ne ita quis existimet,ex aliorũ vel cohærentium sensuum suggestu procurantẽ. Nam & dicens eos qui in carne sint,deo placere nõ posse, statim de prauo intellectu ad integrum reuocat,adiiciẽs: Vos autẽ non estis in carne, sed in spiritu. Eos enim quos in carne esse cõstabat,negãdo in carne esse, in operibus carnis nõ esse mõstrabat.Atq; ita illos demũ deo placere non posse:non qui in carne essent,sed qui carnaliter viuerent:placere autẽ illos deo,qui in carne positi, secundum spiritũ incederẽt.Et rursus,Corpus quidẽ,inquit, mortuum, sed propter delinquentiã: sicut spiritum vitam propter iustitiã.Vitã autem morti opponens in carne constitutæ,sine dubio illic & vitam repromisit ex iustitia, vbi mortẽ determinauit ex delinquentia.Cæterũ frustrà opposuit vitã morti,si non est illic vbi est & ipsa cui eã opposuit,excludendæ vtiq; de corpore.Porrò si vita mortem de corpore excludit,non potest id perficere,nisi illud penetret vbi est quod excludit.Et quid ego nodosius, cũ Apostolus absolutius?Si enim, inquit, spiritus eius qui suscitauit Iesum, habitat in vobis,qui suscitauit Iesum à mortuis, suscitabit & mortalia corpora vestra propter inhabitantẽ spiritũ eius in vobis:vt & si animã quis corpus mortale præsumpserit,cùm hoc & carnem negare non possit, carnis quoq; resuscitationem cogatur agnoscere secundũ eiusdem status communionem.Ex sequentibus adhuc discas opera carnis damnari,non ipsam.Itaque fratres, ait, debitores sumus non carni ad viuendum. si secundum carnem vixeritis futurum est vt moriamini: si verò spiritu

Moralis tantum differentia inter vetustatem hominis & nouitatem.

actus carnis mortificaueritis, viuetis. Porrò vt ad singula quæque respondeam, si in carne constitutis secũdum spiritum tamen degentibus salus repromittitur, iam nõ caro aduersatur saluti, sed operatio carnis. Operatione autem carnis exclusa quæ causa est mortis, salua iam caro ostenditur causa carens mortis. Lex enim, inquit, spiritus vitæ in Christo Iesu manumisit me à lege delinquentiæ & mortis: certè quam præmisit habitare in membris nostris. Ergo iam membra nostra lege mortis non tenebuntur, quia nec delinquentiæ, à quibus manumissa sunt. Quod enim inualidũ erat legis in quo infirmabatur per carnẽ, misso deus filio suo in simulacro carnis delinquentiæ, & per carnem damnauit delinquentiam in carne, nõ carnem in delinquentia: neque enim domus cum habitatore damnabitur. Habitare enim peccatum dixit in corpore nostro. Damnata autem delinquentia, caro absoluta est: sicut indemnata ea, legi mortis & delinquentię obstricta est. Sic & sensum carnis mortẽ appellauit, dehinc & inimicitiam ad deum, sed non carnem ipsam. Cui ergo, dices, reputabitur sensus carnis, si non substantiæ ipsi? Planè si probaueris aliquid carnem de suo sapere. Si verò sine anima nullius est sensus, intellige sensum carnis ad animam esse referendum, carni interdum deputatũ, quia per carnẽ administratur: & ideo habitare ait delinquentiam in carne, quia & anima à qua delinquentia inducitur, inquilina est carnis, mortificatæ quidem, sed non suo, verum delinquentiæ nomine. Nam & alibi, Quomodo, inquit, etiam nunc velut viuentes in mundo sententiam fertis? non ad mortuos scribens, sed ad eos qui desinere deberent mundialiter viuere. Hæc enim erit vita mundialis, quam veterem hominem dicit cõfixum esse Christo, non corporalitatem, sed mortalitatem. Cæterũ si non ita accipimus, non est corporalitas nostra cõfixa, nec crucem Christi caro nostra perpessa est, quemadmodum adiecit, vti euacuetur corpus delinquentiæ, per emendationem vitæ, non per interitum substantiæ, sicut ait, vti hactenus delinquentiæ seruiamus. Et vt hac ratione commortui in Christo credamus quod etiam cõuiuamus illi. Sic enim, inquit, & vos reputate mortuos quidẽ vos, cui-
nam?

nam?carni?non,sed delinquentiæ.Ergo salui erunt carni, viuentes autem deo in Christo Iesu,per carnem vtiq; cui mortui non erunt:delinquentiæ scilicet mortui, non carni.Nam & adhuc ingerit:Ne ergo regnauerit in corpore vestro mortali delinquentia, ad obaudiendum illi,& ad exhibendum membra vestra arma iniustitiæ delinquentiæ. Sed exhibete vosmetipsos deo velut ex mortuis viuos,non velut viuos,sed velut ex mortuis viuos:& membra vestra arma iustitiæ.Et rursus,Sicut exhibuistis membra vestra famula immundiciæ, & iniquitatis ad iniquitatem, ita & nūc exhibete mēbra vestra famula iustitiæ in sanctificiū.Quum enim serui essetis delinquētiæ,liberi eratis iustitiæ. Quem ergo fructū habebatis super his, de quibus nunc confundimini? finis ergo illorum mors. Nunc verò liberi facti à delinquentia,famulati autē deo, habetis fructum vestrum in sanctificium, finē autem vitam æternam.Stipendia enim delinquentiæ mors, donatiuum autem dei vita æterna in Christo Iesu domino nostro. Ita per totam hanc sensuum seriem ab iniustitia & delinquentia membra nostra diuellens,& iustitiæ & sanctimoniæ adiungens,& tranferens eadē à stipendio mortis ad donatiuum vitæ æternæ, carni vtique compensationem salutis repromittit, cui nullam omninò competisset imperari propriam sanctimoniæ & iustitiæ disciplinam,si nō ipsius esset & præmium disciplinæ, sed nec ipsum baptisma committi si per regenerationem nō etiam restitutioni inauguraretur, hoc quoque Apostolo ingerente, An ignoratis quod quicunque in Iesum tincti sumus, in mortem eius tincti sumus: consepulti ergo illi sumus per baptisma in mortem, vti quemadmodum surrexit Christus à mortuis, ita & nos in nouitate vitæ incedamus. Ac ne de ista tantum vita putes dictum, quæ ex fide per baptisma in nouitate incedenda est, prouidentissimè adstruit: Si enim consati sumus simulachro mortis Christi, simul & resurrectionis erimus. Per simulachrum enim morimur in baptismate, sed per veritatem resurgimus in carne, sicut & Christus, vt sicut regnauit in morte delictum, ita & gratia regnet per iustitiam in vitam sempiternam, per Iesum Christum do-

Sanctificium, nā Græcè est ἁγιασμόν.

Donatiuum.

Inaugurari restitutioni.

minum noſtrum. Quomodo ita, ſi non æquè in carne? vbi enim mors, ibi & vita poſt mortem, quia & vita ibi antè, vbi poſtea mors. Nam ſi regnum mortis nihil operatur quàm carnis diſſolutionem, proinde vitam contrariam morti, contrarium oportet operari, id eſt carnis redintegrationem, vti ſicut deuorauerat mors inualeſcendo, ita & mortali deuorato ab immortalitate, audire poſſit: Vbi eſt mors aculeus tuus? vbi eſt mors contentio tua? Sic enim & gratia illic ſuperabundabit, vbi & iniquitas abundabit. Sic & virtus in infirmitate perficietur, quod perit ſaluum faciens, quod mortuum eſt viuificans, quod percuſſum eſt ſanans, quod languit medicans, quod ereptum eſt redimens, quod famulatum eſt liberans, quod ſeductum eſt reuocans, quod eliſum eſt ſuſcitans, & quidem de terra in cælum, vbi noſtrum municipatum Philippenſes quoque ab Apoſtolo diſcunt. Vnde & ſaluificatorem noſtrũ expectamus Ieſum Chriſtum, qui trãsfigurauit corpus noſtræ humilitatis, conformatũ corpori gloriæ ſuę, ſine dubio poſt reſurrectionẽ, quia nec ipſe Chriſtus glorificatus eſt ante paſſionem. Hæc erunt corpora noſtra quæ Romanos obſecrat exhibere hoſtiam viuam, ſanctam, placibilem deo. Quomodo viuam, ſi peritura ſunt? quomodo ſanctam, ſi prophana ſunt? quomodo placibilia, ſi damnata ſunt? Age iam quod ad Theſſalonicẽſes vt ipſius ſolis radio putem ſcriptum, ita claret, qualiter accipient lucifugæ iſti ſcripturarum, ipſe autem deus pacis ſanctificet vos totos? Non ſufficit, ſed ſequitur: & integrum corpus veſtrum, & anima & ſpiritus ſine querela conſeruentur in præſentia domini. Habes omnem ſubſtantiam hominis ſaluti deſtinatam, nec alio tempore quàm in aduentu domini, qui clauis eſt reſurrectionis. Sed caro, inquis, & ſanguis regnum dei hæreditate poſſidere non poſſunt. Scimus hoc quoque ſcriptum, ſed de induſtria diſtulimus hucuſque, vt quod aduerſarij in prima ſtatim acie obſtruunt, in vltima congreſſione proſterneremus, omnibus quæſtionibus quaſi auxiliis eius antè deiectis. Sed & nunc expetent præcedentia recognoſci, vt & huic ſenſui ſua origo præiudicet. Opinor Apoſtolus diſpoſita ad Corinthios omni diſtinctione eccleſia-

Ipſius ſolis radio ſcriptum, ita claret. Lucifugæ ſcripturarum.

Clauis reſurrectionis.

ecclesiasticæ disciplinæ, summam & sui euangelij & fidei illorum in dominicæ mortis & resurrectionis demandatione concluserat, vt & nostrę spei regulam inde deduceret, vnde constaret. Itaq; subiicit: Si autem Christus prædicatur, quod à mortuis resurrexerit, quomodo quidã dicunt in vobis, resurrectionem mortuorũ non esse? quæ si nõ est, nec Christus resurrexit. Si Christus nõ resurrexit, inanis est prædicatio nostra, vacua est & fides vestra. inueniemur enim falsi testes dei, qui testimoniũ dixerimus, quod resuscitauerit Christum, quẽ non resuscitauit. Nam si mortui non resurgũt, nec Christus resurrexit. Si Christus nõ resurrexit, vana est fides vestra, quia adhuc in delictis vestris estis. Et qui in Christo dormierunt, perierũt. Per hæc cui nos rei credẽdę videtur extruere? resurrectioni, inquis, mortuorũ quæ negabatur. certè sub exemplo dominicæ resurrectionis volẽs eã credi. certè, inquis. Exemplũ porrò ex diuersitate an ex parilitate componitur? vtique, inquis, ex parilitate. Quomodo autẽ Christus resurrexit, in carne, an non? sine dubio si mortuum, si sepultum audis secũdum scripturas, non aliâs quàm in carne, æquè resuscitatum in carne concedis. Ipsum enim quod cecidit in morte, quod iacuit in sepultura, hoc resurrexit, nõ tam Christus in carne quàm caro in Christo. Igitur si ad exemplũ Christi resurgemus, qui resurrexit in carne, iã non ad exemplũ Christi resurgemus, si non in carne & ipsi resurgemus, quia per hominem, inquit, mors, & per hominem resurrectio: vt separaret quidem autores, mortis Adam, Christum resurrectionis: eiusdem autem constitueret substãtiæ resurrectionem cuius & mortem, per ipsorum autorum in nomine hominis comparationem. Si enim sicut in Adam omnes moriuntur, ita & in Christo omnes viuificabuntur, carne viuificabuntur in Christo, sicut in Adam carne moriuntur. Vnusquisque autem in suo ordine, scilicet quia & in suo corpore. Ordo enim meritorũ nomine disponetur. Merita autẽ cum corpori quoq; adscribãtur, ordo quoque corporũ disponatur necesse est, vt possit esse meritorum. Si autem & baptizantur quidam pro mortuis, videbimus, an ratione. certè illa præsumptione hoc eos instituisse contendit, quia alij

Exemplum.

36

etiam carni vicarium baptisma profuturum existimarent ad spem resurrectionis, quæ nisi corporalis, non aliàs sic baptismate corporali obligaretur. Quid & ipsos baptizari ait, si non quæ baptizantur corpora resurgunt? Anima enim non lauatione, sed purgatione sancitur. Quid & nos, inquit, omni hora periclitamur, vtique per carnẽ. Quotidie morior, vtique periculis carnis, per quã & depugnauit ad bestias Ephesi, illas scilicet bestias Asiaticæ pressuræ, de qua in secunda ad eosdem: Nolumus enim vos ignorare fratres de pressura nostra apud Asiam, quòd supergrauati sumus citra vires, vti de vita hæsitaremus. Omnia hæc, nisi fallor, eò enumerat, vt nolẽs vanam credi carnis conflictationem, indubitatè velit credi carnis resurrectionem. Vana enim habenda est conflictatio eius, cuius nulla erit resurrectio. Sed dicet quis, Quomodo resurgent mortui, quo autem corpore venient? Iam hic de qualitatibus corporum disserit, an eadem ipsa, an alia resumãtur. Sed cùm eiusmodi quæstio posterior habeatur, sufficiet interim ex hoc quoque corporalem definiri resurrectionem, cùm de qualitate corporum quæritur. Ventum est nũc ad carnem & sanguinem reuera totius quæstionis quasi substantias, quali conditione exhæredauerit Apostolus à Dei regno æquè de antecedentibus discere est. Primus, inquit, homo de terra choicus, id est limaceus, id est Adam. Secundus homo de cælo, id est sermo Dei, id est Christus, non aliàs tamen homo licet de cælo, nisi quia & ipse caro atque anima, quod homo, quod Adam. Nam & supra nouissimus Adam dictus, de consortio substantiæ commercium nominis traxit, quia nec Adã ex semine caro, quod & Christus. Qualis ergo choicus, tales & choici, qualis cælestis, tales & cælestes. Substantia tales? an primo disciplina, dehinc & dignitate quam disciplina captauit? Atqui substantia nullo modo separabuntur choici atque cælestes, semel ab Apostolo homines dicti. Si enim & Christus solus verè cælestis, imo & supercælestis, homo tamen quâ caro atque anima, nihilo ex ista substantiarum cõditione à choica qualitate discernitur: proinde & qui cælestes secũdum illum non de substantia præsenti, sed de futura claritate cæle-

stes

ſtes prædicati intelliguntur, quia & retro vnde diſtinctio iſta manauit de dignitatis differentia oſtenſa eſt, alia ſupercæleſtium gloria, alia ſuperterrenorum, & alia ſolis, alia lunæ, alia ſtellarum. Quia & ſtella à ſtella differt in gloria, non tamen in ſubſtantia. Denique præmiſſa differentia dignitatis in eadem ſubſtantia & nunc ſectandæ & tunc capeſſendæ, ſubiũgit etiam exhortationem, vt & hic habitum Chriſti ſectemur ex diſciplina, & illic faſtigiuḿ conſequamur ex gloria: Sicut portauimus imaginem choici, portemus etiam imaginem ſupercæleſtis. Portauimus enim imaginem choici per collegium tranſgreſſionis, per conſortium mortis, per exilium paradiſi. Nam ſi & in carne ſic putatur imago Adæ, ſed non carnem monemur ponere. Si non carnem, ergo conuerſationem, vt proinde & cæleſtis imaginem geſtemus in nobis, non iam dei, nec iam in cælo conſtituti, ſed ſecũdum liniamenta Chriſti incedentes in ſanctitate & iuſtitia & veritate. Atque adeo ad diſciplinam totum hoc dirigit, vt hic dicat portandam imaginem Chriſti in iſta carne, & in iſto tempore diſciplinæ. Portemus enim præceptiuo modo, dicens, huic tempori loquitur, in quo homo nulla alia ſubſtãtia eſt, quàm caro & anima, aut ſi quam aliam, id eſt, cæleſtem ſubſtãtiam hæc fides ſpectat, huic tamen repromiſſa ſit, cui ad illam elaborare mãdatur. Cum igitur imaginem & choici & cæleſtis in conuerſatione conſtituat, illam eierandam, hanc verò ſectandam, dehinc adiungat: Hoc enim dico (id eſt, propter ea quæ ſupra dixi: coniunctio eſt enim ſenſus ſupplemẽtum antecedentibus reddens) quod caro & ſanguis regnum dei hæreditate poſſidere non poſſunt, nihil aliud intelligi mandans carnem & ſanguinem, quàm ſupra dictam imaginem choici: quæ ſi in conuerſatione cenſetur vetuſtatis, conuerſatio autem vetuſtatis non capit dei regnum, proinde caro & ſanguis non capiendo dei regnum ad conuerſationẽ rediguntur vetuſtatis. Planè ſi nũquam Apoſtolus pro operibus ſubſtãtiam poſuit, nec hic ita vtatur. Si verò in carne adhuc conſtitutos negauit eſſe in carne, in operibus carnis negans eſſe, formã eius ſubruere non debes, nõ ſubſtantiã, ſed opera ſubſtãtiæ alienãtis à Dei regno.

Quibus etiam ad Galatas manifestatis, prædicere se & prædixisse profitetur, quòd qui talia agunt, regnum dei non sunt hæreditate consecuturi, non portantes scilicet imaginem cælestis, sicut portauerant choici, ideóque ex vetere cōuersatione, nihil aliud deputandi, quàm caro & sanguis. Nam & si subito in hanc definitionem erupisset Apostolus, eliminandam carnem & sanguinem à dei regno, sine vllius suprà sensus præstructione, nónne duas istas substantias proinde hominem veterem interpretaremur carni & sanguini deditū, id est, esui & potui, cuius sit dicere aduersus fidem resurrectionis, Manducemus & bibamus, cras enim moriemur? Et hoc enim infulciens Apostolus, carnem & sanguinem de fructibus ipsorum manducandi & bibendi suggillauit. Sed & omissis huiusmodi interpretationibus carnis & sanguinis opera taxātibus, ipsas quoq; substantias nō aliter, quàm sunt, intellectas licebit resurrectioni vindicare. Non enim resurrectio carni & sanguini directò denegatur, sed Dei regnum quod obuenit resurrectioni. est autem & in iudicium resurrectio: imò & confirmatur carnis resurrectio generalis, cum specialis excipitur. Dum enim in quē statum non resurgat edicitur, in quem resurgat subauditur. Atque ita dū pro meritis distinctionem resurrectionis opus substātiæ non genus patitur, apparet hinc quoq; carnem & sanguinem nomine culpæ non substātiæ arceri à dei regno, nomine tamen formæ resurgere in iudicium, quia non resurgant in regnum. Adhuc dicam caro & sanguis regnum dei hæreditate possidere non possunt. Meritò sola & per semetipsa, vt ostenderet adhuc spiritum illis necessarium. Spiritus enim est qui viuificat in regnum dei, caro nihil prodest. Prodesse tamen illi aliud potest, id est, spiritus, & per spiritum opera quoque spiritus. Resurgunt itaque ex æquo omnis caro & sanguis in qualitate sua. Sed quorum est adire regnum Dei, induere oportebit vim incorruptibilitatis & immortalitatis, sine qua regnum dei adire non possunt, antequàm cōsequi eam possint.
37 Meritò ergo caro & sanguis (vt diximus) sola regnum dei capere deficiunt. Iam verò cū deuorari habeat corruptiuū istud ab incorruptibilitate, id est, caro: & mor

tale

tale istud ab immortalitate, id est, sanguis post resurrectionem ex demutatione, meritò demutata ac deuorata caro & sanguis, regnum dei hæreditati possidere possunt, non tamen non resuscitata. Sunt qui carnem & sanguinẽ Iudaismum velint accipi propter circumcisionem alienũ & ipsum à dei regno, quia & ille vetustati deputetur, & hoc titulo iam & alibi ab Apostolo denotetur, qui post reuelatum in se filium dei, ad euangelizandum eũ in nationibus, statim non retulerit ad carnem & sanguinem, id est, ad circumcisionem, id est, ad Iudaismum, sicut ad Galatas scribit. Sed pro omnib. iam stabit quod in clausulam reseruauimus, etiã pro Apostolo ipso, reuera maximæ inconsiderantiæ reuincẽdo, si tam abrupte, vt quidam volũt, clausis (quod aiunt) oculis sine distinctione, sine conditione, omnem passim carnem & sanguinem à regno dei extrusit, vtique & ab ipsa regia cœlorum, cum illic adhuc sedeat Iesus ad dexterã patris, homo etsi deus: Adam nouissimus & si sermo primarius, caro & sanguis, etsi nostris puriora, idem tamen & substantia & forma qua ascendit, talis etiã descensurus (vt angeli adfirmant) agnoscendus scilicet eis qui illum cõuulnerauerunt. Hic sequester dei atque hominũ appellatus ex vtriusque partis deposito commisso sibi, carnis quoque depositum seruat in semetipso, arrabonem summæ totius. Quemadmodum enim nobis arrabonem spiritus reliquit, ita & à nobis arrabonem carnis accepit, & vexit in cœlũ pignus totius summæ illuc quandoque redigendæ. Securæ estote caro & sanguis, vsurpastis & cœlum & regnũ dei in Christo. Aut si negent vos in Christo, negent & in cœlo Christum, qui vobis cœlum negauerunt. Ita nec corruptela, inquit, incorruptelam hæreditati habebit, non vt carnem & sanguinem existimes corruptelam, quando ipsa sint potius obnoxia corruptelæ, per mortem scilicet. Siquidem mors est, quæ carnem & sanguinem non modo corrumpit, verum etiam consumit. Sed quoniam opera carnis & sanguinis non posse consequi regnum dei edixerat, quo magis hoc exaggeraret, ipsi quoque corruptelæ, id est, morti cui carnis & sanguinis opera proficiunt, hæreditatem incorruptelæ ademit. Nam & paulò post

Caro, Iudaismus.

Clausis oculis.

Actor. 1.

Sequester dei atque hominũ Christus.

ipſius mortis quodammodo mortem expreſſit, deuorata eſt mors dicens in contentionem. Vbi eſt mors aculeus tuus?vbi eſt mors potentia tua?Aculeus autem mortis delinquentia,hæc erit corruptela. Virtus autem delinquentiæ lex, illa alia ſine dubio quàm conſtituit in membris ſuis militantem aduerſus legem animi ſui, ipſam ſcilicet vim delinquendi contra voluntatem. Nam & ſuprà nouiſſimum inimicum mortem euacuri ait, hoc modo,nec corruptela hæreditatem incorruptelæ cõſequitur, id eſt, nec mors perſeuerabit. quando & quomodo defectura? cum in atomo, in momentaneo oculi motu, in nouiſſima tuba & mortui reſurgent incorrupti, qui hi niſi qui ante corrupti,id eſt,corpora,id eſt caro & ſanguis?& nos demutamur, de qua habitudine niſi in qua deprehendemur? Oportet enim corruptiuum iſtud induere immortalitatem. Quid mortale,niſi caro?quid corruptiuum,niſi ſanguis?ac ne putes aliud ſentire apoſtolum prouidẽtem tibi,& vt de carne dictum intelligas laborantem,cum dicit iſtud corruptiuum, & iſtud mortale, cutem ipſam tenens dicit. Certè iſtud niſi de ſubiecto, niſi de comparẽti pronunciaſſe non potuit. Demonſtrationis corporalis eſt verbum. Aliud autem corruptiuum, aliud corruptela: & aliud mortale,& aliud mortalitas. Aliud enim quod patitur,aliud quòd pati efficit. Ita quæ patiũtur corruptelam & mortalitatẽ, caro ſcilicet & ſanguis, ea neceſſe eſt patiantur & incorruptelam & immortalitatem. Videamus iam nũc quo corpore venturos mortuos diſputet. Et bene quòd erupit ſtatim oſtẽdere,quaſi quis eiuſmodi quærat,

38 Stulte, inquit, tu quod ſeminas non viuificatur, niſi mortuum fuerit. Hoc ergo iam de exemplo ſeminis conſtet,nõ aliam viuificari carnẽ,quàm ipſam quæ erit mortua. Et ita ſequentia relucebunt. Nihil enim aduerſus regulam exempli licebit intelligi,ne quia ſequitur & quod ſeminas,nõ corpus quod futurũ eſt ſeminas,idcirco aliud reſurrecturũ corpus,quã quod moriendo ſeminatur,exiſtimes. Cæterum excidiſti ab exẽplo. Nũquàm enim frumento ſeminato & in terra diſſoluto hordeum erumpit, & non idipſum genus grani, eadẽque natura & qualitas & forma. Deniq; vnde?ſi nõ idipſum, & corruptela enim

ipſum

ipſum eſt,dum ipſius eſt.Non enim : & ſuggerit quomo-
do non quod futurũ eſt corpus ſeminetur dicens, ſed nu-
dum granũ,ſi forte frumenti aut alicuius eiuſmodi, deus
autem dat illi corpus prout vult.certè ei grano quòd nu-
dum ſeminari ait,certe,inquis.Ergo ſaluũ eſt cui dare ha-
bet deus corpus. Quomodo autem ſaluũ eſt ſi nuſquam
eſt,ſi non reſurgit,ſi non idipſum reſurgit?Si nõ reſurgit,
ſaluum non eſt.Si non eſt & ſaluũ,accipere corpus à deo
non poteſt.Sed enim ſaluũ omni modo conſtat.Ad quid 39
ergo dabit illi deus prout vult corpus, habẽti vtique pro-
prium corpus illud nudum, niſi vt iam nõ nudum reſur-
gat? ergo additũ erit quod corpori ſuperſtruitur, nec ex-
terminatur illud cui ſuperſtruitur, ſed augetur. Saluũ eſt
autẽ quod augetur. Seritur enim ſolũmodo granum ſine
folliculi veſte,ſine fundamẽto ſpicæ, ſine munimẽto ari-
ſtæ, ſine ſuperbia culmi. Exurgit autem copia fœneratũ,
cõpagine ædificatum, ordine ſtructum,cultu munitum,
& vſquequaq; veſtitum. Hæc ſunt ei corpus à deo aliud,
in quod nõ abolitione,ſed ampliatione mutatur. Et vni-
cuique ſeminum ſuum corpus putauit non ſuum, id eſt,
non priſtinum,vt tunc & illud ſuum ſit,quod extrinſecus
à deo acquirit. Serui igitur exemplo, & conſerua ſpecu-
lum eius carni, eandem credens fructificaturam quæ ſit
ſeminata,ipſam,etſi plenior eſt,non aliam, etſi aliter re-
uerentem. Accipiet enim & ipſa ſuggeſtum & ornatum,
qualem illi deus voluerit ſuperducere ſecundum merita.
Sine dubio ad hoc dirigit: Non omnis caro eadem caro,
nõ ad denegandam ſubſtantiæ communionem, ſed præ-
rogatiuæ peræquationem, corpus honoris non generis
in differentiam redigens. In hoc & figurata ſubiicit ex-
empla animalium & elementorum. Alia caro hominis,
id eſt,ſerui dei,qui verè homo eſt:alia iumenti,id eſt eth-
nici,de quo & Propheta: Aſſimulatus eſt, inquit, homo
irrationabilibus iumentis. Alia caro volatilium, id eſt,
martyrum,qui ad ſuperiora conantur:alia piſcium,id eſt,
quibus aqua baptiſmatis ſufficit. Sic & de ſupercœleſti-
bus corporibus argumenta committit. Alia ſolis clari-
tas, id eſt, Chriſti: & alia lunæ, id eſt, eccleſiæ: & alia
ſtellarum, id eſt, ſeminis Abrahæ.Et ſtella enim à ſtella

differt in gloria, & corpora terrena & cœleſtia, Iudæus ſcilicet & Chriſtianus. Cæterum ſi non figuratè, ſatis vanè mulorum & miluorum carnes, & corpora cœleſtium luminum oppoſuit humanis, non pertinentia ad conditionis comparationem, ſicut nec ad reſurrectionis conſecutionem. Poſtremo cum per hæc differentiam gloriæ, non ſubſtantiæ concluſiſſet: ſic, inquit, & reſurrectio mortuorum. Quomodo? non de alio aliquo, ſed de ſola gloria differens. Rurſus enim reſurrectionem ad eandem ſubſtantiam reuocans, & ad granũ denuo ſpectans: ſeminatur, inquit, in corruptela, reſurgit in incorruptela: ſeminatur in dedecoratione, reſurgit in gloria: ſeminatur in infirmitate, reſurgit in virtute: ſeminatur corpus animale, reſurgit ſpiritale. Certè non aliud reſurgit, quàm quod ſeminatur: nec aliud ſeminatur, quàm quod diſſoluitur humi: nec aliud diſſoluitur humi, quàm caro, hanc enim ſententia dei eliſit: Terra es, & in terram ibis, quia & de terra erat ſumpta. Hinc & Apoſtolus concepit ſeminari eam dicere cum redhibetur in terrã, quia & ſeminibus ſequeſtratorium terra eſt, illic deponendis,

40 & inde repetendis. Ideóque & reconſignat imprimens, ſic enim ſcriptum eſt: ne aliud exiſtimes eſſe ſeminari, quàm in terram iri, ex qua es ſumptus, ſic ne alterius quàm caruis, ſic enim ſcriptum eſt. Sed corpus animale animam quidam argumentantur, vt illam à carne auocent recidiuatam. Porrò cum conſtet, fixúmque ſit illud reſurrecturum corpus quod fuerit ſeminatum, ad ipſius rei exhibitionem prouocabuntur. Aut oſtendant animam ſeminatam poſt mortem, id eſt, mortuam: id eſt, humi eliſam, diſiectam, diſſolutam, quod in illam à Deo decretum non eſt, proponant corruptelam eius, & dedecorationem, infirmitatem, vt ipſius ſit etiam exurgere in incorruptelam, & in gloriam, & in virtutem.

Lazarus præcipuũ exemplum reſurrectionis.

Sed enim in Lazaro præcipuo reſurrectionis exẽplo caro iacuit in infirmitate, caro penè cõputruit in dedecorationẽ, caro interim putruit in corruptionẽ, & tamen Lazarus caro reſurrexit, cũ anima quidem, ſed incorrupta, quàm nemo vinculis lineis ſtrinxerat, nemo in ſepulcro collocarat, nemo iã fœtere ſenſerat, nemo quatriduo viderat

derat ſeminatam. Totum habitũ, totum exitum Lazari, omniũ quoq; caro hodie experitur, anima vero nullius. In qua ergo ſtylus Apoſtoli comparet, de qua eum loqui conſtat, ea erit & corpus animale cum ſeminatur,& ſpiritale cum ſuſcitatur. Nam vt ita intelligas, manum adhuc porrigit, æquè de eiuſdem ſcripturæ autoritate factum retexens primum hominem Adam in animam viuentem. Si Adam homo primus, caro autem homo ante animam, ſine dubio caro erit facta in animam viuentem. Porrò in animam cum eſſet corpus, vtique animale corpus eſt facta. Quid eam appellari vellent, quàm quod per animam facta eſt, quàm quod ante animam non fuit, quàm quod poſt animam non erit, niſi cum reſurgit? Recepta enim anima rurſus animale corpus efficitur, vt fiat ſpiritale. Non enim reſurgit, niſi quod fuit. Ita vnde carni competit corpus animale dici, inde animæ nullo modo cõpetit. Caro enim ante corpus, quàm animale corpus. Animata enim, poſtea facta eſt corpus animale. Anima verò etſi corpus, tamen quia ipſa eſt corpus, non animata ſed animans potius, animale corpus non poteſt dici, nec fieri quod fecit. Alij enim accidens facit illud animale: nõ accidens autem alij, quomodo ſe faciet animale? ſicut ergo ante animale corpus caro recipiens animam, ita & poſtea ſpiritale induens ſpiritũ. Hunc ordinem Apoſtolus diſponens, in Adam quoque & in Chriſto eũ meritò diſtinguit, vt in capitibus diſtinctionis ipſius. Et cum Chriſtum nouiſſimum Adam appellat, hinc eũ recognoſce ad carnis non ad animæ reſurrectionem, omnibus doctrinæ viribus operatũ. Si enim & primus homo Adam caro, non anima, quid ni quę in animã facta eſt, & nouiſſimus Adam Chriſtus ideo Adam, quia homo: ideo homo, quia caro non quia anima, atque ita ſubiungit: Non primum quod ſpiritale, ſed quod animale, poſtea quod ſpiritale, ſecundũ vtrunque Adam. Ecquid tibi videtur corpus animale & corpus ſpiritale in eadem carne diſtinguere, cuius diſtinctionem in vtroq; Adam, id eſt in vtroque homine præſtruxit? Vtraque enim ſub- 41
ſtantia pariant inter ſe Chriſtus & Adam, ſcilicet & carne & anima, ſed carnis nomine homo vterque ſunt.

Prior enim caro homo. Ex illa & ordinem admittere potuerunt, vt alter primus, alter nouissimus homo, id est, Adam, deputarentur. Cæterùm diuersa in ordinem disponi non possunt, de substantiæ duntaxat: de loco enim aut tempore, aut conditione forsitan possint. Hic autem de substantia carnis, primus & nouissimus dicti sunt, sicut & rursus primus homo de terra, & secundus de cœlo. Quia etsi de cælo secundum spiritum, sed homo secundum carnem. Itaque cùm carni conueniat ordo in vtroque Adam, nō animæ, vt primus homo in animam viuā, nouissimus in spiritum viuificantem distincti sint, æquè distinctio eorum carni distinctionem prȩiudicauit, vt de carne sit dictum, nō in primum quod spiritale, sed quod animale, postea quod spiritale: atque ita eadem sit & suprà intelligēda, & quæ seminetur corpus animale, & quȩ resurgat corpus spiritale, quia non primum quod spiritale, sed quod animale, quia primus Adam in animā, nouissimus Adam in spiritum. Totū de homine, totum de carne, quando de homine. Quid ergo dicemus? nónne & nunc habet caro spiritum ex fide? vt quærendum sit, quomodo corpus animale dicatur seminari. Planè accepit & hic spiritum caro, sed arrabonem: animæ autem non arrabonem, sed plenitudinem. Itaque etiam propterea maioris substantiæ nomine animale corpus nuncupata est, in qua seminatur, futura proinde per plenitudinem spiritus insuper spiritale, in qua resuscitatur. Quid mirum si magis inde vocitata est, vnde cōferta est, quàm vnde respersa est? Ita de vocabulorum occasionibus plurimum quæstiones subornantur, sicut & de verborum cōmunionibus. Nam quia & illud apud Apostolum positum est, vti deuoretur mortale à vita, caro scilicet, deuorationem quoque ad perditionem scilicet carnis arripiunt, quasi nō bilem & dolorem dicamur deuorare, id est, abscondere, ac tegere, & intra nosmetipsos cōtinere. Denique cùm & illud scriptum sit: Oportet mortale hoc induere immortalitatem, ostenditur quomodo mortale deuoretur à vita, dum indutum immortalitate abscōditur, & tegitur, & intus cōtinetur, nondum absumitur & amittitur. Ergo & mors, inquis, salua erit, cum fuerit deuorata. Ideo discerne-

Deuorare bilem, dolorem.

ne pro sensibus communionem verborum, & integrè intelliges. Aliud enim mors, & aliud mortale. Aliter itaque deuorabitur mors, & aliter mortale. Mors non capit immortalitatem, mortale autem capit. Deniq; & scriptũ est, quod necesse sit mortale hoc induere immortalitatẽ. Quomodo ergo capit? dum deuoratur à vita. quomodo deuoratur à vita? dum recipitur, & redigitur, & includitur in ipsam. Cæterùm mors meritò in interitum deuoratur, quia & ipsa in hoc deuorat. Deuorauit, inquit, mors inualescendo, & ideo deuorata est in contentionem. Vbi est mors aculeus tuus? vbi est mors cõtentio tua? Proinde & vita, mortis scilicet æmula, per contentionem deuorabit in salutem, quod per cõtentionem deuorauerat mors in interitum. Quanquam igitur resurrecturam carnem probantes, hoc ipso nõ aliam resurrecturam probemus, quàm de qua agitur, tamen singulæ quæstiones, & causæ earum, proprios quoque flagitant congressus, licet aliunde iam cæsæ. Interpretabimur itaque plenius & vim & rationem demutationis, quæ fermè subministrat alterius carnis resurrecturæ præsumptionem, quasi demutari desinere sit in totũ, & de pristino perire. Discernenda est autem demutatio ab omni argumento perditionis. Aliud enim demutatio, aliud perditio. Porrò nõ aliud, si ita demutabitur caro, vt pereat. Peribit autem demutata, si nõ ipsa permanserit in demutatione, quæ exhibita fuerit in resurrectione. Quemadmodum enim perit, si nõ resurgit, ita & si resurgit quidem, verùm in demutationẽ subducitur, æquè perit. Æquè enim non erit, si non resurrexerit. Et quàm ineptum, si in hoc resurgit, vt non sit, quæ potuit non resurrexisse, nec esse, quia non esse iam cœperat. Non miscebuntur omnino diuersa, mutatio atque perditio, operibus vtique diuersa. Perdit hæc, illa mutat. Quomodo ergo quod perditum est, mutatum non est, ita quod mutatum est, perditum non est. Perisse enim est in totum non esse quod fuerit: mutatum esse, aliter esse est. Porrò dum aliter est, idipsum potest esse: habet enim esse quod non perit. Mutationem enim passum est, non perditionem. Atq; adeò potest & demutari quid, & ipsum esse nihilominus, vt & totus homo in hoc æuo substãtia

quidem ipse sit, multifariã tamen demutetur, & habitu, & ipsa corpulẽtia, & valetudine, & cõditione, & dignitate, & ætate, studio, negocio, artificio, facultatibus, sedibus, legibus, moribus, nec quicquã tamẽ amittat hominis, nec ita alius efficiatur vt cesset idem esse: imò nec alius efficitur, sed aliud. Hanc formam demutationis diuina etiam documenta testantur. Mutatur Moysi manus, & quidem ad instar emortuæ exanguis & albida, frigida, sed & recepto calore, & refuso colore eadẽ caro & sanguis est. Mutatur postea & facies eiusdem, in contemplabili claritate. Sed Moses erat proinde qui non videbatur. Sic & Stephanus angelicum iam fastigium induerat, sed non alia genua in lapidatione succiderant. Dominus quoque in secessu montis etiam vestimenta luce mutauerat, sed liniamenta Petro agnoscibilia seruauerat. Vbi etiã Moses & Helias, alter in imagine carnis nondum receptæ, alter in veritate nondum defunctæ, eandem tamen habitudinem corporis, etiam in gloria perseuerare docuerunt. De quo exemplo instructus & Paulus: Qui transfigurauit, inquit, corpus humilitatis nostræ conforme fieri corpori claritatis suæ. Quod si & transfigurationem & cõuersionem in transitum substantiæ cuiusque defendis, ergo & Saul in alium virum conuersus, de corpore suo excessit, & ipse Satanas cùm in angelum lucis transfiguratur, qualitatem suam amittit. non opinor. Ita & in resurrectionis euentum mutari, conuerti, reformari licebit cum salute substãtiæ. Etenim quàm absurdũ, quàm verò ethnicum, vtrunque autem quàm deo indignum, aliam substãtiam operari, aliam mercede dispungi, vt hęc quidem caro per martyria lanietur, alia verò coronetur: item è contrario hæc quidem caro in spurcitiis volutetur, alia verò damnetur. Nónne præstat omnem semel fidem à spe resurrectionis abducere, quàm de grauitate atque iustitia Dei ludere? Marcionem pro Valentino resuscitari? quãdo neque mentem, neque memoriam, neque conscientiam hominis hodierni credibile sit aboleri per indumentũ illud mutatorium immortalitatis & incorruptelę, vacaturo scilicet emolumento & fructu resurrectionis, & statu diuini vtrobique iudicij. Si non meminerim me esse qui merui,

Angelicũ fastigium induerat.

42

quo-

quomodo gloriam deo dicam? quomodo canam illi nouum canticũ, nesciens me esse qui gratiam debeam? Cur autem solius carnis demutatio excipitur, non & animæ simul quæ in omnibus præfuit carni? quale est, vt eadem anima quæ in hac carne totum vitæ ordinem decucurrit, quæ in hac carne deum didicit, & Christũ induit, & spem salutis seminauit, in alia nescio qua metat fructum? Næ illa gratiosissima caro, cui gratis vita constabit. Quod si non & anima mutabitur, iam nec animæ resurrectio est, nec ipsa enim resurrexisse credetur, si non alia resurrexerit. Hinc iam illa vulgaris incredulitatis argutia est: si, inquiunt, ipsa eadémque substantia reuocatur cum sua forma, linea, qualitate, ergo & cum insignibus suis reliquis: Itaque & cæci & claudi, & paralytici, & vt quis insignis excesserit, ita & reuertetur. Quid nunc? etsi ita dedignaris tanquam gratiam qualiscunque à deo cõsequi. Non enim & nunc animæ solius admittens salutem, dimidiatis hominibus eam adscribis? Quid est credere resurrectionem, nisi integram credere. Si enim caro de dissolutione reparabitur, multò magis de vexatione reuocabitur. Minoribus maiora præscribunt. Cuiuscunque membri detruncatio, vel obtusio, nónne mors membri est? si vniuersalis mors resurrectione rescinditur, quid portionalis? Si demutamur in gloriam, quanto magis in incolumitatem? Vitiatio corporum accidens res est, integritas propria est. In hac nascimur, etiam si in vtero vexemur, iam hominis est passio. Prius est genus quàm casus. Quomodo vita confertur à deo, ita & refertur. Quales eam accipimus, tales & recipimus. Naturæ, non iniuriæ reddimur: quod nascimur, non quod lædimur, reuiuiscimus. Si non integros deus suscitat, non suscitat mortuos. Quis enim mortuus integer, & si integer moritur. Quis incolumis, qui exanimis? quod corpus inlæsum, cùm interemptum, cùm frigidum, cùm expallidum, cùm edurum, cùm cadauer? quando magis homo debilis, nisi cùm totus? quando magis paralyticus, nisi cùm immobilis? ita nihil aliud est mortuum resuscitari, quàm integrum fieri, ne ex ea parte mortuus adhuc sit, ex qua non resurrexerit. Idoneus deus reficere quod fecit. Hãc suam

& potestatem & liberalitatem satis iam in Christo spopondit, imò & ostendit, non tantùm resuscitatorem carnis, verùm etiam redintegratorem. Atque adeò & Apostolus: Et mortui, inquit, resurgent incorrupti. Quomodo nisi integri qui retrò corrupti, tam vitio valetudinis, quàm & senio sepulturæ. Nam & suprà vtrunque proponens, oportere & corruptiuũ istud induere incorruptelam, & mortale istud immortalitatem, non iterauit sententiam, sed differentiam demandauit. Immortalitatem enim ad rescissionem mortis, incorruptelam ad obliterationem corruptelæ diuidendo, alteram ad resurrectionem, alteram ad redintegrationem temperauit. Puto autem & Thessalonicensibus omnis substantiæ integritatem repromisit. Itaque nec in posterum timebuntur corporum labes. Nihil poterit amittere integritas, vel conseruata, vel restituta, ex quo illi etiam, si quid amiserat, redditur. Præscribens enim adhuc easdem passiones obituram carnem, si eadem resurrectura dicatur, naturam aduersus dominum suum temerè defendis, legem aduersus gratiam impiè asseris, quasi domino nõ liceat & mutare naturam, & sine lege seruare. Quomodo ergo legimus, quæ impossibilia apud homines, possibilia apud Deum? & stulta mundi elegit deus, vt sapientia mundi confundat? Oro te si famulum tuum libertate mutaueris, quia eadem caro atque anima permanebunt, quę flagellis & compedibus & stigmatibus obnoxiæ retrò fuerant, idcirco ne illa eadem pati oportebit? non opinor. Atqui & vestis albæ nitore, & aurei anuli honore, & patroni nomine, ac tribu mensaque honoratur. Permitte hanc & deo potestatem per vim demutationis illius conditionem non naturam reformãdi, dum & passiones auferuntur & munitiones conferuntur. Ita manebit quidem caro etiam post resurrectionem, eatenus pasibilis quâ ipsa, quâ eadem, ea tamẽ impasibilis, quâ in hoc ipsum manumissa à domino, ne vltra pati posit. Iocunditas, inquit Esaias, æterna super caput eorum. Nihil æternum nisi post resurrectionem. Aufugit, inquit, dolor & & mœror, & gemitus ab illis. Proinde & Ioanni angelus: Et delebit deus omnem lachrymam ab oculis eorũ. Vtiq;

Libertate mutare.

Manumißionis insignia.

ex iisdem oculis qui retrò fleuerant, quíque adhuc flere potuissent, si non omnem lachrymæ imbrem indulgentia diuina siccaret. Et rursus: Deus enim delebit omnem lachrymam ab oculis eorum. & mors hactenus igitur, & corruptela hactenus, proinde per incorruptelam fugata, quemadmodum mors per immortalitatem. Si dolor, & mœror, & gemitus, ipsáque mors ex læsuris & animæ & carnis obueniunt, quomodo auferētur, nisi cessauerint causæ, scilicet læsuræ carnis atq; animæ? vbi casus aduersi apud dominum? aut vbi incursus infesti apud Christum? vbi dæmonici impetus apud spiritū sanctum, iam & ipso diabolo cum angelis suis ignibus merso? Vbi necessitas, aut quod dicitur fortuna, vel fatum? quæ resuscitatis plaga post veniam? quæ reconciliatis ira post gratiam? quæ infirmitas post virtutem, quæ imbecillitas post salutem? Quòd vestimenta & calciamenta filiorum Israëlis quadraginta illis annis indetrita, inobsoleta manserūt, quòd & in ipsis corporibus vnguium & capillorum facilia crementa habilitatis & dignitatis iustitia defixit, ne etiam enormitas corruptelę deputaretur, quòd Babylonii ignes trium fratrum, nec tiaras, nec sarabara, quāquam Iudæis aliena læserunt, quòd Ionas deuoratus à belua maris, in cuius aluo naufragia digerebātur, triduo post incolumis expuitur: quòd hodie Enoch & Helias, nondū resurrectione dispūcti, quia nec morte functi, quā tamen de orbe trāslati, & hoc ipso iam æternitatis candidati, ab omni vitio, & ab omni damno, & ab omni iniuria, & contumelia immunitatem carnis ediscunt, cui nam fidei testimonium signant, nisi qua credi oportet, hæc futuræ integritatis esse documenta? Figuræ enim nostræ fuerunt Apostolo autore, quæ scripta sunt, vt & dominū potentiorem credamus omni corporum lege, & carnis magis vtique conseruatorem, cuius etiam vestimenta, etiam calciamēta protexit. Sed futurum, inquis, æuum alterius est dispositionis & æternæ, igitur huius æui substantiam nō æternam diuersa possidere non posse. Planè si homo propter dispositionem futuram, & non dispositio propter hominem. Sed enim Apostolus scribens, siue mundus, siue vita, siue mors, siue futura, siue prę́sētia, omnia vestra sunt,

Necessitas. Fortuna. Fatum.

43

Aeternitatis candidati.

eosdem constituit hæredes etiam futurorum. Nihil tibi largitur Esaias, dicens: Omnis caro fœnum.& alibi: Et videbit omnis caro salutare domini.exitus non substantias distinxit. Quis enim iudicium dei non in sententia duplici statuit salutis & pœnæ? omnis igitur caro fœnũ, quæ igni destinatur:&omnis caro videbit salutare domini, quæ saluti ordinatur. Ego me scio neque alia carne adulteria commisisse,neque nunc alia carne ad continentiam eniti. Si quis est bina pudenda circunferens,potest iam & demere fœnum carnis immundæ,& solam sibi reseruare quę visura sit domini salutare.Sed cùm idem prophetes etiam nationes ostendat,nunc deputatas velut puluerem & saliuam,nunc speraturas & credituras in nomen & in brachium domini, nunquid & de nationibus fallimur?& aliæ quidem sunt crediture,aliæ in puluerem deputatæ,ex diuersitate substantiæ? Sed & Christus intra oceanum, & de isto cælo quod nobis incubat, verum lumen nationibus effulsit, & ipsi Valentiniani hic errare didicerunt,nec alia erit forma nationum credentium,nisi quæ & non credentium,de carne,de anima.Sicut ergo easdem nationes non genere,sed sorte distinxit,ita & carnes quæ in ipsis nationibus vna substantia est,non materia, sed mercede disiunxit.

44 Ecce autem vt adhuc conuersam exaggerent carni maximè fidem,de officiis quoque membrorum argumentantur, aut & ipsa dicẽtes permanere debere in suis operibus & fructibus, vt eidem corpulentiæ adscripta:aut quia constet discessura esse officia membrorum,corpulentiam quoque eradant, cuius scilicet perseuerantia credenda non sit, vtique sine membris, quia nec membra credenda sint sine officiis. Quo enim iam,inquiunt,spelunca hæc oris,& dentium statio,& gulæ lapsus,& compitum stomachi,& alui gurges, & intestinorum perplexa proceritas, quum esui & potui locus non erit? Quò huiusmodi membra admittunt, subigunt,deuoluunt, diuidunt, digerunt, egerunt? quò manus ipsæ & pedes & operarij quique artus, cùm victus etiam cura cessabit? quò renes conscij seminum,& reliqua genitalium vtriusque sexus,& conceptuũ stabula,& vberum fontes,decessuro concubitu,& fœtu,& educatu? Postremò,

Oris spelũca. Dentiũ statio Gulæ lapsus. Stomachi cõpitum. Alui gurges. Intestinorum perplexa proceritas. Conceptuum stabula. [illegible]rũ fõtes.

ſtremò, quo totum corpus, totum ſcilicet vacaturum? Ad hæc ergo pręſtruximus non oportere cõmitti futurorum atque præſentium diſpoſitiones, interceſſura tunc demutatione: & nunc ſuperſtruimus officia iſta membrorum neceſſitatibus vitæ huius, eò vſque conſiſtere, donec & ipſa vita transferatur à temporalitate in æternitatem, ſicut animale corpus in ſpiritale, dũ mortale iſtud induit immortalitatem, & corruptiuum iſtud incorruptelam, & ipſa autem liberata tunc vita à neceſsitatibus, liberabuntur & membra ab officiis, nec ideo non erunt neceſſaria. Licet enim officiis liberentur, ſed iudiciis retinentur, vt quis referat per corpus prout geſsit. Saluũ enim hominẽ tribunal dei exigit, ſaluũ verò ſine membris nõ licet eſſe, ex quorũ non officiis, ſed ſubſtantiis conſtat, niſi fortè & nauem ſine carina, ſine prora, ſine puppi, ſine compaginis totius incolumitate ſaluam adſeuerabis, & tamen nauem procella diſsipatam, vel carie diſſolutam, redactis & recuratis omnibus membris, eandem ſæpè conſpeximus etiam titulo reſtitutionis gloriantem de Dei artificio & arbitrio & iure torquemur? Porrò ſi diues dominus & liberalis affectui aut gloriæ ſuæ præſtans ſolam nauis reſtitutionem, hactenus eam voluerit operari, idcirco tu negabis neceſſariam illi compaginem priſtinam, vt exinde iam vacaturam, cùm ſoli ſaluti nauis ſine operatione conueniat? Igitur hoc tantummodo diſcere ſufficit, an dominus hominem ſaluti deſtinando, carnem deſtinarit, an eandem velit denuò eſſe, quam nõ debebis ex futura mẽbrorum vacatione præſcribere denuò eſſe non poſſe? Licet enim eſſe quid denuò, & nihilominus vacare, nec poteſt autem dici vacare, ſi non ſit. Ait enim ſi ſit, poterit & non vacare, nihil enim apud deum vacabit. Sed accepiſti homo os ad vorandum atque potandum. cur non potius ad eloquendum, vt à cæteris animalibus diſtes? cur non potius ad prædicandum deum? vt etiam hominibus anteſtes. Denique Adam antè nomina animalibus enũciauit, quàm de arbore decerpſit, antè etiam prophetauit, quàm vorauit. Sed accepiſti dentes ad macellum corrodendum, cur nõ potius ad omnẽ hiatum & rictum tuum coronandũ? cur nõ potius ad pulſus linguæ tẽperandos, *Ad macellũ corrodendũ.*

ad vocis articulos offensione signandos? deniq; & edentulos audi & vide, vt honori oris & organum dentium quæras. Forata sunt inferna in viro & in fœmina, nimirū quâ libidines fluitent. cur non magis quâ potuū defruta colentur? Est adhuc fœminis intus, quò semina congerantur, an quò sanguinis onera secedant, quem pigrior sexus discutere non sufficit? Dicenda enim & hæc, quatenus quæ volunt, & qualiter volunt, & quorū volunt officia membrorum ludibriosè de industria suffundendæ resurrectionis oblatrant, non recogitantes ipsas prius causas necessitatis tūc vacaturas, cibi famem, & potus sitim, & concubitus genituram, & operationis victum. Sublata enim morte, neq; victus fulcimenta ad præsidia vitæ, neque generis subparatura grauis erit membris. Cæterùm, & hodie vacare intestinis & pudēdis licebit. Quadraginta diebus Moses & Helias ieiunio functi, solo deo alebātur. Iam tunc enim dedicabatur: Nō in pane viuit homo, sed in dei verbo. Ecce virtutis futurę liniamēta. Nos quoque vt possumus à cibo excusamus, etiam sexum à congressione subducimus. Quot spadones voluntarij? quot virgines Christo maritatæ? quot steriles vtriusque naturę infructuosis genitalibus structi? Si & hic iam vacare est & officia & emolumenta membrorū temporali vacatione vt in temporali dispositione, nec homo tamen minus saluus est: proinde homine saluo, & quidem magis tunc vt in æterna dispositione, magis non desiderabimus quæ iam hic non desiderare consueuimus. Sed huic disceptationi finem dominica pronūciatio imponit: Erūt, inquit, tanquam angeli. Si non nubendo, quia nec moriendo, vtique nec vlli simili necessitati succidendo corporalis cōditionis. Quia & angeli aliquando tāquam homines fuerunt, edendo & bibendo, & pedes lauacro porrigēdo. Humanam enim induerant superficiem, salua intus substantia propria. Igitur si angeli facti tanquam homines in eadem substantia spiritus carnalem tractationē susceperūt, cur non & homines facti tanquā angeli in eadem substātia carnis spiritalem subeant dispositionē, non magis solennibus carnis obnoxij sub angelico indumento, quàm angeli tunc solennibus spiritibus sub humano? Nec ideò

Congressionē vocat coitum.

non

non permansuri in carne, quia non & in solennibus carnis, quũ nec angeli ideo nõ & in spiritu permãserint, quia non & in solẽnibus spiritus. Deniq; nõ dixit, erunt angeli, ne homines negaret: sed, tanquam angeli, vt homines conseruaret. Nõ abstulit substãtiam, cui similitudinẽ attribuit. Resurgit igitur caro, & quidem omnis, & quidem ipsa, & quidẽ integra. In deposito est vbicunq; apud deũ, per fidelissimum sequestrem dei & hominũ Iesum Christum: qui & homini deum, & hominem deo reddet, carni spiritum, & spiritui carnem. Vtrunque iam in semetipso fœderauit, sponsam sponso, & spõsum sponsæ cõparauit. Nam & si animam quis contenderit sponsam, vel dotis nomine sequetur animam caro. Non erit anima prostituta, vt nuda suscipiatur à sponso Habet instrumentũ, habet cultũ, habet mancipium suum carnem, vt collectaneam comitabitur. Sed caro est sponsa, quæ in Christo Iesu sponsum per sanguinem pacta est. Huius interitum quem putas, secessum scias esse. Nõ sola anima seponitur, habet & caro suos sinus interim, in aquis, in ignibus, in alitibus, in bestiis. cùm in hæc dissolui videtur, velut in vasa transfunditur. Si etiam ipsa vasa defecerint, cùm de illis quoque effluxerit, in suam matricem terram quasi per ambages resorbetur, vt rursus ex illa præsentetur Adam auditurus à domino: Ecce Adam quasi vnus ex nobis factus est, verè tunc cõpos mali quod euasit, & boni quod inuasit. Quid anima inuides carni? nemo tam proximus tibi quem post dominũ diligas, nemo magis frater tuus, quàm quæ tecũ etiam in deo nascitur. Tu potius illi exorare debueras resurrectionem, per te si fortè deliquit. Sed nihil mirum si odisti, cuius autorem quoque respuisti, q̃ & in Christo aut negare aut mutare cõsuesti, proinde & ipsum sermonem dei, qui caro factus est, vel stylo vel interpretatione corrũpens, arcana etiam apocryphorũ superducens, blasphemiæ fabulas. At enim deus omnipotens aduersus hæc incredulitatis & peruersitatis ingenia, prouidentissima gratia sua effundens in nouissimis diebus de suo spiritu in omnem carnem, in seruos suos & ancillas, & fidem laborantem resurrectionis carnalis animauit, & pristina instrumenta manifestis verborum &

μεσίτης, quod alij verterũt mediator.

ſenſuum luminibus ab omni ambiguitatis obſcuritate purgauit. Nam quia hæreſes eſſe oportuerat, vt probabiles quique manifeſtarentur, hæ autem ſine aliquibus occaſionibus ſcripturarũ audere non poterant, idcircò priſtina inſtrumenta quaſdam materias illis videntur ſubminiſtraſſe, & ipſas quidem iiſdem literis reuincibiles. Sed quoniam nec dum diſſimulare ſpiritũ ſanctum oportebat, quo minus & eiuſmodi eloquiis ſuperinundaret, quæ nullis hęreticorũ verſutiis ſemina ſubſpargerẽt, imò & veteres eorum ceſpites vellerẽt, idcircò iam omnes retrò ambiguitates & quas volunt parabolas, aperta atque perſpicua totius ſacramenti prędicatione diſcuſſit, per nouam prophetiam de paracleto inundantem, cuius ſi hauſeris fontes, nullam poteris ſitire doctrinam, nullus te ardor exuret quæſtionum, reſurrectionem quoque carnis vſquequaque potando refrigerabis.

Videtur loqui de prophetia Montani.

ARGVMENTVM LIBRI SEQVENTIS.

De præſcriptionibus aduerſus omnes hæreſes tractaturus, in primis docet hæreſes exemplo Febris non admirandas, ſed deuitandas potius: nam admirationem offendiculo non carere. Proinde taleis in ruinam ædificari ſolitos, quaſi veritatem obtineãt hæreſes, vbi viderint inſigneis homines à regula lapſos, perinde ac ſi fides ex perſonis probanda veniat, & nõ potius ex fide perſonæ, non cogitantes quoſdam dominicorum diſcipulorum offendiculum paſſos, Chriſtũ reliquiſſe, & Iudam fuiſſe de apoſtolis. Neq; mirandũ, ſi qui deſciſcant à nobis per impoſtores decepti, quãdo Chriſtus ſub typo rapaciũ luporũ ouilẽ gregẽ infeſtãtium prænunciauit hæreticos in eccleſiã ſubingreſſuros, & Paulus hæreſes oportere eſſe ſcripſit, vt probabiles quiq; manifeſtẽtur quos videlicet deprauare nequierint, non quidẽ inter bona hæreſes annnumerãs, ſed inter peßima. Nec illud verò *curioſitati ſuæ quoſdam rectè prætexere quod dixit apoſtolus, Omnia probate. Hæreſes porrò dictas ex interpretatione electionis, quaquis nouũ aliquod inueniens dogma, vel ab alio prius inuentum amplectẽs, vtitur. At hoc Chriſtianis non licere qui duces ſequimur apoſtolos, nam & ij non ſuam, ſed à Chriſto doctrinam maioribus noſtris*

nostris tradiderunt. Ipsas insuper hæreses à philosophia subornari: Valētinum fuisse Platonicum, Marcionem Stoicum, nec secus cæteras hæreticorū assertiones à philosophis esse desumptas. Dialecticam esse contētione molestam. At Apostolum præmonuisse nos, vt à philosophia caueremus, quàm ipse pulchrè cōpertam habebat, Athenis inter philosophos aliquando versatus. Denique nobis curiositate opus non esse post Christum Iesum, nec inquisitione post Euangelium. Deinde refellit eos, qui dominicum illud præceptum: Quærite, & inuenietis, ad ineundam defendēdámque curiositatem detorquebant, vt sic ipsis vel iussu dominico liceret esse curiosis, ostendens in quem sensum Christus id sit locutus. Proponit regulam ac summam fidei, quam vbique incolumē oporteat manere. Fidem exercitationi scripturarū præfert. Hæreticos non admittendos ad disputationem de scripturis, cùm quòd orthodoxis tantum competit scripturarum possessio, tum quòd ex congreßionibus istis plus est mali quàm boni. Christum [illegible], quicquid erat necessarium abūdè docuisse, elegissḗque duodecim discipulos, quos post resurrectionem suam iusserit ire vt docerent ethnicos. Eos apostolos primùm institutis per Iudæam ecclesiis, in orbem deinde profectos, apud vnamquāque ciuitatem ecclesiam condidisse, quæ vocatæ sint Apostolicæ, à quibus cæteræ mutuò sumpserint doctrinam. Porrò vnam esse primā Apostolicam, à qua reliquæ. [illegible]. Præscribit aduersus hæreses à reuelatione Christi, à doctrina apostolorum, & à veritate Apostolicarum ecclesiarum originalium scilicet & matricum. Reliquam doctrinam omnem quæ huic contraria sit, de mendacio præiudicandam. Mox arguit eos, qui dicebant apostolos nō omnia scisse, in hunc errorem lapsi, quod Petrus & qui cum eo erāt, à Paulo reprehensi legantur. Sed & eos refellit, qui concedebant apostolos omnia quidem nouisse, sed non omnia volebant illos omnibus reuelasse, quod Paulus ad Timoth. scribens, dixerit: Bonum depositum custodi. Correptas à Paulo fuisse ecclesias, sed & emendatas, aut, vt ipsius vtar verbo, recorrectas. Præscribit à concordi diuersarum ecclesiarum doctrina, & mox à posteritate hæresium, atque à contrarietate hæreticorum, si cū apostolis conferantur: qua non minus pugnant in doctrina quàm in moribus. Præscribit etiam à notatione hæresium ab apostolis facta. Hortatur insuper vt qui piè curiosus esse velit, ecclesias apostolicas percurrat, in Achaia Corinthiensem, in Macedonia

Philippensem, Ephesinam in Asia, Romanam in Italia. Recensset institutionem Romanæ ecclesiæ. Hæreses de nostro fructificasse non nostras. Adhæc scripturas nunc manu, nunc sensu fuisse ab hæreticis interuersas: cuius sensus diabolus sit autor pessimus ille Christianæ religionis æmulus. Mox depingit vitam ac mores hæreticorum. Postremò futuri nos admonet iudicij, in quo malè audient à iusto iudice hæretici, frustrà tum se excusaturi. Ibi deum per ironiam hæreticis loquentem facit. Porrò magnificæ laudis elogio Romanam ecclesiam ornat, cùm dicit: Si autem Italiæ adieceris, habes Romanam, vnde nobis quoque autoritas præstò est statuta. Subiicítque insigne epiphonema: Felix, inquit, ecclesia, cui totam doctrinā Apostoli cum sanguine suo profuderunt. Idem *facit libro quarto aduersus Marcionem: Videamus, inquit, quid etiam Romani de proximo sonent, quibus euangelium & Petrus & Paulus sanguine quoque suo signatum reliquerunt. Ex quibus locis liquet vnde Apostolici cognomen pontifici Romano aduenerit. Sed & in libro aduersus Praxeam, & aliis item locis non obscurè significat quantum valuerit illo quoque æuo Romani præsulis iudicium, aliquid aut agnoscentis aut reiicientis. Huius ecclesiæ semper mansura autoritas quantum orbi Christiano profuerit, dum dogmatum concordiam sartam tectam præstat, ac vndique pacem conseruat, hæc turbulenta tempora abundè docent. Quæ præcipuè causa veteres Imperatores olim mouit, vt istam sedem Fl. Constantinus [illegible] Iustinianus & Gotthorum principes qui primi ex Germanis Romanorum reges extitere Italiæ & prouinciarum domini, atque hos sequuti Longobardi, prædiis amplissimis: Carolus Magnus, Ludouicus Pius, atque Rudolphus Habispurgius, terris ac prophana ditione extulerint, auxerint, ordinarint. Sed de his aliàs.*

ANNOTATIONES IN LIbrum sequentem.

QVantum sint.] *Scripsimus quantū si non fuissent. consentientibus exemplaribus vetustis.* Solent quidē isti miriones.] *Miriones vocat hic simpliciter admiratores. Alioqui sic appellauit antiquitas, qui ob oris distorti deformitatem admirationi forent. Præcedit autem, Malunt quidam mirari. Item, Si illas*

illas tantum non valere mirentur. Rursum, Dum mirantur. Et ideo mirantur. Infrà scripsimus, Cum illis si vellent, & ipsis dis. pl. obtulisset. Mox pro Phygelus est Philetus in Gorziensi. Et incontinenti hęreses subiungit.] *Incontinenti, id est statim. Iustinus solet dicere excontinenti, ceu lib. quinto: Vt excontinenti Alcibiadem ducem Conone duce mutarent. Et lib. septimo: Teneri non potuit, quin excontinēti acie decerneret. Mox pro aptes posuimus sapit, ex Gorziensi. Quod verò mox sequitur, Si idem & Paulus, coniicio legendum, si idem est Paulus.* Et ectromate sequitur Aristotelem.] *Castigauimus, inserunt Aristotelē. Et mox, Retractantem. Vt autem scias quid sit ectroma, autor est diuus Hieronymus in Amos prophetam, primo commentario, Valentinum ex æonibus suis extremum, hoc est trigesimum, Christum vocare & ectroma, hoc est abortiuum.* In suas hæreses multipartitam varietatis sectarum inuicem repugnātium.] *Ex varietatis, feci varietate, meū ipsius iudicium sequutus. At quod pro Christianismo protulerunt legis, Christianis pretulerunt. collationi Gorziensi acceptum ferendum est.* Interim ex fiducia probationis.] *Hæc tota periodus est mirè intricata, nec caret mendis. Coniicio sic expediri emendaríque posse, Interim ex fiducia probationis præuentò admonens quosdam nihil esse quærendum vltra quod crediderunt, id est quod credere debuerunt, subaudi admonuit vel dixit, Quærite, & inuenietis, in disciplina rationis interprete. Ratio autem dicti huius, &c. Porrò quod suprà dixit probationem, hic vocat rationem. Est autem præuentò aduerbialiter dictum. Expone in disciplina rationis interprete, id est per disciplinam rationis interpretem.* Hanc tibi fossam determinauit.] *Vltra quam transilire non liceat. Metaphorica locutio.* Dum vbique conuenio, Quærite, & inuenietis, & velint sic nusquam.] *Et hic ambitus perplexus est & deprauatus, videtur sic restituendus: Et erit vtique nusquam dum vbique. Conuenior, Quærite, & inuenietis. sed veluti sit nusquam, quasi qui nunquam. Mox videntur dictiones transpositæ, At enim quod si debui, pro si quod debui.* In quo, duntaxat.] *Videtur sic distinguendum, In quo? duntaxat quod s. r. s. p. m. q. d. Alioqui non malè quadraret, Idq́ue duntaxat.* Sedisse ad dexteram patris.] *Eximimus hæc verba veterum codicum fidem secuti.* Ad illam de scripturis disputationem.] *Posset etiam legi ad vllam.* Si hæ sunt illæ vires eorū.] *Id est,*

si tam infirmi sunt. Variæ præsumptionis] *Scripsimus variæ*
6 *præsumptiones, necessariò volunt agnoscere.* Necesse est enim, vt illos dicere.] *Vt illos, hoc est vt taleis, hæreticos videlicet.* Siue populo palàm, siue discẽtibus seorsum.] *Discentibus, id est discipulis, vt suprà monuimus.* Quibus traducem fidei & semina doctrinæ.] *Et hic potest esse synecdoche. A quibus per traducem fidei & semina doctrinæ, cæteræ exinde ecclesiæ multæ sunt, hoc est descendunt. Nam hæc figura valde familiaris huic autori: quam si quis non animaduertat, volet legere pro multæ sunt, mutuatæ sunt. id quod non prorsus malè conuenit.* Necesse est itaque tot ac tant. eccleſ.] *Hanc sententiam & præcedentem sic distinxi; Omne genus ad originem suam censeatur necesse est. Ita quæ tot ac tantæ ecclesiæ, vnam esse illam ab apostolis primam, est qua omnes. Expone ita quæ tot ac tantæ ecclesiæ, subaudi sunt, vnam esse. subaudi necesse est. Cæterum quod hic dicit, tot ac tantæ ecclesiæ, refertur ad id quod suprà est, exinde ecclesiæ multæ sunt. Communicatio pacis, & appellatio fraternitatis, & cõtesseratio hospitalitatis (sic enim restituimus adiuuante consensu veterum codicum, quod prius legebatur contestatio) Subaudi iura sunt ecclesiæ. Eleganter autem à tessera nouator vocabulorum Tertullianus verbum finxit contesserare, vnde contesseratio. Id significat coniunctionem familiariorem, quæ per signum fiat. Nam tessera signum erat apud veteres hospitale, cuius ostensione si quem redisse cõtigisset, statim agnoscebatur. Vnde Plautinum illud, Confregisti tesseram. Atque haud scio an per primùm salutatio, compellatio per secundum, denique per tertium sacrosancta communio intelligantur. Nam cõstat ex veterum monumentis, maiores nostros peregrè aduenientibus homi nibus probatæ religionis & fidei, corpus domini mittere solitos. Sed sequitur infrà, Itaque & dexteram ei dederunt signum concordiæ & conuenientiæ. Item, Nec recipiuntur in pacem, & in communicationem ab ecclesiis quoquo modo Apostolicis.* Sed quoniam.] *Ferè tres versus inclusimus signis parentheseos, vsq; ad verba, solent dicere. Et cohæret quod sequitur: Quis enim integræ mentis. nec verò te moueat enim coniunctio. Sæpe enim*
7 *huiusmodi particulas admiscet, quũ nihil est opus.* Pectori eius incubantem.] *Id est, indormientem, vt suprà docuimus.* Discentibus missum.] *Discentes pro discipulis, vt antè & postea sæpe.* Quibus incunabulis institutum est corpus.] *Incunabula*

bula vocat initia siue primordia. Et corpus, collegium, congregationem, quod vulgo dicunt communitatem. Traductiones eorum quæ mentiuntur.] *Traductiones opponit probationibus. Sunt autem deprauationes scripturarum infamationi non absimiles. Infrà scripsimus, ab illo & ab illis.* Vt apostolos com- 8
mittam.] *Cõmittuntur gladiatores in arena depugnaturi. Mox dicit, in quæ & ipsi committebant, id est parabant. Sic aduersus Iudæos, Sicuti cætera quæ in illum commissuri essetis, prædicta sunt: pro admittebant, & admissuri.* Sed & in tertium vsque cælum ereptus Paulus est.] *Sic suprà in regula fidei, In cælos ereptum sedere ad dexterã patris. Potest distinguere, Paulus ereptus est. Aut legere ereptus, & in paradisum delatus. Nam & coniunctionis scriptura verbo est, non ita absimilis. Et mox sequitur, Aut & alius postea in paradisum ereptus debet ostendi.* Intellegerat.] *Aut legendum intelligere erat, aut intellexerat,*
non nescio quid subostendi hoc dicto, de remotiore doctrina. Sub 9
modio obstrui solere.] *Aduersus Marcionem libro quarto: Et negat, inquit, lucernam abstruendam. Quare hic quoque abstrui legendum, non obstrui. Infrà scripsimus, Quia siue Paulus.*
Quale est vt antè res dei curent.] *Scripsimus currerent, ex* 10
Gorziensi. Stoicæ studiosus, Platonicæ sectator.] *Vtrobiq; subaudi philosophiæ.* Sub episcopatu Eleutheri benedicti.] *Eleuthero decimoquarto Romanæ ecclesiæ pontifici iam defuncto bene precans, addit benedicti. Sic postea veteres, cuius memoria sit in benedictione, quoties viri sancti iã mortui meminissent.* [illegible] *Cæterum meritò præclarum Christi martyrem ornat elogio benedicti Tertullianus amãtissimus martyrij, cùm ille sanguinem suum pro religione fuderit in martyrum numerum relatus, quos etiam illa tempora summæ venerationi habuere.*
Cum ducentis sestertiis.] *Ducenta sestertia faciunt quinque* 11
millia coronatorum. Attende morem veterum [illegible]. Cum conditione datæ sibi occurrit.] *Scripsimus, conditioni. Sensus est, Cùm vellet conditioni præstitutæ occurrere, morte præuentus est. Ex Gorziensi. Mox, Nec tamen ideo bonum hæreses.* Sed & Apellis stemma retractandum est.] *Vulgo solent generosi de vetustate familiæ sese iactare.* Desertor continentiæ Marcionensis.] *Nam interdicebat nuptias.* Phaneroseis scripsit.] *Expositiones erant rerum*

secretarum, hoc est insignium nugarum proculdubio, φανερῶς
Graecis est manifesto. Vnde φανέρωσις manifestatio. De hoc sic
in sequenti libro De haeresibus, Habet praeterea priuatas sed ex-
tra ordinarias lectiones suas, quas appellant phanerosies Philu-
12 *menes cuiusdam puellae, quā quasi prophetissam sequitur.* Nam
& sic facilius traducentur.] *Traducentur, id est inanes osten-*
dētur. Nam traducere propriè est ignominiae causa aliquem pu-
blicè circumducere. Libro quarto aduersus Marcionem, Vti tra-
duceret, inquit, eas. Ergo illas traduxisse debuerat, &c. Et vnius
13 aeonis vitium in originem deduceret dei creatoris.] *Vn-*
de hoc ipso libro aliquanto posterius, Expauit enim, inquit, &
extimuit, & contristatus est, & ex his passionibus concepit &
14 *edidit. Hinc fecit coelum & terram.* Quam enim damnant,
qui extraneam.] *Pro qui substituimus ex annotatiúculis Gor-*
ziensibus quasi. Obseruādum porrò quòd hic more suo loquitur,
omittens verbum quod rursus est subaudiendū, hoc modo, Quam
enim damnāt, quasi extraneam, subaudi damnant Felix eccle-
sia.] *Magna laus ecclesiae Romanae, quam omnes veteres sum-*
mè sunt venerati. Degeneres varietatis grano.] *Ex Gor-*
ziensi reposuimus veritatis grano. Subauditur praepositio ab. De-
generes à veritatis grano, id est degenerantes. Id cùm non atten-
deret quispiam non indoctus, iam olim veritatis in varietatis
mutauit. Nā codex Paterniacensis apertè habet varietatis. Mox
pro adeundam scripsimus ad eandem de scripturis prouocationē,
id est ad eam quam habent orthodoxi. Sin scripturis.] *Nam*
carent scripturis. Quid in meo agitis, non mei?] *Hic iuris*
peritum audis. Syluam alienam caedere, fontes transuertere, li-
mites commouere, in alieno seminare & pascere, inuadentium
sunt & aliena bona occupantium. Ab ipsis autoribus quorū
15 fuit res.] *Hoc dominis autoritatem suam accommodantibus.*
Integro instrumento.] *In Paterniacensi codice est strumento,*
quo etiam alibi vtitur pro instrumento, à struendo. Quod verò
continenter sequitur, & vt videtur, aut legendum vtitur, vide-
tur non callidiore ingenio quàm Marcion, subauditur esse. Aut,
vti videtur non callidiore ingenio quàm Marcion, subaudi est.
Machaera, non stylo vsus est.] *Machaera cultrum Graecis si-*
gnificat. Nam de instrumento sacro Acta apostolorum, Apo-
calypsin, Euangelij Lucae partem, & partem Paulinarum epist.
resecat. Quo ius hodie ex Virgilio fabulam in totū, aliam
cōponi

componi materiam secundum.] *Hanc sententiam, nostrum*
secuti iudicium, sic emendauimus & distinximus. Quo ius ho-
die ex Virgilio, fabulam totum aliam componi, materia secundũ
versus, versibus secundum materias concinnatis. Est autem figu-
ra græca, cùm dicit, totum aliam, id est secundum totum, vel in
toto aliam. Pinacem Cibetis explicuit.] *Tabulam Cebetis*
intelligit. nam πίναξ Græcis tabula. Extat hodie Cebetis libel-
lus in vtraque lingua. Homeri centonas sententiam vocare
solent.] *Pro sententiam legendum etiam, Græci vocant ὁμη-*
ρόκεντρα. Circumfertur Probæ Falconiæ titulo opusculum huius
generis ex Virgilio concinnatum, & alterum ex Homero Græcè
incerti autoris, tametsi quidam eidem Probæ vindicare conãtur.
Et sic adhuc initiat Mithræ.] *D. Hieronymus lib.* 1. *Com-* 16
ment. in Amos prophetam, ait Mithram sub eodem numero
aliarum literarum ethnicis esse, quem Basilides hæreticus porten-
toso nomine vocet Abraxan, qui sit omnipotens deus secundum
Græcas literas, & annui cursus numerum in solis circulo cõten-
tum. Idem libro primo aduersus Iouinianum, tradit Mithram
& Erichthonium iuxta gentilium fabulas vel in lapide vel in
terra de solo æstu libidinu esse generatos. An idem sit nescio.
Sed ceremonias quibus aliquis initiaretur, Mithræ satis prolixè
describit Tertul noster, in fine libri cui titulus De corona militis,
Quum Mythræ miles, inquit, in spelæo in castris verè tenebrarũ
initiatur, coronam interposito gladio sibi oblatam quasi mimum
martyrij, de hinc capiti suo accommodatam monetur obuia ma-
nu capite depellere, & in humerum si fortè transferre, dicens
Mithram esse coronam suam, atque exinde nunquam coronatur.
Id quod in signum habet ad probationem sui, si ubi tentatus fue-
rit de sacramento: statímque creditur Mithræ miles, si deiecerit
coronam, si eam in deo suo esse dixerit. Hæc illic. Quæ verba
paulò prolixius citaui, quo facilius intelligas quod hic dicit, Et
sub gladio redimit coronam. Porrò Mithræ leones aßignabant.
Vnde in primo aduersus Marcionem, Sicut aridæ & ardentis,
inquit, naturæ sacramenta leones Mithræ philosophantur. Sic
enim illic pro mire scribendũ docuit exemplar Gorziense. Quid
quod & summum pontificem nuptiis statuit?] *Hirsau-*
giensis codex habebat, in vnius nuptiis statuit? Hoc est, vxo-
ris suæ quæ Flaminica dicebatur, recepto Romanis vocabu-
lo. Porrò mire explicant hunc locum quæ Tertullianus ad vxo-

rem suam libro primo scribit iis verbis : Sacerdotium, inquit, viduitatis celebratum est apud nationes pro diaboli scilicet æmulatione. Regem seculi Pontificem Maximum rursus nubere nefas est. Quantum deo sanctitas placet, quum illam etiam inimicus adfectat, non vtique vt alicuius boni adfinis, sed vt dei domini placita cum contumelia adfectans. Huc præterea pertinet quod in libro De monogamia rursum memorat: Pontifex, inquit, Maximus & Flaminica nubunt semel. Hoc exemplum non frustra citat Tertullianus assertor monogamiæ, quam secus quàm par est nusquam non vrget. Habet & virgines.] *Puta Vestales. Habet & continentes, videlicet ipsum Pontificem & vxorem eius Flaminicam, si alterutrum mori contigerit.* Morositatem illam Iudææ.] *Morositatem vocat illam accuratam præscriptionem instrumenti veteris, etiã vsque ad minutias.* Et sanctorũ Christianorum.] *Sicut dicimus sancta sanctorum.* Et æmulæ fidei attentatæ.] *Solet dicere AEmulus deo, in datiuo. Sic etiam per aduerbium, æmulè deo : nam fidei hic in dandi casu dictum est.*
17 Et creatorem deũ accusationem.] *Opinor esse figurã Græcã.* Non parent schismata.] *Hoc est, non apparent.* Est enim vnitas ipsa.] *Pro ipsa videbatur legendum schisma, vel scissa. At malim exponere, Est autem vnitas, ipsa, subaudi schismata. Sic enim est Tertulliani stylus.* Et apparitio deuota.] *Apparere alicui, ministrare est & inseruire, ceu suprà docuimus. Vnde apparitio pro ministerio.* Quàm suorum.] *Id est, eorum qui nos ante præstruxerunt, hoc est Apostolorum Christi.* Alia capit opinari eos.] *Verbum capit hoc modo solet vsurpare, Id est, Accidit vt alias adhuc opiniones habeant hæretici. Aut possunt adhuc alia opinari qui exorbitãt, vt vis verbi capit melius exprimatur. Libro primo aduersus Marcionem, Si depreciari capit in*
18 *creatore. De hoc loquẽdi genere monuimus suprà.* Angelos hominem instituere.] *Bis angelos legis. Alterum videtur superuacaneum.* Quæ fœtida & immunda.] *Subaudi sunt.* Ipsi,
19 aiunt, propterea.] *Ex Gorziensi collatione scripsimus, Ipsi, aiunt, præterea. Et mox, dicendo.* Ipsum introducunt ad benedicendum eucharistia sua.] *Tradit Aurelius Augustinus Ophitas istos habere etiam verum colubrum quem nutriunt & venerantur: qui & incantante sacerdote egreditur de spelunca, & ascendit super altare innixum speluncæ, & oblationes eorum lambit, & inuoluens se circa eas, regreditur ad speluncam:*

cam:

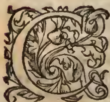
eam: & ita confringunt oblationes in eucharistiam, quasi à ser-
pente Christo, vt illi putant, sanctificatas. Hæc ille. A quibus 20
in sertoribus permixtus.] *Lege Aeonibus inferioribus per-*
mixto. Vt dicant illum tantummodo, sed & pro ipso, sed
ipsum fuisse.] *Restituimus ex Gorziensib. annotatiunculis, Vt*
dicant illum tantummodo Seth, & pro ipso Seth ipsum fuisse.
Mox, à superioribus virtutibus. Item, iustitiæ cultu, vitæ integri-
tate. Confirmasset illum dicto hoc pronunciatio appel-
lat.] *Ex Irenæo sic apparet legendum: Confirmasset illum di-*
cto Iaioth, pronunciatio appellat. Sic paulo pòst de Heracleone,
Introducit enim, inquit, in primis illud fuisse quod pronunciat.
Mox pro deceptatione, lege de aporiatione, id est desperatione.
Nam in defectione fuit. Vel suadendo præstiterat.] *Casti-* 21
gauimus, sudando. Tertullianus aduersus Valentinianos, Vt &
Nonacris, inquit, inde sudauerit, quæ Alexandrum occidit.
Hæresim Cerdonis approbare conatus est, eadē dicere.] 22
Admonuimus iam sæpenumero, Tertullianum solitum verbum
præcedens etiam in sequente sententia subaudire, vt hic conatus
est eadem dicere. Hoc vult viderim. i.] *Hoc, id est, ab hoc, vt*
suprà monuimus. Mox pro cui mundi scripsimus, cui mūdo, no-
strum iudicium secuti. nam præcedens mundi videtur errato oc-
casionem dedisse. Totus enim secundum Valentinum sa-
pit.] *Sic in De resurrectione carnis: ne de resurrectione ad Sad-*
ducæos sapere existimaretur. Quod iam nec salutem conse-
qui posse.] *Hunc locum in omnibus manuscriptis exemplaribus*
deprauatum, vt videtur, ausi sumus mutare ex Irenæi lectione,
pro Quod iam, supponentes Adam nec salutem consequi posse.
An rectè, iudicent docti. Certè Tatianum Irenæus tradit Adæ
saluti contradicere. Mox post hæc verba, qui κατὰ Proclum di-
cantur, addidimus hanc clausulam, sunt qui secundum AEschi-
nem pronuncientur. Christi pro nomine adprehensus.] *Pro*
nomine Christi, hoc est ob professionem nominis Christiani, vt
antè sæpe. Hunc locum sic scripsimus consentientibus exempla-
rib. vetustis, Gorziensi Paterniacensique, Qui postea quàm Chri
sti pro nomine apprehensus est, in Christum blasphemare non de-
stitit. Quæ verba ausus est quidam in Hirsaugiensi volumine ad
Augustini narrationem mutare, qui scribit horum hæreticorum
authorem lapsum in persecutione, vt eius casus opprobrium deui-
taret, asserere cœpisse Christum tantum esse hominem, quo non

deum sed hominem negasse videretur. Itaque scripsit, Qui postea quàm Christum pro nomine adprehensus, negauit, in Christum blasphemare nō destitit. Nec verò magnopere refert quo ad sententiam. Praxeas quidam.] *Huic confutando proprium volumen dicauit, quod in hoc operē sequitur.*

ANNOTATIONVM IN LIBRVM SEQVENTEM FINIS.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI

DE PRAESCRIPTIONIBVS aduersus hæreticos, liber.

ONDITIO præsentium temporum, fratres, etiam hanc ammonitionē prouocat nostram, non oportere nos mirari super hæreses istas, siue quia sunt: futuræ enim prænunciabantur: siue quia fidem quorūdam subuertunt, ad hoc enim sunt, vt fides habendo tentationem, haberet etiam probationem. Vanè ergo & inconsideratè plerique hoc ipso scandalizantur, quod tantum hæreses valeant,
1 quantum non valerent, si non fuissent: quum quod fortitum est, vt omni modo sit, sicut causam accipit ob quam sit, sic vim consequitur per quam sit, ne esse non possit. Febrem denique inter cæteros mortiferos & cruciarios exitus erogando homini deputatam, neque quia est miramur, est enim: neque quia erogat hominē, ad hoc enim est. Proinde hæreses ad lāguorem & interitum fidei productas, si expauescimus, hoc eas posse, prius est, vt expauescamus hoc eas esse, quæ dum sunt, habent posse, & dū possunt, habent esse. Sed enim febrem vt malum, & dū causa & de potentia sua, vt notum est, abominamur potius quàm miramur, & quantum in nobis est præcaue-mus,

mus,non habentes abolitionem eius in nostra potestate. Hæreses verò mortem æternam, & maioris ignis ardorē inferenteis malunt quidā mirari quòd hoc possint,quàm deuitare ne possint:quum habeāt deuitandi potestatem. Cæterùm nihil valebunt, si illas tantùm valere non mirentur. Aut enim dum mirantur, in scandalum subministrantur:aut quia scandalizātur,ideo mirantur quod tantum valeant,quasi ex aliqua veritate veniant. Mirum scilicet vt malum vires suas habeat:nisi quod hæreses apud eos multum valent,qui in fide non valent. In pugna pugilum & gladiatorū,plerunque non quia fortis est,vincit quis, aut quia non potest vinci, sed quoniam ille qui victus est,nullis viribus fuit:adeò idem ille victor bene valenti postea cōparatus,etiam superatus recedit. Non aliter hæreses de quorundā infirmitatibus habent quod valent,nihil valentes si in bene valentem fidem incurrant. Solent quidem isti miriones etiam de quibusdam personis ab hæresi captis,ædificari in ruinā. Quare illa vel ille fidelissimi,prudentissimi,& vsitatissimi in ecclesia, in illā partem transierunt?Quis hoc dicens,non ipse sibi respon der,neque prudentes, neque fideles, neque vsitatos æstimandos,quos hæreses potuerint demutare? Et hoc mirū (opinor) vt probatus aliquis retrò postea excidat? Saul bonus præ cæteris,liuore postea euertitur. Dauid vir bonus secūdum cor domini, postea cædis & stupri reus est. Salomon omni gratia & sapientia donatus à domino,ad idololatriam à mulieribus inducitur. Soli enim dei filio seruabatur sine delicto permanere. Quid ergo si episcopus,si diaconus, si vidua, si virgo,si doctor, si etiā martyr lapsus à regula fuerit,ideo hæreses veritatem videbuntur obtinere?Ex personis probamus fidem, an ex fide personas?Nemo sapiēs est,nisi fidelis,nemo maior,nemo Christianus:nemo autem Christianus,nisi qui ad finem vsque perseuerauerit. Tu vt homo extrinsecus vnumquenque nosti: putas quod vides. Vides autem quousque oculos habes. Sed oculi, inquit, domini alti. homo in faciē, deus in præcordia contemplatur. Et ideo cognoscit dominus qui sunt eius,& plantam quam non plantauit pater, eradicat:& de primis nouissimos ostendit:& palam in manu

Pugiles.
Gladiatores.
Miriones.

portat ad purgādam aream suam. Auolent quantum volent paleæ leuis fidei quocunque afflatu tentationum, eo purior massa frumēti in horrea domini reponetur. Nónne ab ipso domino quidam discentium scandalizati deuerterūt? Nec tamen propterea cæteri quoque discedendum à vestigiis eius putauerunt: sed qui scierunt illum vitæ esse verbum, & à deo venisse, perseuerauerunt in comitatu eius vsque ad finem: cùm illis si vellent, & ipsis discedere placidè obtulisset. Minus est si & Apostolū eius, aliqui Phygelus, & Hermogenes, & Philetus, & Hymenæus reliquerunt: ipse traditor Christi de apostolis fuit. Miramur de ecclesiis eius si à quibusdam deseruntur, quū ea nos ostendunt Christianos, quæ patimur ad exemplū ipsius Christi. Ex nobis, inquit, prodierunt, sed non fuerunt ex nobis, si fuissent ex nobis, permansissent vtique nobiscum. Quin potius memores simus tam dominicarū pronunciationum quàm apostolicarum literarum, quæ nobis & futuras hæreses prænunciarūt, & fugiendas præfinierunt: vt sicut esse illas non expauescimus, ita & posse id propter quod fugiendæ sunt, nō miremur. Instruit dominus multos esse venturos sub pellibus ouium rapaces lupos. Quæ'nam istæ sunt pelles ouiū, nisi nominis Christiani extrinsecus superficies? Qui lupi rapaces, nisi sensus & spiritus subdoli, ad infestādum gregem Christi intrincus delitescētes? Qui pseudoprophetæ sunt, nisi falsi prædicatores? qui pseudapostoli, nisi adulteri euangelizatores? qui antichristi interim & semper, nisi Christi rebelles? Hoc erunt hæreses non minus doctrinarum peruersitate ecclesiam lacessentes, quàm tunc antichristus persecutionum atrocitate persequetur: nisi quod persecutio & martyres facit, hæreses apostatas tantum. Et ideo hæreses quoque oportebat esse, vt probabiles quique manifestarentur, tam qui in persecutionibus steterint, quàm qui ad hæreses nō exorbitauerint. Neque enim eos probatos intelligi iubet, qui in hæresim fidem demutant: sicut ex diuerso sibi interpretantur, quia dixit alibi: Omnia examinate, quod bonum est tenete. Quasi nō liceat omnibus malè examinatis in electionem alicuius mali impingere per errorem. Porrò si dissensiones & schismata increpat,

Discentes.

Dominicæ pronūciationes. Apostolicæ literæ.

increpat, quæ ſine dubio mala ſunt, & incontinenti hære-ſes ſubiungit, quod malis adiũgat malum vtique profite-tur, & quidem maius: cũ ideo credidiſſe ſe dicat de ſchiſ-matibus & diſſenſionibus, quia ſciret etiã hæreſes opor-tere eſſe. Oſtendit enim grauioris mali proſpectu leuio-ribus ſe facilè credidiſſe, certè non vt ideo de malis cre-diderit, quia hæreſes bonæ eſſent, ſed vti de peioris quo-que notæ tentationib. præmoneret non eſſe mirandum, quas diceret impendere ad probabiles quoſque manife-ſtandos, ſcilicet quos non potuerint deprauare. Deni-que ſi totum capitulum ad vnitatem continendam, & ſe-parationes coërcendas ſapit: hæreſes verò non minus ab vnitate diuellunt, quàm ſchiſmata & diſſenſiones, ſine dubio & hæreſes in ea conditione reprehenſionis conſti-tuit, in qua ſchiſmata & diſſenſiones. Ac per hoc non eos probabiles facit, qui in hæreſes diuerterint, quum maxi-mè diuerti ad eiuſmodi obiurgans, & docens vnum om-nes loqui, & idipſum ſapere, quod etiam hæreſes non ſi-nunt nec diutius de iſto, ſi idem eſt Paulus, qui & alibi hæreſes inter carnalia crimina enumerat ſcribens ad Ga-latas, & qui Tito ſuggerit, hominem hæreticum poſt pri-mam correptionem recuſandũ, quod peruerſus ſit eiuſ-modi & delinquat, vt à ſemetipſo damnatus. Sed & in o-mni penè epiſtola de adulterinis doctrinis fugiendis in-culcãs hæreſes taxat, quarum opera ſunt adulteræ doctri-næ hæreſes dictæ Græca voce ex interpretatione electio-nis, qua quis ſiue ad inſtituendas, ſiue ad ſuſcipiendas eas vtitur. Ideo & ſibi damnatum dixit hæreticum, quia & in quo damnatur, ſibi elegit. Nobis verò nihil ex noſtro ar-bitrio indulgere licet, ſed nec eligere quod aliquis de ar-bitrio ſuo induxerit. Apoſtolos domini habemus auto-res, qui nec ipſi quicquam ex ſuo arbitrio, quod induce-rent, elegerunt: ſed acceptam à Chriſto diſciplinam fi-deliter nationibus adſignauerunt. Itaque etiam ſi an-gelus de cœlis aliter euangelizaret, anathema diceretur à nobis. Prouiderat iam tunc ſpiritus ſanctus futurũ in vir-gine quadam Philumene angelum ſeductionis, transfi-gurantem ſe in angelum lucis, cuius ſignis & præſtigiis Apelles inductus, nouam hæreſim induxit. Hæ ſunt do-

Hæreſes.

Apoſtoli.

ctrinæ hominum & dæmoniorum, prurientibus auribus natæ de ingenio sapientiæ secularis, quam dominus stultitiam vocans, stulta mundi in confusionem etiam philosophiæ ipsius elegit. Ea est enim materia sapientiæ secularis, temeraria interpres diuinæ naturæ & dispositionis.

Sapientia secularis.

Ex philosophia hæresiū origo.

Ipsæ denique hæreses à philosophia subornantur. Inde æones & formę, nescio quæ, & trinitas hominis apud Valentinum: Platonicus fuerat. Inde Marcionis deus melior de tranquillitate: à Stoicis venerat. & vti anima interire dicatur, Epicurus obseruatur. Et vt carnis restitutio negetur, de vna omnium philosophorum schola sumitur. Et vbi materia cum deo æquatur, Zenonis disciplina est: & vbi aliquid de igneo deo allegatur, Heraclitus interue-
5 nit. Eædem materiæ apud hæreticos & philosophos volutantur, iidem retractatus implicantur. Vnde malum, & quare? & vnde homo, & quomodo? Et quod proximè Valentinus proposuit, Vnde deus? Scilicet de enthymesi, & ectromate. Miserum Aristotelem, qui illis dialecticā instituit, artificem struendi & destruendi versipellem, in sententiis coactam, in cōiecturis duram, in argumentis operariam contentionum, molestam etiam sibiipsi, omnia retractantem, ne quid omnino tractauerit. Hinc illæ fabulæ & genealogiæ indeterminabiles, & quæstiones infructuosæ, & sermones serpentes velut cancer, à quibus nos apostolus refrenans, nominatim philosophiam testatur caueri oportere, scribens ad Colossenses: Videte ne quis sit circumueniens vos per philosophiam & inanem seductionem, secundum traditionem hominum, præter prouidentiam spiritus sancti. Fuerat Athenis, & istam sapiētiam humanam, affectatricem, & interpolatricem veritatis, de cōgressibus nouerat, ipsam quoque in suas hæreses multipartitam varietate sectarum inuicem repugnātium. Quid ergo Athenis & Hierosolymis? quid academiæ & ecclesiæ? quid hæreticis & Christianis? Nostra institutio de porticu Salomonis est, qui & ipse tradiderat dominum in simplicitate cordis esse quærēdum. Viderint qui Stoicum, & Platonicū, & dialecticum, Christianismū protulerunt. Nobis curiositate opus non est post Christū Iesum, nec inquisitione post euāgelium. Cum credimus,

nihil

nihil desideramus vltra credere. Hoc enim prius credimus, nõ esse quod vltra credere debeamus. Venio itaque ad illũ articulũ, quem & nostri prætendunt ad ineundam curiositatem, & hæretici inculcant ad importandã curiositatẽ. Scriptũ est, inquiunt: Quęrite, & inuenietis. Quando hãc vocem dominus emisit, recordemur. Puto in primitiis ipsis doctrinæ suæ cũ adhuc dubitaretur apud omnes, an Christus esset. Et cũ adhuc nec Petrus illum dei filiũ pronunciasset, cum etiã Ioannes de illo certus esse desisset. Merito ergo tunc dictũ est, Quærite & inuenietis, quãdo quærendus adhuc erat, qui adhuc agnitus nõ erat: & hoc quantum ad Iudæos. Ad illos enim pertinet totus sermo suggillationis istius, qui habebant vbi quærerent Christũ. Habent, inquit, Moysen & Heliam, id est legẽ & prophetas Christum prædicãtes: secundum quod & alibi apertè: Scrutamini, inquit, scripturas, in quibus salutẽ speratis. Illæ enim de me loquũtur. Hoc erit, quęrite & inuenietis. Nam & sequẽtia in Iudæos cõpetere manifestum est, Pulsate & aperietur vobis. Iudæi retro penes deũ fuerant, dehinc eiecti ob delicta, extra deũ esse cœperũt. Nationes verò nunquã penes deum, nisi stillicidium de situla, & puluis ex area, & foris semper. Itaque qui foris semper, quomodo pulsabit eò vbi nũquàm fuit? quã ianuã nouit, in qua nec receptus nec eiectus aliquando? an qui scit se intus fuisse & foras actũ, is potius pulsabit, & ostiũ nouit? Etiam petite & accipietis, ei cõpetit qui sciebat à quo esset pętendũ, à quo & erat aliquid promissum, à deo scilicet Abraham, Isaac & Iacob, quem nationes non magis nouerant quã vllam repromissionẽ eius. Et ideo ad Israël loquebatur: Non sum, inquit, missus, nisi ad oues perditas domus Israëlis. Nõdum canibus iactabat panẽ filiorum: nondũ in viam gentiũ vel nationum ire mãdabat. Siquidem in fine præcepit, vt vaderẽt ad docendas & tingẽdas nationes, cõsequuturi mox spiritũ sanctum paracletum, qui illos deducturus esset in omnem veritatẽ. Et hoc erga illos facit. Quod si nationib. destinati doctores Apostoli, ipsi quoq; doctorem cõsecuturi erant paracletum, multo magis vacabat erga nos, Quærite & inuenietis: quibus vltro erat obuẽtura doctrina per Apostolos, & ipsis apo-

In primitiis doctrinæ suæ.

stolis per spiritum sanctũ. Omnia quidem dicta domini omnibus posita sunt, quæ per aures Iudæorũ ad nos transierunt, sed pleraq; in personas directa, non proprietatem admonitionis nobis constituerunt, sed exẽplũ. Cedo nunc sponte de gradu isto: omnib. dictum sit, Quærite & inuenietis: tamen & hic expetit sensus certæ interpretationis gubernaculum. Nulla vox diuina ita dissoluta est & diffusa, vt verba tantum defendantur, & ratio verborum nõ constituatur. Sed in primis hoc propono: Vnum vtique & certum aliquid institutũ esse à Christo, quod credere omni modo debeant nationes, & idcirco quærere, vt possint cum inuenerint credere. Vnius porrò & certi instituti, infinita inquisitio non potest esse: quærẽdum est donec inuenias, & credendum vbi inueneris: & nihil amplius nisi custodiendũ quod credidisti: dũ hoc insuper credis, aliud non esse credendum, ideóq; nec requirendum, cũ id inueneris & credideris quòd ab eo institutũ est, qui non aliud tibi mandat inquirendum, quàm quód instituit. De hoc quidem si quis dubitat, constabit penes nos esse id quod à Christo institutũ est. Interim ex fiducia probationis præuentò, admonens quosdam nihil esse quærendum vltra quod crediderũt, id esse quod quærere debuerũt: ne Quærite & inuenietis, sine disciplina rationis interpretentur. Ratio autem dicti huius in tribus articulis cõstitit. In re, in tempore, in modo. In re, vt quid sit quærendum consideres. In tempore, vt quãdo. In modo, vt quousque. Igitur quærẽdum est quod Christus instituit, vtique quamdiu non inuenis, & vtique donec inuenias. Inuenisti autem cum credidisti. nam non credidisses, si non inuenis-

4 ses, sicut nec quæsisses, nisi vt inuenires. Ad hoc ergo quæris vt inuenias, & ad hoc inuenies vt credas. Omnem prolationem quærendi & inueniendi credendo fixisti, hunc tibi modum statuit fructus ipse quærendi. Hanc tibi fossam determinauit ipse qui te non vult aliud credere, quàm quod instituit, ideóque nec quærere. Cæterum si qnia alia tãta ab aliis sunt instituta, propterea in tantum quærere debemus, in quantum possumus inuenire, semper quæremus, & nunquam omnino credemus. Vbi enim erit finis quærendi? vbi statio credendi? vbi expunctio

Cedo de gradu.

inue-

inueniendi? Apud Marcionem? sed & Valentinus propo nit: Quærite & inuenietis. Apud Valentinum? sed & Apelles hac me pronunciatione pulsabit, & Hebion, & Simon, & omnes ex ordine non habent aliud, quo se mihi insinuent, & me sibi adducant. Ero itaque nusquam, dum vbique cõuenior, Quærite & inuenietis: & velim sic nusquam quasi qui nunquã apprehenderim illud quod Christus instituit, quod quæri necesse est, quod quæri oportet. Impunè erratur, nisi delinquatur, quãuis errare delinquere est. Impunè, inquã, vagatur, qui nihil deserit. At enim si quod debui credere credidi, & aliud denuò puto requirẽdum, spero vtiq; & aliud esse inueniẽdũ, nullo modo speraturus istud, nisi quia aut nõ crediderã qui videbar credidisse, aut desij credidisse. Ita fidẽ meã deserens, negator inuenior. Semel dixerim, Nemo quęrit, nisi qui aut nõ habuit, aut perdidit. Perdiderat vnam ex decẽ didrachmis anus illa, & ideo quærebat: vbi tamen inuenit, quærere desiit. Panẽ vicinus nõ habebat, & ideo pulsabat. Vbi tamẽ apertum est ei, & accepit, pulsare cessauit. Vidua à iudice petebat audiri, quia non admittebatur: sed vbi audita est, hactenus institit. Adeò finis est, & quærendi & pulsandi & petendi: Petenti enim dabitur, inquit, & pulsanti aperietur, & quærenti inuenietur. Viderit qui quęrit semper, quia non inuenit. Illic enim quærit, vbi nõ inuenitur. Viderit qui semper pulsat, quia nunquam aperietur. Illic enim pulsat, vbi nemo est. Viderit qui semper petit, quia nunquam audietur. Ab eo enim petit qui nõ audit. Nobis & si quærendum est adhuc & semper, vbi tamen quęri oportet: non apud hæreticos, vbi omnia extranea & aduersaria nostræ veritati, ad quos vetamur accedere. Quis seruus cibaria ab extraneo, ne dicam ab inimico domini sui sperat? Quis miles ab infœderatis, ne dicam ab hostibus regibus, donatiuum & stipendium captat, nisi planè desertor & trãsfuga & rebellis? Etiam anus illa intra tectum suum dragmam requirebat: etiam pulsator ille vicinam ianuam tundebat: etiam vidua illa non inimicum licet durum iudicem interpellabat. Nemo inde strui potest, vnde destruitur. Nemo ab eo inluminatur, à quo contenebratur. Quæramus ergo in nostro, & à no-

Negator.

ſtris,& de noſtro:In quo? duntaxat quod ſalua regula fidei poteſt in quæſtionem deuenire.Regula eſt autē fidei, vt iam hinc quid defendamus profiteamur, illa ſcilicet qua creditur vnum omnino deum eſſe, nec alium præter mundi cōditorem,qui vniuerſa ex nihilo produxerit per verbum ſuū primò omnium emiſſum:id verbū filius eius appellatū,eius in nomine dei variè viſum Patriarchis, in Prophetis ſemper auditū, poſtremò delatū ex ſpiritu dei & virtute in virginem Mariam,carnem factū in vtero eius,& ex ea natum hominem & eſſe Ieſum Chriſtū:exinde prædicaſſe nouā legem, & nouam promiſſionē regni cęlorū,virtutes feciſſe,fixum cruci,tertia die reſurrexiſſe: In cælos ereptū ſediſſe ad dexterā patris:miſiſſe vicariam vim ſpirituſſancti qui credentes agat: venturū cum claritate ad ſumendos ſanctos in vitæ æternæ & promiſſorum cæleſtium fructū, & ad prophanos iudicandos igni perpetuo, facta vtriuſque partis reſuſcitatione cū carnis reſtitutione. Hæc regula à Chriſto vt probabitur inſtituta,nullas habet apud nos quęſtiones,niſi quas hęreſes inferunt,& quæ hæreticos faciunt. Cæterùm manente forma eius in ſuo ordine,quantumlibet quæras & tractes,& omnem libidinem curioſitatis effundas,ſi quid tibi videtur vel ambiguitate pendêre, vel obſcuritate obumbrari: eſt vtiq; frater aliquis doctor gratia ſcientiæ donatus:eſt aliquis inter exercitatos conuerſatus, aliquis tecū curioſus,tecum tamen quærens: nouiſſimè ignorare melius eſt, ne quod non debeas, noris, quia quod debeas noſti.Fides,inquit, tua te ſaluum fecit: non exercitatio ſcripturarum. Fides in regula poſita eſt: habes legem, & ſalutem de obſeruatione legis: exercitatio autem in curioſitate cōſiſtit,habens gloriam ſolam de peritiæ ſtudio. Cedat curioſitas fidei,cedat gloria ſaluti. Certè aut non obſtrepant,aut quieſcant aduerſus regulam. Nihil ſcire, omnia ſcire eſt.Vt non inimici eſſent veritatis hæretici, vt de refugiendis eis non præmoneremur, quale eſt conferre cum hominibus,qui & ipſi adhuc ſe quærere confitentur? Si enim verè adhuc quęrunt,nihil adhuc certi deprehenderunt:& ideo quodcunq; videntur interim tenere,dubitationem ſuam oſtendunt quandiu quærūt. Itaq; tu

tu qui proinde quæris, ſpectās ad eos qui & ipſi quærūt, dubius à dubiis, incertus ab incertis, cæcus à cæcis in foueam deducaris neceſſe eſt. Sed cùm decipiēdi gratia prętendant ſe ad hoc quærere, vt nobis per ſollicitudinis iniectionem tractatus ſuos inſinuent: denique vbi adierunt ad nos, ſtatim quæ dicebant quærēda eſſe defendunt: iam illos ſic debemus refutare, vt ſciant nos non Chriſto, ſed ſibi negatores eſſe. Cùm enim quærunt adhuc, nondum tenent: cùm autē non tenent, nondum crediderunt. Cùm autem nondum crediderūt, non ſunt Chriſtiani. At cùm tenent quidem & credunt, quærendum tamen dicunt vt defendant: antequam defendant negant quod credunt, confitentes ſe nondum crediſſe, dum quærunt. Qui ergo nec ſibi ſunt Chriſtiani, quantò magis nobis? Qui per fallaciam veniunt, qualem fidem diſputant? cui veritati patrocinantur, qui eam à mendacio inducunt? Sed & ipſi de ſcripturis agunt, & de ſcripturis ſuadent. Aliunde ſcilicet loqui poſſent de rebus fidei, niſi ex literis fidei. Venimus igitur ad propoſitum: huc enim dirigebamus, & hoc præſtruebamus, ad locutionis præfationem, vt iam hinc de eo cōgrediamur, de quo aduerſarij prouocāt. Scripturas obtendunt, & hac ſua audacia ſtatim quoſdā mouēt: in ipſo verò cōgreſſu firmos quidē fatigant, infirmos capiunt, medios cum ſcrupulo dimittunt. Hunc igitur potiſſimum gradum obſtruimus, non admittēdi eos ad vllam de ſcripturis diſputationē: ſi hæ ſunt illæ vires eorū, an ne eas habere poſſint diſpici debet, cui competat poſſeſſio ſcripturarū, ne is admittatur ad eas, cui nullo modo competit. Hoc de conſilio diffidentiæ, aut de ſtudio aliter ineundæ conſtitutionis induxerim, niſi ratio conſtiterit, in primis illa, quod fides noſtra obſequium apoſtolo debeat, prohibēti quæſtiones inire, nouis vocibus aures accommodare, hæreticum poſt vnam correptionem conuenire, non poſt diſputationem. Adeò interdixit diſputationē, correptionem deſignās cauſam hæretici conueniendi: & hoc vnam, ſcilicet quia non eſt Chriſtianus: ne more Chriſtiani ſemel & iterū, & ſub duobus aut tribus teſtibus caſtigandus videretur: cùm ob hoc ſit caſtigandus propter quod non ſit cū illo diſputandū. Deinde

quoniam nihil proficiat cõgreſſio ſcripturarum, niſi planè vt aut ſtomachi quis ineat euerſionẽ, aut cerebri. Iſta hæreſis non recipit quaſdam ſcripturas: etſi quas recipit, adiectionibus & detractionibus ad diſpoſitionem inſtituti ſui interuertit: & ſi recipit, non recipit integras: & ſi aliquatenus integras præſtat, nihilominus diuerſas expoſitiones cõmentata conuertit. Tantùm veritati obſtrepit adulter ſenſus, quantum & corruptor ſtylus. Variæ præſumptiones neceſſariò nolunt agnoſcere ea, per quæ reuincuntur: his nituntur quæ ex falſo compoſuerunt, & quæ de ambiguitate cœperunt. Quid promouebis exercitatiſſime ſcripturarum, cùm ſi quid defenderis, negetur ex diuerſo: ſi quid negaueris, defendatur. Et tu quidẽ nihil perdes, niſi vocem in contentione: nihil conſequeris, niſi bilem de blaſphematione. Ille verò ſi quis eſt cuius cauſa in congreſſum deſcendis ſcripturarum, vt eum dubitantem confirmes, ad veritatem an magis ad hæreſes deuerget? hoc ipſo motus, quod te videat nihil promouiſſe æquo gradu negandi & defendẽdi, diuerſa parte ſtatutum: certè de pari altercatione incertior diſcedet, neſciens quam hæreſim iudicet. Hæc vtique & ipſi habent in nos retorquere. Neceſſe eſt enim & illos dicere à nobis potiùs adulteria ſcripturarum & expoſitionum mendacia inferri, qui proinde ſibi defendant veritatem. Ergo non ad ſcripturas prouocãdum eſt: nec in his conſtituen-
15 dum certamen, in quibus aut nulla aut incerta victoria eſt, aut parum certa. Nam etſi non ita euaderet conlatio ſcripturarum, vt vtranque partẽ parem ſiſteret, ordo rerum deſiderabat illud prius proponi, quod nunc ſolum diſputandum eſt: Quibus competat fides ipſa, Cuius ſint ſcripturæ: A quo, & per quos, & quando, & quibus ſit tradita diſciplina qua fiunt Chriſtiani: vbi enim apparuerit eſſe veritatem diſciplinæ & fidei Chriſtianæ, illic erit veritas ſcripturarum & expoſitionum, & omnium traditionum Chriſtianorum. Chriſtus Ieſus dominus noſter permittat dicere interim, quiſquis eſt, cuiuſcunque dei filius, cuiuſcunque materiæ homo & Deus, cuiuſcunque fidei præceptor, cuiuſcunque mercedis promiſſor. Quid eſſet, quid fuiſſet, quam patris voluntatem adminiſtraret, quid homini

homini agendũ determinaret, quamdiu in terris agebat, ipse pronũciabat, siue populo palàm, siue discẽtibus seorsum. Ex quibus, duodecim pręcipuos lateri suo adlegerat destinatos Nationibus magistros. Itaq; vno eorũ decusso, reliquos vndecim regrediens ad patrem post resurrectionem, iussit ire & docere Nationes, tingendas in patrem & in filium & spiritũ sanctum. Statim igitur Apostoli, quos hæc appellatio missos interpretatur, assumpto per sortẽ duodecimo Mathia in locũ Iudæ ex autoritate prophetiæ quæ est in psalmo Dauid, cõsecuti promissam vim spiritus sancti ad virtutes & eloquiũ, primò per Iudæam contestata fide in Iesum Christum, & ecclesiis institutis, dehinc in orbem profecti, eandẽ doctrinam eiusdem fidei Nationibus promulgauerunt, & proinde ecclesias apud vnamquanque ciuitatẽ condiderũt, à quibus traducem fidei & semina doctrinæ, cæteræ exinde ecclesiæ mutuatæ sunt, & quotidie mutuantur vt ecclesiæ fiãt. Ac per hoc & ipsæ apostolicæ deputãtur, vt soboles Apostolicarum Ecclesiarum. Omne genus ad originem suam censeatur, necesse est. Itaque tot ac tantæ ecclesiæ, vna est illa ab Apostolis prima, ex qua omnes. Sic omnes primæ, & omnes Apostolicæ. dum vnã omnes probant vnitatem. Communicatio pacis, & appellatio fraternitatis, & contesseratio hospitalitatis, quæ iura non alia ratio regit, quàm eiusdem sacramenti vna traditio. Hanc igitur dirigimus præscriptionẽ: Si dominus Iesus Christus Apostolos misit ad prædicandum, alios non esse recipiendos prędicatores, quàm quos Christus instituit, quia nec alius patrem nouit nisi filius, & cui filius reuelauit: nec aliis videtur reuelasse filius, quàm apostolis quos misit ad prædicandum, vtique quod illis reuelauit. Quid autem prædicauerint, id est, quid illis Christus reuelauerit, & hic præscribam, non aliter probari debere, nisi per easdẽ ecclesias, quas ipsi Apostoli condiderunt, ipsi eis prædicãdo, tam viua (quod aiunt) voce, quàm per epistolas postea. Si hæc ita sunt, constat proinde omnẽ doctrinam, quæ cum illis ecclesiis apostolicis matricibus & originalibus fidei conspiret, veritati deputandã, id sine dubio tenentẽ, quod ecclesiæ ab Apostolis, Apostoli à Christo, Christus à

Discentes.

Apostoli quid.

Communicatio pacis.
Appellatio fraternitatis.
Contesseratio hospitalitatis.

Viua voce.

Ecclesiæ Apostolicæ matrices & originales.

deo ſuſcepit: reliquam vero omnem doctrinam de mendacio præiudicandam, quę ſapiat contra veritatem eccleſiarum, & Apoſtolorum, & Chriſti, & dei. Supereſt ergo vti demõſtremus, an hæc noſtra doctrina, cuius regulam ſupra edidimus, de Apoſtolorum traditione cenſeatur, & ex hoc ipſo, an cæteræ de mendacio veniant. Communicamus cum eccleſiis apoſtolicis, quod nulla doctrina diuerſa, hoc eſt teſtimonium veritatis. Sed quoniam tam expedita probatio eſt, vt ſi ſtatim proferatur, nihil iam ſit retractãdum, ac ſi prolata non ſit à nobis, locum interim demus diuerſę parti, ſi quid putant ad infirmandam hanc præſcriptionem mouere ſe poſſe. Solent dicere, non omnia Apoſtolos ſciſſe, eadem agitati dementia qua rurſus conuertunt, omnia quidem Apoſtolos ſciſſe, ſed non omnia omnibus tradidiſſe: in vtroque Chriſtum reprehẽſioni ſubiicientes, qui aut minus inſtructos, aut parum ſimplices Apoſtolos miſerit. Quis enim integræ mentis, credere poteſt aliquid eos ignoraſſe, quos magiſtros dominus dedit, indiuiduos habitos in comitatu, in diſcipulatu, in conuictu, quibus obſcura quæque ſeorſim diſſerebat, illis dicẽs datum eſſe cognoſcere arcana, quæ populo intelligere non liceret: 7 Latuit aliquid Petrum ædificandæ eccleſiæ petram dictum, claues regni cælorum conſecutum, & ſoluendi & alligandi in cælis & in terris poteſtatem? Latuit & Ioannem aliquid dilectiſſimum domino, pectori eius incubantem, cui ſoli Dominus Iudam traditorem præmonſtrauit, quem loco ſuo filium Mariæ demandauit? Quid eos ignoraſſe voluit, quibus etiam gloriam ſuam exhibuit, & Moyſen, & Heliam, & inſuper de cælo patris vocem? nõ quaſi cæteros reprobans, ſed quoniam in tribus teſtibus ſtabit omne verbum. Ignorauerunt itaque & illi quibus poſt reſurrectionem quoque in itinere omnes ſcripturas ediſſerere dignatus eſt. Dixerat planè aliquando: Multa habeo adhuc vobis loqui, ſed nõ poteſtis modo ea ſuſtinere. tamen adiiciens: Cum venerit ille ſpiritus veritatis, ipſe vos deducet in omnem veritatem: Oſtendit illos nihil ignoraſſe, quos omnem veritatem conſecuturos per ſpiritum veritatis repromiſerat, & vtique impleuit repromiſſum, probantibus Actis Apoſtolorum

ſtolorum deſceſum ſpiritus ſancti. Quam ſcripturam qui non recipiunt, nec ſpiritum ſanctum poſſunt agnoſcere diſcentibus miſſum, ſed nec eccleſiam ſe dicant defendere, qui quando, & quibus incunabulis inſtitutum eſt hoc corpus, probare non habent. Tanti enim eſt illis non habere probationes eorum quæ defendunt, ne pariter admittantur traductiones eorum quæ mentiuntur. Proponunt ergo ad ſugillandam ignorãtiam aliquam Apoſtolorum, quod Petrus & qui cum eo erant reprehenſi ſint à Paulo. Adeò inquiunt, aliquid eis defuit, vt ex hoc etiam illud ſtruant, potuiſſe poſtea pleniorem ſcientiam ſuperuenire, qualis obuenerit Paulo reprehendenti anteceſſores. Poſſumus & hic Acta Apoſtolorum repudiãtibus dicere: Prius eſt vti oſtendatis quis iſte Paulus, & quid ante Apoſtolum, & quomodo Apoſtolus: quatenus & aliàs ad quæſtiones plurimum eo vtuntur. Neque enim ſi ipſe ſe Apoſtolum de perſequutore profitetur, ſufficit vnicuique examinate credenti, quando nec dominus ipſe de ſe teſtimonium dixerit. Sed credant ſine ſcripturis, vt credãt aduerſus ſcripturas: tamen doceant ex eo quod allegant Petrum à Paulo reprehenſum, aliam Euangelij formam à Paulo ſuperinductam citra eam quam pręmiſerat Petrus & cæteri. Atqui demutatus in pędicatorem de perſequutore deducitur ad fratres à fratribus, vt vnus ex fratribus, & ad illos ab illis qui ab apoſtolis fidem induerant. Dehinc, ſicut ipſe enarrat, aſcendit Hieroſolymam cognoſcendi Petri cauſa, ex officio & iure ſcilicet eiuſdem fidei & prædicationis. Nam & illi nõ eſſent ammirati de perſecutore factum prædicatorem, ſi aliquid cõtrarium prædicaret: nec dominum præterea magnificaſſent, quia aduerſarius eius Paulus obuenerat. Itaque & dexteram ei dederunt ſignum concordiæ & conuenientiæ: & inter ſe diſtributionem officij ordinauerunt, non ſeparationem Euangelij: nec vt aliud alter, ſed vt alij alter prædicaret, Petrus in circumciſionem, Paulus in Nationes. Cæterum ſi reprehenſus eſt Petrus quòd cùm conuixiſſet ethnicis, poſtea ſe à conuictu eorum ſeparabat perſonarum reſpectu: vtique conuerſationis fuit vitium nõ prædicationis. Nõ enim ex hoc alius deus quã creator, & alius Chriſtus

8 quàm ex Maria, & alia ſpes quàm reſurrectio annunciabatur. Non mihi tam bene eſt, immo nō mihi tam male eſt, vt Apoſtolos committam. Sed quoniam peruerſiſſimi iſti illam reprehenſionem ad hoc obtendunt, vt ſuſpectā faciant doctrinam ſuperiorem, reſpōdebo quaſi pro Petro: ipſum Paulum dixiſſe factū ſe omnibus eſſe omnia, Iudæis Iudæum, non Iudæis nō Iudæum, vt omnes lucrificaret. Adeò pro temporibus & perſonis & cauſis quædā reprehendebant, in quæ & ipſi æquè pro temporibus & perſonis & cauſis committebant: quemadmodum ſi & Petrus reprehēderet Paulum, quod prohibens circumciſionem circumciderit ipſe Timotheum. Viderint qui de Apoſtolis iudicant. Bene quòd Petrus Paulo & in martyrio adæquatur. Sed & ſi in tertium vſque cælum ereptus Paulus, & in paradiſum delatus audiit quædam illic, non poſſunt videri fuiſſe quæ illum in aliam doctrinā inſtructiorem præſtarent, cùm ita fuerit cōditio eorum vt nulli hominum proderentur. Quod ſi ad alicuius cōſcientiam manauit neſcio quid illud, & hoc ſe aliqua hæreſis ſequi affirmat, aut Paulus ſecreti proditi reus eſt, aut & alius poſtea in paradiſum ereptus debet oſtēdi, cui permiſſum ſit eloqui, quæ Paulo mutire non licuit. Sed, vt diximus, eadem dementia eſt, cum confitentur quidem nihil apoſtolos ignoraſſe, nec diuerſa inter ſe prædicaſſe, ſed non omnia volunt illos omnibus reuelaſſe: quædam palàm, & vniuerſis, quædam ſecreto, & paucis demandaſſe: quia & hoc verbo vſus eſt Paulus ad Timotheū: O Timothee depoſitum cuſtodi. Et rurſum: Bonum depoſitum cuſtodi. Quod hoc depoſitum eſt, tam tacitum, vt alterius doctrinæ deputetur? An illius denunciationis, de qua ait? Hanc denunciationem commēdo apud te filiole Timothee. Item illius præcepti, de quo ait: Denuncio tibi ante deum, qui viuificat omnia, & Ieſum Chriſtum, qui teſtificatus eſt ſub Pontio Pilato bonam confeſſionem, vt cuſtodias præceptum. Quod autem præceptum, quæ denū-
9 ciatio, ex ſupra & infra ſcriptis intelligetur, non neſcio quid ſuboſtēdi hoc dicto de remotiore doctrina, ſed potius inculcari de non admittenda alia præter eam, quam audierat ab ipſo: & puto coram multis, inquit, teſtibus.

Quos

Quos multos testes si nolunt ecclesiam intelligi, nihil interest quomodo nihil tacitum fuerit, quod sub multis testibus proferebatur. Sed nec quia volunt illum hæc fidelibus hominibus demandare, qui idonei sint & alios docere, id quoque argumentum occulti alicuius euangelij interpretandum est. Nam & cum dicit Hæc, de eis dicit, de quibus in præsenti scribebat: de occultis autem vt de absentibus apud conscientiam, non hæc, sed illa dixisset. Porrò consequens erat, vt cui demandabat euangelij administrationem, non passim nec inconsideratè administrandam adiiceret, secundum dominicam vocem, ne margaritam porcis, & sanctum canibus iactaret. Dominus palàm edixit, sine vlla significatione alicuius taciti sacramenti, ipse præceperat, si quid in tenebris & in abscondito audissent, in luce & in tectis prædicarēt. Ipse per similitudinem præfigurauerat, ne vnam mnam, id est, vnū verbum eius, sine fructu in abdito reseruarent. Ipse docebat lucernam non sub modio abstrudi solere, sed in cādelabrum cōstitui, vt luceat omnibus qui in domo sunt. Hæc apostoli aut neglexerunt, aut minimè intellexerūt, si non adimpleuerunt, abscondentes aliquid de lumine, id est, de dei verbo, & Christi sacramento. Neminē quod scio verebantur, non Iudæorum vim, non ethnicorum: quo magis vtique in ecclesia libere prædicabant, qui in synagogis & in locis publicis non tacebant: imò neq; Iudæos conuertere, neque ethnicos inducere potuissent, nisi quod credi ab eis volebant, ordine exponerent. Multo magis iam credentibus ecclesiis nihil subtraxissent, quod aliis paucis seorsum demandarent: quanquam etsi quædā inter domesticos, vt ita dixerim, disserebant, non tamen ea fuisse credendum est, quæ aliam regulam fidei superducerent, diuersam & contrariam illi, quam catholicè in medium proferebant: vt alium dominum in ecclesia dicerent, alium in hospitio: & aliam Christi substantiam designarēt in aperto, aliam in secreto: & aliam spem resurrectionis apud omnes annunciarent, aliam apud paucos: cum ipsi obsecrarent in epistolis suis, vt idipsum & vnum loquerentur omnes, & non essent schismata & dissensiones in ecclesia: quia siue Paulus, siue alij, eadē præ-

Hæc. Illa.

dicarent. Alioquin meminerãt, Sit ſermo veſter: eſt, eſt: non, non: quod amplius, hoc à malo eſt, ne euangelium in diuerſitate tractarent. Si ergo incredibile eſt, vel ignoraſſe Apoſtolos plenitudinem prædicationis, vel non omnem ordinẽ regulæ omnibus ædidiſſe, videamus ne Apoſtoli quidem ſimpliciter & plenè, eccleſiæ autem ſuo vitio aliter acceperint quàm apoſtoli proferebant. Omnia iſta ſcrupuloſitatis incitamenta inuenias prætẽdi ab hæreticis. Tenent correptas ab Apoſtolo eccleſias, O inſenſati Galatæ, quis vos faſcinauit? & tam bene currebatis, quis vos impediit? ipſúmque principium: Miror quod ſic tam cito transferimini ab eo qui vos vocauit in gratiam, ad aliud Euãgelium. Item ad Corinthios ſcriptum, quòd eſſent adhuc carnales qui lacte educarentur, nõdum idonei ad pabulum: qui putarent ſe ſcire aliquid, quando nõdum ſcirent, quemadmodum ſciri oporteret. Cum correptas eccleſias opponũt, credant emẽdatas. Sed & illas recognoſcant, de quarum fide & ſcientia & conuerſatione Apoſtolus gaudet, & deo gratias agit: quæ tamen hodie cum illis correptis vnius inſtitutionis iura commiſcent. Age nunc omnes errauerint: deceptus ſit & apoſtolus de teſtimonio reddendo quibuſdam. Nullam reſpexerit ſpiritus ſanctus vti eam in veritatem deduceret, ad hoc miſſus à Chriſto, ad hoc poſtulatus de patre, vt eſſet doctor veritatis: neglexerit officiũ dei villicus, Chriſti vicarius, ſinens eccleſias aliter interim intelligere, aliter credere, quàm ipſe per Apoſtolos prædicabat: Ecquid veriſimile eſt, vt tot ac tantæ in vnam fidem errauerint? Nullus inter multos euentus eſt vnus exitus: variaſſe debuerat error doctrinæ eccleſiarum. Cæterum quod apud multos vnum inuenitur, non eſt erratum, ſed traditum. Audeat ergo aliquis dicere illos erraſſe qui tradiderunt? quoquo modo ſit erratum, tam diu vtique regnauit error, quàm diu hæreſes non erant. Aliquos Marcionitas & Valentinianos liberanda veritas expectabat: interea perperam euangelizabatur, perperam credebatur, tot milia milium perperam tincta, tot opera fidei perperam adminiſtrata, tot virtutes, tot chariſmata perperam operata, tot ſacerdotia, tot miniſteria perperam functa, tot denique martyria

tyria perperam coronata. Aut si nec perperam, nec in vacuum, quale est vt ante res dei currerent, quàm cuius dei notũ esset? ante Christiani, quàm Christus inuentus: ante hæreses, quàm vera doctrina? Sed enim in omnibus veritas imaginem antecedit: postremo, similitudo succedit. Cæterum satis ineptum, vt prior in doctrina hæresis habeatur, vel quoniam ipsa est quæ futuras hæreses & cauendas prænunciauit. Ad eius doctrinę ecclesiam scriptũ est, imò ipsa doctrina ad ecclesiam suam scribit: Et si angelus de cælo aliter euangelizauerit citra quàm nos, anathema sit. Vbi tunc Marcion, Põticus nauclerus, Stoicæ studiosus? Vbi tunc Valentinus Platonicę sectator? Nã constat illos, neque adeo olim fuisse, Antonini ferè principatu, & in Catholicam primò doctrinã credidisse apud ecclesiam Romanensem, sub episcopatu Eleutheri benedicti, donec ob inquietam semper curiositatem, qua fratres quoque viciabant, semel & iterum eiecti, Marcion quidem cum ducentis H ⟶ S. suis quæ ecclesiæ intulerat, nouissime in perpetuum discidium relegati, venena doctrinarum suarum disseminauerũt. Postmodum Marcion pœnitentiam confessus, cum cõditioni datæ sibi occurrit, ita pacem recepturus, si cęteros quoque quos perditioni erudisset, ecclesiæ restitueret, morte præuẽtus est. Oportebat enim hæreses esse: nec tamen ideo bonũ hæreses, quia esse eas oportebat: quasi nõ & malũ oportuerit esse. Nam & dominum tradi oportebat, sed væ traditori: ne quis etiam hinc hæresim defendat. Si & Apellis stemma retractandum est, tam non vetus & ipse quàm Marcion institutor & pręformator eius: sed lapsus in fœminam desertor continẽtiæ Marcionensis, ab oculis sanctissimi magistri Alexandriam secessit. Inde post annos regressus non melior, nisi tantum quâ iam non Marcionites, in alteram fœminam impegit, illam virginem Philumenen (quam suprà edidimus) postea verò immane prostibulum & ipsam, cuius energemate circumuentus, quæ ab ea didicit Phanerosei scripsit. Adhuc in seculo supersunt qui meminerint eorum, etiam proprij discentes & successores ipsorum, ne posteriores negare possint: quanquam & de operibus suis, vt dixit dominus, reuin-

cuntur. Si enim Marcion nouum teſtamentum à vetere ſeparauit, poſterior eſt eo quod ſeparauit, quia ſeparari nō poſſet,niſi quod vnitum fuit: vnitum ergo ante quàm ſepararetur,poſtea factum ſeparatum,poſteriorem oſten dit ſeparatorem.Item Valentinus,aliter exponens & ſine dubio emendans hoc nomine,quicquid emēdat,vt mendoſum retro alterius fuiſſe demonſtret. Hos vt inſigniores,& frequentiores adulteros veritatis nominamus.Cęterum & Nigidius neſcio quis,& Hermogenes, & multi alij adhuc ambulant peruertentes vias dei. Cupio oſtend nt mihi,ex qua autoritate prodierunt. Si alium deum prædicant,quomodo eius dei rebus & literis & nominibus vtuntur aduerſus quē prædicāt?ſi eundem,quomodo aliter. Probent ſe nouos apoſtolos eſſe: dicant Chriſtum iterum deſcendiſſe, iterū ipſum docuiſſe,iterum crucifixum,iterum mortuum,iterum reſuſcitatū: ſic enim apoſtolos ſolet facere,dare illis prætere a virtutem, eadem ſigna edendi,quæ & ipſe.Volo igitur & virtutes eorū proferre,niſi quod agnoſco maximam virtutem eorum,qua apoſtolos in peruerſum æmulantur.Illi enim de mortuis viuos faciebant,iſti de viuis mortuos faciunt. Sed ab exceſſu reuertar ad principalitatem veritatis, & poſteritatē mendacitatis deputandam ex illius quoque parabolę patrocinio,quæ bonum ſemen frumenti à domino ſeminatum primo cōſtituit,auenarum autem ſterilis fœni adulterium ab inimico diabolo poſtea ſuperducit. Proprie enim doctrinarum diſtinctionem figurat,quia & alibi verbum dei ſeminis ſimilitudo eſt. Ita ex ipſo ordine manifeſtatur,id eſſe dominicum & verum, quod ſit prius traditum:id autem extraneum & falſum, quod ſit poſterius immiſſum. Ea ſententia manebit aduerſus poſteriores quaſque hæreſes, quibus nulla conſtantia de conſcientia competit ad defendēdam ſibi veritatem.Cæterum ſi quæ audent interſerere ſe ætati apoſtolicæ, vt ideo videantur ab Apoſtolis traditæ,quia ſub Apoſtolis fuerūt:poſſumus dicere: Ædant ergo origines eccleſiarū ſuarum: euoluāt ordinem epiſcoporum ſuorū, ita per ſucceſſiones ab initio decurrentem, vt primus ille epiſcopus aliquē ex Apoſtolis,vel Apoſtolicis viris,qui tamen cum Apoſtolis perſeuera-

Hæretici, Pſeudapoſtoli.

Origenes eccleſiarum. Ordo epiſcoporum.

seuerauerit, habuerit autorem & antecessorē. Hoc enim modo ecclesiæ Apostolicæ census suos deferunt: sicut Smyrnæorum ecclesia habens Polycarpū ab Ioanne conlocatum refert: sicut Romanorum Clementem à Petro ordinatum edit: proinde vtique & cæteræ exhibent, quos ab apostolis in episcopatum cōstitutos, Apostolici seminis traduces habeant. Confingant tale aliquid hæretici. Quid enim illis post blasphemiam inlicitum est? sed etsi confinxerint, nihil promouebunt. Ipsa enim doctrina eorum cum Apostolica comparata, ex diuersitate & cōtrarietate sua pronunciabit, neque Apostoli alicuius autoris esse neque apostolici: quia sicut Apostoli non diuersa inter se docuissent, ita & apostolici non contraria apostolis ædidissent, nisi illi qui ab Apostolis desciuerunt, & aliter prædicauerunt. Ad hanc itaque formam prouocabuntur ab illis ecclesiis, quæ licet nullum ex Apostolis vel apostolicis autorem suū proferant, vt multo posteriores quæ denique quotidie instituuntur: tamen in eadem fide conspirantes, non minus apostolicæ deputantur pro consanguinitate doctrinæ. Ita omnes hæreses ad vtranq; formā à nostris ecclesiis prouocatæ, probent se quaquà putāt apostolicas. Sed adeò nec sunt, nec possunt probare quod nō sunt: nec recipiūtur in pacem & in cōmunicationem ab ecclesiis quoquo modo apostolicis: scilicet ob diuersitatem sacramēti, nullo modo apostolicæ. Adhibeo super hæc ipsarum doctrinarum recognitionem, quæ tunc sub Apostolis fuerunt, ab iisdem apostolis & demonstratæ & deieratæ. Nam & sic facilius traducentur: dum aut iam 12
tunc fuisse deprehenduntur, aut ex illis quæ iam tūc fuerunt semina sumpsisse. Paulus in prima ad Corinthios, notat negatores & dubitatores resurrectionis. Hæc opinio propria Sadducæorū: partem eius vsurpat Marcion, & Apelles, & Valentinus, & si qui alij resurrectionem carnis infringunt. Ad Galatas scribēs, inuehitur in obseruatores & defensores circumcisionis & legis. Hebionis hæresis est: Timotheum instruēs, nuptiarum quoque interdictores sugillat: Ita instituunt Marcion, & Apelles eius secutor. Æque tangit eos qui dicerent factam iam resurrectionem: id de se Valentiniani adseuerant. Sed & cum

Ecclesiæ Apostolicæ.

Sadducæi.
Marcion.
Apelles.
Hebion.
Valentinus.

genealogias indeterminatas nominat, Valẽtinus agnoſcitur: apud quem ęon ille neſcio qui noui & nõ vnius nominis, generat è ſua Charite Senſum & Veritatem : & hi æquè procreãt duos, Sermonem & Vitam. Dehinc & iſti generant Hominem & Eccleſiam : de qua prima ogdoade æonum exinde decẽ alij, & duodecim reliqui æones, miris nominibus oriuntur, in meram fabulam triginta æonum. Idem Apoſtolus cum improbat elementis ſeruientes, aliquem Hermogenem oſtendit, qui materiam non natam introducens, Deo non nato eam comparat, & ita matrem elementorum deam faciens, poteſt ei ſeruire quam deo cõparat. Ioannes vero in Apocalypſi idolothyta edentes & ſtupra committentes iubetur caſtigare. Sunt & nunc alij Nicolaitæ, Caiana hæreſis dicitur. At in epiſtola eos maxime antichriſtos vocat, qui Chriſtum negarent in carne veniſſe, & qui non putarent Ieſum eſſe filium dei: Illud Marcion, hoc Hebion vindicauit. Simonianæ autem magiæ diſciplina angelis ſeruiens, vtique & ipſa inter idololatrias deputabatur, & à Petro apoſtolo in ipſo Simone damnabatur. Hæc ſunt, vt arbitror, genera doctrinarum adulterinarum, quæ ſub apoſtolis fuiſſe ab ipſis Apoſtolis diſcimus : & tamen nullam inuenimus inſtitutionem, inter tot diuerſitates peruerſitatum, quæ de deo creatore vniuerſorum controuerſiam mouerit. Nemo alterum deum auſus eſt ſuſpicari, facilius de filio quàm de patre hæſitabatur, donec Marcion præter creatorem alium deum ſolius bonitatis induceret : Apelles creatorem angelum neſcio quem glorioſum ſuperioris Dei, faceret deum legis & Iſraëlis, illum igneum affir-
13 mans : Valentinus æonas ſuos ſpargeret, & vnius æonis vitium in originem deduceret dei creatoris. his ſolis & his primis reuelata eſt veritas diuinitatis, maiorem ſcilicet dignationem & pleniorem gratiam à diabolo conſecutis, qui deum ſic quoque voluerit ęmulari, vt de doctrinis venenorum, quod dominus negauit, ipſe faceret diſcipulos ſuper magiſtrum. Eligãt igitur ſibi tempora vniuerſæ hæreſes quæ quando fuerint, dum non interſit quę quando, dũ de veritate non ſint: vtique quæ ſub apoſtolis non fuerunt, fuiſſe nõ poſſunt. Si enim fuiſſent, nominarentur

rentur

rentur & ipsæ, vt & ipsæ coërcēdę. Quæ vero sub apostolis fuerunt, in sua nominatione damnātur. Siue ergo eædem nunc sunt aliquanto expolitiores, quæ sub apostolis rudes, habent suā exinde damnationem: siue aliç quidem illæ fuerunt, aliæ autē postea obottæ sunt, & quasdam ex illis opiniones vsurpauerunt, habendo cum eis consortiū prædicationis, habeant necesse est etiā consortium dānationis: prçcedēte illo fine supradicto posteritatis, quo etsi nihil de damnaticiis participarent, de ætate sola præiudicarentur, tanto magis adulteræ, quāto nec apostolis nominatæ. Vnde firmius constat has esse quæ adhuc tunc nunciabātur futuræ. His definitionibus prouocatæ à nobis & reuictæ hæreses omnes, siue quæ posteræ siue quæ coætaneæ apostolorū, dum modo diuersæ: siue generaliter siue specialiter notatæ ab eis, dūmodo prædamnatæ, audeant respōdere & ipsæ aliquas eiusmodi præscriptiones aduersus nostram disciplinā. Si enim negant veritatē eius, debēt probare illam quoq; hæresim esse eadem forma reuictā qua ipsæ reuincūtur: & ostendere simul vbinā quçrenda sit veritas, quam apud illas non esse iam cōstat. Posterior nostra res nō est, imò omnibus prior est: hoc erit testimonium veritatis vbiq; occupantis principatum. Quod ab apostolis nō dānatur, imò defenditur: hoc erit indicium proprietatis. Quam enim dānant, quasi extranea: quámq; non dānauerunt, suam ostendunt, ideóq; 14 & defendunt. Age iam qui voles curiositatē melius exercere in negocio salutis tuæ, percurre ecclesias Apostolicas, apud quas ipsæ adhuc cathedræ Apostolorum suis locis præsidentur, apud quas ipsæ authenticæ literæ eorum recitantur, sonantes vocē, & repræsentātes faciem vniuscuiusq;. Proxima est tibi Achaia? habes Corinthum. Si nō longe es à Macedonia, habes Philippos, habes Thessalonicenses: Si potes in Asiam tēdere, habes Ephesum: si autem Italiæ adiaces, habes Romam, vnde nobis quoque autoritas præsto est. Felix ecclesia cui totam doctrinam apostoli cum sanguine suo profuderūt: vbi Petrus passioni dominicæ adęquatur, vbi Paulus Ioānis exitu coronatur, vbi apostolus Ioānes postea quàm in oleum igneum demersus, nihil passus est, in insulā relegatur. Videamus

Damnaticiæ hæreses.

Cathedræ apostolorum.

Romana ecclesia.

quid didicerit,quid docuerit,cum Aphricanis quoque ecclesiis cōtesserarit. vnum deum nouit creatorem vniuersitatis,& Christum Iesum ex virgine Maria filiū dei creatoris & carnis resurrectionem:Legem & prophetas cum euangelicis & apostolicis literis miscet,& inde potat fidē eam:aqua signat,sancto spiritu vestit, Eucharistia pascit, martyrio exhortatur, & ita aduersus hanc institutionem neminem recipit. Hæc est institutio, nō dico iam quę futuras hæreses prænunciabat ; sed de qua hæreses prodierunt. Sed non fuerunt ex illa , ex quo factæ sunt aduersus illam . Etiam de oliuæ nucleo mitis & opimę & necessariæ asper oleaster exoritur, etiam de papauere fici gratissimæ & suauissimę,vētosa & vana caprificus exurgit. Ita & hæreses de nostro fructificauerunt, non nostræ: degeneres veritatis grano & mendacio syluestres. Si hæc ita se habent,vt veritas nobis adiudicetur, quicunque in ea regula incedimus , quam ecclesia ab apostolis , apostoli à Christo, Christus à deo tradidit , constat ratio propositi nostri definientis non esse admittendos hæreticos ad eandem de scripturis prouocationē,quos sine scripturis probamus ad scripturas non pertinere. Si enim hęretici sunt, Christiani esse non possunt, nō à Christo habendo quod de sua electione sectati hęreticorum nomine admittunt. Ita non Christiani nullum ius capiunt Christianarum literarum,ad quos merito dicendum est,qui estis ? quando & vnde venistis ? quid in meo agitis non mei ? quo denique Marcyon iure syluam meam cædis? qua licentia Valentine fontes meos transuertis?qua potestate Apelles limites meos commoues?Mea est possessio. quid hic cæteri ad voluntatem vestram seminatis & pascitis ? Mea est possessio,olim possideo, prior possideo , habeo origines firmas,ab ipsis autoribus quorum fuit res , Ego sum hæres apostolorum. Sicut cauerunt testamento suo, sicut fidei commiserunt,sicut adiurauerunt , ita teneo. Vos certe exhæredauerunt semper & abdicauerunt, vt extraneos , vt inimicos. Vnde autem extranei & inimici apostolis hæretici , nisi ex diuersitate doctrinæ,quam vnusquisq; de suo arbitrio, aduersus apostolos aut ꝓtulit aut recepit? Illic igitur & scripturarū & expositionū adulteratio

In alieno agere. *Syuā cædere.* *Fontes transuertere.* *Limites commouere.* *Seminare.* *Pascere.* *Possessio.* *Origines.* *Autores.* *Hæres.*

ratio deputanda est, vbi diuersitas inuenitur doctrinæ. Quibus fuit propositum aliter docendi, eos necessitas coëgit aliter disponēdi instrumenta doctrinę. Aliàs enim non potuissent aliter docere, nisi aliter haberent per quæ docerent hæresim. Sicut illis non potuisset succedere corruptela doctrinæ sine corruptela instrumentorum eius, ita & nobis integritas doctrinæ non competisset sine integritate eorum per quæ doctrina tractatur. Etenim quid contrarium nobis in nostris? quid de proprio intulimus, vt aliquid contrarium ei & in scripturis deprehēsum, detractione vel adiectione vel transmutatione remediaremus? Quod sumus, hoc sunt. Ab initio suo ex illis sumus, antequam nihil aliter fuit quàm sumus. Quid denique fuit antequam à nobis interpolarentur? Cùm autem omnis interpolatio posterior credenda sit, veniens vtiq; ex causa æmulationis, quæ neque prior neque domestica est eius vnquam quod æmulatur, tam incredibile est sapienti cuique, vt nos adulterũ stylum intulisse videamur scripturis, qui sumus à principio & primi, quàm illos non intulisse qui sunt & posteri & aduersi. Alius manu scripturas, alius sensu expositiones interuertit. Neque enim si Valentinus integro instrumento vti videtur, non callidiore ingenio quã Marcion manus intulit veritati. Marcion enim exertè & palàm machæra non stylo vsus est: quoniam ad materiam suam cædem scripturarum confecit. Valentinus autem pepercit: quoniam non ad materiam scripturas, sed materiam ad scripturas excogitauit: & tamen plus abstulit, & plus adiecit, auferens proprietates singulorum quoque verborum, & adiiciens dispositiones non comparentium rerum. Hæc sunt ingenia de spiritalibus nequitiæ, cum quibus luctatio est nobis fratres, meritò contemplandæ fidei necessaria, vt electi manifestentur, vt reprobi detegantur. Et ideo habent vim & excogitandis instruendísque erroribus felicitatem: non adeo mirandam quasi difficilem & inexplicabilem, cùm de secularibus quoque scripturis exemplũ præsto sit eiusmodi facilitatis. Vis hodie ex Vergilio fabulam, in totum aliam, componi materia secundum versus, versibus secundum materias concinnatis? Deniq; Osidius Geta Me-

Cauere testamento.
Fidei cõmittere.
Adiurare.
Exhæredare.
Abdicare.
Instrumenta doctrinæ.

Ad materiã suam cædem scripturarum confecit.

Seculares scripturæ.

Osidius ex Vergilio fabulam expreßit. deam tragœdiam ex Vergilio plenissimè expressit. Meus quidam propinquus ex eodem poëta, inter cætera styli sui ocia pinacem Cebetis explicuit. *Cebetis tabula.* Homerocentonas etiam vocare solent, qui de carminibus Homeri propria opera more centonario ex multis hinc inde compositis in vnum sarciunt corpus. *Homeri centones.* Et vtique fœcundior diuina literatura ad facultatem cuiuscunque materiæ. Nec periclitor dicere, ipsas quoque scripturas sic esse ex dei voluntate dispositas, vt hæreticis materias subministrarēt, cum legã oportere hæreses esse, quæ sine scripturis esse nō possent. Sed quæritur, à quo intellectus interpretetur, eorũ quæ ad hæreses faciant? A diabolo scilicet, cuius sunt partes interuertendi veritatem, qui ipsas quoque res sacramentorum diuinorum, in idolorum mysteriis æmulatur.

16 Tingit & ipse quosdam, vtique credentes & fideles suos: expiationem delictorum de lauacro repromittit, & sic adhuc initiat Mithræ: signat illic in frõtibus milites suos, *Mithræ milites.* celebrat & panis oblationem, & imaginē resurrectionis inducit, *Oblatio panis.* & sub gladio redimit coronã. Quid quod & summũ põtificē in vnius nuptiis statuit? habet & virgines, habet & cõtinentes? *Numa Pompilius.* Cæterum si Numæ Põpilij superstitiones reuoluamus, si sacerdotalia officia, insignia, & priuilegia: si sacrificalia ministeria, & instrumēta, & vasa ipsorũ sacrificiorum, ac piaculorũ & votorũ curiositates considereumus, nónne manifeste diabolus morositatem illam Iudaicæ legis imitatus est? *Iudææ morositas.* Qui ergo ipsas res de quibus sacramenta Christi administrantur tam æmulanter affectauit exprimere in negociis idololatriæ, vtique & idem & eodem ingenio gestiit & potuit instrumenta quoque diuinarum rerum & sacramētorum Christianorum, sensum de sensibus, verba de verbis, parabolas de parabolis, prophanæ & æmulæ fidei attemperare. Et ideo neque à diabolo immissa esse spiritalia nequitiæ, ex quibus etiam hæreses veniunt, dubitare quis debet: neque ab idololatria distare hæreses, quum & autoris & operis eiusdem sint cuius & idololatria. Deum aut fingunt alium aduersus creatorem, aut si vnicum creatorem cõfitentur, aliter eum differunt, quàm in vero est. Itaque omni mendaciũ quod de eo dicunt genus est idololatriæ. Non omittam

ipsius

ipsius etiam conuersationis hæreticæ descriptioné,quàm futilis,quàm terrena,quàm humana sit,sine grauitate,sine autoritate, sine disciplina, vt fidei suæ congruens.In primis quis catechumenus, quis fidelis incertũ est: pariter adeunt,pariter audiunt, pariter orant: etiam ethnici si superuenerint,sanctum canibus, & porcis margaritas, licet non veras iactabunt.Simplicitatem volunt esse prostrationem disciplinæ, cuius penes nos curam lenociniũ vocant. pacem quoque passim cum omnibus miscent. Nihil enim interest illis, licet diuersa tractantibus, dum ad vnius veritatis expugnationem conspirent.Omnes tument, omnes scientiam pollicentur. Ante sunt perfecti catechumeni,quàm educati. Ipsæ mulieres hæreticæ quã procaces, quæ audeant docere,contendere, exorcismos agere,curationes repromittere,forsitan & tingere.Ordinationes eorum temerariæ,leues,incõstantes: nunc neophytos conlocant,nunc seculo obstrictos,nunc apostatas nostros,vt gloria eos obligent, quia veritate nõ possunt. Nusquam facilius proficitur, quàm in castris rebellium, vbi ipsum esse illic,promereri est.Itaque alius hodie episcopus,cras alius: hodie diaconus, qui cras lector:hodie presbyter, qui cras laicus.Nam & laicis sacerdotalia munera iniungunt. De verbi autem administratione quid dicam, cùm hoc sit negocium illis, non ethnicos conuertendi, sed nostros euertendi:hanc magis gloriam captant, si stantibus ruinam, non si iacentibus eleuationem operentur: quoniam & ipsum opus eorum non de suo proprio ædificio venit, sed de veritatis destructione. Nostra suffodiunt, vt sua ædificent. Adime illis in lege 17
Mosi & prophetas, & creatorem deum, accusationem eloqui non habent. Ita fit vt ruinas facilius operentur stantium ædificiorum, quàm extructionis iacentium ruinarum, Ad hæc solummodo opera humiles, & blandi, & summissi agunt. Cæterum nec suis Præsidibus reuerentiam nouerunt. Et hoc est quod schismata apud hæreticos ferè non sunt: quia cum sint, non pârent. schisma est enim vnitas ipsa. Mentior si non etiam à regulis suis variant inter se, dum vnusquisque proinde suo arbitrio modulatur quæ accepit, quemadmodum de

Præsides.

suo arbitrio ea composuit ille qui tradidit. Agnoscit naturam suam, & originis suæ morem, profectus rei. Idem licuit Valentinianis quod Valentino, idem Marcionitis quod Marcioni, de arbitrio suo fidem innouare. Denique penitus inspectæ hæreses omnes in multis cum autoribus suis dissentientes deprehenduntur. Plerique nec ecclesias habent, sine matre, sine sede, orba fide, extorres sibi latè vagantur. Notata sunt etiam commercia hæreticorum cum Magis quàm pluribus, cum circulatoribus, cùm Astrologis, cùm philosophis, curiositati scilicet deditis. Quærite & inuenietis, vbique meminerũt. Adeò & de genere conuersationis qualitas fidei æstimari potest; doctrina index disciplinæ est. Negant deum timendum. Itaque libera sunt illis omnia & soluta. Vbi autem deus non timetur, nisi vbi non est? Vbi deus non est, nec veritas vlla est. Vbi veritas nulla est, meritò & talis disciplina est. At vbi deus, ibi metus in deum, qui est initium sapientiæ. Vbi metus in deum, ibi grauitas honesta, & diligentia attonita, & cura sollicita, & adlectio explorata, & cõmunicatio deliberata, & promotio emerita, & subiectio religiosa, & apparitio deuota, & processio moderata, & Ecclesia vnita, & dei omnia. Proinde hæc apud nos testimonia disciplinæ ad probationem veritatis accedunt: à qua diuertere nemini expedit, qui meminerit futuri iudicij: quo omnes nos necesse est apud Christi tribunal astare, reddentes rationem, in primis ipsius fidei. Quid ergo dicent qui illam stuprauerint adulterio hæretico, virginem traditam à Christo? Credo allegabunt, nihil vnquam sibi ab illo vel ab Apostolis eius, de sæuis & peruersis doctrinis futuris prænunciatum, & de cauendis abominandisque præceptum. Agnoscent suã potius culpam & suorum, qui nos non ante præstruxerunt. Adiicient pręterea multa de autoritate cuiusque doctoris hæretici, illos maximè doctrinæ suæ fidem confirmasse, mortuos suscitasse, debiles reformasse, futura significasse, vti merito Apostoli crederentur: quasi nec hoc scriptum sit, venturos multos, qui etiam virtutes maximas æderent, ad fallaciam muniendam corruptæ prædicationis. Itaque veniam merebuntur. Si verò memores domi-

Commercia hæreticorum. Magi. Circulatores. Astrologi. Philosophi.

dominicarum & Apostolicarum scripturarum & denunciationum in fide integra steterint, credo de venia periclitabuntur, respondente Deo: Prænunciaueram planè futuros fallaciæ magistros in meo nomine, & prophetarum, & apostolorum etiam, & discẽtibus meis eadem ad vos prędicare mandaueram: sed cùm vos non crederetis, semel Euangelium & eiusdem regulæ doctrinam Apostolis meis delegaueram: sed libuit mihi postea aliqua inde mutare. Resurrectionem promiseram etiam carnis: sed recogitaui ne implere non possem. Natum me ostenderam ex virgine, sed postea turpe mihi visum est. Patrẽ dixeram, qui solem & pluuias facit: sed alius me pater melior adoptauit. Prohibueram vos autem accommodare hęreticis, sed errani. Talia capit opinari eos qui exorbitant, & fidei veritatis periculum non cauent. Sed nũc quidem generaliter actum est nobis aduersus hæreses omnes, certis & iustis & necessariis pręscriptionibus repellendas à conlatione scripturarum. De reliquo si dei gratia annuerit, etiã specialiter quibusdam respondebimus. *Ironice.*

Quorum hæreticorum, vt plura prætercam, pauca perstringam. Taceo enim Iudaismi hęreticos. Dositheũ inquam Samaritanũ, qui primus ausus est prophetas, quasi nõ in spiritu sancto locutos repudiare. Taceo Sadducęos, qui ex huius erroris radice surgentes, ausi sunt ad hãc hęresim etiam resurrectionem carnis negare. Pręteremitto Pharisęos, qui additamenta quędã legis adstruendo à Iudęis diuisi sunt: vnde etiã hoc accipere ipsum quod habẽt nomen, digni fuerũt: cum his etiã Herodianos, qui Christum Herodem esse dixerunt. Ad eos me cõuerto, qui ex Euangelio hęretici esse voluerunt: ex quibus est primus omnium Simon magus, qui in actis apostolorum condignam meruit ab Apostolo Petro iustamque sententiam. Hic ausus est summam se dicere virtutem, id est, summũ Deum. Mundum autem ab angelis suis institutum: à dæmone se aberrante qui esset sapientia descẽdisse quęrendum apud Iudęos: se in phantasmate dei non passum, sed esse quasi passum. Post hunc Menander, discipulus ipsius, similiter magus, eadem dicens quę Simon ipse: quicquid se Simon dixerat, hoc se Menander esse dicebat, *H.ec appẽdix male reuulsa fuerat à reliquo corpore.* *Dositheus.* *Samarita.* *Simon magus* *Menander.*

negans habere posse quenquam salutem, nisi in nomine
Saturninus. suo baptizatus fuisset. Secutus est post hæc & Saturninus, & hic similiter dicēs, Innascibilem virtutem, id est deum, in summis & illis infinitis partibus & in superiorib⁹ manere, longè autem distantes ab hoc angelos inferiores mundum fecisse: & quia splendor quidam luminis de sursum in inferioribus refulsisset, ad similitudinem illius luminis angelos hominem instituere, angelos curasse: hūc super terram iacuisse reptantem: cuius lumen illud & virtutem illam superiorem propter misericordiam, scintillam saluam esse, cætera hominis perire: Christum in substantia corporis non fuisse, & phantasmate tantùm quasi passum fuisse: resurrectionē carnis nullo modo futuram
Basilides. esse. Postea Basilides hæreticus erupit: hic esse dicit summum Deum nomine Abraxan, quo mentem creatam, quam Græcè νοῦν appellat. Inde verbū. Ex illo prouidentia, virtutem, & sapientiam: Ex ipsis inde principatus, & potestates, & angelos factos: deinde infinitas angelorum æditiones & probolas: ab istis angelis trecentos sexaginta quinque cælos institutos: & mundum in honore Abraxæ, cuius nomen hunc in se habeat numerum computatum. In vltimis quidem angelis, & qui hunc fecerunt mundum nouissimum ponit Iudæorum Deum: id est, Deum legis & prophetarum: quem Deum negat, sed angelum dicit. Huic sortito obtigisse semen Abrahæ, atque ideo hunc de terra Ægypti filios Israël in terram Chanaan transtulisse. Hunc turbulentiorem præ cæteris angelis, atque ideo & seditiones frequenter & bella concutere, sed & humanum sanguinem fundere. Christum autem non ab hoc qui fecerit mundum, sed ab illo Abraxa missum venisse in phantasmate: sine substantia carnis fuisse. Hunc passum apud Iudæos non esse, sed vice ipsius Simonem crucifixum esse: vnde nec in eum credendum esse qui sit crucifixus, ne quis confiteatur in Simonē credidisse. Martyria negat esse facienda. Carnis resurrectionem grauiter impugnat, negans salutem corporibus re-
Nicolaus. promissam. Alter hæreticus Nicolaus emersit: hic de septem diaconis, qui in Actis apostolorum allecti sunt, fuit. Hic dicit tenebras in concupiscentia luminis & quidem

dem fœda & obſcœna fuiſſe: ex hac permixtione, pudor eſt dicere quæ fœtida & immũda. Sunt & cætera obſcœna. Omnes enim refert quoſdam turpitudinis natos, & complexus, & permixtiones execrabiles obſcœnáſque 19
coniunctas, & quædam ex ipſis adhuc turpiora. Natos præterea dæmones, deos, & ſpiritus ſeptem, & alia ſatis ſacrilega pariter & fœda: quæ referre erubeſcimus, & iam præterimus. Satis eſt nobis quod totam iſtam hæreſim Nicolaitarum, Apocalypſis domini grauiſſima ſententiæ autoritate damnauit, dicendo: quia hoc tenes, odiſti doctrinam Nicolaitarum, quam & ego odi. Acceſſerunt his hæretici etiam illi, qui Ophitæ nuncupantur. Nam ſerpentem magnificant in tantum, vt illum etiam ipſi Chriſto præferant. Ipſe enim, inquiunt, ſcientiæ nobis boni & mali originem dedit. Huius animaduertens potẽtiam & maieſtatem Moyſes, inquiunt, æreum poſuit ſerpentem: & quicunque ipſum aſpexerunt, ſanitatem conſecuti ſunt. Ipſe, aiunt præterea, Chriſtus in Euangelio ſuo imitatur ſerpentis ipſius ſacram poteſtatem dicendo: Et ſicut Moyſes exaltauit ſerpentem in deſerto, ita exaltari oportet filium hominis. Ipſum introducunt ad benedicenda Euchariſtia ſua. Sed tota iſtius erroris & ſcena & doctrina inde fluxit. Dicunt enim de illo ſummo primario ęone complures alios ęones extitiſſe inferiores, omnibus tamen iſtis ęonem anteſtare, cuius ſit nomen Ialdabaoth. Hunc autem cõceptum eſſe ex altero ęone ęonibus inferioribus permixto: ſéque poſtea cùm in ſuperiora voluiſſet eniti; grauitate materię permixta ſibi, non potuiſſe ad ſuperna peruenire, in medietate relictum, extendiſſe totum, effeciſſe ſic cœlum. Ialdabaoth tamen inferius deſcendiſſe, & feciſſe ſibi filios ſeptem: quem occluſiſſe ſuperiora dilatione: vt quia angeli quę ſuperiora eſſent, ſcire non poſſent, ipſum ſolum deum putarent. Virtutes igitur illas & angelos inferiores hominem feciſſe: & quia ab infirmioribus & medioeribus virtutibus inſtitutus eſſet, quaſi vermem iacuiſſe reptantem: Illum verò ęonem ex quo Ialdabaoth proceſſiſſet, inuidia cõmotum, ſcintillam quandam iacenti homini immiſiſſe, qua excitatus per prudentiam ſaperet & intelligere poſ-

Ophitæ.

Scena erroris.

ſet ſuperiora. Sic rurſum Ialdabaoth iſtũ in indignationem conuerſum ex ſemetipſo ædidiſſe virtutem & ſimilitudinem ſerpentis: & hanc fuiſſe virtutem in paradiſo, id eſt iſtum fuiſſe ſerpentem, cui Eua quaſi filio dei crediderat. Decerpſit, inquiũt, de fructu arboris, atque ideo generi humano ſcientiam bonorum & malorum contribuit. Chriſtum autem non in ſubſtantia carnis fuiſſe: ſalutem carnis ſperãdam omnino non eſſe. Necnon etiam

Cainæi. erupit alia quoque hæreſis, quæ dicitur Cainæorum. Et ipſi enim magnificant Cain, quaſi ex quadam potẽti virtute conceptum, quæ operata ſit in ipſo. Nam Abel ex inferiore virtute conceptum, procreatum: & ideo inferiorem repertum. Hi qui hoc adſerunt, etiam Iudam proditorem defendunt, admirabilem illum & magnum eſſe memorãtes, propter vtilitates quas humano generi contuliſſe iactatur. Quidam enim ipſorum gratiarum actionem Iudæ propter hanc cauſam reddendam putant. Animaduertens enim, inquiunt, Iudas, quod Chriſtus vellet veritatem ſubuertere, tradidit illum, ne ſubuerti veritas poſſet. Et alij ſic contrà diſputant & dicunt. Quia poteſtates hæ mundi nolebãt pati Chriſtum, ne humano generi per mortem ipſius ſalus pararetur, ſaluti conſulens generis humani, tradidit Chriſtũ, vt ſalus quæ impediebatur per Virtutes, quæ obſiſtebãt ne pateretur Chriſtus, impediri omnino non poſſet: & ideo per paſſionẽ Chriſti non poſſet ſalus humani generis retardari. Sed & illa

Setthoitæ. hæreſis proceſſit, quæ dicitur Setthoitarum. Huius peruerſitatis doctrina hæc eſt: Duos homines ab Angelis cõſtitutos, Cain & Abel: propter hos magnas inter angelos contentiones & diſcordias extitiſſe, ob hãc cauſam illam virtutem quæ ſuper omnes virtutes eſſet, quam matrem pronunciant, dum Abel interfectum dicerent, voluiſſe concipi & naſci hunc Seth loco Abelis: vt euacuarentur angeli illi, qui duos priores illos homines condidiſſent, dum hoc ſemen mundum oritur & naſcitur. Permixtiones enim dicunt angelorum & hominum iniquas fuiſſe: ob quam cauſam illam Virtutẽ quam (ſicut diximus) pronunciant matrem, ad vindictam etiam cataclyſmum inducere, vt & illud permixtionis ſemẽ tolleretur: & hoc

ſolum

ſolum ſemen, quod eſſet purum, integrum cuſtodiretur. Sed enim illos qui ſeminis illos prioris inſtituiſſent, occultè & latenter, & ignorante illa matre virtute, cum illis octo animabus in arcam miſiſſe etiam ſemen Cain, quo ſemen malitiæ non periret, ſed cum cæteris conſeruatum,& poſt cataclyſmum terris redditum,exemplo cęterorum excreſceret,& effunderetur, & totum orbem & impleret & occuparet. De Chriſto autem ſic ſentiunt, vt dicant illum tantummodo Seth, & pro ipſo Seth, ipſum fuiſſe. *Carpocrates.* Carpocrates præterea hanc tulit ſectam. Vnam eſſe dicit virtutē, in ſuperioribus principalem, ex hac prolatos angelos, atque virtutes:quos diſtantes longè à ſuperioribus virtutibus,mūdum iſtum in inferioribus partibus cōdidiſſe: Chriſtum non ex virgine Maria natum, ſed ex ſemine Ioſeph, hominem tantummodo genitum, ſanè præ cæteris iuſtitiæ cultu, vitæ integritate meliorē: hunc apud Iudæos paſſum:ſolam animam ipſius in cœlo receptam,eo quod & firmior & robuſtior cæteris fuerit: ex quo colligeret,tentata animarū ſola ſalute,nullas corporis reſurrectiones. *Cerinthus.* Poſt hūc Cerinthus hæreticus erupit,ſimilia docens. Nam & ipſe mundum inſtitutum eſſe ab illis dicit: Chriſtū ex ſemine Ioſeph natum proponit, hominem illum tantummodo ſine diuinitate contendens, ipſam quoque legem ab angelis datam perhibens:Iudæorum deum non dominum,ſed angelum promens. *Hebion.* Huius ſucceſſor Hebion fuit, Cerintho non in omni parte conſentiens, quod à deo dicat mundum, non ab angelis factum: & quia ſcriptum ſit, nemo diſcipulus ſuper magiſtrum,nec ſeruus ſuper dominum,legē etiam proponit,ſcilicet ad excludendum euangelium, & vindicandum Iudaiſmum. *Valentinus.* Valentinus autem hæreticus multas introduxit fabulas,has ego circunducens breuiter expediam.Introducit enim pleroma & Æones triginta:exponit autem hos per ſyzygias, id eſt coniugationes quaſdam. Nam dicit in primis eſſe Bythοn & Silētium,ex his proceſſiſſe ſemen, mentem & veritatem: ex quibus erupiſſe verbum & vitam:de quibus ruſum creatum hominem & eccleſiā. Sed enim ex eis quoque proceſſiſſe duodecim æonas,de ſermone autē & vita, æonas alios decē:

hæc eſſe æonũ triacontada, quæ ſit in pleromate ex octoade & decade, ac dyodecade. Triceſimum autem æonem, Bython illum videre voluiſſe, & ad videndum illum auſum eſſe in ſuperiora cõſcendere. Et quoniam ad magnitudinem ipſius videndam capax non fuit, in defectione fuiſſe, & penè diſſolutum eſſe, niſi quia miſiſſet ad conſtabiliendum illum, ille quem appellat Horon, cõfirmaſſet illum dicto hoc Pronunciatio appellat. Iſtum autem æonem in defectionem factum Achamote, dicit in paſſionibus deſiderij quibuſdã fuiſſe, & ex paſſionibus materias ædidiſſe. Expauit enim, inquit, & extimuit, & contriſtatus eſt, & ex his paſſionibus cõcepit & ædidit. Hinc fecit cœlum & terram, & mare, & omnia quæcũque ſunt in eis, ob quam cauſam omnia infirma eſſe & fragilia, & caduca, & mortalia quæcunque ſunt ab ipſo facta: quoniam quidem ipſe fuerit de aporiatione conceptus, atque prolatus: hunc tamen inſtituiſſe iſtum mundũ ex his materiis, quas Achamote vel pauendo, vel timẽdo, vel con-
21 triſtando, vel ſudãdo pręſtiterat. Nam ex pauore, inquit, tenebræ factæ ſunt: ex timore & ignorantia, ſpiritus nequitię & malignitatis: ex triſtitia & lachrymis, humida fontium, fluminum materia, mariſque. Chriſtum autem miſſum ab illo propatore qui eſt Bythos. Hunc autem in ſubſtantia corporis noſtri non fuiſſe, ſed ſpiritale neſcio quod corpus de cœlo deferentem, quaſi aquam per fiſtulam, ſic per Mariam virginem tranſmeaſſe, nihil inde vel accipientem, vel mutuantem, Reſurrectionem huius carnis negat, ſed alterius. Legis & prophetarum quædam probat, quædam improbat: id eſt omnia improbat, dum quædam reprobat: Euangelium habet etiam ſuum, præter hęc noſtra. Poſt hũc extiterunt Ptolemęus & Secundus hęretici, qui cum Valentino per omnia conſentiunt. In illo ſolo differunt. Nam cùm Valentinus æones tantùm triginta finxiſſet, iſti addiderunt alios cõplures, quatuor enim primùm, deinde alios octo aggregauerunt. Et quod dicit Valentinus ęonem trigeſimum exceſſiſſe de pleromate vt in defectionem, negant iſti. Non enim ex illa triacontade fuiſſe hunc qui fuerit in defectionẽ, propter deſideriũ videndi propatoris. Extitit pręterea Heracleon

Ptolemæus. *Secundus.* *Heracleon.*

cleon alter hęreticus,qui cum Valentino paria ſentit,ſed nouitate quadam pronunciationis vult videri alia ſentire. Introducit enim in primis illud fuiſſe quod pronunciat,& deinde ex illa monade duo,ac deinde reliquos ęonas,deinde introducit totũ Valentinum. Non defuerunt poſt hos Marcus quidam & Colarbaſus,nouam hæreſim *Marcus.* ex Græcorum alphabeto componẽtes. Negant enim ve- *Colarbaſus.* ritatem ſine iſtis poſſe literis inueniri, imò totam plenitudinem & perfectionem veritatis, in iſtis literis eſſe diſpoſitam. Propter hanc enim cauſam Chriſtum dixiſſe: Ego ſum α & ω. Denique Ieſum Chriſtum deſcendiſſe,id eſt columbã in Ieſum veniſſe,quæ Græco nomine quum περιστερὰ pronũcietur, habere ſecundũ numerũ, DCCCI. Percurrunt iſti ω,ψ,χ,φ,υ,τ, totum vſque ad Alpha Beta, & computant, ogdoadas & decadas, ita afferre illorum omnes vanitates vt ineptum ſit & ocioſum, quod tamen non tantùm iam vanum,ſed etiam periculoſum ſit. Alterum deum fingunt præter creatorem: Chriſtum in ſubſtantia negant carnis fuiſſe,negãt carnis reſurrectionem futuram. Accedit his Cerdon quidam, hic introducit ini- *Cerdon.* tia duo,id eſt duos Deos,vnum bonũ,& alterum ſæuum. Bonum ſuperiorem:ſæuum hunc,mundi creatorem. Hic prophetias & legem repudiat, deo creatori renũciat,ſuperioris dei filium Chriſtum veniſſe tractat,hunc in ſubſtantia carnis negat,in phantaſmate ſolo fuiſſe pronunciat:nec omnino paſſum,ſed quaſi paſſum, nec ex virgine natum,ſed omnino nec natum. Reſurrectionem animæ tantummodo probat, corporis negat. Solum euangelium Lucæ, nec tamen totum recipit. Apoſtoli Pauli neque omnes,neque totas epiſtolas ſumit. Acta apoſtolorum & Apocalypſim quaſi falſa reijcit. Poſt hunc diſcipulus ipſius emerſit Marcion quidam nomine, Ponticus *Marcion.* genere,epiſcopi filius, propter ſtuprum cuiuſdam virginis ab eccleſiæ communicatione abiectus: hic ex occaſione qua dictum ſit, Omnis arbor bona bonos fructus facit, mala autem malos, hæreſim Cerdonis approbare 22 conatus eſt,eadem dicere,quæ ille ſuperior hęreticus antè dixerat. Extitit poſt hunc Lucanus quidam nomine, *Lucanus.* Marcionis ſectator atque diſcipulus, & hic per eadem va-

dens blaſphemiæ genera, eadem docet quæ Marcion & Cerdon docuerant. Poſt hos ſubſequitur Apelles diſcipulus Marcionis, qui poſtea quàm in carnē ſuam lapſus eſt:à Marcione ſegregatus eſt:hic introducit vnum deū infinitis ſuperioribus partibus: hunc poteſtates multas,angelóſque feciſſe: propterea & aliam virtutē quam dicit,dominum dicit,ſed angelum ponit: hoc vult videri mundum inſtitutum ad imitationem mundi ſuperioris, cui mundo permiſcuiſſe pœnitentiam, quia non illum tam perfectè feciſſet,quàm ille ſuperior mundus inſtitutus fuiſſet. Legem & prophetas repudiat, Chriſtum neque in phantaſmate dicit fuiſſe ſicut Marcion, neque in ſubſtantia veri corporis,vt euangelium docet, ſed in eo quod è ſuperioribus partibus deſcenderet, ipſo deſcenſu ſideream ſibi carnem,& aëream contexuiſſe: hunc in reſurrectione ſingulis quibuſque elementis, quæ in deſcenſu ſuo mutuata fuiſſent, in aſcēſu reddidiſſe, & ſic diſperſis quibuſque corporis ſui partibus,in cœlo ſpiritum tantum reddidiſſe:hic carnis reſurrectionem negat,ſolo vtitur & apoſtolo,ſed Marcionis,id eſt nō toto. Animarum ſolarum dicit ſalutem. Habet præterea priuatas, ſed extraordinarias lectiones ſuas, quas appellant phaneroſeis Philumenes cuiuſdam puellæ, quam quaſi prophetiſſam ſequitur. Habet præterea ſuos libros, quos inſcripſit ſyllogiſmorum,in quibus probare vult, quod omnia quæcunque Moyſes de deo ſcripſerit, vera non ſint, ſed falſa ſint.His hæreticis omnibus accedit Tacianus quidam alter hæreticus. hic Iuſtini martyris diſcipulus fuit, poſt hunc diuiſa ſentire cœpit. Totus enim ſecundum Valentinum ſapit, adiiciens illud, Adam nec ſalutem conſequi poſſe, quaſi non ſi rami ſalui fiunt, & radix ſalua ſit. Acceſſerunt alij hæretici, qui dicuntur ſecundum Phrygas: ſed horum non vna doctrina eſt. Sunt enim qui Kata Proclum dicantur, ſunt qui ſecundum Æſchinem pronuncientur:hi habent aliam communem blaſphemiam, aliam blaſphemiam non communem, ſed peculiarem & ſuam:& communem quidē illam, qua in Apoſtolis quidam dicant ſpiritum ſanctum fuiſſe, paracletum nō fuiſſe:& qua dicant paracletum plura in Montano dixiſſe, quàm

Apelles. *Philumene.* *Syllogiſmi Apellis.* *Tacianus.* *Kata Proclū*

quàm Christum in Euangelium protulisse, nec tantum plura, sed etiam meliora atque maiora. Priuatā blasphemiam illi qui sunt Kata Æschinem hanc habent, qua adiiciunt etiam hoc, vt dicant Christum ipsum esse filium & patrem. Est præterea his omnibus etiam Blastus accedens, qui latenter Iudaismum vult introducere. Pascha enim dicit non aliter custodiendum esse, nisi secundum legem Moysi XIIII. mensis. Quis autem nesciat, quoniam euangelica gratia euacuatur, si ad legem Christum redigit? Accedit his Theodotus hæreticus Bizantius, qui postea quàm Christi pro nomine apprehēsus est in Christum blasphemare non destitit. doctrinam enim introduxit, qua Christum hominem tantummodo diceret, Deum autē illum negaret: ex spiritu quidem sancto natum ex virgine, sed hominem solitarium atque nudum, nullo alio præ cæteris, nisi sola iustitiæ authoritate. Alter post hunc Theodotus hæreticus erupit, qui & ipse introduxit alteram sectam, & ipsum hominem Christum tantummodo dicit ex spiritu sancto, ex virgine Maria conceptum pariter & natum, sed hunc inferiorem esse quàm Melchisedech, eo quod dictum sit de Christo: Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech. Nam illum Melchisedech præcipuæ gratiæ cœlestem esse virtutem: eo quod agat Christus pro hominibus, deprecator & aduocatus ipsorum factus, Melchisedech facere pro cœlestibus angelis atque virtutibus. Nam esse illum vsqueadeò Christo meliorem, vt apator sit, ametor sit, agenealogitus sit, cuius neque initium, neque finis cōprehensus sit, aut comprehendi possit. Sed post hos omnes etiam Praxeas quidam hæresim introduxit, quam Victorinus corroborare curauit. hic deum patrem omnipotentem Iesum Christum esse dicit, hunc crucifixum passūmque contendit, mortuum præterea seipsum sibi sedere ad dexteram suam, cum profana & sacrilega temeritate proponit.

Kata Æschinem. *Blastus.* *Theodotus.* *Theodotus posterior.* ἀπάτωρ. ἀμήτωρ. ἀγενεαλόγητος. *Praxeas.* *Victorinus.*

ARGVMENTVM LIBRI SEQVENtis

A Rrogans Iudæorum supercilium ex Paulinis epistolis satis notum esse potest. Nulla gens vnquam alienos à sua religione magis est execrata cunctis vicissim inuisissima: sic nimirum dignam inexpiabilis odij sui mercedem reportans odium. Quo minus mirandum est si Iudæi qui Christo nomen dederant, ethnicos non putabant recipiendos, sibi tantùm Euangelicam legem datam contendentes, vt quondam lex illa Mosaica tradita fuit. Proinde disputationem Christiani, cum Iudæo proselyto, hoc est, qui ex ethnicis legi Mosaicæ nuper erat initiatus, suæ duntaxat genti Christum vendicante habitam, Tertullianus in literas retulit. Ostendit autem per figuras instrumenti veteris, ethnicos ad Euangelicam legem admittendos, negans interim Mosaicam legem primam fuisse quam deus hominibus præscripserit, sed omnium antiquissimam in paradiso, mox patriarchis naturalẽ fuisse datam, deinde Mosaicam prodiisse, quæ pro tempore sit exhibita. Porrò legis præcepta pro conditione temporum à deo mutari, nostræ saluti consultum esse volente. Itaque circuncisionem carnalem, obseruationem sabbati, sacrificiáque terrenarum oblationum, rebus spiritalibus cessisse, quarum erant figuræ. Prosequitur præcipua disputationis capita prophetarum agens testimoniis, De sabbato, circũcisione, & legis vtriusque obseruatione, de natiuitate Christi, qui prior fuit aduentus, nimirũ sese deiicientis. De eius æterno regno, De passione, & euersione Hierusalem, De probatione natiuitatis, vbi refelluntur argumenta, quibus Christi passionem impugnant Iudæi, De figuris dominicæ passionis ex veteri instrumẽto, De vastatione Hierusalem, De gentibus quæ Christo crediture forent, Iudæis illum respuentibus: demùm De posteriore Christi aduẽtu, qui cùm magnificus sit futurus, solus Iudæis arridet, sublimem duntaxat Christum agnoscentibus. Ex hoc libro diuus Hieronymus bonam capitis partem citat, Danielem prophetam enarrans. Et videtur Cyprianus hoc volumen æmulatus suos illos ad Quirinum libros texuisse. Nam is Tertullianum sedulo solet imitari, cuius scriptis assiduè lectis pectus suum egregie refercerat. Exemplo sit vnicus De patientia libellus, quem Cyprianus fermè totum sibi vendicauit, verbis tantùm non etiam sententiis interpolatis, ceu suprà abundè monuimus. Est autem

multò

multò candidior Tertulliano faciliórque. Porrò non fugiat lectorem, huius operis materiam etiam in libris aduersus Marcionem haberi, præsertim in tertio, iisdem sanè verbis, sed nonnihil fusius tractatam, vbi hoc ipsum probat, Christum videlicet fuisse, de quo tot olim oracula prophetæ ædiderint.

ANNOTATIONES IN LIbrum sequentem.

Contentioso fune.] *Prouerbialiter dixit, Alternis vici-* 1
bus contentioso fune, vterque diem in vesperam traxerunt.
Sic in libro De resurrectione carnis: Nolo nunc, inquit, contentio-
so fune deducere, hac an illac hominem perditio depostulet. Et 2
diuinitate abrelicta.] *Pro derelicta, vt mox, Abrelicto deo.*
Non in Esau prioris populi.] *Restituimus ex Gorziensibus* 3
adnotamẽtis, prioris filij. Paulò pòst scripsimus pro dicentur, di-
scent. Et iam nõ discẽt præliari. Item abolitionem futuram. Et
hostis executionem.] *Executio pro persecutione, Actiuè. Sic*
dicit exequi delicta pro persequi. Libro primo aduersus Marcio-
nem, Quid denique adulantius quàm delicta non exequi. Et 4
legis veteris abolitio expuncta suis temporibus demonstratur.] *Expuncta, id est præstita, perfecta, adimpleta. Sic infrà, Et tam intelligitur prophetia renunciata, quàm creditur expuncta. Item, Nõ erunt in alium prophetata, quàm per quem expuncta consideramus. Rursum, Et quod sequitur expunctum est.*
Et Sarmatarum, & Dacorum, & Germanorum, & Scytharum.] *Hoc videtur præcipuè intelligendum de Sarmatiæ parte aliqua, & Dacis, Germanis, Scythísque prouincialibus. Sic & hoc accipiendum quod sequitur, In quibus omnibus locis*
Christi nomen qui iam venit, regnat. Non barbara alicuius 5
imperiosi lætitia.] *Ex Gorziensi scripsimus Barbari. Subauditur maior est, vt sit sensus, Christus non magis gaudet de*
Barbaris feris & indomitis. Et signum belli non tuba, sed 6
crepitacillo daturus.] *Crepitacillum ex ludicris puerilibus est, forma diminutiua à crepitaculo deductum, sicut à speculo specil-*
lum. Aptè verò diminutiuo vtitur, de infantulo loquens. Prægnatus & partus.] *Prægnatus pro imprægnatione, vt suprà.* 7
Et despoliatos quod habuerant. *Synecdoche.* Itaque spe-

cialiter dispungamus ordinem cœptum.] *Dispungamus, id est absoluamus.* A delictorum peccantia.] *Peccantiam delictorum dixit pro admissione criminum.* Derelicta filia Sion tanquam specula in vinea, velut in cucumerario casula.] *Suprà vertit, Derelinquetur filia Sion sic vt casa in vinea, & sicut custodiarium in cucumerario. Paulo ante scripsimus, curãdo inualetudines. & infrà, quæ in via hodie est. Ex Gorziẽsibus castigationibus.* Erroris vestri ducatum.] *Hoc est, quid vos in errorem deducat.* Et omni in honestate prostratus.] *In honestatẽ accipit pro deformitate, vt in scholiis De vera carne domini monuimus.*

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI

ADVERSVS IVDAEOS LIBER.

1 *Cõtẽtioso fune diem in vesperã traxerunt. Spectãtes spectatores.*

Roxime accidit, disputatio habita est Christiano & proselyto Iudeo. Alternis vicibus cõtentioso fune vterque diem in vesperam traxerunt. Obstrepẽtibus etiam quibusdam spectantibus singulorum, nubilo quodam veritas obumbrabatur. placuit ergo quod per concentum disputationis minus plene potuit dilucidari, inspici curiosius, & lectionibus stylo quæstiones retractatas terminare. Nam occasio quidem defendendi etiam gentibus sibi diuinam gratiam, habuit hinc prærogatiuam, quod sibi vindicare dei legem instituerit homo ex gentibus, nec de prosapia Israëlitũ Iudæus. Hoc enim sat esse, posse gentes admitti ad dei legẽ, ne Israël adhuc superbiat, quod gẽtes velut stillicidium situlæ, aut puluis ex area deputẽtur. Quanquam habeamus ipsum deum idoneum pollicitatorẽ, & fidelẽ spõsorẽ, qui Abrahę promiserat, quòd in semine eius benedicerentur nationes terræ, & quòd ex vtero Rebeccæ duo populi & duæ gentes essent

essent processuræ: vtique Iudæorum, id est Israëlis: & gẽtium, id noster. Vterque ergo populus & gẽs est appellatus, ne de nominis appellatione priuilegium gratiæ sibi quis audeat defendere. Duos etenim populos & duas gẽtes processuras ex vnius fœminę vtero deus destinauit, nec discreuit gratiã in nominis appellatione, sed in partus editione: vt qui prior esset de vtero processurus, minori subiiceretur, id est posteriori. Sic nanque ad Rebeccam deus locutus est: Duæ gẽtes in vtero tuo sunt, & duo populi de ventre tuo diuidentur, & populus populum superabit, & maior seruiet minori. Itaq; cum populus seu gens Iudæorum anterior sit tempore, & maior per gratiam primę dignationis in lege, noster vero minor ætate temporum de Rebecca, de duobus populis, intelligitur id posse in vltimo seculi spatio adeptus notitiam diuinę miserationis, proculdubio secundum edictum diuinæ locutionis, prior maior populus, id est Iudaicus, seruiat necesse est minori: & minor populus, id est Christianus, superet maiorem. Nam & secundum memorias populus Iudæorum, id est antiquior, derelicto deo, idolis seruiuit, & diuinitate abrelicta simulachris fuit deditus, dicente populo ad Aaron: Fac nobis deos qui nos antecedant. Quod cum ex monilibus fœminarum & anulis virorum aurum fuisset igne conflatum, & processisset eis bubulum caput, huic figmento vniuersus Israël abrelicto deo honorem dederunt dicentes: Hi sunt dij qui nos eiecerunt de terra Ægypti. Sic nãque posterioribus temporibus quibus reges eis imperabant, & cum Hieroboam vaccas aureas & lucos colebant, & Bahali se mancipabant: vnde putabatur eos semper idololatriæ crimine reos designatos ex instrumento diuinarum scripturarum. Noster vero populus minor, id est posterior, relictis idolis quibus ante deseruiebat, ad eundem cõuersus est à quo Israël, vt suprà memorauimus, abscesserat. sic nanque populus minor, id est posterior, populum maiorem superauit dum gratiam diuinę dignationis cõsequitur, à qua Israël est repudiatus. Igitur gradum cõferamus, & summam quæstionis ipsius certis lineis determinemus. Cur etenim Deus vniuersitatis conditor, mundi totius gubernator, hominis plasma-

Memoriæ. 2

Instrumẽtum diuinarũ scripturarum.

Gradum conferre.

Summã quæstionis certis lineis determinare.

tor vniuersarum gentium sator, legem per Moysen vni populo dedisse credatur,& non omnibus gentibus attribuisse dicatur?Nisi enim omnibus eam dedisset,nullo pacto ad eam etiam proselytos ex gentibus accessum habere permitteret. sed vt cōgruit bonitati dei & æquitati ipsius,vtpote plasmatoris generis humani,omnibus gentibus eandem legem dedit, quàm certis & statutis temporibus obseruari pręcepit, quando voluit,& per quos voluit,& sicut voluit. Nanque in principio mundi ipsi Adæ & Euæ legem dedit,ne de fructu arboris plantatæ in medio paradisi ederent:quod si cōtrà fecissent, morte morerētur.quæ lex eis sufficeret si esset custodita. In hac enim lege Adæ data, omnia præcepta condita recognoscimus, quę postea pullulauerunt data per Moysen,id est,Diliges dominum deum tuum de toto corde tuo, & ex tota anima tua. &, Diliges proximum tibi tanquàm te. &, Non occides,non mœchaberis,non fraudaueris, falsum testimonium non dices.Honora patrem tuum & matrem, & alienum non concupisces. Primordialis lex est enim data Adæ & Euæ in paradiso quasi matrix omnium præceptorum dei. Deniq; si dominum deum suum dilexissent, contra præceptum eius nō fecissent: si proximum diligerent,id est semetipsos,persuasioni serpentis non credidissent,atque ita in semetipsos homicidiū nō commisissent, excidēdo de immortalitate, faciendo cōtra dei præceptū. à furto quoq; abstinuissent,& de fructu arboris clàm nō degustassent,nec à cōspectu domini dei nostri sub arbore delitescere gestissent. Nec falsum asseueranti diabolo participes efficerētur, credēdo ei quòd similes deo essent futuri.Atq; ita nec deum offendissent vt patrem, qui eos de limo terræ quasi ex vtero matris figurauerat.Si alienū non cōcupiscerent,de fructu illicito nō gustassent.Igitur hac generali & primordiali dei lege,quàm in arboris fructu obseruari deus sanxerat,omnia præcepta legis posterioris specialiter indita fuisse cognoscimus,quę suis temporibus ędita germinauerunt.Eiusdē est enim postea docere legē,qui antè præmiserat præceptū: quoniam & ipsius est erudire postea, qui antè iustos formare instituerat. Quid enim mirū si is auget disciplinā qui instituit,si is per-

Primordialis lex Adæ data matrix omnium præceptorum dei.

is perficit qui cœpit. deniq; ante legem Moysi scriptã in tabulis lapideis,legẽ fuisse contendo non scriptã,quę naturaliter intelligebatur & à patribus custodiebatur.Nam vnde Noë iustus inuẽtus, si non illũ naturalis legis iustitia pręcedebat?vnde Abrahã amicus dei deputatus, si nõ de ęquitate & iustitia legis naturalis?VndeMelchisedech sacerdos dei summi nũcupatus, si nõ ante Leuiticæ legis sacerdotiũ Leuitę fuerunt,qui sacrificia deo offerebãt?sic enim post suprascriptos patriarchas data lex estMoysi,eo tẽpore postẽaquã ab Ægypto excesserunt, post interuallum multorũ temporũ & spacia. Deniq; post quadringentos & triginta annos Abrahæ data est lex. Vnde intelligimus Dei legem etiã ante Moysen,nec in Oreb tantũ aut in Sina & in eremo primũ, sed antiquiorẽ primùm in paradiso,pòst patriarchis,atq; ita & Iudæis certis tẽporibus reformatã,vt nõ iam ad Moysi legẽ ita attendamus,quasi ad principalem legẽ,sed ad subsequẽtem,quã certo tempore deus & gentibus exhibuit, & repromissam per prophetas in melius reformauit,& præmonuit, futurũ vt sicuti certo tẽpore data est lex per Moysen, ita tẽporaliter obseruata & custodita credatur. Nec adimamus hanc dei potestatem pro temporũ cõditione legis præcepta reformantẽ,in hominis salutem. Denique qui cõtendit & sabbatũ adhuc obseruandũ quasi salutis medelã & circuncisionẽ octaui diei propter mortis cõminationem, doceat in præteritũ iustos sabbatizasse,aut circuncidisse,& sic amicos dei effectos. Nã si circũcisio purgat hominẽ, deus Adam incircũcisum cùm faceret, cur eũ non circuncidit, vel postea quàm deliquit, si purgat circuncisio? Certè in paradiso constituens eũ incircuncisum,colonum paradisi præfecit. Igitur cùm neque circũcisum, neque sabbatizantem deus Adam instituerit,consequenter quoque sobolem eius Abel offerentem sibi sacrificia, incircũcisum nec sabbatizantem laudauit, accepto ferens quæ offerebat in simplicitate cordis,& reprobans sacrificium fratris Cain, qui quod offerebat,non rectè diuidebat. Noë quoque incircuncisum deus,sed & non sabbatizantem de diluuio liberauit. nam & Enoch iustissimum non circuncisum, nec sabbatizantẽ de hoc mundo transtulit, qui nec-

Lex naturalis non scripta.

Colonus paradisi Adam.

Accepto ferre.

Aeternitatis candidatus Enoch. dum mortem gustauit, vt æternitatis candidatus iam nobis ostenderet, nos quoque sine legis onere Moysi, deo posse placere. Melchisedech quoque summi dei sacerdos incircuncisus, & non sabbatizans, ad sacerdotium dei allectus est. Et probatus Loth frater Abrahæ, quod pro meritis iustitiæ sine legis obseruatione de Sodomitarum incendio sit liberatus. Sed Abraham, inquit, circuncisus est. Sed antè deo placuit quàm circuncideretur, nec tamen sabbatizauit. Acceperat enim circuncisionem, sed quæ esset in signum temporis illius, non in salutis prærogatiuam. Denique sequentes patriarchæ incircuncisi fuerunt, vt Melchisedech, vt qui Abrahæ iam circunciso reuertenti de prælio, panem & vinum obtulit incircuncisus. Sed & filius, inquit, Moysi tum ab angelo præfocatus fuisset, si non Seffora mater eius calculo præputium infantis circuncidisset. Vnde, inquit, circuncisionis maximum periculum est, si præputium carnis quis non circunciderit. Et ideo si salutem circuncisio omni modo adfert, etiam ipse Moyses in filio suo non intermisisset, quo minus octaua die circunciderет eum, quando constet Sefforam coactam ab angelo id fecisse in itinere. Consideremus itaque quod non potuerit vnius infantis coacta circũcisio omni populo præscribere, & quasi legem huius præcepti condere in salutem. Nam prouidens deus quod hanc circuncisionem in signum, non in salutem esset daturus populo Israël, idcirco filiũ Moysi ducis futuri instigat circuncidi, vt quum cœpisset per eum populo dare præceptum circuncisionis, non aspernaretur populus, videns exemplum istud in iudicis filium iam celebratum. *In signum, nõ in salutem.* Dari enim habebat circuncisio, sed in signum: vnde Israël in nouissimo tempore dinosci haberet, quando secundum sua merita in sanctam ciuitatem ingredi prohiberetur, secundum verba prophetarum dicentium: Terra vestra deserta, ciuitates vestræ igni exustæ, regionem vestram in conspectu vestro alieni comedent: & deserta & subuersa à populis extraneis, derelinquetur filia Sion sicut casa in vinea, & sicut custodiariũ in cucumerario, & quasi ciuitas quæ expugnatur. Et ideo *Esaias.* subsequens sermo prophetæ exprobrat eis dicens: Filios generaui

generaui, & exaltaui, ipſi autem ſpreuerunt me. Et ite-
rum: Et ſi extenderitis manus, auertam faciem meam à
vobis. & ſi multiplicaueritis preces, non exaudiam vos.
Manus enim veſtræ ſangu ne plenę ſunt. Et iterum: Væ
gens peccatrix, populus plenus peccatis, filij ſcelerati,
dereliquiſtis Deum, & in indignationem miſiſtis ſan-
ctum Iſraël. Hæc igitur Dei prouidentia fuit, dandi cir-
cuncisionem Iſraël in ſignum, vnde dinoſci poſſet, cùm
adueniret tẽpus, quo meritis ſuis ſuprà dictis in Hieru-
ſalem admitti prohiberetur: quod & quia futurum erat,
nunciabatur, & quia factum videmus, recognoſcimus.
Sicut ergo circuncisio carnalis, quæ temporalis erat, im-
buta eſt in ſignum populo contumaci, ita ſpiritalis cir-
cuncisio eſt in ſalutem populo obaudienti, dicente pro-
pheta Hieremia: Innouate vobis nouitatem, & nolite
ſeminare in ſpinis. Circuncidimini Deo, & circuncidite
præputium cordis veſtri. Ecce enim dies venient, dicit
dominus, & diſponam domui Iudæ, & domui Iacob te-
ſtamẽtum nouum, non tale quale iam dedi patribus eo-
rum, in die quo eos eduxi de terra Ægypti. Vnde intel-
ligimus & priorem circuncisionem tunc datam ceſſatu-
ram, & nouam legem non talem qualem iam dederat
patribus proceſſuram, annunciari, ſicut Eſaias prædica-
uit, dicens: Quod in nouiſſimis diebus manifeſtus futu-
rus eſſet mons domini, & domus dei ſuper vertices mon-
tium: & exaltabitur, inquit, ſuper colles, & venient ſu-
per illum omnes gentes, & ambulabunt multi, & dicent:
Venite, aſcendamus in montem Domini, & in domum
dei Iacob, non in Eſau prioris filij, ſed in Iacob ſequen- 3
tis, id eſt populi noſtri, cuius mons Chriſtus eſt ſine
manibus concidentium præciſus, implens omnem ter-
ram, apud Danielem oſtenſus. Denique ex hac domo
dei Iacob, etiam legem nouam proceſſuram ſequentibus
verbis annunciat Eſaias dicens: De Sion enim exiet lex;
& verbum Domini ex Hieruſalem, & iudicabit inter gẽ-
tes, id eſt inter eos qui ex gentibus ſumus vocati: & cõci-
dẽt, inquit, gladios ſuos in aratra, & lãceas ſuas in falces,
& nõ accipiet gens ſuper gentẽ gladium, & iam non diſ-
cent præliari. Igitur intelliguntur alij quàm nos, qui no-

ua lege edocti ista obseruamus, obliterata veteri lege cuius abolitionem futuram actus ipse demõstrat? Nam vetus lex vltione gladij se vindicabat, & oculum pro oculo eruebat, & vindictam iniurię retribuebat. Noua autem clementiam designabat,& pristinam ferocitatem gladiorum & lancearum ad tranquillitatem cõuertebat,& belli pristina in æmulos legis, & hostis exequutionem in pacificos actus arandę & colendę terrę reformabat. Igitur, sicut suprà ostendimus, quod vetus lex & circuncisio carnalis cessatura pronunciata est,ita & nouę legis, & spiritalis circuncisionis obseruantia, in pacis obsequia eluxit. Populus enim,inquit,quem non noueram,seruiuit mihi, in auditu auris obediuit mihi, prophetæ annunciauerũt. Quis autem populus qui deum ignorabat, nisi noster, qui retrò deum nesciebamus?& quis in auditu auris obediuit ei,nisi nos,qui relictis idolis ad Deum conuersi sumus?Nam Israël qui Deo fuerat cognitus, quíque ab eo in Ægypto exaltatus fuerat, & per Erythręum pelagum transuectus est,quíque in eremo manna cibatus quadraginta annis, ad instar æternitatis redactus, nec humanis passionibus contaminatus, aut seculi huius cibis pastus, sed angelorum panibus manna cibatus, satísque beneficiis Deo obligatus, domini & dei sui oblitus est, dicens ad Aaron:Fac nobis deos qui nos pręcedãt.Moyses enim ille,qui nos eiecit de terra Ægypti,dereliquit nos,& quid illi acciderit, nescimus. Et ideo nos qui non populus Dei retrò,facti sumus populus eius, accipiẽdo nouam legem suprà dictam,& nouam circuncisionem ante pręd ictam. Sequitur itaque,vt quatenus circuncisionis carnalis,& legis veteris abolitio expũcta suis temporibus demonstratur,ita sabbati quoque obseruatio temporalis fuisse de-
4 monstretur. Dicunt enim Iudęi, quod à primordio sanctificauerit deus diem septimum, requiescendo in eo ab omnibus operibus suis quæ fecit, & inde etiam Moysen dixisse ad populum: Mementote diem sabbatorum sanctificare eum. Omne opus seruile non facietis in eo,pręterquàm quod ad animam pertinet. Vnde nos intelligimus magis sabbatizare nos omni opere seruili semper debere,& non tantùm septimo quoque die, sed per omne

ne tempus. Ac per hoc quęrẽdum nobis, quod sabbatum nos Deus vellet custodire. Nam sabbatum æternum, & sabbatũ temporale scripturę designant. Dicit enim Esaias propheta: Sabbata vestra odit anima mea. Et alio loco dicit: Sabbata mea prophanastis. Vnde dinoscimus, sabbatum temporale esse humanum, & sabbatum ęternum censeri diuinum, de quo per Esaiam prędicat: Et erit, inquit, mensis ex mense, & dies de die, & sabbatum de sabbato, & veniet omnis caro adorare in Hierusalem, dicit Dominus. Quod intelligimus adimpletum temporibus Christi, quando omnis caro, id est omnis gens, adorare in Hierusalem venit deum patrem, per Iesum Christum filium eius, sicut per Prophetam dictum est: Ecce proselyti per me ad te ibunt. Sic igitur ante hoc sabbatũ temporale, erat & sabbatum ęternum pręostensum & prędictum, quomodo & ante circuncisionem carnalem fuit & spiritalis circuncisio pręostensa. Denique doceant, sicuti iam pręloquuti sumus, Adam sabbatizasse, aut Abel hostiam Deo sanctam offerentem, sabbati religionem placuisse, aut Enoch translatum, sabbati cultorem fuisse, aut Noë arcę fabricatorem propter diluuiũ immensum, sabbatum obseruasse, aut Abraham in obseruatione sabbati, Isaac filium suum obtulisse, aut Melchisedech in suo sacerdotio legem sabbati accepisse. Sed dicturi sunt Iudęi, ex quo hoc pręceptum datum est per Moysen, exinde obseruandum fuisse. Manifestum est itaque non ęternum, nec spiritale, sed temporale fuisse pręceptum, quod quandoque cessaret. Denique adeò non in vacatione sabbati, id est, diei septimi, hęc solennitas celebranda est, vt Iesus Naue suo tempore quo Hiericho ciuitatem debellabat, pręceptum sibi à Deo diceret, vti populo mandaret, vt sacerdotes arcam testamenti Dei septem diebus circunferrent in circuitu ciuitatis: atque ita septimi diei circuitu peracto, sponte ruerent muri ciuitatis. Quod ita factũ est, & finito spatio diei septimi, sicut prędictũ erat, ruerunt muri ciuitatis. Ex quo manifestè ostenditur, in numero istorum dierum septem incurrisse diem sabbati. Septem enim dies vndecunq; initium acceperint, sabbati diem secum concludant necesse est, quo die non tantùm

Sabbatũ temporale.
Sabbatum æternum.
Circũcisio carnalis.
Circũcisio spiritalis.

ſacerdotes ſint operati, ſed & in ore gladij pręda facta ſit ciuitas ab omni populo Iſraël. Nec dubium eſt opus ſeruile eos operatos, cùm prędas belli agerent ex dei pręcepto. Nam & tẽporibus Machabęorum ſabbatis pugnando fortiter fecerunt, & hoſtes Allophylos expugnauerũt, legémque paternam ad priſtinum vitę ſtatum pugnando ſabbatis reuocauerunt. Nec putem aliam legem eos defendiſſe, niſi in qua de die ſabbatorum meminerant eſſe pręſcriptum. Vnde manifeſtum eſt ad tempus & pręſentes cauſę neceſſitatẽ conualuiſſe, vt non ad perpetui temporis obſeruationem huiuſmodi legem eis Deus antè dediſſet. Sic & ſacrificia terrenarum oblationum, & ſpiritalium ſacrificiorum prędicta oſtendimus. Et quidem à primordio maioris filij, id eſt Iſraël, terrena fuiſſe in Cain pręoſtenſa ſacrificia: & minoris filij Abel, id eſt populi noſtri, ſacrificia diuerſa demonſtrata. Nanque maior natu Cain de fructu terrę obtulit munera deo: minor verò filius Abel de fructu ouium ſuarum. Reſpexit Deus in Abel & in munera eius, in Cain autem & in munera eius non reſpexit, & dixit Deus ad Cain: Quare concidit vultus tuus, quoniam ſi rectè quidem offeras, non rectè autem diuidas, peccaſti, quieſce. Ad te enim conuerſio eius, & tu dominaberis eius. Et tunc dixit Cain ad Abel fratrẽ ſuum: Eamus in campum. & abiit cum eo illic, & interfecit eum. Et tunc dixit Ieſus ad Cain: Vbi eſt frater tuus? Et dixit. Neſcio. Nunquid cuſtos ſum ego fratris mei? Et dixit ei Deus: Vox ſanguinis fratris tui clamat ad me de terra. Propter quod maledicta terra, quæ aperuit os ſuum ad excipiendũ ſanguinem fratris tui. Gemens & tremens eris ſuper terram, & omnis qui te inuenerit, occidet. Ex hoc igitur duplicia duorum populorum ſacrificia præoſtenſa iam nunc à primordio animaduertimus. Deniq; quum per Moyſen in leuitico lex ſacerdotalis conſcriberetur, inuenimus præſcriptum populo Iſraëli, vt ſacrificia nullo in loco offerrentur Deo, quàm in terra promiſſionis, quam dominus Deus daturus eſſet populo Iſraëli & patribus eorum. Et introducto Iſraël, illic celebrarentur ſacrificia & holocauſta tam pro peccatis quàm pro animabus, & nuſquam alibi niſi in terram ſanctam. Cur itaq; poſtea

Sacrificia terrenarum oblationum. *Sacrificia ſpiritalium.* *Cain.* *Abel.*

postea per prophetas prædicat ſpiritus futurum, vt in omni terra, aut in omni loco offerantur ſacrificia Deo, ſicuti ipſe per Malachiam angelũ vnum ex duodecim prophetis dicit: Non recipiam ſacrificium de manibus veſtris, quoniam ab oriente ſole vſque ad occidentem nomen meum clarificatum eſt in omnibus gentibus, dicit Dominus omnipotens. Et in omni loco afferentur ſacrificia munda nomini meo. Item in Pſalmis Dauid dicit: Adferte Deo patriæ gentium. Indubitatè quod in omni terra exire habebat prædicatio Apoſtolorũ. Adferte Deo claritatem & honorem, adferte Deo ſacrificia nominis eius. Tollite hoſtias, & introite in atria eius. Nanq; quod non terrenis ſacrificiis, ſed ſpiritalibus Deo litandum ſit, ita legimus vt ſcriptum eſt: Cor contribulatum hoſtia eſt Dei. Et alibi: Sacrifica Deo ſacrificium laudis, & redde altiſſimo vota tua. Sic itaq; ſacrificia ſpiritalia laudis deſignantur, & cor contribulatum acceptabile ſacrificium deo demonſtratur. Itaque quomodo carnalia ſacrificia reprobata intelliguntur, de quibus & Eſaias loquitur, dicens: Quò mihi multitudinem ſacrificiorum veſtrorum, dicit dominus? Ita ſacrificia ſpiritalia accepta prædicantur, vt prophetæ annunciant: Quoniam & ſi attuleritis, inquit, mihi ſimilam, vanum eſt: incẽſum abominatio eſt mihi. Et alibi dicit: Holocauſtomata, & ſacrificia veſtra, & adipem hircorum, & ſanguinem taurorum nolo. nec ſi veniatis videri mihi. quis enim exquiſiuit hæc de manib. veſtris. Spiritalia verò ſacrificia de quibus prędictum eſt, & ſicut ſuprà dicit: Non eſt mihi voluntas in vobis, dicit dominus. Sacrificia non accipiam de manib veſtris: quoniam ab oriente ſole vſque in occidentem nomen meum clarificatum eſt in omnibus gentibus, dicit dominus. De ſpiritalibus verò ſacrificiis, addit dicens: Et in omni loco ſacrificia munda offerentur nomini meo, dicit dominus.

Spiritalibus ſacrificiis deo litandum.

DE SABBATO ET CIRCVNCISIONE & legis veteris & nouæ obſeruatione.

IGitur cùm manifeſtum ſit, & ſabbatũ temporale oſtenſum, & ſabbatum æternum prædicatum: circuncifionẽ carnalem prædictam, & circuncifionem ſpiritalem præ-

indicatam: legem quoque temporalem, & legem æternalem denunciatam: ſacrificia carnalia,& ſacrificia ſpiritalia præoſtenſa,ſequitur,vt præcedenti tempore datis omnibus iſtis præceptis carnaliter populo Iſraël, ſuperueniret tempus quo legis antiquæ & ceremoniarum veterum præcepta ceſſarent,& nouæ legis promiſſio,& ſpiritalium ſacrificiorum agnitio, & noui teſtamenti pollicitatio ſuperueniret, fulgente nobis lumine ex alto,qui ſedebamus in tenebris, & in vmbra mortis detinebamur, oriretur lumen. Itaque neceſſitas nobis incũbit, vt quoniam prædicatam nouam legem à prophetis prædiximus,& non talem qualis iam data eſſet patribus eorum, eo tempore quo eos de terra Ægypti produxit:oſtendere & probare debeamus, tam legem illam veterem ceſſaſſe, quàm legem nouam promiſſam nũc operari. Et quidem in primis quærendum,an expectetur nouæ legis lator, & noui teſtamenti hæres,& nouorum ſacrificiorum ſacerdos, & nouæ circuncisionis purgator, & æterni ſabbati cultor:qui legem veterem cõpeſcat,& nouum teſtamentum ſtatuat, noua ſacrificia offerat, & ceremonias antiquas reprimat, & circunciſionem veterem cum ſuo ſibi ſabbato compeſcat, & nouum regnum quod non corrũpatur,adnunciet.

DE NATIVITATE CHRISTI, aduentus primus.

HIc,inquam,nouæ legis lator, ſabbati ſpiritalis cultor,ſacrificiorum æternorum antiſtes,regni æterni æternus dominator,quærendum an iam venerit, an nécne.Et ſi iam venit,ſeruiendum eſt illi:ſi necdum venit,ſuſtinendus eſt,dummodo manifeſtus ſit aduentus eius cõprimere legis veteris præcepta, & operari debere nouæ legis exordia: & in primis definiendum eſt non potuiſſe ceſſare legem antiquam & prophetas, niſi veniſſet is qui per eandem legem, & per eoſdem prophetas vẽturus annunciabatur. Igitur in iſto gradum conferamus, an qui venturus eſt Chriſtus iam venerit, an vẽturus adhuc ſperetur.quod ipſum vt probari poſſit, etiam tempora ſunt nobis

nobis requirenda quando venturum Christum prophetæ annunciauerunt: vt si in ista tempora recognouerimus venisse eum, sine dubio ipsum esse credamus, quem venturum prophetæ canebant, in quem nos gentes scilicet credituri annunciabamur. & cum constiterit venisse, indubitatè etiam legem nouam ab ipso datam esse credamus, & testamentum nouum ab ipso, & per ipsum nobis dispositum non diffiteamur. Venturum enim Christum nec Iudæos refutare scimus, vtpote qui in aduentum eius spem suam porrigant. Nec de isto plurib. quærendũ, cùm retrò omnes prophetæ de eo præcinuerint, vt Esaias dicit: Sic dicit dominus deus Christo meo domino, cuius tenui dexteram, vt exaudiant illum gentes: fortitudines regum disrumpam, aperiam ante illum portas, & ciuitates non claudentur illi. Quod ipsum adimpletum videmus. Cui enim dexteram tenet pater deus, nisi Christo filio suo? quẽ exaudierunt omnes gentes, id est cui omnes gentes crediderũt, cuius & prædicatores Apostoli in Psalmis Dauid ostenduntur, in vniuersa, inquit, terra exiit sonus eorum, & vsque ad terminos terræ verba eorum. In quem enim alium vniuersæ gentes crediderunt, nisi in Christum qui iam venit? Cui enim & aliæ gentes crediderunt, Parthi, Medi, Elamitę, & qui inhabitant Mesopotomiam, Armeniam, Phrygiam, Cappadociam, & incolentes Pontum & Asiam, Pamphyliam, immorantes Ægyptum, & regionem Africæ quæ est trans Cyrenem inhabitantes, Romani, & incolæ tunc & in Hierusalem Iudæi, & cæteræ gentes, vt iam Getulorum varietates, & Maurorum multi fines, Hispaniarum omnes termini, & Galliarum diuersæ nationes, & Britannorũ inaccessa Romanis loca Christo verò subdita, & Sarmatarum, & Dacorum, & Germanorum, & Scytharum, & abditarum multarũ gentium, & prouinciarum & insularum multarum nobis ignotarum, & quæ enumerare minus possumus? In quibus omnib. locis Christi nomen, qui iã venit, regnat: vtpote ante quem omniũ ciuitatum portæ sunt apertæ, & cui nullæ sunt clausæ: ante quem seræ ferreæ sunt cõminutæ, & valuæ æreæ sunt apertæ, quanquam & ista spiritaliter sint intelligenda, quo præcordia singulo-

rum variis modis à diabolo obſeſſa, fide Chriſti ſint reſerata: attamen perſpicuè ſunt adimpleta, vtpote in quibus omnibus locis populus nominis Chriſtiani habitet. Quis enim omnibus regnare potuiſſet, niſi Chriſtus dei filius? qui omnibus in æternum regnaturus nunciabatur.

DE REGNO CHRISTI æterno.

NAm ſi Salomon regnauit, ſed in finib. Iudæ tantũ, à Berſabeæ vſque Dan termini eius regni ſignantur. Si verò Babyloniis & Parthis regnauit Darius, non habuit poteſtatem vlterius, vltra fines regni ſui: non habuit in omnib. gẽtibus poteſtatem. Si Ægyptiis Pharao, vel quiſque ei in hęreditate regni ſucceſſit: illic tantum potitus eſt regni ſui dominiũ. Si Nabuchodonoſor cũ ſuis regulis ab India vſque Æthiopiam habuit regni ſui terminos. Si Alexander Macedo nunquam Aſiam vniuerſam & cęteras regiones poſtea quàm deuicerat, tenuit. Si Germani adhuc vſque limites tranſgredi non ſinuntur. Britanniæ intra oceani ambitum concluſæ ſunt. Maurorum gens, & Getulorum barbaries à Rom. obſidentur, ne regionum ſuarum fines excedant. Quid de Rom. dicam, qui de legionum ſuarum pręſidiis imperium ſuum muniũt, nec trans iſtas gentes porrigere vires regni ſui poſſunt. Chriſti autem regnum & nomen vbique porrigitur, vbique creditur, ab omnib. gentibus ſuprà enumeratis colitur, vbique regnat, vbique adoratur, omnibus vbique tribuitur æqualiter, non regis apud illum maior gratia, non Barbari alicuius imperioſi lętitia, non dignitatum aut natalium cuiuſquam diſcreta merita, omnibus æqualis, omnibus rex, omnibus iudex, omnibus deus & dominus eſt. Nec dubites credere quod aſſeueres, cum videamus fieri. Itaque requirenda tempora prędicta & futuræ natiuitatis Chriſti, & paſſionis eius, & exterminij ciuitatis Hieruſalem, id eſt, vaſtationis eius.

Alexander Macedo. Germani. Britanni. Mauri. Getuli. Romani.

DE PASSIONE CHRISTI & vaſtatione Hieruſalem.

DIcit enim Daniel:& ciuitatem ſanctam, & ſanctum terminari cum duce venturo, & deſtrui pinnaculũ vſque ad interitum. Venturi itaque Chriſti ducis ſunt tẽpora requirenda, quæ inueſtigauimus in Daniele, quibus computatis probabimus veniſſe eum, etiam ex temporib. præſcriptis, & ex ſignis competentib. & ex operib. eius. Quæ probamus, & ex conſequentibus quæ poſt aduentũ eius futura adnunciabantur, vt tam adimpleta omnia, quàm perſpecta credamus. Sic igitur de eo Daniel prædicauit, vt & quando, & quo in tempore gentes eſſet liberaturus oſtenderet, & quoniam poſt paſſionem Chriſti iſta ciuitas exterminari haberet. Dicit enim ſic: In primo anno ſub Dario filio Aſſueri ex ſemine Medorũ, qui regnauit ſuper regnum Chaldæorum, ego Daniel intellexi in libris numerum annorum. Et adhuc me loquente in oratione, ecce vir Gabriel quem vidi in viſione in principio, volãs, & tetigit me, quaſi hora ſacrificij veſpertini, & intelligere fecit me, & locutus eſt mecũ, & dixit: Daniel, nunc exiui imbuere te intelligentia, in principio obſeruationis tuæ exiuit ſermo. Et ego veni vt adnũciem tibi, quia vir deſideriorum tu es, & cogita in verbo & intellige in viſione. L X X. hebdomadæ breuiatæ ſunt ſuper plebem tuam, & ſuper ciuitatem ſanctam, quoaduſq; inueteretur delictum, & ſignentur peccata, & exorentur iniuſtitiæ, & inducatur iuſtitia æterna, & vt ſignetur viſio & prophetes, & vngatur ſanctus ſanctorum. Et ſcies & perſpicies, & intelliges à profectione ſermonis, integrando & reædificando Hieruſalem vſque ad Chriſtum ducem, hebdomadas L X I I. & dimidiam. & conuertet & ædificabitur in lætitiam, & conuallationem, & innouabũtur tempora. & poſt hebdomadas has L X I I. & exterminabitur vnctio, & non erit. & ciuitatem ſanctã exterminabit cum duce adueniente, & concidentur quomodo in cataclyſmo vſque in finem belli, quod concidetur vſque ad interitum. Et confirmabit teſtamentum in multis. Hebdomada vna, & dimidia hebdomadis auferetur meũ

sacrificium & libatio, & in sancto execratio vastationis, vsque ad finem temporis cōsummatio dabitur super hac vastatione. Animaduertamus igitur terminum, quomodo in verbo quas dixit L X X hebdomadas futuras, in quibus si receperint eum, ædificabitur in latitudinem, & in longitudinem, & innouabuntur tempora. Prouidens autem deus quid esset futurum, & quoniam non tantū non recipient eum, verum & insequentur, & tradent eū morti, & recapitulauit, & dixit: In L X X I I hebdomadib. nasci illum, & vngi sanctum sanctorum. Hebdomades autem V I I & dimidia cùm implerentur pati habere, & ciuitatem exterminari post vnam & dimidiam hebdomadam, quo scilicet septem & dimidia hebdomadæ cōpletæ sunt. Dicit enim sic: Et ciuitatem & sanctum exterminari cum duce venturo, & concidentur sicut in cataclysmo, & destruet pinnaculū vsque ad interitum. Vnde igitur ostendimus quoniam venit Christus intra L X I I. & dimidiam hebdomadas? Numerabimus autem à primo anno Darij, quomodo in ipso tempore ostenditur Danieli visio ipsa. Dicit enim: Et intellige, & coniice à profectione sermonis, respondere me tibi hæc. Vnde à primo anno Darij debemus computare, quādo hanc visionem vidit Daniel. Videamus igitur anni quomodo impleantur vsque ad aduentum Christi. Darius enim regnauit annis X I X. Artaxerxes regnauit annis X L. Deinde rex Ochus, qui & Cyrus, regnauit an. XXIIII. Argus anno vno. Alius Darius, qui & Melas nominatus est, annis X X I. Alexander Macedo annis X. Deinde post Alexandrum, qui & Medis & Persis regnarat, quos reuicerat, & in Alexandria regnum suum firmauerat, quando & nomine suo eam appellauit. Postea regnauit illic in Alexandria Soter annis X X X V. cui succedit Philadelphus, & regnauit annis X X X V I I I. Huic succedit Euergetes, annis X X V. Deinde Philopator annis X V I I. Post hunc Epiphanes, annis X X I I I I. Item alius Euergetes, an. X X V I I. Soter an. X X X I I I I. Ptolemæus an. X X X V I I. Cleopatra annis X X. mensib. V. Itē adhuc Cleopatra conregnauit sub Augusto annis X I I I. Post Cleopatram Augustus aliis annis X L V I I I. Nā omnes anni imperij Augusti, fuerunt anni L V I. Videamus autem

autem quoniã quadragesimo & primo anno imperij Augusti, quo post mortem Cleopatræ imperauit, nascitur Christus. Et superuixit idem Augustus, ex quo nascitur Christus, annis x v. & erunt reliqua tempora annorũ in diem natiuitatis Christi anni x l i. Efficiuntur autem anni c c c c x x x v i i. mẽses v. Vnde adimplentur l x i i. hebdom. & dimidia, quæ efficiunt annos ccccxxxvii. menses v i. in diem natiuitatis Christi. Et manifestata est iustitia æterna, & vnctus est sanctus sanctorum, id est, Christus, & signata est visio & prophetes, & dimissa sunt peccata, quæ per fidem nominis Christi, omnibus in eum credentib. tribuuntur. Quid est autem quod dicit, signari visum & prophetiam? Quoniam omnes prophetæ nunciabant de illo, quod esset venturus, & pati haberet: igitur quoniam adimpleta est prophetia per aduẽtum eius, propterea signari visionem & prophetiam dicebat, quoniam ipse signaculum omnium prophetarum, adimplens omnia quæ retrò de eo prophetæ nunciauerant. Post enim aduentum Christi & passionem ipsius, iam non visio, neque prophetes est, qui Christum nunciet venturum. Denique hoc si non ita est, exhibeant Iudęi prophetarũ post Christum aliqua volumina, angelorum aliquorum visibilia miracula, quæ retrò patriarchæ viderunt vsque ad aduentum Christi, qui iam venit, ex quo signata est visio & prophetia, id est, statuta. Et meritò Euangelista: Lex & prophetæ vsque ad Ioannem baptizatorem. Baptizato enim Christo, id est, sanctificante aquas in suo baptismate, omnis plenitudo spiritalium retrò charismatũ in Christo cesserunt, signante visionem & prophetias omnes, quas aduentu suo adimpleuit. Vnde firmissimè dicit aduentum eius signare visum & prophetas. Itaque ostendẽtes & numerum annorum & tempus, l x duarum & dimidiæ hebdomadarum adimpletarum, tunc venisse Christum, id est, natum, videamus quid aliæ v i i. & dimidiæ hebdomades, quæ sunt subdiuisæ, in abscisione priorum hebdomadarum, in quo actu sint adimpletæ. Post enim Augustum, qui superuixit post natiuitatem Christi, anni x v. efficiuntur. cui succedit Tiberius Cæsar, & imperium habuit annis x x i i. mensibus septem, diebus viginti:

huius quintodecimo anno imperij passus est Christus, annos habens quasi XXX. quum pateretur. Item Caius Cęsar, qui & Caligula, annis III. mensibus VIII. diebus XIII. Tiberius Claudius annis XIII. mensibus VII. diebus XX. Nero Cæsar annis XI. mensibus IX. diebus XIII. Galba mensibus VII. diebus VI. Otho mensibus III. diebus V. Vitellius mensibus VIII. diebus. X. Vespasianus anno primo imperij sui debellauit Iudęos, & fiunt anni XLII. menses VI. Nam imperauit annis XI. atque ita in diem expugnationis suæ Iudæi impleuerunt hebdomadas LXX. prædictas in Daniele. Igitur expletis his quoque temporibus, & debellatis Iudæis, postea cessauerunt illic libamina & sacrificia quæ exinde illic celebrari non potuerunt. Nam & vnctio illic exterminata est post passionem Christi. Erat enim prædictum exterminari illic vnctionem, sicut est in Psalmis prophetarũ: Exterminauerunt manus meas & pedes. Quæ passio huius exterminij intra tempora LXX. hebdomadarum perfecta est sub Tiberio Cæsare COSS. Rubellio Gemino, & Rufio Gemino, mense Martio, temporibus Paschæ, die VIII. Calendarum Aprilium, die prima azymorum, quo agnũ vt occiderent ad vesperam, à Moyse fuerat præceptũ. Itaque omnis synagoga filiorum Israël eum interfecit, dicentes ad Pilatum, quum vellet eum dimittere: Sanguis huius super nos, & super filios nostros. & si hunc dimiseris, non es amicus Cæsaris; vt adimpleri possent omnia quæ de eo fuerant scripta.

ITEM PROBATIO NATIVITATIS CHRISTI.

INcipiamus igitur probare natiuitatem Christi, à prophetis esse nunciatam. sic Esaias dicit: Audite domus Dauid, non pusillum vobis certamen cum hominibus, quoniam Deus præstat certamen, propter hoc ipse Deus dabit vobis signum: Ecce virgo concipiet, & pariet filiũ, & vocabitis nomen eius Emanuel, quod interpretatur, nobiscum Deus. Butyrum & mel manducabit, quoniam

prius

prius quàm cognoscat infans vocare patrē aut matrem, accipiet virtutem Damasci, & spolia Samariæ aduersus regē Assyriorū. Itaque dicunt Iudæi, prouocemus istam prædicationem Esaiæ, & faciamus comparationem, an Christo qui iam venit, competat illi primò nomen quod Esaias prædicauit, & insignia eius quæ de eo nunciauit. Equidem Esaias prædicat eum Emanuelem vocari oportere, dehinc virtutem sumpturum Damasci, & spolia Samariæ aduersus regem Assyriorum. Porrò inquiunt, iste qui venit, neque sub eiusmodi nomine est dictus, neque re bellica functus. At nos econtrariò, admonendos eos existimauimus, vti cohærentia quoque huius capituli recognoscant: subiūcta est enim & interpretatio Emanuel, nobiscum deus, vti non solùm sonum nominis expectes, sed & sensum. Sonus enim Hebraicus, quod est Emanuel, id est nobiscum deus, suæ gentis est. Sensus autem eius quod est deus nobiscum, ex interpretatione cōmunis est. Quære ergo an ista vox, nobiscum deus, quod est Emanuel, exinde quo Christus inluxit, agitetur in Christo: & puto ex toto non negabis. Nam qui ex Iudaismo credunt Christo, ex quo in eum credunt, Emanuel cùm volent dicere, nobiscum deum esse significant. Atque ita constat iam venisse illū qui prædicabatur Emanuel, quia quod significat Emanuel venit, id est nobiscū deus. Æquè sono nominis inducuntur, cùm virtutē Damasci & spolia Samariæ, & regnum Assyriorum sic accipiunt, quasi bellatorem portendant Christum, non animaduertentes quid scriptura præmittat: quoniam prius quàm cognoscat puer vocare patrem aut matrem, accipiet virtutem Damasci, & spolia Samariæ aduersus regem Assyriorum. Antè est enim inspicias ætatis demonstrationem, an virum iam Christum exhibere ista ætas possit, nedum Imperatorem. Scilicet vagitu ad arma esset cōuocaturus infans, & signum belli non tuba, sed crepitacillo daturus: nec ex equo vel de muro, sed de nutricis & gerulæ suæ dorso siue collo hostem designaturus: atque ita Damascum & Samariam pro mammis subacturus. Aliud est, si penes vos infantes in prælium erumpunt, credo ad solem vncti priùs, dehinc pannis armati, & butyro stipen-

Emanuel.

Vide 3 lib. aduersus Marcionem.

diati, qui antè norint lanceare quàm lancinare. Enimuerò si nusquam hoc natura cõcedit, antè militare quàm virum facere, antè virtutem Damasci sumere quàm patrem nosse, sequitur vt figuratè pronunciatum videatur. Sed & virginem, inquiunt, parere natura non patitur, & tamen credendum est Prophetæ. Et meritò. Præstruxit enim fidem incredibili rei, dicendo, quod signum esset futurum: Propterea, inquit, dabitur vobis signum, Ecce virgo concipiet in vtero, & pariet filium. Signum autem à Deo, nisi nouitas aliqua mõstruosa fuisset, signum non videretur. Denique si quando ad deiiciendos aliquos ab hac diuina prædicatione, vel conuertere singulos simplices quosque gestitis, mentiri audetis quasi non virginem, sed iuuenculam concepturam & parituram scriptura contineat. Hinc quoque reuincimini, quod nihil signi videri possit, res quotidiana, iuuenculæ scilicet prægnatus & partus. In signum ergo nobis posita virgo mater
7 meritò creditur, infans verò bellator non æquè. Et hic enim signi ratio versatur, sed signo natiuitatis nouæ adscripto, exinde post signum alius iam ordo infantis edicitur, mel & butyrum manducaturi. Et hoc vtique in signum est infantiæ: sed accepturum virtutem Damasci, & spolia Samariæ aduersus regem Assyriorum, hoc est mirabile signum. Seruate modum ætatis, & quærite sensum prædicationis: imò reddite veritati, quæ credere non vultis, & tam intelligitur prophetia renunciata, quàm creditur expuncta. Accepit Christus infans virtutem Damasci, & spolia Samariæ. Maneant enim orientales illi Magi infantiam Christi, vt regem auro, thure, & myrrha remunerantes, & accepit infans virtutẽ Damasci sine prælio & armis. Nam præter quod omnibus notũ est, orientis virtutẽ, id est vires, auro & odoribus pollere solitam, certè est creatori, & ex diuinis scripturis virtutem quoque ceterarum gentium aurum constituere. Sicut per Zachariam dicit: Et Iudas prætendet Hierusalem, & congregabit omnem valentiam populorum per circuitum aurum & argentum. Nam de hoc auri munere etiam Dauid dixit: Et dabitur illi de auro Arabiæ. Et iterum: Reges Arabum & Saba munera afferent illi. Nam & magos

Iisdẽ verbis, sed paulò aliter hunc totũ locum tractat aduersus Marcionem libro 3.

magos reges ferè habuit Oriens, & Damascus Arabiæ retrò deputabatur, antequàm transscripta esset in Syrophœnicen ex distinctione Syriarum, cuius tunc virtutem Christus accepit, accipiendo insignia eius, aurum scilicet & odores: spolia autem Samariæ, ipsos magos, qui cùm illum cognouissent, & muneribus honorassent, & genu posito adorassent, quasi dominum regem sub testimonio indicis & ducis stellæ spolia sunt facti Samariæ, id est, idololatriæ, credentes videlicet in Christo. Idololatriam enim Samariæ nomine notauit, vt ignominiosæ ob idololatriam, quæ desciuerat tunc à deo sub rege Hieroboam. nec hoc enim nouum scripturis diuinis, figuratè vti translatione hominum ex comparatione criminum. Nam & ἄρχοντας Sodomorum appellat archontas vestros, & populum vestrum populum Gomorræ vocat: cùm iam olim essent ciuitates istæ extinctæ. Et alibi per Prophetam ad populum Israël dicit: Pater, inquit, tuus Amorreus, & mater tua Cethea. Quorum ex genere procreati non sunt, sed ob consimilem impietatem. Quos aliquando etiam filios suos dixerat per Esaiam prophetam: Filios generaui & exaltaui. Sic & Ægyptus nōnunquam totus orbis intelligitur apud illum, superstitionis & maledictionis elogio. Sic & Babylon apud Ioannem nostrum, Romanæ vrbis figuram portat, proinde & magnæ & regno superbæ, & sanctorum debellatricis. Hoc itaque modo magos quoque Samaritanorum appellatione titulauit, & despoliatos quod habuerant cum Samaritis, vt diximus, idololatriam aduersus dominũ. Aduersus regem autem Assyriorum, aduersus diabolum, qui ad hoc se regnare putat, si sanctos à religione dei deturbat. Adiuuabitur autem hæc nostra interpretatio, dum & alibi bellatorem Christum scripturę designant, ob armorum quorundam vocabula & eiusmodi verba. Sed ex reliquorum sensuum comparatione conuincentur Iudæi: Accingere, inquit Dauid, ensem supra femur. Sed quid suprà legis de Christo, ὡραῖος τῷ κάλλει, Tempestiuus decore super filios hominũ, diffusa est gratia in labiis eius. Valdè autem absurdum est, si quem ad bellum ense cingebat, ei de tempestiuitate decoris, & labiorum gratia

Babylon. Roma. 8

blandiebatur, de quo subiungens, dicebat: Extēde, & prospera, & regna. Et adiecit: Propter lenitatem & iustitiam tuam. Quis ensem accingitur, & non cōtraria lenitati & iustitiæ exercet? id est, dolum & asperitatem & iniustitiam, propria scilicet negocia præliorum. Videamus ergo an alius sit ensis ille, cuius est alius actus, id est Dei sermo diuinus, bis acutus, vt duobus testamentis legis antiquæ, & legis nouæ, acutus sapientiæ suæ æquitate, reddēs vnicuique secundū actum suum. Licuit ergo & Christo dei in Psalmis sine bellicis rebus ensem sermonis dei præcingi figuratò, cui prædicta tempestiuitas congruat cum gratia labiorum, quem tūc cingebatur super femur apud Dauid, quando venturus in terras ex dei patris decreto nunciabatur: Deducit, inquit, te magnitudo dexteræ tuę, virtus scilicet gratiæ spiritalis, de qua Christi agnitio deducitur. Sagittæ tuæ, inquit, acutæ, peruolātia vbique dei præcepta, minantes traductionem vniuscuiusque cordis, & compungentes & transfigentes cōscientiam. Nanque populi sub te cadent, vtique adorantes. Sic bellipotens & armiger Christus accipiet spolia non solius Samariæ, verùm & omnium gētium. Agnosce & spolia figurata, cuius & arma allegorica didicisti. Atque ita in tātum Christus qui venit, non fuit bellator, quia non talis ab Esaia prædicabatur. Sed si Christus, inquiunt, qui vēturus creditur à Iudæis & dicitur, non est Iesus, quare is qui venit Iesus Christus appellatur? Constabit autem vtrunque nomen in Christo dei, in quo inuenitur etiam Iesus appellatus? Disce erroris tui morem. Dum Moysi successor destinaretur Auses filius Naue, transfertur certè de pristino nomine, incipit vocari Iesus? Certè, inquis. Hāc prius dicimus figuram futuri fuisse. Nam quia Iesus Christus secundum populum, quod sumus nos nationes in seculo deserto commorantes antea, introducturus esset in terram repromissionis, melle & lacte manantem, id est, in vitæ æternæ possessionem, qua nihil dulcius: ídque non per Moysen, id est, nō per legis disciplinā, sed per Iesum, id est, per nouæ legis gratiam prouenire habebat circuncisis nobis petrina acie, id est, Christi præceptis (petra enim Christus multis modis & figuris prędicatus est) ideo

Lenitas.

Negocia præliorū, & dolus & iniustitia.

Terra repromissionis.

Petrina acies. Petra Christus.

is vir qui in huius sacramenti imagines parabatur, etiam nominis dominici inauguratus est figura, vt Iesus nominaretur. Nam qui ad Moysen loquebatur, ipse erat Dei filius, qui & semper videbatur. Deum enim patrem nemo vidit vnquam, & vixit: & ideo constant ipsum Dei filium Moysi esse locutum, & dixisse ad populum: Ecce mitto angelum meum ante faciem tuam, id est, populi qui te custodiat in itinere, & introducat in terram quam præparaui tibi: Intende illi, & audi eum, & ne inobediens fueris ei: nõ enim cælauit te, quoniam nomen meum super illum est. Populum enim introducturus erat Iesus in terram repromissionis, non Moyses. Angelum quidem dixit eum ob magnitudinem virtutum, quas erat æditurus (quas virtutes fecit Iesus Naue, & ipsi legitis) & officium prophetæ, nunciantis scilicet diuinam voluntatem, sicuti & præcursorem Christi Ioannem, futurũ angelum appellat, per prophetam spiritus dicens, ex persona patris: Ecce mitto angelum meum ante faciem tuam, id est, Christi, qui pręparabit viam tuã ante te. Nec nouum est spiritui sancto, angelos appellare eos, quos ministros suæ virtutis deus præfecit. Idem enim Ioannes non tantùm *Ioannes.* angelus Christi vocatus est, sed & lucerna lucens ante Christum. Paraui enim, inquit, lucernam Christo meo, Dauid prædicat: quem ipse Christus veniens adimplere prophetas, dicit ad Iudæos: Ille fuit, inquit, lucerna ardens & lucens: Vtpote qui non tantùm vias eius parabat in eremo, sed & agnũ dei demõstrando, illuminabat mentes hominũ, præconio suo, vt eum esse intelligerent agnum, quem Moyses passurum nominabat. Sic & Iesus ob nominis sui futurũ sacramentũ: id enim nomen suum confirmauit, quod ipse ei indiderat, quia non angelũ, nec Ausen, sed Iesum eum iusserat exinde vocari. Sic igitur vtrunq; nomen cõpetit Christo dei, vt & Iesus appellaretur. Et quoniam ex semine Dauid, genus trahere deberet *Ex Dauid.* virgo, ex qua nasci oportuit Christũ, vt suprà memorauimus, euidẽter Esaias propheta in sequẽtibus dixit: Et nascetur, inquit, virga de radice Iesse, quod est Maria, & flos de radice, Ascendet in illum spiritus dei, & spiritus sapiẽ- *Spiritus.* tiæ & intellectus, spiritus agnitionis & pietatis, spiritus

consilij & veritatis, spiritus dei timoris implebit illũ. Neque enim vlli hominum vniuersitas spiritalium documentorum competebat, nisi in Christum floridum quidẽ ob gloriam, ob gratiam adæquatũ, ex stirpe autem Iesse deputatum, per Mariam scilicet inde censendum. Fuit enim de patria Bethlehem & de domo Dauid, sicut apud Romanos in censu descripta est Maria, ex qua nascitur Christus. Expostulo etiam & quia à prophetis prædicabatur ex Iesse genere venturus, & omnem humilitatem & patientiam, & tranquillitatem esset exhibiturus, an venerit, atque ita is homo qui talis ostenditur, ipse erit Christus qui venit. De hoc enim propheta Esaias dicit: Homo in plaga positus, & sciẽs ferre imbecillitatem. qui tanquam ouis ad victimam ductus est, & sicut agnus coram tondente se, non aperuit os suum. Sic neque contendit, neque clamauit, neque audita est foris vox eius, qui arundinem contusam, Israëlis fidem, non comminuit: qui linum ardens, id est, momentaneum ardorem gentium non extinxit, sed lucernam magis fecit ortu luminis sui. Non potest alius esse quàm qui prædicebatur. Oportet itaque actum Christi eius qui venit ad scripturarũ regulam recognosci. Duplici enim, nisi fallor, operatione distinctum eum legimus, prædicationis & virtutis, sed de vtroque populo sic dispositam: itaque specialiter dispungamus ordinem cœptum, docentes prædicatorem adnunciatum Christum, vt per Esaiam dixit: Exclama, inquit, in vigore, & ne peperceris, exalta vt tuba vocem tuam, adnuncia plebi meæ facinora ipsorum, & domui Iacob delicta eorum. Me de die in diem quærunt, & cognoscere vias meas cupiunt. Quasi populus qui iustitiam fecerit, & iudicium Dei non dereliquerit, & reliqua. Virtutes autem facturum à patre, Esaias dicit: Ecce deus noster iudicium retribuit, ipse veniet, & saluos faciet nos. Tũc infirmi curabuntur, & oculi cæcorum videbunt, & aures surdorum audient, & multorum linguæ soluentur, & claudus saliet velut ceruus, & cætera quæ operatum Christũ, nec vos diffitemini, vtpote qui dicebatis, quod propter opera eum non lapidaretis, sed quoniam ista sabbatis faciebat.

Bethlehem.

ITEM

ITEM NEGANTES IVDÆI PASsionem Christi in cruce.

DE exitu planè passionis eius ambigitis, negantes passionem crucis in Christum prædicatam, & argumentantes insuper non esse credendum vt ad id genus mortis exposuerit Deus filium suum, quod ipse dixit: Maledictus omnis homo qui pependit in ligno. Sed huius maledictionis sensum antecedit rerum probatio. Dicit enim in Deuteronomio: si autem fuerit in aliquo delictũ, ita vt iudicium mortis sit, & morietur, & suspẽdetis eum in ligno. Sed & sepultura sepelietis ipsa die: quoniã maledictus à Deo est omnis qui suspensus fuerit in ligno, & non inquinabitis terram quam dominus deus tuus dabit tibi in sortem. Igitur non in hanc passionem Christum maledixit, sed distinctionem fecit, vt qui in aliquo delicto iudicium mortis habuisset, & moreretur suspensus in ligno, hic maledictus à deo esset, qui propter merita delictorum suorũ suspenderetur in ligno. Alioquin Christus qui dolum de ore suo locutus nõ est, quique omnem iustitiam & humilitatem exhibuit, & vt suprà de eo prædictum memorauimus, non pro meritis suis in id genus mortis expositus est: sed vt ea quæ prædicta sunt à prophetis, per vos ei obuentura implerentur, sicut in Psalmis ipse spiritus Christi iam canebat, dicens: Retribuebant mihi mala pro bonis, & quæ non rapueram, tunc exoluebam, Exterminauerunt manus meas & pedes, & miserunt in potum meum fel, & in siti mea potauerunt me aceto, super vestem meam miserũt sortem: sicuti cætera quæ in illum commissuri essetis, prædicta sunt. Quæ quidem omnia ista perpessus, non pro actu suo aliquo malo passus est, sed vt scripturæ implerentur de ore prophetarum. Et vtique sacramentum passionis ipsius figurari in prædicationibus oportuerat: quantóque incredibile, tantò magis scandalum, futurum, si nudè prædicaretur: quantóque magnificum, tanto magis obumbrandum, vt difficultas intellectus gratiam Dei quæreret.

Maledictus.

Fel.

Acetum.

ITEM PATRIARCHÆ OSTENDUNT figuram crucis.

Isaac. ITaque in primis Isaac quum à patre hostia duceretur, lignúmque ipse sibi portans, Christi exitum iam tunc denotabat, in victimam cõcessi à patre, lignum passionis suæ baiulantis. Ioseph & ipse Christum figurauit, vel hoc solo, ne cursum demorer ipse, quod persequutionẽ à fratribus passus est, & venundatus est in Ægyptum, ob Dei gratiam, sicut & Christus ab Israël à fratribus venũdatus, à Iuda quum traditur. Nam & benedicitur à patre in hæc *Ioseph.* verba Ioseph: Tauri decor eius, cornua vnicornis cornua *Crux.* eius, in eis nationes ventilabit pariter ad summum vsque *Rhinoceros.* terræ. Non vtiq; rhinoceros destinabatur vnicornis, vel *Minotaurus.* minotaurus bicornis, sed Christus in illo significabatur, Taurus ob vtranque dispositionem, aliis ferus vt iudex, aliis mansuetus vt saluator: cuius cornua essent æstimata. Nam & in antemna nauis, quæ crucis pars est, hoc extremitates huius vocantur. Vnicornis autem media stipite palus. Hac denique virtute crucis, & hoc more cornutus, vniuersas gentes & nunc ventilat per fidem, auferens à terra in cælum, & tunc ventilabit per iudicium descendẽs de cælo in terram. Idem erit & alibi taurus apud eandem scripturam, cùm Iacob Simeon & Leui exporrigit benedictionem, de scribis & pharisæis prophetat: ex illis enim deducitur census illorum. Interpretatur enim spiritaliter sic, Simeon & Leui perfecerunt iniquitatem ex sua secta, qua scilicet Christum sunt persecuti. In concilium ne veniat anima mea, & in stationem eorum ne incubuerint viscera mea: quoniam in indignatione sua interfecerunt homines, id est, prophetas, in concupiscentia sua subneruauerunt taurum, id est, Christum, quem post necem prophetarum interfecerunt, & neruos eius suffigendo clauis desæuierunt. Cæterùm vanum, si post homicidium iam ab eis commissum, aliis & non ipsis exprobrat carnificinam. Iam verò Moyses, quid vtiq; tantum tunc quum Iesus aduersus Amalech præliabatur, extensis manibus orabat residens, quando in rebus tam attonitis magis vtique genibus positis, & manibus cædentibus

tibus pectus, & facie humi volutata, orationem commendare debuisset? nisi quia illic vbi nomen Iesu dicebatur, dimicaturi quandoque aduersus diabolum, crucis habitus quoque erat necessarius, per quam Iesus victoriam esset relaturus. Idem rursus Moyses post interdictam omnis rei similitudinem, cur æneum serpentem ligno impositum, pendentis habitu in spectaculum Israëli salutare proposuit, eo tẽpore quo à serpentibus post idololatriam exterminabantur? nisi quod hic dominicam crucem intentabat, qua serpens diabolus designabatur, & læso cuiq; ab eiusmodi colubris, id est, angelis eius, à delictorum peccantia ad Christi crucis sacramenta intento, salus efficiebatur. Nã qui in illam tunc respiciebat, à morsu serpentium liberabatur.

Serpens.

10 Age nunc, si legisti penes prophetam in Psalmis, Dominus regnabit à ligno, expecto quid intelligas, ne fortè lignarium aliquem regem significari putetis, & non Christũ, qui exinde à passione Christi superata morte regnauit. Proinde & Esaias: Quoniam puer, inquit, natus est nobis, & datus est nobis filius. Quid nouum, si non de filio dei dicit? & natus est nobis, cuius imperium factum est super humerum ipsius. Quis omninò regum insigne potestati suæ humero præfert, & nõ aut capite diadema, aut in manu sceptrum, aut aliqua proprietate vsus noua? Sed solus nouus rex seculorum, Christus Iesus nouam gloriam & potestatem & sublimitatem suam in humero extulit, crucem scilicet, vt secundum priorem prophetiam exinde dominus regnaret à ligno. De hoc enim ligno etiam deus insinuat per Hieremiam quod essetis dicturi: Venite, mittamus in panem eius lignum, & conteramus eum à terra viuorũ, & nomen illius non memorabitur amplius. Vtique in corpore eius lignum missum est. Sic enim Christus reuelauit, panem corpus suum appellãs, cuius retrò corpus in panem prophetes nunciauit. Si adhuc quæres dominicæ crucis prædicationes, satis iam poterit tibi facere XXI. psalmus totam Christi continens passionem, canentis iam tunc gloriam suam, Foderunt, inquit, manus meas & pedes: quæ propria est atrocitas crucis. Et rursus cùm auxilium patris imploraret: Saluum me fac, inquit, ex ore leonis, vti-

ἀρχή. *Crux.* *Corpus Christi in panem.* *Foderunt.*

que mortis,& de cornibus vnicorniũ humilitatem meã: de apicibus scilicet Christi crucis, vt suprà ostendimus: quam crucem nec ipse Dauid passus est, nec vllus regum Iudæorum, ne putetis alterius prophetari passionẽ quàm eius qui solus à populo tam insigniter crucifixus est. Nũc & si omnes interpretationes istas respuerit,& inriserit duritia cordis vestri, probauimus sufficere posse mortem Christi prophetatam, vt ex hoc quod nõ esset edita qualitas mortis, intelligatur per crucem euenisse, nec alij deputandam fuisse passionem crucis quàm cuius mors prædicabatur. Nam mortem eius & passionem eius,& sepulturam vna voce Esaias dicit: A facinoribus, inquit, populi mei perductus est ad mortem, & dabo malos pro sepultura eius,& diuites pro morte eius: quia scelus non fecit, nec dolus in ore eius inuentus est,& deus voluit eximere à morte animam eius,&c. Dicit etiam adhuc: Sepultura eius sublata est è medio. Quomodo nisi per resurrectionem? Denique subiũgit idem Esaias: Propterea ipse multos in hæreditatem habebit,& multorum diuidet spolia. Quis enim alius, nisi qui natus est, vt suprà ostendimus, pro eo quòd tradita est in mortem anima eius? Ostensa enim causa gratiæ eius, pro iniuria scilicet mortis repensandæ, pariter ostensum est hæc illum propter mortem consecuturum: post mortem vtique post resurrectionem consecuturum. Nam quòd in passione eius accidit, vt media dies tenebresceret, Amos propheta annũciat, dicens: Et erit, inquit, in die illa dicit dominus, occidet sol media die, tenebrescet super terram dies luminis, & conuertam dies festos vestros in luctum, & omnia cantica vestra in lamentationem,& imponam super lumbos vestros saccum,& super omne caput caluitium, & ponam eũ quasi luctum dilecti, & eos qui cum illo quasi diem mœroris. Hoc enim & Moyses initio primi mensis nouorũ facturos vos prophetauit, cùm omne vulgus filiorum Israël ad vesperam agnum esset immolaturum:& hanc solennitatem diei huius, id est, Paschæ azymorum, cum amaritudine mãducaturos præcanebat:& adiecit Pascha esse domini, id est, passionem Christi. Quod ita quoq; adimpletum est, vt prima die azymorum interficeretis Christum, vt &

Sepultura.

Agnus paschæ.

vt & prophetiç adimplerentur. Properauit dies vesperam facere, id est tenebras efficere: quæ media die factæ sunt: atque ita dies festos vestros conuertit deus in luctum, & cantica vestra in lamentationem. Post passionem enim Christi etiã captiuitas vobis & dispersio obuenit, prædicata per spiritum sanctum.

DE VASTATIONE HIERVSALEM post passionem Domini.

NAm & pro istis meritis vestris, cladem vestram futuram Ezechiel nunciat: & non solum in isto seculo quæ iam euenit, sed in die tribulationis quæ subsequetur. Qua clade nemo liberabitur, nisi qui passione Christi, quã respuitis, fuerit obsignatus. Sic enim scriptũ est: Et dixit dominus ad me, Fili hominis, vidisti quæ seniores Israël faciunt vnusquisq; eorũ in tenebris, vnusquisq; in cubiculo abscõso. quoniã dixerunt: Non videt nos dominus, dereliquit dominus terrã, & dixit ad me: Adhuc cõuersus videbis facinora maiòra quæ isti faciunt. Et introduxit me ad limina ianuæ domus domini quæ aspicit ad Aquilonem, & ecce illic mulieres sedentes & plangentes Thammuz. & dixit dominus ad me: Fili hominis, vidisti? Nunquid modica domui Iuda, vt faciant facinora quæ fecerũt? & adhuc visurus es adfectiones maiores eorum. Et introduxit me in ædem domus domini interiorem, & ecce in liminibus templi domini inter medium elam & inter medium altaris, quasi viginti viri posteriora sua dederunt ad templum domini, & facies suas contra orientem, hi adorabant solem, & dixit ad me: Vides fili hominis? Nunquid pusilla domui Iudæ, vt faciant facinora quæ fecerunt hi? quoniam impleuerunt impietates suas, & ecce ipsi quasi subsannantes. Ego faciam cum indignatione mea, non parcet oculus meus, neq; miserebor. Exclamabunt ad aures meas voce magna, non exaudiã eos, sed neq; miserebor. Et clamauit in aures meas voce magna dicens: Adproximauit vindicta ciuitatis huius, & vnusquisque habuit vasa exterminij in manu sua. Et ecce

Ezech. 8.

al. 25.

ſex viri veniebant à via portæ altæ, quæ reſpiciebat ad Aquilonem,& vniuſcuiuſque bipennis diſperſionis erat in manu eius. Et vnus vir in medio eorum indutus poderem,& zona ſaphiri in lumbis eius. Et introierunt,& ſteterunt in proximis altaris æerei,& claritas dei Iſraël aſcendit à Cherubin quæ fuit ſuper eam in ſubdiuali domus. Et vocauit hominem qui indutus erat poderem, qui habuit ſuper lumbos ſuos zonam,& dixit ad eum dominus: Tranſi per mediam Hieruſalem, & ſcribe ſignum Tau in frontibus virorum qui gemunt,& dolent ſuper omnia facinora quæ fiunt in medio eorum. Et in his dixit ad audiétem: Ite poſt eum in ciuitatem & concidite, & nolite parcere oculis veſtris, & ne miſereamini ſenioris aut iuuenis,aut virginis,& paruulos & mulieres interficite omnes,vt perdeleâtur. Omnes autem ſuper quos eſt Tau ſignum,ne acceſſeritis. Et à ſanctis meis incipite. Huius autem ſigni ſacramentum variis modis prædicatum eſt, in quo vita hominibus præſtruebatur, in quod Iudæi nõ eſſent credituri. Sicut Moyſes ante nunciabat in Exodo dicens: Eiiciemini de terra in quam introibitis,& in nationibus illis non eritis in requiem. Et non erit ſtabilitas veſtigij pedis tui,& dabit tibi deus cor tedians, & tabeſcentem animam,& oculos deficientes,vt non videant,& erit vita tua pendens in ligno ante oculos tuos,& non credes vitæ tuæ. Itaque quoniam impleta eſt prophetia per aduentum eius,id eſt,per natiuitatem, quàm ſuprà memorauimus,& paſſionem quam euidenter ediximus, propterea & Daniel ſignari viſionem,& propheten dicebat, quoniam Chriſtus eſt ſignaculum omnium prophetarũ, adimplens omnia quæ retrò erant de eo nunciata: poſt enim aduentum eius & paſſionem ipſius iam non viſio, neque prophetes. Vnde firmiſſimè dicit aduentum eius ſignare viſum & prophetiam. Itaque oſtendentes & numerum annorum,& tempus LXII. & dimidiæ hebdomadarum adimpletarũ, probauimus tunc veniſſe Chriſtum,id eſt, natum: & quatuor & dimidiæ hebdomadarum,quæ ſunt ſubdiuiſæ in abſciſionem priorum hebdomadarum,intra quæ tempora paſſum oſtendimus Chriſtum: atque ita LXX. hebdomadibus concluſis, & ciuitate

[Margin notes: εἰς ἐξάλειψιν (beside "parcere oculis"); Crux. (beside "tem animam")]

tate exterminata,& sacrificium & vnctionē exinde cessare. Sufficit huc vsq; de his interim ordinem Christi decucurrisse, quo talis probatur qualis adnūciabatur, etiam ex ista consonantia scripturarum, qua ex præiudicio maioris partis aduersum Iudæos, elocuti sumus. Neque enim in dubium deducant vel negent, quæ scripta proferimus: vt ex hoc quoque paria esse scripturis diuinis negare non possint: vt quæ post Christum futura præcanebantur, adimpleta cognoscantur: nisi ille venisset post quem habebant expungi, quæ nunciabantur, quæ completa sunt, etiam probarentur.

Consonantia scripturarū.

ITEM DE CLARITATE GENtium in Christo Iesu.

ASpice vniuersas nationes, de voragine erroris humani exinde emergentes ad dominū deum creatorem & Christum eius. Et si audes negare prophetatū, statim tibi promissio patris occurrit in Psalmis dicens: Filius meus es tu, ego hodie genui te. Pete à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam & possessionē tuam terminos terræ. Nec poteris eum magis Dauid filium dicere, quàm Christum: aut terminos terræ Dauid potius promissos, qui intra vnicā Iudæam regnauit, quàm Christo, qui totum iam orbem euāgelij sui fide cepit, sicut per Esaiam dicit: Ecce dedi te in dispositionē generis mei in lucem gentium, vt aperias oculos cæcorum, vtique errātium, exoluere de vinculis vinctos, id est, de delictis liberare, & de domo carceris, id est, mortis, sedentes in tenebris, ignorantiæ scilicet. Quæ si per Christum eueniunt, non in alium erunt prophetata quàm per quem expūcta consideramus. Igitur quoniam filij Israël adfirmant nos errare recipiendo Christum, qui iam venit: pręscribamus eis ex ipsis scripturis, iam venisse Christū qui prædicabatur. Quanuis ex temporibus Danielis prędicantis probauerimus iam venisse Christum, qui nunciabatur. Nasci enim eum oportuit in Bethlehem Iudæ, sic enim scriptum est in Propheta: Et tu Bethlehem non minima es in ducibus Iudæ. Ex te enim exiet dux qui pascet populū meum.

Regū prædicatio.

Bethlehem.

Iſraël.Si autem adhuc natus non eſt qui proceſſurus dux de tribu Iuda ex Bethlehem nunciabatur, oportet enim eũ de tribu Iuda & à Bethlehem procedere : animaduertimus autem tunc neminem de genere Iſraël in ciuitate Bethlehem remanſiſſe, & exinde quod interdictum eſt, ne in confinio ipſius regionis demoretur quiſquam Iudæorum, vt hoc quoque eſſet adimpletum per prophetã. Terra veſtra deſerta, ciuitates veſtræ igni exuſtæ, id eſt, quod belli tempore eis euenerit, regionem veſtrã in conſpectu veſtro exteri comedent, & deſerta & ſubuerſa erit à populis alienis. Et alio loco ſic per prophetam dicitur: Regem cum claritate videbitis, id eſt, Chriſtum facientẽ virtutes in gloria dei patris, & oculi veſtri videbunt terrã de longinquo: quod vobis pro meritis veſtris poſt expugnationem Hieruſalem, prohibitis ingredi in terram veſtram, de longinquo eam oculis tãtum videre permiſſum eſt. Anima, inquit, veſtra meditabitur timorẽ, ſcilicet quo tempore excidium ſui paſſi ſunt. Quomodo igitur naſcetur dux de Iudæa, & quatenus procedet de Bethlehem, ſicuti diuina prophetarum volumina nũciant, cùm nullus omninò ſit illic in hodiernum derelictus ex Iſraël, cuius ex ſtirpe poſſit naſci Chriſtus? Secundũ Iudæos adhuc nõ venit: Cùm venire cœperit, vnde vngetur? Lex enim præcepit, in captiuitate non licere vnctionem chriſmatis regalis confici. Si autem iam nec vnctio eſt illis, vt Daniel prophetauit: dicit enim, exterminabitur vnctio: ergo iam non eſt illic vnctio, quia nec templum vbi erat cornu de quo reges vngebantur. Si ergo non eſt vnctio, vnde vngetur dux qui naſcetur in Bethlehem? aut quomodo procedet de Bethlehem, cùm de germine Iſraël nullus omninò ſit in Bethlehem? Iterato deniq; oſtendimus, & veniſſe iam Chriſtum ſecũdum prophetas, & paſſum, & in cęlis iam receptum, & inde venturum ſecundum prædicationes prophetarum. Nam poſt aduentum eius ſecũdum Danielẽ, quod ipſa ciuitas exterminari haberet legimus, & ita factum recognoſcimus. Dicit enim ſcriptura: Sic & ciuitatem & ſanctum ſimul exterminari cum duce, indubitatè, qui de Bethlehem & de tribu Iuda eſſet proceſſurus. Vnde & manifeſtũ eſt quod ciuitas ſimul eo tẽpore extermi-

exterminari deberet, cùm ducator eius in ea pati haberet secũdum scripturas prophetarum dicentium: Expãdi manus meas tota die ad populum contumacem cõtradicentem mihi. Qui ambulat viam nõ bonam, sed post peccata sua. Et in Psalmis dicit: Exterminauerunt manus meas & pedes, dinumerauerunt omnia ossa mea. Ipsi autẽ contemplati sunt & viderunt me, & in siti mea potauerũt me aceto. Hæc Dauid passus non est, vt de se meritò dixisse videatur, sed Christus qui crucifixus est. Manus autem & pedes non exterminantur, nisi eius qui in ligno suspẽditur. Vnde & ipse Dauid regnaturum ex ligno Dominum dicebat: nam & alibi propheta ligni huius fructum prædicat dicens: Terra dedit benedictiones suas. Vtique illa terra virgo nondum pluuiis rigata, nec imbribus fœcundata, ex qua homo tunc primùm plasmatus est, ex qua nunc Christus secundum carnem ex virgine natus est. Et lignum, inquit, attulit fructum suum. Nõ illud lignum in paradiso, quod mortem dedit protoplastis, sed lignũ passionis Christi, vnde vita pẽdens à vobis credi nõ est: Hoc enim lignum tunc in sacramento erat, quo Moyses aquã amaram indulcauit: vnde populus qui siti peribat in eremo, bibẽdo reuixit: sicuti nos qui de seculi calamitatibus extracti, in quo commorabamur siti pereuntes, id est, verbo diuino propinati, ligno passionis Christi aquã baptismatis potantes, fide quæ est in eum reuiximus, à qua fide Israël excidit, secundum Hieremiam dicentem: Mittite, & interrogate nimis, si facta sunt talia. Si mutabunt gentes deos suos, & isti non sunt dij. Populus autẽ meus mutauit gloriã suam, ex quo nihil proderit eis. Expauit cælũ super isto. Et quomodo & quando expauit? Indubitatè quando passus est Christus. Et horruit, inquit, plurimum nimis, & sol media die tenebrificauit. Et quando horruit nimis, nisi in passione Christi, cùm terra quoque contremuit, & velum templi scissum est, & monumẽta dirupta sunt? Quoniam duo hæc malè fecit populus. Me, inquit, dereliquerunt fontem aquæ vitæ, & foderunt sibi lacus contritos, qui non poterant aquam continere. indubitatè non recipiendo Christum, fontem aquæ vitæ, lacus contribulatos cœperunt habere, id est synagogas in

ἡλούμενος. Crux. Claui. A ligno. Lignum. In sacramento erat. Lignum in aqua. Tenebræ.

dispersiones gentium, in quibus iam spiritus sanctus non immoratur, vt in præteritum in templo commorabatur ante aduentum Christi, qui est verum Dei templũ. Nam & istam sitim diuini spiritus eos passuros dixerat propheta Esaias dicens: Ecce qui seruiunt mihi, manducabunt, vos autem esurietis. Seruientes mihi potabuntur, vos autem sitietis, & à contribulatione spiritus vlulabitis. Remittetis enim nomen vestrum in satietatem electis meis, vos autem interficiet dominus. Eis autem qui seruiunt mihi, nomen nominabitur nouum, quod benedicetur in terris. Adhuc huius ligni sacramentum in Regnorum legimus celebratum. Nam cùm filij prophetarum super flumen Iordanem lignum securibus cæderent, exiliit ferrum, & mersum est in flumine, atque ita Heliseo propheta superueniente petunt ab eo filij prophetarum vti ferrum flumini quod mersum fuerat erueret. Atque ita Heliseus accepto ligno, & misso in eum locum vbi submersum fuerat ferrum, statim supernatauit, & lignum mersum est, quod receperunt filij prophetarum. Ex quo intellexerunt quod Heliæ spiritus in eum sit repræsentatus. Quid manifestius huius ligni sacramento? quod duritia huius seculi mersa in profundo erroris, & à ligno Christi, id est passionis eius, in baptismo liberatur, vt quod perierat olim per lignũ in Adam, id restitueretur per lignũ Christi. Nobis igitur qui successimus in loco prophetarũ, ea sustinẽtibus hodie in seculo quæ semper passi sunt prophetæ propter diuinã religionem. Alios enim lapidauerũt, alios fugauerunt, plures verò ad mortis necẽ tradiderũt, quod negare non possunt. Hoc lignũ sibi & Isaac filius Abrahę ad sacrificiũ ipse portabat, cùm sibi eũ deus hostiã fieri præcepisset. Sed quoniã hæc fuerãt sacramẽta, quæ tẽporibus Christi perficiẽda seruabãtur: & Isaac cũ ligno reseruatus est, ariete oblato in vepre cornibus hærẽte: & Christus suis tẽporibus lignum humeris suis portauit, inhærẽs cornibus crucis corona spinea in capite eius circundata. Hunc enim oportebat pro omnibus gentibus fieri sacrificiũ, qui tanquam ouis ad victimã ductus est, & velut agnus corã tondente se sine voce, sic non aperuit os suum. Hic enim Pilato interro-

Lignum mersum.

Sacramẽtum.

interrogante nihil locutus est: in humilitate enim iudicium eius sublatum est. Natiuitatem autem eius quis enarrauit?quia nullus omninò hominũ natiuitatis Christi fuit conscius, in conceptu, quum virgo Maria verbo Dei prægnans inueniretur. Et quia tolleretur à terra vita eius. Cùm vtique post resurrectionem eius à mortuis, quæ die tertia effecta est, cœli eum receperunt, secundum prophetiam Esaiæ emissam huiusmodi: Ante lucem surgent ad me dicentes, Eamus & reuertamur ad dominum deum, quoniam ipse eripiet, & liberabit nos. Post biduũ, die tertia, quæ est resurrectio eius gloriosa, de terra in cœlos eum recepit, vnde & venerat ipse spiritus ad virginem: cuius neque natiuitatem, neque passionem Iudæi agnouerunt. Igitur quoniam adhuc contendunt Iudæi, necdum venisse Christum, quem tot modis adprobauimus venisse, recognoscãt Iudæi exitum suum, quem post aduentum Christi relaturi præcinebantur ob impietatẽ, qua eum & despexerunt, & interfecerunt. Primò enim ex qua die, secundum illud dictum Esaiæ, proiecit homo abominamenta sua aurea & argentea, quæ fecerunt adorare vanis & nociuis: id est, ex quo gẽtes nos dilucidata pectora per Christi veritatem, proiecimus idola (videant Iudæi) & quod sequitur, expunctum est. Tulit enim Dominus sabbaoth à Iudæis, & ab Hierusalem inter cætera, & sapiẽtem architectum, qui ædificat ecclesiam dei templum, & ciuitatem sanctam & domum domini. Nam exinde destitit apud illos dei gratia. Et mandatum est nubibus ne pluerent imbrem super vineam Soreth, id est, cœlestibus beneficiis, ne prouenirent domui Israël. Fecerat enim spinas, ex quibus Christum coronauerat: & non iustitiam, sed clamorem, quo in crucem eum extorserat, & ita subtractis charismatum roribus, lex & prophetæ vsque ad Ioannem fuerunt: & piscina Bethsaida vsque ad aduentum Christi curando inualetudines ab Israël, desiit à beneficiis deinde, cum perseuerantia furoris sui nomen domini per ipsos blasphemaretur. Sicut scriptũ est, Propter vos nomen dei blasphematur in gentibus. Ab illis enim incepit infamia, & tempus medium à Tiberio vsq; ad Vespasianum. Quæ cùm ita commisissent, nec intelle-

Tertius dies.

xiſſent Chriſtum in tempore ſuæ viſitationis inueniendum, facta eſt terra eorum deſerta, & ciuitates eorũ igni exuſtæ. Regiones ipſorum in conſpectu eorum extranei deuorantes: derelicta filia Sion tanquam ſpecula in vinea velut in cucumerario caſula: ex quo ſcilicet Iſraël dominum non cognouit, & populus eum non intellexit, ſed dereliquit magis, & ad indignationem prouocauit ſanctum Iſraël. Sicut machæræ conditionalis comminatio: Si nolueritis, nec obaudieritis, gladius vos comedet. Ex quo probamus Machæram Chriſtum fuiſſe, quem non audiendo perierunt, qui & in Pſalmo diſperſionem eius poſtulat à patre dicens: Diſperge illos in virtute tua. Qui & rurſum per Eſaiam exuſtionem eorum orat: Propter me, inquit, hæc facta ſunt vobis, in anxietate dormietis. Hæc igitur cùm pati prædicentur Iudæi propter Chriſtũ, & paſſos eos eſſe inueniamus, & in diſperſionem demorari cernamus, manifeſtum eſt propter Chriſtum Iudæis iſta accidiſſe, conſpirante ſenſu ſcripturarum cum exitu rerum, & ordinis temporum. At ſi nondum venit Chriſtus, propter quem hæc paſſuri prædicabantur, quum venerit ergo patientur, vbi tunc filia Sion relinquenda, quæ nulla hodie eſt? vbi ciuitates exurendæ, quæ iam in tumulis exuſtæ ſunt: vbi diſperſio gentis, quæ iam extorris? Redde ſtatum Iudææ quem Chriſtus inueniat, & aliũ contende venire. Diſcite nunc ex abundantia erroris veſtri ducatũ. Duos dicimus Chriſti habitus à prophetis demõſtratos, totidem aduentus eius prænotatos. Vnum in humilitate vtique primum, cùm tanquam ouis ad victimam duci habebat, & tanquam agnus ante tondentẽ ſine voce, ſic non aperuit os, ne aſpectu quidem honeſtus. Annunciauimus enim, inquit, de illo, ſicut puerulus, ſicut radix in terra ſitienti, & non erat ei ſpecies, neq; gloria.

Contemptus. Et vidimus eum, & non habebat ſpeciem neq; decorem, ſed ſpecies eius inhonorata, deficiens citra filios hominum, homo in plaga, & ſciens ferre infirmitatem: ſcilicet vt poſitus à patre in lapidem offenſionis, & minoratus

Vermis. ab eo modicum citra angelos: vermem ſe pronunciat, & non hominem, ignominiam hominis, & abiectionem populi.

ITEM DE SECVNDO aduentu Christi.

QVæ ignobilitatis argumenta, primo aduentui competunt: sicut sublimitatis secundo, cum fiet iam nõ lapis offensionis, nec petra scandali, sed lapis summus angularis, post reprobationem adsumptus, & sublimatus in consummationem: & petra sanè illa apud Danielem de monte pręcisa, quæ imaginem secularium regnorũ comminuet & conteret. De quo secundo aduentu eiusdem, Daniel dixit: Et ecce cũ nubibus cœli tanquam filius hominis veniens, venit vsque ad veterem dierum, & aderat in conspectu eius. Et qui adsistebant, adduxerunt illũ, & data est ei potestas regia, & omnes nationes terræ secundum genus, & omnis gloria seruient illi, & potestas illius æterna, quæ non auferetur, & regnum eius quod nõ corrumpetur. Tunc scilicet speciem honorabilem, & decorẽ habiturus est indeficientem supra filios hominum: tempestiuus enim decore citra filios hominũ. Effusa est gratia, inquit, in labiis tuis, propterea benedixit te deus in secula. Accingere ensem tuũ circa femur tuũ potens tempestiuitate & pulchritudine tua. cùm & pater postea cùm diminuit, illum modicum quid citra angelos, gloria & honore coronauit illum, & subiecit omnia sub pedibus eius. Et tunc cognoscent eum quem pupugerunt. Et cædent pectora sua tribus ad tribum, vtique quod retrò non agnouerint eum, in humilitate conditionis humanæ cõstitutum. Hieremias inquit, Homo est, & quis cognoscet illum? quia & natiuitatem eius, inquit Esaias, quis enarrauit? Sic & apud Zachar. in persona ipsius, imò & in ipsius nominis sacramento, verissimus sacerdos patris Christus ipsius duplici habitu in duos aduentus deliniatur. Primò sordib. indutus est, id est, carnis passibilis & mortalis indignitate, cùm & diabolus aduersabatur ei, autor scilicet Iudæ traditoris, qui eum etiam post baptismum tentauerat. Dehinc spoliatus pristinas sordes, exornatus podere & mitra, & cidari munda, id est, secundi aduentus: quoniam gloriam & honorem adeptus demonstratur. Nec poteritis eum Iosedech filium dicere, qui nulla om-

Ignotus.

Iesus sordidatus.

ninò veste sordida, sed semper sacerdotali fuit exornatus, nec vnquam sacerdotali munere priuatus. Sed Iesus iste Christus dei patris summi sacerdos, qui primo aduentu suo humana forma & passibilis venit in humilitate vsq; ad passionem, ipse etiam effectus hostia per omnia pro omnibus nobis, qui post resurrectionem suā indutus poderem, sacerdos in æternum dei patris nuncupatus est.

Hirci duo. Sic enim & duorum hircorum qui ieiunio offerebantur faciam interpretationem. Nónne & illi vtrunque ordinē nominis Christi qui iam venit, ostendunt? pares quidem atque consimiles, propter eundem domini conspectum, quia non in alia venturus est forma, vt qui agnosci habet à quibus & læsus est. Vnus autem eorū circundatus coccino, maledictus & consputatus, & conuulsus, & cōpunctus, à populo extra ciuitatem abiiciebatur in perditionem, manifestis notis insignibus Christi passionis, qui coccinea circundatus veste, & consputatus, & omnibus contumeliis afflictus, extra ciuitatem crucifixus est. Alter verò pro delictis oblatus, & sacerdotibus tantum templi in pabulum datus, secundæ repræsentationis argumenta signabat: quā delictis omnibus expiatus, sacerdotes templi spiritalis, id est, ecclesiæ, dominicæ gratiæ quasi visceratione quadam fruerentur, ieiunantibus cæteris à salute. Igitur quoniam primus aduentus & plurimis figuris obscuratus, & omni inhonestate prostratus canebatur, secundus verò & manifestus & deo condignus: idcirco quem facile & intelligere & credere potuerunt, eum solum intuentes, id est, secundum qui est in honore & gloria, non immeritò decepti sunt circa indigniorem, certè obscuriorem, id est, primum. Atque ita in hodiernum negant venisse Christum, quia non in sublimitate venerit, dum ignorant in humilitate primò fuisse venturū. Sufficit huc vsq; de his, interim ordinem Christi decucurrisse, quo talis probatur, qualis annunciabatur: vt iam ex ista consonantia scripturarum diuinarū intelligamus, & quæ post Christum futura prædicabantur, ex dispositione diuina credantur expuncta. Nisi enim ille venisset post quē habebant expungi, nullo modo venissent quæ in aduentum eius futura prædicabantur. Igitur si vniuersas nationes

Visceratio, distributio carnis, quæ fieri solebat vel in solēni sacrificio, vel in funere excellentis alicuius.

tiones de profundo erroris humani exinde emergentes ad deum creatorem & Christum eius cernitis, quod prophetatum nō audetis negare? quia & si negaretis, statim vobis in psalmis sicuti iā prælocuti sumus, promissio patris occurreret, dicentis: Filius meus es tu, ego hodie genui te, Pete à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuā terminos terrę: nec poteritis in istam prædicationem magis Dauid filium Salomonem vindicare, quàm Christum dei filium dicere: nec terminos terræ Dauid filio promissos, qui intra vnicā Iudæam regnauit, quàm Christo filio dei, qui totum iam orbēm euangelij sui radiis illuminauit. Denique & thronus in æuum magis Christo dei filio cōpetit, quàm Salomoni temporali scilicet regi, qui soli Israël regnauit. Christum enim hodie inuocant nationes, quæ eū non sciebant: & populi hodie ad Christum confugiunt, quem retrò ignorabant. non potes futurum contendere, quod vides fieri. Hæc autem prophetata nega, quū coràm videntur, aut adimpleta quum leguntur: aut si non negas vtrunque, in eo erunt adimpleta, in quem sunt prophetata.

ARGVMENTVM LIBRI SEQVENTIS

Marcion, vt autor est Tertullianus, in catalogo hæreseon, natione Ponticus, episcopi filius, cùm ob violatam virginem ecclesiastica communione priuatus esset, vltionis (vt verisimile est) studio quod etiam aliàs plus semel accidisse legimus, Cerdonis hæresim amplecti cœpit, permotus, vt volunt, Euangelicà illa sententia, Omnis arbor bona bonos fructus profert: mala autem, malos. Quam Christus non diis, sed hominibus per allegoriam accommodauit. Itaque Cerdonis impij magistri impius discipulus, profiteri cœpit quæ ille docuerat, duo videlicet esse initia, duos, inquam, deos, sed longè dissimillimos, Alterum bonum, mitem, ac sedatum, & nihil aliud quàm optimum qui per Christum filium suum paulò serius nobis sit reuelatus, hunc superiorem vocat, Alterum truculētum ac sæuum, sanguinariumque, quippe qui bellis ac cædibus delectetur. Ab hoc vult mundū

esse conditum, quem minorem appellat, & asserit veteris testamenti promulgatorem, vt superior ille noui fuit. Proinde legem & prophetas reiicit, indignè de Creatore sentiens. At melioris illius dei sui filium esse Christum affirmat, quem tamen haud vera carne fuisse vestitum tradit, sed solum imaginaria: nec verè passum, nec natum. Resurrectionem animæ tantùm concedit, corporis negat. Ex euãgelistis solum Lucam agnoscit, sed tamen non totũ. Nec Paulinas epistolas omnes recipit, nec totas. Acta apostolorum & Apocalypsim pro falsis dãnat. Huius itaque dogmata destructurus Tertullianus, ostendit nouum illum deũ meram esse fabulam, quando constet duos deos esse non posse, vel ex hac regula, quod deus quiddam summè magnum sit. at hoc non fuerit, si sit cui adæquetur. Nec verò diuersitatem duos admittere deos, nedum æqualitatem. Nolebant autem inconueniens videri Marcionitæ, duos esse deos, modo dispareis affirmarent. Et quia mirè sibi placebant de nouo deo suo, docet nouitatem haud abesse à specie fictionis. Id quod ex diis Romanæ superstitionis liquet, quos illa leui de causa cottidie nouos commẽta est. Sed enim huic malo occurrentes Marcionitæ, dicebant agnitione duntaxat nouum esse, non reipsa. Quod egregiè confutat Tertul. probans deum nunquam latuisse, sed à primordio cõditi mundi cum ipsis statim rebus in hominum deuenisse cognitionem, vt puta cuius amplissima sint testimonia totum quod nos sumus, & in quo sumus, nempe mundus vniuersus. Proinde cùm peculiariter deo conueniat, aliquid condere: hoc argumento nullus esse comperietur deus Marcionis, cuius nullum opus demonstrari possit. Quod si esset, esset vtique sine causa, quando re caret, quæ solet esse causa, vt sit aliquis, cuius res est: & impudentiæ malitiæque notam non effugeret. Iam vt dei sui ignauiam excusarent Marcionitæ, mundum hunc aiebant opus esse parum deo dignum, bestiolas & alia ad exornandam hanc rerum vniuersitatem creata, palàm irridentes. Quibus respondens Tertullianus, de dignitate pulchritudinéque mundi nonnihil obiter disserit. Deinde probat deum Marcionis non habere suum mundum supra Creatorem, nec esse rerum inuisibilium autorem, nec item à Christo reuelatum, sed ab illo mendaciter confictum, vel hoc argumento certissimo, quod ætate Pauli nulla sit de deo facta quæstio, quẽ omnes vnum credebant, nempe creatorẽ: quanquam de conuersatione interim & disciplina variatũ est etiam inter apostolos, vt indicat Pauli

illa

illa cum Petro disceptatio. Sub hæc ostendit deum Marcionis esse mali permissorem, ac planè malignum, vt qui non statim homini succurrerit. Nec fuisse rationem cur illius benignitas alieno homini subuenire voluerit: quando sic benignum esse, sit iniuriam facere. Præterea non solùm iniustam esse, sed imperfectam illius benignitatem, quod animam tantùm liberet, corpus perire sinēs, cuius apud Marcionem resurrectio negatur. In summa, bonitatem (ut ipsius vtar verbis) minimè deo adæquari, vt neque ingenitam, neque rationalem, neque perfectam, sed improbam & iniustam, & ipso iam bonitatis nomine indignam. His absolutis tractat quæstionē, An deus de sola bonitate sit censendus, ostendens etiam iudicium deo conuenire. Epicuricum verò Marcionis deum, stupidum esse, qui non offendatur hominibus ipsius præcepta contemnētibus, non irascatur, non sumat vindictam omnium affectuum expers. Demum rursus summatim colligit, dei Marcionis neque statum, neque conditionem, neque naturam, neque vllam rationem, denique nec fidei eius sacramentum baptismum consistere. Porrò quoniam nullum regenerationis lauacro censebat abluendum, nisi cœlibem aut matrimonio vel huius fructui renunciantem, ostendit hanc institutionem absurdam esse atque damnabilem. Vbi de matrimonio valde Christianè loquitur, admiscens tamen paululum de dogmate Montani, de vnis videlicet nuptiis, cùm inquit, Sed & si nubendi iam modus ponitur, quem quidem apud nos spiritalis ratio Paracleto autore defendit, vnum in fide matrimonium præscribens, &c. Atque hæc lib. 1. Refert D. Hieronymus in catalogo scriptorum ecclesiasticorum, Smyrnensem episcopum Polycarpum, cùm huic Romæ fortè fortuna Marcion obuius factus, dixisset, Cognoscis nos? respondisse, cognosco primogenitum diaboli. Eodem autore, nominatim aduersus Marcionem scripsere, Theophilus Antiochensis episcopus, Philippus episcopus Cretensis, Modestus & Rhodon. Ipse verò passim in suis scriptis hominē dementiæ arguit, in Paulinis præcipuè commentariis.

ANNOTATIONES IN librum sequentem.

Pontus igitur qui Euxinus negatur.] *Scripsimus Euxinus natura negatur, Ex Gorziensibus adnotamentis. Vt* 1
escatiles, id est, ad esum apti. Sic in libro de Patiētia, Post mannæ

escatilem pluuiam. Fabulas scenis dedit.] *Tragœdias intel-*
ligit, Euripidis apud Græcos, apud nos Senecæ. De sacrifi-
2 ciis Taurorum.] *Nam hi pro victimis aduenas mactare sole-*
bant, autore Pomponio *Mela.* Et amoribus Colchorum.]
Hoc dicit propter Medeam, de cuius amoribus habes apud Oui-
dium. Et crucibus Caucasorum.] *Prometheus, diductis ad*
duo iuga brachiis, Caucaso fuit alligatus à Ioue. lege Philostra-
tum in principio secundi de vita Apollonij. Caucaso abru-
ptior.] *Prodit Plinius Caucasum prææltis rupibus inaccessum*
esse. Vnde vocat inhospitalem Horatius. Penes quem.] *Sub-*
audi Marcionem. Verus Prometheus.] *Vetustè, omnipoten-*
tem deum creatorem, appellat verum Prometheum, *quod hunc*
fabulentur poëtæ primum hominem è limo finxisse, cuius rei in
scholiis libri De vera carne domini suprà meminimus. Iam &
bestiis illius Barbariæ importunior.] *Sic paulò antè, Quasi*
quodam Barbariæ suæ pudore secesßit. Est enim Barbaria locus
ipse. Quis enim tam castrator carnis castor?] *Spectabilis*
naturæ potentia in his quoque, quibus & in terris & in aqua
victus est, sicut & fibris, quos castores vocant, & castorea testes
eorum. Amputari hos ab ipsis cùm capiuntur, negat Sestius di-
ligentißimus medicinæ, ex Plinij libro tricesimo secundo, cap. 3.
3 *Captat verò gratiam vocabulorum, quum inquit, castrator car-*
nis castor. Quis tam comesor mus ponticus?] *Mures*
ponticos hyeme condi, atque remandere Plinius autor est. Infrà
scripsimus, De bono præferendo construxit. De bono, hoc est, ob
4 *bonitatem.* Si in minutalibus, vt ita dixerim, regnis.] *De-*
leuimus præpositionem in, fidem Gorziensis collationis secuti.
Vocat minutalia regna, minuta ac parua. Mox reposuimus ex
Gorziensi, eadem potuit & plura post. Item infrà, qua dei am-
bo. Si depreciari cœpit in creatore.] *Sic verbum cœpit vsur-*
pat sæpius, vt in præcedentium librorum scholiis admonuimus.
Sic Græci ἐνδέχεται. Hic tantùm valet ac si dicas, Si conceditur,
si datur, vt creator deprecietur. Sic libro secundo, quia si caperet
5 *hoc iure.* Deum verò confessus vtrũque, duo summa ma-
gna confessus est.] *Malim confessus es.* Vt passiuo & in
alios quoque permisso.] *Hic apertè seipsum interpretatur*
ostendens quid intelligat per paßiuum, quum dicit, &, pro id est,
in alios quoque permisso. Nam paßiuum illi commune significat
& promiscuum, ab aduerbio paßim. Suprà dixit in fine De car-
ne

ne Christi, *Alium cæteris paßiuum, ignobilẽ, hoc est, vulgarem, obscurum. Sicut illic in scholiis exposuimus. Infrà leges in hoc primo libro paßiuum cõuictum*. Paulò pòst, *Sic communio, castigauimus, Si communio.* Quanti nequam serui.] *Quanti pro quot. Sic vulgus loquitur.* Quia qui inquantum dij vocantur.] *Qui videtur superuacaneum.* Mox vanã gloriam vapulabunt.] *Subauditur secundum. Figura Græca.* A tempore arbitro & metatore initij & finis.] *Metator est qui metitur loca in quibus tentoria figant milites, aut qui hospitia præstat in ciuitatibus. Hic & mensor appellatur quo ad pòlismon demetiatur loca. Cyprianus epistola prima libri quarti ad Christianos quosdam captiuos scribẽs, Primum, inquit, hospitium vobis in carcere præparauit, & metator quodam modo vester, nũc quoque vos antecedit. Hic Tertullianus accipit pro demensore. Sic autem dixit, A tempore metatore, vt libro quarto, Adiutore præcepto.* Hinc itaque constantissimè dirigam.] *Hoc verbo subinde sic vtitur Tertullianus. Infrà scripsimus, tanta idololatria dominationem obumbrãte. & post ponticis, adiecimus hæc verba, Iudæorũ enim deum, dicunt animæ deum.* Ex Gorziensi. *Mox, pro certus supposuimus, incertus. A certo incertus. Item intelligetur, Et mox, quoniam aliquid ab vnoquoque p.u. Et quidem maiore si falsè. Scribo falsæ, vt subintelligatur, carnis.* Et impudentiæ & malignitatis adfinis est.] *Sic in libro De patientia, Adfines cupiditatis deprehendentur. Libro secundo, Vt adfinem mali arguere, Et alibi sæpe. Sic enim Cicero loquitur. Vt pro Sylla, Huius adfines suspicionis.* Et de isto huius mundi indigno loquar.] *Indigno, id est indignitate.* Cùm de mundo.] *Sequentes periodi non admodum aptè connectuntur. Mox scripsimus, quas colunt & pers. M.* Secundum sonum Græcorum vocabulorum.] *ζέω Græcis est ferueo. vnde ζεὺς Iupiter. ἥρα Iuno soror & coniunx Iouis. παρὰ τὸ ἀὴρ καθ᾽ ὑπέρθεσιν ἥρα. Hæc duo gentilium deorũ vocabula nobis ignem & aerem declarant. Et maritatus igne aër feruescit, vt inquit Fulgentius, apud quem Hellanicus ait Iunonem à Ioue catenis aureis vinctam, quòd aër igni proximus sit in ordine elementorum.* Vestam in ignem.] *Ouidius, Nec tu aliud Vestam quàm viuam intellige flammam. ἑστίαν Græci vocant.* Seminalia demessam.] *Synecdoche est.* Sic & Osirim.] *Apim bouem intelligit, qui numinis vice celebratur in AEgypto. Lege*

Plin.lib.8.cap.46. & Her.Tibul.

Te canit,atque suum pubes miratur Osirim
Barbara,Menphiten plangere docta bouem.

Leones Mithræ philosophantur.] *Sic enim restituimus pro mirè,secuti lectionem codicis Gorziensis.Huius dei cultus sacramenta Christianæ religionis imitabatur, tingendo, signando in frontibus, Panis oblationem celebrando, resurrectionis imaginem inducendo, denique coronando suos sub gladio. Atque sic initiati, Mithræ milites dicebantur. Vt meminit in præscriptionib. Tertullianus, & in libello De corona militis adhuc apertius in fine. Huic ergo deo Mithræ leones attribuebant, currum eius vt videtur, trahenteis. In scholiis suprà retulimus diui Hieronymi sententiam de Mithra. Ardentis autem naturæ sacramenta eo dicit, quòd Mithra idem sit Persis qui nobis Sol.* Vna tetraonis pennula.] *In volumine Hirsaugiensi manu descripto legebatur tetra pauonis,ego substitui tetraonis. Est autem tetrao auis,Germanis* der aurhan *dicta, cuius meminit Plin. libro decimo iis verbis, Decet,inquit, & tetraones suus nitor absolutáq; nigritia,in superciliis cocci rubor. Vbi in peruulgatis æditionibus legitur Erythrotaonas,refragantibus exemplaribus scriptis. In-*
10 *frà scripsimus,planè inimice.* Sanctiorem cibum.] [illegible] Hypocritam vt apocarteresi probes te.] *Hæc verba partim deprauata partim transposita restituimus suæ integritati ordiníque, Gorziensis collationis fidem secuti, Hypocrita,vt apocarteresi probes te Marcionitam,id est,repudiatorem creatoris. Vt sit hypocrita vocandi casu dictum. Est autē* ἀποκαρτερεῖν *Græcis autore Suida, quum quis vel inedia vel laqueo vitā finit, vnde* ἀποκαρτέρησις. *Quod vocabulum in Apologetico quoque vsurpat sic scribēs, Lycurgus* ἀποκαρτέρησιν *optauit,quod leges eius Lacones emēdassent. Cæterū hypocritam hic appellat Marcionem, vt nō bona fide nec ex animo, sed simulatè tantùm res creatoris destruentem cōtemnentémque.* Quomodo dominus paruit eius in hoc mundo?] *Paruit,pro apparuit,vt suprà. Mox legis subsciua,pro subsicisiua.*
11 *Scripturarum quoque aduocationi. Aduocatio propriè est turba patronorum & amicorum, qui alicui in iudicio adsunt. Hic accipit pro defensione. Sic in libro De patientia. Itaque talibus & aduocatio & risus promittitur pro consolatione.* A deo creatore deputādum.] *Hoc est,à partibus dei creatoris. Infrà scripsimus,*

ſcripſimus,Per quæ deum probari oportet. Ab ignoti dei quæ-
ſtione deducta,ſatis,] *Gorzienſis codex habet deductus.* opi- 12
*nor legendum,deductis. Siue potius,deducto,vt conſtruas cũ ar-
ticulo. Paulò pòſt iudicantur,vertimus in indicantur,& poſt diſ-
cordiam, adiecimus Euangelij. Item coniunctionem ſcilicet tibi.
Ex Gorzienſi.* Paſſiuum ſcilicet conuictum.] *Paßiuum vo-
cat communem & promiſcuum. Sic ſuprà dixit in hoc ipſo li-
bro,Paßiuum nomen dei. Et in fine De carne Chriſti, alium cæ-
teris paßiuum ignobilem. Mox ſcripſimus ſuſpectam pro ſuſce-
ptam.* De Euangelij ſocietate condixerant.] *Condixerant* 13
*pro conuenerant.Condicere enim etiam denunciare eſt atque cõ-
ſtituere. Paulò pòſt reſtituimus,Olim de hoc ipſo prædicâtis.* Vel
quanto principalis.] *Pro quãto magis principalis.* Et obdu- 14
xeris.] *Hoc eſt,euiceris,vt in lib. De carne Chriſti,Hoc quidem,
inquit,capitulo ego potius vtar, cum adulteratores eius obduxe-
ro. Item De reſurrectione carnis, Carneum enim inquit, atque
corporeum probantes eum,proinde & obducimus,præſcribendo
nullum alium credendum deum præter creatorem. Ibidem,Ob-
ducti dehinc de deo carnis autore. Mox ſcripſimus,notitiam dei
hæretici.* Æternitatis aliena.] *Vt ſuprà in De reſurrectione
carnis:In re aliena ſalutis. Item,In alienam culpæ.* Non poſſe 15
quid deo non licet.] *Senſus eſt, Non licet deo vt aliquid non
poßit,nedum vt nõ poßit naturalibus ſuis fungi.* Natura enim
ſi non poteſt nolle.] *Legendum, Natura enim ſe non poteſt
nolle,quæ ſe ita dirigit.* Totum denique creatoris elogiũ.]
Elogium in malam partem. Et exinde proſiliant delicta.]
*Alias proficiunt. Item nullum ceſpitem norunt. Mox ſcripſi-
mus,Si vt ex hoc melior.* Ex redundantia ſuper ſcribarum
& phariſæorum.] *Subaudi iuſtitiam.* Talis aſſertor.] *Aſ-* 16
*ſertor hic de eo qui in libertatem aſſerit, quanquam etiam de iis
dicatur qui in ſeruitutem trahuntur, vt apud Liuium, Marco
Claudio clienti negotium dedit, vt virginem in ſeruitutem aſſe-
reret. Loquitur de Appio & filia Virginij.* Ne dum plagia-
tor.] *Plagiatorem quia præceßit aſſertor vſurpat pro plagia-
rio ſoni gratia. Is autem eo vocabulo ſignificatur qui hominem
liberum emit aut vendit pro ſeruo. Etiam aliis modis committi-
tur plagium. Sic enim ipſi crimini nomen eſt. De hoc apud Iu-
reconſultos diſputatur. Infrà, Sic denique plagiarij diliguntur.
Mox ſcripſimus, At putem impudentiorem.* Ad alienum cœ-

17 lum alij deo expanditur.] *Ergo precantes Christiani ad cælum brachia expandebant.* Alij deo sternitur.] *Hoc pœnitentium erat.* Dispensatorem si forte bonitatis.] *Si forte solet vsurpare pro forte. Infrà scripsimus, aliquid ei debuit debuisse. Item, quo ore contendes perfectum bonitatis titulum. Item postea, Non potes autem perfectè bonum ostendere. Ex Gorziensi-*
18 *bus annotatiunculis.* Quis volet.] *Hæc clausula, Quis volet quod non concupiscet? non est in volumine Gorziensi quemadmo-*
19 *dum indicat collatio. Itaque deleuimus.* Nolentia.] *Nolentiam opponit voluntati.* Sententiæ suæ circunscriptorem.]
20 *Circunscriptorem, id est, abrogatorem. Circunscribere pro circunducere & obliterare frequens Iureconsultis & autoribus idoneis verbum. Cicero in finibus, Circunscriptis igitur iis sententiis quas modo posui, relinquitur & cætera.* Et ipsa transfunctoria præcepta.] *Transfunctoria vocat perfunctoria. Est autem Iureconsultis perfunctorium quod leui cura fit, & aliud agendo, dum videlicet non curamus vt aliquid bene fiat, sed tantum vt fiat: inde perfunctoriè aduerbium in crebro vsu apud illos.* Quique nondum hoc estis, vt esse possitis.] *Hoc est, quique nondum estis peccatores, vt esse possitis peccatores.* Obsequium subsignare.] *Sic in De patientia, Tantum illi subsignant. Mox Castigauimus, Atque adeo præ se ferunt Marcionitæ.* Quàm delicta non exequi?] *Non exequi dicit pro non vindicare, non punire. Vnde infrà sequitur: Et executore delicti, id est, Iudice. Sic aduersum Iudæos, Et hostis executionem, persecutionem significans vt illic annotauimus. In hunc sensum paulò antè dixit, Expugnatione mali. Non aliter Pomponius Iureconsultus mortem exequi dixit, pro instituere actionē de parricidio perpetrato, Digestorum libro quadragesimo octauo, titulus de accusationibus & inscriptionibus.* Circi furentis, caueæ sæuientis, & scenæ lasciuientis.] *Ludos gladiatorios atque ad bestias depugnationes & recensiones comœdiarum intelligit.* Statim oblata acerra.] *Per thurificationem enim coram idolo homines explorabantur Christiani'ne essent an gentiles.* Suffectura.] *Suffectura huius generis est cuius læsura, paratura, genitura, supparatura, à sufficiendo, id est, substituendo, nomen substantiuum. Mox reposuimus, Nisi tam vanus quàm deus.*
Nunquam apud se resignatum.] *Nam diabolus integritatem imaginis & similitudinis resignauit. vt dicit Tertul-*

lianus

lianus libro secundo exponens propheticum illud, Tu es resignaculum similitudinis. Marcion autem non recipiebat vetus instrumentum. Non reprehendens carni salutem.] *Quasi fugitiuam videlicet. Nam fugitiui propriè reprehenduntur: quæ fugitiuariorum ars est. Alioqui legerem rependens.* Quasi non etiam Spadonibus ex nuptiis nata.] *Sensus est, quasi non etiam Spadonum caro nata sit ex nuptiis.* Vt aliqui Nicolaitæ.] *Sic in De resurrectione carnis. Viderit vnus aliqui Lucanus. In præscriptionibus: Aliquos Marcionitas & Valentinianos liberanda veritas expectabat. Item, Aliquem Hermogenem ostendit. Et in hoc ipso libro suprà, aliquis Esaias.* In gulam committunt.] *Sic suprà: In quæ ipsi committebant.* Tunc. Nec vestitus ideo.] *Scripsi meum secutus iudicium, vt nec vestitus ideo accusabuntur. Idem feci in calce libri primi vbi pro confirmantes, sed &, suppositi, licet refragantibus exemplaribus manuscriptis, confirmant. Sed & totius opusculi.*

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI ADVERSVS MARCIONEM LIBER I.

*

SI QVID retro gestum est nobis aduersus Marcionem, iam hinc viderit. Nouam rem aggredimur ex vetere. Primum opusculum quasi properatũ pleniore postea cõpositione rescideram. Hanc quoque nondũ exemplariis suffectam fraude tunc fratris dehinc apostatæ amisi, qui fortè descripserat quędam mendosissimè, & exhibuit frequẽtiæ. Emendationis necessitas facta est, innouationis eius occasio aliquid adiicere persuasit. Ita stylus iste nunc de secundo tertius, & de tertio iam hinc primus, hunc opusculi sui exitum necessariò præfatur, ne quenquam varietas eius in disperso reperta confundat.

Pontus igitur qui Euxinus natura negatur, nomine illuditur. Cæterum hospitalem Pontum nec de situ æstimes: ita ab humanioribus fretis nostris, quasi quodam barbariæ suæ pudore secessit: gentes ferocissimæ inhabitant, si tamen habitatur in plaustro. Sedes incerta, vitã cruda, libido promiscua & plurimum nuda, etiam cùm abscondunt, suspensis de iugo pharetris indicibus, ne temerè quis intercedat. Ita nec armis suis erubescunt. Parentum cadauera cum pecudibus cæsa, conuiuio conuorant. Qui non ita decesserint, vt escatiles fuerint, maledicta mors est. Nec fœminæ sexu mitigãtur secũdum pudorem, vbera excludunt, pensum securibus faciunt, malunt militare quàm nubere. Duritia de cœlo quoque. Dies nunquam patens, sol nũquam libens, vnus aër, nebula: totus annus, hybernũ: omne quod flauerit, Aquilo est. Liquores ignibus redeunt, amnes glacie negantur, mõtes pruina exaggerantur. Omnia torpent, omnia rigent: nihil illic nisi feritas calet, illa scilicet, quæ fabulas scenis dedit, de sacri-
2 ficiis Taurorum, & amoribus Colchorum, & crucibus Caucasorum. Sed nihil tam barbarũ ac triste apud Pontum, quàm quod illic Marcion natùs est, Scytha tetrior, Hamaxobio instabilior, Massageta inhumanior, Amazonia audacior, nubilo obscurior, hyeme frigidior, gelu fragilior, Histro fallacior, Caucaso abruptior: quid ni? penes quem verus Prometheus Deus omnipotens blasphemiis lãcinatur. Iam & bestiis illius barbariæ importunior Marcion. Quis enim tam castrator carnis castor, quàm qui nuptias abstulit? Quis tam comesor mus pon-
3 ticus, quàm qui euangelia corrosit? Næ tu Euxine probabiliorem feram philosophis ædidisti, quàm Christianis. Nam ille canicula Diogenes hominem inuenire cupiebat, lucernam meridie circũferens: Marcion deum quem inuenerat, extincto lumine fidei suæ amisit. Non negabunt discipuli eius, primam illis fidem nobiscum fuisse, ipsius literis testibus: vt hinc iam destinari possit hæreticus, qui deserto quod priùs fuerat, id postea sibi elegerit, quod retro non erat. Intantum enim hæresis deputabitur, quod postea inducitur: inquantum veritas habebitur, quod retro & à primordio traditum est. Sed alius libel-

libellus hũc gradum sustinebit aduersus hæreticos, etiam sine retractatu doctrinarum reuincendos, quod hoc sint de præscriptione nouitatis. Nunc quatenus admittenda congressio est, interdum ne compendium præscriptionis vbique aduocatũ, diffidẽtiæ deputetur, regulam aduersarij prius prætexam, ne cui lateat, in qua principalis quæstio dimicatura est. Duos Ponticus deos affert, tanquam duas Symplegadas naufragij sui: quem negare non potuit, id est creatorem, id est, nostrum: & quem probare non poterit, id est suum: passus infelix huius præsumptionis instinctum, de simplici capitulo dominicæ pronunciationis, in homines non in deos disponentis exempla illa bonæ & malæ arboris, quòd neque bona malos, neque mala bonos proferat fructus: id est neque mens vel fides bona, malas ædat operas, neque mala bonas. Languens enim (quod & nunc multi, & maximè hæretici) circa mali quæstionem, Vnde malum: & obtunsis sensibus ipsa enormitate curiositatis, inueniens creatorẽ pronunciantem: Ego sum qui condo mala: quantò ipsum præsumpserat mali autorem, & ex aliis argumentis quæ ita persuadẽt peruerso cuique, tantò in creatorem interpretatus, malam arborem malos fructus condentem, scilicet mala, alium deum præsumpsit esse debere in partem bonæ arboris bonos fructus. Et ita in Christo quasi aliam inueniens dispositionem solius & puræ benignitatis, vt diuersæ à creatore, facilè nouam & hospitam argumentatus est diuinitatem in Christo suo reuelatam, modicóque exinde fermento totam fidei massam hæretico acore decepit. Habuit & Cerdonem quendam informatorẽ scandali huius, quo faciliùs duos deos cæci perspexisse se existimauerunt. Vnum enim non integre viderant. Lippientibus etiam singularis lucerna numerosa est. Alterum igitur deum quem confiteri cogebatur, de malo infamando destruxit: alterum quem commentari connitebatur, de bono præferendo construxit. Has naturas quibus disposuerit articulis, per ipsas responsiones nostras ostendimus. Principalis itaque & exinde tota cõgressio de numero, an duos deos liceat induci, si fortè poëtica & pictoria licẽtia, & tertia iam hæretica. Sed ve-

Vnde malũ.

ritas Christiana destrictè pronũciauit, Deus si non vnus est,non est:quia dignius credimus non esse,quodcunque non ita fuerit vt esse debebit. Deum autem vt scias vnum esse debere, quære quid sit deus, & non aliter inuenies. quantum humana conditio de deo definire potest,id definio quod & omnium conscientia agnoscet,deum summum esse magnum,in æternitate constitutum,innatum, infectum,sine initio,sine fine. Hunc enim statum æternitati censendũ, quæ summum magnum deum efficiat, dum hoc est in deo ipsa atque ita & cætera, vt sit deus summum magnum,& forma,& ratione,& vi,& potestate. Cùm de isto conueniat apud omnes (nemo enim negabit deum summum magnum quid esse, nisi qui poterit deum,imum,modicum quid econtrario pronunciare, vt deum neget,auferẽdo quod dei est) quæ erit iam conditio ipsius summi magni? nempe vt nihil illi adæquetur,id est vt non sit aliud summum magnum:quia si fuerit,adæquabitur:& si adæquabitur, non erit iam summũ magnum euersa conditione, & vt ita dixerim lege, quæ summo magno nihil sinit adæquari. Ergo vnicum sit necesse est quod fuerit summum magnum, par non habendo, ne non sit summum magnum. Ergo non aliter erit quàm per quod habet esse, id & vnicum omnino. Proinde deus cùm summum magnum sit, rectè veritas nostra pronunciauit: Deus si non vnus est,non est. Non quasi dubitemus esse deum, dicẽdo si non vnus, non est: sed quia quem confidimus esse, iidem definiamus esse. Quòd si non est, deus non est, & summum scilicet magnum.Porrò summũ magnum vnicum sit necesse est.Ergo & deus vnicus erit, nõ aliter deus, nisi summum magnum. Nec aliter summum magnum, nisi parem nõ habens:nec aliter parem non habẽs,nisi vnicus fuerit. Certè quemcunque alium deum induxeris, non alia poteris eum forma tueri deum, quàm vt & illi proprium diuinitatis asscripseris,sicut æternum, ita & summum magnum. Duo ergo summa magna quomodo consistent, cùm hoc sit summum magnum,par non habere? Par autem non habere,vni competat, in duobus esse nullo modo possit. Sed argumentabitur quilibet, posse & duo sum-

Summum magnum.

ſumma magna conſiſtere diſtincta atque diſiũcta in ſuis finibus,& vtique aduocabit exemplum:Regna terrarum tanta numero,& tamen ſumma magna in ſuis quibuſque regionibus:& putabit vbique humana diuinis conferenda. Iam ergo ſi huic argumentationi locus dabitur, quid prohibet non dico & tertiũ & quartum deum inducere, verum tot iam numero, quot & gentium reges. De deo agitur, cuius hoc principaliter propriũ eſt nullius exempli capere comparationem. Hoc natura ipſa, ſi non aliquis Eſaias, vel ipſe per Eſaiam deus concionabitur, Cui me ſimilabitis? Diuinis forſitan comparabũtur humana, deo noſtra. Aliud enim deus, aliud quæ dei. Denique qui exemplo vteris regis quaſi ſummi magni, vide ne iam nõ poſſis eo vti. Rex enim & ſi ſummum magnum eſt in ſuo ſolio vſque ad deum, tamen infra deum: comparatus autem ad deum, excidet iam de ſummo magno tranſlato in deum. Hoc ſi ita, quomodo vteris eius rei exemplo ad dei comparationem, quæ dum ad comparationem accedit, amittitur? quid nunc, ſi nec inter reges plurifarium videri poteſt ſummum magnum, ſed vnicum & ſingulare, apud eum ſcilicet qui rex regum ob ſummitatem magnitudinis & ſubiectionem cæterorum graduum quaſi culmen dominationis excipitur? Sed etiã alterius formæ reges qui ſingulares in vnione imperij præſunt: ſi minutalibus, vt ita dixerim, regnis vndiq; conferantur in examinationem, qua conſtet quis eorum præcellat in ſubſtantiis & viribus regni, in vnũ neceſſe eſt ſummitas magnitudinis eliquetur, omnibus gradatim per comparationis exitũ de magnitudinis ſumma expreſſis & excluſis. Adeo & ſi in diſperſo multifarium videtur ſummum magnum, ſuis viribus, & ſua natura, & ſuo ſtatu vnicum eſt. Proinde quum duo dij conferũtur vt duo reges & duo ſumma magna, in alterum concedat neceſſe eſt vnio ſummi magni ex ſententia comparationis: quia ſummum ex victoria ſua conſtat, ſuperato æmulo alio magno, non tamen ſummo, atque ex defectione æmuli ſolitudinẽ quandam de ſingularitate præſtantiæ ſuæ poſſidens, vnicũ eſt. Ineluctabilis iſte complexus, in hoc ſententiam conſtringit, aut negandum deum eſſe ſummum magnum, quod 4 *Minutalia regna.*

nemo patietur sapiens, aut nulli alij communicandum. Aut quæ ratio duo summa magna composuit? Primo enim exigam, cur non plura si duo, quando locupletiorem oporteret credi substantiam diuinitatis, si competeret ei numerus. Honestior & liberalior Valentinus, qui simul ausus est duos concipere, Bythum & Sigen, cum vsque ad triginta æonum fœtus, tãquam æoniæ scrophæ, examen diuinitatis effudit. Quæcunque ratio plura summa magna nõ patitur admitti, eadem nec duo vt ipsa plura post vnum. Post vnum enim numerus. Quæ potuit duo admittere, eadem potuit & plura post. duo enim multitudo, vnione iam excessa. Denique apud nos vis rationis istius ipso termino plures deos credi non finit, quod nec duos illa regula vnum deum sistens, qua deũ id esse oporteat, cui nihil adæquetur vt summo magno: vnicum autem sit, cui nihil adæquetur. Iam nunc duo summa magna, duo paria, cui operæprecio, cui emolumento deputarentur? quid interfuit numeri, quum duo paria non differant vno? Vna enim res est, quæ eadem in duobus est. Etiam si plura essent paria, tantundem omnia vnum fuissent, nullo à se differendo quâ paria. Porrò si neutrũ ex duobus altero distat, iam vt ambo summa magna, quâ dei ambo, neutrum plus altero præstat, nullam rationem numeri sui ostendunt, præstantiam non habentes. Numerus autem diuinitatis summa ratione constare deberet, vel quoniam & cultura eius in anceps deduceretur. Ecce enim duos intuens deos, tam pares quàm duo summa magna, quid facerem si ambos colerem? vererer ne abundantia officij superstitio potius quàm religio existimaretur, quia duos tam pares, & in altero ambos possem in vno demereri: hoc ipsum testimonio præstans parilitati & vnitati eorum, dum alterum in altero venerarer, dum in vno mihi duo sunt. Si alterum colerem, æque recogitarem ne suffundere viderer numeri vanitatem sine differentia superuacui, hoc est vt tutius censerem neutrũ colendum, quàm alterum cum scrupulo colendum, aut ambos vane. Si adhuc videmur disputare, quasi Marcion duos pares constituat. Nam dum defendimus deum summum magnum vnicum credi oportere, excludentes

Triginta cap. fœtus enixa iacebit.

tes ab eo parilitatem, tanquam de duobus paribus de
his retractauimus: nihilominus tamen docendo pares
esse non posse secundum summi magni formam, satis
confirmauimus duos esse non posse. Alioqui certi, Mar- *Dispares dij*
cionem dispares Deos constituere, alterum iudicem, fe- *Marcionis.*
rum, belli potentem: alterum mitem, placidum, & tan-
tummodo bonum atque optimum. Dispiciamus æquè
& hanc partem, an diuersitas saltim duos capiat, si pa-
rilitas capere nō potuit. Porrò & hic eadem regula sum-
mi magni patrocinabitur nobis, vtpote quæ totum sta-
tum vindicet diuinitatis. Conueniens enim & quodam-
modo iniecta manu detinens aduersarij sensum non ne- *Iniecta manu*
gantis creatorem deum, iustissime præscribo illi, diuer- *detinere.*
sitati locum non esse inter eos, qui ex æquo deos confes-
sus, non potest facere diuersos: non quia non & homi-
nes licet sub eadem appellatione diuersissimos esse, sed
quia deus non erit dicendus, quia nec credēdus, nisi sum-
mum magnum. Cum ergo summum magnum cogatur
agnoscere quem deum non negat, non potest admitti
vt summo magno aliquam asscribat diminutionem, qua
subiiciatur alij summo magno. Desinit enim si subii-
ciatur. Non est autem dei desinere de statu suo, id est de
summo magno. Nam & in illo deo potiore periclitari
poterit summum magnum, si depreciari capit in creato-
re. Ita cum duo dij pronunciantur duo summa magna,
necesse est neutrum altero aut maius sit, aut minus: neu-
trum altero aut sublimius aut deiectius. Nega deum,
quem dicis deteriorem: nega summum magnum, quem
credis minorem. deum vero confessus vtrunq;, duo sum- 5
ma magna confessus es. Nihil alteri adimes, aut alteri
asscribes. Agnoscens diuinitatem, negasti diuersitatem.
Tentabis ad hæc de nomine Dei concutere retractatum,
vt passiuo & in alios quoque permisso. quia scriptum sit, *Passiuum no-*
Deus deorum stetit in ecclesia deorum, in medio autem *men dei.*
deos diiudicauit: Et ego dixi, vos dij estis. Nec tamen id-
circo eis competat possessio summi magni, quia dei co-
gnominentur, ita nec creatori. respondebo, & stulto qui
nec hoc recogitauerit, ne tantūdem & in Deum Marcio-
nis possit retorqueri, & illum deum dictum, nec ideo ta-

men summum magnum probatum, sicut nec angeli aut homines creatoris. Si communio nominum conditionibus præiudicat, quanti nequam serui regum nominibus insultant, Alexandri & Darij & Olofernis? Nec tamen ideo regibus id quod sunt, detrahetur. Nam & ipsa idola gentium dei vulgo, sed Deus nemo ea re qua deus dicitur. Ita ego non nomini dei, nec sono, nec notæ nominis huius, summum magnum in creatore defendo, sed ipsi substantiæ cui nomen hoc contigit. Hanc inueniens solam innatam, infectam, solam æternam, & vniuersitatis conditricem, non nomini, sed statui, nec appellationi, sed conditioni eius summum magnum & asscribo & vendico. Ei ideo quia deus iam vocari obtinuit substantia cui asscribo, nomini me asscribere putas, quia necesse est per nomen ostendam cui asscribam substantiæ, scilicet qua constat qui deus dicitur, & summũ magnum ex substantia, non ex nomine deputatur. Denique hoc & Marcion suo Deo vendicans, secundum statum, non secundum vocabulum vendicat. Id ergo summum magnum, quod deo asscribimus ex substantiæ lege non ex nominis sorte, cõtendimus ex pari esse debere in duobus, qui ea substantia constat qua deus dicitur: quia in quantum dij vocantur, id est summa magna, substantiæ scilicet merito innatæ & æternæ, ac per hoc magnæ summæ, in tantum non possit summum magnum minus & deterius alio summo magno haberi. Si summi magni felicitas & sublimitas & integritas stabit in deo Marcionis, stabit æque & in nostro: si non & in nostro, æque nec in Marcionis. Ergo nec paria erunt duo summa magna, quia prohibet disposita iam regula summi magni comparationem nõ sustinens: nec disparia, quia & alia summi magni regula occurrit, diminutionem non admittẽs. Hæsisti Marcion in medio põti tui æstu, vtrinq; te fluctus inuoluunt veritatis: nec pares, nec dispares deos sistere potes. Duo enim nõ sunt, quod pertineat proprie ad numeri retractatũ. Quanquam tota materia de duobus diis dimicetur, his interim lineis eã clausimus, intra quas de singularibus iam proprietatibus cõgrediemur. Primo, supercilio stuporem suũ ædificant Marcionitæ, quod nouũ deum

Lineis claudere materiã.

deum præferant,quasi nos veteris dei pudeat.Inflantur & pueri nouis calceis,sed à vetere pædagogo calceati, mox vanam gloriam vapulabunt. Nouum igitur audiens deũ in vetere mũdo,& in vetere æuo,& sub vetere deo ignotum,inauditum, quem tantis retro seculis neminem, & ipsa ignorantia antiquum,quidam Iesus Christus, & ille in veteribus nominibus nouus reuelauerit, nec alius ante hac:gratias ago huic gloriæ eorum, maximo adiutorio eius hinc iam hæresim probaturus,nouæ scilicet diuinitatis professionem. Hæc erit nouitas,quæ etiam ethnicis Deos peperit, nouo semper ac nouo titulo consecrationis cuiusque. Quis deus nouus, nisi falsus? Ne Saturnum quidem tãta hodie antiquitas deum probabit, quia & illum nouitas aliquando produxerit, quum primùm consecrauit. At enim viua & germana diuinitas, nec de nouitate,nec de vetustate,sed de sua veritate censetur.Nõ habet tempus æternitas. Omne enim tempus ipsa est. Quod facit,pati non potest.Caret ætate, quod non licet nasci. Deus si est vetus,non erit:si est nouus,nõ fuit. Nouitas initium testificatur, vetustas finem comminatur. Deus autem tã alienus ab initio & fine est, quàm à tempore arbitro & metatore initij & finis. Scio quidem quo sensu nouum deum iactitent,agnitione vtique. Sed & ipsam nouitatis cognitionem,percutientem rudes animas, ipsámq; naturalem nouitatis gratiositatem volui repercutere:& hinc iam de ignoto deo prouocare. Vtiq; enim quem agnitione nouum opponunt, ignotum ante agnitionem demonstrant. Age igitur ad lineas rursum & in gradum. Persuade deum ignotum esse potuisse. Inuenio plane ignotis deis aras prostitutas, sed Attica idololatria est. Item incertis deis, sed superstitio Romana est. porrò incerti dei minus noti vt minus certi, & proinde ignoti quâ minus certi. Quem titulum incidemus ex duobus deo Marcionis? Vtrunque opinor, & nunc incerto,& retro ignoto. Sicut enim ignotum eum fecit deus notus creator,ita & incertum deus certus. Sed non euagabor vti dicam deus ignotus fuit,latuítq;,illum regio latebrarum obumbrauit, noua vtique & ipsa ignota,& similiter nunc quoque incerta, certe immensa aliqua & maior

6

Germana diuinitas.

Ad lineas & in gradum, prouerbialiter dictum.

Incidere titulum.

indubitatò eo quem abſcondit. Sed breuiter proponam, & pleniſſime exequar, præſcribẽs deum ignorari nec potuiſſe nomine magnitudinis, nec debuiſſe nomine benignitatis, præſertim in vtroque prælatiorem noſtro creatore. Sed quoniam animaduerto in quibuſdam ad formã creatoris prouocari oportere omnis Dei noui & retro ignoti probationẽ, hoc ipſum ratione fieri à nobis prius commendare debebo, quo conſtantius vtar rationis æditæ patrocinio. Ante omnia quidem quale eſt, vt qui Deũ agnoſcis creatorem, & priorem de notitia confiteris, non iiſdem modis & alium ſcias tibi examinandum, quibus iam in alio didiciſti, Deum noſſe. Omnis res anterior poſteriori normam præminiſtrauit. Duo nunc Dei proponuntur, ignotus & notus. De noto vacat quæſtio: eſſe eũ cõſtat, quia notus non fuiſſet, niſi eſſet. De ignoto inſtat altercatio: poteſt enim & nõ eſſe, quia ſi eſſet, notus fuiſſet. Quod ergo quæritur, quamdiu ignoratur, in incerto eſt, quamdiu quæritur: & poteſt non eſſe, quamdiu in incerto eſt. Habes deum certum quâ notum, & incertum quâ ignotum. Si ita eſt, ecquid tibi videtur iuſta ratione defendi, vt ad normam & formam & regulam certorum probentur incerta? Cæterum ſi ad hanc cauſam & ipſam adhuc incertam, etiam argumenta de incertis adhibeantur, ſeries implicabitur quæſtionum, ex ipſorum quoque argumentorum æque incertorum retractatu periclitantium de fide per incertum, & ibitur in illas iam indeterminabiles quæſtiones, quas Apoſtolus non amat. Sin de certis & indubitatis & abſolutis regulæ partibus, incertis & dubiis & inexpeditis præiudicabunt planè, in quibus diuerſitas ſtatus inuenitur, fortaſſe an non prouocentur incerta ad formam certorum, vt liberata à reliqua comparationis prouocatione per diuerſitatem ſtatus principalis? Cum verò duo dij proponuntur, communis eſt illis ſtatus principalis. Quid enim deus eſt? ambo ſunt innati, infecti, æterni. Hic erit ſtatus principalis. Cætera viderit Marcion, ſi in diuerſitate diſpoſuit. Poſteriora enim ſunt in retractatu, imò nec admittentur ſi de principali ſtatu conſtet. Porrò conſtat quia dij ambo: & ita de quorum ſtatu conſtat communem eſſe, cum ſub eo ad probationem

nem

nem deuocantur si incerta sunt, ad eorum certorum formam prouocanda erunt, cum quibus de cõmunione status principalis cẽsentur, vt proinde & de probatione cõmunicent. Hinc itaque constantissime dirigam, deũ non 7
esse qui sit hodie incertus, quia retro ignotus: quãdo quẽ constat esse, ex hoc ipso constat, quod nunquam fuerit ignotus, ideo nec incertus. Siquidem à primordio rerum, conditor earum cum ipsis pariter compertus est, ipsis ad hoc prolatis, vt Deus cognosceretur. Nec enim si aliquãto posterior Moyses, primus videtur in templo literarum suarum Deum mundi dedicasse, idcirco à Pentateucho natales agnitionis supputabuntur, cum totus Moysi stylus notitiam creatoris nõ instituat, sed à primordio enarret, à paradiso & Adam, non ab Ægypto & Moyse recensendam. Denique maior popularitas generis humani, ne nominis quidem Moysi compotes, nedum instrumenti, deum Moysi tamen norunt, etiam tanta idololatria dominationem obumbrante, seorsum tamen illum quasi proprio nomine deum perhibent, & deum deorum, & si deus dederit, & quod deo placet, & deo commendo. Vide an nouerint, quem omnia posse testantur. Nec hoc vllis Moysi libris debẽt. Ante anima, quàm prophetia. Animæ enim à primordio conscientia dei dos est: eadem nec alia & in Ægyptiis, & in Syris, & in Ponticis. Iudęorum enim deum, dicunt animæ deum. Noli barbare hæretice priorem Abraham cõstituere, quàm mundum. Et si vnius familiæ Deus fuisset creator, tamen posterior tuo non erat, etiam Ponticis ante eũ notus. Accipe igitur ab antecessore formã, à certo incertus, à cognito incognitus. Nunquam deus latebit, nunquam deus deerit: semper intelligetur, semper audietur, etiam videbitur quomodo volet. Habet deus testimonia totum hoc quod sumus & in quo sumus. Sic probatur & deus & vnus, dum non ignoratur, alio adhuc probari laborante. Et meritò, inquiunt. Quis enim non tam suis notus est quàm extraneis? Nemo. Teneo & hanc vocem. Quale est enim, vt aliquid extraneũ deo sit, cui nihil extraneũ esset, si quis esset? quia dei hoc est, omnia illius esse, & omnia ad illum pertinere: Vel ne statim audiret à nobis, quid ergo illi cũ extraneis? Quod

plenius suo loco audiet. At nunc satis est, nullum probari cuius nihil probatur. Sicut enim creator, ex hoc & deus, & indubitatus deus, quia omnia ipsius, & nihil extraneũ illi: ita & alius idcirco non deus, quia omnia non eius, ideóque & extranea. Denique si vniuersitas creatoris est, iam nec locum video dei alterius. Plena & occupata sunt omnia suo autore. Si vacat aliquid spacij alicuius diuinitati in creaturis, planè falsæ vacabit. Patet mendacio veritas. Tanta vis idolorum, cur non recipiat alicubi deum Marcionis? Igitur ex forma & hoc creatoris expostulo, deum ex operibus cognosci debuisse alicuius proprij sui mundi & hominis & seculi: Quando etiam error orbis propterea deos præsumpserit, quos homines interdum confitetur, quoniam aliquid ab vnoquoque prospectum videtur vtilitatibus & commodis vitæ: Ita & hoc ex forma dei creditum est diuinum esse, instituere vel demonstrare quid aptum & necessariũ sit rebus humanis. Adeo inde autoritas accommodata falsæ diuinitati, vnde præcesserat veræ. Vnam saltem cicerculam Deus Marcionis propriam protulisse debuerat, vt nouus aliquis Triptolemus prædicaretur. Aut exhibe rationem deo dignam, cur nihil condiderit, si est: quia condidisset, si fuisset, illo scilicet præiudicio, quo & nostrum Deum non aliâs manifestum est esse, quàm quia totum cõdidit hoc. Semel enim præscriptio stabit, non posse illos & deum confiteri creatorem, & eum quem volunt æque deum credi, nõ ad eius formam probare, quem & ipsi & omnes deum: vt quando hoc ipso nemo creatorem deum dubitet, quia totum hoc condidit, hoc ipso nemo debeat credere deum & illũ qui nihil condidit, nisi ratio forte proferatur. Duplex ista videatur necesse est, vt aut noluerit condere quid, aut non potuerit. Tertium cessat. Sed non potuisse, indignum deo est. Noluisse, an dignum, volo inquirere. Dic mihi Marcion, voluit deus tuus cognosci se quocunque in tempore, an non? alio proposito & descendit, & prædicauit, & passus resurrexit, quàm vti cognosceretur? Et sine dubio si cognitus est, voluit, nihil enim circa eum fieret nisi voluisset. Quid ergo tantopere notitiam sui procurauit, vt in dedecore carnis exhiberetur, & quidẽ maiore si falsæ.

Nam

Nam hoc turpius, ſi & mentitus eſt ſubſtantiam corporis, qui & maledictum in ſe creatoris admiſit, ligno ſuſpenſus. Quanto honeſtius per aliqua propriæ molitionis indicia cognitionem ſui præſtruxiſſet, maxime aduerſus eum cognoſci habens, apud quem ex operibus ab initio cognitus non erat. Nam & quale eſt, vt creator quidẽ ignorans eſſe alium ſuper ſe deum, vt volũt Marcionitæ, qui ſolum ſe etiam iurans aſſeuerabat, tãtis operibus notitiam ſui armauerit, quam potuerat non ita curaſſe ſecũdum ſingularitatis ſuæ præſumptionem: ille autem ſublimior ſciens inferiorem deum tam inſtructum, nullam ſibi proſpexerit agnoſcendo paraturam: quando etiam inſigniora & ſuperbiora opera debuiſſet condidiſſe, vt & deus ex operibus cognoſceretur ſecundum creatorem, & ex honeſtioribus potior & generoſior creatore. Cęterum & ſi eſſe eum poſſemus confiteri, ſine cauſa eſſe eum deberemus argumentari. Sine cauſa enim eſſet, qui rem nõ haberet: quia res omnis cauſa eſt, vt ſit aliquis cuius res ſit. Porrò in quantum nihil oportet eſſe ſine cauſa, id eſt ſine re, quia ſi ſine cauſa ſit, perinde eſt atque ſi non ſit, nõ habens rei cauſam rem ipſam: in tantum deum dignius credam nõ eſſe, quàm eſſe ſine cauſa. Sine cauſa eſt enim qui rem non habendo, non habet cauſam. Deus autem ſine cauſa, id eſt ſine re eſſe non debet. Ita quoties oſtendo eum ſine cauſa eſſe tanquam ſit, hoc conſtituo nõ eſſe illum: quia ſi fuiſſet, omnino ſine cauſa non fuiſſet. Sic & ipſam fidem dico illũ ſine cauſa ab homine captare, aliter ſolito Deum credere ex operum autoritate formatũ, quia nihil tale proſpexit, per quod homo Deum didicit. Nam & ſi credunt plerique in illum, non ſtatim ratione credunt, non habentes dei pignus, opera eius deo digna. Itaque hoc nomine ceſſationis & defectionis operum, & impudentiæ & malignitatis affinis eſt: Impudentiæ, qua fidem non debitam ſibi captat, cui præſtruẽdæ nihil proſpexit: malignitatis, qua plures incredulitatis reos fecit, nihil fidei procurando. Cum deũ hoc gradu expellimus, cui nulla conditio tam propria & deo digna, quàm creatoris teſtimonium præſignauerit, narem cõtrahentes impudentiſſimi Marcionitæ cõuertuntur ad deſtructionem

operum creatoris. Nimirum, inquiunt, grande opus & dignum deo, mũdus. Nunquid ergo creator minime Deus? Planè deus. Ergo nec mundus deo indignus: nihil etenim deus indignum se fecit. Etsi mũdum homini, non sibi fecit: & si omne opus inferius est suo artifice. Et tamen si quale quid fecisse indignũ est deo, quanto indignius deo est nihil eum omnino fecisse, vel indignum, quo posset etiam digniorũ autor sperari? Vt ergo aliquid & de isto huius mundi indigno loquar, cui & apud Græcos ornamenti & cultus, non sordium nomen est, indignas videlicet substantias ipsi illi sapientiæ professores, de quorum ingeniis omnis hæresis animatur, deos pronunciauerunt, vt Thales aquam, vt Heraclitus ignem, vt Anaximenes aërem, vt Anaximander vniuersa cœlestia, vt Strato cœlum & terram, vt Zeno aërem & ætherem, vt Plato sidera, quod genus deorum igneum appellat.

κόσμος.

9 Cum de mundo, consideraudo scilicet & magnitudinem, & vim, & potestatem, & honorem, & decorem, opem, fidem, legem singulorum elementorum, quæ omnibus gignendis, alendis, conficiendis, reficiendisq; conspirãt, vt plerique Physicorum formidauerint initium ac finem mundo constare, ne substantiæ eius tantæ scilicet minus dij haberentur: quas colunt & Persarum Magi, & Ægyptiorum Hierophantæ, & Indorum Gymnosophistæ. Ipsa quoque vulgaris superstitio communis idololatriæ, cum in simulachris de nominibus & fabulis veterũ mortuorum pudet, ad interpretationem naturalium refugit, & dedecus suũ ingenio obumbrat, figurans Iouem in substantiam feruidam, & Iunonem eius in aëream, secundum sonum Græcorum vocabulorum, item Vestam in ignem, & Camenas in aquas, & Magnam matrem in terram, seminalia demessam, lacertis aratam, lauacris rigatam. Sic & Osirin, quod semper sepelitur, & in viuido quæritur, & cum gaudio inuenitur, reciprocarum frugũ & viuidorum elementorum, & recidiui anni fidem argumentantur: Sicut aridæ & ardentis naturæ sacramenta, leones Mithræ philosophantur. Et superiores quidem situ aut statu substantias, sufficit, facilius deos habitas, quàm deo indignas. Ad humilia deficiam. Vnus opinor,

de

de sepibus flosculus, non dico de pratis, vna cuiuslibet maris conchula, non dico de Rubro, vna tetraonis pennula, taceo de pauo, sordidum artificem pronunciabit tibi creatorem? At cum & animalia irrides minutiora, quæ maximus artifex de industria ingeniis aut viribus ampliauit, sic magnitudinem in mediocritate probari docens, quemadmodum virtutem in infirmitate secundum Apostolorum, imitare si potes apis ædificia, formicæ stabula, araneæ retia, bombycis stamina: sustine si potes illas ipsas lectuli & tegetis tuæ bestias, cantharidis venena, muscæ spicula, culicis & tubam & lanceam. Qualia erunt maiora, cum tam modicis aut iuuaris aut læderis, vt nec in modicis despicias creatorem? Postremo te tibi circumfer, intus ac foris considera hominem, placebit tibi vel hoc opus dei nostri, quod tuus dominus ille Deus melior adamauit, propter quem in hæc paupertina elementa de tertio cœlo descendere laborauit, cuius causa in hac cellula creatoris etiam crucifixus est. Sed ille quidem vsque nunc nec aquam reprobauit creatoris qua suos abluit, nec oleũ quo suos vnguit, nec mellis & lactis societatem qua suos infantat, nec panem quo ipsum corpus suum repræsentat, etiam in sacramentis propriis egens mendicitatibus creatoris. At tu super magistrum discipulus, & seruus super Dominum, sublimius illo sapis, destruens quæ ille desiderat. Volo inspicere si ex fide saltẽ, vt non & ipse quæ destruis appetas. Aduersaris cœlo, & libertatẽ cœli in habitationibus captas. Despicis terram planè inimice tuæ carnis matricem, & omnes medullas eius victui extorques? Reprobas & mare, sed vsque ad copias eius quas sanctiorem cibum deputas. Rosam tibi si obtulero, non fastidies creatorem, Hypocrita, vt apocarteresi probes te Marcionitam, id est 10 repudiatorem creatoris (nam hæc apud vos pro martyrio affectari debuisset, si vobis mundus displiceret) in quancunq; materiam resolueris, substantia creatoris vteris. Quãta obstinatio duritiæ tuæ? Deprecias in quibus & viuis & moreris. Post hæc vel ante hæc cũ dixeris esse & illi conditionem suam, & suum mundum, & suũ cœlum, de cœlo quidem illo tertio videbimus, si & ad Apostolũ

Tetraon.

vestrum discutiendum peruenerimus. Interim quæcunq; substantia est, cum suo vtique Deo apparuisse debuerat. At nunc quale est vt Dominus à x 11. Tiberij Cæsaris reuelatus sit, substantia vero à x v. iam Seueri Imperatoris nulla omnino comperta sit, quæ friuolis creatoris præcellens vtique latere desisset, non latente iam Domino suo & autore? Et ideo si ipsa non potuit manifestari in hoc mundo, Quomodo Dominus paruit eius in hoc mundo? Si dominum cœpit hic mundus, cur substantiam capere non potuit, nisi Domino fortasse maiorem? Iam nunc de loco quæstio est, pertinens & ad mundum illum superiorem, & ad ipsum Deum eius. Ecce enim si ille habet mundum suum infra se super creatorem, in loco vtiq; fecit eũ, cuius spaciũ vacabat inter pedes suos & caput creatoris. Ergo & deus ipse in loco erat, & mundum in loco faciebat. Et erit iam locus ille maior, & deo & mundo. Nihil enim non maius est id quod capit, eo quod capitur. Et videndũ ne qua adhuc illic vacent subcisiua, in quib. & tertius aliquis stipare deus se cum mundo suo possit. Ergo iam incipe deos computare. Erit enim & locus deus, non tantum quâ Deo maior, sed & quâ innatus & infectus, ac per hoc ęternus, & Deo par, in quo semper deus fuerit. Dehinc si & ille mundum ex aliqua materia subiacente molitus est, innata & infecta & contemporali deo, quemadmodum de creatore Marcion sentit, redigis & hoc ad maiestatem loci, qui & deũ & materiam duos deos clusit. Et materia enim Deus, secundum formam diuinitatis, innata scilicet, & infecta, & æterna. Aut si de nihilo molitus est mundum, hoc & de creatore sentire cogetur, cui materiam subiicit in substantia mundi. Sed ex materia & ille fecisse debebit, eadem ratione occurrente illi quoque deo, quæ opponeretur creatori, vt æque Deo. Atque ita
Factor. tres interim mihi deos numera Marcionis, Factorem, &
Locus. Locum, & Materiam. Proinde & creatorem in loco facit,
Materia. vtique eadem cõditione censendo: & materiã ei subiicit,
Malum. vtique innatam & infectam & hoc nomine æternam, vt domino. Amplius, & Malum materiæ deputans, innatũ innatæ, infectum infectæ, & æternum æternæ, quartum iam hic deũ fecit. Habes igitur in superioribus tres substantias

ſtantias diuinitatis, in inferioribus quatuor. His cum accedunt & ſui Chriſti, alter qui apparuit ſub Tiberio, alter qui à creatore promittitur, manifeſtam iam fraudē Marcion patitur ab eis, qui duos illū deos inferre præſumunt, cum nouem aſſignet licet neſciēs. Non comparente igitur mundo alio, ſicut nec deo eius, conſequens eſt vt duas ſpecies rerum, viſibilia & inuiſibilia duobus autoribus deis diuidant, & ita ſuo deo inuiſibilia defendant. Quis autem poterit inducere in animum niſi ſpiritus hæreticus, eius eſſe inuiſibilia qui nihil viſibile præmiſerit, quā eius qui viſibilia operatus, inuiſibilium quoque fidem fecerit: cū iuſtius multo ſit aliquibus exemplatiis annuere quàm nullis? Videbimus & Apoſtolus cui autori inuiſibilia deputet, cum & illum explorauerimus. Nunc enim cōmunibus plurimum ſenſibus, & argumentationibus iuſtis, ſecuturæ ſcripturarū quoque aduocationi fidem ſternimus, confirmantes diuerſitatem hanc viſibilium & inuiſibilium à deo creatore deputandam, ſicuti tota operatio eius ex diuerſitatibus conſtat, ex corporalibus & incorporalibus, ex animalibus & inanimalibus, ex vocalibus & mutis, ex mobilibus & ſtatiuis, ex genitalibus & ſterilibus, ex aridis & ſiccis, ex calidis & frigidis. Sic & hominem ipſum diuerſitas temperauit, tam in corpore quā in ſenſu. Alia membra fortia, alia infirma: alia honeſta, alia inhoneſta, alia gemina, alia vnica: alia comparia, alia diſparia. Proinde & in ſenſu nunc lætitia, nunc anxietas: nunc amor, nunc odium: nunc ira, nunc lenitas. Quod ſi ita eſt vt æmula inter ſe conditionis vniuerſitas, iſta modulata ſit, iā igitur & viſibilibus inuiſibilia debentur, non alteri autori deputanda, quàm cui & æmula eorū ipſum creatorem diuerſum notant, iubentem quæ prohibuit, & prohibentem quæ iuſſit, percutientem & ſanantem. Cur in hac ſola ſpecie vniformem eum capiunt viſibilium ſolummodo conditorem, quem proinde credendum ſit, & viſibilia & inuiſibilia condidiſſe, quemadmodū & vitam & mortem, & mala & pacem? Et vtique ſi illa inuiſibilia maiora ſunt viſibilibus creaturis ſuo loco magnis, ſic quoq; cōgruit eius eſſe maiora, cuius & magna, quia nec magna ne dum maiora ei competant, cuius nec modica

comparent. His compressi, erumpunt dicere: Sufficit vnicum hoc opus deo nostro, quod hominẽ liberauit summa & præcipua bonitate sua, & omnibus locustis anteponenda, ô deum maiorem, cuius tam magnum opus nõ potuit inueniri, quàm in homine dei minoris. Enimuero prius est vt probes eum esse per quæ deum probari oportet, per opera, tũc deinde per beneficia. Primo enim quæritur an sit, & ita qualis sit. Alterum de operibus, alterum de beneficiis dei dignoscitur. Cæterũ non quia liberasse dicitur hominem, ideo esse eum constat: sed si esse constiterit, tunc & liberasse dicetur, vt & an liberauerit constet, quia potuerit & esse, & non liberasse. Quomodo ergo quia liberasse dicetur, etiam esse credetur, cum potuerit & esse, & non liberasse? Nunc in isto articulo ab ignoti dei quæstione deducto, satis constitit, tam nihil illum cõdidisse, quàm debuisse condidisse, vti cognosceretur ex operibus, quia si fuisset, cognosci debuisset. Et vtique à primordio rerum: deum enim non decuisse latuisse. Regrediar necesse est ad originem quæstionis dei ignoti, vt cæteros quoque ramulos eius excutiam. Primo enim quæri oportebit, qui postea se protulerit in notitiam, cur postea & non à primordio rerum: quibus vtique necessarius, quâ Deus, & quidem melior, quo necessarior latere non debuit? Non enim potest dici non fuisse aut materiam aut causam cognoscendi deum, cum & homo à primordio esset in seculo, cui nunc subuenit, & malicia creatoris, aduersus quam & bonus subuenit. Igitur aut ignorauit & causam & materiam suæ reuelationis necessariæ, aut dubitauit, aut non potuit, aut noluit. Omnia hæc deo indigna, maxime optimo. Sed & hunc locum alibi implebimus exprobratione seræ reuelationis, sicut nunc sola demonstratione. Processerit age iam in notitiam quando voluit, quando potuit, quando hora fatalis aduenit: fortasse enim ἀναβιβάζων ei obstabat, aut aliquæ maleficæ, aut Saturnus quadratus, aut Mars trigonus. Nam & Mathematici plurimum Marcionitæ: nec hoc erubescentes, de ipsis etiam stellis viuere creatoris. Tractandum & hic de reuelationis qualitate, an digne cognitus sit, vt cõstet an vere, & ita credatur esse quem digne constiterit reuelatum

Anabibazō, hoc est, ascendens.

latum

latum:digna enim deo probabunt deum. Nos definimus
deum primo natura cognoſcendum,deinde doctrina re-
cognoſcendum:natura ex operibus,doctrina ex prædica-
tionibus. Sed cui nulla natura eſt , naturalia inſtrumenta
non ſuppetunt. Ergo vel prædicationibus reuelationem
ſui debuerat operari, maxime aduerſus eum reuelandus,
qui & conditionis & prædicationis operibus tot ac tan-
tis,vix tamen hominem fide impleuerat. Quomodo ita-
que reuelatus eſt , ſi per humanam coniecturam negas
deum aliàs cognoſci poſſe quàm per ſemetipſum:nec tã-
tum ad formam prouocans creatoris,verum & ad condi-
tionem tam diuinæ magnitudinis quàm humanæ me-
diocritatis:ne maior deo homo videri poſſit , qui non cũ
non vltro volentem cognoſci,ſuis viribus quodammodo
in publicum agnitionis extraxerit:cum humana medio-
critas facilius deos fingere ſibi norit, ſecũdum totius æui
experimenta, quàm verum ſectari, quem natura iam in-
telligunt. Alioquin ſi ſic homo deũ commentabitur,quo-
modo Romulus Conſum,& Tatius Cloacinam , & Ho-
ſtilius Pauorem,& Metellus Alburnum , & quidam ante
hoc tempus Antinoum,hoc aliis licebit:nos Marcionem
naucleꝛum nouimus,non regem nec Imperatorem.Imò
inquiunt Marcionitæ,deus noſter,etſi non ab initio , etſi
non per conditionem, ſed per ſemetipſum reuelatus eſt,
in Chriſto Ieſu.Dabitur & in Chriſtũ, liber de omni ſta-
tu eius.Diſtingui enim materias oportet , quo plenius &
ordinatius retractentur.Interim ſatis erit , ad præſentem
gradum ita occurrere,vt oſtendam Chriſtum Ieſum non
alterius dei circumlatorem quàm creatoris, & quidẽ pau
cis.Anno x v.Tiberij Chriſtus Ieſus de cœlo manare di-
gnatus eſt,ſpiritus ſalutaris:Marcionis ſalutis,qui ita vo-
luit,quoto quidem anno Antonini maioris de Ponto ſuo
exhalauerit aura canicularis non curaui inueſtigare , de
quo tamen conſtat. Antoninianus hæreticus eſt , ſub Pio
impius. A Tiberio autem vſque ad Antoninum anni ferè 12
c x v. & dimidium anni cum dimidio menſis : tantun-
dem temporis ponunt inter Chriſtum & Marcionem.
Cum igitur ſub Antonino primus Marcion hunc deum
induxerit , ſicuti probauimus, ſtatim qui ſapis plana res

eſt . Præiudicant tempora quod ſub Antonino primum proceſſit, ſub Tiberio non proceſſiſſe, id eſt deum Antonini, imperij Tiberiani non fuiſſe: atque ita non à Chriſto reuelatum, quem conſtat à Marcione primum prædicatum. Hoc nunc vt probem conſtare, quod ſupereſt ab ipſis aduerſariis ſumam. Separatio legis & euãgelij, proprium & principale opus eſt Marcionis:nec poterunt negare diſcipuli eius quod in ſummo inſtrumento habent, quo denique initiatur & indurantur in hanc hæreſem. Nam hæ ſunt Antitheſes Marcionis,id eſt contrariæ oppoſitiones,quæ conantur diſcordiam euangelij cum lege committere , vt ex diuerſitate ſententiarum vtriuſque inſtrumenti, diuerſitatem quoque argumententur deorum. Igitur cum ea ſeparatio legis & euangelij, ipſa ſit quæ alium deum euangelij inſinuauerit, aduerſus deum legis, apparet ante eam ſeparationem deũ in notitia non fuiſſe, qui ab argumento ſeparationis innotuit: atque ita non à Chriſto reuelatum, qui fuit ante ſeparationem, ſed à Marcione commentatum, qui inſtituit ſeparationem aduerſus euangelij legíſque pacem, quam retro illæſam & inconcuſſam ab apparentia Chriſti vſque ad audaciam Marcionis, illa vtique ratio ſeruauit,quæ non alium & deum legis & euangelij tuebatur,præter creatorem, aduerſus quem tanto poſt tempore ſeparatio à Pontico immiſſa eſt. Huic expeditiſſimæ probationi defenſio quoq; à nobis neceſſaria eſt,aduerſus obſtrepitacula diuerſę partis.Aiunt enim Marcionem non tam innouaſſe regulã ſeparatione legis & euangelij,quàm retro adulteratam recuraſſe.O Chriſte patiẽtiſſime domine,qui tot annis interuerſionem prædicationis tuę ſuſtinuiſti,donec ſcilicet tibi Marcion ſubueniret. Nam & ipſum Petrum cæteróſque, columnas apoſtolatus,à Paulo reprehenſos opponunt,quod non recto pede incederent ad euãgelij veritatem: ab illo certè Paulo qui adhuc in gratia rudis, trepidans denique ne in vacuum cucurriſſet aut curreret, tunc primum cum anteceſſoribus Apoſtolis conferebat. Igitur ſi feruenter adhuc vt Neophytus, aduerſus Iudaiſmum aliquid in conuerſatione reprehendendum exiſtimauit, paſſiuum ſcilicet

conui-

conuictum, postmodum & ipse vsu omnibus omnia futurus vt omnes lucraretur, Iudæis quasi Iudæus, & eis qui sub lege tanquam in lege: tu illam solius cõuersationis placituræ postea accusatori suo reprehensionem, suspectã vis haberi etiam de prędicationis erga Deũ pręuaricatione. Atquin de prædicationis vnitate, quod suprà legimus, dextras iunxerãt, & ipsa officij distributione de
euangelij societate condixerant. Sicut & alibi, Siue ego, 13
inquit, siue illi, sic prædicamus. Sed & si quosdam falsos fratres irrepsisse describit, qui vellent Galatas ad aliud euangelium transferre, ipse demonstrat adulterium illud euangelij non ad alterius Dei & Christi fidem trãsferendam, sed ad disciplinam legis conseruandam, habuisse intentionem, deprehendens scilicet illos circuncisionẽ vindicantes, & obseruantes tẽpora, & dies, & menses, & annos Iudaicarum ceremoniarũ, quas iam exclusas agnouisse debuerant, secundum innouatam dispositionẽ creatoris, olim de hoc ipso prędicantis per prophetas suos, vt per Esaiam: Vetera transierũt, inquit, ecce noua quæ ego nunc facio. Et alibi: Et disponam testamẽtum, non quale disposui ad patres vestros, cùm illos eduxissem de terra Ægypti. Sic & per Hieremiam: Renouate vobis nouamen nouum, & circuncidimini Deo vestro, & circuncidimi præputia cordis vestri. Hanc ergo circuncisionem iam sistens Apostolus, & hoc nouamen: illas quoque vetustates ceremoniarum dissuadebat, de quibus idem cõditor earũ quandoque cessaturis profitebatur, per Osee: Et auertam omnes iucũditates eius, & dies festos eius, & Neomenias, & sabbata, & omnes ceremonias eius. Sic enim & per Esaiam: Neomenias vestràs & sabbata & diẽ magnum non sustineo, ferias & ieiunium, & dies festos vestros odit anima mea. Quod & si creator omnia hæc iam pridem recusauerat, & Apostolus ea iam recusanda pronunciabat, ipsa Apostoli sentẽtia consentanea decretis creatoris, probat non alium deum ab Apostolo prędicatum, quàm cuius decreta cupiebat iam agnosci, falsos & Apostolos & fratres notans in hac causa, qui euangelium Christi creatoris transferrent, à nouitate prænunciata à creatore, ad vetustatem recusatam à creatore. Cæ-

terum si qua nouum deum prædicans, veteris dei legem cupiebat excludere, quare de deo quidē nouo nihil præscribit, sed de vetere lege solummodo: nisi quoniam fide manente in creatorem, sola lex eius concessare debebat? vt & Psalmus ille præcinuerat: Disrumpamus vincula à nobis eorum, & abiiciamus eorum iugum à nobis: Ex quo scilicet tumultuatæ sunt gentes, & populi meditati sunt inania. Astiterunt reges terræ, & magistratus circunuenerūt in vnum, aduersus Dominum & aduersus Christum eius. Et vtique si alius deus prædicaretur à Paulo, nulla disceptatio esset, seruandæ legis, nec ne, non pertinentes scilicet ad dominum nouum, & æmulum legis. Ipsa enim dei nouitas atque diuersitas abstulisset non modò quæstionem veteris & alienæ legis, verum omnem eius mentionem. Sed hic erat totus status quæstionis, quod cùm idem deus legis in Christo prædicaretur, lege eius derogaretur. Stabat igitur fides semper in creatore & Christo eius, sed cōuersatio & disciplina nutabat.

14 Nam & alij de idolothyto edēdo, alij de mulierum velamento, alij de nuptiis vel repudiis, nonnulli de spe resurrectionis disceptabant, de Deo nemo. Nam si fuisset hæc quoque quæstio disceptata, & ipsa apud Apostolū inueniretur, vel quanto principalis. Quod si post Apostolorum tempora adulterium veritas passa est, circa dei regulam, ergo iam Apostolica traditio nihil passa est in tempore suo circa dei regulam. Et non alia agnoscenda erit traditio apostolorum, quàm quæ hodie apud ipsorum ecclesias æditur. Nullam autem Apostolici census ecclesiam inuenias, quæ non in creatore Christianizet. Aut si hæ erunt à primordio corruptæ, quæ erunt integræ? nimirum aduersariæ creatoris. Exhibe ergo aliquam ex tuis Apostolici census, & obduxeris. Igitur cum omnibus modis constet alium Deum in regula sacramenti istius non fuisse à Christo vsque ad Marcionem quàm creatorē, satis iam & probatio nostra muta est, qua osten dimus notitiam dei hæretici ex Euangelij & legis separatione cepisse: & definitio superior instructa est, non esse credendum deum quem homo de suis sensibus composuerit, nisi planè prophetes, id est non de suis sensibus.

Ecclesiæ Apostolorum.

Quod

Quod si Marcion poterit dici, debebit etiã probari. Nihil retractare oportebat: hoc enim cuneo veritatis omnis extruditur hæresis, cùm Christus non alterius dei quàm creatoris circumlator ostenditur. Sed quomodo funditus euertetur Antichristus, nisi cæteris quoque iniectionibus eius elidẽdis locus detur, relaxata præscriptionum defensione? Accedamus igitur iam hinc ad ipsam dei personam, vel potiùs vmbram & phantasma, secũdum Christum ipsius, per ídque examinetur per quod creatori pręfertur. Et vtique erunt regulæ certæ ad exanimandam dei bonitatem. Sed priùs est vt inueniam illam & apprehendam, & ita ad regulas perducam. Cùm enim circumspicio tempora nusquam est, à primordio materiarum, & introitu causarum, cum quibus debuerat inueniri, exinde agens quo agi habuit. Erat enim iam mors, & aculeus mortis delictum, & ipsa malitia creatoris, aduersus quam subuenire deberet alterius dei bonitas, primæ huic regulæ diuinæ bonitatis occurrens, si se naturalem probaret, statim succurrens, vt causa cœpit. Omnia enim in deo naturalia & ingenita esse debebunt, vt sint æterna secundum statum ipsius, ne obuenientia & extranea reputentur, ac per hoc temporalia & æternitatis aliena: ita & bonitas perennis exigetur in deo, quę in thesauris naturalium proprietatum reposita & parata antecederet causas & materias suas: & primam quamque susciperet, non despiceret & destitueret si antecedebat. Denique & hic non minus quæram, cur non à primordio operata sit bonitas eius, quam de ipso quæsiuimus, cur non à primordio sit reuelatus? Quid ni? qui per bonitatem reuelari haberet, si qui fuisset. Non posse quid, deo non licet, nedum naturalibus suis fungi: quæ si continentur quo minus currant, naturalia non erunt. Et ocium enim sui natura non nouit: hinc censetur, si agatur. Sic nec noluisse videbitur exercere bonitatem interim naturæ nomine. Natura enim se non potest nolle, quæ se ita dirigit, vt si cessauerit non sit. Sed cessauit aliquando in deo Marcionis de opere bonitatis. Ergo non fuit naturalis bonitas, quæ potuit aliquando cessasse, quod naturalibus non licet. Et si non erit naturalis, iam nec æterna credenda:

Cuneo veritatis extruditur hæresis.

nec deo par,quia non æterna,dum nō naturalis: quæ de-
nique nullam ſui perpetuitatem,aut de præterito conſti-
tuat,aut de futuro repromittat.Nam & à primordio non
fuit,& in finem ſine dubio non erit. Poteſt enim & non
eſſe quandoque, ſicut non fuit aliquando. Igitur cùm
conſtet in primordio ceſſaſſe bonitatem dei illius: non
enim à primordio liberauit hominem: & voluntate po-
tiùs eam quàm infirmitate ceſſaſſe, iam volūtas ſuppreſ-
ſæ bonitatis, finis inuenietur malignitatis. Quid enim
tam malignū quàm nolle prodeſſe cùm poſſis? quàm vti-
litate cruciari,quàm iniuriam ſinere?Totū denique crea-
toris elogium in illum reſcribetur, qui ſæuitias eius, bo-
nitatis ſuæ mora iuuit. Nam in cuius manu eſt quid, ne
fiat,eius iam deputatur cùm iam fit.Homo damnatur in
mortem ob vnius arbuſculæ delibationē, & exinde pro-
ſiliunt delicta cum pœnis,& pereunt iam omnes qui pa-
radiſi nullum ceſpitem norūt. Et hoc melior aliqui deus
16 aut neſcit aut ſuſtinet? Si vt ex hoc melior inueniretur,
quāto creator deterior haberetur, ſatis & in iſto conſilio
malicioſus, qui & illum voluit oneratum operationibus
eius admiſſi, & ſeculum in vexatione detinuit. Quid de
tali medico iudicabis, qui nutriat morbū mora præſidij,
& periculum extendat dilatione remedij,quo pretioſius,
aut famoſius curet? Talis & in deum Marcionis dicenda
ſententia eſt,mali permiſſorem,iniuriæ fautorem,gratiæ
lenocinatorem,benignitatis præuaricatorem,quam non
ſtatim cauſæ ſuæ exhibuit.Planè ſi natura bonus, exhibi-
turus,& non acceſſione:ſi ingenio optimus, & non diſci-
plina:ſi ab æuo deus & non à Tiberio,imò(quod verius)
à Cerdone & Marcione. Tiberio nūc deus ille præſtite-
rit,vt imperio eius diuina bonitas in terris dedicaretur.
Aliam illi regulam prætendo, ſicut naturalia ita ratio-
nalia eſſe in deo omnia.Exigo rationem bonitatis: quia
nec aliud quid bonum haberi liceat, quod non rationa-
liter bonum ſit,nedum vt ipſa bonitas irrationalis de-
prehendatur Facilius malum cui rationis aliquid affue-
rit,pro bono habebitur, quàm vt bonum ratione deſer-
tum non pro malo iudicetur. Nego rationalem bonita-
tem dei Marcionis, iam hoc primo quòd in ſalutem pro-

ceſſerit

cesserit hominis alieni. Scio dicturos: atquin hāc esse principalem & perfectam bonitatem, cum sine vllo debito familiaritatis, in extraneos voluntaria & libera effunditur, secūdum quam inimicos quoque nostros & hoc nomine iam extraneos diligere iubeamur. Cùm ergo non à primordio hominē respexit, à primordio extraneum, cessando præiudicauit cum extranea nihil sibi esse. Cæterum disciplinam diligendi extraneum vel inimicum, antecessit præceptum diligendi proximum tanquam teipsum. Quod & si ex lege creatoris, & tu quoq; illud excipere debebis, vt à Christo non destructum, sed potiùs extructum. Nam quo magis proximum diligas, diligere iuberis inimicum & extraneum. Exaggeratio est debitæ bonitatis, exactio indebitæ. Antecedit autem debita indebitā, vt principalis, vt dignior ministra & comite sua, id est indebita. Prior igitur cū prima bonitatis ratio sit, in rem suam exhiberi ex iustitia, secunda autem in alienam ex redundantia iustitiæ super Scribarum & Pharisæorum, quale est secundam ei rationem referri, cui deficit prima, non habentis proprium hominem, ac per hoc quoque exiguæ? Porrò exigua quæ suum non habuit, quomodo in alienum redūdauit? Exhibe re principalem rationem, & tunc vendica sequentem. Nulla res sine ordine rationalis potest vendicari, tanto abest vt ratio ipsa in aliquo ordinem amittat. Sit nunc & à secundo gradu incipiēs ratio bonitatis in extraneum scilicet, nec secundus illi gradus ratione constabit, alio modo destructus. Tunc enim rationalis habebitur vel secunda in extraneum bonitas, si sine iniuria eius operetur, cuius est res. Quamcunque bonitatem, iustitia prima efficit rationalem. Sic & in principali gradu rationalis erit, cùm in rem suam exhibetur, si iusta sit. Sic & in extraneum rationalis videri poterit, si non sit iniusta. Cæterum qualis bonitas quæ per iniuriam constat, & quidem pro extraneo? fortasse enim pro domestico aliquatenus rationalis habeatur bonitas iniuriosa: pro extraneo verò cui nec proba legitimè deberetur, qua ratione tam iniusta rationalis defendetur? Quid enim iniustius, quid iniquius & improbius, quàm ita alieno benefacere seruo, vt domino

eripiatur, vt alij vẽdicetur, vt aduersus caput domini subornetur, & quidem, quod indignius, in ipsa adhuc domo domini, de ipsius adhuc horreis viuens, sub ipsius adhuc plagis tremens? Talis assertor etiam damnaretur in seculo, nedum plagiator. Non aliter deus Marcionis inrumpens in alienum mundum, eripiens deo hominem, patri filium, educatori alumnum, domino famulũ: vt eum efficiat deo impium, patri irreligiosum, educatori ingratum, domino nequam. Oro te si rationalis bonitas talẽ facit, qualem faceret irrationalis? An putem impudentiorem, quàm qui in aliena aqua alij deo tinguitur, ad alienũ cælum alij deo expanditur, in aliena terra alij deo sternitur, super alienum panem alij deo gratiarum actionibus fungitur, de alienis bonis ob alium Deum nomine eleemosynæ & dilectionis operatur? Quis iste deus tam bonus, vt homo ab illo malus fiat: tam propitius, vt aliũ illi deũ & dominum quidem faciat iratum? Sed deus sicut æternus & rationalis, ita opinor & perfectus in omnibus. Eritis enim perfecti quemadmodum pater vester qui in cælis est. exhibe perfectam quoque bonitatem eius. Et si de imperfecta satis constat, quæ neque naturalis inuenitur, neque rationalis, nunc & alio ordine traducetur: nec iam imperfecta, imò & defecta, exigua, & exhausta, minor numero materiarum suarũ, quæ nõ in omnibus exhibetur. Non enim omnes salui fiunt, sed pauciores omnibus & Iudæis & Christianis creatoris. Pluribus vero pereuntibus, quomodo perfecta defenditur bonitas ex maiore parte cessatrix, paucis aliqua, pluribus nulla, cedens perditioni, partiaria exitij? Quod si plures salui non erunt, erit iam non bonitas, sed malitia perfectior. Sicut enim bonitatis operatio est, quæ facit saluos, ita malignitatis quæ non facit saluos. Magis autem non faciens saluos, dũ paucos facit, perfectior erit in non iuuando quàm iuuando.
17 Non poteris & in creatorem referre bonitatem, in omnes defectionem. Quem enim iudicem tenes, dispensatorem si fortè bonitatis ostendis intelligendum, non profusorem, quod tuo vendicas. Vsqueadeò hac sola eum præfers bonitate creatori, quam si solam profitetur & totam, nulli deesse debuerat. Sed nolo iam de parte maiore

Assertor.
Plagiator.

iore pereuntium, imperfectum bonitatis arguere deum Marcionis: sufficit ipsos quos saluos facit, imperfectæ salutis inuentos, imperfectam bonitatem eius ostendere: scilicet animatenus saluos, carne deperditos, quæ apud illum non resurgit. Vnde hæc dimidiatio salutis, nisi ex defectione bonitatis: Quid erat perfectæ bonitatis, quã totum hominem redigere in salutem, totum damnatum à creatore, totum à deo optimo allectum? Quod si iam & caro tingitur apud illũ, & caro de nuptiis tollitur, & caro in confessione nominis desæuitur, sed & si carni delicta reputantur, præcedit animæ reatus, & culpæ principatus animę potius adscribendus, cui caro ministri nomine occurrit. Carens denique anima caro, hactenus peccat. Ita & in hoc iniusta bonitas: & sic quoque imperfecta, innocentiorem substantiam relinquens in exitium, obsequio nõ arbitrio delinquentem: cuius Christus & si non induit veritatem, vt tuæ hæresi visum est, imaginem tamen eius subire dignatus est. Ipsum quod mentitus est illã, aliquid ei debuit debuisse. Quid est autem homo aliud quàm caro? Si quidem nomen hominis, materia corporalis, non animalis, ab autore sortita est. Et fecit hominẽ Deus, inquit, limum de terra, non animam: anima enim de afflatu. Et factus est homo in animam viuã. Quis? vtique qui de limo. Et posuit deus hominẽ in paradiso: quod finxit, non quod flauit: qui caro nunc, non qui anima. Itaque si ita est quo ore contendes perfectum bonitatis titulum, quæ non iam à partitione speciali hominis liberandi defecit, sed à proprietate generali? Si plena est gratia, & solida misericordia quæ soli animæ salutaris est, plus præstat hæc vita, qua toti & integri fruimur. Cæterũ ex parte resurgere, multari erit, non liberari. Erat & illud perfectæ bonitatis, vt homo liberatus in fidem dei optimi, statim eximeretur de domicilio atq; dominatu dei sæui. At nũc & febricitas ô Marcionita, & cæteros tribulos & spinas dolor carnis tuæ tibi ædit: nec fulminibus tãtum, aut bellis, & pestibus aliisq; plagis creatoris, sed & scorpiis eius obiectus, in quo te putas liberatum de regno eius, cuius te muscæ adhuc calcant? Si de futuro erutus es, cur non & de præsenti, vt perfectè sis: alia est nostra conditio, apud

Probat resurrectionem carnis.

autorem, apud iudicem, apud offenſum principem generis. Tu tantummodo bonum præfers, non potes autem perfectè bonum oſtendere, à quo non perfectè liberaris. Quod attinet ad bonitatis quęſtionem, his lineis deduximus eam minimè deo adęquari, vt neque ingenitam, neque rationalem, neque perfectam, ſed & improbã & iniuſtam, & ipſo iam bonitatis nomine indignã: quod ſcilicet in quantum deo congruat, in tantum deum nõ eſſe conueniat, qui de tali bonitate etiam præferatur, nec de tali modo, verũ & ſola. Iam enim & hoc diſcuti par eſt, an deus de ſola bonitate cẽſendus ſit, negatis cæteris appendicibus ſenſibus & affectibus, quos Marcionitæ quidem à deo ſuo abigunt in creatorem, nos verò & agnoſcimus in creatore, vt deo dignos. Et ex hoc quoque negabimus deum, in quo non omnia quæ deo digna ſint, conſtent. Si aliquem de Epicuri ſchola deum, affectauit Chriſti nomine titulare, vt quod beatũ & incorruptibile ſit, neque ſibi, neque alij moleſtias præſtet (hãc enim ſententiam ruminans Marcion, remouit ab illo ſeueritates & iudiciarias vires) aut in totum immobilem & ſtupentem deum concepiſſe debuerat: & quid illi cum Chriſto moleſto & Iudæis per doctrinã, & ſibi per Ieſum? aut & de cæteris motibus eum agnouiſſe: & quid illi cum Epicuro, nec ſibi nec Chriſtianis neceſſario? Ecce enim hoc ipſo quod retrò quietus, qui nec noticiam ſui aliquo interim opere curauerit, poſt tantum æui ſenſerit in hominis ſalutem, vtique per voluntatem, nónne concuſſibilis tunc fuit nouæ voluntati, vt & cæteris motibus videatur

Deus de Epicuri ſchola.

Epicurus.

18 obnoxius? Quæ autem voluntas ſine concupiſcentiæ ſtimulo eſt? Sed & cura accedet voluntati. Quis enim volet quid, & concupiſcet, & non curabit? Igitur cùm & voluit & cõcupiit in hominis ſalutem, iam & ſibi & aliis negocium fecit, Epicuro nolente, conſiliario Marcionis. Nam & aduerſarium ſibi cõſtituit, ipſum illud, aduerſus quod & voluit & concupiit & curauit, ſiue delictum, ſiue mortem: in primis ipſum arbitrum eorum, & dominũ hominis creatorẽ. Porrò nihil ſine æmulatione decurret, quod ſine aduerſario non erit. Denique volens & concupiſcẽs, & curans hominem liberare, hoc ipſo iam æmulatur, &

cum

eum à quo liberat, aduersus eũ scilicet sibi liberaturus: eũ de quibus liberat, in alia liberaturus. Proinde enim æmulationi occurrãt necesse est officiales suæ in ea quę æmulatur, ira, discordia, odiũ, dedignatio, indignatio, bilis, nolẽtia, offẽsa. Hæc omnia si æmulationi assistunt, ęmulatio autẽ liberãdo homini procurat, liberatio autẽ hominis operatio bonitatis est, nõ poterit ea bonitas sine suis dotibus, id est sine sensib⁹ & affectibus per quos administratur aduersus creatorẽ: ne sic quoq; irrationalis pręscribatur, si careat & sensibus & affectibus debitis. Hæc multo plenius defendemus in causa creatoris, in qua & exprobrãtur. At hic sufficit peruersissimũ deum ostendi, in ipso præconio solitariæ bonitatis quã nolũt ei asscribere eiusmodi motus animi, quos in creatore reprehendunt. Si enim neq; æmulatur, neque irascitur, neque dãnat, neq; vexat, vtpote qui nec iudicẽ præstat: nõ inuenio quomodo illi disciplinarũ ratio cõsistat, & quidẽ plenior. Quale est enim vt præcepta cõstituat nõ executurus, vt delicta prohibeat non vindicaturus, quia nõ iudicaturus: extraneus scilicet ab omnibus sensibus seueritatis & animaduersionis. Cur enim prohibet admitti, quod nõ defendit admissum? cũ multo rectius non prohibuisset quod defensurus non esset, quàm vt nõ defenderet quod prohibuisset: imò & permisisse directò debuit, sine causa prohibiturus, nõ vt defensurus. Nã & nunc tacitè permissum est, quod sine vltione prohibetur. Et vtique nõ aliud prohibet admitti, quàm quod nõ amat fieri. Stupidissimus ergo qui nõ offenditur facto, quod non amat fieri: quando offensa comes sit frustratæ volũtatis. Aut si offenditur, debet irasci: si irascitur, debet vlcisci. Nã & vltio fructus est iræ, & ira debitũ offensæ, & offensa, vt dixi, comes frustratę volũtatis. Sed nõ vlciscitur, ergo nec offenditur. Sed non offenditur, ergo nec læditur voluntas eius, cũ fit quod fieri noluit: & fit iam delictum secundum voluntatem eius, quia non fit aduersus voluntatem, quod non lædit voluntatẽ. Aut si hoc erit diuinæ virtutis siue bonitatis, nolle quidem fieri, & prohibere fieri, nõ moueri tamen si fiat: Dicimus iam motum esse illum qui noluit: & vanè nõ moueri ad factum, qui motus sit ad non faciendum, quando

Vltio. *Ira.* *Offensa.*

noluit fieri. Nolendo enim prohibuit: non enim & iu-
dicauit, nolendo fieri, & idcirco prohibendo? non facien-
dum enim iudicauit, & prohibendum pronunciauit. Er-
go & ille iam iudicat: si indignum est deum iudicare. aut
si eatenus dignum est deum iudicare, quâ tantummodo
nolit & prohibeat, non enim defendat admissum: atquin
nihil deo tam indignum quàm non exequi quod noluit,
& prohibuit admitti. Primò quod qualicunque sententię
suæ & legi, debeat vindictam in autoritatem & obsequij
necessitatē. Secundò, quia æmulum sit necesse esse, quod
noluit admitti, & nolendo prohibuit. Malo autem par-
cere deum, indignius sit, quàm animaduertere: & quidē
deo optimo, qui non aliàs plenè bonus sit, nisi mali ęmu-
lus, vti boni amorem odio mali exerceat, & boni tute-
lam expugnatione mali impleat. Sed iudicat planè ma-
20 lum nolendo, & damnat prohibendo: dimittit autem nō
vindicando, & absoluit non puniendo. ô deum veritatis
præuaricatorem, sententiæ suæ circumscriptorem. Timet
damnare quod damnat, timet odisse quod non amat: fa-
ctum finit quod fieri non finit: mauult ostēdere quid no-
lit, quàm probare. Hoc erit bonitas imaginaria: discipli-
na, phantasma: & ipsa trāsfunctoria præcepta, secura de-
licta. Audite peccatores, quíque nōdum hoc estis, vt esse
possitis: deus melior inuentus est, qui nec offenditur, nec
irascitur, nec vlciscitur, cui nullus ignis coquitur in gehē-
na, cui nullus dentium frendor horret in exterioribus te-
nebris, bonus tantum est. Denique prohibet delinquere,
sed literis solis. In vobis est, si velitis illi obsequium subsi-
gnare, vt honorem deo habuisse videamini: timorem e-
nim nō vult. Atque adeo præ se ferunt Marcionitæ, quod
deum suū omnino non timeant: malus autem, inquiunt,
timebitur, bonus autem diligitur. Stulte, quem domi-
num appellas, negas timendum: cum hoc nomen pote-
statis sit etiam timendæ. At quomodo diliges, nisi timeas
non diligere? Planè nec pater tuus est, in quem compe-
tat & amor propter pietatem, & timor propter potesta-
tem: nec legitimus dominus, vt diligas propter humani-
tatem, & timeas propter disciplinam. Sic denique plagia-
rij diliguntur, non etiam timentur. Non enim timebitur,
nisi

nisi iusta & ordinaria dominatio: diligi autem potest etiam adultera. Sollicitatione enim constat, non autoritate: & adulatione, non potestate. Quid denique adulãtius quàm delicta non exequi? Age itaque qui deũ non times quasi bonum, quid non in omnem libidinẽ ebullis, summum quod sciam fructum vitæ omnibus qui deum non timent? Quid non frequentas tam solemneis voluptates Circi furentis, & caueæ sæuientis, & scenæ lasciuientis? Quid nõ & in persecutionibus statim oblata acerra animam negatione lucraris? Absit, inquis, absit. Ergo iam times delictum, & timendo probasti illum timeri, qui prohibet delictum. Aliud est si eadẽ dei tui peruersitate, quẽ non times obseruas, qua & ille quod non vindicat prohibet. Multo adhuc vanius, cum interrogati, quid fiet peccatori cuique dei illorum, respondent, abiici illum quasi ab oculis. Nónne & hoc iudicio agitur? iudicatur enim abiiciendus, & vtique iudicio damnationis: nisi in salutẽ abiiciatur peccator, vt & hoc deo optimo competat. Et quid erit abiici, nisi amittere id quod erat consecuturus si non abiiceretur? id est salutem. Ergo salutis in detrimentum abiicietur: & hoc decerni nõ poterit nisi ab irato, & offenso, & executore delicti, id est iudice. Exitus autẽ illi abiecto quis? ab igne, inquiunt, creatoris deprehendetur. Adeò ne nullum habet elementũ, vel in hãc causam prouisum, quò peccatores suos vel sine sæuitia relẽget, ne illos dedat creatori? Quid tũc creator? Credo sulphuratiorem eis gehennã præparabit, vt blasphemis suis scilicet: nisi quod deus zelotes fortasse an desertoribus aduersarij parcet? ô deum vsquequaq; peruersum, vbiq; irrationalem, in omnibus vanũ, atque ita neminem: Cuius nõ statum, non conditionẽ, non naturam, non vllum ordinem video consistere, iã nec ipsum fidei eius sacramentũ. Cui enim rei baptisma quoq; apud eũ exigitur, si remissio delictorũ est? Quomodo videbitur delicta dimittere, qui nõ videbitur retinere? quia retineret, si iudicaret. Si absolutio mortis est, quomodo absolueret à morte, qui non deuinxit ad mortem? deuinxisset enim, si à primordio damnasset. Si regeneratio est hominis, quomodo regenerat qui non generauit? Iteratio enim nõ competit ei, à quo quid

nec ſemel factum eſt. Si conſecutio eſt ſpiritus ſancti, quo
modo ſpiritum attribuet, qui animam non prius cõtulit?
quia ſuffectura eſt quodammodo ſpiritus anima. Signat
21 igitur hominem nunquã apud ſe reſignatum: Lauat ho-
minem nunquam apud ſe coinquinatum: & in hoc totũ
ſalutis ſacramẽtum, carnem mergit exortem ſalutis. Nec
ruſticus terram rigabit fructum non relaturam, niſi tam
vanus, quàm deus Marcionis, proinde cum tantam ſiue
ſarcinam, ſiue gloriã, infirmiſſimæ aut indigniſſimæ car-
ni imponit ſanctitatẽ. Quid dicam autẽ de diſciplinæ va-
nitate, qua ſanctificat ſubſtantiam ſanctam? Quid autem
onerat infirmam, aut exornat indignam? Quid nõ ſalute
remunerat, quam onerat vel exornat? Quid fraudat, mer
cedem operis non rependens carni ſalutem? Quid & ho-
norẽ ſanctitatis in illa mori patitur? Non tinguitur apud
illum caro niſi virgo, niſi vidua, niſi cœlebs, niſi diuortio
baptiſma mercata, quaſi nõ etiam ſpadonibus ex nuptiis
nata. Sine dubio ex damnatione coniugij, inſtitutio iſta
cõſtabit. Videamus an iuſta, non quaſi deſtructuri felici-
Nicolaitæ. tatẽ ſanctitatis, vt aliqui Nicolaitę aſſertores libidinis at-
que luxurię, ſed qui ſanctitatem ſine nuptiarũ damnatio-
ne nouerimus, & ſectemur, & præferamus, non vt malo
bonum, ſed vt bono melius. nõ enim proiicimus, ſed de-
ponimus nuptias: nec pręſcribimus, ſed ſuademus, ſancti-
tatem ſeruantes, & bonũ, & melius, pro viribus cuiuſque
Matrimoniũ ſectando: Tunc denique coniugium exertè defendentes
cum inimicè accuſatur, ſpurcitię nomine in deſtructionẽ
creatoris, qui proinde coniugium pro rei honeſtate be-
nedixit, in crementum generis humani, quemadmodum
& vniuerſum conditionis in integros & bonos vſus. Non
ideo autem & cibi damnabuntur, quia operoſius exquiſi-
ti, in gulam committunt: vt nec veſtitus ideo accuſabun-
tur, quia pretioſius comparati, in ambitionem tumeſcũt.
Sic nec matrimonij res ideo deſpuẽtur, quia intemperan-
tius diffuſæ in luxuriã inardeſcunt. Multum differt inter
cauſam & culpam, inter ſtatũ & exceſſum. Ita huiuſmodi
non inſtitutio, ſed exorbitatio reprobanda eſt, ſecundum
cenſuram inſtitutoris ipſius, cuius eſt tam, Creſcite &
multiplicamini, quàm & Non adulterabis, & vxorem
proximi

proximi tui non concupiſces: morte punientis, & inceſtam ſacrilegam, atque monſtruoſam in maſculos & in pecudes libidinum inſaniam. Sed & ſi nubendi iam modus ponitur, quem quidem apud nos ſpiritalis ratio Paracleto autore defendit, vnum in fide matrimoniũ præſcribens, eiuſdem erit modum figere, qui modũ aliquando diffuderat: is colliget, qui ſparſit: is cædet ſyluam, qui plantauit: is metet ſegetem, qui ſeminauit: is dicet, Supereſt vt & qui vxores habent, ſic ſint quaſi non habeant, cuius & retro fuit, Creſcite & multiplicamini: eiuſdem finis cuius & initium. Non tamen accuſanda cæditur ſylua, nec vt damnãda ſecatur ſeges, ſed vt tempori ſuo parens. Sic & connubij res non vt mala ſecurem & falcem admittit ſanctitatis, ſed vt matura defungi, vt ipſi ſanctitati reſeruata, cui cædendo præſtat & eſſe. Vnde iam dicam deum Marcionis, cum matrimonium vt malum & impudicitiæ negocium reprobat, aduerſus ipſam facere ſanctitatem, cui videtur ſtudere, Materiã enim eius eradit. Quia ſi nuptiæ non erunt, ſanctitas nulla eſt. Vacat enim abſtinentiæ teſtimonium, cum licentia eripitur. Quoniam ita quædam in diuerſis probãtur. Sicut & virtus in infirmitate perficitur, ſic & abſtinentia nubẽdi in facultate dignoſcitur. Quis denique abſtinens dicetur, ſublato eo à quo abſtinendum eſt? Quæ temperantia gulæ in fame? quæ ambitionis repudiatio in egeſtate? quæ libidinis infrenatio in caſtratione? Iam vero ſementem generis humani compeſcere totum, neſcio an hoc quoque optimo deo congruat. Quomodo enim ſaluum hominem volet, quem vetat naſci, de quo naſcitur auferendo? quomodo habebit in quo bonitatem ſuã ſignet, quẽ eſſe non patitur? Quomodo diligit, cuius originem non amat? Timet forſitan redundantiam ſobolis, ne laboret plures liberando, ne multos faciat hæreticos, ne generoſiores habeat Marcionitas ex Marcionitis. Non erit immanior duritia Pharaonis naſcentium enecatrix. nam ille animas adimit, hic non dat. Ille aufert à vita, hic non admittit in vitam. Nihil apud ambos de homicidio differt. ſub vtroque homo interficitur, ſub altero iam æditus, ſub altero ædẽdus. Gratus eſſes ô dee hæretice, ſi iſſes

Montanizat hic.

in diſpoſitionem creatoris, quòd marem & fœminam miſcuit: vtiq; enim & Marcion tuus ex nuptiis natus eſt. Satis hæc de deo Marcionis, quem & definitiones vnicæ diuinitatis, & conditiones ſtatuum eius, omnino nõ eſſe confirmant. Sed & totius opuſculi ſeries in hoc vtiq; ſuccedit. Proinde ſi cui minus quid videmur egiſſe, ſperet reſeruatũ ſuo tempori, ſicut & ipſarum ſcripturarum examinationem, quibus Marcion vtitur.

ARGVMENTVM LIBRI SEQVENtis.

QVemadmodum primo libro Deum Marcionis eſſe nõ poſſe validiſsimis argumẽtis comprobauit, ſic hoc ſecundo quicquid vnquam à deo patre & creatore factum eſt, ſapientiſsime factum demonſtrat, proinde præter hunc non alium credendum. Atque in ipſo quidem libri veſtibulo curioſitatis quoſdam notat, qui humanæ conditionis obliti magno ſupercilio de diuinis cenſuram peragunt, Marcionitarum temeritatem taxans. Mox exorſus inſtitutam diſputationem, creatoris bonitatem probat nõ nuperam eſſe, ſed æternam. Quod dum facit, creationem hominis & mundi recenſet, & de lege commeminit quã homini deus præſcripſit. Quoniam autem in hac re verſantes hæretici, vrgere ſolebant orthodoxos, Cur deus paſſus ſit hominem labi, quando bonus eſt, quando futuri præſcius, quando prohibere potuit, alioqui non omnipotens auditurus: ad hanc quæſtionem argute reſpondet, materiam liberi arbitrij elegantiſsime explicãs, & oſtendens bonitatem dei ſemper cum ratione conſpirare: proinde ob grauitatem, patientiam ac fidem dei decuiſſe, vt homo ſibi liber relinqueretur. Non erant ſegnes in excogitandis argumentis aduerſarij pietatis, ſic obiicientes: Si eſt afflatus dei anima, aliquo modo hominis peccatum ad deum pertingit. Hoc iaculũ depellit ea dexteritate, qua Deum mox vindicat immunem à flagitio diabolicæ ſeductionis, quo deum hæretici aſpergebant, vt conditorem. Ibi de præſtantia angelicæ naturæ, ex literis arcanis. Poſthæc oſtendit donec diuinum præceptum homo præuaricaretur, deum tantum bonum fuiſſe, poſtea vero iudicem & ſeuerum. Item, nihil bonum quod iniuſtum, vt bonum omne quod iuſtum: itaque iuſtitiam bonitati diuinæ coæternam exiſtere. Ad

hæc

hæc timorem iudicij salutem afferre, subinferens iustitiam esse plenitudinem ac perfectionem diuinitatis. Exponit obiter quo sensu deus malorum conditor dicatur. Et mox argute colligit, Si quis bene rem expendat, iustitiam esse, quæ primum seueritas videatur, quod hæc sit iustitiæ debitii. Nec exprobrari posse iudici quæ accidunt indici, vacantia & ipsa culpa sicut & iudex. Quo loco quorundam stultæ obiectioni respondens de affectibus humanis & diuinis, sed suo modo & ex nostra comparatione, nonnihil differere cogitur. Sub hæc de doctrinis, disciplinis, præceptis & consiliis creatoris disputaturus, vt deo dignis & bonitati consentaneis, à scelere primum excusat Ægypti direptionẽ ab Hebræis factam. Deinde refellit aliquot Antitheseis, de arcæ circumlatione, de æneo serpentis simulachro, de sacrificiis, de reprobatione quorundam probatorum, & approbatione reproborum, de pœnitentia diuina, de Adæ & Abelis ignorãtia, de descensu dei, de iuramento, & demum de Christi [illegible] quas sponte ignominijs *suscepit. Postremò Antithesibus Marcionis, Antitheseis alias opponit, malo nodo (quod aiunt) malum quærens cuneum, & ineptiis ineptias refellens. Porrò Marcion opus ædiderat Antitheses inscriptum, hoc est pugnãtes inuicem positiones, quo conabatur legem ab Euangelio separare, & duos indicare deos, sed diuersos, veteris instrumenti sæuum, noui mitem. Aduersus id Antitheseon opus, hos quinque libros veluti quãdam aciẽ Tertullianus dirigit, ne quis hic tantum putet cõtra illas agi. De hoc in principio quarti libri plura reperies.*

ANNOTATIONES IN LIbrum sequentem.

Sic ædificat, qui propria paratura caret.] *Paraturam & hic vocat materiam. Sic in de carne Christi, Debeo, inquit, illos de sua paratura repercutere. Item lib. præcedenti, Nullam sibi prospexit agnoscendo paraturam.* Quem quanto constaret esse.] *Sic etiam alibi loqui solet per quanto & tanto.* Rudis adhuc hæreticus fuit.] *Ex Gorziensi scripsimus, rudis admodum h. f.* Et ipse si forte iudicem fecerat.] *Si forte pro forte, vt libro præcedente. Dispensatorem si forte bonitatis ostendis intelligendum.* In suam summam cõmisit bonitatem.] *Sic etiam supra locutus est. Infra scripsimus, blasphemiæ surculus.*

(Right margin, beside the annotations, top to bottom: 1, 2, 3)

4 Item, Sic & benedicebat. Totius orbis possidens.] Possidens
possessor. Sic paulò post, Et auertendi mali potens. Infra rep osui-
mus, O canes: Item, Et potentiam qua tanta. Similiter, id est ani-
5 mæ pro animam. Quia si caperet hoc iure.] Capit verbum
suo more solet vsurpare ceu monuimus in superioribus. Libro
præcedente, Si depreciari, inquit, capit in creatore. Hic exposue-
rim pro eo quod est, si fieret vel si accideret hoc iure. Potest tamen
etiam simpliciter accipi, si caperet hoc iure, subaudi homo, id est si
possideret hoc, si haberet, si capax huius esset, iure. Porrò pro ver-
bo abiret quod sequitur, legẽdum, obiret. Nisi quis scriptum fuisse
putet aueret, hoc est cuperet, vellet, quod postea sit in abiret mu-
tatum. Infra scripsimus, Sed rationalibus institutionibus eius vin-
dicandas. Paulò post, pro cõtineret in ipso, posset legi in seipso vel
6 semetipso. Per quas intercessisse potuisset.] Intercedebant
tribuni senatusconsultis apud Romanos, dum obstabant ne fie-
rent. Sic & mox, si enim intercessisset, Et puta intercessisse. Co-
lubrum circumscriptorem.] Hoc est deceptorem. Iuuenalis
satyra xv. Pupillum ad iura vocantem Circumscriptorẽ. In De
patientia, Et circa Diaboli circumscriptionem. Nam circumscri-
7 bere etiam circumuenire significat. Si non bene depunxisset.]
Depunxisset, pro dispunxisset vsurpat vt puto. Hoc est, si non be-
ne eo vsus fuisset, si non bene absoluisset. In manuscriptis exem-
plaribus legitur depinxisset. Infirmo dominandi.] Sic dicit in-
firmo dominandi, ceu mox, inualido sustinendi. Conuenisset.]
Allocutus fuisset. Paulo ante in Gorziensi videtur esse occasionẽ
spirituum. Capit etiam imaginem spiritus dicere flatum.]
8 Et hic vides quomodo verbo capit vtatur. Hoc est flatus signifi-
cat etiam imaginẽ spiritus. Siue, potest dici imago spiritus. Quod
si ita se habent.] Subaudi res. Sed etsi non ab homine.]
Superuacaneum est, non. Mali elogium] Sic libro præcedente,
Totum denique creatoris elogium in illũ rescribetur. Paulò post
9 scripsimus deferendo de deo. Læsuræ tuæ.] Hoc vocabulo sæpe
vsus est ante. In De patientia, Demonstrans, inquit, per abiectio-
nem diuitiarum, læsuras quoque earum computandas non esse.
Et aliis in locis, vt annotauimus. Qua succederet illi.] Legen-
dum succiderat, id est succubuerat. Nam hoc verbo sæpe vtitur,
vt in De patientia, At vbi semel succidit impatientiæ. Libro hu-
ius operis quarto, Quæ nulli tactui succidisset, si fuisset. Et aliis
in locis. Per benedictionẽ in cremẽtum generis.] Potest esse
figura

figura Graca, per benedictionem ſecundum incrementum gene-
ris, audierat, creſcite tantum & multiplicamini. Exinde in 10
ſcorteis veſtibus.] *Pelliceas intelligit.* Aut det eam.] *Det*
non eſt in volumine Gorzienſi, niſi fallit collatio ſcripta, quam
penes me habeo. Ego tamen meum ſecutus iudicium ſcripſi, Aut
& eam in ſpecies malitiæ deputare. Qualem oportet deum 11
velles.] *Senſus eſt, Qualem oportet deum eſſe, id eſt bonum &*
iuſtum, velles equidem niſi malefacta terrorem tibi incuterent:
qualem eſſe malles, expediret tibi, ſcilicet eſſe talem, quum male
viuas, & malefactis delecteris. Sequitur enim, ſub quo delicta
gauderent. Si non & nocentiæ ſpeciem.] *Opinor legendum,*
quanquam conſpirent hic exemplaria, Si non & nocentiæ ſpe-
ctem, ſubaudi mercedem. Nocentiæ, hoc eſt improbitatis ſine
malitiæ. Infra ſcripſimus, idem percutiens. Hoſpitis populi
conflictatricem.] *Iudæos intelligit in Aegypto captiuos.*
Ibim & crocodilum citius colens quàm deum viuum.]
Iuuenalis Satyram decimamquintam ſic auſpicatur:

Quis neſcit Voluſi Bithynice, qualia demens
Aegyptus portenta colat? crocodilon adorat
Pars hæc, illa pauet ſaturam ſerpentibus ibim.

Duritia populi talia remedia compulerat.] *Hoc eſt, ad ta-*
lia remedia coëgerat. Poſteritatibus ſuis.] *Pluralis numerus*
pro ſingulari, id eſt poſteritati ſuæ. Vel poſteris ſuis. Infrà ſcripſi-
mus, Hoc itaque omnis prouidentia. Conſtrictent.] *Pro con-* 13
ſtringant. Paulò poſt repoſuimus, vt quoniam in homine c. Cùm
vtrunque conueneris in creatore.] *Hoc eſt deprehenderis.*
Sic libro quarto, Hæc conueniemus. Mihi defenſam.] *Defen-*
ſa ſubſtantiuè pro defenſione & vindicta. Repaſtinaretur.]
Repaſtinantur vineæ veteres dum refodiuntur. Hic videtur ac-
cipere repaſtinaretur, pro defoderetur, obrueretur, ſepeliretur.
Mox ſcripſimus, aſtuta pro æſtuata. Ex Gorzienſi. Per eundem 14
ſaporem paſſionis.] *Saporis vocabulo, deguſtationem perce-*
ptionémque & ſenſum intelligit. Hoc vocabulo ſuprà alicubi
vſus eſt. Et non glorioſis eſcis aſſuefactus.] *Glorioſas vocat*
eſcas quibus gloriantur nonnulli, nunc ob raritatem, nunc ob pre-
cium. Sacrificiorum onera.] *Hæc ſacrificiorum onera atque*
has operationum & oblationum negocioſas ſcrupuloſitates in
De præſcriptionibus hæreticorum, aptè vocauit moroſitatem Iu-
dææ. Mox reſtituimus, Ne illi momēto. Et paulò poſt, Non onus

15 *legis adiuuandum, etiam prophetas.* Sed enim sæpe isti.] *Pro sæpe restituimus sepiæ, ex Gorziensi. Eleganter autem & apposite hæreticos Marcionitas sepiis comparat. Nam, vt Plinius tradit libro nono, capite vigesimonono: Sepiæ (piscium genus est) vbi sensere se apprehendi, effuso atramento, quod pro sanguine iis est, infuscata aqua absconduntur. Eodem modo hæretici Marcionitæ vbi traductionem sui sentiunt, hoc est quum erroris arguuntur conuincunturque, tenebras huic blasphemiæ interuomunt (vt atramentum sepiæ pisces) atque ita arguentem impediunt & auertunt, allegando quæ bonitatem creatoris infuscent obnubiléntque.* Cognosce in vtranque gentem prius.]
16 *Hoc est, Sede arbiter, & cognosce causam vtriusque gẽtis.* Et tamen has iustitia renunciauerunt sibi Ægyptij.] *Videtur ironia esse, AEgyptios videlicet iustè renunciasse operas Hebræorum, hoc est mercedem pro operis debitam denegasse.* An gratia Hebræorum.] *Quæ eis debebatur, & quam meruerant, id est merces.* Vt solo iniuriarũ iudicio.] *Hoc est actione iniuriarum intentata.* Satisfaciendum Hebræis pronunciasset.] *Locus est deprauatus etiam in manu descriptis voluminibus, video quid imposuerit librario. Quare sic distinguo castigóque. Et popularium omnium collationibus satisfaciendum, Hebræus pronunciasset. Subaudi, iudex. Nam præcedit, Apud subsellia sua.* Hoc est, *iudices suæ gentis. AEgyptius enim non secundum Hebræos, sed secundum se sententiam tulisset.* Et suũ populum expunxit.] *Hoc est, suo populo satisfecit. Mox scripsimus, Hebræis enim. Item pro sabbata, sabbatiza. Paulò post,*
17 *pro ni nimis longum esset, posset legi, nisi longum esset.* Scilicet quæ sustantiam cohibentes.] *Subaudi sunt. Nisi mauis, cohibent.* Ad remediandos eos.] *Sic in De resurrectione carnis, Vitiorum, inquit, à domino remediatorum. In Præscriptionibus. Vel transmutatione remediaremus.* Vel etiam dicto.] *Hoc est iussu domini, vel iubente domino, Infrà scripsimus, Exhibe malum semper.* In vtroque dispungetur.] *Hoc est, in vtroque ei*
18 *satisfiet, in vtroque mercedem accipiet.* Sic & pœnitentiã prauè interpretaris.] *Suppleuimus dictionem quæ deerat, magno sensus incommodo, scripsimúsque apud illum, hoc est, apud creatorem. Item, quòd regem fecerim.* Beneficij ingratus.] *Ingratus beneficij, cum genitiuo construit. Sic ad calcem libri tertij: Quin, inquit, ob vtriusque promißionis ingratos. Infrà, Non pro maligni-*

malignitatibus ponunt:Nos, ponuntur. Et læſuris.] *Hoc voca-* 19
bulum ſuperius eſſe Tertulliani plus ſemel indicauimus. Ex re-
cordatione plurimum delicti.] *Plurimum aduerbialiter, pro
vt plurimum. Terentius in Phormione: Domum ire pergam, vbi
plurimum eſt. Sic etiam noſter ſuprà locutus eſt. Latini minimum
hoc itē modo vſurpant.* Occurſu, rei oſtendimus.] *Ab exem-
plaribus ſcriptis nihil eſt ſubſidij. Diuino Tertullianum ſcripſiſſe,
Occurſura, vt ſit ſubſtātiuum nomen pro occurſu. nam huius ter-
minationis vocabulis gaudet. Leges ergo, quam apud deum pro
variantium ſeſe occurſura, oſtendimus. Itaque in numerū iſtiuſ-
modi nominum, paratura. genitura, læſura, ſuffectura, ſuppara-
tura, referes & iſtud occurſura.* Vt reſtitutionis cādidatos.] 20
*Hoc eſt, priorem felicitatem recepturos. Apud Romanos erant
candidati petitores honorum. Sic ſuprà dixit, Æternitatis can-
didatus, de Enoch.* Vt præter admiſſum, etiam negationis
eius oneratum.] *Subaudi admiſſo, vel peccato.* Ad vanè pe-
ierantem.] *Scribendum, Igitur peierantem deprehendis, an va-
nè deierantem? Et quæſitiuè legendum. Nam ſequitur. Sed nec
vanè deierat.* Nunc verò & hæreticos.] *Legendum hæretici.
Infrà ſcripſimus, Miſerandi vos quoque, Subaudi, eſtis.* Deuer- 21
ſatum.] *Deuerſari pro conuerſari. Et ſequitur, Ipſum ab initio
conuerſatum.* Philoſophorum deo.] *Stoicos & Epicureos* 22
intelligit. Heraclitus ille tenebroſus.] *Hunc Græci σκοτεινὸν* 23
*vocant, ipſe tenebroſum vertit. Infrà ſcripſimus, Pœnituit mali
in aliquo deum noſtrum. Ex Gorzienſi.* Paucis amat.] *Subau-
di fieri, aut vincere. Amat pro ſolet, more Græcorum qui dicunt
φιλεῖ γινέσθαι, hoc eſt amat fieri. Tacitus hiſtoriæ ſuæ quarto li-
bro, Vt fermè amat poſterior adulatio, pro ſolet. Mox, Multa
mendacia erunt neceſſaria, fecimus, mendacio.* Et nihil aliud
præſtare.] *Opinor ſcriptum fuiſſe præſtat. Mox pro meis exem-
plis, ſcripſimus in eis exemplis.* Diuinitatibus.] *Hoc dicit pro-
pter Marcionem, qui duos deos inducebat, ſæuum &
mitem. Paulò poſt pro quomodo ſuppo-
ſui quoniam, meum iudi-
cium ſecu-
tus.*

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI ADVERSVS MARCIONEM LIB. II.

CCASIO reformandi opuſculi huius, cui quid acciderit, primo libello præfati ſumus, hoc quoque contulit nobis, vti duobus diis aduerſus Marcionem retractandis, ſuũ cuique titulum & volumen diſtingueremus pro materiæ diuiſione, alterum deum definientes omninò nõ eſſe, alterum defendentes dignè deum eſſe: quatenus ita Pontico placuit, alterum inducere, alterũ excludere. Non enim poterat ędificare mendacium ſine demolitione veritatis. Aliud ſubruere neceſſe habuit, vt quod vellet ex-
1 trueret. Sic ædificat, qui propria paratura caret. Oportuerat autem in hoc ſolum diſceptaſſe, quod nemo ſit deus ille qui creatori ſuperducitur, vt falſo deo depulſo, regulis certis & vnicam & perfectam præſcribentibus diuinitatem, nihil iam quæreretur in deum verũ: quem quantò conſtaret eſſe, ſic quoque dum alium eſſe non cõſtat, tantò qualemcumque ſine controuerſia haberi deceret, adorandum potius quam iudicandum, & demerẽdum magis quam retractandum, vel quam timendum ob ſeueritatẽ. Quid enim amplius homini neceſſarium, quam cura in deum verum, in quem (vt ita dixerim) inciderat, quia alius deus non erat. At nunc negocium patitur deus omnipotens, dominus & conditor vniuerſitatis: ideo tãtùm opinor, quia à primordio notus eſt, quia nũquam latuit, quia ſemper illuxit, etiam ante Romulum ipſum, nedum ante Tiberium: niſi quod ſolis hæreticis cognitus nõ eſt, qui ei negociũ faciunt: propterea alium deũ exiſtimantes præſumendum, quia quem conſtat eſſe, reprehẽdere magis poſſunt quam negare, de arbitrio ſenſus ſui penſitãtes deum aliqui: proinde atq; ſi cæcus vel fluitantibus oculis, ideo alium ſolem præſumere velit mitiorem & ſalubriorem,

Romulus.
Tiberius.

rem,quia quem videat,nõ videt. Vnicus sol est, ô homo, qui mundum hunc temperat,& quando non putas,optimus & vtilis,& cùm tibi acrior & infestior,vel etiã sordidior atq; corruptior,rationi tamen suæ par est. Eam tu si perspicere non vales,iã nec vllius alterius solis,si qui fuisset,radios sustinere potuisses,vtiq; maioris. Nã qui in inferiorem deũ cæcutis,quid in sublimiorem? Quin potius infirmitati tuæ parcis,nec in periculum extenderis,habẽs deum certum & indubitatum, & hoc ipso satis visum, cũ id primũ conspexeris eũ esse,quem non scias nisi ex parte qua voluit ipse. Sed deũ quidem vt sciens nõ negas,vt nesciens retractas:imò & accusas quasi sciẽs,quem si scires, non accusares,imò nec retractares. Reddens nomen illi, negas substantiã nominis,id est magnitudinis, quæ deus dicitur,non tãtam eã agnoscens, quantam si homo omnifariã nosse potuisset,magnitudo nõ esset. Ipse iam Apostolus prospiciens hæretica corda: Quis,inquit,cognouit sensum domini,aut quis consiliarius eius fuit, aut ad quẽ consultauit,aut viã intellectus & scientiæ quis demõstrauit ei? Cui & Apostolus contradicet,ô profundũ diuitiarũ & sophiæ Dei,vt ininuestigabilia iudicia eius, vtique dei iudicis:& ininuestigabiles viæ eius, vtique intellectus & scientiæ,quas ei nemo mõstrauit,nisi fortè isti cẽsores diuinitatis,dicentes: Sic nõ debuit deus:& sic magis debuit: quasi cognoscat aliquis quæ sint in deo, nisi spiritus dei. Mundi aũt habentes spiritum,non agnoscentes insipientiam dei,per sapientiam deũ,consultiores sibimet videtur deo. Quoniam sicut sapientia mundi, stultitia est penes deum,ita & sapientia dei stultitia est penes mũdum. Sed nos scimus stultum dei sapiẽtius hominib. & inualidum dei validius hominibus. Et ita deus tũc maximè magnus, cũ homini pusillus:& tunc maximè optimus, cũ homini non bonus:& tunc maximè vnus,cũ homini duo aut plures. Quòd si à primordio homo animalis non recipiens quæ sunt spiritus,stultitiã existimauit dei legem,vt quam obseruare neglexit, ideòque non habendo fidem etiam quod videbatur habere, ademptũ est illi paradisi gratia, & familiaritas dei, per quam omnia dei cognouisset, si obedisset:quid mirum si redhibitus materię suæ,& in er-

Censores diuinitatis.

Spiritus mũdi.

Gratia paradisi.

Familiaritas dei.

gastulum terrę laborandę relegatus, in ipso opere prono & deuexo ad terram, vsurpatum ex illa spiritum mundi vniuerso generi suo tradidit, duntaxat animali & hæretico non recipienti quæ sunt dei? Aut quis dubitabit ipsum illud Adæ delictū hęresim pronunciare, quod per electionem suæ potius quàm diuinę sententię admisit, nisi quod Adam nunquam figulo suo dixit, non prudenter definxisti me: confessus est seductionem, nō occultauit seductricem: rudis admodum hæreticus fuit: non obaudiit: non tamen blasphemauit creatorem, nec reprehendit autorem, quem à primordio sui & bonum & optimum inuenerat, & ipse si fortè iudicem fecerat à primordio. Igitur oportebit ineuntes examinationem in deum notum, si quæritur in qua cōditione sit notus, ab operibus eius incipere, quæ priora sunt homine, vt statim cum ipso comperta bonitas eius, & exinde constituta atque præscripta, aliquem sensum suggerat nobis intelligendi, qualiter sequens rerum ordinatio euaserit. Possunt autem discipuli Marcionis recognoscentes bonitatem dei nostri, dignam quoque deo agnoscere per eosdem titulos, per quos indignam ostēdimus in deo illorum. Iam hoc ipsum quod materia est agnitionis suæ, non apud alium inuenit, sed de suo sibi fecit. Prima denique bonitas creatoris, qua se deus noluit in æternum latere, id est non esse aliquid cui deus cognosceretur. Quid enim tam bonum quàm notitia & fructus dei? Nam & si nondum apparebat, hoc bonum esse, quia nondum erat quicquam cui appareret, sed deus præsciebat quid boni apparriturum esset: & ideo in suam summam cōmisit bonitatem, apparituri boni negociatricem, non vtique repētinam, nec obuenticiæ bonitatis, nec prouocaticiæ animationis, quasi exinde censendam quo cœpit operari. Si enim ipse constituit initiū, exinde quo cœpit operari, non habuit initium ipsa cùm fecit. Initio autē facto, ab ea etiam ratio temporum nata est, vtpote quibus distinguendis & notandis, sydera & luminaria cœlestia disposita sunt. Erunt enim, inquit, in tēpora, & menses, & annos. Ergo nec tempus habuit, ante tempus, quæ fecit tempus: sicut nec initum, ante initium, quæ constituit initium. Atque ita carens & ordine initij, &

Ergastulum Hæresis.

Adæ delictum.

2

Bonitas creatoris æterna.

3

& modo tēporis,de immensa & interminabili ætate censebitur,nec poterit repentina vel obuenticia & prouocaticia reputari,non habens vnde reputetur, id est aliquam temporis speciem, sed & æterna & deo ingenita & perpetua præsumenda,ac per hoc deo digna,suffundens iam hinc bonitatem dei Marcionis, non dico initiis & temporibus,sed ipsa malitia creatoris posteriorem, si tamen malitia potuit à bonitate committi. Igitur cùm cognoscendo deo hominē prospexisset bonitas dei ipsius,etiam hoc præconio suo addidit,quod prius domicilium homini cōmentata est,aliquam postmodū molem maximam, postmodum & maiorem,vt in magna tāquam in minore proluderet atque proficeret: & ita de bono dei, id est de magno,ad optimum quoque eius, id est,ad maius habitaculum promoueretur. Adhibet operi bono optimum etiam ministrum, sermonem suum. Eructauit,inquit,cor meum sermonem optimum.Agnoscat hinc primum fructum optimum, vtique optimæ arboris Marcion: imperitissimus rusticus quidem in malam, bonam inseruit: sed nō valebit blasphemiæ surculus,arescet cum suo artifice,& ita se bonæ arboris natura testabitur. Aspice ad summā,qualia sermo fructificauerit. Et dixit deus, fiat,& factum est, & vidit deus quia bonum, non quasi nesciens bonum,nisi videret, sed quia bonum ideo vidēs, honorans & consignans & dispungens bonitatem operum dignatione conspectus. Sic & benedicebat quæ benefaciebat, vt tibi totus deus commendaretur, bonus,& dicere & facere. Maledicere adhuc sermo nō norat,quia nec malefacere. Videbimus causas quę hoc quoque à deo exegerunt.Interim mundus ex bonis omnibus constitit, satis præmonstrans quantum boni pararetur illi cui pręparabatur hoc totum. Quis denique dignus incolere dei opera,quàm ipsius imago & similitudo? Eam quoq; bonitas & quidē operantior operata est,non imperiali verbo,sed familiari manu, etiam verbo blandiente præmisso, Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram:bonitas dixit,bonitas finxit hominem de limo: in tantam substantiam carnis ex vna materia, tot qualitatibus extructam,bonitas inflauit, in animam nō mor-

tuam,sed viuam. Bonitas præfecit vniuersis fruendis atque regnandis,etiam cognominandis. Bonitas amplius delitias adiecit homini, vt quanquam totius orbis possidens in amœnioribus moraretur, translatus in paradi-
4 sum,iam tunc de mundo in ecclesiam. Eadem bonitas & adiutorium prospexit,ne quid non boni: Non est enim, inquit, bonum solum esse hominem. Sciebat illi sexum Mariæ,& deinceps ecclesiæ profuturum.Sed & quam arguis legem,quam in controuersias torques, bonitas erogauit, consulens homini quo deo adhæreret,ne non tam liber quam abiectus videretur,æquandus famulis suis cęteris animalibus, solutis à deo & ex fastigio liberis: sed vt solus homo gloriaretur, quod solus dignus fuisset, qui legem à deo sumeret:vtque animal rationale intellectus & scientiæ capax, ipsa quoque libertate rationali contineretur, ei subiectus qui subiecerat illi omnia. Cuius legis obseruandæ consilium,bonitas pariter ascripsit: Qua die autem ederitis,morte moriemini.Benignissimè enim demonstrauit exitum transgressionis, ne ignorantia periculi negligentiam iuuaret obsequij. Porrò si legis imponendæ ratio præcessit, sequebatur etiam obseruandæ, vt pœna transgressioni ascriberetur, quam tamen euenire noluit,qui antè prædixit. Agnosce igitur bonitatē dei nostri interim, vel hucusque ex operibus bonis, ex benedictionibus bonis, ex indulgentiis,ex prouidentiis,ex legibus,ex præmonitionibus bonis & benignis. Iam hinc ad quæstiones omnes. ô canes, quos foras Apostolus expellit, latrantes in deum veritatis, hæc sunt argumentationum ossa quæ obroditis. Si deus bonus & præscius futuri,& auertendi mali potens, cur hominem, & quidem imaginem & similitudinem suam, imò & substantiam suam, per animæ scilicet censum passus est labi de obsequio legis in mortem,circunuentum à diabolo? Si enim & bonus qui euenire tale quid nollet, & præscius qui euenturum non ignoraret, & potens qui depellere valeret,nullo modo euenisset, quod sub his tribus conditionibus diuinę maiestatis euenire non posset. Quod si euenit, absolutum est è contrario deum neque bonum credendum,neque præscium,neque potentem. Siquidem in quantum

Bonus. *Præscius.* *Potens.*

quantum nihil tale eueniſſet, ſi talis deus, id eſt bonus & præſcius & potens,in tantum ideo euenit, quia non talis deus. Adhæc prius eſt iſtas ſpecies in creatore defendere quæ in dubium vocantur, bonitatem dico & præſcientiã & potentiam. Nec immorabor huic articulo,præeũte definitione etiam ipſius Chriſti.Ex operib.in eundæ probationes. Opera creatoris,vtrunque teſtantur,& bonitatem eius quâ bona,ſicut oſtendimus,& potentiam quâ tanta, & quidem ex nihilo. nam & ſi ex aliqua materia,vt quidam volunt,hoc ipſo tamen ex nihilo,dum non id fuerũt quod ſunt. Poſtremò vel ſic magna, dum bona:vel ſic deus potens,dum omnia ipſius,vnde & omnipotens. De præſcientia vero quid dicam: quæ tantos habet teſtes, quantos fecit prophetas. Quanquam quis præſcientiæ titulus in omnium autore, qua vniuerſa vtique diſponendo præſciit, & præſciendo diſpoſuit, certe ipſam tranſgreſſionem,quam niſi præſciſſet, nec cautionem eius delegaſſet ſub metu mortis. Igitur ſi & fuerunt in deo iſtæ facultates,præ quibus nihil mali euenire homini aut potuiſſet aut debuiſſet,& nihilo minus euenit: videamus & hominis cõditionem, ne per illam potius euenerit,quod per deum euenire non potuit. Liberum & ſui arbitrij & ſuæ poteſtatis inuenio hominem à deo inſtitutum, nullam magis imaginem & ſimilitudinem dei in illo animaduertẽs,quàm eiuſmodi ſtatus formam. Neque enim facie & corporalibus lineis, tam variis in genere humano ad vniformem Deum expreſſus eſt,ſed in ea ſubſtantia quam ab ipſo deo traxit,id eſt animæ, ad formam dei ſpondentis, & arbitrij ſui libertate, & poteſtate ſignatus eſt. Hunc ſtatum eius confirmauit etiam ipſa lex, tunc à deo poſita. Non enim poneretur lex ei qui non haberet obſequium debitũ legi in ſua poteſtate:nec rurſus comminatio mortis tranſgreſſioni aſcriberetur, ſi nõ & contemptus legis in arbitrij libertatẽ homini deputaretur. Sic & in poſteris legibus creatoris inuenias proponentis ante hominem bonum & malum, vitam & mortem: ſed nec aliàs totum ordinem diſciplinæ per præcepta diſpoſitum, auocante deo,& minante,exhortantéve, niſi & ad obſequium & ad contemptum libero & voluntario ho-

Bonitas.
Potentia.
Præſcientia.
Liberum arbitrium.

mine. Sed quoniam ex hoc iam intelligimus eos ſtruentes liberam hominis poteſtatem arbitrij ſui, vt quod ei venit, non deo, ſed ipſi debeat exprobrari: ne & tu hinc iam opponas, non ita illum inſtitui debuiſſe, ſi libertas & poteſtas arbitrij exitioſa futura eſſet: hoc quoque prius defendam, ita inſtitui debuiſſe, quo fortiùs commēdam, & ita inſtitutum & dignè deo inſtitutum, potiore oſtenſa ea cauſa quæ ita fecit inſtitui. Bonitas dei & ratio eius huic quoque inſtituto patrocinabũtur, in omnibus conſpirantes apud deum noſtrum. Nec ratio enim ſine bonitate ratio eſt, nec bonitas ſine ratione bonitas, niſi fortè penes Deum Marcionis, irrationaliter bonum, ſicut oſtendimus. Oportebat deum cognoſci: bonum hoc, vtique & rationale. Oportebat dignum aliquid eſſe, quod deum cognoſceret. Quid tam dignum proſpici poſſet, quàm imago dei & ſimilitudo? Et hoc bonum, ſine dubio & rationale. Oportebat igitur imaginem & ſimilitudinem dei, liberi arbitrij & ſuæ poteſtatis inſtitui, in qua hoc ipſum imago & ſimilitudo dei deputaretur, arbitrij ſcilicet libertas & poteſtas: in quam rem ea ſubſtãtia homini accõmodata eſt, quæ huius ſtatus eſſet, afflatus dei, vtique liberi & ſuæ poteſtatis. Sed & aliàs quale erat vt totius mundi poſſidens homo, non in primis animi ſui poſſeſſione regnaret, aliorum dominus, ſui famulus? Habes igitur & bonitatem dei agnoſcere ex dignatione, & rationem ex diſpoſitione. Sola nunc bonitas deputetur, quæ tantùm homini largita ſit, id eſt arbitrij libertatem. Aliud ſibi ratio defendat in eiuſmodi inſtitutionē. Nam bonus natura deus ſolus. Qui enim quod eſt ſine initio habet, nõ inſtitutione habet illud, ſed natura. Homo autem qui totus ex inſtitutione eſt, habēs initium, cum initio ſortitus eſt formam qua eſſet: atque ita non natura in bonum diſpoſitus eſt, ſed inſtitutione, non ſuum habens bonus eſſe, quia non natura in bonum diſpoſitus eſt, ſed inſtitutione, ſecundum inſtitutorem bonum, ſcilicet bonorum conditorem. Vt ergo bonum iam ſuum haberet homo emancipatum ſibi à deo, & fieret proprietas iam boni in homine, & quodammodo natura, de inſtitutione aſcripta eſt illi, quaſi libripens emancipati à deo boni, libertas

Bonitas.
Ratio.

libertas & poteſtas arbitrij: quæ efficeret bonum vt proprium iam ſponte præſtari ab homine: quoniam & hoc ratio bonitatis exigeret voluntariè exercendæ, ex libertate ſcilicet arbitrij non fauẽte, inſtitutionis non ſeruiente: vt ita demùm bonus conſiſteret homo, ſi ſecũdum inſtitutionem quidem, ſed ex voluntate iam bonus inueniretur, quaſi de Proprietate naturæ: proinde vt & contra malum (nam & illud vtique deus prouidebat) fortior homo prætenderet, liber ſcilicet & ſuæ poteſtatis: quia ſi caperet hoc iure, vt bonum quoque non voluntate obiret, 5
ſed neceſſitate, vſurpabilis etiam malo futurus eſſet ex infirmitate ſeruitij, proinde & malo ſicut bono famulus. Tota ergo libertas arbitrij in vtranque partem conceſſa eſt illi, vt ſui dominus conſtanter occurreret, & bono ſponte ſeruando, & malo ſponte vitando: quoniam & aliàs poſitum hominem ſub iudicio Dei, oportebat iuſtum illud efficere de arbitrij ſui meritis, liberi ſcilicet. Cæterum nec boni nec mali merces iure penſaretur ei qui aut bonus aut malus neceſſitate fuiſſet inuentus, non voluntate. In hoc & lex conſtituta eſt, non excludens, ſed probans libertatem de obſequio ſponte præſtando, vel tranſgreſſione ſponte committenda, ita in vtrunque exitum libertas patuit arbitrij. Igitur ſi & bonitas & ratio dei, inuenitur circa libertatem arbitrij conceſſam homini, non oportet omiſſa prima definitione bonitatis atque rationis, quæ ante omnem tractatum conſtituenda eſt, poſt factis præiudicare, non ita deum inſtituere debuiſſe, qui aliter quàm deum deceret euaſit, ſed diſpecto quia ita debuerit inſtituere, ſaluo eo quod diſpectum eſt, cætera explorare. Cæterum facilè eſt offendentes ſtatim in hominis ruinam, antequam cõditionem eius inſpexerint, in autorẽ referre quod accidit, quia nec autoris examinata ſit ratio. Denique & bonitas dei à primordio operum perſpecta, perſuadebit nihil à Deo mali euenire potuiſſe, & libertas hominis recogitata ſe potiùs ream oſtendit, quod ipſa commiſit. Hac definitione omnia deo ſalua ſunt, & natura bonitatis, & ratio diſpoſitionis, & præſcientiæ & potentiæ copia. Exigere tamen à Deo debes & grauitatẽ ſummam, & fidem præcipuam in omni

inſtitutione eius, & deſinas quærere an deo nolente potuerit quid euenire. Tenens enim grauitatem & fidē dei boni, ſed rationalibus inſtitutionibus eius vindicandas, nec illud miraberis quod deus non interceſſerit aduerſus ea quæ noluit euenire, vt conſeruaret ea quæ noluit. Si enim ſemel homini permiſerat arbitrij libertatem & poteſtatem, & dignè permiſerat, ſicut oſtendimus, vtique fruendas eas ex ipſa inſtitutionis autoritate permiſerat, fruendas autem quantum in ipſo, ſecūdum ipſum, id eſt, ſecundum Deum, id eſt, in bonum: quis enim aduerſus ſe permittet aliquid? quantum verò in homine, ſecundum motus libertatis ipſius. Quis enim non hoc pręſtat ei cui quid ſemel frui pręſtat, vt pro animo & arbitrio ſuo fruatur? Igitur conſequens erat vti Deus ſecederet à libertate, ſemel conceſſa homini, id eſt, cōtineret in ipſo & præſcientiam & præpotentiam ſuam, per quas interceſſiſſe

6 potuiſſet, quo minus homo male libertate ſua frui aggreſſus, in periculum laberetur. Si enim interceſſiſſet, reſcidiſſet arbitrij libertatē, quam ratione & bonitate permiſerat. Denique puta interceſſiſſe, puta reſcidiſſe illum arbitrij libertatem, dum reuocat ab arbore, dum ipſum circumſcriptorem colubrum à congreſſu fœminæ arcet, nónne exclamaret Marcion: ô dominū futilem, inſtabilem, infidelem, reſcindentem quæ inſtituit? Cur permiſerat liberum arbitrium, ſi intercedit? Cur intercedit, ſi permiſit? Eligat vbi ſemetipſum erroris notet, in inſtitutione an in reſciſſione. Nónne tūc magis deceptus ex inpræſciētia futuri videtur, cùm obſtitiſſet? & quod quaſi ignorans quomodo euaſurum eſſet indulſerat, quis non diceret? Sed & ſi pręſcierat male hominē inſtitutione ſua vſurum, quid tam dignū deo, quàm grauitas, quàm fides inſtitutionū qualiumcūque? Vidiſſet homo ſi non bene depunxiſſet, quod bene acceperat, ipſe legi reus fuiſſet, cui obſequi noluiſſet, non vt legiſlator ipſe fraudem legi ſuæ faceret non ſinendo præſcriptum eius impleri. Hæc digniſſime peroraturus in creatorem, ſi libero arbitrio hominis ex prouidentia & potentia, quas exigis, obſtitiſſet, nunc tibi inſuſurra pro creatore & grauitatem, & patientiam, & fidem, inſtitutionibus ſuis functo vt & rationa-

libus

libus & bonis. Neque enim ad viuēdū solùm modo produxerat hominē, vt non ad rectè viuendum, in respectu scilicet dei legísque eius. Igitur viuere quidē illi ipse præstiterat, facto in animam viuam, rectè verò viuere demādarat, admonito in legis obsequium. Ita non in mortem institutum hominem probat, qui nunc cupit in vitam restitutum, malens peccatoris pœnitētiam quàm mortem. Igitur sicut deus homini vitæ statum induxit, ita homo sibi mortis statum attraxit. Et hoc non per infirmitatem, sicuti nec per ignorantiam, ne quid autori imputaretur. Nam & si angelus qui seduxit, sed liber & suæ potestatis qui seductus est, sed imago & similitudo Dei, fortior angelo, sed afflatus dei generosior spiritu materiali quo angeli constiterūt. Qui facit, inquit, spiritus angelos, & apparitores flammam ignis. Quia nec vniuersitatem homini subiecisset infirmo dominādi, & non potiori angelis, quibus nihil tale subiecit: sic nec legis pondus imposuisset, si grauis lex inualido sustinendi, nec quem excusabilē sciret nomine imbecillitatis, cum definitione mortis conuenisset. postremò non libertate nec potestate arbitrij fecisset infirmum, sed potiùs defectione earū. Atque adeò eundem hominem, eandem substantiam animæ, eundem Adæ statum, eadem arbitrij libertas & potestas, victorem efficit hodie de eodem diabolo, cùm secundum obsequium legum eius administratur. Quoquo tamen, inquis, modo substātia creatoris delicti capax inuenitur, cùm afflatus dei, id est, anima in homine deliquit. nec potest non ad originalem summam referri corruptio portionis. Ad hoc interpretanda erit qualitas animæ. In primis tenendum, quod Græca scriptura signauit, afflatum nominans, non spiritum. Quidam enim de Græco interpretantes, non recogitata differentia, nec curata proprietate verborum, pro afflatu spiritum ponunt, & dant hæreticis occasionem spiritum dei delicto infuscandi, id est, ipsum deum, & vsurpata iam quæstio est. Intellige itaque afflatum minorem spiritum esse, & si de spiritu accidit, vt aurulam eius, non tamen spiritum: nam & aura vento rarior, etsi de vento aura, non tamen ventus aura. Capit etiam imaginē spiritus dicere flatum. nam & ideo homo

Marginal notes: 7 (beside "Quia nec vniuersitatem"); πνοή (beside "afflatum")

imago dei,id eſt,ſpiritus:deus enim ſpiritus.Imago ergo ſpiritus,afflatus. Porrò imago veritati non vſquequaque adæquabitur. Aliud eſt enim ſecundum veritatem eſſe, aliud ipſam veritatem eſſe. Sic & afflatus cùm imago ſit ſpiritus,non poteſt ita imaginem dei comparare, vt quia veritas, id eſt,ſpiritus, id eſt, deus ſine delicto eſt, ideo & afflatus,id eſt, imago, non debuerit admiſiſſe delictum. In hoc erit imago minor veritate, & afflatus ſpiritu inferior, habẽs illas vtique lineas Dei, quâ immortalis anima,quâ libera & ſui arbitrij, quâ præſcia plerunque, quâ rationalis, capax intellectus & ſcientiæ, tamen & in his imago,& non vſque ad ipſam vim diuinitatis. Sic nec vſque ad integritatem à delicto, quia hoc ſoli deo cedit, id eſt,veritati, & hoc ſolùm imagini non licet. Sicut enim imago cùm omnes lineas exprimat veritatis, vi tamen ipſa caret,non habens motum: ita & anima imago ſpiritus,ſolam vim eius exprimere non valuit, id eſt,non delinquendi felicitatem. Cæterum non eſſet anima,ſed ſpiritus:nec homo qui animã ſortitus eſt, ſed deus. Et aliàs autem non omne quod dei erit,deus habebitur: vt expoſtules deum & afflatum,id eſt,vacuum à delicto, quia dei ſit afflatus. Nec tu enim ſi in tibiam flaueris, hominẽ tibiam feceris, quanquam de anima tua flaueris, ſicut & deus de ſpiritu ſuo. Denique cùm manifeſtè ſcriptura dicat, flaſſe deum in faciem hominis, & factum hominem in animam viuam, non in ſpiritum viuificatorem, ſeparauit eam à conditione factoris.Opus enim aliud ſit neceſſe eſt ab artifice, id eſt,inferius artifice. Nec vrceus enim factus à figulo ipſe erit figulus, ita nec afflatus factus à ſpiritu,ideo erit ſpiritus. Ipſum quod anima,vocitatus eſt flatus.Vide etiam ne de afflatus cõditione tranſierit in aliquam diminutiorem qualitatẽ. Ergo,inquis, dediſti animæ infirmitatẽ ſuprà negatam. Planè cùm illam exigis deo parem, id eſt, delicti immunẽ, dico infirmam.Cùm verò ad angelum prouocatur, fortiorem defendam neceſſe eſt dominũ vniuerſitatis, cui iam angeli adminiſtrant,qui etiam angelos iudicaturus eſt, ſi in dei lege cõſtiterit, quod in primordio noluit. Hoc ipſum ergo potuit afflatus dei admittere. Potuit, ſed non debuit.

Po-

Potuisse enim habuit per substantiæ exilitatem, quâ afflatus non spiritus: non debuisse autem per arbitrij potestatem, quâ liber non seruus, assistente amplius demonstratione non delinquendi sub comminatione moriendi, quâ substrueretur substãtiæ exilitas, & regeretur sententiæ libertas. Itaque non per illud iam videri potest anima deliquisse, quod illi cũ deo affine est, id est, per afflatum: sed per illud quod substantiæ accessit, id est, per liberum arbitrium, à deo quidem rationaliter attributum, ab homine verò quâ voluit agitatum. Quod si ita se habent, omnis iam dei dispositio de mali exprobratione purgatur. Libertas enim arbitrij non ei culpam suam respuet à qua data est, sed à quo non vt debuit administrata est. Quod denique malum describes creatori, si delictum hominis, non erit dei, quod est hominis? nec idem habẽdus est delicti autor, qui inuenitur interdictor, imò & condemnator. Si mors malum, nec mors comminatori suo, sed contemptori faciet inuidiam, vt autori. Cõtemnendo enim eam fecit, non vtique futuram si nõ contempsisset. Sed & si ab homine in diabolum transcripseris mali elogium, vt instinctorẽ delicti, vti sic quoque in creatorem dirigas culpam, vt in autorem diaboli, qui fecit angelos spiritus: ergo quod factus à deo est, id est, angelus, id erit eius qui fecit. Quod autem factus à deo nõ est, id est, diabolus, id est, delator, superest vt ipse sese fecerit deferẽdo de deo & quidẽ falsum, primo ꝙ deus illos ex omni ligno edere vetuisset, dehinc quasi morituri non essent si edissent, tertio quasi Deus illis inuidisset diuinitatẽ. Vnde igitur malitia mẽdacij & fallaciæ in homines, & infamiæ in deũ? à deo vtique non, qui & angelũ ex forma operũ bonorum instituit bonum. Denique sapiẽtissimus omnium æditur, antequam diabolus, nisi malum est sapientia. Et si euoluas Ezechielis prophetiam, facilè animaduertes tam institutione bonum angelum illum, quàm sponte corruptum: in personam enim principis Sor, ad diabolum pronunciatur, Et factus est sermo domini ad me dicens: Fili hominis sume planctum super principem Sor, & dices; Hæc dicit dominus, Tu es resignaculũ similitudinis, qui scilicet integritatem imaginis & similitudinis resignauet-

ris, corona decoris (hoc vt eminentissimo angelorum, vt archangelo, vt sapientissimo omnium) in deliciis paradisi Dei tui natus es. Illic enim vbi deus in secunda animaliũ figuræ formatione angelos fecerat, lapidem optimũ indutus est, Sardium, Topazium, Smaragdum, Carbunculum, Saphirum, Iaspin, Ligurium, Achaten, Amethystum, Chrysolithum, Berillũ, Onychium, & auro replesti horrea tua & thesauros tuos. Ex qua die conditus es, cùm Cherubin posui te in mõte sancto dei, fuisti in medio lapidum igneorum, fuisti inuituperabilis in diebus tuis ex
9 qua die conditus es, donec inuentæ sunt læsuræ tuæ de multitudine negociationis tuæ. Promas tuas replesti, & deliquisti: & cætera, quæ ad suggillationem angeli, non ad illius principis propriè pertinere manifestum est, eo quòd nemo hominum in paradiso dei natus sit, ne ipse quidem Adam, translatus potius illuc: nec cùm Cherubim positus in mõte sancto dei, id est in sublimitate cœlesti, de qua satanam dominus quoque decidisse testatur: nec inter lapides igneos demoratus, inter gemmantes siderum ardentium radios, vnde etiam quasi fulgur dejectus est satanas. Sed ipse autor delicti in persona peccatoris viri denotabatur, retrò quidem inuituperabilis à die conditionis suæ, à deo in bonum conditus, vt à bono conditore inuituperabilium conditionum, & excultus omni gloria angelica, & apud deum constitutus, quâ bonus apud bonum: postea verò à semetipso translatus in malum. Ex quo enim, inquit, apparuerunt læsuræ tuæ: illi eas reputans, quibus scilicet læsit hominem electum à dei obsequio: & ex illo deliquit, ex quo delictum seminauit: atque ita exinde negociationis, id est malitiæ suæ multitudinem exercuit delictorum scilicet & censuum, nõ minus & ipse liberi arbitrij institutus, vt spiritus. Nihil enim deus proximum sibi non libertate eiusmodi ordinasset. Quem tamen & prædamnando testatus est, ab institutionis forma libidine propria conceptæ vltrò malitiæ exorbitasse: & commeatum operationibus eius admetiendo, rationem bonitatis suæ egit: eodem consilio differens extinctionem diaboli, quo hominis restitutionem. Certamini enim dedit spatium, vt & homo eadem

arbitrij

arbitrij libertate elideret inimicum qua ſucciderat illi,
probans ſuam, non dei culpam : & ita ſalutem dignè per
victoriam recuperaret, & diabolus amarius puniretur, ab
eo quem eliſerat ante deuictus, & deus tantò magis bo-
nus inueniretur, ſuſtinens hominem glorioſiorem in pa
radiſum ad licentiã decerpendæ arboris vitæ iam de vita
regreſſurum. Igitur vſque ad delictũ hominis deus à pri-
mordio tantum bonus, exinde iudex & ſeuerus, & quod
Marcionitæ volũt, ſæuus. Statim mulier in doloribus pa-
rere, & viro ſeruire damnatur: ſed quæ antè ſine vlla con-
triſtatione per benedictionem incrementum generis au-
dierat, creſcite tantum & multiplicamini, ſed quæ in ad-
iutorium maſculo, nõ in ſeruitium fuerat deſtinata. Sta-
tim & terra maledicitur, ſed antè benedicta. Statim tri-
buli & ſpinæ, ſed antè fœnum, & herbæ, & arborum fru-
ctuoſa. Statim ſudor & labor panis, ſed antè ex omni li-
gno victus immunis, & alimenta ſecura. Exinde homo
ad terram, ſed ante de terra. Exinde ad mortem, ſed antè 10
ad vitam. Exinde in ſcorteis veſtibus, ſed antè ſine ſcru-
pulo nudus. Ita prior bonitas dei ſecundum naturam, ſe-
ueritas poſterior ſecũdum cauſam. Illa ingenita, hæc ac-
cinens: illa propria, hæc accommodata: illa ædita, hæc ad-
hibita. Nec natura enim inoperatam debuit continuiſſe
bonitatem, nec cauſa diſſimulatam euaſiſſe ſeueritatem.
Alteram ſibi, alteram rei deus præſtitit. Incipe nũc etiam
iudicis ſtatum vt affinem mali arguere, qui idcirco alium
deum ſomniaſti ſolummodo bonum, quia non potes iu-
dicem: quanquam & illum vt iudicem oſtendimus. Aut ſi
non iudicem, certè peruerſum ac vanum diſciplinæ non
vindicandæ, id eſt non iudicandæ conſtitutorem. Nõ re-
probas autem deum iudicem, qui nõ iudicem deum pro-
bas? Ipſam ſine dubio iuſtitiam accuſare debebis, quæ iu-
dicem præſtat, aut & eam in ſpecies malitiæ deputare, id
eſt, iniuſtitiam in titulos bonitatis aſſcribere. Nunc enim
iuſtitia malum, ſi iniuſtitia bonũ. Porrò cùm cogeris in-
iuſtitiam de peſſimis pronunciare, eodem iugo vrgeris *Eodem iugo vrgeri.*
iuſtitiam de optimis cenſere. Nihil enim æmulum mali
non bonum, ſicut & boni æmulum nihil nõ malum. Igi-
tur quantò malum iniuſtitia, tantò bonum iuſtitia. Nec

species solummodo, sed tutela reputanda bonitatis, quia bonitas nisi iustitia regatur, vt iusta sit, non erit bonitas, si iniusta sit. Nihil enim bonum, quod iniustum: bonum autem omne, quod iustum. Ita si societas & conspiratio bonitatis atque iustitiæ, separatione earum nō potes carere: quo ore constitues diuersitatem duorum deorum in separatione, seorsum deputans deum bonum, & seorsum deum iustum? Illic consistit bonum, vbi & iustum. A primordio denique creator tam bonus, quàm & iustus: pariter vtrunque processit. bonitas eius operata est mūdum, iustitia modulata est: quæ etiam tum mundum iudicauit ex bonis faciendum, quia cum bonitatis consilio iudicauit. Iustitiæ opus est, quod inter lucem & tenebras separatio pronunciata est, inter diem & noctem, inter cęlū & terrā, inter aquam superiorē & inferiorē, inter maris cetum & aridæ molē, inter luminaria maiora & minora, diurna atq; nocturna, inter marē & fœminā, inter arborem agnitionis mortis & vitæ, inter orbē & paradisum, inter aquigena & terrigena animalia. Omnia vt bonitas cōcepit, ita iustitia distinxit. Totū hoc iudicatò dispositū & ordinatū est. Omnis situs, habitus elemētorū, effectus, motus, status, ortus, occasus singulorū, iudicia sunt creatoris, ne putes eū exinde iudicē definiēdum quo malum cœpit, atq; ita iustitiam de causa mali offusces. His enim modis ostēdimus eam cū auctrice omniū bonitate prodisse, vt & ipsam ingenitam deo & naturalem nec obuētitiam deputandam, quæ in domino inuenta sit arbitratrix operum eius. At enim vt malum postea erupit, atque inde iam cœpit bonitas dei cum aduersario agere, aliud quoque negotium eadem illa iustitia dei nacta est iam secundum aduersionem dirigendæ bonitatis, vt seposita libertate eius, qua & vltrò deus bonus, pro meritis cuiusque pensetur, dignis offeratur, indignis denegetur, ingratis auferatur. proinde omnibus æmulis vindicetur. Ita omne hoc iustitiæ opus procuratio bonitatis est, quòd iudicando damnat, quod damnando punit, quod, vt dicitis, sæuit, vtique bono non malo proficit. Denique timor iudicij ad bonum, non ad malum cōfert. Nō enim sufficiebat bonum per semetipsum commēdari, iam sub aduersario

Aquigena. Terrigena animalia.

ſario laborãs. Nam & ſi commendabile per ſemetipſum, non tamen & cõſeruabile, quia expugnabile iam per aduerſarium, niſi vis aliqua præeſſet timendi, quæ bonum etiam nolentes appetere & cuſtodire compelleret. Cæterum tot illecebris mali expugnantibus bonum, quis illud appeteret quod impunè contemneret? Quis cuſtodiret, quod ſine periculo amitteret? Legis mali viam latam & multò frequentiorem: nónne omnes illaberentur, ſi nihil in illa timeretur? Horremus terribiles minas creatoris, & vix à malo auellimur. Quid ſi nihil minaretur? Hanc iuſtitiam malum dices, quæ malo non fauet? Hanc bonum negabis, quę bono proſpicit? Qualem oportet deum, velles: qualem malles, expediret, ſub quo delicta gauderent, cui diabolus illuderet, illum bonum iudicares deum, qui hominem poſſet magis malum facere, ſecuritate delicti? Quis boni autor, niſi qui & exactor? Proinde quis mali extraneus, niſi qui & inimicus? Quis inimicus, niſi qui & expugnator? Quis expugnator, niſi qui & punitor? Sic totus deus bonus eſt, dum pro bono omnia eſt. Sic denique omnipotens, quia & iuuandi & lædendi potens. Minus eſt, tantũmodo prodeſſe, quia nõ aliud quid poſſit quàm prodeſſe. de eiuſmodi qua fiducia bonum ſperem, ſi hoc ſolum poteſt? quomodo innocentiæ mercedem ſecter, ſi non & nocentiæ ſpectem? diffidam neceſſe eſt, ne nec alteram partem remuneretur, qui vtranque non valuit. Vſqueadeò iuſtitia etiam plenitudo eſt diuinitatis ipſius, exhibens Deum perfectum, & patrem & dominum: Patrem, clementia: dominum, diſciplina. Patrem, poteſtate blanda: dominum, ſeuera. Patrem, diligendum piè: dominum, timendum neceſſariè. Diligendum, quia malit miſericordiam quàm ſacrificium: & timendum, quia nolit peccatum. diligendum, quia malit pœnitentiam peccatoris quàm mortem: & timendum, quia nolit peccatores ſui iam non pœnitentes. Ideo lex vtrũque definit, diliges deum, & timebis deũ. Aliud obſecutori propoſuit, aliud exorbitatori. Ad omnia tibi occurrit deus, idem percutiens, ſed & ſanans, mortificans, ſed & viuificans, humilians, ſed & ſublimans. condens mala, ſed & pacẽ faciens, vt etiam & hic reſpondeã hæreticis: Ecce enim, inquiunt,

11

ipse se conditorem profitetur malorum, dicens: Ego sum qui condo mala. Amplexi enim vocabuli cõmunionem, duas malorum species in ambiguitate turbantem, quia mala dicuntur & delicta & supplicia, passim volunt eum conditorem intelligi malorum, vt maliciæ autor renuncietur. Nos autem adhibita distinctione vtriusq; formæ, separatis malis delicti & malis supplicij, malis culpæ & malis pœnæ, suum cuique parti definimus autorem, malorum quidem peccati & culpæ, diabolum: malorũ verò supplicij & pœnæ, deũ creatorem, vt illa pars malitiæ deputetur, ista iustitiæ mala condenti iudicia aduersus mala delicta. De his ergo creator profitetur malis, quæ congruunt iudici. Quę quidem illis mala sunt, quibus rependuntur: cæterum suo nomine bona quâ iusta, & bonorũ defensoria, & delictorum inimica, atque in hoc ordine deo digna. Aut proba ea iniusta, vt probes malitiæ deputanda, id est iniustitiæ mala: quia si iustitiæ erũt, iam mala non erunt, sed bona, malis tantummodo mala, quibus etiam directo bona pro malis damnantur. Constitue igitur iniustè hominem diuinæ legis voluntarium contemptorem id retulisse, quo voluit caruisse, iniustè malitiam qui illius imbribus, dehinc & ignibus cæsam, iniustè Ægyptum fœdissimam, superstitiosam, amplius hospitis populi conflictatricem, decemplici castigatione percussam.

Quomodo deus condere mala dicatur

12 Indurat cor Pharaonis, sed meruerat in exitium subministrari, qui iam negauerat deum, qui iam legatos eius toties superbus excusserat, qui iam populo laborem operis adiecerat: postremò quâ Ægyptius olim deo reus fuerat gentilis idololatriæ, ibim & crocodilum citius colens quàm deum viuum. Impedit & ipsum populum, sed ingratum. Immisit & pueris vrsos, sed irreuerẽtibus in prophetam. Iustitiam ergo primo iudicis dispice, cuius si ratio constiterit, tunc & seueritas & per quæ seueritas decurrit, rationi & iustitiæ reputabũtur. Ac ne pluribus immoremur, asserite causas, cæteras quoque vt sententias condemnetis: excusat delicta, vt iudicia reprobetis. Nolite reprehendere iudicem, sed reuincite malum iudicem. nam & patrum delicta ex filiis exigebat. duritia populi talia remedia compulerat, vt vel posteritatibus suis prospicientes

Ibis. Crocodilus.

spicientes, legi diuinæ obedirent. Quis enim non magis filiorum salutem, quàm suam curet? Sed & si benedictio patrum semini quoque eorum destinabatur, sine vllo adhuc merito eius, cur non & reatus patrum in filios quoq; redũdaret? Sicut gratia, ita & offensa: vt per totum genus & gratia decurreret, & offensa saluo eo quod postea decerni habebat, nõ dicturos acidam vuam patres manducasse, & filiorum dentes obstupuisse, id est non sumpturum patrem delictum filij, nec filium delictum patris, sed vnũquenque delicti sui reum futurum, vt post duritiã populi, duritia legis edomita, iustitia iã non genus, sed personas iudicaret. Quanquam si euangelium veritatis accipias, ad quos pertineat sententia reddentis in filios patrũ delicta, cognosces: ad illos scilicet qui hanc vltrò sibi sententiam fuerãt irrogaturi, Sanguis illius super capita nostra & filiorum nostrorum. Hoc itaque omnis prouidentia dei censuit, quod iam audierat. Bona igitur & seueritas quia iusta, si bonus iudex, id est iustus. Item cætera bona, per quæ opus bonum currit bonæ seueritatis, siue ira, siue æmulatio, siue sæuitia. Debita enim omnia hæc sunt seueritati, sicut seueritas debitũ est iustitię. Vindicanda erit procacitas ætatis verecundiã debentis. Atq; ita nõ poterunt iudici exprobrari, quæ iudici accedunt, carentia & ipsa culpa sicut iudex. Quid enim si medicũ quidem dicas esse debere, ferramenta verò eius accuses, quod secent, & inurant, & amputent, & constrictent, quando sine instrumento artis medicus esse non possit? Sed accusa malè secantem, importunè amputantem, temerè inurentẽ, atque ita ferramenta quoq; eius vt mala ministeria reprehẽde. 13
Proinde est enim, cùm deum quidem iudicem admittis, eos verò motus & sensus per quos iudicat destruis. Deũ nos à prophetis & à Christo, non à philosophis nec ab Epicuro erudimur. Qui credimus deum etiam in terris egisse, & humani habitus humilitatem suscepisse, ex causa humanæ salutis, longè sumus à sententia eorum qui nolunt deum curare quicquam. Inde venit ad hæreticos quoque definitio eiusmodi, Si Deus irascitur & æmulatur, & extollitur, & exacerbatur, ergo & corrumpetur, ergo & morietur. Bene autẽ quod Christianorum

est,etiam mortuum deum credere, & tamen viuẽtem in æuo æuorum. Stultissimi qui de humanis diuina prædicant, vt quoniam in homine corruptoriæ conditionis habentur huiusmodi passiones, idcirco & in deo eiusdem status existimentur. Discerne substantias, & suos eis distribue sensus, tam diuersos, quam substantiæ exigunt, licet vocabulis communicare videantur. Nam & dexterã, & oculos, & pedes dei legimus, nec ideo tamen humanis comparabuntur, quia de appellatione sociantur. Quanta erit diuersitas diuini corporis & humani sub eisdem nominib. membrorum, tanta erit & animi diuini & humani differentia sub eisdem licet vocabulis sensuum, quos tam corruptorios efficit in homine corruptibilitas substantiæ humanæ, quàm incorruptorios in deo efficit incorruptibilitas substantiæ diuinæ. Certè deum confiteris creatorem? Certè, inquis. Quomodo ergo in deo humanum aliquid existimas, & nõ diuinum omne? Quem deũ non negas, confiteris non humanum. Siquidem deũ confitendo, præiudicasti vtique illum ab omni humanarum conditionum qualitate diuersum. Porrò cùm pariter agnoscas hominem à deo inflatum in animam viuam, non deum ab homine, satis peruersum est, vt in deo potius humana constituas, quã in homine diuina: & hominis imagine deum imbuas potius, quàm dei hominẽ. Et hæc ergo imago censenda est dei in homine, quod eosdem motus & sensus habeat humanus animus, quos & deus, licet non tales quales deus. Pro substantia enim & status eorũ & exitus distant. Denique contrarios eorum sensus lenitatem dico, patientiam, misericordiam, ipsámque matricem earum bonitatem, cur diuina præsumitis? Nec tamẽ perfectè ea obtinemus, quia solus deus perfectus. Ita & illas species, iræ dico & exasperationis nõ tam feliciter patimur: quia solus deus de incorruptibilitatis proprietate felix. Irascetur enim, sed non exacerbabitur, sed non periclitabitur: mouebitur, sed nõ euertetur. Omnia necesse est adhibeat propter omnia, tot sensus, quot & causas. Et iram propter scelestos, & bilẽ propter ingratos, & æmulationem propter superbos, & quicquid non expedit malis. Sic & misericordiam propter errantes, & patientiam

propter

propter non resipiscentes,& præstantiã propter merẽtes, & quicquid bonis opus est. quæ omnia patitur suo more, quo eum pati condecet, propter quem homo eadem patitur æquè suo more Hæc ita dispecta totum ordinẽ dei iudicis operarium,& (vt dignius dixerim) protectorem catholicæ & summæ illius bonitatis ostendunt: quam semotam à iudiciariis sensibus, & in suo statu puram nolunt Marcionitæ in eodem deo agnoscere, pluentem super bonos & malos,& solem suum oriri facientem super iustos & iniustos: quod alius deus omninò non præstat. Nam & si hoc quoque testimonium Christi in creatorẽ, Marcion de euangelio eradere ausus est, sed ipse mundus inscriptus est, & omni à conscientia legitur: & erit hæc ipsa patientia creatoris in iudicium Marcionis, illa patientia quæ expectat pœnitentiam potius peccatoris,quã mortem, & mauult misericordiam quàm sacrificium, auertens iam destinatum exitium Niniuitis, & largiens spatium vitæ Ezechiæ lachrymis, & restituens statum regni Babylonis tyranno pœnitẽtia functo. Illam dico misericordiam, quæ & filium Saulis moriturum ex deuotione populo concessit: & Dauid delicta in domum Vriæ confessum,venia liberauit: & ipsum Israël toties restituit, quoties iudicauit: toties refouit, quoties & increpuit. Non solum igitur iudicem aspiciens, conuertere & ad optimi exempla. Nota cùm vlciscitur, considera cùm indulget. Repende austeritati lenitatem: cùm vtrunque conueneris in creatore, inuenies in eo & illud propter quem alterum deum credis. Veni deniq; ad inspectationem doctrinarum, disciplinarum, præceptorum, consiliorúmque eius. Dices forsitan, hæc etiam humanis legibus determinari. Sed ante Lycurgos & Solonas omneis, Moyses & deus. Nulla posteritas non à primordiis accipit. Tamen non à tuo deo didicit creator meus præscribere, Non occides, non adulterabis, non furaberis, non falsum testimonium dices, alienum non concupisces, honora patrem & matrẽ, & diliges proximum tuum vt teipsum. Ad hæc innocentiæ, pudicitiæ, & iustitiæ, & pietatis principalia consulta, accedunt etiam humanitatis præscripta, cum septimo quoque anno seruitia liber-

tate soluuntur:quum eodem tempore agro parcitur egenis cedendo locum: boui etiam terenti vincula oris remittuntur ad fructum præsentis laboris, quo facilius in pecudibus præmeditata humanitas in hominum refrigeria erudiretur. Sed quæ potius legis bona defendam, quã quæ hæresis concupiit, vt talionis definitionem, oculum pro oculo, dentem pro dente, & liuorem pro liuore repetentis? Non enim iniuriæ mutuò exercendæ licentiam sapit, sed in totum cohibendæ violentiæ prospicit, vt quia durissimo & infideli in deum populo longum, vel etiam incredibile videretur à deo expectare defensam, edicendam postea per prophetam: Mihi defensam, & ego defen-
14 dam, dicit dominus: interim commissio iniuriæ metu vicis statim occursuræ repastinaretur: & licentia retributionis, prohibitio esset prouocationis, vt sic improbitas astuta cessaret, dum secunda permissa, prima terretur: & prima deterrita, nec secunda committitur, quâ & alias facilior timor talionis per eundem saporem passionis. Nihil amarius quam idipsum pati, quod feceris aliis. Et si lex aliquid cibis detrahit, & immunda pronunciat animalia, quæ aliquando benedicta sunt, cõsilium exercendæ cõtinentiæ intellige, & frenos impositos illi gulæ agnosce, quæ cùm panem ederet angelorum, cucumeres & pepones Ægyptiorum desiderabat. Agnosce simul & comitibus gulæ, libidini scilicet atque luxuriæ prospectum, quæ ferè ventris castigatione frigescunt. Manducauerat enim populus & biberat, & surrexerat ludere: proinde vt & pecuniæ ardor restringeretur ex parte qua de victus necessitate causatur, preciosorũ ciborum ambitio detracta est. Postremò vt facilius homo ad ieiunandum deo formaretur, paucis & non gloriosis escis assuefactus, & nihil de lautiorib. esuriturus. Reprehendendus sanè creator, quòd cibos potius populo suo abstulit, quàm ingratioribus Marcionitis. Sacrificiorum quoque onera & operationum & oblationum negociosas scrupulositates nemo reprehendat, quasi deus talia sibi propriè desiderauerit, qui tam manifestè exclamat, Quò mihi multitudinem sacrificiorum vestrorum? Et quis exquisiuit ista de manibus vestris? sed illam dei industriam sentiat, qua
populũ

Defensa defensio. Vindicta.

Libido & luxuria comites gulæ.

populum pronum in idololatriam & transgressionem, eiusmodi officiis religioni suæ voluit astringere, quibus superstitio seculi agebatur, vt ab ea auocaret illos, sibi iubens fieri quasi desideranti, ne simulachris faciendis delinqueret. Sed & in ipsis commerciis vitæ & conuersationis humanæ domi ac foris, adusque curam vasculorum omnifariam distinxit, vt istis legalibus disciplinis occurrentibus vbique, ne vlli momento vacarent à dei respectu. Quid enim faceret beatum hominem, quàm in lege domini voluntas eius? & in lege domini meditabitur die ac nocte. Quam legem non duritia promulgauit autoris, sed ratio summæ benignitatis populi potius duritiam edomãtis, & rudem obsequio fidem operosis officiis dedolantis: vt nihil de arcanis attingam significantiis legis spiritalis scilicet & propheticæ, & in omnibus penè argumẽtis figuratæ. Sufficit enim in præsenti si simpliciter hominem deo obligabat, vt nemo eam reprobare debeat, nisi cui non placet deo deseruire. Ad hoc beneficium non onus legis adiuuandum, etiam prophetas eadem bonitas dei ordinauit docentes deo digna, auferre nequitias de anima, discere benefacere, exquirere iudicium, iudicare pupillo, & iustificare viduã, diligere quæstiones, fugere improborum contactum, dimittere conflictam integram, dissipare scripturam iniustam, infringere panem esurienti, & tectum non habentem inducere in domum tuam, nudum si videris, contegere, & domesticos seminis tui non despicere, compescere linguam à malo, & labia ne loquantur dolum, declinare à malo, & facere bonum, quærere pacem, & sectari eam, irasci & non delinquere, id est, in ira non perseuerare, siue sæuire: non abire in concilium impiorum, nec stare in via peccatorum, nec in cathedra pestilentium sedere. Sed vbi? Vide quàm bonum & iucundum habitare fratres in vnum, meditantes die ac nocte in lege domini. Quia bonum scilicet fidere in deum, quàm fidere in hominem, & sperare in deum quàm sperare in hominem. Qualis enim apud deum merces homini? & erit tãquam lignum quod plantatum est iuxta exitus aquarum, quod fructum suũ dabit in tempore suo: & folium eius non decidet, & om-

nia quæcunque faciet, proſperabuntur illi. Innocens au-
tem & purus corde, qui non accepit in vanum no-
men dei,& non iurauit ad proximum ſuum in dolo: iſtæ
accipiet benedictionem à domino, & miſericordiam à
deo ſalutificatore ſuo. Oculi enim domini ſuper timen-
tes eum,ſperantes in miſericordiam ipſius,ad deliberan-
das animas eorum de morte,vtique æterna, & nutrican-
dos eos in fame,vtique vitæ æternæ.Multæ enim preſſu-
ræ iuſtorum,& ex omnibus liberabit eos dominus. Ho-
norabilis mors in conſpectu domini ſanctorum eius.
Dominus cuſtodit omnia oſſa eorum, vnum ex ipſis non
comminuetur.Redemit dominus animas ſeruorum ſuo-
rum. Pauca iſta de tantis ſcripturis creatoris intulimus,
& nihil puto iam ad teſtimoniũ dei optimi deeſſe, quod
15 ſatis & præcepta bonitatis, & promiſſa conſignant. Sed
enim ſepiæ iſti (quorum figura, illud quoque piſculen-
tum de cibis lex recuſauit) vt traductionem ſui ſentiũt,
tenebras hinc blaſphemiæ interuomunt, atque ita inten-
tionem vniuſcuiuſque iam proximam diſpargũt, iactan-
do & aſſeuerando ea quæ relucentem bonitatem creato-
ris infuſcent. Sed & per iſtas caligines ſequemur nequi-
tiam,& in lucem extrahemus ingenia tenebrarum, obii-
cientia creatori vel maximè fraudem illam & rapinã au-
16 ri & argenti,mandata ab illo Hebræis in Ægyptios. Age
infeliciſſime hæretice,teipſum expoſtulo arbitrum, co-
gnoſce in vtranque gentem prius,& ita de autore præce-
pti iudicabis.Repoſcunt Ægyptij de Hebræis vaſa aurea
& argentea, cõtra Hebræi mutuas petitiones inſtituunt,
allegantes ſibi quoque eorundem patrum nomine ex eo-
dem ſcripturæ inſtrumento, mercedes reſtitui oportere
illius operariæ ſeruitutis, pro laterinis deductis, pro ci-
uitatibus & villis ædificatis. Quid iudicabis optimi dei
elector? Hebræos fraudem agnoſcere debere, an Ægy-
ptios compenſationem?Nam & aiunt ita actum per lega
tos vtrinque,Ægyptiorum quidem repetẽtium vaſa, Iu-
dæorum verò repoſcentium operas ſuas: & tamen has
iuſtitia renunciauerunt ſibi Ægyptij. Hodie aduerſus
Marcionitas amplius allegant Hebræi, negantes com-
penſationi ſatis eſſe, quantumuis illud auri & argenti, ſi
ſexcen-

Sepiis piſcibus comparãtur Marcionitæ.

ſexcentorum milium operæ per tot annos vel ſingulis nummis diurnis æſtimentur. quæ autem pars maior repetentium vaſa, an incolentium villas & vrbes? Querela ergo maior Ægyptiorum, an gratia Hebræorum? Vt ſolo iniuriarum iudicio Hebræi Ægyptios repercuterent, liberi homines in ergaſtnlũ ſubacti: vt ſolas ſcapulas ſuas ſcribæ eorum apud ſubſellia ſua oſtenderent flagellorum contumelioſa atrocitate laceratas: non paucis lancibus & ſcyphis pauciorum vtique diuitum vbique, ſed totis & ipſorum facultatibus, & populariium omnium collationibus ſatisfaciendum, Hebræus pronunciaſſet. Igitur ſi bona Hebræorum cauſa, bona iam & cauſa, id eſt mandatum creatoris, qui & Ægyptios gratos fecit neſciẽtes, & ſuum populum in tempore expeditionis anguſto, aliquo ſolatio tacitæ compenſationis expunxit. Planè minus exigi iuſſit: Hebræis enim etiam filios Ægyptij reſtituere debuerant. Sic & in cæteris contrarietates præceptorum ei exprobras, vt mobili & inſtabili, prohibentis ſabbatis operari, & iubentis arcam circunferri per dies octo, id eſt etiam ſabbato, in expugnatione ciuitatis Hiericho. Nec ſabbati enim inſpicis legem, opera humana non diuina prohibentem. Siquidem ſex, inquit, diebus operare, & facies omnia opera tua. Septima autem die ſabbatiza domino deo tuo, non facies in ea omne opus. quod? vtique tuum. Cõſequens enim eſt, vt ea opera ſabbato auferret, quæ ſex diebus ſuprà indixerat, tua ſcilicet, id eſt humana & quotidiana. Arcam verò circunferre, neque quotidianum opus videri poteſt, neque humanũ, ſed & rarum & ſacroſanctum, & ex ipſo tunc dei præcepro vtique diuinum. quod & ipſe quid ſignificaret, ediſſererem, ni nimis longum eſſet figuras argumentorum omnium creatoris expandere, quas forſitan nec admittis. Sed plus eſt ſi de abſolutis reuincamini, ſimplicitate veritatis, non curioſitate: ſicut & nunc certa diſtinctio eſt ſabbati humana non diuina opera prohibentis. Ideóque qui ſabbatis lignatum ierat, morti datus eſt: ſuum enim opus fecerat, lege interdictum. Qui verò arcam ſabbatis circuntulerant, impune geſſerunt, non ſuum enim opus, ſed dei, ex præcepto ſcilicet ipſius adminiſtrauerant.

Proinde & similitudinem vetans fieri omnium quæ in cœlo & in terra & in aquis, ostendit & causas, idololatriæ scilicet substantiam cohibentes. subiicit enim, non adorabitis ea, neque seruietis illis. Serpentis autem ænei effigies postea præcepta Moysi à domino non ad idololatriæ titulum pertinebat, sed ad remediãdos eos qui à serpentibus infestabantur. Et taceo de figura remedij. Sic & Cherubin & Seraphin aurea in arcæ figuratum exemplum, certè simplex ornamentum, accommodata suggestui, longè diuersas habendo causas ab idololatriæ conditione, ob quam similitudo prohibetur, non videntur similitudinum prohibitarum legi refragari, non in eo similitudinis statu deprehensa, ob quem similitudo prohibetur. Diximus de sacrificiorum rationali institutione, auocanti scilicet ab idolis ad deum officia ea, quæ si rursus eiecerat, dicens: Quò mihi multitudinem sacrificiorum vestrorum? hoc ipsum voluit intelligi, quod non sibi ea propriè exegisset: non enim bibam, inquit sanguinem taurorum: quia & alibi ait, Deus æternus non esuriet nec sitiet. Nam & si ad oblationes Abel aduertit, & holocausta Noë odoratus est libenter, quæ iocunditas siue viscerum veruecinorum, siue nidoris ardentium victimarum? Sed animus simplex & deum metuens offerentium ea quæ à deo habebant, & pabuli & suauis olentiæ gratia apud deum deputabatur, non quæ fiebant exigentis, sed illud propter quod fiebant, ob honorẽ scilicet dei. Si cliens diuiti aut regi nihil desideranti, tamen aliquid vilissimi munusculi obtulerit, quãtitas & qualitas muneris infuscabit diuitem & regem, an delectabit titulus officij? At si cliens ei munera vltrò vel etiam dicto, ordine suo offerat, & solennia regis obseruet, non ex fide tamen nec corde puro, nec pleno circa cætera quoq; obsequia, nónne consequens vt rex ille vel diues exclamet, quò mihi multitudinem munerum tuorum? Plenus sum. & solennitates & dies festos & vestra sabbata dicendo, quæ secundum libidinem suam, non secundum religionem dei celebrando, sua iam non dei fecerant: conditionalem idcirco & rationalem demõstrauit recusationem eorum quæ administrando præscripserat. Si verò etiam circa personas

nas leuem vultis intelligi, cùm reprobat aliquando probatos, aut improuidum cùm probat quandoque reprobandos, quasi iudicia sua aut damnet præterita aut ignoret futura: atquin nihil tam bono & iudici conuenit, quã pro præsentibus meritis & reiicere & adligere. Eligitur Saul, sed nondum despector prophetæ Samuelis. Reiicitur Salomon, sed iam à mulieribus alienis possessus, & idolis Moabitarum & Sidoniorum mancipatus. Quid faceret creator, ne à Marcionitis reprehenderetur? Bene adhuc agẽtes prædamnaret iam propter futura delicta. Sed dei boni non erat, nondum merentes prædamnare. Proinde peccantes nunc non recusaret propter pristina benefacta. Sed iusti iudicis non erat, recissis iam bonis pristinis scelera donare. Aut quis hominum sine delicto, vt eum deus semper eligeret, quem nunquam posset recusare? Vel quis item sine aliquo bono opere, vt eũ deus semper recusaret, quem nunquam posset eligere? Exhibe bo- 18
num semper, & non recusabitur: exhibe malum semper, & nũquam eligetur. Cæterum si idem homo, vt in vtroque pro temporibus, in vtroque dispungetur à deo, & bono, & iudice, qui non leuitate aut improuidentia sententias vertit, sed censura grauissima & prouidentissima, merita temporis cuiusque dispensat. Sic & pœnitentiam apud illum prauè interpretaris, quasi proinde mobilitate vel improuidentia, imò iam ex delicti recordatione pœniteat: quoniam quidem dixerit, pœnituit quod regem fecerim Saul: præscribens scilicet pœnitentiam, confessionem sapere mali operis alicuius vel erroris. Porrò nõ semper. Euenit enim in bonis factis pœnitentiæ confessio, ad inuidiam & exprobrationem eius, qui beneficij ingratus extiterit. Sicut & tũc circa personam Saulis honorandam annunciatur à creatore, qui non deliquerat quum Saulem assumit in regnum, & sancto spiritu auget: optimum enim adhuc, qualis, inquit, non erat in filiis Israëlis, dignissimè adlegerat, sed nec ignorauerat ita euenturum. Nemo enim te sustinebit improuidentiam asscribentem deo ei, quem deũ non negans confiteris & prouidum. Hæc enim illi propria diuinitas constat. Sed malum factum Saulis (vt dixi) onerabat pœnitentiæ suæ

profeſſione,quam vacante delicto circa Saulis adlectionem,conſequens eſt inuidioſam potius intelligi,non criminoſam. Ecce, inquis, criminoſam eã animaduerto circa Niniuitas,dicente ſcriptura Ionæ: Et pœnituit dominum de malitia quam dixerat,facturum ſe illis,nec fecit. Sicut & ipſe Ionas ad deum,Propterea præueni profugere in Tharſos,quia cognoueram te eſſe miſericordem & miſereſcentem , patientem , & plurimum miſericordiæ, pœnitẽtem malitiarum. Bene igitur quod præmiſit optimi dei titulum,patientiſſimi ſcilicet ſuper malos, & abũdantiſſimi miſericordiæ & miſerationis ſuper agnoſcentes & deplangentes delicta ſua , quales tunc Niniuitæ. Si enim optimus qui talis,de iſto prius ceſſiſſe debebis,non competere in talem,id eſt in optimum,etiã maliciæ concurſum. Et quia & Marcion defendit arborem bonã malos quoque fructus non licere producere , ſed malitiam tamen nominauit quod optimus non capit, nunquid aliqua interpretatio ſubeſt earum malitiarum intelligẽdarum,quæ poſſint & in optimum decucurriſſe? Subeſt autem Dicimus denique malitiam nunc ſignificari,nõ quæ ad naturam redigatur creatoris quaſi mali,ſed quæ ad poteſtatem quaſi iudicis, ſecundum quam enunciarit , Ego ſum qui condo mala: & ecce ego emitto in vos mala , nõ peccatoria,ſed vltoria,quorum ſatis diluimus infamiam, vt congruentium iudici. Sicut autem licet mala dicantur, non reprehenduntur in iudice , nec hoc nomine ſuo malum iudicem oſtendunt: ita & malitia hæc erit intelligẽda nunc,quæ ex illis malis iudiciariis deputata, cum ipſis competat iudici. Nam & apud Græcos interdum malitiæ

Mala vltoria, non peccatoria.

19 pro vexationibus & læſuris , non pro malignitatibus ponuntur,ſicut & in iſto articulo. Atque adeò ſi eius malitię pœnituit creatorem , quaſi creaturæ reprobandæ ſcilicet & deletui vindicandæ, atqui nec vllum admiſſum criminoſum reputabitur creatori qui iniquiſſimam ciuitatem dignè meritóque decreuerat abolendam. Ita quod iuſtè deſtinauerat non malè deſtinans,ex iuſtitia non ex malitia deſtinarat,ſed pœnam ipſam malitiam nominauit, ex malo & merito paſſionis ipſius. Ergo dices , ſi malitiam iuſtitiæ nomine excuſas, quia iuſtè exitium deſtinarat in Niniui-

Niniuitas, ſic quoque culpandus eſt qui iuſtitiæ, vtique non pœnitendæ, pœnitentiam geſſit. Imò nec iuſtitiæ, inquam, pœnitebit deum, & ſupereſt iam agnoſcere quid ſit pœnitentia dei. Non enim ſi hominem ex recordatione plurimum delicti, interdum & ex alicuius boni operis ingratia pœnitet, ideo & deum proinde. In quantum enim deus nec malum admittit, nec bonum damnat, in tantum nec pœnitentiæ boni aut mali apud eũ locus eſt. Nam & hoc tibi eadem ſcriptura determinat, dicente Samuele Sauli, Diſcidit dominus regnum Iſraëlis de manu tua hodie, & dabit illud proximo tuo, optimo ſuper te, & ſcindetur Iſraël in duas partes, & non conuertetur, neque pœnitentiam aget, quia non ſicut homo eſt ad pœnitendum. Hæc itaque definitio in omnibus aliam formam diuinæ pœnitentiæ ſtatuit, quæ neque ex improuidentia, neque ex leuitate, neque ex vlla boni aut mali operis damnatione reputetur, ſicut humana. Quis ergo erit mos pœnitentiæ diuinæ? Iam relucet, ſi non ad humanas conditiones eam referas. Nihil enim aliud intelligetur, quàm ſimplex conuerſio ſententiæ prioris, quæ etiam ſine reprehenſione eius poſſit admitti, etiam in homine nedum in deo, cuius omnis ſententia caret culpa: nam & in Græco ſono, pœnitentiæ nomen non ex delicti confeſſione, ſed ex animi demutatione compoſitum eſt, quam apud deum pro rerum variantium ſeſe occurſu, rei oſtendimus. Iam nunc vt omnia eiuſmodi expediam, ad cæteras puſillitates & infirmitates & incongruentias (vt putatis) interpretandas purgandáſque pertendam. Inclamat deus, Adam vbi es: ſcilicet ignorans vbi eſſet, & cauſato nuditatis pudore, an de arbore guſtaſſet, interrogat, ſcilicet incertus. Imò nec incertus admiſſi, nec ignorans loci. Enimuero oportebat conſcientia peccati deliteſcentem, euocatum prodire in conſpectum domini, non ſola nominis inclamatione, ſed cum aliqua iam tunc admiſſi ſugillatione. Nec enim ſimplici modo, id eſt, interrogatorio ſono legendũ eſt, vbi es Adam? ſed impreſſo & incuſſo, & imputatiuo, Adam vbi es? id eſt, in perditione es, id eſt, iam hic nõ es, vt increpandi & dolendi exitus vox ſit. Cæterum qui to-

Pœnitentia dei.

μετάνοια.

Legerim, pro rerũ variantiũ ſeſe occurſura, oſtendimus.

Adã vbi es.

tum orbem comprehendit manu velut nidum, cuius cœlum thronus, & terra scabellum, nimirum huius oculos aliqua paradisi portio euaserat, quo minus illi vbicunque Adam ante euocationem viseretur, tam latens quàm de interdicta fruge sumens? Speculatorem vineæ vel horti tui, lupus aut furunculus non latet, deum puto de sublimioribus oculatiorem aliquid subiecti præterire nō posse. Stulte qui tantum argumentum diuinæ maiestatis & humanæ instructionis, naso agis. Interrogabat deus quasi incertus, vt & hinc liberi arbitrij probans hominem in causa aut negationis, aut confessionis, vt daret ei locum sponte confitendi delictum, & hoc nomine reuelandi, sicut de Cain sciscitatur, vbi nam frater eius, quasi non iam vociferatum à terra sanguinem Abelis audisset: sed vt & ille haberet potestatem ex eadem arbitrij potestate sponte negandi delicti, & hoc nomine grauandi, atque ita nobis conderentur exempla confitendorum potius delictorum, quàm negandorum, vt iam tunc initiaretur Euangelica doctrina, Ex ore tuo iustificaberis, & ex ore tuo damnaberis. Nam etsi Adam propter statum legis deditus morti est, sed spes ei salua est, dicente domino: Ecce Adam factus est tanquam vnus ex nobis, de futura scilicet adlectione hominis in diuinitatem. Deniq; quid sequitur? Et nunc nequando extendat manum, & sumat de ligno vitæ, & viuat in æuum. Interponens enim, & nunc, præsentis temporis verbū, temporalem & ad præ-
20 sens dilationem vitæ fecisse se ostendit. Ideóque nec maledixit ipsum Adam nec Euam, vt restitutionis candidatos, vt confessione releuatos. Cain verò & maledixit, & cupidum morte luere delictum, mori interim vetuit, vt præter admissum, etiam negationis eius oneratum. Hæc erit ignorantia dei nostri, quæ ideo simulabatur, ne delinquens homo quid sibi agendum sit, ignoret. Sed ad Sodomam & Gomorrham descendens, Videbo, ait, si secundum clamorem peruenientem ad me consumantur: si verò non, vt agnoscam. Et hic videlicet ex ignorantia incertus, & scire cupidus. An hic sonus pronunciationis necessarius, non dubitatiuum sed comminatiuum exprimens sensum sub sciscitationis obtentu? Quod si

Ironicè.

Furunculus.

Naso agere.

Cădidati restitutionis.

ſi deſcenſum quoque dei irrides, quaſi aliter non potuerit perficere iudiciũ,niſi deſcendiſſet, vide ne tuum æquè deum pulſes. Nam & ille deſcendit,vt quod vellet efficeret. Sed & iurat deus, nũquid fortè per deum Marcionis. imò,inquit, multò vanius, quod per ſemetipſum . Quid vellet facere, ſi alius deus non erat in conſcientia eius, hoc cùm maximè iurantis, alium abſque ſe omninò non eſſe. Igitur peierantem deprehendis, an vanè deierãtem? Sed non poteſt videri peieraſſe,qui alium eſſe non ſciuit, vt dicitis. Quod enim ſcit,hoc deierans,verè non peierauit. Sed nec vanè deierat,alium deũ non eſſe. Tunc enim vanè deieraret, ſi non fuiſſent qui alios deos crederent, tunc quidem ſimulachrorum cultores, nunc verò & hæretici. Iurat igitur per ſemetipſum,vt vel iuranti deo,credas alium deum omninò non eſſe . Hoc vt deus faceret, tu quoque Marcion coëgiſti : iam tunc enim prouidebaris. Proinde ſi & in promiſſionibus aut comminationibus iurat,fidem in primordiis arduam extorquens, nihil deo indignum eſt,quod efficit deo credere . Satis & tunc puſillus deus in ipſa etiam ferocia ſua,cùm ob vituli conſecrationem efferatus in populum,de famulo ſuo poſtulat Moyſe, Sine me,& indignatus ira, diſperdam illos,& faciam te in nationem magnam. Vnde meliorem ſoletis affirmare Moyſen deo ſuo, deprecatorem imò & prohibitorem iræ. Non facies enim iſtud, aut & me vna cum eis impende. Miſerandi vos quoque cũ populo,qui Chriſtum non agnoſcitis in perſona Moyſi figuratum, patris deprecatorem, & oblatorem animæ ſuæ pro populi ſalute. Sed ſufficit ſi & Moyſi propriè donatus eſt populus ad præſens. Quod vt famulus poſtulare poſſet à domino, id dominus à ſe poſtulauit. Ad hoc enim famulo dixit, Sine me,& diſperdã illos,vt ille poſtulando & ſemetipſum offerendo non ſineret, atque ita diſceres quantum liceat fideli & Prophetæ apud deũ. Iam nunc vt & cætera compendio abſoluam , quæcunque adhuc vt puſilla & infirma & indigna colligitis ad deſtructionem creatoris,ſimplici & certa ratione proponant: Deum non potuiſſe humanos congreſſus inire, niſi humanos & ſenſus & affectus ſuſcepiſſet, per quos vim maieſtatis ſuæ intolerabi-

lem vtique humanæ mediocritati, humilitate téperaret, sibi quidem indigna, homini autem necessaria, & ita iam deo digna, quia nihil tam dignum deo, quàm salus hominis. De isto pluribus retractarẽ, si cum ethnicis agerem, quanquam & cum hæreticis non multò congressio stet.

21 Quatenus & ipsi deum in figura & in reliquo ordine humanæ conditionis diuersatũ iam credidistis, non exigetis vtique diutius persuaderi deum conformasse semetipsum humanitati, sed de vestra fide reuincimini. Si enim deus, & quidẽ sublimior, tanta humilitate fastigium maiestatis suæ strauit, vt etiã morti subiiceret, & morti crucis, cur non putetis nostro quoque deo aliquas pusillitates congruisse, tolerabiliores tamen Iudaicis contumeliis & patibulis & sepulchris. An hæ sunt pusillitates, quę iam præiudicare debebunt Christum humanis passionibus obiectum, eius dei esse, cuius humanitates exprobrantur à vobis? Nam & profitemur Christum semper egisse in dei patris nomine, ipsum ab intio conuersatum, ipsum congressum cum patriarchis & prophetis, filium creatoris, sermonem eius, quem ex semetipso proferẽdo filium fecit, vt exinde omni dispositioni suæ voluntatíque præfecit, diminuens illum modico citra angelos, sicut apud eum scriptum est: qua diminutione, in hæc quoq; dispositus est à patre, quæ vt humana reprehenditis, ediscens iam inde à primordio, iam inde hominem, quod erat futurus in fine. Ille est qui descendit, ille qui interrogat, ille qui postulat, ille qui iurat. Cæterum quia patrem nemini visum, etiam commune testabitur Euangelium, dicente Christo: Nemo cognouit patrem nisi filius, ipse enim & veteri testamento pronunciarat, Deum nemo videbit, & viuet: patrem inuisibilem determinans, in cuius autoritate & nomine ipse erat deus, qui videbatur dei filius. Sed & penes nos Christus in persona Christi accipitur, quia & hoc modo noster est. Igitur quæcunque exigitis

Sermo.

22 deo digna, habebuntur in patre inuisibili, incongressibilique & placido, & (vt ita dixerim) philosophorum deo. Quæcunque autem vt indigna reprehenditis, deputabũtur in filio, & viso, & audito, & congresso, arbitro patris & ministro, miscente in semetipso hominẽ & deum,

Philosophorũ deus.

in

in virtutibus deum, in pusillitatibus hominem, vt tãtùm homini conferat, quantum deo detrahit, totum denique dei mei penes vos dedecus, sacramẽtum est humanæ salutis. Conuersabatur deus, vt homo diuina agere doceretur. Ex æquo agebat deus cũ homine, vt homo ex æquo agere cum deo posset. Deus pusillus inuentus est, vt homo maximus fieret. Qui talem deum dedignaris, nescio an ex fide credas deũ crucifixum. Quanta itaque peruersitas vestra erga vtrunque ordinem creatoris. Iudicem eum designatis, & seueritatem iudicis secundum merita causarum congruentem pro sæuitia exprobratis. Deum optimũ exigitis, & lenitatem eius benignitati congruentem, pro captu mediocritatis humanæ deiectius conuersatam, vt pusillitatẽ depreciatis. Nec magnus vobis placet, nec modicus, nec iudex, nec amicus. Quid si non eadem & in vestro deprehendantur? Iudicem quidem & illum esse iam ostẽdimus, in libello suo, & de iudice necessariè seuerum, & de seuero sicut sæuum, si tamen sæuum. Nunc & de pusillitatibus, & malignitatibus cæterísq; notis, & ipse aduersus Marcionem Antitheseis æmulas faciam. Si ignorauit deus meus esse alium super se, etiam tuus omninò non sciuit esse alium infra se. Quod enim ait Heraclitus ille tenebrosus, eadem via sursum & deorsum. Denique si nõ ignorasset, & ab initio ei occurrisset. Delictum & mortem, & ipsum autorẽ delicti diabolum, & omne malum, quem deus meus passus est esse, hoc & tuus qui illum pati passus est. Mutauit sentẽtias suas deus noster, proinde quâ & vester: qui enim genus humanum tam serò respexit, eam sentẽtiam mutauit, qua tanto æuo non respexit. pœnituit mali in aliquo deum nostrum, sed & vestrum. Eo enim quod tandem animaduertit ad hominis salutem, pœnitẽtiam dissimulationis pristinam fecit, debitam malo facto. Porrò malum factum deputabitur negligẽtia salutis humanę, non nisi per pœnitentiam emendata apud deum vestrum. Mandauit fraudem deus noster, sed auri & argenti. Quanto autem homo preciosior auro & argento, tanto fraudulẽtior deus vester, qui hominẽ domino & factori suo eripit. Oculum pro oculo reposcit deus noster, sed & vester vicem prohibens, itera-

Heraclitus σκοτεινός.

bilem magis iniuriam facit. Quis enim non rursus per-
cutiet, non repercussus? Nescit deus noster qualeis adle-
geret, ergo nec vester. Iudam traditorem non adlegisset,
si præscisset. Si & mentitum alicubi dicis creatorem, lon-
gè maius mēdacium est in tuo Christo, cuius corpus non
fuit verum. Multos sæuitia dei mei absumpsit, tuus quo-
que deus quos saluos non facit, vtique in exitium dispo-
nit. Deus meus aliquē iussit occidi, tuus semetipsum vo-
luit interfici, non minus homicida in semetipsum, quàm
in eum à quo vellet occidi. Multos autē occidisse deum
eius probabo Marcioni. Nam fecit homicidā, vtique pe-
23 riturum, nisi si populus nihil deliquit in Christum. Sed
expedita virtus veritatis, paucis amat. Multa mendacio
erūt necessaria. Cæterum ipsas quoque Antitheseis Mar-
cionis cominus cęcidissem, si operosiore destructione ea-
rum egeret defensio creatoris tam boni quàm & iudicis,
secundum vtriusque partis exempla congruentia deo, vt
ostendimus. Quod si vtraque pars bonitatis atque iusti-
tiæ dignam plenitudinem diuinitatis efficiūt omnia po-
tentis, compendio interim possum Antitheseis retudisse,
gestienteis ex qualitatibus ingeniorum siue legum, siue
virtutum discernere, atque ita alienare Christum à crea-
tore vt optimum à iudice, & mitem à fero, & salutarem
ab exitioso. Magis enim eos coniungunt, quos in eis di-
uersitatibus ponunt quæ deo congruunt. Aufer titulum
Marcionis, & intentionem atque propositū operis ipsius,
& nihil aliud præstat quàm demonstrationem eiusdem
dei optimi & iudicis, quia hæc duo in solum deum com-
petūt. Nam & ipsum studium in eis exemplis opponen-
di Christum creatori, ad vnitatem magis spectat. Adeò
enim ipsa & vna erat substātia diuinitatibus, bona & se-
uera, & eisdē exemplis & in similibus argumentis, vt bo-
nitatem suam voluerit ostendere, in quibus præmiserat
seueritatem. Quia nec mirum erat, diuersitas tempora-
lis, si postea deus mitior pro rebus edomitis, qui retrò au-
sterior pro indomitis. Ita per Antitheseis faciliùs ostendi
potest ordo creatoris à Christo reformatus. Quo reper-
cussus & redditus potius quàm exclusus, præsertim deum
tuū ab omni motu amariore secernas, vtique & ab æmu-
latione

latione creatoris scilicet. Nam si ita est, quoniam cum Antitheses singulas species creatoris æmulatum demonstrant, agnoscam igitur & in hoc per illas deum meum zelotem, qui res suas arbustiores in primordiis, bona vt rationali æmulatione maturitatis præcurauerit suo iure. Cuius Antitheseis etiam ipse mundus eius agnoscet, ex contrarietatibus elementorum summa tamen ratione modulatus. Quamobrem inconsiderantissime Marcion alium deum lucis ostendisse debueras, alium verò tenebrarum, quo faciliùs alium bonitatis, alium seueritatis persuasisses. Cæterum eius erit Antithesis, cuius est & in mundo.

ARGVMENTVM LIBRI SEQVENTIS

POstquam primo libro ostendit deum Marcionis illum meliorem, esse non posse, & mox secundo creatorem ab omni sæuitia asseruit clementer seuerum & seuerè clementem, nam vtrūque necessarium, hoc tertium volumen Christo dicauit, quem vel hoc argumento non alium quempiam patrem habere probat quàm deum creatorem, quòd apud ecclesias ab apostolis institutas, & non minus ore quàm stylo confirmatas, de hac re nihil vnquam scrupuli fuit, priusquam Cerdonis insania, cui Marcion subscripsit, orbi innotesceret. Igitur indecens fuisse dicit, vt tam subitò venerit ὡς ἀπὸ τῆς μηχανῆς, *iuxta prouerbium, nullis prophetarum vaticiniis prænunciatus. Sic enim Christus Marcionis in mundum irrepsit, vt solent in ædes diuitum furunculi. Stultum autem est eum potius Christum recipere, qui ex improuiso venerit, quàm eum qui tot prophetarum oraculis sit demonstratus. Quoniam verò non sunt efficaciora argumenta, quàm quæ ex arcanis literis petuntur, præfatus de duplici forma Prophetici sermonis, ad ipsas veteris instrumenti scripturas descendit, vt cùm has à Christo ostenderit adimpletas, Christum creatori vendicet, cui Marcion illas tribuebat, & sunt quidem tribuendæ. Rursus pro se Iudæos allegabant Marcionitæ Christum vt alienum execratos, & in hunc morte grassatos, quod haud facturi fuissent illorum iudicio, nisi alterius dei cognouissent. His respondet Christum Iudæis, eatenus ignotum fuisse, quatenus non melioris cuiuspiam dei filium,*

sed

sed solum hominem & legalium ceremoniarum præuaricatorẽ arbitrabantur. Nam & à prophetis duplex aduentus Christi insinuatus est, & prædictum, quod in priori illum Iudæi non forent agnituri, & ideo in crucem sublaturi. Ad quam rem duorũ etiam hircorum qui ieiunio offerebantur, allegoriam accommodat. Iam quia Marcionitæ nihilo craßis Iudæis perspicaciores, offensi incommoditatibus quibus humana natura patet, ob quas videlicet Iudæi Christum reiecerant, negabant Christum vera carne vestitum fuisse, ne natum concedere cogerentur, repetit disputationem de carne Christi, cui peculiare volumen aliquando dedit. Mox exposuit Esaiæ vaticinium prædicentis Christum Emmanuelem vocandum, & virtutem Damasci sumpturũ & spolia Samariæ, aduersus regem Assyriorum. nam hæc de Christo creatoris dicta volebat Marcion vt bellatore, nolens figuratum esse sermonem. Deinde docet Christi vocabulum, non Marcionici dei filio competere, multò minus nomen Iesu, sed filio creatoris. Atque ita pergit vaticinia commemorare, quæ de Christi natiuitate & eius contemptibili sorte, ac figuris atrocißimi supplicij quo in crucem suffixus est, olim prophetæ ædiderant. Postremò probat Christum venisse vel hoc argumento, quod iam euenerint quæ post illum futura nũciabantur. nam & ethnici fidem susceperunt, & Iudæi ob pertinaciam suam & intentatam Christo mortem malè sunt accepti. Quis autem expectet Iudæam desertum iri, quæ iam olim euastata est? & populum Iudaicum exilio multandum, qui ab hinc tot annos è suis sedibus est eiectus? Cæterum vbi in calce de restitutione Iudææ loquitur, apparet eum huius fuisse sententiæ, vt putarit in hac terra velut in campis quibusdam Elysiis post resurrectionem nos suauiter acturos, ídque mille annis. Nam hoc nomine notatur, in Definitionibus ecclesiasticorum dogmatum. Qui error insigneis aliquot viros etiam inuoluit, videlicet Lactantium, Victorinum, Seuerum, è Græcis Irenæum & Apollinarium, ceu Hieronymus autor est exponens Ezechielis caput XXXVI. Hos quidam Græcè χιλιαστὰς, Latinè Milliarios vocant. Opus verò de spe fidelium, in quo verisimile est hoc ab illo astrui, hodie non extat, citatur tamen à Hieronymo loco quo diximus. Porrò huius libri nonnulla capita reperiuntur in volumine quod scripsit aduersus Iudæos, quædam in libro de carne Christi, vt nescias an hinc illuc transtulerit, an ediuerso. Habebant autem

olim eruditi certos locos paratos quibus vbilibet vti poterant, si exigeret materia.

ANNOTATIONES IN LIBRVM sequentem.

QVem nunquam mandator designauit.] *Mandator est qui aliquid agendum committit. Mandatarius qui suscipit.* In tantum paraturam desiderabat.] *Iterum habet paraturam pro dispositione siue materia. Mox scripsimus, & homini indiceretur à deo.* Exautorauit.] *Hoc est autoritate destituit, infirmauit.* Quasi locum in balneis ita fidem occupauit.] *Vulgare est. Simile dictitant Germani de iis qui molendinũ adeunt, frumenta molituri. nam in publicis habet illud Iureconsultorum locum, Qui prior tempore, potior iure. Mox pro posteris reposuimus, posteros. Hoc in posteros constituendi. Ex Gorziensi.* Tunc si fortè credendus est.] *Si fortè, pro forte.* Video aliquas etiam lineas præducendas.] *Præducere lineas. Sic alibi, Ad lineas rursum & ad gradum. Nec prorsus dissimile illud in præscriptionibus. Hanc tibi fossam determinauit.* Atque ita iam expunctum.] *Expunctum hoc est adimpletum ex debito.* Quia nec statim aquilicem.] *Aquilicem appellare videtur ab aquis eliciendis, quem à legendis aquis aquilegem alij vocant. Aquilices olim Tusci erant arte quadam & remediis pluuias elicientes, quum fruges nimia siccitas tantum nõ enecaret. Vnde dictum Aquælicium. Aquileges inueniendorum fontium periti erant, & aquas ad aquæductus colligebãt. Plinius libro XXVI. cap. VI. Tussim, inquit, sedat Bechion, quæ & tussilago dicitur. Duo eius genera. Syluestris vbi nascitur, subesse aquas credunt, & hoc habent signũ aquileges. Meminit Aquilegij quæ scrutandarum aquarum ars est Plinius libro XXXI. Sed videntur mihi posteriores istam differentiam non obseruasse, quando Aur. Arcadius Iureconsultus Digest. de iure immunitatis libro L. Aquilices etiam inter eos refert quibus grauior conditio vacationem aliquam munerum tribuit, aquileges, vt arbitror, intelligens. Structores, inquit, carpentarij, scandularij, gladiatores, aquilices, tubarij, cornuarij, arcuarij, & cætera. Apparet porrò omnium disciplinarum ac rerum absolutissima cognitione præditum fuisse Tertullianum, ex hoc loco & aliis simili-*

bus. Nec omittendum hæc verba, Ponam flumina in regione sitiēti, ad aquilicem, posteriora, Et in solitudine buxum & cedrū, ad agricolam referri debere. Benedicent bestiæ agri.] *Benedici elegāter interpretatur, fausta omina ab aliquibus siue faustum omen ab aliquo referre.* Iudaicæ literaturæ.] Per *Iudaicam literaturam libros veteris instrumenti intelligit. Mox contenderēt*
3 *vertimus in contenderet*, Scilicet nauclero illi.] *Iocus est in gentem. nam Marcion episcopi filius fuit, vt tamen poßibile sit maiores eius naucleros extitisse*, [illegible] Non quidē Rhodia lex, sed Pontica cauerat. *Notat Marcionem quòd nauclerus esset & Barbarus, alludens ad legem Rhodiam de iactu, cuius fit mētio in libris Digest. titulo, ad legem Rhodiam de iactu. Ea lex ad nauigantes & nauarchum ipsum pertinet, iubens eiectarum è naui mercium damnum, iuxta seruatarum rerū æstimationē ab vnoquoque esse compensandū. Hic propriè de ea re non agit, sed ioci tantum gratia Marcioni qui nauiculariā olim fortaßis exercuerat in Barbara Ponti regione natus, nō Rhodiam quidem legem quæ nautica quidem est, sed tamen Romana ac à prudentißimis hominibus lata, verum Ponticam ac Barbaram aliquam legem cauisse scribit, errare Iudæos in Christum suum non licere.* Humana cōditio deceptui obnoxia.] *Deceptus pro deceptione. Infrà scripsimus ablatis agnitionis & intelligētiæ viribus. Et paulò post, qui ab initio vicarius patris.*
4 Id enim intelligi vel non intelligi capit.] *Sæpe iam indicauimus vsum verbi capit apud hunc autorem. Simillimum est illud libro proximè superiori, Capit etiam, inquit, imaginem spiritus dicere flatū.* Rationē quoque errorum eius à quo ducatū mutuatus.] *Mutuatus ad vtrunque accusatiuum refertur.* Ne aspectu quidem honestus.] *Honestus pro pulchro, ceu supra annotauimus. Sic accipiēdum quod infrà sequitur, omni inhonestate prostratus, id est deformitate. Infrà scripsimus, quia & de isto notati fuissent. Ex Gorziensi.* Incredibile præsumpserant deum carnem.] *Fi-*
5 *gura Græca, hoc est secundum carnē.* Impresse Apostolus demandat.] *Hoc aduerbio etiam vsus est supra, vt in libro de carne Christi, Et vt impreßius dixerim. Eodem, Hoc quidē impreß-*
6 *sius factum dicit quàm natum.* Deuertentis in terram.] *Deuertere sicut deuersari.* Breuem carnis commeatum.] *Hoc est facultatem breuis temporis agendi in carne.* Ædas & ipse consilium

filium dei, vti quo.] *Ipse me sensus coëgit vt hic dictionem vti verterim in tui, cõsilium dei tui, quo Christum tuum & cætera. Exemplaria vetusta consentiunt in errore.* Stropham administrasset.] *Stropha dolum, versutiam, atque imposturã significat, Græcis* στροφὴ. Aliquantis enim.] *Aliquãtis pro aliquot, subaudi rebus.* Aut falsæ aut etiam veræ carnis paratura.] *Iterũ paratura pro materia. Scripsimus infra, Nunc vt omnia ad euangelij dist. exam. Expungendam putauit. Hoc est ex debito adimplendam.* 7
Aut sanguinis tributo.] *Supra dixit, ni fallor, totius naturæ tributa.* Debuerat phantasmatis scenam decucurrisse.] *Sic dicit scenam phantasmatis, vt in De hæresibus, Scenã erroris, Actum quem vocant intelligens. Sensus est, Debuerat ex toto seruire scenæ, & susceptam fabulã peragere Christus Marcionis. qui si putatiuam gessit carnem, debebat etiam putatiuam habere natiuitatem: sic enim phantasmatis scenam decucurrisset.* Age iam perora in illa sanctissima.] *Hunc locum habes in De carne Christi iisdem propemodum verbis relatũ non ita longe post initium.* Ludicros exitus.] *Videbatur mihi aliquando legẽdum lubricos, sed ipse respicit ad id quod in libro quem modo citauimus dicit, de infante recens edito loquens. Blanditiis deridetur. Et mox illum per ludibria nutritum. Item ibidem infra. Æque illum & natiuitatis & infantiæ imaginarium imaginariæ vacua ludibria subire potuisse.* In sensu sonum expungens.] *Hoc est absoluens, adimplens, satisfaciens sono in sensu.* 8
9 Nunc si nomen Christi, vt sportulam furunculus, captauit.] *Docet Asconius Pedianus in Verrinas Ciceronis, sportam, sportulas, nummorum esse receptacula ac spartea vtensilia ad maioris summæ pecunias capiendas, quanquam locus ille mendis nõ caret, vt vbique fermè misere corruptus est optimus ille Ciceronis interpres. Hic vero non arbitror Tertullianum de fure nummorũ loqui, sed sportulam eam intelligere quæ pauperculis clientibus salutatoribúsque dabatur à diuitibus olim apud Romanos. Huic recta cœna opponitur. id erat legitimum conuiuium à liberalioribus patronis exhiberi solitum. Inter eos autem qui sportulã accipiebant, accidebat nonnunquam vt alieni qui de numero clientum non erant, ingererent sese, non satis ab atriensi seruo inspecti exploratíque, nam interdum ab absentibus se summissos mentiebantur. Id quod Iuuenalis expreßit satyra prima:*

——*Tunc sportula primo*

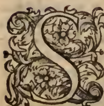
Limine parua ſedet, turbæ rapienda togatæ.
Ille tamen faciem prius inſpicit, & trepidátne
Suppoſitus venias, & falſo nomine poſcas.
Agnitus accipies.

Hoc eſt ergo quod Tertullianus dicit, Nunc ſi nomen Chriſti, vt ſportulam furunculus, captauit. [illegible]

[illegible] *Mox ſcripſimus, in quo Chriſtus nõ præſumeba-*
10 *tur.* De nominibus iam obduximus.] *Hoc eſt euicimus, vt ſupra & infra ſæpe. Infra ſcripſimus, Marcionis* Euãgelium *diſ-*
11 *cuti placuit.* Expungamus ordinem cœptum.] *Hoc eſt ab-*
12 *ſoluamus, vt antè ſæpe.* Ioſeph & ipſe Chriſtum figuratus.] *Figura Græca.* Media ſtipitis palus.] *Et hic figura Græca, hoc eſt ſecundum media, id eſt mediam partem ſtipitis.* Neruos vtique eius, clauis deſæuierunt.] *Et hic ſynecdoche eſt. Infra ſcripſimus, Et ſalus exinde prædicabatur. Ex Gorzienſi. Item ex eo-*
13 *dem infra, Venite mittamus lignum in panẽ eius.* Panis dediſ-
14 ſe.] *Subaudit more ſuo accuſatiuum.* Diſpoſitio expuncta.] *Vt ſupra. Sic rurſum infra, Vide an quod ſequitur expũctum ſit. Hoc eſt ex debito adimpletũ.* Quia viro deputare.] *Addidimus ex Gorziẽſibus annotatiũculis: Nã quia viro deputare nõ poterat virginis, eum ventrem patri deputauit. Item infra, Iam non*
15 *in Moyſe.* Sibynas in falces.] *Apud Eſaiam iuxta ſeptuaginta verſionem Græcè legitur,* καὶ τὰς ζιβύνας αὐτῶν εἰς δρέπανα. *Eſt autẽ ζιβύνη venabuli genus autore Tertulliano. Suidas* ὁλοσιδήριον ἀκόντιον *ſignificare ſcribit, hoc eſt telum prorſus ferreũ.*
16 *nonnunquam* λόγχην *ſiue* σπάθην, *id eſt lanceam vel enſem. Et*
17 *tempus medium à T. u. ad V. non pœnitentiam intellexiſſent. Figura* Græca. Quæ nulla hodie eſt.] *Aduerſum Iudæos vbi hæc ad verbum leguntur. ex Gorzienſi pro nulla ſuppoſuimus, in via, vtrunque ſtare poteſt. Infra ſcripſimus, Planè deus zelotes. Item infra. Denique proxime expunctum eſt.* Quam in mul-
18 titudinem arenæ repromittitur.] *Id eſt ſecũdum quam promiſsionem. Figura Græca. Infra ſcripſimus, Quò alij perueniant, vnde alij decidant.*

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI ADVERSVS MARCIONEM LIB. III.

*

SECVNDVM vestigia pristini operis quod amissum reformare perseueramus, iam hinc ordo de Christo, licet ex abũdanti, post decursam defensionem vnicæ diuinitatis. Satis etenim præiudicatum est, Christũ non alterius dei intelligendũ, quàm creatoris, cum determinatum est, alium deum non credẽdum præter creatorem, quẽ adeo Christus prædicauerit, & deinceps Apostoli non alterius Christum annunciauerint, quàm eius dei quem Christus prædicauit, id est creatoris, vt nulla mentio alterius dei, atque ita nec alterius Christi agitata sit, ante scandalum Marcionis. Facillime hoc probatur Apostolicarum & hæreticarum ecclesiarum recensu, illic scilicet pronũciandam regulæ interuersionem, vbi posteritas inuenitur. Quod etiam primo libello intexui. Sed & nunc congressio ista seorsum in Christum examinatura eo vtique proficiet, vt dum Christum probamus creatoris, sic quoque deus Marcionis excludatur. Decet veritatem totis viribus vti suis, non vt laborantem. Cæterum in præscriptionum compendiis vincit. Sed decretum est vt gestientem vbique aduersario occurrere, in tantum furenti, vt facilius præsumpserit eum venisse Christum, qui nunquam sit annunciatus, quàm eum qui semper sit prædicatus. Hinc denique gradum confero, an debuerit tam subito venisse. Primo, quia & ipse dei sui filius. hoc enim ordinis fuerit, vt ante pater filiũ profiteretur, quàm patrem filius, & antè pater de filio testaretur, quàm filius de patre. Dehinc & quã missus prẹter filij nomen. Proinde enim præcessisse debuerat mittentis patrocinium in testimonium missi, quia nemo veniens ex alterius auto-

Ecclesiarum recensus.

Præscriptiones.

Gradum confero.

ritate, ipse eam sibi ex sua affirmatione defendit, sed ab ipsa defensionē potius expectat, præeunte suggestu eius, qui autoritatem præstat. Cæterum nec filius agnoscetur, quem nunquam pater nuncupauit, nec missus credetur,
1 quem nunquam mandator designauit, nūcupaturus pater & designaturus mandator, si fuisset. Suspectum habebitur omne, quod exorbitarit à regula, rerúmque principalis gradus non sinit posterius agnosci patrem post filium, & mandatorem post mandatum, & deū post Christum. Nihil origine sua prius est in agnitione, quia nec in dispositione. Subito filius, & subito missus, & subito Christus. Atqui nihil putem à deo subitum, quia nihil à deo non dispositum. Si autem dispositum, cur & non prædicatum, vt probari posset & dispositum ex prædicatione, & diuinum ex dispositione. Et vtique tantum opus, quod scilicet humanæ saluti parabatur, vel eatenus subitum nō fuisset, quâ per fidem profuturum. In quantū enim credi habebat vt prodesset, in tantum paraturam desiderabat, vt credi posset, substructam fundamentis dispositionis & prædicationis, quo ordine fides informata, merito & homini indiceretur à deo, & deo exhiberetur ab homine, ex agnitione debens credere quia posset, quæ scilicet credere didicisset ex prædicatione. Non fuit, inquis, ordo eiusmodi necessarius, quia statim se & filium, & missum, & dei Christum, rebus ipsis esset probaturus per documenta virtutum. At ego negabo solam hāc illi speciem ad testimonium competisse, quam & ipse post modum exautorauit. Siquidem edicens multos venturos, & signa facturos, & virtutes magnas ædituros, auersionē etiam electorum, nec ideo tamen admittēdos, temerariam signorum & virtutum fidem ostendit, vt etiam apud pseudochristos facillimarum. Aut quale est si inde se voluit probari, & intelligi, & recipi, ex virtutibus dico, vnde cęteros noluit æquè & ipsos tam subito venturos, quàm à nullo autore prædicatos? Sed quia prior eis venit, & prior virtutum documenta signauit, idcirco quasi locum in balneis, ita fidem occupauit, posteris quibusque præripuit. Vide ne & ipse in conditione posteriorum deprehendatur, posterior inuentus creatore, ante iam cognito, & proinde virtutes

Pseudochristi

Locum in balneis occupare

virtutes ante operato,& non aliter præfato,non esse aliis credendum, post eum scilicet. Igitur si priorem venisse, & priorem de posteris pronunciasse, hoc fidem cludet: prædamnatus erit & ipse iam ab eo quod posterior est agnitus, & solius erit autoritas creatoris hoc in posteros constituendi,qui nullo posterior esse potuit. Iam nunc cũ probaturus sim creatorem, easdem virtutes, quas solas ad fidem Christo tuo vẽdicas,interdum per famulos suos retro ædidisse,interdum per Christum suum ędendas destinasse:possum & ex hoc merito præscribere, tanto magis Christum non ex solis virtutibus credendum fuisse, quanto illum non alterius quàm creatoris interpretari potuissent,vt respondentem virtutibus creatoris & æditis per famulos suos, & in Christum suum repromissis. Quanquã etsi alia documenta inuenirentur in tuo Christo,noua scilicet,facilius crederemus etiam noua eiusdẽ esse cuius & vetera,quàm cuius tantũmodo noua,egẽtia experimentis fidei victricis vetustatis,vt sic quoque prædicatus venire debuerit,tam prędicationibus propriis extruentibus ei fidem,quàm & virtutibus,pręsertim aduersus Christum creatoris venturum, & signis & prophetis propriis munitum,vt æmulus Christi per omnes diuersitatum species reluceret. Sed quomodo à deo nunquam prædicato Christus eius prędicaretur?Hoc est ergo quod exigit,nec Deum, nec Christum tuũ credi, quia & Deus ignotus esse nõ debuit,& Christus agnosci per deum debuit. Dedignatus opinor est imitari ordinem dei nostri, vt displicentis,vt cum maxime reuincendi. Nouus noue venire voluit, filius ante patris professionem, & missus ante mandatoris autoritatem, vt & ipse fidem mõstruosissimam induceret, qua ante crederetur Christum venisse,quàm sciretur fuisse. Competit mihi etiam illud retractare,cur non post Christum venerit. Nam cum intueor dominum eius,tanto ęuo patientissimũ acerbissimi creatoris, annunciantis interea in homines Christum suum, quacunque id ratione fecit, tam reuelationem quam intercessionem suam differens, eadem ratione dico illum patientiam debuisse creatori, in Christo quoque suo dispositiones suas executuro,vt perfecta & expleta omni

operatione æmuli Dei & æmuli Christi, tunc & ipse proprias dispositiones superduceret. Cæterum pœnitentia tantæ patientiæ fecit, quod non in finem rerum creatoris perseuerauerit. Vanè sustinuit prædicari Christum eius, quem non sustinuit exhiberi. Aut sine causa intercidit temporis alieni decursum, aut sine causa tam diu non intercidit. Quid illum detinuit, quidúe turbauit? Atquin in vtrunque commisit, post creatorem quidem tam tarde reuelatus, ante Christum vero eius tam properè. Alterũ vero iam dudum debuerat traduxisse, alterum nondum. Ne illum quidem tamdiu sæuiẽtem sustinuisse: istum vero adhuc quiescentem inquietasse, circa ambos excidens ab optimi dei titulo, certe varius & ipse & incertus, tepidus scilicet in creatorẽ, & calid⁹ in Christũ, & vanus vtrobique. Nõ magis enim compescuit creatorem, quàm obstitit Christo. Manet & creator, qualis omnino est, veniet & Christus qualis & scribitur. Quid venit post creatorẽ, quem emendare nõ valuit? Quid ante Christum eius reuelatus est, quem reuocare non potuerit? Aut si emendauit creatorem, post illum reuelatus, vt emendanda præcederent, ergo & Christum eius æque emendaturus expectasse debuerat, proinde & illius posterior emendator futurus, sicut creatoris. Aliud est si & ipse post illum rursus adueniet, vt primo quidem aduentu processerit aduersus
2 creatorem, legẽ & prophetas destruens eius, secundo vero procedat aduersus Christum regnum redarguẽs eius. Tunc ergo conclusurus ordinem suum, tunc si forte credendus est, aut si iam hinc perfecta res est eius, vanè ergo venturus est, nihil scilicet peracturus. His præluserim quasi de gradu primo adhuc & quasi de longinquo. Sed & hinc iam ad certum & cominus dimicaturus, video aliquas etiam nunc lineas producendas, ad quas erit dimicandum, ad scripturas scilicet creatoris. Secundum eas enim probaturus, Christũ creatoris fuisse, vt postea Christo suo adimpletas, necesse habeo ipsarum quoque scripturarum formam, & (vt ita dixerim) naturam demandare, ne tunc in controuersiam deductæ cum adhibentur ad causas, & sua & causarum defensione commixtæ, obtundant lectoris intentionem.

Aliquas lineas producere.

Duas

Duas itaque causas prophetici eloquij adlego agnoscendas abhinc aduersatiis nostris. Vnam qua futura interdū pro iam transactis enunciantur. Nam & diuinitati competit, quæcunque decreuerit, vt perfecta reputare, quia non sit apud illam differentia temporis, apud quam vniformem statum temporis dirigit æternitas ipsa, & diuinationi propheticæ magis familiare est, id quod prospiciat, dum prospicit, iam visum atque ita iam expunctum, id est omni modo futurum demonstrare, sicut per Esaiam, Dorsum meum posui in flagella, maxillas autem meas in palmas, faciem meam vero non auerti à sputaminibus. Siue enim Christus iam tunc in semetipsum secundum nos, siue Prophetes de semetipso secundum Iudæos pronunciabat, nondum tamen factum pro iam transacto sonabat. Alia species erit, qua pleraque figurate portēduntur per ænigmata, & allegorias, & parabolas, aliter intelligenda quàm scripta sunt. Nam & montes legimus destillaturos dulcorem, non tamen vt sapam de petris, aut defrutum de rupibus speres: & terram audimus lacte & melle manantem, nō tamen vt de glebis credas te vnquā placentas & samias coacturum, quia nec statim aquilicē & agricolam se deus repromisit, dicens: Ponam flumina in regione sitienti, & in solitudine buxum & cedrum. Sicut & prædicans de Nationum conuersione, Benedicent me bestiæ agri, sirenes & filiæ passerum, nō vtique ab hirundinum pullis & vulpeculis, & illis mōstruosis fabulosisque cātricibus fausta omina relaturus est. Et quid ego de isto genere amplius? cum etiam hæreticorum Apostolus ipsam legem indulgentem bubus terentibus os liberum, non de bubus, sed de nobis interpretetur, & petram potui subministrādo comitem Christum adleget fuisse, docens proinde ad Galatas, duo argumenta filiorū Abrahæ allegorice cucurrisse, & suggerens Ephesiis, quod in primordio de homine prædicatum est relicturo patrem & matrem, & futuris duobus in vnam carnem, id se in Christum & ecclesiam agnoscere. Si satis constat de istis interim duabus proprietatibus Iudaicæ literaturæ, memento lector constitisse, vt cum tale quid adhibuerimus, non retractetur de forma scripturæ, sed de statu causæ.

Proprietas eloquij prophetici.

Sirenes monstruosæ fabulosæque cantrices.

Benedici faustum omen ab aliquo referre.

Iudaica literatura.

Cum igitur hæretica dementia eũ Christum venisse præsumeret, qui nunquam fuerat annunciatus, sequebatur vt eum Christum nondum venisse contenderet, qui semper fuerat prædicatus: atque ita coacta est cum Iudaico errore sociari, & ab eo argumentationem sibi struere, quasi Iudæi certi & ipsi aliũ fuisse qui venit, non modo respuerint eum vt extraneum, verum & interfecerint eũ vt aduersarium. agnituri sine dubio, & omni officio religionis prosecuturi, si ipsorum fuisset. Scilicet nauclero illi non
3 *Rhodia lex.* quidem Rhodia lex, sed Pontica cauerat, errare Iudæos in Christum suum non licere, quando & si nihil tale prędicatum in illos inueniretur, vel sola vtique humana conditio deceptui obnoxia, persuasisset, Iudęos errare potuisse, quâ homines, nec statim in præiudicium sumendum de sententia eorum, quos credibile fuerit errasse. Porrò cum & prædicatum sit nõ agnituros eos Christum, ideóque etiam perempturos, iam ergo ipse erit & ignoratus & interemptus ab illis, in quẽ ita admissuri prænotabantur. Hoc si probari exigis, nõ eas scripturas euoluam, quæ interemptibilem Christum edicẽtes vtique ignorabilem affirmant: nisi enim ignoratus nihil scilicet pati posset, sed reseruatis eis ad causam passionum, eas prædicationes in præsenti sufficiet adhibere, quæ interim ignorabilem probent Christum, & hoc breuiter, dum ostendunt omnem vim intellectus ademptam populo à creatore. Auferam, inquit, sapientiam sapientium illorum, & prudentiam prudentium eorum abscondam: Et aure audietis, & non audietis: & oculis videbitis, & non videbitis: Incrassatum est enim cor populi huius, & auribus grauiter audierunt, & oculos concluserunt, ne quando auribus audiant, & oculis videant, & corde coniiciant, & conuertantur, & sanem illos. Hanc enim obtusionem salutarium sensuum meruerant, labiis diligentes deum, corde autem longe absistentes ab eo. Igitur si Christus quidem annunciabatur à creatore solidante tonitruum, & concludente spiritũ, & annunciante in homines Christum suum secundum Iohelem prophetam: si omnis spes Iudæorum nedum dicam etiam gentium, in Christi reuelationem destinabatur, sine dubio id demonstrabantur
non

non agnituri & non intellecturi,ablatis agnitionis,& in-
telligentiæ viribus ſapientia atque prudentia, quod an-
nunciabatur,id eſt Chriſtus, erraturis in eum principali-
bus ſapientibus eorum, id eſt ſcribis: & prudentibus, id
eſt Phariſæis,pariter & populo auribus audituro, & non
audituro,vtique Chriſtum docentem:& oculis viſuro, &
non viſuro,vtique Chriſtum ſigna facientem, ſecundum
quod & alibi, Et quis cæcus, niſi pueri mei? Et quis ſur-
dus,niſi qui dominatur eorum?Sed & cum exprobrat per
eundem Eſaiam, filios generaui & exaltaui, at illi me re-
iecerunt, Agnouit bos poſſeſſorem ſuum, & aſinus præ-
ſepe domini ſui:Iſraël autem me non cognouit, & popu-
lus me non intellexit. Nos quidem certi, Chriſtum ſem-
per in prophetis locutum,ſpiritum ſcilicet creatoris,ſicut
propheta teſtatur, Perſona ſpiritus noſtri Chriſtus Do-
minus, qui ab initio vicarius patris in dei nomine & au- 4
ditus ſit & viſus: ſcimus ipſius voces eiuſmodi fuiſſe iam
tunc Iſraëli exprobrantis, quæ in illum commiſſuri præ-
dicabantur, Dereliquiſtis dominum,& in iram prouoca-
ſtis ſanctum Iſraël.Si vero non in Chriſtum,ſed in ipſum
potius deum volueris referre omnem Iudaicæ ignoran-
tiæ de priſtino reputationem, nolens etiam retro ſermo-
nem & ſpiritum,id eſt Chriſtum creatoris deſpectum ab
eis & non agnitum, ſic quoque reuinceris. Non negans
enim filium & ſpiritum & ſubſtantiã creatoris eſſe Chri-
ſtum eius,cõcedas neceſſe eſt, eos qui patrem non agno-
uerint, nec filium agnoſcere potuiſſe, per eiuſdem ſub-
ſtantiæ cõditionem,cuius ſi plenitudo intellecta non eſt,
multo magis portio, certe quâ plenitudinis conſors. His
ita diſpectis, iam apparet quomodo & reſpuerint Iudæi
Chriſtum,& interemerint, non vt extraneum Chriſtum
intelligentes, ſed vt ſuum non agnoſcentes. Qui enim
extraneum intelligere potuiſſent de quo nihil vnquam
fuerat annunciatum, cum intelligere non potuiſſent, de
quo ſemper fuerat prædicatum?Id enim intelligi vel non
intelligi capit,quod habendo ſubſtantiam prædicationis,
habebit & materiã vel agnitionis vel erroris.Quod vero
materia caret,non admittit ſapientiæ euentum. Et adeo
non quâ alterius dei, Chriſtum auerſati perſecutiq; ſunt,

Planum, hoc est impostorē.

sed quà solummodo hominem, quem planum in signis & æmulum in doctrinis existimabant, vt & ipsum hominem quâ suum, id est Iudæum, sed Iudaismi exorbitatorē & destructorem, deduxerint in iudicium, & suo iure punierint, alienū scilicet non iudicaturi. Tanto abest vt alienum Christum intellexisse videantur, qui nec hominem eius vt alienum iudicauerūt. Discat nunc hæreticus ex abundanti cum ipso licebit Iudæo, rationem quoq; errorū eius à quo ducatū mutuatus, in hac argumentatione, cæcus à cæco in eandē deductus foueā. Duos dicimus Christi habitus à prophetis demonstratos, totidem aduentus eius prænotasse, vnum in humilitate, vtique primū, cum tanquam ouis ad victimam deduci habebat, & tanquam agnus ante tondentem sine voce ita non aperiens os, ne aspectu quidem honestus. Annunciauimus enim, inquit, de illo sicut puerulus, sicut radix in terra sitienti, & non est species eius, neque gloria. Et vidimus eum, & non habebat speciem, neque decorem, sed species eius inhonorata, deficiens citra filios hominū, homo in plaga, & sciēs ferre infirmitatē, vt positus à patre in lapidem offensionis & petram scandali, minoratus ab eo modicum citra angelos, vermem se pronuncians, & nō hominem, ignominiam hominis, & nullificamen populi. Quæ ignobilitatis argumenta primo aduētui competunt, sicut sublimitatis secundo, cū fiet iam non lapis offensionis nec petra scandali, sed lapis summus angularis post reprobationem assumptus, & sublimatus in cōsummationem templi, ecclesiæ scilicet, & petra sanè illa apud Danielē de monte præcisa, quæ imaginem secularium regnorum comminuet & conteret. De quo aduentu idem prophetes: Et ecce cū nubibus cœli tanquam filius hominis veniens venit vsq; ad veterem dierū, aderat in conspectu eius: Et qui assistebant adduxerunt illum, & data est ei potestas regia, & omnes Nationes terræ secūdum genera, & omnis gloria famulabunda, & potestas eius vsque in æuum, quæ non auferetur: & regnum eius, quod non vitiabitur. Tunc scilicet habiturus & speciem honorabilem, & decorē indeficientem super filios hominū: Tempestiuus enim, inquit, decore citra filios hominum, effusa est gratia in labiis tuis,

propt er-

propterea benedixit te Deus in æuum, Accingere enſem ſuper femur tuum, potens tempeſtiuitate tuâ & pulchritudine tua, cum & pater poſteaquam diminuit eum modicum quid citra angelos, gloria & honore coronabit illum & ſubiiciet omnia pedibus eius. Tunc & cognoſcent eum qui compugerunt, & cædent pectora ſua tribus ad tribum, vtique quod retro non agnouerunt eum in humilitate conditionis humanæ: Et homo eſt, inquit Hieremias, & quis cognoſcet illum? quia & natiuitatem eius Eſaias quis, inquit, enarrabit? Sic & apud Zachariã in perſona Ieſu, imò & in ipſo nominis ſacramento, verus ſummus ſacerdos patris Chriſtus Ieſus, duplici habitu in duos aduentus deliniateur, Primo ſordidis indutus, id eſt carnis paſſibilis & mortalis indignitate, cum & diabolus aduerſabatur ei, autor ſcilicet Iudæ traditoris, ne dicã etiam poſt baptiſma tentator. Dehinc deſpoliatus priſtinas ſordes, & exornatus podere & mitra & cidari munda, id eſt ſecundi aduentus gloria & honore. Si enim & duorum hircorum qui ieiunio offerebantur, faciam interpretationem, nónne & illi vtrumque ordinem Chriſti figurant? Pares quidem atque conſimiles propter eundem dominum conſpectum, quia non in alia venturus eſt forma, vt qui agnoſci habeat à quibus læſus eſt. Alter autẽ eorum circundatus coccino, maledictus & conſputus, & conuulſus, & conpunctus à populo extra ciuitatem abiiciebatur in perditionem, manifeſtis notatus inſignibus dominicæ paſſionis. Alter vero pro delictis oblatus, & ſacerdotibus templi in pabulum datus, ſecundæ repræſentationis argumenta ſignabat, qua delictis omnibus expiatis ſacerdotes templi ſpiritalis, id eſt eccleſiæ, dominicæ gratiæ quaſi viſceratione quadam fruerentur, ieiunantibus cæteris à ſalute. Igitur quoniam primus aduentus & plurimum figuris obſcuratus, & omni inhoneſtate proſtratus canebatur, ſecundus vero & manifeſtus & deo condignus: idcirco quem facile & intelligere & credere poterunt, eum ſolum intuentes, id eſt ſecundum, non immerito decepti ſunt circa obſcuriorẽ certe indignorem, id eſt primum. Atque ita in hodiernum negant veniſſe Chriſtum ſuum, quia non in ſublimitate venerit, dum

Chriſtus ſordidatus.

Chriſtus ornatus.

Hirci duo.

Prouerbium, Aſpis à vipera venenũ mutuatur.

ignorant etiam in humilitate fuiſſe venturum. Deſinat nunc hæreticus à Iudæo, Aſpis(quod aiunt)à vipera mutuari venenum: euomat iam hinc proprij ingenij virus, phantaſma vindicans Chriſtum, niſi quod & iſta ſententia alios habebit autores, præcoquos & abortiuos quodammodo. Marcionitas, quos apoſtolus Ioannes Antichriſtos pronunciauit, negantes Chriſtum in carne veniſſe,& tamen non vt alterius dei ius conſtituerent, quia & de iuſto notati fuiſſent, ſed quoniam incredibile præ-
5 ſumpſerant deum carnem. Quo magis Antichriſtus Marciõ ſibi eam rapuit præſumptionem,aptior ſcilicet ad renuendam corporalem ſubſtantiam Chriſti, qui ipſum Deum eius nec autorem carnis induxerat, nec reſuſcitatorem, optimum videlicet, & in iſto, & diuerſiſſimum à mendacijs & fallacijs creatoris. Et ideo Chriſtus eius ne mentiretur,ne falleret, & hoc modo creatoris forſitã deputaretur, non erat quod videbatur, & quod erat mentiebatur, caro nec caro, homo nec homo: proinde Deus Chriſtus, nec Deus, cur enim non etiam dei phantaſma portauerit? An credam ei de interiore ſubſtantia, qui ſit de exteriore fruſtratus? Quomodo verax habebitur in occulto, tam fallax repertus in aperto? Quomodo autem in ſemetipſo veritatem ſpiritus fallacia carnis confundens,negatam ab apoſtolo,lucis,id eſt veritatis,& fallaciæ, id eſt tenebrarum commiſit communicationem? Iam nunc cum mendacium deprehenditur Chriſtus, caro:ſequitur vt & omnia quæ per carnem Chriſti geſta ſunt mendacio geſta ſint, congreſſus, contactus, conuictus,ipſæ quoque virtutes. Si enim tangendo aliquem liberauit à vitio,vel tactus ab aliquo, quod corporaliter actum eſt,non poteſt vere actum credi,ſine corporis ipſius veritate. Nihil ſoli dum ab inani, nihil plenum à vacuo perfici licuit. Putatiuus habitus, putatiuus actus: imaginarius operator, imaginariæ operæ. Sic nec paſſiones Chriſti eius fidem merebuntur.Nihil enim paſſus eſt,qui non vere eſt paſſus.Vere autem pati,phantaſma non potuit.Euerſum eſt igitur totũ dei opus.Totum Chriſtiani nominis & pondus & fructus,mors Chriſti negatur,quã tam impreſſe Apoſtolus demandat, vtique veram, ſum-

Mors Chriſti,pondus & fructus Chriſtiani nominis.

mum eam fundamentũ euangelij constituens, & salutis nostrę & prædicationis suæ: Tradidi enim, inquit, vobis in primis, quòd Christus mortuus sit pro peccatis nostris, & quòd sepultus sit, & quòd resurrexit tertia die. Porrò si caro eius negatur, quomodo mors eius asseueratur, quæ propria carnis est passio per mortẽ deuertentis in terram, de qua est sumpta, secundum legem sui autoris? Negata verò morte dum caro negatur, nec de resurrectione constabit. Eadem enim ratione non resurrexit, qua mortuus non est, nõ habendo substantiam scilicet carnis, cuius sicut & mors, ita & resurrectio est. Proinde resurrectione Christi infirmata, etiam nostra subuersa est. Nec ea enim valebit, propter quam Christus venit, si Christus non valebit. Nam sicut illi qui dicebant resurrectionẽ mortuorum non esse, reuincuntur ab Apostolo ex resurrectione Christi: ita resurrectione Christi non cõsistente, aufertur & mortuorũ resurrectio. Atque ita inanis est & fides nostra, inanis est prędicatio Apostolorum. Inueniuntur autem etiam falsi testes dei, quod testimoniũ dixerint quasi resuscitauerit Christum, quem nõ resuscitauit. Et sumus adhuc in delictis. Et qui in Christo dormierũt, perierunt: sanè resurrecturi, sed phantasmate forsitan sicut & Christus. In ista quæstione qui putaueris opponendos esse nobis angelos creatoris, quasi & illi in phãtasmate putatiuæ vtique carnis egerint apud Abraham & Loth, & tamen vere sint & congressi, & pasti, & operati quod mandatum eis fuerat: primo non admitteris ad eius dei exẽpla quem destruis. Nam & quanto meliorẽ & perfectiorem deum inducis, tanto non cõpetunt illi eius exempla, quo nisi diuersus in totum, nõ erit omnino melior atque perfectior. dehinc scito, nec illud concedi tibi, vt putatiua fuerit in angelis caro, sed veræ & solidæ substantiæ humanæ. Si enim difficile non fuit illi, putatiuæ carnis veros & sensus & actus exhibere, multo facilius habuit veris & sensibus & actibus veram dedisse substãtiam carnis, vel quâ proprius autor & artifex eius. Tuus autem Deus eo quod carnem nullam omnino produxerit, merito fortasse phantasma eius intulerit, cuius non valuerat veritatem. Meus autem deus qui illam de limo sumptam,

in hac reformauit qualitate, nondum ex ſemine cōiugali,& tamen carnem, æquè potuit ex quacunque materia angelis quoque aſtruxiſſe carnem , qui etiam mūdum ex nihilo in tot & talia corpora, & quidē verbo ædificauit. Et vtique ſi deus tuus veram quādoque ſubſtantiam angelorum hominibus pollicetur: erunt enim,inquit,ſicut angeli:cur non & deus meus veram ſubſtantiam hominum angelis accommodarit. Vnde ſumptam? Quia nec tu mihi reſpondebis vnde illa apud te angelica ſumatur, ſufficit mihi hoc definire, quod deo congruit, veritatem ſcilicet eius rei quam tribus teſtibus ſenſibus obiecit, viſui,tactui,auditui. Difficiliùs deo mentiri, quàm carnis veritatem vnde producere, licet non natæ. Cæterum & aliis hæreticis definientibus carnem illam in angelis ex carne naſci debuiſſe,ſi vere fuiſſet humana, certa ratione reſpondemus,qua & humana verè fuerit,& innata. Humana verè propter dei veritatem à mendacio & fallacia extranei: & quia non poſſent humanitus tractari ab hominibus, niſi in ſubſtantia humana. Innata autem, quia ſolus Chriſtus in carnem ex carne naſci habebat,vt natiuitatem noſtram natiuitate reformaret: atque ita etiam mortē noſtram, morte ſua diſſolueret, reſurgēdo in carne,in qua natus eſt,vt & mori poſſet. Ideóque & ipſe cū angelis tunc apud Abraham in veritate quidem carnis apparuit,ſed nondum natæ, quia nondum morituræ,ſed
6 diſcentis iam inter homines conuerſari. Quo magis angeli neque ad moriendum pro nobis diſpoſiti, breuem carnis commeatum non debuerunt naſcendo ſumpſiſſe, quia nec moriendo depoſituri eam fuerāt,ſed vnde ſumptam, & quoquo modo omnino dimiſſam,mentiti eam tamen nō ſunt.Si creator facit angelos ſpiritus, & apparitores ſuos ignem flagrantem:tam verè ſpiritus quàm & ignem,idem illos verè fecit & carnem : vt nunc recordemur & hæreticis renunciemus eius eſſe promiſſum, homines in angelos reformandi quandoque, qui angelos in homines formarit aliquando. Igitur non admiſſus ad conſortium exemplorum creatoris vt alienorum, & ſuas habentium cauſas, velim ædas & ipſe conſilium dei tui,quo Chriſtum ſuum non in veritate carnis exhibuit.

Videtur vnde vſurpare pro alicunde.

Si aspernatus est illam vt terrenam, & (vt dicitis) stercoribus infersam, cur non & simulacrum eius proinde despexit? Nullius enim dedignādæ rei imago dignanda est: sequitur statum similitudo. Sed quomodo inter homines conuersaretur, nisi per imaginem substantiæ humanæ? Cur ergo non potius per veritatem, vt verè conuersaretur si necesse habebat conuersari: quātò dignius necessitas fidem, quam stropham administrasset? Satis miserum deum instituis, hoc ipso quod Christum suum non potuit exhibere nisi in indignę rei effigie, & quidem alienæ. Aliquantis enim indignis conueniet vti nostris, sicut alienis non cōgruet vti, licet dignis. Cur enim non in aliqua alia digniore substantia venit, & in primis sua, ne & indigna & aliena videretur eguisse? si creator meus per rubum quoque & ignem, idem postea per nubem & globum cum homine congressus est, & elementorū corporibus in repræsentationibus sui vsus est, satis hæc exēpla diuinæ potestatis ostendunt, Deum non eguisse aut falsæ aut etiam veræ carnis paratura. Cæterum si ad certum spectamus, nulla substantia digna est quam deus induat. Quodcunque induerit ipse dignum facit, absque mendacio tamen. Et ideo quale est, vt dedecus existimarit veritatem potius quàm mendacium carnis? Atquin honorauit illam fingendo. Quanta iam caro est, cuius phantasma necessarium fuit deo superiori? Totas istas præstigias putatiuæ in Christo corpulentiæ, Marcion illa intentione suscepit, ne ex testimonio substantiæ humanæ, natiuitas quoque eius defenderetur, atque ita Christus creatoris vindicaretur, vt qui nascibilis ac per hoc carneus annunciaretur. Stultissime & hic Ponticus, quasi non faciliùs crederetur caro in deo non nata, quàm falsa, præstruentibus vel maximè fidem istam angelis creatoris in carne vera conuersatis, nec tamen nata. Nam & Philumene illa magis persuasit Apelli, cæterisque desertoribus Marcionis, ex fide quidem Christum circumtulisse carnem, nullius tamen natiuitatis, vtpote de elemētis eam mutuatum. Quod si verebatur Marcion, ne fides carnis, natiuitatis quoque fidē induceret, sine dubio qui homo videbatur, natus vtique credebatur. nam & mulier

Putatiua corpulentia.

Philumene.

quædam exclamauerat, Beatus venter qui te portauit, & vbera quæ hausisti. Et quomodo mater & fratres eius dicti sunt foris stare? Et videbimus de his capitulis suo tempore. Certè quum & ipse se filium hominis prædicaret, natū scilicet profitebatur. Nunc vt hæc omnia ad Euangelij distulerim examinationem, tamen quod suprà statui, si omni modo natus credi habebat qui homo videbatur, vanæ natiuitatis fidem cōsilio imaginariæ carnis expungendam putauit.
7 Quid enim profuit non verè fuisse quod pro vero haberetur, tam carnem quàm natiuitatem: aut si dixeris, Viderit opinio humana: iam deū tuum honoras fallacię titulo, si aliud se sciebat esse, quàm quod homines fecerat opinari. Iam tunc potuisti etiam natiuitatem putatiuam illi accommodasse, ne in hanc quoque impegisses quæstionem. Nam & mulierculæ nonnunquam prægnantes sibi videntur, aut sanguinis tributo, aut aliqua valetudine inflatæ. Et vtique debuerat phantasmatis scenam decucurrisse, ne originem carnis non desaltasset, qui personam substantiæ ipsius egisset. Planè natiuitatis mendacium recusasti: ipsam enim carnem veram ædidisti. Turpissimum scilicet Dei, etiam vera natiuitas. Age iam perora in illa sanctissima & reuerēda opera naturæ, inuehere in totum quod es, carnis atque animæ originem destrue: cloacam voca vterum, tanti animalis, id est hominis producendi officinam: persequere & partus immunda & pudenda tormenta, & ipsius exinde puerperij spurcos, anxios, ludicros exitus. Tamē quum omnia ista destruxeris, vt Deo digna confirmes, non erit indignior morte natiuitas, & cruce infantia, & natura pœna, & carne damnatio. Si verè ista passus est Christus, minus fuisset nasci. Si mendacio passus est, vt phantasma, potuit & mendacio nasci. Summa ista Marcionis argumenta, per quæ alium efficit Christū, satis, opinor, ostendimus, non consistere omnino, dum docemus magis vtique competere Deo veritatem quàm mendacium eius habitus, in quo Christum suum exhibuit: si veritas fuit, caro fuit: si caro fuit, natus est. Ea enim quę expugnat hęc hæresis cōfirmantur, cùm ea per quæ expugnat destruuntur. Itaque si carneus habebitur, quia natus, & natus quia carneus,

Scenam decurrere.

carneus, quia phantaſma non fuerit, ipſe erit agnoſcendus, qui in carne & ex natiuitate venturus annunciabatur à creatoris Prophetis, vtpote Chriſtus creatoris. Prouoca nunc, vt ſoles, ad hanc Eſaiæ comparationem Chriſti, contendens illam in nullo conuenire. Primo enim, inquis, Chriſtus Eſaiæ Emmanuel vocari habebit, dehinc virtutem ſumere Damaſci, & ſpolia Samariæ aduerſum regem Aſſyriorum. Porrò iſte qui venit, neque ſub eiuſmodi nomine eſt editus, neq; vlla re bellica functus eſt. At ego te admonebo vti cohærentia quoque vtriuſque capituli recognoſcas. Subiūcta enim eſt & interpretatio Emmanuelis, nobiſcum deus, vti non ſolùm ſonum nominis ſpectes, ſed & ſenſum. Sonus enim Hebraicus, quod eſt Emmanuel, ſuæ gentis eſt. Senſus autem eius quod eſt deus nobiſcum, ex interpretatione communis eſt. Quære ergo an iſta vox nobiſcū deus, quod eſt Emmanuel, exinde quod Chriſtus illuxit, agitetur in Chriſto. Et puto nō negabis, vtpote qui & ipſe dicas, deus nobiſcum dicitur, id eſt Emmanuel. Aut ſi tam vanus es, vt quia penes te nobiſcum dicitur, non Emmanuel, idcirco nolis veniſſe illū cuius proprium ſit vocari Emmanuel, quaſi non hoc ſit & deus nobiſcum, inuenies apud Hebræos Chriſtianos, imò & Marcionitas Emmanuelem nominare, cùm volunt dicere nobiſcum deus: ſicut & omnis gens quoquo ſono dixerit, Deus, nobiſcum deus, Emmanuelem pronunciabit, in ſenſu ſonum expungens. Quod ſi Emmanuel nobiſcum deus eſt, deus autem nobiſcū Chriſtus eſt, qui etiam in nobis eſt: quotquot enim in Chriſto tincti eſtis, Chriſtum induiſtis: tam proprius eſt Chriſtus in ſignificatione nominis, quod eſt nobiſcū Deus, quàm in ſono nominis, quod eſt Emmanuel. Atque ita conſtat veniſſe iam illum qui prædicabatur Emmanuel, quia quod ſignificat Emmanuel venit, id eſt nobiſcum deus. Æquè ſono nominum duceris, cùm virtutem Damaſci, & ſpolia Samariæ, & regem Aſſyriorum, ſic accipis quaſi bellatorem portendant Chriſtum creatoris, non animaduertēs quid ſcriptura promittat. Quoniam priuſquam cognoſcat vocare patrem & matrem, accipiet virtutem Damaſci & ſpolia Samariæ aduerſus

regem Aſſyriorum. Antè eſt enim inſpicias ætatis demõſtrationem, an hominem iam Chriſtum exhibere poſſit, nedum imperatorem. Scilicet vagitu ad arma eſſet cõnuocaturus infans, & ſigna belli non tuba, ſed crepitacillo daturus: nec ex equo vel de curru vel de muro, ſed de nutricis aut gerulæ ſuæ collo ſiue dorſo hoſtem deſtinaturus: atque ita Damaſcum & Samariam pro mammillis ſubacturus. Aliud eſt ſi penes Ponticos, Barbaricæ gentis infantes in prælium erũpunt, credo ad ſolem vncti prius, dehinc pannis armati, & butyro ſtipendiati, qui antè norint lanceare quàm lancinare. Enimuerò ſi nuſquam hoc natura concedit, antè militare quàm viuere, antè virtutem Damaſci ſumere quàm patris & matris vocabulum noſſe, ſequitur vt figurata pronunciatio videatur. Sed & virginem, inquit, parere natura nõ patitur, & tamen creditur prophetæ. Et meritò. Præſtruxit enim fidem incredibili rei, rationem ædendo quod in ſiguo eſſet futura. Propterea, inquit, dabit vobis dominus ſignum, Ecce virgo concipiet in vtero, & pariet filium. Signum autem à deo niſi nouitas aliqua monſtruoſa tam dignũ non fuiſſet. Denique & Iudæi ſi quando ad nos deiiciendos mentiri audent, quaſi non virginem, ſed iuuẽculam concepturam & parituram cõtineat, hinc reuincuntur, quod nihil ſigni videri poſſit res quotidiana, iuuenculæ ſcilicet prægnatus & partus. In ſignum ergo diſpoſita virgo & mater, meritò crederetur: infans verò bellator non æquè. Non enim & hic ſigni ratio verſatur. Sed ſigno natiuitatis nouæ aſcripto, exinde poſt ſignum alibi ordo iam infantis edicitur, mel & butyrum manducaturi. Nec hoc vtique in ſignum eſt, malitiæ nõ aſſentaturi: & hoc enim infantia eſt, ſed accepturi virtutem Damaſci & ſpolia Samariæ aduerſum regem Aſſyriorum. Serua modum ætatis, & quære ſenſum prædicationis: imò redde euangelio veritatis, quæ poſterior detraxiſti, & tam intelligitur prophetia, quàm renunciatur expuncta. Maneant autem orientales illi magi, in infantia Chriſtum recentem auro & thure munerantes, & accepit infans virtutem Damaſci ſine prælio & armis. Nam præter quod omnibus notum eſt, oriẽtis virtutem, id eſt vim & vires auro & odoribus

Crepitacillũ.

Hoſtem deſtinare.

Ad ſolẽ vncti.

Pannis armati.

Butyro ſtipendiati.

Lanceatores antequã lancinatores.

ribus pollere solitam, certè est creatori virtutem cæterarum quoque gentium aurũ cõstituere, sicut per Zachariam, Et Iudas pertendet apud Hierusalem, & congregabit omnem valentiam populorum per circuitum aurum & argentum. De illo autem tunc auri munere etiam Dauid, Et dabitur illi ex auro Arabiæ. Et rursus, Reges Arabum & Saba munera offerent illi. Nam & magos habuit ferè Oriens, & Damascus Arabiæ retro deputabatur antequam transcripta erat in Syrophœnicen, ex distinctione Syriarum, cuius tunc virtutem Christus accepit, accipiendo insignia eius, aurum scilicet & odores. Spolia autem Samariæ, ipsos magos: qui cùm illum cognouissent, & muneribus honorassent, & genu posito adorassent, quasi deum & regem sub testimonio indicis & ducis stellæ, spolia sunt facti Samariæ, id est idololatriæ, credentes videlicet in Christum. Idololatriam enim Samariæ nomine notauit, vt ignominiosæ ob idololatriam qua desciuerat tunc à deo sub rege Hieroboam. Nec hoc enim nouum est creatori figuratè vti translatione nominum, ex comparatione criminum. Nam & ἄρχοντας Sodomorum, appellat ἄρχοντας Iudęorum, & populum ipsum, populum Gomorræ vocat. Et idem alibi: Pater, inquit, tuus Amorreus, & mater tua Cethea: ob consimilem impietatem. Quos aliquando etiam suos filios dixerat, filios generaui & exaltaui. Sic & Ægyptus nonnunquam totus orbis intelligitur apud illum, superstitionis & maledictionis elogio. Sic & Babylon etiam apud Ioannem nostrum Romanę vrbis figura est, proinde magnę & regno superbæ & sanctorum dei debellatricis. Hoc itaque vsu Magos quoque Samaritarum appellatione titulauit, despoliatos quod habuerant cum Samaritis, vt diximus, idololatriam. Aduersus regem autem Assyriorum, aduersus Herodem intellige, cui vtique aduersati sunt Magi, tunc non renunciando de Christo, quem intercipere quærebat. Adiuuabitur hæc nostra interpretatio, dum & alibi bellatorem existimans Christum, ob armorum quorundam vocabula & eiusmodi verba, ex reliquorum quoque sensuum cõparatione conuinceris: Accingere, inquit, Dauid ense super femur. Sed quid suprà legis de Christo?

Damascus in Arabia olim

Roma, Babylon.

Tempestiuus decore præter filios hominũ, effusa est gratia in labiis tuis. Rideo si quem ad bellum ense cingebat, ei de tempestiuitate decoris, & labiorum gratia blandiebatur. Sic item subiungens, & extende, & prosperare, & regna: adiecit propter veritatẽ & lenitatem & iustitiam. Quis enim ense operabitur, & non contraria potiùs dolum & asperitatem & iniustitiam, propria scilicet negocia præliorum? Videamus ergo an alius sit ensis ille, cuius alius est actus. Nam & Apostolus Ioannes in Apocalypsi ensem describit ex ore dei prodeuntem bis acutum, præacutum, quem intelligi oportet sermonem diuinum, bis acutum duobus testamentis legis & euangelij, acutum sapientia, infestum diabolo, armantem nos aduersus hostes spiritales nequitiæ & concupiscentiæ omnis, amputantem etiam à charissimis ob dei nomen. Quòd si Ioannem agnitum non vis, habes cõmunem magistrum Paulum. præcingentem lumbos nostros veritate & lorica iustitiæ, & calciantem nos præparatione euangelij pacis, non belli: assumere iubentem scutum fidei, in quo possumus omnia diaboli ignita tela extinguere, & galeam salutaris, & gladium spiritus, quod est, inquit, dei sermo. Hanc & dominus ipse machærã venit mittere in terram, non pacem. Si tuus Christus est, ergo & ipse bellator est: si bellator non est, machæram intentans allegoricam, licuit ergo & Christo creatoris in psalmo sine bellicis rebus ense sermonis præcingi figuratò, cui supradicta tẽpestiuitas congruat, & gratia labiorum, quem tunc iam cingebatur super femur apud Dauid, quandoque missurus in terram. Hoc est enim quod ait, Et extende & prosperare & regna. Extendens sermonẽ in omnem terram, ad vniuersarũ gentium vocationem, prosperaturus successu fidei, quâ est receptus, & regnans exinde quâ mortem resurrectione deuicit. Et deducit te, inquit, mirificè dextera tua. Virtus scilicet gratiæ spiritalis, qua Christi agnitio deducitur. Sagittæ tuę acutæ, peruolantia vbique pręcepta, & minæ, & traductiones cordis cõpungentes & transfigurantes cõscientiam quãque. Populi sub te concident, vtique adorantes. Sic bellipotẽs & armiger Christus creatoris: sic & nunc accipiens spolia non solius Samariæ,

Propria bellorum.

mariæ,verum & omnium gentium. Agnosce & spolia figurata,cuius & arma allegorica didicisti. Figurate itaque & domino eiusmodi loquente,& Apostolo scribēte, non temerè interpretationibus eius vtimur,quarum exempla etiam aduersarij admittunt : atque ita in tantū Esaiæ erit Christus qui venit, in quantum non fuit bellator, quia non talis ab Esaia prædicatur. De quęstione carnis,& per eam natiuitatis, & vnius interim nominis Emmanuelis huc vsque. De cęteris verò nominibus,& in primis Christi,quid pars diuersa respondebit? Si proinde cōmune est apud vos Christi nomen, quemadmodum & dei, vt sicut vtriusque dei filium Christum competat dici, sic vtrūque patrem dominum,certè ratio huic argumētationi refragabitur. Dei enim nomen quasi naturale diuinitatis,potest in omnes communicari,quibus diuinitas vindicatur, sicut & idolis dicente Apostolo, Nam & sunt qui dicuntur dij,siue in cœlo siue in terris. Christi verò nomē non ex natura veniens, sed ex dispositione, proprium eius efficitur,à quo dispositum inuenitur. Nec in cōmunicationem alij deo subiacet, maxime æmulo, & habenti suam dispositionem,cui & nomina priuata debebit. Quale est enim quod diuersas dispositiones duorū commētati deorum, societatem nominum admittunt, in discordiam dispositionū? quando nulla magis probatio assisteret duorum & æmulorum deorum, quàm si in dispositione eorum etiam diuersitas nominū inueniretur. Nullus enim status differentiarum,non nisi proprietatibus appellationum consignatur. Quibus deficientibus siquando, nunc Græca catachresis de alieno abutendo succurrit: apud deum autem deficere puto nihil debet, nec de alieno instrui dispositiones eius. Quis hic deus est, qui filio quoq; suo nomina à creatore vendicat? non dico aliena,sed vetera & vulgata,quæ vel sic non competerēt deo nouo & incognito. Quomodo denique docet nouam plagulam non assui veteri vestimēto, nec vinum nouum veteribus vtribus credi, assutus ipse & indutus nominum senio? Quomodo abscidit euāgelium à lege,tota lege vestitus? in nomine scilicet Christi. Quis illū prohibuit aliud vocari, aliud prædicantem, aliunde venientem, cùm pro-

Christi nomē non ex natura.

pterea nec corporis susceperit veritatẽ, ne Christus creatoris crederetur? Vane autem noluit eum se videri, quem voluit vocari: quando & si verè corporeus fuisset, magis Christus creatoris non videretur, si nõ vocaretur. At nũc substantiam respuit, cuius nomen etiam accepit, etiam substãtiam probaturus ex nomine. Si enim Christus vnctus est, vngui vtique corporis passio est: qui corpus non habuit, vngui omnino non potuit. Qui vngui omnino nõ potuit, Christus vocari nullo modo potuit. Aliud est, si & nominis phantasma affectauit. Sed quomodo, inquit, irreperet in Iudæorũ fidem, nisi per solẽne apud eos & familiare nomen? Inconstantem aut subdolum deum narras: aut diffidentiæ, aut malitiositatis consiliũ est, fallendo quid promouere. Multò liberiùs atque simpliciùs egerunt pseudoprophetæ, aduersus creatorem in sui dei nomine venientes. Sed nec effectum consilij huius inuenio, cùm faciliùs aut suum crediderint Christum, aut planum potiùs aliquem, quàm alterius dei Christum, sicut Euangelium probabit. Nunc si nomen Christi, vt sportulam furunculus, captauit, cur etiam Iesus voluit appellari, non tam expectabili apud Iudæos nomine? Nec enim si nos per dei gratiam intellectũ consequuti sacramentorũ eius, hoc quoque nomen agnoscimus Christo destinatũ, ideo & Iudęis quibus adempta est sapiẽtia, nota erit res. Denique ad hodiernũ, Christum sperãt nõ Iesum, & Heliam potiùs interpretantur Christum quàm Iesum. Qui ergo & in eo nomine venit in quo Christus non præsumebatur, potuit in eo solo nomine venisse, quod solum præsumebatur. Cæterum cum duo miscuit, speratum & insperatum, expugnatur vtrunque consilium eius. Siue enim ideo Christus, vt interim quasi creatoris irreperet, obrepit Iesus, quia non sperabatur Iesus in Christo creatoris: siue vt alterius haberetur, non finit Christus, quia non alterius sperabatur Christus quàm creatoris. Quid horũ constare possit ignoro. Constabit autem vtrunque in Christo creatoris, in quo inuenitur etiam Iesus. Quomodo inquis? disce & hic cum partiariis erroris tui Iudæis. Cùm successor Moysi destinaretur Auses filius Naue,, tansfertur certè de pristino nomine, & incipit vocari

Planum, hoc est impostorẽ.

9 *Vt sportulam furunculus.*

Partiarij erroris.

Iesus

Iesus? Certè, inquis. Hanc priùs dicimus figuram futuri fuisse, Nā quia Iesus Christus secundum populum, quod sumus nos nati in seculi desertis, introducturus erat in terram promissionis melle & lacte manantem, id est vitæ æternæ possessionem, qua nihil dulcius: ídque non per Moysen, id est non per legis disciplinam, sed per Iesum, per euangelij gratiam prouenire habebat, circuncisis nobis petrina acie, id est Christi: petra enim Christus: ideo is vir qui in huius sacramenti imagines parabatur, etiam nominis dominici inauguratus est figura, Iesus cognominatus. Hoc nomen ipse Christus suum iam tunc esse testatus est, cùm ad Moysen loquebatur: Quis enim loquebatur nisi spiritus creatoris, qui est Christus? Cùm ergo mandato diceret populo, Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui te custodiat in via, & introducat in terram quam paraui tibi, intēdite illi & exaudite eum, ne inobedieritis eum: non enim cælaui te, quoniam nomen meum super illum est: angelū quidem meum dixit ob magnitudinem virtutum quas erat æditurus, & ob officium prophetæ nunciantis scilicet diuinam voluntatem: Iesum autem ob nominis sui futuri sacramentum. Identidem nomen suum confirmauit, quod ipse ei indiderat, quia non angelum nec Ausen sed Iesum eum iusserat exinde vocitari. Ergo si vtrūque nomen competit in Christū creatoris, tantò vtrumque non cōpetit in Christum non creatoris, sicut non reliquus ordo. Facienda est denique iam hinc inter nos certa ista & iusta præscriptio, & vtrique parti necessaria, qua determinatum sit, nihil omnino commune esse debere alterius Dei Christo, cum Christo creatoris. Nam & à vobis proinde diuersitas defendenda est, sicut à nobis repugnanda est: quia nec vos probare poteritis alterius dei venisse Christum, nisi eum longè alium demōstraueritis à Christo creatoris: nec nos eum creatoris vendicare, nisi talem eum ostenderimus, qualis constituitur à creatore. de nominibus iam obduximus. Mihi vendico Christum, mihi defendo Iesum. Re- 10
liquum ordinem eius cum scripturis cōferamus. Quodcunque illud corpusculum sit, quoniam habitum, & quoniam conspectum fuit, si inglorius, si ignobilis, si inho-

norabilis, meus erit Christus, talis enim habitu & aspectu annunciabatur. Adest rursus Esaias: Annunciauimus, inquit, coram ipso velut puerulus, velut radix in terra sitienti, & non est species eius neque gloria: & vidimus eũ, & non habebat speciem neque decorem. Sed species eius inhonorata, deficiens citra omnes homines. Sicut & suprà patris ad filium vox. Quemadmodum expauescent multi super te, sic sine gloria erit ab hominibus forma tua. Nam etsi tempestiuus decore apud Dauid supra filios hominum, sed in allegorico illo statu gratiæ spiritalis: cùm accingitur ense sermonis, qui verè species & decor & gloria ipsius est: cæterum habitu incorporabili apud eundem prophetam, vermis etiam & non homo, ignominia & nullificamen populi. Neque interiorem qualitatem eius, eiusmodi annuncias. Si enim plenitudo in illo spiritus constitit, agnosco virgam de radice Iesse. flos eius meus erit Christus, in quo requieuit secundum Esaiam spiritus sapientiæ & intellectus, spiritus consilij & vigoris, spiritus agnitionis & pietatis, spiritus timoris dei. neque enim vlli hominum diuersitas spiritalium documentorum competebat nisi in Christum, flori quidem ob gratiam spiritus adæquatum, ex stirpe autem Iesse deputatum per Mariam inde censendã. Expostulo autem de proposito, si das ei omnis humilitatis & patientiæ & tranquillitatis intentionem, & ex his Esaiæ erit Christus, homo in plaga, & sciens ferre imbecillitatẽ: qui tanquam ouis ad victimam adductus est, & tanquam agnus ante tondentẽ non aperuit os. Qui neque contẽdit neque clamauit, nec audita est foris vox eius: qui harundinẽ contusam, id est quassam Iudęorũ fidem non comminuit: qui linum ardens, id est momẽraneum ardorẽ gentium non extinxit. Non potest alius esse, quàm qui prædicebatur. Oportet actũ eius ad scripturarũ regulam recognosci, duplici, nisi fallor, operatione distinctũ, prędicationis & virtutis. Sed de vtroq; titulo sic disponã, vt quoniam ipsum quoque Marcionis euãgeliũ discuti placuit, de speciebus doctrinarũ & signorũ illuc differamus quasi in rem præ-
II sentẽ: hic autẽ generaliter expungamus ordinẽ cœptum, docentes prædicatorem interim annunciari Christum
per

per Esaiam, Quis enim, inquit, in vobis qui deũ metuit, & exaudiet vocem filij eius? Item medicatorẽ. Ipse enim, inquit, imbecillitates nostras abstulit, & lãgnores portauit. De exitu plane puto diuersitatem tentatis inducere, negantes passionem crucis in Christum creatoris prædicatam, & argumentantes insuper non esse credendum, vt in id genus mortis exposuerit creator filium suum, quod ipse maledixerat: Maledictus, inquit, omnis qui pependerit in ligno. Sed huius maledictionis sensum differo di gnæ sola prædicatione crucis, de qua nunc maximè quæritur, quia & aliâs antecedit rerum probatio rationem. De figuris prius edocebo. Et vtique vel maximè sacramẽtum illud figurari in prædicatione oportebat, quanto incredibile, tanto magis scandalo futurum, si nude prædicaretur: quantóque magnificum, tanto magis obumbrandum, vt difficultas intellectus gratiam dei quæreret. Itaq; in primis Isaac cum à patre in hostiam deditus, lignum sibi ipse portaret, Christi exitum iam tunc denotabat, in victimam concessi à patre, & lignum passionis suæ baiulãtis. Ioseph & ipse Christum figuratus, nec hoc solo (ne 12
demorer cursum) quod persecutionem à fratribus passus est ob dei gratiã, sicut & Christus à Iudæis carnaliter fratribus, cum benedicitur à patre, etiam in hæc verba, Tauri decor eius, cornua vnicornis cornua eius, in eis nationes ventilabit pariter ad summum vsque terræ: non vtiq; rhinoceros destinabatur vnicornis, nec minotaurus bicornis, sed Christus in illo significabatur, taurus ob vtrãque dispositionem, aliis ferus vt iudex, aliis mansuetus vt saluator, cuius cornua essent crucis extrema. Nam & in antemna, quæ crucis pars est, extremitates cornua vocãtur: vnicornis autem media stipitis palus. Hac deniq; virtute crucis, & hoc more cornutus, vniuersas gẽtes & nũc ventilat per fidem, auferens à terra in cælum, & tunc per iudicium ventilabit, deiiciens de cælo in terram. Idem erit & alibi taurus apud eandem scripturam cum Iacob in Simeonem & Leui, id est in Scribas & Pharisæos (ex illis enim deducitur census istorum) spiritaliter interpretatur: Simeon & Leui perfecerũt iniquitatem, ex sua hæresi, qua scilicet Christum sunt persecuti. In concilium

eorum ne venerit anima mea, & in stationem eorum ne incubuerint iecora mea: quia in indignatione sua interfecerunt homines, id est prophetas, & in concupiscentia sua cæciderũt neruos tauro, id est Christo, quem post necem prophetarum suffigendo, neruos vtique eius clauis desæuierunt. Cæterum vanum si post homicidia alicuius bouis illis exprobrat carnificinã. Iam vero Moyses quid vtique tunc tantum cum Iesus aduersus Amalech prҿliabatur, expansis manibus orat residens, quando in rebus tam attonitis, magis vtiq; genibus depositis, & manibus cædentibus pectus, & facie humi volutante, orationem commendare debuisset? nisi quia illic vbi nomen domini dimicabat, dimicaturi quandoq; aduersus diabolum, crucis quoq; erat habitus necessarius, per quam Iesus victoriã esset relaturus. Idem rursus Moyses post interdictam omnis rei similitudinem, cur æreum serpentem ligno impositum, pendentis habitu in spectaculum salutare proposuit? An & hic dominicæ crucis vim intentabat, qua serpens diabolus publicabatur, & læso cuique à spiritalibus colubris, intuenti tamen & credenti in eam, sanitas morsuum peccatorũ, & salus exinde prædicabatur? Age nunc si legisti penes Dauid, dominus regnauit à ligno. expecto quid intelligas: nisi fortè lignarium aliquem regem significari Iudæorum, & non Christum, qui exinde à passione ligni superata morte regnauit. etsi enim mors ab Adam regnauit vsque ad Christum, cur Christus non regnasse dicatur à ligno, ex quo crucis ligno mortuus, regnum mortis exclusit? Proinde & Esaias: Quoniã, inquit, puer natus est nobis. Quid noui, si non de filio dei dicit? & datus est nobis, cuius imperium factum est super humerum ipsius. Quis omnino regum insigne potestatis suæ humero præfert, & non aut capite diadema, aut manu sceptrũ, aut aliquam propriæ vestis notam? Sed solus nouus rex nouorum æuorũ Christus Iesus, nouæ gloriæ & potestatem & sublimitatem suã humero extulit, crucẽ scilicet, vt secùndum superiorem prophetiam exinde dominus regnaret à ligno. Hoc lignũ & Hieremias tibi insinuat, dicturis prædicans Iudęis, Venite mittamus lignũ in panem eius, vtique in corpus. Sic enim deus in euangelio

gelio quoq; veſtro reuelauit,panem corpus ſuum appel-
lans,vt & hinc iam eum intelligas corporis ſui figuram
panis dediſſe,cuius retro corpus in panem Prophetes fi- 13
gurauit,ipſo domino hoc ſacramentum poſtea interpre-
taturo.Si adhuc quæris dominicæ crucis prædicationem,
ſatis iam tibi poteſt facere vigeſimus primus pſalmus, to
tam Chriſti continens paſſionem , canẽtis iam tunc glo-
riam ſuam:Foderunt, inquit, manus meas & pedes, quæ
proprie atrocia crucis. Et rurſus cum auxilium patris im
plorat:Saluum,inquit,fac me ex ore leonis, vtique mor-
tis,& de cornibus vnicornis humilitatem,de apicibus ſci-
licet crucis,vt ſupra oſtendimus. Quam crucem nec ipſe
Dauid paſſus eſt,nec vllus rex Iudæorũ, ne putes alterius
alicuius,qui ſolus à populo tam inſigniter crucifixus eſt.
Nunc & ſi omnes iſtas interpretationes reſpuerit & irri-
ſerit hæretica duritia, concedam illi nullam Chriſti cru-
cem ſignificatã à creatore: quia nec ex hoc probabit aliũ
eſſe qui crucifixus eſt, niſi forte oſtenderit hunc exitum
eius à ſuo deo prædicatum,vt diuerſitas paſſionũ, ac per
hoc etiam perſonarum,ex diuerſitate prædicationũ vin-
dicetur.Cęterum nec ipſo Chriſto eius prędicato,nedum
cruce ipſius, ſufficit in meũ Chriſtum ſolius mortis pro-
phetia:Ex hoc enim quod non eſt ædita qualitas mortis,
potuit & per Chriſtũ eueniſſe, tunc alij deputãda,ſi in a-
lium fuiſſet prædicatum:niſi ſi nec mortem volet Chriſti
mei prophetatam,quo magis erubeſcat ſi ſuum quidem
Chriſtum mortuum annunciat,quem negat natum:meũ
vero mortalem negat,quem naſcibilẽ confitetur. Et mor
tem autem & ſepulturam & reſurrectionẽ Chriſti mei,
vna voce Eſaiæ volo oſtendere dicentis: Sepultura eius
ſublata de medio eſt. Nec ſepultus enim eſſet niſi mor-
tuus,nec ſepultura eius ſublata de medio niſi per reſurre-
ctionem.Denique ſubiecit: Propterea ipſe multos hære-
ditati habebit,& multorum diuidet ſpolia, pro eo quod
tradita eſt anima eius in mortem. Oſtenſa eſt enim cau-
ſa gratiæ huius, pro iniuria ſcilicet mortis repenſandæ.
Pariter oſtenſum eſt, hæc illum propter mortem conſe-
cuturum,poſt mortem vtique per reſurrectionem conſe-
cuturus. Sufficit hucuſq; de his interim ordinem Chriſti

decucurrisse,quo talis probatus qualiter annunciabatur, non alius haberi debeat, quàm qui talis annunciabatur: vt iam ex ista consonãtia rerum eius,& scripturarũ creatoris,illis etiam restituenda sit fides ex præiudicio maioris partis,quę ad diuersas sententias vel in dubium deducuntur vel negãtur. Amplius nunc superstruimus ea quoque paria ex scripturis creatoris, quæque post Christum
14 futura præcinebantur. Nec enim dispositio expuncta inueniretur,si non ille venisset, post quem habebat euenire. Aspice vniuersas nationes de voragine erroris humani,exinde emergẽtes ad deum creatorem,ad deum Christum,& si audes nega prophetatũ. Sed statim tibi in psalmis promissio patris occurrit: Filius meus es tu, ego hodie generaui te. Postula de me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam,& possessionem tuã terminos terræ. Nec poteris magis Dauid filium eius vendicare quàm Christum,aut terminos terræ Dauid potius promissos,qui intra vnicam Iudæorum gentem regnarit, quàm Christo, qui totum iam orbem euangelij sui fide cepit. Sic & per Esaiam:Ecce dedi te in dispositionem generis, in lucem nationum aperire oculos cæcorum,vtique errãtium, exoluere de vinculis vinctos,id est de delictis liberare,& de cella carceris,id est mortis,sedentes in tenebris,ignorantiæ scilicet. Quæ si per Christum eueniunt, non in alium erunt prophetata,quàm per quem eueniunt. Item alibi: Ecce testimonium eum nationibus posui, principem & imperantem nationibus. Nationes quæ te non sciunt inuocabunt te,& populi cõfugient ad te. Nec enim hæc in Dauid interpretaberis,quia præmisit,Et disponam vobis dispositionem æternã,religiosa & fidelia Dauid. Atquin hinc magis Christum intelligere debebis ex Dauid deputatum carnali genere ob Mariæ virginis censum. de hoc enim promisso iuratur in psalmo ad Dauid:Ex fructu vẽtris tui collocabo super thronum tuum. Quis iste venter est?Ipsius Dauid?vtique non. neque enim pariturus esset Dauid. Sed nec vxoris eius, non enim dixisset ex fructu ventris tui,sed potius ex fructu ventris vxoris tuæ. Ipsius autem dicendo ventrem, superest vt aliquem de genere eius ostenderit, cuius ventris futurus esset fructus caro Christi,

Christi, quæ ex vtero Mariæ floruit. Ideóque & fructum ventris tantum nominauit, vt proprie vẽtris, quasi solius ventris, non etiam viri: & ipsum ventrem ad Dauid redegit, ad principem generis, & familiæ patrem: nam quia viro deputare non poterat virginis eum ventrem, patri deputauit. Itaq; in Christo noua dispositio inuenitur hodie: hæc erit quam tunc creator pollicebatur, religiosa & fidelia Dauid appellans quæ erant Christi, quia Christus ex Dauid: imò ipsa erit caro eius religiosa & fidelia Dauid, tam sancta religione, & fidelis ex resurrectione. Nã & Nathan propheta in primo Basiliarum, professionem ad Dauid facit: Semini eius quod erit, inquit, ex ventre ipsius. *Hoc est, in primo Regnorũ.* Hoc si in Salomonem simpliciter edisseres, risum mihi incuties. Videbitur enim Dauid peperisse Salomonem. An & hic Christus significatur, ex eo ventre semen Dauid, qui esset ex Dauid, id est, Mariæ? Quia & ædẽ Dei magis Christus ædificaturus esset, hominem scilicet sanctum, in quo potiore templo inhabitaret dei spiritus, in dei filium magis Christus habẽdus esset quàm Salomon filius Dauid. Denique & thronus in æuum, & regnum in æuum, magis Christo competit quàm Salomoni, temporali scilicet regi: sed à Christo misericordia Dei non abscessit. Salomoni vero etiam ira dei accessit post luxuriã & idololatriam. Suscitauit enim illi satan hostem Idumæum. Cum ergo nihil horum competat in Salomonẽ, sed in Christum, certa erit ratio interpretationũ nostrarum, ipso etiam exitu rerum probante, quas in Christum apparet prædicatas: & ita in hoc erunt sancta & fidelia Dauid. Hunc deus testimonium nationibus posuit, non Dauid: principem & imperantem nationibus, nõ Dauid, qui soli Israëli imperauit. Christum hodie inuocant Nationes quę eum non sciebant, & populi ad Christum hodie confugiunt, quem retro ignorabant. Non potest futurum dici, quod vides fieri. Sic nec illam iniectionem tuam potes sistere ad differentiam duorum Christorum, quasi Iudaicus quidem Christus populo soli ex dispersione redigendo destinetur à creatore: vester vero omni humano generi liberando collatus sit à deo optimo, cum postremo priores inueniãtur. Christiani creatoris quàm

Marcionis, exinde vocatis omnibus populis in regno eius, ex quo deus regnauit à ligno, nullo adhuc Cerdone, nedum Marcione. Sed & reuictus de Nationum vocatione, cõuertere iam in proselytos. Quæris qui de Nationibus transeant ad creatorem, quando & proselyti diuersæ & propriæ cõditioniś seorsum à Propheta nominantur: Ecce, inquit Esaias, proselyti per me accedent ad te: ostendens ipsos quoque proselytos per Christum accessuros ad deum, & Nationes quod sumus nos, proinde suam habeant nominationem sperantes in Christum, Et in nomine, inquit, eius Nationes sperabunt. Proselyti autem quos in Nationum prædicatione substituis, non in Christi nomine sperare solent, sed in Moysi ordine, à quo institutio illorum est. Cæterum allectio Nationum à nouissimis diebus exorta est. Iisdem verbis Esaias, Et erit, inquit, in nouissimis diebus manifestus mons domini, vtique sublimitas dei, ædes dei super summos montes, vtique Christus catholicum Dei templum, in quo deus colitur, constitutum super omnes eminentias virtutum & potestatum. Et venient ad eum vniuersæ Nationes, & ibunt multi, & dicent: Venite ascendamus in montem domini, & in ædem dei Iacob, & annunciabit nobis viam suam, & incedemus in ea. Ex Sion enim exibit lex, & sermo Domini ex Hierusalem. Hæc erit via nouæ legis euãgelium, & noui sermonis in Christo iam non in Moyse. Et iudicabit inter Nationes, de errore scilicet earum. Et reuincent populum amplum, ipsorum in primis Iu-
15 dæorum & proselytorum. Et concident machæras suas in aratra, sibynas in falces, id est animorum nocentium & linguarum infestarum, & omnis malitiæ atque blasphemiæ ingenia, conuertent in studia modestiæ & pacis. Et non accipiet gens super gẽtem machęram, vtique discordiæ, & non dicent amplius bellare, id est inimicitias perficere, vt & hic discas Christum non bellipotentem, sed paciferum repromissum. Hæc autem prophetata nega, cum coràm videntur, aut adimpleta cum leguntur. Aut si non negas vtrunque, in eo erunt adimpleta, in quem sunt prophetata. Inspice enim adhuc etiã ipsum introgressum, atque decursum vocationis in nationes à nouissimis diebus

Regnum pacificum. Christus pacifer.

bus adeuntes ad deum creatorem, nõ in proſelytos, quorum à primis magis diebus allectio eſt. Etenim fidem iſtam Apoſtoli induxerunt. Habes & Apoſtolorum opus prædicatum, Quàm tempeſtiui pedes euangelizantium pacem, euangelizantium bona, non bellum nec malum. Reſpondit & Pſalmus: In omnem terram exiuit ſonus eorum, & in terminos terræ voces eorum, circumferentium ſcilicet legem ex Sion profectam, & ſermonem domini ex Hieruſalem, vt fieret quod ſcriptum eſt: Longe quique à iuſtitia mea, appropinquauerunt iuſtitiæ meæ & veritati. Cum huic negocio accingerentur Apoſtoli, renunciauerunt presbyteris, & archontibus, & ſacerdotibus Iudæorũ. An non vel maxime, inquit, vt alterius dei prædicatores? Atquin ipſius eiuſdem, cuius ſcripturã cum maxime implebant. Diuertite diuertite, inclamat Eſaias, excedite illinc, & immundũ ne attigeritis, blaſphemiam ſcilicet in Chriſtum. Excedite de medio eius, vtique ſynagogæ, ſeparamini qui domini cauſam portatis. Iam enim ſecundum ſupra ſcripta reuelauerat dominus brachio ſuó ſanctum, id eſt virtute ſua Chriſtum coram Nationibus, vt viderint vniuerſæ Nationes & ſumma terræ ſalutem, quæ erat à deo. Sic & ab ipſo Iudaiſmo diuertentes, cum legis obligamenta & onera, euangelica iam libertate mutarent, pſalmum exequebãtur, Diſrumpamus vincula eorum, & abijciamus à nobis iugum eorum: Poſtea certe quàm tumultuatæ ſunt gentes, & populi meditati ſunt inania, Aſtiterunt reges terræ, & principes congregati ſunt in vnum, aduerſus dominum & aduerſus Chriſtum eius. Quæ dehinc paſſi ſunt Apoſtoli? Omnem, inquis, iniquitatem perſecutionum, ab hominibus ſcilicet creatoris, vt aduerſarij eius quem prædicabant. Et qui creator, ſi aduerſarius erat Chriſti, non modo prædicat hoc paſſuros Apoſtolos eius, verum & exprobrat? Nam neque prædicaret alterius dei ordinem, quem ignorabat, vt vultis, neque exprobraſſet, quod ipſe curaſſet. Videte quomodo perit iuſtus, neque quiſquam excipit corde, & viri iuſti auferentur, nec quiſquam animaduertit. A perſona enim iuſtitiæ ſublatus eſt iuſtus. quis niſi Chriſtus? Venite, inquiunt, auferamus iuſtum, quia inutilis eſt no-

bis. Præmittens itaque & subiungens proinde passum etiam Christum, æque iustos eius eadem passuros, tam Apostolos quàm & deinceps omnes fideles prophetauit, signatos illa nota scilicet de qua Ezechiel: Dicit dominus ad me, pertransi in medio portæ in media Hierusalem, & da signa Tau in frontibus virorum. Ipsa est enim litera
Tau. Græcorum Tau, nostra autem T. species crucis, quam portendebat futuram in frontibus nostris apud veram & catholicam Hierusalem, in qua fratres Christi, filios scilicet dei, gloriam patri deo relaturos, Psalmus vigesimus primus canit ex persona ipsius Christi ad patrem: Enarrabo nomē tuum fratribus meis, in medio ecclesiæ hymnum tibi dicam. Quod enim in nomine & spiritu ipsius hodie fieri habebat, merito à se futurum prædicabat. Et paulo infra: A te laus mihi in ecclesia magna. Et in quinquagesimo. septimo: In ecclesiis benedicite dominū deū vt pariter concurreret & Micheæ prophetia: Non est voluntas mea dicit dominus, & sacrificia vestra non accipiam, quoniam ab ortu solis vsque in occasum nomen meum gloriatū est in Nationibus, & in omni loco sacrificium nomini meo offertur, & sacrificium mundū: Gloriæ scilicet relatio, & benedictio, & laus, & hymni. Quæ omnia cum in te quoque deprehendantur, & signaculum frontium, & ecclesiarum sacramenta, & mundiciæ sacrificiorum, debes iam erumpere vti dicas, spiritum creatoris tuo Christo prophetasse. Nunc quia cum Iudęis negas venisse Christum eorum, recognosce & exitum ipsorum, quem post Christum relaturi prædicabantur ob impietatem qua eum despexerunt & interemerunt: Primum enim ex die qua secundum Esaiam proiecit homo aspernamenta sua aurea & argentea, quæ fecerunt adorandis vanis & nociuis, id est, ex quo genus hominum dilucidata per Christum veritate idola proiecit, vide an quod sequitur expūctum sit: Abstulit enim dominus Sabaoth à Iudæa, & ab Hierusalem inter cætera, & prophetam, & sapientem architectum, spiritum scilicet sanctum, qui ædificat ecclesiam, templum scilicet & domum & ciuitatem dei. Nam exinde apud illos destitit dei gratia, & mandatum est nubibus ne pluerent imbrem super vineam

neam Soreth, id eſt cœleſtibus beneficiis, ne prouenirent domui Iſraëlis. Fecerat enim ſpinas, ex quibus dominum coronauerat, & non iuſtitiam, ſed clamorem quo in crucem eum extorſerat. Et ita ſubtractis chariſmatum roribus, lex & prophetæ vſque ad Ioannem. Dehinc cum ea perſeuerentia furoris, & nomen Domini per ipſos blaſphemaretur, ſicut ſcriptum eſt: Propter vos blaſphematur nomen meum in Nationibus, Ab illis enim cœpit infamia, & tempus medium à Tiberio vſque ad Veſpaſia- 16
num, non pœnitentiam intellexiſſent, facta eſt terra eorum deſerta, ciuitates eorum exuſtæ, regionem eorum ſub ipſorum conſpectu extranei deuorant. derelicta filia Sion, & tanquam ſpecula in vinea vel in cucumerario caſula, ex quo ſcilicet Iſraël dominum non cognouit, & populus eum non intellexit, ſed dereliquit, & in indignationem prouocauit ſanctum Iſraëlis. Sic & machæræ conditionalis comminatio, Si nolueritis nec audieritis me, machæra vos comedet, probauit Chriſtum fuiſſe, quem non audiendo, perierunt. Qui & in pſalmo quinquageſimo ſeptimo diſperſionem eis poſtulat à patre: Diſperde eos in virtute tua. Qui & rurſus per Eſaiam in exuſtionem eorum perorans: Propter me hæc, inquit, facta ſunt vobis, in anxietate dormietis. Satis vanè, ſi hæc non propter eum paſſi ſunt, qui propter ſe paſſuros pronunciarat, ſed propter Chriſtum dei alterius. Atquin Chriſtum, inquam, alterius dei dicitis, à creatoris virtutibus & poteſtatibus, vt ab æmulis in crucem actum. Sed ecce defenſus oſtenditur à creatore, & dati ſunt peſſimi pro ſepultura eius, qui ſcilicet ſubreptam eam aſſeuerauerant, & locupletes pro morte eius, qui ſcilicet & à Iuda traditionem redemerant, & à militibus falſum teſtimonium cadaueris ſubrepti. Igitur aut non propter illum acciderunt iſta Iudæis, ſed reuinceris conſpirante & ſenſu ſcripturam cum exitu rerum & ordine temporum: aut ſi propter illum acciderunt, non potuit creator vlciſci, niſi ſuum Chriſtum, remuneraturus potius Iudam, ſi aduerſarium domini ſui peremiſſent. Certe ſi nondum venit Chriſtus creatoris, propter quem hæc paſſuri prædicantur, cum venerit ergo, patientur. Et vbi tunc filia Sion

17 derelinquenda, quæ nulla hodie eſt? Vbi ciuitates exurendæ, quæ iam in tumulis? Vbi diſperſio gentis, quæ iam extorris? Redde ſtatum Iudææ, quem Chriſtus creatoris inueniat, & alium contende veniſſe. Iam vero quale eſt vt per cœlum ſuum admiſerit quem in terra ſua eſſet intèrempturus, honeſtiore & glorioſiore regni ſui regione violata, ipſa aula ſua & arce calcata? An hoc magis affectauit? Plane deus zelotes, tamen vicit. Erubeſce qui victo deo credis. Quid ſperabis ab eo qui ſe protegere non valuit? Aut enim per infirmitatem oppreſſus eſt à virtutibus & hominibus creatoris, aut per malitioſitatem, vt tantum illis ſceleris patientia infigeret. Imò, inquis, ſpero ab illo (quod & ipſum faciat ad teſtimonium diuerſitatis) regnum dei æternæ & cœleſtis poſſeſſionis. Cæterum veſter Chriſtus priſtinum ſtatum Iudæis pollicetur, ex reſtitutione terræ, & poſt decurſum vitæ, apud inferos in ſinu Abrahæ refrigerium. Deum optimum, ſi reddit placatus, quod & abſtulerat iratus. O deum tuum qui & cædit & ſanat, condit mala & facit pacem. O deum etiam ad inferos vſque miſericordem. Sed de ſinu Abrahæ ſuo tempore. De reſtitutione vero Iudææ, quam & ipſi Iudæi, ita vt deſcribitur, ſperant, locorum & regionum nominibus inducti, quomodo allegorica interpretatio in Chriſtum & in eccleſiam, & habitum & fructum eius ſpiritaliter competat, & longum eſt perſequi, & in alio opere digeſtum, quod inſcribimus de ſpe fidelium, & in præſenti vel eô ocioſum, quia non de terrena, ſed de cœleſti promiſſione ſit quæſtio. Nam & confitemur in terra nobis regnum repromiſſum, ſed ante cœlum, ſed alio ſtatu, vtpote poſt reſurrectionem in mille annos in ciuitate diuini operis Hieruſalem cœlo delata, quam & apoſtolus matrem noſtram ſurſum deſignat, & πολίτευμα noſtrum, id eſt municipatum in cœlis eſſe pronuncians, alicui vtique cęleſti ciuitati eum deputat. Hanc & Ezechiel nouit, & apoſtolus Ioannes vidit, & qui apud fidem noſtram eſt nouæ prophetiæ ſermo teſtatur, vt etiam effigiem ciuitatis ante repræſentationem eius conſpectui futuram in ſignum prædicarit. Denique proxime expunctum eſt Orientali expeditione. Conſtat enim, ethnicis quoque

Opus de ſpe fidelium.

Mille anni.

Prodigium.

quoque testibus, in Iudæa per dies quadraginta matutinis momentis ciuitatem de cœlo pependisse, omni mœniorum habitu euanescente de profectu diei, & aliàs de proximo nullam. Hanc dicimus excipiendis resurrectione sanctis, & refouendis omnium bonorum vtique spiritalium copia, in compensationem eorum quæ in seculo vel despeximus vel amisimus à deo prospectam. Siquidem & iustum & deo dignum, illic quoque exultare famulos eius, vbi sunt & afflicti in nomine ipsius. Hæc ratio regni cœlestis. Post cuius mille annos, intra quam ætatem concluditur sanctorum resurrectio promeritis maturius vel tardius resurgentium, tunc & mundi destructione & iudicij conflagratione commissa, demutati in atomo in angelicam substantiam, scilicet per illud in corruptelæ superindumentum transferemur in cœleste regnum de quo nunc sic ideo retractatur, quasi non prædicato apud creatorem, ac per hoc alterius dei Christum probante, à quo primo & solo sit reuelatum. Disce iam hinc illud & prædicatum à creatore, & sine prædicatione credendum apud creatorem. Quid tibi videtur, cum Abrahæ semen post primam promissionem, quam in multitudinem arenæ repromittitur, ad instar quoque stellarum destinatur, nónne & terrenæ & celestis dispositionis auspitia sunt? Cum Isaac benedicens Iacob filiũ suum, det ait tibi deus de rore cœli, & de opimitate terræ, nónne vtriusque indulgentiæ exempla sunt? Denique animaduertenda est hic etiã structura benedictionis ipsius. Nam circa Iacob, qui quidẽ posterioris & prælatioris populi figura est, id est, nostri: prima promissio cœlestis est roris: secũda terrenæ opimitatis. Nos enim primo ad cœlestia inuitamur, cum à seculo auellimur, & ita postea inuenimur etiam terrena consecuturi. Et euangelium vestrum quoque habet: Quærite primum regnum dei, & hæc adiicientur vobis. Cæterum ad Esau promittit benedictionem terrenam, & subiicit cœlestem, de opimitate terræ dicens, Erit inhabitatio tua & à rore cœli. Iudæorum enim dispositio in Esau priorum natu, & posteriorum affectu filiorum à terrenis bonis imbuta per legem, postea ad cœlestia per euangelium credendo deducitur.

Milliariorũ somnium.

18

Cum vero Iacob somniat scalas obfirmatas in terra ad cœlum, & angelos alios ascendentes, & alios descendentes, innixum desuper dominum temerè si forte interpretabimur, scalis his iter ad cœlum demonstrari, quò alij perueniant, vnde alij decidant, domini constitutum esse iudicium. Cur autem vt euigilauit, & primum loci horrore concussus est, conuertitur ad interpretationem somni? Cum enim dixisset, quam terribilis est locus iste, Non est, inquit, aliud, sed ædes dei, & hæc porta cœli. Christum dominum enim viderat, templum dei, & portam eundem per quem aditur cœlum. Et vtique portam cœli non nominasset, si cœlum non aditur apud creatorem. Sed est & porta quæ recipit, & quæ perducit, strata iam à Christo, de quo Amos: Qui ædificat in cœlum ascensum suum, vtique non sibi soli, sed & suis qui cum illo erunt. Et circumdabis enim illos tibi, inquit, tanquam ornamentum spōsæ. Ita per illum ascensum ad cœlestia regna tendentes miratur spiritus dicens: Volant velut qui sunt milui, vt nubes volant, & velut pulli columbarum, ad me scilicet simpliciter vt columbæ. Auferemur enim in nubes obuiam domino, secundum Apostolum, illo scilicet filio hominis veniente in nubibus, secundum Danielem, & ita semper cum domino erimus, eatenus dum & in terra & in cœlo, qui ob vtriusque promissionis ingratos, ipsa etiàm elementa testatur: Audi cœlum & in aures percipe terra. Et ego quidem, etiamsi nullam spei cœlestis manum mihi toties scriptura porrigente, satis haberem huius quoque promissionis præiudicium, quod iam terrenam gratiam teneam, expectarem aliquid & de cœlo, à deo cœli, sicut & terræ: ita crederem Christum sublimiora pollicentem, eius esse qui & humiliora promiserat, qui experimenta maiorum de paruulis fecerat, qui hoc inauditi si forte regni præconium soli Christo reseruauerat, vt per famulos quidem terrena gloria, cœlestis vero per ipsum deum annunciaretur. At tu hinc quoque alium argumentaris Christum, quod regnum nouum annunciet. Prius est, aliquod exemplum indulgentiæ proferas, ne merito dubitem de fide tantæ promissionis quam sperãdam dicis, imò ante omnia est, vt quem cœlestia prædicas

Milui. *Nubes.*

cas repromittere, aliquod cœlum probes eius. At nunc vocas ad cœnam, nec domum ostendis: allegas regnum, nec regiam monstras. An quia Christus tuus cœleste regnum repromittit. non habens cœlum? quomodo & hominem præstitit non habens carnem? O phantasma omne, ô præstigia magnæ etiam promissionis.

ARGVMENTVM LIBRI SEQVENTIS.

Scripserat Marcion opus Antithéseon, quibus Euangelium suum impudenter adulteratum fulciebat, vendicās id Christo melioris dei filio. Nam vetus instrumentum Creatoris videri volebat, cuius scripturæ cum Euangelica doctrina ex diametro, quod aiunt, pugnarent. Eas Antitheseis in hoc quarto libro conuincit sic Tertulianus, vt planum faciat nihil inesse nouo instrumento, quod non in veteri contineatur figuris & vmbris pleno. Et quanquam vtriusque præceptorum & ceremoniarum diuersitatem non negat, docet tamen illam eodem tendere, nempe in vnum deum. Nam & Euangelica doctrina est à Creatore prædicata, significante vetus instrumentum temporale futurum dum mutabile ostendit, nouum autem æternum, vt est apud Esaiam. Sed quia Marcion Euangelium Lucæ velut à fautoribus Iudaismi corruptum per Antitheseis suas arguebat, de Euangeliis ac Euangeliorum autoribus & autoritate ecclesiarum apostolicarum prolixe disserit, inde Lucæ Euangelio fidem astruens, quod ecclesiarum Apostolicarum calculis sit comprobatum, & vicissim Euangelio Marcionis autoritatem abrogans, quod posterius sit, nunquam ab orthodoxis receptum, at veritas falsitatem præcedat necesse est. Veris igitur scripturis adulterinam Marcionis doctrinam profligat, nihil vltra desiderans quàm vt si Christum Creatoris prophetias adimplesse, & legem adiuuisse conuicerit, Creatoris filium certo probasse credatur. Proinde refellit Antitheseis Marcionis, quibus cum ex aliis, tum ex ipsis Christi gestis demonstrare nitebatur alium esse Christum, quem Creator aliquando missurus esset ad restituendam rem Iudaicam, alium qui venisset ad asserendum genus humanum, à deo quondam ignoto reuelatus. Idque facit comparans oracula prophetarum cum iis quæ Christus gessit, videlicet de paralytici curatione, de peccato-

rum remißione, de vocabulo filij hominis, de publicano adlecto in comitatum, de Ioanne præparatore viarum dominicarum, de Christo sponso, de nouo testamento, de sabbato per Christum non obseruato, de ascensu in montem, de voce nocturnæ precationis ad patrem, de Apostolorum numero, de mutato nomine Simonis in Petrum, de gentilium ad Christum affluxu. Quibus decursis, Christi doctrinam cum decretis confert Creatoris. Et docet quidem Christum Euangelicam doctrinam vt consentaneũ supplementum & Colophonem (quod aiunt) disciplinæ Creatoris addidisse. Siquidem Christi præcepta adiuuant non destruunt veterem legem. Et est probabile eius esse euãgelicum dogma, qui ante in veteri testamento veluti quædam huius præludia ac figuras præmiserit. Nam hæc videtur mens fuisse Creatoris Iudaico populo legem præscribentis, vt sic paulatim homines ad perfectũ viuendi institutum assuefaceret, qualis est Christianismus. Proinde colligit nullum alium deum à Christo reuelatum, præter Creatorem, cuius veterem doctrinam vbique in Euangelio licet animaduertere. Paulò post narrat quo pacto Ioannes Baptista fuerit offendiculum passus, auditis virtutibus Christi. Nam hoc solebat obiicere Marcion. Mox hæc præcipue percurrit, De remißione peccatorum mulieris peccatricis, Quod diuites mulieres Christo forent adhæsuræ, quod in parabolis locuturus esset, Quod Christus vere natus sit, Quod mari & ventis esset præcepturus, quod sit expugnator spiritualium hostium, de quibusdam imbecillitatibus quas Christo obiiciebant Marcionitæ, & primum De ignorantia, De populis à Christo pastis, De Petri attestatione pro omnibus Apostolis facta, Tu es Christus, De æmulatione Christi, Quod Christus cum Moyse & Helia fuerit conspectus in monte, De paruulis à Christo dilectis, Lenitatem Christi promissam à Creatore, de recusato comite, de aliis septuaginta discipulis adlectis. Atque huius quidem generis alia multa tractat, totum videlicet Euangelium transcurrẽdo, quæ sigillatim enumerare longum esset, fastidium fortaßis lectori generatura, ad ipsam voluminis lectionem properanti. Cæterum summa totius disputationis huc spectat, vt probet Christum magis legem & prophetas excoluisse quam reiecisse. nam spiritalem illis sensum accommodauit, quod vtique extruere fuit non destruere. Sed libet ipsius autoris epilogum ex calce libri huc transcribere, Impleuimus, inquit, vt opinor, sponsionẽ. Exhibuimus Iesum Christum, prophetarum

tarum

tarum doctrinis, sententiis, effectibus, sensibus, virtutibus, paßionibus, etiam resurrectione nō alium quàm Creatoris. Hu nimirū vrbis, totius huius libri summam breuiter complexus est.

ANNOTATIONES IN LIBRVM sequentem.

ET omnem paraturam.] *Hoc est, omnem materiam, omnem argumentorum apparatum. Vt supra.* Opus ex contrarietatum oppositionibus.] *Definit quid sit Antithesis, Oppositio videlicet contrarietatum.* Cui procurant.] *Hoc est, cui inseruiunt more procurantium res alienas. Cum datiuo semper construit, crebro hac locutione vtens. Libro primo aduersus Marcionem. Æmulatio autem liberando homini procurat.* Præscriptiue.] *Prætendēdo videlicet præscriptionem longioris temporis atque possesionis.* Nónne ergo distare.] *Restituimus locum, Non nego distare scribētes. Ex castigationibus Gorzienzibus.* Simul crediderunt.] *Simul pro simul ac, siue posteaquam.* Compendiatum enim est nouum testamētum.] *Compendiatum pro in compendium contractum.* Et à legis laciniosis oneribus expeditum.] *Laciniosa onera vocat multiplicia & quæ homines occupationibus distinebant, sicut impedit ingressum vestis laciniosa.* Ne rememineritis proprium.] *Scripsimus, Ne rememineritis priorū. Ex Gorziensi.* Habes nunc Antithesis.] *Vocandi casus est ô Antithesis.* Consultādos.] *Frequentatiuo vtitur perinde ac primitiuo.* Habuit vtique authenticam paraturā.] *Paratura pro materia, vt supra. Paulò post scripsimus, qualitas ædita est.* Sed de cōuersione à Paulo denotabātur.] *Hoc est arguebantur, Libro de patiētia, Parū hoc si non etiam proditorem suum secum habuit, nec constanter denotauit. Item aliis in locis.* De titulo quoque funis ergo ducēdus est contentionis.] *Funem contentionis ducere prouerbialiter dixit, vt in libro De resurrectione carnis, Nolo nunc, inquit, contentioso fune deducere, hac an illac hominem perditio depostulet. Et aduersum Iudæos in principio, Alternis vicibus contentioso fune, vterque diem in vesperam traxerunt.* Cùm & pecuniā in primo calore fidei.] *Hoc in præscriptionibus indicauit, Marcion quidem, inquit, cum ducentis sestertiis quæ ecclesiæ intulerat, nouißimè in perpetuū dißidium relegatus, venena doctrinarū suarum disseminauit.* In hæresim suā à nostra veritate desciit.]

Marginal numbers: 1 (line 1), 2 (Præscriptiue), 3 (Consultādos), 4 (De titulo).

5 *Descȳt pro desciuit, à verbo descisco* . Nullis notũ,vt non eodem natum.] *Emendauimus ex castigatiunculis Gorziensis codicis ad nos missis,Nullis autẽ notum,vt non eo damnatum.* Capita magistrorũ videri quę discipuli promulgarint.] *Hũc locum nostrũ secuti iudicium,ac memores solitũ Tertullianũ verbo capit suo more vti,capita nomen vertimus in capit verbum,vt nunc sic legatur,Capit magistrorum videri quæ discipuli promulgarint. Hoc est,Possunt magistrorum videri ea quæ discipuli promulgarint. Vt suprà libro secundo, Capit etiam imaginẽ spiritus dicere flatũ. Et libro tertio, Id enim intelligi vel non intelligi capit. Vt de alijs locis ob breuitatẽ taceamus.* Tramittit.] *Pro trãsmittit, vt infrà, Et inde tramitti in terram. Ibi scripsimus, Cùm de Euangelij fide aduersus hæreticos expedimur . Ex Gorziensi. Item totum quod elaborauit. Vt mox, A creatore separatũ. Ex*
6 *eodem.* Alienum legis & prophetarum.] *Vt suprà, De resurrectione carnis: In re aliena salutis.Item,in alienam culpæ.* Hæc cõueniemus.] *Sic etiã suprà locutus est.Infrà scripsimus , Inter*
7 *hos mag.Item, Nihil Christo dei alter. Ex Gorziensi.* Hoc primũ bibito.] *Restituimus,hoc primũ obito,citò facito.Item mox, qui habitatis terrã. Ex Gorziensi.* Ad quod venimus.Hoc age Marciõ.] *Hunc locum meo iudicio sic rectè legas distinguásque,vt dici solet, Ad quod venimus,hoc age.Marcion aufer etiã illud de euãgelio.Est autẽ prouerbiũ à vulgo sumptum,vnde ferè sua mutuatur Tertullianus,vt est,locũ in balneis occupare. Item, Clausis oculis aliquid agere,& ducere funem cõtentionis, ad lineas,ad gradũ,ac illud, Aspis à vipera venenum mutuatur, De calcaria in carbonariã ire,media agina ferri,ijsdẽ lineis dimicare, lineas producere, lineis insistere, De gradu pellere, Eodem iugo vrgeri,Eodẽ gradu occurrere, & similia. Perinde autẽ hæc duo verba,Hoc age,valent,ac si dicas,totus in hoc incumbe,Sis intentus.Nam id agere propriè significat. Cuius locutionis mẽtionem Plutarchus facit in Coriolano.Porrò Germanis quoque nõ est incelebris huiusmodi sententia,quum rei præsenti incumbendũ esse significantes, inuicẽ cohortando sese dicunt , Ad quod venimus, hoc agamus.Infrà scripsimus,quomodo hoc eum vocari cognoue-*
8 *rit.* Nõ quasi in extraneũ Iesu.] *Hoc est,in alienum à Iesu.Sic dixit in De resurrectione carnis. Extranea gloriæ. Rursum libro secundo aduersus Marcionem, Quis mali extraneus,nisi qui &*
9 *inimicus?* Sed de candida salutis gloriari volebat.] *Candidã substantiuè pro veste vsurpat, à qua dicti sunt candidati, videli-*

cet honorum apud Romanos olim petitores. Exalbati.] *Sic in-*
fra, Et super niuem exalbabo. In superioribus libris alicubi dixit,
Exalbidus. Delinquētiæ maculis.] *In De resurrectione car-*
nis, Et illi quidem, inquit, delinquentias carnis enumerant. Et ali-
bi hoc verbo sæpe vtitur. Lucidati & nigrati præterea verba
sunt huius autoris. Eieraſſe.] *Eierare sicut deierare & peie-*
rare. Vti aſſolet.] *Hoc est, vt fieri solet. Modus loquendi au-*
toribus frequens. Succidiſſet.] *Vt lib. 2. Qua succiderat illi, id*
est, succubuerat. Vel pareat.] *Reposuimus, Vel hic pareat. Est* 10
autē pareat pro appareat, vt suprà sæpe. In ſolitudinem pro-
cedit. Solennis & huiuſ.] *Distinguerem, in solitudinem pro-*
cedit solennis. Et huiusmodi regio creatoris. Solennis, id est, assue-
tus, siue sic solitus. Infrà, Sed & illud, inquit, recogitauit ordina-
rium & solenne. Paulò pòst scripsimus, Ostenderat iam alicubi
deum. Significat per nationes emundationis.] *Legēdum,* 11
significato per nationes emundationis. Hoc est, cùm subsit signifi-
catio emundandarum nationum. Ne in dedecus tibi vertat.] 12
Vertat absolutè pro cedat. Infrà scripsi, Nemo enim malo obse-
qui patitur. Item infrà, Habes itaque iam & spec. med. Diſpū- 13
ctam prophetiam.] *Hoc est, adimpletam quum deberetur, vt*
suprà. Circumduxit delictum tuum.] *Hoc est, deleuit, obli-*
terauit, hic ignouit. Paulò pòst pro malumus, suppoſui maluimus.
Et mox, Cui enim homo pater. Talem ſi fortè.] *Si fortè pro*
fortè. Caſtori aut Herculi.] *Vterque Iouis filius. Castor ex*
Leda Tyndari coniuge, Hercules ex Alcmena Amphytrionis.
Simplex ſi fortè videri poteſt.] *Si fortè pro fortè. Mox re-* 14
stituimus ex Gorziensi collatione, Ex accidenti obuenit. Infrà, Vt
ostenderet eum & hominem. Extraneum legis & Iudaiſmi
prophanum.] *Extraneum vt suprà cum genitiuo plus semel*
coniunxit. Hic etiam dixit Iudaismi prophanū. Intelligens à Iu-
dæis reiectum velut execrabilem. Et contrariam initiatos di- 15
uinitatem.] *Potest esse figura Græca.* Deuerſio eius.] *De-*
uertere & deuersari suprà quoque legimus. Paulò pòst scripsi-
mus, Hanc sponsam Christus sibi etiam per Salomonē. Nuptias 16
non cōiungit.] *Hoc enim erat Marcionis dogma.* Separatio
per coniunctionem capit de qua fit.] *Ostendimus in supe-*
rioribus scholiis rarum ac insolentem huius verbi capit vsum in
hoc autore. Sensus est, Separatio per coniunctionem accidit de
qua fit. Capit, id est, capax est fieri. Datur. Possibilis est. Pridia-

17 na pabuli paratúra.] *Paratura pro apparatu, vt suprà.* Non cõstanter turbatur.] *Sic in De patientia,* Proditorem, *inquit, suum secum habuit, nec constanter denotauit. Paulò pòst scripsimus, Helisæus propheta. Rursum infrà, Ponã in terra inaquosa.*
18 Proprietatẽ doctrinæ suæ inducit ad edictũ (vt ita dixerim) Christi.] *Iurisconsultorum sermo est, apud quos edictales bonorum possessiones sunt, ordinariæ videlicet, & quæ ius tribuunt.* Dedicauit.] *Hoc verbo libẽter vtitur. Aduersum Marcionem libro primo. Vt imperio eius diuina bonitas in terris dedicaretur. In De carne Christi, Nouè nasci debebat nouæ natiuitatis dedicator. In De resurrectione carnis. Recogita totũ illi deum occupatum ac dedicatum. Infrà, De materia potiùs subiacẽti volunt ab illo vniuersitatem dedicatam. Et alibi sæpe. Infrà scripsi, Quæ iudicia pupillis. Mox addidimus vtique. à summo terræ vtique nationes. Et infrà, Igitur quia consolatione. Ex Gorziensi.*
19 Aduocare languentes.] *Aduocare pro consolari, & aduocatum agere languẽtium quem ipse infrà vocat Aduocatorem.*
20 Quo suam suprà in benedictionibus sufferẽtiam commendaret.] *Sufferẽtia substantiuum nomen, pro patiẽtia, quam & benignitatẽ mox interpretatur. In proximo versu promiserat vertimus in præmiserat.* Dei alterius infirma commendatio est.] *Huic loco ob trãspositionem dictionum deprauato mederi licuit ex* Gorziensi *collatione, Infirma cõmendatio est, quæ de alterius destructione fulcitur.* Et erit par iam creatoris.] *Par cũ genitiuo. Sic in De patientia, Nisi quòd ipsa diuersitas mali & boni, æqualiter magnitudinis par est.* Mendicorũ aduocato-
21 rem.] *Hoc est, consolatorem, aduocatum.* Recepistis aduocationem vestram.] *Hoc est, consolationem. Vt in De patientia, Itaque talibus, inquit, & aduocatio & risus promittitur. Mox scripsimus, Vtique ex diuitiis. Et infrà, in Babylonem transferentur.* Sublimitatem & diuitias.] *Nos, ex diuitiis. Item, nec descendet cum illo gloria sua. Rursus, In diuites affluẽtes delitiis.*
22 *Et, in lectis eburneis. Ex castigatione Gorziensi.* Abdixit creator.] *Pro abdicauit & reiecit, repudiauit, Ibi nos, quàm pro-*
23 *phetas vexatos. Infrà, maledicunt & calumniantur.* Et super tunicam pallio quoque cedi.] *Hoc est, vt vltra tunicã ademptam pallio quoque cedatur.* Et vltionẽ ad deũ redigens.] *Sic etiam suprà locutus est. Et infrà,* Redactam *scilicet in dominum.* Sed adiutore præcepto.] *Pro adiuuãte præcepto. Vt libro primo,*

mo, A tẽpore arbitro & *metatore initij & finis*. Ne quis ergo
indigeat, datorẽ imparatã habẽs.] *Legendũ, datori paratam*
habes. Paulò pòst scripsimus, Vnum erit ex iis. Et infrà, gentes in
hæreditatẽ. Et cœpit expungi] *Hoc est, adimpleri*. Paßiuita- 24
tem sentẽtiæ meæ permisit.] *Paßiuitatẽ, id est, libertatẽ, com-*
munitatẽ ad vtrũuis, Vt videlicet sentẽtia siue volũtas mea sit cõ-
munis, nec astricta, sed soluta ac libera ad hoc vel illud agẽdũ, aut
non agẽdũ. Sic in libro aduersus Hermogenẽ, Hæc inquies nõ est.
hæc turbulẽtia, & paßiuitas non est. Aduersum Valetinianos,
Illi verò, inquit, & de paßiuitate vitæ, & de licẽtia delictorũ ge-
nerositatẽ suã vindicẽt. In libro De pallio *dixit paßiuitàs aduer-*
bialiter pro paßiuè. Vt ad legẽ voluntati sperem factũ.] *Le-*
gendũ, Vt ad legẽ voluntatis parem factũ. Cuius nullam præ-
strinxerat distinctionẽ.] *Præstrinxerat pro vel leuiter indica-*
uerat. Sic & suprà hoc verbo vsus est. Nec te moueat, quod paulò
pòst sequitur, Et præstruxit vel distinxit. Fœnori si fortè pen- 25
dendo.] *Si fortè pro fortè*. Procurãtis euãgelio.] *Cum datiuo* 26
vt suprà, hoc est, ministrãtis, subseruientis. Infrà, soles & imbres.
A iudice & dispunctore meritorũ.] *Dispunctorẽ vocat exo-*
lutorẽ, satisfactorémque. Infrà pro timere scripsimus temerè. Ex
Gorziensi. Adulteriũ Marcionis manus stupuisse miror.]
Adulteriũ, id est, adulterationẽ, vitiationem, violationem, quam
Euangelio videlicet alibi intulit. Adhuc cruda.] *Velut incipiẽs*. 27
Infra, Christus verò. Itẽ paulò pòst, quæ ex forma prophetici mo-
duli. Ex Gorziẽsi. Egerat prę paraturã viarũ dominicarũ.]
Præparaturam dixit pro præparatione. Vt paraturam supra sæ-
pe. Qui neq; vnde speraret.] *Vnde videtur vsurpare pro vn-*
deuis, aut vndelibet, vt & supra loquitur, ni fallor. Diximus de 28
remissione peccatorũ.] *Ex Gorziensi collatione reposuimus,*
remissa. Nam veteres remissam dixere pro remißione. Cyprianus
in De bono patientiæ. Dominus, inquit, baptizatur à seruo, &
remissam peccatorum daturus, ipse non dedignatur lauacro rege-
nerationis corpus abluere. Idem epistola decimaquarta, Qui au-
tem, inquit, blasphemauerit in spiritum sanctum, nõ habet remis-
sam, sed reus est æterni peccati. Sic missam dixit ea ætas pro mis-
sione. Vnde sacrificio id vocabulum accommodatum, ex hac oc-
casione: Catechumeni qui & auditores dicuntur & audientes
Tertulliano, in templo manebant donec Euangelium exposuis-
set episcopus. Tum clamabat Leuita, CATECHVMENI

EXEVNTO: *vel, si quis catechumenus remansit, Exeat. Ab hac itaque catechumenorum dimissione, vulgus appellationem Missæ sacro attribuit. Hoc antiquitatis mysteriũ in Isidori lexico refertur. Sic consul Romanus senatum mittebat.* Et *in quibusdam gentilium sacrificiis lictor clamitabat,* EXESTO *hostis, victus, mulier, virgo, ceu prodit Festus. Hodie in fine sacri Leuita pronunciat, Ite, missa est, id est, missio est, quod olim in initio dicebatur, antequã inciperẽtur videlicet ipsa mysteria. Hinc iuxta vulgi consuetudinẽ Ambrosius missas facere dixit. A parte totum est nominatum. Nam propriè missa erat tempore sacrificij, quando catechumeni foras mittebantur, ceu modò retulimus.*

Cum labore enim.] *Expone, cum labore enim ministrabant, & ob spem ministrabant.* Maius & necessarius lumen.] *Necessarius comparatiuum. Sic in De carne Christi, Quasi necessa-*
29 *rius aliquid adferrent eo quod ille tum maximè agebat.* Defue-
runt.] *Legẽdum deferũt. Paulò pòst scripsimus, Virgam Moysi.*
30 Intestino itinere.] *Intestinum iter vocat intraneum. Vt inte-*
31 *stinum opus Vitruuius.* Non depetunt.] *Sic legitur in exemplaribus manuscriptis. Hoc est, expetunt.* Sed & hoc, qui aduersarius legis.] *Sed & hoc, subaudi fecit, qui aduersarius le-*
32 *gis, subaudi erat, vt probare volebat Marcion.* Nullius adhuc nouæ legis initiata.] *Initiatus cum genitiuo. Infrà scripsimus, Atque ita potest videri legem non irrup. Et paulò pòst, qui &*
33 *coruos alit.* Aut si non eadem & maiestas.] *Malim, ei maiestas.* Sed sexcenta millia hominum protelauit.] *Hoc est, diu sustentauit, vitam eorũ prorogauit.* Quid ergo hoc idem inspectum centum millib. hom.] *Pro idem scribẽdum dem.*
34 *nam in Græco est δῶ.* Et illa insignis.] *Distinguo, Nec de naturæ lege cõmunis, sed illa insignis.* Remuneraturus.] *Subaudi est.* Omnem natiuitatis & educationis fœditatem &c. perorantibus.] *Sic in De carne Christi, Ab ipsa quidem exorsus natiuitate, perora age iam spurcitias genitalium in vtero elementorũ. Et quæ illic sequuntur.* Obnoxius cõfusionis.] *Obnoxius cũ genitiuo construit.* Non decem mensium cruciatu deliberatus.] *Deliberatus pro liberatus. Sic in De patiẽtia, Minorum, inquit, deliberatione lædemur? Hoc est, dum soliciti sumus vt à minoribus periculis liberemur.* Et primo retinaculi sui vulnere.] *Hoc dicit propter neruum vmbilicarẽ, qui resecari so-*
35 *let ab obstetrice.* Sic in alienos demõstrat illos.] *Nos inalie-*

nos

nos fecimus, nostrũ secuti iudicium, duabus dictionibus cõiunctis. Sic autẽ Inalienus dicit, pro non alienus, vt alibi, Inbonus & Inuerus. Hoc in Tertulliano nouum nõ est. Aut quoscũque alios secũ, quàm prophetas suos.] *Ita loqui solet autor noster, subaudiẽs aliquid ad quod referri poßit quàm.* Sed quid tã Christus creatoris?] *Subaudi, facere debuit.* Alter consummator noui.] *Heliam intelligit rediturũ in fine mũdi. De quo mox dixit, Alter reformator quãdoque.* An ratione, quam defendimus.] *Figura Græca secundũ quam.* Tres de discentibus ar- 36
bitros futuræ visioni.] *Discentibus, id est, discipulis, vt suprà sæpe.* Cõsignari nouum testamẽtũ.] *Elegans imprimis verbum & huic loco cõueniens.* Precariò vsus est.] *Hoc est, ad tẽpus velut si precib. obtinuisset. Quasi iam & officio & honore dispunctis Hoc est, perfunctis absolutísque. Mox scripsimus, Vocis cœlestis illius.* Et si cõmemoremur promissionis Moysi.] 37
Hoc est, admoneamur. Aut, si in mentem veniat promißionis Moysi. Expuncta] *Adimpleta, vt suprà. Reposuimus mox, Si ergo inueni gratiam.* Cognoscenter.] *Ita vertit aduerbium Græcum γνωςῶς.* Cæterũ dei faciem.] *Secundum dei faciem. Et quantum ad dei faciem pertinet. Paulò pòst scripsimus, Et inuisionem loquar ad eum. Item, Os ad os loquar ad eum. Quàm solebat à creatore. Subaudi, discedens. Vel à creatore, id est, ex parte creatoris.* Quousque ero apud vos?] *Adiecimus ex Gorziensi, Quousque sustinebo vos? Item, Totum apud te.* Et illi agis.] *Hoc est, Actorem procuratorémque illius agis.* Quàm olim apud nos agere cœpisti?.] *Eleganter hoc.* Vt tempus 38
quæratis.] *Figura Græca secundũ tẽpus, id est de tẽpore.* Antitheseis, plurimũ, causarũ diuersitas fecit.] *Plurimùm hic est aduerbium, id est, vt plurimũ, plerunque, vt suprà.* Præter oneribus consparsionũ.] *Aduerbialiter vsurpat præter pro præterquam. Sic infrà, Cæterũ, inquit, præter ex causa adulterij, nec creator disiungit.* Considera causarum offerentiam.] *Sic hic dicit offerentiam, vt antè dixit, sufferẽtiam.* Quencunque conueneris in via.] *Conuenire Tertullianus vsurpat pro inuenire, deprehendere. Quemadmodum suprà locutus est non semel. In hoc ipso libro, Hæc, inquit, conueniemus.* Hæc erunt potius nostræ Antithesis.] *Scribe Antitheses. Et hæc ponit pro hæ. Sic in fine libri De patientia, dixit, Hæc disciplinæ, pro hæ disciplinæ.* Quis tam præstans in homines.] *Præstans hic* 39

liberalem & benignum significat, à præstando, id est, exhiben-
do. Nam libro secundo præstantiam pro liberalitate posuit. Sic
& misericordiam, inquit, propter errantes, & patientiã pro-
pter non resipientes, & præstantiam propter merentes. Et hoc
ipso libro infrà, Cæterum nihil tam abruptum, quàm vt alius
præstet, alius de præstantia eius securos agere mandet. Hoc est,
de præstatione siue exhibitione. In testificationem & adhæ-
rentiam terræ eorum.] Coniicio scribendum, Ad horren-
tiam terræ eorum. Id est, vt exhorrerent terram eorum. Erit
igitur huius formæ vocabulum Horrentia, cuius, Sufferentia,
Offerentia, de quibus antè diximus. An nec vnius deus?]
Adiecimus ex Gorziensi collatione, An nec vnius lacertæ deus?
Cùm maximè per Christum reuelabat.] Id est, in primis
omnium maximè, quemadmodum suprà admonuimus. Sic rur-
sum infrà. Qui cùm maximè potiora legis prætereuntes incu-
40 sabat. Vti traduceret eas.] Hoc est, infamaret, carperet. In
Præscriptionibus, Nam & sic, inquit, facilius traducentur. In-
41 frà scripsimus, Nec nationibus: Ecce enim. Per exempla reci-
diuæ.] Subaudi vitæ. Recidiuæ, id est, redeuntis puta per re-
suscitationem à Christo factam. Vnde recidiuatum dixit in De
resurrectione carnis, Quæ carnis recidiuatum pollicentur, id est,
restitutionem. Et, Recidiuatus Iudaici status, Eodem: Sublimior
spei. Elegans locutio. Sic Liuius dixit, Abiectior animi. Infrà
42 scripsimus, Æternæ non longæ vitæ inuitator. Et negat lucer-
nam abstruendam.] Ex hoc loco apparet in Præscriptionibus
legendum esse, Ipse docebat lucernam non sub modio abstrui so-
43 lere. Vbi in exemplaribus scriptum est obstrui. Vt Christus tam
præcoquam.] Sic distinxi, Cæterum nec tempus admisisset, vt
Christus tam præcoquam imò tam acerbam adhuc dilectionem
expostularet, nouo & recenti deo, ne dixerim nondum palàm fa-
cto. Appellans prohibens.] Monentibus Gorziensibus casti-
44 gatiunculis, scripsimus appellantis, prohibentis etiam. Adagni-
tionem intentare.] Elegans vocabulum adagnitio. Mox scri-
psimus, Ex Euangelij promulgatione. Paulò post, Creatorem
45 vtique significans, ex Gorziensi. Et demerendo procurat.]
Iterum procurat cum datiuo. Quos pares gentium ridebat.]
Hoc est, pares gentibus. Sic in De carne Christi, Alioquin par
erit eorum, quæ conuersa amittunt quod fuerunt, quorum vti-
46 que deus in omnibus par non est. Quam cui per omnia paria
vene-

venerint.] *Lego pariauerint,id est, pares fuerint siue æquales à pariando. Quo verbo in de Resurrectione carnis vsus est, Æqua enim substantia pariant inter se Christus & Adam. Eodem libro suprà, Et sermo enim deus, inquit, qui in effigie dei constitutus, non rapinam existimauit pariari deo. In libro De carne Christi, Pariamus igitur de calcaria(quod dici solet)in carbonariam,à Marcione ad Apellen. Sic enim illic legendum censemus pro paruimus.* Ab impedimentis laciniosæ vitæ & implicitæ.] *Exponit seipsum quum dicit, & implicitæ,id est,implicitæ. Nam laciniosum & implicitū significat.* In illos an & in omneis parabolam, dixit & ad ipsos & ad vniuersos q.e.p.e. proponi tactorum similitudinem.] *Hunc locum deprauatū confusúmque sic restituimus, nostrum secuti iudicium, an rectè decernat lector. Itaque interroganti Petro, in illos an & in omneis parabolā dixisset,ad ipsos & ad vniuersos qui ecclesiis præfuturi essent, proponit Actorum similitudinem. Est autē Actor procurator publicus,cuius fit mentio in Tract. quod cuiusque vniuersitatis nomine,in Pādectis. Et Actus ipsa administratio, quo vocabulo paulò post vtitur Tertul.* Cœnæ paratura.] *Paratura* 47
pro apparatu, vt suprà. Genitura peruersa est.] *Genituram pro generatione antè dixit plus semel.* Ab actu summotus.] 48
Modò docuimus Actum esse ipsam administrationem Actoris, id est procuratoris. Vnde hic dicit, Ab actu summotus, hoc est, ab officio summotus, adempta videlicet administratione. Cautionibus releuat.] *Syngraphas intelligit.* Amentauit hanc sententiam.] *Amentauit,id est,iaculatus est,emisit, ab amento quod lorum significat, deductum verbum Amentare. Quod sequitur, Duos enim dominus. Nos dominos. Paulò post scripsimus, Creator autem alio modo.* Vt vnde magis probetur.] 49
Aut quæsitiuè legenda sententia. Aut in vnde subaudiendum, Nihil sit. Vt nihil sit vnde magis probetur, &c. Verum habet nescio quem suum modum in vsu huius aduerbij Vnde. Quemadmodum in superioribus animaduertere potuit lector. Infrà, adul er est. Manet &c. Aduersus fructum nuptiarum.] *Hoc* 50
est, liberorum procreationem. Sic suprà, Ipsum quoque fructum, inquit,connubij benedicendo promisit, qui de infantia primus est. Sed nec tuum Apostolum.] *Subaudi constat, aut certum est.* Cæterum præter & causa.] *Scripsimus, ex causa. Hoc nouum quod præter vsurpat aduerbialiter pro præterquam, vt suprà,*

Præter oneribus conspersionum, id est, præterquam oneribus con
spersionum offarcinatam. Quoquo velis latere.] *Prouerbium*
resipit. Quia si frater illecebris decesserit.] *Nos illiberis sup-*
posuimus. nam vna voce reddere voluit quod Græcis est ἄτεκνος,
id est, carens liberis. Malè meritati.]
51 *Captauit schema quod vocant similiter desinens.* Et hæc
ipsa scriptura reuincente oculos eius.] *Lege hac ipsa scri-*
ptura. Mox scripsimus, Etsi non cælestem. Resurrectionem
expungat.] *Hoc est, absoluat, adimpleat.* Cur non capiat si-
num Abrahæ dici.] *Hoc verbum in superioribus sæpe iam no-*
bis occurrit. Sēsus hic est, Cur nō possit dici sinus Abrahæ, temp.
& cætera. Sic in De resurrectione carnis, Terram sanctam Pa-
radisum, quam & patrum dici capiat. Ac candida quædam
vtriusque iudicij prospiciatur.] *Candida pro spe & expecta-*
tione. Vestis erat petitorum, vt suprà annotauimus. Nostri dei
monela.] *Hoc vocabulum etiam in De patientia vsurpauit, Si*
manu quis, inquit, tentauerit prouocare, præstò est Dominica mo
52 *nela.* Molino saxo.] *Saxo molari.* Sed & veniam dei fratri.]
Nos castigauimus, veniam des fratri. Ex Gorziensi. Morosita-
tem legis opponere.] *Sic in Præscriptionibus, Nónne manife-*
stè diabolus, inquit, morositatem illam Iudææ imitatus est? Etiā
53 ædito documento.] *Mundationis videlicet.* Elimatorem.]
Ab elimando, id est, expoliendo. Opiniosus.] *Hoc est, sinistræ*
opinionis. Obsecratores legis.] *Legendum obseruatores.* Pri-
stino leproso.] *Hoc est, priori.* Væ qui dixerit eis.] *Qui par-*
ticula superabūdabat. Expungendam.] *Hoc est, adimplendam*
ex debito velut promissam. Ex decem.] *Hoc est segregatū.* Hoc
& domino volente interpretari legem.] *Hoc, id est, secun-*
dum hoc, vel, in hoc. Infrà scripsimus, Nec templum, nec oratores.
54 Et semetipsum.] *Subaudi esse vnius dei.* Sed erat vnus ali-
qui deputandus ex iis q. q. m. i. h.] *Vnus aliqui pro aliquis.*
Vt in principio libri quinti sequentis, Vnus aliqui discipulus. Sen
sus hic est, Erit terræ filius, vel vnus quilibet è turba, siue vnus de
multis, quod Græci dicūt, ἐκ τοῦ πολλοῦ δήμου καὶ εἷς τῶν πολλῶν.
εἷς τῶν τυχόντων. Ignorâsse præsumeret.] *Aut præsumere-*
tur, aut præsumeret, impersonaliter. Ne vltra.] *Id est, amplius,*
55 *Iesum filium Dauid existimaret.* Ruentem & ipsam Antith.]
Appositio est. Atquin & hoc filius Dauid, Antithesim.]
Distingue, Atquin & hoc filius Dauid, Antithesim de suo re-
tunden-

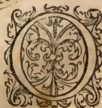
tundendam. Vt sint duæ figuræ, Synecdoche & Appositio. Hoc est, secundum hoc, nempe Antithesim de suo retundendam. Et ignorans Esaiam.] *Coniicio scriptum fuisse, si & ignorans Esaiam.* Hoc cùm maximè promittebat.] *Eleganter hoc ver* 56
bo bis vtitur hic. Violentorum cõtractum obnoxios.] *Obnoxius cum genitiuo, qui paßionis casus est. Ad imitationẽ Græcorum.* Existeret aliquis Marcion.] *Existeret, id est, si emergeret, exoriretur, exurgeret. Sic enim hoc verbum apud Ciceronem interpretatur Asconius Pedianus.* In præruptum.] *In ma-* 57
nuscriptis codicibus habetur prærupium. Nõ ad aliud responsio domini sapit.] *Præpositionẽ ad sustulimus.* Errorem scribarum obtundebat.] *Sic & infrà libro quinto, Viam, inquit, hinc & fidem tuam obtundam.* Quorum & ipse par sit.] *Par* 58
cum genitiuo vt suprà sæpe. Vtique, & proinde.] *Restituimus* 59
ex Gorziensibus adnotatiunculis, vt qui proinde in nomine, &c. Quæ illos manebant.] *Hoc est, expectabant, vt suprà.* Non quia milites.] *Legendum, Non qui milites pugnant.* Oppositi omnium offensui.] *Offensus iuxta quartam inflexionem pro offensione.* Ordinem expungi.] *Hoc est, absolui, perfici.* Nimi- 60
rum veruecina illum Iudaica delectaret.] *Veruecina, id est, caro veruecis. Sic dicitur agnina, bubula, porcina Plauto.* Et in 61
hoc psalmum expunctum.] *Hoc est, adimpletum*. Quæ ex- 62
pirat.] *Ex Gorziensi collatione scripsimus, Quæ & spirat.* Cũ 63
odorum paratura.] *Paratura pro apparatu, vt suprà sæpe.* Laterensibus.] *Laterenses, stipatores quod latus claudant. Infrà, non comparens.* Nec negatur erasisse.] *Nos, Aut negetur erasisse. Item, id est, non habentem ossa. Ex Gorziensibus castigatiunculis*. Inspectui.] *Inspectus in quarta declinatione pro inspectione. Mox, Quæ membra ex ossibus constant.*

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI ADVERSVS MARCIONEM LIB. IIII.

*

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

1 OMNEM sententiam, & omnem paraturam impij atque sacrilegi Marcionis, ad ipsum iam euangelium eius prouocamus, quod interpollando suum fecit. Et vt fidem instrueret, dotem quandam commentatus est illi, opus ex cōtrarietatum oppositionibus, Antithesis cognominatum, & ad separationem legis & Euãgelij coactum, qua duos deos diuidens, proinde diuersos, alterum alterius instrumẽti, vel (quod magis vsui est dicere) testamenti, vt exinde Euangelio quoque secundùm Antithesis credendo patrocinaretur. Sed & istas proprio cōgressu cominus, id est, per singulas iniectiones Pontici cecidissem, si nō multò opportunius in ipso, & cum ipso euãgelio, cui procurant, retunderentur, quanquam tam facile est præscriptiuè occurrere, equidem vt accepto eas faciam, vt rato habeam, vt nobiscum facere dicam, quo magis de cæcitate autoris sui erubescãt nostræ iam Antitheses aduersus Marcionem. Atque adeò cōfiteor alium ordinem decucurrisse in veteri dispositione apud creatorẽ, alium in noua apud Christum. Non nego distare documenta eloquij, præcepta virtutis, Legis disciplinas, dum tamen tota diuersitas in vnum & eundem deum competat, illum scilicet à quo constat dispositam sicut & prædicatam. Olim concionatur Esaias prodituram ex Sion legem, & sermonem domini ex Hierusalem, aliam vtiq; legem, aliúmque sermonẽ: denique iudicabit, inquit, inter nationes, & traducet populum plurimum, scilicet non vnius gẽtis Iudæorũ, sed nationum quæ per nouam legẽ euangelij, & nouum sermonem Apostolorum iudicãtur & traducuntur apud semetipsas de pristino errore, simul credide-

Antitheses Marcionis. *Instrumentũ.* *Testamentũ.*

2 (margin at "gelio, cui procurant")

Lex, euãgelij.

crediderunt, atque exinde concidunt machæras suas in aratra, & sibynas, quod genus venabulorũ est, in falces, id est, feros & sęuos quódã animos cõuertũt in sensus probos, & bonæ frugis operarios. Et rursus, Audite me, audite me, & populus meus & reges auribus intendite in me, quoniã lex prodibit à me, & iudiciũ meum in lucem nationum, quo iudicauerat atque decreuerat nationes quoque illuminãdas per Euangelij legem atque sermonẽ. Hæc erit lex, & apud Dauid inuituperabilis, quâ perfecta; conuertens animam, vtique ab idolis ad deum. hic erit & sermo de quo idem Esaias: Quoniam, inquit, decisum sermonem faciet dominus in terra. Compendiatum est enim nouum testamentum, & à legis laciniosis oneribus expeditũ. Sed quid pluribus, cùm manifestius, & luce ipsa clarius nouatio prædicatur à creatore per eundem. Ne rememineritis priorum, & antiqua ne recogitaueritis. Vetera transierũt, noua oriuntur. Ecce facio noua quę nunc orientur. Item per Hieremiam: Nouate vobis nouamen nouum, & ne seueritis in spinas, & circuncidimini præputio cordis vestri. Et alibi: Ecce venient dies, dicit dominus, & perficiã domui Iacob & domui Iudæ testamentũ nouum, non secũdum testamentũ quod disposui patribus eorum in die qua arripui dispositionẽ eorum, ad educẽdos eos de terra Ægypti. Adeò pristinum testamentũ temporale significat, dum mutabile ostendit, etiã dum æternũ de postero pollicetur. Nã per Esaiam, Audite me, & viuetis, & disponam vobis testamentũ ęternum: adiiciẽs sancta & fidelia Dauid, vt id testamentũ in Christo decursurũ demõstraretur. Eundẽ ex genere Dauid secundum Mariæ censum, etiã in virga ex radice Iesse processura figuratè prædicabat. Igitur si alias leges aliósque sermones, & nouas testamentorũ dispositiones à creatore dixit futuras, vt etiam ipsorum sacrificiorum alia officia potiora, & quidem apud nationes destinarit, dicente Malachia: Non est voluntas mea in vobis, inquit dominus, & sacrificia vestra nõ excipiam de manibus vestris: quoniam à solis ortu vsque ad occasum glorificatum est in nationibus nomen meum, & in omni loco sacrificiũ nomine meo offeretur, & sacrificium mundum, scilicet

ἄμωμος. *Sacrificium mundum.*

ſimplex oratio de conſcientia pura:neceſſe eſt,omnis demutatio veniens ex innouatione,diuerſitatem ineat cum his quorum ſit,& cõtrarietatẽ ex diuerſitate. Sicut enim nihil demutatum quod non diuerſum,ita nihil diuerſum quod non contrarium.Eiuſdẽ ergo deputabitur etiã contrarietas ex diuerſitate, cuius fuerit demutatio ex innouatione.Qui diſpoſuit demutationem,iſte inſtituit & diuerſitatem. Qui prædicauit innouationem,iſte pronunciauit & contrarietatem.Quid differentiam rerum ad diſtantiam interpretaris poteſtatum? Quid antitheſeis exemplorum diſtorques aduerſus creatorem, quas in ipſis quoque ſenſibus & affectionibus eius potes recognoſcere?Ego,inquit,percutiam,& ego ſanabo: Ego,inquit,occidam,& ego viuificabo,condens ſcilicet mala, & faciens pacem.Quã etiam ſoles illum mobilitatis quoque & inconſtantiæ nomine reprehendere,prohibentem quæ iubet,& iubentem quæ prohibet.Cur ergo non & antitheſeis ad naturalia reputaſti, cõtrarij ſibi ſemper creatoris? Nec mundum ſaltim recogitare potuiſti,niſi fallor,etiam

Pontici. apud Ponticos ex diuerſitatibus conſtructum æmularum inuicem ſubſtãtiarum.Prius itaque debueras alium deũ luminis,alium tenebrarum determinaſſe, vt ita poſſes alium legis,alium euangelij aſſeueraſſe. Cæterum præiudicatum eſt ex manifeſtis cuius opera & ingenia per antitheſeis conſtant,eadem forma conſtare etiã ſacramenta. Habes nunc antitheſis expeditam à nobis reſponſionem.Tranſeo nũc ad euangelij ſanè nõ Iudaici, ſed Pontici interim adulterati demonſtrationem,præſtructuram

Euangelicum inſtrumentũ. ordinẽ quem aggredimur. Conſtituimus in primis,euangelicum inſtrumentum Apoſtolos autores habere, quibus hoc munus euangelij promulgandi ab ipſo domino ſit impoſitum:ſi & apoſtolicos,non tamen ſolos,ſed cum apoſtolis,& poſt Apoſtolos:quoniã prędicatio diſcipulorum ſuſpecta fieri poſſet de gloriæ ſtudio, ſi non adſiſtat illi autoritas magiſtrorũ,imò Chriſti,quę magiſtros apo-

Ioannes. ſtolos fecit. Denique nobis fidẽ ex apoſtolis Ioannes &

Matthæus. Matthæus inſinuant, ex apoſtolicis Lucas & Marcus in-

Lucas. ſtaurant,iiſdem regulis exorſi, quãtum ad vnicum deum

Marcus. attinet creatorem & Chriſtum eius, natum ex virgine,

ſupplementum legis & prophetarũ. Viderit enim ſi narrationum diſpoſitio variauit,dũmodo de capite fidei conueniat,de quo cum Marcione nõ conuenit. Contrà,Marcion euangelio ſcilicet ſuo nullũ adſcribit autorem,quaſi non licuerit illi titulum quoque affingere, cui nefas non fuit ipſum corpus euertere. Et poſſem hic iã gradũ figere, non agnoſcendum contendens opus, quod non erigat frontem,quod nullam conſtantiam præferat,nullam fidẽ repromittat de plenitudine tituli, & profeſſione debita autoris. Sed per omnia congredi maluimus,nec diſſimulamus quod ex noſtro intelligi poteſt. Nam ex his commentatoribus quos habemus, Lucam videtur Marcion elegiſſe, quem cederet. Porrò Lucas non apoſtolus, ſed apoſtolicus:nõ magiſter,ſed diſcipulus, vtique magiſtro minor,certè tantò poſterior,quantò poſterioris Apoſtoli ſectator,Pauli ſine dubio:vt & ſi ſub ipſius Pauli nomine euangelium Marcion intuliſſet, non ſufficeret ad fidem ſingularitas inſtrumenti deſtituta patrocinio anteceſſorum. Exigeretur enim id quoque euangelium quod Paulus inuenit,cui fidem dedidit,cui mox ſuũ congruere geſtiit. Siquidem propterea Hieroſolymam aſcendit ad cognoſcendos Apoſtolos & conſultandos,ne fortè in vacuum cucurriſſet,id eſt ne nõ ſecundum illos crediidiſſet, & non ſecundum illos euãgelizaret. Denique vt cum autoribus contulit & conuenit de regula fidei, dexteras miſcuere,& exinde officia prædicandi diſtinxerunt, vt illi in Iudæos,Paulus in Iudæos & in nationes. Igitur ſi ipſe illuminator Lucæ, autoritatem anteceſſorẽ & fidei & prædicationi ſuæ optauit, quanto magis eam euangelio Lucæ expoſtulem,quæ euangelio magiſtri eius fuit neceſſaria? Aliud eſt ſi penes Marcionẽ à diſcipulatu Lucæ,cœpit religionis Chriſtianæ ſacramentum. Cæterum ſi & retrò decucurrit, habuit vtique authenticam paraturam, per quam ad Lucam vſq; peruenit, cuius teſtimonio aſſiſtente Lucas quoq; poſſit admitti. Sed enim Marcion nactus epiſtolam Pauli ad Galatas, etiam ipſos Apoſtolos ſuggillantis, vt non recto pede incedẽtes ad veritatem euangelij,ſimul & accuſantis pſeudapoſtolos quoſdã peruertentes euangeliũ Chriſti,cõnititur ad deſtruendũ ſtatum

Figere gradũ

Lucas euãgelij Paulini ſcriptor.

Paulus. 3

Sacramentũ religionis Chriſtianæ.

eorum euangeliorum, quæ propria & sub Apostolorum nomine eduntur:vel etiam Apostolicorũ,vt scilicet fidem quam illis adimit,suo conferat. Porrò etsi reprehẽsus est Petrus & Ioãnes & Iacobus,qui existimabantur colũnæ, manifesta causa ẽst.Personarum enim respectu videbantur variare conuictum. Et tamen quum ipse Paulus omnibus omnia fieret,vt omnes lucraretur, potuit & Petro hoc in consilio fuisse,aliquid aliter agẽdi quàm docebat. Proinde si & pseudapostoli irrepserãt,horũ quoque qualitas ædita est,circuncisionem vindicantium & Iudaicos fastos: adeò non de prædicatione, sed de conuersatione à Paulo denotabãtur,æquè denotaturo,si quid de deo creatore aut Christo eius errassent. Igitur distinguenda erũt singula. Si Apostolos præuaricationis & simulationis suspectos Marcion haberi quæritur, vsque ad euangelij deprauationem,Christũ iam accusat, accusando quos Christus elegit.Si verò Apostoli quidẽ integrum euangelium contulerunt,de sola conuictus inæqualitate reprehensi, pseudapostoli autẽ veritatem eorum interpolauerunt, & inde sunt nostra digesta,quod erit germanũ illud apostolorum instrumentum, quod adulteros passum est, quod Paulum illuminauit,& ab eo Lucam?Aut si tam funditùs deletũ est, vt cataclysmo quodam, ita inundatione falsariorũ obliteratum,iam ergo nec Marcion habet verum. Aut si ipsum erit verum,id est Apostolorum, quod Marcion habet solus,& quomodo nostro consonat, quod nõ Apostolorũ,sed Lucæ refertur?Aut si non statim Lucæ deputandũ est, quo Marcion vtitur,quia nostro consonat, scilicet adulterato,etiã circa titulum cæterorum Apostolorum est:iam ergo & nostrum quod illi consonat,æquè Apostolorum est,sed adulteratum. De titulo quoque funis ergo ducendus est cõtentionis,pari hinc inde nisu fluctuante.Ego meum dico verum,Marcion suũ.Ego Marcionis affirmo adulteratum,Marcion meum. Quis inter nos determinabit,nisi temporis ratio, ei præscribens autoritatem, quod antiquius reperietur, & ei præiudicans vitiationẽ, quod posterius reuincetur.In quantum enim falsum corruptio est veri,in tantum præcedat necesse est veritas falsum Prior erit res passione,& materia æmulatione.

Columnæ.

Inundatione falsariorum obliteratum, vt cataclysmo quodam.

4

Funem cõtentionis ducere.

tione. Alioquin quàm absurdum, vt si nostrum antiquius probauerimus, Marcionis vero posterius, & nostrũ ante videatur falsum, quàm habuerit de veritate materiam, & Marcionis ante credatur æmulationem à nostro expertũ quàm est æditũ, & postremò id verius existimetur, quod est serius post tot ac tanta iam opera atque documenta Christianæ religionis seculo ædita, quæ ędi vtiq; non potuissent sine euangelij veritate, id est ante euangelij veritatem? Quod ergo pertinet ad euãgelium interim Lucæ, quatenus communio eius inter nos & Marcionem de veritate disceptat, adeò antiquius Marcione est, quod est secundum nos, vt & ipse illi Marcion aliquando crediderit, cùm & pecuniam in primo calore fidei catholicæ ecclesiæ contulit, proiectam mox cũ ipso postea quàm in hæresim suam à nostra veritate desciit. Quid nunc si negauerint Marcionitæ, primam apud nos fidem eius, aduersus epistolam quoque ipsius? Quid si nec epistolam agnouerint? Certè Antitheses non modò fatentur Marcionis, sed & præferunt: ex his mihi probatio sufficit. Si enim id euangelium quod Lucę refertur, penes nos viderimus, an & penes Marcionem, ipsum est quod Marcion per Antitheseis suas arguit, vt interpolatum à protectoribus Iudaismi ad concorporationem legis & prophetarum, qua etiam Christum inde configerent, vtique non potuisset arguere, nisi quod inuenerat. Nemo pòst futura reprehẽdit quæ ignorat futura, emendatio culpam non antecedit. Emendator sanè euangelij à Tiberianis vsque ad Antoniniana tempora euersi, Marcion solus & primus obuenit, expectatus tam diu à Christo pœnitente iam quòd Apostolos præmisisse properasset sine præsidio Marcionis, nisi quod humanæ temeritatis, nõ diuinæ autoritatis negocium est hæresis, quę sic semper emendat euangelia dum vitiat. Quum & si discipulus Marcion, nõ tamen super magistrũ. & si Apostolus Marcion, Siue ego, inquit Paulus, siue illi, sic prædicamus. & si prophetes Marcion, & spiritus prophetarũ prophetis erunt subditi. Nõ enim euersionis sunt, sed pacis. Etiã si angelus Marcion citius anathema dicendus quàm euãgelizator, quia aliter euangelizauit. Itaque dum emendat, vtrunque confirmat, &

Hæresis.

nostrum alterius, id emendans quod inuenit, & id posterius, quod de nostri emendatione constituens suum & nouum fecit. In summa, si cõstat id verius quod prius, id prius quod & ab initio, ab initio quod ab Apostolis, pariter vtique constabit id esse ab apostolis traditum quod apud ecclesias Apostolus fuerit sacrosanctum. Videamus quod lac à Paulo Corinthij hauserint, ad quam regulam Galatæ sint recorrecti, quid legant Philippenses, Thessalonicenses, Ephesij, quid etiam Romani de proximo sonent, quibus Euangelium & Petrus & Paulus sanguine quoque suo signatum reliquerunt. Habemus & Ioannis alumnas ecclesias. Nam & si Apocalypsim eius Marcion respuit, ordo tamen episcoporum ad originem recensus, in Ioannem stabit autorem. Sic & cæterarum generositas recognoscitur. Dico itaque apud illas, nec solas iam Apostolicas, sed apud vniuersas, quæ illis de societate sacramenti confœderantur, id Euangelium Lucæ ab initio æditionis suæ stare, quod cùm maximè tuemur. Marcionis verò plerisque nec nòtum, nullis autem notum, vt nõ eo damnatum. Habet planè & illud ecclesias, sed suas, tã posteras quàm adulteras, quarum si censum requiras, facilius apostaticum inuenias quàm Apostolicum, Marcione scilicet conditore, vel aliquo de Marcionis examine. Faciunt fauos & vespæ, faciunt ecclesias & Marcionitæ. Eadem autoritas ecclesiarum Apostolicarum, cæteris quoque patrocinabitur Euãgeliis, quæ proinde per illas, & secundum illas habemus, Ioãnis dico & Matthæi: licet & Marcus quod ædidit Petri affirmetur, cuius interpres Marcus. Nam & Lucæ digestum, Paulo asscribere solent: capit magistrorum videri quæ discipuli promulgarint. Itaque & de his Marcion flagitandus, quod omissis eis, Lucæ potius institerit, quasi non & hæc apud ecclesias à primordio fuerint, quemadmodum & Lucæ. Atquin hęc magis à primordio fuisse credibile est, vt priora quâ Apostolica, vt cum ipsis ecclesiis dedicata. Cæterum quale est, si nihil Apostoli ediderunt, vt discipuli potius ediderint, qui nec discipuli existere potuissent sine vlla doctrina magistrorum? Igitur dum constet hæc quoque apud ecclesias fuisse, cur nõ hæc quoq; Marcion attigit, aut emēdanda

Ecclesiæ Apostolicæ.

Ro. ecclesia.

Autoritas ecclesi. Apostolicarum.

Euãg. Marci

Capit magist. videri quæ discipuli promulgarint

danda si adulterata, aut agnoscenda si integra? Nam &
competit vt si qui Euangelium peruertebant, eorum ma-
gis curarent peruersionem, quorum sciebāt autoritatem
receptiorem. Ideo & pseudapostoli, quod per falsum A-
postolos imitarentur. In quantum ergo emendasset quę
fuissent emendenda, si fuissent corrupta, in tantum con-
firmauit non fuisse corrupta, quæ non putauit emendan-
da. Denique emēdauit quod corruptum existimauit. Sed
nec hoc meritò: quia non fuit corruptum. Si enim Apo-
stolica integrè decurrerunt, Lucæ autem quod est secun-
dum nos, adeò congruit regulæ eorum, vt cum illis apud
ecclesias maneat, iam & Lucæ constat integrum decucur-
risse vsque ad sacrilegium Marcionis. Denique vbi ma-
nus illi Marcion intulit, tunc diuersum & æmulum factū
est ab Apostolicis. Igitur dabo consilium discipulis eius,
vt aut & illa conuertant, licet serò ad formam sui, quo
cum Apostolicis conuenire videantur. Nam & quotidie
reformant illud prout à nobis quotidie reuincuntur, aut
erubescunt de magistro vtrobique traducto, cùm euan-
gelij veritatem nunc ex conscientia tramitttit, nunc ex
impudentia euertit. His ferè compendiis vtimur cum de
euangelij fide aduersus hæreticos expedimur defenden-
tibus & temporum ordinem posteritati falsariorum prę-
scribentem, & autoritatem ecclesiarum traditioni Apo-
stolorum patrocinantem: quia veritas falsum præcedat
necesse est, & ab eis procedat à quibus tradita est. Sed a-
lium iam hinc inimus gradum, ipsum (vt professi sumus)
euangelium Marcionis prouocantes, sic quoque proba-
turi adulteratum. Certè enim totum quod elaborauit e-
tiam Antithesis præstruendo, in hoc cogit vt veteris &
noui testamenti diuersitatem constituat, proinde Chri-
stum suum à creatore separaturus, vt dei alterius, vt alie-
num legis & prophetarum. Certè propterea contraria 6
quæque sententiæ suæ erasit conspirantia cum creatore,
quasi ab assertoribus eius intexta: cōpetentia autem sen-
tentiæ suæ reseruauit. Hæc conueniemus, hæc amplecte-
mur, si nobiscum magis fuerint, si Marcionis præsum-
ptionem percusserint, tunc & illa constabit eodem vitio
hæreticæ cæcitatis erasa, quo & hæc reseruata. Sic habe-

bit intentio & forma opusculi nostri, sub illa vtique conditione quæ ex vtraque parte condicta sit. Cõstituit Marcion alium esse Christum qui Tiberianis temporibus à deo quondam ignoto reuelatus sit in salutem omnium gentium: alium qui à deo creatore in restitutionẽ Iudaici status sit destinatus, quandoque venturus. Inter hos magnam & omnem differentiã scindit, quantã inter iustũ & bonum, quantam inter legem & euangelium, quantam inter Iudaismum & Christianismum. Hinc erit & nostra præscriptio, qua defigimus nihil Christo dei alterius cõmune esse debere cum creatore. Cæterum creatoris pronunciandum, si administrauerit dispositiones eius, si impleuerit prophetias eius, si adiuuerit leges eius, si repræsentauerit promissiones eius, si restaurauerit virtutes eius, si sententias reformauerit, si mores, si proprietates expresserit. Huius pacti & huius præscripti, quæso te lector, memineris vbique, & incipe recognoscere aut Marcionis Christũ, aut creatoris. Anno quintodecimo principatus Tiberiani, proponit deum descendisse in ciuitatem Galilææ Capharnaũ, vtique de cœlo creatoris, in quod de suo ante descenderat. Et quid ergo ordinis fuerat, vt prius de suo cœlo in creatoris descendẽs describeretur? Cur enim non & ista reprehendã quæ non implẽt fidem ordinariæ narrationis, deficientis in mendatio semper? Planè semel dicta sint, per quæ iam alibi retractauimus, An descendẽs per creatorẽ, & quidẽ aduersus ipsum potuerit ab eo admitti, & inde transmitti in terram æquẽ ipsius. Nunc autem & reliquum ordinem descensionis expostulo, tenens descẽdisse illum. Viderit enim sicubi apparuisse positum est. Apparere subitũ, ex inopinato, sapit conspectum, qui semel impegerit oculos in id quod sine mora apparuit. Descendisse autem dum it, videtur, & subit oculos, de facto etiam ordinẽ facit, atque ita cogit exigere, quali habitu, quali suggestu, quoniã impetu vel temperamento, etiam quo in tempore diei noctísue descẽderit. Præterea quis viderit descendentẽ, quis retulerit, quis asseuerauerit, rem vtique nec asseueranti facile credendã. Indignum denique vt Romulus quidẽ ascensus sui in cælum habuerit Proculum affirmatorem, Christus verò dei descensus de

de cœlo sui non inuenerit annunciatorem, quasi nō sic & ille ascenderit iisdē mendacij scalis, sicut & iste descendit. Quid autem illi cum Galilæa, si nō erat creatoris, cui ista regio destinabatur ingressuro prædicationem, dicente
Esaia: Hoc primum obito, citò facito, regio Zabulon & 7
terra Nephtalim, & cæteri qui maritimam & Iordanis, Galilæa nationum, populus qui sedetis in tenebris, videte lumen magnū, qui habitatis terram, sedentes in vmbra mortis, lumen ortū est super vos. Bene autē quod & deus Marcionis, illuminator vindicatur nationum, quo magis debuerit vel de cœlo descendere, & si vtique in pontum potius descendere quam in Galilæā. Cæterum & loco & illuminationis opere secundum prædicationem occurrētibus Christo, iam eum prophetatū incipimus agnoscere, ostendentē in primo ingressu venisse se, non vt legem & prophetas dissolueret, sed vt potius adimpleret. Hoc enim Marcion, vt additum, erasit. Sed frustrà negabit Christum dixisse, quod statim fecit ex parte. Prophetiā enim interim de loco adimpleuit, de cœlo statim ad synagogā. Vt dici solet, Ad quod venimus, hoc age. Marcion aufer etiā illud de euangelio, Non sum missus nisi ad oues perditas domus Israël. Et non est auferre panē filijs, & dare eum canibus, ne scilicet Christus Israëlis videretur. Sufficiant mihi facta pro dictis. Detrahe vocem Christi mei, res loquentur. Ecce venit in synagogā: certè ad oues perditas domus Israëlis. Ecce doctrinæ suæ panem prioribus offert Israëlitis: certè vt filios præfert. Ecce aliis eum nondum impertit: certè vt canes præterit. Quibus autem magis impertisset quam extraneis creatoris, si ipse in primis non fuisset creatoris? Et tamen quomodo in synagogam potuit admitti, tam repentinus, tam ignotus, cuius nemo adhuc certus, de tribu, de populo, de domo, de cēsu denique Augusti, quem testem fidelissimū dominicæ natiuitatis Romana archiua custodiunt? Meminerāt certè, nisi circuncisum scirent, non admittendum in sancta sanctorum. Sed etsi passim synagoga adiretur, non tamen ad docendum nisi ab optimè cognito & explorato & probato, iam pridē in hoc ipsum, vel aliunde cōmendato cum hoc munere. Stupebant autē omnes ad doctrinam eius, planè

Census Augusti.

quoniam, inquit, in poteſtate erat ſermo eius. Non quoniam aduerſus legem & prophetas docebat. Vtique enim eloquium diuinum & vim & gratiam præſtabat, magis extruens quam deſtrue͂s ſubſtantiã legis & prophetarum. Alioquin non ſtuperent, ſed horrerent: nec mirarentur, ſed ſtatim auerſarentur deſtructorem legis & prophetarum, & vtique in primis alterius dei prædicatorem: quia nec potuiſſet aduerſus legem & prophetas docere, & hoc nomine aduerſus creatorem, nõ præmiſſa diuerſæ atque æmulæ diuinitatis profeſſione. Cùm ergo nihil tale ſcriptura ſignificet, niſi ſolam vim & poteſtatem ſermonis admirationi fuiſſe: facilius oſtendit, ſecundum creatorem docuiſſe illum, quia non negauit, quàm aduerſus creatorem, quia non ſignificauit. Atque ita aut eius erit agnoſcendus ſecundum quem docuit, aut præuaricator iudicandus, ſi ſecundum eum aduerſus quem venerat, docuit. Exclamat ibidem ſpiritus dæmonis: Quid nobis & tibi eſt Ieſu? Veniſti perdere nos. Scio qui ſis, ſanctus dei. Hic ego non retractabo, an & hoc cognomentum competierit ei quem nec Chriſtum vocari oporteret, ſi non creatoris. Alibi iam de nominibus expoſtulatum eſt. At nũc diſcepto, quomodo hoc eum vocari cognouerit dæmon, nulla vnquam retrò emiſſa prædicatione in illum, à deo ignoto & in id temporis muto, cuius nec ſanctum eum conteſtari potuit, vt ignoto iam ipſi ſuo creatori. Quid aute͂ iam tale ædiderat nouæ diuinitatis, per quod poſſit alterius dei ſanctus intelligi? tantum quod ſynagogã introgreſſus, & nec ſermone operatus aliquid aduerſus creatorem? Sicut ergo quem ignorabat, nullo modo poterat Ieſum & ſanctum dei agnoſcere, ita quem norat agnouit. Nam & prophetã meminerat ſanctum dei prędicaſſe, & Ieſum nomen dei eſſe in filio Naue. Hæc & ab angelo exceperat ſecundũ noſtrũ euangelium: Propterea quod in te naſcetur, vocabitur ſanctum filius dei, & vocabis nomen eius Ieſum. Sed & habebat vtique ſenſum aliqua͂ dominicæ diſpoſitionis (licet dæmon tamen) magis quam alienæ & nondum ſatis cognitæ. nam & præmiſit,
8 Quid nobis & tibi? nõ quaſi in extraneum Ieſu, ad quem pertine͂t ſpiritus creatoris. Nec enim dixit, quid tibi & nobis,

nobis,sed quid nobis & tibi: se deplorans & sorti suæ exprobrans: quam iam videns,adiicit, Venisti perdere nos. adeò iudicis & vltoris,&,vt ita dixerim,sæui dei filium agnouerat Iesum, non optimi illius & perdere & punire nescientis. Quorsum hunc locum præmisimus? vt Iesum à dæmone non alium doceamus agnitum, & à semetipso non alium confirmatum quam creatoris. Atquin,inquis, increpuit illum Iesus. Planè vt inuidiosum, & in ipsa cōfessione petulantem, vt malè adulantem: quasi hæc esset summa gloria Christi, si ad perditionem dæmonum venisset, & non potius ad hominum salutem, qui nec discipulos de subactione spirituum,sed de candida salutis gloriari volebat. Aut cur eum increpuit? Si quasi mentitum in totum,ergo non fuit Iesus,nec dei sanctus omninò. Si quasi ex parte mentitum, quod eum Iesum quidem & sanctum dei,sed creatoris existimasset,iniustissimè increpuit hoc sentientem, quod sciebat sentiendum, & hoc non æstimantem quod ignorabat æstimandum, alium Iesum & alterius dei sanctum. Quod si verisimiliorem statum non habet increpatio, nisi quem nos interpretamur, iam ergo & dæmon nihil mentitus est, non ob mendacium increpitus,ipse enim erat Iesus,præter quem alium dæmon agnouisse non poterat: & Iesus eum confirmauit quem agnouerat dæmon, dum non ob mendacium increpat dæmonem. Nazaræus vocari habebat secundum prophetiam Christus creatoris, vnde & ipso nomine nos Iudæi Nazaræmos appellant per eum. Nam & sumus de quibus scriptum est: Nazaræi exalbati sunt super niuem. Qui scilicet retrò luridati delinquentiæ maculis, & nigrati ignorantiæ tenebris. Christo autem appellatio Nazaræi competitura erat ex infantiæ latebris, ad quas apud Nazareth descendit vitando Archelaum filium Herodis. Hoc propterea non omisi, quia Christum Marcionis oportuerat omne commercium eierasse etiam locorum familiarium Christi creatoris, habentem tanta Iudææ oppida non ita Christo creatoris per prophetas emancipata. Cæterum prophetarum erit Christus, vbicunque secundum prophetas inuenitur. Et tamen apud Nazareth quoque nihil noui nota-

9 *Candida salutis.*

Nazaræni.

tur prędicasse, dum aliò merito vnius prouerbij eiectus refertur. Hic primum manus ei iniectas animaduertens, necesse habeo iam de substantia eius corporali præfinire, quod nõ possit phantasma credi, qui contactũ, & quidem violentia plenum, detentus & captus, & ad præcipitium vsque protractus, admiserit. Nam & si per medios euasit, sed ante iam vim expertus, & postea dimissus, scilicet soluto vti assolet tumultu, vel etiam irrupto, non tamen per caliginem eluso, quæ nulli omninò tactui succidisset, si fuisset:

Lucretius. *Tangere enim & tangi, nisi corpus, nulla potest res.*

Etiam secularis sapientiæ digna sententia est. Ad summam, & ipse mox tetigit alios, quibus manus imponens, vtique sentiendas, beneficia medicinarum conferebat, tam vera, tam non imaginaria, quàm erãt per quas conferebat. Ipse igitur est Christus Esaiæ, remediator valetudinum. Hic, inquit, imbecillitates nostras aufert, & languores portat. Portare autem Græci etiam pro eo solent ponere, quod est tollere. Sufficit interim mihi generalis repromissio. Quodcunque curauerit Iesus, meus est. Veniemus tamen & ad species curationum. Cæterum & à dæmoniis liberare, curatio est valetudinis. Itaque spiritus nequam quasi ex forma iam prioris exempli cum testimonio excedebant vociferantes, Tu es filius dei: cuius dei, vel hic pareat. Sed proinde increpabãtur & iubebantur tacere. Proinde enim Christus ab hominibus, non à spiritibus immundis, volebat se filium dei agnosci. Ille Christus duntaxat cui hoc congruebat: quia præmiserat per quos posset agnosci, & vtique digniores prædicatores. Illius erat præconium immundi spiritus respuere, cui sancti abundabãt. Porrò qui nunquam fuerat annunciatus (si tamen volebat agnosci, frustrà autem venerat, si nolebat) non esset aspernatus testimonium alienæ & cuiuscunque substantiæ qui propriæ non habebat, qui in aliena descenderat. Iam nunc & quâ destrũctor creatoris, nihil magis gestisset quàm à spiritibus ipsius agnosci, & diuulgari præ timore, nisi quod Marcion deum suum timeri negat, defendens bonum non timeri, sed iudicem apud quem sint materiæ timoris, ira, sæuitia, iudicia, vindicta,

dicta, damnatio. Sed & dæmonia timore vtique cedebāt. Ergo timendi dei filium confitebantur, occasionem habitura non cedendi, si non timendi. Et ille iussu & increpitu ea expellens, non suasu quâ bonus, timendū se exhibebat. Aut nūquid ideo increpabat, quia timebatur nolens timeri? Et quomodo ea volebat excedere, quod nisi timore non facerent? Cecidit ergo in necessitatem, qua disparem se naturæ suæ ageret, cùm posset vt bonus semel eis parcere. Cecidit & in aliam præuaricationis notam, cùm se à dæmoniis quasi filium creatoris sustineret timeri, vt iam nō propria potestate expelleret dæmonia, sed per creatoris autoritatem. In solitudinem procedit. Solēnis & huiusmodi regio creatoris. Oportebat sermonem illic quoque videri in corpore, vbi egerat aliquando & in nube. Competebat & euangelio habitus loci, qui placuerat & legi. Capiat itaque iocunditatem solitudo, hoc Esaias promiserat, Detentus à turbis, oportet me, inquit, & aliis ciuitatibus annunciare regnum dei. Ostenderat iam alicubi deū suum. Non puto adhuc vsque. Sed de eis loquebatur qui alium quoque deum nouerāt. Nec hoc credo. Ergo si nec ille alium deum ædiderat, nec illi nouerant præter creatorem, eiusdem dei regnū portendebat, quem solum sciebat notum eis qui audiebant. De tot generibus operum quid vtique ad piscaturam respexit, vt ab illa in Apostolos sumeret Simonē, & filios Zebedæi? Non enim simplex factum videri potest, de quo argumentum processurum erat, dicens Petro trepidanti de copiosa indagine piscium: Ne time, abhinc enim homines eris capiens. Hoc enim dicto intellectum illis suggerebat adimpletæ prophetiæ: se enim esse qui per Hieremiam pronunciarat: Ecce ego mittam piscatores multos, & piscabūtur illos, homines scilicet. Denique relictis nauiculis sequuti sunt eum, ipsum intelligentes qui cœperat facere quod edixerat. Aliud est si affectauit de nauiculariorū collegio allegere, habiturus Apostolū quandoque nauclerum Marcionem. Præstruximus quidē aduersus Antitheseis, nihil proficere proposito Marcionis, quám putat diuersitatem legis & euangelij, vt & hanc à creatore dispositam, denique prędicatam in repromissio-

ne nouæ legis & noui sermonis & noui testamenti. Sed quoniam attentius argumentatur apud illum suum, nescio quem συνταλαίπωρον, id est commiseronem, & συμμισούμενον, id est coodibilem, in leprosi purgationem, non pigebit ei occurrere, & in primis figuratę legis vim ostẽdere, quæ in exemplo leprosi non contingendi, imò ab omni commercio submouendi, communicationem prohibebat hominis delictis commaculati, cum qualibus & Apostolus cibum quoque vetat sumere: participari enim stigmata delictorum quasi ex contagione, si quis se cum peccatore miscuerit. Itaque dominus volens altius intelligi legem, per carnalia spiritalia significantem: & hoc nomine non destruens, sed magis extruens, quam pertinentius volebat agnosci: tetigit leprosum, à quo & si homo inquinari potuisset, deus vtique non inquinaretur, incontaminabilis scilicet. Ita non præscribetur illi quod debuerit legem obseruare, & non contingere immundum, quem contactus immundi non erat inquinaturus. Hoc magis meo Christo competere sic doceo, dum tuo non competere demonstro. Si enim vt æmulus legis tetigit leprosum, nihili faciens præceptum legis, per contemptum inquinamenti, quomodo posset inquinari, qui corpus non habebat quod inquinaretur? Phãtasma enim inquinari non posset. Qui ergo inquinari non poterat vt phantasma, iam non virtute diuina incontaminabilis erit, sed phantasmatis inanitate: nec contempsisse videri potest inquinamentum, cuius materiam non habebat: ita nec legem destruxisse qui inquinamentum ex occasione phantasmatis, non ex ostentatione virtutis euaserat. Si autem Helisæus prophetes creatoris, vnicum leprosum Naaman Syrum ex tot leprosis Israëlitis emundauit, nec hoc ad diuersitatem facit Christi, quasi hoc modo melioris, dum Israëlitem leprosum emundat extraneus, quem suus dominus emundare non valuerat, Syro facilius emundato, significato per nationes emũdationis in Chri-
11 sto lumine earum quæ septem maculis capitalium delictorum inhorrerent, idololatria, blasphemia, homicidio, adulterio, stupro, falso testimonio, fraude. Quapropter septies quasi per singulos titulos in Iordane lauit: simul &

Idololatria. *Blasphemia.* *Homicidiũ.*

& vt totius hebdomadis caneret expiationem, & quia vnius lauacri vis & plenitudo Christo soli dicabatur, facturo in terris, sicut sermonem compendiatum, ita & lauacrum. Nam & hoc opponit Marcion: Helisæum quidem materia eguisse, aquam adhibuisse, & eam septies: Christum verò verbo solo & hoc semel functo, curationem statim repræsentasse: quasi non audeam & verbum ipsum in substātiam creatoris vindicare. Nullius rei non ille potior autor, qui prior. Incredibile planè, vt potestas creatoris verbo remediū vitij vnius operata sit, quæ verbo tantam mundi molem semel protulit? Vnde magis dinoscitur Christus creatoris, quàm ex verbi potestate? Sed ideo alius Christus, quia aliter quàm Helisæus, quia potentior dominus famulo suo. Quid constituis Marcion, proinde res agi à seruis, quemadmodum ab ipsis dominis? Non times ne in dedecus tibi vertat, si ideo Christum negas creatoris, quia potentior fuerit famulo creatoris, qui ad Helisæi pusillitatem maior agnoscitur, si tamen maior. Par enim curatio, licet distet operatio? Quid amplius præstitit tuus Christus, quàm meus Helisæus? Imò quid magnum præstitit tui Christi verbum? cùm id præstiterit quod fluuius creatoris. Secūdum hæc cætera quoque occurrunt. Quantum enim ad gloriæ humanæ auersionem pertinebat, vetuit eum diuulgare: quantum autem ad tutelam legis, iussit ordinem impleri. Vade, ostende te sacerdoti, & offer munus quod præcepit Moyses. Argumenta enim figurata vt puta propheta legis adhuc in suis imaginibus tuebatur, quę significabāt hominem quondam peccatorem, verbo mox dei emaculatum, offerre debere munus deo apud templum, orationem scilicet & actionem gratiarum apud ecclesiam, per Christum Iesum catholicum patris sacerdotē. Itaque adiecit, vt sit vobis in testimonium. Sine dubio quo testabatur se legem non dissoluere, sed implere: quo testabatur seipsum esse qui morbos & valetudines eorum suscepturus annunciabatur. Hanc totam congruentem & debitam interpretationē testimonij, adulator Christi sui Marcion, sub obtentu mansuetudinis & lenitatis quærit excludere. Nam & bonus, inquit, præterea sciens omnem qui lepra

Adulteriū. Stuprum. Falsum testimonium. Fraus.

12

esset liberatus solennia legis exsecuturum, ideo ita præcipit. Quid tum? Perseuerauit, ne in bonitate, id est permissione legis, aut non: Si enim bonus perseuerauit, nusquā destructor erit legis, nec dei alterius habebitur, cessante legis destructione per quā alterius dei vindicatur. Si non perseuerauit bonus destruendo postea legem, falsum ergo testimonium postea collocauit apud illos in curatione leprosi: deseruit enim bonitatem, dum destruit legem. Malus iam, quando legis euersor: si bonus, cùm legis indultor. Sed & eo quod indulsit legi obsequium, bonam legem confirmauit. Nemo enim malo obsequi patitur. Ergo & sic malus, si obsequium malæ legi indulsit: & sic deterior, si bonę legis destructor aduenit. Proinde si vt sciens omnem qui lepra liberatus esset ita facturum, ideo præcepit munus offerre, potuit & non præcepisse quod sciebat vltrò futurum. In vanum ergo descendit quasi legem destructurus, cùm cedit obsecutoribus legis Atqui quasi sciens formam eorū, magis ab ea auertendos præuenire debuerat, si in hoc venerat. Cur enim non tacuit, vt homo solo suo arbitrio legi obediret? tunc enim aliquatenus posset videri patientiæ suæ præstitisse. Sed adiicit etiam autoritatem suam exaggeratam testimonij pondere, cuius iam testimonij, nisi legis assertæ? Certè nihil interest quomodo firmauerit legem, siue quâ bonus, siue quâ superuacuus, siue quâ patiēs, siue quâ inconstans, dum te Marcion de gradu pellam. Ecce præcepit legem impleri. Quocunque modo præcipit, eodem potuit etiam illam præmisisse sententiam: Non veni legem dissoluere, sed adimplere. Quid ergo tibi fuit de euangelio erasisse quod saluum est? confessus es enim præ bonitate fecisse illum, quod negas dixisse. Cōstat ergo dixisse illum, quia & fecit: & te potius vocem domini de euangelio eradicasse, quàm nostros iniecisse. Curatur & paralyticus, & quidem in cœtu spectante populo. Videbit enim, inquit Esaias, populus sublimitatem domini, & gloriam dei. Quam sublimitatem & quam gloriam? Conualescite manus dimissę, & genua dissoluta: hoc erit paralysis. Conualescite, nec timete. Non ociosè iterans, conualescite: nec vanè subiungens, nec timete: quoniam
cùm

cùm redintegratione membrorũ, virium quoque repræsentationẽ pollicebatur, Exurge, & tolle grabatũ tuum: 13
simul & animi vigorẽ ad non timendos qui dicturi erãt, Quis dimittit peccata, nisi solus deus? Habes itaque iam & specialis medicinæ dispunctam prophetiam, & eorum quæ medicinam sunt secuta. Pariter & dimissorẽ delictorum Christũ recognosce apud eundẽ prophetam, Quomodo, inquit, in plurimis dimittet delicta eorũ, & delicta nostra ipse aufert. Nã & in priore ex ipsius domini persona: Et si fuerint delicta vestra tanquam roseum, velut niuem exalbabo: & si tanquam coccinum, velut lanam exalbabo. In roseo sanguinem ostendens prophetarum: in coccino domini, vt clariorem. Etiã Micheas de venia delictorum: Quis deus, quomodo tu? eximẽs iniquitates, & præteriens iniustitias residuas hæreditatis tuæ, & non tenuit in testimoniũ iram suam, quia voluit, & misericordem auertet, & miserebitur nostri. Dimerget delicta nostra, & dimerget in profundo maris peccata nostra. Sed etsi nihil tale in Christum fuisset prædicatum, haberem huius benignitatis exempla in creatore, promittẽtia mihi & in filio patris affectus. Video Niniuitas scelerũ veniam consecutos à creatore, ne dixerim tunc quoque à Christo, quia à primordio egit in patris nomine. Lego & Nathan prophetam agnoscenti Dauid delictũ suum in Vriam, dixisse: Et dominus circũduxit delictum tuum, & non morieris. Proinde & Achab regem, maritũ Iezabel, reum idololatriæ & sanguinis Nabuthæ, veniam meruisse, pœnitentiæ nomine: Ionatham filium Saulis, resignati ieiunij culpam deprecatione delesse. Quid de ipso populo retexam totiens delictorum indulgentia restituto, ab eo scilicet deo, qui mauult misericordiã quàm sacrificium, & peccatoris pœnitentiã quàm mortem. Prius est igitur, neges creatorem indulsisse aliquãdo delicta. Consequens est, vt ostendas nec in Christum suum tale quid eum prædicasse: & ita probabis nouam istam Christi noui scilicet benignitatẽ, si probaueris, nec parem creatori, nec prædicatam à creatore. Sed & peccata dimittere, an eius possit esse qui negetur tenere, & an eius sit absoluere, cuius non sit etiam damnare: & an congruat eũ igno-

scere, in quem nihil sit admissum, alibi iam congressi maluimus admonere quàm retractare. De filio hominis duplex est nostra præscriptio, neque mentiri posse Christũ, vt se filium hominis pronũciaret, si non verè erat: neque filium hominis cõstitui, qui non sit natus ex homine, vel patre vel matre: atque ita discutiendum, cuius hominis filius accipi debeat, patris an matris. Si ex deo patre est, vtique non est ex homine. Si non & ex homine, superest vt ex homine sit matre: si ex homine, iam apparet, quia ex virgine. Cui enim homo pater non datur, nec vir matri eius deputabitur. Porrò cui vir nõ deputabitur, virgo est. Cęterũ duo iam patres hâbebuntur, deus & homo, si non virgo sit mater. Habebit enim virum vt virgo non sit, & habendo virum duos patres faciet, deum & hominem, ei
14 qui & dei & hominis esset filius. Talẽ si fortè Castori aùt Herculi natiuitatẽ tradunt fabulæ. Si hæc ita distinguuntur, id est, si ex matre filius est hominis, quia ex patre non est: ex matre autem virgine, quia nõ ex patre homine: hic erit Christus Esaiæ, quem concepturam virginem prædicat. Qua igitur ratione admittas filiũ hominis Marcion, circumspicere non possum: si patris hominis, negas Dei filium: si & Dei, Herculem de fabula facis Christũ: si matris tantùm hominis, meũ concedis: si neque patris hominis, ergo nullius hominis est filius: & necesse est mendacium admiserit, qui se quod non erat, dixit. Vnum potest angustiis tuis subuenire, si audeas aut deũ tuum patrem Christi hominem quoque cognominare, quod de æone fecit Valentinus: aut virginem hominem negare, quod nec Valẽtinus quidem fecit. Quid nunc si ipso titulo filij hominis, cẽsetur Christus apud Danielem? nônne sufficit ad probationem prophetici Christi? Cùm enim id se appellat quod in Christum prædicabatur creatoris, sine dubio ipsum se præstat intelligi in quem prędicabatur. Nominum cõmunio simplex si fortè videri potest, & tamen nec Christum, nec Iesum vocari debuisse defendimus, diuersitatis conditionem tenentes. Appellatio autem quod est filius hominis in quantũ ex accidenti obuenit, in tantum difficile est vt & ipsa concurrat super nominis communionem. Ex accidenti enim proprio est, maximè cùm causa

causa non conuenit eadem, per quam deueniat in communioně. Atque adeò si & Christus Marcionis natus ex homine diceretur, tunc & ipse caperet appellationis cõmunionem,& essent duo filij hominis,sicut & duo Christi,& duo Iesus. Ergo cùm appellatio propria est eius in quo habet causam,si & alij vẽdicetur in quo est communio nominis, non etiam appellationis, suspecta iam fit communio nominis quoque in eo cui vendicatur sine causa communio appellationis:& sequitur vt vnus idémque credatur, qui & nominis & appellationis capacior inuenitur,dum alter excluditur, qui nõ habet appellationis communionem,carens causa. Nec alius erit capacior vtriusque,quàm qui prior, & nomen sortitus est Christi, & appellationẽ filij hominis,Iesus scilicet creatoris. Hic erat visus Babylonio regi in fornace cũ martyribus suis quartus,tanquam filius hominis, idem ipsi Danieli reuelatus directò filius hominis,veniẽs cum cœli nubibus iudex,sicut & scriptura demonstrat. Hoc dixi sufficere potuisse de nominatione prophetica circa filium hominis. Sed plus mihi scriptura confert,ipsius scilicet domini interpretatione. Nam cùm Iudæi solummodo hominem eius intuentes,nec dum & deum certi,quâ dei quoque filium,meritò retractarẽt, non posse hominem delicta dimittere,sed deum solum, cur non secũdum intentionem eorum de homine eis respondit,Habere eum potestatem dimittendi delicta, quando & filium hominis nominans hominẽ nominaret? nisi quia ideo ipsa voluit eos appellatione filij hominis ex instrumento Danielis repercutere,vt ostẽderet eum & hominem qui delicta dimitteret, illum scilicet solum filium hominis apud Danielis prophetiam, consecutum iudicandi potestatem, ac per eam vtique & dimittẽdi delicta.Qui enim iudicat,& absoluit. Vt scandalo isto discusso per scripturæ recordationem facilius eum agnoscerẽt, ipsum esse filium hominis ex ipsa peccatorũ remissione. Denique nusquam adhuc professus est se filium hominis quàm in isto loco primùm, in quo primùm peccata dimisit, id est,in quo primùm iudicauit,dum absoluit. Ad hæc quodcũque diuersa pars fuerit argumentata, quale sit,inspice. Nam in illam necesse

est amentiam tendat, vt & filium hominis defendat, ne mendacem eum faciat, & ex homine neget natum, ne filium virginis cõcedat. Quod si & autoritas diuina,& rerum natura,& communis sapientia non admittunt in insaniam hæreticã,occasio est & hic,interpellãdi quàm breuissimè de substãtia corporis aduersus phãtasmata Marcionis. Si natus ex homine est, vt filius hominis, corpus ex corpore est. Planè facilius inuenias hominem natum cor non habere vel cerebrum, sicut ipsum Marcionem, quàm corpus, vt Christum Marcionis. Atque adeò inspice cor Põtici aut cerebrum. Publicanum adlectum à domino in argumentum deducit, quasi ab aduersario legis adlectum extraneum legis,& Iudaismi prophanum. Excidit ei vel de Petro legis homine, & tamen non tantùm adlecto, sed etiam testimonium consecuto agnitionis præstitæ à patre. Nusquam legerat lumen,& spem,& expectationem nationum,prędicari Christum.Atquin probauit potius Iudæos, dicendo, Medicum sanis non esse necessarium,sed malè habentibus. Si enim malè valentes voluit intelligi ethnicos & publicanos, quos adlegebat, sanos Iudæos cõfirmabat, quibus medicum necessarium negabat. Hoc si ita est,malè descẽdit ad legem destruendam, quasi ad malam valetudinem remediandam,in qua qui agebant, bene valebant, quibus medicus necessarius non erat. Quale est autem vt similitudinem medici proposuerit,nec impleuerit?Nam sicut sanis medicum nemo adhibet,ita nec in tantum extraneis, quantum est homo à deõ Marcionis, suum habens & autorem & protectorem,& ab illo potius medicum Christum. Hæc similitudo præiudicat, ab eo magis præstari medicum, ad quem pertinent qui languent. Vnde autem & Ioannes venit in medium?Subitò Christus,subitò & Ioannes. Sic sunt omnia apud Marcionem,quæ suum & plenum habent ordinem apud creatorem. Sed de Ioanne cætera alibi. Ad præsentes enim quosque articulos respondendum est. Nunc illud tuebor vt demonstrem & Ioannem Christo, & Christum Ioanni conuenire, vtique prophetæ creatoris, quâ Christum creatoris, atque ita erubescat hæreticus, Ioannis ordinem frustrà frustratus. Si enim nihil o-

mninò

mninò adminiſtraſſet Ioannes, ſecundum Eſaiam vociferator in ſolitudinem, & præparator viarum dominicarum per denunciationem & laudationem pœnitentiæ, ſi non etiam ipſum inter cæteros tinxiſſet, nemo diſcipulos Chriſti manducantes & bibentes ad formam diſcipulorum Ioannis aſſiduè ieiunantium & orantium prouocaſſet: quia ſi qua diuerſitas ſtaret inter Chriſtum & Ioannem & gregem vtriuſque, nulla eſſet comparationis exactio, vacaret prouocationis intentio. Nemo enim miraretur, & nemo torqueretur, ſi diuerſæ diuinitatis æmulæ prædicationes, de diſciplinis quoque inter ſe non conuenirent, non conuenientes prius de autoritatibus diſciplinarum: adeò Ioannis erat Chriſtus, & Ioannes Chriſti, ambo creatoris, & ambo de lege & prophetis prædicatores & magiſtri. Sed & Chriſtus reieciſſet Ioannis diſciplinam vt dei alterius, & diſcipulos defendiſſet, vt meritò aliter incedentes, aliam ſcilicet & contrariam initiatos diuinitatem. At nunc humiliter reddens rationem, quod non poſſent ieiunare filij ſponſi quàm diu cum eis eſſet ſponſus, poſtea verò ieiunaturos promittens, cũm ablatus ab eis ſponſus eſſet, nec diſcipulos defendit, ſed potius excuſauit, quaſi non ſine ratione reprehenſos: nec Ioannis reiecit diſciplinã, ſed magis conceſſit tempori Ioannis, eam præſtãs vt temporis, vt tempori ſuo eam deſtinans, reiecturus alioquin eam & defenſurus æmulos eius, ſi non ipſius fuiſſet. Iámque teneo meum Chriſtum etiam in nomine ſponſi, de quo Pſalmus: Ipſe tanquam ſponſus egrediens de thalamo ſuo. A ſummo cœli profectio eius, & deuerſio eius ad ſummum vſque eius. Qui etiam per Eſaiam gaudens ad patrem: Exultet, inquit, anima mea in domino, induit enim me indumentum ſalutaris, & tunicam iocunditatis, velut ſponſo, circumpoſuit mihi mitram velum ſponſæ. In ſe & eccleſiam deputat, de qua idem ſpiritus ad ipſum: Et circumponens tibi omnes eos velut ornamentũ ſponſæ. Hanc ſponſam Chriſtus ſibi etiam per Salomonem ex vocatione gentium arceſcit. Siquidem legiſti, veni ſponſa de Libano. Eleganter Libani vtique montis mentione iniecta, qui thuris vocabulo eſt penes Græcos, de

Ioannes.

Λίβανος καὶ λιβανωτός.

idololatria enim ſibi ſponſabat eccleſiam. Nega te nunc dementiſſimũ Marcion. Ecce legem tui quoque dei impugnas: Nuptias non coniungit, coniunctas non admittit, neminem tingit niſi cœlibem, aut ſpadonem, morti aut repudio baptiſma ſeruat. Quid itaque Chriſtum eius ſponſum facis? Illius hoc nomen eſt, qui maſculum & fœminam coniunxit, non qui ſeparauit. Errasti in illa etiam domini pronunciatione, qua videtur noua & vetera diſcernere. Inflatus es vtribus veteribus, & excerebratus es nouo vino, atque ita veteri, id eſt, priori euãgelio pannũ hæreticæ nouitatis aſſuiſti. In quo alter creator velim diſcere. Cùm per Hieremiam pręcepit: Nouate vobis nouamen nouum, nónne à veteribus auertit, cùm per Eſaiam edicit: Vetera tranſierũt, & ecce noua quę ego facio, nónne ad noua conuertit? Olim hanc ſtatuimus deſtinationẽ priſtinorũ à creatore potius repromiſſam à Chriſto exhiberi, ſub vnius dei & eiuſdem dei autoritate, cuius ſint & vetera & noua. Nam & vinum nouum is non cõmittit in veteres vtres, qui & veteres vtres non habuerit, & nouum additamẽtum nemo iniicit veteri veſtimẽto, niſi cui non defuerit & vetus veſtimẽtum. Ille non facit quid, ſi faciendũ non eſt qui habeat vnde faciat, ſi faciendũ eſſet, itaque ſi in hoc dirigebat ſimilitudinẽ, vt oſtenderet ſe euangelij nouitatem ſeparare à legis vetuſtate, ſuam demonſtrabat & illam à qua ſeparabat, alienorũ ſeparationem non fuiſſe notandam, quia nemo alienis ſua adiungit, vt ab alienis ſeparare poſſit. Separatio per cõiunctionẽ capit de qua fit. Itaque ſeparabat, & in vno oſtendebat fuiſſe, ſicut & fuiſſent, ſi non ſepararet. Et tamen ſi concedimus ſeparationem iſtam per reformationem, per amplitudinem, per profectum, ſicut fructus ſeparatur à ſemine, cùm ſit fructus ex ſemine: ſic & euãgeliũ ſeparatur à lege, dum prouehitur ex lege: aliud ab illa, ſed non alienum: diuerſum, ſed non contrarium. Nec forma ſermonis in Chriſto noua, cùm ſimilitudines obiicit, cùm quæſtiones refutat, de ſeptuageſimo venit Pſalmo: Aperiam, inquit, in parabolam os meũ, id eſt, ſimilitudinem: eloquar problemata, id eſt ediſſeram quæſtiones. Si hominem alterius gentis probare voluiſſes, vtique de proprietate

Excerebratus es nouo vino.

16

Problemata.

prietate loquelæ probares. De sabbato quoq; illud præmitto, nec hanc quęstionem cōsistere potuisse, si non deū sabbati circūferret Christus. Nec enim disceptaretur cur destrueret sabbatum, si destruere deberet: porrò destruere deberet, si alterius dei esset, nec quisquā miraretur facientem quod illi congruebat. Mirabantur ergo, quia nō cōgruebat illi deum creatorem circunferre, & sabbatum eius impugnare. Et vt prima quæque decidamus, ne eadē vbique nouemus ad omnem argumentationem aduersarij ex aliqua noua Christi institutione nitentem: hæc iā definitio stabit, ideo de nouitate institutionis cuiusque disceptatum, quia de nouitate diuinitatis nihil erat vsque adhuc æditum, sicuti nec disceptatū: nec posse retorqueri ex ipsa nouitate institutionis cuiusque, satis aliam à Christo demonstratam diuinitatem, quando & ipsam nouitatem pronunciatam à creatore constiterit, in Christo non esse mirandam. Et oportuerit vtique prius alium deum exponi, postea disciplinam eius induci, quia deus autoritatem præstet disciplinæ, non deo disciplina, nisi si & Marcion planè tam peruersas non per magistrum literas didicit, sed per literas magistrum. Cætera de sabbato ita dirigo: Si sabbatum Christus interuertit, secūdum exemplum fecit creatoris. Siquidem in obsidione ciuitatis Hierichuntis circumlata per muros arca testamenti octo diebus, etiam sabbato, ex præcepto creatoris sabbatum operatione destruxit, vt putāt qui hoc & de Christo existimant, ignorantes neque Christum sabbatum destruxisse, neque creatorem, vt mox docebimus. Et tamen per Iesum tunc quoque concussum est sabbatum, vt & hoc in Christum renunciaretur, etiā si odio insecutus est solennissimum Iudæorum diem, vt Christus non Iudæorum. De odio quoq; sabbati professus, creatorem, vt Christus ipsius, sequebatur, exclamantem ore Esaię: Neomenias & sabbata vestra odit anima mea. Sed & hæc quoquo modo dicta sint, scimus adhibendam tamen in hac specie etiam abruptam defensionem aduersus abruptam prouocationem. Nūc & ad ipsam materiam disceptabo, in qua visa est destruere sabbatum Christi disciplina. Esurierant discipuli, ea die spicas decerptas manibus effixerant, cibū

operati,ferias ruperant. Excuſat illos Chriſtus,& reus eſt ſabbati læſi,accuſant phariſæi,Marcion captat ſtatus controuerſiæ,quaſi,vt aliquid eludam cum mei domini veritate,ſcripti & voluntatis. de ſcriptura enim ſumitur creatoris,& de Chriſti voluntate color,quaſi de exemplo Dauid introgreſſi ſabbatis templum,& operati cibum, audenter fractis panibus propoſitionis. Meminerat enim & ille hoc priuilegium donatum ſabbato à primordio,quo dies ipſe compertus eſt, veniam ieiunij dico. Cùm enim prohibuiſſet creator in biduum legi manna,ſolummodo
17 permiſit in paraſceue,vt ſabbati ſequentis ferias pridiana pabuli paratura ieiunio liberaret. Bene igitur quod & cauſam eandem ſecutus eſt dominus in ſabbati, ſi ita volunt,diei deſtructione, bene quod & affectum creatoris expreſſit in ſabbati non ieiunandi honore. Denique tunc demum ſabbatum deſtruxiſſet,etiam ipſum creatorem,ſi diſcipulos ſabbato ieiunare mandaſſet aduerſus ſtatum ſcripti & voluntatis creatoris. Sed quoniam diſcipulos non cõſtanter tuebatur, ſed excuſat,quoniam humanam opponit neceſſitatem quaſi deprecatricem,quoniam potiorem honorem ſabbati ſeruat non contriſtandi quàm vacandi,quoniam Dauid comitéſque eius cum diſcipulis ſuis æquat in culpa & in venia, quoniam placet illi quia creator indulſit,quoniam de exemplo eius, & ipſe tã bonus eſt,ideo alienus eſt à creatore? Exinde obſeruãt phariſæi,ſi medicinas ſabbatis ageret,vt accuſarẽt eum,certè quâ ſabbati deſtructorem,nõ quâ noui dei profeſſorem: fortaſſe enim hunc ſolum articulum vbique ingeram, alium Chriſtum nuſquam prædicatum. In totũ autem errabant phariſæi circa ſabbati legem,nõ animaduertentes conditionaliter eam indicentem ferias operum ſub certa ſpecie eorum. Nam cùm de die ſabbati dicit, Omne opus tuum nõ facies in ea,dicẽdo tuum, de humano opere definiit, quod quiſque ex artificio vel negocio ſuo exequitur,non de diuino. Opus autem ſalutis & incolumitatis non eſt hominis,ſed dei proprium,ſicut & rurſus in lege: Non facies,inquir, omne opus in ea, niſi quod fiet omni animæ, id eſt, in cauſa animæ liberandæ. Quia opus dei etiam per hominem fieri poteſt in ſalute animæ, à deo tamen,

Status ſcripti & volũtatis.

Tuum.

tamen, quod facturus fuerat & Christus homo, quia & Deus. In hunc ergo sensum legis inducere volens illos, per manus arefactæ restitutioné, interrogat, Licétne sabbatis benefacere, an non? Animam liberare, an perdere? Vt id operis promittens quod pro anima facturus esset, admoneret eos, quę opera sabbati lex prohiberet, humana scilicet, & quæ præciperet, diuina scilicet, quæ fierent animæ omnia, dominus sabbati dictus, quia sabbatum vt rem suam tuebatur. Quod etiam si destruxisset, meritò, quâ dominus magis ille qui instituit. Sed nō omninò destruxit quâ dominus, vt hinc iam apparere possit, ne tum quidem in arcæ circumlatione apud Hierichuntem sabbatum à creatore destructū. Nam & illud opus dei erat, quod ipse præceperat, & quod propter animas disposuerat hominum suorum, in discrimine belli cōstitutas. Sed & si odium alicubi sabbatorum professus est, vestra sabbata dicendo, hominum ea deputans, non sua, quæ sine dei timore celebrat populus plenus delictis, labiis deum diligens, non corde: suis sabbatis, id est quæcunque disciplina eius agerentur, alium statum fecit, quæ per eundem postea propheten vera & dilecta, & non prophananda pronūciat. Ita nec Christus omninò sabbatum rescindit, cuius legem tenuit, & supra in causa discipulorū pro anima operatus, esurientibus enim solatium cibi indulsit, & nunc manum aridam curans, factis vbique ingerens, Nō veni dissoluere legē, sed adimplere, si Marcion hac voce os ei obstruxit. Adimpleuit enim & hic legem, dum conditionem interpretatur eius, dum operum differentiam illuminat, dum facit quæ lex de sabbati feriis excipit, dū ipsum sabbati diem benedictione patris à primordio sanctum, benefactione sua efficit sanctiorem, in quo scilicet diuina præsidia ministrabat, quod aduersarius aliis diebus præstitisset, ne sabbatum creatoris ornaret, ne opera debita sabbato redderet. In quo die si & Helisæus prophetes Sunamitidis filium mortuum restituit in vitam, vides pharisæe, túque Marcion, olim creatoris esse sabbatis benefacere, animam liberare, non perdere, nihil Christum noui intulisse, quod non sit ex forma, ex lenitate, ex misericordia, ex prædicatione quoque creatoris. Nam &

hic ſpecialis medicinæ prophetiam repræſentat. Inualeſcunt manus diſſolutæ,ſicut & genua diſſoluta in paralytico. Certè euãgelizat Sion & Hieruſalem pacem,& bona omnia,certè aſcendit in montem,& illic pernoctat in oratione,& vtique auditur à patre. Euolue igitur prophetas,& ordinem totum recognoſce. In mõtem excelſum, inquit Eſaias,aſcende,qui euangelizas Sion,extolle cum vigore vocem tuam,qui euangelizas Hieruſalem. Adhuc in vigore obſtupeſcebant in doctrina eius:erat enim docens tanquam virtutem habens. Et rurſus: Propterea cognoſcet populus nomen meum in illa die. Quod nomẽ, niſi Chriſti, quod ego ſum ipſe qui loquor? Tunc enim ipſe erat,qui in prophetis loquebatur, ſermo, filius creatoris. Aſſum dum hora eſt in montibus, vt euangelizans auditionem pacis,vt euangelizans bona. Item Naum ex duodecim,quoniam ecce veloces pedes in monte euangelizantis pacem. De voce autem nocturnæ orationis ad patrem manifeſtè pſalmus: Deus meus clamabo per diẽ, & exaudies:& nocte,& nõ in vanitatem mihi. Et alibi de loco & voce eadem,pſalmus: Voce mea ad dominum exclamaui,& exaudiuit me de monte ſancto ſuo. Habes nominis repræſentationem,habes ſanctum euangelizantis, habes locum montis,& tempus noctis, & ſonum vocis, & auditum patris,habes Chriſtum prophetarum. Cur autem duodecim Apoſtolos elegit, & nõ alium quemlibet numerum? Næ & ex hoc meum Chriſtũ interpretari poſſem,non tantum vocibus prophetarum,ſed & argumentis rerum prædicatum. Huius enim numeri figuras apud creatorem deprehendo: Duodecim fontes Elim, & duodecim gẽmas in tunica ſacerdotali Aaron, & duodecim lapides ab Ieſu de Iordane electos,& in arcam teſtamenti cõditos. Totidem enim Apoſtoli portendebantur, proinde vt fontes & amnes, rigaturi aridum retrò & deſertũ à noticia orbem Nationum,ſicut & per Eſaiam: Ponam in terra inaquoſa flumina. Proinde vt gemmæ,illuminaturi ſacram eccleſiæ veſtem,quam induit Chriſtus pontifex patris. Proinde vt & lapides,ſolidi fide, quos de lauacro Iordanis Ieſus verus elegit,& in ſacrarium teſtamenti ſui recepit. Quid tale de numeri defenſione competit

Apoſtoli.

Chriſto

Christo Marcionis? Non potest simpliciter factum ab illo quid videri, quod potest videri non simpliciter factum à meo. Eius erit res, apud quem inuenitur rei præparatura. Mutat & Petro nomen de Simone, quia & creator Abrahæ, & Saræ, & Auseæ nomina reformauit, hunc vocando Iesum, illis syllabas adiiciēdo. Sed & quur Petrum? Si ob vigorem fidei, multę materiæ solidæque nomen de suo accommodarent. An quia & petra & lapis Christus? Siquidem & legimus positū eum in lapidem offendiculi, & in petram scandali. Omitto cætera. Itaque affectauit charissimo discipulorum, de figuris suis peculiariter nomen communicare, puto propius quàm de non suis. Cōueniūt à Tyro & ex aliis regionibus multitudo etiā trāsmarina. Hoc expectabat psalmus: Et ecce Allophyli & Tyrus, & populus Æthiopum isti fuerunt illic. Mater Siō dicet homo, & homo factus est in illa, quoniam deus homo natus est, & ædificabit eam voluntate patris: vt scias ad eum tunc gentiles conuenisse, quia deus homo natus erat, ædificaturus ecclesiam ex voluntate patris, ex Allophylis quoque. Sic & Esaias: Ecce isti veniunt de longinquo, isti autem veniunt ab Aquilone & mari, alij autem de terra Persarum. De quibus & rursus: Attolle per circuitū oculos tuos, & vide, omnes cōgregati sunt. De quibus & infrà: Vides ignotos & extraneos, & dices cordi tuo, Quis istos genuit mihi? Porrò hos quis mihi educauit? At hi mihi vbi fuerunt? Hic erit Christus non prophetarum? Et quis erit Christus Marcionitarum? si peruersitas placet, qui non fuerit prophetarum. Venio nunc ad ordinarias sententias eius, per quas proprietatem doctrinæ suæ inducit ad edictum (vt ita dixerim) Christi, Beati mendici (sic enim exigit interpretatio vocabuli quod in Græco est) quoniam illorum est regnum dei. Iam hoc ipsum quod à benedictionibus cœpit, creatoris est, qui vniuersa prout edidit, nulla alia voce quàm benedictionis dedicauit. Eructauit, inquit, cor meum sermonem optimum. Hic erit sermo optimus, benedictionis scilicet, qui & noui quoq; testamenti initiator agnoscitur de veteri exemplo. Quid ergo mirū, si & ab affectibus creatoris ingressus est per huiusmodi dictionem, semper mē-

De nomine Petri.

Petrus charis. discipulus.

18 *πτωχοί.*

dicos,& pauperes, & humiles,ac viduas, & pupillos vsq; diligentis, consolantis, asserentis, vindicantis? vt hanc Christi quasi priuatam benignitatem, riuulum credas de fontibus saluatoris. Reuera quò dirigam nescio, in tanta frequentia eiusmodi vocum, tãquam in sylua, vel in prato, vel in nemore, pomorum, passim, prout incidit, res petenda est. inclamat psalmus: Iudicate pupillo & mendico, & humilem & pauperem iustè tractate. Liberate pauperem, & mendicum de manu peccatoris eruite. Item Psalmus septuagesimus primus, Iustitia iudicabit mendicos populi, & faciet saluos filios pauperum. Et in sequentibus de Christo: Omnes nationes seruient ei. Dauid autem vni genti Iudaicæ præfuit, ne quis in Dauid putet dictum, quia & ille susceperat humileis, & necessitatibus laboranteis. Quod liberauerit, inquit, à dynasta mendicum, parcet mendico & pauperi, & animas pauperum saluas faciet ex vsura, & iniustitia redimet eorum animas, & honoratum nomen eorum in conspectu ipsius. Item: Auertantur peccatores in inferos, omnes nationes quæ dei obliuiscuntur, quoniam non in finem obliuioni habebitur mendicus, tolerantia pauperum non peribit in finem. Item: Quis sicut deus noster, qui habitat in excelsis, & humilia prospectat in cœlo & in terra. Qui suscitat mendicum de terra, & de stercore exaltat pauperem, vti sedere eum faciat cum principibus populi, vtique in regno suo. Sic & retro in Basiliis, Anna mater Samuelis spiritu gloriam deo reddens: qui, inquit, excitat pauperem de terra, & mendicum, vti sedere eum faciat cum dynastis populi, & in thronis gloriæ, vtique regalibus. Per Esaiam verò quomodo inuehitur in vexatores egenorum? Vos autem ad quid incenditis vineam meam, & rapina mendici in domibus vestris? Cur vos læditis populum meum, & faciem mendicorum confunditis? Et rursus: Væ qui scribunt nequitiam, scribentes enim scribunt nequam, vitantes iuditia mẽdicorum, & diripientes iudicata pauperum populi mei. Quæ iudicia pupillis quoque & viduis exigit, vt & ipsis egenis solacij. Iudicate pupillo, & iustè tractate viduam, & venite conciliemur, dicit dominus. Cui tantus affectus in omnem conditionem humilitatis

Hoc est, in li. Regnorum.

militatis creatoris est, eius erit & regnum quod à Christo repromittitur, ad cuius affectum iam dudum pertinent ij, quibus repromittitur. Nam etsi putas creatoris quidem terrenas promissiones fuisse, Christi verò cœlestes, bene quod cœlum nullius alterius vsque adhuc dei apparet, nisi cuius & terra, Bene quod creator vel minora promisit, vt facilius illi & de maioribus credam, quam qui nunquam de minoribus prius fidem liberalitatis suę struxit. Beati esurientes, quoniam saturabuntur. Possem hunc titulum in superiorem transmisisse, quod non alij sunt esurientes, quàm pauperes & mendici, si non & hāc promissionem creator specialiter in euangelij scilicet sui præstructionem destinasset. Siquidem per Esaiam de eis quos vocaturus esset à summo terræ, vtique Nationes, Ecce, inquit, velociter leuiter aduenient. Velociter, quia properantes sub finibus temporum. Leuiter, quia sine oneribus pristinæ legis. Non esurient, neque sitient. Ergo saturabuntur. Quod vtique nisi esurientibus & sitientibus non promittitur. Et rursus: Ecce, inquit, qui seruiunt mihi, saturabuntur, vos autem esurietis. Ecce qui seruiūt mihi, bibent, vos autem sitietis. Videbimus & contraria ista, an Christo præministrentur: interim quod esurientibus saturitatem repromittit, dei creatoris est. Beati plorantes, quia ridebunt. Decurre sententiam Esaiæ: Ecce qui seruiunt mihi, exultabunt in iocunditate, vos autem confundemini. Ecce qui seruiunt mihi, exultabunt in iocunditate, vos autē clamabitis præ dolore cordis. Et hæc contraria apud Christum recognosce. Certè oblectatio & exultatio in iocunditate illis promittitur, qui in diuersa conditione sunt, mœstis & tristibus & anxiis. Scilicet etiam psal. CXXVII. Qui seminant, inquit, in lacrymis, in exultatione metēt. Porrò tam exultātibus & iocunditatē capientibus risus accedit, quàm mœrentibus & dolentibus fletus. Ita creator materias risus & fletus prædicans, risuros plorantes prior dixit. Igitur qui à consolatione pauperum, & humilium, & esurientium, & flentiū exorsus est, statim se illum repræsentare gestiuit, quem demōstrauerat per Esaiam: Spiritus domini super me, propter quod vnxit me ad euangelizandum pauperibus, Beati

πεινῶντες.

19 mendici,quoniam illorum eſt regnum cœlorũ. Miſit me curare obtritos corde: Beati qui eſuriunt, quoniam ſaturabuntur: Aduocare languentes: Beati qui plorant, quoniam ridebunt. Dare lugentibus Sionis gloriam, & pro cinere vnguenti iocunditatem, & gloriæ habitũ pro ſpiritu tædij. Hæc ſi ſtatim admiſſus Chriſtus adminiſtrauit,aut ipſe eſt qui ſe ad hæc venturum prædicauit, aut ſi nondum venit qui prædicauit, ridiculè, ſed neceſſariè dixerim,fortaſſe mandauerit Chriſto Marcionis. Beati eritis cum vos odio habebunt homines,& exprobrabunt,& eiicient nomen veſtrum,velut malum,propter filium hominis. Hac pronunciatione ſine dubio ad tolerantiam exhortatur. Quid minus creator per Eſaiam? Ne metueritis ignominiam ab hominibus,& nullificatione eorum ne minuamini. Quæ ignominia, quæ nullificatio? quæ futura erat propter filium hominis. Quem iſtum? qui eſt ſecundum creatorem. Vnde probabimus? Excidio in ipſum quoque prædicato? ſicut per Eſaiã ad autores Iudeos: Propter vos blaſphematur nomen meum in Nationibus. Et alibi: Sancite eum qui circumſcribit animam ſuam, qui aſpernamento habetur à Nationibus,famulis, & magiſtratibus. Si enim odium in illum filium hominis prædicabatur,qui ſecundum creatorem eſt, Euangelium autem nomen Chriſtianorum,vtique à Chriſto deductum, odio futurum conteſtatur,propter filium hominis,quod eſt Chriſtus,eum filium hominis in cauſa odij conſtituit, qui erat ſecundum creatorem, in quem odium prædicabatur. Et vtique ſi nondum veniſſet,non potuiſſet nominis odium, quod agitur hodie perſonam nominis anteceſſiſſe. Nam & ſancitur penes nos,& animam ſuam circumſcribit, propter nos eam ponens: & aſpernamento habetur à Nationibus. Et qui natus eſt,ipſe erit filius hominis, propter quem & nomen noſtrum recuſatur. Secundum hæc,inquit,faciebant prophetis patres eorum. ô Chriſtum verſipellem, nunc deſtructorem, nunc aſſertorem prophetarum. deſtruebat vt æmulus, conuertens diſcipulos eorum: ſibi aſſerebat vt amicus, ſuggillans inſectatores eorum. Porrò in quantum non cõgruiſſet Chriſto Marcionis aſſertio prophetarum, ad quorum venerat deſtru-

deſtructionem, in tantum congruit Chriſto creatoris ſuggillatio in inſectatores prophetarum, quos in omnibus adimplebat: vel quia magis creatoris eſt delicta patrum filiis exprobrare, quam eius dei qui nec propria cuiuſque caſtigat. Sed non ſtatim, inquis, prophetas tuebatur, ſi iniquitatem Iudæorum affirmatam volebat, quod nec cum prophetis ſuis piè egiſſent. Atquin nulla hic iniquitas exprobranda erat Iudæis, laudandis potius & probandis ſi eos figurauerunt ad quorum deſtructionem poſt tantum æui deus optimus motus eſt. Sed puto iam & non optimus, iam aliquid & cum creatore moratus, nec in totum Epicuri deus. *Epicuri deus.* Ecce enim demutat in maledictione, & oſtendit eum ſe eſſe qui nouit offendi & iraſci: Væ enim dicit. Sed ſit nobis quæſtio de verbi iſtius qualitate, quaſi nō tam maledictionis ſit quàm admonitionis. Et quid cauſæ intereſt, quando & admonitio non ſit ſine aculeo comminationis, maximè per Væ amarior facta? Et admonitio autem & comminatio, eius erunt qui norit iraſci. Nemo enim admonebit & nemo commiñabitur, ne quid faciat, niſi qui factum vindicabit. Nemo vindicarit, niſi qui norit iraſci. Alij agnoſcunt quidē verbum maledictionis, ſed volunt Chriſtum ſic Væ pronunciaſſe, non quaſi ex ſententia ſua proprie, ſed quod Væ à creatore ſit, & voluerit illis aſperitatem creatoris opponere, quo ſuam ſupra in benedictionibus ſufferentiam commendaret. Quaſi non creatori competat, quâ vtrunque præſtanti & bonum deum & iudicem, vt quia præmiſerat in benedictionibus benignitatem, ſubiiceret etiam in maledictionibus ſeueritatem, amplitudinē diſciplinæ vtriuſque inſtruendę, tam ad benedictionem ſectandam, quàm ad maledictionem præcauendam. 20 Nam & ita præmiſerat: ecce poſui ante vos benedictionē & maledictionem. Quod etiam in hanc euangelij diſpoſitionem portendebat. Alioquin qualis eſt ille qui vt ſuam inſinuaret bonitatem, creatoris oppoſuit aſperitatem? Infirma commendatio eſt, quæ de alterius deſtructione fulcitur. Atquin opponens aſperitatem creatoris, timendum eum confirmauit. Si timendum, magis vtique ob audiendum quàm negligendum. Et incipit iam Chriſtus Marcionis

creatori docere. Tunc, si Væ creatoris est quod in diuites spectat, ergo Christus nō est diuitibus offensus, sed creator: & ratas habet Christus diuitum causas, superbiam dico, & gloriam & seculi studia, & dei incuriam, per quæ Væ merentur à creatore. Sed quomodo non eiusdem sit diuites reprobare, qui suprà mendicos probarit? Nemo non contrarium eius quod probauerit reprobat. Itaque si creatori deputabitur maledictio in diuites, eiusdem defendetur benedictio in mendicos: & totū iam opus Christi, creatoris est. Si deo Marcionis adscribetur benedictio in mendicos, eiusdem imponetur & maledictio in diuites: & erit par iam creatoris tam bonus quàm & iudex: nec erit iam discrimini locus quo duo dei fiunt: sublatóque discrimine, supererit vnum deum renunciari creatorem. Igitur Væ, si & vox maledictionis est, vel alicuius austerioris inclamationis, & à Christo dirigitur in diuites, debeo creatorem diuitū quoque aspernatorem probare, sicut probaui mendicorum aduocatorem: vt Christum in hac quoque sententia creatoris ostendam locupletātis Salomonem. Sed quia permissa sibi optione maluit ea postulare quæ sciebat deo grata, sapientiam, & meruerat etiam diuitias consequi, quas non magis voluit: quanquam & diuitias præstare non incōgruens deo sit, per quas & diuites solatio iuuantur, & multa inde opera iustitiæ & dilectionis administrantur. Sed accidentia vitia diuitijs illa in euangelio quoque Væ diuitibus
21 asscribunt: Quoniam, inquit, recepistis aduocationē vestram. Vtique ex diuitiis, de gloria earum & secularibus fructibus. Itaque in Deuteronomio Moyses, ne, inquit, cum manducaueris, & repletus fueris, & domos magnas ædificaueris, pecoribus, & bubus tuis multiplicatis, & pecunia & auro, exaltetur cor tuum, & obliuiscaris domini dei tui. Quemadmodum & Ezechiam regem thesauris inflatum, & de eis potius quàm de deo gloriatum apud illos qui ex Perside aduenerant, insilit per Esaiam, Ecce dies veniunt & auferentur omnia, quę in domo tua sunt: & quæ patres tui congesserunt, in Babylonem transferētur. Sic & per Hieremiam quoque edidit, Ne glorietur diues in diuitiis suis, & qui gloriatur scilicet, in deo glorietur.

rietur. Sic & in filias Sionis inuehitur per Esaiam, cultû & diuitiarum abundantia inflatas, comminabundus & alibi nobilibus & superbis: dilatauit Orcus animã suam, & aperuit os suum,& descendent inclyti, & magni,& diuites. Hoc erit Christi Væ super diuites: & humiliabitur homo,vtique exaltatus diuitiis,& inhonorabitur vir,vtique ob substantiam honorabilis. De quibus & rursus: Ecce dominus virtutum conturbabit gloriosos cum valentia, & elati comminuentur, & ruent gladio sublimes, qui magis quàm diuites? Quia receperint scilicet aduocationem suam, gloriam & honorem, sublimitatẽ ex diuitiis. A quibus auertens nos & in psalm.XLVIII. Ne timueris, inquit, cum diues factus fuerit homo, & cum abundabit gloria eius, quoniam cum morietur,non tollet omnia, nec descendet cum illo gloria sua. Item in XLI. Ne desideraueris diuitias,& si relucent, ne adieceris cor. Idipsum postremo verbum, Væ, olim per Amos in diuites affluentes delicijs destinatur:Væ enim,inquit,qui dormiunt in lectis eburneis, & delicijs fluunt in thoris suis, qui edunt hœdos de gregibus caprarum, & vitulos de gregibus boum lactantes, complaudentes ad sonum organorum: tanquam perseuerantia deputauerunt, & non tanquam fugientia, qui bibunt vinum liquatum, & vnguentis primarijs vnguntur. Igitur & si tãtummodo dehortantem à diuitijs ostenderem creatorem, non etiam prædamnantem diuites etiam verbo ipso quo & Christus,nemo dubitaret ab eodem adiectam in diuites comminationem per Væ Christi,à quo ipsarum materiarum, id est diuitiarum dehortatio præcucurrisset: comminatio enim dehortationis accessio est. Ingerit Væ etiam saturatis,quia esurient:etiam ridentibus nunc, quia lugebũt. His respondebunt illa quæ supra benedictionibus opposita sunt apud creatorem. Ecce qui mihi seruiunt saturabuntur,vos autem esurietis, vtique quia saturati estis. Et ecce qui mihi seruiunt oblectabuntur, vos autem confundimini, vtique ploraturi qui nunc ridetis. Sicut enim in psalmo:Qui seminant in lachrymis,in lætitia metent. ita in euangelio: Qui in risu seminant, scilicet lætitia,in lachrymis metent. Hæc olim creator simul posuit, Chri-

ſtus ſolummodo diſtinguendo, non mutando renouauit. Væ cum vobis benedixerint homines, ſecundum hæc faciebant & pſeudoprophetis patres illorum. Æque creator benedictionis & laudis humanæ ſectatores incuſat per Eſaiã: Populus meus qui vos beatos dicunt, ſeducunt vos, & vias pedum veſtrorum diſturbant. Prohibet & aliâs fidere omnino in hominem, ſic & in laudem hominis, vt per Hieremiam, Maledictus homo qui ſpem habet in homine. Nam & in pſalmo CXIX. Bonum eſt fidere in deum, quàm fidere in hominem. Et bonum eſt ſperare in deum, quàm ſperare in principes. Ita totũ quod ab homi-
22 ne captatur abdixit creator, nedum benedictionem. Pſeudoprophetas autem laudatos ſiue benedictos à patribus eorum, tam eius eſt exprobrare, quàm prophetas vexatos & recuſatos: ſicut iniurię prophetarum non pertinuiſſent ad deum ipſorum, ita nec gratiæ pſeudoprophetarũ diſplicuiſſent, niſi deo prophetarũ. Sed vobis dico, inquit, qui auditis: oſtendens hoc olim mandatum à creatore, Loquere in aures audientium, Diligite inimicos veſtros, & benedicite eos qui vos oderũt, & orate pro eis qui vos calumniãtur. Hæc creator vna pronuntiatione cluſit per Eſaiam: Dicite fratres noſtri eſtis, eis qui vos oderunt. Si enim qui inimici ſunt & oderunt & maledicũt & calumniantur, fratres appellandi ſunt, vtique & benedici odiẽtes & orari pro calumniatoribus iuſſit, qui eos fratres deputari præcepit. Nouam planè patiẽtiam docet Chriſtus, etiam vicem iniuriæ cohibens permiſſam à creatore, oculum exigente pro oculo, & dentem pro dente: contra ipſe alteram amplius maxillam offerri iubens, & ſuper tunicã pallio quoque cedi. Plane hæc Chriſtus adiecerit,
23 vt ſupplementa conſentanea diſciplinæ creatoris. Atque adeo hoc ſtatim renunciandum eſt, an diſciplina patientiæ prædicatur penes creatorem. Sic per Zachariam præcepit, ne vnuſquiſque malitiæ fratris ſui meminerit, ſed nec proximi. Nam & rurſus: Malitiam, inquit, proximi ſui quiſque ne recogitet. Multo magis patientiam indixit iniuriæ, qui indixit obliuionẽ. Sed & cum dicit: Mihi vindictam, & ego vindicabo: proinde patientiam docet vindictæ expectatricem. In quantum ergo fidem non capit, vt idem videatur, & dentem pro dente, oculum pro

oculo, in vicem iniuriæ exigere, qui non modo vicem, sed etiam vltionem, etiam recordationem & recogitationem iniuriæ prohibet: in tantum aperitur nobis quomodo oculum pro oculo, & dentem pro dente cẽsuerit, non ad secundam iniuriam talionis permittẽdam, quam prohibuerat interdicta vltione, sed ad primam coërcendam quam prohibuerat talione opposito, vt vnusquisque respiciens licentiam secundæ iniuriæ à prima semetipsum contineret. Facilius enim vim comprimi scit repræsentatione talionis, quam repromissione vltionis. Vtrunque autem constituendum fuit pro natura & fide hominum: vt qui deo crederet, vltionem à deo expectaret? qui minus fideret, leges talionis timeret. Hanc legis volũtatem de intellectu laborantem, dominus & sabbati & legis & omnium paternarum dispositionum Christus & reuelauit & compotem fecit, mandans alterius quoque maxillæ oblationem, vt tanto magis vicem iniuriæ extinguéret, quam & lex per talionem voluerat impedisse, certe quam prophetia manifeste coërcuerat, & memoriam iniuriæ prohibens, & vltionẽ ad deum redigens. Ita si quid Christus intulit, non aduersario sed adiutore præcepto, non destruxit disciplinas creatoris. Denique si in ipsam rationem patientiæ præcipiendæ, & quidem tam plene atque perfecte considerem, non consistet, si non est creatoris, qui vindictam repromittit, qui iudicem præstat. Alioquin si tantum patientiæ pondus non modo non repercutiendi, sed & aliam maxillã præbendi: & non modo non remaledicendi, sed etiam benedicendi: & non modo nõ retinendi tunicã, sed amplius & pallium cõcedendi, is mihi imponit qui non sit me defensurus, in vacuum patientiam præcepit, non exhibens mihi mercedem præcepti, patientiæ dico fructum, quod est vltio, quam mihi permisisse debuerat, si ipse nõ præstat: aut si mihi nõ permittebat, ipse præstaret. Quoniam & disciplinæ interest iniuriam vindicari. Metu enim vltionis omnis iniquitas refrenatur. Cæterum passim emissa libertate dominabitur, vtrumque oculum effossura, & omnem dentem excitatura præ impunitatis securitate. Sed hoc est dei optimi & tantum boni, patientiæ iniuriam facere, violentiæ ia-

nuam pandere, probos non defendere, improbos non coërcere. Omni petenti te dato, vtique indigenti: vel tanto magis indigenti, ſi etiam & abundanti. Ne quis ergo indigeat, datori paratam habes in Deuteronomio formam creatoris: Non erit, inquit, in te indigens: vti benedicens benedicat te dominus deus tuus: Datorem ſcilicet, qui fecerit non eſſe indigētem. Et plus hic, non enim petenti iubet dari. Sed non ſit, inquit, indigens in te, id eſt cura vltro ne ſit. quo magis petenti præiudicat dandum, etiam in ſequentibus: Si autem fuerit indigens è fratribus tuis, non auertes cor tuum, nec conſtringes manum tuam à fratre indigente. Aperiens aperies illi manum, fœnus fœnerabis illi quantum deſiderat. fœnus enim niſi petenti dari non ſolet. Sed de fœnore poſtmodum. Nunc ſi qui voluerit argumentari, creatorem quidem fratribus dari iuſſiſſe, Chriſtum verò omnibus petentibus, vt hoc ſit nouum atque diuerſum, imò vnum erit ex his per quæ lex creatoris erit in Chriſto. Non enim aliud Chriſtus in omnes præcepit, quàm quod creator in fratres. Nam & ſi maior eſt bonitas quæ operatur in extraneos, ſed non prior ea quæ ante debetur in proximos. Quis enim poterit diligere extraneos? Quod ſi ſecundus gradus bonitatis eſt in extraneos, qui in proximos primus eſt, eiuſdem erit ſecundus gradus cuius & primus, facilius quàm vt eius ſit ſecundus, cuius non extitit primus. Ita creator & ſecundum naturæ ordinem in proximos docuit benignitatem, emiſſurus eam poſtea in extraneos: & ſecundum rationem diſpoſitionis ſuæ, primo in Iudæos, poſtea & in omne hominum genus. Ideóque quandiu intra Iſraëlem erat ſacramentum, merito in ſolos fratres miſericordiam mandabat. At vbi Chriſto dedit gentes in hæreditatem, & poſſeſſionem terminos
24 terræ, & cœpit expungi quod dictum eſt per Oſee: Non populus meus, populus meus: & non miſericordiam conſequuta, miſericordiam conſequuta, Natio ſcilicet: exinde Chriſtus in omnes legem paternæ benignitatis extendit, neminem excipiens in miſeratione ſicut in vocatione. Ita & ſi quid amplius docuit, hoc quoque in hæreditatem gentium accepit. Et ſicut vobis fieri vultis ab hominibus, ita & vos facite illis. In iſto præcepto vtique alia

pars eius subauditur: Et sicut vobis non vultis fieri ab hominibus, ita & vos ne faciatis illis. Hoc si nouus deus & ignotus retro, & nondum planè editus præcepit, qui me nulla ante hac institutione formauerit, qua prius scirem quid deberem mihi velle vel nolle, atque ita & alijs facere, quæ mihi vellem: non facere, quæ & mihi nollem, passiuitatem sententiæ meæ permisit, nec astrinxit me ad conueniētiam voluntatis & facti, vt id alijs faciam quod mihi velim, & id nec alijs faciam quod mihi nolim. Non enim definijt quid mihi atque alijs debeam velle vel nolle, vt ad legem voluntatis parem factum, & possim alij non præstare, quod ab alio mihi velim præstitum, amorem, obsequium, solatium, præsidium, & eiusmodi bona: proinde & alij facere quod ab alio mihi fieri nolim, vim, iniuriam, contumeliam, fraudem, & eiusmodi mala. Denique hac inconuenientia voluntatis & facti, agunt Ethnici nondum à deo instructi. Nam & si natura bonum & malum notum est, non tamē dei disciplina: à qua cognita, tunc demum conuenientia voluntatis & facti ex fide, vt sub metu dei agitur. Itaque deus Marcionis cum maxime reuelatus sit, tamē reuelatus non potuit huius præcepti, de quo agitur, tam strictum, & obscurum, & cæcum adhuc, & facilius pro meo potius arbitrio interpretandū, compendium emittere, cuius nullam præstruxerat distinctionem. At enim creator meus olim & vbique præcepit indigentes, pauperes, & pupillos, & viduas protegi, iuuari, refrigerari: sicut & per Esaiam, Infringito panem tuum mendicis: & qui sine tecto sunt, in domum tuam inducito: & nudum si videris tegito. Item per Ezechielem de viro iusto, Panem suum dabit esurienti, & nudum conteget. Satis ergo iam nunc me docuit ea facere alijs, quæ mihi velim fieri. Proinde denuncians non occides, non adulterabis, non furaberis, non falsum testimoniū dices, docuit ne faciam alijs quę fieri mihi nolim: & ideo ipsius erit præceptū in euangelio, qui illud retro & pręstruxit & distinxit, & ad arbitriū disciplinę suæ disposuit: & meritò iam cōpendio substrinxit, quoniā & aliàs recisum sermonem facturus in terris dominus, id est Christus prædicabatur. Hic nunc de fœnore cum interponit, Et si fœne-

raueritis à quibus ſperatis vos recepturos, quæ gratia eſt vobis? percurre ſequentia Ezechielis de eodem viro iuſto. Pecuniam, inquit, ſuam fœnore non dedit, & quod abundauerit non ſumet: fœnoris ſcilicet redundantiam quod eſt vſura. Prius igitur fuit vt fructum fœnoris eradicaret, quo facilius aſſuefaceret hominē ipſi quoque fœnori ſi forte perdendo, cuius fructum didiciſſet amittere. Hanc etenim dicimus operam legis fuiſſe procurantis euangelio. Quorundam tunc fidem paulatim ad perfectum diſciplinæ Chriſtianæ nitorem, primis quibuſque præceptis balbutientis adhuc benignitatis informabat. Nam & ſupra, Et pignus, inquit, reddes, vtique ſi non ſit ſoluendo: quia ſolutori vtique pignus reſtituendum eſſe, vtrum homo ſcriberet? Multo manifeſtius in Deuteronomio: Non dormies ſuper pignus eius. Redditione reddes illi pallium circa ſolis occaſum, & dormiet in pallio ſuo. Adhuc clarius ſupra: Dimittes omne debitum quod tibi proximus debet, & fratrem tuum non repoſces: quoniam remiſſio domini dei tui inuocata eſt. Porrò cum debitum dimitti iubet, vtique non exoluturo (plus enim eſt) & ſi exoluturo, cum repoſci vetat, quid aliud docet quàm non exoluturos fœneremus, qui tam detrimentum fœnori indixit? Et eritis filij dei. Nihil impudentius, ſi ille nos ſibi filios faciet, qui nobis filios facere non permiſit, auferendo connubium. Quomodo in id nomen allecturus eſt ſuos, quod iam eraſit? Filius ſpadonis eſſe nō poſſum, maxime cum patrem habeam eundem quem & omnia. Nam tam pater omnium qui conditor vniuerſitatis, quàm ſpado qui nullius ſubſtantiæ conditor. Etſi marem ac fœminam non miſcuiſſet creator, & ſi non vniuerſis quoque animalibus filios conceſſiſſet, hoc eram eius ante paradiſum, ante delictum, ante exilium, ante duos, vnum. denuo factus filius fui ſtatim cum me manibus enixus eſt, cum de ſuo halitu mouit. Ille me nūc rurſus filium nuncupat, iam non in animam, ſed in ſpiritum pariens. Quia ipſe inquit, ſuauis eſt aduerſus ingratos & malos. Euge Marcion, ſatis ingenioſe detraxiſti illi pluuias & ſoles, ne creator videretur. Sed quis iſte ſuauis, qui ne cognitus quidem vſque adhuc? quomodo

ſuauis

suauis à quo nulla beneficia prçcesserant? Hoc genus suauitatis qua soles & imbres qui fœnerauerat, non recepturus ab humano genere vt creator: qui pro tanta elementorum liberalitate facilius idolis quàm sibi debitum gratiæ referentes homines vsque adhuc sustinet. Verè suauis etiam spiritalibus commodis. Eloquia enim domini dulciora super mel & fauos. Ille igitur & ingratos suggillauit, qui gratos experiri merebatur. Cuius solem & imbres tu quoque Marcion ingratos habuisti. Cæterũ tuus non poterat iam quæri ingratos, qui non parauerat gratos. Misericordiam quoque præcipiẽs, Estote, inquit, misericordes, sicut pater misertus est vestri. hoc erit, Panem infringito esurienti, & sine tecto in domum tuam inducito. Et nudum si videris tegito, & iudicate pupillo, & iustificate viduam. Agnosco doctrinam eius veterem qui mauult misericordiam, quàm sacrificium. Aut si alius nũc misericordiam præcepit, quia & ipse misericors sit, cur tanto æuo misericors mihi non fuit? Nolite iudicare ne iudicemini. Nolite condemnare ne condemnemini. Dimittite & dimittemini. Date & dabitur vobis, mẽsuram bonam, pressam, ac fluentem dabunt in sinum vestrum. Eadem qua mensi eritis mensura remetietur vobis. Vt opinor, hæc retributionem promeritis prouocatam sonant. A quo ergo retributio? Si ab hominibus tantùm: ergo humanam docet disciplinam & mercedem, & in totum hominibus obediemus. Si à creatore vt à iudice, &
dispunctore meritorum: ergo illi nostrum impellit obsequium, apud quem cõstituit retributionem captandam vel timendam, prout quisque iudicauerit, aut condemnauerit, aut dimiserit, aut mensus fuerit. Si ab ipso, Ergo & ille iam iudicat, quod Marcion negat. Eligãt itaque Marcionitæ ne tanti sit de magistri regula excidere, quàm Christum aut hominibus aut creatori docentem habere. Sed cæcus cæcum ducit in foueam. Credunt aliqui Marcioni. Sed non est discipulus super magistrum. Hoc meminisse debuerat Apelles, Marcionis de discipulo emendator. Eximat & de oculo suo trabem hæreticus, tunc in oculo Christiani, si quam putat stipulã, reuincat: proinde & arbor bona non proferat malum fructum, quia nec ve- 26

ritas hæreſim: nec mala bonum, quia nec hæreſis verita-
tem. Sic nec Marcion aliquid boni de theſauro Cerdonis
malo protulit, nec Apelles de Marcionis. multò enim
hæc congruentius in ipſos interpretabimur, quæ Chri-
ſtus in homines allegorizauit non in duos deos, ſecundũ
ſcandalũ Marcionis. Puto me non temerè huc vſque ad-
Lineæ inſiſtere. huc lineæ inſiſtere, qua definio nuſquam omnino alium
deum à Chriſto reuelatum. In hoc ſolo adulterium Mar-
cionis manus ſtupuiſſe miror, niſi quod etiã latrones ti-
ment. Nullum maleficium ſine formidine eſt, quia nec ſi-
ne conſcientia ſui. Tam diu ergo & Iudæi non alium deũ
norant, quam præter quem neminem adhuc norant: nec
alium deum appellabant, quàm quem ſolum norant. Si
ita eſt, quis videbitur dixiſſe, quid vocas domine domi-
ne? Vtrúmne qui nunquam hoc fuerat vocatus, vt nuſ-
quam adhuc editus? An ille qui ſemper dominus habeba-
tur, vt à primordio cognitus? Deus ſcilicet Iudæorũ. Quis
item adieciſſe potuiſſet, & non facitis quæ dico? Vtrúm-
ne qui cùm maximè edocere tentabat: an qui à primor-
dio ad illos & legis & prophetarum eloquia mandaue-
rat? Qui & inobaudiẽtiam illis exprobrare poſſet, etiam
ſi nũquam aliàs exprobraſſet. Porrò qui ante Chriſtum,
Populus iſte me labiis diligit, cor autem eorũ longè abſi-
ſtit à me, concionatus eſt, veterem vtique illis contuma-
ciam imputabat. Alioquin quàm abſurdum, vt nouus
deus, nouus Chriſtus, nouæ tantæque religionis illumi-
nator, contumaces & inobſequentes pronunciaret, quos
non potuiſſet experiri. Proinde extollenda fide Centu-
rionis, incredibile ſi is profeſſus eſt talem ſe fidem nec in
Iſraële inueniſſe, ad quem nõ pertinebat fides Iſraël. Sed
nec exinde pertinere poterat adhuc cruda vt probare-
27 tur vel compararetur, ne dixerim adhuc nulla. Sed cur
non licuerit illi alienæ fidei exemplo vti? Quoniam ſi ita
eſſet, dixiſſet talem fidem nec in Iſraële vnquam fuiſſe:
cæterum dicens talem fidem debuiſſe inueniri in Iſraële,
quíque ad hoc veniſſet, vt eam inueniret, Deus ſcilicet &
Chriſtus Iſraëlis, quam non ſugillaſſet, niſi exactor & ſe-
ctator eius. Æmulus verò etiam maluiſſet eam talem in-
uentam, ad quam infirmandã & deſtruendam magis ve-
nerat,

nerat,non ad comprobandam. Resuscitauit & mortuum filium viduæ,non nouum documentum. Hoc & prophetæ creatoris ædiderant,quantò magis filius? Adeò autem in illud vsque momēti, nullum alium dominus Christus intulerat, vt omnes illic creatori gloriā retulerint, dicentes: magnus prophetes prodiit in nobis, & respexit deus populū suum. Quis deus? vtique cuius populus, & à quo prophetæ. Quòd si illi quidem creatorem glorificabant, Christus verò & audiens & sciēs non corrigebat, & quidem in tanto documento mortui resuscitati creatorem adhuc orantes, sine dubio aut non alium circumferebat deum, quàm quem in suis beneficiis atque virtutibus honorari sustinebat: aut quale est vt illos tam diu errantes sustineret, ad hoc veniēs vt errori eorum mederetur? Sed scandalizatur Ioannes auditis virtutibus Christi vt alterius. At ego rationem scandali prius expediam, quo facilius hæretici scandalum explodam. Ipso iam domino virtutum sermone & spiritu patris operante in terris, & prædicāte, necesse erat portionem spiritus sancti, quæ ex forma prophetici moduli in Ioanne egerat præparaturam viarum dominicarum, abscedere iam ab Ioanne, redactam scilicet in dominum, vt in massalem suam summam. Itaque Ioannes communis iam homo & vnus de turba, scandalizabatur quidem quâ homo, sed non quâ alium Christum sperans vel intelligens, qui neque vnde speraret vt nihil noui docentem vel operantem. Nemo hæsitabit de aliquo, quem dum scit non esse, nec sperat nec intelligit. Ioannes autē certus erat neminem deum præter creatorem, vel quâ Iudæus, etiam Prophetes planè facilius quasi hæsitauit de eo, quem cùm sciat esse, an ipse sit nesciat. Hoc igitur metu & Ioannes, Tu es, inquit, qui venis, an alium speramus? Simpliciter inquirens an ipse venisset quem expectabat, Tu es, qui venis, vel qui venturus est, an alium expectamus? Id est, an alius est quem expectamus, si non tu es quem ventutum expectamus? Sperabat enim sicut omnes opinabantur ex similitudine documentorum, potuisse & prophetam interim missum esse, à quo alius esset, id est maior ipse scilicet dominus, qui venturus expectabatur. Atque adeò hoc erat

Ioannis ſcandalum, quod dubitabat ipſum veniſſe quem expectabant, quem & prædicatis operationibus agnouiſſe debuerant: vt dominus, per eaſdem operationes agnoſcendum ſe nunciauerit Ioanni. Quæ cùm conſtet prædicata in Chriſtum creatoris, ſicut ad ſingula oſtendimus, ſatis peruerſum, vt Chriſtum non creatoris per ea renunciarit intelligendum, per quæ magis Chriſtum creatoris agnoſci compellebat. Multò peruerſius, ſi & teſtimonium Ioanni perhibet non Ioannis Chriſtus, propheten eum confirmans, imò & ſupra vt angelum, ingerens etiam ſcriptum ſuper illo: Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui præparet viam tuam. Eleganter ad ſuperiorem ſenſum ſcandalizati Ioannis commemorans prophetiam: vt confirmans præcurſorē Ioannem iam aduenisse, extingueret ſcrupulum interrogationis illius, Tu es qui venis, an alium expectamus? Præcurſore enim iam functo officium, præparata via domini, ipſe erat intelligendus, cui præcurſor miniſtrauerat, maior quidem omnibus natis mulierum. Sed non ideò ſubiecto ei qui minor fuerit in regno dei, quaſi alterius ſit dei regnum in quó modicus quis maior erit Ioanne: alterius Ioannes qui omnibus natis mulierum maior ſit. Siue enim de quocunque dicit modico per humilitatem, ſiue de ſemetipſo, quia minor Ioanne habebatur, omnibus ſcilicet in ſolitudinem concurrentibus ad Ioannem potius quàm ad Chriſtum: Quid exiſtis videre in ſolitudinem? tantundem & creatori cōpetit, & Ioannem ipſius eſſe maiorem natis mulierum, & Chriſtum vel quemque modicum, qui maior Ioanne futurus ſit in regno æque creatoris, & qui ſit maior tanto propheta, qui non fuerit ſcandalizatus in Chriſtum, quod tunc Ioannem minuit.

28 Diximus de remiſſa peccatorum. Illius autem peccatricis fœminæ argumētum eò pertinebit, vt cùm pedes Domini oſculis figeret, lachrymis inundaret, crinibus detergeret, vnguento perduceret, ſolidi corporis veritatem non phantaſma inane tractauerit, & vt peccatricis pœnitentia ſecūdum creatorem meruerit veniam, præponere ſolitum ſacrificio. Sed & ſi pœnitentiæ ſtimulus ex fide acciderat, per pœnitētiam ex fide iuſtificatam, ab eo audiit,

fides

fides tua te saluam fecit, qui per Abacuc pronunciarat: Iustus ex fide sua viuit. Quod diuites Christo mulieres adhærebant, quæ & de facultatibus suis ministrabant ei, inter quas & vxor regis procuratoris, de prophetia est. Has enim vocabat per Esaiam mulieres diuites, Exurgite & audite vocem meam: vt discipulas primo, dehinc vt operarias & ministras ostenderet, filiæ in spe audite sermones dei. Anni mementote cum labore in spe Cum labore enim quo sequebantur, & ob spem, ministrabant. Æque de parabolis semel sufficiat probatum, hoc genus eloquij à creatore promissum. At nunc illa quoque pronunciatio eius ad populum, Aure audietis & non audietis, dedit Christo frequenter inculcare, qui habet aures audiat. Non quasi ex diuersitate auditum permitteret Christus, quem ademisset creator: sed quia comminationem exhortatio sequebatur, Primo aure audietis & non audietis, dehinc qui habet aures audiat. Non enim audiebant vltrò qui aures habebant? sed ostendebat aures cordis necessarias, quibus illos audituros negarat creator. Et ideò per Christum adiicit, Videte quomodo audiatis & non audiatis: non corde scilicet audientes, sed aure. Si dignum sensum pronunciationi accommodes pro sensu eius qui auditui suscitabat, etiam dicendo, Videte quomodo audiatis, non audituris minabatur. Sanè nominatur mitissimus deus, quia nec iudicat, nec irascitur. Hoc probat etiam subiacens sensus. Ei qui habet dabitur, ab eo autem qui non habet, etiam quod habere se putat auferetur ei. Quid dabitur? Adiectio fidei, vel intellectus, vel salus ipsa. Quid auferetur? Vtique quod dabitur. A quo dabitur, & auferetur. Si à creatore auferetur, ab eo dabitur. Si à deo Marcionis dabitur, ab eo & auferetur. quoquo tamen nomine comminatur ablationem, non erit eius dei qui nescit cõminari, quia non nouit irasci. Miror autẽ cùm lucernã negat abscondi solère, qui se tanto seculo abscõderat maius & necessarius lumen, cùm omnia de occulto in apertũ repromittit, qui deum suum vsque adhuc obũbrat, expectans opinor nasci Marcionẽ. Venimus ad constantissimum argumẽtum omnium qui domini natiuitatem in controuersiam deferunt, Ipse, in- 29

quiunt,cõteſtatur ſe non eſſe natum,dicendo,Quæ mihi mater,& qui mihi fratres?Ita ſemper hæretici aut nudas & ſimplices voces,cõiecturis quò volunt rapiunt: aut rurſus conditionales & rationales, ſimplicitatis conditione diſſoluunt,vt hoc in loco.Nos contrariò dicimus, primo nõ potuiſſe illi annunciari,quod mater & fratres eius foris ſtarẽt quęrentes videre eũ,ſi nulla illi mater & fratres nulli fuiſſent,quos vtique norat qui annunciarat, vel retro notos, vel tũc ibidem cõpertos, dum eum videre deſiderant,vel dum ipſi nuncium mandant. Ad hanc primã propoſitionem noſtram ſolet ex diuerſo reſpõderi,Quid enim ſi tentandi gratia nunciatum eſt ei?Sed hoc ſcriptura non dicit, quæ quanto ſignificare ſolet ex tentatione quid factum,ecce legis doctor aſſurrexit tentans eum: & de tributi conſultatione,& acceſſerunt ad eum Phariſæi tentantes eum:tanto vbi non facit tantationis mentionem,nõ admitit tentationis interpretationem. Et tamen ex abundanti cauſas tentationis expoſtulo, cui rei tentauerint illum,per nominationem matris & fratrum. Si vt ſcirent natúſne eſſet,an non: quando de hoc fuit quæſtio quam ex iſta tentatione diſcuterent?Quis autem dubitaret natum,quem videret hominem? Quem audiſſet filiũ ſe hominis profeſſum:Quẽ de conſpectu omnis humanę qualitatis dubitaret deum, aut filiũ dei credere, prophetẽ facilius: exiſtimantes licet magnum aliquem vtique tamen natum.Etiamſi in exploratione natiuitatis tentãdus fuiſſet, quodcunque aliud argumentum tentationi competiſſet, quàm per earum perſonarum mentionem quas potuit etiam natus non habere.Dic mihi, omnibus natis mater aduiuit?omnibus natis adgenerantur & fratres?non licet patres magis & ſorores habere, vel & neminem? Sed & cenſus conſtat actos ſub Auguſto nunc in
Sentius Saturninus. Iudęam per Sentium Saturninum,apud quos genus eius inquirere potuiſſent. Adeo nullo modo conſtitit ratio tẽtationis iſtius.Et verè mater & fratres eius foris ſtabant. Supereſt inſpicere ſenſum non ſimpliciter pronunciãtis, quę mihi mater aut fratres,quaſi ad generis& natiuitatis negationẽ:ſed & ex cauſæ neceſſitate & cõditione rationali.Tã proximas enim perſonas foris ſtare extraneis intus

tus defixis ad ſermones eius amplius & auocare eũ à ſolẽni opere quęrẽtes, merito indignatus eſt, nõ tã negauit q̃ abdicauit. Atq; adeo cũ præmiſiſſet, quis mihi mater, & qui mihi fratres? ſubiũgens, niſi qui audiũt verba mea & faciũt ea, trãſtulit ſanguinis nomina in alios, quos magis proximos pro fide iudicaret. Nemo autẽ trãsfert quid, niſi ab eo qui habet id quod trãsfert. Si ergo matrem & fratres eos fecit, qui nõ erãt, quomodo negauit eos qui erãt? meritorũ ſcilicet cõditione, nõ ex proximorum negatione: in ſemetipſo docens, qui patrem aut matrem aut fratres præponeret verbo dei, non eſſe dignum diſcipulum. Cæterum ex hoc magis matrem & fratres confitebatur, quod illos nolebat agnoſcere: quod alios adoptabat, confirmabat quos ex offenſa negauit, quibus nõ vt veriores ſubſtituit, ſed vt digniores. Denique nihil magnum, ſi fi- 30
dem ſanguini præpoſuit, quem nõ habebat. Quis autem iſte eſt qui & ventis & mari imperat? nimirum nouus dominator atque poſſeſſor elementorum ſubacti iam & excluſi creatoris. Non ita eſt. Sed agnorant ſubſtantiæ autorem ſuum, quæ famulis quoque eius obaudire conſueuerant. Inſpice Exodum Marcion, Aſpice mari rubro vaſtiori ſuper omnia ſtagna Iudææ, virgam Moyſi imperãtem, vt funditus proſciſſum, & pari vtrinque ſtupore diſcriminis fixum, ſicco populũ pede, inteſtino itinere tranſmitteret, rurſúſque ſub eiuſdem virgæ nutu redeunte natura, Ægyptium exercitum vndarum cõcordia obrueret: in quod opus & Auſtri ſeruierunt. Lege ex ſorte familiæ dirimendæ in tranſitu eius Iordanis machæram fuiſſe, cuius impetum atq; decurſum planè & Ieſus docuerat prophetis tranſmeantibus ſtare. Quid ad hæc? Si tuus Chriſtus eſt, non erit potentior famulis creatoris. Sed his ſolis exemplis vſus eſſem, ſi non etiã prædicatio marinæ iſtius expeditionis Chriſtum anteceſſiſſet. Nam cum transfretat, pſalmus expungitur? Dominus, inquit, ſuper aquas multas. Cum vndas freti diſcutit, Abacuc adimpletur: diſpergens, inquit, aquas itinere. Cum ad minas eius eliditur mare, Naum quoque abſoluitur: comminans, inquit, mari & arefaciens illud, vtique cum ventis quibus inquietabatur. Vnde vis meũ vindicem Chriſtum, dę exem-

plis an de prophetis creatoris? Age nunc qui militarem & armatum bellatorem prædicari putas, non figuratè nec allegoricè, qui bellum ſpiritale aduerſus ſpiritales hoſtes, ſpiritali militia, & ſpiritalibus armis, ſpiritaliter debellaturus eſſet: cum inuenis in vno homine multitudinem dæmonũ, legionem ſe profeſſam, vtique ſpiritalem, diſce & Chriſtum expugnatorem ſpiritalium hoſtium, ſpiritaliter armatum, & ſpiritaliter bellicoſum intelligendum: atque ita ipſum eſſe, qui cũ legione quoque dęmonũ erat dimicaturus: vt & de hoc bello pſalmus poſſit videri pronunciaſſe: Dominus validus, dominus potens in bello. Nam cum vltimo hoſte morte præliatus, per trophæum Crucis triumphauit. Cuius autem dei filium Ieſum legio teſtata eſt? Sine dubio cuius tormenta & abyſſum nouerant & timebãt. nec enim videntur poſſe ignoraſſe adhuc quod noui & ignoti dei virtus operaretur in terris: quia veriſimile nõ eſt creatorem ignoraſſe. Si enim alium ſupra ſe deum ignorauerat aliquando, tamen iam infra cælum ſuum agentem, vtique compererat: quod autem dominus comperiſſet, iam & vniuerſæ familiæ innotuiſſet in eodem mundo & intra eundem ambitum cæli quo peregrina diuinitas conuerſaretur. In quantum ergo & creator ſciſſet eam, & ſubſtantiæ eius, ſi fuiſſet: in tantum quia nulla fuit, non alium dæmones ſciebãt quàm dei ſui Chriſtum. Non depetunt ab alio, quod meminiſſent petendum ſibi à creatore veniã ſcilicet abyſſi creatoris. Denique impetrauerunt, quo merito? Quia mentiti erant,
31 quia ſæui dei filium eum fecerant? Et qualis erit qui mentitos iuuabat, qui infamantes ſuſtinebat? Sed enim quia mentiti non erant, quia deum abyſſi & ſuum cognouerant, ita eum ſe & ipſe confirmauit, quem cognouerunt dæmones Ieſum iudicem & vltoris Dei filium. Ecce aliquid & de illis puſillitatibus & infirmitatibus creatoris in Chriſto. Ignorantiam enim & ego aſſcribere ei volo. Permittite mihi aduerſus hæreticum. Tangitur à fœmina quæ ſanguine fluitabat, & neſciuit à qua. Quis me, inquit, tetigit? Etiam excuſantibus diſcipulis, perſeuerat in ignorantiæ voce. Tetigit me aliquis. ídque de argumento affirmat. Senſi enim virtutem ex me profectam. Quid dicit

dicit hęreticus? Sciebátne personam? Et cur quasi ignorãs loquebatur? Vt confessionem certè prouocaret, vt timorẽ probaret. Sic & Adam aliquando quæsierat, quasi ignorans, Adam vbi es? Habes & creatorem cum Christo excusatum, & Christum creatori adæquatum. Sed & hoc, qui aduersarius legis, vt quia lex à contactu fœminæ sanguinantis summouet, idcirco gestierit non tantum contactum eius admittere, sed etiã sanitatem donare: O deũ non natura beneficum, sed ęmulatione. At enim si fidem mulieris inuenimus ita meruisse, cum dicit: Fides tua te saluam fecit, quis es vt æmulationem legis interpreteris in isto facto, quod ipse dominus ex fidei remuneratione æditum ostendit? Sed hanc vis mulieris fidem constituere, qua contempserat legem. Et cui credibile, vt mulier 32
nullius adhuc dei conscia, nullius adhuc nouæ legis initiata, legem irrũperet, eam cui adhuc tenebatur? Qua denique fide irrupit? in quem deum credens, quem spernẽs? Creatorem? Certe enim ex fide tetigit. Si ex fide creatoris, quæ alium deum ignorabat, & quomodo legem eius irrupit? Tam enim irrupit, si irrupit, quàm ex fide creatoris. Quomodo enim vtrunque conueniet, vt & irruperit, & ex fide eam irruperit, propter quam irrupisse non debuit? Dicam: fides hæc fuit primo, qua deum suum confidebat misericordiam malle quàm ipsum sacrificium, qua eum deum certa erat operari in Christo, qua sic eum tetigit, non vt hominem sanctum, nec vt prophetam, quem contaminabilem pro humana substantia sciret: sed vt ipsum deum, quem nulla spurcitia pollui posse præsumpserat. Itaque non temere interpretata est sibi legem, ea contaminari significantem, quæ essent contaminabilia: non deum, quem in Christo confidebat. Sed & illud recogitauit, ordinarium & solennem menstrui vel partualis sanguinis fluxum in lege taxari, qui veniat ex officio naturę, non ex vitio valetudinis. Illa autem ex vitio valetudinis redundabat, cui non modum temporis, sed diuinæ misericordiæ auxilium necessarium sciebat. Atque ita potest videri legem non irrupisse, sed distinxisse. Hæc erit fides, quæ contulerat etiam intellectũ. Nisi credideritis, inquit, non intelligetis. Hanc fidem probans Christus eius fœ-

minæ, quæ ſolum credebat creatorem, eius fidei ſe deum reſpondit, quam probauit. Nec illud omittam, quod dum tangitur veſtimentum eius, vtique corpori non phantaſmati inditum, corpus quoque demonſtrabatur: non quaſi iam de hoc retractemus, ſed quia ad præſentem conſpirat quæſtionem. Si enim non erat veritas corporis, phantaſma vtique contaminari, quâ res vacua, nõ poſſet. Qui ergo non poteſt contaminari prę inanitate ſubſtantiæ, quomodo voluiſſet? Vt æmulus legis mentiebatur, qui non vere polluebatur. Dimittit diſcipulos ad prædicandum dei regnum. Nunquid vel hic ædidit, cuius prohibet eos victui aut veſtitui quid in viam ferre. Quis hoc mãdaſſet, niſi qui & coruos alit, & flores agri veſtit? Qui boui quoque terẽti libertatem oris ad veniam pabuli ex opere ſummouẽdi ante præcepit: quia dignus operarius mercede ſua. Hæc Marcion deleat, dum ſenſui ſalua ſint. At cũ iubet puluerem excutere de pedibus, in eos à quibus excepti non fuiſſent, & hoc in teſtimonium mandat
Teſtari. fieri: nemo teſtatur quod non iudicio deſtinatur: inhumanitatem qui in teſtationem redigi iubet, iudicem cõminatur. Nullum deum nouum à Chriſto probatum illa etiam opinio omnium declarauit, quia Chriſtum Ieſum, alij Ioannem, alij Heliam, alij vnũ aliquem ex veteribus prophetis Herodi aſſeuerabant. Ex quibus quicunq; fuiſſet, non vtique ob hoc eſt ſuſcitatus, vt alium deum poſt reſurrectionem prædicaret. Paſcit populũ in ſolitudine,
33 de priſtino ſcilicet more. Aut ſi non eadem & maieſtas, ergo iam minor eſt creatore, qui non vno die, ſed annis quadraginta: nec de inferioribus materiis panis & piſcis, ſed de manna cæleſti: nec quinque circiter, ſed ſexcenta milia hominũ protelauit. Adeo autem ea fuit maieſtas, vt & pabuli exiguitatem non tantum ſufficere, verum etiam exuberare, de priſtino voluerit exemplo. Sic enim & in tempore famis ſub Helia viduæ Sareptenſi modica & ſupremà alimenta ex prophetæ benedictione per totum famis tempus redundauerant. Habes tertiam Baſiliarum, ſi & quartam reſoluas, inuenies totum hunc ordinem Chriſti circa illum dei hominem, qui oblatos ſibi viginti hordeaceos panes cum populo diſtribui iuſſiſſet,
&

& minister eius proinde comparata multitudine & pabuli mediocritate, respondisset, quid ego hoc dem inspectum centum milibus hominum? Da, inquit, & manducabunt: quoniam hoc dicit dominus: mãducabunt & relinquent reliquias secũdum dictum domini. ô Christum & in nouis veterem. Hæc itaque qui viderat Petrus, & cũ pristinis compararat, & non tantum retro facta, sed & in futurum iam tunc prophetantia recognouerat, interroganti domino, quis nam illis videretur, cum pro omnibus responderet: Tu es Christus: non potest non eum sensisse Christum, nisi quem nouerat in scripturis, quem iam recensebat in factis. Hoc & ipse confirmat vsque adhuc patiens, imò & silentium indicens. Si enim Petrus quidem non poterat alium eum confiteri, quàm creatoris, ille autem præcepit, ne cui hoc dicerent, vtique id noluit prouulgari quod Petrus senserat. Imò, inquis, quia non rectè senserat, noluit mendacium disseminari. Sed aliam silentij causam edixit, quia oporteret filium hominis multa pati, & reprobari à presbyteris & scribis & sacerdotibus, & interfici, & post tertium diem resurgere. Quæ cum prædicata sint, & ipsa in Christum creatoris, sicut suis locis implebimus: sic quoque ipsum se ostendit esse, in quem prædicabantur. Certè & si non essent prędicata, eam causam indicti silentij protulit, quæ non Petri errorem demonstraret, sed obeundarum passionum necessitatem. Qui voluerit, inquit, animam suam saluam facere, perdet illam: & qui perdiderit eam propter me, saluam faciet eam. Certè filius hominis hanc sententiã emisit. Perspice igitur & tu cum rege Babylonio, fornacem eius ardentem, & inuenies illic tanquam filium hominis (nondum enim verè erat, nõdum scilicet natus ex homine) iam tunc istos exitus constituentem. Saluas facit animas trium frattum, qui eas pro deo perdere conspirauerant: Chaldæorum vero perdidit, quas illi per idololatriã saluas facere maluerãt. Quæ est ista noua doctrina, cuius vetera documenta sunt? Quãquam & prædicationes martyriorum tam futurorum, quàm à deo mercedem relaturorum decucurrerunt. Vide inquit Esaias, quomodo perit iustus, & nemo excipit corde. Et viri iusti auferuntur,

& nemo considerat. Quando magis hoc fit, quàm in per-
34 secutione sanctorum eius? Vtique nõ simplex, nec de naturæ lege communis, sed illa insignis & pro fide militaris: in qua qui animam suam propter deum perdit, seruat illam: vt & hic tamen iudicem cognoscas, qui malum animæ lucrum perditione eius, & bonum animæ detrimentum, salute eius remuneratur. Sed & zelotem deum exhibet, malum malo reddentem. Qui confusus, inquit, me fuerit, & ego confundar eius. Quando nec cõfusionis materia conueniat, nisi meo Christo: cuius ordo magis pudendus, vt etiam hæreticorum conuiciis pateat, omnem natiuitatis & educationis fœditatem, & ipsius etiam carnis indignitatem, quanta amaritudine possunt perorantibus. Cæterum quomodo ille erit obnoxius confusionis, qui eam non capit? nõ vulua licet virginis tamen fœminæ, coagulatus etsi non semine, tamen ex lege substantię corporalis, ex fœminæ humore: non caro habitus ante formam: non pecus dictus post figuram: non decem mẽsium cruciatu deliberatus: non subita dolorum cõcussione cum tãti temporis cœno per corporis cloacam effusus ad terram: nec statim lucẽ lachrymis auspicatus & primo retinaculi sui vulnere, nec multũ ablutus: nec sale & melle medicatus: nec pannis iam sepulturæ inuolucrum initiatus: nec exinde per immundicias inter sinus volutatus, molestus vberibus, diu infans, vix puer, tarde homo: sed de cælo expositus, semel grãdis, semel totus, statim Christus, spiritus, & virtus, & deus tantum. Cæterum vt non verus, qui non videbatur, ita nec de crucis maledicto erubescendus, cuius carebat veritate carens corpore. Nõ poterat itaque dixisse: Qui mei confusus fuerit. Noster hoc debuit pronuntiasse, minoratus à patre modico citra angelos: vermis, & non homo, ignominia hominis, & nullificamen populi: quatenus ita voluit, vt liuore eius sanaremur: vt dedecore eius salus nostra costaret. Et merito se pro suo homine deposuit, pro imagine & similitudine sua, non aliena: vt quoniam homo non erubuerat lapidem & lignum adorans, eadem constantia non confusus de Christo, pro impudentia idololatriæ, satis deo faceret per impudẽtiam fidei. Quid horum Christo tuo compe-
tit

tit Marcion ad meritum confuſionis? Planè pudere te debet, quod illum ipſe finxiſti. Nam & hoc vel maxime erubeſcere debuiſti, quod illũ cũ Moyſe & Helia in ſeceſſu montis conſpici pateris, quorum deſtructor aduenerat. Hoc ſcilicet intelligi voluit vox illa de cælo: Hiç eſt filius meus dilectus, hunc audite: id eſt, nõ Moyſen iam & Heliam. Ergo ſufficiebat vox ſola ſine oſtentatione Moyſi & Heliæ Definiendo enim quem audirent, quoſcunque alios vetuiſſet audiri. Aut nunquid Eſaiam & Hieremiã, cæteróſque quos non oſtendit, permiſit audiri, ſi vetuit quos oſtendit? Nunc & ſi præſentia illorum fuit neceſſaria, non vtique in colloquio oſtẽderentur, quod familiaritatis indicium eſt: nec in conſortio claritatis, quod dignationis & gratiæ exemplum eſt: ſed & in ſordibus aliquibus, quod deſtructionis argumẽtum eſt, imò in tenebris creatoris, quibus diſcutiendis erat miſſus. longe etiã diſcreti à claritate Chriſti, qui voces & literas ipſas eorũ, ab euangelio ſuo erat ſeparaturus. Sic inalienos demonſtrat illos, dum ſecum habet. Sic relinquẽdos docet, quos ſibi iungit. Sic deſtruit, quos de radiis ſuis extruit. Quid faceret Chriſtus ipſorum? Credo ſecundum peruerſitatẽ, tales eos reuelaſſet, quales Chriſtus Marcionis debuiſſet: aut quoſcunque alios ſecum, quàm prophetas ſuos. Sed quid tam Chriſtus creatoris, quàm ſecum oſtendere prędicatores ſuos? cum illis videri quibus in reuelationibus erat viſus: cum illis loqui, qui eum fuerant locuti: cum eis gloriam ſuam communicare, à quibus dominus gloriæ nuncupabatur, cum principalibus ſuis: quorum alter populi informator aliquando, alter reformator quãdoque: alter initiator veteris teſtamenti, alter conſumator noui? Igitur & Petrus meritum contuberniũ Chriſti ſui agnoſcens indiuiduitate eius ſuggerit cõſilium: bonum eſt nos hic eſſe. bonum planè, vbi Moyſes ſcilicet & Helias. Et faciamus hic tria tabernacula. Vnum tibi, & Moyſi vnũ, & Heliæ vnum. Sed neſciẽs quid diceret Quomodo neſciens? vtrúmne ſimplici errore, an ratione, quam defendimus in cauſa nouæ prophetiæ, gratiæ, eſtaſin, id eſt amentiam conuenire? In ſpiritum enim homo conſtitutus, præſertim cum gloriam dei conſpicit, vel cum

per ipſum deus loquitur, neceſſe eſt excidat ſenſu, obumbratus ſcilicet virtute diuina, de quo inter nos & Pſychicos quęſtio eſt. Interim facile eſt amentiam Petri probare. Quomodo enim Moyſen & Heliam cognouiſſet niſi in ſpiritu? Nec enim imagines eorum vel ſtatuas populus habuiſſet & ſimilitudines lege prohibente, niſi quia in ſpiritu viderat: & ita quod dixiſſet in ſpiritu, non in ſenſu conſtitutus, ſcire non poterat. Cæterum ſi ſic neſcit quaſi errans, eo quod putaret illorum eſſe Chriſtum, ergo iam conſtat & ſupra Petrum interrogatum à Chriſto quem ſe exiſtimarent, vt de creatoris dixiſſe, Tu es Chriſtus: quia ſi tũc alterius dei illum cognouiſſet, hic quoque non erraſſet. Quod ſi ideo & hic errauit, quia & ſupra, ergo certus es in illum diem quoque nullam nouam diuinitatem à Chriſto reuelatam, & vſque adhuc nõ erraſſe Petrum, Chriſto vſque adhuc nihil eiuſmodi reuelante: & tamdiu non alterius deputandum Chriſtum,
36 quàm creatoris, cuius omnem & hic ordinem expreſſit. Tres de diſcentibus arbitros futuræ viſionis & vocis aſſumit: & hoc creatoris eſt, In tribus, inquit, teſtibus ſtabit omne verbum. In mõtem ſecedit: agnoſco formã loci. Nam & priſtinum populum apud montem & viſione & voce ſua creator initiarat. Oportebat in eo ſuggeſtu conſignari nouum teſtamentum, in quo conſcriptum vetus fuerat. Sub eodem etiam ambitu nubis, quam nemo dubitauit de aëre creatoris conglobatam, niſi & nubes ſuas illò deduxerat, quia & ipſe per cęlum creatoris viam ruperat: aut proinde & nubilo creatoris precariò vſus eſt. Itaque nec nunc muta nubes fuit, ſed vox ſolita de cælo, & patris nouum teſtimonium ſuper filio: atque in primo pſalm. Filius meus es tu: ego hodie genui te. De quo & per Eſaiam: Quis deum metuens, audiat vocem filij eius? Itaque iam repræſentans eum, Hic eſt filius meus, Vtique ſubauditur quem repromiſi. Si enim repromiſit aliquando, & poſtea dicit, Hic eſt: eius eſt exhibentis voce vti in demonſtratione promiſſi qui aliquando promiſit, non eius cui poſſit reſponderi: ipſe enim tu qui es qui dicas, Hic eſt filius meus, de quo non magis præmiſiſti, quàm teipſum quod prius erat reuelaſti? Hunc igitur au-

dite

dite,quem ab initio edixerat audiendum in nomine prophetę,quoniam & prophetes existimari habebat à populo, Prophetam,inquit Moyses, suscitabit vobis deus ex filiis vestris,secundum carnalem scilicet sensum: tanquam me audietis illum. Omnis autem qui illum non audierit, exterminabitur anima eius de populo suo. Sic & Esaias: Quis in vobis metuens,exaudiat vocem filij eius. Quam & ipse pater commendaturus erat. Sistens enim inquit verba filij sui,dicendo scilicet,hic est filius meus dilectus, hunc audite. Itaque & si facta translatio sit auditionis à Moyse & Helia in Christo, sed non vt ab alio deo,nec ad alium Christum,sed à Creatore in Christum eius secundum decessionem veteris, & successionem noui testamenti. Non legatus,inquit Esaias, nec nuncius, sed ipse deus saluos eos faciet, ipse iam prædicans & implens legem & prophetas. Tradidit igitur pater filio discipulos nouos,ostensis prius cum illo Moyse & Helia in claritatis prærogatiua,atque ita dimissis, quasi iam & officio & honore dispunctis, vt hoc ipsum confirmaretur propter Marcionem,societatem esse etiam claritatis Christi cum Moyse & Helia. Totum autem habitū visionis istius habemus etiā apud Abacuc, vbi spiritus ex persona interdū Apostolorū, Domine audiui auditū tuū & extimui. Quē magis quàm vocis cælestis illius, Hic est filius meus dilectus hunc audite? Consideraui operam tuam, excidi mente. Quanto magis quàm cum visa claritate eius, nesciit quid diceret Petrus? In medio duorum animaliū cognosceris, Moysi & Heliæ. De quibus & Zacharias vidit in figura duarum olearum,& duorum ramulorum oleæ. Nā hi sunt de quibus dictum est, Illi duo filij opimitatis assistunt domino vniuersæ terræ. Et rursum idem Abacuc: Operuit cælos virtus, vtique nubilo illo: & splendor eius vt lux erit: vtique qua etiam vestitus eius refulsit. Et si cō- 37
memoremur promissionis Moysi, hic inuenietur expuncta. Cum enim desideraSSet conspectum domini Moyses dicēs, Si ergo inueni gratiam coram te, manifesta te mihi, vt cognoscenter videam te, eum conspectum desiderans in quo hominem esset acturus, quod Propheta sciebat: cæterum dei faciem, iam audierat: nemo homo vide-

Decesßio veteris testamēti, Succesßio noui.

bit me & viuet. Et hunc, inquit, sermonem quem dixisti
Gen. 33. faciam tibi. Et rursus Moyses: Ostende mihi gloriam tuã.
Et dominus similiter de futuro: Ego præcedam in gloria
mea. Et reliqua. Et in nouissimo, & tunc videbis posteriora mea, non lumbos nec suras, sed quam desiderauerat gloriam in posterioribus temporibus reuelandam, in qua facie ad faciem visibilem se ei repromiserat, etiam ad
Num. 12. Aaronem dicens, Et si fuerit Prophetes in vobis, in visione cognoscar illi, & in visione loquar ad eum, non quomodo ad Moysen, os ad os loquar ad eum: in specie vtique hominis quam erat gestaturus, non in ænigmate. Nã & si Marcion noluit eum colloquentem domino ostensum, sed stantem tamen & stans os ad os stabat, & faciem ad faciem, cum illo, inquit, non extra illum, in gloriam ipsius nedum in conspectu. De qua gloria non aliter illustratus discessit à Christo, quàm solebat à creatore: proinde tunc oculos percutere filiorum Israëlis, quemadmodum & nunc excæcati Marcionis, qui hoc quoque argumentum aduersus se facere nõ vidit. Suscipio in me personam Israëlis. Stet Christus Marcionis & exclamet: O genitura incredula, quousque ero apud vos? quousque sustinebo vos? Statim à me audire debebit, Quisquis es ἐπερχόμενε, prius ede qui sis, & à quo venias, & quod in nobis tibi ius. vsque adhuc creatoris est totum apud te. Planè si ab illo venis, & illi agis, admittimus increpationem. Si vero ab alio, dicas velim quid nobis vnquam de tuo commisisti, quod credere debuissemus, vt exprobres incredulitatem, qui nec teipsum aliquãdo nobis reuelasti? Quàm olim apud nos agere cœpisti, vt tempus queraris? In quibus nos sustinuisti, vt patientiam imputes? Asinus de Æsopi puteo modo venis, & iam exclamas. Suscipio adhuc & personam discipulorũ in quos insiliit, O Natio incredula quàm diu ero vobiscũ, quàm diu vos sustinebo? Hanc eruptionem eius vtique hoc modo iustissime repercuterem, Quisquis es ἐπερχόμενε, prius ede qui sis, à quo venias, quod tibi ius sit in nobis? Vsq; adhuc puto creatoris es, & ideo secuti sumus recognoscẽtes omnia illius in te. Quod si ab illo venis, admittimus increpationẽ. Si vero alij agis, oro te, dicas quid nobis aliquando commi-

Hoc est, superuentitius, deũ Marcionis intelligit.

cōmiſiſti dūtaxat de tuo, quod iā credidiſſe debuiſſemus, vt exprobres incredulitatem, qui nec autorem tuum vſque adhuc edis. Quàm olim autem apud nos agere cœpiſti? vt tempus quoque opponas. In quibus autem nos ſuſtinuiſti? vt & patientiam iactes. Aſinus de Æſopi puteo, modo huc apparuit, & iam exclamat. Quis non ita iniuſtitiam increpationis retudiſſet, ſi eius eum credidiſſet, qui nondum queri debuiſſet? niſi quod nec ille eos inſiliſſet, ſi non olim apud illos in lege, in prophetis, in virtutibus & beneficijs diuerſatus, incredulos ſemper fuiſſet expertus. Sed ecce Chriſtus diligit paruulos, taleis eſſe docens debere qui ſemper maiores velint eſſe. Creator autem vrſos pueris immiſit, vlciſcens Heliſeum prophetem, conuicia ab eis paſſum. Satis impudens Antitheſis, cum tam diuerſa committit, paruulos & pueros: innocentem adhuc ætatem, & iudicij iam capacem, quæ conuiciari poterat, ne dicam blaſphemare. Quia ergo iuſtus deus, nec pueris impijs pepercit, exigens maiori ætati honorem & vtique magis à minore. Quâ vero bonus adeo diligit paruulos, vt apud Ægyptum benefecerit obſtetricibus protegentibus partus Hebræos periclitantes édicto Pharaonis. Ita & hæc affectio Chriſti, cum creatore eſt. Iam nunc deus Marcionis qui connubium auerſatur, quomodo videri poteſt paruulorum dilector, quorum tota cauſa connubium eſt? Qui ſemen odit, fructum quoque execretur neceſſe eſt. Næ ille ſæuior habendus Ægyptio rege. Nam Pharao educari non ſinebat infantes. Iſte nec naſci, auferens vitam illis etiam decem menſium in vtero. At enim quanto credibilius, vt eius deputetur affectio in paruulos, qui benedicendo connubium in propagationem generis humani, ipſum quoque fructum connubij benedicendo promiſit, qui de infantia primus eſt. Repræſentat creator ignium plagam Helia poſtulante in illo pſeudopropheta. Agnoſco iudicis ſeueritatem, è contrario Chriſti eandem animaduerſionem deſtinantis diſcipulos ſuper illum viculum Samaritarum. Agnoſcat & hæreticus ab eodem ſeueriſſimo iudice promitti hanc Chriſti lenitatem, Non contendet, inquit, nec vox eius in platea audietur. Harundinem quaſ- *Fructus connubij.*

ſatam non cõminuet, & linum fumigans non extinguet. Talis vtique multo magis homines nõ erat crematurus. Nam & tunc ad Heliam, non in igni, inquit, dominus, ſed in ſpiritu mitti. At enim humaniſſimus deus cur recuſat eum, qui ſe tam indiniduum illi comitem offert? Si quia ſuperbè vel ex hypocriſi dixerat, ſequar te quocunque ieris, ergo aut ſuperbiã aut hypocriſin recuſandam iudicando, iudicem geſſit. Et vtique damnauit, quem recuſauit, non ſecuturum ſcilicet ſalutem. Nam ſicut ad ſalutem vocat quem non recuſat, vel etiam quem vltro vocat, ita in perditionem damnat quem recuſat. Illi autem cauſato patris ſepulturam cum reſpondet, Sine, mortui ſepeliant mortuos ſuos, tu autem vade & annuncia regnum dei: vtramque legem creatoris manifeſtè confirmauit, & de ſacerdotio in Leuitico prohibentem ſacerdotes ſupremis etiam parẽtum intereſſe: Super omnem, inquit, animam defunctam ſacerdos non introibit, & ſuper patrem ſuum non contaminabitur: Et de deuotione in Arithmis. Nam & illic qui ſe deo vouerit, inter cætera iubet, ne ſuper vllam animam introëat defunctam, ne ſuper patris quidem, aut matris, aut fratris. Puto autem & deuotioni & ſacerdotio deſtinabat, quem prædicando regno dei imbuerat. Aut ſi non ita eſt, ſatis impius pronunciandus, qui nulla ratione legis intercedente, ſepulturas parentum deſpici à filijs imperabat. Cum vero & tertium illum, prius ſuis valedicere parentem, prohibet retro reſpectare, ſectam creatoris exequitur. Hoc & ille noluerat feciſſe quos ex Sodomis liberarat. Allegit & alios ſeptuaginta Apoſtolos ſuper duodecim. Quò enim XII. ſecundum totidem fontes in Elim, ſi non & ſeptuaginta ſecundum totidem arbuſta palmarum? Antitheſeis
38 plurimum cauſarum diuerſitas fecit nõ poteſtatum. Sed qui diuerſitatem cauſarum non reſpexit, facile eam poteſtatum exiſtimauit. Profectionem filiorũ Iſraëlis, creator, etiam illis ſpolijs aureorum & argenteorum vaſculorum, & veſtium, præter oneribus cõſpartionum offarcinatam eduxit ex Ægypto: Chriſtus autem nec virgam diſcipulis in viam ferre præſcripſit. Illi enim in ſolitudinem promouebantur, hi autem in ciuitates mittebantur.

Conſidera

Considera causarum offerenriam, & intelliges vnam & eandem potestatem, quæ secundum penuriam & copiam expeditionem suorum disposuit, proinde per ciuitates abundaturam circuiens sicut & egituram per solitudinem struxerat. Etiam calciamenta portare vetuit illos. Ipse enim erat sub quo nec in solitudine per tot annos populus calciamenta detriuerat. Neminem, inquit, in via salutaueritis. ô Christum destructorem prophetarum, à quibus hoc quoque accepit. Helisæus, cum Giezin puerum suum mitteret in viam ad filium Sunamitidis resuscitãdum de morte, puto sic ei præcepit: Accinge lumbos tuos, & sume bacillum meum in manum, & vade: quemcunque conueneris in via, ne benedixeris eum, id est ne salutaueris. Et qui te benedixerit, ne responderis ei: id est ne resalutaueris. Quæ est enim inter vias benedictio, nisi ex occursu mutua salutatio? Sic & Dominus, Vt in quam introissent domum, pacem ei dicere: exemplo eodem est. Mandauit enim & hoc Helisæus, cum introisset ad Sunamitin, diceret ei: Pax viro tuo, pax filio. Hæc erunt potius nostræ Antitheses, quæ comparant, non quæ separant Christum. Dignus autem operarius mercede sua, quis magis pronunciarit, quàm deus iudex? Quia & hoc ipsum iudicare est, dignum facere mercede operarium. Nulla retributio non ex iudicatione constitit. Iam nunc & hic lex consignatur creatoris, etiã boues operantes dignos operarios mercede iudicantis. Boui, inquit, terenti os non colligabis. Quis tam præstãs in homines, nisi qui & in pecudes? 39
Quod si & Christus dignos pronunciat mercede operarios, excusauit præceptum illud creatoris de vasis aureis & argenteis Ægyptiorum auferendis. Qui enim villas & vrbes operati fuerint Ægyptijs, digni vtiq; operarij mercede, non ad fraudem sunt instincti, sed ad mercedis compensationem, quam aliâs à dominatoribus exigere non poterant. Regnũ dei neque nouum, neque inauditum sic quoque confirmauit, dum illud iubet annunciari appropinquasse. Quod enim longe fuerit aliquando, id potest dici appropinquasse: si autem nunquam retro fuisset, antequã appropinquasset, nec dici potuisset appropinquasse, quod nunquam longe fuisset. Omne quod nouum &

incognitum eſt, ſubitum eſt. Omne quod ſubitum eſt, cum annunciatur, tunc primum ſpem inducens, tunc primum accepit tempus. Cæterum nec retro tardaſſe poterit, quàm diu non annunciabatur: nec ex quo annunciari cœperit, appropinquaſſe. Etiã adiicit, vt eis qui illos non recepiſſent, dicerent: Scitote tamen appropinquaſſe regnum dei: ſi hoc non & cõminationis gratia mandat, vaniſſimè mandat. Quid enim ad illos ſi appropinquaret regnum, niſi quia cum iudicio appropinquat, in ſalutem ſcilicet eorum, qui annũciationem eius recepiſſent. Quo modo, ſi comminatio non poteſt ſine executione, habes deum executorem in comminatore, & iudicẽ in vtroque. Sic & puluerem iubet excuti in illos, in teſtificationem & adhærentiam terræ eorum, nedum communicationis reliquæ. Si enim inhumanitas & inhoſpitalitas nullam ab eo relatutæ ſunt vltionem; cui rei præmittit teſtificationem, minas vtique portendentẽ? Porrò cum etiam creator in Deuteronomio Ammonitas & Moabitas prohibeat recipi in eccleſiam, quod populum Ægypto profectum inhumanè & inhoſpitaliter copijs defraudaſſent: ergo in Chriſtum inde manaſſe cõſtabit communicationis interdictum, vbi habet formam. Qui vos ſpernit, me ſpernit. Hoc & Moyſi creator: Non te cõtempſerunt, ſed me. Tam enim Apoſtolus Moyſes, quã & Apoſtoli Prophetæ. Æquanda erit autoritas vtriuſque officij, ab vno eodémque domino Apoſtolorum & prophetarum. Quis nunc dabit poteſtatem calcandi ſuper colubros & ſcorpios. Vtrúmne omnium animalium dominus, an nec vnius lacertæ deus? Sed bene quod creator hanc poteſtatem etiam paruulis puerulis per Eſaiam repromiſit, coniicere manum in cauernam aſpidum, & in cubile natorum aſpidum, nec omnino lædi. Et vtique ſcimus (ſalua ſimplicitate ſcripturæ: nam nec & ipſæ beſtiæ nocere poterunt, vbi fides fuerit) figuratè ſcorpios & colubros portendi ſpiritalia malitiæ, quorum ipſe quoque princeps in ſerpentis, & draconis, & eminentiſſimæ cuiuſque beſtiæ nomine deputetur penes creatorem, largitum hanc poteſtatem priori Chriſto ſuo, ſicut nonageſimus pſalmus ad eum: Super aſpidem & baſilis cum incedes, & conculcabis

cabis leonem & draconem. Sicut etiam Esaias: Illa die *Esa.27.a*
superducet dominus deus machæram sanctam, magnam
& fortem, Christum scilicet suum, in draconem illum colubrum
magnũ & tortuosum, & interficiet eum illa die.
Sed cum idem via munda & via sancta vocabitur, & non *Esa.35.d*
transibit illic immundum, nec erit illic via immunda: qui
autem dispersi erunt, vadent in ea, & non errabunt: & nõ
erit iam illic leo, nec ex bestijs pessimis quicquam ascendet
in eam, nec inuenietur illic: cum viam fides demonstret,
per quam ad deum perueniemus, iam tunc eidẽ viç,
id est fidei hanc euocationem & subiectionem bestiarum
pollicetur. Denique & tempora promissionis congruere
inuenias, si quæ antecedunt, legas. Inualescite manus dimissæ
& genua resoluta. Tunc patefient oculi cæcorum,
& aures exaudient surdorum. Tunc saliet claudus vt ceruus,
& clara erit lingua mutorum. Igitur vbi medicinarum
edidit beneficia, tunc & scorpios & serpentes sanctis
suis subdidit, ille scilicet qui hanc potestatem, vt & alijs
præstaret, prior acceperat à patre: & secundum ordinem
prædicationis exhibuit. Quis dominus cœli inuocabitur,
qui non prius factor ostẽditur? Gratias enim, inquit, ago,
& confiteor domine cœli, quod ea quæ erant abscondita
sapientibus & prudentibus, reuelaueris paruulis. Quæ
ista? & cuius? & à quo abscondita? & à quo reuelata? Si à
deo Marcionis abscondita & reuelata, qui omnino nihil
præmiserat in quo aliquid absconditum esse potuisset,
non prophetias, non parabolas, non visiones, non vlla rerum,
aut verborum, aut nominum argumenta, per allegorias
& figuras, vel ænigmatum nebulas obumbrata:
sed ipsam magnitudinem sui absconderat, quam cum
maxime per Christum reuelabat: satis inique. Quid enim
deliquerant sapiẽtes & prudentes, vt absconderetur
illis deus: ad quem cognoscendũ non suffecerat sapientia
atque prudentia illorũ, nulla via data ab ipso per aliquam
operũ prædicationem, vel vestigia, per quæ sapientes atq;
prudentes deducerentur. Quanquam & si in aliquo deliquissent
erga deum ignotum, pone nunc notum, non tamen
zeloten eum experiri debuissent, qui dissimilis creatoris
inducitur. Igitur si nec materias præmiserat, in

quibus aliquid occultasset: nec reos habuerat, à quibus occultasset: nec debuerat occultasse, etiã si habuisset: iam nec reuelator ipse erit, qui absconditor non fuit: ita nec dominus cœli, nec pater Christi, sed ille, in quem competunt omnia. Nam & abscõdit præmisso obscuritatis propheticæ instrumento cuius intellectum fides mereretur: nisi enim credideritis, non intelligetis: & reos habuit sapientes atque prudẽtes ex ipsis operibus tot ac tantis intelligibilem deum non requirẽtes, vel perperam in illum philosophantes, & ingenia hæreticis subministrantes: & nouissime zelotes est: denique olim hoc per Esaiam concionabatur, quod Christus gratulatur: Perdam sapientiam sapientium, & prudentiam prudentium zelabo. Sicut & alibi tam abscõdisse, quàm reuelaturum esse significat: Et dabo illis thesauros absconditos, inuisibiles aperiam illis. Et rursus: Quis alius disiiciet signa vẽtriloquorum, & diuinationes ex corde: auertens in posteriora sapientes, & cogitationes eorũ infatuans? Si autem & Christum suum illuminatorem Nationum designauit: posui te in lucem Nationum, interpretamur in nomine paruulorum, sensu scilicet retro paruas, & imprudentia infantes, iam verò & humilitate fidei pusillas: facilius vtique credemus eundẽ etiam paruulis reuelasse per Christum, qui & retro absconderit, & per Christum reuelationem repromiserit. aut si deus Marcionis ea quæ à creatore abscondita retro fuerant, patefecit: ergo iam creatori negocium gessit, res eius edisserens. Sed in destructionem, inquis, vti traduceret eas. Ergo illis traduxisse debuerat, quibus creator abscondidit, sapientibus & prudentibus.
40 Si enim benignitate faciebat, illis erat agnitio præstãda, quibus fuerat negata: non paruulis, quibus nihil creator inuiderat. Et tamen vsque adhuc, puto, probamus extructionem potius legis & prophetarum inueniri in Christo, quàm destructionem. Omnia sibi tradita dicit à patre. Credas, si creatoris est Christus, cuius omnia, quia nõ minori se tradidit omnia filio creator, quæ per eum condidit, per sermonẽ suum scilicet. Cæterum si ἐπερχόμενος ille: Quæ sunt omnia quæ illi à patre sunt tradita? Quæ sunt creatoris? Ergo bona sunt quæ pater filio tradidit: & bonus

Hoc est, superuentitius Deus Marcionis.

bonus iam creator, cuius omnia bona sunt: & ille iam nō bonus, qui in aliena bona inuasit, vt filio traderet, docens alieno abstinere. Certè mendicissimus, qui nec filium vnde ditaret habuit, nisi de alieno. Aut si nihil de creatoris traditum est ei à patre: & quomodo hominem creatoris sibi vendicat? Aut si solus homo ei traditus est, omnia homo non est. Scriptura autē omnium edicit traditionem filio factam. Sed & si omnia, ad hominum genera, id est ad omnes Nationes interpretaberis, & has filio tradidisse creatoris est. Dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ. Aut si habet & ipse aliqua sua, quæ omnia filio traderet, pariter cum homine creatoris, ostende vnum aliquem ex omnibus, in fidem, in exemplū: ne tam meritò non credam eius esse omnia, cuius nihil video, quàm meritò credam, etiam quæ non video eius esse, cuius sunt vniuersa quæ video. Sed nemo scit qui sit pater, nisi filius: & qui sit filius, nisi pater. Nemo enim scit patrem, nisi filius, & filiū nisi pater, & cuicunque filius reuelauerit. Atque ita Christus ignotum deum prædicauit. Hinc enim & alij hæretici fulciuntur, opponentes creatorem omnibus notum, & Israëli secundum familiaritatem, & Nationibus secundum naturam. Et quomodo ipse testatur nec Israëli cognitum se? Israël autem me non cognouit, & populus me non intellexit: nec Nationib[9]. Ecce enim nec de Nationibus, inquit, nemo: propter quod & illas stillicidium situlæ deputauit: & Sionem tanquam speculam in vinea dereliquit. Vide ergo an confirmatio sit propheticæ vocis & exprobrantis ignorantiam in deum humanam, quæ fuerit ad filium vsque. Nam & ideo subtexuit ab eo cognosci patrem, cui filius reuelauerit: quoniam ipse erat qui positus à patre illuminatio Nationum annunciabatur, vtique de deo illuminandarum: etiam Israëlis, vtique per agnitionē dei pleniorem. Ita non proficient argumēta in fidem dei alterius, quæ creatori competere possunt: quia quæ non competūt creatori, hæc poterunt in fidem proficere Dei alterius. Si & sequentia inspicias: Beati oculi qui vident quæ videtis: Dico enim vobis, quia prophetæ non viderunt quæ vos videtis: de superiori sensu descendūt: Adeò

neminem, vt decuit, deum cognouiſſe, quando nec prophetæ vidiſſent, quæ ſub Chriſto videbãtur. Nam ſi non meus eſſet Chriſtus, nec prophetarum hoc in loco mentionem collocaſſet. Quid enim mirum, ſi non viderant res dei ignoti, & tanto poſt æuo reuelati? Quæ autẽ fuiſſet felicitas eorum qui tunc videbant quæ alij meritò vidiſſe non poterant, ſi non erant conſecuti repræſentationem eorum, quæ nunquam prædicarant, niſi quoniam qui poterant vidiſſe, qui dei ſui res quas etiam prædicauerant non tamen viderãt? Hæc autem felicitas erit aliorum, qui videbant, quam alij tantum prædicauerant. Denique oſtendemus & iam oſtendimus ea viſa in Chriſto quæ fuerant prædicata: abſcondita tamen & ab ipſis prophetis, vt abſconderentur & à ſapientibus & à prudentibus ſeculi. In euangelio veritatis, legis doctor dominum aggreſſus quid faciens, inquit, vitam æternam cõſequar? In hæretico vita ſolummodo poſita eſt ſine æternæ mentione, vt doctor de ea vita videatur conſuluiſſe, quæ in lege promittitur à creatore longæua: & dominus, ideo illi ſecundum legem reſponſum dediſſe: Diliges dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & totis viribus tuis, quoniam de lege vitæ ſciſcitabatur. Sed ſciebat vtique legis doctor quo pacto vitam legalem cõſequi poſſet, vt non de ea interrogaſſet, cuius regulas etiã docebat. Sed quia & mortui iam ſuſcitabantur à Chriſto,
41 exuſcitatus ad ſpem æternæ vitæ, per exempla recidiuæ, ne plus aliquid obſeruationis exigeret ſublimior ſpei, idcirco cõſuluit de æternę vitę conſecutione. Itaque dominus vt nec ipſe alius, nec aliud nouum inferens præceptũ, quàm quod principaliter ad omnem ſalutem, & vtramque vitam facit, ipſum caput ei legis opponit omniſariam diligendi dominum deum ſuum. Denique ſi de vita longæua & ille conſuluit & Chriſtus reſpondit quæ ſit penes creatorem, non de æterna quæ ſit penes Marcionis deum, quomodo conſequitur æternam? Non vtique eodem modo quo & longæuam. Pro differentia enim mercedum, operarum quoque credenda diſtantia eſt. Ergo non ex dilectione Dei tui conſequetur vitam æternam Marcionites: ſicut longæuam dilector creatoris. Sed quale

Sublimior ſpei.

quale eſt,vt non magis diligendus ſit qui æternam pollicetur,ſi diligendus eſt qui longæuam repromittit? Ergo eiuſdem erit vtraque vita, cùm eadem eſt vtrique vitæ captanda diſciplina. Quod creator docet, id & Chriſto opus eſt diligi,vt prę̃ſtet,interueniente & hic illa præſcriptione,qua facilius apud eum debeāt credi maiora, apud quem minora præcedunt,quàm apud eum cui nullam de maioribus fidem aliqua minora præparauerunt. Viderit nunc ſi æternam noſtri addiderunt. Hoc mihi ſatis eſt, quod Chriſtus ille æternæ non longæ vitæ inuitator, de longæua conſultus quam deſtruebat, non ad æternam potius exhortatus eſt hominem quam inferebat. Quod, oro te,feciſſet Chriſtus creatoris,ſi qui creatori diligēdo, ædificauerat hominem,non erat creatoris? Credo negaſſet diligendum creatorem. Cùm in quodam loco oraſſet ad patrem illum ſuperiorem, ſatis impudētibus & temerariis oculis ſuſpiciens ad cœlū creatoris,à quo tam aſpero & ſæuo & grandine & fulmine potuiſſet elidi, ſicut & Hieruſalem ſuffigi ab eo potuit: aggreſſus eum ex diſcipulis quidam,Domine,inquit,doce nos orare,ſicut Ioannes diſcipulos ſuos docuit. Scilicet quia alium deum aliter exiſtimaret orandum. Hoc qui præſumpſerat, prius eſt probet alium deum æditū à Chriſto,nemo enim antè voluiſſet orare noſſe,quàm didiciſſet quem oraret.Igitur ſi didicerat,proba. Si nuſquam vſque adhuc probas,ſcito illum in creatorē formam orationis poſtulaſſe, in quem etiam diſcipuli Ioannis orabant. Sed quia & Ioannes nouum aliquem ordinem orationis induxerat, ideò hoc & à Chriſto diſcipulus eius expoſtulandum non immeritò præſumpſerat,vt & illi de proprio magiſtri ſui inſtituto, non alium, ſed aliter deum orarent. Proinde nec Chriſtus ante orationis notitiam diſcipulo contuliſſet,quàm dei ipſius. Ita & ipſe in eum docuit orationem quem diſcipulus vſque adhuc nouerat. Denique ſenſus orationis quem deū ſapiāt recognoſce. Cui dicam pater? Ei qui me omnino non fecit, à quo originem non traho, an ei qui me faciundo & inſtruendo generauit? A quo ſpiritum ſanctum poſtulem? à quo nec mundialis ſpiritus præſtatur? an à quo fiunt etiam angeli ſpiritus, cuius & in pri-

Præſcriptio.

Ioannes Baptiſta.

mordio ſpiritus ſuper aquas ferebatur? Eius regnũ optabo venire, quem nunquam regem gloriæ audiui? an in cuius manu etiam corda ſunt regum? Quis dabit mihi panem cottidianum? qui nec milium mihi condit, an qui etiam de cœlo panem angelorum cottidianum populo ſuo præſtitit? Quis mihi delicta dimittet? qui ea non iudicando non retinet: an qui ſi non dimiſerit retinebit vt iudicet? Quis non ſinet nos deduci in tentationem? quem poterit tentator non timere, an qui à primordio tentatorem angelum prædamnauit? Hoc ordine qui alij deo ſupplicat & non creatori, non orat illum, ſed infamat. Proinde à quo petam vt accipiam? Apud quem quæram vt inueniam? Ad quem pulſabo vt aperiatur mihi? Quis habet petenti dare: niſi cuius omnia? cuius ſum etiam ipſe qui peto. Quid autẽ perdidi apud deum illum, vt apud eum quæram & inueniam? Si ſapientiam atque prudentiam, has creator abſcondit, apud eum ergo quæram. Si ſalutem & vitam, & has apud creatorem. Nihil alibi quæretur vt inueniatur, quàm vbi latuit vt appareat. Sic nec aliorſum pulſabo, quàm vnde ſum fugatus. Denique ſi accipere, & inuenire, & admitti, laboris & inſtantiæ fructus eſt, illi qui petiit, & quæſiuit, & pulſauit, intellige hęc à creatore mandari & repromitti. Ille enim deus optimus, vltro veniens ad præſtandum non ſuo homini, nullum illi laborem, nec inſtãtiam indixiſſet. Iam enim non optimus ſi non vltro daret non petenti, & inuenire præſtaret non quærenti, & aperiret non pulſanti. Creator autem potuit indicere iſta per Chriſtum, vt quia delinquẽdo homo offenderat deum ſuum, laboraret, & inſtantia petendi acciperet, & quærendi inueniret, & pulſandi introiret. Sic & præmiſſa ſimilitudo nocturnum panis petitorem amicum facit non alienum, & ad amicum pulſantem non ad ignotum. Amicus autem etiam ſi offendit, magis creatoris eſt homo quàm dei Marcionis. Itaque ad eum pulſat, ad quem ius illi erat, cuius ianuam norat, quem habere panes ſciebat, cubãtem iam cum infantibus quos naſci voluerat. Etiam quod ſero pulſatur, creatoris eſt tempus. Illius & ſerum cuius ſeculum & ſeculi occaſus: ad deum autẽ nouum, nemo ſero pulſaſſet,

tantum

tantum quod lucescentẽ. Creator est, qui & ianuam olim Nationibus clauserit, quæ olim pulsabatur Iudæis: is & exurgit & dat, & si iam non quasi amico, nõ tamen quasi extraneo homini, sed quasi molesto, inquit. Molestum autem tam citò deus recens neminem pati potuit. Agnosce igitur & patrem, quem etiam appellas creatorẽ. Ipse est qui scit quid filij postulent. Nam & panem petentibus de cœlo dedit manna, & carnem desiderãtibus emisit ortygometram, non serpẽtem pro pisce, nec scorpium pro ouo. Illius autem erit non dare malum pro bono, cuius vtrumque sit. Cæterum deus Marcionis non habẽs scorpium, non poterat id se dicere non daturum, quod non habebat: sed ille qui habens & scorpium, non dat. Itaque & spiritum sanctum is dabit, apud quem est & non sanctus. Cùm surdum dæmonium expulisset, vt & in ista specie curationis Esaiæ occurrisset, in Belzebule dictus eiicere dæmonia: si ego, inquit, in Belzebule eiicio dæmonia, filij vestri in quo eiiciunt? hac voce quid magis portendit, quàm in eo eiicere se, in quo & filij eorum? In virtute scilicet creatoris. Nam si putas sic accipiendum, Si ego in Belzebule, filij vestri in quo? quasi illos suggillaret in Belzebule eiicientes, resistet tibi prior sensus, non posse Satanam diuidi aduersus semetipsum. Adeò nec illi in Belzebule eiiciebant, sed vt diximus in virtute creatoris, quam vt intelligi faceret, subiungit: Quod si ego in digito dei expello dæmonia, ergóne appropinquauit in vos regnum dei? Apud Pharaonem enim venefici illi adhibiti aduersus Moysen, virtutem creatoris digitum dei appellauerunt. Digitus dei est hoc, quod significarent etiam modicum, validissimum tamen. Hoc & Christus ostendens, commemorator non obliterator vetustatum, scilicet suarum, virtutem dei digitum Dei dixit, non alterius intelligendum quàm eius apud quem hoc erat appellata. Ergo & regnum ipsius appropinquauerat, cuius & virtus digitus vocabatur. Merito igitur applicuit ad parabolam fortis illius armati, quem validior alius oppressit, principem dæmoniorum quem Belzebulem & Satanam supra dixerat, significans digito dei oppressum, non creatorem ab alio deo subactum. Cæterum quomo-

Digitus dei.

do adhuc ſtaret regnum eius in ſuis terminis, & legibus & officiis, quem licet integro mundo vel ſic potuiſſet videri ſuperaſſe validior ille Deus Marcionis, ſi non ſecundum legem eius etiam Marcionitæ morerentur, in terram defluendo, ſæpe & à ſcorpio docti non eſſe ſuperatum creatorem. Exclamat mulier de turba, Beatum vterum qui illum portaſſet, & vbera quæ illum educaſſent: Et dominus, imò beati qui ſermonem dei audiunt & faciunt. Quia & retro ſic reiecerat matrem aut fratres, dum auditores & obſecutores Dei præfert. Nam nec hic mater aſſiſtebat illi. Adeò ne retro negauerat, vt ne tum cùm id rurſus audit: rurſus proinde felicitatẽ ab vtero & vberibus matris ſuæ tranſtulit in diſcipulos, à qua non tranſtuliſſet ſi eam non haberet. Alibi malo purgare quæ reprehendunt Marcionitæ in creatore. Hic enim ſufficit ſi ea in Chriſto reperiuntur. Ecce inæqualis & ipſe inconſtans, leuis, aliud docens aliud faciens: Iubet omni petenti dare, & ipſe ſignum petentibus non dat. Tanto æuo lu-
42 cem ſuam ab hominibus abſcondit: & negat lucernam abſtruendam, ſed confirmat ſuper candelabrum proponendam, vt omnibus luceat. Vetat remaledicere, multò magis vtique maledicere: & væ ingerit Phariſæis & doctoribus legis. Quis eſt tam ſimilis dei mei, Chriſtus niſi ipſius? Sæpe iam finximus nullo modo potuiſſe illum deſtructorem legis denotari, ſi alium deum promulgaſſet. Ideò & nunc Phariſæus qui illum vocaret ad prandium, retractabat penes ſe cur non prius tinctus eſſet quàm recubuiſſet ſecundum legem, qui deum legis circumferret. Ieſus autem etiam interpretatus eſt ei legem, dicens, illos calicis & catini exteriora emũdare, interiora autem ipſorum plena eſſe rapina & iniquitate, vt ſignificaret vaſculorum mundicias hominũ eſſe intelligendas apud deum. Quia & Phariſæus de homine non de calice illoto apud ſe tractauerat. Ideo exteriora, inquit, calicis lauatis, id eſt carnem: interiora autem veſtra non emũdatis, id eſt animam: adiiciens, Nónne qui exteriora fecit, id eſt carnem, & interiora fecit, id eſt animam? quo dicto apertè demonſtrauit, ad eundem deum pertinere mundicias hominis exterioris & interioris, cuius vterque ſit, præponentis

Tinctus, hoc eſt lotus.

nentis misericordiam non modo lauacro hominis, sed etiam sacrificio. Subiungit enim: Date quæ habetis eleemosynam,& omnia munda erunt vobis. Quod si & alius potest deus misericordiam mandasse, non tamen antequam cognitus. Porrò & hic apparet illos non de deo increpitos, sed de eius disciplina, à quo illis & figuratè vasculorum munditiæ, & manifestè misericordiarum opera imperabantur. Sic & holuscula decimantes, vocationem autem & dilectionem dei prætereuntes obiurgat. Cuius dei vocationem & dilectionem, nisi cuius & rutam & mentam, ex forma legis de decimis offerebant? Totum enim exprobrationis hoc erat quod modica curabant, ei vtique cui maiora non exhibebant, dicenti: Diliges dominum deum tuum ex toto corde, & ex tota anima tua, & ex totis viribus tuis, qui te vocauit ex Ægypto. Cæterum nec tẽpus admisisset, vt Christus tam præ- 43
coquam imò tam acerbam adhuc dilectionem, expostularet nouo & recenti deo, ne dixerim nondum palàm facto. Primatum quoque captantes locorum, & honorem salutationum, cùm incusat, sectam creatoris administrat, eiusmodi principes Sodomorũ ἄρχοντας appellantis, prohibentis etiam confidere in Præpositos, imò & in totum miserrimum hominem pronunciantis qui spem habet in homine. Quod si propterea quis affectat principatum vt de officiis aliorum glorietur, quia officia vetuit eiusmodi sperandi & confidendi in hominem, idem affectatores principatuũ increpuit. inuehitur & in doctores ipsos legis, quod onerarẽt alios importabilibus oneribus, quæ ipsi ne digito quidem aggredi auderent, non legis onera suggillãs quasi detestator eius: quomodo enim detestator, qui cum maximè potiora legis prætereuntes incusabat, eleemosynam & vocationem & dilectionem Dei, ne hæc quidem grauia, nedum decimas rutarum, munditiàs catinorum? Cæterum excusandos potius censuisset, si importabilia portare nõ possent. Sed quæ onera taxat? quæ ipsi de suo exaggerabant, docentes præcepta doctrinas hominum, cõmodorum suorum causa, iungẽtes domum ad domum, vt quæ proximi sunt auferrẽt, clamantes populum, amantes munera, sectantes retributionem,

diripientes iudicata pauperum, vti esset illis vidua in rapinam, & pupillus in prædam. De quibus idem Esaias, Væ qui valent in Israël. Et rursus: Qui vos postulant, dominentur vestri. Qui magis quàm legis doctores? Hi si & Christo displicebant, vt sui displicebant. Alienæ enim legis doctores non omninò pulsasset. Cur autem Væ audiunt etiam quod ædificarent prophetis monimenta interemptis à patribus eorum, laude potius digni, qui ex isto opere pietatis testabantur se non consentire factis patrum, si non erat zelotes, qualem arguunt Marcionitę, delicta patrum de filiis exigentem vsque in quartam natiuitatem? Quam verò clauem habebant legis doctores, nisi interpretationem legis? ad cuius intellectum neque ipsi adibant non credentes scilicet: Nisi enim credideritis, non intelligetis: neque alios admittebant, vtique docentes pręcepta potius & doctrinas hominum. Qui ergo nec ipsos introeuntes, nec aliis aditum præstantes, increpabat, obtrectator habendus est legis an fautor? Si obtrectator, placere debebant, & pręclusores legis. Si fautor, iam non & æmulus legis. Sed hæc omnia ad infuscādum creatorem ingerebat vt sæuum, erga quem delinquentes Væ habituri essent. Et quis sęuum non potius timeret prouocare deficiendo ab eo? Tanto magis ergo demerendum docebat, quem timendum ingerebat. Sic oportebat Christum creatoris. Meritò itaque non placebat illi hypocrisis Pharisęorum, labiis scilicet amātium deum, non corde. Cauete, inquit discipulis, à fermento Pharisęorum, quod est hypocrisis, non prędicatio creatoris. Odit contumaces patris filius, non vult suos tales existere in illum: non in alium, in quem hypocrisis fuisset admissa, cuius exemplum à discipulis caueretur. Ita Pharisęorum perhibet exemplum. In eum prohibebat illud admitti, in quem admittebant Pharisæi. Igitur quoniam hypocrisim eorū taxarat, vtique cęlantem occulta cordis, & incredulitatis secreta superficialibus officiis obūbrantem, quę clauem agnitionis habens, nec in ipsa introiret, nec alios sineret: ideo adiicit, Nihil autem opertum quod non patefiet, & nihil absconditum quod non dinoscetur: ne quis existimet illum dei ignoti retrò & occulti reuelationem

Superficialia officia.

tionem & adagnitionem intentare cùm subiiciat, etiam 44
quę inter se mussitarent vel tractarent, scilicet super ipso dicentes, Hic non expellit dęmonia nisi in Belzebule, in apertum processura, & in ore hominum futura, ex Euangelij promulgatione. Dehinc cõuersus ad discipulos, Dico autē, inquit, vobis amicis, nolite terreri ab eis qui vos solummodo occidere possint, nec post hoc vllam in vobis habent potestatem. Sed iis erit Esaias prædicens: Vide quomodo iustus aufertur, & nemo aduertit. Demonstrabo autem vobis quem timeatis. Timete eum qui postquam occiderit, potestatem habeat mittendi in gehennam, Creatorem vtique significans. Itaque dico vobis, hũc timete. Et hoc in loco sufficeret mihi, si quem timeri iubet, offendi vetat: & quē offēdi vetat, demereri iubet: & qui hęc mãdat ipsius est, cui timēdo, & nõ offendendo, & demerēdo procurat. Sed habeo & de sequētibus sumere. Dico enim vobis, omnis qui confitebitur in me corã hominibus, cõfitebor in illo corã deo. Qui cõfitebuntur autē in Christo, occidi habebunt corã hominibus, nihil vtique amplius passuri post occisionē ab illis. Hi ergo erũt quos suprà præmonet, ne timeant tantummodo occidi: ideo præmittens non timēdam occisionem, vt subiũgeret sustinendam confessionē. Et omnis qui negauerit me coram hominibus, denegabitur coram deo, ab eo vtique qui illum cõfitentem confessurus fuisset. Si enim confessorem confitebitur, ipse est qui & negatorē negabit. Porrò si confessor est, cui nihil timendũ est post occisionem, negator erit cui timēdum est etiam post mortem. Itaque cùm creatoris sit quod timendum est post mortem, gehennæ scilicet pœna, & negator ergo creatoris est. Si autem negator, & confessor, qui post occisionem nihil ab homine passurus est, à deo planè passurus si negaret: atque ita Christus creatoris est, qui ostēdit negatores suos creatoris gehennam timere debere. Post deterritam itaque negationem, sequitur & blasphemiæ formidandæ admonitio: Qui dixerit in filium hominis, remittetur: illi autem qui dixerit in spiritum sanctum, non remittetur ei. Quòd si iam remissio & retentio delicti, indicem deum sapiunt, huius erit spiritus sanctus non blasphe-

Confessor. *Negator.*

Negatio.

mandus,non remissuri scilicet blasphemiam: sicut & suprà non negandus, occisuri scilicet etiam in gehennam. Quòd si & blasphemiã Christus à creatore auertit, quomodo aduersarius ei venerit, non scio. Aut si & per hæc seueritatem eius infuscat, non remissuri blasphemiam, & occisuri etiam in gehennam,superest vt & illius diuersi dei impune & spiritus blasphemetur,& Christus negetur,& nihil intersit de cultu eius, deue contemptu: & sicut de contemptu nulla pœna, ita & de cultu nulla speranda sit merces. Perductos ad potestates, prohibet ad interrogationem cogitare de respõsione. Sanctus enim, inquit,spiritus docebit vos ipsa hora, quid eloqui debeatis.Si eiusmodi documentum creatoris est, eius erit & præceptum cuius præcessit exemplum. Balaam prophetes in Arithmis arcessitus à rege Balach, ad maledicẽdum Israëlem, cum quo prælium inibat, simul spiritu implebatur,non ad quam venerat maledictionem, sed quam illi ipsa hora spiritus suggerebat, benedictionẽ pronunciabat,antè professus apud nuncios regios, mox etiam apud ipsum, id se pronunciaturum quod deus ori eius indidisset. Hæ sunt nouæ doctrinæ noui Christi,quas olim famuli creatoris initiauerũt. Ecce planè diuersum exemplum Moysi & Christi.Moyses rixantibus fratribus vltrò intercedit, & iniuriosum increpat: Quid proximũ tuum percutis?Et reiicitur ab illo: Quis te cõstituit magistrum aut iudicem super nos? Christus verò postulatus à quodam, vt inter illum & fratrem ipsius diuidunda hæreditate componeret, operam suam, & quidem tam probæ causæ denegauit.Iam ergo melior Moyses meus Christo tuo, fratrum paci studens, iniuriæ occurrens. Sed enim optimi & nõ iudicis dei Christus,qui me,inquit,iudicem constituit super vos? Aliam vocem excusationis inuenire non potuit,ne ea vteretur,qua improbus vir,& impius frater assertorẽ probitatis atque pietatis excusserat. Denique probauit malam vocem, vtendo ea, & malum factum,pacis inter fratres componendæ declinatione. Aut nunquid indignè tulerit. hoc dicto fugatum Moysen. Ideòque in causa pari disceptantium fratrum,voluit illos commemoratione eiusdem dicti confudisse? planè ita.

Num.22 per totum.

Ipse

Ipſe enim tūc fuerat in Moyſe,qui talia audierat, ſpiritus
ſcilicet creatoris. Puto iam alibi ſatis commendaſſe nos
diuitiarū gloriam damnari à deo noſtro , ipſos dynaſtas
detrahente de ſolio,& pauperes alleuāte de ſterquilinio.
Ab eo ergo erit & parabola diuitis blādientis ſibi de pro-
uentu agrorum ſuorum, cui deus dicit : Stulte hac nocte
animam tuam repoſcent.Quæ autem paraſti,cuius erūt?
Sic denique rex de gazis & apothecis deliciarum ſuarum
apud Perſas gloriatus, per Eſaiā malè audiuit. Quis nol-
let curām nos agere animæ de victu, & corpori de veſti-
tu,niſi qui iſta homini antè proſpexit:& exinde præſtans,
meritò curam eorum,tanquam æmulam liberalitatis ſuę
prohibet,qui & ſubſtantiam ipſius animæ accommoda-
uit potiorem eſca,& materiam ipſius corporis figurauit
potiorem tunica,cuius & corui non ſerunt , nec metunt,
nec in apothecas condunt , & tamen aluntur ab ipſo: cu-
ius & lilia & fœnum non texunt , nec nent, & tamen ve-
ſtiuntur ab ipſo:cuius & Salomon glorioſiſſimus, nec vl-
lo tamen floſculo cultior.Cæterum nihil tam abruptum,
quàm vt alius præſtet,alius de præſtantia eius ſecurè age- *Præſtātia vti-*
re mandet,& quidem derogator ipſius. Denique ſi quaſi *tur iterū pro*
derogator creatoris, non vult de eiuſmodi friuolis cogi- *præſtatione.*
tari, de quibus nec corui nec lilia laborent, vltrò ſcilicet
pro ſua vilitate ſubiectis,paulò poſt parebit . Interim cur
illos modicæ fidei incuſat,id eſt cuius fidei ? eiúſne quam
nondum poterant perfectam exhibere deo , tātum quod
velato quum maximè diſcentes eum : an quam hoc ipſo
titulo debebāt creatori, vti crederent hæc illum vltrò ge-
neri humano ſumminiſtrare,nec de eis cogitarent? Nam
& quum ſubiicit:Hæc enim nationes mundi quærunt,nō
credendo ſcilicet in deum conditorem omnium & præ-
bitorem,quos pares gentium nolebat , in eundem deum
modicos fidei increpabat,in quem gentes incredulas no
tabat. Porrò quum & adiicit : Scit autem pater opus eſſe 45
hæc vobis,prius quæram quem patrē intelligi velit Chri-
ſtus. Si ipſorum creatorem demonſtrat , & bonum con-
firmat, qui ſcit quid filiis opus ſit.Sin illum alium deum,
quomodo ſcit neceſſarium eſſe homini victum atque ve-
ſtitum,quorū nihil præſtitit? Si enim ſciſſet , præſtitiſſet.

Cæterum si scit quæ sunt homini necessaria, nec tamen præstitit, aut malignitate aut infirmitate non præstitit. Professus autem necessaria hæc homini, vtique bona confirmauit. Nihil enim mali necessarium. Et non erit iam depreciator operum & indulgẽtiarum creatoris, vt quod suprà distuli, expunxerim. Porrò si quę necessaria scit homini, alius & prospexit & pręstat, quomodo hęc ipse promittit? An de alieno bonus est? Quærite enim, inquit, regnum dei, & hæc vobis adiicientur. Vtiq; ab ipso. Quod si ab ipso, qualis est qui aliena præstabit? Si à creatore cuius & sunt, quis est qui aliena promittat? Ea si regno accedunt, secundo gradu restituenda, eius est secundus gradus, cuius & primus: eius victus atq; vestitus, cuius & regnum. Ita tota promissio creatoris est, parabolarum status, similitudinum peræquatio, si nec in alium spectant,
46 quàm cui per omnia pariauerint. Sumus serui, dominum enim habemus deum. Succingere debemus lũbos, id est expediti esse ab impedimentis laciniosæ vitæ & implicitę. Item lucernas ardentes habere, id est, mentes à fide accensas, & operibus veritatis relucentes, atque ita expectare dominum, id est, Christum. Vnde redeuntem? si à nuptiis, creatoris est, cuius nuptiæ. Si non creatoris, nec ipse Marcion inuitatus ad nuptias isset, deũ suum intuẽs detestatorem nuptiarum. Defecit itaque parabola in persona domini, si non esset, cui nuptiæ competunt. In sequenti quoque parabola satis errat, qui furem illum cuius horam si pater familiæ sciret, non sineret effodi domum suam, in personam disponit creatoris. Fur enim creator, quomodo videri potest dominus totius hominis? Nemo sua furatur aut suffodit, sed ille potius qui in aliena descẽdit, & hominem à domino eius alienat. Porrò cùm furem nobis diabolum demonstret, cuius horam etiam in primordio si homo scisset, nunquam ab eo suffossus esset, propterea iubet vt parati simus, quia qua nõ putamus hora filius hominis adueniet, nõ quasi ipse sit fur, sed iudex, scilicet eorum, qui se non parauerint, nec cauerint furem. Ergo si ipse est filius hominis, iudicem teneo, & in iudice creatorem defendo. Si verò Christum creatoris in nomine filij hominis hoc loco ostendit, vt eũ furem portendat,

Fur, diabolus.

tendat, qui quando venturus ſit, ignoremus, habes ſuprà ſcriptũ, Neminem rei ſuæ furem eſſe: Saluo & illo quod in quantum timendum creatorem ingerit, in tantum illi negocium agens creatoris eſt. Itaque interroganti Petro, in illos an in omneis parabolam dixiſſet, ad ipſos & ad vniuerſos qui eccleſiis præfuturi eſſent, proponit actorũ ſimilitudinem, quorum qui bene tractauerit conſeruos abſentia domini, reuerſo eo omnibus bonis præponetur. Qui verò ſecus egerit, reuerſo domino qua die non putauerit, hora qua non ſcierit, illo ſcilicet filio hominis Chriſto creatoris nõ fure, ſed iudice, ſegregabitur, & pars eius cum infidelibus ponetur. Proinde igitur aut & hic iudicem dominũ opponit, & illi catechizat: aut ſi deum optimum, iam & illum iudicem affirmat, licet nolit hæreticus. Temperare enim tentãt hunc ſenſum, quum deo eius vindicatur, quaſi tranquillitatis ſit & mãſuetudinis, ſegregare ſolummodo & partem eius cũ infidelibus ponere, ac ſi non ſit vocatus, vt ſtatui ſuo redditus, quaſi nõ & hoc ipſum iudicato fiat. Stultitia. Quis erit exitus ſegregatorum? Nónne amiſſio ſalutis? Siquidem ab eis ſegregabuntur qui ſalutem cõſequentur. Quid igitur infidelium ſtatus? Nónne damnatio? Aut ſi nihil patientur ſegregati & infideles, æquè ex diuerſo nihil cõſequentur retenti & fideles. Si verò conſequentur ſalutem retenti & fideles, hanc amittant neceſſe eſt ex diuerſo ſegregati & infideles. Hoc erit iudicium, quod qui intendit, creatoris eſt. Quem alium intelligam cædentem ſeruos paucis aut multis plagis, & prout commiſit illis, ita & exigẽtem ab eis, quàm retributorem deum? Cui me decet obſequi, niſi remuneratori? Proclamat Chriſtus tuus, Ignem veni mittere in terram. Ille optimus, nullius gehennæ dominus, qui paulò ante diſcipulos, ne ignem poſtularent, inhumaniſſimo viculo coërcuerat, quando iſte Sodomã & Gomorram nimbo igneo exuſſit? quando cantatũ eſt, Ignis ante ipſum procedet, & cremabit inimicos eius? quando & per Oſee comminatus eſt, ignem emittam in ciuitates Iudææ? vel per Eſaiam, Ignis exarſit ex indignatione mea? Non mẽtiatur. Si nõ eſt ille qui de rubo quoque ardenti vocem ſuã emiſit, viderit quem ignem intel-

Actores. Conſerui.

ligendum cõtendas. Etiam si figura est, hoc ipso quod de meo elemento argumenta sensui suo sumit, meus est, qui de meis vtitur. Illius erit similitudo ignis, cuius & veritas. Ipse melius interpretabitur ignis istius qualitatẽ adiiciens, Putâtis venisse me pacem mittere in terram? non dico vobis, sed separationẽ. Machęram quidem scriptum est. Sed Marcion emẽdat, quasi non & separatio opus sit machæræ. Igitur & ignem euersionis intendit, qui pacem negauit. Quale prælium, tale & incendium. Qualis machæra, talis & flamma, neutra congruens domino. Denique diuidetur, inquit, pater in filium, & filius in patrem: & mater in filiam, & filia in matrem: & nurus in socrum, & socrus in nurum. Hoc pręlium inter parentes si in ipsis verbis tuba cecinit prophetæ, vereor ne Micheas Christo Marcionis prædicaret. Et ideo hypocritas pronunciabat, cæli quidem & terræ faciem probãtes, tempus verò illud non dinoscentes. Quo scilicet adimplens omnia quæ super ipsos fuerunt prædicata, nec aliter docens debuerat agnosci. Cæterum quis posset eius tempora nosse, cuius per quæ probaret non habebat? Meritò exprobrat etiam quod iustum non à semetipsis iudicarent. Olim hoc mandat, per Ezechielem, Iustum iudicium & pacatorium iudicate. Per Hieremiam, facite iudicium & iustitiam. Per Esaiam, iudicate pupillo, & iustificate viduam: imputans etiam vineæ Soreth, quod non iudicium fecisset, sed clamorem. Qui ergo docuerat vt facerent ex præcepto, is exigebat vt facerent & ex arbitrio. Qui seminauerat præceptum, ille & redundantiã eius vrgebat. Iam verò quàm absurdum vt ille mandaret, iustè iudicare, qui Deum iudicem iustum destruebat. Nam & iudicem qui mittit in carcerem, nec ducit inde, nisi soluto etiã nouissimo quadrante, in persona creatoris obtrectationis nomine differunt. Ad quod necesse habeo eodem gradu occurrere. Quotiescunque enim seueritas creatoris opponitur, totiens illius est Christus, cui per timorem cogit obsequiũ. Quæstionem rursus de curatione sabbato facta quomodo discussit? vnusquisque vestrum sabbatis non soluit asinum aut bouem suum à præsepi, & ducit ad potum? Ergo secundum cõditionem legis operatus, legem cõfirmauit,

[Margin: οὐκ ἦλθον βαλεῖν εἰρήνην, ἀλλὰ μάχαιραν. *Matth.* 10.]

[Margin: *Eodem gradu occurrere.*]

mauit,non dissoluit,iubentē nullum opus fieri,nisi quod fieret omni animæ,quanto potius humanæ? Parabolarū cōgruentiam vbique recognoscor exigere. Simile est regnū dei,inquit,grano sinapis,quod accepit homo, & seminauit in horto suo. Quis in persona hominis intelligendus? vtique Christus. Quia licet Marcionis,filius hominis est dictus,qui accepit à patre semen regni, sermonem scilicet Euangelij,& seminauit in horto suo, vtique in mundo,puta nūc in homine. Sed cùm in suo horto dixerit,nec mundus autem nec homo illius sit, sed creatoris,ergo qui in suum seminarit,creator ostēnditur. Aut si, vt hunc laqueum euadant, conuerterint hominis personam à Christo in hominem accipientem semen regni,& seminantem in horto cordis sui, nec ipsa materia alij cōueniet quàm creatori. Quale est enim vt lenissimi dei regum,quod etiā iudicij feruor lachrymosa austeritate subsequitur. De sequenti planè similitudine vereor, ne fortè alterius dei regno portendat. Fermēto enim comparauit illud,non azymis quæ familiariora sunt creatori. Cōgruit & hæc cōiectura mendicantibus argumenta. Itaq; & ego vanitatē vanitate depellā,fermentationē quoq; congruere dicēs regno creatoris,quia post illam clibanus vel furnus gehēnæ sequatur. Quoties adhuc se iudicē ostendit, & in iudice creatorē? Quoties vtique eiecit & dānat reiiciendo. Sicut hic quoq; quum surrexerit,inquit,pater familiæ. Quò nisi quò dixit Esaias, Cùm surrexerit comminuere terram,& cluserit ostium, vtiq; excludēdis iniquis, quibus pulsantibus respondebit,nescio vnde sitis. Et rursus enumerantibus quod coram illo ederint, & biberint, & in plateis eorum docuerit: adiiciet, Recedite à me omnes operarij iniquitatis. Illic erit fletus & frendor dentiū. Vbi? foris scilicet,vbi erūt exclusi,ostio cluso ab eo. Ergo erit pœna,à quo fit exclusio in pœnā, cùm videbūt iustos introeūntes in regnū dei,se verò detineri foris. A quo? Si à creatore,quis erit ergo intus recipiens iustos in regnū? Deus bonus. Quid ergo illuc creatori,vt foris detineat in pœnā,quos aduersarius eius exclusit, suscipiēdos à se vtique magis in aduersarij bilem? Sed & ille exclusurus iniquos,sciat vtique creatorem illos detēturum in pœnam,

Vanitatē vanitate depellere.

Luc.13.

aut non sciat oportet. Ergo, aut nolente eo detinebuntur, & minor est illo qui detinet, cedens ei nolens: aut si vult ita fieri, ipse ita faciendum iudicauit, & non erit melior creatore ipse autor infamiæ creatoris. Hæc si nulla ratione cõsistunt, vt alius punire, alius liberare credatur, vnius erit tam iudicium quàm & regnum: & dum vnius est vtrunque, qui & iudicat creatoris est. Ad prandium vel ad cœnam qualeis vocari iubet? Qualeis ostenderat per Esaiam: Confringe panem tuum esurienti, & mendicos & qui sine tecto sunt, induc in domum tuam, qui scilicet humanitatis istius vicem retribuere non possint. Hanc si Christus captari vetat, in resurrectione eam repromittens, creatoris est forma cui non placent amantes munera, sectantes retributionem. Etiam inuitatoris parabola cui magis parti occurrat expendo. Homo quidam fecit cœnam, & vocauit multos. Vtique cœnæ paratura, vitæ æternæ saturitatẽ figurat. Dico primò extraneos & nullius iuris affines inuitari ad cœnam non solere, certè facilius solere domesticos & familiareis. Ergo creatoris est inuitasse, ad quem pertinebant qui inuitabantur, & per Adam quâ homines, & per patres quâ Iudaici, nõ eius ad quem neque natura pertinebant, neque prærogatiua. Dehinc si is mittit ad cõuiuas, qui cœnã parauit, sic quoque creatoris est cœna, qui misit ad cõuiuas admonẽdos, ante iam vocatos per patres, admonendos autẽ per Prophetas: nõ qui neminẽ miserit admonendũ, nec qui nihil prius egerit ad vocandum, sed ipse descenderit subitò: tãtum quod innotescens, iam inuitans: tantum quod inuitans, iam in conuiuium cogens, eandem faciens horam cœnandi & ad cœnam inuitandi. Excusant se inuitati. Si ab alio deo, meritò, quia subitò inuitati. Si non meritò, ergo nec subitò. Si autem nõ subitò inuitati, ergo à creatore à quo olim: Cuius denique declinauerant vocationem, tunc primò dicentes ad Aaronem, fac nobis deos qui præeant nobis. Atque exinde aure audientes, & non audientes vocationem scilicet dei, qui pertinentissimè ad hanc parabolam per Hieremiam, audite, inquit, vocem meam, & ero vobis in dominũ, & vos mihi in populum, & ibitis in omnibus vijs meis quascunque mandauero vobis.

vobis. Ecce inuitatio dei. Et nō audierunt, inquit, & non aduerterunt aurē suam. Ecce recusatio populi. Sed abierunt in iis quæ concupierunt corde suo malo. Agrum emi, & boues mercatus sum, & vxorem duxi. Et adhuc ingerit, Et emisi omneis ad vos famulos meos Prophetas. Hic erit spiritus sanctus admonitor conuiuarum, die & ante lucem. Et non audiit populus meus, & non intendit auribus suis, & obdurauit collum suum. Hoc vt patrifamiliæ renunciatum est, motus tunc (bene quod & motus: negat enim Marcion moueri deum suū, ita & hoc meus est) mandat de plateis & vicis ciuitatis facere sublectionem. Videamus an eo sensu quo rursus per Hieremiam, Nunquid solitudo factus sum domui Israëlis? aut terra in incultum derelicta? Id est, Nunquid non habeo quos allegam, aut vnde allegam. Quoniam dixit populus meus, non venimus ad te. Itaque misit ad alios vocandos, ex eadem adhuc ciuitate. Dehinc loco abundante, præcepit etiam de vijs & sepibus colligi, id est nos iam de extraneis gentibus, illa scilicet æmulatione, qua in Deuteronomio, Auertam faciam meam ab eis, & monstrabo quid illis in nouissimis, id est alios possessuros locum eorum: quoniam genitura peruersa est, filij in quibus fides non est. Illi obæmulati sunt me in non deo, & prouocauerūt me in iram in idolis suis: & ego obæmulabor eos in non Natione, in Natione insipienti prouocabo eos in iram, in nobis scilicet quorum spem Iudæi gerunt: de qua illos gustaturos negat dominus, derelicta Sione tanquam specula in vinea & in cucumerario casula, posteaquam & nouissimam in Christum inuitationem recusauit. Quid ex hoc ordine secundum dispositionem & prædicationes creatoris recensendo competere potest illi, cuius nec ordinem habet, nec dispositionem ad parabolæ conspirationem, qui totum opus semel fecit? Aut quæ erit prima vocatio eius, & quæ secundo actu admonitio? Ante debent alij excusare, postea alij conuenisse. Nunc autem pariter vtranque partem inuitare venit, de ciuitate, de sepibus, aduersus speculum parabolę: nec potest iam fastidiosos iudicare quos nunquam retrò inuitauit, quos cùm maximè aggreditur. Aut si dē futuro eos iudicat, con-

Deut. 32. c

παρεζήλωσαν.

Matth. 21

tempturos vocationem: ergo & subiectionẽ loco eorum ex gentibus de futuro portendit. Planè ad hoc secundo venturus est vt gentibus prædicet. Et si venturus est autem, puto non quasi vocaturus adhuc conuiuas, sed iam collocaturus. Interea qui cœnæ istius vocationem in cœleste conuiuium interpretaris spiritalis saturitatis & iucunditatis, memento & terrenas promissiones vini & olei & frumenti & ipsius ciuitatis, æquè in spiritalia figurari à creatore. Ouem & Drachmam perditam quis requirit? Nónne qui perdidit? Quis autem perdidit? Nónne qui habuit? Quis verò habuit? Nónne cuius fuit? Si igitur homo non alterius est res, quam creatoris, is eum habuit cuius fuit. Is perdidit qui habuit, Is requisiuit, qui perdidit. Is exultauit, qui inuenit. Ita vtriusque parabolæ argumentum vacat circa eum, cuius nõ est ouis neque drachma, id est homo. Non enim perdidit, quia non habuit: nec requisiuit, quia non perdidit: nec inuenit, quia nec requisiuit: nec exultauit, quia non inuenit. Atque adeò exultare illius est de pœnitentia peccatoris, id est de perditi recuperatione, qui se professus est olim, malle peccatoris pœnitẽtiam quàm mortem. Quibus duobus dominis neget posse seruiri, quia alterum offendi sit necesse, alterum defendi, ipse declarat, deum proponens & Mammonam. Deinde Mammonam quem intelligi velit, si interpretem non habes, ab ipso potes discere. Admonens enim nos, de secularibus suffragia nobis prospicere amicitiarum, secundum serui illius exem-
48 plum, qui ab actu summotus, dominicos debitores diminuit, cautionibus releuat in subsidium sibi. Et ego, inquit, dico vobis, facite vobis amicos de Mammona iniustitiæ, de nummo scilicet, de quo & seruus ille. Iniustitiæ enim autorem & dominatorem totius seculi nummum scimus omnes: cui famulatam videns Pharisæorum cupiditatem amentauit hanc sententiam, Non potestis Deo seruire & Mammonæ. Irridebant denique Pharisæi pecuniæ cupidi, quod intellexissent scilicet Mammonam de nummo dictum, ne quis existimet in Mammona creatorem intelligendum, & Christum à creatoris illos seruitute reuocasse. Quin nunc potius ex hoc disce, vnum à Christo
deum

deum ostensum. Duos enim dominos nominauit, Deum & Mammonam, creatorem & nummum. Denique non potestis deo seruire, vtique ei cui seruire videbantur: & Mammonæ cui magis destinabantur. Quod si ipse alium se ageret, non duos dominos, sed tres demonstrasset. Et creator enim dominus, quia deus. Et vtique magis dominus, quàm Mammonas: magísque obseruandus, quâ magis dominus. Quale est enim, vt qui mammonam dominum dixerat, & cum Deo iunxerat, verè ipsorum dominum taceret, id est creatorẽ? Aut nunquid tacendo eo, concessit seruiendum ei esse, si solummodo sibi & Mammonæ negauit posse seruiri? Ita cùm vnum deum ponit nominaturus & creatorem, si alius esset ipse, creatorem nominauit, quem dominum sine alio deo non posuit. Et illud itaque relucebit, quomodo dictum sit: In Mammona iniusto fideles non extitistis: quod verum est, quis vobis credet? In nummo scilicet iniusto, non in creatore: quem & Marcion iustum facit. Et si in alieno fideles inuenti nõ estis, meum quis dabit vobis? Alienum enim debet esse à seruis dei, quod iniustum est. Creator autem quomodo alienus erat Pharisæis, proprius deus Iudaicæ gentis? Si ergo hæc non cadunt in creatorem, sed in Mãmonam, quis vobis credet quod verius est, & quis vobis dabit quod meum est, non potest quasi alius dixisse de alterius dei gratia. Tunc enim videretur ita dixisse, si eos in creatorem, non in Mammonam infideles notando, per creatoris mẽtionem distinctiones fecisset dei alterius nõ commissuri suam veritatẽ infidelibus creatoris. Quomodo tunc alterius videri potest, si non ad hoc proponatur, vt à re de qua agitur, separetur? Si autem & iustificantes se coram hominibus Pharisæi spem mercedis in homine ponebãt, illo eos sensu increpabat, quo & propheta Hieremias: Miser homo qui spẽ habet in homine. Sic & adiicit: Scit autem deus corda vestra, illius dei vim commemorabat: lucernam se pronunciabat, scrutantem renes & corda. Si superbiam tangit, quod elatum est apud homines perosum est deo, Esaiã ponit ante oculos: Dies enim domini Sabaoth, in omnem contumeliosum & superbum, in omnem sublimẽ & elatum, & humiliabũtur.

Possum iam colligere cur tanto æuo deus Marcionis fuerit in occulto. Expectabat, opinor, donec hæc omnia disceret à creatore. Didicit ergo vsque ad Ioannis tempora, atque ita exinde processit annunciare regnum dei, dicés: Lex & prophetæ vsque ad Ioannem, ex quo regnum dei annunciatur: quasi non & nos limitem quendam agnoscamus Ioannem, constitutum inter vetera & noua, ad quem desineret Iudaismus, & à quo inciperet Christianismus: non tamen vt ab alia virtute facta sit sedatio legis & prophetarum, & initiatio Euangelij, in quo est dei regnũ, Christus ipse. Nam & si probauimus & vetera transitura, & noua successura prædicari à creatore, si & Ioannes antecursor & præparator ostenditur viarum domini, Euangelium superducturi, & regnum dei promulgaturi: & ex hoc iam quod Ioannes venit, ipse erit Christus, qui Ioannem erat subsecuturus vt antecursorem: & si desierunt vetera, & cœperunt noua interstite Ioanne, non erit mirum quod ex dispositione est creatoris: vt vnde magis probetur, quàm ex legis & prophetarum in Ioãnem

Ioannes veluti limes constitutus inter vetera & noua.

occasu, & exinde ortu, regnum dei. Transeat igitur cœlum
49 & terra citius, sicut & lex & prophetæ, quàm vnus apex verborum domini. Verbum enim, inquit Esaias, dei nostri manet in æuum. Nam quoniam in Esaia iam tunc Christus, sermo scilicet & spiritus creatoris, Ioannẽ prædicarat, vocem clamantis in deserto parare viam domini: in hoc venturum, vt legis & prophetarum ordo exinde cessaret per adimpletionem, non per destructionem, & regnum dei à Christo annunciaretur: ideo subtexuit, facilius elementa transitura, quàm verba sua: confirmans, hoc quoque quod de Ioanne dixerat, non præterisse. Sed Christus diuortium prohibet, dicens: Qui dimiserit vxorem suam, & aliam duxerit, adulterium committet. Qui dimissam à viro duxerit, æquè adulter est. vt sic quoque prohibeat diuortium, illicitum facit repudiatæ matrimonium, Moyses verò permittit repudium in Deuteronomio: Si sumpserit quis vxorem, & habitauerit cum ea, & euenerit non inuenire eam apud eum gratiam, eo quod inuentum sit in illa impudicum negocium, scribet libellum repudij, & dabit in manum eius, & dimittet illam de domo

domo sua. Vides diuersitatem legis & Euangelij, Moysi
& Christi? Planè: non enim recepisti illud quoque Euan-
gelium eiusdem veritatis,& eiusdem Christi,in quo pro-
hibens diuortium , propriam quæstionem eius absoluit:
Moyses propter duriciam cordis vestri præcepit libellum
repudij dare:à primordio autem non fuit sic: quia scilicet
qui marem & fœminã fecerat,erunt duo, dixerat,in car-
ne vna. Quod deus itaque iunxit,homo disiunxerit?Hoc
enim responso, & Moysi constitutionem protexit,vt sui:
& creatoris institutionem direxit, vt Christus ipsius. Sed
quatenus ex his reuincendus es,quæ recepisti, sic tibi oc-
curram,ac si meus Christus.Nónne & ipse prohibens di-
uortium , & patrem tamen gestans eum qui marem &
fœminam iunxit , excusauerit potius quàm destruxerit
Moysi constitutionem . Sed ecce sic tuus sit iste Christus
contrarium docens Moysi & creatori , vt si non contra-
rium ostendero,meus sit. Dico enim illum conditionali-
ter nunc fecisse diuortij prohibitionem , si ideo quis di-
mittat vxorem vt aliam ducat.Qui dimiserit,inquit,vxo-
rem,& aliam duxerit,adulterium commisit. & qui à ma-
rito dimissam duxerit,æquè adulter est, ex eadem vtique
causa dimissam qua non licet dimitti,vt alia ducatur:illi-
citè enim dimissam pro indimissa ducẽs, adulter est.Ma-
net enim matrimonium quod non ritè diremptũ est. Ma
nente matrimonio , nubere adulterium est . Ita si condi-
tionaliter prohibuit dimittere vxorẽ , non in totum pro-
hibuit: & quod non prohibuit in totum, permisit. Aliud
est vbi causa cessat,ob quam prohibuit. Et iam non con-
trarium Moysi docet, cuius præceptum alicubi cõseruat:
non dum dico confirmat . Aut si omninò negas permitti
diuortium à Christo , quomodo tu nuptias dirimis, nec *Diuortium.*
coniungens marem & fœminam , nec alibi cõiunctos ad
sacramentum baptismatis & eucharistiæ admittens , nisi 50
inter se coniurauerint aduersus fructum nuptiarum, vt
aduersus ipsum creatorem ? Certè quid facit apud te ma-
ritus, si vxor eius commiserit adulterium. Habebítne il-
lam? Sed nec tuum Apostolum sinere coniungi prostitu-
tæ, membra Christi . Habet itaque & Christum asserto-
rem iustitia diuortij. Iam hinc confirmatur ab illo Moy-

ff

ses ex eodem titulo prohibēs repudium, quo & Christus, si inuentū fuerit in muliere nogocium impudicum. Nam & in euangelio Matthæi: Qui dimiserit, inquit, vxorem suam præter causam adulterij, facit eam adulterari: æquè adulter censetur & ille qui dimissam à viro duxerit. Cæterū præter ex causa adulterij, nec creator disiungit quod ipse scilicet coniunxit, eodem alibi Moyse constituente eum qui ex compressione matrimoniū fecerat, non posse dimittere vxorem in omne tempus. Quod si ex violētia coactum matrimonium stabit, quanto magis ex conuenientia voluntarium? Sicut & prophetiæ autoritate, vxorem iuuentutis tuæ non dimittes. Habes itaque Christū vltrò vestigia vbique creatoris ineuntem, tam in permittendo repudio, quàm in prohibendo. Habes etiam nuptiarum quoquo velis latere prospectorem, quas nec separari vult prohibendo repudiū, nec cum macula haberi, tunc permittendo diuortium. Erubesce non coniungens quos tuus quoque Christus coniunxit. Erubesce etiam disiungēs sine eo merito, quo disiūgi voluit & tuus Christus. Debeo nunc & illud ostendere, vnde hanc sententiā deduxerit dominus, quòue direxerit. Ita enim plenius cōstabit, cum non ad Moysen destruendū spectasse per repudij propositionē subitò interpositam: quia nec subitò interposita est habens radicē ex eadem Ioannis mentione. Ioannes enim retundens Herodem, quod aduersus legem vxorē fratris sui defuncti duxisset, habentis filiam ex illa, non aliàs hoc permittente, imò & præcipiēte lege, quàm si frater illiberis decesserit, vt à fratre ipsius & ex costa ipsius suppararetur semen illi, coniectus in carcerem fuerat, ab eodem Herode postmodum & occisus. Facta igitur mentione Ioannis dominus, & vtique successus exitus eius, illicitorum matrimoniorū & adulteri figura iaculatus est in Herodem, adulteriū pronuncians, etiam qui dimissam à viro duxerit: quo magis impietatem Herodis oneraret, qui non minus morte quàm repudio dimissam à viro duxerat: & hoc fratre habente ex illa filiam, & vel eo nomine illicitè, ex libidinis non ex legis instinctu: ac propterea propheten quoque assertorem legis occiderat. Hoc mihi disseruisse proficiet, etiam subsequens

Quoquo velis latere.

Illiberis qui Græcè ἄπαις id est carens liberis.

quens

quens argumentum diuitis apud inferos dolentis, & pau-
peris in ſinu Abrahæ requieſcentis. Nam & illud quantũ
ad ſcripturæ ſuperficiem ſubitò propoſitum eſt, quantum
ad intentionem ſenſus, & ipſum cohæret mentioni Ioã-
nis malè tractati, & ſuggillati Herodis malè meritati, v- *Fortè mari-*
triuſque exitum deformans, Herodis tormenta, & Ioan- *tati.*
nis refrigeria, vt iam audiret Herodes: Habẽt illic Moy-
ſen & prophetas, illos audiant. Sed Marciõ aliorſum co-
git, ſcilicet vtramque mercedẽ creatoris, ſiue tormenti,
ſiue refrigerij apud inferos, determinet eis poſitam qui
legi & prophetis obedierint, Chriſti verò & dei ſui cœle-
ſtem definiat ſinum & portũ. Reſpondebimus, & hac ip- 51
ſa ſcriptura reuincente oculos eius, quæ ad inferos diſcer-
nit Abrahæ ſinum pauperi. Aliud enim Inferi, vt puto, a-
liud quoque Abrahæ ſinus. Nam & magnum ait interce-
dere regiones iſtas profundũ, & tranſitum vtrinque pro-
hibere. Sed nec alleuaſſet diues oculos & quidem de lon-
ginquo niſi in ſuperiora, & de altitudinis longinquo per
immenſam illam diſtantiã ſublimitatis & profunditatis.
Vnde apparet ſapienti cuique, qui aliquando Elyſios au-
dierit, eſſe aliquam localẽ determinationẽ, quæ ſinus di-
cta ſit Abrahæ, ad recipiendas animas filiorũ eius etiã ex
Nationibus patris ſcilicet multarũ Nationum in Abrahę
cenſum deputandarũ, & ex eadem fide qua & Abraham
deo credidit, nullo ſub iugo legis, nec in ſigno circunci-
ſionis. Eam itaque regionem, ſinum dico Abrahæ, & ſi
non cœleſtem, ſublimiorem tamen inferis, interim refri-
gerium præbiturã animabus iuſtorũ, donec cõſummatio
rerum reſurrectionem omniũ plenitudine mercedis ex-
pungat: tunc apparitura cœleſti promiſſione quam Mar-
cion ſuo vendicat, quaſi nõ à creatore promulgatam. Ad
quam aſcenſum ſuum Chriſtus ædificat in cœlum, ſecun-
dum Oſee: vtique ſuis: vbi eſt & locus æternus, de quo E-
ſaias: Quis annunciabit vobis locum æternum, niſi ſcili-
cet Chriſtus incedens in iuſtitia, loquens viam rectam, o-
dio habens iniuſtitiam & iniquitatem? Quod ſi æternus
locus repromittitur, & aſcenſus in cœlum ædificatur à
creatore, promittente etiam ſemen Abrahæ velut ſtellas
cœli futurum, vtique ob cœleſtem promiſſionẽ, ſalua ea

promissione,cur non capiat sinũ Abrahæ dici, temporale aliquod animarũ fidelium receptaculũ, in quo iam delinietur futuri imago, ac candida quædam vtriusque iudicij prospiciatur. Admonens quoque vos hæreticos dum in vita estis, Moysen & prophetas vnũ deũ prædicantes creatorem,& vnum Christum prædicantes eius,& vtrunque iudicium pœnæ & salutis æternæ apud vnicũ deum positum, qui occidat & viuificet. Imò, inquit, nostri dei monela de cœlo, non Moysen & prophetas iussit audiri, sed Christum: Hunc audite. Meritò. Tunc enim Apostoli satis iam audierãt Moysen & prophetas, qui secuti erant Christũ,credẽdo Moysi & prophetis. Nec enim accepisset Petrus dicere: Tu es Christus,ante quàm audiuisset & credidisset Moysi & prophetis,à quibus solis adhuc Christus annunciabatur. Hæc igitur fides eorũ meruerat,vt etiam voce cœlesti confirmaretur iubente illum audiri, quem agnouerant euangelizantem pacem, euangelizantẽ bona,annunciantem locum æternum, ædificantẽ illis ascensum suum in cœlum. Apud inferos autem de eis dictum est: Habẽt illic Moysen & prohetas, audiant illos: qui nõ credebant, vel qui nec omninò sic credebant esse post mortem superbiæ diuitiarũ, & gloriæ delitiarum,supplicia annunciata à Moyse & prophetis: decreta autem ab eo deo, qui de thronis deponit dynastas, & de sterquiliniis eleuat inopes. Ita quũ vtrinque pronunciationis diuersitas competat creatori,non erit diuinitatum statuenda distantia, sed ipsarum materiarũ. Conuersus ibidem
52 ad discipulos, Væ dicit authori scãdalorum, expedisset ei si natus non fuisset, aut si molino saxo ad collum deligato præcipitatus esset in profundum, quàm vnum ex illis modicis vtique discipulis eius scãdalizasset. Æstima quale supplicium comminetur illi. Nec enim alius vlciscetur scandalum discipulorũ eius. Agnosce igitur & iudicẽ, & illo affectu pronunciantem de cura suorum,quo & creator retrò: Qui tetigerit vos, ac si pupillam oculi mei tangat. Idem sensus eiusdem est. Peccantẽ fratrẽ iubet corripi, quod qui non fecerit, vtique deliquit, aut ex odio volens fratrẽ in delicto perseuerare, aut ex acceptione personæ,parcens ei: habens Leuiticum: Non odies fratrem
tuum

tuum in animo tuo. Traductione non traduces proximum tuum, vtique & fratrem, & non sumes propter illum delictum. Nec mirum si ita docet, qui pecora quoq; fratris tui, si errantia in via inueneris, prohibet despicias: quo minus ea reducas fratri tuo, nedum ipsum sibi. Sed & veniam des fratri in te delinquenti iubet etiam septies, parum planè. Plus est enim apud creatorem, qui nec modum statuit, in infinitũ pronuncians, Fratris malitiæ memor ne sis. Nec petenti eam præstans mandat, sed & non petenti. Non enim dones offensam vult, sed obliuiscaris. Lex leprosorum quantæ sit interpretationis erga species ipsius vitij, & inspectationis summi sacerdotis, nostrum erit scire: Marcionis, morositatẽ legis opponere, vt & hic Christum æmulum eius affirmet præuenientem solennia legis etiam in curatione decem leprosorum, quos tantummodo ire iussos, vt se ostenderẽt sacerdotibus, in itinere purgauit, sine tactu iam & sine verbo tacita potestate, & sola voluntate: quasi necesse sit semel remediatore languorum & vitiorum annunciato Christo, & de effectibus probato, de qualitatibus curationũ retractari: aut creatorem in Christo ad legem prouocari: si quid aliter quàm lege distinxit, ipse perfecit: cum aliter vtique dominus per semetipsum operetur, siue per filium, aliter per prophetas famulos suos maximæ documenta virtutis & potestatis, quæ vt clariora & validiora quâ propria, distare à vicariis fas est. Sed eiusmodi & alibi iam dicta sunt in documento superiore. Nunc etsi præfatus est multos tunc fuisse leprosos apud Israëlem, in diebus Helisæi prophetæ, & neminem eorum purgatum nisi Naaman Syrum: non vtique & numerus faciet ad differentiam deorum, in destructionem creatoris, vnum remediantis, & prælationem eius qui decem emundarit. Quis enim dubitabit plureis potuisse curari ab eo, qui vnum curasset, quàm ab illo decem, qui nunquam retrò vnum? Sed hac cùm maximè pronunciatione diffidentiam Israëlis vel superbiam pulsat: quod cùm multi essent illic leprosi, & prophetes non deesset, etiam ædito documento nemo decucurrisset ad deum operantẽ in prophetis. Igitur quoniam ipse erat authenticus pontifex dei patris, inspexit

53 illos secundum legis arcanum, significātis Christum esse verum disceptatorem & elimatorem humanarum macularum. Sed & quod in manifesto fuit legis, præcepit: Ite, ostendite vos sacerdotibus. Cur, si illos antè erat emūdaturus? An quasi legis illusor, vt in itinere curatis ostenderet, nihil esse legem cum ipsis sacerdotibus? & vtique viderit si cui tam opiniosus videbitur Christus, imò digniora sunt interpretanda, & fidei iustiora: Ideo illos remediatos, quâ secundum legem iussi abire ad sacerdotes obaudierant: neque enim credibile est, emeruisse medicinam à destructore legis obseruatores legis. Sed cur pristino leproso nihil tale præcepit? quia nec Helisæus Syro Naaman: & tamen non idcirco non erat creatoris. Satis respondi, sed qui credidit, intelligit etiam altius aliquid. Disce igitur & causas. In Samariæ regionibus res agebatur, vnde erat & vnus interim ex leprosis. Samaria autem desciuerat ab Israële, habens schisma illud ex nouem tribubus quas aulsas per Achiam prophetam, collocauerat apud Samariam Hieroboam. Sed & aliâs semper sibi placentes erant Samaritani de montibus & puteis patrum: sicut in Euangelio Ioannis Samaritana illa in colloquio domini apud puteum, Ne tu maior sis, & cętera. Et rursus: Patres nostri in isto monte adorauerunt, & vos dicitis quia Hierosolymis oportet adorare. Itaque qui & per Esaiam Væ dixerit eis qui confident in monte Samariæ, iam & ipsam restituere dignatus, de industria, iubet ostendere se sacerdotibus, vtique qui non erant nisi vbi & templum, subiiciens Samaritam Iudæo, quoniam ex Iudæis salus, licet Israëlitæ & Samaritæ: tota enim promissio tribui Iudæ Christus fuit: vt scirent Hierosolymis esse & sacerdotes & templum, & matricem religionis, & fontem non puteum salutis. Et ideo vt vidit agnouisse legem illos Hierosolymis expungendā, ex fide iam iustificandos sine legis ordine remediauit. Vnde & vnum illum solutum ex decem, memorē diuinæ gratiæ Samariten miratus, non mandat offerre munus ex lege, quia satis iam obtulerat, gloriam deo reddens: hoc & domino volente interpretari legem. Et tamen cui deo gratiam reddidit Samarites, quando nec Israëlites alium deum vsque adhuc didicisset? Cui alij quàm cui

Matrix religionis.

omnes remediati retrò à Christo? ideo fides tua te saluum fecit, audiit: quia intellexerat veram se deo omnipotenti oblationem, gratiarum scilicet actionem, apud verum templum & verum pontificem eius, Christum facere debere. *Vera oblatio.* Sed nec Pharisæi possunt videri de alterius dei regno consuluisse dominum, quando venturum sit, quandiu alius à Christo editus deus non erat: nec ille de alterius regno respondisse, quàm de cuius consulebatur. Non venit, inquit, regnum dei cum obseruatione, nec dicunt: Ecce hic, ecce illic. Ecce enim regnum dei intra vos est. Quis non ita interpretabitur, intra vos, id est in manu, in potestate vestra: si audiatis, si faciatis Dei præceptum? Quod si in præcepto est dei regnum, propone igitur contra, secundum nostras antitheseis, Moysen, & vna sententia est, Præceptũ, inquit, excelsum non est, nec longè à te. Non est in cœlo, vt dicas, quis ascendit in cœlum, & deponit nobis illud, & auditum illud faciemus. nec vltra mare est, vt dicas, quis transfretabit & sumet illud nobis, & auditum illud faciemus? Prope te est verbũ, in ore tuo, & in corde tuo, & in manibus tuis facere illud. Hoc erit non hic, nec illic: Ecce enim intra vos est regnũ dei. Et ne argumentetur audacia hæretica, de regno creatoris, de quo consulebatur, non de suo respondisse eis dominum, sequentia obsistunt. Dicens enim filium hominis antè multa pati & reprobari oportere, ante aduẽtum suum, in quo & regnum substãtialiter reuelabitur, suum ostendit & regnum de quo responderat, quod passiones & reprobationes ipsius expectabat. Reprobari autẽ habens & postea agnosci, & assumi, & extolli, etiam ipsum verbum reprobari, inde decerpsit, vbi in lapidis ænigmate vtraque reuelatio eius apud Dauid canebatur: prima recusabilis, secunda honorabilis. Lapis, inquit, quem reprobauerunt ædificantes, iste factus est in caput anguli. A domino factum est hoc. Vanum enim si credidimus deum de contumelia aut gloria scilicet alicuius prædicasse, vt non eum portẽderet, quem & in lapidis & in petræ & in montis figura portẽderet. Sed si de suo loquitur aduentu, cur eum diebus Noe & Loth comparat tetris & atrocibus, deus & lenis & mitis? Cur admonet meminisse

vxoris Loth, quæ præceptum creatoris non impunè contempsit, si non cum iudicio venit vindicandorum præceptorum suorum? Etiam si vindicat vt & ille, si iudicat me, non debuit per eius documenta formare quem destruit, ne ille me formare videatur. Si verò & hic non de suo loquitur aduentu, sed de Iudæi Christi, expectemus etiam nunc ne quid de suo prædicet, illum interim esse credentes, quem omni loco prædicat. Nam & orandi perseuerantiam & instantiam mandans, parabolam iudicis ponit, coacti audire viduam, instantia & perseuerantia interpellationum eius. Ergo iudicem deum ostendit orandum, non se, si non ipse est iudex. Sed subiunxit facturum deum vindictam electorum suorum. Si ergo ipse erit iudex qui & vindex, creatorem ergo meliorem deum probauit, quem electorum suorum clamantium ad eum die ac nocte vindicem ostēdit. Et tamen cùm templum creatoris inducit, & duos adorantes diuersa mente describit, Pharisæum in superbia, publicanum in humilitate: ideóque alterum reprobatum, alterum iustificatum descēdisse, vtique docendo qua disciplina sit orādum, eum & hic orandum constituit, à quo relaturi essent eam orandi disciplinam siue reprobatricem superbiæ siue iustificatricem humilitatis. Alterius dei nec templum, nec oratores, nec iudicium inuenio penes Christum, nisi creatoris. Illum iubet adorare in humilitate vt alleuatorem humilium, non in superbia vt destructorem superborū. Quem alium adorandum mihi ostendit, qua disciplina, qua spe? Neminem opinor. nam & quam docuit orationem creatori probauimus conuenire. Aliud est si etiam adorari quâ deus optimus & vltrò bonus non vult. Sed quis optimus, nisi vnus, inquit, deus? Non quasi ex duobus diis vnum optimum ostenderit, sed vnum esse optimū deum solum, qui sic vnus sit optimus, quâ solus deus. Et vtique optimus, qui pluit super iustos & iniustos, & solem suum oriri facit super bonos & malos, sustinens & alens & iuuans etiam Marcionitas. Denique interrogatus ab illo quodam, præceptor optime, quid faciens vitam æternam possidebo: de præceptis creatoris an ea sciret, id est facceret, expostulauit: ad contestandum præceptis creatoris

vitam

vitam acquiri sempiternam. Cúmque ille principaliora quæque affirmâsset obseruasse se ab adolescentia, Vnum inquit tibi deest. Omnia quæcunque habes vende,& da pauperibus,& habebis thesaurum in cœlo,& veni,sequere me. Age Marcion, omnésque iam commiserones & coodibiles eius hæretici quid audebitis dicere? Rescidit ne Christus priora præcepta,non occidendi, non adulterandi,non furandi,non falsum testandi, diligendi patrem & matrẽ?An & illa seruauit,& quod deerat,adiecit, quâquam & hoc præceptũ largitionis in egenos vbique diffusum sit in lege & prophetis, vti gloriosissimus ille obseruator præceptorum, pecuniam multò cariorem habiturus traduceretur.Saluum est igitur & hoc in euãgelio: Non veni dissoluere legẽ & prophetas, sed potius adimplere. Simul & cætera dubitatione liberauit,manifestando vnius esse,& dei nomen & optimi, & vitam æternam 54
& thesaurum in cœlo,& semetipsum,cuius pręcepta supplendo & conseruauit & auxit: secũdum Micheam quoque hoc loco recognoscendus, dicentem: Si annunciauit tibi homo quid bonum? aut quid à te dominus exquirit, quàm facere iudicium, diligere misericordiam, & paratum esse sequi dominũ deum tuũ? Et homo enim Christus annuncians quid sit bonum: scientiam legis, præcepta,inquit,scis:facere iudicium:Vende,inquit,quę habes: dilige misericordiam, & da, inquit, egenis: paratum esse ire cum domino,& veni,inquit,sequere me. Tam distincta fuit à primordio Iudęa gens, per tribus & populos & familias & domos,vt nemo facilè ignorari de genere potuisset,vel de recẽtibus Augustianis censibus adhuc tunc fortasse pendẽtibus. Iesus autem Marcionis & natus non dubitaretur, qui homo videbatur, vtique quâ non natus nullã potuerat generis sui in publico habuisse notitiam, sed erat vnus aliquis deputandus ex iis, qui quo modo ignoti habebantur. Cùm igitur prętereuntem illum cæcus audisset,cur exclamauit,Iesu fili Dauid miserere mei: nisi quia filius Dauid,id est ex familia Dauid non temerè deputabatur per matrem & fratres, qui aliquando ex notitia vtique annunciati ei fuerant. Sed antecedentes increpabant cęcum, vti taceret. Meritò, quoniam quidem

Augustiani census.

vociferabatur,non quia de Dauid filio mentiebatur. Aut doce increpantes illos ſciſſe, quod Ieſus non eſſet filius Dauid:vt idcirco ſilentium cæco indixiſſe credantur. Sed & ſi doceres,facilius illos ignoraſſe præſumeretur, quàm dominum falſam in ſe prædicationem ſuſtinere potuiſſe. Sed patiens dominus. non tamen confirmator erroris imò etiam detector creatoris, vt non prius hanc cæcitatem hominis illius enubilaſſet,ne vltra Ieſum filium Dauid exiſtimaret. Atqui ne patientiam eius infamaretis, nec vllàm rationem diſſimulationis illi affingeretis,ne filium Dauid negaretis, manifeſtiſſimè confirmauit cæci prædicationem, & ipſa remuneratione medicinæ, & teſtimonio fidei.Fides,inquit,tua te ſaluum fecit. Quid vis cæcum credidiſſe?Ab illo deo deſcendiſſe Ieſum ad detectionem creatoris, ad deſtructionem legis & prophetarum,non illum eſſe qui ex radice Ieſſe, & ex fructu lumborum Dauid deſtinabatur,cęcorum quoque remunerator? Sed nondum puto eiuſmodi tunc cæci erant, qualis Marcion, vt hæc fuerit cæci illius fides, qua crediderit in voce,Ieſu fili Dauid.Qui hoc ſe & cognouit,& cognoſci voluit,fidem hominis & ſi melius oculatam,& ſi veri luminis cōpotem, exteriore quoque viſione donauit, vt & nos regulam ſimúlque mercedem fidei diſceremus. Qui vult videre Ieſum, Dauid filium credat per virginis cenſum. Qui non ita credet,non audiet ab illo, Fides tua te ſaluum fecit. Atque ita cæcus remanebit ruens in Antitheſim,ruentem & ipſam Antitheſim. Sic enim cæcus cęcum deducere ſolet. Nam ſi aliquando Dauidem in recuperatione Sionis offenderant cæci reſiſtentes,quo minus admitteretur (in figuram populi proinde cæci nō admiſſuri quādoque Chriſtum filium Dauid) ideo Chriſtus ex diuerſo cæco ſubuenit, vt hinc ſe oſtenderet non eſſe filium Dauid,& ex animi diuerſitate bonus cæcis,quos ille iuſſerat cędi,& cur fidei,& quidem prauæ præſtitiſſe ſe dixit? Atquin & hòc filius Dauid, Antitheſim de ſuo retundendam. Nam & qui Dauid offenderant, cæci: nunc verò eiuſdem indecoris homo ſupplicem ſe obtulerat filio Dauid, idcirco ei ſatisfacienti quodammodo placatus filius Dauid, reſtituit lumina, cum teſtimonio fidei,

qua

qua hoc ipsum crediderat,exorādum sibi esse filiū Dauid. Et tamen Dauid audacia hominum puto offenderat,non valetudo. Consequitur & Zachæi domus salutem. Quo merito? Nunquid vel ille crediderat Christum à Marcione venisse? Atquin adhuc in auribus erat omnium vox illa cæci,Miserere mei Iesu fili Dauid: & omnis populus laudes referebant deo:non Marcionis,sed Dauid. Enimuero Zachæus & si allophylus,fortasse tamen aliqua notitia scripturarum ex commercio Iudaico afflatus: plus est autem, & ignorans Esaiam præcepta eius impleuerat. Confringito, inquit, panem tuum esurienti: & non habentes tectum, in domum tuam inducito. Hoc cùm 56
maximè agebat,exceptum domo sua pascens dominum. & nudum si videris,tegito. Hoc cùm maximè promittebat, in omnia misericordiæ opera dimidium substantiæ offerens, dissoluens violentiorum contractuum obnoxios,& dimittens conflictatos in laxamētum, & omnem conscriptionem iniquam dissipans,dicendo:& si cui quid per calumniam eripui,quadruplum reddo. Itaque dominus,hodie,inquit,salus huic domui. Testimonium dixit salutaria esse quæ præceperat prophetes creatoris. Cùm verò dicit:Venit enim filius hominis saluum facere quod periit:iam non contendo eum venisse, vt saluum faceret quod perierat, cuius fuerat, & cui perierat quod saluum venerat facere:sed in alterius quæstionis gradum dirigo. De homine agi nulla dubitatio est, hic cùm ex duabus substantiis constet,ex corpore & anima: quærendum est, ex qua substantiæ specie periisse videatur. Si ex corpore, ergo corpus perierat,anima non. Quod perierat,saluum facit filius hominis:habet igitur & caro salutem. si & anima perierat,animæ perditio saluti destinatur: caro quæ non periit, salua est. Si totus homo perierat ex vtraque substantia, totus homo saluus fiat necesse est: & elisa est sententia hæreticorum negantium carnis salutem. Iam & Christus creatoris confirmatur, qui secundum creatorem totius hominis salutem pollicebatur. Seruorum quoque parabola,qui secundum rationem fœneratæ pecuniæ dominicæ diiudicantur, iudicem ostendit deum, etiam ex parte seueritatis,non tantum honorantē,verùm

& auferentem quod quis videatur habuisse. Aut si & hic creatorem finxerit austerum, tollentem quod nõ posuerit, & metentem quod non seuerit: hic quoque me ille instruit, cuius pecuniam vt fœnerem edocet. Sciebat Christus baptisma Ioannis vnde esset, & cur quasi nesciens interrogabat? Sciebat non respõsuros sibi Pharisæos, & cur frustrà interrogabat? An vt ex ore ipsorũ iudicaret illos, vel ex corde? Refer ergo & hæc ad excusationem creatoris, & ad comparationem Christi: & considera iam quid secuturum esset, si quid Pharisæi ad interrogationem renunciassent. Puta illos renunciasse humanum Ioannis baptisma, statim lapidibus elisi fuissent. Existeret aliquis Marcion aduersus Marcionem qui diceret: O deum optimum, ô deum diuersum à creatoris exemplis. Sciens præcepe ituros homines, ipse illos in præruptũ imposuit. Sic enim & de creatore in arboris lege tractatur. Sed de cœlis fuit baptisma Ioannis. Et quare, inquit Christus, non credidistis ei? ergo qui credi voluerat Ioanni, increpaturus quod non credidissent, eius erat cuius sacramentum Ioãnes administrabat. Certè nolentibus renunciare quid saperent, cùm & ipse vicem opponit: & ego non dico vobis in qua virtute hæc facio, malum malo reddidit. Reddite quæ Cæsaris Cæsari, & quæ sunt dei deo. Quæ erunt dei? quæ similia sunt denario Cæsaris, imago scilicet & similitudo eius. Hominem igitur reddi iubet creatori, in cuius imagine & similitudine & nomine & materia expressus est. Quærat sibi monetam deus Marcionis. Christus denarium hominis suo Cæsari iubet reddi, non alieno: nisi quod necesse est qui suum denarium nõ habet. Iusta & digna præscriptio est in omni quæstione, ad propositũ interrogationis pertinere debere sensum respõsionis. Cæterum aliud consulenti, aliud respondere, dementis est. Quo magis absit à Christo quod ne homini quidem conuenit. Sadducæi resurrectionis negatores, de ea habentes interrogationem, proposuerant domino ex lege materiã mulieris, quæ septem fratribus ex ordine defunctis, secũdum præceptum legale nupsisset, cuius viri deputanda esset in resurrectione. Hæc fuit materia quæstionis, hæc substantia consultationis. Ad hoc respondisse Christum

necesse

necesse est. Neminem timuit, vt quæstiones aut declinasse videatur, aut per occasionem earum, quod aliàs palàm non docebat subostendisse. Respondit igitur: Huius quidē æui filios nubere. Vides quàm pertinenter ad causam. Quia de æuo venturo quærebatur, in quo neminem nubere definiturus, præstruxit hic quidē nubi, vbi sit & mori. Quos verò dignatus sit deus illius æui possessione & resurrectione à mortuis, neque nubere, neque nubi: quia nec morituri iam sint, cùm similes angelorum fiant, dei resurrectionis filij facti. Cùm igitur sensus responsionis non ad aliud sit dirigendus, quàm ad propositū interrogationis: si hoc sensu responsionis, propositum absoluitur interrogationis, nō aliud respōsio domini sapit quàm quo quæstio absoluitur. Habes & tempora permissarum 57
& negatarum nuptiarum, nō ex sua propria, sed ex resurrectionis quæstione. Habes & ipsius resurrectionis confirmationem, & totum quod Sadducæi sciscitabātur, non de alio Deo interrogantes, nec de proprio nuptiarum iure quærentes. Quod si ad ea facis respondere Christum, de quibus non est consultus, negas eum de quibus interrogatus est respōdere potuisse, Sadducæorum scilicet sapientia captum. Ex abundanti nunc & post præscriptionem, retractabo aduersus argumentationes cohærentes. Nacti enim scripturæ textum, ita in legendo decucurrerunt. Quos autem dignatus est, deus illius æui. illius æui deo adiungunt, quo alium deum faciant illius æui. Cùm sic legi oporteat: Quos autem dignatus est deus, vt facta hic distinctione post deum, ad sequentia pertineat, illius æui: id est, quos dignatus sit deus, illius æui possessione & resurrectione. Non enim de deo, sed de statu illius æui consulebatur, cuius vxor futura esset post resurrectionem in illo æuo. Sic & de ipsis nuptiis responsum subuertunt: vt filij huius æui nubunt, & nubuntur, de hominibus dictum sit creatoris, nuptias permittentis: se autem quos deus illius æui alter scilicet dignatus sit resurrectione, iā & hic non nubere: quia non sint filij huius æui, quando de nuptiis illius æui consultus non de huius, eas negauerat de quibus consulebatur. Itaque qui ipsam vim & vocis & pronunciationis & distinctionis exceperant, nihil

aliud ſenſerunt, quàm quod ad materiam conſultationis
pertinebat. Atque adeò ſcribæ, Magiſter, inquiunt, bene
dixiſti. Confirmauerat enim reſurrectionem, formā eius
ædendo aduerſus Sadducæorum opinionem. Deniq; te-
ſtimonium eorum qui ita eum reſpondiſſe præſumpſe-
rant, non recuſauit. Si autem ſcribæ Chriſtum filium Da-
uid exiſtimabant, ipſe autem Dauid dominum eum ap-
pellat, quid hoc ad Chriſtum? Nō Dauid errorem ſcriba-
rum obtundebat, ſed honorem Chriſto Dauid procura-
bat: quem dominum magis quàm filium Dauid cōfirma-
bat, quod non cōgrueret deſtructori creatoris. At ex no-
ſtra parte quàm conueniens interpretatio: nam qui olim
à cæco illo filius Dauid fuerat inuocatus, quod tunc reti-
cuit, non habens in præſentia ſcribas, nunc vltrò coràm
eis de induſtria protulit, vt ſe quem cæcus ſecundum ſcri-
barum doctrinam filium tantum Dauid prædicarat, do-
minum quoque eius oſtēderet, remunerata quidem fide
cæci, qua filium Dauid crediderat illum, pulſata verò tra-
ditione ſcribarum, qua non & dominum eum norant.
Quodcunque ad gloriam ſpectaret Chriſti creatoris, ſic
non alius tueretur, quàm Chriſtus creatoris. Olim con-
ſtitit de nominum proprietate, ei illam, qui prior & Chri
ſtum ſuum in homines annunciaret, & Ieſum trāſnomi-
naret. Conſtabit itaque & de impudētia eius, qui multos
dicat venturos in nomine ipſius, quod non ſit ipſius, ſi nō
Chriſtus & Ieſus creatoris eſt, ad quem proprietas nomi-
58 num pertinet. Amplius & prohibeat eos recipi, quorum
& ipſe par ſit, vt qui proinde in nomine venit alieno, ſi
non ipſius erat à mēdacio nominis præuenire diſcipulos,
qui per proprietatem nominis poſſidebat veritatē eius.
Veniēt denique illi, dicentes: Ego ſum Chriſtus. Recipies
eos qui conſimilem recepiſti. Et hic enim in nomine ſuo
venit. Quid nūc, quod & ipſe veniet nominum dominus
Ieſus creatoris? Reiicies illum? Et quàm iniquum, quàm
iniuſtum, & optimo deo indignum, vt non recipias eum
in nomine ſuo venientem, qui alienum in nomine eius
recepiſti. Videamus & quæ ſigna temporibus imponat.
Bella, opinor, & regnum ſuper regnum, & gentem ſuper
gentem, & peſtem, & fames terræque motus & formidi-
nes,

nes,& prodigia de cælo:quæ omnia seuero & atroci deo congruunt. Hæc cùm adiicit etiam oportere fieri, quẽ se præstat,destructorem an probatorem creatoris? cuius dispositiones confirmat impleri oportere, quas vt optimus tam tristes quàm acroces abstulisset,potius quam constituisset,si non ipsius fuissent. Ante hæc autem persecutiones eis prædicat & passiones venturas, in martyrium vtique & in salutem : accipe prædicatũ in Zacharia: Dominus,inquit,omnipotens proteget eos, & consumet illos, & lapidabũt lapidibus fundę,& bibent sanguinem illorũ velut vinũ,& replebũt pateras quasi altaris: & saluos eos faciet dominus illo die,velut oues populũ suum, qui lapides sancti volutant. Et ne putes hæc in passiones prędicari,quę illos tot bellorũ nomine ab allophylis manebãt, respice ad species. Nemo in prædicatione bellorum legitimis armis debellandorũ, lapidationẽ enumerat popularibus cœtibus magis & inermi tumultui familiarem. Nemo tanta in bello sanguinis flumina paterarũ capacitate metitur,aut vnius altaris cruentatione adæquat. Nemo oues appellat eos, qui in bello armati & ipsi ex eadẽ feritate certantes,cadũt: sed qui in sua proprietate atque patientia dedentes potius semetipsos quàm vindicantes trucidantur. Deniq; qui lapides, inquit, sancti volutant, non qui milites pugnãt. Lapides enim sunt & fundamẽta 59
super quæ nos ædificamur,extructi secundũ Paulum, super fundamentũ Apostolorum,qui lapides sancti oppositi omniũ offensui volutabant. Et hic igitur ipse vetat cogitari, quid responderi oporteat apud tribunalia, qui & Balę quod non cogitauerat,imò cõtrà quàm cogitauerat suggessit: & Moysi causato linguæ tarditatẽ,os repromisit: & sapientiã ipsam,cui nemo resisteret, per Esaiã demonstrauit: Hic dicet,ego dei sum, & clamabit in nomine Iacob,& alius inscribetur in nomine Israëlis. Quid enim sapientius & incontradicibilius confessione simplici & exerta in martyris nomine cum deo inualescẽtis:quod est interpretatio Israëlis? Nec mirum si is cohibuit præcogitationẽ,qui & ipse à patre excepit pronũciandi tempestiuẽ subministrationem, Dominus mihi dat linguam disciplinæ,quãdo debeam proferre sermonem: nisi Mar-

Confeßio simplex & exerta in martyris nomine.

cion Christum non subiectum patri infert. A proximis quoque persecutiones & nominis ex odio vtiq; blasphemiam prædicatam, non debeo rursus ostendere. Sed per tolerantiam, inquit, saluos facietis vosmetipsos, de qua scilicet psalmus, Tolerantia, inquit, iustorum non periet in finem. Quia & alibi, Honorabilis mors iustorum: ex tolerãtia sine dubio, quia & Zacharias: Corona autem erit eis qui tolerauerint. Sed ne audeas argumentari Apostolos vt alterius dei præcones, à Iudæis vexatos, memento Prophetas quoque eadem à Iudæis passos, tamen non alterius dei Apostolos fuisse, quàm creatoris. Sed mõstrato dehinc tempore excidij, quũ cœpisset vallari exercitibus Hierusalem, signa iam vltimi finis enarrat, solis & lunæ syderúmq; prodigia, & in terra angustias Nationum obstupescentium velut à sonitu maris fluctuantis pro expectatione imminentiũ orbi malorum. Quod & ipsæ vires cælorũ concuti habeant, accipe Iolem: Et dabo prodigia in cælo, & in terra sanguinem & ignem, & fumi vaporẽ. Sol conuertetur in tenebras, & in sanguinem luna, priusquam adueniat dies magnus & illustris domini. Habes & Habacuc, Fluminibus disrumpetur terra, videbũt te, & parturient populi, dispergent aquas gressu, Dedit abyssus sonum suum, sublimitas timoris eius elata est: Sol & luna constitit in suo ordine, in lucem coruscationis tuæ, ibunt in fulgorem, fulgor scutum tuum, in comminatione tua diminues terram. Et in indignatione tua depones Nationes. Conueniunt opinor & domini pronunciationes & prophetarũ, de concussionibus mundi, & orbis elemẽtorum, & Nationũ. Post hęc quid dominus? Et tunc videbũt filium hominis venientem de cælis cum plurima virtute. Cùm autẽ hæc fient, erigetis vos, & leuabitis capita, quoniam appropinquabit redemptio vestra. In tempore scilicet regni, de quo subiecta erit ipsa parabola. Sic & vos cùm videritis omnia hæc fieri, scitote appropinquasse regnũ dei. Hic erit dies magnus domini & illustris, venientis de cælis filij hominis secundum Danielem, Ecce cum cæli nubibus tanquam filius hominis adueniens, &c. Et data est illi regia potestas, quã in parabola postulaturus exierat, relicta pecunia seruis, qua fœneraretur: & vniuer-
sæ Na-

sæ Nationes quas promiserat ei in psalmo pater, Postula de me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam: Et gloria omnis seruiens illi, & potestas eius æterna quæ non auferetur, & regnum eius quòd non corrumpetur, quia nec morientur in illo, nec nubent, sed erunt sicut angeli. De eodem aduentu filij hominis & fructus eius apud Abacuc: Existi in salutem populi tui ad saluos faciendos Christos tuos: erecturos scilicet se & capita leuaturos in tempore regni redemptos. Igitur cùm & hæc quæ sunt promissionum, proinde conueniant sicut & illa quæ sunt cõcussionum, ex consonantia propheticarum & dominicarum pronunciationum, nullam hic poteris interstruere distinctionem, vt concussiones quidem referas ad creatorem sæuitiæ scilicet deum, quas nec sinere nedum expectare deberet deus optimus: promissiones vero deo optimo deputes, quas creator ignorans illum non prophetasset. Aut si suas prophetauit non distantes à promissionibus Christi, par erit in libertate optimo deo, nec plus videbitur à Christo tuo repromitti, quàm à meo filio hominis. Ipsum decursum scripturæ euangelicæ ab interrogatione discipulorum vsque ad parabolam fici, ita inuenies contextu sensus filio hominis hinc atque illinc adhærere, vt in illum compingat & tristia & læta, & concussiones, & promissiones, nec possis separare ab illo alteram partem. Vnius enim filij hominis aduentu constituto inter duos exitus concussionum & promissionum, necesse est ad vnum pertineāt filium hominis, & incommoda Nationum, & vota sanctorum, qui ita positus est in medio vt communis exitibus ambobus, alterum conclusurus aduentu suo, id est incommoda Nationum, alterum incipiens, id est vota sanctorum: vt siue mei Christi concesseris aduentum filij hominis, quò mala imminentia ei deputes quæ aduentum eius antecedunt, cogaris etiam bona ei asscribere quæ ab aduentu eius oriuntur: siue tui malueris, quò bona ei asscribas quæ ab aduētu eius oriuntur, cogaris mala quoque ei deputare quæ aduentum eius antecedunt. Tam enim mala cohærent aduentui filij hominis antecedēdo, quàm & bona subsequendo. Quære igitur quem ex duobus Christis consti-

tuas in persona vnius filij hominis,in quā vtraque dispositio referatur. Aut & creatorem optimum, aut & deum tuum asperum dedisti natura. In summa ipsius parabolæ cōsidera exemplum, aspice ficum & arbores omnes cùm fructum protulerint, intelligēt homines æstatem appropinquasse. Sic & vos cùm videritis hæc fieri, scitote in proximo esse regnum dei. Si enim fructificationes arbuscularum signum æstiuo tempori præstant antecedendo illud: proinde conflictationes orbis signum prænotant regni præcedendo illud. Omne autem signum eius est res,cuius est signum,Et omni rei ab eo imponitur signū, cuius est res. Ita si conflictationes signa sunt regni sicut fructificationes æstatis, ergo & regnum creatoris est, cuius conflictationes deputātur,quæ signa sunt regni. Præmiserat oportere hæc fieri tam atrocia, tam dira deus optimus,certè à prophetis & à lege prædicata, adeò legē & prophetas non destruebat,cùm quæ prædicauerant,cō firmat perfici oportere. Adhuc ingerit non transiturum cœlum ac terram,nisi omnia peragantur. Quæ nam ista? Si quæ à creatore fiunt,meritò sustinebunt elementa domini sui ordinem expungi. Si quæ à deo optimo, nescio an sustineat cælum & terra perfici, quæ æmultus statuit. Hoc si patietur creator,zelotes deus non est. Trāseat age nunc terra & cœlum. Sic enim dominus eorū destinauit, dum verbum eius maneat in æuum. Sic enim & Esaias prænunciauit. Admoneantur & discipuli ne quando grauentur corda eorum crapula & ebrietate & secularibus curis, & insistat eis repētinus dies ille,velut laqueus,vtiq; oblitis deum & plenitudine & cogitatione mūdi: Moysi erit admonitio. Adeò is liberabit à laqueo diei illius,qui hanc admonitionem retrò intulit. Erāt & loca alia apud Hierusalem ad docendum,erant & extra Hierusalem ad secedēdum, sed enim per diem in templo docebat,vt qui per Osee prædixerat, in templo meo me inuenerunt, & illic disputatū est ad eos, ad noctem verò in elæonem secedebat. Sic enim Zacharias demonstrarat. Et stabūt pedes eius in mōte elæone. Erant horæ quoq; auditorio cōpetentes. Diluculo conueniendum erat, quia per Esaiam cùm dixisset dominus, Dat mihi linguā disciplinæ, adiecit

ἐλαιών, *id est oliuetum.*

cit,apposuit mihi manè aurem ad audiendum. Si hoc est prophetias dissoluere,quid erit adimplere?Proinde scit & quando pati oporteret eum, cuius passionem lex figurat. Nam è tot festis Iudæorũ,Paschæ diẽ elegit.In hoc enim sacramentum pronunciarat Moyses, Pascha est domini. Ideo & affectum suũ ostendit,Concupiscentia concupiui Pascha edere vobiscũ,antequam patiar.ô legis destructorem,qui concupierat etiam Pascha seruare. Nimirũ ver- 60
uecina illũ Iudaïca delectaret? An ipse erat qui tanquam ouis ad victimam adduci habens, & tanquã ouis coram tondente,sic os non aperturus, figuram sanguinis sui salutaris implere cõcupiscebat?Poterat & ab extraneo quolibet tradi,ne dicerem & in hoc psalmũ expunctum:Qui mecũ panem edit,leuabit in me plantam. Poterat & sine præmio tradi. Quanta enim opera traditoris circa eum, qui populum coràm offendens,nec tradi magis potuisset quàm inuadi? Sed hoc alij competisset Christo, non qui prophetias adimplebat. Scriptum est enim, Pro eo quod venũdedere iustum. Nam & quantitatẽ & exitum precij postea Iuda pœnitente reuocati,& in emptionẽ dati agri figuli,sicut in Euangelio Matthæi continetur,Hieremias præcanit, Et acceperunt triginta argenteos preciũ appreciati vel honorati, & dederunt eos in agrum figuli. Professus itaq; se concupiscentia concupisse edere Pascha vt suũ (indignũ enim vt quid alienum concupisceret deus) acceptũ panem & distributũ discipulis, corpus suum illũ fecit,hoc est corpus meum dicẽdo, id est figura corporis mei. Figura autem non fuisset, nisi veritatis esset corpus. Cæterum vacua res,quod est phantasma, figuram capere nõ posset. Aut si propterea panem corpus sibi finxit,quia corporis carebat veritate, ergo panẽ debuit tradere pro nobis.Faciebat ad vanitatẽ Marcionis vt panis crucifigeretur. Cur autem panem corpus suũ appellat,& non magis peponem,quem Marcion cordis loco habuit,non intelligens veterem fuisse istam figuram corporis Christi, dicentis per Hieremiam: Aduersus me cogitauerunt cogitatum, dicentes: Venite, coniiciamus lignum in panem eius, scilicet crucem in corpus eius? Itaq; illuminator antiquitatũ quid tunc voluerit significasse panem,

EVCHARISTIA.

Lactantius F. corpus Christi ideo scribit

panẽ à Hier. appellatum, quia ipse est, inquit, cibus, & vita hominum, qui credũt in carnẽ quã portauit lib.4.cap.18.

satis declarauit, corpus suum vocans panẽ. Sic & in calicis mentione Testamentũ constituens, sanguine suo obsignatum, substantiã corporis confirmauit. Nullius enim corporis sanguis potest esse, nisi carnis. Nã & si qua corporis qualitas nõ carnea opponetur nobis, certè sanguinem nisi carnea non habebit. Ita consistit probatio corporis de testimonio carnis, probatio carnis de testimonio sanguinis: vt autem & sanguinis veterem figuram in vino recognoscas, aderit Esaias, Quis, inquit, qui aduenit ex Edom? rubor vestimentorum eius ex Bosor, sed decorus in stola violenta cum fortitudine? Quare rubra vestimenta tua? & indumenta sicut de foro torcularis pleno conculcato? Spiritus enim propheticus velut iam contéplabundus dominum ad passionem venientem, carne scilicet vestitum, vt in ea passum, cruentum habitum carnis in vestimentorum rubore designat, conculcatæ & expressæ vi passionis tanquam in foro torcularis, quia exinde quasi cruẽtati homines de vini rubore descendant. Multò manifestius Genesis in benedictione Iudæ, ex cuius tribu, carnis census Christi processurus, iam tunc Christum in Iuda deliniabat. Lauabit, inquit, in vino stolam suam, & in sanguine vuæ amictũ suum: stolam & amictũ carnem demonstrans, & vinum sanguinẽ. Ita & nunc sanguinem suum in vino cõsecrauit, qui tunc vinum in sanguine figurauit. Væ ait, per quem traditur filius hominis. Ergo iam væ cõstat imprecationis & comminationis inclamationem intelligendã, & irato & offenso deputandã, nisi si Iudas impunè erat tantũ sceleris relaturus. Aut si impunè, vacat væ. Si non impunè, vtique ab eo puniẽdus in quẽ scelus traditionis admisit. Porrò si sciens passus est hominem, quem ipse comitatui suo asciuerat, in tantũ scelus ruere, noli iam de creatore circa Adam retractare, quæ in tuum quoque deum retorquentur, aut ignorasse illum qui non ex prouidẽtia obstitit peccaturo, aut obsistere nõ potuisse, si ignorabat: aut noluisse, si & sciebat & poterat, atque ita maliciosum iudicãdum, qui passus sit hominẽ suũ ex delicto perire. Suadeo igitur agnoscas potius & in isto creatorem, quàm parem illi deum optimum, aduersus sententiã tuam facias. Nam & Petrũ

Væ

præ-

præsumptoriè aliquid elocutũ, negationi potius destinãdo, zelotem deũ tibi ostendit. Debuit etiam osculo tradi propheticus scilicet Christus, vt eius scilicet filius qui labiis à populo diligebatur. Perductus in cõsessum, an ipse esset Christus interrogatur. De quo Christo Iudæi quæsissent nisi de suo? Cur ergo nõ vel tunc aliũ eis prodidit? vt pati posset, inquis, id est vt ille optimus ignorantes adhuc in scelus mergeret. atquin & si dixisset, passurus esset. Si dixero enim, inquit, vobis, non creditis. Porrò non credituri, perseuerassent in necem eius. & cur nõ magis passurus esset, si alterius dei ac per hoc aduersariũ creatoris manifestasset? Ergo non vt pateretur, aliũ se tunc quoque supersedit ostẽdere: sed quoniam ex ore eius confessionẽ extorquere cupiebant, nec confesso tamen credituri, qui eũ ex operibus scripturas adimplentib. agnouisse debuerant. Ita eius fuit occultasse se, cui vltrò debebatur agnitio. Et tamen adhuc eis manũ porrigens, Ab hinc, inquit, erit filius hominis sedens ad dexterã virtutis Dei. Suggerebat enim se ex Danielis prophetia filium hominis, & è psalmo Dauid, sedentem ad dexteram Dei. Itaque ex isto dicto & scripturæ cõparatione illuminati, quem se vellet intelligi, Ergo, inquiunt, tu Dei filius es. Cuius Dei, nisi quem solum nouerãt? Cuius Dei, nisi quẽ in psalmo meminerant dixisse filio suo, Sede ad dexteram meam. Sed respondit, Vos dicitis: quasi non ego. Atquin cõfirmauit id se esse quod illi dixerant, dum rursus interrogãt. Vnde autẽ probabis interrogatiuè, & non ipsos confirmatiuè pronũciasse, Ergo tu filius Dei es. Vt quia obliquè ostenderat se per scripturas filium Dei intelligẽdum, sic senserint, ergo tu Dei es filius, quod te non vis apertè dicere: atque ita & ille, Vos dicitis, cõfirmatiuè respõdit: & adeò sic fuit pronunciatio eius, vt perseuerauerint in eo, quod pronunciatio sapiebat. Perductum enim illum ad Pilatũ onerare cœperunt quod se regem diceret, Christum sine dubio Dei filium, sessurũ ad Dei dexteram. Cęterum alio eum titulo grauassent incerti an filiũ Dei se dixisset nisi Vos dicitis sic pronunciasset, hoc se esse quod diceret. Pilato quoque interroganti, Tu es Christus, proinde, Tu dicis: ne metu potestatis videretur amplius respondisse. *Vos dicitis. Tu dicis.*

Constitutus est igitur dominus in iudicio. Et statuit in iudicio populum suum. Ipse dominus in iudicium venit cum presbyteris & archōtibus populi secundum Esaiam. Atque exinde omne scriptum passionis suę impleuit, Tumultuatæ sunt ibidem nationes, & populi meditati sunt inania. Astiterunt reges terræ, & archontes congregati sunt in vnum aduersus dominū & aduersus Christū eius. Nationes, Romani qui cum Pilato fuerant. Populi, tribus Israëlis. Reges in Herode. Archōtes, in summis sacerdotibus. Nam & Herodi velut munus à Pilato missus, Osee vocibus fidē reddidit, de Christo enim prophetauerat: Et vinctum eum ducēt xenium regi. Delectatus est denique Herodes viso Iesu, nec vocem vllam ab eo audiuit. Tanquam agnus enim coram tondente, sic nō aperuit os suū, quia dominus dederat illi linguā disciplinę, vt sciret quomodo eum oporteret proferre sermonem. Illam scilicet linguam, quam in psalmo agglutinatam gutturi suo tūc probabat, non loquendo. Et Barrabas quidem nocentissimus, vita, vt bonus donatur: Christus verò iustissimus, vt homicida morti expostulatur. Sed & duo scelesti circunfiguntur illi, vt inter iniquos scilicet deputaretur. Vestitū planè eius à militib diuisum, partim sorte cōcessum Marciō abstulit, respiciens psalmi prophetiā, Dispertiti sibi sunt vestimenta mea, & in vestitū meum sortem miserunt. Aufer igitur & crucem ipsam. Idem enim psalmus de eo non tacet, Foderunt manus meas & pedes, totus in illo exitus legitur. Circundederunt me canes, synagoga maleficorum circūuallauit me. Omnes qui spectabant me, naso irridebant me. Locuti sunt labiis, & capita mouerunt. Sperauit in deum. liberet eum. Quò iam testimoniū vestimentorū, habe falsi tui prædam, totus psalmus vestimēta sunt Christi. Ecce autē & elementa concutiuntur, dominus enim patiebatur ipsorum. Cæterum aduersario læso, cœlum luminibus floruisset, magis sol radiis insultasset, magis dies stetisset, libenter spectans pendentem in patibulo Christum Marcionis. Hæc argumenta quoque mihi competissent, & si non fuissent prædicata. Cœlum, inquit Esaias, vestiā tenebris. Hic erit dies de quo & Amos, Et erit illa die dicit dominus occidet

Nationes Populi. Reges. Principes.

ſol meridie. Habes & horæ ſextæ ſignificationem, & cõtenebrauit ſuper terram. Sciſſum eſt & templi velum, angeli eruptione derelinquentis filiam Sionis, tanquam in vinea ſpeculam, & in cucumerario caſulam. ô quantũ perſeuerauit etiam xxx. pſalmo Chriſtũ ipſum reddere. Vociferatur ad patrem, vt & moriens vltima voce prophetas adimpleret. Hoc dicto, Expirauit. Quis? Spiritus ſemetipſum, an caro ſpiritum? Sed ſpiritus ſemetipſum expirare non potuit. Aliùs eſt qui expirat, alius qui expiratur. Si ſpiritus expiratur, ab alio expiretur neceſſe eſt. Quod ſi ſolus ſpiritus fuiſſet, diſceſſiſſe potius diceretur quàm expiraſſe. Quis igitur expirat ſpiritum niſi caro quæ & ſpi- 62
rat quando illum habet, & ita eum cùm amittit expirat. Denique ſi caro non fuiſſet, phantaſma carnis, Phantaſma autem ſpiritus fuit: Spiritus autem ſemetipſum expirauit, & expirando diſceſſit. Sine dubio phantaſma diſceſſit, cùm ſpiritus qui erat phantaſma diſceſſit, & nuſquam comparauit phantaſma cum ſpiritu. Nihil ergo remanſit in ligno. Nihil pependit etiam poſt expirationem. Nihil de Pilato poſtulatum. Nihil de patibulo detractum. Nihil ſindone inuolutum. Nihil ſepulchro nouo conditum. Atquin non nihil. Quid igitur illud fuit? Si phantaſma, adhuc ergo inerat & Chriſtus. Si diſceſſerat Chriſtus, ergo abſtulerat phantaſma. Supereſt impudentiæ hæreticæ dicere, phantaſma illic phantaſmatis remanſiſſe. Sed ſi & Ioſeph corpus fuiſſe nouerat, quod tota pietate tractauit: ille Ioſeph qui non conſenſerat in ſcelere Iudæis, Beatus vir qui non abiit in conſilio impiorum, & in via peccatorum non ſtetit, & in cathedra peſtium nõ ſedit, oportuerat etiam ſepultorem domini prophetari, ac iam tunc meritò benedici: Si nec mulierum illarum officium præterit prophetia, quæ ante lucem conuenerunt ad ſepulchrum cum odorum paratura. De hoc enim per Oſee, vt quærant, inquit, faciẽ meam ante lucem vigilabunt ad me dicentes, Eamus & conuertamur ad dominum, quia ipſe eripuit, dixit, & curabit nos, percuſſit, & miſerebitur noſtri, ſanabit nos poſt biduum, in die tertia reſurgemus. Quis enim hæc non cre- 63
dat in recogitatu mulierum illarũ volutata, inter dolo-

rem præsentis destitutionis, qua percussæ sibi videbantur à domino, & spem resurrectionis ipsius qua restitui ritè arbitrantur? Corpore autē non inuento, sublata erat sepultura eius de medio, secundum Esaiam. Sed & duo ibidem angeli apparuerunt: Tot ferè laterensibus vti solebat, in duobus testibus consistens dei sermo. Reuertentes quoque à sepulchro mulieres, & ab illa angelorum visione prospiciebat Esaias? Mulieres, inquit, venite, Veniētes à visione, venite ad renunciandā scilicet domini resurrectionem. Bene autem quod incredulitas discipulorū perseuerabat, vt in finem vsque defensio nostra consisteret, Christum Iesum non alium se discipulis ædidisse quàm prophetarum. Nam cùm duo ex illis iter agerent, & dominus eis adhæsisset, non comparens quod ipse esset, etiā dissimulans de conscientia rei gestæ, Nos autem putabamus, inquiunt, ipsum esse redemptorem Israëlis, vtique suum Christū, id est creatoris, adeo nec alium se ædiderat illis. Cæterum non existimarent eum creatoris, & cùm creatoris existimaretur, non sustinuisset hanc de se existimationē, si non is esset qui existimatur. Aut ipse erit autor erroris, & præuaricator veritatis aduersus dei optimi titulum. Sed nec post resurrectionem alium se eis ostendit, quàm quæ existimatum sibi dixerant. Planè inuectus est in illos, O insensati & tardi corde, in nō credendo omnibus quæ locutus est ad vos. Quæ locutus non alterius se dei esse probat, sed eiusdem dei. Nam eadem & angeli ad mulieres: Rememoramini quæ locutus sit vobis in Galilæa, dicens: quod oportet tradi filium hominis & crucifigi, & tertia die resurgere. Et quare oportebat? nisi quia ita à deo creatore scriptum. Igitur increpauit illos vt de sola passione scandalizatos, & vt dubios de fide resurrectionis annunciatæ sibi à fœminis, per quæ non crediderant ipsum fuisse quem existimarant. Itaque quod existimauerant, id volens credi se, eum se confirmabat quem existimauerant, creatoris scilicet Christum redemptorem Israëlis. De corporis autem veritate quid potest clarius? cùm hæsitantibus eis ne phātasma esset, imò phantasma credentibus: Quid turbati estis? Et quid cogitationes subeunt in corda vestra? Videte manus meas & pedes, quia ego

Laterenses à latere nouè dixit, quos alioqui laterones appellamus.

ego ipſe ſum, quoniam ſpiritus oſſa non habet, ſicut me videtis habere. Et Marcion quædam contraria ſibi, illa credo induſtria eradere de auangelio ſuo noluit, vt ex his quæ eradere potuit, nec eraſit, illa quæ eraſit, aut negetur eraſiſſe, aut meritò eraſiſſe dicatur. Nec parcit niſi eis quę non minus aliter interpretando quàm delendo ſubuertit. Vult itaque ſic dictum, quaſi, Spiritus oſſa non habet, ſicut me videtis habẽtem, ad ſpiritum referatur, ſicut me videtis habentem, id eſt non habentem oſſa, ſicut & ſpiritus. Et quæ ratio tortuoſitatis iſtius? cùm ſimpliciter pronunciare potuiſſet, quia ſpiritus oſſa non habet, ſicut me videtis non habentem. Cur autem inſpectui eorum manus & pedes ſuos offert, quæ membra ex oſſibus conſtant? Si oſſa non habebat, cur adiicit: Et ſcitote quia ego ſum, quem ſcilicet corporeum retrò nouerant? Aut ſi phãtaſma erat vſquequaque, cur illos phantaſma credentes increpabat? Atquin adhuc eis non credentibus, propterea cibum deſiderauit, vt ſe oſtenderet etiam dentes habere. Impleuimus, vt opinor, ſponſionem, Exhibuimus Ieſum Chriſtum prophetarum doctrinis, ſententiis, affectibus, ſenſibus, virtutibus, paſſionibus, etiã reſurrectione, non alium quàm creatoris. Siquidem & Apoſtolos mittens ad prædicandum vniuerſis Nationibus, in omnem terram exire ſonum eorum, & in terminos terræ voces eorum, pſalmum, adimplendo, præcepit. Miſereor tui Marcion, fruſtra laboraſti. Chriſtus enim Ieſus in euangelio tuo, meus eſt.

ARGVMENTVM LIBRI SEQVENTIS

VEriſsimum eſt quod alibi dixit Tertullianus, de philoſophorum ingeniis omnem hæreſim animari. Siquidem Marciõ hinc deum ſuũ meliorẽ cõmentus eſt, quod Stoicæ ſcholæ decreta, cuius ille fuit alumnus, ἀπάθειαν, hoc eſt affectuum vacuitatem tantopere prædicent, de qua ſeipſos etiam ſuperbè iactant eius factionis conſecranei, quod diuus Hieronymus nullo modo ferre poteſt. Enimuero ſuperioribus libris egregie confutatus eſt, legem ab euangelio ſeparans, & nouum ac meliorem deum commini-

ſcens qui Chriſtū in terras miſerit, quatenus videlicet id partim ex inſtrumento veteri, partim ex euangelio pro ſua libidine corrupto, perſuadere molitus eſt. Iam quoniam ex Paulinis quoque epiſtolis ſimili temeritate adulteratis, & prout ipſi vel commodum vel incommodum erat demutatis, inſaniam ſuam Apoſtolico calculo comprobare tentabat, oſtendit hoc poſtremo libro non alium Chriſtum in illis prædicari, quàm creatoris. Quod ſi Paulus in quoſdam inuehatur cæremoniis veteris legis rurſus vtentes, non tamen ideo creatori illum aduerſari, qui ipſe per Prophetas ſuos teſtatus ſit vmbras veteris legis deſituras exorta luce euangelica. Agitur autem hic idem argumentum fucante ſua Marcione ex verbis Paulinis, & viciſsim refellente Tertulliano, quod prioribus libris antè tractatum eſt.

ANNOTATIONES IN LIBRVM ſequentem.

1 APoſtoli quoque originem.] *Adiecimus Pauli. Apoſtoli quoque Pauli originem.* Nouus aliqui diſcipulus.] *Aliqui pro aliquis. Sic & ſupra. Sed erat, inquit, vnus aliqui deputandus ex iis. Paulò pòſt. A domino allectum iam in cœlis quieſcente.* In acatos tuas.] *Hoc eſt in cymbas ſine ſcaphas tuas. Eſt ἄκατος, Græcis nauigij genus quod velis potius agebatur quàm remis. id & ἀκάτιον aliquando dicitur, quod vocabulum etiam maiori velo nauis accommodat Iulius Pollux.* Onus auertiſti.] *Sarcinas intelligit quæ nauibus imponuntur in longinquas regiones deuehendæ. Et ſolent hæ nonnunquam ab ipſis naucleris intercipi.* Planè profiteri poteſt ſeipſum quis.] *Loquitur de profeſsione quæ fit apud Acta. Nam profitemur dum publicè & apud Acta aliquid vltro denunciamus, veluti quum profitemur merces ne in vectigali pēdundo reipublicæ fraus fiat. Vnde merces improfeſſas Marcianus in Pandectis vocat quarum nomine nullum vectigal ſolutum eſt. Item profitebantur filios natos ſibi apud Acta veteres, quæ res tum certam tum facilem*

facilem ætatis faciebat probationem ſiquādo huiuſmodi dubium inçidiſſet. In hunc ſenſum eleganter dixit Seneca, Profiteri æs alienum. Id quod candidati facere cogebantur & rei. De beneficiis libro ſexto. Liuius, profiteri frumentum libro quarto primæ Decadis, vbi in peruulgatis exemplaribus mendoſè legitur, Confiteri cogendo frumentum. Vt iam hinc & fidem tuam obtundam.] *Sic libro præcedente, Non Dauid, inquit, errorem ſcribarum obtundebat.* Non mihi Paulum.] *Nos Nam mihi Paulum. Aſſertiuè videlicet. Item infra, Certe Acta Apoſtolorum hunc mihi ordinem Pauli tradiderunt. Ex Gorzienſi collatione.* Iiſdem & hic dimicabimus lineis.] *Linearum prouerbialiter lubens meminit, Vt rurſum ad lineas, Prædücere lineas, & hic, Iiſdem dimicare lineis.* Interceſſiſſe quoſdam.] *Hoc eſt interueniſſe, oppoſuiſſe ſe quoſdam. Infra ſcripſimus, quàm de inſtrumento Actorum. Non aliter ſupra vocauit Apocalypſin, Inſtrumentum Ioannis. Paulò pòſt pro ſi qua repoſuimus, ſi quid ſcilicet. Ex Gorzienſi. Item, Et defenſionem. Nos, ex defenſione.* Iudaiſmi magis adfines.] *Vt in De patiētia. Adfines cupiditatis deprehendemur. Item, Nunquid impatientes pacis adfines.* Ob incōſtantiam victus.] *Hic vides ab ipſo autore explicari quid intellexerit per paſsiuum conuictum libro primo aduerſus Marcionem, dum, inquit, hoc ipſum argumentum tractans, Igitur ſi feruenter adhuc, vt Neophytus aduerſus Iudaiſmum, aliquid in conuerſatione reprehendendum exiſtimauit, paſsiuum ſcilicet conuictum. Et cætera. Quod vero ſequitur hic conuerſationis ambiguæ, Tertullianus potuiſſet dicere ſi libuiſſet, conuerſationis paſsiuæ. Ergo paſsiuum, & inconſtans & ambiguum ſignificat.* Quàm nobiſcum faciat.] *Hoc eſt, quàm nobiſcum ſentiat. Sic & ſuprà alicubi loquutus eſt.* Si vero ratio, nec lex in tuo.] *Nos ex Gorzienſi collatione reſtituimus. Si vero rationale & in tuo. Porrò frequenter hoc vocabulū apud Tertulianum reperias. Vt quum dicit, Omnia in deo rationalia. Nihil in deo nō rationale.* Abrahæ dictæ promiſſiones.] *Nos adiecimus verbum ſunt.* Soles & lunas.] *Sic libro præcedente, Qua ſoles & imbres qui fœnerauerat.* Cuius gratia.] *Subaudi eſt.* Phyſicæ, id eſt naturalis ſuperſtitionis.] *Horū meminit libro primo aduerſus Martionē, vt plerique Phyſicorum, inquit, formidauerint initium ac finem mundo cōſtare. Aduerſus Praxean, Et manet chirographum apud Phyſicos. Ibidem, Diſiun-*

Margin numbers (right margin, beside lines): 2 (at "Linearum prouerbialiter"), 3 (at "Interceſſiſſe quoſdam"), 4 (at "Ob incōſtantiam victus"), 5 (at "Quàm nobiſcum faciat"), 6 (at "Cuius gratia").

xit à Physicis, Sic enim vtrobique legitur in volumine Gorziensi. Et cęremonia vestra.] *Sic dixit in De hæresibus, Ad benedicenda eucharistia sua. O licentiam inexcusabilē.* Nouissimam Abrahæ mentionem, nullam magis auferendam.] *Appositiuè.* Vnum à monte Syna.] *Subaudi ex liberis. Alium sup. Hoc est alterum ex filiis super omnem principatum generās.*
7 In quem repromisimus sanctam ecclesiam.] *Censeo legendum, In quem repromissi sumus. In quem videlicet alterum filium.* Seruitutis vel legis astringi.] *Nos, id est legis. Item, sicut & circuncisionem, vtrunque ex Gorziensi.* Circumcidetis duricordiam vestram.] *Sic vertit σκληροκαρδίαν.* Dum
8 Christi est lex creatoris.] *Amat breuitatē. Subauditur, lex.*
9 Boni duxit deus.] *Sic vertit quod Græcè est, εὐδόκησεν ὁ θεός. Quemadmodū enim autores dicunt, Boni consulere, Et, Aequi boníque facere, sic ipse dicit, Boni ducere. Infrà, At propterea, inquit, debere boni ducere abesse potius à corpore & esse cum domino, vt & mortem excipiamus. Et alibi rursum, Quomodo autem, inquit, boni duxit omnem plenitudinem in semetipso habitare.* Qui sapientia sua.] *Scripsimus, Qui in sap. s. Et paulò pòst, Qui ex retributione. Et supra, & populi & humani generis of-*
10 *fensam. Ex Gorziensi collatione.* Autem etiam vetera.] *Hoc est apud veteres institutiones, apud veteres cæremonias, videlicet instrumenti veteris.* Quid stultius.] *Hoc refertur ad Creato-*
11 *rem.* Penè iam totis seculis creatoris prodactis.] *Prodactis à prodigendo quasi procul actis, hoc est expletis.* Si in creatoris accipitur.] *Subaudi, interpretationem, vt de creatore videlicet intelligatur. Defectiua oratio Græcorum imitatione, qui dicunt ἐν ᾅδου, In Plutonis. Subauditur, domo. Sic infrà, Et à nostræ partis possit opponi.* Depalatorem disciplinæ diuinæ.] *Depalatorem vocat, propalatorem, manifestatorémque. Sic aduersus Hermogenem, Siquidem, inquit, omnia opera sua deus ordine consummauit, incultis primò elementis depalans quodammodo mundum, dehinc exornatis dedicans, Depalans, hoc est pa-*
12 *lam ostendens.* Vtique sui superfundamenti.] *Nos præpositionem super erasimus, fidem secuti* Gorziensis *collationis.* Per
13 similitudinem sanguinis salutaris.] *Alludit ad locum qui est Exodi cap. 12. Ite tollentes agnum per familias vestras, & immolate phase, Fasciculúmque hyssopi tingite in sanguine qui est in limine, & aspergite ex eo superliminare & vtrunque postem.*

stem. Transibit enim dominus percutiens Ægyptios. Cúmque viderit sanguinem in superliminari & in vtroque poste, trãscendet ostium domus, & non sinet percussorem ingredi domos vestras & lædere. Et pecoris Christi.] *Agnum intelligit. Paulò pòst scripsimus, Empti enim sumus pretio magno.* Planè nullus si in phantasma fuit Christus.] *Nos ex iudicio nostro sumus ausi mutare locum & scribere, Planè nullo si phantasma fuit Christus. Subaudi, pretio.* In quæ eadem mittenda fornicatio non erit.] *Opinor scribendum, cõmittenda.* Et si fortè disiunctum.] *Si fortè pro fortè.* Ne qui fidelis.] *Ne qui pro ne quis. Vt aliqui sæpe pro aliquis. Paulò pòst scripsimus. Ecce autem & in petr.* Figuram extranei sacramenti.] *Poterit exponi, figuram eius qui sit extraneus à sacramento. Nam solet extraneus construere cum genitiuo, vt suprà aduersus Marcionem lib. 2 Quis mali extraneus, nisi qui & inimicus? Item, Extranea gloriæ.* Equidem æmulo.] *Restituimus locum ex Gorziensi codice. Ab alio mutuatur exempla & quidem æmulo. De illo me terret sibi.* Iam si deliquero eadem.] *Figura Græca, id est secundum eadem. Aut exponendum pro admisero. Infrà, E contrario foueat deus. Item, quando paria. Nos, si quando paria.* Et breuiter expungo] *Expungo, hoc est absoluo.* Panis & calicis sacramentum.] *Nos, sacramento.* Nihil exinde sperante penes illos spiritu] *Legendum, spirante pro aspirante.* Qui meritus charismata.] *Nos, qui meritum charismatum. Paulò pòst, discendi duntaxat gratia. Et mox, mulieri etiam prophetanti. Ex Gorziensi collatione.* Nihil ex huiusmodi.] *Malim, Nihil huiusmodi.* Vocabulorum mortuorum. Ita mortuum vocabulũ non est.] *Hic locus etiam in manuscriptis voluminibus est deprauatus. Ego sic mutaui distinxíque, Exigit defendi proprietates vocabulorum. Mortuorũ ita vocabulo non est nisi quod amisit animam.* Et in Christi corpore.] *Nos, Et in Christo corpore. Infrà, donec ponat.* Qui ait, Sedit ad dexteram templi.] *Nihil hic succurrunt exemplaria, Censeo scribendum, quia is sederit ad dexteram templi.* Quod & ipso hic accedit] *Ipso hoc est in ipso. Subaudi, Christo. Accedit pro accidit, vt infra, Demutationi, inquit, adscribẽs quæ accedit resurrectioni. Porrò. Quod & ipso, aptè refertur ad id quod sequitur: Tu es sacerdos in æternum. Nam & sacerdotium Christi spirituale.* Acceptatione & bene dignabitur.]

14 15 16 17 18

Proculdubio legendum, & benedictione dignabitur. Praecedit enim, Qui Abraham circumcisum iam accepta decimarũ oblatione benedixit. Infrà scripsimus, puluerem lingent.

19 Viderit institutio istæ Calendæ si fortè Febr. r.] *Hunc locum ex sola diuinatione pridem restitueram adiecta in margine libri adnotatiuncula Nunc quoniam consentit codex Gorziensis, liberius ausi sumus pro istæ scribere ista, hoc modo, Viderit institutio, ista Calẽdæ si fortè Februariæ, respõdebũt illi pro mortuis petere. Est sensus: Calendæ Februariæ, hoc est sacra quibus* Romanus *populus hoc mense februabatur, id est lustrabatur per ignem maximè, respondebunt illi subaudi Marcioni, si fortè, hoc est fortè (nam perpetuò Tertullianus si fortè pro fortè vtitur) petere ista pro mortuis, videlicet istum baptizandi modum. Quasi dicat. Lustrationis* Februalis *loco mortuorum baptizatio fortaßis fuit apud quosdam Christianos, & ex illo lustrandi ritu solenni irrepsit.* [illegible] *Si sic distinguas. Viderit institutio ista. Calend. idem erit sensus.* Denotare.] *Denotare pro arguere vt suprà sæpe. In De patientia.* Parum *hoc, inquit, si non etiam proditorem suum secum habuit, nec constanter denotauit.* Secundam discrepationem.] *Poßit etiam legi disceptationẽ.* Obducitur.] *Hoc est conuincitur subaudi Marcion. Hoc verbo in hunc sensum crebro vtitur, vt supra annotauimus, & infra sumus annotaturi. Infra scripsimus,* Nonne carnalem.

20 Et si habet aliquod proprium corpus anima vel spiritus] *Diuus Aurelius Augustinus negat Tertullianum propter hanc assertionem damnatum esse hæreseos. Quin interpretatur commodè quantũ potest.* Animale dici capit.] *Vsum huius verbi capit multis iam locis annotauimus. Sic enim vertit quod Græcis ἐνδέχεται dicitur, quo & illi impersonaliter vti solent. Hic tantùm valet, ac si diceret, recidit appellationem vt animale dicatur, siue meretur animale dici. Sic in De resurrectione carnis, Quam & patrum, inquit, dici capiat. Libro tertio aduersus Marcionem, Id enim intelligi vel non intelligi capit. Infra adiecimus genitiuum carnis ex Gorziensi collatione, In nomine carnis denegatur dei regnum.*

21 Sed quod illi corpus dei dederit.]

dederit.] *Censeo scribendum deus dederit, vt supra, Quibus det corpus deus prout volet.* Quæ accedit resurrectioni.] *Accedere frequenter vsurpat pro accidens esse. Vt in præcedentibus. Quod & ipso hic accedit. Et paulò antè,* Nisi, inquit, ex accedẽtibus cui magis competant. *Mox pro vel contentio tua? reposuimus, Vbi cõtentio tua? Item, Domini nostri Iesu Christi. Ex Gorziensi collatione.* Vtique & misericordiæ affectum.] *Quo-* 22
niam in Gorziensi codice legitur affectu, vertendum est & particula in ex. Etsi non litera, & eius spiritus hoc erit nouitas.] *Arbitror pro & supponendũ at. At eius spiritus.* Quomodo iam optatus.] *Gorziensis collatio monuit pro optatus substituẽdum operta.* Quid & Apostolum Christi alterius] 23
Legendum ad Apostolum, vbi subaudiri debet, pertinet. Contentus victoriæ.] *Cõtentus cũ genitiuo.* Næ vltro possum.] 24
Næ Græcum est aduerbium affirmandi pro, certè, profectò. Scripsimus infra, Præterea. Item, Et hanc substantiam resuscitaturus est. Strinxit.] *Strinxit pro perstrinxit, hoc est obiter indicauit, siue leuiter attigit.* Et qui de integro.] *Legendum, & qui-* 25
dem integro. Compendium mortis, & mutati consequentur.] *Pro & debet legi sed. Ibidem scripsimus superinduti. Item. quàm exuti corpus.* Boni ducere.] *Boni ducere sicut Boni consulere, vt supra hoc ipso libro, Quoniam, inquit, in dei sapientia non intellexit mundus per sapientiam dominum, boni duxit deus per stultitiam prædicationis saluos facere credentes. Sic interpretatur verbum Paulinum εὐδοκεῖν. Mox adiecimus aduerbium libenter ex collatione Gorziensi, vt & mortem libenter excipiamus.* Dispunctionem boni ac mali operis.] *Dispunctio-* 26
nem vocat compensationem, remunerationémque. Percutiendi & sæuiendi alienũ.] *Sic in De resurrectione carnis, Quis ergo discendi magis adfinis quàm præsumendi. Eodem. In re aliena salutis. Item, In alienam culpæ.* Plurimum.] *Plurimum, hoc est maximè siue pro maxima parte.* In vltionem veritatis.] *Videlicet non receptæ sed explosæ.* Vehitur in transgressores 27
legis.] *Vehitur pro inuehitur.* Adeò autem Iudæos ingesserat.] *Lege incesserat, nam præcedit, vehitur in transgressores legis.* Seruiuit deus dispositioni.] *Adiecimus tuus ex Gorziensi, Seruiuit deus tuus dispositioni.* Nisi si creator ideò legem intercalauit.] *Intercalauit, id est interiecit, interposuit, interseruit, mediam immisit. Nam id significat hic intercalare.*

Eius verbi meminit Macrobius, etiam de ratione intercalandi abundè differens. Iulius Cæsar instituit vt vnus dies quarto quoque anno intercalaretur, hoc est insereretur, vnde bisextilem annum Plinius intercalarem vocat, & Liuius mensem dixit intercalarium. Græci ἐμβόλιμον appellant, & ἐμβολιμαῖον.

28 Per quam licuit delictum latere.] *Licuit, hoc est à liquet impersonali verbo pro claruit, innotuit, manifestum euasit. Atque hoc est quod Paulus docet, ἀλλὰ τὴν ἁμαρτίαν οὐκ ἔγνων, εἰ μὴ διὰ νόμου, id est, Sed peccatum non cognoui, nisi per legem. Porrò verbo liquuit à liquet vtitur in De carne Christi, quanquam iam liquuit, inquit, & de nomine hominis, de statu qualitatis, & de sensu tractationis, & de exitu passionis, humanam constitisse. liquuit, id est apparuit, cōstitit.* Est enim dum alterius par est.]

29 *Par cum genitiuo, vt aliàs sæpe. Mox scripsimus, quia hoc tantum est.* Sed ad conuersationis pertinebunt.] *Repete accusatiuum, reatum.* Absque qua nec corpus aliud dici capit.] *Capit, id est idoneum vel aptum est vt aliud dicatur, vt libro secundo, Capit etiam imaginem spiritus dicere flatum. libro tertio, Id enim intelligi vel non intelligi capit. Impersonale verbū, quod ἐνδέχεται Græci dicunt.* Salio & hic amplissimum abruptum intercisæ scripturæ.] *Salio pro transilio.* Si non & inscitiam.] *Ex Gorziensi collatione reposuimus, inscientiam. Quo verbo Tacitus etiam vtitur lib. 17. Inde atrox rumor, inquit, affirmantibus plerisque interfectos, ac ni sibi consulerent, fore vt acerrimi militum & præsentia cōquesti, per tenebras & inscientiam cæterorum occiderentur. Vbi in peruulgatis exemplaribus ante nostram castigationem legebatur, inscitiam. Idem in dialogo oratorum, Sed desidia iuuentutis, inquit, negligentia parentum, & inscientia præcipientium, & obliuione moris antiqui. Cicero in Academicis quæstionibus, Quam rationem, inquit, maiorum etiam comprobat diligentia, qui primum iurare ex sui animi sententia quenque voluerunt, deinde teneri si sciens falleret, quod inscientia multa versaretur in vita.* Ex inscitia scilicet.] *Hic habes inscitiam & consentiunt exemplaria.* Et inuestigabiles viæ eius.] *Græcè καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ. Inuestigabiles, id est non vestigabiles, Infra scripsimus, Aut quis consiliarius eius fuit.* Qui tanta de scripturis ademisti.] *Hoc est quod paulò antè dixit, Salio & hic amplissimum abruptum intercisæ scripturæ.* Non retributionem iniuriæ.] *Addidimus verbum*

bum permittebat, Ex Gorziensi. Pontus laborauit.] *Hoc est,* 30
Barbaria illa. Nisi mauis, Ponticus, id est Marcion. Est sapor &
in paucis.] *Etiam modica habent suum gustum.* Luxuria est 31
turpitudini quoque & immunditiæ non contraria.] *Nos*
fidem secuti collationis Gorziensis negatiuam particulam nõ, su-
stulimus. Nã luxuriam hic accipit congressum viri cum muliere,
quæ est contraria turpitudini & immunditiæ, id est Veneri illi-
citæ. Hunc sensum aliquis non percipiens scripsit, non contraria.
Licet enim & anima & corpus sit.] *Scripsimus nostrum se-* 32
cuti iudicium, Licet enim & animæ corpus sit. Huius opinionis
est paulò antè facta mentio. Multò magis hic.] *Subaudi, in-*
telligit. Vt cohærẽt eis.] *Nos cohærentia.* Parem creatoris.]
Par cũ genitiuo, vt paulò antè, Est enim, inquit, dum alterius par
est. Et aliàs sæpe. Nostratem deũ faceret.] *Nostratem, id est*
nostræ partis. Summissu erroris.] *Summissus, us, ui, pro sum-*
missione. Quod si nõ capit, alterius omnia ista deputari.] 33
Similis locutio per verbũ capit, imitatione Græcorũ qui ἐνδέχε- 34
ται sic vsurpare solẽt impersonaliter, vt illa paulò antè, Anima-
le dici capit. Item illa lib. 3. Id enim intelligi vel non intelligi ca-
pit. Et aliæ innumeræ. Propter quod & nos iracundi.] *Se-* 35
cuti Gorziensem collationẽ scripsimus, Propter quod & nos ira-
cundiæ filij sumus, sed natura. Quam & ipse iam fecit.] *Quã* 36
pro qualem. Nisi mauis legere suam. Non Christo æmulæ.]
Æmulus cum datiuo. Non Marrucine sed Pontice.] *Mar-*
rucini Plinio teste, populi sunt Italiæ Ferentanis & Vestinis prò-
ximi. Iocus est in gentẽ. Latio nihil cultius, nihil barbarius Ponto.
De manibus hæretici præcidendis.] *Distinximus. De mani-*
bus hæretici præcidendis non miror si syllabas sub. Paulò pòst
scripsimus, Occulti ab æuis deo. Item illis debebat dixisse. Verè
cùm & visibilem excondis præliatorẽ?] *Legerim, Verè eum* 37
& visib. Videtur autẽ excondis (si non est mendosa dictio) dictũ
pro educis, vt excondo oppositũ sit ei quod est recondo. Vel aug-
menta.] *Semina præceptorũ sunt velut initia. Additiones at-*
que expositiones sunt eorundẽ augmenta. Et honorabit & co- 38
ronabit.] *Ergo in De resurrectione carnis pro mendoso verbo*
inorbitur, aptè legemus coronabitur, At enim, inquit, illic & ca-
lix bene sibi conscius, & de diligentia ministerij cõmendatus, co-
ronis quoque potatoris sui coronabitur, aut aspergine florum ho-
norabitur. Quò iam mihi duos deos.] *Quò, id est ad quem*

vsum. Vt suprà locutus est quodā loco. O quanti iam dij crea-
tores.] *Quanti pro quot. Paulò pòst scripsimus, An sicut duo
dij. Et mox, Si ambo iam diaboli. Rursum infra, Nam si iam tum
traditio.* EX *collatione Gorziensi.* Ex qua delatura.] *Delatu-
ra pro delatione Referri debet in eorum nominum classem, qua-
lia sunt Læsura, paratura, supparatura, occursura, suffectura, flu-
39 xura, subiectura, farsura, inscriptura.* Nedum Antoniniani
Marcionis.] *Ergo libro primo aduersus Marcionem legēdum,
De quo tamen constat, Antoninianus hæreticus est, sub Pio im-
pius.* Boni duxit omnem plenitudinem in semetipso ha-
bitare.] *Græcè, ὅτι ἐν αὐτῷ εὐδόκησε πᾶν τὸ πλήρωμα κατοι-
40 κῆσαι. vertit εὐδόκησε, Boni duxit, vt supra, bis.* De Epicuri
schola.] *Deum Epicurus inducit hebetem ac stupidum, qui non
commoueatur, nec peccātibus irascatur. At nos Christiani iram
dei excitare formidamus. Sic aduersus Valentinianos, Sit itaque
Bythios, inquit, iste infinitis retro æuis, in maxima & altißima
quiete, in ocio plurimo, placidæ & (vt ita dixerim) stupentis diui-
nitatis, qualem iußit Epicurus.* De porticu Stoicorum.] *Stoi-
ci ponunt materiam deo coæternam. Christianus credit deum o-
mnia ex nihilo produxisse.* Cuius ingeniis.] *Hoc est à cuius
ingeniis.* Quorundam edulium.] *Vsurpat edulis iuxta ter-
tiam inflexionem. Sic etiam Irenæi interpres loquitur, Ipsam au-
tem, inquit, edulium & reliquarum operationum indifferentem
41 sententiam, &c. lib. 2.* Quo nec hic Ap.] *Quo pro Quapro-
pter.* Pariari deo.] Pariari, *hoc est parem esse. Sic vertit quod
apud Paulum Græcè est, τὸ εἶναι ἴσα θεῷ. Hoc verbo in libro De
resurrectione carnis bis vtitur, Et sermo enim deus, inquit, qui in
effigie* Dei *constitutus, non rapinam existimauit pariari deo. Et
alio postea loco, Æqua enim, inquit, substantia pariant inter se
Christus & Adam, scilicet ex carne. Semel libro quarto aduer-
sus Marcionem, Ita tota promißio creatoris, inquit, est parabola-
rum status, similitudinum peræquatio, si nec in alium spectant,
quàm cui per omnia pariauerint. In De carne Christi, Pariamus
igitur de calcaria (quod dici solet) in carbonariā, à Marcione ad
Apellen, subauditur, euntes. Pariamus, id est, in pari errore, pro-
fligando versamur. Tametsi illic legitur paruimus.* Sed exhau-
sit semetipsum.] *Tertullianus vertit, Sed exhausit semetipsum,
quod Græcè est, ἀλλὰ ἑαυτὸν ἐκένωσε.* Lucri duxerat.] *Lucrì
ducere, vt Boni ducere. In De corona militis dicit, Lucri habitū,*

Perditurus,inquit,animam aduersus nomen eius lucri habitam.
Pharisææ candidæ dignitatem.] *Hoc est,ordinis Pharisaici* 42
fastigium,in quo constitutus fuerat Paulus adhuc Iudæus. Candida vestis erat magistratus petentium. In toga candida Cicero orationem habuit. Mox scripsimus, Hæc ac si stercora existimat.
Et si qua in hoc opus dilata erant, expunxerimus.] *Hoc est,ex debito absoluerimus, præstiterimúsque. Sic libro quarto præcedente, Et si commemoremur, inquit,promißionis Moysi, hic inuenietur expuncta.*

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI ADVERSVS MARCIONEM LIB. V.

NIHIL sine origine, nisi deus solus. Quæ quantum præcedit in statu omnium rerum, tantùm præcedat necesse est etiam in retractatu earũ, vt constare de statu possit. Quia nec habeas dispicere quid quale sit, nisi certus an sit, cùm cognoueris vnde sit. Et ideò ex opusculi ordine ad hanc materiam deuolutus, Apostoli quoque Pauli originem à Marcione desidero, nouus ali- 1
qui discipulus, nec vllius alterius auditor, qui nihil interim credam nisi nihil temerè credendum: temerè porrò credi quodcunque sine originis agnitione creditur, quíque dignissimè ad sollicitudinem redigam istam inquisitionem, cùm is mihi adfirmatur Apostolus quem in albo Apostolorum apud Euangelium non deprehendo. *Albũ Apostolorum.* Denique audiens postea eum à Domino allectum iam in cœlis quiescente, quasi improuidentiam existimo, si non ante sciuit illum sibi necessarium Christus, sed iam ordinato officio Apostolatus & in sua opera dimisso, ex incursu non ex prospectu adiiciendum existimauit, necessitate, vt ita dixerim, non voluntate. Quamobrẽ Pontice nauclere si nunquam furtiuas merces vel illicitas in

acatos tuas recepisti, si nullũ omnino onus auertisti vel adulterasti, cautior vtique & fidelior in dei rebus, ædas velim nobis quo symbolo susceperis Apostolũ Paulum: quis illum tituli charactere percusserit, quis transmiserit tibi, quis imposuerit, vt possis eum constanter exponere, ne illius probetur qui omnia Apostolatus eius instrumenta protulerit. Ipse se, inquit, Apostolum est professus, & quidem non ab hominibus, nec per hominem, sed per Iesum Christum. Planè profiteri potest semetipsum quiuis. Verùm professio eius alterius autoritate conficitur: alius scribit, alius subscribit, alius obsignat, alius actis refert. Nemo sibi & professor, & testis est. Præter hæc vtique legisti multos venturos, qui dicant, ego sum Christus, Si est qui se Christum mentiatur, quantò magis qui se Apostolum prædicet Christi? Adhuc ego in persona discipuli & inquisitoris conuersor, vt iam hinc & fidem tuam obtundam, qui vnde eam probes non habes: & impudentiam suffundam, qui vindicas, & vnde possis vindicare non recipis. Sic Christus, sic Apostolus, vt alterius, dum non probantur nisi de instrumento creatoris. Nam mihi Paulum etiam Genesis olim repromisit. Inter illas enim figuras & propheticas super filios suos benedictiones, Iacob cũ ad Beniamin direxisset, Beniamin, inquit, lupus rapax ad matutinum comedet adhuc, & ad vesperam dabit escam. Ex tribu enim Beniamin oriturũ Paulum prouidebat, lupum rapacem, ad matutinum comedentem, id est prima ætate vastaturum pecora domini, vt persecutorem ecclesiarũ, dehinc ad vesperam escam daturum, id est deuergente iam ætate oues Christi educaturum, vt doctorem Nationum. Nam & Saulis primo asperitas insectationis erga Dauid, dehinc pœnitentia & satisfactio, bona pro malis recipientis, non aliud portendebat quàm Paulum in Saule secundum tribus, & Iesum in Dauid secundum virginis censum. Hæc figurarum sacramenta si tibi displicent, certè Acta Apostolorum hunc mihi ordinem Pauli tradiderũt, à te quoque non negandum. Inde Apostolum ostẽdo persecutorem, non ab hominibus neque per hominem, inde & ipsi credere inducor: inde te à defensione eius expello, nec timeo dicentem,

Scribere. Subscribere. Obsignare. In acta referre.

PAVLVS.

Sacramenta figurarum.

tem, Tu ergo negas Apostolum Paulum? non blasphemo
quem tueor. Nego, vt te probare compellam. Nego, vt
meum esse conuincam. Aut si ad nostram fidem spectas,
recipe quæ eam faciunt. Si ad tuam prouocas, æde quæ
eam præstruunt. Aut proba esse, quæ credis: aut si nō pro-
bas, quomodo credis? Aut qualis es aduersus eum credēs,
à quo solo probatur esse quod credis? Habe nunc Apo-
stolum de meo sicut & Christum: tam meum Apostolū,
quàm & Christum. Iisdem & hic dimicabimus lineis, in 2
ipso gradu prouocabimus præscriptionis, Oportere sci-
licet & Apostolum qui creatoris negetur, imò & aduer-
sus creatorem proferatur, nihil docere, nihil sapere, nihil
velle secundum creatorem, & in primis tanta constantia
alium deum edicere, quanta à lege creatoris abrupit. Ne-
que enim verisimile est vt auertens à Iudaismo, non pa-
riter ostenderet in cuius dei fidem auerteret: quia nemo
transire posset à creatore, nesciēs ad quem transeundùm
sibi esset. Siue enim Christus iam alium deum reuelaue-
rat, sequebatur etiam Apostoli testatio, vel ne non eius
dei Apostolus haberetur quem Christus reuelauerat, &
quia non licebat abscondi ab Apostolo qui iam reuela-
tus fuisset à Christo. Siue nihil tale de deo Christus reue-
lauerat: tantò magis ab Apostolo debuerat reuelari, qui
iam non posset ab alio, non credendus sine dubio si nec
ab Apostolo reuelatus. Quod idcirco præstruximus, vt
iam hinc profiteamur nos proinde probaturos, nullum
alium deum ab Apostolo circumlatū, sicut probauimus
nec à Christo: ex ipsis vtique epistolis Pauli, quas proin-
de mutilatas etiam de numero, forma iam hæretici euā-
gelij præiudicasse debebit.

DE EPISTOLA AD GALATAS.

Principalem aduersus Iudaismū epistolam nos quo-
que confitemur, quæ Galatas docet. Amplectimur et-
enim omnem illam legis veteris abolitionem, vt & ipsam
de creatoris veniētem dispositione, sicut sæpe iam in isto
ordine tractauimus, de prædicata nouatione à prophetis
dei nostri. quòd si creator quidem vetera cessura promi-
sit nouis scilicet orituris, Christus verò tēpus distinctio-

Epistola ad Galatas, Iudaismi expugnatrix.

nis istius, lex & prophetæ vsque ad Ioannem, terminum in Ioanne statuens, inter vtrunque ordinem definẽtium exinde veterum & incipientium nouorum: necessariè & Apostolus in Christo post Ioannem reuelato, vetera infirmat, noua verò confirmat: atque ita non alterius dei fidem curat quàm creatoris, apud quem & vetera decessura prædicabantur. Igitur & legis destructio, & euangelij ædificatio, pro me faciunt in ista quoque epistola, ad eam Galatarum præsumptionem pertinentes, qua præsumebant Christum vtputa creatoris, salua creatoris lege credendum: quod adhuc incredibile videretur, legem à suo autore deponi. porrò si omnino alium deũ ab Apostolo audissent, vltrò vtique scissent abscedendum sibi esse à lege eius dei quem reliquissent alium secuti. Quis enim expectaret diutius discere, quod nouam deberet sectari disciplinam, qui nouum deũ recepisset? Imò quia eadem quidem diuinitas prædicabatur in euangelio, quę semper nota fuerat in lege, disciplina verò non eadem, hic erat totus quæstionis status, An lex creatoris ab euãgelio deberet excludi in Christo creatoris. Denique aufer hunc statum, & vacat quæstio. Vacante autem quæstione, vltrò omnibus agnoscentibus discedendum sibi esse ab ordine creatoris per fidem dei alterius, nulla Apostolo materia competisset id tam presse docendi, quod vltrò fides ipsa dictasset. Igitur tota intẽtio epistolę istius nihil aliud docet quàm legis discessionem venientem de creatoris dispositione, vt adhuc suggeremus. Si item nullius noui dei exerit mentionem, quod nusquam magis fęcisset quàm in ista materia, vt rationem scilicet ablegandæ legis, vnica hac & sufficiẽtissima definitione proponeret nouæ diuinitatis, apparet quomodo scribat, Miror vos tam citò transferri ab eo qui vos vocauit in gratiam, ad aliud euangelium: ex conuersatione aliud, non ex religione: ex disciplina, non ex diuinitate. Quoniam quidem euangelium Christi à lege euocare deberet ad gratiam, non à creatore ad alium deum. Nemo enim illos mouerat à creatore, vt viderentur sic ad aliud euangelium transferri, quasi dum ad creatorem transferũtur. Nam & adiiciens, quod aliud euangelium omnino non esset,

eſſet, creatoris confirmat id, quod eſſe defendit. Si enim & creator euangelium repromittit, dicens per Eſaiam: Aſcende in montem excelſum, qui euangelizas Sioni: extolle vocem in valentia tua, qui euangelizas Hieruſalem. Item ad Apoſtolorum perſonam: Quàm tempeſtiui pedes euangelizantiũ pacem, euangelizãtium bona: vtique & nationibus euangelizantium, quoniam & in nomine eius, inquit, nationes ſperabunt, Chriſti ſcilicet, cui ait, Poſuit te in lumen nationum. Eſt autem euangeliũ etiam dei noui, quod vis tunc ab Apoſtolo defenſum: iam ergo duo ſunt euangelia apud duos deos, & mentitus erit Apoſtolus dicens, quod aliud omnino nõ eſt, cum ſit & aliud: cum ſic ſuum euangelium defendere potuiſſet, vt potius demonſtraret, non vt vnum determinaret. Sed fortaſſe vt fugias hinc, & ideo dices, ſubtexuit, licet angelus de cœlo aliter euangelizauerit, anathema ſit, quia & creatorem ſciebat euangelizaturum. Rurſus ergo te implicas. Hoc eſt enim quo aſtringeris. Duo enim euangelia confirmare, non eſt eius qui aliud iam negarit. Tamen lucet ſenſus eius qui ſuam pręmiſit perſonam. Sed & ſi nos aut angelus de cœlo aliter euangelizauerit. Verbi enim gratia dictum eſt. Cæterum, ſi nec ipſe aliter euangelizaturus, vtique nec angelus. Ita angelum ad hoc nominauit, quo multo magis hominibus non eſſet credendum, quãdo nec angelo nec apoſtolo: non angelum ad euãgelium referret creatoris. Exinde decurrens ordinem conuerſionis ſuæ de perſecutore in Apoſtolum, ſcripturam apoſtolicorum confirmat, apud quam ipſa etiam epiſtolæ iſtius materia recognoſcitur, interceſſiſſe quoſdam, qui dicerẽt circuncidi oportere, & obſeruandam eſſe Moyſi legem: tunc Apoſtolos de iſta quæſtione conſultos, ex autoritate ſpiritus renunciaſſe, non eſſe imponenda onera hominibus quæ patres ipſi non potuiſſent ſuſtinere. Quod ſi & ex hoc congruunt Paulo Apoſtolorum Acta, cur ea reſpuatis iam apparet, vt deum ſcilicet non alium prædicantia quàm creatorem, nec Chriſtũ alterius quàm creatoris, quando nec promiſſio ſpiritus ſancti aliunde probetur exhibita, quàm de inſtrumento Actorum. Quæ vtique veriſimile non eſt, ex parte quidem Apoſtolo cõ-

ὡραῖοι.

Apoſtolica Acta. 3

Inſtrumentũ Actorum.

uenire, cum ordinem eius secundum ipsius testimonium ostendunt, ex parte verò diffidere, cum diuinitatem in Christo creatoris annunciant: vt prædicationem quidem Apostolorum non sit secutus Paulus, qui formam ab eis dedocendæ legis accepit. Denique ad patrocinium Petri cæterorúmque Apostolorum ascendisse Hierosolymam post annos XIIII scribit, vt conferret cum illis de Euãgelij sui regula, ne in vacuum tot annis cucurrisset, aut curreret, si quid scilicet citra formam illorum euangelizaret. Adeò ab illis probari, & constabiliri desiderarat. Quod si quando vultis Iudaïsmi magis affines subintelligi, cum verò nec Titum dicit circuncisum, iam incipit ostendere solam circuncisionis quæstionem ex defensione adhuc legis concussam ab eis, quos propterea falsos & superinductitios fratres appellat, non aliud statuere pergentes quàm perseuerantiam legis, ex fide sine dubio integra creatoris: atque ita peruertentes Euangelium, nõ interpolatione scripturæ, qua Christum creatoris effingerent, sed retentione veteris disciplinæ, ne legem creatoris excluderent. Ergo propter falsos, inquit, superinductitios fratres, qui subintrauerant ad speculandam libertatem nostram quam habemus in Christo, vt nos subigerent seruituti, nec ad horam cessimus subiectioni. Intendamus enim & sensui ipsi, & causæ eius, & apparebit vitiatio scripturæ. Cum præmittit, Sed nec Titus qui mecũ erat, cùm esset Græcus, coactus est circuncidi: dehinc subiungit, propter superinductitios falsos fratres, & reliqua: contrarij vtique facti incipit reddere rationem, ostendens propter quid fecerit: quod nec fecisset, nec ostendisset, si illud propter quod fecit non accidisset. Denique dicas velim, si non subintroissent falsi illi fratres ad speculandam libertatem eorum, cessissent subiectioni? nõ opinor. Ergo cesserunt, quia fuerũt propter quos cederetur. hoc enim rudi fidei & adhuc de legis obseruatione suspẽsæ competebat, ipso quoque apostolo ne in vacuum cucurrisset aut curreret suspecto. Itaque frustrandi erant falsi fratres, speculantes libertatem Christianam, ne antè eam in seruitutem abducerent Iudaïsmi, quàm Paulus sciret se non inuacuum cucurrisse, quàm dexteras ei darent

τοὺς παρείσακτους ψευδαδέλφους.

Superinductitij fratres. κατασκοπῆσαι.

darent anteceſſores, quàm ex cenſu eorum in nationes prædicandi munus ſubiret. Neceſſariò igitur ceſſit ad tempus. Et ſic ei ratio conſtat Timotheum circuncidendi,& raſos introducendi in templum, quæ in actis edicuntur adeò vera,vt Apoſtolo conſonent profitenti factum ſe Iudæis Iudæum, vt Iudæos lucrifaceret: & ſub lege agentem propter eos qui ſub lege agerent: ſic & propter ſuperinductos illos, & omnibus nouiſſimè omnia factum,vt omnes lucraretur. Si hæc quoque intelligi ex hoc poſtulant, id quoque nemo dubitabit, eius Dei & Chriſti prædicatorem Paulum, cuius legem, quamuis excludens,interim tamen pro temporibus admiſerat, ſtatim amoliendam ſi nouum deum protuliſſet. Bene igitur quod & dexteras Paulo dederunt Petrus & Iacobus & Ioannes, & de officij diſtributione pepigerunt, vt Paulus in nationes, illi in circuncifionem: tantum vt meminiſſent egenorum. Et hoc ſecundum legem creatoris, pauperes & egenos fouentis, ſicut in Euangelij veſtri retractatu probatum eſt. Adeò conſtat de lege ſola fuiſſe quæſtionem, dum oſtenditur quid ex lege cuſtodiri conuenerit. Sed reprehendit Petrum non recto pede incedentem ad Euangelij veritatem. Planè reprehendit, non ob aliud tamen, quàm ob inconſtantiam victus, quem pro perſonarum qualitate variabat,timens eos qui erant ex circuncifione: non ob aliquam diuinitatis peruerſitatem, de qua & aliis in faciem reſtitiſſet, qui de minore cauſa conuerſationis ambiguæ Petro ipſi non pepercit. Sed quomodo Marcionitæ volunt credi, de 4
cætero pergat Apoſtolus, negans ex operibus legis iuſtificari hominem, ſed ex fide. Eiuſdem tamen dei, cuius & lex. Nec enim laboraſſet fidem à lege diſcernere, quam diuerſitas ipſius diuinitatis vltrò diſcreuiſſet, ſi fuiſſet. Meritò non reædificabat quæ deſtruxit: deſtrui autem lex habuit, ex quo vox Ioannis clamauit in eremo, Parate vias domini, vt fierent riui & colles & montes repleti & humiliati, & tortuoſa & aſpera in rectitudinem & in campos, id eſt legis difficultates in euangelij facilitates. Meminerat iam & pſalmi eſſe tempus: Diſrumpamus à nobis vincula eorum, & abiiciamus à

Ex cẽſu Apoſtolorum.

nobis iugum ipsorum:ex quo tumultuatæ sunt gentes,&
populi meditati sunt inania. Astiterunt reges terræ, &
magistratus congregati sunt in vnum, aduersus domi-
num, & aduersus Christum ipsius, vt iam ex fidei liber-
tate iustificetur homo,non ex legis seruitute: quia iustus
ex fide viuit. Quod si prophetes Abacum prænunciauit,
habes & Apostolum prophetas confirmantem, sicut &
Christus. Eius ergo dei erit fides in qua viuet iustus: cu-
ius & lex,in qua non iustificatur operarius. Proinde si in
lege maledictio est, in fide verò benedictio: vtrunque
habes propositum apud creatorem: Ecce posui, inquit,
ante te maledictionem & benedictionem.Non potes di-
stantiam vindicare, quæ & si rerum est, non ideo auto-
5 rum,quę ab vno autore proponitur. Cur autem Christus
factus sit pro nobis maledictio, ipso Apostolo edocente
manifestum est quàm nobiscum faciat, id est secundum
fidem creatoris.Neque enim quia creator pronunciauit,
Maledictus omnis in ligno suspensus: ideo videbitur al-
terius dei esse Christus, & idcirco à creatore iam tunc in
lege maledictus.Et quomodo præmaledixisset eum crea-
tor quem ignorat?Cur autem non magis competat crea-
tori,filium suum dedisse maledictioni suæ: quàm illi deo
tuo, subdidisse maledictioni & quidem pro homine alie-
no?Denique si atrox videtur hoc in creatore circa filium,
proinde tuo in Deo. Si verò rationale & in tuo, proinde
& in meo, & magis in meo. Facilius enim crederetur,
eius esse per maledictionem Christi, benedictionē pro-
spexisse homini, qui & maledictionem aliquando & be-
nedictionem proposuerit ante hominem,quàm qui neu-
trum͡p vnquam sit apud te professus. Accepimus igitur
benedictionem spiritalem. Per fidem, inquit, ex qua sci-
licet viuit iustus secundum creatorem. Hoc est ergo
quod dico, eius dei fidem esse, cuius est forma gratiæ
fidei. Sed & cùm adiicit, Omnes enim filij estis fidei,
ostenditur quid supra hæretica industria eraserit, men-
tionem scilicet Abrahæ, qua nos Apostolus filios Abra-
hæ per fidem affirmat secundum quam mentionem hic
quoque filios fidei notauit. Cæterum quomodo filij fi-
dei? Et cuius fidei, si non Abrahæ? Si enim Abraham
deo

deo credidit, & deputatum eſt iuſtitiæ, atque exinde pater multarum nationum meruit nuncupari: nos autem credendo Deo magis, proinde iuſtificamur, ſicut Abraham, & vitam proinde conſequimur, ſicut iuſtus ex fide viuit: ſic fit vt & ſupra, filios nos Abrahæ pronunciarit, quâ patris fidei, & hic filios fidei per quam Abraham pater nationum fuerat repromiſſus. Ipſum quod fidem à circuncisione reuocabat, nónne Abrahæ filios conſtituere quærebat, qui in carnis integritate crediderat? Denique alterius dei fides ad formam dei alterius non poteſt admitti: vt credentes iuſtitiæ deputet, vt iuſtos viuere faciat, vt nationes filios fidei dicat: Totum hoc eſt, apud quem ante iam notum eſt ſub eadem Abrahæ mentione, dum ipſo ſenſu reuincatur, Adhuc, inquit, ſecundum hominem dico, dum eſſemus paruuli ſub elementis mundi, eramus poſiti ad deſeruiendum eis. Atquin non eſt hoc humanitus dictum, Non enim exemplum eſt, ſed veritas. Quis enim paruulus vtique ſenſu, quod ſunt nationes, non elementis ſubiectus eſt mundi, quæ pro deo ſuſpicit? Illud autem facit, quod cum ſecundum hominem dixiſſet, tamen teſtamentum hominis nemo ſpernit aut ſuperordinat. Exemplo enim humani teſtamenti permanentis, diuinum tuebatur: Abrahæ dictæ ſunt promiſſiones & ſemini eius. Non dixit ſeminibus, quaſi pluribus, ſed ſemini tanquam vni quod Chriſtus eſt. Erubeſcat ſpongia Marcionis, niſi quod ex abũdanti retracto quæ abſtulit, cùm validius ſit illum ex his reuinci quæ ſeruauit. Cũ autem euenit impleri tẽpus, miſit deus filiũ ſuum, vtiq; is qui etiam ipſorum tẽporum deus eſt, quibus ſeculũ conſtat: qui ſigna quoq; temporũ ordinauit, ſoles, & lunas, & ſidera, & ſtellas: qui filij deniq; ſui reuelationem in extremitatem temporũ & diſpoſuit & prædicauit. In nouiſſimis diebus erit manifeſtus mons domini, & in nouiſſimis diebus effundam de ſpiritu meo in omnem carnem, ſecũdum Iohelem. Ipſius erat ſuſtinuiſſe tempus impleri, cuius erat etiam finis tẽporis ſicut initium. Cæterũ deus ille ocioſus, nec operationis, nec prædicationis vllius, atq; ita nec tẽporis alicuius quid omnino egit, quod efficeret tẽpus impleri, etiã.

Spõgia Marcionis.

implendum sustineri? Si nihil, satis vanum est vt creatoris tempora sustinuerit seruiens creatori. Cui autem rei misit filium suum? vt eos qui sub lege erant, redimeret: hoc est, vt efficeret tortuosa in viam rectam, & aspera in vias lenes, secundum Esaiam, vt vetera transirent, & noua orirentur. Lex noua ex Sion, & sermo domini ex Hierusalem: & vt adoptionem filiorum acciperemus, vtique nationes quæ filij non eramus. Et ipse enim lux erit nationũ, & in nomine eius nationes sperabunt. Itaque vt certũ
6 esset nos filios dei esse, misit spiritum suum in corda nostra clamantem, Abba pater. In nouissimis enim, inquit, diebus effundam de meo spiritu in omnem carnem. Cuius gratia, nisi cuius & promissio gratiæ? Quis pater, nisi qui & factor? Post has itaque diuitias non erat reuertendum ad infirma & mendica elementa. Elementa autem apud Romanos quoque etiam primæ literæ solent dici. Non ergo per mũdialium elementorum derogationem à deo eorum auertere cupiebat, & si dicendo suprà, Si ergo his qui in natura sunt dei, seruitis, physicæ, id est naturalis superstitionis elementa pro deo habentis suggillat errorem, nec sic tamen elementorum deum taxans. Sed quæ velit intelligi elementa, primas scilicet literas legis, ipse declarat: Dies obseruatis, & menses, & tempora, & annos, & sabbata, vt opinor, & cœnas puras, & ieiunia, & dies magnos. Cessare enim ab his quoque sicut & circuncisione oportebat ex decretis creatoris: qui & per Esaiã, Neomenias vestras & sabbata & diem magnũ non sustinebo, ieiunium & ferias & ceremonia vestra odit anima mea. Et per Amos: Odi, reieci ceremonias vestras, & non adorabor in frequentiis vestris. Item per Osee: Auertam vniuersas iocunditates eius, & ceremonia eius, & sabbata, & neomenias eius, & omnes frequentias eius. Quæ ipse constituerat, inquis, erasit magis quam alius? At si alius, ergo ille adiuuit sententiam creatoris, auferens quæ & ille damnauerat. Sed non huius loci quæstio, cur leges suas creator infregerit. Sufficit quod infracturum probauimus, vt confirmetur nihil Apostolum aduersus creatorem determinasse, cum & ipsa amolitio legis à creatore sit. Sed & furibus solet aliquid excidere de præda in indicium

Elementa.

Physica superstitio.

cium

cium, ita credo & Marcionem nouissimā Abrahæ mentionem dereliquisse, nullam magis auferendam, & si ex parte conuertit. Si enim Abrahā duos liberos habuit, vnū ex ancilla, & alium ex libera: sed qui ex ancilla, carnaliter natus est: qui vero ex libera, per repromissionem. Quæ sunt allegorica, id est aliud portendentia. Hæc sunt enim duo testamēta, siue duæ ostensiones, sicut inuenimus interpretatum. Vnum à monte Syna in synagogam Iudæorum, secundum legem, generans in seruitutem. Alium super omnem principatum generans, vim, dominationem, & omne nomen quod nominatur, non tantum in hoc æuo, sed & in futuro, quæ est mater nostra, in quem repromisimus sanctam ecclesiam: ideóque adiicit, Propter quod fratres non sumus ancillæ filij, sed liberæ: vtique manifestauit & Christianismi generositatem in filio 7
Abrahæ ex libera nato, allegoriæ habere sacramentum, sicut & Iudaismi seruitutem legalem in filio ancillæ. Atque ita eius dei esse vtranque dispositionem, apud quem inuenimus vtriusque dispositionis deliniationem. Ipsum quod ait, qua libertate Christus vos manumisit, nónne eum cōstituit manumissorem, qui fuit dominus? Alienos enim seruos ne Galba manumisit, facilius liberos soluturus. Ab eo igitur præstabitur libertas, apud quem fuit seruitus legis, & merito. Non decebat manumissos rursus iugo seruitutis, id est legis astringi, iam psalmo adimpleto: Disrumpamus vincula eorum, & abiiciamus à nobis iugum ipsorum: postquam ἄρχοντες congregati sunt in vnum aduersus dominum & aduersus Christum ipsius. De seruitute igitur exemptos, ipsam seruitutis notam eradere perseuerabat circuncisionem, ex prædicationis scilicet propheticæ autoritate, memor dictum per Hieremiam: Et circuncidimini præputia cordis vestri. Quia & Moyses: Circuncidetis duricordiam vestram: id est non carnē. Denique si circuncisionem ab alio deo veniens excludebat, cur etiam præputiationem negat quicquam valere in Christo sicut & circuncisionem: præferre enim debebat æmulam eius quam expugnabat, si ab æmulo circuncisionis deo esset. Porrò quia & circuncisio & præputiatio vni deo deputabantur, ideo vtraque in Christo vacabat,

Allegorica.

Sacramētum allegoriæ.

Circuncisio, nota seruitutis.

σκληροκαρδία.

propter fidei prælationem, illius fidei de qua erat ſcriptum: Et in nomine eius nationes credent: illius fidei quam dicendo per dilectionem perfici, ſic quoque creatoris oſtendit. Siue enim dilectionem dicit quæ in deum: & hoc creatoris eſt: Diliges deum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex totis viribus tuis: ſiue quæ in proximum, & proximum tuum tanquam te, creatoris eſt. Qui autem turbat vos, iudicium feret. A quo deo? ab optimo? Sed ille non iudicat. A creatore? Sed nec ille damnabit aſſertorem circuncisionis. Quod ſi non erit alius qui iudicet niſi creator, iam ergo non damnabit legis defenſores, niſi qui ipſe eam ceſſare conſtituit. Quid nunc ſi & confirmat illam ex parte qua debet? Tota enim, inquit, lex in vobis adimpleta eſt: Diliges proximum tuum tanquam te. Aut ſi ſic vult intelligi, adimpleta eſt, quaſi iam non adimplenda: ergo non vult vt diligam proximũ tanquam me, vt & hoc cum lege ceſſauerit. Sed perſeuerandum erit ſemper in iſto præcepto. Ergo lex creatoris etiam ab aduerſario probata eſt: nec diſpendium, ſed cõpendium ob eo conſecuta eſt, redacta ſumma in vnũ iam præceptum. Sed nec hoc alij magis competit quàm autori. Atque adeò cum dicit, Onera veſtra inuicem ſuſtinete, & ſic adimplebitis legem Chriſti: ſi hoc non poteſt fieri, niſi quis diligat proximum ſibi tanquam ſe, apparet diliges proximum tibi tanquam te: per quod
8 auditur, inuicem onera veſtra portate, Chriſti eſſe legem, quæ ſit creatoris: atque ita Chriſtum creatoris eſſe, dum Chriſti eſt lex creatoris. Erratis, deus non deridetur. atquin derideri poteſt deus Marcionis, qui nec iraſci nouit, nec vlciſci. Quod enim ſeuerit homo, hoc & metet. Ergo retributionis & iudicij deus intentat. Bonum autem facientes non fatigemur, & dum habemus tempus, operemur bonum. Nega creatorem bonum facere præcepiſſe, & diuerſa doctrina ſit diuerſæ diuinitatis. Porrò ſi retributionem prædicat, ab eodem erit & corruptionis meſſis & vitæ. Tẽpore autem ſuo metemus, quia & Eccleſiaſticus, Tempus, inquit, erit omni rei. Sed & mihi famulo creatoris mundus crucifixus eſt, non tamen deus mundi. Et ego mundo, non tamen deo mundi. Mundum enim

quan-

quantum ad conuersationem eius posuit, cui renunciando mutuò transfigimur,& inuicem morimur. Presecutores vocat Christi. Cum vero adiicit, stigmata Christi in corpore suo gestare se(vtique corporalia competũt) iam non putatiuam, sed veram & solidam carnẽ professus est Christi, cuius stigmata corporalia ostendit. *Stigmata.*

DE EPISTOLA AD CORINT. PRIMA.

PRæstructio superioris epistolæ ita duxit, vt de titulo eius non retractauerim, certus & alibi retractari eum posse, communem scilicet, & eundem in epistolis omnibus. Quod non vtique salutem præscribit eis quibus scribit, sed gratiam & pacem, non dico quid illi cum Iudaico adhuc more, destructori Iudaismi? Nam & hodie Iudæi in pacis nomine appellant, & retro in scripturis sic salutabant. Sed intelligo illum defendisse officio suo prædicationem creatoris, Quàm maturi pedes euangelizantiũ bona, euangelizantium pacem. Euangelizator enim bonorum, id est gratiæ dei, paci eam præferendam sciebat. Hæc cum à deo patre nostro & domino Iesu annuncians, communibus nominibus vtatur, cõpetentibus nostro quoque sacramẽto, non puto dispici posse quis deus & pater & dominus Iesus prædicetur, nisi ex accedentibus cui magis competant. Primò quidem patrem dominum præscribo, non alium agnoscẽdum, quam & hominis & vniuersitatis creatorem & institutorem. Porrò patri etiam domini nomen accedere ob potestatem, quod & filius per patrem capiat. Dehinc gratiam & pacem nõ solum eius esse à quo prædicabantur, sed eius qui fuerit offensus. nec gratia enim fit, nisi offensæ: nec pax, nisi belli. & populus autem per disciplinæ transgressionem, & omne hominum genus per naturæ dissimulationem, & deliquerat, & rebellauerat aduersus creatorem. Deus autem Marcionis & quia ignotus, nõ potuit offendi, & quia nescit, irasci. Quæ ergo gratia à nõ offenso? quæ pax à nõ rebellato? Ait crucem Christi, stultitiã esse perituris: virtutem autem & sapientiam dei, salutem consecuturis. Et vt ostenderet vnde hoc eueniret, adiicit, Scriptum est enim: Perdam sapientiam sapientium, & prudentiam prudentium irritam faciã. Si hęc creatoris sunt & ad causam cru- *Iudæorum salutatio.*

cis pertinẽt, stultitiam deputatæ: ergo & crux & per crucem Christus ad creatorem pertinebit, à quo prædicatũ est quod ad crucem pertinet. Aut si creator quã æmulus, idcirco sapientiam abstulit, vt crux Christi scilicet aduersarij stultitia deputetur, & quomodo potest aliquid ad crucem Christi non sui creator pronũciasse, quem ignorabat cum prædicabat? Sed & cur apud dominũ optimũ & profusæ misericordiæ, alij salutem referunt, credentes crucem virtutem & sapientiam dei esse: alij perditionem, quibus Christi crux stultitia reputatur, si nõ creatoris est aliquam & populi & humani generis offensam, detrimẽto sapientiæ atque prudentiæ mulctasse? Hoc sequentia confirmabunt cum dicit: Nónne infatuauit deus sapientiam mundi? Cúmque & hic adiicit, quare? Quoniam in dei sapientia non intellexit mundus per sapiẽtiam dominum, boni duxit deus per stultitiam prædicationis saluos
9 facere credentes. Sed prius de mundo disceptabo, quatenus subtilissimi hæretici hic vel maxime mundũ per dominum mundi interpretantur: nos autem hominem qui sit in mundo intelligimus ex forma simplici loquelæ humanæ, qua plerunque id quod continet ponimus pro eo quod continetur, Circus clamauit, & Forum locutum est, & Basilica fremuit: id est qui in his locis rem egerunt. Igitur, quia homo, non deus mundi, in sapientia non cognouit deum, quem cognoscere debuerat, & Iudæus in sapientia scripturarum, & omnis gens in sapientia operum: ideo deus idem, qui in sapientia sua non erat agnitus, statuit sapientiam hominum stultitia repercutere, saluos faciendo credentes quosque in stultam crucis prędicationem. Quoniam Iudæi signa desiderãt, qui iam de deo certi esse debuerant: & Græci sapientiam quærunt, qui suam scilicet non dei sapientiam sistunt. Cæterum si nouus deus prædicaretur, quid deliquerant Iudæi signa desiderantes quibus crederent? aut Græci sapientiam sectantes, cui magis crederent? Ita & remuneratio ipsa in Iudæos & Græcos, & zeloten deum confirmat & iudicẽ, qui ex retributione æmula & iudice infatuauerit sapientiam mundi. Quod si eius sunt & causæ, cuius adhibentur scripturæ, ergo de creatore tractans Apostolus, non intellecto

intellecto creatore, vtiq; docet intelligendũ. Etiam quod scandalum Iudæis prædicat Christum, prophetiam super illo consignat creatoris dicentis per Esaiam: Ecce posui in Sion lapidem offensionis, & petram scãdali: petra autem fuit Christus, etiam Marcion seruat: Quid est autem stultum dei, sapientius hominibus, nisi crux & mors Christi? Quid infirmũ dei, fortius homine, nisi natiuitas & caro dei? Cæterum si nec natus ex virgine Christus, nec carne constructus, ac per hoc neque crucem, neque mortẽ vere perpessus est, nihil in illo fuit stultũ & infirmum: nec iam stulta mundi elegit deus, vt confundat sapiẽtia: nec infirma mundi elegit deus, vt confundat fortia: nec inhonesta & minima & contẽptibilia, quæ non sunt, id est, quæ non vere sunt, vt confundat quæ sunt, id est quæ vere sunt. Nihil enim à deo dispositum est, vere modicum, & ignobile, & contemptibile, sed quod ab homine: apud creatorẽ 10
autem etiam vetera, stultitię, & infirmitati, & inhonestati, & pusillitati, & cõtemptui deputari possunt. Quid stultius, quid infirmius, quam sacrificiorum cruentorum, & holocaustomatum nidorosorum à deo exactio? Quid infirmius, quàm vasculorum & grabatorũ purgatio? Quid inhonestius, quàm carnis iam erubescentis ália dedecoratio? Quid tam humile, quàm talionis indictio? Quid tam contemptibile, quàm ciborũ exceptio? Totum, quod sciam, vetus testamentum omnis hæreticus irridet. Stulta enim mundi elegit deus, vt confundat sapientia. Marcionis deus nihil tale. Quia nec æmulatur contraria contrariis redarguere, ne glorietur omnis caro: vt quemadmodum scriptum est, Qui gloriatur, in deo glorietur. In quo? Vtique in eo qui hoc præcepit: nisi creator præcepit vt in deo Marcionis glorietur. Igitur per hæc omnia ostendit, cuius dei sapiẽtiam loquatur inter perfectos: eius scilicet qui sapientiam sapientum abstulerit, & prudentiam prudentium irritam fecerit: qui infatuauerit sapientiã mundi, stulta eligens eius & disponens in salutem. Hanc dicit sapientiã in occulto fuisse, quæ fuerit in stultis & in pusillis & in honestis: quæ latuerit etiam sub figuris allegoricis & ænigmatibus reuelanda postmodũ in Christo, posito in lumen nationum à creatore promittente per Esaiæ

vocem, patefacturum se thesauros inuisibiles & occultos. Nam vt absconderit aliquid is deus, qui nihil egit omnino in quod aliquid abscondisse existimaretur, satis incredibile. Ipse si esset, latere nõ posset, nedum aliqua eius sacramenta. Creator autem tam ipse notus, quam & sacramenta eius, palàm scilicet decurrentia apud Israël, sed de significantiis obumbrata, in quibus sapientia Dei delitescebat inter perfectos narranda suo in tempore, proposita vero in proposito dei ante secula. Cuius & secula, nisi creatoris? Si enim & secula temporibus structa sunt, tempora autem diebus & mensibus & annis compinguntur, dies porrò & menses & anni solibus & lunis & sideribus creatoris signantur, in hoc ab eo positis: Et erunt enim, inquit, in signa mensium & annorum: apparet & secula creatoris esse: & omne quod ante secula propositum dicatur, nõ alterius esse, quam cuius & secula. Aut probet dei sui secula Marcion, ostendat & mundũ ipsum, in quo secula deputentur, vas quodammodo temporum, & signa aliqua vel ortaneorum. Si nihil demonstrat, reuertor vt & illud dicam: cur autem ante secula creatoris proposuit gloriam nostrã? posset videri eam ante secula proposuisse, quam introductione seculi reuelasset. At cum id facit penè iam totis seculis creatoris prodactis, vanè ante secula proposuit, & non magis intra secula, quod reuelaturus erat penè post secula. non enim eius est festinasse in proponendo, cuius & retardasse in reuelando. Creatori autẽ competit vtrunque, & ante secula proposuisse, & in fine seculorum reuelasse: quia & quod proposuit & reuelauit, medio spacio seculorum in figuris & ænigmatibus & allegoriis præministrauit. Sed quia subiicit de gloria nostra, quod eam nemo ex principibus huius æui scierit: cæterum si scissent, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent: argumentatur hæreticus, quòd principes huius æui, dominum, alterius scilicet dei Christum cruci cõfixerint, vt & hoc in ipsum recidat creatorem. Porrò cui supra ostenderimus, quibus modis gloria nostra à creatore sit deputanda, præiudicatũ esse debebit, eam quæ in occulto fuerit apud creatorem, merito ignotam etiam ab omnibus virtutibus & potestatibus creatoris: quia nec famulis liceat

πρὸ τῶν αἰώνων.

Fortè, ortum eorum.

liceat cõſilia noſſe dominorum, nedum illis apoſtatis angelis, ipſique principi tranſgreſſionis diabolo, quos magis extraneos fuiſſe contenderim ob culpam ab omni conſcientia diſpoſitionum creatoris. Sed iam nec mihi competit principes huius æui virtutes & poteſtates interpretari creatoris, quia ignorantiam illis adſcribit Apoſtolus: Ieſum autem & ſecundum noſtrum euãgelium diabolus quoque in tentatione cognouit, & ſecundum commune inſtrumentũ, ſpiritus nequam, ſciebat eum ſanctum dei eſſe, & Ieſum vocari, & in perditionem eorum veniſſe. Etiam parabola fortis illius armati, quem alius validior oppreſſit, & vaſa eius occupauit, ſi in creatoris accipitur apud Marcionem, iam nec ignoraſſe vltra potuit creator 11
deum gloriæ, dum ab eo opprimitur: nec in crucem eum figere, aduerſus quem valere non potuit: & ſupereſt vt ſecundũ me quidem credibile ſit, ſcientes virtutes & poteſtates creatoris deum gloriæ Chriſtũ ſuum crucifixiſſe, qua deſperatione & malitiæ redundantia ſerui quoque ſceleſtiſſimi dominos ſuos interficere non dubitant. Scriptum eſt enim apud me, Satanam in Iudam introiſſe. Secundum autem Marcionem, nec Apoſtolus hoc loco patitur ignorantiam aſſcribi virtutibus creatoris in gloriæ dominum, quia ſcilicet non illas vult intelligi principes huius æui. Quod ſi nõ videtur de ſpiritalibus dixiſſe principibus, ergo de ſecularibus dixit, de populo principali vtique non inter nationes, de ipſis archontibus eius, de rege Herode, etiã de Pilato, & quo maior principatus huius æui Romana dignitas præſidebat. Ita & cum deſtruuntur argumentationes diuerſæ partis, noſtræ expoſitiones ædificãtur. Sed vis adhuc gloriã noſtram dei tui eſſe, & apud eum in occulto fuiſſe, & quare adhuc eodem & deus inſtrumẽto & Apoſtolus nititur? Quid illi cum ſentẽtiis prophetarum vbique? Quis enim cognouit ſenſum domini, & quis illi conſiliarius fuit: Eſaias eſt. Quid illi etiam cum exemplis dei noſtri? Nam quod architectum ſe prudentem affirmat, hoc inuenimus ſignificari depalatorem diſciplinæ diuinę à creatore, per Eſaiam: Auferam etiam, inquit, à Iudæa inter cætera & ſapientem architectum. Et nũquid ipſe tunc Paulus deſtinabatur de Iudæa,

Angeli apoſtatæ.

Si in creatoris accipitur, ſibi audi interpretationem.

id eſt de Iudaiſmo auferri habens in ædificationẽ Chriſtianiſmi, poſiturus vnicum fundamẽtum quod eſt Chriſtus? quia & de hoc per eundem prophetã creator: Ecce ego, inquit, iniicio in fundamenta Sionis lapidem precioſum, honorabilem, & qui in eum crediderit non confundetur: niſi ſtructorem ſe terreni operis deus profitebatur, vt non de Chriſto ſuo ſignificaret, qui futurus eſſet fundamentũ credentium in eum, ſuper quod prout quiſque ſuperſtruxerit dignam ſcilicet vel indignam doctrinam, ſi opus eius per ignẽ probabitur, ſi merces illi per ignem rependetur, creatoris eſt: quia per ignem indicatur veſtra ſuperædificatio, vtique ſui fundamenti, id eſt ſui Chriſti. Neſcitis quod templum dei ſitis, & in vobis inhabitet ſpi

Chriſtus fundamentum credentium.

12 ritus dei? Si homo & res, & opus, & imago, & ſimilitudo, & caro per terrã, & anima per afflatum creatoris eſt, tuus ergo in alieno habitat deus Marcion, ſi non creatoris ſumus templum. Quod ſi templum dei quis vitiauerit, vitiabitur vtique à deo templi. Vltorem intentãs, creatorẽ intentabit. Stulti eſtote, vt ſitis ſapientes. Quare? Sapientia enim huius mũdi, ſtultitia eſt penes deũ. Penes quem deum? Si nihil nobis & ad hunc ſenſum priſtina præiudicauerũt, bene quod & hic aſtruit. Scriptum eſt enim: Deprehendes ſapiẽtes in nequitia illorum. Et rurſus: Dominus ſcit cogitationes ſapientium, quod ſint ſuperuacuæ. in totum enim præſcriptum à nobis erit, nulla illum ſententia vti potuiſſe eius dei, quem deſtruere deberet, ſi nõ illi doceret. Ergo, inquit, nemo glorietur in homine. Et hoc ſecundum creatoris diſciplinam, miſerum hominem qui ſpem habet in hominem: & Bonum eſt fidere in deo, quam fidere in hominibus: ita & gloriari. Et occulta tenebrarum ipſe illuminabit, vtique per Chriſtũ, qui Chriſtum illuminationem repromiſit, ſe quoque lucernã pronunciauit, ſcrutantem corda & renes. Ab illo erit & laus vnicuique, à quo & contrarium laudis vt à iudice. Certe, inquis, vel hic mundũ deum mundi interpretatur, dicendo: Spectaculum facti ſumus mundo, & angelis, & hominibus. Qui ſi mundum homines mundi ſignificaſſet, non etiam homines poſtmodum nominaſſet. Imò ne ita argumẽtareris, prouidẽtia ſpiritusſancti demõſtrauit, quidnam

nam dixisset, Spectaculũ facti sumus mũdo: dum angelis qui mundo ministrant, & hominibus quibus ministrant. Verebatur nimirũ tantæ constantiæ vir, ne dicam spiritus sanctus, præsertim ad filios scribens, quos in Euangelio generauerat, libere deum mundi nominare, aduersus quem, nisi exerte, nõ posset videri prædicare. Non defendo secundum legem creatoris displicuisse illum, qui mulierem patris sui habuit: communis & publicæ religionis secutus sit disciplinam. Sed cum eum damnat dedendum satanæ, damnatoris dei præco est. viderit & quomodo dixerit in interitũ carnis, vt spiritus saluus sit in die domini, dum & de carnis interitu, & de salute spiritus iudicarit: & auferri iubens malum de medio, creatoris frequentissimam sententiã cõmemorauerit. Expurgate vetus fermentum, vt sitis noua conspersio sicut estis azymi. Ergo azymi figuræ erant nostræ apud creatorem. Sic & pascha nostrum immolatus est Christus. Quare pascha Christi, 13
si non pascha figura Christi, per similitudinem sanguinis salutaris, & pecoris Christi? Quid nobis & Christo imagines imbuit solennium creatoris, si non erant nostræ? Auertens autẽ nos à fornicatione, manifestat carnis resurrectionẽ. Corpus, inquit, nõ fornicationi, sed domino, & dominus corpori, vt templũ deo, & deus tẽplo. Templũ ergo deo peribit, & deus tẽplo. Atquin vides quẽ dominus suscitauit. Et nos suscitabit, in corpore quoque suscitabit: quia corpus domino, & dominus corpori. & bene quod aggerat: Nescitis corpora vestra mẽbra esse Christi? Quid dicet hæreticus? Membra Christi non resurgent, quæ nostra iam non sunt? Empti enim sumus pretio magno. Plane nullo, si phantasma fuit Christus, nec habuit vllã substantiam corporis, quam pro nostris corporibus depẽderet. Ergo & Christus habuit quo nos redimeret, & si aliquo magno redemit hæc corpora, in quæ eadem mittenda fornicatio non erit, vt in membra iam Christi, nõ nostra: vtique sibi salua præstabit, quæ magno cõparauit. Iam nunc quomodo honorabimus, quomodo tollemus Deũ in corpore perituro? Sequitur de nuptiis congredi, quas Marcion cõstantior Apostolo prohibet. Etenim Apostolus, & si bonum continentiæ præfert, tamen coniu-

gium & contrahi permittit, vsui esse & magis retineri, quam disiungi suadet. Plane Christus vetat diuortium, Moyses vero permittit. Marcion totum concubitum auferens, fidelibus (viderint enim catechumeni eius) repudium ante nuptæ iubens, cuius sententiã sequitur, Moysi an Christi? Atquin & Christus cum præcipit mulierem à viro non discedere: aut si discesserit, manere innuptã, aut reconciliari viro: & repudiũ permisit, quod non in totum prohibuit, & matrimonium cõfirmauit, quod primo vetuit disiungi: & si forte disiunctum, voluit reformari. Sed & continentiæ quas ait causas? Quia tempus in collecto est. Putaueram, quia deus alius in Christo, & tamẽ à quo est collectio temporis, ab eo erit & quod collectioni temporis congruit. Nemo alieno tempori consulit. Pusillum deum affirmas tuum Marciõ, quem in aliquo coangustat tempus creatoris. Certe præscribens tantum in domino esse nubendum, ne qui fidelis ethnicum matrimonium contrahat: legem tuetur creatoris, allophylorum nuptias vbique prohibentis. Sed & si sunt qui dicuntur dei, siue in cœlis, siue in terris, apparet quomodo dixerit, non quasi vere sint, sed quia sint qui dicantur quando non sint. de idolis enim cœpit, de idolothytis disputaturus: Scimus quod idolum nihil sit. Creatorẽ autem & Marcion deum non negat: ergo non potest videri Apostolus creatorem quoque inter eos posuisse, qui dij dicantur, & tamen non sint, quando & si fuissent, nobis tamen vnus esset deus pater. Ex quo omnia nobis, nisi cuius omnia? Quænam ista? Habes in præteritis, omnia vestra sunt, siue Paulus, siue Apollo, siue Cephas: siue mũdus, siue vita, siue mors: siue præsentia, siue futura: adeo omniũ deum creatorem facit, à quo & mundus, & vita, & mors, quæ alterius dei esse non possunt. Ab eo igitur inter omnia & Christus. Ex labore suo vnumquenque docens viuere oportere: satis exempla præmiserat militum, pastorum, rusticorum, sed diuina illa autoritas deerat. Legem igitur opponit creatoris ingratis, quã destruebat: sui enim dei nullam talem habebat: Boui, inquit, terenti os non obligabis. & adiicit: Nunquid de bubus pertinet ad dominum, etiam de bubus propter homines benignum? propter

nos enim ſcriptum eſt, inquit. Ergo & legem allegoricam ſecundum nos probauit, & de Euangelio viuentibus patrocinanté: ac propter hoc non alterius eſſe Euangelizatores, quàm cuius lex, quæ proſpexit illis cùm dicit: propter nos enim ſcriptũ eſt. Sed noluit vti legis poteſtate, quia maluit gratis laborare. Hoc ad gloriã ſuam retulit, quam negauit quenquam euacuaturum, non ad legis deſtructionẽ, qua alium probauit vſurum. Ecce autem & in petram offendit cæcus Marcion, de qua bibebant in ſolitudine patres noſtri. Si enim petra illa Chriſtus fuit, vtique creatoris, cuius & populus. Cui rei figu- 14
ram extranei ſacramenti interpretatur? An vt hoc ipſum doceret, figurata fuiſſe vetera in Chriſtum ex illis recenſendum? Nam & reliquum exitũ populi decurſurus præmittit. Hæc autem exempla nobis ſunt facta. Dic mihi, à creatore alterius quidem ignoti dei hominibus exempla ſunt facta, an alius deus ab alio mutuatur exẽpla & quidem æmulo? De illo me terret ſibi, à quo fidem meam transfert. Meliorem me illi aduerſarius faciet. Iam ſi deliquero eadem quæ & populus, eadémne paſſurus ſum, an non? Atquin ſi non eadem, vanè mihi timenda proponit, quæ non ſum paſſurus. Paſſurus autem à quo ero? Si à creatore, qualia infligere ipſius eſt, Et quale erit vt peccatorem æmuli ſui puniat magis, quàm è contrario foueat deus zelotes? Si ab illo deo? Atquin punire non nouit. Ita tota iſta propoſitio Apoſtoli, nulla ratione conſiſtit, ſi non ad diſciplinã creatoris eſt. Denique & in clauſula præfationi reſpondet. Hæc autem quemadmodum euenerunt illis ſcripta ſunt ad nos commonẽdos, in quos fines æuorum decucurrerunt, ô creatorem & præſcium iam & admonitorẽ alienorum Chriſtianorũ. Prætereo, ſi quando paria eorum quæ retractata ſunt quædam, & breuiter expungo. Magnum argumentum dei alterius, permiſſio omnium obſoniorum, aduerſus legem: quaſi non & ipſi cõfiteamur legis onera dimiſſa: ſed ab eo qui impoſuit, qui nouationẽ repromiſit: ita & cibos qui abſtulit, reddidit, quod & à primordio præſtitit. Cæterùm ſi quis alius deus fuiſſet deſtructor dei noſtri, nihil magis ſuos prohibuiſſet, quàm de copiis aduerſarij viuere. Ca-

put viri Christus est. Quis Christus, qui non est viri autor? Caput enim ad autoritatem posuit: autoritas autem non alterius erit, quàm autoris. Cuius denique viri caput est? Certè de quo subiicit: Vir enim non debet caput velare cùm sit dei imago. Igitur si creatoris est imago, ille enim Christum sermonem suum intuẽs hominem futurum: Faciamus, inquit, hominem ad imaginem & similitudinem nostram, quomodo possum alterum habere caput, non eum cuius imago sum? Cùm enim imago sim creatoris, non est in me locus capitis alterius. Sed & quare mulier potestatem super caput habere debebit? Si quia ex viro, & propter virum facta est secundum institutionem creatoris, sic quoque eius disciplinam Apostolus curauit, de cuius institutione causas disciplinæ interpretatur, adiicit etiam propter angelos. Quos? id est cuius? Si creatoris apostatas, merito, vt illa facies quæ eos scandalizauit notam quandam referat de habitu humilitatis & obscuratione decoris. Si verò propter angelos dei alterius, quid veretur si nec ipsi Marcionitæ fœminas appetunt? Sæpe iam ostendimus hæreses apud Apostolum inter mala vt malum poni, & eos probabiles intelligẽdos,
15 qui hæreseis vt malum fugiant. Proinde panis & calicis sacramento iam in Euangelio probauimus, corporis & sanguinis dominici veritatem aduersus phantasma Marcionis. Sed & omnem iudicij mentionem creatori competere vt deo iudici, toto penè opere tractatum est. Nũc de spiritalibus dico, hæc quoque in Christum à creatore promissa, sub illa præscriptione iustissima opinor, qua non alterius credenda sit exhibitio, quàm cuius probata fuerit repromissio. Pronunciauit Esaias: Prodibit virga de radice Iesse, & flos de radice ascendet, de virga, & requiescet super eum spiritus domini. dehinc species eius enumerat: Spiritus sapientiæ & intelligẽtiæ, spiritus consilij & valentiæ, & spiritus agnitionis & religionis. Spiritus eum repleuit timoris dei. Christum enim in floris figura ostendit oriturum ex virga profecta de radice Iesse, id est virgine generis Dauid filij Iesse, in quo Christo cõsistere haberet tota substãtia spiritus, non quasi postea obuentura illi, qui semper spiritus dei fuerit, ante carnem

quo-

quoque: ne ex hoc argumenteris prophetiam ad eum Christum pertinere, qui vt homo tantum ex solo censu Dauid, postea consecuturus sit Dei sui spiritum. Sed quoniam exinde quo floruisset in carne sumpta ex stirpe Dauid, requiescere in illo omnis haberet operatio gratiæ spiritalis, & concessare & finem facere quantum ad Iudæos: sicut & res ipsa testatur, nihil exinde spirante penes illos spiritu creatoris, ablato à Iudæa sapiente & prudẽte architecto & consiliario & propheta, vt hæc sit lex & propheta vsque ad Ioannem: accipe nunc quomodo & à Christo in cœlum recepto charismata obuentura pronunciarit. Ascendit in sublimitatem, id est in cœlum. Captiuam duxit captiuitatem, id est mortem vel humanam seruitutem, dedit data filiis hominũ, id est donatiua quæ charismata dicimus. Eleganter filiis hominum ait, non passim hominibus, nos ostendens filios hominum, id est verè hominum apostolorum, In Euãgelio enim inquit, ego vos generaui. Et filij mei, quos parturio rursus. Iam nũc & illa promissio spiritus absolutè facta per Iohelem: In nouissimis temporibus effundam de meo spiritu in omnem carnem, & prophetabunt filij filiæque eorum. Et super seruos & ancillas meas de meo spiritu effundam. Et vtique si in nouissimos dies gratiam spiritus creator repromisit, Christus autem spiritalium dispẽsator in nouissimis diebus apparuit, dicente Apostolo: At vbi tempus expletum est, misit Deus filium suum. & rursus: Quia tempus iam in collecto est: apparet & de temporum vltimorum prædicatione, hanc gratiam spiritus, ad Christum prædicatoris pertinere. Compara denique species apostoli & Esaiæ: Alij, inquit, datur per spiritum sermo sapientiæ: statim & Esaias spiritum sapientiæ posuit. Alij sermo scientiæ: hic erit sermo intelligentiæ & consilij. Alij fides in eodem spiritu: hic erit spiritus religionis & timoris dei. Alij donum curationum, alij virtutũ: hic erit valentiæ spiritus. Alij prophetia, alij distinctio spirituum, alij genera linguarum, alij interpretatio linguarum: hic erit agnitionis spiritus. Vides Apostolum & in distributione facienda vnius spiritus, & in specialitate interpretanda, prophetæ conspirantem. Possum dicere ipsum qui

Charismata, id est donatiua.

corporis nostri per multa & diuersa mēbra, vnitatē charismatum variorum cōpagini adęquauit, eundem & corporis humani & spiritus sancti dominum ostendit, qui
16 meritum charismatum noluerit esse in corpore spiritus, quæ nec in corpore humano collocauit: qui de dilectione quoque omnibus charismatibus præponēda, Apostolum instruxerit principali præcepto, quod probauit & Christus, Diliges dominum de totis præcordiis, & totis viribus, & tota anima tua, & proximum tibi tanquam te. Quod & si in lege scriptum esset, cōmemorat in aliis linguis, & in aliis labiis locuturū creatorem. Cùm hac commemoratione charisma linguarū confirmat, nec hic potest videri alienum charisma creatoris prædicatione confirmasse. Æquè præscribens silentium mulieribus in ecclesia, ne quid discendi duntaxat gratia loquantur (cæterum prophetandi ius & illas habere iam ostendit, cùm mulieri etiam prophetanti velamen imponit) ex lege accipit subiiciendæ fœminæ autoritatem, quam (vt semel dixerim) nosse non debuit nisi in destructionem. Sed vt iam à spiritalibus recedamus, res ipsæ probare debebunt, quis nostrum temerè deo suo vindicet: quia nostræ parti possit opponi, hæc & si creator repromisit in suum Christum nondum reuelatum, vt Iudæis tantùm destinatum, suas habitura in suo tēpore, in suo Christo, & in suo populo operationes. Exhibeat itaque Marcion dei sui doua, aliquos prophetas, qui tamen non de humano sensu, sed de dei spiritu sint locuti, qui & futura prænunciarint & cordis occulta traduxerint. Ædat aliquē psalmum, aliquā visionē, aliquam orationē, duntaxat spiritalem, in ecstasi, id est amētia, si qua linguæ interpretatio accessit. Probet etiā mihi, mulierem apud se prophetasse, ex illis suis sanctiorib⁹ fœminis magnidicā. Si hæc omnia facilius à me proferuntur, & vtique conspirantia regulis & dispositionibus & disciplinis creatoris, sine dubio dei mei erit & Christus, & spiritus, & apostolus. Habet professionem
17 meā qui voluerit eam exigere. Interim Marcionites nihil huiusmodi exhibebit, qui tum etiam prenunciare, cuius magis Christus nondum sit reuelatus. Sicut meus expectandus est, qui à primordio prædicatus est, illius idcirco

Ecstasis

Fortè, Qui timet iam.

circo non est, quia non à primordio sit. Melius nos credimus in Christum futurum, quàm hæreticus in nullum. Mortuorum resurrectionem quomodo quidam tūc negarint, prius dispiciendum est. Vtique eodem modo quo & nunc. Si quidē semper resurrectio carnis negatur. Cæterum animam & sapientium plures diuinam vindicantes saluam repromittunt, & vulgus ipsum ea præsumptione defunctos colit, qua animas eorum manere confidit. Cæterum corpora aut ignibus statim, aut feris, aut etiam diligentissimè condita, temporibus tamen aboleri manifestum est. Si ergo carnis resurrectionem negantes Apostolus retundit, vtique aduersus illos tuetur, quod illi negabant, carnis scilicet resurrectionem. Habes compendio responsum. Cætera iam ex abundanti. Nam & ipsum quod Mortuorū resurrectio dicitur, exigit defendi proprietates vocabulorum. Mortuorum itaque vocabulo non est nisi quod amisit animam, de cuius facultate viuebat. Corpus est quod amittit animam, & amittendo fit mortuum: ita mortui vocabulum corpori competit. Porrò si resurrectio mortui est, mortuum autem non aliud est quàm corpus, corporis erit resurrectio. Sic & resurrectionis vocabulum non aliam rem vindicat, quam quæ cecidit. Surgere enim potest dici & quod omnino non cecidit, quod semper retro iacuit. Resurgere autem non est nisi eius quod cecidit. Iterum enim surgendo quia cecidit, resurgere dicitur, Re enim syllaba iterationi semper adhibetur. Cadere ergo dicimus corpus in terrā per mortē, sicut & res ipsa testatur. Ex dei lege corpori enim dictum est, Terra es & in terram ibis. Ita quod de terra est, ibit in terram. Hoc abit quod in terram ibit, hoc resurgit quod cadit. Quia per hominem mors, & per hominem resurrectio. Hic mihi & Christi corpus ostenditur in nomine hominis, qui constat ex corpore, vt sæpe iam docuimus. Quod si sic in Christo viuificamur omnes, sicut mortificamur in Adám, quando in Adam corpore mortificamur, sic necesse est & in Christo corpore viuificemur. Cæterum similitudo non constat, si non in eadem substantia mortificationis in Adam, viuificatio concurrat in Christo. Sed interposuit adhuc aliquid de

Philosophi.
Vulgus defunctos colit.

Christo, & propter præsentem disceptationem non omittendum. Tanto magis enim probabitur carnis resurrectio, quanto Christum eius dei ostendero, apud quem creditur carnis resurrectio. Cũ dicit, oportet enim regnare eum, donec ponat inimicos eius sub pedes eius: iam quidem & ex hoc vltorem deum edicit, atque exinde ipsum qui hoc Christo repromiserit, sede ad dexteram meam donec ponam inimicos tuos scabellũ pedum tuorum, virgam virtutis tuę emittet dominus ex Sion, & dominabitur in medio inimicorum tuorum, Tecum. Sed necesse est, ad meam sententiam pertinere defendam eas scripturas, quas & Iudæi nobis auocare conantur. Dicunt denique hunc psalmum in Ezechiam cecinisse, quia is sederit ad dexteram templi, & hostes eius auerterit Deus & absumpserit, propterea igitur & cętera, ante luciferum ex vtero generaui te., in Ezechiam conuenire & in Ezechiæ natiuitatem. Nos ædimus Euangelia (de quorum fide aliquid vtique iam in tanto opere istos confirmasse debemus) nocturna natiuitate declarantia dominum, vt hoc sit ante luciferum, & ex stella Magis intellecta, & ex testimonio angeli qui nocte pastoribus annunciauit natum esse cum maxime Christum: & ex loco partus: in diuersorium enim ad noctem conuenitur. Fortasse an & mystice factum sit, vt nocte Christus nasceretur, lux veritatis futurus ignorãtiæ tenebris. Sed nec generaui te dixisset deus nisi filio puero. Nam & si de toto populo ait, filios generaui, sed non adiecit ex vtero. Cur autem adiecit ex vtero, tam vane, quasi aliquis hominum ex vtero natus dubitaretur, nisi quia curiosius voluit intelligi in Christum, ex vtero generaui te, id est ex solo vtero sine viri semine, carni deputans ex vtero spiritus: quod & ipso
18 hic accedit: Tu es sacerdos in æuum. Nec sacerdos autem Ezechias, nec in æuum, & si fuisset. Secundum ordinem, inquit, Melchisedec. quid Ezechias ad Melchisedec altissimi sacerdotem, & quidem non circuncisum, qui Abraham circuncisum iam accepta decimarum oblatione benedixit? At in Christũ conueniet ordo Melchisedec, quoniam quidem Christus proprius & legitimus Dei antistes, præputiati sacerdotij pontifex (tum in nationibus con-

constitutus,à quibus magis suscipi habebat) cognituram se quandoque circumcisionem, & Abrahæ gentem cum vltimo venerit acceptatione & benedictione dignabitur. Est & alius psalmus ita incipiens, Deus iudicium tuum regi da,id est, Christo regnaturo, & iustitiam tuam filio regis, id est populo Christi. Filij enim eius sunt qui in ipso renascũtur. Sed & hic psalmus Salomoni canere dicetur,quæ tamen soli competunt Christo,docere non poterunt etiam cætera non ad Salomonem, sed ad Christũ pertinere? Descendit,inquit,tãquam imber super vellus, & velut stillæ destillãtes in terram: Placidum descensum eius & insensibilem describens de cœlo in carnem. Salomon autem & si descendit alicunde,non tamen sicut imber, quia non de cœlo. Sed simpliciora quæque proponam: Dominabitur,inquit,à mari ad mare,& à flumine vsque ad terminos terrę. Hoc soli datum est Christo. Cæterum Salomon vni & modicę Iudææ imperauit. Adorabunt illum omnes reges,quem omnes,nisi Christum? Et seruient ei omnes nationes: cui omnes, nisi Christo? Sit nomen eius in æuum. Cuius nomen æternum, nisi Christi? Ante solem manebit nomen eius. Ante solem enim sermo dei,id est Christus. Et benedicentur in illo vniuersæ gentes. In Salomone nulla natio benedicitur:in Christo vero omnis. Quid nunc si & Deum eum iste psalmus demonstrat:& beatum eum dicẽt: Quoniam benedictus dominus deus Israëlis, qui facit mirabilia solus. Benedictum nomen gloriæ eius, & replebitur vniuersa terra gloria eius. Contra,Salomon(audeo dicere)etiam quam habuit in deo gloriam amisit, per mulierem in idololatriam vsque pertractus. Itaque cum in medio psalmo illud quoque positum sit, Inimici eius puluerem lingent, subiecti vtique pedibus ipsius, ad illud pertinebit, propter quod hunc psalmum & intuli & ad meam sentẽtiam defendi,vt confirmauerim & regni gloriam, & inimicorum subiectionem, secundum dispositionem creatoris, consecuturum, non alium credendum, quàm creatoris. Reuertamur nũc ad resurrectionem, cui & aliâs quidem proprio volumine satisfecimus omnibus hæreticis resistentes,sed nec hic desumus propter eos qui illud opuscu

Cõuersio Iudæorum ad Christum.

Liber de resurrectione carnis.

lum ignorant. Quid, ait, facient qui pro mortuis baptizantur, ſi mortui non reſurgunt? Viderit inſtitutio. Iſta,
19 Calendæ ſi forte Februariæ reſpondebunt illi pro mortuis petere. Noli ergo Apoſtolum nouũ ſtatim autorem aut confirmatorem eum denotare, vt tanto magis ſiſteret carnis reſurrectionem, quanto illi qui vanè pro mortuis baptizarentur, fide reſurrectionis hoc facerent. Habemus illum alicubi vnius baptiſmi definitorem. Igitur & pro mortuis tingi pro corporibus eſt tingi, mortuum enim corpus oſtendimus. Quid facient qui pro corporibus baptizantur, ſi corpora non reſurgunt. Atque adeò recte hunc gradum figimus, vt & Apoſtolus ſecundam diſcrepationem æquè de corpore induxerit. Sed dicent quidam: Quomodo mortui reſurgent? Quo autem corpore venient? Defenſa etenim reſurrectione quæ negabatur, conſequens erat de qualitate corporis retractare, quæ non videbatur. Sed de iſta cum aliis congredi conuenit. Marcion enim in totum carnis reſurrectionem nõ admittens, & ſoli animæ ſalutem repromittens, non qualitatis, ſed ſubſtantiæ facit quæſtionem. Porrò & ex his manifeſtiſſimè obducitur quæ Apoſtolus ad qualitatem corporis tractat propter illos qui dicunt, Quomodo reſurgent mortui? Quo autem corpore venient? Iam enim prædicauit reſurrecturum eſſe corpus, id de corporis qualitate tractauit. Denique ſi proponit exempla grani tritici, vel alicuius eiuſmodi, quibus det corpus deus prout volet, ſi vnicuique ſeminum, proprium ait eſſe corpus, vt aliam quidem carnem hominum, aliam vero pecudũ & volucrum, & corpora cœleſtia atque terrena, & aliã gloriam ſolis, & lunæ aliam, & ſtellarum aliam, nónne carnalem & corporalem portẽdit reſurrectionem, quam per carnalia & corporalia exempla commẽdat, nónne etiam ab eo deo eam ſpondet à quo ſunt & exempla? Sic & reſurrectio, inquit. Quomodo? Sicut & granum corpus ſeritur, corpus reſurgit. Seminationem deniq; vocauit diſſolutionem corporis in terram, quia ſeritur in corruptela, in honeſtatem, in virtutem. Cuius ille ordo in diſſolutione, eius & hic in reſurrectione corporis, ſcilicet ſicut & granum. Cæterũ ſi auferas corpus reſurrectioni quod dediſti

Calendæ Februariæ.

Gradum figere.

diſti diſſolutioni, vbi conſiſtet diuerſitas exitus? Proinde & ſi ſeritur animale, reſurgit ſpiritale. Et ſi habet aliquod 20
propriũ corpus anima vel ſpiritus, vt poſſit videri corpus animale animã ſignificare, & corpus ſpiritale ſpiritũ, non ideo animam dicit in reſurrectione ſpiritũ futuram, ſed corpus, quod cum anima naſcendo & per animã viuẽdo, animale dici capit, futurũ ſpiritale, dum per ſpiritũ ſurgit in æternitatem. denique ſi nõ anima, ſed caro ſeminatur in corruptela dum diſſoluitur in terram, iam non anima erit corpus animale, ſed caro quę fuit corpus animale. Siquidẽ de animali efficitur ſpiritale, ſicut & infra dicit: Nõ primum quod ſpiritale. Ad hoc enim & de ipſo Chriſto præſtruit, Factus primus homo Adam, in animam viuã, nouiſſimus Adam in ſpiritum viuificantem, licet ſtultiſſimus hæreticus noluerit ita eſſe. Dominũ enim poſuit nouiſſimũ, pro nouiſſimo Adam, veritus ſcilicet ne ſi & dominum nouiſſimum haberet Adam, & eiuſdem Chriſtũ defenderemus in Adam nouiſſimo cuius & primum. Sed falſum relucet. Cur enim primus Adã niſi quia & nouiſſimus Adam? Non habẽt ordinẽ inter ſe niſi paria quæq;, & eiuſdem vel nominis, vel ſubſtantiæ, vel autoris. Nam & ſi poteſt in diuerſis quoque eſſe aliud primũ, aliud nouiſſimum, ſed vnius autoris. Cæterum ſi & autor alius, & ipſe quidem poteſt nouiſſimus dici. Quod tamen intulelerit primum eſt, nouiſſimum autem ſi primo par ſit. Par autem primo non eſt, quia nõ eiuſdem autoris eſt. Eodẽ modo & in nomine hominis reuincetur. Primus, inquit, homo de humo terrenus, ſecundus dominus de cœlo. Quare ſecundus ſi non homo quod & primus? Aut nunquid & primus dominus, ſi & ſecundus? Sed ſufficit, ſi in Euãgelio filium hominis adhibet Chriſtum & hominẽ, & in homine Adam eum negare non poterit. Sequentia quoque eum comprimunt. Cum enim dicit Apoſtolus, qualis qui de terra, homo ſcilicet, tales & terreni homines vtique. Ergo & qualis qui de cœlo homo, tales & qui de cœlo homines. Non enim poterat hominibus terrenis nõ homines cœleſtes oppoſuiſſe, vt ſtatũ ac ſpem ſtudioſius diſtingueret in appellationis ſocietate. Statu enim ac ſpe dicit terrenos atque cœleſtes homines, tamẽ ex pari,

qui secundum exitum aut in Adam aut in Christo deputantur. Et ideo iam ad exhortationem spei cœlestis, Sicut portauimus, inquit, imaginem terreni, portemus & imaginem cœlestis, non ad substãtiam vllam referens resurrectionis, sed ad præsentis temporis disciplinam. Portemus, enim, inquit, non portabimus, præceptiuè, non promissiue, volens nos sicut ipse incessit ita incedere, & à terreni, id est, veteris hominis imagine abscedere, quæ est carnalis operatio. Denique quid subiungit? Hoc enim dico fratres, quia caro & sanguis regnum dei non possidebunt: Opera scilicet carnis & sanguis. Quibus & ad Galatas scribẽs, abstulit Dei regnum, solitus & aliàs substantiam pro operibus substantiæ ponere, vt cum dicit, Eos qui in carne sunt deo placere non posse. Quando enim placere deo poterimus, nisi dum in carne hac sumus? Aliud tempus, operationis nullum opinor est. Sed si in carne quanquam constituti, carnis opera fugiamus, tum non erimus in carne, dum non in substantia carnis

Caro. nõ sumus, sed in culpa. Quod si in nomine carnis, opera non substantiam carnis iubemur exponere, operibus ergo carnis non substantiæ carnis in nomine carnis denegatur Dei regnum. Non enim id damnatur in quo male fit, sed id quod fit. Venenum dare scelus est, calix tamen in quo datur reus non est. Ita & corpus carnalium operum vas est, anima est autem quæ in illo venenum alicuius mali facti temperat. Quale est autem, vt si anima auctrix operum carnis merebitur dei regnum, per expiationem eorum quæ in corpore admisit, corpus ministrum solũmodò, in dãnatione permaneat? Venefico absoluto, calix erit puniẽdus? Et tamen nõ vtiq; carni defendimus

Resurrectio, ianua regni cœlestis. dei regnũ, sed resurrectionem substãtiæ suæ, quasi ianuã regni per quã aditur. Cæterũ aliud resurrectio, aliud regnum. Primo enim resurrectio, dehinc regnũ. Resurgere itaque dicimus carnem, sed mutatam consequi regnum. Resurgent enim mortui incorrupti, illi scilicet qui fuerãt corrupti dilapsis corporibus in interitũ. Et nos mutabimur in atomo, in oculi momẽtaneo motu. Oportet enim corruptiuũ hoc, tenens vtique carnẽ suam, dicebat Apostolus, induere incorruptelã, & mortale hoc immortalitatem,

tatẽ, vt ſcilicet habilis ſubſtantia efficiatur regno dei. Erimus enim ſicut angeli. Hæc erit demutatio carnis, ſed reſuſcitatæ. Aut ſi nulla erit, quomodo induet incorruptelam, & immortalitatẽ? Aliud igitur facta per demutatio- 21
nẽ, tunc conſequetur dei regnũ, iam nõ caro nec ſanguis, ſed quod illi corpus deus dederit. Et ideo rectè Apoſtolus, Caro & ſanguis regnũ dei non conſequetur, demutationi illud adſcribẽs quæ accedit reſurrectioni. Si autem, tunc fiet verbũ, quod ſcriptũ eſt apud creatorem, Vbi eſt mors victoria? Vbi cõtẽtio tua? Vbi eſt mors aculeus tuus? Verbũ autem hoc creatoris eſt, per Prophetam: eius erit & res, id eſt regnum, cuius & verbum fiet in regno. Nec alij deo gratias dicit quod nobis victoriã vtique de morte referre præſtiterit, quàm illi à quo verbum inſultatorium de morte & triumphatorium accepit.

Accedit, pro accidit.

Verbũ inſultatorium & triũphatoriũ.

DE EPISTOLA II. AD CORINTH.

SI deus cõmune vocabulũ factum eſt vitio erroris humani, quatenus plures dei dicuntur atq; creduntur in ſeculo, benedictus tamẽ deus domini noſtri Ieſu Chriſti, nõ alius quàm creator intelligetur qui & vniuerſa benedixit, habes Geneſim: Et ab vniuerſis benedicitur, habes Danielẽ. Proindeſi pater poteſt dici ſterilis dei nullius magis nomine quàm creatoris, miſericordiarũ tamen pater idẽ erit qui miſericors, & miſerator, & miſericordię plurimus eſt dictus: habes apud Ionã cum ipſo miſericordiæ exemplo, quam Niniuitis exorantibus præſtitit, facilis & Ezechiæ fletibus flecti, & Achab marito Iezabel deprecanti ſanguinẽ ignoſcere Nabuthæ, & Dauid agnoſcenti delictum ſtatim indulgere, malens ſcilicet pœnitentiam peccatoris quàm mortẽ, vtique ex miſericordiæ affectu.
Si quid tale Marcionis deus ædidit vel edixit, agnoſcam 22
patrem miſericordiarũ. Si verò ex eo tẽpore hunc titulũ ei aſſcribit, quo reuelatus, quaſi exinde ſit pater miſericordiarum, quo liberare inſtituit genus humanũ: atquin & nos ex eo tempore negamus illũ, ex quo dicitur reuelatus. nõ poteſt igitur aliquid ei aſſcribere, quẽ tunc oſtẽdit, cùm aliquid ei aſſcribit. Si enim prius conſtaret eum eſſe, tunc & aſſcribi ei poteſt. Accidens enim eſt quod aſ-

Accidens.

scribitur:accidentia autem antecedit ipsius rei ostēsio cui accidunt. Maximè cùm iam alterius est, quod asscribitur ei,qui prius non sit ostensus,tantò magis negabitur esse, quantò per quod affirmatur esse , eius est qui iam ostensus est . Sic & testamentum nouū non alterius erit,quàm qui illud repromisit : & si non litera , at eius spiritus, hoc erit nouitas . Denique qui literam tabulis lapideis inciderat,idem & de spiritu edixerat , Effundam de meo spiritu in omnem carnem . Et si litera occidit, spiritus verò viuificat, eius vtrunque est qui ait , Ego occidam , & ego viuificabo , percutiam , & sanabo . Olim duplicem vim creatoris vindicamus & iudicis & boni, litera occidentis per legem , & spiritu viuificantis per Euangelium . Non possunt duos deos facere,qui & si diuersa,apud vnum recenseri præuenerūt. Commemorat & de velamine Moysi quo faciem tegebat incontemplabilem filiis Israël . Si ideo vt claritatem maiorem defenderet noui Testamenti,quod manet in gloria,quàm veteris quod euacuari habebat , hoc & meæ conuenit fidei præponenti Euangeliū legi,& vide ne magis meę.Illic enim erit superponi quid, vbi fuerit & illud cui superponitur. At cùm dicit,Sed obtusi sunt sensus mundi , non vtique creatoris , sed populi qui in mundo est.De Israël enim dicit,ad hodiernū vsque velamen id ipsum in corde eorum . Figuratum ostendit fuisse velamen faciei in Moyse , velaminis cordis in populo , quia nec nunc apud illos perspiciatur Moyses corde, sicut nec facie tunc . Quid est ergo adhuc velatum in Moyse quod pertineat ad Paulum , si Christus creatoris à Moyse prædicatus nondum venit?quomodo iam operta & velata adhuc denotantur corda Iudæorum , nōdum exhibitis prædicationibus Moysi,id est de Christo in quo
23 eum intelligere deberent ? Quid ad Apostolum Christi alterius , si de sui sacramenta Iudæi non intelligebant, nisi quia velamen cordis illorum ad cæcitatem qua non perspexerāt Christum Moysi pertinebat ? Denique quod sequitur, Cùm verò conuerterit ad deum auferetur velamen,hoc Iudæo propriè dicit, apud quem & est velamen Moysi:qui cùm trāsierit in fidem Christi,intelligit Moysen de Christo prædicasse . Cæterum quomodo auferetur

tur

tur velamentum creatoris in Chriſto dei alterius, cuius ſacramenta velaſſe non potuit creator, ignoti videlicet ignota? Dicit ergo nos iam aperta facie, vtique cordis quod velatum eſt in Iudæis, contemplantes Chriſtum, eadē imagine transfigurari à gloria, qua ſcilicet & Moyſes transfigurabatur à gloria domini in gloriam: ita corporalem Moyſi illuminationem de congreſſu domini, & corporale velamen de infirmitate populi proponens, & ſpiritalem reuelationem, & ſpiritalem claritatem in Chriſto ſuperducens, tanquam à domino, inquit, ſpirituum, totum ordinem Moyſi, figuram ignorati apud Iudæos, agniti verò apud nos Chriſti fuiſſe teſtatur. Scimus quoſdam ſenſus ambiguitatem pati poſſe, de ſono pronunciationis, aut de modo diſtinctionis, cùm duplicitas earum intercedit. Hanc Marcion captauit ſic legendo, in quibus deus æui huius: vt creatorem oſtendens deum huius æui, alium ſuggerat deum alterius æui. Nos contrà ſic diſtinguendum dicimus, In quibus deus. Dehinc, æui huius excæcauit mentes infidelium: in quibus, Iudæis infidelibus in quibus opertum eſt aliquibus Euangelium adhuc ſub velamine Moyſi. Illis enim deus labiis diligentibus eum, corde autem longè abſiſtētibus ab eo, minatus fuerat, Aure audietis, & non audietis. Oculis videbitis, & non videbitis, Et niſi credideritis, nec intelligetis, Et auferam ſapientiam ſapientium, & prudentiam prudentium irritam faciam. Hæc autem non vtique de Euangelio dei ignoti abſcondendo minabatur. Ita & ſi huius æui deus, ſed infidelium huius æui excæcat cor, quod Chriſtum eius nō vltrò recognouerint, de ſcripturis intelligendum. Et poſitum in ambiguitate diſtinctionis hactenus tractaſſe, ne aduerſario prodeſſet contentus victoriæ, næ vltrò poſſum & in totum contentionem hāc præteriſſe. ſimpliciori reſponſo præ manu erit, eſſe huius æui dominum, diabolū interpretari, qui dixerit Propheta referēte, Ero ſimilis altiſſimi, ponam in nubibus thronum meum: ſicut & tota huius æui ſuperſtitio illi mancipata eſt, qui excæcet infidelium corda, & in primis apoſtatæ Marcionis. Denique non vidit occurrentē ſibi clauſulam ſenſus, quoniam deus qui dixit ex tenebris lucem

luceſcere, reluxit in cordibus noſtris ad illuminationem
agnitionis ſuæ. In perſona Chriſti quis dixit, fiat lux? Et
illuminatione mundi quis Chriſto ait? Poſui te in lumen
nationum ſedẽtium ſcilicet in tenebris, & in vmbra mor-
tis. Cui reſpondet ſpiritus in pſalmo ex prouidentia futu-
ri, Significatum eſt, inquit, ſuper nos lumen perſonæ tuæ
domine. Perſona autem dei Chriſtus dominus. Vnde &
Apoſtolus ſuprà, Qui eſt imago, inquit, dei. Igitur ſi Chri
ſtus perſona creatoris dicentis, fiat lux & Chriſtus & A-
poſtoli, & Euangelium, & velamen, & Moyſes, & tota ſe-
ries ſecundum teſtimonium clauſulæ creatoris eſt, dei hu
24 ius æui, certè non eius qui nunquam dixit, Fiat lux. Præ-
tereo hic & de alia epiſtola quã nos ad Epheſios præſcri-
ptam habemus, hæretici verò ad Laodicenos. Ait enim
meminiſſe nationes quod illo in tempore cùm eſſent ſi-
ne Chriſto, alieni ab Iſraële ſine conuerſatione & teſta-
mentis, & ſpe promiſſionis, etiam ſine domino eſſent, in
mundo vtique, & ſi de creatore. Ergo ſi nationes ſine deo
dixit eſſe, deus autem illis diabolus eſt, non creator, ap-
paret dominum æui huius eum intelligendum quem na-
tiones pro Deo receperunt, non creatorem quem igno-
rant. Quale eſt autem vt non eiuſdem habeatur theſau-
rus in fictilibus vaſis noſtris, cuius & vaſa ſunt? Nam ſi
gloria dei eſt in fictilibus vaſis tantum theſauri haberi,
vaſa autem fictilia creatoris ſunt, ergo & gloria creatoris
eſt, cuius vaſa eminentiam virtutis dei ſapiunt, & virtus
ipſa. Quia propterea in vaſa fictilia commiſſa ſunt, vt e-
minentia eius probaretur. Cęterum iam non erit alterius
Dei gloria, ideóque nec virtus, ſed magis dedecus & in-
firmitas cuius eminentiam fictilia & quidem aliena ce-
perunt. Quod ſi hæc ſunt fictilia vaſa in quibus tãta nos
pati dicit, in quibus etiam mortificationem circunferi-
mus dei, ſatis ingratus deus & iniuſtus, ſi nõ & hanc ſub-
ſtantiam reſuſcitaturus eſt, in qua pro fide eius tanta to-
lerantur, in qua & mors Chriſti circumfertur, in qua &
eminentia virtutis conſecratur. Sed enim proponit vt &
vita Chriſti manifeſtetur in corpore noſtro, ſcilicet ſicut
& mors eius circumfertur in corpore. De qua ergo Chri-
ſti vita dicit? Qua nũc viuimus in illo? Et quomodo in ſe-
quenti-

quentibus non ad visibilia, nec ad temporalia, sed ad inuisibilia & ad æterna, id est non ad præsentia, sed ad futura exhortatur? Quod si de futura vita dicit Christi, in corpore eam dicens apparituram, manifestè carnis resurrectionem prædicauit, exteriorem quidem hominem nostrum corrumpi dicens, & non quasi æterno interitu post mortem: verùm laboribus & incommodis, de quibus præmisit adiiciens, Et nō deficiemus. Nam & interiorem hominem nostrum renouari de die in diem dicens, hic vtrunque demonstrat, & corporis corruptionem ex vexatione tentationum, & animi renouationem ex contemplatione promissionum. Terreni domicilij nostri. nō sic ait habere nos domum æternam, non manu factam, in cœlo, quia quę manu facta sit, creatoris intereat, in totum dissoluta post mortem. Hæc enim ad mortis metum, & ad ipsius dissolutionis contristationem consolandam, retractans etiam per sequentia manifestius, quum subiicit, ingemere nos de isto tabernaculo corporis terreni, quod de cœlo est, superinduere cupientes. Siquidem & despoliati non inueniemur nudi, id est recipiemus quod despoliati sumus, id est corpus. Et rursus, Etenim qui sumus in isto tabernaculo corporis ingemimus quòd grauemur, nolentes exui, sed superindui. Hic enim expressit, quod in prima epistola strinxit, Et mortui resurgent incorrupti, qui iam obierunt: & nos mutabimur, qui in carne fuerimus deprehensi à deo. Et illi enim resurgēt 25
incorrupti, recepto scilicet corpore, & quidem integro vt ex hoc sint incorrupti: & hi propter temporis vltimum iam momentum, & propter merita vexationum Antichristi, compendium mortis, sed mutati cōsequentur, superinduti magis quod de cœlo est, quàm exuti corpus. Ita si hi super corpus induēt cœleste illud, vtique & mortui recipient corpus super quod & ipsi induant incorruptelam de cœlo: quia & de illis ait, necesse est corruptiuū istud induere incorruptelam, & mortale istud immortalitatem. Illi induunt cùm receperint corpus, isti superinduunt, quia non amiserint corpus: & ideo non temerè dixit, nolentes exui corpore, sed superindui, id est nolentes mortem experiri, sed vita præueniri: vti deuoretur mor-

tale hoc à vita, dum eripitur morti per ſuperindumentũ demutationis. Ideo quia oſtendit hoc melius eſſe ne contriſtemur mortis ſi fortè præuentu, & arrabonem nos ſpiritus dicit à deo habere, quaſi pignoratos in eãdem ſpem ſuperinduméti: & abeſſe à domino quandiu in carne ſumus, ac propterea debere boni ducere abeſſe potius à corpore, & eſſe cum domino, vt mortem libẽter excipiamus: atque adeò omnes ait nos oportere manifeſtari ante tribunal Chriſti, vt recipiat vnuſquiſque quę per corpus admiſit, ſiue bonum ſiue malum. Si enim tunc retributio meritorum, quomodo iam aliqui cum deo poterunt deputari? Et tribunal autem nominando, & diſpunctionem boni ac mali operis, vtriuſque ſententiæ iudicem oſtendit, & corporum omnium repræſentationem confirmauit. Non enim poterit quod corpore admiſſum eſt, non corpore iudicari. Iniquus enim deus, ſi non per id punitur quis aut iuuatur, per quod operatus eſt. Si qua ergo conditio noua in Chriſto, vetera tranſierunt, ecce noua facta ſunt omnia, impleta eſt Eſaiæ prophetia. Si etiã iubet vt mũdemus nos ab inquinamento carnis & ſanguinis, non ſubſtantiam capere regnum dei: ſi & virginem ſanctam deſtinat, eccleſiam aſſignare Chriſto vtique vt ſponſam ſponſo: non poteſt imago coniungi inimico veritatis rei ipſius. Si & pſeudapoſtolos dicit operarios doloſos transfiguratores ſui per hypocriſin ſcilicet, conuerſationis nõ prædicationis adulteratæ reos taxat, adeò de diſciplina non de diuinitate diſſidebatur. Si transfiguratur ſatanas in angelũ lucis, non poteſt hoc dirigi in creatorem. Deus enim, non angelus, creator: in deum lucis, non in angelum, transfigurare ſe dictus eſſet, ſi non eum Satanam ſignificaret, quem & nos & Marciõ angelũ nouimus de paradiſo. Suus ſtilus eſt ad omnẽ quam patitur quæſtionem. Hic illud fortè mirabor, ſi proprium potuit habere paradiſum deus, nullius terrenę diſpoſitionis, niſi ſi etiã paradiſo creatoris precario vſus eſt ſicut & mũdo. Et tamen hominem tollere ad cœlum creatoris exemplũ

Cõuerſationis non prædicationis adulteratæ rei.

26 eſt in Helia. Magis verò mirabor dominũ optimum percutiendi & ſæuiendi alienũ, nec propriũ ſaltẽ, ſed creatoris angelũ Satanæ colaphizãdo Apoſtolo ſuo applicuiſſe,

&

& ter ab eo obſecratum non conceſſiſſe. Emendat igitur & deus Marcionis ſecundum creatorem, elatos æmulantem, vt deponentem ſcilicet de ſolio dynaſtas. Aut nunquid ipſe eſt, qui & in corpus Iob dedit Satanæ poteſtatem, vt virtus in infirmitate comprobaretur? Quid & formam legis adhuc tenet Galatarũ caſtigator, in tribus teſtibus præfiniens ſtaturum omne verbum? Quid & nõ parſurum ſe peccatoribus comminatur, leniſſimi dei prædicator? Imò & ipſam durius agendi in pręſentia poteſtatem à domino datam ſibi affirmat. Nega nunc hęretice timeri deum tuum, cuius Apoſtolus timebatur.

DE EPISTOLA AD ROMANOS.

QVando opuſculum profligatur, breuiter iam retractanda ſunt quæ rurſus occurrunt, quædam verò tramittenda quę ſæpius occurrerunt. Piget de lege adhuc congredi, quoties probaueram conceſſionem eius, nullum argumentum præſtare diuerſi Dei, in Chriſto prædicatam ſcilicet, & repromiſſam in Chriſtum apud creatorem, quatenus & ipſa epiſtola legem plurimum videtur excludere. Sed & iudicem deum ab Apoſtolo circumferri ſæpe iam oſtendimus, & in iudice vltorem, & creatorem in vltore. Itaque & hic cùm dicit, Non enim me pudet Euãgelij: Virtus enim dei eſt in ſalutem omni credenti, Iudæo & Græco, quia iuſtitia dei in eo reuelatur, ex fide in fidem: Sine dubio & Euangelium & ſalutem iuſto deo deputat, non bono, vt ita dixerim, ſecundũ hæretici diſtinctionem, trãsferenti ex fide legis in fidem Euangelij, ſuæ vtique legis, & ſui Euangelij. Quoniam & iram dicit reuelari de cœlo ſuper impietatẽ & iniuſtitiam hominum qui veritatem in iniuſtitia detineant. Cuius dei ira? vtique creatoris. Ergo & veritas eius erit, cuius & ira quæ reuelari habet in vltionem veritatis. Etiam adiiciens, Scimus autem iudicium dei ſecundum veritatem eſſe, & iram ipſa probauit, ex qua venit iudicium pro veritate, & veritatem rurſus eiuſdem dei confirmauit, cuius iram probauit probando iudicium: Aliud eſt ſi veritatem dei alterius in iuſtitia detentam creator iratus vlciſcitur. Quantas autem foueas in iſta vel maximè epiſtola

Marcion fecerit, auferendo quæ voluit, de noſtri inſtrumenti integritate parebit. Mihi ſufficit quæ proinde eradenda non vidit, quaſi negligentias & cæcitates eius accipere. Si enim iudicabit deus occulta hominum, tam eorum qui in lege deliquerunt, quam eorum qui ſine lege, quia & hi legem ignorant, & natura faciunt quæ ſunt legis: vtique is deus iudicabit cuius ſunt & lex, & ipſa natura, quæ legis eſt inſtar, ignorantibus legem: iudicabit autem quomodo? Secundum Euangelium, inquit, per Chriſtum. Ergo & euangelium & Chriſtus illius ſunt, cũ-ius & lex & natura, quæ per euangelium & Chriſtũ vindicabuntur, adeò illo iudicio dei quod & ſuprà ſecundum veritatem. Ergo quâ defendenda releuetur de cœlo ira, non niſi à deo iræ: ita & hic ſenſus priſtino cohærens, in quo iudiciũ creatoris edicitur, non poteſt in alium deum referri, qui nec iudicat, nec iraſcitur, ſed illum cuius hæc ſunt, iudicium dico & ira, etiam illa ipſius ſint neceſſe eſt, per quem hæc habent tranſigi euangelium & Chriſtus.
27 & ideo vehitur in tranſgreſſores legis, docentes non furari, & furantes, vt homo dei legis, non vt creatorem ipſum his modis tangens, qui & furari vetans fraudẽ mandauerit in Ægyptios auri & argenti, quemadmodum & cætera in illum retorquent. Scilicet Apoſtolus verebatur conuitium deo palàm facere, à quo non verebatur diuertiſſe? Adeò autem Iudæos inceſſerat, vt ingeſſerit propheticam increpationem, Propter vos nomẽ dei blaſphematur. Quàm ergo peruerſum, vt ipſe blaſphemaret eũ, cuius blaphemandi cauſa malos exprobrat. Præfert & circuncifionem cordis præputiationi: apud deum legis eſt facta circuncifio cordis non carnis, ſpiritu non litera. Quod ſi hæc eſt circuncifio Hieremiæ, & circuncidemini præputia cordis, ſicut & Moyſes, circuncidemini duricordiam veſtram: eius erit ſpiritus circũcidens cor, cuius & litera metens carnem eius: & Iudæus qui in occulto, cuius & Iudæus in aperto: quia nec Iudæum nominare vellet Apoſtolus non Iudæorum dei ſeruum. Tunc lex, nunc iuſtitia dei per fidem Chriſti. Quæ eſt ita diſtinctio? Seruiuit deus tuus diſpoſitioni creatoris, dans ei tempus & legi eius: An eius tunc cuius & nũc? eius lex, cuius & fides.

Chriſti

Christi distinctio dispositio nunc est, non deorum. Monet iustificatos ex fide Christi, non ex lege pacem ad deum habere. Ad quem? Cuius nusquam fuimus hostes, an cuius legi & naturæ rebellauimus? Nam si in eum competit pax, cum quo fuit bellum, ei & iustificabimur, & eius erit Christus, ex cuius fide iustificabimur, ad cuius pacem competit redigi, hostes eius aliquando. Lex autem, inquit, subintroiuit vt abundaret delictum. Quare? vt superabundaret, inquit, gratia. Cuius dei gratia, si non cuius & lex? nisi si creator ideo legem intercalauit, vt negocium procuraret gratiæ dei alterius & quidem æmuli, ne dixerim ignoti, vt quemadmodum apud ipsum regnauerat peccatum in mortem, ita & gratia regnaret in iustitia, in vitam per Iesum Christum aduersarium ipsius. Propter hoc omnia concluserat lex creatoris sub delictum, & totum mundum deduxerat in reatum, & omne os obstruxerat ne quis gloriaretur per illam: vt gratia seruaretur in gloriam Christi non creatoris, sed Marcionis. Possum & hic de substantia Christi præstruere, ex prospectu quæstionis subsecuturæ. Mortuos enim nos, inquit, legi. Ergo corpus Christi & potest corpus contendi, non statim caro. Sed & quæcũque substantia sit, cùm eius nominat corpus quem subiicit ex mortuis resurrexisse, non potest aliud corpus intelligi quàm carnis, in quam lex mortis est dicta. Ecce autem & testimonium perhibet legi, & causa delicti eam excusat. Quid ergo dicemus? Quia lex peccatum? Absit. Erubesce Marcion: Absit, abominatur Apostolus criminationem legis. Sed ego delictum non scio nisi per legem. O summũ ex hoc præ- 28
conium legis, per quam liquuit delictum latere. Non ergo lex seduxit, sed peccatum per præcepti occasionem. Quid deo imputas legis, quod legi eius Apostolus imputare non audet? Atquin & accumulat: lex sancta & præceptum eius iustum & bonum. Si taliter veneratur legem creatoris, quomodo ipsum destruat nescio. Quis discernit duos deos, iustum alium, bonum alium, cùm is vtrunque debeat credi, cuius præceptum & bonum & iustum est. Si autem & spiritalẽ confirmat legem, vtique & propheticam, vtique & figuratam. Debeo enim & hinc con-

stituere Christum in lege figuratè prædicatum, quo nec à Iudæis omnibus potuerit agnosci. Hunc si pater misit in similitudinem carnis peccati, non ideo phantasma dicetur caro quæ in illo videbatur. Peccatum enim carni supra asscripsit, & illam fecit legem peccati habitantem in membris suis, & aduersantem legi sensus: ob hoc igitur missum filium in similitudinem carnis pèccati, vt peccati carnem simili substantia redimeret, id est carne, quæ peccatrici carni similis esset, cùm peccatrix ipsa nō esset. nam & hæc erit dei virtus, in substantia pari perficere salutem. Non enim magnum, si spiritus dei carnem remediaret, sed si caro consimilis peccatrici, dum caro est, sed non peccati. Ita similitudo ad titulum peccati pertinebit, non ad substantiæ mendatium. Nam nec addidisset, peccati, si substantiæ similitudinem vellet intelligi, vt negaret veritatem. Tantum enim carnis posuisset, non & peccati. Cùm verò tunc sic struxit, carnis peccati, & substantiam confirmauit, id est carnem, & similitudinem ad vitium substantiæ retulit, id est ad peccatum. Puta nunc similitudinem substantiæ dictam, non ideo negabitur substantię veritas. Cur ergo similis vera, quia vera quidē sed non ex semine de statu simili, sed vera de censu, non vero dissimilis. Cæterũ similitudo in contrariis nulla est. Spiritus nō diceretur carnis similitudo, quia nec caro similitudinem spiritus caperet, sed phātasma diceretur, si id quod non erat videbatur. Similitudo autem dicitur, cùm est quod videtur. Est enim, dum alterius par est. Phantasma quia hoc tantum est, non est similitudo. Et hic autem ipse edisserens, quomodo nolit esse nos in carne, cùm simus in carne, vt scilicet non simus ex operibus carnis, ostendit hac ratione scripsisse, Caro & sanguis regnum dei cōsequi non possunt, non substantiam damnans, sed opera eius: quæ quia possunt nō admitti à nobis in carne adhuc positis, non ad reatum substantiæ, sed ad conuersationis
20 pertinebunt. Item si corpus quidem mortuum propter delictum (adeò non animæ sed corporis mors est) spiritus autem vita propter iustitiam, cui mors obuenit propter delictum, id est corpori. Non enim alicui restituitur nisi qui illud amisit, & ita erit resurrectio mortuorum, dum

est

est corporum. Nam subiungit, Qui suscitauit Christum à mortuis, viuificabit & mortalia corpora vestra. Adeò & carnis resurrectionem confirmauit, absque qua nec corpus aliud dici capit, nec mortale aliud intelligi, & Christi substantiam corporalem probauit. Siquidem proinde viuificabuntur & mortalia corpora nostra, quemadmodum & ille resuscitatus est, non aliâs proinde, nisi quia in corpore. Salio & hic amplissimum abruptum intercisæ scripturæ, sed apprehendo testimonium perhibentem Apostolum Israëli quod zelum dei habeant, sui vtique, non tamen per scientiam. Deum enim, inquit, ignorantes, & suam iustitiam sistere quærentes, non subiecerunt se iustitiæ dei. Finis enim legis Christus in iustitia omni credenti. Hic erit argumentatio hæretici, quasi deum superiorem ignorauerint Iudæi, qui aduersus eum iustitiam suam, id est legis suæ constituerint, non recipientes Christum finem legis. Cur ergo & zelo eorum erga Deum proprium testimonium perhibet, si nõ & inscientiam erga eundem deum eis exprobras? quòd zelo quidem dei agerentur, sed non per scientiam, ignorantes scilicet eum dum dispositiones eius in Christo ignorant consummationẽ legi statuturo, atque ita suam iustitiam tuentur aduersus illum. Atque adeò ipse creator & ignorantiam erga se eorum contestatur, Israël me non agnouit, & populus meus me non intellexit: & quod iustitiam suam magis sisterent, docentes doctrinas præcepta hominum, necnon & congregati essent aduersus dominum & aduersus Christũ ipsius, ex inscitia scilicet. Nihil igitur potest in alium deum exponi quod cõpetit in creatorẽ, quia & aliàs immeritò Apostolus Iudæos de ignorantia suggillasset, erga deum ignotum. Quid enim deliquerant, si iustitiã dei sui aduersus eum sistebant, quem ignorabãt? Atquin exclamat, O profundum diuitiarum & sapientiæ dei, & inuestigabiles viæ eius. Vnde iræ eruptio? ex recordatione scilicet scripturarũ quas retrò reuoluerat, ex contẽplatione sacramentorũ quę suprà disseruerat in fidẽ Christi, ex lege veniente. Hæc si Marcion de industria erasit, quid Apostolus eius exclamat, nullas intuens diuitias dei tam pauperis & egeni, quàm qui nihil con-

didit, nihil prędicauit, nihil denique habuit, vt qui in aliena descendit? Sed enim & opes & diuitiæ creatoris olim absconditæ, nunc reseratæ. Sic enim repromiserat: Et dabo illis thesauros occultos, inuisibiles aperiam eis. Inde ergo exclamatum est: O profundum diuitiarũ & sapientiæ dei, cuius iam thesauri patebant. Id Esaiæ, & sequentia de eiusdem prophetæ instrumẽto: Quis enim cognouit sensum domini, aut quis consiliarius eius fuit? quis porrexit ei, & retribuetur illi? qui tanta de scripturis ademisti, quid ista seruasti, quasi non & hæc creatoris? Planè noui dei præcepta, videamus. Odio, inquit, habentes malum, & bono adhærẽtes. Aliud est enim apud creatorem, Auferte malum de vobis, & declina à malo & fac bonũ. Amore fraternitatis inuicẽ affectuosi: non enim idipsum est, Diliges proximum tanquam te. Spe gaudẽtes, vtique dei. Bonum est enim sperare in dominum, quàm sperare in magistratus. Pressuram sustinentes: Exaudiet enim te dominus in die pressuræ: habes psalmum, Benedicite, & nolite maledicere. Quis hoc docebit, quàm qui omnia benedictionibus condidit? Non altum sapientes, sed humilibus assentantes, ne sitis apud vos sapientes. Væ enim audiunt per Esaiam. Malum pro malo nemini retribueritis, & malitiæ fratris tui ne memineritis. Nec vosmetipsos vlciscentes. Mihi enim vindictam, & ego vindicabo, dicit dominus. Pacem cum hominibus habetote: ergo & legalis talio non retributionem iniuriæ permittebat, sed inceptionem metu retributionis comprimebat. Meritò itaque totam creatoris disciplinam principali præcepto eius conclusit: Diliges proximum tanquam te. Hoc legis supplementum, si ex ipsa lege est, quis sit deus legis, iam ignoro: metuo ne deus Marcionis. Si verò euangelium Christi hoc præcepto adimpletur, Christi autẽ non est creatoris, quo iam contendimus, dixerit Christus an non, Ego non veni legem dissoluere, sed implere? Frustrà de ista sententia neganda Pontus laborauit. Si euangelium legem non adimpleuit, ecce lex euangelium adimpleuit. Bene autem quod & in clausula, tribunal Christi comminatur, vtique iudicis & vltoris, vtique creatoris, illum certè constituens promerendum quem intentat timendum,

Ironia.

Præceptum principale.

mendum, etiam si alium prædicaret.

DE EPISTOLA AD THESSAL. I.

BReuioribus quoque epistolis non pigebit intendere. Est sapor & in paucis. Occiderant Iudæi prophetas suos. Possum dicere, Quid ad Apostolum dei alterius & quidem optimi, qui nec suorũ delicta damnare dicatur, quíque & ipse prophetas eosdem destruendo quodammodo perimat? Quid mali admisit apud illum Israël, si occidit quos & ille reprobauit, si prior inimicam in eos sententiam statuit? deliquit autem apud deum ipsorum. Is exprobrauit iniquitatem, ad quem pertinet læsus: certè quiuis alius, quàm aduersarius læsi. Sed nec onerasset illos, imputando etiam domini necem, qui & dominum interfecerunt dicendo, & prophetas suos: licet suos adiectio sit hæretici. Quid enim tam acerbum, si alterius dei prædicatorem Christum interemerunt, qui sui dei prophetas contrucidauerunt? Status autem exaggerationis, quod & dominũ & famulos eius peremissent. Denique si alterius dei Christum, alterius prophetas peremerunt, æquauit impietates, non exaggerauit. Æquanda autem non fuit, ergo exaggerari non potuit nisi in eundem dominum commissa, ex vtroque titulo: ergo eiusdem dei Christus & prophetæ. Quam autẽ sanctitatem nostram, voluntatem dei dicat, ex contrariis quæ prohibet, agnosceres. Abstinere, inquit, à stupro, non à matrimonio. Scire vnunquenque suum vas in honore tractare. Quomodo? dum non in libidine qua gentes. libido autẽ nec apud gentes matrimonio ascribitur, sed extraordinariis, & non naturalibus & portentuosis Luxuria est turpitudini quoque & immunditiæ contraria, quæ non matrimoniũ excludat, sed libidinem: quæ vas nostrum in honore matrimonij tractet. Hunc autem locũ salua alterius, id est plenioris sanctitatis prælatione, tractauerim: continentiam & virginitatem nuptiis anteponens, sed non prohibitis: destructores enim dei nuptiarum, non sectatores castitatis retundo. Ait eos qui remaneant in aduentu Christi, cum eis qui mortui in Christo primi resurgent, quod in nubibus auferentur in aëre obuiam domino. Agnosco his iam tunc prospectis mirari substãtias cœlestes ipsam

Status exaggerationis.

31

Hieruſalem quæ ſurſum eſt, & per Eſaiam pronunciare, Qui nam huc velut nubes volant, tanquam columbæ cum pullis ad me. Hunc aſcenſum ſi Chriſtus nobis præparauit, ille erit Chriſtus de quo Oſee, qui aſcẽſum ſuum ædificat in cœlos, vtique ſibi & ſuis. Exinde à quo ſperabo nunc, niſi à quo hæc audiui? Quem ſpiritum prohibet extingui; & quas prophetias vetat nihil haberi? vtique non creatoris ſpiritum, nec creatoris prophetias ſecundum Marcionem. Quæ enim deſtruxit, ipſe iam extinxit, & nihil fecit, nec poteſt prohibere quæ nihil fecit. Ergo incũbit Marcioni exhibere hodie apud eccleſiam ſuam exinde ſpiritum Dei ſui, qui non ſit extinguendus, & prophetias quæ non ſint nihil habendæ. Et ſi exhibuit quod putat, ſciat nos quodcunque illud ad formam ſpiritalis & propheticæ gratiæ atque virtutis prouocaturos, vt & futura prænunciet, & occulta cordis reuelet, & ſacramenta ediſſerat. Quum nihil tale protulerit ac probarit, nos proferemus & ſpiritum & prophetias creatoris ſecũdum ipſum prædicantes. Atque ita conſtabit Apoſtolum de quibus dixerit, de eis ſcilicet quæ futura erant in eccleſia eius Dei, qui dũ eſt, ſpiritus quoque eis operatur, & promiſſio celebratur. Age nunc qui ſalutem carnis abnuitis, & ſiquãdo corpus in huiuſmodi prænominatur, aliud neſcio quid interpretamini illud, quàm ſubſtantiam carnis: quomodo Apoſtolus omnes in nouis ſubſtãtiis certis nominibus diſtinxit: & omnes in vno voto cõſtituit ſalutis, optans vt ſpiritus noſter & corpus & anima ſine querela in aduentu domini & ſalutificatoris noſtri Chriſti cõſer-
32 uentur? Nam & animam poſuit & corpus, tam duas res quàm diuerſas: licet enim & animę corpus ſit aliquod ſuę qualitatis, ſicut & ſpiritus, cùm tamen & corpus & anima diſtinctè nominantur, habet anima ſuum vocabulũ proprium, non egens communi vocabulo corporis, id relinquitur carni quæ non nominata proprio, communi vtatur neceſſe eſt. Etenim aliam ſubſtãtiam in homine non video poſt ſpiritum & animam, cui vocabulum corporis accommodetur, præter carnem. Hanc totiens in corporis nomine intelligens quotiens non nominatur, multò magis hic, cũ quæ dicitur corpus, ſuo nomine appellatur.

de epiſt-

DE EPISTOLA AD THESSAL. 2.

COgimur quædam identidem iterare, vt cohærentia eis confirmemus. Dominum & hic retributorem vtriusque meriti, dicimus circunferri ab Apostolo aut creatorem, aut (quod nolit Marcion) parē creatoris, apud quem iustum sit afflictatoribus nostris rependi afflictationem: & nobis qui afflictemur requietem, & in reuelatione domini Iesu venientis à cœlo cum angelis virtutis suæ, & in flamma ignis. Sed flammam & ignem delendo hæreticus extinxit, ne scilicet nostratē deum faceret. Lucet tamen vanitas lituræ. Cùm enim ad vltionem venturum scribat Apostolus dominum ad exigēdam de eis qui deum ignorent, & qui non obaudiant Euāgelio, quos ait pœnam luituros exitialem æternam à facie domini, & à gloria valentiæ eius: sequitur vt flammam ignis inducat, scilicet veniens ad puniēdum: ita & in hoc nolente Marcione crematoris dei Christus, & in illo creatoris est, quod etiam de ignorantibus dominum vlciscitur, id est de ethnicis. Seorsum enim posuit Euangelio non obaudientes, siue Christianos peccatores, siue Iudæos. Porrò de ethnicis exigere pœnas, qui Euāgelium fortè non norint, non est dei eius, qui naturaliter sit ignotus, nec vsquam nisi in Euangelio sit reuelatus, non omnibus scibilis. Creatori autem etiam naturalis agnitio debetur ex operibus intelligendo, & exinde in pleniorem notitiam requirendo. Illius est ergo etiam ignorantes deum plectere, quem non liceat ignorare. Ipsum quod ait à facie domini & à gloria valentiæ eius, verbis vsus Esaiæ, ex ipsa causa eundem sapit dominum consurgentem vt cōminuat terram. Quis est autem homo delicti, filius perditionis, quē reuelari prius oportet ante domini aduentum, extollens se super omne quod deus dicitur, & omnē religionem consecuturus in templo dei, & deum se iactaturus? Secundum nos quidem Antichristus, vt docent veteres & nouæ prophetiæ: vt Ioannes Apostolus, qui iam Antichristos dicit processisse in mūdum præcursores Antichristi spiritus, negantes Christum in carne venisse, & soluentes Iesum scilicet in deo creatore. Secundum verè Marcionem nescio ne scit Christus creatoris. Nondum

venit apud illum,cuius quis eſt autem ex duobus? Quæro, cur veniat in omni virtute & ſignis & oſtentis mendacij? propterea,inquit, quod dilectionem veritatis non ſuſceperint,vt ſalui eſſent: & propter hoc erit eis instinctum fallaciæ,vt iudicentur omnes, qui non crediderunt veritati,ſed cõſenſerunt iniquitati. Igitur ſi Antichriſtus & ſecundum creatorem,deus erit creator qui eum mittit ad impingendos eos in errorem,qui non crediderunt veritati vt ſalui fierent, eiuſdem erit veritas & ſalus, qui ea ſummiſſu erroris vlciſcitur,id eſt creatoris,cui & compe-
33 tit zelus ipſe, errore decipere quos veritate non cepit. Si verò non eſt Antichriſtus ſecundum nos, ergo Chriſtus eſt creatoris ſecundum Marcionem. Et quale erit vt ad vlciſcendam veritatem ſuam Chriſtum creatori ſummittat? Sed & de Antichriſto cõſentit. Proinde dixerim,quale eſt illi ſatanas angelus creatoris ſit neceſſarius, & occidatur ab eo, habens fallaciæ operatione fungi creatori? In ſumma ſi indubitatum eſt eius eſſe & angelum, & veritatem, & ſalutem, cuius & ira, & æmulatio, & fallaciæ immiſſio aduerſus contemptores & deſultores,etiam aduerſus ignorãtes,vt iam & Marcion de gradu cedat,deũ quoque ſuum zeloten concedens, quis dignius iraſcetur? puto qui à primordio rerum naturam operibus, beneficiis,plagis, prædicationum teſtibus ad agnitionem ſui præſtruxit,nec tamẽ agnitus eſt:an qui ſemel vnico Euãgelij inſtrumẽto, & ipſo incerto, nec palàm alium deum prædicante, productus eſt? Ita cui competit vindicta, ei competit materia vindictæ:Euangelium dico, & veritas, & ſalus. Iubere autem operari eum qui velit manducare, eius diſciplina eſt,qui boui trituranti os liberum iuſſit.

DE EPISTOLA AD LAODICENOS.

Eccleſiæ quidem veritate epiſtolam iſtam ad Epheſios habemus emiſſam non ad Laodicenos,ſed Marcion ei titulum aliquando interpolare geſtiit,quaſi & in iſto diligẽtiſſimus explorator. Nihil autem de titulis intereſt, cùm ad omnes Apoſtolus ſcripſerit, dum ad quoſdam: certè tamen eum deum prædicans in Chriſto, cui competunt quę prædicantur. Cui ergo competent ſecundum

dum boni existimationẽ quam proposuerit in sacramento voluntatis suæ, in dispensationem adimpletionis temporum (vt ita dixerim, sicut verbum illud in Græco sonat) recapitulare, id est ad initiũ redigere, vel ab initio recensere, omnia in Christum, quę in cœlis, & quę in terris, nisi cuius omnia erunt ab initio etiam ipsum initium, à quo tempora & temporum adimpletiones : dispensatio ob quam omnia ad initium recensentur in Christo? Alterius autem dei quod initium, id est vnde: cuius opus nullum? quæ tempora sine initio? quæ adimpletio sine temporibus? quæ dispensatio sine adimpletione? Denique quid in terris egit iam olim, vt longa aliqua temporum adimplendorum dispensatio reputetur, ad recensenda omnia in Christo, etiam quæ in cœlis? Nec in cœlis autem res ab altero actas existimabimus quæcunque sunt, quàm ab eo à quo & in terris acta omnibus constat. Quod si non capit, alterius omnia ista deputari ab initio quàm creatoris: quis credet ab alio ea recenseri in Christum alium, & non à suo autore, & in suum Christum? Si creatoris sunt, diuersa sint necesse est à diuerso deo. Si diuersa, vtique contraria. Quomodo ergo contraria recenseantur in eũ, à quo denique destruuntur? Nam & sequentia quem renunciant Christum, cùm dicit: Vt simus in laudem glorię nos qui præsperauimus in Christum? Qui enim præsperasse potuerunt, id est antè sperasse in deum, quàm venisset, nisi Iudæi quibus Christus prænunciabatur ab initio? Qui ergo prænunciabatur, ille & præsperabatur. Atque adeò hoc ad se, id est ad Iudæos refert, vt distinctionem faciat, conuersus ad nationes: In quo & vos quum audissetis sermonem veritatis Euangelium, in quo credidistis, & signati estis spiritu promissionis eius sancto. Cuius promissionis? factæ per Iohelem: In nouissimis diebus effundam de meo spiritu in omnẽ carnem : id est, & in nationes. Ita & spiritus & Euangelium in eo erit Christo, qui præsperabatur, dum prædicabatur. Sed & pater gloriæ ille est, cuius Christus rex gloriæ canitur in psalmo ascendens: Quis est iste rex gloriæ? dominus virtutũ ipse est rex gloriæ. Ab illo spiritus sapientiæ optatur, apud quem hæc quoque spiritalium species enumerantur, inter

34

septem spiritus per Esaiam. Ille dabit illuminatos cordis oculos, qui etiã exteriores oculos luce ditauit, cui displicet cæcitas populi. Et quis cæcus, nisi pueri mei: & excæcati sunt famuli dei. Apud illum sunt & diuitiæ hæreditatis in sanctis, qui eam hæreditatem ex vocatione nationum repromisit: Postula de me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam. Ille inoperatus est in Christum valentiam suam, suscitando eum à mortuis, & collocando eum ad dexteram suam, & subiiciendo omnia, qui & dixit: Sede ad dexteram meam, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Quia & alibi spiritus ad patrem de filio: Omnia subiecisti sub pedibus eius. Si ex his alius deus, & alius Christus infertur, quæ recognoscuntur in creatore, quæramus iam creatorem. Planè puto inuenimus, quum dicit illos delictis mortuos, in quibus ingressi erant, secundum æuum mundi huius, secundum principem potestatis aëris, qui operatur in filiis incredulitatis. Sed mundum non potest & hic pro deo mundi Marcion interpretari. Non enim simile est creatũ creatori, factum factori, mundus deo. Sed nec princeps potestatis aëris dicetur, qui est princeps potestatis seculorum. Nunquam enim præses superiorum de inferioribus notatur, licet & inferiora ipsi deputentur. Sed nec incredulitatis operator videri potest, quam ipse potius à Iudæis & à nationibus patitur. Sufficit igitur si hæc non cadunt in creatorem. Si autem & est in quem magis competat, vtique magis hoc Apostolus sciit. Quis iste? Sine dubio ille, qui ipsi creatori filios incredulitatis obstruit, aëre isto potitus, sicut dicere eum profert & refert: Ponam in nubibus thronum meum, ero similis altissimo. Hic erit diabolus, quem & alibi, si tamen ita & Apostolum legi volunt, deum æui huius agnoscemus. Ita enim totum seculum mendacio diuinitatis impleuit. Qui planè si non fuisset, tunc hæc in creatorem spectasse potuissent. Sed & in Iudaismo conuersatus fuerat Apostolus, non quia interposuit de delictis, in quibus & nos omnes conuersati sumus: ideo delictorum dominum & principem aëris huius creatorem præstat intelligi, sed quia in Iudaismo vnus fuerat de filiis incredulitatis, diabolum habentis operatorem, quum per-

ἐνέργησεν ἐν τῷ χριστῷ.

ἐν τοῖς υἱοῖς τῆς ἀπειθείας.

perſequeretur eccleſiam & Chriſtum creatoris. Propter 35
quod & iracundię filij fuimus,inquit,ſed natura.Ne quia
filios appellauit Iudæos creator, argumentetur hæreti-
cus dominum iræ creatorem. Quum enim dicit:Fuimus
natura filij iracundiæ: creatoris autem non natura ſunt
filij Iudæi, ſed allectione patrum: iræ filios ad naturam
retulit,non ad creatorem,ad ſummam ſubiungens: ſicut
& cæteri,qui vtique filij dei non ſunt.Apparet communi
naturę omnium hominum & delicta & concupiſcentias
carnis,& incredulitatem & iracundiam reputari,diabolo
tamen captante naturam, quam & ipſe iam fecit delicti
ſemine illato. Ipſius, inquit, ſumus factura, conditi in
Chriſto. Aliud eſt facere, aliud condere. Sed vtrunque ποιεῖν,κτίζειν
vni dedit.Homo autem factura creatoris eſt. Idem ergo
condidit in Chriſto qui & fecit. Quantum enim ad ſub-
ſtantiam,fecit:quantum ad gratiam,condidit. Inſpice &
cohęrentia, Memores vos aliquando nationes in carne,
qui appellabamini pręputium ab ea quæ dicitur circun-
ciſio in carne manu facta, quod eſſetis illo tempore ſine
Chriſto,alienati à conuerſatione Iſraëlis,& peregrini te-
ſtamentorũ & promiſſionis eorum: ſpem non habentes,
& ſine deo in mundo. Sine quo autem deo fuerũt natio-
nes, & ſine quo Chriſto? Vtique eo cuius erat conuerſa-
tio Iſraëlis,& teſtamenta,& promiſſio.At nunc,inquit,in
Chriſto vos qui eratis longè, facti eſtis propè in ſangui-
ne eius.A quibus erant retrò longè? A quibus ſuprà dicit:
A Chriſto creatoris,à conuerſatione Iſraëlis,à teſtamen-
tis,à ſpe promiſſionis,à deo ipſo. Si hæc ita ſunt,ergo his
prope fiunt nunc nationes in Chriſto,à quibus tũc longè
fuerant. Si autem conuerſationi Iſraëlis, quę eſt in reli-
gione dei creatoris, & teſtamentis, & promiſſioni,& ipſi
deo eorum, proximi ſumus facti in Chriſto: ridiculum
ſatis, ſi nos alterius dei Chriſtus de longinquo admouit
creatori.Meminerat Apoſtolus ita prędicatũ de nationũ
vocatione ex lõginquo vocandarũ. Qui longè erãt à me,
appropinquauerunt iuſtitiæ meæ. Tam enim iuſtitia, q̃
& pax creatoris in Chriſto annunciabatur, vt ſępe iam
oſtendimus. Itaque ipſe eſt,inquit, pax noſtra, qui fecit
duo vnum,Iudaicum ſcilicet populum & gentilem:quod

propè, & quod longè,ſoluto medio pariete inimicitiæ in carne ſua. Sed Marcion abſtulit,ſua: vt inimicitiæ daret carnem quaſi carnali vitio,non Chriſto æmulæ.Sicubi alibi dixi, & hic, Non Marrucine,ſed Pontice, cuius ſuprà
36 ſanguinem confeſſus es,hic negas carnem.Si legem præceptorum ſententiis vacuam fecit, adimplendo certè legem (vacat enim iam non adulterabis, cùm dicitur, nec videbis ad concupiſcendum:vacat non occides,cùm dicitur, nec maledices) aduerſarium legis de adiutore non poteſt facere. Vt duos conderet in ſemetipſo. Qui fecerat,idem condens, ſecundum quod & ſuprà. Ipſius enim factura ſumus,conditi in Chriſto. In vnum nouum hominem,faciens pacem.Si verè nouum,verè & hominem, non phantaſma: nouum autem & nouè natum ex virgine, dei ſpiritu: vt reconciliet ambos deo, & deo quem vtrunque genus offenderat, & Iudaicum & gentilem populum, in vno corpore, inquit, cùm interfeciſſet inimicitiam in eo per crucē. Ita & hic caro corpus in Chriſto, quod crucem pati potuit. Hoc itaque annunciante pacem eis qui propè, & eis qui longè, acceſſum conſecuti ſimul ad patrem, iam non ſumus peregrini, nec aduenę,ſed cōciues ſanctorum,ſed domeſtici dei: vtique eius, à quo ſuprà oſtendimus alienos fuiſſe nos, & longè conſtitutos. Superædificati ſuper fundamentum Apoſtolorum. Abſtulit hæreticus & prophetarum, oblitus dominū poſuiſſe in eccleſia ſicut Apoſtolos ita & prophetas. Timuit ſcilicet ne & ſuper veterum prophetarum fundamenta ædificatio noſtra conſtaret in Chriſto, cùm ipſe Apoſtolus vbique nos de prophetis extruere non ceſſet. Vnde enim accepit ſummum lapidem angularem dicere Chriſtum, niſi de pſalmi ſignificatione: Lapis quem reprobauerunt ædificantes, iſte factus eſt in ſummo anguli?De manibus hæretici præcidendis non miror ſi ſyllabas ſubtrahit, cùm paginas totas plerunque ſubducit. Datam, inquit ſibi Apoſtolus gratiam nouiſſimo omnium, illuminandi omnes: quæ diſpenſatio ſacramenti occulti ab æuis in deo qui omnia condidit. Rapuit hæreticus in præpoſitionem, & ita legi fecit, occulti ab æuis deo,qui omnia condidit. Sed emicat falſum. Infert enim

Apo-

Apostolus, vt nota fiat principatibus & potestatib', in supercœlestibus, per ecclesiam, multifaria sapiētia dei. Cuius dicit principatibus & potestatibus? Si creatoris? quale est vt principatibus & potestatibus eius ostendi voluerit deus ille sapientiam suam, ipsi autem non? quando nec potestates sine suo principe potuissent quid cognoscere. Aut si ideo deum nō nominauit hic, quasi in illis & princeps ipse reputetur, ergo & occultatū sacramētum principatibus & potestatibus eius, qui omnia cōdit, pronunciasset: proinde in illis deputans ipsum. Quod si illis dicit occultatum, illis debebat dixisse manifestum: ergo non deo erat occultatum, sed in deo omnium conditore, occultum autem principatibus & potestatibus eius. Quis enim cognouit sensum domini, aut quis consiliarius ei fuit? Hic captus hæreticus fortasse mutauit vti dicat, deū suum suis potestatibus & principatibus notā facere voluisse dispensationem sui sacramenti, quàm ignorasset deus conditor omnium. Et quò competebat prætendere ignorantiam creatoris extranei & longa separatione discreti, cùm domestici quoque superioris dei nescissent? Tamen & creatori notum erat futurum. An non vtique notum quod sub cœlo in terra eius habebat reuelari? Ergo ex hoc cōfirmatur quod suprà struximus: si enim creator cogniturus erat quandoque occultum illud dei superioris sacramentum: & ita scriptura habebat: occulti deo, qui omnia condidit: sic inferre debuerat, vt nota fiat illi multifaria sapientia dei, tunc & potestatibus & principatibus cuiuscunque dei, cum quibus sciturus esset creator. Adeò subtractum constat, quod & sic veritati suæ saluum est. Volo nunc & ego tibi de allegoriis Apostoli controuersiam nectere. Quas nouus in prophetis habuisset formas? Captiuam, inquit, duxit captiuitatem. Quibus armis? quibus præliis? de cuius gentis vastatione? de cuius ciuitatis euersione? quas fœminas, quos pueros, quósue regulos catenis victor inseruit? Nam & cùm apud Dauid Christus canitur succinctus gladio super femur: aut apud Esaiam spolia accipiens Samariæ & virtutem Damasci, verè eum & visibilem excondis præliatorem. agnosce igitur iam & armaturam & militiam eius spiritalem, si 37

Deus superior, deus bonus.

Nouus deus.

iam didiciſti eſſe captiuitatem ſpiritalem, vt & hanc illius agnoſcas: vel quia & captiuitatis huius mentionem de prophetis Apoſtolus ſumpſit, à quibus & mandata. Deponentes mendacium, loquimini veritatem ad proximum quiſque: Et iraſcimini, & nolite delinquere, ipſis verbis quibus pſalmus exponeret ſenſus eius, ſol vt non occidat ſuper iracundiam veſtram. Nolite communicare operibus tenebrarũ. Cum iuſto enim iuſtus eris, & cum peruerſo peruerteris. Et auferte malum de medio veſtrum. Et exite de medio eorum: & immundum ne attigeritis. Separamini qui fertis vaſa domini. Sic & inebriari vino dedecori inde eſt, vbi ſanctorum inebriarores increpantur: Et potum dabitis ſanctis meis vinum, quod prohibitus erat potare & Aaron ſacerdos, & filij eius, cùm adirent ad ſancta. Et pſalmis & hymnis deo canere, docere illius eſt, qui cum tympanis potius & pſalteriis vinum bibentes incuſari à deo norat. Ita cuius inuenio præcepta & ſemina præceptorum vel augmenta, eius Apoſtolum agnoſco. Cæterum mulieres viris ſubiectas eſſe debere vnde confirmat? quia vir, inquit, caput eſt mulieris. Dic mihi Marcion, de opere creatoris deus tuus legi ſuæ aſtruit autoritatem? Hoc iam planè minus eſt, cùm & ipſi Chriſto ſuo & eccleſiæ eius inde ſtatum ſumit? ſicut & Chriſtus caput eſt eccleſiæ. Similiter & cùm dicit: Carnem ſuam diligit, qui vxorem diligit, ſicut & Chriſtus eccleſiam. Vides comparari operi creatoris Chriſtum tuum, & eccleſiam tuam. Quantum honoris carni datur in eccleſiæ nomine? Nemo, inquit, carnem ſuam odio habet, niſi planè Marcion ſolus: ſed & nutrit & fouet eam, ſicut Chriſtus eccleſiam. At tu ſolus eam odiſti, auferens illi reſurrectionem: odiſſe debebis & eccleſiam, quia proinde diligitur à Chriſto. at enim Chriſtus amauit & carnem ſicut eccleſiam. Nemo nõ diliget imaginẽ quoque ſponſæ, imò & ſeruabit illã, & ho-
38 norabit, & coronabit. Habet ſimilitudo cũ veritatis honore cõſortium. Laborabo ego nũc eundẽ deũ probare maſculi & Chriſti, mulieris & eccleſiæ, carnis & ſpiritus: ipſo Apoſtolo ſententiã creatoris adhibẽte, imò & differente: Propter hanc relinquet homo patrem & matrem,

&

& erunt duo in carne vna. Sacramentum hoc magnũ est. Sufficit inter ista, si creatoris magna sunt apud Apostolũ sacramenta, minima apud hæreticos. Sed ego autem dico, inquit, in Christum & ecclesiam. Habet interpretationem, non separationem sacramenti. Ostendit figuram sacramenti ab eo præministratam, cuius erat vtique sacramentum. Quid videtur Marcioni? Creator quidẽ ignoto deo figuras præministrare non potuit, etiam quia aduersario. Si noto, deus superior ab inferiore, & ad destruendum potius mutuari nihil debuit. Obaudiant & parentibus filij. Nam & si Marcion abstulit: hoc est enim primũ in promissione præceptum: Lex loquitur, honora patrem & matrem: & parẽtes enutrite filios in disciplina & correptione domini. Audisti enim & veteribus dictũ: Narrabitis hæc in auribus filiorũ vestrorũ, & filij vestri æquè in aures filiorum suorũ. Quò iam mihi duos deos, si vna est disciplina? & si duo sunt, illũ sequar qui prior docuit. Sed aduersus munditenentes luctatio si nobis, ô quanti iam dij creatores. Cur enim non & hoc vindicem, vnum munditenentem nominari debuisse, si creatorem significabat, cuius essent quas præmisit potestates? Porrò cũ suprà quidem induere nos iubeat armaturã, in qua stemus ad machinationes diaboli, iam ostendit diaboli esse quæ diabolo subiungit, potestates & munditenentes tenebrarũ istarũ, quæ & nos diabolo deputamus. Aut si diabolus creator est, quis erit diabolus apud creatorẽ? An sicut duo dij, ita & duo diaboli, & pluraliter potestates & munditenẽtes? Sed quomodo creator & diabolus & deus idem? cũ diabolus non idem & deus & diabolus. Aut enim ambo & dei, si ambo iam diaboli: aut qui deus hic & nõ diabolus, sicut nec diabolus deus. Ipsum vocabulum diaboli, quæro ex qua delatura cõpetat creatori: fortasse detulit aliquam dei superioris intentionem, quod ipse ab archãgelo passus est, & quidem mentito. Non ideo enim interdixerat illius arbusculæ gustum, ne dei fierent, sed ne de transgressione morerẽtur. Nec spiritalia autem nequitiæ ideo creatorẽ significabunt, quia adiecit in cœlis. Sciebat enim & Apost. in cœlis operata esse spiritalia nequitiæ angelorum scandalizatorũ in filias hominũ. & quale erat

κοσμοκράτορες.

Diabolus.

Delatura, delatio, calũnia, διαβολή.

vt ambiguitatib. & per ænigmata neſcio quæ creatorem taxaret, qui in catenis iam cõſtitutus ob libertatem prædicationis, conſtantiam manifeſtãdi ſacramenti in apertione oris, quam ibi expoſtulare à deo mandabat, eccleſiæ vtique præſtabat.

DE EPISTOLA AD COLOSSENSES.

Præſcriptio. SOleo in præſcriptione aduerſus hæreſes omnes de teſtimonio temporum compendiũ figere, priorem vindicans regulam noſtram omni hæretica poſteritate. Hoc nunc probabit & Apoſtolus dicens: De ſpe repoſita in cœlis, quam audiſtis in ſermone veritatis Euãgelij, quod
39 peruenit ad vos ſicut & in totum mundum. Nam ſi iam tum traditio Euangelica vbique manauerat, quanto magis nunc? Porrò ſi noſtra eſt, quæ vbique manauit, magis quàm omnis hæretica, nedum Antoniniani Marcionis, noſtra erit Apoſtolica. Marcionis autem cùm totum impleuerit mundum, ne tunc quidem ſe defendere poterit de Apoſtolica. Eam enim & ſic conſtabit eſſe, quæ prior mundum repleuit, illius ſcilicet dei euangelio qui & hæc cecinit de prædicationibus eius: In omnem terram exiit ſonus eorum, & in terminos orbis verba eorum. Inuiſibilis Dei imaginem ait Chriſtum. Sed nos enim inuiſibilem dicimus patrem Chriſti, ſcientes filium ſemper retrò viſum, ſi quibus viſus eſt in dei nomine, vt imaginem ipſius: ne quam & hinc differentiam ſcindat dei viſibilis & inuiſibilis, cùm olim dei noſtri ſit definitio: Dominum nemo videbit, & viuet. Si non eſt Chriſtus primogenitus conditionis, vt ſermo creatoris, per quem omnia facta ſunt, & ſine quo nihil factum eſt, ſi non in illo cõdita ſunt vniuerſa in cœlis & in terris, viſibilia & inuiſibilia, ſiue throni, ſiue dominationes, ſiue principatus, ſiue poteſtates: ſi non cuncta per illum & in illo ſunt condita (hæc enim Marcioni diſplicere oportebat) non vtiq; tam nudè poſuiſſet Apoſtolus: Et ipſe eſt ante omnes. Quomodo enim ante omnes, ſi non ante omnia? Quomodo ante omnia, ſi non primogenitus conditionis, ſi non ſermo creatoris? Vnde ante omnes probabitur fuiſſe, qui poſt omnia apparuit? Quis ſcit priorem fuiſſe, quem eſſe neſciit?

ſciit? Quomodo autem boni duxit omnẽ plenitudinem in ſemetipſo habitare? Primò enim, quæ eſt iſta plenitudo, niſi ex illis quæ Marcion detraxit: cõditis in Chriſto, in cœlis & in terris, angelis & hominib. niſi ex illis inuiſibilib. & viſibilibus, niſi ex thronis, & dominationibus, & principatibus, & poteſtatibus? Aut ſi hęc pſeudapoſtoli noſtri & Iudaici euangelizatores de ſuo intulerint, & ad plenitudinẽ ſui dei Marcion qui nihil condidit: cæterum quale eſt vt plenitudinem creatoris, ęmulus & deſtructor eius in ſuo Chriſto habitare voluerit? Cui denique recõciliat omnia in ſemetipſum, pacem faciens per crucis ſuæ ſanguinem, niſi quem offenderant vna ipſa, aduerſus quẽ rebellauerant per tranſgreſſionem, cuius nouiſſimè fuerant? Conciliari enim extraneo poſſent, reconciliari verò non alij quàm ſuo. Ita & nos quondã alienatos & inimicos ſenſu in malis operibus, creatori redigit in gratiam, cuius admiſeramus offenſam colentes conditionem aduerſus creatorẽ. Sicubi autem & eccleſiam corpus Chriſti dicit eſſe, vt hic ait, adimplere ſe reliqua preſſurarum Chriſti in carne, pro corpore eius quod eſt eccleſia: non propterea & in totum mentionem corporis transferes à ſubſtantia carnis. Nam & ſuprà recõciliari nos ait in corpore eius per mortem: vtique in eo corpore, in quo mori potuit per carnem, mortuus eſt, non per eccleſiam, planè propter eccleſiam, corpus commutãdo pro corpore, carnale pro ſpiritali. At cũ monet cauendum à ſubtililoquẽtia & philoſophia, vt inani ſeductione, quæ fit ſecundũ elementa mũdi, non ſecundum cœlum aut terram dicens, ſed ſecundum literas ſeculares, & ſecundum traditionem ſcilicet hominũ ſubtililoquorum & philoſophorum: longum eſt quidem & alterius operis oſtendere, ac ſententia omnes hæreſes damnari, quod omnes ex ſubtililoquẽtiæ virib. & philoſophię regulis conſtent. Sed Marcion principalem ſuæ fidei terminum de Epicuri ſchola agnoſcat, dominum inferens hebetem, ne timeri dicat eum, collocãs & cum deo creatore materiam, de porticu Stoicorũ: negans carnis reſurrectionem, de qua proinde nulla philoſophia conſentit. Cuius ingeniis tam longè abeſt veritas noſtra, vt & iram dei excitare formidet, & omnia illũ

ex nihilo potuisse cõfidat, & carnem eandem restituturũ repromittat, & Christũ ex vulua virginis natum nõ erubescat, ridẽtibus philosophis & hæreticis & ethnicis ipsis. Stulta enim mundi elegit deus, vt cõfundat sapientes: ille sine dubio qui ex respectu huius suæ dispositionis perditurũ se sapientiam sapiẽtium præminabatur. Hac simplicitate veritatis cõtraria subtililoquentiæ & philosophiæ, nihil peruersi possumus sapere. Denique si nos deus cum Christo viuificat, donans delicta nobis, nõ possumus credere ab eo delicta donari, in quem admissa non fuerint, vt retrò ignotum. Age iam cùm dicit: Nemo vos iudicet in cibo & potu & in parte diei festi & neomeniæ & sabbati, quæ est vmbra futurorũ, corpus autem Christi, quid tibi videtur Marcion? De lege iam non retractamus, nisi quod & hic quemadmodum exclusa sit edocet, dum scilicet de vmbra trãsfertur in corpus, id est de figuris ad veritatem, quod est Christus. Ergo & vmbra eius cuius & corpus, id est & lux eius, & Christus. Segrega alij deo legẽ, & alij deo Christũ, si potes aliquam vmbrã ab eo corpore, cuius vmbra est separare. Manifestè legis est Christus, si corpus est vmbrę. Si autem & aliquos taxat, qui ex visionib. angelicis dicebãt cibis abstinendum, ne attigeris, ne gustaueris, volentes in humilitate sensus incedere, non tenentes caput: non ideo legem & Moysen pulsat, quasi de angelica superstitione cõstituerit interdictionẽ quorundam eduliũ. Moysen enim à deo accepisse legem constat. Denique hanc disciplinam secundum præcepta, inquit, & doctrinam hominum deputauit in eos, qui caput non tenerent, id est, in ipsum, in quo omnia recẽsentur, in Christum ad initium reuocata etiam indifferentia escarum. Cætera præceptorum, vt eadem, satis sit iam alibi docuisse quàm à creatore manarint: qui cùm vetera prædicaret transitura, noua facturus vniuersa, mandans etiam, Nouate vobis nouamẽ nouum, iam tum docebat deponere veterem hominem, & nouum induere.

DE EPISTOLA AD PHILIPPENSES.

CVM prædicationis enumerat varietatẽ, quod alij ex fiducia vinculorum eius, audentius sermonem enũciarent:

ciarent: alij per inuidiam & contentionem, quidam verò & per sermonis existimationem, plerique ex dilectione, nõnulli ex æmulatione: iam aliqui & ex simultate Christum prædicarent: erat vtique vel hic locus taxãdæ ipsius prædicationis de diuersitate sententiæ, quæ tantam efficeret etiam animorũ varietatem. Sed causas solas animorum non regulas sacramentorũ in diuersitate proponẽs, vnum tamen Christum & vnum eius deum, quocunque consilio prædicatum cõfirmat: & ideo, Nihil mea, inquit, siue causatione, siue veritate Christus annuncietur: quia vnus annũciabatur, siue ex causatione, siue ex veritate fidei. Ad fidem enim prædicationis retulit mentionem veritatis, nõ ad regulæ ipsius, quia vna quidem erat regula, sed fides prædicantium quorundam vera, id est simplex, quorundam nimis docta. Quod cùm ita sit, apparet eum Christum prædicatum, qui semper annunciabatur. Nam si alius longè ab Apostolo induceretur, fecisset diuersitatem nouitas rei. Nec enim defuissent, qui prædicationem Euangelicam nihilominus in Christum creatoris interpretarentur: quum & hodie maior pars sit omnibus in locis sententiæ nostræ quàm hæreticæ. Quo ne hic Apostolus de diuersitatis denotatione & increpatione tacuisset. Ita cùm diuersitas ne taxatur quidem, nouitas non probatur. Planè de substantia Christi putant & hic Marcionitæ suffragari Apostolum sibi, quod phantasma carnis fuerit in Christo, cùm dicit, quod in effigie dei constitutus, non rapinam existimauit pariari deo, sed exhausit semetipsum accepta effigie serui non veritate. & in similitudine hominis, non in homine, & figura inuentus homo, non substantia, id est non carne: quasi non & figura, & similitudo, & effigies substantiæ quoque accedant. Bene autem quod & alibi Christum imaginem dei inuisibilis appellat, Nunquid ergo & hic quâ in effigie eum dei collocat? Æquè non erit dei Christus verè, si nec homo verè fuit in effigie hominis constitutus. Vtrobique enim veritas necesse habebit excludi, si effigies & similitudo, & figura phantasmati vindicabitur. Quod si in effigie & in imagine, quâ filius patris verè dei prędicatus est, etiam in effigie & imagine hominis, quâ filius

hominis, verè hominem inuentum. nam & inuentum ratione poſuit, id eſt certiſſimè hominem: quod enim inuenitur conſtat eſſe. Sic & deus inuentus eſt per virtutem, ſicut hòmo per carnem: quia nec morti ſubditum pronunciaſſet, non in ſubſtantia mortali conſtitutum. Plus eſt autem quod adiecit, Et mortem crucis. Non enim exaggerat atrocitatem, extollendo virtutem ſubiectionis, quam imaginariam phantaſmate ſciſſet fruſtrato potius eam quàm experto, nec virtute functo in paſſione, ſed luſu. Quæ autem retrò lucri duxerat quæ & ſuprà numerat, gloriam carnis, notam circunciſionis, generis Hebręi
24 ex Hebræo cenſum, titulum tribus Beniamin, Phariſææ candidæ dignitatem, hæc modo detrimento ſibi deputat, non deum, ſed ſtuporem Iudæorum. Hæc ac ſi ſtercora exiſtimat præ comparatione agnitionis Chriſti, non præ reiectione dei creatoris, habens iuſtitiam non ſuam iam quæ ex lege, ſed quæ per ipſum ſcilicet Chriſtum, ex deo. Ergo, inquis, hac diſtinctione lex non ex deo erat Chriſti. Subtiliter ſatis. Accipe itaque ſubtilius. Cùm enim dicit, non quæ ex lege, ſed quæ per ipſum, non dixiſſet per ipſum de alio quàm cuius fuit lex. Noſter, inquit, municipatus in cœlis. Agnoſco veterem ad Abraham promiſſionem creatoris: Et faciam ſemen tuum tanquam ſtellas in cœlo. Ideò ſtella à ſtella differt in gloria. Quod ſi Chriſtus adueniens de cœlis, transfigurabit corpus humilitatis noſtræ conformale corpori gloriæ ſuæ, reſurget ergo corpus hoc noſtrum quod humiliatur in paſſionibus, & in ipſa lege mortis in terram deiectum. Quomodo enim transfigurabitur, ſi nullum erit? Aut ſi de eis dictum, qui in aduentu dei deprænhenſi in carne deputari habebunt, quid facient qui primi reſurgent? Non habebunt de quo transfigurentur. Atquin, cum illis, dicit, ſimul rapiemur in nubibus obuiam domino. Si cum illis ſublati, vtique cum illis & transfigurati.

DE EPISTOLA AD PHILEMONEM.

SOli huic epiſtolæ breuitas ſua profuit, vt falſarias manus Marcionis euaderet. Miror tamen cùm ad vnum hominem literas factas receperit, quid ad Timotheum duas

duas, & vnam ad Titum de ecclesiastico statu compositas recusauerit. Affectauit, opinor, etiam numerum epistolarum interpolare. Memento inspector, quod ea quæ pertractata sunt, retrò de Apostolo quoque probauerimus: & si qua in hoc opus dilata erant, expunxerimus, ne aut hic superuacuam existimes iterationem, qua confirmauimus spem pristinam: aut illic suspectam habeas dilationem, qua eruimus tempora ista. Si totum opusculum inspexeris, nec hic redundantiam, nec illic diffidentiam iudicabis.

ARGVMENTVM LIBRI SEQVENTIS per Beatum Rhenanum.

Hermogenes Stoicorum opinionem secutus, asserebat materiam semper fuisse, nec initium habentem nec finem: & deum huic appropinquando condidisse mundum: vt rursus verissimum sit quod in hoc libro scribit Tertul. Philosophos patriarchas esse hæreticorum. Contra hunc solidis argumentis disputat, refellens illius rationes, quibus in hanc sententiam inductus videbatur: ac ostendens hoc esse præponere materiam deo, deum vero subiicere qui de materia cuncta produxerit. De hoc sic scribit in libro De præscriptionibus hæreticorum, Idem Apostolus, inquit, cùm improbat elementis seruientes, aliquem Hermogenem ostendit, qui materiam non natam introducens, deo non nato eam comparat: & ita matrem elemẽtorum deum faciens, potest ei seruire quam deo cõparat. In libro hunc sequenti quo Valentinianorum nænias recenset, Hæc erit, inquit, materia quæ nos commisit cum Hermogene, cæterísque qui deum ex materia, non ex nihilo operatum cuncta præsumunt. Hactenus ille. Cæterum hac de causa amplexus est hunc errorem Hermogenes, quod speraret hoc se pacto posse deum excusare, ne malum esset à creatore, sed à materia. Inter illa tria quæ Marcioni Tertul. obiicit lib. 5. & hoc vnum est, quod collocaret cum deo creatore materiam de porticu Stoicorũ. At veritas, inquit, nostra omnia illum ex nihilo protulisse confidit. Huiusmodi hæreticos Tertul. elegãter Materiarios vocat. Cæterum Aur. August. ad Quod vult deum Hermianorum ab autore Hermia meminit, qui elementorum materiam de qua factus est mundus, non à deo factam di-

cant, sed deo coætaneam. His consentiunt Seleuciani. At Hermogenem & Hermogenianos inter Patripaßianorum impietatem professos refert. Vixítque eodem autore in Africa Hermogenes. Quæ res fecit vt in hunc Tertul. stylum strinxerit orthodoxam veritatem propugnans. Neque verò tantum vno errore tenebatur Hermogenes, vt est impietas impietati concatenata.

ANNOTATIONES IN LIBRVM sequentem.

Vix alibi densior est argumentis Tertullianus quàm in hoc aduersus Hermogenem libro. Ita acriter instat atque vrget hominem vbique. Deprauauit insigniter hoc scriptum partim obscuritas ipsa rei de qua agitur, partim librariorum inscitia, quanquam quid attinet hic mendosæ lectionis causas potius afferre quàm alibi, cùm omnia huius autoris volumina propemodum pari difficultate dictionis paulò durioris sint inuoluta, & pari caligine mendarum infinitarum obducta. Nos in hoc volumine errata plurima castigauimus coniecturis tantum adiuti, nostro, quod aiunt, Marte, citra subsidium codicis emẽdatioris manuscripti, cuius nulla mihi copia quamlibet laboranti adhuc fieri potuit. Ea loca subiunximus hic, quum vt prior lectio, tametsi corrupta, nobis vel hoc pacto salua conseruetur, tum vt appareat quid mutandum duxerimus, & lector apud se expendere poßit, num id rectè sit à nobis factum, cogitationíque & meliorum inuentioni locus adhuc relinquatur. Neque enim tantum mihi vẽdico, vt arbitrer me nusquam aberrare, quod diuinum magis sit quàm humanum. Ego sanè vtilitatis publicæ causa studiosis libenter communico iudicium meum. Quibus plus est vel ingenij vel eruditionis, exactiora ac meliora præstare velint. Habebitur illis magna gratia. Quanquam verò non soleam facile eradere lectionem veterem, tamen in hoc libello multa mutare coactus sum ob manifestißimas mendas, & tam apertas, vt nemo doctus de illis poßit amplius ambigere. Maluissemus nostras coniecturas in marginibus chartarum apponere, sed cùm longiusculæ essent, non est visa sufficere exiguitas spatij breuioris. Præterea pingit
1 licitè.] *Hermogenes iste Africanus, arte pictor erat. Nec verò prohibitum vsquam pingere si obscœna ignominiosáque excipias. Hoc est ergo quod dicit, pingit licitè.* Nubit assiduè.] *Videtur*

Hermo-

Hermogenes non solum polygamiam defendisse, sed dimissis aut mortuis vxoribus noua superinducta matrimonium sæpius repetisse. Tertullianus autem adeò fauit castitati, vt Cataphrygarum tandem secutus delyrium, secundas nuptias contra apostolum Paulum damnarit, quæ res fecit vt ipse postea abiectus sit extra consortium ecclesiæ. Legem dei in libidinem defendit.] *Propter iteratas sæpius nuptias, quod negabat fieri debere Tertullianus.* In artem contemnit.] *Nam pictoriam deseruit, quæ ars ex se mala nō est. Præcipit autem lex dei vt labore manuum viuamus. Cæterum maluit ociosus esse seductor populi quàm pictor.* Et cauterio.] *Hæretici nanque multa delent eradúntque deprauantes sacram scripturam, violentis & coactis interpretationibus. Prodit Irenæus morem fuisse Gnosticis, vt discipulos suos cauterio signarent in aure dextra. Idque Romæ sub Aniceto Marcellinam huius impietatis alumnam factitasse. An idem obseruarit Hermogenes, nescio. Cauterij quo sacra scriptura raditur, peruertitúrque in præcedentibus libris meminit.* Et stilo.] *Scripsit ergo aduersus orthodoxam pietatem.* Nubentium contagio fœtet.] *Nubentes appellat iteratores nuptiarum siue polygamos, à quibus stetit, cùm exemplo tum doctrina Hermogenes. Tertulliano monogamia placebat. Sed in opusculo de bono viduitatis ad Iulianam,* [illegible] *August.* [illegible]*, oppidò quam sanctè, inquit, Nec contra humanæ verecundiæ sensúm audeo dicere, vt quoties voluerit, viris mortuis nubat fœmina: nec ex meo corde præter scripturæ sanctæ autoritatem quantaslibet nuptias audeo condemnare. Et præcedit, Nec ipsam tam maritorum mulierem vlla suæ sententiæ significatione damnauit. Loquitur de Christo. Qui locus est apud Matthæum cap. 22.* Nec ipse Apostolicus Hermogenes in regula perseuerauit.] *Paulinum illum Hermogenem intelligit, cuius fit mentio in epistola ad Timothæum posteriore. Sic enim Græcè scribit,* οἶδας τοῦτο, ὅτι ἀπεστράφησάν με πάντες οἱ ἐν τῇ ἀσίᾳ, ὧν ἐστι φύγελος καὶ ἑρμογένης. *id est, Nosti hoc, quod auersati fuerint me omnes qui sunt in Asia, quorum est Phygelus & Hermogenes.* A Stoicis.] *Atque hoc est, ceu citauimus in argumento, quod ad finem quinti libri aduersus Marcionem dicit, Collocans, inquit, & cum deo creatore materiam, de Porticu Stoicorum. Aurelius Augustinus libro xx. contra Faustum, de Hyle loquens, In hoc, inquit, errant quidam*

gentilium, quod eam tanquam coæternam deo coniungunt: vt
hæc ab illo non sit, quanuis ab illo formetur. Neque ex semet-
ipso fecisse potuisse.] Sic infrà, De materia cuncta fecisse. In-
frà scripsimus, Sed deus substantiæ ipsius nomen, id est diuinita-
2 tis. Nominat, Ponit, Adiunxit.] Vbique subaudiendum scri-
3 ptura. Quorum Hermogenes extrema linea est.] In spatiis
olim in quibus cursus publicè fiebat, initium & finis lineis nota-
bantur. Hinc quicquid postremum est, extrema linea prouer-
bialiter dici cœpit. Ergo cùm Tertullianus Hermogenem hic vo-
cat, Non intelligentium extremam lineam, imperitißimum ac-
cipe. Horatius epistolam ad Quintium sic claudit, Mors vltima
linea rerum est. Simul tacitè alludit ad artem Hermogenis pe-
nicillo lineas ducere soliti, nam pictor erat. Sic infrà de Materia
loquens, Si in loco, inquit, ergo intra locum: si intra locum, ergo
determinatur à loco intra quẽ est: si determinatur, habet lineam
extremam, quam quãtum propriè pictor agnoscit finem esse om-
ni rei cuius linea extrema est. Et quæ sequuntur. In libro aduer-
sus Praxeam vocat deum extremam lineam vniuersitatis. Et
quidem ex pœnitẽtia illius retorquebo aduersus illum.]
Non admodum liquet quid sibi velint istæ duæ dictiones, ex pœ-
nitentia. Fortè scribendum, exorbitantia illius, id est inconuenien-
tes absurdásque rationes illius. Nisi quis malit, repetentia, siue
reciprocantia, vt intelligas argumenta reciproca quæ Græcis ἀν-
τιστρέφοντα dicuntur. Aut euenientia siue euentitia, vt accipias
4 consequentia. Hoc illum tandiu non fuisse.] Hoc est, domi-
num. Deinde distinximus, Quia minor se nusquam poterit esse,
quomodo ergo. De cuius vtitur.] Defectiua locutio. Subauditur
rebus, aut aliquid simile. Huiusmodi formula sermonis etiam in
superioribus libris vsus est. Aduersus Marcionem libro quinto,
Sin in creatoris, inquit, accipitur. Eodem libro, Et à nostræ, in-
quit, partis poßit opponi. Rursum mox sequitur, Non minor est
eo de cuius vtitur. Græcorum est imitatio. Non in hoc non
superior est.] Fidem secuti Gorziẽsis collationis, posterius Non
erasimus. Et hæreticorum patriarchæ philosophi.] In epi-
stola ad Ctesiphontem hunc Tertulliani locum citat diuus Hie-
ronymus. Idem in Nahum prophetam exponens illud, Exiliuit
quasi attelabus, Omnia enim, inquit, dogmata eorũ (loquitur de
hæreticis) quum frigeant & volare non poßint, sedem sibi &
requiem inter Aristotelis & Chrysippi spineta reperiunt. Pre-
cario

catio non dominio.] *Precario, dominio, vi, sumere aliena. Verba sunt Iurisconſ. Legum autem ciuilium peritiam in Tertulliano permagnam fuiſſe non hic tantum locus oſtendit.* Nónne 5
etiam ſi materia optima fuiſſet, quæ indecorum ſibi exiſtimaſſet de alieno licet bono factæ ſatis. Itaque gloriæ ſuæ cauſa.] *Hæc duo vocabula, factæ ſatis, nihil ad ſenſum faciunt, vt quæ relatiuum. Quare ſcripſi ſic, Nónne etiam ſi materia optima fuiſſet, æquè indecorum ſibi exiſtimaſſet de alieno licet bono? Fatuè ſatis, ſi ita gloriæ ſuæ c. Et cætera.* Bona fide.] *Bona fide dixit pro seriò ſiue profectò. Q. D. Nihil mentior. Sic aduerſum Valentinianos, Si, inquit, bona fide quæras, concreto vultu, ſuſpenſo ſupercilio, Altum eſt, aiunt.* Et materiam cum creatore proponunt.] *Legendum, Aut materiam. Nam præcedit, Cùm ideo aut alium deum.* Sed aſſentator mali.] *Aſſentari etiam in libris ſuperioribus pro aſſentire ſiue conſentire dixit. Ergo aſſentator hic eſt aſſenſor, ſiue qui conſenſum præbet.*
Et tamen non de nobis perſuadet Hermogenes.] *Hæc* 6
clauſula ſic caſtigari debet, & interrogatiuè legi, Et tamen vnde nobis perſuadet Hermogenes malam eſſe materiam? Nam definimus diminut. & ſubiect. capere non poſſe.] *Hoc modo reſtituimus iſtam ſententiam corruptam. Nam definimus diminutionem & ſubiectionem capere non poſſe quod ſit æternum, vt alij coæterno inferius deputetur. Ita & nunc. Sic Plinius libro quarto, capite decimotertio, Introrſus verò, inquit, nulli inferius nobilitate, Hercynium iugum prætenditur.* Materiæ deſeruiſ- 7
ſe.] *Eſt à deſeruiendo nõ à deſerendo.* Mali ac boni adfines.] 8
Adfinis cum genitiuo, vt ſuprà compluribus locis. Per ſubſtantiæ ſuggeſtum.] *Sic in De carne Chriſti, Et venturam, inquit, inde ſuggeſtu paternæ claritatis prædicamus.* Aut quem cõſul-
tatus eſt.] *Conſultatus eſt. Deponentaliter pro cõſuluit.* Multò 9
magis non capit ſine initio quicquam fuiſſe.] *Vſum huius imperſonalis verbi capit, quod Græcis eſt ἐνδέχεται apud Tertullianum in libris præcedentibus vbique & ſæpe commonſtrauimus. Hic tantum valet, Non capit quicquam fuiſſe, ac ſi dicas, Fieri non poteſt, non datur, non conceditur, non eſt poſsibile. Sic libro quarto aduerſus Marcionem, Capit, inquit, magiſtrorum videri quæ diſcipuli promulgarint, quemadmodum nos caſtigauimus eum locum, cùm prius Capita magiſtrorum legeretur. Et libro tertio, Id enim intelligi vel non intelligi capit.* Itaque oc-

casiones sibi sumpsit.] *Poßit etiam legi, ibi sumpsit, Vt sit ibi,*
10 *id est in Originali instrumento Moseos*. Et principium nihil
aliud capiat.] *Non omninò dißimilis hæc locutio superiori,*
Multò magis non capit sine initio quicquam non fuisse. Vbi &
opera, & operæ operator æduntur.] *Opus fit per operam.*
Sed Tertullianus etiam in præcedentibus libris operam vsurpa-
uit pro opere. Vult ergo dicere, Vbi & opus, & operis operator
11 *æduntur*. Et non periclitatur ne ex aliquo factum existi-
metur.] *Hanc locutionem per verbum periclitor etiam alibi v-*
surpat imitatione Græcorum, qui verbo κινδυνεύω *sic vtuntur.*
Non periclitatur, hoc est Abest, Non est periculum. Sic mox, Pe-
riclitabitur primo videri ex nihilo factum. Item, Proinde pericli-
tabitur, ex alio longè factum videri. Periclitabitur, id est propè
erit vt videatur. Periculum erit. Non aliter accipi debet illud in
De carne Christi, Omnia periclitabũtur aliter accipi quam sunt.
Et in Præscriptionibus, Nec periclitor dicere. Rursum infrà. Cre-
do de venia periclitabuntur. Hic loquendi modus admodum Pla
toni familiaris. Plutarchus, κινδυνεύει θεῶν ἐχθρὸς ὁ κόλαξ εἶναι.
Hoc est, Verendum est siue timendum ne deorum inimicus sit a-
dulator. Quanquam possimus vnde illas prolatas æstima-
re.] *Vnde Tertullianus solet vsurpare pro vnde vnde, id est vn-*
delibet. Sic lib. tertio aduersus Marcionem, Difficilius deo men-
tiri, quàm carnis veritatem vnde producere, licet non natæ. Hoc
est vndelibet. Libro quarto aduersus eundem, Non erit, inquit,
mirum quod ex dispositione est creatoris, vt vnde magis probe-
tur quàm ex legis & Prophetarum in Ioannem occasu & exin-
12 *de ortu, regnũ Dei.* Timeat, Væ illud adiic. aut detr. destina-
tũ.] *Alludit ad locũ qui est Apocalypseos vltimo capite.* Quæ
13 cui nomen terræ adcõmodauit.] *Nos, adcõmodare debeat,*
Ex Gorziensi. Autore Theopompo.] *Theopõpus historicus est*
Græcus, sed vetustus. Cuius ordinẽ incipiẽs scriptura decur-
rere.] *Sic in De vera carne Domini, Quod idem dicit Matthæus*
originẽ domini decurrens. Paulò pòst scripsimus, superinducit. Et
infrà, Siue sine initio, Ex Gorziensi collatione. Velut fibula cõ-
iunctiuę particulę.] *Sic in libro De resurrectione carnis, Ita vo*
cabulũ homo consertarũ substãtiarum duarũ quodãmodo fibula
14 *est*. Vnde ergo cõpertus est Hermogenes informẽ.] *Com-*
pertus deponentaliter pro comperit, vt suprà aduersus Marcio-
nem libro quarto, Quo die, inquit, ipse compertus est veniam, ie-
iunij

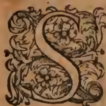
iunij dico. Loquitur illic de Dauid. Sic Cicero dixit elucubratus sum pro elucubraui. Quinctiam, inquit, eam epistolam quam eram elucubratus, ad te non dedi. Ad Atticum libro septimo. Et Suetonius in Aug. mulctatus est, vsurpauit pro mulctauit. Item alibi Cic. punitus es pro puniuisti. Depalans quodammodo mundum.] Depalans, hoc est manifestans, palàm ostendens. Aduersus Marcionem libro quinto, Paulum apost. vocat depalatorem disciplinæ diuinæ, id est enarratorem promulgatorémque. Nam depalare est Tertulliano propalare. Dehinc exornatis velut dedicans.] Sic in De carnis resurrectio- 15
ne. De materia potius subiacenti, inquit, volunt ab illo vniuersitatem dedicatam. In De carne Christi, Nouè nasci debebat, nouæ natiuitatis dedicator. Rursum in De carnis resurrectione. Iam tunc enim, inquit, dedicabatur. Non in pane viuit homo. Et aduersus Marcionem libro primo, Vt imperio eius, inquit, diuina bonitas in terris dedicaretur. Fruticet terra herbam fœni.] Nos, Fructificet terra, Ex Gorziensi. Instruere videbuntur.] Et tantum videbuntur, quum reuera non instruant. Summas 16
ipsas rerum à deo factas.] Nos ex Gorziensi collatione, si summas ipsas r. Ita & cœlum spiritus & aquis incubabat.] Supposui meum secutus iudicium spiritui & aquis incubabat. Iudicet lector. Incubandi porrò verbo etiam alibi vtitur, Vt in De patientia, Quod si hic patientiæ incubabo. In De resurrectione carnis, Et de isto, inquit, cœlo quod nobis incubat. In Præscriptionibus, Pectori eius, inquit, incubantem. In De pœnitentia, Sacco & cineri, inquit, incubare. Et statuæ super Euripum.] Euripis fretum quod est ad Chalcidem nomē dedit ob similitudinem. Fossæ erant quibus ludi circundabantur septorum loco Factum deinde est vt pro qualibet fossa aut canali cœperit Euripus vsurpari. Plinius nepos in epistola ad Caninium Rufum, Quid Euripus viridis & gemmeus? Vitruuius in libro septimo, Pinguntur enim portus, promōtoria, littora, flumina, fontes, euripi, fana, luci, montes, pecora, pastores. An & hæc in hominis factita- 17
tione censentur?] Factitationis vocabulum à verbo frequentatiuo deductum neminem moueat. Nam & in præcedentibus libris non solum in hoc opere factitationem pro creatione siue conditione accipit. Aduersum Valent. Ergo & factum, inquit, intelligebat, & factitatorem facti esse quemcūque. Scit esse qui.] Nos, Sciit esse qui. Verbum factitationis significatorum.]

Lege, significatorium. Aliis in locis habere Sophiam.] *Verbum docet quod mox præcedit, hic repetendum est iuxta solennem Tertulliano loquendi morem, cuius supra aliquoties meminimus. Expone ergo, Singulas species factas docet, & docet aliis in locis habere Sophiam.* Siquidem nõ capit diuersas fuisse.] *Et hic rursum verbo capit vtitur impersonaliter, vt suprà sæpe. Sic in Præscriptionibus, Alia capit opinari eos qui exorbitant. Et aduersus Marcionem lib. 1. Si depreciari capit in creatore.*
18 *Sic Græci impersonaliter ἐνδέχεται vsurpãt.* Et stellæ quidem de cœlo ruent, sicut fici arbor.] *Verba hæc ex Apocalypsi desumpta sunt, vbi sic legitur,* καὶ οἱ ἀστέρες τοῦ οὐρανοῦ ἔπεσαν εἰς τὴν γῆν, ὡς συκῆ βάλλει τοὺς ὀλύνθους αὐτῆς ὑπὸ μεγάλου ἀνέμου σειομένη. *Hoc est, Et stellæ de cœlo ceciderunt in terram, sicut ficus abiicit grossos suos cùm à magno vento mouetur. Porrò* ὄλυνθοι *Græcis sunt quos Latini Grossos vocant, hoc est fici nondum maturæ. Tertul. pro grossis vertit Acerba sua. Æditio vulgata habet grossos suos. Est autem propemodum interpretatio quod vertit Tertullianus. Nam nihil aliud est* ὄλυνθος *siue grossus quam ficus dura adhuc atque acerba. Theodorus Gaza in opere de plantis* ὄλυνθον *etiam caprificum reddit.* Aut corporalis sit necesse est.] *Hic alterum diuisionis membrum deest. Quare supplendum aut incorporalis. vocat autem corpus substantiam. Et animæ suum alioqui corpus tribuit. De qua re disputat*
19 *Aurelius Augustinus, & nos suprà meminimus.* Iam ergo nõnne vtrũ sit vtrũque.] *Sic castigaui, Iam ergo ne neutrũ sit vtrũque materia censenda est.* Aut libidines eorum.] *Libidines vocat appetitus & inclinationes. Sic in De patientia, Vt quũ, inquit, inter sese variis sectarum libidinibus & sententiarum æmulationibus discordent. Libidinibus, id est studiis.* Sed de motu & alibi licebit.] *Subauditur disputare. Nisi est licebit pro liquebit, vt in præcedentibus libris licuit pro liquuit, id est liquidum euasit.* Nec incorporalem infert materiam.] *Subaudi,*
20 *Ratio.* Ne quid his contrarium inferret.] *Rursum subauditur, ratio tua illa recta.* Custodisse.] *Subauditur, Nec dicam.* Boni & mali adfinem.] *Adfinis cum genitiuo, vt suprà sæpenumero.* Si qui discipulorum tuorum. *Si qui pro si quis. Vt infrà, Nisi qui putat.* Et obduceris.] *Monuimus antè nõ semel, Obducere & obduci Tertulliano esse refellere & refelli, siue contraria ac inter se pugnantia asserentem captum tenere vel teneri.*

neri. Exemplariũ antiquitatis.] *Intelligit exemplar. Sic paulò post, Et vt meliora deteriorum exemplarium ferre. Non aliter aduersus Valentinianos vsurpat, Sigillarium pro sigillari.* A lineis tuis excidisti.] *A lineis excidere prouerbium sapit. De eo dici poterit qui à re proposita sui oblitus euagatur.* Præscribens deum illum.] *Nos, illam subaudi materiam.* Qui si æternus.] *Hæc verba cum superioribus coniunximus, & pro si scripsimus, sit.* Vtique deterioribus.] *Subauditur de.* Nisi si 21
qui putat in hac ext. m. disp. iam & cõtempta informem & inc. mat. respondere. quid hodie inf.] *Hoc modo locum hunc emendaui, Nisi si qui putat in hac extructione mundi disposita iam & compta, informem & incultam materiam respõdere. Quid hodie informe in mundo? Porrò superfluum est admonere lectorem, perpetuò Tertullianum, si qui, pro si quis posuisse. Nos pro contempta, reposuimus, vt vides, compta. Nam ibi sequitur mox incultam materiam. Opponitur autem incultum compto, sicut informe disposito.* Igitur vel hoc rude & confugi & mihi computum non in potest.] *Sic emendaui, Igitur vel hoc rude, & confusum, & incompositum, non potest in expolitis, & distinctis, & compositis recognosci. Consentit cum nostra castigatione exemplar Gorziense.* In neutram tamen partem pronus & præceps mediar, quod aiunt, gmate ex vi librato impetu ferebatur.] *In proxima æditione scripsimus Oedipo opus esse qui nobis indicaret quale nam prouerbium sit, quo hic vsus est Tertullianus. Et varias tum apposuimus coniecturas quibus circumacti sumus, dum scrupulosè germanum prouerbium inquirimus. Verum nõ semper fauet Apollo Non destitimus tamen postea nihilo segniori studio indagare donec successisset quod agebamus. Itaque deprehendimus scriptum fuisse, mediæ (quod aiunt) aginæ æquilibrato impetu ferebatur. Est autem Agina foramen illud in quo inseritur scapus trutinæ, hoc est in quo agitur, id est vertitur trutina, quemadmodum adnotat Festus Pompeius. Porrò quoties accidit æquipondium vt neutra pars propendeat, in media agina consistit trutina. Sed & in media agina scapus trutinæ inseritur, alioqui liberè moueri non posset. Vti poterimus hoc prouerbio motum rei significãtes, qui præcisè fiat per medium non attactis extremitatibus.* Hæc turbulentia & passiuitas non est.] *In vetustis exemplaribus legitur turbulenta. Verum magis placet turbulẽtia. Quid passiuum vo-*

cet Tertullianus suprà multis in locis, prout res tulit, annotauimus. Hic paßiuitatem vocat dissolutionem siue inordinationem atque cõfusionem. Sic aduersum Valentinianos, Illi vero, inquit, & de paßiuitate vitæ & diligentia delictorum, generositatem suam vindicent. Aduersus Marcionem lib. 4. Paßiuitatem, inquit, sententiæ meæ permisit, id est libertatem. Nec malo nec bono pronus.] *Hoc est neque ad malum neque ad bonum pro-*
22 *nus. Pronus cum datiuo.* Errasse substantias esse vis.] *Scripsimus, Erras si substantias esse vis. Ex Gorziensi collatione. Supra certamen motus adscribi, sic tarditatem. Nam de natura mater quoties cadas accipis supra iudices.* Si autem.] *In hunc modum castigaui, Suprà, certamen motus adscribis, hic tarditatem. Nam de natura materiæ quoties cadas accipe. Suprà dicis, Si autem.* Sicut facit quid decor solummodo apparens.] *Pro quid decor reposui qui decor, vsurpat autem frequenter qui pro quis. Vt in hoc ipso libro suprà, Nisi si qui putat. Item, Si qui discipu-*
23 *lorum tuorum.* Hic est deus dextra, & manus ambæ.] *Scribi debet, Hic est dei dextra, & manus ambæ.* Non ita deo adulari.] *Scripsimus, Noli ita deo adulari.* Aut si adpresso dummodo & adpropinquans.] *Nos castigauimus locum etiam in manuscriptis voluminibus deprauatum. Aut si adparens solummodo & adpropinquans fecit hunc mundum.* Et vbique conueniri deus.] *Conueniri pro inueniri. Sic in De resurrectione carnis, Quodcunque, inquit, conueneris, fuit. Libro quarto aduersus Marcionem, Hæc, inquit, conueniemus. Et aliis locis non paucis.* Vt inuentibilia iudicia eius.] *Quando pertinaciter cõsentiunt exemplaria quæ vidimus omnia, arbitror inuentibilia dictum perinde ac si dicas incomperibilia, nempe quæ inueniri nequeant, & cognosci, quamlibet annitamur, quemadmodum & inuestigabile hic significat quod inuestigari non potest. Meminisse autem debemus, Tertullianum in reddendis Græcis duriusculum esse. Id quod & in superioribus libris indicauimus. Erat autem hæc vox vulgo fortaßis vsitatior. Nos vim Græci vocabuli quod est ἀνεξερεύνητα attendentes, ineruibilia aliquando legendum putauimus.*

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI ADVERSVS HERMOGENEM LIBER.

OLEMVS hæreticis compendij gratia de posteritate præscribere. Inquantum enim veritatis regula prior, quæ etiam futuras hæreses prænunciauit, intantum posteriores quæque doctrinæ hæreses præiudicabuntur, quia sunt quæ futuræ veritatis antiquiore regula prænunciabantur. Hermogenis autem doctrina tam nouella est, denique ad hodiernum homo in seculo, & natura quoque hæreticus, etiam turbulentus: qui loquacitatem, facundiam existimet: & impudentiam, constãtiam deputet: & maledicere singulis, officium bonæ conscientiæ iudicet. Præterea pingit licitè, nubit assiduè: legem dei in libidinem defendit, in artem contemnit: bis falsarius & cauterio & stilo: totus adulter, & prædicationis & carnis. siquidem & nubentium contagio fœtet, nec ipse Apostolicus Hermogenes in regula perseuerauit. Sed viderit persona, cum doctrina mihi quæstio est: Christum dominum nõ alium videtur aliter cognoscere, alium tamen facit quem aliter cognoscit: imò totum quod est deus aufert, nolens illũ ex nihilo vniuersa fecisse. A Christianis enim cõuersus ad philosophos, de ecclesia in Academiam & Porticum, inde sumpsit à Stoicis materiam cum domino ponere, quę & ipsa semper fuerit neque nata, neque facta, nec initium habens omninò nec finem, ex qua dominus omnia postea fecerit. Hãc primam vmbram planè sine lumine pessimus pictor illis argumentationibus colorauit. Præstruẽs aut dominũ de semetipso fecisse cuncta, aut de nihilo, aut de aliquo: vt cũ ostẽderit neq; ex semetipso fecisse potuisse, neque ex nihilo, quod superest exinde confirmet, ex aliquo eũ fecisse, atque ita aliquid illud Materiã fuisse. Negat illũ ex semetipso facere potuisse: quia partes ipsius fuissent, quęcũque ex semet-

Loquacitas, facundia.

1

Nubentes.

Philosophia.

Vmbra sine lumine.

ipso fecisset dominus. Porrò in partes non deuenire, vt indiuisibilem & indemutabilem, & eundem semper quâ dominus. Cæterum si de semetipso fecisset aliquid, ipsius fuisset aliquid. Omne autem & quod fieret, & quod faceret, imperfectum habendum: quia ex parte fieret, & ex parte faceret: aut si totus totum fecisset, oportuisset illum simul & totum esse, & non totum. quia oporteret & totum esse, vt faceret semetipsum, & totum non esse vt fieret de semetipso. Porrò difficillimum. Si enim esset, non fieret, esset enim: si verò non esset, non faceret: quia nihil esset. Eum autem qui semper sit non fieri, sed esse illum in æuum æuorum. Igitur non de semetipso fecisse illum qui non eius fieret cõditionis, vt de semetipso facere potuisset. Proinde ex nihilo non potuisse eum facere, sic contendit, bonum & optimum definiens dominum, qui bona atque optima tam velit facere quàm sit, imò nihil non bonum atque optimum & velle eum & facere. Igitur omnia ab eo bona & optima oportuisse fieri secundum conditionem ipsius. Inueniri autem & mala ab eo facta, vtique non ex arbitrio, nec ex voluntate: quia si ex arbitrio & voluntate, nihil incongruens & indignum sibi faceret. Quod ergo nõ arbitrio suo fecerit, intelligi oportere ex vitio alicuius rei factum, ex materia esse sine dubio. Adiicit & aliud: Deum semper deũ etiam dominum fuisse, nunquam non deum. Nullo porrò modo potuisse illum semper dominum haberi, sicut & semper deum, si non fuisset aliquid retrò semper, cuius semper dominus haberetur: fuisse itaque materiam semper deo domino. Hanc coniecturam eius iam hinc destruere properabo, quam hactenus propter non intelligentes adiecisse duxi, vt sciant, cætera quoq; argumẽta tam intelligi q̃ reuinci. Dei nomen dicimus semper fuisse apud semetipsum, & in semetipso, dominũ verò non semper: diuersa enim vtriusque conditio, deus substantiæ ipsius nomen, id est diuinitatis, dominus verò non substantiæ, sed potestatis: substantiam semper fuisse cum suo nomine, quod est deus, postea dominus accedentis scilicet rei mentio. Nam ex quo esse cœperunt in quæ potestas domini ageret, ex illo per accessionem potestatis & factus & dictus est dominus:

minus: quia & pater deus est,& iudex deus est,nō tamen ideo pater & iudex semper,quia deus semper. Nam nec pater potuit esse ante filium, nec iudex ante delictum. Fuit autem tempus cùm & delictum & filius non fuit, quod iudicem & qui patrem dominū faceret. Sic & dominus nō ante ea,quorum dominus existeret, sed dominus tantùm futurus quandoque, sicut pater per filium, sicut iudex per delictum, ita & dominus per ea, quæ sibi seruitura fecisset. Argumentari tibi videor Hermogenes. Nauiter scriptura nobis patrocinatur, quæ vtrunque nomen ei distinxit,& suo tempore ostendit. Nam deus quidem quod erat semper, statim nominat: In principio fecit deus cœlum & terram. Ac deinceps quàm diu faciebat quorum dominus futurus erat, deus solummodo ponit. Et dixit deus,& fecit deus,& vidit deus, & nusquā adhuc dominus. At vbi vniuersa perfecit. ipsúmque vel maximè hominem qui propriè dominum intellecturus erat, dominus etiam cognominatur. Tunc etiam dominus nomen adiunxit. Et accepit deus dominus hominem quem finxit,Et præcepit dominus deus. Ac exinde dominus qui retrò deus tantùm, ex quo habuit cuius esset. Nam deus sibi erat,rebus autem tunc deus cùm & dominus. Igitur inquantum putabit ideo materiam semper fuisse, quia dominus semper esset, intantum constabit nihil fuisse, quia constat dominum non semper fuisse. Adiiciam & ego propter non intelligentes, quorum Hermogenes extrema linea est, & quidem ex pœnitentia illius retorquebo aduersus illum. Cùm enim neget materiam natam aut factam, sic quoque inuenio domini nomen deo non competisse in materiam: quia libera fuerit necesse est, quæ originem non habendo, non habuit rem quod erat, nemini seruiens. Itaque ex quo deus potestatem suam exercuit in eam faciendo ex materia, ex illo materia dominum deum passa, demonstrat, hoc illum tam diu nō fuisse,quàm diu fuit hoc. Hinc denique incipiam de materia retractare, quod eam Deus sibi comparet proinde non natam, proinde non factam, proinde æternam:sine initio,sine fine proposita. Quis enim alius dei cēsus,quàm æternitas? quis alius ęternitatis status,quàm

semper fuisse & futurũ esse, ex prærogatiua nullius initij & nullius finis?Hoc si dei est propriũ,solius dei erit, cui⁹ est propriũ:quia & si alij ascribatur, iam nō erit dei propriũ,sed cõmune cum eo cui & ascribitur. Nam & si sunt qui dicuntur dij siue in cœlo, siue in terra nomine, cæterum vnus deus pater,ex quo omnia:quo magis apud nos solius dei esse debeat, quod dei proprium est: &, vt dixi, iam non proprium esset,quia alterius esset. Quod si deus est,vnicum sit necesse est,vt vnius sit. Aut quid erit vnicum & singulare,nisi cui nihil adæquabitur? quid principale, nisi quod super omnia, nisi quod ante omnia, & ex quo omnia? Hæc deus solus habendo est, & solus habendo,vnus est Si & alius habuerit: tot iam erunt dij,quot habuerint quæ dei sunt. Ita Hermogenes duos deos infert.Materiam parem deo infert. deum autem vnum esse oportet: quia quod summum sit,deus est: summum autẽ non erit,nisi quod vnicum fuerit. Vnicum autẽ esse non poterit,cui aliquid adęquabitur. Adęquabitur autem deo materia,cum æterna censetur. Sed deus,deus est: & materia,materia est. Quasi diuersitas nominum comparationi resistat, si status idem vindicetur. Sit & natura diuersa, sit & forma non eadem, dum modo ipsius status vna sit ratio. Innatus deus, an non & innata materia? Semper deus,an non semper & materia? Ambo sine initio,ambo sine fine, ambo etiã autores vniuersitatis: tam qui fecit, quàm de qua fecit. Neque enim potest non & materia autrix omniũ deputari, de qua vniuersitas consistit. Quomodo respondebit? Non statim materiam cõparari deo, si quid dei habeat, quia non totum habendo non cõcurrat in plenitudinem comparationis. Quid deo reliquit amplius, vt nō totum dei, materiæ dedisse videatur? Vel quã,inquit,& sic habente materia salua sit deo & autoritas & substantia, quâ solus & primus autor est, & dominus omnium censeatur. Veritas autẽ sic vnum deũ exigit defendẽdo,vt solius sit quicquid ipsius est. Ita enim ipsius erit si fuerit solius: & ex hoc alius deus non possit admitti, dum nemini licet habere de deo aliquid. Ergo, inquis, nec nos habemus dei aliquid. Imò habemus, & habebimus,sed ab ipso,non à nobis. Nam & dij erimus, si

Autrix, autor.

ſi meruerimus illi eſſe de quibus prædicauit, Ego dixi, vos dij eſtis:& ſtetit Deus in Eccleſia deorum:ſed ex gratia ipſius,nõ ex noſtra proprietate:quia ipſe eſt ſolus,qui deos faciat. Materia autem proprium facit quod cum deo habet: aut ſi à deo accepit,quod eſt dei, ordinem dico æternitatis, poteſt & credi & habere illam cum deo aliquid, & deum illam non eſſe. Quale eſt autem cùm confitetur ille aliquid cum deo habere, & vult ſolius dei eſſe,quod materiam non negat habere?Dicit ſaluum deo eſſe, vt & ſolus ſit & primus, & omnium autor, & omnium dominus, & nemini comparandus, quæ mox Materiæ quoque adſcribit. Ille quidem deus, conteſtabitur deus, & iurauit nonnunquam per ſemetipſum, quod alius non ſit qualis ipſe: ſed mendacem eum faciet Hermogenes: erit enim & materia qualis deus, infecta, innata,initium non habens,nec finem. dicet deus:ego primus, & quomodo primus, cui materia coætanea eſt? Inter coætaneos autem & contemporales ordo non eſt,aut & materia prima eſt. Extendi,inquit,cœlum ſolus:atquin non ſolus, cùm ea enim extendit, de qua & extendit. Cùm proponit ſaluo dei ſtatu fuiſſe materiam, vide ne irrideatur à nobis, proinde ſaluo ſtatu materiæ fuiſſe deus,cõmuni tamen ſtatu amborum. Saluum ergo erit & materię,vt & ipſa fuerit,ſed cum deo: quia & deus ſolus, ſed cũ illa. Et ipſa prima cum deo, quia & deus primus cum illa:ſed & illa incomparabilis cum deo,quia & deus incomparabilis cum illa, & autrix cum deo, & domina cum deo. Sic aliquid & non totum materiæ habere, ita illi nihil ęeliquit Hermogenes, quod non & materiæ cõtuliſſet: vt non materia deo, ſed deus potius materiæ cõparetur. Atque adeò cũ ea quæ propria dei vindicamus, ſemper fuiſſe,ſine initio,ſine fine,& primum fuiſſe & ſolum,& omnium autorem, materiæ quoque competant: quæro quid diuerſum & alienũ à deo, ac per hoc priuatũ materia poſſederit, per quod deo non compararetur? In qua omnia dei propria recenſentur, ſatis præiudicant de reliqua comparatione. Si minorem & inferiorem materiam deo,& idcirco diuerſam ab eo, & idcirco incomparabilem illi contendit,vt maiori,vt ſuperiori:pręſcribo

nõ capere vllam diminutionem & humiliationem, quod sit æternum & innatum: quia hoc & deum faciat tantum, quantus est, nullo minorem, neque subiectiorẽ, imò omnibus maiorem & sublimiorem. Sicut enim cætera quæ nascuntur, aut finiunt, & idcirco æterna non sunt semel opposita fini, quæ & initio admittunt ea quæ deus non capit, diminutionem dico interim & subiectionem: quia nata & facta sunt: Ita & Deus ideo ea non capit, quia nec natus omnino, nec factus est, Et materiæ autem status talis est. Igitur & duobus æternis, vt innatis, vt infectis, deo atque materiæ, ob eandem rationem communis status, ex æquo habentibus id, quod neque diminui, nec subiici admittit, id est æternitatem: neutrum dicimus altero esse minorem siue maiorem: neutrũ altero humiliorem, siue superiorem, sed stare ambo ex pari magna, ex pari sublimia, ex pari solidæ & perfectæ felicitatis, quæ censetur æternitas. Neque enim proximi erimus opinionibus nationum, quæ si quando coguntur deum confiteri, tamen
4 & alios infra illum volunt. Diuinitas autem gradum nõ habet vtpote vnica. Quæ si & in materia erit, vt proinde innata & infecta, & æterna, aderit vtrobique: quia minor se nusquam poterit esse: quomodo ergo discernere audebit Hermogenes: atque ita subiicere deo materiam, ęternam æterno, innatam innato, autricem autori? dicere audentem, & ego prima, & ego ante omnia, & ego à quo omnia: pares fuimus, simul fuimus, ambo sine initio, sine fine: ambo sine autore, sine deo. Quis me deus subiicit contemporali, coætaneo? Si quia deus dicitur, Habeo & ego meum nomen. Aut ego sum deus, aut ille materia: quia ambo sumus quod alter est nostrum. Putas itaque materiam deo nõ comparasse, quam scilicet subiiciat illi? Atquin etiam præponit illam deo, & deum potius subiicit materiæ, cùm vult eum de materia cuncta fecisse. Si enim ex illa vsus est ad opera mundi: iam & materia superior inuenitur, quæ illi copiam operandi subministrauit, & Deus subiectus materiæ videtur, cuius substantiæ eguit. Nemo enim non eget eo de cuius vtitur: nemo nõ subiicitur ei cuius eget, vt possit vti: sic & nemo de alieno vtendo non minor est eo de cuius vtitur. Et nemo qui

præstat

prę́ſtat de ſuo vti, nõ in hoc ſuperior eſt eo cui prę́ſtat vti. Itaque materia ipſa quidem deo non eguit, ſed eguiſſe deo præſtitit, diuite & locuplete & liberali, minori opinor & inualido & minus idoneo de nihilo facere quę velit. Grande reuera beneficium deo contulit, vt haberet hodie per quem deus cognoſceretur, & omnipotens vocaretur: niſi quod iam non omnipotens: ſi non & hoc potens, ex nihilo omnia proferre. Sanè & ſibi præſtitit aliquid materia, vt & ipſa cũ deo poſſit agnoſci coæqualis deo, imò & adiutrix: niſi quod ſolus eã Hermogenes cognouit, & HAERETICORVM PATRIARCHAE PHILOSOPHI. Prophetis enim & Apoſtolis vſque adhuc latuit, puto & Chriſto. Non poteſt dicere deum vt dominum materia vſum ad opera mundi: dominus enim non potuit eſſe ſubſtantiæ coæqualis. Sed precariò forſitan vſus eſt: & ideo precariò, non dominio, vt cum ea mala eſſet, de mala tamẽ ſuſtinuerit vti, ſcilicet ex neceſſitate mediocritatis ſuæ, qua non valebat ex nihilo vti: non ex poteſtate, quam ſi habuiſſet omnino vt Deus in materiam, quam malam norat, antè eam in bonum conuertiſſet vt dominus & bonus, vt ita de bono, nõ de malo vteretur. Sed quia bonus quidem, Dominus autẽ non, ideo qualem habuit tali vſus, neceſſitatem ſuam oſtendit cedentem conditioni materiæ: quam ſi dominus fuiſſet, emendaſſet. Sic enim Hermogeni reſpõdendum eſt cum ex dominio defendit deũ materia vſum, & de re non ſua, ſcilicet non facta ab ipſo. Iam ergo malum ab ipſo, qui eſt mali ſi non autor, quia non effector, certè permiſſor, quia dominator. Si verò materia non & ipſius quâ malum, Dei non erit: de alieno ergo vſus, aut precariò vſus eſt quâ egens eius: aut & iniuria, quâ præualens eius. His enim tribus modis aliena ſumuntur: Iure, beneficio, impetu, id eſt dominio, precariò, vi, dominio non ſuppetente. Eligat Hermogenes, quid deo congruat, precariò an vi de materia cuncta feciſſet. Non ergo melius cenſuiſſet deus nihil omnino faciendum quàm precariò, aut vi faciendum, & quidem de malo? Nónne etiam ſi materia optima fuiſſet, æquè indecorum ſibi exiſtimaſſet de alieno licet bono? Fatuè ſatis, ita gloriæ ſuæ cauſa molitus eſt

Ius.
Beneficium.
Impetus.

5

mundum, vt debitorem se alienæ substantiæ ostenderet, & quidem non bonæ. Ergo, inquit, ex nihilo faceret, vt mala quoque arbitrio eius imputarentur. Magna, bona fide, cæcitas hæreticorum pro huiusmodi argumentatione, cum ideo aut alium deum bonum & optimum volũt credi, quia mali autorem existiment creatorem: aut materiam cũ creatore proponunt, vt malum à materia, non à creatore deducant: quando nullus omnino deus liberetur ista quæstione, vt non autor mali videri proinde possit, quisquis ille est qui malum & si non ipse fecit, tamẽ à quocunq; & vnde vnde passus est fieri. audiat igitur & Hermogenes, dum alibi de mali ratione distinguimus, interim se quoque nihil egisse hac sua iniectione. Ecce enim & si non autor, sed assentator mali inuenitur Deus, qui malum materiæ tanto sustinuit de bono ante mundi constitutionem, quam vt bonus & mali æmulus emendasse debuerat. Aut enim potuit emendare, sed noluit: aut voluit quidem, verum non potuit infirmus Deus. Si potuit & noluit, malus & ipse, quia malo fauit: & sic iam habetur eius quod licet non instituerit, quia tamen si noluisset illud esse non esset, ipse iam fecit esse, quod noluit non esse. Quo quid est turpius? si id voluit esse quod ipse noluit fecisse, aduersum semetipsum egit, cùm & voluit esse quod noluit fecisse, & noluit fecisse quod voluit esse. Quasi bonum voluit esse, & quasi malum noluit fecisse. Quod non faciendo malum iudicauit, id sustinendo bonum pronunciauit: malum pro bono sustinendo, & non potius eradicando, assertor eius inuentus est: malè si per voluntatem, turpiter si per necessitatem. Aut famulus erit mali deus aut amicus, cum materiæ malo conuersatus,

Assertor mali.

6 nedum etiam de malo eius operatus. Et tamen vnde nobis persuadet Hermogenes malam esse materiam? Non enim poterit non malum dicere, cui malũ asscribit. Nam definimus diminutionem & subiectionem capere non posse quod sit æternum, vt alij coæterno inferius deputetur. Ita & nunc nec malum dicimus competere illi, quia nec subiici ex hoc possit, quod nullo modo potest subiici quia æternũ est. Sed cũ aliâs summum bonũ constet esse quod

quod sit æternum vt deus, per quod solus est deus, dum æternus est, & ita bonus, dum deus: quomodo materiæ inerit malum, quam vt æternam, summum bonum credi necesse est? Aut si quod æternum est, poterit & mali capax esse, poterit hoc & in deum credi: & sine causa gestiuit malum à deo transferre, si competit & æterno, competendo materiæ. Iam verò si quod æternum est malum potest credi, inuincibile & insuperabile erit malum vt æternum: & tamen nos frustra laboramus de auferendo malo ex nobis ipsis, cum & deus hoc frustra mandat & præcipit: imò & iudicium frustra constituit deus, in iustitia vtique puniturus, quibus contra malum finis, cũ præses eius diabolus abierit in ignem, quem præparauit illi Deus & angelis eius, prius in puteum abyssi relegatus, cũ reuelatio filiorum Dei redemerit conditionem à malo, vtique vanitati subiectam, cum restituta innocẽtia & integritate conditionis pecora condixerint bestiis, & paruuli de serpentibus luserint, cũ pater filio posuerit inimicos sub pedes, vtique operarios mali. Itaque si finis malo competit, necesse est competierit initium. Erit materia habens initium, habendo & finem mali. Quæ enim malo deputantur, secundum mali statum computantur. Age nunc malam ac pessimam credamus esse materiam vtiq; natura: sicut deum bonum & optimum credimus proinde natura: porrò naturam certam & fixam haberi oportebit tam in malo perseuerantem apud materiam, quàm & in bono apud deum inconuertibilem & indemutabilẽ. Scilicet quâ si demutabitur natura in materia, de malo in bonum demutari poterit, & in deo de bono in malum. Hoc loco dicet aliquis: Ergo de lapidibus filij Abrahæ non suscitabũtur, & genimina viperarum non faciẽt pœnitentiæ fructum, & filij iræ non fient filij pacis, si natura mutabilis nõ erit. Temerè ad ista exempla respicies ô homo: non enim competunt ad causam materiæ, quæ innata est, ea quæ nata sunt, lapides, & viperæ, & homines. horum enim natura habendo institutionem, habere poterit & cessationem. Materiam verò tene semel æternam determinatam, vt infectam, vt innatam: & ideo indemutabilis & incorruptibilis naturæ credendã, ex ipsius

etiam sententia Hermogenis, quam opponit cum deum negat, ex semetipso facere potuisse: quia non demutetur quod sit æternum, amissurum scilicet quod fuerat, dum fit ex demutatione quod non erat, si non esset æternum. Dominum verò æternũ aliud esse non posse, quàm quod est semper. Hac & ego definitione merito illum repercutiam. Materiam æquè reprehendo, cum ex illa mala, pessima etiam, bona atque optima à deo fiunt: & vidit deus quia bonà, & benedixit ea deus, vtique quasi optima, nõ certè quasi mala ac pessima. Demutationem igitur admisit materia, & si ita est, statum æternitatis amisit: mortua est denique sua forma. Sed æternitas amitti non potest: quia nisi amitti non possit, æternitas non est. Ergo nec demutationem potuit admisisse: quia si æternitas est, demutari nullo modo potest: & quæretur, quomodo ex ea bona facta sint, quę ex demutatione nullo modo facta sunt? Vnde in mala ac pessima boni atque optimi semen? Certè nec bona arbor, fructus malos ædit: quia nec deus nisi bonus: nec mala arbor, bonos: quia nec materia est nisi pessima. Aut si dabimus illi aliquid, etiam boni germinis, iam non erit vniformis naturæ, id est malæ in totum: sed iam tum duplex, id est bonæ & malæ naturæ. Et quæretur iterum, an in bono & malo potuerit conuenire luci & tenebris, dulci & amaro. Aut si potuit vtriusque diuersitas boni & mali cõcurrisse, & duplex natura fuisse materiæ amborum ferax fructuũ, iam nec bona ipsa deo deputabuntur, vt nec mala illi imputentur: sed vtraque species de materię proprietate sumpta, ad materiam pertinebit. Quo pacto neque gratiam bonorum deo debe-
7 bimus, nec inuidiam malorum, quia nihil de suo operatus ingenio, per quod probabitur manifeste materiæ deseruisse. Nam & si dicatur, licet ex occasione materiæ, suo tamẽ arbitrio bona protulisse, quasi nactus bonum materiæ, quanquam & hoc turpe sit, certè cum ex eadem etiam mala profert, vel hæc vtique nõ de suo arbitrio proferendo, seruit materiæ, aliud nõ habens facere quàm ex malo proferre, inuitus vtique quâ bonus, ex necessitate vt inuitus, & ex seruitute vt ex necessitate. Quid ergo dignius, ex necessitate eum cõdidisse mala, an ex volũtate?

Siqui-

Siquidẽ ex necessitate cõdidit, si ex materia: ex volũtate, si ex nihilo. Iam enim sine causa laboras, ne malorũ autor cõstituatur deus: quia & si de materia fecit, ipsi deputabũtur qui fecit, proinde quatenus fecit. Planè sic interest vnde fecerit, ac si de nihilo fecisset: nec interest vnde fecerit, vt inde fecerit, vnde eũ magis decuit. Magis autẽ eũ decuit ex volũtate fecisse quàm ex necessitate: id est ex nihilo potius quàm ex materia. Dignius est Deũ etiã malorum autorem liberũ credere, quàm seruum. Quæcunque potestas ei, quàm pusillitas competit. Si & sic concedimus materiam quidem nihil boni habuisse, dominum vero si quid boni ædidit sua virtute ædidisse, aliæ æquè oborientur quęstiones. Primo si bonũ in materia omnino non fuit, non ex materia bonũ factum, quod materia scilicet nõ habuit. Dehinc si non ex materia, iam ergo ex deo factum. Si nec ex deo, iam ergo ex nihilo factũ. Hoc enim superest secundum Hermogenis dispositionẽ. Porrò si bonum, neque ex materia factum est: quia non erat in illa vt in mala, neque ex deo: quia nihil potuit ex deo fieri, sicut definit Hermogenes: inuenitur bonum iam ex nihilo factum, vt ex nullo factũ, vt neque ex materia neq; ex deo. Et si bonum ex nihilo, cur nõ & malum? imò cur non omnia ex nihilo si aliquid ex nihilo, nisi si insufficiẽs fuit diuina virtus omnibus producendis, quę aliquid protulerit ex nihilo. Aut si ex materia mala bonũ processit: quia neque ex nihilo neque ex deo, sequetur vt ex conuersione processerit materiæ, contra denegatam æterni conuersionem. Ita vnde bonum constitit, iam negabit Hermogenes inde illud constare potuisse. Necesse est autem ex aliquo eorum processerit, ex quibus negauit procedere potuisse. Cæterum si ideo malum non ex nihilo, ne dei, fiat, de cuius arbitrio videbitur factum, sed ex materia, vt ipsius sit, de cuius substantia erit factum: & hic vt dixi autor mali habebitur deus, qui cum eadem virtute & voluntate debuisset omnia ex materia protulisse: aut tantum bona (non omnia tamen bona) protulisset etiam mala, vtique aut volens esse mala si poterat efficere ne essent: aut non valens efficere omnia bona, si voluit & non fecit: dum nihil intersit per infirmitatem dominus

autor mali extiterit an per voluntatem. Aut quæ fuit ratio, vt cum bona feciſſet quaſi bonus, etiam mala protuliſſet quaſi non bonus, cùm non congrnentia ſibi ſolummodo ædidit. Quid neceſſe erat ſuo opere prolato, etiam materiæ negocium curare, proinde & malum proferendo, ſolus vt cognoſceretur bonus de bono, materia autē ne cognoſceretur mala de malo? Plus bonum floruiſſet

Expugnare argumētationes.

ſine mali afflatu. Nam & Hermogenes expugnat quorūdam argumentationes, dicentium mala neceſſaria fuiſſe ad inluminationem bonorum, ex contrariis intelligendorū. Ergo aut nec propterea locus mali proferendi fuit: aut ſi qua alia ratio exegit illud induci, cur non & ex nihilo potuerit induci, ipſa ratione excuſatura dominum ne mali autor exiſtimaretur, quæ nunc cum de materia operatur mala excuſat, ſi excuſat: adeo vbique & vndiq; illuc compellitur quæſtio quò nolunt, qui ipſam mali rationem non examinando, nec dinoſcēdo, quomodo illud aut deo adtribuant, aut à deo ſeparent, pluribus & indignioribus deſtructionibus deum obiiciunt. Igitur in prę̨ſtructione huius articuli, & alibi forſitan retractandi, equidem definio, aut deo adſcribendum & bonum & malum, quæ ex materia fecit: aut materiæ ipſi ex qua fecit: aut vtrunque vtrique quia ambo ſibi obligantur, qui fecit, & de qua fecit: aut alterum alteri. tertius enim præter materiam & deum, non eſt. Porrò ſi deus erit vtrunque, videbitur deus etiam mali autor: deus autem vt bonus, autor mali non erit: ſi materia vtrunque, videbitur materia etiam boni matrix, mala autē in totum materia boni non erit matrix. ſi vtriuſque erit vtrunque: in hoc quo-

8 que comparabitur Deo materia, & pares erunt ambo, ex æquo mali ac boni adfines: æquari autem deo materia non debet, ne duos deos efficiat: ſi alterum alterius, vtiq; deo bonum, & materiæ malum: neque malum Deo, neque materiæ bonum adſcribetur: & bona autem & mala deus de materia faciendo, cum ea facit. Hæc ſi ita ſunt, neſcio qua poſſit euadere ſentētia Hermogenes, qui deū, quoquo modo de materia malum condidit, ſiue voluntate, ſiue neceſſitate, ſiue ratione, non putet mali autorem. Porrò ſi mali autor eſt ipſe qui fecit, planè ſocia ma-

materia per substantiæ suggestum: excludis iam causam materiæ introducendæ. Nihilominus enim,& per materiam deus autor mali ostenditur, si ideo materia præsumpta est, ne deus mali autor videretur: exclusa itaque materia dum excluditur causa eius, superest vti deũ omnia ex nihilo fecisse constet. Videbimus an & mala, cũ apparuerit quæ mala, & an mala interim ea quæ putas. Dignius enim de suo arbitrio produxit, hæc quoq; producendo de nihilo, quàm de præiudicio alieno, si de materia produxisset. Libertas, nõ necessitas, deo competit: malo voluerit mala à semetipso cõdidisse, quàm non potuerit non cõdidisse. Vnici dei status hanc regulam vindicat: non aliter vnici, nisi quia solius: nõ aliter solius, nisi quia nihil cum illo: sic & primus erit, quia omnia post illum: sic omnia post illum, quia omnia ab illo: sic ab illo, quia ex nihilo, vt illi quoque scripturæ ratio constet, Quis cognouit sensum domini? aut quis illi consiliarius fuit? aut quem consultatus est? aut viam intelligentiæ & scientiæ quis demõstrauit illi? quis tradidit, & retribuetur ei? Nemo vtiq;: quia nulla vis, nulla materia, nulla natura substantiæ alterius aderat illi. Porrò si de aliquo operatus est, necesse est ab ea ipsa acceperit & consilium & tractatum dispositionis vt viam intelligentiæ & scientiæ. Pro qualitate enim rei operari habuit, & secũdum ingenium materiæ, non secundum suum arbitrium: adeo vt & mala pro natura nõ sua, sed substantiæ fecerit. Si necessaria est deo materia ad opera mundi, vt Hermogenes existimauit, habuit deus materiam longe digniorem & idoneiorem, non apud philosophos æstimandam, sed apud prophetas intelligẽdam, sophiam suam scilicet: hæc denique sola cognouit sensum domini. Quis enim scit quæ sunt dei, & quæ in ipso, nisi spiritus qui in ipso? Sophia autem spiritus, hęc illic cõsiliarius fuit, via intelligentię & sciẽtię ipsa est. Ex hac fecit, faciendo per illam, & faciendo cum illa. Cum pararet cœlum, inquit, aderam illi, & cũ fortia faciebat (super ventos) quæ sursum nubila, & cum firmos ponebat mõtes eius quæ sub cœlo est, ego eram compingẽs cum ipso. Ego eram ad quam gaudebat, quotidie autem oblectabar in persona eius. Quando oblectabatur,

cum perfeciſſet orbem , & inoblectabatur in filiis hominum . Quis non hanc potius omniũ fontem & originem commendet,materiam vero materiarum,non ſibi ſubditam, non ſtatu diuerſam, non motu inquietam, non habitu informem , ſed inſitam & propriam & compoſitam & decoram,quali deus potuit eguiſſe, ſui magis quàm alieni egens? Denique vt neceſſariam ſenſit ad opera mũdi,ſtatim eam condit & generat in ſemetipſo. Dominus, inquit,condidit me initium viarum ſuarum in opera ſua: ante ſecula fundauit me:prius quàm faceret terram,prius quàm montes collocarentur , ante omnes autem colles generauit me, prior autem abyſſo genita ſum. Agnoſcat ergo Hermogenes idcirco etiam ſophiam dei natam & conditam prædicari,ne quid innatum & incõditum præter ſolum deum crederemus.Si enim intra dominũ quod ex ipſo & in ipſo fuit , ſine initio non fuit : ſophia ſcilicet ipſius exinde nata & cõdita, ex quo in ſenſu dei ad opera
9 mundi diſponenda cœpit agitari:multo magis non capit ſine initio quicquam fuiſſe quod extra dominum fuerit. ſi verò ſophia eadem dei ſermo eſt ſenſu ſophia , & ſine quo factum eſt nihil, ſicut & diſpoſitũ ſine ſophia , quale eſt vt filio dei ſermone vnigenito & primogenito aliquid fuerit præter patrem antiquius : & hoc modo vtique generoſius,nedum quod innatum nato fortius, & quod infectum facto validius? quia quod vt eſſet nullius eguit au toris , multo ſublimius erit eo quod vt eſſet aliquem habuit autorem . Proinde ſi malum quidem innatum eſt, natus autẽ ſermo dei : Eructauit enim,inquit,ſermonem optimum: non ſcio an à bono malum poſſit adduci,validius ab infirmo,vt innatũ à nato. Ita & hoc nomine materiam deo præponit Hermogenes,præponendo eam filio.Filius enim ſermo,& deus ſermo: & ego & pater vnũ ſumus : niſi quod ſuſtinebit æquo animo filius eam præponi ſibi, quę patrĩ adæquatur.Sed & ad originale inſtru mentum Moyſi prouocabo , vnde & diuerſa pars ſuſpiciones ſuas ingratis fulcire conatur , ne ſcilicet non inde inſtrui videretur vnde oportet . Itaque occaſiones ſibi ſumpſit quorundam verborum, vt hæreticis ferè mos eſt ſimplicia quæque torquere . Nam & ipſum principium,

in

in quo deus fecit cœlum & terram, aliquid volunt fuisse, quasi substantiuum & corpulentum, quod in materiam interpretari possit. Nos autem vnicuique vocabulo proprietatem suam vindicamus, principium initium esse,& competisse ita poni rebus incipientibus fieri. Nihil enim quod fieri habet sine initio esse, quin initiũ sit illi ipsum dum incipit fieri. Ita principium siue initium inceptionis esse verbum: non alicuius substantiæ nomen. Iam nunc si principalia deo opera cœlum & terra sunt, quæ ante omnia deus fecit suorum esse proprie principium, quæ priora sunt facta, merito sic præfatur scriptura, In principio fecit deus cœlum & terram, quemadmodum dixisset, In finem deus fecit cœlum & terram: si post vniuersa fecisset. Aut si principium aliqua substantia est, erit & finis aliqua materia. Planè licebit etiam substantiuum aliquid principium esse alij rei, quæ ex ipso sit futura: vt argilla principium testæ, vt semen principiũ herbæ. Sed cum ita vtimur vocabulo principij quasi originis, non quasi ordinis nomine: adiicimus & mentionem ipsius rei specialiter, quam volumus principium alterius rei. De cætero si sic ponamus, verbi gratia: In principio fecit figulus peluim vel vrnam: iam nõ materiam significabit principiũ: non enim argillam nominaui principium, sed ordinem operis, quia figulus ante cætera primũ peluim & vrnam fecit, exinde facturus & cætera, ad ordinationem operum principij vocabulum pertinebit, non ad originem substãtiarum. Possunt & aliter principium interpretari, non ab re tamẽ: nam & in Græco principij vocabulum, quod est ἀρχὴ, non tantum ordinatiuum, sed & potestatiuum capit principatum. Vnde & ἄρχοντες dicunt principes & magistratus. Ergo secundum hanc quoque significationem principium pro principatu & potestate sumetur. In principatu enim & in potestate deus fecit cœlum & terram. Sed vt nihil aliud significet Gręca vox, quàm principium: 10
& principium nihil aliud capiat, quàm initium: habemus etiam illam initium agnoscere, quæ dicit: Dominus condidit me in opera sua. Si enim per sophiam dei omnia facta sunt, & cœlum ergo & terram deus faciens in principio, id est initio in sophia sua fecit. Denique si

principium materiam significaret, non ita scriptura instruxisset, In principio deus fecit, sed ex principio. Non enim in materia, sed ex materia fecisset. De sophia autē potuit dici, in principio. In sophia enim primo fecit, in qua cogitando & disponendo iam fecerat: quoniam & si ex materia facturus fuisset, antè in sophia cogitando & disponendo iam fecerat. Quoniam & si erat initium viarum, quia cogitatio & dispositio prima sophiæ sit operatio, de cogitatu viam operibus instituens, hác & inde autoritatem scripturę mihi vindico, quod & Deus qui fecit, & ea quæ fecit ostendens, vnde fecerit non proinde testatur. Nam quum in omni operatione tria sint principalia, qui facit, & quod fit, & ex quo fit: tria nomina sunt ædenda in legitima operis enarratione: persona factoris, species facti, forma materiæ. Si materia non ædetur, vbi & opera & operæ operator ædunrur, apparet ex nihilo eum operatum. Proinde enim æderetur ex quo, si ex aliquo fuisset operatus. Denique Euangelium vt supplementum instrumēti veteris adhibebo, in quo vel eo magis debuerat ostendi deus ex aliqua materia vniuersa fecisse, quo illic etiam per quem omnia fecerit reuelatur. In principio erat sermo. In quo principio scilicet deus fecit cœlum & terram. Et sermo erat apud deum, & deus erat sermo. Omnia per ipsum facta sunt, & sine illo factum est nihil. Cum igitur & hic manifestetur & factor, id est Deus, & facta, id est omnia, & per quem, id est sermo, nónne & vnde omnia facta essent à deo per sermonem, exegisset ordo profiteri, si ex aliquo facta essent? Ita quod nō fuit, non potuit scriptura profiteri. Et nō profitēdo, satis probauit non fuisse: quia profiteretur si fuisset. Ergo, inquis, si tu ideo præiudicas ex nihilo facta omnia, quia non sit manifestè relatum de materia præcedenti factum quid, vide ne diuersa pars ideo contendat ex materia omnia facta, quia proinde non apertè significatum sit, ex nihilo quid factum. Planè retorqueri quædam facile possunt: non statim & ex æquo admitti, vbi diuersitas causæ est. Dico enim & si nō apertè scriptura pronūciauit ex nihilo facta omnia, sicut nec ex materia, non tantā fuisse necessitatē apertè significandi de nihilo facta omnia, quāta
esset

eſſet ſi ex materia facta fuiſſent. Quoniam quod fit ex II
nihilo,eo ipſo dum non oſtenditur ex aliquo factum,manifeſtatur ex nihilo factum: & non periclitatur ne ex aliquo factum exiſtimetur, quando non demonſtretur ex quo ſit factum.Quod autem ex aliquo fit, niſi hoc ipſum aperte declaratur ex aliquo factum, illud dum ex quo factum ſit oſtenditur, periclitabitur primo videri ex nihilo factum, quia non æditur ex quo ſit factum. Dehinc & ſi ea ſit conditione vt non poſſit videri ex aliquo, proinde periclitabitur,ex alio longe factum videri, quàm ex quo factum eſt, dum non proponitur vnde ſit factum. Ita ſi ex nihilo deus cuncta feciſſe non potuit, ſcriptura non adieciſſet illum ex nihilo feciſſe: ex materia eum feciſſe omni modo debuit edixiſſe,licet ex materia feciſſet:quia illud in toto habebat intelligi, & ſi non ſignificaretur: at iſtud in dubio,niſi ſignificaretur. Atque adeo ſpiritus ſanctus hanc ſcripturæ ſuæ rationem cõſtituit, vt cum quid ex aliquo fit, & quod fit, & vnde fit, referat. Fructificet, inquit,terra herbam fœni,ſeminantem ſemen ſecundum genus.& ſecũdum ſimilitudinem, & lignum fructuoſum faciens fructum,cuius ſemen in ipſo in ſimilitudinem.Et factum eſt ſic.Et produxit terra herbam fœni ſeminãtem ſemen ſecundum genus, & lignum fructuoſum faciens fructum, cuius ſemen in ipſo in ſimilitudinem. Factũ eſt ſic.Et produxit terra herbam fœni ſeminantem ſemẽ ſecundum genus, & lignum fructuoſum faciens fructum, cuius ſemen in ipſo ſecundum genus. Et rurſus: Et dixit deus:Producant aquæ repentia animarum viuarũ,& volatilia volantia ſuper terram per firmamentum cœli. Et factum eſt ſic.Et fecit deus cetos magnos,& omnem animam animalium repentium, quæ produxerunt aquæ ſecundum genus ipſorũ.Item poſt hæc, Et dixit deus. Producat terra animam viuentem ſecundum genus,quadrupedia & repentia,& beſtias terræ, ſecundum genus ipſorum.Si ergo ex iam factis rebus,alias res deus proferens, oſtendit per prophetã,& dicit quid vnde protulerit: quãquam poſſimus vnde illas prolatas æſtimare, dum ne ex nihilo, iam enim facta erant quædam ex quibus prolatæ videri poſſent: ſi tantam curam inſtructionis noſtræ in-

ſumpſit ſpiritus ſanct⁹, vt ſciremus quid vnde proceſſerit, nónne proinde nos & de cœlo & de terra compotes reddidiſſet ſignificando vnde ea eſſet operatus, ſi de aliqua materia origo conſtaret illorum? vt tanto magis ex nihilo ea videretur operatus, quāto nihil adhuc erat factum, ex quo operatus videretur. Itaque ſicut ea quæ de aliquo prolata ſunt, oſtendit vnde prolata ſint: ita quæ non oſtendit vnde prolata ſint, ex nihilo prolata cōfirmat. Igitur in principio Deus fecit cœlum & terram. Adoro ſcripturæ plenitudinem, qua mihi & factorem manifeſtat & facta. In Euangelio vero amplius & miniſtrum atque arbitrum rectoris inuenio ſermonem. An autem de aliqua ſubiacenti materia facta ſint omnia, nuſquam adhuc le-
22 gi. Scriptum eſſe doceat Hermogenis officina. Si non eſt ſcriptum, timeat Væ illud adiicientibus aut detrahentibus deſtinatum. Sed ex ſequentibus argumentatur, quia ſcriptum ſit, Terra autem erat inuiſibilis & incompoſita. Nam & terræ nomen redigit in materiam, quia terra ſit quæ facta eſt ex illa. Et erat, in hoc dirigit, quaſi quæ ſemper retro fuerit innata & infecta. Inuiſibilis autem & rudis: quia informem & confuſam & inconditam vult fuiſſe materiam. Has quidem opiniones eius ſigillatim reuincam, ſed interim volo ſic ei reſpondere. Putamus his articulis materiam demonſtrari. Nunquid tamen, quia erat ante omnia, & tale aliquid eſſe ex ea factum ſcriptura ſignificat? Atquin nihil tale ſignificat. Fuerit licet materia, quantum ſibi licet, vel potius Hermogeni: potuit & fuiſſe, & tamen nihil deus ex illa feciſſe, vel quia non decebat Deum alicuius eguiſſe, certe quia nec oſtenditur quicquā ex materia feciſſe. Sine cauſa ergo eſſet, inquis. Non planè adeo ſine cauſa. Nam & ſi mundus non eſt factus ex illa, ſed hæreſis facta eſt, & quidem hoc impudentior, quod non ex materia facta eſt hæreſis, ſed materiam ipſam potius hæreſis fecit. Reuertor nunc ad ſingulos articulos, per quos putauit ſignificatam eſſe materiā, & primo de nominibus expoſtulabo. Horum enim alterum legimus, quod eſt terræ: alterum non inuenimus, quod eſt materiæ. Quæro ergo, cum materiæ nominatio non extet in ſcriptura, quomodo ei etiam terrę appellatio

latio accommodetur in alio iam genere ſubſtantiæ nota? Quo magis materiæ quoque nominatio extitiſſe debuerat, conſecuta etiam terræ appellationem, vt ſcirem terram communem cum materia eſſe nomen, ne illud ei ſoli ſubſtantiæ vindicarem, cuius & proprium, in qua magis notum eſt, vel ne illud in quãcunque aliam ſpeciem, nec vtique omni materiæ communicare poſſem, ſi vellem. Cum enim non extat proprium vocabulum eius rei cui commune vocabulum adſcribitur, quanto non compâret cui adſcribatur, cuicunque alij poterit aſſcribi. Ita Hermogenes, & ſi materiam oſtenderet nominatam, deberet eandem probare terram quoque cognominatam, vt ita vtrũque illi vocabulum vindicaret. Vult igitur duas proponi terras in iſta ſcriptura, vnam quam in principio Deus fecit: Aliam, materiam, ex qua fecit, de qua dictum ſit, Terra autem erat inuiſibilis & rudis. Vtique ſi quæ- 13
ram ex duabus quæ cui nomen terræ adcommodare debeat? dicetur, hanc quæ facta ſit ex illa ex qua facta eſt vocabulum deriuaſſe, quia veri ſimilius ſit ab origine ſobolem potius quàm originem à ſobole vocitari. Hoc ſi ita eſt, alia nobis obuoluitur quæſtio, an competat terram hanc quam deus fecit, ex illa ex qua fecit cognomentum deriuaſſe. Audio enim apud Hermog. cæteroſque Materiarios hæreticos terram quidem illam informẽ & inuiſibilem & rudem fuiſſe: hãc vero noſtram proinde & formam & conſpectum, & cultum, à deo conſecutam. Aliud ergo factam quàm erat ea ex qua facta eſt. Porrò aliud facta, non potuit cum ea de nomine ſociari, à cuius conditione deſciuerat. Si nomẽ proprium materiæ illius fuit terra, hæc quæ non eſt materia, aliud ſcilicet facta, terræ quoque non capit nomẽ alienũ & ſtatu ſuo extraneum. Sed materia facta, id eſt terra, habuit, cum ſua origine cõſortium nominis ſicut & generis. Non audio. Nam & teſtam licet ex argilla confectam iam non argillam vocabo, ſed teſtam: & electrum licet ex auro & argento fœderatum, nec argentum tamen nec aurum appellabo, ſed electrum. à cuius habitu quid diuertit, pariter & à vocatu eius recedit, appellationis, ſicut & cõditionis proprietate. Quàm autẽ tranſierit de ſtatu terræ illius, id eſt materiæ,

ista terra, vel eo palam est, quòd hęc apud Genesim testimonium boni accipit: Et vidit deus quia bonũ: illa autem apud Hermogenẽ in originem & causam malorũ deputatur. Postremo si ideo hæc terra, quia & illa, cur non & materia hæc quoque quia & illa? Imò iam & cœlũ & omnia, si ex materia constant, & terrę & materiæ vocari debuerunt. Satis ista de terræ nomine, in quo materiã intelligi voluit, quod nomen vnius elementi omnes sciunt, natura primum, deinde scriptura docente, nisi & Sileno illi apud Midam regem adseueranti de alio orbe, credendũ est autore Theopompo. Sed & deos multos idem refert. Nobis autẽ vnus deus & vna est terra, quam in principio deus fecit. Cuius ordinem incipiẽs scriptura decurrere, primo factam eam edicit, dehinc qualitatem ipsius edisserit. sicut & cœlum primo factum professa, in principio fecit deus cœlum, dehinc dispositionẽ eius superinducit: Et separauit inter aquam quæ erat infra firmamẽtum, & quę super firmamentũ: & vocauit Deus firmamẽtum cœlum, ipsum quod in primordio fecerat. Proinde & de homine: Et fecit Deus hominẽ, ad imaginem dei fecit illum. Dehinc qualiter fecerit reddit: Et finxit deus hominem de limo terræ, & afflauit in faciem eius flatum vitæ, & factus est homo in animam viuam. Et vtique sic decet narrationem inire, primo præfari, postea prosequi, nominare, deinde describere. Alioquin vanum, si eius rei cuius nullam præmiserat mentionem, id est materiæ, ne ipsum quidem nomen, subito formam & habitũ promulgauit. Ante enarrat qualis esset, antequã an esset. Ostendit figuram deformati, nomen abscondit. At quanto credibilius secundũ nos eius rei dispositionẽ scriptura subiunxit, cuius institutionẽ simúlque nominationẽ præmisit. Quàm denique integer sensus est, In principio deus fecit cœlum & terrã, terra autem erat inuisibilis & rudis, quam Deus scilicet fecit, de qua scriptura cum maxime edixerat. Nã & autẽ ipsum velut fibula coniunctiuæ particulæ ad connexum narrationi appositum est, terra autem. Hoc enim verbo reuertitur ad eam, de qua supra dixerat, & alligat sensum. Adeo aufer hinc Autem, & soluta cõpago est, vt tunc possit de alia terra dictũ videri, Terra erat inuisibilis & rudis.

& rudis. Sed tu supercilio capitis & nutu digiti accõmodato altius tollens, & quasi retro iactãs, Erat, inquis, quasi semper fuerit scilicet innata & infecta, & idcirco materia credenda. At ego sine vllo lenocinio pronunciationis simpliciter respondebo, de omni re posse dici erat, etiã de ea quæ facta, quæ nata sit, quæ aliquando non fuerit, & quæ materia nõ sit. Omne enim quod habet esse, vnde habet siue per initiũ, siue sine initio, hoc ipso quod est, etiã erat dicetur. Cui cõpetit prima verbi positio in definitionem, eiusdẽ etiam declinatio verbi decurret in relationem. Est definitionis caput, erat relationi facit Hæ sunt argutiæ & subtilitates hæreticorũ simplicitatẽ communiũ verborũ torquentes in quæstionẽ. Magna scilicet quæstio est, Si erat terra quæ facta est. Sanè discutiendum, an ei cõpetat inuisibilẽ & rudem fuisse quæ facta est, an ei ex qua facta est, vt eiusdẽ sit erat, cuius & quod erat. Atquin non tantũ probabimus istum habitũ huic terræ cõpetisse, sed & illi alij non cõpetisse. Nam si nuda materia deo subiacebat, nullo scilicet elemento obstruẽte: siquidem nondũ quicquam erat præter ipsam & deum: vtique inuisibilis esse non poterat, quia & si tenebras volet in substantia fuisse materiæ (cuius articulo respondere debebimus suo ordine) etiã homini tenebræ visibiles sunt: hoc enim ipsum quod sunt tenebræ videntur, nedũ deo. Et vtique si inuisibilis esset, nullo modo cognosceretur qualitas eius. Vnde ergo cõpertus est Hermogenes informẽ & confusam & inquietatẽ illam fuisse, quæ vt inuisibilis latebat: aut si hoc à deo reuelatũ est, probare debet. Sic & an rudis dici potuerit, expostulo. Certe enim rude illud est quod imperfectum est? Certe imperfectum non potest esse, nisi quod factum est? Quod enim minus factum est, imperfectum est. Certe, inquis. Ergo materia quæ facta non erat, in totum imperfecta esse non potuit. Quæ imperfecta non fuit, etiam rudis non fuit. Initium non habens, quia facta non fuit, caruit & rudimento. Initij enim accidens est, rudimentum. Terra vero quæ facta est, meruit & rudis dici. Statim enim vt facta est, habuit imperfectæ locum, ante perfectionem. Siquidem omnia opera sua Deus ordine consummauit, incultis primo

14 *Cõpertus est pro comperit.*

Depalans. elementis depalans quodammodo mundum, dehinc exornatis velut dedicans. 15 Nam & lumen non ſtatim ſplendore ſolis impleuit, & tenebras non ſtatim ſolatio lunæ temperauit, & cœlum non ſtatim ſideribus ſtellíſque ſignauit, & maria non ſtatim beluis frequentauit, & ipſam terram non ſtatim varia fœcunditate dotauit. Sed primo eſſe ei contulit: dehinc non inuacuum eſſe ſuppleuit. Sic enim & Eſaias, Nō inuacuum, ait, fecit illam, ſed inhabitari. Poſtea ergo quàm facta eſt, futura etiam perfecta, interim erat inuiſibilis & rudis. Rudis quidem, hoc quoque ipſo quod inuiſibilis, vt nec viſui perfecta, ſimul & vt de reliquo nondum inſtructa. Inuiſibilis verò, vt adhuc aquis tanquam munimento genitalis humoris obducta. Qua forma, etiam adfinis eius caro noſtra producitur. Nam & Dauid ita canit: Domini eſt terra & plenitudo eius, orbis terræ, & omnes qui habitant in illa. Ipſe ſuper maria fundauit eam, & ſuper flumina præparauit eam. Segregatis enim aquis in cauatiorem ſinum, emicantior facta eſt arida, quæ antehac aquis tegebatur. Exinde itaque & viſibilis efficitur, dicente Deo: Congregetur aqua in cōgregatione vna, & videatur arida. Videatur, inquit, non fiat. Iam enim facta erat, ſed inuiſibilis vſque tunc videri ſuſtinebat. Arida autē, quod erat futura ex diuortio humoris, tamē terra. Et vocauit Deus aridam terram, non materiam. Sic & perfectionem poſtea conſecuta, deſinit rudis haberi cùm pronunciat Deus: Fructificet terra herbam fœni ſeminantem ſemen ſecundum genus & ſecundum ſimilitudinem, & lignum fructuoſum faciens fructum, cuius ſemē in ipſo in ſimilitudinem. Item, Producat terra animam viuam ſecundum genus, & quadrupedia, & repentia, & beſtias terræ ſecundum genus. Impleuit igitur ordinē ſuum ſcriptura diuina. Quam enim prædixerat inuiſibilem & rudem, ei & viſionem reddidit & perfectionem. Non alia autem materia erat inuiſibilis & rudis. Ergo materia erit poſtea viſibilis & perfecta. Volo itaque videre materiam, viſibilis enim facta eſt. Volo & perfectam eam recognoſcere, vt ex illa etiā fœni herbam, & ex illa decerpam lignum fructuoſum, & ex illa animalia vſui meo famulentur. Sed materia quidem

Solatium lunæ.

nuſ-

nusquam: terra verò hic, id est coram. Hanc video, hac perfruor, ex quo inuisibilis & rudis esse desiit, de qua manifestissimè Esaias: Hæc dicit dominus qui fecit cœlum. Iste deus qui demonstrauit terram & facit illam. Certè eandem demõstrauit, quam & fecit. Quomodo demonstrauit? Vtique dicendo, Videatur arida. Quare videri iubet, nisi quia retro non videbatur? vt sic quoque eam non in vacuum fecisset faciendo visibilem, & ita habilem. Et sic per omnia probatur nobis, hãc quam incolimus eandem & factam esse à deo & ostensam, nec aliam fuisse rudem & inuisibilem quàm quæ & facta & ostensa est. atque ita, Terra autem erat inuisibilis & rudis, ad eam pertinet quam deus cum cœlo separauit. Sic & sequentia coniecturam Hermogenis instruere videbuntur, Et tenebræ super abyssum, & spiritus dei super aquas ferebatur, quasi & hæ confusæ substantiæ, massalis illius molis argumenta portendant. Atquin singillatim definiens tenebras, abyssum, spiritus dei, aquas, nihil confusum, nec in confusione incertũ æstimari facit tam diuisa relatio certorum & distinctorum elementorum. Hoc quidem amplius, cũ situs proprios eis adscribit, tenebras super abyssum, spiritus super aquas, negauit confusionem substantiarum, quarum demonstrando dispositionem, demonstrauit etiam distinctionẽ. Vanissimum denique vt materia quæ informis inducitur, de tot formarum vocabulis informis adseueretur, non ædito quid sit illud corpus confusionis quod vnicum vtique credendum est, si informe est: vniforme etenim quod informe est. Informe autem quod ex varietate confusum est, vnam habeat necesse est speciem: quod non habet speciem, dum ex multis vnam habet speciem. Cæterum aut habebat in se species istas materia de quarum vocabulis intelligendas esse tenebras dico, & abyssum, & spiritum, & aquas, aut nõ habebat. Si enim habebat, quomodo inducitur non habens formas? Si non habebat, agnoscitur. Sed & illud vtique captabitur de cœlo solo & de terra ista scripturam significasse, quod eam in principio deus fecerit: de speciebus autem supradictis nihil tale: & ideo eas quæ factæ non significentur, ad infectam materiam pertinere. Respon-

16 debimus huic quoque scrupulo. Scriptura diuina satis differeret, si summas ipsas rerum à deo factas commendasset cœlum & terram, habentes vtique suggestus suos proprios qui in ipsis summis intelligi possent. Suggestus autem cœli & terræ primò tunc fuerint tenebræ,& abyssus,& spiritus,& aquæ. Nam terræ quidem suberat abyssus & tenebræ. Si enim abyssus infra terram, tenebræ autem super abyssum, sine dubio & tenebræ & abyssus infra terram. Cœlo verò spiritus & aquæ subiacebāt. nam si aquæ super terram, quæ eam texerant, spiritus autem super aquas, pariter & spiritus & aquæ super terram. Quę verò super terram, ea vtique infra cœlum. Et sicut terra abysso & tenebris, ita & cœlum spiritui & aquis incubabat,& complectebantur. Et ita nouum non est vt id solum quod continet nominetur, quâ summale: in isto autem intelligatur & quod continetur, quâ portionale. Ecce si dicam ciuitas extruxit theatrum, & circum, Scena autem erat talis & talis, & statuæ super euripum, & obeliscus super omnia ferebatur: quia non & has species edixerim factas à ciuitate, non erūt ab ea cum circo & theatro? an ideo non adieci factas has quoque species, quâ inerant eis quæ facta prædixeram, & inesse quibus inerant intelligi poterāt. Sed vacet hoc exemplum vt humanum: aliud de autoritate scripturę ipsius arripiam. Fecit, inquit, deus hominem de terra,& adflauit in faciem eius flatum vitæ,& factus est homo in animam viuam. Faciem quidem eius hic nominat, sed nec ipsam factam à deo dixit. Cutem verò & ossa,& carnem, & oculos, & sudorem, & sanguinem postea loquitur, quæ nec tunc facta à deo significauit. Quid respondebit Hermogenes? Nunquid & membra hominis ad materiam pertinebunt, quia nō nominatim facta referuntur? An & hæc in hominis

17 factitatione censentur? Proinde membra erant cœli & terræ abyssus & tenebræ, spiritus & aquæ. In corporibus enim membra sunt facta, in corporibus & membra sunt nominata. Nullum elemētum non membrum est eius elementi quo continetur, Omnia autem elementa cœlo aut terra continentur. Hæc responderim pro scriptura præsenti, quatenus hic solorum corporum factitationē com-

mendare videtur cœli & terræ. Sciit esse qui vltro in corporibus & membra cognoscerent, & ideo compēdio vsa est. Prouidit tamen & hebetes & insidiosos, qui dissimulato tacito intellectu, ipsis quoque membris verbum factitationis significatorium exigerent. Itaque & propter istos singulas species factas docet aliis in locis. habes sophiam, Prior autem abysso genita sum, dicentem: vt credas abyssum quoque genitam, id est factam, quia & filios facimus, licet generemus. Nihil interest facta an nata sit abyssus, dum initium detur illi, quod non daretur si materiæ subiecta esset. De tenebris verò ipse dominus per Esaiam, Ego, qui struxi lucem & feci tenebras. De spiritu æquè Amos, Qui solidat tonitruum, & condit spiritum, & adnunciat in homines Christum suum: eum spiritum conditum ostendens, qui in terras conditas deputabatur, qui super aquas ferebatur, librator & adflator & animator vniuersitatis: non, vt quidam putant, ipsum deum significari spiritum, quia deus spiritus. Neque enim aquæ dominum sustinere sufficerent, sed eum spiritum dicit, de quo etiam venti constiterunt: vt ait per Esaiam, quia spiritus à me exiuit, & flatum omnē ego feci. Item de aquis eadē Sophia. Et cùm firmos ponebat fontes qui sub cœlo, ego eram modulans cum ipso. Cùm ergo & eas species probamus à deo factas, & si in Genesi tantummodo nominantur sine factitationis mentione, respondebitur fortasse ex diuerso, Planè factas eas, sed ex materia. vt stilus quidem Moysi, & tenebræ super abyssum, & spiritus dei super aquas ferebatur, materiam sonet: cæteræ verò scripturæ, quæ ex materia factæ sunt species in disperso demonstrent. Ergo sicut terra de terra, ita & abyssus ex abysso, & tenebræ ex tenebris, & spiritus & aquæ ex spiritu & aquis constiterunt. Et sicut suprà diximus, non potuit informis fuisse materia, si species habebat vt & aliæ ex ea sint confectæ, nisi quod non aliæ, sed ipsæ ex semetipsis. Siquidem non capit diuersas fuisse quæ iisdem nominibus æduntur? quod iam operatio diuina ociosa videri possit, si quæ erant fecit: cùm generosiora essent, quæ non erant facta, quàm si fierent. Igitur vt concludam, aut materiam tunc significauit Moyses, cùm scribit, & tene-

bræ super abyssum, & spiritus dei super aquas ferebatur, Aut cùm hæ species alibi postea demonstrantur factæ à deo, debuerunt ęquè demõstrari ex materia, quam Moyses pręmiserat, factę: Aut si species istas & non materiam significauit Moyses, vbi materia demonstrata sit quæro. Sed dum illam Hermogenes inter colores suos inuenit (inter scripturas enim dei inuenire nõ potuerat) satis est quod omnia & facta à deo constat, & ex materia facta non constat. quæ etiam si fuisset, ipsam quoque à deo factam credidissemus: quia nihil innatum præter deum præscribentes, obtineremus. In hunc vsque articulum locus est retractatui, donec ad scripturas prouocata deficiat exhibitio materiæ. Expedita summa est: nihil inuenio factum, nihil ex nihilo, quia quod factũ inuenio, non fuisse cognosco. Etiam si quid ex aliquo factũ est, ex facto habet censum, vt ex terra herba, & fructus, & pecudes, & figuratio hominis ipsius: vt ex aquis natatiles & volatiles animæ. Huiusmodi origines rerum ex his prolatarũ, potero materias appellare: sed factas à deo & ipsas. Cæterũ omne ex nihilo constitisse, illa postremo diuina dispositio suadebit, quæ omnia in nihilum redactura est. Siquidem & cœlum conuoluetur vt liber, imò nusquam fiet cum ipsa terra, cum qua primordio factum est. Cœlum & terra præteribunt, inquit, Cœlum primum & terra prima abierunt, & locus non est inuentus illis: quia scilicet quod & finit, locũ amittit. Sic & Dauid, opera manuum tuarum cœli & ipsi peribunt. Nam & si mutabit illos velut opertorium, & mutabuntur, sed & mutari perire est
18 pristino statui, quem dum mutantur amittunt. Et stellæ
quidem de cœlo ruent, sicut fici arbor cum valido commota vento acerba sua amittit. Montes verò tanquam cera liquescent, à conspectu domini cùm surrexerit, scilicet confringere terram. Sed & paludes, inquit, arefaciam & quærent aquam, nec inuenient, etiam mare Oceanus. Quæ omnia & si aliter putauerit spiritaliter interpretanda, non tamen poterit auferre veritatem ita futurorum, quomodo scripta sunt. Si quæ enim figuræ sunt, ex rebus consistentibus fiant necesse est, non ex vacantibus: quia nihil potest ad similitudinẽ de suo præstare, nisi sit ipsum quod

τὺς ὀλύνθους αὐτῆς.

Apoca. 6. d.

quod tali similitudine præstet. reuertor igitur ad causam definientem omnia ex nihilo ædita, in nihilum peruentura. Ex æterno enim, id est ex materia, nihil deus interibile fecisset, nec ex maioribus minora cōdidisset, cui magis congruat ex minoribus maiora producere, id est ex interibili æternum: quod & carni nostræ pollicetur, cuius virtutes & potestates suas, hunc iam arrabonem, voluit in nóbis collocasse, vt credamus etiam illum vniuersitatem ex nihilo velut emortuam, quæ scilicet non erat, in hoc vt esset, suscitasse. De cætero vero statu materiæ, & si non est retractandum, prius enim erat vt eam esse cōstaret, tamen ac si constiterit, persequēdus est ordo: quo magis eam non esse constet, cuius nec reliquus status consistat, simul vt contrarietates suas agnoscat Hermogenes. Prima, inquit, facie videtur nobis incorporalis esse materia: exquisita autem ratione recta, inuenitur neque corporalis, neque incorporalis. Quæ est ista ratio recta, quæ nihil recti renunciat, id est nihil certi? Nisi fallor enim, omnis res aut corporalis aut incorporalis sit necesse est. Vt cōcedam interim esse aliquid incorporale de substantiis duntaxat, cum ipsa substantia corpus sit rei cuiusque, certè post corporale & incorporale nihil tertiū. Age nūc sit & tertium, quod illa recta ratio Hermogeniana comperit, quæ neque corporalem neque incorporalem materiam facit: vbi est, quale est, quid vocatur, quid describitur, quid intelligitur? Tantùm hoc ratio renunciauit, nec corporalem materiam nec incorporalem? Sed ecce contrarium subiicit, aut alia fortasse ratio ei occurrit, ex parte corporalem renuncians materiam, & ex parte incorporalem. Iam ergo ne neutrum vtrūque materia censenda est. Erit enim corporalis & incorporalis aduersus renūciationem rectæ rationis illius planè rationem non reddentis sententiæ suæ, sicut nec alia reddit. corporale enim materiæ, vult esse, de quo corpora ædantur: incorporale verò, inconditum motum eius. Si enim, ait, corpus tantummodo esset, nihil ei incorporale appareret, id est motus. Si verò in totum incorporalis fuisset, nullum corpus ex ea fieret. Quanto hæc rectior ratio, nisi quod si tam rectas lineas ducis Hermogenes quàm ratio ista,

Re*c* *He* *nia*

pictor te bardior non eſt. Quis enim tibi concedit motum, in ſecundam partem ſubſtantiæ deputare: cum ſubſtantiua res non ſit, quia nec corporalis, ſed accidens ſi fortè ſubſtantiæ & corpori, vt actus, & pulſus, vt lapſus, vt caſus, ita & motus. Nam ſiue à ſemetipſo quid mouetur, actus eius eſt motus, certè pars ſubſtantiæ non eſt, ſicut tu motum ſubſtantiam facis materiæ incorporalem. Omnia denique mouentur aut à ſemetipſis vt animalia, aut ab aliis vt inanimalia, tamen nec hominem, nec lapidem, & corporalem & incorporalem dicemus, quia & corpus habeat & motum, ſed vnam omnibus formam ſolius corporalitatis, quæ ſubſtantiæ res eſt: ſi qua incorporalia eis adſunt, aut actus, aut paſſiones, aut officia, aut libidines eorum, non pottiones deputamus. Quo ergo facit, portionem materiæ in motum diſponere qui non ad ſubſtantiam pertinet, ſed ad ſubſtãtiæ habitum? Quid enim ſi immobilem placuiſſet tibi inducere materiam, nunquid immobilitas ſecunda pars formæ videretur? Sic itaque nec motus. Sed de motu & alibi licebit. Nũc enim video te ad illam rurſus rationem reuerti, quæ tibi nihil certi renunciare conſueuit. Nam ſi vt nec corporalem nec incorporalem infert materiam, ita nec bonam nec malam adlegaſſet, proinde ſuperargumentaſſet, Si enim, inquis, eſſet bona quæ ſemper hoc fuerat, non deſideraret compoſitionem dei: ſi eſſet natura mala, non accepiſſet tranſlationem in melius: nec quicquam compoſitionis ſuæ adplicuiſſet illi deus tali natura: Inuacuum enim laboraſſet. Verba hæc tua ſunt: quorum te & alibi meminiſſe oportuerat, ne quid his contrarium inferres. Sed quoniam de mali & boni ambiguitate ſuper materiam in præteritis aliquid retractauimus, nunc ad præſentem, & ſolam propoſitionem & argumentationem tuam reſpondebo. Nec dicam, & hic te certum aliquid debuiſſe pronunciaſſe: aut bona, aut mala, aut tertium aliquid: ſed
20 nec hic quod tibi libuit pronunciaſſe, cuſtodiſſe. Reſcindis enim quod pronunciaſti nec bonam nec malam: quia cùm dicis, Si eſſet bona, non deſideraret componi à deo, malam portendis: & cùm adponis, Si eſſet mala natura, non admitteret in melius trãſlationem, bonam ſuboſtendis:

dis: Atque ita & boni & mali adfinem constituisti, quam nec bonam nec malam pronunciasti. Vt autem & argumentationem, qua putasti te propositionem tuam confirmaturum, retundam, oppono etiam illud, Si bona fuisset materia semper, quare non desiderasset in melius reformari? Quod bonum non desiderat, aut non optat, aut non capit profectũ, vt fiat de bono melius. Æquè si mala natura fuisset, quare non potuerit à Deo conuerti, vt à potentiore, vt ab eo qui lapidum quoque naturam conuertere valeat in filios Abrahæ? Nempè ergo non tantùm comparas Dominum Materiæ, sed & subiicis, à quo natura materiæ deuinci & edomari in melius non potuisset. Sed & quam hic non vis natura malam, alibi te confessum negabis. De situ materiæ id tracto, quod & de modo, vt peruersitatem tuam traducat. Subiacentem facis deo materiam, & vtique locum illi qui sit infra deum. In loco ergo materia. Si in loco, ergo intra locum: si intra locum, ergo determinatur à loco, intra quem est: si determinatur, habet lineam extremam, quam quantum propriè pictor agnoscis finem esse omni rei cuius linea extrema est. Non ergo erit infinita materia, quæ dum in loco est à loco determinatur, & dum determinatur ab illo, extrema eum linea patitur. At tu infinitam facis dicens, Infinita est autem eo quod semper est. Et si qui discipulorum tuorum voluerit argumentari, quasi infinitam æuo non modo corporis intelligi velis: atquin corporaliter infinitam, corporaliter immensam, & incircunscriptam, sequentia ostendunt, Vnde, inquis, nec tota fabricatur, sed partes eius. Adeò corpore infinita, non tempore est. Et obduceris, corpore eam infinitam faciens, cùm locum ei adscribens, intra locum & extremam loci lineam includis. Sed tamen cur non totam eam formauerit deus, non scio, nisi quâ aut inualidus, aut inuidus. Itaque dimidium eius quæ non tota formata sit quæro, vt qualis tota fuerit agnoscam. Debuerat enim Deus vt exemplariũ antiquitatis ad gloriam operis palàm fecisse. Sit nũc definitiua, sicut rectius tibi videtur, per demutationes suas & translationes: sit & comprehensibilis, vt quæ fabricatur, inquis, à deo: quia & conuertibilis & de-

Modum vocat molem.

Exemplariũ, exemplar.

mutabilis & dispartibilis. Demutationes enim eius, inquis, dispartibilem eam ostendunt. Et hic à lineis tuis excidisti, quibus circa personã dei vsus es, præscribens deum illam non ex semetipso fecisse, quia in partes venire non posset qui sit æternus & manens in æuum, ac per hoc immutabilis & indiuisibilis. Si & materia eadem æternitate censetur, neque initium habẽs neque finem, eadem ratione non poterit pati dispertitionem & demutationem, qua nec deus. In æternitatis consortio posita, participet cum illo necesse est & vires, & leges, & conditiones æternitatis. Atque cùm dicis, Partes autem eius omnia simul ex omnibus habent, vt ex partibus totum dinoscatur: vtique eas partes intelligi vis, quæ ex illa prolatæ sunt, quæ hodie vidẽtur à nobis. Quomodo ergo omnia ex omnibus habent, vtique ex pristinis, quando quę hodie viden-

21 tur aliter habeant, quàm pristina fuerunt? Dicis in melius reformatam materiam, vtique deterioribus: & vis meliora deteriorum exemplarium ferre. Cõfusa res erat, nunc verò composita est. Et vis ex cõpositis incomposita præberi. Nulla res speculum est alterius, id est non coæqualis. Nemo se apud tonsorẽ pro homine mulum inspexit, nisi si qui putat in hac extructione mundi disposita iam & compta, informem & incultam materiam respõdere. Quid hodie informe in mundo, quid retro speciatum in materia, vt speculum sit mũdus materiæ? Cum ornamenti nomine sit penes Græcos mundus, quomodo inornatæ materiæ imaginem refert, vt dicas totum eius ex partibus cognosci? Certè ex illo toto erit etiam hoc quod non venit in deformationem. Et suprà ædidisti, non totam eam fabricatum. Igitur vel hoc rude & confusum & incõpositum non potest in expolitis & distinctis & compositis recognosci, quę nec partes materiæ appellari conuenit, cùm à forma eius ex mutatione diuisa recesserunt. Reuertor ad motum, vt vbique te lubricum ostendam. Inconditus, & confusus, & turbulentus fuit materiæ motus. Sic enim & ollæ vndique ebullientis similitudinem opponis. Et quomodo alibi alius à te adfirmatur? Cùm enim vis materiam nec bonam nec malam inducere: Igitur, inquis, subiacens materia æqualis momenti habens motum,

A lineis excidisti.

κόσμος.

motum, neque ad bonum, neque ad malum plurimum vergit. Si æqualis momenti iam non turbulentus, nec cacabatius, sed compositus, & temperatus, scilicet qui inter bonum & malum suo arbitrio agitatus, in neutram tamen partem pronus & præceps, mediæ (quod aiunt) aginæ æquilibrato impetu ferebatur. Hęc inquies non est, hęc turbulentia & passiuitas non est, sed moderatio, & modestia & iustitia motationis neutram in partem inclinantis. Planè si huc & illuc aut in alterum magis proclinaret, tunc inconcinnitatis, & inęqualitatis, & turbulentiæ denotari mereretur. Porrò si neque ad bonum, neque ad malum pronior erat motus, vtique inter bonum & malum agebatur: vt ex hoc quoque materiam determinabilem appareat, cuius motus nec malo nec bono pronus, eo quod in neutrum vergebat, intra vtrumque ab vtroque pendebat, & hoc nomine ab vtroque determinabatur. Sed & bonum & malum in loco facis, cùm dicis motum materiæ in neutrum eorum fuisse propensum. Materia enim quę in loco erat, neque huc neque illuc deuergẽs, in loca non deuergebat in quibus erat bonum & malum. Dans autem locum bono & malo, corporalia ea facis, faciendo localia, quia quę locum habent, prius est vt corporalia sint. Denique incorporalia proprium locum non haberent, nisi in corpore, cùm corpori accedunt. Ad bonum autem & malum non deuergente materia, vt aut corporalia aut localia non deuergebat. Bonum ergo & malum erras si substantias esse vis. Substantias enim facis quibus loca adsignas. Loca autem adsignas, cùm materię motum ab vtraque regione suspendis. Dispersisti omnia, ne de proximo quàm contraria sibi sint relucerent. At ego colligam singula & conferam. Inconditum adseueras motum materię, eámque adiicis sectari informitatem: dehinc alibi, desiderare componi à deo. Desiderat formationem quę sectatur informitatem, aut sectatur informitatem quæ desiderat formationem? Non vis videri deum ęquari materię: & subiicis, habere illam cum deo cõmunionem. Impossibile enim, inquis, non habentem illam commune aliquid cum deo, ornari eam ab ipso. atquin si commune aliquid habebat cum

Lege Annotatione

Deo,non deſiderabat exornari ab ipſo, pars ſcilicet dei per communionem. Aut & deus poterat ornari à materia,habendo cum illa aliquid & ipſe commune,& iam in hoc neceſſitati ſubiicis deum , ſi fuit aliquid in materia propter quod eam formaret. Commune autem inter illos facis,quod à ſemetipſis mouentur, & ſemper mouentur, Quid minus materię quàm deo adſcribis? Totum conſortium diuinitatis hoc erit,libertas & ęternitas motus . Sed deus compoſitè, materia inconditè mouentur. Tamen diuinum proinde, motu proinde libero & ęterno. Atquin plus materiæ das, cui licuit ſic moueri quomodo deo non licuit. De motu & illud notauerim. Nam ſecundum ollę ſimilitudinem , ſic erat , inquis , materię motus,antequam diſponeretur, concretus,inquietus, inadprehenſibilis prę nimietate certaminis . Dehinc ſubiicis:Stetit autem in dei compoſitionem, & inadprehenſibilem habuit inconditum motum , prę tarditate inconditi motus. Suprà certamen motui adſcribis,hic tardita-

22 tem. Nam de natura materię quoties cadas, accipe. Suprà dicis:Si autem eſſet materia natura mala, non accepiſſet tranſlationem in melius: nec Deus aliquid compoſitionis accommodaſſet illi . Inuacuum enim laboraſſet. Finiſti igitur duas ſententias, nec materiam natura malam, nec naturam eius à deo potuiſſe conuerti . Horum immemor, poſtea infers : At vbi accepit compoſitionem à Deo & ornata eſt, ceſſauit à natura . Si in bonum reformata eſt,vtique de malo reformata eſt. Et ſi per compoſitionem dei ceſſauit à natura mali, natura ceſſauit ergo, & mala fuit natura ante compoſitionem, & deſinere potuit à natura poſt reformationem . Sed & qualiter operatum facias deum , ſequitur vt oſtendam . Planè à Philoſophis recedis,ſed tamē & à prophetis. Stoici enim volunt Deum ſic per materiam decucurriſſe quomodo mel per fauos . At tu non inquis, pertranſiens illam facit mundum , ſed ſolummodo apparens & appropinquans ei,ſicut facit qui decor ſolummodo apparens,& Magnes lapis ſolummodo adpropinquans . Quid ſimile Deus fabricans mundum, & decor vulnerans animum , aut Magnes adtrahens ferrum? Nam etſi apparuit Deus ma-

Stoici.

tcriæ,

teriæ, ſed non vulnerauit illam quod decor animum: & ſi adpropinquauit, ſed non cohæſit illi, quod magnes ferro. Puta nunc exempla tua competere. Certè ſi apparẽdo & adpropinquando materiæ, fecit ex illa deus mundum, vtique ex quo apparuit fecit, & ex quo appropinquauit. Ergo quãdo non fecerat retro, nec apparuerat illi, nec appropinquauerat. Et cui credibile eſt, deum nõ apparuiſſe materiæ, vel quã conſubſtantiali ſuæ per æternitatem: ab ea longè fuiſſe, quem credimus vbique, & vbiq; apparere? cui etiã inanimalia & incorporalia laudes canũt apud Danielem. Quantus hic locus in quo deus à materia tãtum diſtabat, vt neque appareret, neque adpropinquaret ante mundi molitionem? credo peregrinatus eſt ad illam de longinquo, cum primum ei voluit apparere & appropinquare. At enim prophetæ & Apoſtoli non ita tradunt mundum à deo factum, apparente ſolummodo & adpropinquãte materiæ, quia nec materiam vllam nominauerunt: ſed primo ſophiam conditam, initiũ viarum in opera ipſius: dehinc & ſermonẽ prolatum per quem omnia facta ſunt, & ſine quo factum eſt nihil. Denique ſermone eius cœli confirmati ſunt, & ſpiritu ipſius vniuerſæ virtutes eorum. Hic eſt dei dextera, & manus ambæ per quas
operatus eſt, atque molitus eſt. Opera enim manuum 23
tuarum, inquit, cœli: per quas & menſus eſt cœlũ, & palmo terrã. Noli ita deo adulari, vt velis illum ſolo viſu & ſolo acceſſu tot ac tãtas ſubſtantias protuliſſe, & nõ propriis viribus inſtituiſſe. Sic enim & Hieremias cõmendat, deus faciens terrã in valentia ſua, parãs orbem in intelligentia ſua, & ſuo ſenſu extendit cœlos. Hę ſunt vires eius quibus enixus, totum hoc cõdidit. Maior eſt gloria eius, ſi laborauit. Denique ſeptima die requieuit ab operibus. Vtrũque ſuo more. Aut ſi adparens ſolũmodo & adpropinquans fecit hunc mundum, nũquid cum facere deſiit, ruſus adparere & adpropinquare ceſſauit? Atquin magis apparere cœpit & vbique conueniri deus, ex quo factus eſt mũdus. Vides ergo quemadmodum operatione Deus vniuerſa conſtituit, valentia facientis terram, intelligentia parantis orbem, & ſenſu extendentis cœlum: non adparentis ſolummodo nec adpropinquantis, ſed adhiben-

tis tantos animi sui nisus, Sophiã, Valentiã, Sensum, Sermonem, Spiritum, Virtutem. Quæ illi non erant necessaria, vt adparendo tantummodo & adpropinquando profectus fuisset. Hæc autem sunt inuisibilia eius, quæ secundum Apostolum ab institutione mundi factis eius cõspiciuntur, nõ materiæ nescio quæ, sed sensualia ipsius. Quis enim cognouit sensum domini? De quo exclamat, ô profundum diuitiarum & Sophiæ, vt inuẽtibilia iudicia eius, & inuestigabiles viæ eius? Quid hęc magis sapiunt, quàm vt ex nihilo omnia facta sunt? quæ nec inueniri nec inuestigari nisi solo deo possent, alioqui inuestigabilia, si ex materia sunt inuestigata & inuenta. Igitur inquantum constitit materiam nullam fuisse, ex hoc etiam quod nec talem cõpetat fuisse qualis inducitur, intantum probatur omnia à deo ex nihilo facta, nisi quod Hermogenes eundem statum describendo materię quo est ipse, inconditũ, confusum, turbulentum, ancipitis & præcipitis & feruidi motus, documentũ artis suæ dum ostendit, ipse se pinxit.

ARGVMENTVM LIBRI SEQVENTIS [illegible].

Valentinus Platonicæ philosophiæ sectator, cum cuiusdam ecclesiæ episcopatum ambiret, & ipsius non fuisset habita ratio, quodã alio qui pro nomine Christi multa passus erat, ad id muneris ascito, offensus hac re, veteris cuiusdam opinionis præstigias aduersus orthodoxos docere cœpit, hoc videlicet pacto sui cõtemptũ vlturus. Id autẽ tanto facilius potuit, quanto Platoni magis solenne est, suã philosophiam quibusdam obũbrare figmẽtis, in cuius ille schola fuerat versatus. Itaque nænias excogitauit Platonicis numeris obscuriores, & Silenis Alcibiadeis re ipsa magis ridiculas, non in speciẽ tantum, quas suis sectatoribus velut mera diuinitatis mysteria proponebat. [illegible] semper nocuerit philosophia. Cupiebat hic præstigiator purißimæ [illegible] Christianæ Platonicas fabulas inuehere. Quam impietatẽ ineptiis ineptias addentes propagarũt postea Ptolemæus, Heracleon, Secundus, Marcus, & Theotimus, quos hic collegium Valentinianorũ appellat. Atque aduersus eos hoc agit volumine, peregrinis & coactis nominibus vanitatem suã tegen-

tegentes, qualia sunt Bythos, Sige, Nus, Acinetos, Achemoth, Iao, & similia multa, proferens quidē eorum deliria in apertum magis quàm redarguens, nam ipſamet ſe traducunt. veriſsimum enim eſt quod ſcribit, Quod tanto impendio abſcōditur, etiam ſolummodo demonſtrare, deſtruere eſt. De Valentino ſic ſcribit in libro De præſcriptionibus hæreticorū, Sed & cum genealogias (inquit) indeterminatas nominat Paulus, Valentinus agnoſcitur. Apud quem æon ille, neſcio qui noui & non vnius nominis generat è ſua Charite & ſilentium & veritatem: & hi æquè procreant duo: Sermonem, & vitam. Dehinc & iſti generāt hominem & eccleſiam, de qua prima hæc ideo decas æonū, exinde decem alij, & duodecim reliqui æones miris nominibus oriūtur in meram fabulam triginta æonum. Hæc ibi. Meminit rurſus eiuſdem in Catalogo hæreſeon aliquanto copioſius. Nec tacet Auguſtinus in libro de hæreſibus ad Quod vult deū. Diuus Hieronymus exponens illud Nahum prophetæ, Ex te enim exibit cogitans cōtra dominum maliciam, An non, inquit, videtur eſſe aduerſus deum malicia & præuaricatio, dicere quod Valentinus, quaſi abortiuum errantis ſapientiæ extremum æditum creatorē? Hæc illic. Idem alibi principes hæreticorum recenſens, Marcionem, Bardeſanen, Tacianum, primo loco ponit Valentinum. Quē ſecundo anno Antonini Pij, ſub pōtifice Higino Romam veniſſe Euſebius autor eſt in Chronicis, quo tempore Cerdon Marcionis magiſter etiā in vrbem venerit. Porrò Gnoſticorum quos à Valētinianis deſcēdiſſe vult, princeps fuit Baſilides. Ipſi ſibi hoc vocabulū indiderunt, ex ſciētiæ præſtātia, qua ſe præditos iactabāt. Cōducet ad huius opuſculi intelligentiam præcipuè duos priores libros Irenæi legiſſe. Nam ibi prolixè de Valentini dogmatibus diſputat, aliquāto clarius, ni fallor, vt vt Latinè balbutiat, vitio, ceu puto, verſionis de verbo ad verbū è Græco factæ, quam Tertullianus noſter, qui velut adfectator eſt obſcuritatis etiā in rebus apertis & notis. Sed id tēporis, hæreticorum iſtorū ſomnia vulgus etiā tenebat. Etenim proh dolor, Galliam quoque qua Rhodano amni imminet, hoc virus adflauerat. Irenæi meminit in hoc opere Tertullianus inter eos qui ante ſe cōtra Valentinianos ſcripſiſſent. & apparet, hanc narrationem illinc deſumptam, admixtis tātum iocis & morſibus quibus arguti iſti nugatores digniſsimi ſunt.

ANNOTATIONES IN LIbrum sequentem aduersus Valentinianos.

1 ET disciplina nō terretur.] *Disciplina iam olim vsurpari cœpit pro ordinatione & seueritate castigatrice. Vt quū apud Am. Marcellinū Vadomarius Germanorū rex ad Constātiū Aug. scribit de Iuliano, Cæsar tuus disciplinam nō habet. & quū diuus Cyprianus de habitu virginū commentariū auspicās, Disciplina, inquit, custos spei, retinaculū fidei, dux itineris salutaris, fomes ac nutrimentū bonæ indolis, magistra virtutis, facit in Christo manere semper. Dicit ergo hic Tertull. Valētinianos disciplina nō terreri, quo minus fabulis fidē habeant aut iam inuētis credēdo aut cōminiscendo nouas. Nam vt paulò pòst dicet, si aliquid noui adstruxerint, reuelationē statim appellāt præsumptionem. Et quia deerat disciplina, cuius nulla munia obseruabāt, vt infra leges, non mirū est si inter seipsos fuerint diuisi. Quēadmodum istis annis proximis sublata disciplina quid non vidimus ab audaculis quibusdā tentatū, quæ nō schismata inter eos nata, dū vnusquisq; somniū suum pro oraculo amplectitur? vix enim ipsi Valētiniani ita inter se fuere diuisi, vt hodie sunt Anabaptistæ, excors hominū genus & inquietū. Sunt autē Christianæ disciplinæ officia siue munia ceu Tertullianus appellat, Reuerētia sacrarum literarū, reuerētia sacerdotū, Gratiarū actio, Exomologesis, Pœnitētia, Eleemosynæ, Ieiunia, & hoc genus alia.* Nam & illa Eleusinia.] *Hæc sacra in honorem Eleusinæ Cereris Eumolpus primus instituit, prohibuítq; ne aduenā quenquā initiarēt. Vnde propter Herculē admitti petentē, cui sanè denegare non licebat, Eleusinij nouū mysteriorum genus instituēre, quæ parua vocant, quibus ille est initiatus putās vetera esse & legitima, quorū Eumolpus autor.* Atticæ superstitionis.] *Nā Eleusis vrbs est Atticæ.* Quod tacent, pudor est.] *Propter cultum obscœni virilis.* Idcirco & aditum prius cruciāt.] *Figura Græca, vt illud, Expleri mentē nequit.* Diutius initiant quàm consignant.] *Ad hæc enim sacra nullus admittebatur nisi initiatus, præcone sceleratos atq; prophanos publicè submouente. Vnde Virgilium illud mutuatū, Procul ô procul este prophani, Seruius Grāmaticus autor est.* Sequitur iam silentij officiū.] *Silentium initiandis indicebatur, cuius illi perpetuā fidem promittebāt. Eam tamen non præstitit Numerius philosophus, nec Alcibiades qui prophanus*

irrepserat, insimulatus postea Athenis, vt Iustini verbis vtar, mysteria Cereris initiorũ, sacra nullo magis quàm silentio solennia enunciauisse. Adtente custoditur.] *Sententia est.* Tot suspiria portarũ.] *Quanquam consentiũt exemplaria quæ vidimus omnia, tamen ausi sumus pro suspiria scribere siparia. Sũt autem siparia vela quibus vtebantur in scenis fabularum actores, autore Festo. De hac voce plura dicam infra, locum illum explicaturus, Alia autem trans siparium cothurnatio est. Cæterum sacerdotes Eleusinæ Cereris portas adyti multiplicibus velis obtegebant, eas ante quinquennium instituere soliti. De hac sipariorum oppansione hic loquitur.* Totũ signaculũ linguæ. *Silentij periphrasis.* Simulacrum membri virilis reuelatur.] *Quidam addunt etiam naturã muliebrem ostensam.* Et conuicium falsis simulacris excusat.] *Hoc est, adimit locum conuiciãdi falsis sim. Sic etiam in superioribus libris loquitur per verbũ excusat. vt quum dicit in De resurrectione carnis, Excusato censu, Ita, inquit, & deo licuit carnis aurum, de limi quibus putas sordibus excusato censu eliquasse.* Quos nunc destinamus hæreticos.] *Destinamus, hoc est velut ad ictũ propositos petimus.* Facili claritati.] [illegible]

Ex diuinæ copiæ occasione.] *Alludit ad trinitatem personarum in vna substantia quam Christiani adoramus. Alludit item ad angelos, cœlos, paradisum, creaturas diuinas. Atque hoc est quod mox dixit, Sanctis nominibus & titulis, & argumẽtis veræ religionis figmenta configurantes.* Quia de multis multa succedere est.] *Euenit enim vt de multis multa progrediantur atque nascantur. Imò de multis etiam multa mentiri datur. Id quod strenuè factitant Valentiniani.* Eleusiniana Valentiniana fecerunt lenocinia.] *Sensus est, Ineptiæ Valentinianorum turpes & obscœnæ dum æonum connubia fingunt & commixtiones, non sunt absimiles Eleusiniis sacris in quibus mentula colitur.* Et vtrobiq; silentium exigitur.] *Hoc est quod mox dixit, Vana atque turpissima figmenta. Et infra, Alios ebulliunt fœtus proinde coniugales, per copulam vtriusque naturæ. Item paulò ante de Bythio, Hoc, inquit, vice feminis in Sigæ suæ velut in genitalibus vuluæ locis collocat.* Bona fide] *Bona fide, hoc est serio, Citra simulationem, Citra vllum figmentum. Vt infra, Etiam bona fide dicturos. Item aduersus Hermogenem, Magna, inquit, bona fide, cæcitas hæreticorum.* Concreto vultu.]

Hoc vocabulo etiam aduersus Hermogenem disputans, vsus est. Altum est, aiunt.] *Autor est Irenæus non fuisse Valentinianis eum candorem vt portentosas nugas omnibus facile communicarent. Eos enim docebant, qui habebant quod numerarent. Sic enim scribit, Quæ etiam, inquit, conuenienter videntur mihi non omnes velle manifesto docere, sed solos illos qui etiam grandes mercedes pro talibus mysteriis præstare possunt. Non enim iam dicunt similia illis, de quibus dominus dixit, Gratis accepistis, gratis date: Sed separata & portentuosa & alta mysteria cum magno labore exquisita fallacibus.* Tuam simplicitatem sua cæde dispergunt.] *Vocabulum cædis & cædendi verbum in eundem sensum vsurpat. Vt cum in libro quem pro martyribus scripsit, Non clamoribus, inquit, spectaculorum, atrocitate, vel furore, vel impudicitia cæderis. Imitatus Tertullianum diuus Hieronymus in vita Hilarionis eremitæ, dixit, Cæde manus. Iratus itaque sibi, inquit, & pectus pugnis verberans, quasi cogitationes cæde manus posset excludere.* Meliori sumi vitio.] *Melius vitium vocat minus malum.* Si forte præstat.] *Si forte frequenter*
2 *ponit pro forte.* Testimonium Christi, sanguine litauerũt.] *Litare cum accusatiuo. Sic in De patiẽtia, Quem autem, inquit, honorem litabimus domino deo, si nobis arbitrium defensionis arrogauerimus?* Diuinæ pacis præco.] *Propter schema verborum quod est in præco & prædo, dixit illa. s. columba præco.* Amat figurã Spiritus sancti.] *Subaudi, Lucẽ. Nam lux, figura Spiritus sancti.* Orientem Christi figuram.] *Subaudi, amat. Orientis enim vocabulo Christus sæpe intelligitur in sacris literis, vt apud Zachariam, Ecce ego adducam seruum meum Orientem. Et paulò pòst apud eundem, Ecce vir, Oriens nomen eius. Oriens autem appellatur, qui s in diebus eius orta est iustitia. Et hinc habes, Christianos veteres ad Orientem versos precari solitos, quod etiamnum obseruamus.* Alioquin à turba eorum & aliam frequentiam suadere.] *Hoc est, à turba deorum gẽtilium, aliam turbam AEonum siue Sæculorum animalium hominibus persuadere, id quod faciunt Valentiniani.* De limine offendere est.] *Prouerbium est, De limine offendere, de his qui initio rei quam agendam susceperunt, peccant. Simile illi Cantherius in porta. In quibusdam exemplaribus, vt indicat manuscripti codicis annotatiuncula, legitur hic, de limine fidem offendere est.* In totam fabulam.] *Subaudi, delyrij quod Valentinus induxit.*

induxit. Lamiæ turres, & pectines Solis.] *Fabellæ pueriles apud Carthaginem tempore Tertulliani. Mox scripsimus, Tot genimina. Et paulò pòst, Et tamẽ simplices nos omnia scimus. Ex Gorziensi collatione. Nos, hoc est Orthodoxi.* Designatorem.] *Resignatorẽ intelligit manifestatoremque.* Tanto impendio.] *Hoc est tam impense, Tam impenso studio, tam impensa opera.* Ingenio poterat & eloquio.] *Poterat absolute cum ablatiuo.* Loci potitum.] *Potitus cum genitiuo.* Abrupit.] *Vsurpat abrupit absolute.* Ptolemæus.] *Et hunc Aur. Augustinus recenset inter sectatores Valentini. Irenæus dicit eum esse velut flosculum Valentinianæ scholæ.* Sed extra deum determinatas.] *Hic vides discrimen opinionum inter Ptolemæum discipulũ & Valẽtinum magistrum. Hoc loco vbi legebatur, in personale substantia, Nos scripsimus, Inpersonales substantias, sic exigente sententia.* Deduxit & Heracleon inde tramites quosdam, & Secundus, & Magus Marcus.] *De hæreticis istis sic scribit in Præscriptionibus, Post hunc (Valentinum videlicet) extiterunt, inquit, Ptolemæus & Secundus hæretici, qui cum Valentino per omnia consentiunt. In illo solo differunt. Nam quum Valentinus æonas tantum triginta finxisset, isti addiderunt alios complures. Quatuor enim primum, deinde alios octo adgregauerunt. Et quod dicit Valentinus Æonem tricesimum excessisse de Pleromate vt in defectionem, negant isti. Non enim ex illa triacontade fuisse hunc qui fuerit in defectionem, propter desiderium videndi Propatoris. Extitit præterea Heracleon alter hæreticus, qui cum Valentino paria sentit, sed nouitate quadam pronunciationis vult videri alia sentire. Introducit enim in primis illud fuisse quod pronunciat, & deinde ex illa monade duo, ac deinde reliquos Æonas, deinde introducit totum Valentinum. Non defuerunt post hos Marcus quidam & Colarbasus, nouam hæresim ex Græcorum alphabeto componentes. Hæc illic. Secundi meminit Irenæus libro primo, & Heracleonis Ptolemæique libro tertio. Marcum vero Valentini magistri sui emendatorem tradit magicæ imposturæ peritißimum fuisse, per quam quum viros multos tum fœminas non paucas seduxerit, ad se conuersos velut ad sciẽtißimum & perfectißimum, virtutẽmque maximam ab inuisibilibus Logis habentem. Ille vero totum hoc Anaxilai præstigiis & Magica vanitate conficiebat, verus*

Antichristi præcursor. Nos vnum & alterum hominis perditißimi præstigiarum ex eodem autore prodemus exemplũ. Mixto vino pro calice simulans se gratias agere sine εὐχαριστεῖν, quod hodie consecrare dicimus, post longam inuocationem, pur purcum & rubeum apparere faciebat, vt putarent simpliciores diuinitus in illius calicem destillasse sanguinem, & idcirco cuperent omnes ex eo poculo gustare, gratiæ cælestis sic futuri participes. Alterum imposturæ genus, Exhibebat mulieri calicem mixtum, ipsam gratias agere iubens. Mox capacius poculum proferens, in id transfundebat minorem illum calicem qui erat eucharistia factus, magno videntium miraculo quum maior non solum impleretur, sed etiam superflueret. Præterea dæmonem paredrum habebat, vulgus spiritum familiarem hodie vocat. Mulieres honesto loco natas & opulentas maximè, circumueniebat, reddens eas prophetidas, his verbis: Sume à me spõsum, & cape eum, & capere in eo Ecce gratia descendit in te, aperi os tuũ, & propheta. Multarum pudori etiam illusit. Certe quod constat, Diaconi cuiusdam in Asia vxorem formæ haud cottidianæ clanculũ abduxit. Quæ post multum temporis reuersa non mente modo verum etiam corpore se à Marco isto corruptã asseruit, reliquũmque vitæ in exomologesi perpetua consumpsit. Vnde quidam sanctus vir quem citat Irenæus huiusmodi verbis præstigiatorẽ istum redarguit, Idolorum fabricator Marce & portẽtorum inspector, Astrologiæ cognitor & Magicæ artis: per quæ confirmas erroris doctrinas, signa ostendens his qui à te seducuntur, Apostaticæ virtutis operationes, quæ tibi præstat tuus pater Satanas per Angelicam virtutem Azazel, habens te præcursorem contrariæ aduersus deum nequitiæ. Hic Marcus somnis Valentini numerorum mysteria accommodasse se gloriabatur. Ad hodiernum.] *Sic sæpe loqui solet Tertull. Vt aduersus Hermogenem, Denique, inquit, ad hodiernum homo in seculo.* Memoriam Valentini integra custodiat regular eius consulatur.] *Ausi sumus mutare locum, & scribere, Memoriam Valent. integra custodia regularum eius consolatur. Regularum meminit paulò post, Varietate enim, inquit, innouatur regularum facies.* Alioquin tantum se huic hæresi suadere permissum est, quantum lupæ fœminæ formã quotidie superare solenne est.] *Sensus est, Alioqui tantum licet huic Valentinianorum hæresi sese*

sese insinuare(hoc enim vult quod dicit, Suadere se) quantū meretrici solitum est cottidie formam fucare. Nam Valentiniani nō aliter figmentis quæ indies comminiscuntur, homines incautos inescant, quàm scorta publica solent illito cottidie sibi fuco amatores ad se trahere. Proinde vtut consentiant exemplaria manu descripta, pro superare malo legere supparare. Est autem Tertulliano Supparare, reficere & instaurare, à sub & paro compositum verbum. Hoc subinde vti solet. Vt aduersus Marcionem libro quarto, Hoc permittente, inquit, imò & præcipiente lege, quo si frater illiberis decesserit, vt à fratre ipsius & ex costa ipsius suppararetur semen illi. Et in hoc libro paulò pòst, Iteratur, inquit, odor incorruptibilitatis quo compos casus sui potiorū desiderio suppararetur. Vnde & supparaturam nomen vsurpat in De resurrectione carnis, Neque, inquit, generis supparatura grauis erat membris. Porrò lupas dici meretrices notissimum est. Diuus Hieronymus aduersus Iouinianum libro primo, Vereris, inquit, ne si virginitatem plures appetierint, cessent lupæ. Hæ veluti publicarum, vt ait Cyprianus, libidinum victimæ, cerussa ac aliis pigmentis se fucantes formam suam cottidie supparant ac instaurant. Quid iniquum spiritale illud semen.] *Nos contra consensum exemplarium manu descriptorum, pro Quid iniquum, scripsimus Quidni? quum. Hoc modo, Quidni? quum spiritale illud semē suū sic in vnoquoque recenseant.* Nec vnitatē, sed diuersitatē.] *Expone, Nec vnitatē sed diuersitatē appellant charisma. Sensus est, Valentinianis vnitas nō est charisma, sed diuersitas est charisma. Studio ergo inter se variāt.* Mihi autē erit limes.] *Intelligit limitē disputationis. Hoc est, mihi erit terminus disputationis cū archetypis, id est, primario dogmate principaliū magistrorum.* Adfectatis ducibus.] *Adfectatos vocat qui student vt sint à prioribus diuersi, nouantes indies doctrinam.* Passiuorum discipulorum.] *Passiuos discipulos appellat licentiosos, incompositos, inordinatos, dissolutos, qui libidine quadam animi nunc ad hoc, nunc ad illud rapiūtur. In fine De carne Christi, dixit, Cæteris passiuum, ignobilem. Cæteris passiuum, hoc est Cæteris communem, non eximium significare volens sed vulgarem. libro primo aduersus Marcionem, Passiuum nomē dei. quod videlicet non vni tantum adcommodetur, nam duos deos inducebat Marcion. Eodem libro Passiuum conuictum appellat, promiscuum & communem, vbi ciborum discrimen non obserua-*

tur. Hoc vocabulo D. quoque Hieronymus vtitur exponens illud Osee, Super capita montium sacrificabant: In lege enim, inquit, præceptum est, vt non sacrificetur domino, nisi in loco quem elegerit dominus deus, & iuxta altare lucus & arbores non plantentur, ne scilicet paßiua & voluptuosa religio, austeritatem vnius & veræ religionis euertat. vbi paßiuam religionem vocat effrenem & nimis liberam, licentiosám que. Nam sequitur, austeritatem religionis. In libro aduersus Hermogenem Paßiuitatem vsurpat, vt & in hoc opusculo infrà. Deducuntur istæ voces ab aduerbio paßim, sicut ipsum aduerbium à Græco πάντη. Nec vndique dicemur.] *Vndique pro vndecunque siue vndelibet. Solet ponere vnde pro vnde vnde.* Vt Iustinus Philosophus & martyr.] *Huius meminit Hieronymus.* Vt Miltiades ecclesiarum sophista.] *Hic scripsit aduersus Mōtanum, Priscillam, Maximillamque, Aduersus gentes, Aduersus Iudæos, & pro Christianis Apologeticum Commodo & Seuero Cæsaribus obtulit. Autor Hieronymus. Vocat autem Sophistam ecclesiarum, non probroso nomine, sed quod disputando de quibuslibet rebus & sacræ scripturæ locis multum posset. Nam hoc veteribus sophista fuit. Hieronymus in epistola ad Antonium de modestia, Contra Sophistas quoque seculi, inquit, & sapientes mundi Petrus & Iacobus piscator mittuntur.* [illegible] Vt Irenæus.] *Huius tantum extant aduersum hæreses libri quinque, recogniti superioribus annis* [illegible] *&* [illegible]. *Magna vero laus Irenæi, quod vocat eum omnium doctrinarum curiosißimū exploratorem. Adtende hic Theologi officium esse, omnia explorare, & quod bonum est tenere.* Vt Proculus nostræ virginis senectæ.] *An perpetuò Tertullianus ex consensu vxoris abstinuerit ab opere coniugali, quod hæc verba videtur innuere, nescio. Forte, noster &, versum est in nostræ, vt scripserit Tertullianus, Vt Proculus noster, & virginis senectæ, & Christianæ eloquentiæ dignitas. Nostrū vocat ob communem patriam.* Itaque plurimum Græco ponemus.] *Plurimum, aduerbiū est. Græco, hoc est in græco sermone. Paulò pòst reposuimus, eorum quæ cum alia sig.* Quanquam autē distulerim congestionē.] *Pro congestionem legendū congreßio-*

greßionem: nisi fuit consertionem subaudi manuũ. Libuit in contextu scribere, congreßionẽ, sed præmonito lectore. Dixit autem pauloante, Igitur hoc libello quo demõstrationem solum promittimus illius arcani, &c. Non erit delibatione transpunctoria expugnatio.] *Aduersus Marcionem scribens appellauit transfunctoria præcepta, quare hoc loco pro transpunctoria supposuimus trãsfunctoria. Transfunctorium est Tertulliano quod Iureconsulti defunctorium atque perfunctoriũ etiam vocãt, quoties aliquid facimus tantum, non autem accuratè facimus, nec bona fide aut ex animo. Sic aduersus Marcionem libro primo: Hoc erit, inquit, bonitas imaginaria, disciplina, phantasma: & ipsa transfunctoria præcepta, secura delicta. Paulò pòst pro ante pugnam, scribo haud pugnã.* Materiis ipsis satisfaciet.] *Nam ridiculæ sunt & risu dignæ.* Vanitati propriè festiuitas cedit.] *Hoc est festiuitas pertinet ad vanitatem irridendam. Debetur vanitati. Verbum Iureconsultorum.* Cœnacula.] *Cœnacula sunt superiora domus. Vitruuius architecturæ libro secũdo, Quũ enim, inquit, aucto mirum in modum Romano populo necesse fuisset in cœnaculis habitari (nam ante quum per vrbis laxitatem licebat, vnius tantũ contignationis erat ædificia) ad ædificiorum altitudines deuentum & ædium frequentiam.* Aliis atque aliis pergulis superstructis.] *Pergula domus partem exporrectam significat.* Meritorium factus est mundus.] *Meritorium accipit pro taberna meritoria. Solent autem huiusmodi publica diuersoria ad capiendam multitudinẽ variis structuris ampliari.* Insulam Feliculam credas.] *Sic scripsimus, quandò cõsentiant exemplaria manu scripta. Dicuntur autem per translationem, insulæ etiam domus magnæ, circumquaque via publica cinctæ: hæ ferè solent tabernas institorias per omne latus habere. Hoc genus aliquam suspicor fuisse Romæ celebrẽ, aut certè Carthagini. Feliculam apparet dictam à Felice insulæ domino: nisi mauis à copia rerum venalium.* Etiam Bythõ, quod in sublimibus habitanti minimè congruebat.] *βυθὸν dicunt Græci profundum. Qui autem à profundo conuenit nomen habere summum Valentinianorum deum habitantem non in profundo, sed in sublimibus & ad summas cœlestium cœnaculorum tegulas, vt iocans scribit Tertullianus? Bython Irenæus vocat, Tertullianus Bythion.* Et quidem non suasc.] *Sic lego, sicque distinxi. Qui ante omnia fuisse dicuntur, & quidem non sua. Sit itaque*

Bythios iste infinitis retrò æuis. Qualem iussit Epicurus.] *Epicurus enim hebetem deum facit. Cuius rei in superioribus libris sæpe facta mentio.* Et fortè accedunt.] *Ridiculum, quasi Valentiniani accesserint & mouerint Bythum de proferendo tandem initio rerum à semetipso. Et præcessit, Dant & Nominant. Alioqui legi poterat, Accidit moueri eum.* In Sigæ suç.] *Gignendi casus est Sigæ. Hoc est τῆς σιγῆς. Sic Irenæus, Prolationem hanc, inquit, præmitti volunt, & eam deposuisse quasi in vulua eius quæ cum eo erat Sige.* Et parit vtique silentio Sige.] *Iocus est quod dicit eam silentio peperisse. Puellæ enim vim passæ nolentes hanc suam fortunam omnibus innotescere, latenter nonnunquam pariunt. Et quis strepitus fuisset in altißima quiete versante Bytho cum sua Charitate siue Sige.* Cui veritas.] *Subaudi nomen est. Quanto congruentius Protogenes vocaretur. Iocatur in nomen τοῦ μονογενοῦς, Hoc est vnigeniti, qui tamen vnigenitus non sit, quum solus non prodierit, sed veluti cum sorore sua veritate. πρωτογενής, primogenitum significat.*
5 Et quale est vt inde obita non fuerit.] *Non obstante exemplarium veterum consensu, nos scripsimus mutata lectione, Et quale est vt in deo vita non fuerit?* Ex coniunctionibus masculorum & fœminarum.] *Reposuimus ex Gorziensi collatione, Ex coniugationibus mas. & fœminarum. Græci συζυγίας vocant.* Fraterna connubia Valentinianorum deorum.] *Iocus est. Nam huiusmodi connubia nullis legibus permittuntur.* Quod in patris gloriam fruticasset.] *Subaudi ipsa Tetras.* Huic numero gestientes.] *Nos nostrum secuti iudicium Huic vertimus in Hinc. Nam numerò aduerbiū est temporis, quo veteres autores sunt vsi, teste Festo Pompeio pro citò ac celeriter. A numerata pecunia sumpta translatio. Plautus in Amphitryone, Numero mihi in mentem fuit. Distingue ergo sic, Hinc numero gestientes & ipsi tale quid patri de suo offerre.* Bythios & Mixis.] *In exemplaribus manu descriptis post Mixis statim sequitur, Et Hedone, vt certum sit trium AEonum nomina per librarij incuriam omissa esse. Hunc defectum nescio vnde melius sit sarcire quàm ex Irenæo, apud quem ista decuria AEonum sic infertur:*

Bythus & Mixis	Ageratos & Henonis.
Autophyes & Hedone	Acinetos & Syncrasi.

Sic malo scribere quàm αὐτοφυὴ. nam semper mas cum fœmina copula-

copulatur. Item pro Agne & Hosiosyncrasis magis libuit scribere Acinetos & Syncrasis. Ergo in contextu reponenda hæc tria nomina: Ageratos, Henonus, Autophyes. Et Elatus & Sophia.] Castigauimus Telctus & Sophia. Sic enim vocat semper Irenæus. At post Tertullianus etiam Philetum, iocose ni fallor, τελειὸς perfectum significat. In Isclis Carthaginēsibus.] Opinor scribendum In scholis. Nam sequitur, Rhetor Latinus. Docuit itaque rhetoricam publicè. Et fit mox scholasticorū mentio. Ergo fictum argumentum fuit declamationum propter adulescentes quos instituebat. Addit autem Latinus. nam Græcum quoque Rhetorem non arbitror defuisse. siquidem in vtraque lingua iuuentus erudiebatur. Cum virum fortem perorarct.] Argumentum audis declamationis. Perorat cum accusatiuo, vt in superioribus sæpe. Diuus Hieronymus, pro Cornelio seditioso tribuno defensionem à Cicerone peroratam scribit in epistola ad Theophilum. Scholastici statim familiæ Phosphori φεῦ acclamant.] Gratulantium atque laudantium & ad tantam præceptoris sui eloquentiam obstupescentium scholasticorum hic vox φεῦ. Apud Græcos φεῦ non solum dolentis est, sed & admirantis. Familiæ Ptolemæi φεῦ.] Loquitur de Ptolemæo Valentini discipulo. Pro & Hæletum scripsimus, & Teletum. Ex Irenæo. Quem aliàs solet Philetum vocare. Et nulla alia de pædagogio nomina.] Repetēdum iuxta morem Tertulliani verbum superessent. Et nulla alia superessent de pædag. n. Alludit autem ad Pædagogia Cæsarum. Nam sub Castrensi sacri palatij legimus in libro cui titulus Notitia dignitatum militarium Orientis & Occidentis, fuisse pædagogia, Ministeriales dominicos, & Curas palatiorum. vnde Pædagogianorum mentio apud Am. Marcellinum. Per metaphoram itaque aulici pædagogij, AEonum pædagogium illud cœleste hic significat. Infra rursum, Christi, inquit, & Spiritus sancti pædagogatum. Innuens eos pædagogos AEonum fuisse. Quare nō & Sterceiæ & Syntrophi.] Quid Sterceiæ sibi velit, ingenuè fateor me nescire. Arbitror aliquid esse à Græco verbo στέργειν, quod amare significat, cum accusatiuo cōstructum. vnde φιλοστοργία. Aut ergo στέρξεις aut σύνεργοι. nam sequitur σύντροφοι, hoc est coalumni. Nos nihil definimus. Exceptio personarum.] Iureconsultorum sermo. In continentia suis ve coniugis Philetis societate.] Emendauimus ex collatione Gorziensi locum, Inconti-

nentia siue cõiugis Phileti satietate Mirum est in manuscriptis Tertulliani codicibus, pro Telecto plerunque legi Philetum. Sed amatorium huic nomen fortaßis mauult tribuere. Incontinentia, Septimi casus est, Hoc est per Incontinentiam. In illis aliis qui circa nõn] Hellenismum sapit hæc locutio. In hunc autem vel in Sophiam deriuarat.] Nos scripsimus pro vel, id est. Sub prætexto dilectionis.] Dicimus prætextus us, ui, & prætextum, ti in eadẽ significatione. Æmulatio superabat.] Superabat, id est, abundabat. Frustrarat.] Frustra habita fuerat. Frustra fuerat. Expectationem frustrata fuerat. Et quem Crucem.] Nos, Quem & Crucem. Id exposcente sensu. Et totam animationem Enthymesi c.p.q.i.a. exposuit.] Scripsimus, Et totam Enthymesin, id est, animationem. Nam ex supernis lineis in contextum per librarij incuriam recepta est glossula. Dixit enim ante, Nec Latinis quidem deerunt Græca, sed in lineis desuper notabuntur. Exposuit autem hic non est narrauit, vt putasse videtur is qui accusatiuum vertit in datiuum, sed abiecit ceu rem informem & sine specie. Sic Terentius: Erat hic Corinthia anus haud impura, ei dedi exponendam. Liuius libro primo Decadis primæ paulò pòst initium, Ita velut defuncti, inquit, regis imperio, in proxima alluuie, vbi nunc ficus Ruminalis est (Romularem vocatam ferunt) pueros exponunt. Vnde exposititi dicti. Rem istam Irenæus Græcolatinus his verbis explicat, Deposuisse pristinam, inquit, intentionem cum ea quæ acciderat Paßione, ex illa stuporis admiratione. Interpres Irenæi, Enthymesin vertit Intentionem: Tertullianus, Animationem. Vtique patrem.] Scribo, Vti quæ patrẽ non min. Vt & infrà, Voluntati maris enim vis, vtique effectum præstat cogitationi. Malim vti quæ effectum præstat cogitationi. Sed & vultures, fœminas tantum parere aiunt.] In vulturum enim genere mas non nascitur, sed fœminæ omnes. Austrum ventum aut Eurum ore hiante excipiunt, & sic vento vice seminis implentur. Autor Ælianus. Et metuere postremò ne finis quoque insisteret.] Sic Irenæus aut potius illius interpres, Post deinde timuisse ne hoc ipsum finem habeat. Vbi enim iam Tragœdiæ & Comœdiæ à quibus forma mutuaretur exponendi, quod circa pudorem erat natum. Iterum forma exponendi, hoc est abiiciendi videlicet fœtum. Cuius rei plenæ quum Comœdiæ tum Tragœdiæ. Cõuertit ad patrem.] Conuertit absolutè, vt vertit. Tota etiam propin-

propinquitas pro ea supplicat.] *Hoc est quod Irenæus ait, defecisse eam, & supplicem patri factã. Vna autem cum ea rogasse & reliquos Æonas.* Quid in causa mali tanti.] *Nos pro quid in, scripsimus quid ni? Nam Nus tẽtauerat cæteris Æonibus aliquid de magnitudine & incomprehensibilitate patris communicare. Vnde Sophiæ eius rei cognoscendæ cupiditas.* Nullus tamen Sophiæ exitus vacuit.] *Sicut dicimus, decuit, decuisset, decuerat, sic Tertullianus vsurpare solet, Vacuit, vacuisset, vacuerat. In De vera carne domini, Nisi quod etsi vacuisset, inquit, tentatoris ingenium, & cætera. Eodem libro rursus, Ausim, inquit, dicere, si hæc carni non accidissent, benignitas, gratia misericordia, omnis vis dei benefica vacuisset. In De Pallio, Quandoquidem, inquit, labiis vacuerat ab vberum gustu. pro caruerat, loquitur de Achille. Arbitror vulgaris fuisse cõsuetudinis, huiusmodi verbi enuntiationem* Ignorantia, pauorem, mœror substantię fiunt.] *Nos, Ignorantia, pauor, mœror substantiæ fiunt. Irenæus, Maximè autem hinc dicunt primum initium habuisse substantiam Materiæ de ignorantia, & tædio, & timore, & stupore.* Ibi deum pater motus aliquãdo motus, q.] *Nos alterũ motus nempe prius erasimus.* In hæc promit in imagine sua fœminamarem.] *Scripsimus, In hæc (malim inter hæc) præmittit in imagine sua fœmina mare. Nam apud Irenæum legitur, Pater autem prædictũ Horon super hæc per Monogenem præmittit in imagine sua siue coniuge masculo fœmina. Porrò vides quod Fœminamare composita dictione Tertullianus dixit, esse apud Irenæum, Masculo fœmina.* Qui æde patris ex vita variant.] *Deprauata verba sic restituimus, Quia de patris sexu ita variant. Annotatum autem est cùm à Tertulliano, tum ab Irenæo, quosdam nullum sexum Bytho tribuere, quosdam vtrunque, masculum & fœminam eum facientes. Atque hoc est quod hic dicit, cùm inquit, Quia de patris sexu ita variant. Huc facit Orphei versiculus ille apud Apuleium in de mundo:* Iupiter & mas est, & nescia fœmina mortis. Adiiciunt antẽ Horo etiam Metagogea circunductorem vocari & Hortem.] *Nos, Adiiciunt autem, Horon etiam Metagogea. id est circunductorem vocari & Horotheten. Cæterum accusatiuus Circunductorem expositio est Græci vocabuli Metagogea. Atque ex superna linea in contextum irrepsit. Propriè μεταγωγεὺς eum significat qui in vlteriora ducit, vt faciunt mystagogi. Horo-*

thetes finiũ designator est. Et repressam ab inlicitis.] *Nam nefas erat in patrem inquirere.* Enthymesin verò eius & illam adpendicẽ passione abhorrere ligatam & crucifixã.] *Reposuimus nos, Enthymesin verò eius, & illam adpendicem Passionem ab Horo relegatã & crucifixam. Interpres Irenæi quam solet Intentionem reddere Enthymesin hic concupiscentiã vertit, Concupiscentiam verò eius, inquit, cum Paßione ab Horo separatam & crucifixã* [illegible]

[illegible]

[illegible]*t.* Et extra æuum factam.] *Hoc est extra pleroma Æonum. Castiga locum apud Irenæum vbi legitur, Extra eum factam. Tu scribe, Et extra æuum factam.* Malum, quod aiunt, foras.] *Prouerbiũ est. Subauditur, mittẽdum aut abiiciendũ est.* Et inspeciatam.] *Apud Irenæum legitur, sine specie. Sic enim scribit, Esse quandam spiritalem substantiam, & naturalẽ quendam æonis impetũ, informem verò & sine specie, quoniam nihil adprehendisset, & propter hoc fructũ eius inualidum & fœmineum dicunt.* Igitur post Enthymesin extorrem.] *Vocat hic extorrem quod mox dixit, Relegatam, Irenæus, separatam.* De patris cura atque prospectus.] *Nos prospectu. Irenæus, Secũdum prouidentiam, inquit, patris.* Solidandis rebus & Pleromati muniendo iámque figendo.] *Hoc est ad solidendas res*
7 *& pleroma muniendum iámque figendum.* Nouam excludit copulationem.] *Excludunt aues dum incubãdo pullum emittunt. Plinius, Columbæ excludunt vigesimo die. Suprà autem dixit, Et gallina sortita est de suo parere. Monogenes quoque ex seipso Christum & spiritum sanctũ peperit. Itaque aptè hoc verbo vsus est.* Turpissimũ putem.] *Hoc est rem turpißimam.* Procurare concinnationem Æonum.] *Apud Irenæum legitur, A Christo & spiritu sancto consummatos esse Æonas, Quare fieri potest vt Tertullianus scripserit cõsummationem quod versum sit oscitantia librarij in concinnationem. Nam infrà, Exinde refecti sunt, inquit, & constabiliti sunt, & in requiẽ ex veritate compositi. Et tamen quia sequitur, Christi erat inducere æonas in naturam cõiugiorum, non malè quadrat hic concinnatio. Nisi fallor enim quod Irenæus compaginem vocat, Tertullianus concinnationem dicit.* Christi erat, inducere æonas naturam coniugiorum.] *Hoc est in naturam coniugiorum, & innati coniectationem.* Et tamen tolerabo quod ita discedunt

dunt patrē nosse ne nos at illud magis doctrinæ.] *Sententia deprauata & confusa in omnibus exēplaribus. Censeo legendum, Et tamen tolerabo quod ita discunt patrem nosse, ne nossent. Illam magis doctrinæ denotabo peruersitatem.* Incōprehensibilem quidem patris.] *Nos, Incomprehensibile quidem patris. Et mox, Comprehēsibile verò eius. Tametsi hic locus apud Irenæum corruptus est & inuolutus, sic restituendus & distinguendus, Et causam quidem æternæ perseuerationis iis omnibus, Incomprehensibile patris esse: generationis autē & formationis Comprehensibile eius, quod quidem filius est.* Et veram inducerentur quietem.] *Hoc est in veram quietem.* Quia alteri.] *Lego alter.* Omnes refunduntur in nun.] *Iraneus, Et sic forma & sententia similes factos AEonas dicant, vniuersos factos Noas, & logos, & omnes Anthropous. Fortè scribēdum, Nous pro Nūs.* In Philetos.] *Teletos intelligit. Nam Phileti nomen etiam in sequētibus, Teleto per iocum accommodat.* Et quæ fœminæ.] *Sensus est, Et quæ fœminæ sunt, refunduntur in Sigas, in Zoas, in Ecclesias, in Fortunatas. Nam Macariam solet reddere Fortunatam. Mutat autem non hic tantùm numerum, elegantiæ risúsque causa.* Si hodie maiorem cognouisset.] *Pnta AEonum istorum apud Valentinianos.* Et in requiem ex veritate compositi.] *Hoc & antè dixit, & veram inducentur quietem. Irenæus, & veram, inquit, requiem induxit.* Hymnis patrem concinnunt.] *Subaudi, Bythum. Irænei interpres, Dicunt hymnizare propatorem.* Filiis & nepotibus.] *Nun intelligit & cæteros æonas. Mutatio numeri festiuitatis gratia, ceu modo monuimus.* Pleromate liberato.] *Nam æones pleroma concusserāt, Bytho negotium facessituri. Nunc verò ordinatis & compositis ac per Christum & spiritum sanctū institutis AEonibus nullum amplius periculum erat Pleromati. Effectum enim constabat propter quod venerat. nempe solidatæ res & Pleroma munitum atque confirmatum, ne qua similis concussio rursus incurreret.* Videmus quotidie nauticorum l.g.] *Ex hoc loco vides Tertullianum maris fuisse accolam, vt in Carthaginensi agro versantem.* Ad symbolam.] *Collationem symbola significat, quoties scilicet à singulis aliquid in commune confertur. Hinc Asymbolus qui nihil in medium confert. Mox scripsimus, Conuenientibus ipsis quoque nouis fratribus & magistris Christo & Spiritu. Ex Gorziensi. Nouos appellat fratres propter nouam*

& postremam copulationem à Monogene exclusam. Magistros, quia missi erant ad consummandos æones & instituendos. Igitur ex ære collocatio, quod aiunt.] *Quanquam hic symbolæ & collationis fit mentio, tamen Tertullianus, conferūt, inquit, in medium. Et mox vnum, inquit, omnes bonum conferebant. Item Irenæus, Vnumquenque, inquit, eo quod habebat in se optimum florentißimum conferentes, collationem fecisse. Rursum mox, Et secundi Christi quem Soterem dicūt, ex collatione composita fabricatio. nihilominus quando vetusta exemplaria constanter habent, ære collocatio, video non tam collatitio legi posse, quod omnibus obuium est, quàm collocatitio, pro ære mutuatitio & alieno, quod in vnum conferentes boni viri, & apud amicum negociationi intentum collocantes, sic illum cùm ornant tum adiuuant, prius ab eo sibi cauentes. vnde fortaßis vulgò Aphrorum vsitatū id temporis prouerbium, vt ære collocatitio aliquid fieri diceretur, aut diues quispiam esse iactaretur, qui propriis opibus non polleret, sed commodatitiis & alienis. Sanè apud Irenæum alio loco de hoc ipso Sotere legitur, In eum deponentibus velut florē suum, vt collocatitium sit hic depostitium. Idem sensus erit, si ære collatitio legas, aut certè non magnopere diuersus. Equidem apud veteres multa fiebant ære collato. Quibus operibus inscribebantur hæ notulæ* AER. COL. *Ad quem morem fortaßis hic alludit Tertullianus.* Ieiunium.] *Nos Irenæū secuti reposuimus Iesum, hoc modo, In honorem & gloriam patris, pulcherrimum Pleromatis sydus fructúmque perfectū compingunt, Iesum: Eum cog. &c. Apud Irenæum sic legimus, Et hæc aptè compingentes & diligenter in vnum adaptantes emisisse problema ad honorem & gloriam Bythi (sic enim illic lego pro Othi) perfectißimum decorem quendam & sydus Pleromatis, perfectum fructum, Iesum.* Eum cognominant Soterem.] *Irenæus, Quem & saluatorem vocari, & Christum, & Logon patronymicè. Ergo quod ille dixit patronymicè, Tertullianus velut interpretans Græcam dictionem vertit, de patruitis, hoc est de paternis, quod Cicero patritum vocat, vt auitum.* Et omnia iam, vt ex omnium defloratione constructum.] *Irenæus, Ac omnia, inquit, quoniā ab omnibus esset.* Graculū Æsopi.] *De hoc extat apologus inter eos qui Æsopo vulgò tribuuntur. Vnde Græcis natum prouerbium, αἰσώπιος κολοιὸς, hoc est, Æsopicus graculus, dici solitum in eos qui aliena pro suis*

suis ostentant. Pandoram Hesiodi] *Irenæus libro secundo, capite decimonono impia Valentinianorum somnia à Philosophis & poëtis ostendens esse desumpta, Quod autem, inquit, Saluatorem ex omnibus factum esse æonibus dicant, omnibus in eum deponentibus, velut florem suum, non extra Hesiodi* Pandoram *nouum aliquid afferunt. Quæ enim ille ait de illa, hæc hi de Saluatore insinuant, Pandoram introducentes eum, quasi vnusquisque Æonum quod haberet optimum, donauerit ei. Idem capite trigesimo septimo eiusdem libri, Sed neque de Paulo quidem, inquit, tacendum est, sed exigendum ab his in cuius Æonis typum Apostolus nobis traditus est, nisi fortè in Saluatoris compositi eorum qui & omnium collatio subsistit, quem & omnia nuncupant, eo quod sit ex omnibus. De quo & Hesiodus poëta splẽdidè significauit, Pandoram, id est, omnium munus nominans eum, ob hoc quod ex omnibus optimum munus in eo sit collatum. Et paulò pòst, Et non solùm, inquit, per Hesiodum hoc operata est mater eorum mysterium dici, sed & Pyndari lyrici sapienter valdè, vt cælet Demiurgo in Pelope, cuius caro in partes à patre diuisa est, & ab omnibus diis collecta, & allata, & compacta, Pandoram hoc modo significauit, ex qua & isti compuncti, eadem secundum eos dicentes eiusdem generis & spiritus sunt cum illis. Rursum libro quarto, capite secundo, Valentinianos vocat peruersissimos Pandoræ sophistas, Quem patrẽ, inquit, volunt vos audire hi qui sunt Pandoræ peruersissimi sophistæ? vtrúmne Bythum quem à semetipsis finxerunt, an matrem æonum? (sic enim lego pro eorum) an Vnigenitum? Porrò fabulam Pandoræ habes apud Hesiodum, Et meminit eius Tertullianus in De corona militis, Si fuerit, inquit, aliqua Pandora quã primam fœminarum memorat Hesiodus, hoc primum caput coronatum est à Charitibus, cùm ab omnibus muneraretur.* Acci patinam.] *Arbitror Accium istum Apitio non fuisse dissimilem. Huiusmodi patinæ mentionem facit Annæus Seneca libro decimoquinto epistolarum, Memini, inquit, fuisse quondam in sermone nobilem patinam, in quam quicquid apud lautos solet diem ducere, properans in damnum suum, popina congesserat. Veneriæ spondylíque, & ostrea eatenus circũcisa, qua eduntur, interuenientibus distinguebantur echinis, torti distracti sine vllis ossibus mulli constrauerunt. Piget esse singula, coguntur in vnum sapores. In cœna fit, quod fieri debet saturo in ventre. Et*

paulò pòst subdit, Graue est, inquit, luxuriari per singula, omnia semel & in eundem saporem versa ponantur. In eadem epistola paulò antè meminit Sosiorum gari, Quid illud, inquit, Sosiorum garum, preciosam malorum piscium saniem, non credis vrere salsa tabe pracordia? Hactenus ille. Talem Acci quoque patinam fuisse reor. Nestoris Cocetum.] Videtur hic Nestor scriptor aliquis fuisse, vel insignis gulæ magister. proinde vel Coccetum fortassis legi poterit, quasi à Cocco quod Granum Græci dicunt, deducatur, vel Coccentum quod esse eduly genus aiunt, ex melle & papauere commixtum. Miscellaneam Ptolæmei.] Apparet opus fuisse ex diuersis contextum. Verisimile est Angelum Politianum annotationibus suis hinc titulum mutuatum: nam constat eum lucubrationes Tertulliani legisse, tametsi hoc vocabulo Apuleius quoque vtitur. Quàm propius fuit.] Sic Cicero loqui solet, Nihil propius factum est quàm vt ille occideretur.
8 tur. Id est, paulum abfuit. Pancarpi pannirapiam vocari.] Nos scripsimus, pancarpiam vocari. Nam, autore Festo, Pancarpiæ dicuntur coronæ ex vario genere florum factæ. Secundinus Manichæus diuum Augustinum irridens, qui veteri instrumento ad literam fidem haberet, Sed fortè, inquit, post Daretis & Entelli certamen, Iacob & ipsius pammachiam expectare volueras? An numerum Amorreorum, an Pancarpum in arca Noë conspicere disposueras? Significat Secūdinus illud quod Geneseos sexto capite legimus, Tolles igitur tecum ex omnibus escis quæ mandi possunt, & comportabis apud te, & erunt tam tibi quàm illis in cibum. Hoc vocat ille Pancarpon. Porrò Pancarpiæ coronæ nomenclatura non malè competit Soteri Valent. cùm ex omnium defloratione constet. A tam ociosis autoribus nominum.] Notat Valent. Vt autem tantum sigillarium extrinsecus quoque inornassent.] Sic etiam alibi loquitur. In hoc ipso libro paulò antè, Vt Ouidius inquit, Metamorphoseis suas deleuisset. Vsurpat autem sigillarium pro sigillari, vt exemplarium pro exemplari aduersus Hermog. quanquam pluratiuè dici soleant sigillaria. Festiuè verò ludit in factitium istum deum, imagunculam eum appellando. Si verò Soteri cōstantiuos.] Nos reposuimus, consubstantiuos. Nam sequitur infrà, Ferè enim paria & consubstantiua, in alterutrum valere, societas naturæ negauit. Mori oportunissimum auxilium.] Castigauimus, Hori oportunissi. auxilium. Nam Horus (vt suprà dictum est) præ-

præmissus à patre, Sophiæ laboranti tulit opem. Expiatum.] Expiatus pro expiatione, id est liberatione, purgationéque. Significat quod antè dixit, Huius(videlicet Hori) prædicant opera, & repressam ab inlicitis & purgatam à malis. Et mox Enthymesin verò eius, & illam appendicem Paßionem ab Horo relegatam & crucifixam, & extra æuum factam. Christi & Spiritus sancti pædagogatum.] Pædagogatum vocat ideo quod ex prouidentia patris Bythi per Nun producti sint Christus & Spiritus sanctus, & statim missi vt æonas instituerent, sicut adulescentes in ludo literario, aut aula, vel in literis, vel in morum ciuilitate instituuntur. Æonum tutelarem reformatum.] Reformatum dixit pro reformatione. Hoc suprà vocat concinnationem. Metaphora est à tutoribus puerorum sumpta. Fuere autem Christus & Spiritus sanctus perinde ac tutores apud Valentinianos Æonibus præfecti. Habes ante, Exinde refecti sunt, & conslabiliti sunt. Soteris pauoninum ornatum.] Nam quod quisque optimum atque pulcherrimũ florebat, conferunt in medium, In præcedentibus dictum est. Pauo coloribus gemmantibus insignis est, Soter Valentinianus ex omnium defloratione cõstructus erat verè Æsopi graculus, & Hesiodi Pandora. Angelorum comparatitium antistatum.] Vsurpat antistatũ iuxta quartam inflexionem pro prælatione siue præeminentia. Cùm autem dicit Comparatitium antistatum, coniungit contraria. Siquidem comparatio peræquationem secum affert. Quid enim est aliud comparare quàm æquare velle eum qui comparatur ei ad quem fit comparatio. Et antistatus eminentiam significat, ceu diximus. aduersantem comparationi. Stulti itaque Valentiniani qui angelos satellites paris generis Christo astruebant, quem summa fingebant excellentia præditum. Quod superest, inquis, Vos valete, & plaudite.] Hoc fine Comœdia apud veteres claudebatur in publico recitata. Decucurrisse.] Verbum Tertulliano familiare. Hic absolutè vsus est. Trãsitiuè in De carne Christi, Quod idem dicit Matthæus originem Domini decurrens. Alia autem transsiparium cothurnatio est.] Scripsi trans siparium. Est autem Siparium, autore Festo, genus veli mimicum, quamuis in quibusdam codicibus legitur inimicum, sed perperam. Itaque sipario scenæ velabantur ne spectatoribus omnia paterent. Et inde prodibant actores. Hoc vocabulo Iuuenalis vsus est satyra octaua:

Consumptis opibus vocem Damasippe locasti
Sipario, clamosum ageres vt phasma Catulli.

Sipario, id est scenae, Figuratè, vt pars pro toto accipiatur. Annaeus Seneca in De tranquillitate vitae capite vndecimo, loquens de Publio Mimographo, Publius, inquit, Tragicis Comicisq; vehementior ingeniis, quoties Mimicas ineptias, & verba ad summam caueam spectantia reliquit, inter multa alia cothurno non tantum siparius fortiora, & hoc ait, Cuiuis potest accidere quod cuiquam. Vbi videre est siparia ad scenas comoediarum & Mimorum propriè pertinere, sicut cothurnus Tragoediarum est. Apuleius lib. 1. de Asino aureo, Oro te, inquam, aulaeum Tragicum dimoueto, & siparium scenicum cōplicato, & cedo verbis communibus. Idem alibi, Aulaeo subducto & complicitis sipariis scena disponitur. Tertullianus in principio huius libri, Caeterum, inquit, tota in adytis diuinitas, tot siparia portarū, totum signaculum linguae, simulacrū membri virilis reuelatur. Sic enim castigauimus, cùm antè legeretur, Tot suspiria portarum. Siparij meminere Donatus & Probus Grammatici. *Legimus autem suparum & syparum. Porrò pleroma ipsum quod Horus custodit, sipary loco est. Velut exponens enim quod dixit transsipariū, subiicit, Extra pleroma dico. Est ergo sensus horum verborum, Alia trans siparium cothurnatio est. Hoc est, Alia longè atrocior tragoedia est eorum quae extra septū ac circulum pleromatis acciderunt. Tragoediarū actores vtebantur cothurno (calciamenti genus est) Comoediarum, socco.* Et tamē exitus sub sinu patris intra ambitum Hori custodes.] *Mutauimus scripturā sic, & tamē si talis sub sinu patris intra ambitum Hori custodis.* Siue iam Achamoth.] *Irenaeus, Enthymesin, inquit, illius superioris Sophiae, quam & Achamoth vocant.* Quod abhinc scriptā.] *Nos scriptum. Subauditur est.* In loca luminis aliena.] *Alienus cum genitiuo Vt in De resurrectione carnis, In re, inquit, aliena salutis.* Quod pleromatis res est.] *Ergo lux est intra pleroma, & extra illud tenebrae, imò vacuū. Irenaeus vmbratae vanitatis loca vocat.* Inuacuum atq; inane illud Epicuri.] *Epicurus vna cum Leucippo, Democrito, & Metrodoro, asserit indiuidua quidem multitudine infinita, Inane autem magnitudine infinitum Inane autem vacuitatem esse corporis. Autor Plutarchus.* Deuestiua scilicet & abortiua genitura.] *Lego defectiua scilicet & abortiua genitura. Subauditur, existēte.*

te. Siquidem Hellenismũ refert oratio. Et verba quæ præcedunt, Nec forma, nec facies, referuntur ad genituram, non ad Enthymesin. Significat autem hic genitura partum qui informis erat, nec vlla præditus specie. Quo vocabulo in superioribus libris non semel vsus est. Vt in De patiẽtia, Totius, inquit, genituræ tributa dignis simul & indignis patiatur occurrere. In De resurrectione carnis, Nam & exinde, inquit, à benedictione genituræ. Alioqui Latini horoscopum genituram vocãt, vt apud Iul. Firmicum est videre, & genesim. Suet. in Caligula, Consulenti quoque, inquit, de genitura, Sulla mathematicus certißimam necem appropinquare affirmauit. Dum ita rerum habet.] Hellenismus est. Nam Græci dicunt, καλῶς ἔχω τοῦ σώματος, id est, Bene habeo corporis. μετρίως ἔχω τῶν χρημάτων, id est, Mediocriter habeo pecuniarum. Sic hic Tertull Dum ita rerum habet, ὅτι τῶν πραγμάτων οὕτως ἔχει. Ætiologica siue elliptica constructio est. Equidem quando genitiuum regit verbum ἔχω, dispositionem significat ἀττικῶς. Philostratus in Iconib. μάλα ἔχων τοῦ τρίβωνος. Cæterum nemo mirari debet Græcam loquendi consuetudinem Tertull. imitari subinde. Nam id temporis nihil extabat apud Latinos in sacris præter vtrunque testamentum, tantum Victor tertiusdecimus Romanæ vrbis episcopus opuscula quædam scripserat, & Apollonius, autore Hieronymo. Legebat ergo Tertull. feruens in studio sacrarum literarum, Ignatium Antiochenum, Polycarpũ, Papiam, Quadratum, Aristidem, Agrippam, Egesippum, Iustinum philosophum & martyrem, Melitonem Asianum, Theophilum Antiochenũ, Apollinarium, Dionysium Corinthium, Pynitum Cretensem, Tacianum, Philippum Cretensem, Musanum, Modestum, Bardesanen, Irenæum, Pantænum, Rhodonem, Clementem Pantæni discipulum, Miltiadẽ, Apollonium, Serapionem, Theophilum Cæsariensem, Bacchilũ Corinthium, Policratem Ephesium, Heraclitum, Maximum, Candidum, Appionem, Sextum, Brabianum, & similes scriptores alios Græcos. Non mirum igitur si ex istorum aßidua lectione adeò Græcas loquendi formulas imbibit, vt etiam Latinè scribens illarum interobliuisci nequiret. Non quod negem autorum quos recensui monumenta Latinè fuisse versa, si non omnia, certè aliqua. Sed ipse maluit ex fontibus bibere quàm ex lacunis. Et quæ tralata erant, nimia religione & simplicitate erant conuersa, quales sunt quinque illi libri Irenæi, quos apud Celtas, id

est Lugduni quidem scripsit vir sanctissimus Rhodanensium mulierum faciens mentionem, quas Valétiniani deceperint, sed proculdubiò Græcè, nam inter Græcos scriptores Irenæum annumerat Hieron. alioqui Tertullianum quartum facturus Latinorum, non tertium. Tales inter Pontifices illos primos Rom. *vrbis non paucos fuisse crediderim, qui melius Græcè nouerint quàm Latinè. Verùm habebãt adhærentes sibi interpretes. Sic D. Bernardus ille Burgundio in templo Spirensi per interpretem Germanicè cõcionatus est coram Chuonrado Aug. & principibus Imperij Rom.* [illegible], *cùm adornaretur expeditio illa memorabilis ad recuperandam Palæstinam è manibus Sarracenorum. Idem multi sancti olim viri factitarunt, vt instaurãtes olim collapsam religionem in hac superiori Germania Anglosaxones illi, Vunefridus qui & Bonifacius Rom. nomine, Quilianus, Burchardus, Arbegastus, Gallus,* [illegible], *& apud Prussios Italus Bruno.* Flectitur à superioribus Christus.] *Flectitur subaudi ex commiseratione. Et sequitur mox, Hac misericordia functus, non sine Spiritus sancti societate, recurrit Christus in Pleroma. Irenæus, Misertum autẽ, inquit, eius superiorem Christum, &c.* Deducitur per Horon.] *Hic fungitur officio suo Horos, dictus etiã μεταγωγὺς, vt suprà relatum est.* Aborsum vt illud informet.] *Hoc est defectiuam & abortiuam illam genituram. Solius substantiæ non etiam scientiæ forma. Irenæus, Et per crucem, inquit, extẽsum, sua virtute formasse formã quæ esset secundum substantiam tãtum, sed non secundum agnitionem.* Et tamẽ cum aliquo peculio relinquitur.] *Hoc est, cum aliquo munere spiritalis videlicet seminis. Quam rem infrà clarius explicat his verbis, Incrat autem, inquit, in Achamoth, ex substantia Sophiæ matris, peculiũ quoddam seminis spiritalis.* Iteratur odor incorruptibilitatis.] *Declarat quid effecerit peculiũ illud relictũ.* Quo cõpos se casus sui potiorũ desiderio suppararetur.] *Ad fidẽ Gorziensis collationis pronomẽ se deleuimus. Sẽsus est, Vt intelligẽs quid ipsi acciderit extra Pleroma eiectæ, meliorũ desiderio suppararetur, id est reficeretur, recrearetur, refocillaretur. Irenæus, Et reliquisse illam, inquit, vti sentiens passionem, quæ erga illam esset per separationẽ Pleromatis, cõcupiscat eorum quæ meliora essent, habens aliquam odorationẽ immortalitatis relictam in semetipsa à Christo & Spiritu sancto. Ergo quod Tertullianus casum, id Irenæus passionem vocat, vt*

sit

ſit compos caſus, id eſt paſsionis. Vſus eſt] *Senſus eſt, Vſuuenit vt rebus nomina tribuantur oppidò quàm liberaliter. Hic venit mihi in mentem prouerbÿ illius veteris, Expedit habere multa cognomina.* Enthymeſis de actu fuit.] *Eſt enim Enthymeſis verbale nomẽ apud Græcos.* Achamoth vnde, adhuc quæritur.] *Hoc ſolum nomen paulò ante dixit interpretabile.* Sophia de matre manat] *Hinc apud Irenæum legendum arbitror, Vocari, inquit, Sophiam maternaliter. Mater enim eius Sophia vocatur, Et non paternaliter, & Pater.* Spiritus ſanctus ex angelo accipit Chriſtum.] *Irenæus, Et vocari, inquit, Spiritum ſanctum ab eo qui eſt erga Chriſtum ſpiritus. Ex his verbis apparet hic apud Tertull. non accipit ſcribendum, ſed accidit, ſiue accedit, quo ſolet vti pro accidit, vt ſuprà monuimus. Porrò Valentiniani Spiritum ſanctum adiungebant Chriſto, ceu angelum quendam.* Itaque proſiluit & ipſa lumen eius inquirere.] *Irenæus, In exquiſitionem, inquit, egreſſa eius luminis quod ſe dereliquiſſet, & non potuiſſet apprehendere illud, quoniam cohercebatur ab Horo.* Vt inuiſibiliter operatum.] *Irenæus, Euacuatam, inquit, ab eo qui inuiſibiliter cum ea erat verbo, hoc eſt, Chriſto.* Vt etiam inclamauerit in eam Iao.] *Apud Irenæum legitur, Iaioth. Et ſic Horon, inquit, cohercentem eam ne aduerſarius irrueret, dixiſſe Iaioth. Vnde & Iaioth nomen factum dicunt.* Quaſi, porrò Quirites.] *Sic baiuli inclamabant populum, vt quiſque ſibi caueret, ne cui imprudentes ſarcinam impingerent.* Aut fidem Cæſaris.] *Fortaſsis, inquit Tertull. Hoc ſibi vult incognitum iſtud vocabulũ, quaſi Horos ille cuſtos Pleromatis videns Enthymeſin tanta temeritate irruere dum lumen illud amiſſum exquirit, cum in ſummo periculo non ſupereſſet aliud remedium, inclamauerit fidem Cæſaris, quæ non ſolet implorari niſi in atroci caſu.* Nec habens ſuperuolare crucem.] *Helleniſmus eſt Græci enim habere pro poſſe vſurpant. Philoſtratus In Iconibus,* οὐκ ἔχων ἐπιλαβέσθαι, *id eſt, non habens apprehendere, id eſt, cùm non poſsit apprehendere.* Quia nullum Catulli Laureolum fuerit exercitata.] *Neuius poëta Laureolum fabulam & Leontem in carcere ſcripſiſſe fertur. Poſt hunc Catullus Mimographus, qualis Laberius quoque fuit, duos Mimos cõpoſuit, quorũ vni Phaſmati nomen fuit, alteri Laureolo. Vtriuſq; meminit Iuuenalis ſatyra octaua, his verſibus:*

Conſumptis opibus vocem Damaſippe locaſti
Sipario, clamoſum ageres vt phaſma Catulli,

Laureolum velox etiam bene Lentulus egit,
Iudice me dignus vera cruce.

Sic Laberius Mimum quendã, vt autor est Gell. Cophinum inscripsit, alium Alexandriam, alium Fullonem. Ergo in Laureolo Mimo iudex agebatur in crucem. Idque apud populum fictè repræsentabatur. At Domit. sontem quendam capitalis noxæ conuictũ ac damnatũ seriò iußit in crucẽ suffigi, atq; ab vrsa postea discerpi, spectaculum rei veræ populo exhibẽs. De quo facto perquã elegans epigrãma apud Mart. extat lib. 1. Id est huiusmodi:

Qualiter in Scythica religatus rupe Prometheus
Assiduam viuo pectore pauit auem,
Nuda Calydonio sic pectora præbuit vrso,
Non falsa pendens in cruce Laureolus.
Viuebant laceri membris stillantibus artus,
Inque omni nusquam corpore corpus erat.
Denique supplicium dederat necis ille paternæ,
Vel domini iugulum foderat ense nocens,
Templa vel arcano demens spoliauerat auro,
Subdiderat sæuas vel tibi Roma faces,
Vicerat antiquæ sceleratus crimina famæ,
In quo quæ fuerat fabula, pœna fuit.

Laureoli Mimi Romæ repræsentati Suet. mentionẽ facit in C. *Caligula, laureatũ mimum vocans, sic enim in quibusdã codicib. legitur, Et cùm in laureato Mimo, inquit, in quo actor proripiẽs se ruĩna (siue potius prorepẽs è ruina) sanguinẽ vomuit, vt plures secundarum certatim experimentum artis darent, cruore scena abundauit. Iosephus Antiquitatum lib.* x i x. C. *Caligulæ mortem describens, velut explicat argumẽtum Laureoli Mimi, dum inquit, In illo siquidem spectaculo, duo ei auguria prouenerunt. Mimus nanque est introductus, quo actum est, vt iudex deprehẽsus crucifigeretur. Et Pantomimus fabulã saltauit Cyniræ, in qua & ipse occisus, & eius filia Myrrha videbatur, atque sanguis mimica arte diffusus, & circa iudicem crucifixum, & circa Cyniram atque Myrrham. Porrò Tertulliani, qui omnis antiquitatis peritißimus fuit, sensus hic est, Enthymesin non fuisse exercitatam in scena, in agenda fabula illa quam* Catullus *Mimographus* Laureolũ *inscripsit, in qua iudex in crucẽ agebatur. Alioqui si illã scenicorũ histrioniũ in repræsentanda in crucẽ acti præsidis fabula dexteritatem habuisset, fortaßis crucẽ superuolasset,*

id

id est Horon. Vt destituta passioni illi suę in trichea multi-
plicia atq; perplexa.] *Pro in trichea multiplicia, reposuimus in*
tricha multiplici, suffragāte etiā nobis collatione Gorziēsi. Quod
verò præcedit, Destituta, apud Irenæum est, Sola derelicta foris.
Omni genere eius cœpit adfligi.] *Eius subaudi paßionis.*
Mox pro metū, scripsimus metu. Nec vt mater eius, illa enim
Æon ad hęc pro cōditione deterius.] *Nos sic distinximus &*
emēdauimus, Nec vt mater eius. Illa enim Æon, at hæc pro cō-
ditione deterius. Sensus est, Aliter autē & longè infelicius actū
fuit cum Enthymesi filia, quàm cum matre eius Sophia scrutatu-
ra maiestatē Bythi patris: nam mater per Horō purgata à ma-
lis fuit, & deinceps cōfirmata. Atq; hoc est quod Irenæus, Et
non, inquit, quemadmodū mater eius, prima Sophia, Æon, de-
mutationē in paßionibus habuit, sed contrarietatē. Q. D. Paßio-
nes eius nō sunt imminutæ, sed auctæ potius. Insurgente adhuc
& alio fluctu conuersionis in Christū.] *Pro insurgente alio*
fluctu conuersionis. Irenæus habet, Super hæc autē euenisse ei &
alterā adfectionem cōuersionis ad eum qui viuificauit eam. Ergo
quod huic est fluctus, illi est adfectio. Apud Iren conuersionis le-
gendū non cōuersationis. In omnē hanc struem mūdi.] *Struē* 9
dixit pro structura, siue constructione Vt sæpe structus pro cōstru-
ctus. Magister omniū Physicorum.] *Physicorū nomine Phi-*
losophos intelligit. Sic lib. 1 aduersus Marcionē, Vt pleriq; Phy-
sicorū formidauerint initium ac finem mundo constare. Audisti
conuersionē.] *Irenæus, Adfectionem cōuersionis ad eum qui*
viuificauit eam, collectionem & substantiā fuisse materiæ dicūt,
ex qua hic mundus constat. Ergo quod Tertull. Genus aliud paß-
sionis vocat. Irenæus dicit Alterā adfectionem. Ex hac omnis
anima huius mūdi.] *Irenæus, De cōuersione enim, inquit, Mū-*
di & Demiurgi omnem animā genesim habuisse. Audisti mœ-
rorem & timorem.] *Irenæus, De timore autem & tristitia*
reliqua initiū habuisse, Nam ex lachrymis eius vniuersa a-
quarū natura manauit.] *Irenæus, A lachrymis enim eius, in-*
quit, factam vniuersam humidā substantiam. Vt & Nonacris
inde sudauerit quę Alexandrū occidit.] *Libet hic M. Vitru-*
uij verba asscribere, Tertulliano quantū ad Alexandri Magni
mortem attinet consentientis lib. de Architect. 8. *Est, inquit, in*
Arcadia Nonacris nominata terræ regio quæ habet in montibus
è saxo stillantes frigidißimos humores. Hæc autem aqua Stygos

hydor nominatur, qua neque argenteum, neq; æneũ, neq; ferreũ vas potest subsistere, sed dissilit & dissipatur. Conseruare autem eam & continere, nisi mulina vngula potest. Quæ etiam memoratur ab Antipatro in prouinciã vbi erat Alexãder, per Iollam filium perlata esse, & ab eo ea aqua regẽ esse necatũ. Hactenus ille. De aqua variant Plinius & Quintus Curtius. cũ Vitruuio & Tertull. cõsentit Pausanias. De aqua Nonacride nõ tacet Seneca Nat. quæst. lib. 3. Quædam, inquit, aquæ mortiferæ sunt, nec odore notabiles, nec sapore. Circa Nonacrin in Arcadia Styx appellata ab incolis, aduenas fallit, quia non facie, non odore suspecta est, qualia sunt magnorũ artificum venena, quæ deprehẽdi nisi morte non possunt. Et Lyncestarũ inde fluxerit, quæ ebrios efficit.] *Lyncestæ Macedoniæ sunt populi, vnde Lyncestis Græca forma, cuius vim describit Plin. lib. 2. Nat. hist. cap. 103. quod est de miraculis aquarum fontium, & fluminum, Lyncestis, inquit, aqua quæ vocatur acidula, vini modo temulentos facit. Item in Paphlagonia, & in agro Caleno. Fõtis Paphlagonici meminit & Marcus Vitruuius. Idem prodit de Lyncesti Seneca Nat. quæst. lib. 3. cap. 20. adiiciẽs hos duos versiculos ex Ouidio:*

Quem quicunque parum moderato gutture traxit,
Haud aliter titubat, quàm si mera vina bibisset.

Et Salmacis inde se soluerit, quæ masculos mollefacit.] *Ob hunc affectũ Ouidius obscœnã vocat his carminibus libro 15. Metamorphoseos:*

Quódque magis mirum, sunt qui nõ corpora tantũ
Verum animos etiam valeant mutare liquores.
Cui non audita est obscœnæ Salmacis vnda?
Æthiopésq; lacus, quos si quis faucibus hausit,
Aut furit, aut patitur mirum grauitate soporem.

Huius rei causam reddẽs Seneca, Similẽ, inquit, habet vim mero, sed vehementiorẽ. Nam quemadmodũ ebrietas donec exiccetur, dementia est, & nimia grauitate defertur in somnũ: sic aquæ hui⁹ sulphurea vis habet quoddã acrius ex aẽre noxio virus, quod mentẽ aut furore mouet, aut sopore opprimit. Cæterũ vnde Salmacis dicta sit molles & impudicos reddere qui ex ea biberint, quod hic Tertull. vocat, masculos mollefacere, docet M. Vitruu. architect. lib. 2. Is, inquit, (de Salmacidis fonte loquitur) falsa opinione putatur Venereo morbo implicare eos, qui ex eo biberint. Sed hæc opinio quare per orbem terrarũ falso rumore sit propagata,

gata, nõ pigebit exponere. Non enim quod dicitur molles & impudicos ex ea aqua fieri, id poteſt eſſe, ſed eſt eius fontis poteſtas perlucida, ſapórq; egregius. Cùm autẽ Melas & Areuanias, ab Argis & Trœzene coloniã communẽ eo loci deduxerũt, barbaros Caras & Lelegas eiecerunt. Hi autem ad montes fugati ſe congregantes diſcurrebant, & ibi latrocinia facientes crudeliter eos vaſtabant. Poſtea de colonis vnus ad eum fontẽ propter bonitatẽ aquæ quæſtus cauſa tabernã omnibus copiis inſtruxit, eámq; exercendo eos Barbaros allectabat. Ita ſingillatim decurrẽtes, & ad cœtus conuenientes, è duro feróq; more cõmutati in Græcorũ conſuetudinẽ & ſuauitatẽ ſua voluptate reducebantur. Ergo ea aqua non impudico morbi vitio, ſed humanitatis dulcedine mollitis animis Barbarorũ, eam famã eſt adepta. Hæc Vitruu. Cœleſtes imb. pip. Achamothe.] *Scribit Feſtus, Pipiationẽ eſſe clamorẽ plorantis, lingua Oſcorũ. Pipiauit ergo cœleſtes imbres Achamoth. i. pipiando & plorãdo emiſit. Factitiũ verbum eſt à ſono plorantiũ, pi, pi. Porrò quando Paterniacẽſis codex manuſcriptus habet, Achamothe, cogitandũ an Tertull. ſcripſerit, Et nos in ciſternis, &c.* Proinde ex conſternatione & pauore corporali elementa ducta ſunt.] *Nos ſcripſimus corporalia elementa Irenæũ ſecuti, qui ſic ait, De riſu autem eius lumen, de pauore autem & inconſtabilitate corporalia mũdi elementa. Quod Irenæus Aporiam vocat, videtur Tertull. cõſternationẽ vertiſſe. Quin ipſe Irenæi interpres, infrà, Et Aporiã autem, inquit, id eſt cõſternationem ſimiliter in eo quod dixerit, Et quid dicã, neſcio.* Ridebat interdũ qua cõſpecti Chriſti recordans.] *Irenæus; Aliquãdo autem, inquit, in cogitationẽ veniens eius quod dereliquerat eã lumẽ, diffundebatur & ridebat.* Nec obſtupeſcas, quis lætitia.] *Opinor legendũ, qui, id eſt quomodo. Sunt autem ſeptimi caſus lætitia & mœſtitia. i. per lætitiã & mœſtitiã. Repoſuimúſq; pro defuerit, defluxerit. Ex Gorziẽſi collatione. Sícq; pridem legendũ conieclauerã.* Remedio iam agere.] *Propter effulgentem è riſu lucem. Declarat ſeipſum, Omnẽ enim, inquit, obſcuritatẽ eius, ſubaudi loci, diſcuſſit.* Sed quoties ridere voluiſſet.] *Enthymeſis tenebatur magno deſiderio luminis amiſſi. Et quoties ridebat, non habebat quidem verũ lumen, ſed luminis recordationẽ. Et tamen hoc aliquid erat, vt quãlibet puſillũ ſuffecturũ fuerit, ne deſertoribus ſuis Chriſto & Spiritui ſancto ſupplex fieri cogeretur, valde ſuperba & arrogans exiſtens, quod*

cōmune mulierū vitiū est. Desertores suos supplicare.] *Christum videlicet & Spiritum sanctū. Nam supra habes de Christo se subducente, Hac, inquit, misericordia functus, non sine Spiritus sancti societate, recurrit Christus in Pleroma.* Conuertitur ad preces] *Irenæus, Ad obsecrationem, inquit, cōuersa est eius luminis quod dereliquerat eam, hoc est Christi.* Sed Christus quē iam pigebat] *Irenæus, Qui ingressus, inquit in Pleroma, ipse quidē (vt datur intelligi) pigritatus est secundo descēdere.* Paracletum, Soterē.] *Irenæus, Paracletū autem, inquit, misit ad eā, hoc est Saluatorem.* Cum officio.] *Iurecōsultis officium cœtus ipse est eorum qui magistratui inseruiunt. Vnde apud officiū deponere, & officio tradere. In quem sensum & hic vsurpat Tertullianus.* Atque comitatu coætaneorum Angelorū.] *Irenæus, Mittitur autem, inquit, ad eā cum coætaneis suis angelis. Atque hoc est quod supra dixit Tertul. de Sotere loquens ex omnium æonum defloratione conflato, Vt autem, inquit, tantum sigillarium extrinsecus inornassent, satellites ei angelos præferūt, par genus, si inter se potest fieri. Igitur si Soteri additi sunt de nouo creati, non sunt eo antiquiores, sed coætanei.* Credas & cum duodecim fascibus] *In exēplaribus manu descriptis mendose legitur f. cib. Nos reposuimus fascib. Huiusmodi nanque pompa Consules Romani incedebāt. Duodecim fasces & totidem secures cum lictorib. L. Iun. Bruto, & L. Tarquinio Collatino primis* C O S S. *post exactos reges sunt additi. Ita tamen vt penes vnum tantum essent, qui propterea Maior consul vocabatur.* Velamētum sibi obduxit.] *Castiga locum hūc apud Iren. & pro eam lege eum. & pro cooperationē, coopertionem, hoc modo, Hāc autem Achamoth reueritam eum dicunt, primo quidem coopertionem imposuisse ei, propter reuerentiam. Interpres Irenæi ἑαυτῇ, id est sibi, vertit, ei. Mox scripsimus, Fructiferūmque suggestū Ex Gorziēsi collatione.* Quirie, chęre.] *κύριε, χαῖρε, id est, Domine salue. Quibus inde conceperat virib. hoc est, virib. quas inde. i. ex visu contēplationéq; eius cōceperat. Sic Iren. Deinde autē, inquit, cum vidisset eū cum vniuersa fructificatione sua accurrisse (siue occurrisse) ei, virtute accepta de visu eius.* Atq; confirmat agnitione iam.] *Iren. Et illū, inquit, formasse eam formatione, quæ est secundū agnitionem. Vt fortasse melius hic apud Tertul. legas, Atq; cōformat agnitione iam.* Et ab omnib iniuriis passionis expumicat.] *Irenæus, Et curationem paßionū fecisse eius, sepa-*

separãtem eas ab ea. Expumicare est expurgare expolireq;. Nam
hic pumicis vsus & in chartis leuigãdis, & sordibus pedũ abra-
dendis in balneis. Nõ eadẽ negligentia in exterminium di-
scretis.] Iren. Et non eũ neglexisse, inquit, nec enim erat poßibile
eas exterminari quẽadmodũ prioris, eo quod iam habilia & poßi
bilia essent. Poßibilia dixit interpres Irenæi, pro potẽtia & vali-
da, quod Tertull. exercitata & vsu viriosa. Atq; ita massaliter
solidata.] Sic exponit quod Irenæo est coagulatũ. Defixit seor-
sum in materiæ corporalem paraturã.] Hoc est, iuxta Ire-
næum, Segregauit separatim. Paraturã iterum vsurpat substan-
tiuè, vt suprà sæpenumero. Sic lib. De carne Christi, Debeo illos,
inquit, de sua paratura repercutere. Aduersus Marc lib. 1. Nul-
la sibi prospexit agnoscendo paraturã. lib 2. Sic ædificat, qui pro-
pria paratura caret. lib. 3. In tantũ paraturã desiderabat, vt cre-
di posset. In hoc ipso libro infrà, In hoc, inquit, & paraturã mun-
di prospectam. Commutans ex incorporali passione indita
habilitatẽ atque naturã.] Potest esse figura Græca, vt sit sen-
sus, Cõmutãs ea vitia siue paßiones ex incorporali paßione indi-
ta, secundũ habilitatem atq; naturã. Sed præstat totam sententiã
Irenæi verbis referre. Neq; enim melior expositio inueniri potest,
Sed segregantem, inquit, separatim (sic legi pro separauit) com-
miscuisse eas, & sic aptabilitatem & naturã fecisse in eas, vt in
cõgregationes & corpora venirent. Vt duplex subst. cõd. ord. 10
de viciis, pessima: de cõuersione, passionalis.] Irenæus, Vti,
inquit, fierent duæ substantiæ, vna quidem mala ex paßionibus,
altera autem cõuersione, paßionalis. Quæ nos commisit cum
Hermogene.] Commisit, hoc est, in certamen descendere fecit.
Gladiatores propriè committuntur, cum ad digladiãdum cõpo-
nuntur: vt suprà annotauimus, vbi dixit, Absit vt Apostolos cõ-
mittam. In Præscriptionib. Substruit intrà.] Reposuimus, sub-
auit intra, pro substruit, hic nihil significãte. Requirebat enim lo-
cus vocem obscœnam, alioqui quid attinebat præfari verba pudo-
ris. Hanc sententiã his verbis refert Irenæus, Hãc autem Acha-
moth, inquit, extra paßionem factam, concepisse de gratulatione
eorum quæcũque sunt luminũ visionem, id est, angelorũ qui erãt
cum eo. Quam vis lætantes ex l. p. i. imbiberat.] Irenæus, Et
delectatã in conspectu eorum, inquit, peperisse fructus secundum
illius imaginem, docent, partum spiritalem secundum similitudi-
nem factum satellitum Saluatoris. Et sibi intimãrat.] Intima-

re pro intimū reddere. Sic in De habitu mulicbri, Nullus, inquit, clauus argentum intimat tabulis. Hac autoritate triū scilicet liberorum.] *De iure trium liberorum multa sunt paßim in cōstitutionibus veterum imperatorum. Vetus interpres, hoc est, expositor codicis Theodosiani, qui mutilus extat, in capite de legitimis hæredib. lib. 5. docet matrem habere ius trium liberorum, si ingenua tres partus viuos, & libertina quatuor ædiderit. Hoc priuilegium etiam illis qui nullos sustulerant liberos interdū Principū fauore concedebatur. Ius trium liberorum Suetonio Tranquillo parum felix matrimoniū experto tribuit Traianus Cæsar, id rarißimè facere solitus, nec numerum excedens quem apud amplißimum senatum sibi suffecturum dixerat. Porrò multum valebat ius trium liberorum ad hæreditates adeundas.* Prolatis Soteris disciplinis.] *Interpres Irenæi doctrinas vocat, Cōuersam, inquit, in formationē eius quæ facta erat de cōuersione eius animalis substātiæ, emisisse quoq; à Saluatore doctrinas. Sēsus est, Soter docuit Enthymesim & adiuuit. Nā paulò ante dixit Iren. Virtutē Saluatorē fabricasse.* Præter hæreticorū.] *Iterū præter iungit cū genitiuo, vt supra cum ablat. aduersus Marc. lib. 4. Præter oneribus cōspersionū offarcinatū educit ex Ægypto, quēadmodum illic annotauimus. Sumit enim præter pro præterquā. Cic. ad Q. Fratrē, Atq; etiā è Græcis ipsis cauendæ sunt quædā familiaritates, præter hominū perpaucorū, si qui sunt vetere Græcia digni. Sic Græci τὸ πλὴν vsurpant, cū nominat. cōiungētes, pro præterquā siue nisi.* A quo.] *Nos fecimus, A qua, subaudi Achamoth. secuti Iren. qui scribit, ea quæ post Demiurgū sunt, eum formasse latenter motū à matre sua. Et sequitur apud Tertul. Et ignarum matris Demiurgum.* Nomē illi Metropatoris miscuerunt.] *Iren. Vnde, inquit, Metropatorē & Apatorē & Demiurgū eū & Fratrē vocant. Dextrorū quidem patrē dicentes eū. i. Psychicorū: Sinistrorū verò. i. Hylicorū, Demiurgū: omnium autē regē.* Cùm deberet illa.] *Illa subaudi Achamoth, hæc omnia vocitari.* In honorē AEonū imagines cōmentatam.] *Iren. Hāc enim Enthymesin, inquit, volentē in AEonum honorē omnia facere, Imaginē dicūt fecisse eorū.* Rursus hoc in Soterē detorquent, qui sit operatus per illā.] *Iren. Magis autem, inquit, Saluatorē per ipsam, sub. dicūt imagines fecisse.* Vt ipsum quidem imaginē patris inuisibilis, & incogniti darent.] *Pro darēt scripsi, daret subaudi Soter, qui per Achamothā operabatur:*

tur:nã sequitur,effingeret. Alioqui si quis darent legendũ contẽdat,quemadmodũ est in manuscriptis codicibus,interpretari cogetur de vtrisq; Achamotha videlicet & Sotere. Et mox effingerent,legat necesse est,cõtra fidem exemplariũ.Irenæus certè Soteri id potius tribuit. Incognitã licet & inuisibilis Demiurgo.] *Nos ad sensum Irenæi sumus ausi scribere,incognitam scilicet & inuisibilem Demiurgo. Vt referatur ad ipsam Achamotham quæ fuerit incognita & inuisibilis Demiurgo. Nam autor est Irenæus, A Sotere in imagine inuisibilis patris conseruatam ipsam Achamothã incognitam à Demiurgo. Sensus est:ipsa Achamoth est imago patris Bythi Billius inuisibilis & incogniti.* Eundem autẽ Demiurgũ Noῦν filium effingeret.] *Sensus est, Deiurgus est imago* Nῦ *filij illius vnigeniti.* Archangeli verò Demiurgi opus,reliquos Æonas exprimerent.] *Sensus est, Angeli & Archangeli sunt imagines Æonum.* Multò magis patris.] *Subaudi ignarum. Iocus est.* Imaginem nõ ignorantis patrem.] *Pro Non nos reposuimus* Nῦ *ignorãtis patrem. Intelligit Bythum.* Hoc est mulum de asino pingere.] *Vice prouerbij vsurpat, Mulum de asino pingere,id est Ad exemplar ineptiarum, similium ineptiarum exemplũ repræsentare, aut ad mendacia,noua mẽdacia confingere. Nam subiicit,Et Ptolemæũ describere de Valentino. Portentosas istas nugas prior Valentinus commentus est, Ptolemæus aliquid de suo adiecit, ab autore nonnihil varians. Ergo Valentino hæreseos istius autori, nomen asini competit, vt muli Ptolemæo discipulo. Ex asino & equa mulus gignitur mense xii. ait Plinius lib.8. Et mox addit, Obseruatum,è duobus diuersis generibus nata tertij generis fieri, & neutri parentum esse similia: eáque ipsa quæ ita nata sunt, non gignere,in omni animalium genere. Vt non sine causa Muli vocabulum Ptolemæo sit tribuendum.* Nouam prouinciam cõdidit,hunc mundum.] *Alludit ad morem Imperatorum,qui prouincias subiugabant. Et est Appositio. Hoc Irenæus his verbis refert, Patrem itaque & deum dicunt factũ eorum quæ sunt extra Pleroma, fabricatorem esse omnium psychicorum & hylicorum. Separantem enim duas substantias confusas, & de incorporalibus corporalia facientem, fabricasse quæ sunt cœlestia & terrena: & factum Hylicorum & Psychicorum, dextrorum & sinistrorum fabricatorem, leuium & grauium, sursum aduolantium & deorsum deuergentium: sic enim legendam pro demer-*

gentium. Duplicis substantiæ illius destrusæ.] *Participiũ destrusæ pro detrusæ respicit ad id quod suprà dixit, defixit,inquit,*
11 *seorsum in materia corporalem paraturã.* Sublimantia.] *Absolutè accipit, hoc est in sublime tendentia.* Cum ipsam.] *Lego Tum ipsam.* Vnde & Sabbatum dictum est.] *Iudæis Sabbatum significabat totum tempus septem dierum. Sicque hoc loco accipit Tertullianus. Irenæus, Septem quoque cœlos fecisse, super quos Demiurgum esse dicunt, & propter hoc Hebdomadã vocant eum. Itaque vides esse Tertulliano sabbatum, quod est Irenæo hebdomas.* Cœlos autem noëros deputãt.] Νοερὸς, *id est intellectuales. Maluit vti Græca voce.* Et interdũ angelos eos faciũt, sicut & ipsum Demiurgum.] *Irenæus, Septem autem, inquit, cœlos quos intellectualeis esse dicunt, Angelos autem eos tradunt, & Demiurgum & ipsum Angelum, deo autem similem.* Sicut & paradisum archangelum quartum.] *Irenæus, Quemadmodũ, inquit, & paradisum supra tertiũ cœlum existẽtem virtutem archangeli non dicũt esse, & ab hoc aliquid accepisse Adam conuersatum in eo. Tu scribe pro nun, IIII, vt sint notæ numerales, id est quarti. Porrò deuersatus quo verbo etiam alibi Tertullianus vtitur, vides nihil aliud esse quam cõuersatus.* Satis meminerat Ptolemęus puerilium dicibulorum.] *Videtur Ptolemæus Valentini sectator id cõmentus esse de Paradiso Archangelo quarto supra cœlũ tertium extenso. Vocat autem puerilia dicibula, fabulas pueriles, quæ solẽt pueris recitari à nutricibus aut aniculis.* Nuceta.] *Nucetum locus est nucibus arboribus cõsitus, à nuce, vt Lauretum à lauro, Quercetum à quercu.* Et ideo fortasse nõ scit.] *Locus est in Demiurgum, quem Valentiniani fabulantur putasse omnia à semetipso fecisse, quum ea fecisset Achamoth. Cœlum enim fecisse nescientẽ cœlum, & hominem plasmasse ignorantem hominem, terram autem ostendisse non scientem terram. Et in omnibus sic dicunt ignorasse eum figuras eorum quæ faciebat, & ipsam etiam ignorasse matrem, at semetipsum putasse omnia esse. Irenæi verba sunt: quæ retuli idcirco vt intelligatur hic Tertul.* Quæ & effectũ suum ministrabat.] *Irenæus, Causam autem, inquit, ei fuisse, matrem eius, talis operationis dicũt, qua sic voluerit inducere eum, caput quidem & initium suæ substantiæ, dominum autem vniuersæ operationis.* Cur sibi quoque ista noluit esse nota.] *Sibi, hoc est Demiurgo. Sibi pro ei. Cicero pro lege Manilia, Ex eodẽ, inquit,*
Pon-

Ponto illa Medæa quondam profugisse dicitur, quam prædicant in fuga fratris sui membra in iis locis, quà se parens prosequeretur dißipauisse. Se dixit pro eam. Lucanus in quinto Pharsaliæ, Quæ nox sibi proxima venit, Insomnis viduo tum primum frigida lecto. Sibi posuit pro ei. Interim teneā, deum Sophiam cognominari.] *Ausi sumus mutare locum, & pro Teneam deum, scribere tenendum, subauditur est.* Sophiam cognominari.] *Irenæus, Hanc autem, inquit, Matrem & Ogdoadā vocant, & Sophiam, & Terram, & Hierusalem, & Spiritū sanctum, & Dominum masculiniter.* Puto & barbā.] *Hoc ideo dicit, quia vocant eam Spiritum sanctum, & Dominum masculinè, vt modò citauimus ex Irenæo, quum tamen illa fœmina sit, domina appellanda, nō dominus.* Ne dixerim cætera.] *Intelligit eam partem qua viri sumus.* De animalibus scilicet censu inualitudinis spiritalia accedere.] *Sensus est, Demiurgus non erat compos vt accederet spiritalia, id est intelligeret, siue perciperet spiritalia ipse animalis existens. & cur hoc non poterat? nempe censu inualitudinis, id est propter infirmitatē. Irenæus, Et propter hoc superiorem eum existentē præsciire quæ sunt spiritualia, & se putasse solum deum, & per prophetas se dixisse, Ego deus, & præter me nemo. Quæ Irenæi sententia tribus mendis est corrupta. sic castiganda atque legenda, Et propter hoc infirmiorem eum existentem nescire quæ sunt spiritalia, & se putasse solum deum, & per prophetas edixisse, Ego deus, & præter me nemo.* Ergo & factum intelligebat.] *Hoc est seipsum esse factum.* Et factitatorem facti esse quemcunque.] *Suprà annotauimus in scholiis libri aduersus Hermogenem, Tertullianum factitatoris vocabulo conditorē creatorémque denotare Sic enim illic loquitur, An & hæc, inquit, in hominis factitatione censetur? Idem verbū etiam alibi vsurpat. & hic mox,* Saltem suspectus *de aliquo factitatore. Sensus autē est, & conditorē Demiurgi conditi esse aliquem quisquis sit ille.* Saltem suspectus.] *Suspectus pro suspicante.* Vel quia origo sordidior capit.] *Capit, id est obuenit, cōtingit, diabolo, ἐνδέχεται.* Ex nequitia enim mœroris illius deputatur.] *Irenæus, De tristitia autem, inquit, spiritalia malitiæ dicent facta. Vnde & diabolum genesin habuisse, quem Cosmocratorem vocant, & dæmonia, & omnem spiritalem malitiæ substantiā.* Genituras.] *Hoc est origines. Hoc vocabulo libenter vtitur.* Et tamen diabolum quoque opus Demiurgi affirmant.] *Castiga locum deprauatum*

apud Irenæum, dum ait, Cosmocratorem verò dicunt creatorem Demiurgi. & scribe creaturam. Et munditenentē appellāt.] *Irenæus, Quem, inquit, & Cosmocratorē vocant.* Et superiorū magis gnarum defendunt, vt spiritalem natura.] *Irenæus, Et Cosmocratorem quidem, inquit, intelligere dicunt ea quæ sunt super eum, quoniam sit spiritalis malitia, Demiurgū verò ignorare cum sit animalis.* Cui omnes hæreses procurantur.] *Procurare & procurari sæpe cum datiuo construit: vt lib. 1. aduersus Marcionē, Aemulatio autem liberādo homini procurat. & aliis locis innumeris.* Singulariū autē potestatū arces.] *Indicat quibus locis, quóue situ constituti sint dij Valent. nempe,*

Summo loco Pleroma, id est tricenariç æonum diuinitatis plenitudo,
Infra Pleroma Achamoth,
Infra Achamotham Demiurgus.
Infra Demiurgum Diabolus.

Hanc rē de narrat Irenæus his verbis, Habere autē, inquit, medietatis locū eā, scilicet Achamoth, & esse quidē super Demiurgū, subtus autem siue extra Pleroma vsq; ad finē. Et infrà, Habitare, inquit, matrem quidem ipsorū in eo qui sit cœlestis locus, hoc est in medietate: Demiurgū verò in eo qui sit in cœlo locus, hoc est in hebdomade: Cosmocratorē verò in eo qui sit secundū nos mūdo. Metatur medietatē.] *Propriè metari est locū destinare demetiríue figendis militū tentoriis: vnde dictum castra metari. De hoc suprà diximus. Nam etiā metatoris vocabulo aduersus Marcionem Tertul. vtitur.* Filium calcans.] *Videlicet Demiurgum.* Magis diabolus.] *Subaudi subest. Nam hunc dicunt Valent. in nostro mundo habitare, qui cœlis subest.* Ex Sophiæ vtilissimis casibus.] *Intellige hic Sophiā filiam, siue Secundā (nam hoc illi maternū nomen) quæ & Enthymesis & Achamotha dicitur. Posset etiam dici inferior Sophia, sicut mater eius Teleti cōiunx, Sophia superior.* Reciprocandi spir. spac. ten. om. corp. vestem.] *Hæc omnia per appositionē sunt interpretanda.* His omnibus elemētis atque corporibus ignis inflabellatus est.] *Irenæus, Ignem verò, inquit, omnib. his inesse mortē & corruptelam, quemadmodū & ignorantiā omnib. tribus paßionibus inabsconsam docent.* Febricitasse.] *Ergo calor & ignis paßio fuit*
12 *Achamothæ.* Molitus ergo mundū Demiurgus.] *Irenæus, Cùm fabricasset igitur mundū, inquit, fecit & hominē Choicum, non autem ab hac arida terra, sed ab inuisibili substantia, & ab*

effusibili & fluida materia accipientē. Materię illius scilicet.] *Hanc asserens Hermog. Africanus impugnatur à Tertulliano, lib. qui hunc præcedit, duntaxat in hoc volumine.* Siccauerit.] *Siccauerit absolutè pro siccata fuerit, siue inaruerit.* De Sophiæ fletibus.] *Intelligit Enthymesin siue Achamothā. Vt & mox cùm dicit, Ex pituitis & gramis Sophiæ* Sequitur vt limū ex pituitis & gramis Sophiæ constituisse credamus.] *Nos pro constituisse scripsimus constitisse. Sunt autē gramæ oculorū vitia, autore* Festo. *Nonius Marcellus gramarū vocabulo pituitas oculorum accipiendas docet, Cæcilium allegans qui alicubi dixerit,* Gramosis *oculis ipsas atratis dentibus. Græci γλάμας vocant, & gramosos γλαμυρὰς.* Figulat ita hominē Demiurgus.] *Figulationis vocabulo in superioribus libris etiā vsus est Tertullianus: vt in De resurrectione carnis, Bene autem, inquit, quod & plures & duriores quoque doctrinæ, totam hominis figulationē deo nostro cedunt.* Et de afflatu suo animat.] *Irenæus, Et in hunc, inquit, insufflasse psychicum definiunt.* Ad imaginem & similitudinem factus.] *Irenæus, Et hunc, inquit, esse secundum imaginem factum.* Vt imago quidem.] *Subaudi existens.* Choicus deputetur, materialis scilicet.] *Irenæus, Secūdum imaginem quidem hylicum, inquit, esse. proximum quidem, sed non eiusdem substantiæ esse deo. Similitudo autem, subaudi existens.* Animalis.] *Subaudi deputetur. Irenæus, Secundum similitudinem verò psychicum, inquit. Vnde & spiritum vitæ substantiam eius dictam, quum sit ex spiritali definitione.* Et hāc esse pelliceam tunicam.] *Irenæus, Post deinde, inquit, circundatam dicunt ei Adamanticam tunicam. Hanc autem sensibilem carnem esse volunt. Sic enim illic lego, hoc est pelliceam, pro adamantinam. Siquidem in De resurrectione carnis sic scribit Tertullianus noster, Neque enim, inquit, vt quidam volunt, illæ pelliceæ tunicæ, quas Adam & Eua paradisum exuti, induerunt, ipsæ erunt carnis ex limo reformatio, &c. vbi indubiè notat Valentinianos. Diuus Hieronymus aduersum errores Ioannis Hierosolymitani disputans, inter cætera arguit eum quòd tunicas pelliceas humana corpora interpretetur, quibus post offensam & eiectionem de paradiso Adam & Eua induti sunt, quasi antè in paradiso sine carne, neruis & ossibus fuerint.* Peculium quoddam seminis spiritalis.] *Hoc est quod suprà dixit, Et tamen, inquit, cum aliquo peculio relinquitur* Ne hoc quidem gnaro.] *Figura Græca. secūdum hoc, id est hoc sciente.* Ad

hoc enim deposuerat & occultauerat.] *Idē prodit Irenæus his verbis, Partum verò matris ipsorum, inquit, quæ est Achamoth, quē secundū inspectionē eorum angelorū qui sunt erga Saluatorem, generauit, existentē eiusdē substantiæ matris suæ spiritalis, & ipsum enim ignorasse Demiurgum dicunt, & latenter depositū esse in eum nesciēte eo: vti per eum in eā quæ ab eo esset animā seminatū & in materiale hoc corpus, gestatū quoq; velut in vtero in his & amplificatum, paratum fiat ad susceptionē perfectæ rationis.* Quasi per carnalē animā.] *Nos, per canalem animam. Appositiuè, hoc est per animam quæ vice canalis erat.* Latuit homo spiritalis flatu insertus.] *Irenæus, Latuit igitur, inquit, quemadmodum dicunt, Demiurgum, conseminatus in sufflatione eius à Sophia, spiritalis homo, inenarrabili virtute & prouidētia. Atque hoc vltimū est quod Tertull. mox dixit, Accipe industriam, inquit, clandestinæ prouidentiæ huius.* Et pariter corpori inductus.] *Subaudi est.* Quia nō magis semen nouerat matris Demiurgus q̃ ipsam.] *Irenæus, Quēadmodum enim, inquit, matrē suam ignorauit, sic & semen eius.* Ecclesiæ supernę speculū.] *Irenæus habet exemplū.* Et hominis in censum.] *Nos fidē secuti Gorziensis collationis præpositionē in expunximus. Irenæus, Et hunc, inquit, esse in semetipsis hominem volunt, vti habeant animam quidē à Demiurgo, corpus autē à limo, & carnem à materia. Spiritalem verò hominem à matre Achamoth.* Choicū, substātia ἀρχῆς: carnē, materia.] *Hoc est, Choicū à substantia ἀρχῆς: carnē, siue carneū subaudi censum à materia. Totius sententiæ hic est sensus: Eum censum, nēpe spiritalem ab Achamoth esse dicunt Valētiniani, quemadmodum animalem censum à Demiurgo: Choicum autē censum à substātia ἀρχῆς, hoc est ab illa materia philosophica in quam hæretici quidā principiū illud in quo deus fecerit cœlū & terram interpretantur, quasi substantiuum & corpulentum. Et carnē, hoc est carnalem censum, à materia. Ex hoc quadruplici hominis censu, Spiritali, Animali, Choico, & Carnali, nouum Geryonem constituunt Valentiniani, non triformē vt ille fuit, sed quadriformē.* Habes nouū, id est quadruplū Geryonē.] *Sustulimus præpositionē In, admonente nos Gorziensi collatione. Porrò Geryonem ipsum non triplicis naturæ, vt fabulis proditur, fuisse ferunt: sed tres fratres tantæ cōcordiæ extitisse, vt vno animo omnes regi viderētur. Ex Iustino.* Sic & exitū singulis diuidūt.] *Singulis,*

sub-

subaudi censib. Vt mox, Materiali, subaudi censu. Itē Animali, scilicet censui. & spiritalem, scilicet censum. Itē animalis, scilicet census. Materiali quidē, id est carnali]*Irenæus, Cū sint igitur tres, inquit, alterū materiale, quod etiā sinistrū vocant, ex necessitate perire dicunt: quippe quum nullā sperationē, id est spem, incorruptelæ recipere posit.* Vtpote inter materialem Spiritalémque nūcianti.] *Sic legitur in codi. ib. manu descriptis: sed nos ausi sumus mutare lectionē, & scribere nutanti. nam vitur metaphora lancis in libra. Irenæus, Animale verò, quod etiam dextrū appellant, cùm sit medium spiritalis & materialis, illuc redigi quocūque declinauerit. Atque hoc est quod Tertul. hic dicit, & illac debito, qua plurimū adnuerit. nam lanx velut annuit in eam partē in quā propendet. Antequam certò cōsistit, nutat.* Cæterū spiritalem emitti in animalis cōparationē]*Comparationem hic nihil aliud significat nisi præparationē formationémque.* Vt erudiri cum eo & exerceri in cōuersationibus potuit.]*Aut vt potuit exponēdum, id est prout potuit: aut scribendum posit. quod mihi magis probatur. Irenæus, Spiritale verò, inquit, emissum esse, vt hic animali cōiunctum formetur. coëruditū ei in conuersationibus. Expone, vt erudiri & exerceri, scilicet animalis census posit cū eo, scilicet spiritali, in cōuersationibus. Porrò conuersationis vocabulum haud inelegans est. Iustinus lib 44. Inde denique, inquit, conuersatione nutricis, eximia puero pernicitas fuit. Loquitur de expositítio puero quē cerua aluerat.* Indiguisse enim animalē etiam sensib. discip.] *Iren. Opus erat enim, inquit, animali sensilibus disciplinis.* In hoc paraturā mūdi prospectam] *Et hic paraturam habes pro creatione siue conditione mundi. Iren. Ob quam causam, inquit, & mundū fabricatū esse dicūt.* In hoc & Soterē in mūdo repræsentatū.] *Irenæus, Et Saluatorē, inquit, ad hoc venisse animalem, quia suæ potestatis est vt id saluet.* Alia adhuc cōpositione monstrosum, volunt illū prospicias earū substātiarum inuidisse.] *Nos prospicientias scripsimus pro prospicias. Ex Gorziensi. Significat Tertulliano hoc loco prospiciētia specimen quoddā. Pro inuidisse verò sumus ausi scribere induisse, aurē nobis vellēte Irenæo dū sic loqui pergit, Quæ enim saluaturus erat, eorum primitias eum suscepisse dicunt. Librarius, induisse, transpositis literis vertit in inuidisse.* Quarū, summā salutis esset redacturus.] 13 *Scripsimus saluti: ex Gorziensi collatione. Sic autē etiā alibi loqui solet Tertull. vtens redigendi verbo.* Vt spiritalē quidē susce-

peris ab Achamoth.] *Vt spiritalẽ,sub.substãtiam. Pro susceperis supposuimus susceperit,id exigente sensu.* Animalẽ verò quẽ mox à Demiurgo induit Christũ.] *Aut appositio est,aut figura Græca,hoc est Soter suscepit Animalẽ substantiam, secundum Christũ,quem mox induit à Demiurgo. Nam Valentiniani Demiurgo quoque suũ Christũ filiũ naturalẽ aßignabant.* Cęterum corporalẽ, ex Animali substantia.] *Irenæus, Eum suscepisse dicũt,ab Achamoth quidẽ spiritale: à Demiurgo autem indutum Psychum,id est animalẽ Christum.* Sed miro & inenarrabili rationis ingenio constructam.] *Sub.substantiam. Quod rationis ingeniũ vocat hic* Tertullianus, *Irenæi Interpres dispositionem dicit, A dispositione autem,inquit,circũdatũ corpus, Animalem habens substantiam,paratum verò inenarrabili arte,vt visibile,& palpabile,& paßibile fieret. Idem infrà, Dicunt enim,inquit,Sotera induisse corpus animale, de dispositione aptatum inenarrabili prouidentia,vt visibile & palpabile fieret.* Administrationis causam vi contulisse.] *Sensus est,Corporalis illa substantia inenarrabili rationis ingenio cõstructa vi sua cõtulit Sotcri Valentinianorũ causam administrationis,id est humanarũ & cõmuniũ functionũ. Id declarat.* Quo cõgressui & cõspectui,& cõtactui, & defunctui, ingratis subiaceret.] *Hoc est,vt ipse Soter non sua sponte & inuitus (id enim significat ingratis)subiaceret congressui,& conspectui,& cõtactui,& defunctui,hoc est functioni cuilibet,quã exercet homo. Defunctus iuxta quartã inflexionẽ pro defunctionẽ siue functione. Terẽt.in* Eunucho, *Opus faciã,vt defatiger vsque ingratis vt dormiã. Ingratis,inquit Donatus,id est non vltrò,quia nobis vltronea grata sunt,ingrata quæ ab inuitis fiunt ac recusantibus . Hinc ingratis aduerbium quibusdam vsurpatum.* Materiale autem nihil in eo fuisse.] *Irenæus, Et hylicum autẽ nihil omninò suscepit.* Vtpote salutis alienũ.] *Alienus cũ genitiuo. Vt in De resurrectione carnis, Alienam culpæ. Iren. Nõ enim hylicon capax salutis.* A spe etiã salutis excipiãt.] *Nos ex Gorziensi collatione scripsimus,expellãt.* In quẽ tanti licentiam Ien inserũt quidã.] *Nos ab exemplaribus nihil adiuti,scripsimus, In quem tanta licentia Iesum inserunt quidã. Porrò Valentiniani inserunt Iesum illum ex omniũ æonum defloratione cõstantẽ Soterẽ,in Animalem Demiurgi Christũ,fartilem Christum constituẽtes. Et semen Spiritale codẽ modo in Animale insulciunt, quemadmodũ patebit*

bit in sequentibus. Esse etiã Demiurgo suum Christũ filium naturalẽ.] *Irenæus, Sunt autem, inquit, qui dicant emisisse eum, scilicet Demiurgũ, Christũ filium suum, sed Animalẽ.* Promulgatum profertis.] *Nos, prophetis. Irenæus, Et de hoc, inquit, per prophetas locutũ esse.* In præpositionũ quęstionibus positũ.] *Hoc dicit propter præpositiones ex & per. Exponunt enim Christũ ex virgine natũ, hoc est per virginẽ. Irenæus, Esse autem, inquit, hũc qui per Mariam transierit, quemadmodum aqua per tubum transit.* Super hũc itaque Christũ, deuolasse tunc in baptismatis sacramẽto Ien, per effigiem colũbæ.] *Pro Ien scripsimus Iesum. Irenæus, Et in hũc, hoc est in Animalẽ Demiurgi Christũ, in baptismate descẽdisse illũ qui esset de Pleromate ex omnibus Saluatorem in figura columbæ.* Ex Achamoth spiritalis seminis cõdimentũ.] *Iren. Fuisse autẽ, inquit, in eo & illud quod est ab Achamoth semen spiritale.* Quatuor eũ substantiis stipant] *Irenæus, Dominum igitur nostrum, inquit, ex quatuor his cõpositum fuisse dicunt, seruantẽ typum primogeniti & primi quaternionis: de spiritali, quod erat ab Achamoth: & de animali, quod erat de Demiurgo: & de dispositione, quod erat factum inenarrabili arte: & de saluatore, quod erat illa quæ descendit in eum columba.* Impassibilis, inlæsibilis.] *Iren. Et hunc quidem, inquit, impaßibilem perseuerasse: non enim possibile erat pati eum, quum sit incõprehensibilis & inuisibilis.* Discessit ab illo in cognitione Pilati.] *Iren. Et propter hoc, inquit, ablatũ esse, cùm traderetur ad Pilatum, illum qui depositus erat in eum spiritus Christi.* Proinde nec matris semel admisit iniurias, æquè insubditiuum, & ne ipsi quidẽ Demiurgo cõpertum.] *Insubditiuum, ni fallor, etiã vsurpauit aduersus Hermogenẽ scribens. Iren. Sed ne id quidẽ, inquit, quod à matre erat semen, passum esse dicunt. Impaßibile enim & illud, quippe spiritale, inuisibile, etiam ipsi Demiurgo.* Patitur verò Animalis & carneus Christus.] *Hanc sententiam clarè exponit Irenæus sic scribens, Passus est autẽ, inquit, secundũ hos, Animalis Christus, & ille qui ex dispositione fabricatus in mysterio, vt ostẽdat per eum Mater typũ superioris Christi, illius qui extensus est cruci, & formauit Achamoth, formationem secundum substantiam. Omnia enim hæc exempla illorũ esse dicunt. Hactenus ille. Expone ergo, In deliniationem superioris Christi, id est in typum, in exemplum.* In Achamoth formandũ.] *Scripsimus, ad Achamoth formandam.* Interea Demiurgus omnium ad-

huc nescius.] *Hoc est quod Irenæus dicit, Demiurgum autē, inquit, nihil horū cognouisse ostendunt ante Saluatoris aduentum. Item infrà, Et sic ignorantem eum conseruasse vsque ad aduentū Saluatoris.* Diuidunt enim & prophetiare patrocinium.] *Nos fecimus prophetiale. Et mox scripsimus, in semē, autore Irenæo qui ait, Deinceps diuidūt prophetias, aliquid quidem à matre dictum docentes, aliquid à semine, aliquid autem ab ipso Demiurgo.* Vbi aduentū Soteris accepit.] *Irenæus, Cùm venisset autē Saluator, inquit, didicisse eum (scilicet Demiurgum) ab eo omnia dicūt, & in gaudium ei cessisse cum omni virtute sua, & eum esse illum in Euangelio Centurionē, dicentem Saluatori: Et ego enim sub potestate mea habeo milites & seruos, & quod iussero faciunt.* Centurio de Euangelio.] *Appositio est.* Ita exinde securus dispēsationem mundi huius, vel maximè ecclesiæ protegendæ nomine, quanto te oportuerit, insequitur.] *Pro quanto rescripsimus quanto tempore. Iren. Perfecturum autem eum, inquit, eam quæ secundum ipsum est mundi creationem, vsque ad id tempus quod oportet, maximè autē propter ecclesiæ diligentiam atque curam, & propter agnitionem præparati præmij, quoniam in locum Matris transibit. Vbi vides quod creationē mundi dicit, Tertullianū dispensationem mundi vocare.* Quæ de totius generis humani dispositione iusserat.] *In omnibus exemplaribus vetustis est iusserat, nos tamen ausi sumus id vertere in differant, scilicet Valentiniani.* Triformem natura primordio profecti.] *Et hic contra consensum codicum mutauimus profecti in professi. Irenæus, Hominum autem, inquit, tria genera dicunt, Spiritalem, Psychicum, Choicum: quemadmodū fuit Cain, Abel, Seth: vt ostendant & ex his tres naturas, iam non secundū vnumquenque, sed secūdum genus.* Et tamē inunitam in Adam.] *Inunita ab inuniendo quod Græci dicunt ἑνῶσαι.* Naturæ atque sententiæ.] *Pro sententiæ libuit scribere essentiæ. Nam sequitur paulò pòst, Qui imperfectæ*
14 *essentiæ sumus.* Choicum saluti degeneratū.] *Sicut degenerē appellamus eum qui generosus non est, ita degeneratū saluti vocat, quod ad salutē non est generatū.* Animale mediæ spei deliberatū.] *Deliberatum, hoc est adiudicatū Festus Pompeius autor est, Deliberare à libella qua quid perpenditur dictū. Et suprà dixit, vtens metaphora aliquid in libra appendentis, cùm de animali censu loqueretur: Animali verò, inquit, quem & dextrum appel-*

appellant, dubitatum euentum, vtpote inter Materialem Spiritalémque nutanti, & illac debito qua plurimũ adnuerit. Hinc videri potest non ineptè hoc vocabulum præsenti loco accõmodasse. De obuenientia.] *Vsurpat obuenientiam substantiuè, ceu suprà Delinquentiam, Peccantiam, Nocentiam, & proximè Prospicientiam. Obueniendi verbo solent vti Iureconsulti. Nam propriè obueniunt nobis bona quæ aliunde ad nos deferuntur. Vndè hæreditas obuenire dicitur. Eleganter Seneca, Philosophia homini, inquit, non obuenit, sed eam sibi quærere debet. Hinc obuẽtiones apud Vlp. pro reditibus annuis.* Id est animali sensui inscriptas.] *Nos scripsimus censui. nã suprà dixit, Et hominis censum, Item animalẽ censum & materialem spiritalémque. Quod verò de Achamotha in superiorib existẽte, & in bonas animas depluente hic dicit, nimirũ est quod Irenæus: Eas, inquit, quæ habuerunt semen id quod est ab Achamoth, animas meliores dicũt fuisse quàm reliquas.* Choicũ enim genus, id est malas animas, nunquã capere salutaria.] *Iren Choicum, inquit, impossibile est salutẽ percipere. non enim esse illud capax salutis dicunt.* Et irreformabilem naturam pronunciarunt.] *Fidem Gorziensis collationis secuti genitiuum naturæ adiecimus. & irreformaturæ naturam pronunciauerunt.* Modicũ & paruulum iactu.] *Subaudi est. Iren. Spiritalia verò inseminat, inquit, Achamoth ex illo tẽpore vsque nũc, propter quod & animæ erudientur quidẽ hic, & semina enutrita, quia pusilla emittantur, &c.* Sed eruditus huius fides augetur atque prouehitur.] *Nos scripsimus, eruditu huius fides augetur. Nam gaudet nominibus quartæ inflexionis. Sic infrà pro prolatione prolatum vsurpat. Id quod etiam Tacito solẽne est, apud quem legis Accitu, Concessu, Obiectu, Distinctu, Subuectu, Trãspositu, Prouisu, Missu, Lectu, Aduectu, & Indutui gerere. Vt apud Liuium armatu, & diuisui esse, & receptũ habere. Porrò quod hic dicit Tertul. Eruditu huius fides augetur atque prouehitur: cõsonat cum illo quod præcedit, Spiritalẽ emitti in animalis cõparationem, vt erudiri cũ eo & exerceri in conuersationibus possit. Verbũ erudiri in libro De carne Christi eleganter vsurpat, Quia per florem, inquit, & ex flore, omnis arbor eruditur in fructum.* Suprà diximus.] *Maluimus scribere, ceu prædiximus. Indicat autẽ eum locum, vbi suprà dixit, de semine loquẽs, Ad hoc enim & deposuerat & occultauerat, vt cũ Demiurgus animã mox de suo afflatu in Adã*

communicaret,pariter & semen illud spiritale per eandem animam deriuaretur in Choicum:atque ita formatũ in corpore materiali,velut in vtero,& adultum illic, idoneum inueniretur suscipiendo quandoque sermoni perfecto. Animæ quæ hoc ipso ita cæteris præuertãt.] *Admonente nos sensu verborũ,scripsimus,Animæque hoc ipso ita cæteris præuertunt, vt & cætera. Hoc est quod ex Irenæo paulò antè citauimus, Eas,inquit, quæ habuerũt semen id quod est ab Achamoth, animas meliores esse dicunt quàm reliquas. Præuertunt autem, id est anteuertunt,superant,& excellunt cæteras. Tacitus lib.sept.Rhodij,inquit,impigrè peruerterunt.* Vt Demiurgus tũc ignorans magni eas fecerit.] *Non omisit & hoc Irenæus consequenter dicens,Quapropter,inquit,& plus eas dilectas à Demiurgo non sciente causam.sed à semetipso putante esse taleis.* Ex eorũ ergo laterculo.] *Nos scripsimus,earum, subaudi animarum. Et allegere pro allegare.Est autem Laterculum libri nomen, in quo dignitatum omnium tam militarium quàm ciuilium cognitio continebatur. Hic erat penes primicerium notariorum. Sanè in volumine quod descriptionem Imperialium officiorum quum* Orientis *tum* Occidentis *cum imaginibus complectitur,Laterculi picturam cernere est,sed maioris.Vt etiam minus fuisse scias, cuius sit mentio in Codice libro primo de officio quæst.l.Totius minoris laterculi curam.Sacrum laterculum Iustinianus appellat in libris Authenticorum in tractatu,Vt iudices sine quoquo suffragio fiant. Item in tractatu De mandatis principum,in principio. & laterculenses,laterculis præfectos,in l.*Comperimus,& *in l.fin. C.de proximis sacrorum scriniorum, cæterísque qui in sacris scriniis militant.lib.12.Porrò suspicor maius laterculũ dignitates ciuiles continuisse,minus dignitates militares. Id quod colligo ex l. Totius. C.de offic.quæst.libro primo.* Et in reges & in sacerdotes allegere consueuerat.] *Sic enim castigauimus. Irenæus, Quapropter,inquit,& in prophetas,aiunt,distribuebat eas,& sacerdotes,& reges.* Quæ nunc quoque si pl.] *Refert impiam ac stultam Valentinianorũ sententiam.* Ideóque nec operationes sibi necessarias existimant.] *Hoc est quod & Irenæus tradit, Semetipsos,inquit,non per operationem, sed eo quod sunt naturaliter spiritales saluari omninò dicunt. Quemadmodum enim Choicum impoßibile est salutẽ percipere(non enim esse illud capax salutis dicunt) sic iterum quod Spiritale, quod semetipsos esse*

esse volunt, impoßibile esse corruptelam percipere, licet in quibuscunque fuerint facti. Quemadmodum enim aurum in cœno depositum, non amittit decorem suum, sed suam naturam custodit, cùm cœnum nihil nocere auro poßit: sic & semetipsos dicunt, licet in quibuscũque materialibus operibus sint, nihil semetipsos noceri, neque amittere spiritalem substantiam. Quapropter & intimorate omnia quæ vetantur, hi qui sunt ipsorum perfecti, operantur, de quibus scripturæ confirmant: quoniam qui faciunt ea, regnum dei non hæreditabunt. Etenim idolothytæ indifferenter manducant, nihil inquinari ab eis putantes, & in omnem diem festum Ethnicorum pro volũtate in honore eorum factum, primi conueniunt, vt ne hoc quidem abstineant, quod est apud deũ & apud homines odiosum muneris homicidiale spectaculum. Quidam autẽ & carnis voluptatibus insatiabiliter inseruientes, carnalia carnalibus spiritalia spiritalibus reddi dicũt. Et quidam ex ipsis clam eas mulieres quæ discunt ab eis doctrinam hanc, corrumpunt: quemadmodum multæ sæpe ab his suasæ post conuersæ mulieres ad Ecclesiam dei, cum reliquo errore & hoc confessæ sunt. Alij verò ne manifestè quidem erubescentes, quascunque adamauerint mulieres, has à viris suis abstrahentes, suas nuptas fecerunt. Alij verò valde modestè initio, quasi cum sororibus fingentes habitare, procedẽte tempore manifestati sunt, grauida sorore à fratre facta: Et alia multa odiosa & irreligiosa facientes. Hæc Irenæus Græcolatinus. Martyrij quoque eludentes necessitatem.] *Tam amans martyrij fuit Tertullianus, quod omnibus vbique persuadere nititur, non fugiendum, sed animosè & constanter Christiano sustinendum,* [illegible] *Hinc illæ Martyrij non vno loco commendationes, & fugæ in persecutione detestatio, cui rei proprium librum dicauit, qui inter alios qui in hoc volumine sequitur.* Vt salutem quam non de priuilegio status poßidemus.] *Subaudi, nos orthodoxi. Igitur Valentiniani de priuilegio status salutem poßidebant. Ac seipsos appellabant Spiritales: nos verò orthodoxos, Animales. Quapropter, inquit, Irenæus, nobis quidem quos Psychicos vocant, & de seculo, esse dicũnt necessariam continentiam & bonam operationem, vti per eam veniamus in medietatis locũ. Sibi autẽ Spiritalibus & Perfectis vocatis, nullo modo. Non enim operatio in Pleroma inducit, sed semen quod*

est inde pusillum quidem demissum, hic autem perfectũ factum. Item, vt est apud eundem, nos in vsu gratiam accipere dicũt, quapropter & auferri à nobis: Semetipsos autem propriè possidere, desursum ab inenarrabili & innominabili Syzygia descendẽtem habere gratiam: & propterea adiici eis. Nobis enim inscriptura huius seminis.] *Subaudi competit secundum Valentinianos, Aut, tribuitur nobis orthodoxis, à Valentinianis. Suprà dixit, Vt quos Achamoth in superioribus in animas bonas depluat, id est Animali censui inscriptas, sic hic vtitur inscripturæ vocabulo pro nota siue censu seminis Animalis.* Illi verò & de passiuitatis vitæ] *Passiuitatem vitæ vocat incompositam & licentiosam vitæ libertatem, qua Valentinianos fuisse notabileis, paulò antè ex Irenæo prolixè etiã retulimus. Quid sit passiuum Tertulliano, multis iam locis exposuimus.* Et diligentia delictorum.] *Diligentiam delictorum, vocat affectum & studium ad delinquendum siue peccandum. Nam Valentiniani dicebant, vt est apud* Irenæum, *se non amittere spiritalem substantiam in quamlibet vitiosis criminibus versantes: quod impossibile esset id quod Spiritale est, corruptionem sentire, auri instar quod etiam in cœno suam naturam obtinet.* Quoniam & ipsa delinquendo profecit.] *Nam deliquit inquirendo lumen Christi superioris, ab Horo depulsa quo minus pergeret. Tentabat enim rem illicitam.* Nam & honorandorum coniugiorum supernorum gratiæ.] *Irenæus, Quapropter, inquit, & omni modo oportere eos semper Syzygiæ (id est coniugij) meditari mysterium.* Alioquin degenerem nec legitimum veritatis.] *Legitimus veritatis, vt suprà aduersus Marcionem lib. 4.* Obnoxius confusionis. Qui deuersatus in mundo.] *Deuersatus pro versatus. Sic suprà, Ex cuius, inquit, virtute sumpserit Adam deuersatus illic inter nubeculas & arbusculas. Aduersus Marcionem libro secundo, Quatenus, inquit, & ipsi deum in figura & in reliquo ordine humanæ conditionis deuersatum iam credidistis.* Non amauerit fœminam, nec se ei iunxerit.] *Irenæus, Quapropter, inquit, omni modo oportere eos dicunt semper Syzygiæ meditari mysterium. Et hoc suadent in sensibilibus his sermonibus dicentes sic, Quicunque in seculo est, & vxorem non amat vt ei coniungatur, non est de veritate, & non transiet in veritatem.* Subitò Achamoth totam massam seminis sui presserit.] *Ausus sum scribere, Vbi totam messem Achamoth seminis sui presserit.*

presserit. Vtitur autem metaphora fruges maturas demetentis, & quod demessum est in horreum conuehentis, molentis deinde, & postremò in conspersionem temperantis donec totum fermentetur. Irenæus, Cùm autem vniuersum semen, inquit, perfectum fuerit. Hæc verba Tertul. per copiam extendit, sic dicens, Messem presserit, vt Virgil.

Et ruris opaci
Falce premes vmbram. *Et alibi,*
Quod superest, quęcũque premes virgulta per agros.

Vel quum ad molas delatũ.] *Sub. semen.* In cõsparsionis salutaria.] *Legendũ, In conspersionis aluearia absconderit, vt sit alueare pro vase pistorio cauo in quo fit conspersio, hoc est farina aqua cõspergitur & tẽperatur. Porrò defarinatũ eleganter dixit de semine per molarẽ cõminuto.* Donec totum cõfrequentetur.] *Scribo cõfermentetur.* Tũc cõsummatio vrgebit.] *Iren. Consummationẽ verò dicunt futuram, cùm formatum & perfectum fuerit scientia omne spiritale, hoc est homines qui perfectã agnitionẽ habent de deo, & hi qui ab Achamoth initiati sunt mysteria. Esse autẽ hos semetipsos dicũt Valentiniani.* Igitur in primis ipsa Achamoth.] *Dixit de cõsummatione. Nunc incipit agere de dispensatione mercedis.* De regione medietatis.] *Nam suprà habes de arcibus singularium potestatũ, vbi disputat quibus finib. collocentur, Inferius illum, inquit (hoc est Tricenarium Pleromatis inhabitatorẽ) metatur medietatem Achamoth.* De tabulato secundo.] *Tabulati secundi nomenclatura, medietatis regionẽ intelligit, vt summi vocabulo ipsum Pleroma.* Restituta pleromatiæ statim.] *Nos scripsimus, Restituta pleromati. Et statim excipit.* Cõparcinus ille Soter, sponsus.] *Scio religiosè versandũ esse in monimẽtis veterũ autorũ, nec temerè aut statim mutandum quod non intelligas, & hic meus est mos. Tamẽ nõ potui mihi tẽperare quin hic pro Cõparcinus scriberem, Cõpactitius ille Soter, cũ quod cõpingendi verbo suprà de Sotere loquẽs Tertul. vtitur, Pulcherrimũ, inquit, Pleromatis sydus fructúmque perfectũ cõpingunt: tum quod Irenæus saluatorem, inquit, qui est ex omnib. factus. Quod si cui magis arridet cõparcinus, reponat id in libro suo. Nec sine causa admoneo lectorem. Cæterũ quod hic Tertul. narrat, exponit his verbis Irenæus, Cùm autẽ, inquit, vniuersum semen perfectũ fuerit, Achamoth quidem matrem ipsorum transire de medietatis loco dicunt, &*

intra Pleroma introire,& recipere spõsum suũ saluatorẽ,qui est ex omnib.factus:vti Syzygia saluatoris & Sophiæ quæ est A-
15 chamoth. Hic erit in scripturis sponsus:& sponsalis Pleroma.] Horũ verborũ hic videtur sensus esse, Quoties in sacris literis sponsi mentio fiat, hunc Sotera venire intelligendũ secũdum nænias Valentini,præterea quoties spõsalis lecti siue thalami nomẽ occurrat,ipsum Pleroma accipiẽdũ. Verbi gratia apud Psalmographũ legimus, Tanquam sponsus procedẽs de thalamo sua. Hoc statim interpretarentur Valent de Sotere procedẽte de Pleromate. At apud Irenæũ paulò aliter scriptũ est, Et hoc,inquit, dicũt esse sponsum & sponsam,Symphonẽ verò vniuersum Pleroma. Credas enim vbi de loco in locũ trãsmigratur,leges quoq; Iulias interuenire.] Iocus est Tertul putãtis ni leges Iuliæ de adulteriis,& de vi publica seu priuata obstitissent, verendum fuisse ne Achamothæ de tabulato inferiori in summũ Pleromatis tabulatũ transeunti,inter tam procaces angelos,vitiũ offerretur,siue stuprũ accideret,aut vis aliqua inferretur. Nã cùm puellæ nupturæ hinc inde deducũtur, etiã raptus periculũ incurrunt. Id quod accidit Annæ Britannicæ, Francisci Ducis vnicæ filiæ,quæ Maximiliano Cæsari desponsa erat. Porrò lex Iulia de adult.coërcendis non solũ temeratores alienarũ nuptiarum gladio punit:sed & eos qui cum masculis nefandam libidinẽ exercere audẽt. Sed eadem lege Iulia etiam stupri flagitium punitur, cùm quis sine vi vel virginem vel viduam honestè viuentem stuprauerit. At lex Iulia de vi publica seu priuata, aduersus eos exoritur,qui vim vel armatam,vel sine armis cõmiserint. Ex Institut. Iustiniani lib.4. Titul. De publ.iudiciis. Idẽ habes C.lib.9. Tit. Ad legẽ Iuliam de adult.& de stupro. Et alio Tit. ad legẽ Iul.de vi publica siue priuata. Sicut & Cainam.] Nescio an significet legem C.Pompeij Strabonis, qua veterib. incolis Transpadanis,ius Latij dedit,quod cæteræ coloniæ Latinæ habebãt,vt petẽdi magistratus & ciuitatis Ro.ius adipiscerentur. Cæterum Achamotha de exteriori inferiorique tabulato quod sub Pleromate erat cõstitutũ,intra ipsum Pleroma transiẽs,indigebat certè priuilegio aliquo,vt sublimioris digniorisq; loci fieret capax. Alioqui pœna legis Visselliæ ei timẽda erat,de qua habes C.lib.9. tit. Ad legẽ Vissel. In superiora mutabit.] Mutabit absolutè. Iren. Demiurgũ verò,inquit,transire dicunt & ipsum in matris suæ Sophiæ locũ,hoc est in medietatẽ, In vacuũ iam cœnaculũ matris.]

matris.] *Exponit quid intellexerit, per hoc quod dixit, In superiora. Erat autē vacuū.nā mater Achamoth in Pleroma ascēderat.* Sciētiā nec vidēs illā.] *Diu torsit me hic locus donec deprehēderē legendū, Sciens iā, nec videns illā. Sensus est, Antequā foret illuminatus è Sotere, & antequam transisset in tabulatū Achamothæ matris Demiurgus, ignorabat eam matrem suam: sed post illam illuminationē & ascensum in superius cœnaculū, tum primū intellexit se habere matrē, quam tamen non videbat, quippe quæ se receperat iam intra Pleroma.* Nā si ita erat, semper ignorare maluisset.] *Sensus est, Si res in Demiurgi manu fuisset, maluisset matrem suā Achamothā semper ignorare. Valde enim sibi placebat atq; superbiebat, existimans se solū deum esse, & quicquid faceret, à semetipso facere. Postquā autem omnia à Sotere est edoctus, & in tabulatū matris Achamothæ ascendit, cognouit se viribus matris adiutū, quam tamē non videbat in superius Pleromatis domiciliū translatam. Inde demittebat animū, qui sola opinione beatissimus, potentissimus ac gloriosissimus antè deus fuerat.* Totum interitū.] *Subaudi præpositionē, in. In totū interitum. Hoc dicit propter corpus & animam. Alioqui dimidiatus tantū esset interitus. Iren. Et Choicū quidem in corruptelā abire dicunt.* Quia omnis caro fœnū. Et anima mortalis apud illos.] *Declarat, quod dixit, Totum interitū.* Iustorum animæ.i.nostræ.] *Iren. Iustorū quoque animas, inquit, refrigerare & ipsas in medietatis loco. Nihil enim Psychicū intra Pleroma transire. Interpres Irenæi verbū refrigerare neutraliter accipit, siue absolutè.* Qua census.] *Hoc est, secūdum eum censum secundum quē.* Primo dispoliantur homines ipsi, id est, interiores.] *Hoc dicit, ne quis de spoliatione corporis intelligat, cū vestes exuūtur.* Despoliari est autē.] *Sic etiā Irenæi interpres loqui solet. Vt caro est autem.* Tunc illi Sabinas raptas.] *Sēsus est, quod Angelis essent animæ, quod iuuētuti Romanæ erāt Sabinæ, videlicet vxorum loco. Liu. lib. primo 1. Decad. scribit, cū recens à Romulo condita vrbs Roma esset, & penuria mulierum laborarēt, nolentibus finitimis sanguinē & genus miscere cū Romanis, quos timebāt, ludos ex industria paratos Neptuno equestri solēnes. ad quorum spectaculū Sabinorum, inquit, omnis multitudo cum liberis ac coniugib. venit. Cùm ludi celebrantur, deditaq; eò mentes cùm oculis erant, tum ex cōposito orta vis: signóq; dato iuuentus Ro. ad capiendas virgines discurrit. Magna pars*

fortè vt in quẽ quæq; inciderat, raptæ. quasdã forma excellentes primorib. patrum destinatas, ex plebe homines, quibus datum negociũ erat, domos deferebant. Hæc erit spiritalium merces.] *Spiritalium, hoc est, Valentinianorũ, qui spiritale illud semen sibi solus vendicant. Est autẽ Ironia.* Et hæc anima.] *Non sum facilis in mutando. Tamen hic pro anima scripsi, omnia. Videtur enim referri ad ea quæ sequũtur. Vt sit sensus, Fabulæ tales, vtiles sunt, vt tu qui Marcus vocaris, aut qui Gaius vocaris, hoc imminere tibi post fata scias, vt quanquã in vita fueris barbatus, quod viri non mulieris indicium est: & quanquam extiteris seuerus maritus, osor videlicet libidinis & castitatem tuam vxorisq; seruans: licet etiã fueris seuerus pater, seuerus auus, seuerus & grauis proauus, ad virtutẽ inquã institutis liberis atq; nepotibus, licet præterea sis masculus, cuius concubitũ omnium gentium leges prohibent, quod vnũ ad excludendam istam contumeliã sufficere debebat: licet inquã hæc omnia quæ modò retulimus, fueris in vita, nihilominus futurũ scias, vt intra Symphonen Pleromatis, non obstante loci reuerentia ab angelo complectare, & forsitã ex eo complexu vterũ ferens, parias aliquem nouellum æonem qui tibi vsui esse poßit, & famuli obsequiũ præstare.* Tacendo iam dixi.] *Aposiopesis est. Deest enim: patiaris aliquid turpe. Sic apud Poëtam, Nouimus & qui te.* Aliquẽ onesimũ æonem.] *Hoc est, aliquẽ nouellum ac puellum æonẽ vtilem tibi futurum ministrũ, nam in Pleromate Valentiniano tantũ æones generãtur. Significat autẽ ὀνήσιμος Græcis vtilem.* His nuptiis rectè deducendis, pro face & flameo.] *Iocatur, & alludit ad veterem Romanorũ morem, quo nouã nuptam tres pueri patrimi & matrimi. i. quorũ pater & mater adhuc erant in vita, deducebant: vno facem ex spina alba præferente, duobus reliquis nubentẽ tenentibus. Autor est Festus Põpeius, facem in nuptiis, in honorem Cereris præferri solitã, & aqua spargi nouam nuptã, siue vt casta puráq; ad virum veniret: siue vt ignem atque aquã cum viro cõmunicaret. Amicitur autẽ, vt idem tradit, flameo nubẽs, ominis boni causa quod eo aßiduè vtebatur Flaminica, id est, Flaminis vxor, cui non licebat facere diuortium. Apud eundem legimus hinc esse nuptiarũ & nuptæ vocabula nata: quod nubentis caput flameo obuolueretur: quod antiqui obnubere vocabant.* Tunc credo ille ignis arcanus erũpet.] *Iren. His autem factis ita, qui latet in mundo ignis, exardescens, cõprehendens vniuer-*

uersam materiã consumit:Et ipsum simul consumptũ abire dicũt in id vt iam non sit. Sed næ ego temerarius.] *Næ Græcũ affirmãdi aduerb.quo Latini autores etiã vti solent.Indicau.suprà nõ semel.* Filio.] *Videlicet Demiurgo.* Ne Philetus irascatur.] *Teletũ intelligit,quẽ ioci causa solet Philetũ.i.amabilẽ appellare.* Ne fortuna acerbetur.] *Intelligit æonem qui Græcè μακαρία vocatur.i.Beata,Fortunatã ipse suprà appellat.Et quæ fœminæ, inquit,in Sigas,in Zoas,in Ecclesias , in Fortunatas . Ab eodem in prioribus Macaria vxoris vice Monogeni cõiungitur,in catalogo Æoniæ dodecados.* Deuertere.] *Deuertere pro diuertere, vt deuersari pro diuersari , vtrunq; multis iam locis indicatũ.* Post excessum.] *Excessus pro morte. Sic & Suet.loquitur.Cicero solet addere ablat.vita,vel è vita.Vt cùm in Orat.dicit,Sed ad eos,si placet,qui vita excessere,reuertamur.* Velut epicitha- 16
risma post fabulã tantam.] *Cùm fabulæ recensebantur olim publicè,ad demulcendos spectatorũ animos qui tædio longæ narrationis iam languebãt,in fine priusquã dimitterẽtur,citharœdus aliquis prodibat.Sapit autẽ prouerb.Velut epicitharisma post fabulã. Hodie cõcionatores sacri qui ad populũ declamãt post prolixã & obscuram de diuinis disputationẽ , interdum populo obdormiscenti, lepidã aliquam historiolã narrant de beata virgine, aut cæteris diuis,planè quod dici solet,epicitharisma post fabulã. Significat autẽ hic fabula comœdiã seu Mimum. Dictũ ἐπικιθάρισμα sicut ἐπιμύθιον aut ἐπιφώνημα.* Ab emendatorib. Ptolemæi

lemæũ scientiores,duas cõiuges habere Bython dicunt , quas & Dispositiones vocant,Ennœam & Thelesin. Primò enim mente cõcepit quid emittere (.i.aliquid emittere) sicut dicũt,deinde voluit. Quapropter duobus his affectib. & virtutib.i. Ennœas & Theleseos,velut cõmixtis inuicẽ,emissio Monogenis & Alethiæ secundum coniugationẽ facta est. Quos typos & imagines duorum affectuũ Patris adgressas (lego abgressas.i.egressas) esse inuisibiliũ visibiles.Thelematis quidẽ Nun,Ennœas autẽ Alethiã. Et propter hoc aduentitiæ voluntatis masculus est imago,innatæ verò EnnϾ fœmininus , quoniã Voluntas velut virtus facta est Ennœæ.Cogitabat enim Ennœa semper emissionẽ, non tamẽ &

emittere ipsa per semetipsam poterat quæ cogitabat. Cùm autem Voluntatis virtus aduenit, tunc quod cogitabat, emisit, Hactenus ille. Porrò vice commentarij ista nobis erunt ad intelligenda quæ Tertul. prosequitur. Pudiciores alij, &c. maluerūt nullū Bytho sexū deputare.] *Iren. Etenim, inquit, de ipso Bytho variæ sunt sententiæ apud eos. Quidā enim sine cōiugatione dicūt eum neq; masculū, neq; fœminā, neq; omninò aliquid esse.* Alij cōtra magis & masculū & fœminā dicunt.] *Iren. Alij autē, inquit, & masculum & fœminā dicentes esse, Hermaphroditi genesim ei donant. Sigen autē alij cōiugem ei addunt, vt fiat prima coniugatio.* Hermaphroditū.] *Plin. lib. 7. cap. de prodigiosis partub. Gignuntur, inquit, & vtriusq; sexus, quos Hermaphroditos vocamus, olim Androgynos vocatos, & in prodigiis habitos, nunc in delitiis. Idē in lib.* 11. *Contra mulierum, inquit, paucis prodigiosa aßimulatio: Sicut Hermaphroditis vtriusque sexus: quod etiā quadrupedū generi accidisse Neronis principatu primū arbitror. Ostētabat certè Hermaphroditas subiuges carpento suo equas, in Treuerico Galliæ agro repertas: ceu planè visenda res esset, principē terrarū insidere portentis.* Sunt inquit.] *Superabundat inquit.* Sed postumatū.] *Posthumus est qui patre iam humato post mortem eius nascitur. Hinc postumare verbum ipse deduxit in lib. antecedentibus pro posteriorē esse, vt cū dicit, Tempore siue ordine postumant. Ab hoc postumatus verbale nomen iuxta quartā declinationem, pro partib. non primis secundum tēpus, siue posterioritate, vt vsurpem vulgare, sed barbarum vocabulū. Solet autē sic loqui Tertull. Defendere aliquid alicui. Vt in De resurr. carn. Corruptionem, inquit, perpetuam veteri defendat.* Ogdoadē ante omnia præmittentes.] *Irenæus, Alij autem, inquit, rursus ipsorum primam & archegonō octonationem his nominibus nominauerunt. Primum Proarchen, deinde Anennoëton, tertiam autē Arrheton, & quartam Aoraton.* Archeton.] *Reposuimus ex Irenæo, Arrheton. Significat autem ἄῤῥητος ineffabilē.* Ex Proarche itaq; processisse.] *Irenæus, Et de prima quidem Proarche emissum esse primo & quinto loco Archen: ex Anennoëto secūdo & sexto loco Acatalepton: & de Arrheto autem tertio & septimo loco Anonomaston: de Aorato autē quarto & oct. suo loco Agenneton. Pleroma hoc primæ* Ogdoadis. *Has volunt virtutes fuisse ante Bythum & Sigen, vt perfectorum perfectiores appareant & Gnosticorum magis*

magis Gnostici viri. Vbi interpres Irenæi genitiuos non mutauit in ablatiuos, verbum ad verbũ nimia religione exprimẽs. Quãto meliores qui tot. hoc tæd.] *Iren. Qui autem, inquit, prudẽtiores putantur illorum esse, primam Octonationem non gradatim alterum ab altero æonem emissum dicunt, sed simul & in vnam AEonum emißionem à Propatore. Et Ennœam eius cùm crearentur, ipsi obstetricasse affirmant.* Per gradus reuera Gemonios.] *Alludit ad scalas Gemonias sontium suppliciis infames, quæ erãt in Auentino in decimatertia regione vrbis. Graduum Gemoniorum meminit* Plin. *lib.* 8. *cap.* 40. *Sed supra omnia in nostro æuo Actis populi Rom. testatum, Appio Iunio & P. Silio* COSS. *cùm animaduerteretur ex causa Neronis, Germanici filij, in T. Sabinum & seruitia eius, vnius ex his canem nec à carcere abigi potuisse, nec à corpore receßisse abiecto in gradibus Gemoniis mœstos ædentẽ vlulatus.* Structũ.] *Structum frequenter vsurpat pro constructo siue extructo, vt in De carne Christi. Caro igitur Christi de cœlestib. structa. Item in De resur. carnis, Ex quibus homo structus est,* Sed mappa, quod aiunt, missa.] *Alludit ad priscum morem quo signum dabatur Circẽsibus per mappam. Quæ res à Nerone sumpsit originem. Nam cùm is in podio staret, & populus maturari ludos cupisset, mappam qua Tragœdi vtebantur, deiici iußit, vt certaminis postulati potestatem faceret. Hinc mos inoleuit, vt mappa congressuris in Circo signum detur. Suetonius in Nerone, Mox, inquit, & ipse aurigare, atque etiam spectare sæpius voluit, positóque in hortis inter seruitia & sordidam plebem rudimento, vniuersorum se oculis in Circo maximo præbuit, aliquo liberto mittente mappam, vnde magistratus solent. Cæterum ceu prouerbio vti, satis indicat adiecta clausula, quod aiunt.* Semel octoiugem istam & ex parte Ennœa eius ex causa.] *Nos emendauimus, Semel octoiugem istam ex parte & Ennœa eius exclusam.* Nam *antè retulimus ex Irenæo, Ptolemæi sectatores Ennœam, id est, cogitationem Bytho coniugem aßignare.* Ex ipso denique rerum motum omina regerunt.] *Reposuimus, Ex ipso denique eius motu nomina gerunt. Ex Gorziensi.* Quum inquiunt.] *Subaudi Ptolemæi sectatores.* Cogitauit proferre, hoc pater dictus est.] *Irenæus, Quando aliquid, inquit, emitteret Propator, hoc pater vocatus est. At vbi quæ emisit, vera fuerunt, hoc Alethia vocatum est.* Quia verò protulit.] *Nos*

autoritatem Irenæi sequentes, pro vero scripsimus, vera protulit. Cum semetipsum voluit probari.] *Probari pro approbari, id est probabilem ostendi, siue sentiri, percipíque. Quo verbo Cicero sic vti solet. Irenæus, Cùm autem, inquit, voluit semetipsum ostẽdere, hoc Anthropos dictus est.* Quo autem præcogitauit.] *Irenæus, Quo autem præcogitauit, posteaquam emisit, hoc ecclesia vocata est.* Sonuit homo sermonem.] *Irenæus, Locutus est Anthropos Logon hic est primogenitus filius.* Et Sermoni accessit vita.] *Irenæus, Subsequitur autem, inquit, Logon Zoë.* Et
17 Ogdoas prima conclusa est.] *Irenæus, Et sic prima octonatio completa est.* Accipe alia ingenia circurianiana.] *Tertullianus qui Irenæũ exscripsit, pro eo quod apud hunc legitur de quodam episcopo Valentinianæ factionis, In maius sublime, & quasi in maiorem agnitionem extensus, dixit, Ingenia circurianiana. sic enim in exemplaribus vetustis legitur. Sed ego mendosam dictionem censeo, pro quo fortassis Lyncuriana scribi debeat. Nam cùm hic de ingenij perspicacitate fiat mentio, non inepté prorsus Lyncurianum quadrabit, à Lyncurio lapide deductum vocabulum, quam gemmam carbunculo similem tradit esse Plinius, & igneo colore fulgere. Vbi occulta allusio quoque fit ad Lynceum illum saxa & arbores oculorum acie penetrare solitum. Non aliter enim episcopus iste, cuius nomen etiam Irenæus obticet, ipsum Pleroma penitius inspexit, quam Lynceus terrã visu penetrabat, & remotißima quæque perinde ac ante se posita cernebat. Hanc cõiecturã meam nolui studiosos celare. Tamen nihil est in contextu mutatum. Audi nunc Irenæum diligenter, Alius verò quidam, inquit, qui & clarus est magister ipsorum, in maius sublime, & quasi in maiorem agnitionem extensus, primam quaternionem dixit sic, Cæterum fieri potest vt ad Circurianum aliquẽ sui temporis & regionis hominem alludat.* Est, inquit, ante omnia proarc.] *Irenæus, Est quidem ante omnes proarche proanennoëtos, & inenarrabilis & innominabilis, quam ego Monotetẽ voco.* Et inenarrabile. Inenarrabile quod ego nom. Monot.] *Nos secuti Irenæum, posterius inenarrabile mutauimus in, Et innominabile.* Cum hac erat alia virtus, quã & ipsam appello Henoteta.] *Irenæus, Cum hac Monotete est virtus, quam & ipsam voco henotetem.* Id est solitas & vnitas.] *Hic inserui ex Irenæo duo vocabula, Monotes & Henotes, id est solitas & vnitas cùm vnum essent.* Protulerunt non proferentes.] *Irenæus,*

næus, Emiserunt, cùm nihil emiserint. Et infrà rursum, Emiserũt, cùm non emisissent fructum. Initium omnium intellectuale, innascibile, inuisibile.] *Irenæus, Principiũ, inquit, omniũ noeton, & ageneton, aoraton.* Quod sermo vocauit.] *Irenæus, Quam Archen sermo Monada vocat. Hic vides sic supplẽdum Tertulliani locum, Quod sermo Monada vocauit. Nam vocem Græcis literis scriptam fortasse librarius omisit.* Huic adest consubstantiua virtus, quam appellat Vnio.] *Irenæus, Cum hac Monade est virtus eiusdem substantiæ ei, quam & eam appello Hen. Significat autem Hen, vnum.* Hæc igitur virtutes Solita, Vnitas, Vnio, cæteras prolationes eorũ propagarunt.] *Irenæus, Hæ autem virtutes, inquit, id est Monotes, & Henotes, & Monas, & Hen, emiserunt reliquas emissiones æonum. Iu Iu, & Pheu, Pheu, Porrò Singularitas quæ est Monotetos interpretatio, in Tertul. videtur deesse, nos inseruimus, Solitas, Singularitas, Vnitas, Vnio. Deinde pro eorum scripsimus, æonum. Et vtrobique pro solita, Solitas, Suffragante etiam Gorziensi collatione.* Mutetur Vnio & Vnitas.] *Iubet priorem ordinem inuerti. Et simul inuertit, nec dicit extare differentiam.* Singularitas, & suum, & solita.] *Aut superabũdat, Et suum Aut accipit Solitas ἀκρφαντικῶς, vt sit Suum Solitas, id est vocabulum eius episcopi, quo de loquitur. Tum oportebit delere & particulam. Dicit autem Suum Solitas, propterea quod hoc nomen ad Monada Latinè exprimendam est confictum, quam astruxit ille.* Quanquam designaueris.] *Nos supposuimus, Quámque desig.* Humanior iam Secũdus, vt breuior.] *Huius Secundi Valentiniani in principio libri mentio facta est. Irenæus, Secundus autem, inquit, primam Ogdoadẽ sic tradidit, dicens, Quaternionem esse dexteram, & quaternionem sinistram: & lumen, & tenebras.* Tantum quod desultricem & defectricem illam virtutem.] *Desultricem intelligit inconstantem ac instabilem, pro quo habes apud Irenæũ, discedentem semel, & deinde descedentem, vbi discedentem etiam legendum arbitror. nam indubiè Tertul. Irenæum in hoc libro præcipuè sequitur, vbique eum ferè de verbo ad verbum exprimens. Expone ergo desultricem, id est secedentem à reliquis æonibus, & Sophiã accipe Teleti coniugẽ, quæ propter inquisitionem patris magnum adiẽs discrimen, tandem nobis Enthymesin seu Achamotham peperit. Et cæt. Irenæus de Secundo, Et descedentẽ autem (lego disceden-*

tem) destitutã virtutem non à triginta æonibus dicit fuisse, sed à fructibus eorũ. Item antea de duodecim æonibus loquẽs, Ex quibus, inquit, vnam discedentẽ & destitutã, reliquã dispositionem fecisse. Ergo desultricem vocat quam Irenæus discedẽtem, & desultoriam intelligit, qua voce Madaurensis Apuleius in initio Asini sui vtitur, scientiã, id est cognitionẽ linguæ Latinæ quam è Græcia in Italiam translatus Romæ didicerat, desultoriam appellans, videlicet quod de Græcis studiis in Latina desiliisset, imperfectam ac nondum satis confirmatam significare volens. Metaphora ducta ab equitibus desultoribus qui de equo in equũ trãsiliunt. De ipso iam domino Ien.] *Nos, De ipso iam domino Iesu.* Illi ex duodecim potius.] *In exẽplaribus manu descriptis legitur, Illi ex Christo potius. Librarius olim deceptus, pro XII numeralibus notis scripsit, Christo.* Et in se paternæ appellationis hæredem.] *Supposuimus pro in se, iure, Et iure, paterna appellat hæredẽ. Sensus est, iure fieri, vt Christus nominetur.* Nũc.] *Hoc est in hac vita. Sensus est, Hæretici deo tribuũt hominis appellationem. Quid ergo speret homo, de deo homine tantum? Q. D. nihil magni.* Ex materni seminis redundantia.] *Videlicet Achamothiani, de qua re multa antè sunt dicta.* Gnosticorũ.] *A plena ac perfecta næniarum istarum notitia quæ certam afferat salutem Valentiniani superbo nomine se Gnosticos appellabant, hoc est Scientes παρὰ τὸ γνῶσις. Horũ principem facit Valentinum Irenæus. Idem oppido quàm festiuè falsi nominis Gnostici, quodam loco dixit, cum potius ignorantes appellari debeãt.* Orthodoxi illis simplices erant. *Quidam Gnosticorum discipulos suos nota aliqua insigniebant in auricula dextra. Id quod Romæ etiam fecit Marcellina, autore Irenæo. Fungebantur ergo officio sacerdotum apud Gnosticos mulieres quoque, qui & Cataphrygibus receptus mos fuit. ò sanctã religionem.*

NOMINA ÆONVM ET DEORVM VALENTINIANORVM IMO CRIMINVM potius quàm numinum, vt inquit Tertullianus.

AEon	αἰών	*Seculum, AEuum*
Pleroma	πλήρωμα	*Consummatio*
Bythos	βῦθος	*Profunditas*
AEon teleios	αἰὼν τέλειος	*Seculum perfectum*
Arche	ἡ ἀρχὴ	*Principium*
Proarche	προαρχὴ	*Ante principium, siue prior*
principio.		
Propator	προπάτωρ	*Prior patre*
Charis	χάρις	*Gratia*
Sige	σιγὴ	*Silentium*
Nus	νοῦς	*Mens*
Alethia	ἀλήθεια	*Veritas*
Logos	λόγος	*Sermo*
Zoë	ζωὴ	*Vita*
Anthropos	ἄνθρωπος	*Homo*
Ecclesia	ἐκκλησία	*Ecclesia*
Mixis	μίξις	*Mixtura*
Azeratos	ἀγήρατος	*Insenescibilis*
Henonis, Ab habenamentis deductum nomen vt videtur.		
Autophyes	αὐτοφυὴς	*Naturali dexteritate præditus*
Hedone	ἡδονὴ	*Voluptas*
Acinetos	ἀκίνητος	*Immobilis*
Syncrasis	σύγκρασις	*Temperatura*
Monogenes	μονογενὴς	*Vnigenitus*
Macaria	μακαρία	*Fortunata*
Paracletos	παράκλητος	*Consolator*
Pistis	πίστις	*Fides*
Patricos	πατρικὸς	*Paternus*
Elpis	ἐλπὶς	*Spes*
Metricos	μητρικὸς	*Moderatus*
Azape	ἀγάπη	*Charitas*
AEnos	αἶνος	*Laus*
Synesis	σύνεσις	*Intelligentia*
Ecclesiasticus	ἐκκλησιαστικὸς	*Aptus ad concionandum.*
Macariotes	μακαριότης	*Beatitudo*

Teletos τελετὸς *Perfectus, quem plerunque Tertull. solet Philetum appellare, id est, amabilem, quasi id nomen ei magis conueniat propterea quod sit amatoriũ. Neque enim casu factum videri potest, quum toties occurrat.*

Sophia σοφία *Sapientia*
Horos ὅρος *Finis*
Stauros σταυρὸς *Crux*
Lytrotes λυτρωτὴς *Redemptor*
Carpistes καρπιστὴς *Fructificator*
Horotetes ὁροθέτης *Finium designator*
Enthymesis ἐνθύμησις *Animatio, siue inuentio, aut commentatio.*
Soter σωτὴρ *Seruator*

Achamoth quæ & Enthymesis, nomen interpretabile. Vnde id nomen fœtui Sophiæ obuenerit adhuc quæritur, autore Tertulliano.

Demiurgos δημιουργὸς *Fabricator mundi*
Metropator μητροπάτωρ *Matris pater, vel simul mater & pater*
Telesis θέλησις *Voluntas*
Anennoëtus ἀνεννόητος *Incogitabilis*
Arretos ἄρρητος *Indicibilis*
Aoratos ἀόρατος *Inuisibilis*
Acataleptos ἀκατάληπτος *Incomprehensibilis*
Anonomastos ἀνωνόμαστος *Innominabilis*
Agennetos ἀγέννητος *Innascibilis*
Monotes μονότης *Singularitas*
Monas μονὰς *Solitas*
Hen ἓν *Vnum*
Henotes ἑνότης *Vnitas. Vnio*
Syzygia συζυγία *Coniugatio*
Symphone συμφωνὴ *Concentus.*

ARCANUM DIVINITATIS TRICENARIE PLENITUDO
OGDOAS PRIMA GENITALIS
PRIMA TETRAS SIVE QVADRIGA
SECVNDA TETRAS
SIGE SIVE CHARIS
BITHOS PATER
NVS
VERITAS
SERMO
VITA
HOMO.
ECCLESIA
DVODENA RIVS AEONUM
Bythios Mixis
Ageratos Henonis
Autophyes Hedone
Agnos Syncrasis
Monogenes Macaria
Paracletus Pistis
Patricos Elpis
Metricos Agape
Aenos Synesis
Eccl. Macariotes
Teletus Sophia
CHRIST
SPIRITV SANCTVS
Soter siue Iesus ex omniū Aeonū flosculis cōpact⁹
PLEROMA VALENTINI
VNIVERSITAS
OROS CVSTOS
Sophia secunda quæ & Enthymesis siue Achamoth.
Medium tabulatum siue locuṣ medietatis,
Materiale ex passione
Animale ex conuersione
Spiritale ex imaginatione.
ANGELI
DEMIVRGVS
DIABOLVS
ARCHANGELI PARADIS
HEBDOMAS COELESTIS

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI ADVERSVS VALENTINIANOS LIBER.

***

1 VALENTINIANI frequentissimũ planè collegium inter hęreticos, quia plurimũ ex apostatis veritatis, & ad fabulas facile est, & disciplina non terretur. Nihil magis curant quam occultare quod prædicant, si tamen prædicãt qui occultant. Custodiæ officium, consciẽtiæ officium est. Confusio prædicatur, dum religio adseruatur. Nam & illa Eleusinia, hæresis & ipsa Atticæ superstitionis, quod tacent pudor est. Idcirco & aditũ prius cruciant: diutius initiant, quam consignant: cum & portas ante quinquennium instituunt, vt opinionem suspendio cognitionis ædificent: atque ita tantam maiestatem exhibere videantur, quãtam præstruxerunt cupiditatem. Sequitur iam silentij officium. adtente custoditur quod tarde inuenitur. Cæterum tota in adytis diuinitas, tot siparia portarum, totum signaculum linguæ, simulachrum membri virilis reuelatur. Sed naturæ venerandũ nomen allegorica dispositio prętendens, patrocinio coactæ figuræ sacrilegium obscurat, & conuicium falsis simulachris excusat. Proinde quos nunc destinamus hęreticos, sanctis nominibus & titulis & argumẽtis veræ religionis, vanissima atque turpissima figmenta configurantes, facili claritati, ex diuinæ copiæ occasione, quia de multis multa succedere est, Eleusiniana Valentiniana fecerunt lenocinia, sancta silentio magno, sola taciturnitate cœlestia. Si bona fide quæras, concreto vultu, suspenso supercilio, Altum est, aiunt. Si subtiliter tentes, per ambiguitates bilingues, communẽ fidem adfirmant. Si scire te subostendas, negant quicquid agnoscunt. Si cominus certes, tuam simplicitatem sua cæde dispergunt. Ne discipulis quidem propriis

Eleusinia sacra.

Initiandi modus in Eleusiniis sacris.

Siparia portarũ Phallus.

Eleusinia.

Altum est.

propriis ante committunt, quàm suos fecerint. Habent artificium quo prius persuadeant, quam edoceant. Veritas autem docendo persuadet, non suadēdo docet. Ideóque simplices notamur apud illos, vt hoc tantum, non etiam sapientes: quasi statim deficere cogatur à simplicitate sapientia, domino vtranque iungente: Estote prudentes vt serpentes, & simplices vt columbæ. Aut si nos propterea insipientes, quia simplices, num ergo & illi propterea non simplices, quia sapientes? Nocentissimi autem qui non simplices, sicut stultissimi qui non sapientes. Et tamen malim in eam partem, meliori sumi vitio. Si forte præstat minus sapere quàm peius, errare quàm fallere. Porrò facies dei expectat in simplicitate quærendi, vt docet ipsa Sophia, non quidem Valentini, sed Salomonis. Deinde infantes testimonium Christi, sanguine litauerunt. Pueros vocem qui crucem clamant? nec pueri erant, nec infantes, id est simplices, non erant. Repuerascere nos & Apostolus iubet secundum deum, vt malitia infantes per simplicitatem, ita demum sapientes sensibus simus, diuinæ sapientiæ ordinem de simplicitate amando. In summa Christum columba demonstrare solita est, serpens vero tentare. Illa & à primordio diuinæ pacis præco. Ille à primordio diuinæ imaginis prædo. Ita facilius simplicitas sola deum & agnoscere poterit & ostendere, prudentia sola concutere potius & prodere. Abscōdat itaque se serpens quantum potest, totámque prudentiam in latebrarum ambagibus torqueat, alte habitet, in cæca detrudatur, per anfractus seriem suam euoluat, tortuose procedat, nec semel totus, lucifuga bestia. Nostræ columbæ domus simplex, etiam in æditis semper & apertis & ad lucem: amat figuram spiritus sancti, Orientem Christi figuram. Nihil veritas erubescit, nisi solummodo abscondi: quia nec pudebit vllum aures ei dedere, eum deum recognoscere, quem iam illi natura cōmisit, quem quotidie in operibus omnibus sentit, hoc solo minus notum quod vnicum non putauit, quod in numero nominauit, quod in aliis adorauit. Alioquin à turba eorum & aliam frequētiam suadere, à domestico principatu ad incognitum trasmouere, à manifesto ad occultum

Simplices.
Simplicitas sapientiæ coniuncta.
2
Lucifuga bestia.
Templa Christianorum.

retorquere, delimine offendere est. Iam si & in totam fabulam initietur, nónne tale aliquid dabitur te in infantia inter somni difficultates à nutricula audisse, Lamiæ turres, & pectines Solis? Sed qui ex alia conscientia venerit fidei, si statim inueniat tot nomina æonum, tot coniugia, tot genimina, tot exitus, tot euentus, felicitates, infelicitates, dispersæ atque concisæ diuinitatis, dubitabítne ibidem pronunciare has esse fabulas & genealogias indeterminatas, quas Apostoli spiritus his iam tunc pullulantibus seminibus hæreticis damnare præuênit? Merito itaque non simplices, merito tantummodo prudentes, qui talia neque facile producũt, neque exertè defendunt, sed nec omnes quos edocent, perdocent: vtique astute, vt pudenda: cæterum inhumane, si honesta. Et tamen simplices nos, omnia scimus. Denique hunc primum cuneum congressionis armauimus, detectorem & designatorem totius conscientiæ illorum, primámque hanc victoriam auspicamur: quia quod tanto impendio absconditur, etiã solũmodo demonstrare destruere est. Nouimus, inquam, optime originem quoque ipsorũ, & scimus cur Valẽtinianos appellemus, licet non esse videantur. Abscesserunt enim à conditore, sed minime origo deletur: & si forte mutatur, testatio est ipsa mutatio. Sperauerat episcopatum Valentinus, quia & ingenio poterat & eloquio. Sed alium ex martirij prærogatiua loci potitum indignatus, de ecclesia autenticæ regulæ abrupit (vt solent animi pro prioratu exciti, præsumptione vltionis accendi) ad expugnandam conuersus veritatem, & cuiusdam veteris opinionis semini actu colubroso viam deliniauit. Eam postmodum Ptolemæus intrauit, nominibus & numeris æonum distinctis in personales substantias, sed extra deum determinatas, quas Valentinus in ipsa summa diuinitatis, vt sensus & adfectus motus incluserat. Deduxit & Heracleon inde tramites quosdam, & Secundus, & magus Marcus. Multum circa imagines legis Theotimus operatus est. Ita nusquam iam Valentinus, & tamen Valentiniani qui per Valentinum. Solus ad hodiernum Antiochiæ Axionicus memoriam Valentini integra custodia regularum eius consolatur. Alioquin tantum se huic hæresi

Turris Lamiæ Pectines Solis.

Hunc primũ cuneum congressionis armauimus.

Valentinus.

3

Ptolemæus.

Heracleon.
Secũdus.
Marcus.
Theotimus
Antiochia
Axionicus.

resi suadere permissum est, quantũ lupæ fœminæ formã
quotidie supparare solenne est. Quidni? quũ spiritale il-
lud semen suum sic in vno quoque recenseant. Si aliquid
noui adstruxerint reuelationẽ statim appellant præsum-
ptionẽ, & charisma ingenium, nec vnitatem, sed diuersi-
tatem Ideóque pro spicimus seposita illa solenni dissimu-
latione sua, plerosque diuidi, quibusdam articulis, etiam
bona fide dicturos, Hoc ita nõ est, & Hoc aliter accipio,
& Hoc non agnosco. Varietate enim innouatur regula-
rum facies, habet etiam colores ignorantiarum. Mihi au-
tem cum Archetypis erit limes principalium magistrorũ,
non cum adfectatis ducibus passiuorum discipulorũ. Nec *Paßiui disci-*
vndique dicemur ipsi nobis finxisse materias, quas tot *puli.*
iam viri sanctitate, & præstantia insignes, nec solum no-
stri antecessores, sed ipsorum hæresiarcharũ contempo-
rales, instructissimis voluminibus & prodiderunt & retu-
derunt, vt Iustinus Philosophus & Martyr, vt Miltiades *Iustinus. Mil-*
ecclesiarum sophista, vt Irenæus omnium doctrinarũ cu- *tiades. Ire-*
riosissimus explorator, vt Proculus nostræ virginis sene- *næus. Procu-*
ctæ, & Christianæ eloquentiæ dignitas: quos in omni o- *lus.*
pere fidei, quemadmodũ in isto optauerim assequi. Aut
si in totum hęreses nõ sunt, vt qui eas pellunt finxisse cre-
dantur, mentietur Apostolus pręedicator illarum. Porrò si
sunt, non aliæ erunt quàm quæ retractantur. Nemo tam
ociosus fertur stilo, vt materias habens, fingat. Igitur hoc
libello quo demonstrationem solum promittimus illius
arcani, ne quem ex nominibus tam peregrinis, & coactis,
& cõpactis, & ambiguis, caligo suffundat, quomodo eis
vsuri simus prius demãdabo. Quorundam enim de Gręe-
co interpretatio non occurrit ad expeditam proinde no-
minis formam, quorundã nec de sexu genera conueniũt,
quorundam vsitatior in Græco notitia est. Itaque pluri-
mum Græco ponemus, significantiæ per paginarũ limi-
tes aderunt, nec Latinis quidem deerunt Græca, sed in li-
neis desuper notabuntur, vt signum hoc sit personalium
nominum propter ambiguitates eorum quæ cum alia si-
gnificatione communicant. Quanquam autem distule- 4
rim congressionem, solam interim professus narratio-
nem, sicubi tamen indignitas meruerit sugillari, non erit

deliberatione transfunctoria expugnatio. Congressionis lusionem deputa lector, haud pugnam: ostēdam, sed non imprimam vulnera. Si & ridebitur alicubi, materiis ipsis satisfiet. Multa sunt sic digna reuinci, ne grauitate adorentur. Vanitati proprie festiuitas cedit. Cōgruit & veritati ridere, quia lætans: de æmulis suis ludere, quia secura est. Curandum planè, ne risus eius rideatur, si fuerit indignus. Cæterū vbicunque dignus risus, officiū est. Deniq; hoc modo incipiā. Prim⁹ omniū Ennius poëta Romanus:

Ennius.

Cœnacula maxima cœli

simpliciter pronunciauit, elati situs nomine, vel quia Iouem illic epulantem legerat apud Homerum. Sed hæretici quantas supernitates supernitatū, & quantas sublimitates sublimitatū in habitaculū dei sui cuiusque suspēderint, extulerint, expāderint, mirū est. Etiam creatori nostro Enniana cœnacula in ædicularū disposita sunt forma, aliis atque aliis pergulis superstructis, & vnicuiq; deo per totidem scalas distributis, quot hæreses fuerint. Meritorium factus est mundus: insulam Feliculam credas, tanta tabulata cœlorum, nescio vbi. Illic etiam Valentinianorum deus ad summas tegulas habitat. Hunc substantialiter quidem αἰῶνα τέλειον appellant, personaliter vero προαρχὴν & τὴν ἀρχὴν, etiam Bythion, quod in sublimibus habitanti minime congruebat. Innatum, immēsum, infinitum, inuisibilem, æternúmque definiunt: quasi statim probent esse, si talem definiant qualem scimus esse debere, vt sic & ante omnia fuisse dicatur. Sed vt sit expostulo, nec aliud magis in huiusmodi denoto, quam quod post omnia inueniuntur, qui ante omnia fuisse dicuntur, & quidem non sua. Sit itaque Bythios ille infinitis retro æuis, in maxima & altissima quiete, in ocio plurimo, placidæ & (vt ita dixerim) stupentis diuinitatis, qualem iussit Epicurus. Et tamen quem solum volunt, dant ei secundam in ipso & cum ipso personam & notam, quam & Charin & Sigen insuper nominant. Et fortè accedunt in illa commendatissima quiete mouere eum de proferendo tandem initio rerum à semetipso. Hoc vice seminis in Sigæ suæ velut in genitalibus vuluæ locis collocat. Suscipit illa statim & prægnans efficitur, & parit

Charis, gratia, Sige, Silentium.

parit vtique silentio Sige, & quem parit Nus est, simillimum patri & parem per omnia. denique solus hic capere sufficit immensam illam & incomprehensibilem magnitudinem patris. Ita & ipse pater dicitur, & initium omnium & propriè Monogenes. Atquin non propriè, siquidem non solus agnoscitur. Nam cum illo processit & fœmina, cui Veritas. Monogenes, quia prior genitus, quantò congruentius Protogenes vocaretur? Ergo Bythios & Sige, Nus & veritas, prima quadriga defenditur Valentinianæ factionis, matrix & origo cunctorũ. Namque ibidem Nus simul accepit prolationis suæ officium, emittit & ipse ex semetipso Sermonem & Vitam, quæ si retro non erat, vtique nec in Bythio. Et quale est vt in deo vita non fuerit? Sed & hæc soboles, ad initium vniuersitatis, & formati Pleromatis totius emissa, facit fructum, Hominem & Ecclesiam procreat: habes Ogdoadem, tetradem duplicem, ex cõiugationibus masculorum & fœminarum, cellas, vt ita dixerim, primordialium Æonum: fraterna connubia Valentinianorum deorum: census omnes sanctitatis & maiestatis hæreticæ: nescio criminum an numinum turbam, certè fontem reliquæ fœcunditatis. Ecce enim secunda tetras, Sermo & Vita, Homo & Ecclesia, quòd in patris gloriã fruticasset, hinc numero gestiẽtes & ipsi tale quid patri de suo offerre alios ebulliunt fœtus, proinde cõiugaleis, per copulam vtriusque naturæ: Hac Sermo & Vita decuriam æonum simul fundunt: illac Homo & Ecclesia duos amplius, æquiparando parentibus, quia & ipsi duo cum illis decem tot efficiunt, quot ipsi procreauerunt. Reddo nunc nomina quos decuriam dixi. Bythios & Mixis: Ageratos & Henonis: Autophyes & Hedone: Acinetos & Syncrasis: Monogenes & Macaria. Contra duodenarius numerus hi erunt: Paracletus & Pistis: Patricos & Elpis: Metricos & Agape: Ænos & Synesis: Ecclesiasticus & Macariotes: Teletus & Sophia. Cogor hic quid ista nomina desiderent proferre de pari exemplo. In isclis Carthaginensibus fuit quidam rigidissimus rhetor latinus, Phosphorus nomine: cùm virum fortem peroraret, Venio, inquit, ad vos optimi ciues de prælio cum victoria mea, cum felicitate

Νοῦς. *Veritas.* *Μονογενής.* *Sermo.* *Vita.* *Homo.* *Ecclesia.* *Fortè, scholis.* *Phosphorus.*

vestra, ampliatus, gloriosus, fortunatus, maximus, triumphalis. Et scholastici statim, familię Phosphori φδϋ, acclamant. Audisti Fortunatam, & Hedonen, & Acinetum, &
φδϋ. Teletum, acclama, familiæ Ptolemæi φδϋ. Hoc erit Pleroma illud arcanum, diuinitatis tricenariæ plenitudo. Videamus quæ sint istorum priuilegia numerorum, quaternarij, & octonarij, & duodenarij. Interim in tricenario fœcunditas tota deficit, castrata est vis & potestas & libido genitalis æonum, quasi non & numerorum tanta adhuc coagula superessent, & nulla alia de pædagogio nomina. Quare enim non & quinquaginta & centum procreantur? quare non & sterceiæ & Syntrophi nominantur? Sed & hoc exceptio personarum est, quod solus ille Nus ex omnibus immẽsi patris fruitur notione, gaudens & exultans, illis vtique mœrentibus. Planè Nus quantum in ipso fuit, & voluerat & tentauerat, cæteris quoque communicare quæ norat, quantus & quàm incomprehensibilis pater: sed intercessit mater Sige, illa scilicet quæ & ipsis hæreticis suis tacere præscribit: & si de patris nutu aiunt factum volentis omnes in desiderium sui accendi. Itaque dum macerantur intra semetipsos, dũ tacita cupidine cognoscendi patrem vruntur, penè scelus factũ est. Namque ex illis duodecim æonibus quos Homo & Ecclesia ædiderunt, nouissima natu Æon, viderit
Telctus. Solœcismus, Sophia enim nomen est, incontinẽtia suiue coniugis Phileti satietate prorumpit in patrem inquirere, & genus contrahit vitij, quod exorsum quidem fuerat
6 in illis aliis qui circa Nũn, in hunc autem, id est, in Sophiam deriuarat, vt solent vitia in corpore alibi connata, in aliud membrum perniciem suam efflare. Sed enim sub prætextu dilectionis in patrem, æmulatio superabat in Nun solùm de patre gaudentem. Vt verò impossibilia cõtendẽs Sophia frustrarat, & vincitur difficultate, & extenditur affectione, modico abfuit præ vi dulcedinis & laboris deuorari, & in reliquam substãtiam dissolui: nec aliàs quàm peteundo cessasset, nisi bono fato in Horon incursasset, (quædam & huic vis est, fundamentum, vniuersitatis illius extrinsecus custos) quem & Crucem appellant, & Lytroten, & Carpisten. Ita Sophia periculo exempta

exẽpta & tardè persuasa, de inclinata inuestigatione patris cõquieuit, & totam Enthymesin, id est, animationem cum Passione quæ insuper acciderat, exposuit. Sed quidã exitum Sophiæ, & restitutionẽ, aliter somniauerunt. Post irritos conatus & spei deiectionẽ, deformatam eam pallore credo, & macie & incuria formæ, vti quæ patrẽ non minus denegatum dolebat quàm amissum. Dehinc in illo mœrore ex semetipsa sola, nulla opera coniugij concepit, & procreat fœminam. Miraris hæc? Et gallina sortita est de suo párere. Sed & vultures fœminas tãtùm párere aiunt, & tamen sine masculo mater. Et metuere postremo ne finis quoque insisteret, hærere de ratione casus, curare de occultatione. Remedia nusquam. Vbi enim iam tragœdiæ & comœdiæ à quibus forma mutuaretur exponẽdi, quod circa pudorem erat natum? Dum in malis res est, suspicit, conuertit ad patrem: sed in cassum enisa, & vires deserebant, in preces succidit. Tota etiam propinquitas pro ea supplicat, vel maximè Nus. quid ni? causa mali tanti. Nullus tamen Sophiæ exitus vacuit: omnes ærumnæ eius operantur. Siquidem & illa tunc conflictatio in Materiæ originẽ peruenit. Ignorantia, pauor, mœror, substantiæ fiunt. Ibi demum pater aliquando motus, quem suprà diximus Horon, per Monogenen Nun, in hæc præmittit in imagine sua fœminamare, quia de patris sexu ita variant. Adiiciunt autem, Horon etiam Metagogea (id est circumductorem) vocari, & Horotethen. Huius prædicant opera, & repressam ab illicitis, & purgatam à malis, & deinceps confirmatam Sophiam & coniugio restitutam, & ipsam quidem in Pleromatis censu remansisse: Enthymesin verò eius & illam appendicem Passionem ab Horo relegatam & crucifixam, & extra æuum factam, Malum, quod aiunt, foras: spiritalem tamen substantiam illam, vt naturalem quendam impetum Æonis, sed informem & inspeciatam, quatenus nihil apprehendisset: ideóque fructum infirmum, & fœminam pronunciatam. Igitur post Enthymesin extorrem, & matrem eius Sophiam cõiugi reducem, ille iterum Monogenes, ille Nus, ociosus planè de patris cura atq; prospectu, solidandis rebus, & Pleromati muniendo, iámque

Enthymesis.

Gallina.

Vultures.

Fœminamas.

figēdo,ne qua eiuſmodi rurſus concuſſio incurreret, no-
7 uam excludit copulationem, Chriſtum & Spiritum ſan-
ctum:turpiſſimum putem,duorum maſculorum:aut fœ-
mina erit ſpiritus ſanctus: & vulneratur à fœmina ma-
ſculus. Numen his datur vnum, procurare concinnatio-
nem Æonum. Et ab eius officij ſocietate,duæ ſcholę pro-
tinus,duæ cathedræ,inauguratio quædam diuidēdæ do-
ctrinæ Valentini. Chriſti erat, inducere æonas naturam
coniugiorum(vides quàm rem piam) & innati coniecta-
tionem, & idoneos efficere generandi in ſe agnitionem
patris, quod capere eum non ſit neque comprehendere,
non viſu denique, non auditu cōpotiri eius, niſi per Mo-
nogenen. Et tamen tolerabo quod ita diſcunt patrē noſ-
ſe ne noſſent. Illam magis doctrinæ denotabo peruerſi-
tatem, quod docebantur incomprehenſibile quidem pa-
tris,cauſam eſſe perpetuitatis ipſorum: Comprehenſibi-
le verò eius,generationis illorum & formationis eſſe ra-
tionem. Hac enim diſpoſitione illud opinor inſinuatur,
expedire Deum non apprehendi: ſiquidem inapprehen-
ſibile eius,perpetuitatis eſt cauſa: apprehenſibile autem
non perpetuitatis, ſed natiuitatis & formationis egen-
tium perpetuitatis. Filium autem conſtituunt apprehen-
ſibilem patris. Quomodo tamen apprehēdatur,tum pro-
latus Chriſtus edocuit. Spiritus verò ſancti propria vt de
doctrinæ ſtudio omnes peræquati, gratiarum actionem
proſequi noſſent, & veram inducerētur quietem. Itaque
omnes forma & ſcientia peræquantur,facti omnes quod
vnuſquiſque: nemo aliud,quia alter. Omnes refundun-
tur in Nōv, omnes in Homines, in Philetos: & quæ fœ-
minæ, in Sigas, in Zoas, in Eccleſias, in Fortunatas: vt
Ouidius Metamorphoſeis ſuas deleuiſſet, ſi hodie maio-
rem cognouiſſet. Exinde refecti ſunt,& conſtabiliti ſunt,
& in requiem ex veritate compoſiti, magno cum gau-
dij fructu hymnis patrem concinnunt. Diffundebatur &
ipſe lætitia, vtique bene cantantibus filiis & nepotibus.
Quid ni diffunderetur omni iocunditate, Pleromate li-
berato? Quis nauclerus non etiam cum dedecore lęta-
tur? Videmus quotidie nauticorum laſciuias gaudiorum.
Itaque vt nautæ ad cymbalam ſemper exultant, tale ali-
quid

quid & Æones vnum iam omnes etiam forma, nedum sententia, conuenientibus ipsis quoque nouis fratribus & magistris Christo & Spiritu, quod optimum atque pulcherrimum vnusquisque florebat, conferunt in medium. Vane opinor. Si enim vnum erant omnes ex supradicta peræquatione, vacabat cymbalæ ratio, quæ fermè ex varietatis gratia constat. Vnum omnes bonum conferebant, quod omnes erant. De modo forsitan fuerit ratio, aut de forma ipsius iam peræquationis. Igitur ex ære collatitio, quod aiunt, in honorem & gloriam patris, pulcherrimum Pleromatis sidus fructúmque perfectum compingunt, Iesum: Eum cognominant Soterem, & Christum, & Sermonem, de patruitis: & omnia iam, vt ex omnium defloratione constructum, graculum Æsopi, Pandoram Hesiodi, Acci Patinam, Nestoris Cocetum, Miscellaneam Ptolemæi. Quam propius 8
fuit de Atticis historiis Pancarpiam vocari, à tam ociosis autoribus nominum. Vt autem tantum sigillarium extrinsecus quoque inornassent, satellites ei angelos proferunt: par genus, si inter se potest fieri. Si verò Soteri consubstantiuos (ambiguè enim positum inueni) quæ erit eminentia eius inter satellites coæquales? Continet hic igitur ordo primam processionem, pariter & nascentium, & nubentium, & generantium æonum: Sophiæ ex desiderio patris, periculosissimum casum, Hori opportunissimum auxilium, Enthymeseos & coniunctæ passionis expiatum, Christi & Spiritus sancti pædagogatum, æonem tutelarem reformatum, Soteris pauoninum ornatum, Angelorum comparatitium antistatum. Quod superest, inquis, Vos valete & plaudite. Imò quod superest, inquam, vos audite & proiicite. Cæterum hæc intra cœtum pleromatis decucurrisse dicuntur, prima tragœdiæ scena. Alia autem trans siparium cothurnatio est, extra pleroma dico, & tamen si talis sub sinu patris intra ambitum Hori custodis, qualis extra iam in libero vbi deus non erat? Namque Enthymesis siue iam Achamoth (quod ab hinc scriptum, hoc solo ininterpretabili nomine) vt cum vitio indiuiduæ Passionis explosa est in loca luminis aliena, quod pleromatis res est, in vacuum atque

inane illud Epicuri, miserabilis etiam de loco est. Certè nec forma nec facies vlla, defectiua scilicet & abortiua genitura. Dum ita rerũ habet, flectitur à superioribus Christus, deducitur per Horon, aborsum vt illud informet de suis viribus, solius substantiæ non etiam scientiæ forma. Et tamen cum aliquo peculio relinquitur. Iteratur odor incorruptibilitatis, quo compos casus sui potiorum desiderio suppararetur. Hac misericordia functus non sine spiritus sancti societate, recurrit Christus in pleroma. Vsus est, rerum ex liberalitatibus quoque nomina accedere. Enthymesis de actu fuit. Achamoth vnde, adhuc quęritur: Sophia de matre manat. Spiritus sanctus ex angelo accipit Christum, à quo derelicta se statim senserat desiderium. Itaque prosiluit & ipsa lumen eius inquirere: quem si omnino non nouerat, vt inuisibiliter operatum, quomodo lumẽ eius ignotum cum ipso requirebat? Tamen tentauit, & fortasse apprehẽdisset, si non idem Horos qui matri eius tã prospere venerat, nũc tam importune filiæ occurrisset, vt etiam inclamarit in eam Iao, quasi Porrò Quirites, aut Fidem Cæsaris, inde inuenitur Iao in scripturis. Ita depulsa quo minus pergeret, nec habens superuolare crucem, id est Horon, quia nullũ Catulli Laureolum fuerit exercitata, vt destituta passioni illi suæ intricha multiplici atque perplexa, omni genere eius cœpit adfligi: mœrore, quod non perpetrasset inceptum: metu, ne sicut luce, ita & vita orbaretur: consternatione, tum ignorantia. Nec vt mater eius. Illa enim Æon: at hæc pro conditione deterius: insurgente adhuc & alio fluctu conuersionis in Christum, à quo viuificata fuerat, & in hanc ipsam cõuersionem temperata. Age nunc discant Pythagorici, agnoscant Stoici, Plato ipse, vnde materia quã innatam volunt, & originem, & substantiã traxerit in om-
9 nem hanc struem mundi, quod nec Mercurius ille Trismegistus magister omnium physicorum recogitauit. Audisti conuersionem, genus aliud passionis. Ex hac omnis anima huius mundi dicitur cõstitisse, etiã ipsius Demiurgi, id est dei nostri. Audisti mœrorem & timorem. Ex his initiata sunt cętera. Nam ex lacrymis eius vniuersa aquarum natura manauit. Hic ęstimandum quem exitum duxerit,

xerit, quantis lacrymarum generibus inundarit. Habuit & salsas, habuit & amaras & dulces, & calidas & frigidas guttas, & bituminosas, & ferruginantes, & sulphurantes, vtique & venenatas, vt & Nonacris inde sudauerit quæ Alexandrum occidit, & lyncestarum inde defluxerit quæ ebrios efficit, & Salmacis inde se soluerit quæ masculos mollefacit. Cœlestes imbres pipiauit Achamothe. Nos in cisternis etiam alienos luctus & lacrymas seruare curamus. Proinde ex cõsternatione & pauore corporalia elementa ducta sunt. Et tamen in tanta circunstantia solitudinis, in tanto circunspectu destitutionis, ridebat interdum, quâ conspecti Christi recordans: eodem gaudio, risu lumen effulsit. Cuius hoc prouidẽtiæ beneficium quæ illam ridere cogebat, idcirco ne semper nos in tenebris moraremur? Nec obstupescas, qui lætitia eius tam splendidum elementũ radiauerit mundo, cum mœstitia quoq; eius tam necessarium instrumentum defluxerit seculo. O risum illuminatorem, ô fletum rigatorem. Et tamen poterat remedio iam agere cum illius loci horrore. Omnem enim obscuritatem eius discussit. Sed quoties ridere voluisset, vel ne cogeretur desertores suos supplicare? Cõuertitur enim ad preces & ipsa more materno. Sed Christus quem iam pigebat extra Pleroma proficisci, vicariũ præficit: Paracletum Soterem (hic erit Iesus, largito ei patre vniuersorum æonum summam potestatem subiiciendis eis omnibus, vti in ipso secundum Apostolum omnia confœderentur) ad eam emittit cum officio atque comitatu coætaneorum angelorum, credas & cum duodecim fascibus. Ibi demum aduentu pompatico eius concussa Achamoth, protinus velamentum sibi obduxit, ex officio primo venerationis & verecundiæ: dehinc contemplatur eum, fructiferúmque suggestum. Quibus inde conceperat viribus occurrit illi, quirie chære. Hic opinor susceptã ille confirmat, atque confirmat agnitione iam, & ab omnibus iniuriis passionis expumicat, non eadem negligentia in exterminium discretis, quę acciderat in casibus matris. Sed enim exercitata vicia, & vsu vitiosa confudit. Atque ita massaliter solidata, defixit seorsum in materiæ corporalem paraturam, commutans ex incorporali pas-

κύριε χαῖρε.

10 sione indita habilitatem atque naturam, qua peruenire mox posset in æmulas æquiparantias corpulentiarum, vt duplex substantiarum conditio ordinaretur: de vitiis, pessima: de conuersione, passionalis. Hæc erit materia quæ nos commisit cum Hermogene, cæterísque qui Deum ex materia, non ex nihilo operatum cuncta, præsumunt. Abhinc Achamotha expedita tādem de malis omnibus, ecce iam proficit, & in opera maiora frugescit. Præ gaudio enim tanti ex infelicitate successus concalefacta, simúlque contemplatione ipsa angelicorum luminum, vt ita dixerim, subfermentata, pudet, sed aliter exprimere non est, quodammodo cubauit intra & ipsa in illos. Et conceptu statim intumuit spirituali ad imaginem ipsam, quamvis lætantis & lætitia prurientis intentionis, imbiberat, & sibi intimarat. Peperit denique, & facta exinde trinitas generum, ex trinitate causarum. Vnum materiale, quod ex passione. Aliud animale, quod ex conuersione. Tertium spiritale, quod ex imaginatione. Hac autoritate trium scilicet liberorum agendis rebus exercitior facta, formare singula genera constituit. Sed spiritale quidē non ita potuit attingere, vt & ipsa spiritalis. Ferè enim paria & consubstantiua, in alterutrum valere societas naturæ negauit. Eo animo vnum ad animale cōuertit, prolatis Soteris disciplinis. Et primum (quod cum magno horrore blasphemiæ & pronunciandum & legendum est & audiendum) deum fingit hunc nostrum & omnium præter hæreticorum patrem, & Demiurgum regem vniuersorum quæ post illum. Ab illo enim, si tamen ab illo, & non in ipsa potius Achamoth, à quo occulto nihil sentiens eius, & velut sigillario extrinsecus ductu, in omnem operationem mouebatur. denique ex hac personarum in operibus ambiguitate, nomen illi Metropatoris miscuerunt, distinctis appellationibus cæteris secundum status & situs operum: vt animalium quidem substantiarum quas ad dexteram commendant, patrem nuncupent: maternarum verò quas ad læuam delegant, Demiurgum nominent: Regem autem communiter in vniuersitatem. Sed nec nominum proprietas competit proprietati operum, de quibus nomina omnia, cum deberet illa hęc omnia

μητροπάτωρ dict⁹ Demiurgus, vel quod matris pater esset vel quod simul mater & pater esset.

nia vocitari,à qua res agebantur,niſi quod iam nec ab illa.Cum enim dicant Achamoth in honorem æonũ imagines cõmẽtatam, rurſus hoc in Soterem autorem detorquẽt,qui per illam ſit operatus: vt ipſam quidem,imaginem patris inuiſibilis & incogniti daret, incognitam ſcilicet & inuiſibilem Demiurgo,eũdem autem Demiurgum Nũ filium effingeret, Archangeli verò Demiurgi opus,reliquos æonas exprimerent. Cum imagines audio tantas trium, quæro, non vis nunc vt imagines rideam peruerſiſſimi pictoris illorum: fœminã Achamoth,imaginem patris & ignarum matris Demiurgum,multo magis patris, imaginem Nũ ignorantis patrem, & angelos famulos ſimulachra dominorum? Hoc eſt, mulum de aſino pingere, & Ptolemæum deſcribere de Valentino. Igitur Demiurgus extra Pleromatis limites conſtitutus, in ignominioſa æterni exilij vaſtitate nouã prouinciam condidit,hunc mundum: repurgata confuſione & diſtincta diuerſitate duplicis ſubſtantiæ illius detruſæ, animalium & matetiarum.Ex incorporalibus corpora ædificat, 11
grauia,leuia,ſublimantia atque vergentia:cœleſtia atque terrena:tum ipſam cœlorum ſeptemplicem ſcenam ſolio deſuper ſuo finit: vnde & ſabbatum dictum, ab hebdomade ſedis ſuæ, & Ogdoada mater Achamoth, ab argumento Ogdoadis primigenialis: Cœlos autem noeros deputant,& interdum angelos eos faciunt,ſicut & ipſum Demiurgum,ſicut & Paradiſum,archangelum quartum, quoniam & hunc ſupra cœlum tertium pangunt, ex cuius virtute ſumpſerit Adam deuerſatus illic inter nubeculas & arbuſculas. Satis meminerat Ptolemæus puerilĩũ dicibulorum,in mari poma naſci, & in arbore piſces: ſic & in cœleſtibus nuceta præſumpſit. Operatur Demiurgus ignorãs, & ideo fortaſſe non ſcit arbores in ſola terra inſtitui oportere. Planè mater ſciebat. Quid ni ſuggerebat?quæ & effectum ſuum miniſtrabat.Sed tantum faſtigium filio extruens per ea opera quæ illum & patrem, & deum,& regem, ante Valentinianorum ingenia teſtãtur,cur ſibi quoque iſta noluit eſſe nota, poſtea quæram. Interim tenẽdum, Sophiam cognominari & Terram & Matrem, quaſi Matrem terram, & quod magis rideas e-

tiam Spiritum ſanctum Ita omnem illi honorem contu-
lerunt fœminæ,puto & barbam,ne dixerim cætera. Alio-
quin Demiurgus adeò rerum non erat cōpos, de anima-
libus ſcilicet cenſu inualetudinis ſpiritalia accedere, vt ſe
ſolum ratus,concionaretur, Ego deus & abſque me non
eſt:certè tamē non fuiſſe ſe retro ſciebat. Ergo & factum
intelligebat,& factitatorem facti eſſe quencunque. Quo-
modo ergo ſolus ſibi videbatur, & ſi non certus, ſaltem
ſuſpectus de aliquo factitatore? Tolerabilior infamia eſt
apud illos in diabolum, vel quia origo ſordidior capit.
Ex nequitia enim mœroris illius deputatur,ex qua ange-
lorum & dæmonum, & omnium ſpiritaliū malitiarum,
genituras notant. Et tamen diabolū quoque opus Demi-
urgi affirmant,& Mundi tenentem appellant,& ſuperio-
rum magis gnarum defendunt,vt ſpiritalē natura, quàm
Demiurgum, vt animalem. Meretur ab illis prælationē,
cui omnes hæreſes procurantur. Singularium autem po-
teſtatum arces his finibus collocāt. In ſummis ſummita-
tibus præſidet tricenarius Pleroma, Horo ſignante lineā
extremam. Inferius illum metatur medietatem Acha-
moth,filium calcans:ſubeſt enim Demiurgus in Hebdo-
made ſua, magis diabolus, in iſto nobiſcum communi
mundo,coëlementato & concorporificato (vt ſupra ædi-
tum eſt)ex Sophiæ vtiliſſimis caſibus, quā nec aërem ha-
beret reciprocandi ſpiritus ſpacium, teneram omnium
corporum veſtem collorum omnium indicem,organum
temporum, ſi non & iſtum Sophiæ mœſtitia colaſſet: ſi-
cut animalia metus,ſicut conuerſio eius, ipſum Demiur-
gum. His omnibus elementis atque corporibus ignis in-
flabellatus eſt.cuius originalem Sophiæ paſſionem, quia
nondum ędiderunt,ego interim argumentabor motiun-
12 culis eius excuſſum. Credas enim illam in tantis vexatio-
nibus etiam febricitaſſe. Quum talia de deo vel de diis,
qualia de homine figmenta? Molitus ergo mundum
Demiurgus,ad hominem manus confert,& ſubſtantiam
ei capit nō ex iſta,inquiunt, arida quam nos vnicam no-
uimus terram (quaſi non & ſi arida poſtmodum, adhuc
tamen tunc aquis ante ſegregatis ſuperſtite limo ſiccaue-
rit.)ſed ex inuiſibili corpore materiæ illius ſcilicet philo-
ſophicæ,

ſophicæ, de fluxili & fuſili eius: quod vnde fuerit haud queo æſtimare, quia nuſquam eſt. Si enim fuſile & fluxile liquoris eſt qualitas, liquor autem omnis de Sophiæ fletibus fluxit, ſequitur vt limum ex pituitis & gramis Sophiæ conſtitiſſe credamus, quę lacrymarum proinde ſunt feces, ſicut aquarū quod deſidet limus eſt. Figulat ita hominem Demiurgus, & de afflatu ſuo animat: ſic erit & choicus, & animalis, ad imaginem & ſimilitudinē factus: quadruplex res; vt imago quidē, choicus deputetur, materialis ſcilicet: & ſi nō ex materia Demiurgus. Similitudo autē, animalis: hoc enim & Demiurgus. Habes duos interim. Carnalem ſuperficiem poſtea aiunt choico ſupertextam, & hanc eſſe pelliceam tunicam obnoxiā ſenſui. Inerat autem in Achamoth ex ſubſtātia Sophiæ matris, peculium quoddam ſeminis ſpiritalis: ſicut & ipſa Achamotha in filio Demiurgo ſequeſtrauerat, ne hoc quidē gnaro. Accipe induſtriam clandeſtinæ prouidentię huius. Ad hoc enim & depoſuerat & occultauerat, vt quū Demiurgus animam mox de ſuo afflatu in Adam cōmunicaret, pariter & ſemen illud ſpiritale quaſi per canalem animam deriuaretur in choicum: atque ita fœturatum in corpore materiali, velut in vtero, & adultum illic, idoneū inueniretur ſuſcipiēdo quandoq; ſermoni perfecto. Itaq; cum Demiurgus traducem animæ ſuæ committit in Adā, latuit homo ſpiritalis flatu inſertus, & pariter corpori inductus, quia nō magis ſemē nouerat matris Demiurgus, quàm ipſam. Hoc ſemen eccleſiam dicunt, eccleſiæ ſupernæ ſpeculum, & hominis cenſum: proinde eum ab Achamoth deputantes, quemadmodum animalē à Demiurgo: choicum, ſubſtātia ἀρχῆς: Carnem, materia. Habes nouum, id eſt quadruplum Geryonem. Sic & exitum ſingulis diuidunt. Materiali quidem, id eſt carnali, quem & ſiniſtrum vocant, indubitatum interitū. Animali verò quem & dextrum appellant, dubitatum euentum: vtpote inter materialem ſpiritalémque nutanti, & illac debito quâ plurimum adnuerit. Cæterum ſpiritalem emitti in animalis comparationem, vt erudiri cum eo & exerceri in conuerſationibus potuit. Indiguiſſe enim Animalem etiam ſenſibilium diſciplinarum: in hoc & paraturam

mundi proſpectam:in hoc & Soterem in mundo repræ-
ſentatum,in ſalutem ſcilicet animalis Alia adhuc compo
ſitione monſtroſum, volunt illum proſpicientias earum
13 ſubſtantiarum induiſſe, quarum ſummam ſaluti eſſet re-
dacturus: vt ſpiritalem quidem ſuſceperit ab Achamoth,
animalem verò quem mox à Demiurgo induit Chriſtũ:
cæterum Corporalem, ex animali ſubſtantia. Sed miro
& inenarrabili rationis ingenio cõſtructam, adminiſtra-
tionis vi contuliſſe,quo congreſſui,& conſpectui,& con-
tactui,& defunctui ingratis ſubiaceret. Materiale autem
nihil in illo fuiſſe, vtpote ſalutis alienum: quaſi aliis fue-
rit neceſſarius quàm egentibus ſalute. Et totum hoc, vt
carnis noſtræ habitum alienando à Chriſto, à ſpe etiam
ſalutis expellant.Nunc reddo de Chriſto: In quem tanta
licentia Ieſum inſerunt quidam, quanta ſpiritale ſemen
animali cum inflatu inſulciunt, fartilia neſcio quæ com-
menti,& hominum & deorum ſuorum. Eſſe etiã Demi-
urgo ſuum Chriſtum filiũ naturalem:denique animalem
prolatum ab ipſo, promulgatũ prophetis: in præpoſitio-
num quæſtionibus poſitum,id eſt per virginem, non ex
virgine æditum:quia delatus in virginem tranſmeatorio
potius quàm generatorio more proceſſerit, per ipſam,
non ex ipſa,non matrem eam,ſed viã paſſus. Super hunc
itaque Chriſtũ deuolaſſe tunc in baptiſmatis ſacramen-
to Ieſum,per effigiem columbæ.Fuiſſe autem & in Chri-
ſto etiam ex Achamoth ſpiritalis ſeminis condimentum,
ne marceſceret ſcilicet reliqua farſura. Nam in figuram
principalis Tetradis,quatuor eum ſubſtãtiis ſtipant, Spi-
ritali,Achamothiana:Animali,Demiurgina: Corporali,
Ieſuaciana:& illa Sotericiana,id eſt columbina. Et Soter
quidem permanſit in Chriſto,impaſſibilis, inlæſibilis,in-
apprehenſibilis. Denique quum ad apprehenſiones veni-
tur,diſceſſit ab illo in cognitione Pilati. Proinde nec ma-
tris ſemen admiſit iniurias,æque inſubditiuum,& ne ipſi
quidem Demiurgo cõpertum. Patitur verò animalis &
carneus Chriſtus,in deliniationem ſuperioris Chriſti,qui
ad Achamoth formandam ſubſtantiuali non agnitionali
forma, Cruci, id eſt, Horo fuerat innixus. Ita omnia in
imagines vrgent, plane & ipſi imaginarij Chriſtiani.In-
terea

terea Demiurgus omnium adhuc neſcius, & ſi aliquid &
ipſe per prophetas concionabitur, ne huius quidem ope-
ris ſui intelligens: diuidunt enim & prophetiale patroci-
nium in Achamoth, in ſemen, in Demiurgum : vbi aduẽ-
tum Soteris accepit, propere & ouanter accurrit, cum
omnibus viribus ſuis, Centurio de Euangelio. Et de om-
nibus inluminatus, ab illo etiam ſpem ſuam diſcit, quod
ſucceſſurus ſit in locum matris Ita exinde ſecurus, diſpẽ-
ſationem mundi huius, vel maxime eccleſiæ protegendæ
nomine, quanto tempore oportuerit, inſequitur. Colli-
gam nunc ex diſperſo, ad concludendum, quæ de totius
generis humani diſpoſitione differant. Triformem na-
turam primordio profeſſi, & tamen inunitam in Adam,
inde iam diuidunt per ſingulares generum proprietates,
nacti occaſionem diſtinctionis huiuſmodi ex poſteritate
ipſius Adæ, moralibus quoque differẽtiis tripartitę. Cain,
Abel, & Seth fontes quodammodo generis humani in
totidẽ deriuant argumenta, naturæ atque eſſentiæ. Choi- 14
cum ſaluti degeneratum, ad Cain redigũt: Animale me-
diæ ſpei deliberatum, ad Abel componunt: Spiritale cer-
tæ ſaluti præiudicatum, in Seth recondunt. Sic & animas
ipſas duplici proprietate diſcernunt, bonas & malas : ſe-
cundum choicum ſtatum ex Cain, & animalem ex Abel,
ſpiritalẽ ex Seth. De obuenientia ſuperducunt iam non
naturam, ſed indulgentiã, vt quos Achamoth in ſuperio-
ribus in animas bonas depluat, id eſt animali cenſui in-
ſcriptas. Choicum enim genus, id eſt malas animas, nun-
quam capere ſalutaria. Immutabilem enim & irrefor-
mabilem naturæ naturam pronunciauerũt. Id ergo gra-
num ſeminis ſpiritalis modicum & paruulum iactu, ſed
eruditu huius fides augetur atque prouehitur, ceu prædi-
ximus: animæque hoc ipſo ita cæteris præuertunt, vt De-
miurgus tunc ignorans magni eas fecerit. Ex earum er-
go laterculo, & in reges, & in ſacerdotes allegere cõſue-
uerat: Quæ nunc quoque ſi plenam atque perfectam no-
titiam apprehenderint iſtarum næniarum, naturificatæ
iam ſpiritalis conditionis germinatę, certam obtinebunt
ſalutem, imò omnimodo debitã. Ideóque nec operatio-
nes neceſſarias ſibi exiſtimant, nec vlla diſciplinæ munia

obſeruant: martyrij quoque eludentes neceſſitatem qua volunt interpretatione. Hanc enim regulam Animali ſemini præſtitutam, vt ſalutem quam non de priuilegio ſtatus poſſidemus, de ſuffragio actus elaboremus. Nobis enim inſcriptura huius ſeminis, qui imperfectæ eſſentiæ ſumus, qui amoribus Phileti, & vtique abortui deputamur, quod mater illorum. Sed nobis quidem væ, ſi exceſſerimus in aliquo diſciplinæ iugum: ſi obtorpuerimus in operibus ſanctitatis atque iuſtitiæ: ſi confitendum alibi, neſcio vbi, & non ſub poteſtatibus iſtius ſeculi, apud tribunalia præſidum optauerimus. Illi verò & de paſſiuitate vitæ, & diligentia delictorum, generoſitatem ſuam vindicent, blandiente ſuis Achamoth, quoniam & ipſa blandiendo profecit. Nam & honorandorum coniugiorum ſupernorum gratiæ dicitur apud illos meditandum atque celebrandum ſemper ſacramentum, comiti, id eſt, fœminæ adhærendo. Alioquin degenerem nec legitimũ veritatis, qui deuerſatus in mundo non amauerit fœminam, nec ſe ei iunxerit. Et quid facient ſpadones, quos videmus apud illos? Supereſt de cõſummatione, & diſpẽſatione mercedis. Vbi totam meſſem Achamoth ſeminis ſui preſſerit, dein colligere in horreum cœperit, vel cum ad molas delatum, & defarinatum, in conſperſionis aluearia abſconderit, donec totum confermentetur, tunc conſummatio vrgebit. Igitur in primis ipſa Achamoth, de regione medietatis, de tabulato ſecundo in ſummum
25 transfertur, reſtituta Pleromati: & ſtatim excipit compactitius ille Soter, ſponſus: ſcilicet ambo coniugium nouũ fiet. Hic erit in ſcripturis ſponſus: & ſponſalis Pleroma. Credas enim vbi de loco in locum tranſmigratur, leges quoque Iulias interuenire ſicut & Cainam. Et Demiurgus tunc de Hebdomade cœleſti in ſuperiora mutabit, in vacuum iam cœnaculum matris, ſciens iam nec videns illam. Nam ſi ita erat, ſemper ignorare maluiſſet. Humana verò gens in hos exitus ibit, choicæ & materialis notæ totum interitum: quia omnis caro fœnum. Et anima mortalis apud illos, niſi quæ ſalutem fide inuenerit. Iuſtorum animæ, id eſt noſtræ, ad Demiurgum in medietatis receptacula tranſmittentur. Agimus gratias, contenti

tenti erimus cum deo noſtro deputari, qua cenſus, nihil animale in Pleromatis palatium admittitur, niſi ſpiritale examen Valentini. Illic itaque primo deſpoliantur homines ipſi, id eſt interiores. Deſpoliari eſt autem deponere animas, quibus induti videbantur, eáſque Demiurgo ſuo reddent, quas ab eo auertant. Ipſi autem ſpiritus in totum fient intellectuales, neque detentui, neque conſpectui obnoxij: atque ita inuiſibiliter in Pleroma recipientur furtim. Si ita eſt, quid deinde? Angelis diſtribuentur ſatellitibus Soteris. In filios putas? Non. Sed in apparitores? Ne iſtud quidem. Sed in imagines? Vtinam vel hoc. In quid ergo, ſi non pudet dicere? In ſponſas. Tunc illi Sabinas raptas iure matrimonij plaudent. Hæc erit Spiritalium merces, hoc præmium credendi. Fabulæ tales vtiles, vt Marcus, aut Gaius in hanc carnem barbarus, & hæc omnia ſeuerus maritus, pater, auus, proauus, certè quod ſufficit maſculus, in ſymphone Pleromatis ab angelo, tacendo iam dixi, & forſitan parias aliquem oneſimum æonem. His nuptiis rectè deducendis, pro face & flammeo, tunc credo ille ignis arcanus erumpet, & vniuerſam ſubſtantiam depopulatus, ipſe quoque decineratis omnibus in nihilum finietur: & nulla iam fabula. Sed næ ego temerarius, qui tantum ſacramentum etiam inludendo prodiderim. Verendum mihi eſt, ne Achamoth quæ ſe nec filio agnitam voluit, inſaniat: ne Philetus iraſcatur: ne Fortuna acerbetur. Et tamen homo ſum Demiurgi, illuc habeo deuertere, vbi poſt exceſſum omnino non nubitur: vbi ſuperindui potius quàm deſpoliari: vbi & ſi deſpolior, ſexui meo deputor: angelis non angelus, non angela: nemo mihi quicquam faciet, quē & tunc maſculum inuenient. Producam denique velut epicithariſma poſt fabulam tantam, etiam illa quæ ne ordini obſtreperent, & lectoris intentionem interiectione diſpargerent, hunc malui in locum diſtuliſſe, aliter atque aliter commendata ab emendatoribus Ptolemæi. Extiterunt enim de ſchola ipſius diſcipuli ſuper magiſtrum, qui duplex coniugium Bythio ſuo adfingerent, Cogitationem & Voluntatem. Vna enim ſatis non erat Cogitatio, qua nihil producere potuiſſet, ex duabus facillimo prolatu.

Nouiſſimū.

16

Primum cõiugium, Monogenem & Veritatem: ad imaginem quidem Cogitationis fœminam Veritatem: ad imaginem Voluntatis, marem Monogenem. Voluntatis enim vis, vti quæ effectum præstat Cogitationi, maris obtinet censum. Pudiciores alij, honorem diuinitatis recordati, vt etiam vnius coniugis dedecus ab eo auellerent, maluerunt nullum Bythio sexum deputare: & fortasse Hoc deum, non Hic deus, neutro genere pronunciant. Alij contra magis & masculum & fœminam dicunt, ne apud solos Lunenses Hermaphroditum existimet annalium commentator Fenestella. Sunt qui nec principatũ Bythio defendant, sed posthumatũ, Ogdoadẽ ante omnia præmittentes ex Tetrade quidem & ipsam, sed aliis nominibus deriuatam. Primo enim constituunt Proarchen, secundo Anennoeton, tertio Arrheton, quarto Aoratõ. Ex Proarche itaq; processisse primo & quinto loco Archen: ex Anennoeto, secundo & sexto loco Acatalepton: ex Arrheto, tertio & septimo loco Anonomaston: ex Inuisibili, quarto & octauo loco Agennetõ. Hoc quæ ratio disponat vt singula binis locis, & quidem tam intercisis nascantur, malo ignorare quàm discere. Quid enim recti habent, quæ tam peruersæ proferuntur? Quãto meliores qui totum hoc tædium de medio amoliti, nullum æonem voluerũt alium ex alio per gradus reuera Gemonios structum, sed mappa (quod aiunt) missa semel octoiugem istam ex parte & Ennœa eius exclusam. Ex ipso denique eius motu nomina gerunt. Quum, inquiunt, cogitauit proferre, hoc pater dictus est. Quum protulit, quia vera protulit, hic veritas appellata est. Quum semetipsum voluit probari, hoc Homo pronunciatus est. Quos autem præcogitauit cum protulit, tunc Ecclesia nuncupata est. Sonuit Homo Sermonem, & hic est primogenitus filius: & Sermoni accessit Vita: & Ogdoas prima conclusa est. Sed hoc tædium pusillum.
17 Accipe alia ingenia Circurianiana insignioris apud eos magistri, qui ex Pontificali sua autoritate in hunc modum censuit: Est, inquit, ante omnia Proarche, inexcogitabile, & inenarrabile, & innominabile, quod ego nomino Monoteta. Cũ hac erat alia virtus, quam & ipsam

ipsam appello Henoteta. Monotes & Henotes, id est Solitas & Vnitas cum vnum essent, protulerunt non proferentes initium omnium intellectuale, innascibile, inuisibile, quod sermo Monada vocauit. Huic adest consubstantiua virtus, quam appellat Vnio. Hæ igitur virtutes Solitas, Singularitas, Vnitas, Vnio, cæteras prolationes æonum propagarunt. O differentia. Mutetur Vnio & Vnitas: Singularitas & suum Solitas, quámque designaueris, vnum est. Humanior iam Secundus, vt breuior, Ogdoadem in duas Tetradas diuidens, in dextram & sinistram. in lumen & tenebras, tantum quod desultricem & defectricem illam virtutem non vult ab aliquo deducere æonum, sed à fructibus de substantia venientibus. De ipso iam domino Iesu, quanta diuersitas scinditur? Hi ex omnium æonum flosculis eum cõstruunt: illi ex solis decem constitisse contendunt, quos Sermo & Vita protulerunt. Inde & in ipsum Sermonis & Vitæ concurrerunt flosculi. Illi ex duodecim potius, ex Hominis & Ecclesiæ fœtu: ideóque filium hominis auitè pronuntiatum: alij à Christo & Spiritu sancto cõstabiliendæ vniuersitati prouisis, confictum: & iure, paternæ appellationis hæredem. Sunt qui filium hominis aliunde conceperint dicẽdum: quanquam ipsum Patrem pro magno nominis sacramento Hominem appellasse præsumpserint, vt quid amplius speres de eius dei fide cui nunc adæquaris? Talia ingenia superfruticant apud illos ex materni seminis redundantia. Atque ita insolescentes doctinæ Valentinianorum, in syluas iam exoleuerunt Gnosticorum.

μονότης Solitas. ἑνότης Vnitas.

ARGVMENTVM LIBRI SEQVENTIS

ORthodoxam pietatem tres personas in diuinis constituentem hoc volumine propugnat aduersus Praxeam, qui dicebat vnicum dominum omnipotentem mundi conditorẽ nempe patrem ipsum & natum & cruci suffixum: ipsum denique esse Iesum Christum. Ab illo cognominati sunt Praxciani, huic impietati subscribentes. Quibus similes sunt quos Aurelius Au-

gustinus Noëtianos appellat, & Sabellianos, qui omnes communi vocabulo Patripaßiani vocantur. Fuit & Monarchianis inde nomen, quod μοναρχίαν, hoc est, vt Tertullianus interpretatur, singulare & vnicum imperium, defendendo, nempe Patris, Filij personã in diuinis non agnosceret. Praxeæ meminit Tertullianus in Catalogo hæreseon, in fine, quũ inquit: Sed post hos omnes etiam Praxeas quidam hæresim introduxit, quam Victorinus corroborare curauit. Hic deũ patrem omnipotentem, Iesum Christum esse dicit: hunc crucifixum passúmque contendit, mortuum, præterea seipsum sibi sedere ad dexteram suam cum prophana & sacrilega temeritate proponit. Autor est Aurelius Augustinus Praxeam in Africa vixisse. Quo minus tolerabilis fuit Tertulliano vicinam gentem seducens. Cæterum hic monendi sunt Theologi vt quædam commodius interpretentur, quàm sonant, & vetustati nonnihil condonent: nam ante hunc apud Latinos nemo hoc argumentum tractauit. Scripsit autem hunc librum post mediam ætatem, meminit enim nouæ prophetiæ.

ANNOTATIONES IN LIBRVM sequentem.

INtulit Romanæ humo.] *Intelligit prouincias vrbi Romanæ viciniores. Alioqui ipsa Asia partim Romanum agnoscebat imperium. Et mox sequitur, Duo negocia diaboli Praxeas Romæ procurauit, prophetiam expulit, & hæresim intulit.* De iactatione martyrij inflatus.] *Vel hinc vides quanti solerent olim fieri martyres.* Episcopum Romanum iam proh.] *Attende summam Romani pontificis autoritatem etiam illis temporibus, dum aliquid aut recipit aut damnat. Hinc illud Ammiani Marcellini de Constantio Aug. & Liberio pontifice, Tamen, inquit, autoritate, qua potiores æternæ vrbis episcopi, firmari desiderio nitebantur ardenti. Lib. xv. Irenæus sanè Romanam ecclesiam maximam & antiquißimam vocat, à gloriosißimis duobus apostolis Petro & Paulo fundatam & constitutam, ad quam propter potentiorem principalitatem necesse sit omnem conuenire ecclesiam, hoc est eos qui sunt vndique fideles: in qua semper ab his qui sunt vndique, conseruata est ea quæ est ab apostolis traditio.* Falsa de ipsis prophetis & ecclesiis eorum asseuerando.] *Hic audis Montani fautorem, quem præcipue defendit*

defēdit operis περὶ ἐκστάσεως libro ſeptimo. Sanè Apollonius vir diſertiſſimus ſcripſit aduerſus Montanum, Priſcillam & Maximillam inſigne & longum volumen, in quo aſſerit Montanū & inſanas vates periiſſe ſuſpendio, & multa alia, in quibus de Priſcilla & Maximilla refert: Si negant eas accepiſſe munera, confiteantur non eſſe prophetas qui accipiunt, & mille hoc teſtibus approbabo. Sed & ex aliis fructibus prophetæ. Dic mihi, crinem fucat prophetes? Stibio oculos linit? Prophetæ veſtibus & gemmis ornantur? Prophetes tabula ludit & teſſeris? Propheta fœnus accipit? Reſpōdeant, vtrum hoc fieri liceat, an non? Meum eſt approbare quod fecerint. Ex illuſtribus ſcriptoribus eccleſiaſticis diui Hieronymi. Huc etiam pertinet quod ſacramenta perhibentur funeſta habere. Nam de infantis anniculi ſanguine, quem de toto eius corpore minutis punctionum vulneribus extorquent, quaſi euchariſtiam ſuam conficere perhibentur, miſcentes eum farinæ, panémque inde facientes. Qui puer ſi mortuus fuerit, habetur apud eos pro martyre: ſi autem vixerit, pro magno ſacerdote. Ex Aurelio Auguſtino. Et præceſſorum eius autoritatem defendendo.] *Et hic locus ſuperiorem cōfirmat, & primam atque adeo ſummam autoritatem eccleſiæ Romanæ ſubindicat.* Reuocare.] *Hic conſidera ſtudia hominum, dum quiſque pro eo cui fauet nihil non facit. Rectiſſime vero egit Romanus pontifex, qui illam confictam Montani prophetiam damnauit.* Emiſſas.] *Emittuntur literæ. Iureconſultorū verbum eſt.* Paracletum fugauit.] *Mirum eſt, tam eruditum virum ſomniis Montani fidem habuiſſe, nec fucum olfeciſſe. An non erat aperta inſania dicere, in apoſtolis ſpiritum ſanctum fuiſſe, paracletum non fuiſſe: & paracletū plura in Montano dixiſſe, quàm Chriſtus in Euangelium protulerit: nec tantum plura, ſed etiam meliora atque maiora. Ex præſcriptionibus. In quo loco blaſphemiam ipſe vocat. Sed nondum Montano nomen dederat. Atque hoc eſt quod Diuus Auguſtinus ſcribit, tranſiſſe eum ad Cataphrygas, quos antè deſtruxerat.* Fructificauerant.] *Sic aduerſus Hermogenem, Fructificet terra herbam fœni. Item in fine aduerſum Valentinianos, Talia ingenia ſuperfructificant apud illos.* Auenæ Praxeanæ.] *Iuxta illud Vergilianum,* Infelix lolium & ſteriles dominantur auenę.] *Falſam doctrinā auenæ comparat. Nam, vt Plinius ſcribit, Frumenti vitium eſt auena.*

Superseminatæ dormientibus multis in f.d.] *Alludit ad locum Matthæi qui est capite decimotertio.* Traductæ.] *Hoc est, manifestatæ confutatæque.* Per quem deus voluit.] *Non nominat eum qui Praxeam erroris conuicerat.* Pristinum.] *Pristinum, quemadmodum ante plus semel indicauimus, solet vsurpare pro prius. Sic infrà, Transfiguratio autem interemptio est pristini. In De corona militis, Tamen & in nostris hodie vsibus, & in pristinorum sanctorum. Caueat pristinum, constructio Græca, hoc est secundum pristinum, id est priorem impiam atque erroneam doctrinam.* De emendatione sua.] [illegible]

[illegible]

Sic & Marcion Ponticus ob inquietam curiositatem, qui fratres quoque, id est Christianos vitiabat, semel & iterum eiectus, cum ducentis sestertiis quæ ecclesiæ intulerat, nouissime in perpetuum dissidium relegatus est, vbi venena doctrinarum suarum disseminauit. Postmodum pœnitentiam confessus, quum conditioni datæ sibi occurrit, ita pacem recepturus, si cæteros quoque quos perditioni erudisset, ecclesiæ restitueret, morte præuentus est. Ex Præscriptionibus Tertullianus. Porrò non dubito quin ea res etiam per syngrapham inter ecclesiam & ipsum Marcionem sit transacta. Apud Psychicos] *In volumine Paterniacẽsi, quod adhuc penes me habeo, legitur, at mox, disiunxit à physicis. Collatio vero Gorziensis vtrobique Physicorum nomen continet. Itaque sic scripsi in contextu. Non possum autem diuinare quos innuat hoc vocabulo, nisi forte orthodoxos nolentes commentitiam Montani prophetiam recipere sic notat. Nam sequitur, Et nos quidem postea agnitio Paracleti atque defensio disiunxit à Physicis. Enimuero coniicio Montanum in sua conficta prophetia damnasse secundas nuptias, exegisse ieiunia, exegisse martyrium. Quorum primum quum concedat Apostolus Paulus,* [illegible]

[illegible] *merito falsum Montani dogma damnauit ecclesia. At Tertullianus nimio studio castitatis, abstinentiæ, & martyrij, nouam illam prophetiam amplexus est, nec iam ab Ecclesia damnatam detestatus: quæ res illi merito odium concitauit. Vnde fortaßis prophetiam Montanicam respuentes, leui conuiciolo Physicos vocat, hoc est Naturales: quasi naturam sequentes, quæ castitatem,*

tem, ieiunium, tormenta, non admodum amat, sed fugit magis
atque abhorret. Tanquam vero nouam prophetiam agnoscen-
tes ipsi Spiritales existant scilicet. Hoc quod diximus, ex eo col-
ligimus, quod Diuus Hieronymus author est, Tertullianum spe-
cialiter aduersum ecclesiam texuisse volumina, De pudicitia,
De persequutione, De ieiuniis, De monogamia: nempe cum Mõ-
tani dogma propugnaret. Cæterum si Psychicos legas, idem erit
sensus. Verbum est Paulinum pro carnali. Sic etiam ad Corin-
thios capite secundo scribit, ψυχικὸς δὲ ἄνθρωπος οὐ δέχεται τὰ
τοῦ πνεύματος τοῦ θεοῦ: Hoc est, Animalis autem homo non ac-
cipit ea quæ sunt spiritus dei. Est enim ψυχικὸς Paulo, id est ani-
malis, qui animum, hoc est, affectus sequitur humanos. Si volue
rit dominus] Modus loquendi Christianorum. In isto com- 2
meatu.] Commeatum eleganter vocat spacium temporis quo
mundus hic duraturus est, à deo præscriptum atque conces-
sum. Nam commeatus etiam facultatem siue veniam significat
discedendi, quam princeps præstare solet. Et semper, & nunc
magis vt instructiores per paracletum.] Nisi fallor, para-
cletum Montani significat. Et in cœlo resumptum.] Sic in
De carne Christi, Et in cœlo resumpta est. In præscriptionibus,
Solam, inquit, animam ipsius in cœlo ereptam. Hãc regulam.]
In Præscriptionibus etiam regulam fidei vocat. Regula est au-
tem, inquit, fidei. Et hic infra, Quoniam, inquit, & ipsa regula
fidei à pluribus diu seculi ad vnicum & verum deum trans-
fert. Quàm ipsa nouellitas Praxeæ hesterni.] Similia scribit
de Hermogene, Hermogenis autem, inquit, doctrina tam nouel-
la, denique ad hodiernũ homo in seculo, &c. Retractatibus.]
Retractare Tertulliani verbum est, pro tractare siue excutere &
perpendere. Vnde retractatus, pro retractatione. Et ita solium
ipsum vocaliter exprimunt.] Sic legitur in manuscriptis vo- 3
luminibus omnibus quæ viderim. Non arbitror μοναρχίαν so-
lium reddere voluisse, quod Grammatici sic dictum aiunt, non
quod solum capiat, sed quia solidum. Proinde solium mutaui in
sonum. Nam mox sequitur, Sed monarchiam sonare student La-
tini. Et infrà, Malo te ad sensum rei, quàm ad sonum vocabuli
exerceas. Cum plures.] Subaudi, dij vel creatores inferuntur.
Secundum Valentinos.] Variatio numeri. Et prodigos.]
Scribendum, & Proclos. Nam ex Philastro recenset Au-

rel. Augustinus Proclianitas qui cum Seleucianis senserint creatores animarum angelos esse de igne & spiritu. Tum sic distinguenda verba, Tunc malè, quum plures, secundum Valentinos & Proclos: Tunc in monarchiæ euersionem, quum in creatoris
4 *destructionem.* Congrederis rationem.] *Secuti Gorziensem*
5 *collationem scripsimus, ratione.* Proinde gaudenti in persona illius.] *Paulò antè scriptum est, Ego eram ad quam gaudebat, cottidie autem oblectabar in persona ipsius. Quare mutaui hic gaudenti in gaudentem, hoc modo, Ad quem deinceps gau-*
6 *dens, proinde gaudentem persona illius, Subaudi, dicit.* Nouimus enim eum.] *Sic in Paterniacensi codice legitur, Sed quia Hirsaugiensis & Gorziensis habent, Non vis enim, rursum ita scripsimus.* Et ita capias secundus à deo constitutus duos efficere.] *Mutauimus capias in capiat. vt sit capiat secundus à deo constitutus duos efficere, pro eo quod, vt fiat siue contingat vt secundus à deo cōstitutus duos efficiat. Sic Græcorum consuetudinem circa vsum verbi* ἐνδέχεται *imitari solet, quemadmodum antè diximus multis in locis.* Diuersum eius.] *Diuersum eius, pro diuersum ab eo. Vt Alienum salutis, pro alienum à salute.* Quis enim negabit deum corpus esse, & si deus spiritus est? *Aur. Augustinus ad Quod vult deum, Tertullianus ergo inquit, sicut scripta eius indicant, animam dicit immortalem quidem, sed eam effigiatum corpus esse contendit, neque hanc tantùm, sed ipsum etiam deum corporeum esse dicit, licet non effigiatum. Nec tamen hinc hæreticus creditur factus. Posset enim quoquomodo putari ipsam naturam substantiámque diuinam corpus vocare, nō tale corpus cuius partes aliæ maiores, aliæ minores valeant vel debeant cogitari, qualia sunt omnia quæ propriè dicimus corpora: quamuis de anima tale aliquid sentiat. Sed potuit, vt dixi, propterea putare deum corpus dicere, quia non est nihil, non est inanitas, non est corporis vel animæ qualitas, sed vbique totus, & per locorum spacia nulla partitus: in sua tamen natura atque substantia immutabiliter permanet. Hactenus ille.* Si qui.] *Pro si quis, vt antè pluribus locis.* Non ideo non vtitur & veritas vocabulo isto.] *In manuscriptis voluminibus est vtatur, hoc est vti debet. Et sic nos scripsimus.* Et re accessu eius.] *Scribendum, Et re ac censu eius. Nam hoc vocabulo gaudet vti Tertul. Sic in De corona militis, Et ex originis censu, & superstitionis vsu.* Hic mecum gradum fige.] *Hoc ceu*

ceu prouerbio etiam in superioribus vsus est. Vt Æon patrem nesciat.] *Intelligit nouißimum æonem cui nomen Sophiæ, quæ Teleto, siue vt Tertull. aliquoties loquitur, Phileto copulatur.* Et quæ mandatus est à patre.] *Mandatus paßiuè. Hoc est, quæ iussus est, id est quæ in mandatis accepit, siue ad quæ emendatus est.* Sed non paratum.] *Scripsimus, separatum ex Gorziensi* 7
collat. Et sequitur paulò pòst, Non ideo tamen est separatum. Quemadmodum etiam Paracletus docet. Loquitur, vt puto, de Paracleto nouæ prophetiæ. Planè nihil deo difficile sensi.] 8
Apparet scribendum, Planè nihil deo difficile. Sed si tam abruptè, &c. Ita saluus sim] *Pro his verbis in Hirsaugiensi codi-* 9
ce, quidam ascripserat, Si voluisset deus. Maximè Paracleti 10
non hominum discipuli.] *Sentit ni fallor, de Paracleto nouæ prophetiæ. Iactabant verò Montani sectatores non hominum discipulos, sed Paracleti.* Quem inuisibilem deum determinauit.] *Nos scripsimus exigente sensu, quæ inuisibilem deum determinauit.* Ostendit & visibilem.] *Addidimus pronomen* 11
ipse. Ostendit & ipse visib. Ex Gorziensi coll. Sine ratione & amentia.] *Sine ratione, hoc est certa ratione & modo, id est amentia: vt Et, hic sumamus pro id est Nisi placet legere; Erratione. Nam de ecstasi loquitur fortißima videlicet abstractione mentis à corpore, ad diuinitatis contemplationem. Quæ alioqui & illis accidere solet qui mente sunt emotæ.* In sensu scilicet sentientem.] *Nos, facientem ex manuscriptis codicibus.* Semper ediscebat.] *Sic in de Carne Christi, Et liberare, inquit, & iudicare humanum genus ediscebat in carnis habitu non natæ adhuc. Rursum De resurrectione carnis, Immunitatem carnis ediscunt. Et hic mox, Ediscebat autem. In libello ad martyres, Etiam in pace, inquit, labore & incommodis bellum pati iam ediscũt.* Et apud Abraham sub quercu refrigerauerit.] *Re-* 12
frigerare, absolutè, ceu suprà. Condicente etiam scriptura.]
Condicere noue vsurpat pro similiter dicere siue assentiri. Ad 13
idolorum factitatores.] *Antè monuimus nempe in scholiis libelli aduersus Hermogenem vocabulo factitatoris Tertullianum intelligere factorem, vt factitationis factionem. & factitare esse illi facere.* Filio pater procurabat.] *Sic sæpe loquitur: vt lib. I. aduersus Marcionem, Æmulatio autem, inquit, liberando homini procurat.* Qui mundum ab angelis & pot.] *Notat Valentinianos & simileis alios, Et Procli sectatores ac Se-*

14 leucianos. Vtique præter Sophiam fuit.] Sensus est, quum
Paulus dicit, Quis illi consilio fuit, intelligit quis præter Sophiam
consilio fuit, quæ Sophia illi aderat. Quanta præscribãt tibi.]
Quanta pro quàm multa, vt & antè in superioribus plus semel.
Hoc eum Nathanahel.] Ex Gorziensi coll. scripsimus, Hoc e-
nim Nat. Et infrà, Quod qui audit sermones meos. Rursum in-
frà Et tamen non separantur. Adhuc infrà, Quo & ipse filius
suspiciens. Quæ in finem Euangelij perseuerant.] Si non est
mendum, respicit ad sensum non ad præcedens verbum, Totam
15 substantiam. Sicut ipse de patris.] Defectiua oratio, qualiter
in superioribus sæpe locutus est, Subauditur, de eo quod est patris.
sic infrà, Non scitis, inquit, quod in patris mei me esse oportet?
vbi subauditur, rebus. Qui nec substantiua res est quod est
spiritus.] Melius, quia nec subst. Et hæc enim substantiæ
non sunt.] Respicit ad sensum. Et hæc, id est hæ res. Alioqui
dicendum erat, Et hæ enim subst. non sunt. Sic alibi sæpenumero
16 loquitur. Vndique enim obducti.] Obducti, id est conuicti.
Obducendi verbo frequenter vtitur. Iam incipiunt diuidere
illos potius quàm vnare.] Vnare simplex verbum vsurpat,
vnde nos adunare dicimus, & coadunare. Quem si non ca-
pit configurari.] Capit, ἐνδέχεται, id est contingit siue vsuue-
nit. Et caro passiones suas functa sit.] Fungi cum accusati-
17 uo. De quo quid capit dici.] Capit, id est contingit, vt Græ-
cis ἐνδέχεται. ceu mox diximus. Ita & spiritus dei pati pos-
sit.] Ex Gorziensi col. scripsimus, Ita & qui pati possit. Item,
quia hoc retractatum. Et mox negatiuam particulam in-
fulsimus, Pati pro deo non possumus, nisi spiritus dei
sit in nobis. Vbi antè legebatur, Si spiritus.

Q. SEPT.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI ADVERSVS PRAXEAM LIBER.

ARIE' diabolus æmulatus est veritatem. Adfectauit illam aliquando defendendo concutere. Vnicum dominum vindicat omnipotentem mundi conditorem, vt & de vnico hæresim faciat. Ipsum dicit patrem descendisse in virginem, ipsum ex ea natũ, ipsum passum, denique ipsum esse Iesum Christum. Excidit sibi coluber, quia Iesum Christum post baptisma Ioannis tentans, vt filium Dei adgressus est, certus filium, Deum habere, vel ex ipsis scripturis, de quibus tũc tentationem struebat: Si tu es filius dei, dic vt lapides isti panes fiant. Item: Si tu es filius dei, deiice te hinc. Scriptum est enim, quod mandauit angelis suis super te, vtique Pater, vt te manibus suis tollant, necubi ad lapidem pedem tuum offendas. Aut nunquid mendacium Euangeliis exprobrabit, dicens, viderit Matthæus & Lucas. Cæterum ego ad ipsum Deum accessi, ipsum omnipotentem cominus tentaui. Ideo & accessi, ideo & tentaui. Cæterum si filius dei esset, nũquam illum fortasse dignarer. Sed enim ipse potius à primordio mẽdax est: & si quem hominem de suo subornauerit, vt Praxean. Nam iste primus ex Asia hoc genus peruersitatis intulit Romanæ humo, & aliàs inquietus: insuper de iactatione martyrij inflatus, ob solum & simplex & breue carceris tædium: quãdo & si corpus suum tradidisset exurendum, nihil profecisset, dilectionem dei non habens, cuius charismata quoque expugnauit. Nam idem tunc episcopum Romanũ agnoscentẽ iam Prophetias Montani, Priscę, Maximillæ, & ex ea agnitione pacem ecclesiis Asiæ & Phrygiæ inferentem, falsa de ipsis prophetis & ecclesiis eorum adseuerando, & præcessorum eius, autoritates defendẽdo, coëgit & literas pacis reuocare iam

Tentationem struere.

Verba diaboli.

Autoritas

Romanorum Pontificum. emiſſas,& à propoſito recipiendorum chariſmatum conceſſare. Ita duo negocia diaboli Praxeas Romæ procurauit, prophetiam expulit,& hæreſim intulit. Paracletum fugauit,& patrē crucifixit. Fructificauerant auenæ Praxeanæ, hic quoque ſuperſeminatæ,dormientibus multis in ſimplicitate doctrinæ: traductæ dehinc per quem deus voluit,etiam euulſæ videbantur. Denique cauerat priſtinum doctor de emēdatione ſua:& manet chirographum apud Pſychicos, apud quos tūc geſta res eſt, exinde ſilentium. Et nos quidem poſtea agnitio paracleti, atque defenſio,diſiunxit à Pſychicis. Auenæ vero illæ vbique tunc ſemen excuſſerant. Ita aliquandiu per hypocriſin ſubdola viuacitate latitauit: & nūc denuo erupit. Sed & denuo eradicabitur,ſi voluerit dominus,in iſto cōmeatu: ſi quo minus,die ſuo colligētur omnes adulteræ fruges, & cum cæteris ſcandalis igni inextinguibili cremabūtur. Itaque poſt tempus pater natus,& pater paſſus: ipſe deus dominus omnipotens, Ieſus Chriſtus prædicatur. *N*os verò &

Regula fidei. ſemper, & nunc magis vt inſtructiores per Paracletum deductorem ſcilicet omnis veritatis,vnicum quidē deum credimus: ſub hac tamen diſpenſatione quam οἰκονομίαν dicimus, vt vnici dei ſit & filius ſermo ipſius, qui ex ipſo proceſſerit,per quē omnia facta ſunt, & ſine quo factum eſt nihil. Hunc miſſum à patre in virginem, & ex eo natum hominem & deum, filium hominis & filium dei, & cognominatū Ieſum Chriſtum. Hunc paſſum, hūc mortuum & ſepultum ſecundum ſcripturas,& reſuſcitatum à patre,& in cœlo reſumptum, ſedere ad dexteram patris, venturum iudicare viuos & mortuos. Qui exinde miſerit ſecundum promiſſionem ſuam à patre ſpiritum ſanctum paracletum, ſanctificatorem fidei eorum qui credunt in patrem & filium & ſpiritum ſanctum. Hanc regulam ab initio Euāgelij decucurriſſe, etiam ante priores quoſque hęreticos,nedum ante Praxean heſternum,probabit tam

Nouellitas. ipſa poſteritas omnium hæreticorum, quàm ipſa nouellitas Praxeæ heſterni. Quo peræquè aduerſus vniuerſas hæreſes iam hinc præiudicatum ſit, id eſſe verum quodcunque primum: id eſſe adulterum, quodcunque poſte-

Præſcriptio. rius. Sed ſalua iſta præſcriptione, vbique tamen propter inſtru-

instructionem & munitionem quorundam, dandus est etiam retractatibus locus: vel ne videatur vnaquæque peruersitas, nõ examinata, sed præiudicata damnari, maximè hæc, quæ se existimat meram veritatem possidere, dum vnicum deum non aliàs putat credendum, quàm si ipsum eundémque & patrem & filium & spiritum sanctum dicat: quasi non sic quoque vnus sit omnia, dum ex vno omnia, per substãtiæ scilicet vnitatem: & nihilo minus custodiatur οἰκονομίας sacramentum, quæ vnitatem in trinitatem disponit, tres dirigens, patrem, & filium, & spiritum sanctum. Tres autem non statu, sed gradu: nec substantia, sed forma: nec potestate, sed specie: vnius autem substantiæ, & vnius status, & vnius potestatis: quia vnus deus, ex quo & gradus isti & formæ, & species, in nomine patris & filij & spiritus sancti deputantur. Quomodo numerum sine diuisione patiuntur, procedentes tractatus demonstrabunt. Simplices enim quique, ne dixerim imprudentes & idiotæ (quæ maior semper credentium pars est) quoniam & ipsa regula fidei à pluribus diis seculi, ad vnicum & verum deum transfert: non intelligentes vnicum quidem, sed cum sua οἰκονομία esse credẽdum, expauescunt ad οἰκονομίαν. Numerum & dispositionem trinitatis, diuisionem præsumunt vnitatis, quando vnitas ex semetipsa deriuans trinitatem, non destruatur ab illa, sed administretur. Itaque duos & tres iam iactitant à nobis prædicari, se verò vnius dei cultores præsumunt: quasi non & vnitas inrationalitèr collecta hęresim faciat. & trinitas rationaliter expensa, veritatem constituat.

Hoc est, dispẽsationis.

Maior credẽtium pars, simplices, imprudẽtes, & idiotæ.

3 μοναρχίαν (inquiunt) tenemus. Et ita sonum ipsum vocalitèr exprimunt etiam Latini, etiam opici, vt putes illos tam bene intelligere μοναρχίαν quàm enũciant. Sed μοναρχίαν sonare student Latini, οἰκονομίαν intelligere nolunt etiam Græci. At ego si quid vtriusque linguæ præcerpsi, μοναρχίαν nihil aliud significare scio, quàm singulare & vnicum imperium: nõ tamen præscribere monarchiam, ideo, quia vnius sit eius cuius sit, aut filium non habere, aut ipsum se sibi filium fecisse, aut monarchiam suam nõ per quos velit administrare. Atquin nullam dico dominationem ita vnius sui esse, ita singularem, ita

Si quid vtriusque linguæ præcerpsi.

monarchiam, vt non etiam per alias proximas perſonas adminiſtretur, quas ipſa proſpexerit officiales ſibi. Si verò & filius fuerit ei, cuius monarchia ſit, non ſtatim diuidi eam, & monarchiam eſſe deſinere, ſi particeps eius adſumatur & filius: ſe proinde illius eſſe principaliter à quo communicatur in filium: & dum illius eſt, proinde monarchiam eſſe quæ à duobus tam vnicis continetur. Igitur ſi & monarchia diuina per tot legiones & exercitus angelorum adminiſtratur ſicut ſcriptum eſt: Milies centies centena milia adſiſtebant ei, & milies centena milia apparebãt ei: nec ideo vnius eſſe deſiit, vt deſinat monarchia eſſe, quia per tanta milia virtutum procuratur: quale eſt vt deus diuiſionem & diſperſionem pati videatur in filio & in ſpiritu ſancto, ſecundum & tertium ſortitis locum, tam conſortibus ſubſtantiæ patris, quas non patitur in tot angelorum numero, & quidem tam alienorum à ſubſtantia patris? Membra, & pignora, & inſtrumenta, & ipſam vim, ac totum cenſum monarchię, euerſionem deputas eius: non rectè. Malo te ad ſenſum rei, quàm ad ſonum vocabuli exerceas. Euerſio enim monarchiæ illa eſt tibi intelligenda, cum alia dominatio ſuæ conditionis & proprij ſtatus, ac per hoc æmula ſuperducitur: cùm alius Deus infertur aduerſus creatorem. Tunc male, cum plures, ſecundum Valentinos & Proclos. tunc in monarchiæ euerſionem, cùm in creatoris deſtructionem. Cæterum, qui filium non aliunde deduco, ſed de ſubſtantia patris, nihil facientem ſine patris voluntate, omnem à patre conſecutum poteſtatem, quomodo poſſum de fide deſtruere monarchiam, quam à patre filio traditam, in filio ſeruo? Hoc mihi & in tertium gradũ dictum ſit, quia ſpiritum non aliunde puto, quàm à patre per filium. Vide ergo ne tu potius monarchiam deſtruas, qui diſpoſitionem & diſpenſationem eius euertis in tot nominibus cõſtitutam, in quot deus voluit. Adeò autem manet in ſuo ſtatu, licet trinitas inferatur, vt etiam reſtitui habeat patri à filio. Siquidem Apoſtolus ſcribit de vltimo fine, cùm tradiderit regnum deo & patri. Oportet enim eum regnare vſque dum ponat inimicos eius deus ſub pedes ipſius, ſcilicet ſecũdum pſalmum: Sede ad dexteram meam, donec ponam

ἐλειτούργουν αὐτῷ, miniſtrabant ei.

Totus cenſus Monarchiæ.

Spiritus ſanctus.

οἰκονομίαν.

nam inimicos tuos scabellum pedum tuorũ. Cùm autem subiecta erũt illi omnia, absq; eo qui ei subiecit omnia, tũc & ipse subiicietur illi, qui ei subiecit omnia, vt sit deus omnia in omnib⁹. Videmus igitur nõ obesse monarchię filiũ, & si hodie apud filiũ est: quia & in suo statu est apud filium, & cũ suo statu restituetur patri à filio: Ita eam nemo hoc nomine destruet, si filiũ admittat, cui & traditam eam à patre, & à quo quãdoque restituendã patri cõstat. Hoc vno capitulo epistolæ Apostolicæ potuimus iam & patrẽ & filiũ ostendisse duos esse, præterquã ex nominibus patris & filij, etiam ex eo quod qui tradidit regnũ, & cui tradidit, item qui subiecit, & cui subiecit, duo sint necesse est. Sed quia duos vnũ volunt esse, vt idem pater & filius habeatur, oportet & totũ de filio examinari, an sit, & qui sit, & quomodo sit: & ita res ipsa formã suam scripturis & interpretationibus earũ patrocinantibus vindicabit. Aiũt quidẽ & Genesim in Hebraico ita incipere: In principio deus fecit sibi filiũ. Hoc vt firmũ nõ sit, alia me argumenta deducunt ab ipsa dei dispositione, qua fuit ante mundi constitutionem, adusque filij generationem. Ante omnia enim deus erat solus, ipse sibi & mundus & locus & omnia. Solus autem: quia nihil extrinsecus præter illum. Cæterum ne tunc quidem solus: habebat enim secum, quam habebat in semetipso, rationem suam scilicet. Rationalis enim deus, & ratio in ipso prius: & ita ab ipso omnia. Quæ ratio, sensus ipsius est, hanc Greci λόγον dicũt, quo vocabulo etiam sermonem appellamus. Ideóque iam in vsu est nostrorum per simplicitatem interpretationis, Sermonem dicere in primordio apud deum fuisse, cùm magis rationem competat antiquiorem haberi: quia non sermonalis à principio, sed rationalis deus etiam ante principium: & quia ipse quoque sermo ratione consistens, priorem eam vt substantiam suam ostendat. Tamen & sic, nihil interest. Nam & si deus nondum sermonẽ suum miserat, proinde eum cum ipsa & in ipsa ratione intra semetipsum habebat, tacite cogitando & disponendo secum, quæ per sermonem mox erat dicturus. Cum ratione enim sua cogitans atque disponens sermonem eam efficiebat, quam sermone tractabat.

Ratio. λόγος. Sermo.

Idque quo facilius intelligas ex teipso, à me recognosce, vt ex imagine & similitudine dei, quo habeas & tu in temetipso ratione, qui es animal rationale, à rationali scilicet artifice non tantùm factus, sed etiam ex substantia ipsius animatus. Vide cum tacitus tecum ipse congre-

Homo.

4 deris ratione, hoc ipsum agi intra te, occurrente ea tibi cum sermone ad omnem cogitatus tui motum, & ad omnem sensus tui pulsum. Quodcunque cogitaueris, sermo est: quodcunque senseris, ratio est. Loquaris illud in animo, necesse est: & dum loqueris, conlocutorem pateris sermonem, in quo inest hæc ipsa ratio, qua cum eo cogitans loquaris, per quem loquens cogitas. Ita secundus quodam modo in te est sermo per quem loqueris cogitando, & per quem cogitas loquendo, ipse sermo alius est. Quantò ergo plenius hoc agitur in Deo, cuius tu quoque imago & similitudo censeris, quod habeat in se etiam tacendo rationem, & in ratione sermonem? Possum itaque non temerè præstruxisse, & tunc deum ante vniuersitatis constitutionem solum non fuisse, habentem in semetipso proinde rationem, & in ratione sermonem, quem secundum à se faceret agitando intra se. Hæc vis & hæc diuini sensus dispositio, apud scripturas etiam in Sophiæ nomine ostenditur. Quid enim sapientius ratione dei, siue sermone. Itaque Sophiam quoque exaudi, vt secundam personam conditam. Primò dominus creauit me initium viarum in opera sua, prius quàm terram faceret, prius quàm montes collocarentur: ante omnes autem colles generauit me: in sensu suo scilicet condens & generans. dehinc adsistentem eam ipsa separatione cognosce: Cùm pararet, inquit, cœlum, aderam illi simul. Et quum fortia faciebat super ventos, quæ sursum nubila: & quum tutos ponebat fontes eius quæ sub cœlo, ego eram cum illo compingens, ego eram ad quam gaudebat: cottidie autem oblectabar in persona ipsius. Nam vt primum deus voluit ea quæ cum sophiæ ratione & sermone disposuerat intra se, in substantias & species suas ædere, ipsum primum protulit sermonem, habentem in se indiuiduas suas rationes Sophiam, vt per ipsum fierent vniuersa per quem erant cogitata atque dispo-

Sophia.

dispoſita,imò & facta iam,quantum in dei ſenſu. Hoc enim eis deerat,vt coram quoque in ſuis ſpeciebus atque ſubſtantiis cognoſcerentur & tenerentur. Tunc igitur etiam ipſe ſermo ſpeciem & ornatum ſuum ſumit,ſonum & vocem,cùm dicit deus:Fiat lux. Hæc eſt natiuitas perfecta ſermonis, dum̃ ex deo procedit: conditus ab eo primum ad cogitatum in nomine Sophiæ: Dominus condidit me initium viarum. Dehinc generatus ad effectum: Cùm pararet cœlum, aderam illi. Exinde eum parem ſibi faciens, de quo procedendo filius factus eſt, Primogenitus, vt ante omnia genitus: & vnigenitus, vt ſolus ex deo genitus: propriè de vulua cordis ipſius, ſecundum quod & pater ipſe teſtatur: Eructauit cor meum ſermonem optimum. 5

Primogenitus. *Vnigenitus.*

Ad quem deinceps gaudẽs,proinde gaudentem perſona illius: Filius meus es tu, ego hodie genui te, & ante luciferum genui te. Sic & filius ex ſua perſona profitetur patrem in nomine Sophiæ: Dominus condidit me initium viarum in opera ſua. Ante omnes autem colles generauit me. Nam ſi hic quidem Sophia videtur dicere conditam ſe à domino in opera & vias eius: alibi autem per ſermonem oſtenditur omnia facta eſſe, & ſine illo nihil factum, ſicut & rurſum: Sermone eius cœli confirmati ſunt, & ſpiritu eius omnes vires eorum: vtique eo ſpiritu qui ſermoni inerat: apparet vnam eandémque vim eſſe nunc in nomine Sophiæ, nunc in appellatione ſermonis, quæ initium accepit viarum in dei opera, & quæ cœlum confirmauit: per quam omnia facta ſunt, & ſine qua nihil factum eſt. Nec diutius de iſto: quaſi non ipſe ſit ſermo, & in Sophiæ, & in rationis, & in omnis diuini animi & ſpiritus nomine, qui filius factus eſt Dei, de quo prodeundo generatus eſt.

Sophia. *Sermo.*

Ergo, inquis, das aliquam ſubſtantiam eſſe Sermonem, ſpiritu & Sophiæ traditione conſtructam? Planè. 6
Non vis enim eum ſubſtantiuum habere in re per ſubſtantiæ proprietatem, vt res & perſona quædam videri poſſit: & ita capiat ſecundus à deo conſtitutus duos efficere,patrem & filium, deum & ſermonẽ. Quid eſt enim dices ſermo, niſi vox & ſonus oris, & (ſicut Grammatici tradunt) aër offenſus, intelligibilis auditu, cæterum va-

Sermo iuxta definitionem grãmaticorũ.

cuum nescio quid,& inane, & incorporale? At ego nihil dico de Deo inane & vacuum prodire potuisse, vt non de inani & vacuo prolatū:nec carere substantia, quod de tanta substantia processit,& tantas substantias fecit: fecit enim & ipse quæ facta sunt per illū. Quale est vt nihil sit ipse,sine quo nihil factum est: vt inanis solida, & vacuus plena,& incorporalis corporalia sit operatus? Nam & si potest aliquando quid fieri diuersum eius per quod fit, nihil tamen potest fieri per id quod vacuum & inane est. Vacua & inanis res est sermo dei, qui filius dictus est,qui ipse deus cognominatus est: Et sermo erat apud deum,& deus erat sermo? Scriptum est: Non sumes nomen dei in vanum. Hic certè est, qui in effigie dei constitutus, non rapinam existimauit esse se æqualem deo. In qua effigie dei? vtique in alia,non tamen in nulla. Quis enim negabit deum corpus esse,& si deus spiritus est? spiritus enim corpus sui generis in sua effigie. Sed & inuisibilia illa quæcunque sunt, habent apud deum & suum corpus, & suam formam,per quę soli deo visibilia sunt,quanto magis quod ex ipsius substantia missum est, sine substantia non erit? Quæcunque ergo substantia sermonis fuit, illam dico personam,& illi nomen filij vindico: & dum filium agnosco,secundum à patre defendo. Hoc si qui putauerit me προβολὴν aliquam introducere,id est prolationem rei alterius ex altera, quod facit Valentinus, alium atque alium æonem de æone producens: primò quidem dicam tibi,non ideo non vtatur & veritas vocabulo isto, & re ac censu eius, quia & hæresis vtitur: imò hæresis potius ex veritate accepit, quod ad mendacium suum strueret. Prolatus est sermo dei an non? Hic mecum gradum fige. Si prolatus est, cognosce probolen veritatis, & viderit hęresis si quid de veritate imitata est. Iam nunc quæritur, quis quomodo vtatur aliqua re, & vocabulo eius. Valentinus probolas suas discernit & separat ab autore: & ita longè ab eo ponit, vt Æon patrem nesciat. Denique desiderat nosse, nec potest: imò & penè deuoratur & dissoluitur in reliquam substantiam. Apud nos autem solus filius patrem nouit, & sinum patris ipse exposuit, & omnia apud patrem audiuit & vidit,

Diuersum eius pro diuersum ab eo.

Ironia.

Corpus vocat substātiā.

Quæcunque, Qualiscūque.

προβολή.

& quæ mandatus eſt à patre, ea & loquitur. Nec ſuam, ſed patris perfecit voluntatem: quam de proximo, imò de initio nouerat. Quis enim ſcit quæ ſint in Deo, niſi ſpiritus qui id ipſo eſt? ſermo autem ſpiritu ſtructus eſt, &, vt ita dixerim, ſermonis corpus eſt ſpiritus. Sermo ergo & in patre ſemper, ſicut dicit: Ego in patre. Et apud Deum ſemper, ſicut ſcriptum eſt: Et ſermo erat apud Deum. Et nunquã ſeparatus à patre, aut alius à patre: quia Ego & pater vnum ſumus. Hæc erit probola veritatis, cuſtos vnitatis, qua prolatum dicimus filium à patre, ſed non ſeparatũ. Protulit enim deus ſermonem, quemadmodum etiam paracletus docet: Sicut radix fruticem, & fons fluuium, & ſol radium. Nam & iſtæ ſpecies probolæ ſunt earum ſubſtantiarum, ex quibus prodeunt. Nec dubitauerim filiũ dicere, & radicis fruticem, & fontis fluuium, & ſolis radium: quia omnis origo parens eſt: & omne quod ex origine profertur, progenies eſt: multò magis ſermo dei, qui etiam propriè nomen filij accepit: nec frutex tamen à radice, nec fluuius à fonte, nec radius à ſole diſcernitur, ſicut nec à deo ſermo. Igitur ſecundum horum exemplorum formam, profiteor me duos dicere, deum & ſermonem eius, patrem & filium ipſius. Nam & radix & frutex duæ res ſunt, ſed coniunctæ. Et fons & flumen duæ ſpecies ſunt, ſed indiuiſæ. Et ſol & radius duæ formæ ſunt, ſed cohærẽtes. Omne quod prodit ex aliquo, ſecundum ſit eius neceſſe eſt de quo prodit, non ideo tamen eſt ſeparatum. Secundus autem vbi eſt, duo ſunt. Et tertius vbi eſt, tres ſunt. Tertius enim eſt ſpiritus à deo & filio, ſicut tertius à radice fructus ex frutice. Et tertius à fonte, riuus ex flumine. Et tertius à ſole, apex ex radio. Nihil tamen à matrice alienatur, à qua proprietates ſuas ducit. Ita trinitas per conſertos & connexos gradus à patre decurrens, & monarchiæ nihil obſtrepit, & οἰκονομίας ſtatum protegit. Hanc me regulam profeſſum, qua inſeparatos ab alterutro patrem & filium & ſpiritum teſtor, tene vbique: & ita quid quomodo dicatur, agnoſces. Ecce enim dico alium eſſe patrẽ, & alium filium, & alium ſpiritum. Malè accepit idiotes quiſque aut peruerſus hoc dictum, quaſi diuerſitatem ſonet, & ex diuerſitate ſepara-

Mãdatus eſt, id eſt iuſſus.

tionem protendat, patris & filij & spiritus. Necessitate autem hoc dico, cùm eundem patrem & filium & spiritum contendunt, aduersus οἰκονομίαν monarchiæ adulantes, non tamẽ diuersitate alium filium à patre, sed distributione: nec diuisione alium, sed distinctione: quia non sit idem pater & filius, vel modulo alius ab alio. Pater enim tota substãtia est, filius verò deriuatio totius & portio, sicut ipse profitetur: Quia pater maior me est. A quo & minoratus canitur in Psalmo, modicum quid, citra angelos. Sic & pater alius à filio, dum filio maior: dum alius qui generat, alius qui generatur: dum alius qui mittit, alius qui mittitur: dum alius qui facit, alius per quem fit. Bene quod & dominus vsus hoc verbo in persona Paracleti, non diuisionem significauit, sed dispositionem: Rogabo enim, inquit, patrem, & alium aduocatum mittet vobis, spiritum veritatis. Sic alium à se Paracletum, quomodo & nos à patre alium filium, vt tertium gradũ ostenderet in Paracleto, sicut nos secundum in filio, propter οἰκονομίας obseruationem. Ipsum quod pater & filius dicuntur, nónne aliud ab alio est? Vtique enim omnia quod vocantur, hoc erunt: & quod erunt, hoc vocabuntur: & permiscere se diuersitas vocabulorum non potest omninò. quia nec rerũ, quarũ erunt vocabula. Est est, non non: nam quod amplius est, hoc à malo est. Ita aut pater aut filius est, & neque dies eadem & nox, neque pater idem & filius, vt sint ambo vnus & vtrunque alter: quod vanissimi isti Monarchiani volunt, ipse se, inquiunt, filium sibi fecit. Atquin pater filium facit, & patrem filius. Et qui ex alterutro fiũt, à semetipsis sibi fieri nullo modo possunt, vt pater se sibi filium faciat, & filius se sibi patrem præstet. Quæ instituit deus, etiam ipse custodit. Habeat necesse est pater filium, vt pater sit: & filius patrem, vt filius sit. Aliud est autem habere, aliud esse. Verbi gratia, vt maritus sim, habeam oportet vxorem, non ipse mihi ero vxor. Sic etiam, vt pater sim, filium habeo, non ipse mihi ero filius. Et vt filius sim, patrem habeo, non ipse mihi ero pater. Quæ enim me faciunt, si habuero: tunc ero pater, si filium habeam: Filius ero, si patrem: porrò si ipse ero quid eorum, iam non habeo quod ipse ero: nec patrem,

Hic & alibi cautè legẽdus Tertullianus, & ab orthodoxis scriptoribus standũ.

Monarchiani heretici.

trem, quia ipse ero pater: nec filium, quia ipse ero filius. In quantum autem alterum ex his habere me oportet, alterum esse: in tantum si vtrunque fuero, alterum non ero, dum alterum non habeo. Si enim ipse ero filius qui & pater, iam non habeo filium, sed ipse sum filius. Non habendo autem filium, dum ipse sum filius, quomodo pater ero? Habere enim filium debeo, vt pater sim. Non sum ergo filius, quia patrem non habeo qui facit filium. Æquè si ipse sum pater qui & filius, iam non habeo patrem, sed ipse sum pater. Non habendo autem patrem, dum ipse sum pater, quomodo filius ero? Habere enim patrem debeo, vt filius sim. Non ergo ero pater, quia filium non habeo, qui facit patrem. Hoc erit totum ingenium diaboli, alterum ex altero excludere, dum vtrunque in vnum sub monarchiæ fauore concludens, neutram haberi facit. Vt & pater non sit, qui scilicet filium non habet. Et filius non sit, qui æquè patrem non habet. Dum enim pater est, filius non erit. Sic monarchiam tenent, qui nec patrem nec filium continent. Sed nihil deo difficile. Quis hoc nesciat? & impossibilia apud seculum, possibilia apud deum quis ignoret? Et stulta mundi elegit deus, vt confundat sapientia. Legimus omnia. Ergo, inquiunt, difficile non fuit deo, ipsum se & patrem & filium facere, aduersus traditam formam rebus humanis. Nam & sterilem párere contra naturam difficile deo non fuit, sicut nec virginem. Planè nihil deo difficile. Sed si tam

Argumentũ Monarchianorũ, deo nihil esse difficile.

abruptè in præsumptionibus nostris hac sententia vtamur, quiduis de Deo confingere poterimus, quasi fecerit, quia facere potuerit. Non autem quia omnia potest facere, ideóque credendum est illum fecisse, etiam quod 8
non fecerit. Sed an fecerit, requirẽdum. Potuit, ita saluus 9
sim, deus pennis hominem ad volandũ instruxisse, quod & miluis præstitit: non tamen quia potuit, statim & fecit. Potuit & Praxean, & omnes pariter hæreticos statim extinxisse, non tamen quia potuit, extinxit. Oportebat enim & miluos esse, & hæreticos: oportebat & patrem crucifigi. Hac ratione erit aliquid & difficile deo, id scilicet quodcunque non fecerit, non quia non potuerit, sed quia noluerit. Dei enim posse, velle est: & non posse,

nolle: quod autem voluit, & potuit, & ostendit. Ergo quia si voluit semetipsum sibi filiũ facere, potuit: & quia si potuit, fecit: tunc probabis illum & potuisse & voluisse, si probaueris illum fecisse. Probare autem tam apertè debebis ex scripturis, quàm nos probamus illum sibi filium fecisse sermonem suum. Si enim filium nominat, filius autem non alius erit quàm qui ex ipso prodiit, Sermo autem prodiit ex semetipso, hic erit filius, non ipse de quo prodiit. Non enim ipse prodiit ex semetipso. Porrò qui eundem patrem dicis & filium, eundem & protulisse ex semetipso facis, & prodisse quod deus est. Si potuit fecisse, non tamen fecit. Aut exhibe probationem quam expostulo meæ similem, id est, sic scripturas eundem filium & patrem ostendere, quemadmodum apud nos distinctè pater & filius demonstrantur, distinctè, inquam, non diuisè, sicut ego profero dictum à deo: Eructauit cor meum sermonem optimum. Hæc tu cõtra opponas, alicubi dixisse deum: Eructauit cor meum sermonem optimum: vt ipse sit, qui & eructauit, & quod eructuauit: & ipse, qui protulerit, & qui prolatus sit, si ipse est sermo & deus. Ecce ego propono patrem filio dixisse, Filius meus es tu, ego hodie generaui te. Si velis vt credam ipsum esse patrem & filium, ostende sic pronunciatum alibi: Dominus dixit ad se, filius meus sum ego, ego hodie generaui me: proinde, & ante luciferum generaui me. Et dominus, condidi me initium viarum in opera mea, ante omnes autem colles generaui me, & si qua alia in hunc modum sunt. Quem autem verebatur deus dominus vniuersitatis ita pronunciare, si ita res erat: an verebatur ne nõ crederetur, si simpliciter se & patrem & filium pronunciasset? Vnum tamen veritus est, mentiri. Veritus autem semetipsum & suam veritatem. Et ideo veracem deum credens, scio illum nõ aliter quàm disposuit pronunciasse, nec aliter disposuisse quàm pronunciauit. Tu porrò eum mendacem efficias & fallacem & deceptorẽ fidei huius, si cùm ipse esset sibi filius, alij dabat filij personã: quando scripturæ omnes & demonstrationem & distinctionẽ trinitatis ostendant. A quibus & præscriptio nostra deducitur, non posse vnum atque eũdem

dem videri qui loquitur, & de quo loquitur, & ad quem loquitur: quia neque peruerſitas, neque fallacia deo congruat, vt cùm ipſe eſſet ad quem loquebatur, ad alium potius & non ad ſemetipſum loquatur. Accipe igitur & alias voces patris de filio per Eſaiam: Ecce filius meus quem elegi, dilectus meus in quem bene ſenſi. Ponã ſpiritum meum ſuper ipſum, & iudiciũ nationibus annunciabit. Accipe & ad ipſum: Magnum tibi eſt vt voceris filius meus ad ſtatuendas tribus Iacob, & ad conuertendam diſperſionem Iſraëlis. Poſui te in lucem Nationum, vt ſis ſalus in extremum terræ. Accipe nunc & filij voces de patre: Spiritus domini ſuper me, quapropter vnxit me ad euangelizandum hominibus. Item in pſalmo ad patrem de eodem: Ne dereliqueris me, donec annunciem brachium tuum natiuitati vniuerſæ venturæ. Item in alio: Domine quid multiplicati ſunt, qui cõprimunt me. Sed & omnes penè pſalmi, Chriſti perſonam ſuſtinent: filium ad patrem, id eſt, Chriſtum ad deum verba facientem repræſentant. Animaduerte etiam ſpiritum loquentem ex tertia perſona de patre & filio: Dixit dominus domino meo, ſede ad dexteram meã, donec ponam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum. Item per Eſaiã: Hæc dicit dominus domino meo Chriſto. Item per eundem ad patrem de filio: Domine quis credidit auditui noſtro, & brachium domini cui reuelatum eſt? Annunciauimus de illo, ſicut puerulus, ſicut radix in terra ſitienti, & non erat forma eius, nec gloria. Hæc pauca de multis. Nec enim affectamus vniuerſas ſcripturas euoluere, cùm & in ſingulis capitulis plenam maieſtatem & autoritatem conteſtantes, maiorem congreſſum in retractatibus habeamus. His itaque paucis, tam manifeſtè diſtinctio trinitatis exponitur. Eſt enim ipſe qui pronunciat ſpiritus, & pater ad quẽ pronunciat, & filius de quo pronunciat. Sic & cætera quæ nunc ad patrem de filio, vel ad filium, nunc ad filium de patre, vel ad patrem, nunc ad ſpiritum pronunciantur, vnamquanque perſonam in ſua proprietate conſtituunt. Si te adhuc numerus ſcandalizat trinitatis quaſi non cõnexæ in vnitate ſimplici, interrogo quomodo vnicus & ſingularis pluraliter loquitur:

ἐν ᾧ εὐδόκησα.

Pſalmi.

Faciamus. Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram, cùm debuerit dixisse, Faciam hominem ad imaginem & similitudinem meam, vtpote vnicus & singularis? sed & in sequentibus: Ecce Adam factus est tanquam vnus ex nobis. Fallit aut ludit, vt cùm vnus, & solus, & singularis esset, numerosè loqueretur: aut nunquid angelis loquebatur vt Iudæi interpretantur, quia nec ipsi filium agnoscunt: an quia ipse erat pater, filius, spiritus, ideo pluralem se præstans, pluraliter sibi loquebatur? imò quia iam adhærebat illi filius secunda persona sermo ipsius: & tertia, spiritus in sermone, ideo pluraliter pronunciauit, Faciamus, & Nostram, & Nobis. Cum quibus enim faciebat hominem, & quibus faciebat similē, filio quidem qui erat induiturus hominem, spiritu vero qui erat sanctificaturus hominem, quasi cum ministris & arbitris ex vnitate trinitatis loquebatur. Denique sequens scriptura distinguit inter personas. Deus hominem, ad imaginem dei fecit illum. Cur non suam, si vnus qui faciebat, & non erat ad cuius faciebat. Erat autem ad cuius imaginem faciebat: ad filij scilicet, qui homo futurus certior & verior, imaginem suam fecerat dici hominem qui tunc de limo formari habebat, imago vero & similitudo. Sed & in antecedentibus operibus mundi quomodo scriptū est? Primū quidem nondū filio apparente, & dixit deus: Fiat lux, & facta est, ipse statim sermo lux vera quæ illuminat hominem venientem in hunc mundum, & per illum mundialis quoque lux. Exinde autem in sermone Christo assistente & amministrante deus voluit fieri, & deus fecit, & dixit deus, Fiat firmamentum, & fecit deus firmamentū, & dixit deus: Fiant luminaria, & fecit deus luminare maius & minus. Sed & cætera vtique idem fecit qui & priora, id est sermo dei, per quē omnia facta sunt, & sine quo factum est nihil. Qui si ipse deus est, secundum Ioannem, deus erat sermo, habes duos: alium dicētem vt fiat, alium facientem. Alium autem quomodo accipere debeas, iam professus sum, personæ non substantię nomine, ad distinctionem, non ad diuisionem. Cæterum vbique teneo vnam substantiam in tribus cohærentibus. Tamen alium dicā oportet ex necessitate sensus, eum qui iubet, & eum qui

Ad imaginē & similitudinem nostrā.

Ex nobis.

Cum ministris & arbitris.

Mundialis lux.

Alius.

qui facit. Nam nec iuberet, si ipse faceret, dum iuberet fieri per eum. Tamen iubebat, haud sibi iussurus si vnus esset: aut sine iussu facturus, quia non expectasset vt sibi iuberet. Ergo, inquis, si deus dixit, & deus fecit, si alius deus dixit, & alius fecit, duo dij prædicantur. Si tam durus es, puta interim: & vt adhuc amplius hoc putes, accipe & in psalmo duos deos dictos: Thronus tuus deus in æuum, virga regni tui, Dilexisti iustitiam, & odisti iniquitatem, propterea vnxit te deus, deus tuus. Si ad deum loquitur, & vnctum deum à deo affirmat, sed hic duos deos pro virga regni tui. Inde & Esaias ad personam Christi, & Seboin, inquit, viri elati ad te transibunt, & post te sequentur vincti manibus, & te adorabunt, quia in te deus est. Tu enim es deus noster, & nesciebamus, deus Israëlis. Et hic enim dicendo deus in te & tu deus, duos proponit qui erant in Christũ & spiritum. Ipsum plus est quod in Euangelio totidem inuenies: In principio erat sermo, & sermo erat apud deum, & deus erat sermo. Vnus qui erat, & alius penes quẽ erat. Sed & nomẽ domini in duobus lego. Dixit dominus domino meo, sede ad dexteram meam. Et Esaias hæc dicit: Domine, quis credidit auditui nostro, & brachium domini cui reuelatum est? Brachium enim suum non dixisset, si non dominum patrem, & dominũ filium intelligi vellet. Etiam adhuc antiquior Genesis: Et pluit dominus super Sodomam & Gomorram sulphur & ignem de cœlo à domino. Hæc aut nega scripta, aut quis es, vt non putes accipienda quemadmodum scripta sunt, maximè quæ non in allegoriis & parabolis, sed in definitionibus & certis & simplicibus habent sensum? Quod si ex illis qui tunc dominum non sustinebant dei se filium ostendentem ne eum dominum crederent, recordare tu cum illis scriptũ esse: Ego dixi, vos dij estis, & filij altissimi. Et stetit deus in ecclesia deorum, vt si homines per fidem filios dei factos, deos scriptura pronunciare non timuit, scias illam multò magis vero & vnico dei filio dei nomen iure contulisse. Ergo, inquis, prouocabo te vt hodie quoque ex autoritate istarum scripturarum constanter duos deos & duos dominos prædices. Absit. Nos enim qui & tempora & causas scripturarum

Sermo.

Dij dicuntur homines per fidem filij dei facti.

per dei gratiam inſpicimus, maximè Paracleti non hominum diſcipuli, duos quidem definimus Patrem & fi-
10 lium,& iam tres cum Spiritu ſancto, ſecũdum rationem œconomiæ,quæ facit numerum:ne(vt veſtra peruerſitas infert) pater ipſe credatur natus & paſſus: quod non licet credi, quoniam non ita traditum eſt. Duos tamen deos & duos dominos nunquam ex ore noſtro proferimus, non quaſi nõ & pater deus,& filius deus,& ſpiritus deus, & deus vnuſquiſque: ſed quoniã retrò & duo dij & duo domini prædicabãtur, vt,vbi veniſſet Chriſtus, & deus agnoſceretur, & dominus vocaretur,quia filius dei & domini. Si enim vna perſona & dei & domini in ſcripturis inueniretur, meritò Chriſtus non eſſet admiſſus ad nomen dei, & ad domini. Nemo enim alius præter vnus deus & vnus dominus prædicabatur, & futurum erat vt ipſe pater deſcendiſſe videretur: quia vnus deus & vnus dominus legebatur: & tota œconomia eius obumbraretur, quæ in materiam fidei proſpecta atque diſpenſata eſt. At vbi venit Chriſtus, & cognitus eſt à nobis, quod ipſe qui numerum retrò fecerat, factus ſecundus à patre, & cum ſpiritu tertius, & iam pater per ipſum plenius manifeſtatus, redactum eſt iam nomen dei & domini in vnione. Et quia Nationes à multitudine idolorum tranſirent ad vnicum deum, vt differentia conſtitueretur inter

Cultores plurimæ diuinitatis Gentiles. Christiani, filij lucis.

cultores vnius & plurimæ diuinitatis. Nam & lucere in mundo Chriſtianos oportebat vt filios lucis, lumen mũdi vnum & deum & dominum colentes & nominantes. Cæterum ſi ex conſcientia qua ſcimus dei nomen & domini, & patri & filio & ſpiritui conuenire, deos & dominos nominaremus, extinxiſſemus faces noſtras etiam ad martyria timidiores, quibus euadendi quaque patet occaſio iurantibus ſtatim per Deos & Dominos, vt quidam hæretici,quorum dij plures.Itaque deos omninò non dicam,nec dominos,ſed Apoſtolum ſequar,vt ſi pariter nominandi fuerint pater & filius, deum patrem appellem, & Ieſum Chriſtum dominum nominem. Solum autem Chriſtum potero deum dicere,ſicut idem Apoſtolus, Ex quibus Chriſtus, qui eſt, inquit, deus ſuper omnia benedictus in æuum omne. Nam & radium ſolis ſeorſum ſolem

lem

lem vocabo, solem autem nominãs cuius est radius, non statim & radium solem appellabo. Nam & si soles duos faciam, tamen & solem & radium eius tam duas res, & duas species vnius & indiuisæ substãtiæ numerabo, quàm deum & sermonem eius quàm patrem & filium. Adhuc & illa nobis regula adsistit duos vindicãtibus patrem & filium, quæ inuisibilem deum determinauit. Cùm enim Moyses in Ægypto desiderasset domini conspectum dicens: Si ergo inueni gratiam coram te, manifesta mihi te, vt cognoscenter videam te: non potes videre, inquit, faciem meam. Non enim videbit homo faciem meam & viuet, id est morietur qui viderit. Inuenimus enim & à multis deum visum, & neminem tamen eorum qui eum viderant mortuum. Visum quidem deum secundum hominum capacitates, non secũdum plenitudinem diuinitatis. Nam Patriarchæ deum vidisse referuntur, vt Abraham & Iacob. Et prophetæ, vt Esaias, vt Ezechiel, & tamen mortui non sunt. Igitur aut mori debuerant, si eum viderant, Deum enim nemo videbit & viuet: aut si deum viderunt, & mortui non sunt, scriptura mentitur, deum dixisse, faciem meam homo si viderit, nõ viuet. Aut scriptura mentitur, cùm inuisum aut cùm visum deum profert. Iam ergo alius erit qui videbatur, quia non potest idem inuisibilis definiri qui videbatur: & consequens erit inuisibilem patrem intelligamus pro plenitudine maiestatis, visibilem verò filium agnoscamus pro modulo deriuationis: sicut nec solem nobis contemplari licet, quantum ad ipsam substantiæ summam quæ est in cœlis, radium autem eius toleramus oculis pro temperatura portionis quæ in terram inde porrigitur. Hic ex diuerso volet aliquis etiam filium inuisibilem contẽdere, vt sermonem, vt spiritum: & dum vnicam conditionem patris & filij vindicat, vnum potius atque eundem confirmare patrem & filium. Sed diximus scripturam differentiæ patrocinari, per visibilis & inuisibilis distinctionẽ. Nam & illud adiiciunt ad argumentationem. Quod si filius tunc ad Moysen loquebatur, ipse faciem suam nemini visibilem pronunciaret, quia scilicet ipse inuisibilis pater fuerit in filij nomine. Ac per hoc sic eundẽ volunt accipi vi-

γνωςῶς.

Inuisibilis pater.

Visibilis filius

Simile.

ſibilem & inuiſibilem, quomodo eundem patrem & filium: quoniam & paulò ſuprà, antequam faciem Moyſi negaſſet, ſcriptum ſit, dominum ad Moyſen locutum coràm, velut ſi quis loquatur ad amicum ſuum, non minus quàm & Iacob: Ego vidi, inquit, dominum facie ad faciē. Ergo viſibilis inuiſibilis idem. Et quia idem vtrunque, ideo & ipſe pater inuiſibilis, quia & filius viſibilis. Quaſi non expoſitio ſcripturæ quæ fit à nobis, filio competat patre ſepoſito in ſua viſibilitate. Dicimus enim & filium ſuo nomine eatenus inuiſibilem quâ ſermo & ſpiritus: Dei ex ſubſtantiæ conditione iam nunc, & quia Deus & ſermo & ſpiritus: viſibilem autem fuiſſe ante carnem eo modo quo dicit ad Aaron, & Mariam: Et ſi fuerit prophetes in vobis, in viſione cognoſcar illi, & in ſomnio loquar illi, non quomodo Moyſi: os ad os loquar illi in ſpecie, id eſt in veritate & non in ænigmate, id eſt non imagine, ſicut & Apoſtolus. Nunc videmus tanquam per ſpeculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem. Igitur quum Moyſi ſeruat cōſpectum ſuum, & colloquium facie ad faciem, in futurum: nam hoc poſtea adimpletum eſt, in montis ſeceſſu, ſicut legimus in Euangelio viſum cum illo Moyſen colloquentem: apparet retrò ſemper in ſpeculo, & ænigmate, & viſione, & ſomnio deum, id eſt filium dei, viſum tam prophetis & patriarchis, quàm & ipſi adhuc Moyſi. Et ipſe quidem dominus ſi fortè coràm ad faciem loquebatur, non tamen, vt eſt, homo faciem eius videret, niſi fortè in ſpeculo & in ænigmate. Denique ſi ſic Moyſi locutus eſt dominus vt & Moyſes faciē eius cominus ſciret, quomodo ſtatim atque ibidem deſiderat faciem eius videre, quam ſi videret, nō deſideraret? Quomodo æquè & dominus negat videri faciem ſuam poſſe quam oſtenderat, ſi tamen oſtenderat? Aut quæ eſt facies dei, cuius cōſpectus negatur, ſi erat quæ viſa eſt? Vidi, inquit Iacob, deum facie ad faciem, & ſalua facta eſt anima mea. Alia debet eſſe facies, quæ ſi videatur, occidit. Aut nunquid filius quidem videbatur, & ſi facies, ſed ipſum hoc in viſione, & ſomno, & ſpeculo, & ænigmate: quia ſermo, ſpiritus, niſi imaginaria forma videri non poteſt. Faciem autem ſuam, dicit inuiſibilem patrem. Quis enim

nim pater?num facies erit filij, nomine autoritatis, quam genitus à patre consequitur? Non enim & de aliqua maiore persona congruit dicere, facies mea est ille homo: & faciem mihi præstat. Pater, inquit, maior me est. Ergo facies erit filij pater. Nam & scriptura quid dicit? Spiritus personæ eius, Christus dominus. Ergo si Christus personæ paternæ spiritus est, meritò spiritus, cuius persona erat, id est patris eius faciem suam ex vnitate scilicet pronunciauit. Mirarer planè an facies filij pater accipi possit qui est caput eius. Caput enim Christi deus. Si hunc articulum quæstionibus scripturæ veteris non expediam, de nouo Testamento sumam confirmationem nostrę interpretationis: ne quodcunque in filium reputo, in patrem proinde defendas. Ecce enim & in Euangeliis & in Apostolis visibilem & inuisibilem deum deprehendo, sub manifesta & personali distinctione conditionis vtriusque. Exclamat quodammodo Ioannes: Deum nemo vidit vnquam. Vtique nec retrò. Ademit enim temporis quæstionem, dicendo dominum nunquam visum. Confirmat & Apostolus de deo: Quem nemo vidit hominum, sed nec videri potest, quia scilicet morietur qui videbit, Iidē ipsi Apostoli & vidisse se Christum, & contrectasse testantur. Porrò si ipse est Christus pater & filius, quomodo visus est, & inuisus? Ad hanc diuersitatem visi & inuisi in vnum conferendam, quis ex diuerso non argumentabitur, rectè vtrunque dictum, visibilem quidem in carne, inuisibilem ante carnem: vt idem sit pater inuisibilis ante carnē, qui & filius visibilis in carne? Atquin si idem ante carnem inuisibilis, quomodo visus etiam retrò inuenitur ante carnem? Æquè si idem post carnē visibilis, quomodo & nunc inuisibilis pronunciatur ab Apostolis, nisi quia alius qui & retrò visus in ænigmate? Plenius visibilem caro effecit, sermo scilicet qui & caro factus, est alius: quem nunquam quisquam vidit nisi pater, scilicet cuius est sermo. Denique inspiciamus quem Apostoli viderint, Quod vidimus, inquit Ioannes, quod audiuimus, oculis nostris vidimus, & manus nostræ contrectauerunt, de sermone vitæ. Sermo enim vitæ caro factus, & auditus, & visus, & contrectatus, quia caro, qui ante carnem sermo tantum

in primordio apud deum patrem, non pater apud ſer-
monem. Nam & ſi deus ſermo, ſed apud deum, quia ex
deo deus, quia cum patre apud patrem. Et vidimus glo-
riam eius tanquam vnigeniti à patre, vtique filij: ſcilicet
viſibilis, glorificati à patre inuiſibili. Et ideo quoniam
ſermonem dei, deum dixerat, ne adiuuaret aduerſario-
rum præſumptionem, quaſi patrem ipſum vidiſſet, diſtin-
guendum inter inuiſibilem, patrem & filium viſibilem,
ſuperdicit ex abundanti: Deum nemo vidit vnquam.
Quem Deum: Sermonem? Atquin vidimus, & audiui-
mus, & contrectauimus, de ſermone vitæ prædictum eſt.
Sed quem deum? ſcilicet patrem, apud quem deus erat
ſermo, vnigenitus filius, qui eſt in ſinu patris ipſe diſſe-
ruit. Ipſe & auditus, & viſus, & ne phantaſma crederetur,
etiam contrectatus. Hunc & Paulus conſpexit, nec tamen
patrem vidit. Nónne, inquit, vidi Ieſum? Chriſtum autem
& ipſum deum cognominauit, Quorum patres, & ex
quibus Chriſtus ſecundum carnem, qui eſt per omnia
11 deus benedictus in æuum. Oſtendit & ipſe viſibilem do-
mini filium, id eſt ſermonem dei, quia qui caro factus eſt,
Chriſtus dictus eſt. De patre autem ad Timotheum:
Quem nemo vidit hominum, ſed nec videre poteſt. Ex-
aggerans amplius: Qui ſolus habet immortalitatem, &
lucem habitat inacceſſibilem. De quo & ſuprà dixerat:
Regi autem ſeculorum, immortali, inuiſibili, ſoli deo: vt
& contraria ipſi filio adſcriberemus, mortalitatem, ac-
ceſſibilitatem, quem mortuum conteſtatur ſecundum
ſcripturas, & à ſe nouiſſimè viſum, per acceſſibilem vti-
que lucem: quanquam & illam neque ipſe ſine periculo
luminis expertus eſt, neque Petrus & Ioannes & Iacobus
ſine rationis, & amentia: qui ſi non paſſuri filij gloriam,
ſed patrem vidiſſent, credo morituri ibidem. Deum enim
nemo videbit, & viuet. Si hæc ita ſunt, conſtat eum ſem-
per viſum ab initio: qui viſus fuerit in fine. Et eum nec in
fine viſum, qui nec ab initio fuit viſus: & ita duos eſſe, vi-
ſum & inuiſum. Filius ergo viſus eſt ſemper, & filius con-
uerſatus eſt ſemper, & filius operatus eſt ſemper, ex au-
toritate patris & voluntate: quia filius nihil à ſemetipſo
poteſt facere, niſi viderit patrem facientem, in ſenſu ſcili-
cet

cet facientem. Pater enim ſenſu agit. Filius verò qui in patris ſenſu eſt, videns perficit. Sic omnia per filium facta ſunt, & ſine illo factum eſt nihil. Nec putes ſola opera mundi per filium facta, ſed & quæ à deo exinde geſta ſunt. Pater enim qui diligit filium, & omnia tradidit in ſinu eius, vtique à primordio diligit, & à primordio tradidit. Ex quo, à primordio ſermo erat apud deum, & deus erat ſermo, cui data eſt omnis poteſtas à patre in cœlis & in terra. Non iudicat pater quenquam, ſed omne iudicium tradidit filio, à primordio tamen. Omnem enim dicens poteſtatem, & omne iudicium, & omnia per eum facta, & omnia tradita in manu eius, nullam exceptionem temporis permittit: quia omnia non erunt, ſi non omnis temporis fuerint. Filius itaque eſt qui ab initio iudicauit turrim ſuperbiſſimam elidens, linguáſque diſperdens, orbem totum aquarum violentia puniens, pluens ſuper Sodomam & Gomorram ignem & ſulphurem, deus à deo. Ipſe enim & ad humana ſemper colloquia deſcendit, ab Adam vſque ad patriarchas & prophetas, in viſione, in ſomno, in ſpeculo, in ænigmate, ordinẽ ſuum præſtruens ab initio ſemper. Quæ erat perſecuturus infinita, ſemper ediſcebat, & deus in terris cum hominibus conuerſari non alius quam ſermo qui caro erat futurus. Ediſcebat autem vt nobis fidem ſterneret, vt facilius crederemus filium dei deſcẽdiſſe in ſeculum, ſi & retrò tale quid geſtum cognoſceremus. Propter nos enim ſicut ſcripta ſunt, ita & geſta ſunt, in quos æuorũ fines decucurrerunt. Sic etiam affectus humanos ſciebat iam tunc, ſuſcepturus etiam ipſas ſubſtantias hominis, carnem & animam: interrogans Adam quaſi neſciens, Vbi es Adam? Pœnitens quod hominẽ feciſſet, quaſi non præſciens. Tentans Abraham, quaſi ignorans quid ſit in homine: Offenſus, recõciliatus eiſdem. Et ſi qua hæretici apprehẽdunt quaſi deo indigna, ad deſtructionem creatoris, ignorantes hæc in filium competiſſe, qui etiam paſſiones humanas, & ſitim, & eſuriem, & lachrymas, & ipſam natiuitatem, ipſámque mortem erat ſubiturus: Propter hoc minoratus à patre modicum citra angelos. Sed hæretici quidem nec filio dei deputabunt conuenire, quæ tu ipſi patri indu-

Turris ſuperbiſſima Babylonis.

cis,quasi ipse se deminorauerit propter nos, cum scriptura alium dicat ab alio minoratum, non ipsum à semetipso. Quid si & alius qui coronabatur gloria & honore, alius qui coronabat, vtique filium pater? Cæterum quale est, vt deus omnipotens ille inuisibilis quem nemo vidit hominum, nec videre potest, ille qui inaccessibilē lucem habitat, ille qui nō habitat in manu factis, à cuius cōspectu terra cōtremiscit, montes liquescunt vt cera, qui totū orbem manu apprehendit velut nidum ,cui cœlum thronus, & terra scabellum, in quo omnis locus, non ipse in loco, qui vniuersitatis extrema linea est, ille altissimus, in paradiso ad vesperam deambulauerit, quærens Adam, & arcam post introitum Noë clauserit, & apud Abraham
12 sub quercu refrigerauerit, & Moysen de rubo ardenti vocarit, & in fornace Babylonij regis quartus apparuerit, (quanquam filius hominis est dictus) ni hæc in imagine, & speculo, & ænigmate fuissent? Scilicet & hæc nec de filio Dei credenda fuisse, si scripta non [illegible]sent, fortasse nō credenda de patre, licet scripta, quem ii.i in vuluam Mariæ deducunt, & in Pilati tribunal imponunt, & in monumētis Ioseph reconcludunt. Hinc igitur apparet error illorum. Ignorantes enim à primordio, omnem ordinem diuinæ dispositionis per filium decucurrisse, ipsum credunt patrem & visum, & congressum, & operatum, & sitim & esuriem passum, aduersus Prophetam dicentem: Deus æternus non sitiet, nec esuriet omninò, quanto magis nec morietur, nec sepelietur? Et ita vnum deum super egisse, id est patrem. Quæ per filium gesta sunt, facilius existimauerunt, patrem in filij nomine egisse, quàm filium in patris, dicente ipso domino: Ego veni in patris mei nomine. Item ad ipsum patrem: Nomen tuum manifestaui hominibus. Condicente etiam scriptura: Benedictus qui venit in nomine domini, vtique filius in patris nomine. Et nomen patris, deus omnipotens, altissimus, dominus virtutum, rex Israëlis, qui est, quatenus ita scripturæ docent. Hæc dicimus & in filium competisse, & in his filium venisse, & in his semper egisse, & sic ea in se hominibus manifestasse. Omnia, inquit, patris, mea sunt. Cur non & nomina? Cur ergo legis deum omnipotentē, &

& altissimum, & deum virtutum, & regem Israëlis, & qui est: vide ne per hæc filius etiam demonstretur: suo iure deus omnipotens, quâ sermo dei omnipotentis, quáque omnium accepit potestatem: Altissimus, quâ dextra dei exaltatus, sicut Petrus in Actis concionatur: Dominus virtutũ, quia omnia subiecta sunt illi à patre: Rex Israëlis, quia illi propriè excidit sors gentis istius. Item, Qui est, quoniam multi filij dicuntur, & non sunt. Si autem volunt & Christi nomen patris esse, audient suo loco. Interim hic mihi promotum sit respõsum aduersus id quod & de Apocalypsi Ioãnis proferunt: Ego dominus qui est, & qui fuit, & venit omnipotens, & sicubi alibi Dei omnipotentis appellationem non putant etiam filio conuenire, quasi qui venturus sit omnipotens, cum & filius omnipotentis tam omnipotens sit dei filius, quàm deus dei filius. Sed hanc societatem nominum paternorum in filio ne facile perspiciant, perturbat illos scriptura, si quando vnicum deum statuit: quasi non eadem, & deos, & dominos duos proposuerit, vt suprà ostendimus. Ergo quia duos & vnum, inquiunt, inuenimus, ideo ambo vnus atque idem, & filius, & pater. Porrò non periclitatur scriptura, vt illi de tua argumentatione succurras, ne sibi cõtraria videatur. Habet rationẽ, & quum vnicũ deum statuit, & quum duos patrem & filium ostendit, & sufficit sibi. Filium nominari ab ea constat. Saluo enim filio rectè vnicum deum potest determinasse, cuius est filius. Non enim definit esse qui habet filium ipse vnicus, suo scilicet nomine, quotiens sine filio nominatur. Sine filio autem nominatur, quum principaliter determinatur vt prima persona quæ ante filij nomen erat proponenda: quia pater antè cognoscitur, & post patrem filius nominatur. Igitur vnus deus pater, & absque eo alius non est. Quod ipse infetens, non filium negat, sed alium deum. Cęterum alius à patre filius non est. Denique inspice sequentia huiusmodi pronunciationum, & inuenies ferè ad idolorum factitatores atque cultores definitionem earum pertinere, vt multitudinem falsorum deorũ vnio diuinitatis expellat, habens tamen filium quanto indiuiduũ & inseparatum à patre, tanto in patre reputãdum, & si non nomi- 13

natum. Atquin si nominasset illum, separasset, ita dicens: Alius præter me non est, nisi filius meus. Alium enim etiam filium fecisset, quem de aliis excepisset. Puta solem dicere: Ego sol, & alius pręter me nō est, nisi radius meus, nónne denotasset vanitatem, quasi non & radius in sole deputetur. Itaque pręter semetipsum nō esse aliū Deum, hoc propter idololatriam tam nationum quàm Israëlis: Etiam propter hæreticos, qui sicut nationes manibus, ita & ipsi verbis idola fabricantur, id est alium deū & alium Christum. Igitur & cùm se vnum pronunciabat, filio pater procurabat, ne ab alio Deo Christus venisse credatur, sed ab illo qui prædixerat; Ego deus, & absque me alius non est, qui se vnicū, sed cum filio ostendit, cum quo cœlum solus extendit. Quin & hoc dictum eius, in argumētum singularitatis arripient, Extendi, inquit, cœlū solus. Quantum ad cæteras virtutes solus, præstruens aduersus coniecturas hæreticorū, qui mundum ab angelis & potestatibus diuersis volunt structum, qui & ipsum creatorē, aut angelum faciunt, aut ad alia quæ extrinsecus, vt opera mundi, ignorantem quoque subornatum. Aut si sic solus cœlum extendit, quomodo isti præsumunt in peruersum hæretici, quasi singularis non admittatur Sophia illa dicēs, cùm pararet cœlum, ego aderam illi. Et si dixit,
14 quis cognouit sensum domini, & quis illi consilio fuit? vtique præter Sophiā fuit, quæ illi aderat. In ipso tamen & cum illo vniuersa compingebat, non ignorāte quid faceret. Præter Sophiā autem, pręter filium dicit, qui est Christus, Sophia & virtus dei, secundū Apostolum, solus sciēs sensum patris. Quis enim scit quę sunt in deo, nisi spiritus qui in ipso est? non qui extra ipsum erat. Ergo qui nō solum deum faceret, nisi à cæteris solū. Sed & Euangelium recusetur, quod dicat omnia per sermonē à deo facta esse, & sine eo nihil factum. Nisi enim fallor & alibi scriptū est: Sermone eius cœli firmati sunt, & spiritu eius omnis virtus eorum. Et sermo autem Virtus & Sophia, ipse erit dei filius. Ita si per filium omnia, cœlum quoque per filium extendens, non solus extendit, nisi illa ratione qua cæteris solus. Atque adeò statim de filio loquitur. Quis alius deiecit signa vētriloquorum & diuinationes à corde

de auertens ſapientes retrorſum, & conſilium eorum infatuans?ſiſtens verba filij ſui, dicendo ſcilicet: Hic eſt filius meus dilectus,hunc audite.Ita filium ſubiungēs,ipſe interpretator eſt, quomodo cœlum ſolus extenderit,ſcilicet cum filio ſolus,ſicut cum filio vnum. Proinde & filij erit vox,extendi cœlum ſolus, quia ſermone cœli confirmati ſunt. Quia Sophia in Sermone adſiſtente paratum eſt cœlum,& omnia per Sermonem ſunt facta, competit & filium ſolum extendiſſe cœlum, quia ſolus operationi patris miniſtrauit.Idem erit dicens: Ego primus,& in ſuperuentura ego ſum. Primum ſcilicet omnium,ſermo,In principio erat ſermo, in quo principio prolatus à patre eſt. Cæterum pater non habens initium,vt à nullo prolatus,vt innatus, non poteſt videri . Qui ſolus fuit ſemper, ordinem habere non potuit.Igitur ſi propter ea eundem & patrem & filium credendū putauerunt,vt vnum deum vindicent,ſalua eſt vnio eius, qui quum ſit vnus, habeat & filium, æquè & ipſum eiſdem ſcripturis comprehenſum.Si filium nolunt ſecundum à patre reputari, ne ſecundus duos faciat deos dici, oſtēdimus etiam duos deos in ſcriptura relatos & duos dominos: & tamen ne de iſto ſcandalizentur, rationem reddidimus, qua dij non duo dicantur,nec domini, ſed qua pater & filius duo : & hoc non ex ſeparatione ſubſtantiæ, ſed ex diſpoſitione,quum indiuiduum & inſeparatum filium à patre pronunciamus,nec ſtatu, ſed gradu alium, qui & ſi Deus dicatur, quando nominatur ſingularis, nō ideo duos deos faciat, ſed vnum,hoc ipſo quod & Deus ex vnitate patris vocari habeat,ſed argumētationibus eorum adhuc retundendis,opera præbenda eſt,ſi quid de ſcripturis ad ſentētiam ſuam excerpent, cætera nolentes intueri, quæ & ipſa regulam ſeruāt,& quidem ſalua vnione diuinitatis, & monarchiæ ſonitu.Nam ſicut in veteribus nihil aliud tenēt, quàm,Ego deus,& alius præter me non eſt: Ita in Euangelio reſponſionem domini ad Philippum tuentur, Ego & pater vnū ſumus. &, Qui me viderit, videt & patrem. &, Ego in patre, & pater in me. His tribus capitulis totum inſtrumentum vtriuſque teſtamenti volunt cedere, cùm oporteat ſecundū plura intelligi pauciora . Sed pro-

prium hoc eſt omnium hæreticorum. Nám quia pauca
ſunt quæ in ſylua inueniri poſſunt, pauca aduerſus plura
defendunt,& poſteriora aduerſus priora ſuſcipiunt. Re-
gula autẽ omni rei ab initio conſtituta in prioribus,& in
poſteriora præſcribit, vtique & in paucioribus. Aſpice
itaque quanta præſcribant tibi, etiam in Euangelio ante
Philippi conſultationem,& ante omnem argumentatio-
nem tuam, & in primis ipſa ſtatim præfatio Ioannis E-
uangelizatoris demõſtrat, quod retrò fuerit qui caro fie-
ri habebat: In principio erat ſermo, & ſermo erat apud
deum,& deus erat ſermo.Hic erat in principio apud deũ.
Omnia per ipſum facta ſunt,& ſine ipſo factum eſt nihil.
Nam ſi hæc non aliter accipi licet, quàm quomodo ſcri-
pta ſunt,indubitanter alius oſtenditur, qui fuerit à prin-
cipio,alius apud quem fuit. Alium ſermonem dei, alium
dominum: licet & deus ſermo, ſed quâ dei filius,non quâ
pater: Alium per quẽ omnia,alium à quo omnia. Alium
autem quomodo prædicamus, ſæpe iam ædidimus, quo
alium dicamus neceſſe eſt,non eundem autem,non quaſi
ſeparatum, diſpoſitione alium non diuiſione. Hic ergó
factus eſt caro, non ipſe cuius erat ſermo. Huius gloria
viſa eſt tanquam vnici à patre, non tanquam patris. Hic
vnius ſinum patris diſſeruit,non ſinum ſuum pater. Præ-
cedit enim:Deum nemo vidit vnquam. Inde & ſi agnus
dei ab Ioanne deſignatur,nõ ipſe cuius eſt dilectus. Cer-
15 tè filius dei ſemper,ſed nõ ipſe cuius eſt filius. Hoc enim
Nathanaël ſtatim ſenſit,ſicut & alibi Petrus: Tu es filius
dei.Hoc & ipſe rectè ſenſiſſe illos confirmat: Nathanaë-
li quidem reſpondens,quia dixi,vidi te ſub ficu, ideo cre-
dis: Petrum verò beatum adfirmans,cui non caro,neque
ſanguis reuelaſſet,quod & patrem ſenſerat, ſed pater qui
in cœlis eſt. Quo dicto vtriuſque perſonæ conſtituit di-
ſtinctionem,& filij in terris, quem Petrus agnouerat dei
filium,& patris qui in cœlis,qui Petro reuelauerat quod
Petrus agnouerat dei filium Chriſtum. Cùm in templum
introiit,ædem patris appellat, vt filius. Cùm ad Nicode-
mum dicit:Ita,inquit,dilexit deus mundum,vt filiũ ſuum
vnicum dederit, in quem omnis qui crediderit, non pe-
reat,ſed habeat vitam ſempiternam.Et ruſus,Non enim
miſit

misit deus filium suum in mundum vt iudicet mundum, sed vt saluus sit mundus per eum. Qui crediderit in illum non iudicatur: qui non crediderit in illum, iam iudicatus est, quia non credidit in nomine vnici filij dei. Ioannes autem cùm interrogaretur quid de Iesu contingeret, Pater, inquit, dilexit filium, & omnia tradidit in manu eius. Qui credidit in filium, habet vitam æternam: qui nõ credidit in filio dei, non videbit deum, sed ira dei manebit super eum. Quem verò Samaritidi ostendit? Si Messiam qui dicitur Christus, filium vtique se, nõ patrem demonstrauit. Qui & alibi Christus dei filius non pater dictus est. Exinde discipulis, Meum est, inquit, vt faciam voluntatem eius qui me misit, vt consummem opus eius. Et ad Iudæos de paralytici sanitate, Pater meus vsque modò operatur, & ego operor. Pater & ego, filius dicit. Denique propter hoc magis Iudæi illum interficere volebant. Non tantùm quòd solueret sabbatum, sed quòd patrem suũ deum diceret, æquans se deo. Tunc ergo dicebat ad eos: Nihil filius facere potest à semetipso, nisi videat patrem facientem. Quæ enim ille facit, eadem & filius facit. Pater enim diligit filium, & omnia demonstrauit illi quæ ille fecit, & maiora ista opera demonstrauit illi, vt vos miremini. Quomodo enim suscitat mortuos & viuificat, ita & filius quos vult viuificat. Neque enim pater iudicat, sed omne iudicium dedit filio, vti omnes honorent filium, sicut honorant patrem. Qui non honorat filium, non honorat patrem, qui filium misit. Amen amen dico vobis, quòd qui audit sermones meos, & credit ei qui me misit, habet vitam æternam, & in iudicium non veniet, sed transit de morte in vitam. Amen dico vobis, quòd veniet hora qua mortui audient vocem filij dei, & cùm audierint, viuẽt. Sicut enim pater habet vitam æternam à semetipso, ita & filio dedit vitam æternam habere in semetipso, & iudicium dedit illi facere in potestate, quâ filius hominis est: per carnem scilicet, sicut & filius dei per spiritum eius. Adhuc adiicit: Ego autem habeo maius quàm Ioannis testimonium. Opera enim quę pater mihi dedit consummare, illa ipsa de me testimonium perhibent, quòd me pater miserit. Et qui me misit

ἐξουσίαν.

pater,ipſe teſtimonium dixit de me. Subiungens autem, neque vocem eius audiſtis vnquam, neque formam eius vidiſtis,confirmat retrò non patrem, ſed filium fuiſſe,qui videbatur & audiebatur. Denique dicit: Ego veni in patris mei nomine,& non me recepiſtis. Adeò ſemper filius erat in dei & regis & domini omnipotentis, & altisſimi nomine. Interrogãtibus autem quid facere debeant, reſpondit, vt credatis in eum quem deus miſit. Panem quoque ſe adfirmat,quem pater præſtaret de cœlo. Ergo omne quod ei daret pater ad ſe venire, nec reiecturum ſe, quia de cœlo deſcendiſſet, non vt ſuam, ſed vt patris faceret voluntatem. Voluntatem autem patris eſſe, vti qui viderit filium & crediderit in eum, vitam & reſurrectionem conſequatur. Neminem porrò ad ſe venire poſſe,niſi quem pater adducat,Omnem qui à patre audiſſet, & didiciſſet,venire ad ſe:non quaſi patrem aliquis viderit adiiciens & hic, vt oſtenderet patris eſſe ſermonem, per quem docti fiant. At quum diſcedunt ab eo multi, & Apoſtolis ſuis offert,ſi velint diſcedere & ipſi: quid reſpondit Simon Petrus? quò diſcedimus? verba vitæ habes,& nos credimus quòd tu ſis Chriſtus. Patrem illum eſſe, an patris Chriſtum? Cuius autem doctrinam dicit, ad quam mirabantur, ſuam an patris? Æquè ambigentibus inter ſe,ne ipſe eſſet Chriſtus, vtique non pater,ſed filius: Neque me ſcitis, inquit, vnde ſim, & non veni à meipſo,ſed eſt verus qui me miſit, quem vos non noſtis. Ego noui illum, quia apud illum ſum. Non dixit quia ipſe ſum, & ipſe me miſit, ſed ille me miſit. Item quum miſiſſent ad inuadẽdum eum Phariſæi, Modicum adhuc temporis,ait,vobiſcum ſum, & vado ad eum qui me miſit. At vbi ſe negat eſſe ſolum: ſed ego,inquit, & qui me miſit pater, nónne duos demonſtrat, tam duos quàm inſeparatos? imò totum erat hoc quod docebat, inſeparatos duos eſſe. Siquidem & legem proponens duorum hominum teſtimonium confirmantem, ſubiungit: Ego teſtimonium dico de me, & teſtimonium dicit de me qui me miſit pater. Quòd ſi vnus eſſet, dum idem eſt & filius & pater,non vteretur legis patrocinio fidem imponentis non vnius teſtimonio,ſed duorum. Item interrogatus

Panis,Chriſtus.

gatus

gatus vbi esset pater, neque se neque patrem notum esse illis respondēs, duos dixit ignotos. Quòd si ipsum nossent, patrem nossent, non quidem quasi ipse esset pater & filius, sed quia per indiuiduitatem neque agnosci, neque ignorari alter sine altero potest. Qui me, ait, misit, verax est: & ego quæ ab eo audiui, ea & loquor in mundum. Interpretante extrinsecus scriptura, non cognouisse illos quod de patre dixisset, cùm scilicet cognoscere debuissent sermones patris in filio esse, legendo apud Hieremiā: Et dixit mihi dominus, Ecce dedi sermones meos in os tuum. Et apud Esaiam: Dominus dat mihi linguam disciplinæ ad cognoscendum quando oporteat dicere sermonem. Sicut ipse rursus: Tunc, inquit, cognoscetis quòd ego sim, & à memetipso nihil loquar: sed sicut me docuit, ita & loquor, quia & qui me misit, mecum est. Et hoc ad testimonium indiuiduorum duorum. Item in altercatione Iudæorum exprobrans quòd occidere eum vellent: Ego, inquit, quæ vidi penes patrem meum loquor, & vos quod vidistis penes patrem vestrum id facitis: & nunc vultis occidere hominem veritatem vobis loquutum, quam audiuit à deo. Et si deus esset pater vester, dilexissetis me. Ego enim ex deo exiui & veni: & tamen non separantur, licet exisse dixerit, vt quidam arripiunt huius dicti occasionem. Exiuit autem à patre, vt radius ex sole, vt riuus ex fonte, vt frutex ex semine. Ego dæmonium non habeo, sed honoro patrem meum. Et si ego me ipse glorificem, nihil est gloria mea. Est qui me glorificet pater, quem vos dicitis deum esse vestrum. Nec nostis illum, at ego noui eum. Et si dicam, non noui, ero similis vestri mendax. Sed noui illum, & sermonem eius seruo. Ac cùm subiungit: Abraham diem meum vidit, & lætatus est: nempe demonstrat filium Abrahæ retrò visum, non patrem. Item super cæcum illum patris opera dicit se facere oportere, cui post restitutionem luminum, Tu, inquit, credis in filium dei? & interroganti quis esset iste, ipse se demonstrans, vtique filium demonstrauit, quem credendum esse dixerat. Dehinc cognosci se profitetur à patre, & patrem à se. Et ideo se diligi à patre, quòd animam suam ponat: quia hoc præceptum accepisset

accepiſſet à patre. Et interrogatus à Iudæis, ſi ipſe eſſet Chriſtus vtique dei: nam vſque in hodiernũ Iudæi Chriſtum dei, non ipſum patrem ſperant: quia nunquam Chriſtus pater ſcriptus eſt venturus: Loquor, inquit, vobis, & non creditis. Opera quæ ego facio in nomine patris, ipſa de me teſtimonium dicunt. Quod teſtimoniũ? ipſum ſcilicet eſſe de quo interrogabant, id eſt Chriſtum dei. De ouibus etiã ſuis, quòd nemo illas de manu eius eriperet. Pater enim quod mihi dedit, maius eſt omnibus. Et ego & pater vnum ſumus. Hic ergo iam gradum volunt figere ſtulti, imò cæci qui non videant: primò ego & pater, duorũ eſſe ſignificationẽ: dehinc in nouiſſimo ſumus, nõ ex vnius eſſe perſona, quod pluraliter dictũ eſt: tum quod vnũ ſumus, non vnus ſumus. Si enim dixiſſet quod vnus ſumus, potuiſſet adiuuare ſententiã illorum. Vnus enim ſingularis numeri ſignificatio videtur. Adhuc cũ duo, maſculini generis, Vnũ dicit neutrali verbo quod non pertinet ad ſingularitatẽ, ſed ad vnitatem, ad ſimilitudinẽ, ad coniunctionem, ad dilectionem patris, qui filium diligit, & ad obſequiũ filij, qui voluntati patris obſequitur. Vnũ ſumus, dicens, ego & pater: oſtẽdit duos eſſe, quos æquat & iungit. Adeò addit etiam multa ſe opera à patre oſtendiſſe, quorũ nihil lapidari mereretur. Et ne putarent ideo ſe illum lapidare debere, quaſi ſe deum ipſum, id eſt patrẽ voluiſſet intelligi, quia dixerat: Ego & pater vnũ ſumus: quâ filium dei deum oſtendens, non quâ ipſum deum: Si in lege, inquit, ſcriptum eſt: Ego dixi, vos dij eſtis, & non poteſt ſolui ſcriptura: quem pater ſanctificauit, & miſit in mũdum, vos eum blaſphemare dicitis, quia dixerat filius dei ſum? Si non facio opera patris mei, nolite credere: ſi verò facio, & mihi credere non vultis, vel propter opera credite. Et ſcitote quòd ego in patre ſim, & pater in me. Per opera ergo erit pater in filio, & filius in patre: & ita per opera intelligimus vnum eſſe patrem. Adeò totum hoc perſeuerabat inducere, vt duo tamen crederentur in vna virtute: quia aliter filius credi non poſſet, niſi duo crederentur. Poſt hæc autem Maria filium dei eum confeſſa, non magis errauit, quàm Petrus & Nathanaël: quãquam & ſi erraſſet, ſtatim didiciſſet. Ecce enim ad ſuſcitan-

Maria Magdalena.

tan-

tandum fratrem eius à mortuis, ad cœlum & ad patrem dominus suspiciens, Pater, inquit, vtique filius, gratias ago tibi, quod me semper exaudias. Propter istas turbas circunstantes dixi, vt credant quod tu me miseris. Sed & in conturbatione animæ: Et quid dicam? Pater, saluũ me fac de ista hora. Atquin propter hoc veni in istam horã. Verum pater glorifica nomen tuum, in quo erat filius. *Nomen.* Ego, inquit, veni in patris mei nomine. Inde scilicet suffecerat filij ad patrem vox. Ecce ex abundantia respõdet de cœlo pater, filio contestatur: Hic est filius meus dilectus, in quo bene sensi, audite illum. Ita & isto: Glorificaui & glorificabo: *εὐδόκησα.* rursus quot personæ tibi videntur peruersissime Praxea, nisi quot & voces? habes filium in terris, habes patrem in cœlis. Non est separatio ista, sed dispositio diuina. Cæterum scimus deũ etiam intra abyssos esse, & vbique consistere, sed vi & potestate. Filiũ quoque vt indiuiduum cum ipso vbique. Tamẽ in ipsa οἰκονομίᾳ, pater voluit filium in terris haberi, se verò in cœlis, quò & ipse filius suspiciens, & orabat, & postulabat à patre, quò & nos erectos docebat orare: Pater noster, qui es in cœlis, cùm sit & vbique. Hanc sedem suam voluit pater, minorauit filium modico citra angelos, ad terram dimittendo, gloria tamen & honore coronaturus illum, in cœlos resumendo. Hęc iam præstabat illi, dicẽs: Et glorificaui, & glorificabo. Postulat filius de terris, pater promittit à cœlis. Quid mendacem facis & patrem & filium, si aut pater de cœlis loquebatur ad filium, cùm ipse esset filius apud terras: aut filius ad patrem precabatur, cùm ipse esset pater apud cœlos? Quale est vt filius item postulet à semetipso, postulando à patre, si filius erat pater? aut iterum pater sibi ipse promitteret, promittendo filio, si pater erat, vt sic duos diuisos diceremus, quomodo iactitatis, tolerabilius erat duos diuisos, quàm vnum deum versipellem prædicare. *Versipellis deus Monarchianorum.* Itaque ad istos nunc dominus pronũciauit: Non propter me ista vox venit, sed propter vos, vt credant & hi, & patrem & filium, in suis quemque nominibus, & personis, & locis. Sed adhuc exclamat Iesus & dicit: Qui credit in me, non in me credit, sed in eum credit qui me misit: quia per filium in patrem creditur: &

autoritas credendi filio, pater est. Et qui conspicit me, cõspicit eum qui me misit. Quomodo? quoniam scilicet à memetipso non sum locutus, sed qui me misit pater, ipse mihi mandatum dedit, quid dicam, & quid loquar. Dominus enim dat mihi linguam disciplinæ, ad cognoscendum quãdo oporteat dicere sermonẽ quem ego loquor. Sicut mihi pater dixit, ita & loquor. Hęc quomodo dicta sint, Euangelizator & vtique tam charus discipulus Ioannes, magis quàm Praxeas nouerat, ideóque ipse de suo sensu: Ante autem solẽnitatem paschæ, inquit, sciens Iesus omnia sibi tradita à patre esse, & se ex deo esse, ad deũ vadere. Sed Praxeas ipsum vult patrem de semetipso exisse, & ad semetipsum abisse, vt diabolus in cor Iudæ, non filij traditionem, sed patris ipsius immiserit. Nec diabolo

Bono suo. bene nec hæretico, quia nec in filio bono suo, diabolus operatus est traditionem. Filius enim traditus est dei, qui erat in filio hominis, sicut scriptura subiungit: Nunc glorificatus est filius hominis, & Deus glorificatus est in illo. Quis deus? vtique non pater, sed sermo patris qui erat in filio hominis, id est, in carne in qua & glorificatus iam: virtute verò & sermone, & ante Iesum: & deus, inquit, glorificauit illum in semetipso, id est pater filium in semetipso habens, & si porrectum ad terram. Mox per resurrectionem morte deuicta, erant planè qui & tunc non intelligerent. Quoniam & Thomas aliquandiu incredulus, domino enim inquit: Non scimus quò eas, & quomodo viam nouimus? Et Iesus: Ego sum via, veritas, & vita. Nemo venit ad patrem, nisi per me. Si cognouissetis me, cognouissetis & patrem: sed abhinc nostis illum, & vidistis illum. Et peruenimus iam ad Philippum, qui spe excitatus videndi patris, nec intelligens quomodo visum patrem audisset: Ostende, inquit, nobis patrem, & sufficit nobis. Et dominus: Philippe, tanto tempore vobiscum sum, & non cognouistis me? Quem dicit cognosci ab illis debuisse (hoc enim solũ discuti oportet) quasi patrem, an quasi filium? Si quasi patrem, doceat Praxeas, tanto tempore Christum cum eis conuersatum, patrẽ aliquando non dico intelligi, verùm vel æstimari potuisse. No-

Christus dei. bis omnes scripturæ, & veteres Christum dei, & nouæ filium

filium dei præfiniunt. Hoc & retrò prædicabatur, hoc & ab ipso Christo pronũciabatur: imò iam & ab ipso patre coràm de cœlis filium profitente, & filium glorificante: Hic est filius meus. Et glorificaui, & glorificabo. Hoc & à discipulis credebatur, hoc & à Iudæis non credebatur, hoc se volens credi ab illis, omni hora patrem nominabat, & patrem præferebat, & patrem honorabat. si ita est, ergo non patrem tãto tempore secum conuersatũ ignorauerant, sed filium. Et dominus eum se ignorari exprobrans, quem ignorauerant, eum vtique agnosci volebat, quem tanto non agnosci tempore exprobrauerat, id est filium. Et apparere iam potest, quomodo dictum sit: Qui me videt, videt & patrem. Scilicet quo & suprà, Ego & pater vnum sumus. Quare? quia ego ex deo exiui & veni: & ego sum via. Nemo ad patrem venit, nisi per me: & nemo ad me venit, nisi pater eum adduxerit: & omnia mihi pater tradidit: & sicut pater viuificat, ita & filius: & si me cognouistis, & patrem cognouistis. Secundum hæc enim vicarium se patris ostenderat, per quem pater & videretur in factis, & audiretur in verbis, & cognosceretur in filio, facta & verba patris administrante: quia inuisibilis pater, quod & Philippus didicerat in lege, & meminisse debuerat: Deum nemo videbit & viuet. Et ideo suggillatur patrem videre desiderans quasi visibilem, & instruitur visibilem eum in filio fieri ex virtutibus, non ex personæ repręsentatione. Denique si patrem eundem filium vellet intelligi, dicendo: Qui me videt, patrem videt: quomodo subiicit, Non credis quia ego in patre, & pater in me? Debuerat enim subiunxisse, Nõ credis quia ego sum pater? Aut quò exaggerauit, si nõ illud manifestauit quod voluerat intelligi, se scilicet filium esse? Porrò dicendo, Non credis quia ego in patre, & pater in me: propterea potius exaggerauit, ne, quia dixerat: Qui me vidit, & patrem vidit, pater existimaretur: quod nũquam existimari se voluit, qui semper se filium, & à patre venisse profitebatur. Igitur & manifestam fecit duarum personarum coniunctionẽ, ne pater seorsum quasi visibilis in conspectu desideraretur: & vt filius repræsentator patris haberetur. Et nihilominus hoc quoque interpretatus est, quo-

Filius dei.

Vicarius patris.

Repræsentator patris.

modo pater esset in filio,& filius in patre. Verba, inquit, quæ ego loquor vobis, non sunt mea,vtique quia patris. Pater autem manens in me, facit opera. Per opera ergo virtutum,& verba doctrinæ manens in filio pater,per ea videtur, per quæ manet,& per eum in quo manet:ex hoc ipso apparēte proprietate vtriusque personæ, dum dicit: Ego sum in patre,& pater in me. Atque adeò credite ait: Quid?Me patrem esse? Non puto scriptum esse: Sed quia ego in patre,& pater in me. Si quominus,vel propter opera credite. Ea vtique opera, per quæ pater in filio non visu,sed sensu videbatur.Post Philippum & totā substantiam quæstionis istius, quæ in finem Euangelij perseuerant in eodem genere sermonis,quo pater & filius in sua proprietate distinguitur, Paracletum quoque à patre se postulaturum,quum ascendisset ad patrem, & missurum
15 repromittit & quidem alium, sed iam præmisimus quomodo alium: cæterum de meo sumet,inquit,sicut ipse de patris:ita connexus patris in filio,& filij in paracleto,tres efficit cohærentes,alterum ex altero.Qui tres vnum sint, non vnus, quomodo dictum est, Ego & pater vnum sumus:ad substantiæ vnitatem, non ad numeri singularitatem. Percurre adhuc, & inuenies quem patrem credis, vice patris dictum.Et patrem agricolam,vtique in terra, tu putas fuisse:hunc rursus in cœlis à filio agnosci,cùm illuc respiciens, discipulos suos patri tradidit. Sed & si in isto Euāgelio non est reuelatum, Deus meus ad quid me dereliquisti? & Pater in tuis manibus depono spiritum meum: tamen post resurrectionem & deuictæ gloriam mortis,exposita necessitate omnis humilitatis, cùm iam patrē se posset ostendere, tam fideli fœminæ,ex dilectione,non ex curiositate,nec ex incredulitate Thomæ, tangere eum aggressæ: Ne, inquit, contigeris me,nondum ascendi ad patrem meum. Vade autem ad fratres meos: quia & in hoc filium ostendit. Filios enim appellasset illos,si pater fuisset,& dices eis: Ascendo ad patrem meum & patrem vestrum,deum meum & deum vestrum: pater ad patrem,& deus ad deum:an filius ad patrem,& sermo ad deum? Ipsa quoque clausula Euangelij, propter quid cōsignat hæc scripta:Nisi vt credatis,inquit, Iesum Christum

ctum filium dei. Igitur quæcunque ex his putaueris ad demonstrationem eiusdem patris & filij proficere tibi posse, aduersus definitiuam Euangelij sententiã niteris. Non ideo enim scripta sunt, vt patrem credas Iesum Christũ, sed vt filium. Propter vnum Philippi sermonem & domini responsionem ad eum, videmus Ioannis Euangelium decucurrisse, ne tot manifestè pronunciata, & antè & postea vnus sermo subuertat, secundum omnia potius quàm aduersus omnia, etiam aduersus suos sensus interpretandus. Cæterum vt alia Euangelia non interponam, quæ natiuitate dominica fidem confirmant: sufficit eum qui nasci habebat ex virgine, ab ipso annunciari angelo, filium dei determinatum: Spiritus dei superueniet in te, & virtus altissimi obumbrabit te. Propterea quod nascetur ex te sanctum, vocabitur filius dei. Volent quidem & hic argumentari, sed veritas præualebit. Nempe, inquiũt, filius dei deus est, & virtus altissimi altissimus est. Nec pudet illos iniicere, quod si esset, scriptum fuisset. Quem enim verebatur, vt non apertè pronũciaret, deus superueniet, & altissimus obumbrabit te? Dicens autem spiritus dei, & si spiritus dei, tamen non directo deum nominãs, portionem totius intelligi voluit, quæ cessura erat in filij nomen. Hic spiritus dei, idem erit sermo. Sic enim Ioanne dicente, Sermo caro factus est, spiritum quoque intelligimus in mẽtione sermonis: ita & hic sermonem quoque agnoscimus in nomine spiritus. Nam & spiritus substantia est sermonis, & sermo operatio spiritus, & duo vnum sunt. Cęterum alium Ioannes profitebitur carnem factum, alium angelus carnem futurum: si non & spiritus sermo est, & sermo spiritus. Sicut ergo sermo dei non est ipse cuius est, ita nec spiritus: & si deus dictus est, non tamen ipse est cuius est dictus. Nulla res alicuius, ipsa est cuius est. Planè cùm quid ex ipso est, & sic eius est dum ex ipso fit, potest tale quid esse, quale & ipse ex quo est, & cuius est. Et ideo Spiritus deus, & Sermo deus, quia ex deo: non tamen ipse ex quo est. Quod deus dei, tanquam substantiua res, nõ erit ipse deus, sed hactenus deus, quia ex ipsius dei substantia, quæ & substantiua res est, & vt portio aliqua totius. Multò magis virtus altissimi, non 16

erit ipse altissimus, quia nec substantiua res est quod est spiritus, sicut nec sapientia, nec prouidentia: & hæc enim substantiæ non sunt, sed accidentia vniuscuiusque substātiæ. Virtus spiritui accidit, nec ipsa erit spiritus. His itaq; rebus quodcunque sunt, spiritu dei & sermone & virtute collatis in virginem, quod de ea nascitur, filius dei est. Hoc se & in istis Euangeliis ipse testatur statim à puero: Non scitis, inquit, quod in patris mei me esse oportet? Hoc & satanas eum in tentationibus nouit: Si filius dei es. Hoc & exinde dæmonia confitentur: Scimus qui sis, filius dei. Patrem & ipse adorat. Christum se dei à Petro agnitum non negat, insultans in spiritu ad patrem: Confiteor, inquit, tibi pater, quod absconderis hæc à sapientibus. Hic quoque patrem nemini notū nisi filio affirmat, & patris filium confessurum confessores, & negaturum negatores suos apud patrem: inducens parabolam filij, non patris, in vineam missi post aliquot seruos, & occisi à malis rusticis, & à patre defensi: ignorans & ipse diem & horam vltimam soli patri notam: disponens regnum discipulis, quomodo & sibi dispositum dicit à patre: habens potestatem legiones angelorum postulandi ad auxilium à patre si vellet: exclamans quod se deus reliquisset, in patris manibus spiritum ponens, & post resurrectionē spondens missurum se discipulis promissionem patris: & nouissimè mandans vt tingerent in patrem & filium & spiritum sanctum, non in vnum: nam nec semel, sed ter, ad singula nomina in personas singulas tingimur. Et quid ego in tam manifestis moror, quum ea aggredi debeam, de quibus manifesta obumbrare quærūt. Vndique enim obducti distinctione patris & filij, quam manente coniunctione disponimus vt solis & radij, & fontis & fluuij, per indiuiduum tamen numerum duorum & trium: aliter eam ad suam nihilominus sentētiam interpretari co-
17 nantur: vt æquè in vna persona vtrunque distinguant, patrem & filium, dicētes filium carnem esse, id est hominē, id est Iesum: patrem autem spiritum, id est deum, id est Christum. Et qui vnum eundémq; contendunt patrem &
Vnare, vnire. filium, iam incipiunt diuidere illos potius quàm vnare. Si enim alius est Iesus, alius Christus, alius erit filius, alius pater,

pater, quia filius Iesus, & pater Christus. Talem monarchiam apud Valentinum fortasse didicerunt, duos facere, Iesum & Christum. Sed & hæc iniectio eorum ex retractatis iam retusa est, quod sermo dei, vel spiritus dei, & virtus altissimi dictus sit, quem patrem faciunt. Nō enim ipsæ sunt cuius dicuntur, sed ex ipso & ipsius. Et aliter tamen in isto capitulo reuincentur. Ecce, inquiunt, ab angelo prædicatum est, Propterea quod nascetur sanctum, vocabitur filius dei. Caro itaque nata est, Caro itaque erit filius dei. Imò de spiritu dei dictum est. Certè enim de spiritu sancto virgo concepit: & quod concepit, id peperit: id ergo nasci habebat quod erat conceptū, & pariundum: id est spiritus: cuius & vocabitur nomen Emmanuel, quod est interpretatum, nobiscū deus. Caro autem deus non est, vt de illa dictum sit, vocabitur sanctum, filius dei: sed ille qui in ea natus est, deus: de quo & psalmus: Quoniam deus homo natus est in illa, & ædificauit eam voluntate patris. Quis deus in ea natus? sermo & spiritus, qui cum sermone de patris voluntate natus est. Igitur sermo in carne, dum & de hoc quærendum, quomodo sermo caro sit factus, vtrúmne quasi transfiguratus in carne, an indutus carnem? Imò indutus. Cæterum deum immutabilem & informabilem credi necesse est, vt æternum. Transfiguratio autem interemptio est pristini. Omne enim quodcunque transfiguratur in aliud, desinit esse quod fuerat, & incipit esse quod nō erat. Deus autem neque desinit esse, neque aliud potest esse. Sermo autem deus, & sermo domini manet in æuum, perseuerando scilicet in sua forma. Quem si non capit configurari, consequens est, vt sic caro factus intelligatur, dum sit in carne, & manifestatur, & videtur, & contrectatur per carnem: quia & cætera sic accipi exigunt. Si enim sermo ex transfiguratione & demutatione substantiæ caro factus est, vna iam erat substantia Iesus ex duabus, ex carne & spiritu mixtura quædam, vt electrum ex auro & argēto: & incipit nec aurum esse, id est spiritus: neque argentum, id est caro: dum alterum altero mutatur, & tertium quid efficitur: neque ergo deus erit, Iesus. Sermo enim desiit esse, qui caro factus est. Neque homo, caro. Caro

Transfiguratio.

Electrum.

enim non propriè est,quia sermo fuit. Ita ex vtroque neu trum est: aliud longè tertium est,quam vtrunque. Sed enim inuenimus illum directò, & deum & hominem expositum,ipso hoc psalmo suggerente: Quoniam deus homo natus est in illa,ædificauit eam volũtate patris: Certè vsquequaque filium dei & filium hominis, cùm deum & hominem, sine dubio secundum vtranque substãtiam in sua proprietate distantem: quia neque sermo aliud quàm deus,neque caro aliud quàm homo. Sic & Apostolus de vtraque eius substãtia docet: Qui factus est,inquit,ex semine Dauid, Hic erit homo,& filius hominis: qui definitus est filius dei secundum spiritum, Hic erit deus, & sermo dei filius. Videmus duplicem statum, non confusum,sed coniunctum in vna persona, deum & hominem Iesum. De Christo autem differo. Et adeò salua est vtriusque proprietas substantiæ, vt & spiritus res suas egerit in illo: id est virtutes & opera & signa: & caro passiones suas functa sit,esuriẽs sub diabolo,sitiens sub Samaritide, flens Lazarum,anxia vsque ad mortem: denique & mortua est. Quod si tertium quid esset ex vtroque confusum vt electrũ,non tam distincta documenta parerent vtriusque substantiæ. Sed & spiritus carnalia, & caro spiritalia egisset,ex translatione,vt neque carnalia, neque spiritalia,sed tertiæ alicuius formæ confusione: imò aut sermo mortuus esset,aut caro mortua non esset,si sermo conuersus esset in carnem: aut caro enim immortalis fuisset,aut sermo mortalis. Sed quia substantiæ ambæ in statu suo quæque distinctæ agebant, ideo illis & operæ & exitus sui occurrerũt. Disce igitur cum Nicodemo, Quia quod in carne natum est, caro est: & quod de spiritu, spiritus est. Neque caro spiritus fit, neq; spiritus caro. In vno planè esse possunt. Ex his Iesus constitit, ex carne homo,ex spiritu deus: quem tunc angelus ex ea parte qua spiritus erat,dei filium pronunciauit, seruans carni filium hominis dici. Sic & Apostolus etiam dei & hominum appellãs sequestrem,vtriusque substantiæ confirmauit. Nouissimè qui filium dei carnem interpretaris, exhibe qui sit filius hominis. Aut nunquid spiritus erit? sed spiritum patrem ipsum vis haberi, quia deus spiritus, quasi non & dei spiritus:

Parerent, apparerent.

μεσίτης θεοῦ καὶ ἀνθρώπων.

ritus: sicut & sermo deus & dei sermo. Itaque Christum facis patrem, stultissime, qui nec ipsam vim inspicias nominis huius, si tamen nomē est Christus, & non appellatio potius: vnctus enim significatur. Vnctus autē nō magis nomen est, quàm vestitus, quàm calceatus, accidens nomini res. Artu, si ex aliquo argumento vestitus, quoq; vocaretur Iesus, quomodo Christus ab vnctionis sacramento, æquè Iesum filium dei diceres, vestitum verò patrem crederes. Nunc de Christo. Si pater Christus est, pater vnctus est, & vtique ab alio. Aut si à semetipso, proba. Sed non ita docent Acta apostolorum in illa exclamatione ad deum: Conuenerunt enim vniuersi in ista ciuitate aduersus sanctum filium tuum quem vnxisti: Herodes & Pilatus cum nationibus: ita & filiū dei Iesum contestati sunt, & filium à patre vnctum. Ergo dominus idem erit Christus, qui à patre vnctus est: non pater, qui filium vnxit. Sic & Petrus, Firmissimè itaque cognoscat omnis domus Israël, quod & dominum & Christum, id est, vnctum fecerit eum deus hunc Iesum quem vos crucifixistis. Ioannes autem etiam mendacem notat eum, qui negauerit Iesum esse Christum, Contra de deo natum omnem, qui crediderit Iesum esse Christum. Propter quod & hortatur vt credamus nomini filij eius Iesu Christi, vt scilicet communio sit nobis cum patre, & filio eius Iesu Christo. Sic & Paulus vbique deū patrem ponit, & dominū nostrum Iesum Christum. Cùm ad Romanos scribit, Gratias agit deo per dominū nostrū Iesum Christum. Cùm ad Galatas, Non ab hominibus se Apostolum præfert, nec per hominem, sed per Iesum Christum, & deum patrem. Et habes tota instrumenta eius, quæ in hunc modū pronunciant, & duos proponūt, deum patrē, & dominū nostrum Iesum Christū filium patris, & Iesum ipsum esse Christū, in altero quoque nomine Dei filium. Nam exinde eo iure quo vtrunq; nomen vnius est, id est Dei filius, etiam alterū sine altero eiusdē est. Et siue Iesus tantūmodo positū est, intelligitur & Christus: quia Iesus vnctus est. Siue solūmodo Christus, idē est & Iesus, quia vnctus est Iesus. Quorū nominum alterum est propriū, quod ab angelo impositum est: Alterū accidens, quod ab

Christus.

Aliàs, exclamatione ecclesiæ ad deum.

Aliàs, ergo Iesus idem.

vnctione cõuenit: dum tamen Christus filius sit, nõ pater. Postremò quàm cæcus est, qui nec in Christi nomine intelligit aliũ deũ portendi, si Christi nomẽ patri adscribat? Si enim Christus pater deus est, qui dicit: Ascẽdo ad patrẽ meũ & patrem vestrũ, & deum meũ & deum vestrũ, vtiq; aliũ patrem super se & deũ ostendit. Si itẽ pater Christus est, alius est qui solidat tonitruũ, & cõdit spiritum, & adnunciat in homines Christũ suum. Et si adstiterunt reges terræ, & ἄρχοντες cõgregati sunt in vnum, aduersus Christũ ipsius, alius erit dominus, cõtra cuius Christũ congregati sunt reges & ἄρχοντες. Et si hæc dicit dominus domino meo Christo: alius erit dominus qui loquitur ad patrẽ

Ad Rom. 8. Christi. Et cũ Apostolus scribit, vti deus domini nostri Iesu Christi, det vobis spiritũ sapientiæ & agnitionis: alius erit deus Christi Iesu charismatũ spiritualiũ largitor. Certè ne per omnia euagemur, qui suscitauit Christũ, suscitaturus est & mortalia corpora nostra: iãq; alius erit suscitator quàm pater mortuus, & pater suscitatus, si Christus qui est mortuus, pater est. Obmutescat obmutescat ista blasphemia, sufficiat Christũ filium dei mortuum dici: & hoc, quia ita scriptũ est. Nam & Apostolus nõ sine onere pronũcians Christum mortuũ, adiecit, secundum scripturas, vt duriciã pronũciationis scripturarũ autoritate molliret, & scandalũ auditori euerteret. Quanquã cum duæ substantiæ censeantur in Christo Iesu diuina & humana, cõstet autem immortalẽ esse diuinam, cùm mortalẽ quæ humana sit, apparet quatenus eum mortuũ dicat: id est, quâ carnẽ & hominem & filiũ hominis, non quâ spiritũ & sermonem & dei filium. Dicẽdo deniq; Christus mortuus est, id est vnctus: id quod vnctum est, mortuũ ostendit: id est carnem. Ergo, inquis, & nos eadẽ ratione dicentes, qua vos filium, non blasphemamus in dominũ deum: non enim ex diuina, sed ex humana substantia mortuũ dicimus. Atquin blasphematis non tantum quia mortuum dicitis patrem, sed & quia crucifixũ. Maledictione enim crucifixi, quæ ex lege in filium competit, quia Christus pro nobis maledictio factus est, nõ pater, Christũ in patrem conuertentes, in patrẽ blasphematis. Nos autem dicentes Christum crucifixũ, non maledicimus illum, sed male-

Non sine onere.
Secundum scripturas.

Christus humanæ naturæ vocabulũ.

maledictum legis referimus, quia nec Apostolus hoc dicens blasphemauit. Sicut autem, de quo quid capit dici, 18
sine blasphemia dicitur: ita quod non capit, blasphemia est si dicatur. Ergo nec compassus est pater filio, sicut directam blasphemiam in patrem veriti, diminui eam hoc modo sperant, concedentes iam patrem & filium duos esse: filius siquidem patitur, pater verò compatitur. Stulti & in hoc. Quid est enim compati, quàm cum alio pati? Porrò si impassibilis pater, vtique & incompassibilis. Aut si compassibilis, vtique passibilis. Nihil ei veluti mortuo præstas. Times dicere passibilem, quem dicis compassibilem. Tam autem incompassibilis pater est, quàm impassibilis etiam filius ex ea cõditione qua deus est. Sed quomodo filius passus est, si non compassus est & pater? Separatur à filio, non à deo. Nam & fluuius si aliqua turbulẽtia contaminatur, quanquam vna substantia de fonte decurrat, nec secernatur à fonte, tamen fluuij iniuria non pertinebit ad fontẽ. Et licet aqua fontis sitiue patiatur in fluuio, dum non in fonte patitur, sed in fluuio, non fons patitur, sed fluuius qui ex fonte est: Ita & qui pati possit in filio, quia non in patre pateretur, sed in filio, pater passus non videretur. Sed sufficit nihil spiritum dei passum suo nomine (quia si quid passus est, in filio quidem erat, vt pater cũ filio pateretur in carne) quia hoc retractatũ. Nec quisquam negabit, quando & nos pati pro deo non possumus, nisi spiritus dei sit in nobis, qui & loquitur de nobis, quæ sunt confessionis: non ipse tamen patiens, sed pati posse præstans. Alioquin si vltra pergas, potero tibi durius respõdere, & te cum ipsius domini pronunciatione committere, vti dicam, quid de isto quæris? habes ipsum exclamantem in passione: Deus meus deus meus vt quid me dereliquisti? Ergo aut filius patiebatur à patre derelictus, & pater passus non est, qui filium dereliquit: aut si pater erat qui patiebatur, ad quem deum exclamabat? Sed hæc vox carnis & animæ, id est hominis, nõ sermonis, nec spiritus, id est non dei, propterea emissa est, vt impassibilẽ deum ostenderet, qui sic filiũ dereliquit, dum hominẽ eius tradidit in mortem. Hoc & Apostolus sensit, scribens, si pater filio non pepercit. Hoc & Esaias prior

Confessio nominis Christiani.

pronunciauit, & dominus eum tradidit pro delictis nostris. Sic reliquit, dum non parcit: sic reliquit, dum tradit. Cæterum non reliquit pater filiũ, in cuius manibus filius spiritum suum posuit. Denique posuit, & statim obiit: Spiritu enim manente in carne, caro omninò mori non potest. Ita relinqui à patre, mori fuit filio. Filius igitur & moritur, & resuscitatur à patre, secundum scripturas. Filius ascendit in superiora cœlorum, qui & descendit in interiora terræ; hic sedet ad dexterã patris, nõ pater ad suam. Hunc videt Stephanus cùm lapidaretur adhuc stantẽ ad dexteram dei, vt exinde sessurum, donec ponat illi pater omnes inimicos sub pedibus suis. Hic & venturus est rursus super nubes cœli, talis, qualis & ascendit. Hic interim acceptum à patre munus effudit Spiritum sanctũ, tertium numen diuinitatis & tertium nomen maiestatis, vnius prędicatorẽ monarchię, sed & œconomię interpretatorẽ, si quis sermones nouæ prophetię eius admiserit, & deductorem omnis veritatis, quę est in patre & filio, & spiritu sancto secundum Christianum sacramentum. Cæterum Iudaicæ fidei ista res, sic vnum deum credere vt Filiũ adnumerare ei nolis, & post filium, Spiritum. Quid enim erit inter nos & illos, nisi differentia ista? Quod opus Euãgelij, quæ est substantia noui testamenti, statuens legem & prophetas vsque ad Ioannem, si non exinde pater & filius & spiritus tres crediti vnum deum sistunt? Sic deus voluit nouare sacramentum, vt nouè vnus crederetur per Filium & Spiritũ, vt coram iam deus in suis propriis nominibus & personis cognosceretur, qui & retrò per Filiũ & Spiritum prædicatus non intelligebatur. Viderint igitur Antichristi, qui negant patrem & filiũ. Negant enim patrem, dum eundem filium dicunt, & negãt filium, dum eundem patrem credunt, dando illis quæ non sunt, auferendo quæ sunt. Qui verò confessus fuerit Christũ filium dei, non patrem, deus in illo manet, & ipse in deo. Nos credimus testimonium dei, quo testatus est de filio suo: Qui filium non habet, nec vitam habet. Non habet autem filium, qui eum alium quàm filium credit.

Prophetia Montani.

Christianum sacramẽtum.

ARGVMENTVM LIBRI SEQVENTIS

IN ipsis Christianæ fidei initiis, quia paulatim se ethnici nostris adiungebant, omninò opus fuit, vt à prophanis gentilium ceremoniis cauerent qui Christo nomen dedissent. Itaque non solum ab his temperãdum fuit, quæ manifestam præ se ferrent impietatem: sed etiam ab illis, quæ poßint indifferentia vocari, hoc est neque bona neque mala: partim ne quisquã infirmior ex Christianis offenderetur, partim ne ethnici in suis confirmarentur erroribus dum rectius putant quod etiam Christianos obseruare vident. Nam coronam frondeam in capite ferre aut non ferre, parum sanè retulerit. Cæterum quia gentiles ex sacrorum suorum consuetudine sic incedebant, curandum fuit Christianis, ne prophanis illorum ritibus subscribere viderentur. Proinde cùm Imp. Cæss. L. Sept. Seuerus pater, & M. Aur. Antoninus Caracalla, filius, donatiuum militibus dari iußissent, & Tribunus id iam erogaret singulis ex ordine vocatis (hunc enim morem fuisse, Seuerus Sulpitius innuit in vita diui Martini) quidam acceßit in manu lauream castrensem tenens, quam cæteri in capite gestabãt ob solennia Cæsarum quorum Natalis fuisse videtur, aut certè imperij Natalis. Admiratus hoc tribunus, quanquam ex militum murmure suspicabatur id quod res erat, quærit tamen quid sibi hoc velit. Respondet miles se Christianum esse. Proinde non sibi licere laureatum incedere. Id quod habita huius rei cognitione postea compertum est. Rapitur itaque statim in carcerem, pœnam desertæ idololatriæ luiturus. Hoc factum cùm quidã etiam ex Christianis improbarent, quod videlicet ambitiosius paulò, nec in tempore, nimirũ cùm nihil esset necesse, Christianismum fuisset profeßus, Tertullianus cõsuetudinem Christianorum qua non coronabantur, hoc libro defendendam duxit. Et in hoc quidem argumento multum laborat, vndique corradens quod pro suo faciat instituto. Non aliud sentit in Apologetico, cùm inquit, Non emo capiti coronam, quid tua intereſt emptis nihilominus floribus quomodo vtar? puto gratius esse liberis, & solutis, & vndique vagis. Sed & si in coronam coactis, coronam naribus admouemus, viderint qui per capillum odorantur. Porrò quoniam in hoc libro ceremoniarum quarundam meminit, quibus maiores nostri sub Apostolorum tempora sunt vsi, libet hic an-

notationes præmittere quo studiosis antiquitatis Christianæ gratificer, adiectis etiam quæ cùm apud alios scriptores, tum apud hunc nostrum de iisdem rebus comperi. Quæ res etiam occasionem nobis dedit obiter explicandi loca aliquot obscuriora, potissimum in hoc libello quum primam æditionem adornaremus. Cæterũ eo excepto quod nouæ prophetiæ meminit, bone deus quàm ardet in iis quæ sunt Christianæ religionis? Quàm pugnat aduersum ea quæ professionem hanc non decent? Quam capit vt instituto suscepto sine tergiuersatione satisfaciamus? Proinde quis non miseretur tanti viri lapsum, & eius vicem ex animo doleat? Sed sic deo visum.

ANNOTATIONES IN librum sequentem.

PRoximè factum est liberalitate præst. Impp. expung. in c.m.l.] *Nec hæc lectio mala. Sed quia Gorziensis codex habet, Proximè facta est liberalitas præst. Imp. quemadmodum ad me missæ collationis index testatur, & sic scribere visum est.* Præstantissimorum Imperatorum.] *Videlicet L. Sept. Seueri patris, & M. Aurel. Antonini Caracallæ filij, sub quibus Tertullianum floruisse D. Hieronymus autor est in illustribus ecclesiæ viris. Porrò ornat eos honorifico epitheto, cùm dicit præstantissimorum. Sanè etiam tum angustioribus rebus Christianis honorificentissime locuti sunt de imperatoribus veteres scriptores, vt cùm ad Scapulam præsidem scribẽs Tertullianus, Colimus ergo, inquit, & Imperatorem sic quomodo & nobis licet, & ipsi expedit, vt hominẽ à deo secundũ, & quicquid est à deo consecutum, solo deo minorẽ. At iam prouectioribus parcius loquuntur Hieronymus, Ambrosius, August. & alij.* Expungebãtur.] *Subaudi donatiuo. Nam liberalitatis facta est mentio. Hoc est donatiuũ promissum militibus solenniter exoluebatur siue præstabatur. Indicauimus in scholiis librorum præcedentium huius vsum verbi declarantes, metaphoram hinc deductam videri, quod in perscriptionibus siue libellis debita continentibus, eorum nomina quibus satisfactum est, puncto notentur. Vnde & simpliciter accipit pro absoluere siue præstare. Sic in fine quinti libri aduersus Marcionem, Memento, inquit, inspector, quod ea quæ retractata sunt retrò, de Apostolo quoque probauerimus, & si*

qua in hoc opus dilata erant, expunxerimus. Libro tertio, Si, inquit, omni modo natus credi habebat qui homo videbatur, vanè natiuitatis fidem consilio imaginariæ carnis expungendam putauit. Libro quarto, Et si commemoremur promissionis Moysi, hic inueniatur expuncta. In libello ad Martyres, Torti, inquit, priùs, imò & omni contumelia expuncti. Cæteris constantior fratribus.] *Hoc est Christianus. Vt in primo aduersus Marcionem, Fraude, inquit, tunc fratris dehinc apostatæ amisi. & alibi sæpe. Et hic mox, Inter tot fratres commilitones solus Christianus.* Qui se duobus dominis seruire posse præsumpserat.] *Contra dictum Dominicum.* Vulgata iam.] *Quemadmodum refert Tertullianus in Apologetico, Nō emo capiti coronā, &c. Et nos in argumento retulimus.* Denique, singuli designare, eludere eminus, infrendere cominus. Murmur Tribuno defertur.] *Admonēte collatione Gorziensi pro cominus, scripsimus cōtinuo. Sed aliter distinximus, nempe sic, Cōtinuo murmur, Tribuno defertur. Vt sit sensus, Continuo murmur. subaudi, fit, Tribuno defertur, subaudi, miles ille non gestans in capite coronam. Et est hic defertur pro accusatur. Infinitiua autem verba designare, eludere, infrendere, exponi debent pro præteritis imperfectis indicatiui, id est designabant, eludebant eminus, infrendebant eminus. Aut certè verbum cœperunt subaudiendum.* O militem in deum gloriosum.] *Nos, in deo glor. Ex Gorziensi. Alludit ad illud Apostolic. Qui gloriatur, in domino glorietur.* Suffragia exinde.] *Nam res in consultationem venerat, quid esset de eo faciendum.* Apud acta.] *Acta commentarij sunt quos conficit respublica. Hoc declarat Tertullianus libro in Marcionem quinto, sic scribens, Planè profiteri potest semetipsum quis. Verum professio eius alterius authoritate conficitur: alius scribit, alius subscribit, alius obsignat, alius Actis refert. Ergo significat hic etiam rem istam in Acta relatam.* Ibidem grauissimas penulas posuit.] *Penula quæ & lacerna, vestimenti genus itinerarium & arcendæ pluuiæ accommodatum, apud veteres, teste Aelio Lampridio.* Reuelari auspicatus.] *Auspicari vsurpat pro simpliciter incipere, quod & in præcedentibus libris facit.* Speculatoriam morosissimam pedibus absoluit.] *Speculatoriam, subaudi caligam.* Terræ sanctæ insistere insipiens.] *Exuta videlicet caliga. Alludit ad diuinam visionem, quæ Mosi apparuit.* Gladium nec do-

minicæ defenſioni neceſſarium red.] *Alludit ad locum Euangelij qui eſt Matthæi 26.* Laurea & de manu claruit.] *Nam coronam in manu gerebat,idcirco laurea de manu claruit, id eſt clarè viſa eſt,ſiue apparuit,& non de capite,quod liberum erat.* De Euangelij paratura.] *Paratura ſubſtantiuè, ceu ſuprà multis in locis. Hoc eſt gladio qualem ſolet euangelium apparare,nempe ſpiritalem.* Et de martyrij candida melius coronatus.] *In Gorzienſi legitur, Et de martyrij candida,laurea melius coronatus, vt laurea ablatiuus ſit.* Nomini negocium fecerit.] *Sentit profeßioni Chriſtianæ negocium exhibitum. Sic & in De reſurrectione carnis , Sed quam, inquit, in iſtius vitæ ſpacio ante mortem, & vſque ad mortẽ vexationibus & preſſuris, tormentis atque ſuppliciis,nominis cauſa experietur.* Inter tot fratres commilitones.] *Ergo & Chriſtiani militabant. Hoc non mirũ,nam ex militibus multi conuertebantur ad Chri-*
2 *ſtum,ceu de diuo Martino legimus.* Vt etiam martyria recuſare meditẽtur.] *Notat orthodoxos,vt videtur,à quibus damnatus Montanus pſeudopropheta.* Periclitari.] *Periclitari, id eſt in periculum vocari, tanquam ea bona ac longa pace non ſint vſuri diutius . De qua re occultè queruntur, hoc enim intelligit, cùm dicit,mußitant. Hieronymus ad* Ruffinum,*Tu qui in Latinis mußitas, & teſtudineo gradu moueris potius, quàm incedis. Et ad Hedibiam, Et taciti me iure reprehendunt,quod audeam ad ſtirpem generis ſui quippiam muſſitare.* Noui & paſtores eorum in pace leones, in prælio ceruos.] *Notat epiſcopos orthodoxi populi qui damnationi pſeudoprophetæ Montani ſubſcripſerant, ceu molliculos & qui perſecutionis tempore primi fugiant, cùm plebem ad martyrium animare deberent . Pſeudoprophetia Montani videtur præcepiſſe, exegiſſéque martyrium, ceu antè diximus. Valde autem fauit martyrio Tertull . Porrò prouerbialẽ figuram ſapit, In pace leones, in prælio cerui,natum vt apparet,ex illo Chabriæ apophthegmate,qui dixit, Formidabiliorem eſſe ceruorum exercitum duce leone, quàm leonum duce ceruo. Eius meminit Plutarchus.* Sed de quæſtionibus cõfeſſionum.] *Loquitur de confeßionibus nominis Chriſtiani. Sic aduerſus Praxean,Niſi ſpiritus dei ſit in nobis,qui & loquitur de nobis,quæ ſunt confeßionis.* At nunc quatenus & illud opponunt.] *Nos ex Gorzienſi collatione, At nunc quia maximè illud opponunt.* Ipſius vel maximè Chriſtiani laureati.]

Hic

Hic deerat ablatiuus exemplo, quem nos ex collatione Gorziẽsi insulsimus. Ipsius vel maximè exemplo, Subaudi militis, qui maluit exautorari & supplicio addici quàm coronam in capite gestare. Sensus istorum verborum est & ordo, Vt & Christiani laureati, id est quos lauream in capite ferre non pudet, & quibus in solatium quæstio ista est, qui in defensione delicti contendunt, reuincantur, ipsius vel maximè exemplo, hoc est, ipsius militis de quo nunc loquimur. De qua cum maxime.] *Hoc aduerbio frequenter vtitur, tametsi collatio docet Gorziensem codicem hic habere quàm maxime.* Quum committitur in obseruationem.] *Duorum exemplarium fidem secuti pro quum reposuimus quod. Et est committitur pro peccatur.* Et satis autoratam.] *Obseruationem autoratam vocat autoritate præditam & confirmatam siue authenticam. Alioqui Autorare est ære dato obligare. Tertullianus in libello ad Martyres, Iam, inquit, & ad ignes quidam se autorauerunt, vt certum spacium in tunica ardente conficerent. Autorauerunt, id est obstrinxerũt accepta mercede. Cuius oppositum exautorare. Vnde Autorati & exautorati milites, & autoramentum pro obligatione siue stipendio.* Planè vt ratio quærenda sit.] *Nos, Planè, sic tamen vt ratio quærenda sit. Ex Gorziensi collatione.* Et laudo fidem quæ antecedit. Obseruandum esse quàm didicit.] *Castigauimus locum ex eadem collatione, Et laudo fidem quæ antè credit obseruandum esse quàm didicit.* Et quam diu per hanc lineam seram reciprocabimus.] *Legendum serram reciprocabimus. Et habet prouerbij speciem, Per eandem lineam serram semper reciprocare. De inutili & vano labore. Metaphora sumpta à sectoribus lignorum, qui si sic ducant serram vt aut non demittant, aut in eadem tantùm linea perseuerent, nihil agent vel certè non multum agent. Mutuatur autem sua prouerbia plerunque à vulgo Tertullianus.* Ergo quæramus an & traditionis scripta non debeat recipi.] *Scripsimus ex Gorziensi collatione, An & traditio non scripta non debeat recipi.* Nec *autem inepta foret lectio, si quis legeret, An & traditio nisi scripta n.d.r.* Aquam adituri.] *Baptizãdi ritum ostendit qui in vsu veterum fuit, de quo cõsuetudo quædam mutauit. nam tum adulti ferè regenerationis lauacro tingebantur, cottidie externis è paganismo ad nostram religionem confluentibus. Siquidem id temporis vbique reperire erat ethnicos Christianis*

admixtos. Postea statis temporibus nempe bis in anno celebrari baptismus cœptus, eius enim rei nullam hic facit mentionem, alioqui non omissurus. Qui mos antiquus etiam per tempora Charoli Magni & Ludouici Augusti seruatus est. Indicant hoc leges ab illis sancitæ, quibus cauetur ne quenquam sacerdotes baptizent, excepto mortis articulo, præterquam in Pascha & Pentecoste. Eas sanctiones complectitur volumen Legum Pipini, Charoli Magni, Ludouici Pij, & Lotharij, quas Ansegisus abbas collegit, & extant adhuc in multis bibliothecis, Seletstadij sanè habetur apud Fidei, & Argentorati in libraria templi maioris. Hoc sic accipiendum vt sciamus infantes post Pascha natos ad baptismum Pentecostes reseruatos, & natos post Pentecosten ad Paschalem festũ diem baptismo offerri solitos, excepta, ceu dixi, necessitate, vnà cum adultis catechumenis qui de externis nationibus Danorum, Nortmannorum, Sclauinorum, & similium populorum, Christianæ religioni initiabantur. Ex his enim gentibus propter continua Germanorum bella nunquam non in has regiones mancipia afferebantur. Quin ipsi maiores nostri propter Hunnorum, Auarum, Vgrorum, assiduas & exitiabiles deuastationes suis interdum sacris priuabantur ad tempus. Sanè quod de infantibus dixi, libri rituales, Agendas vulgò vocant, apertè testantur, dum indicant quo ordine puellorum & puellarum baiuli vnà cum susceptoribus suis stare debeant. Quid quod infantes non modo baptizabantur statim, verumetiam sacrosanctæ cõmunionis participes efficiebantur Sic enim illic legitur, Si episcopus adest, statim confirmari oportet, postea communicari. Episcopus si præsens non fuerit, antequam lactetur infans aut aliquid gustauerit, cõmunicet eum sacerdos de corpore & sanguine domini, ante missam etiam si necessitas ingruit. Sed hoc postea mutatum est, non sine causa. Et suas consuetudines habuit Oriens quemadmodum liquet ex Dionysio Græco autore quem Areopagitam vocant, suas habuit & Occidens, Nam ceremoniæ secundum ecclesiarum & regionum diuersitatem variant. Cæterum quod ad baptismum paruulorum attinet, sufficiãt nobis quæ sanctissimus martyr Cyprianus, Hieronymus, Augustinus, Ioã. Chrysost. Dionysius Græcus, quicũque sit ille, certè vetus, & cæteri de ea re scripsere. Sufficiat autoritas Ecclesiæ, nec nouationem vllam aut hic aut alibi quæramus quæ dissidij mater solet esse. Ergo tingebantur olim eodem lauacro, pueri, senes, diuites, pau-

pauperes, serui, liberi, viri & mulieres, vnde Gregorius Nazianzenus in oratione de baptismo, obiurgat opulentos quos pudebat cum tenuibus simul tingi. Hæc res animaduersa lucem affert ad intelligendas ceremonias & cantica quibus adhuc in Paschalibus feriis solenniter vtimur (nam ipse Paschæ dies peculiariter resurrectioni dicatus est) Qualia sunt, Hymnus, Rex sanctorum. Responsorium, Vidi aquam. Hymnus, Ad cœnam agni prouidi. Introitus feriæ secūdæ, Introduxit vos dominus in terram fluentem lac & mel. Introitus feriæ tertiæ, Aqua sapientiæ potauit eos. Et huius oratio, Deus qui ecclesiam tuam nouo semper fœtu multiplicas. Introitus feriæ quartæ, Venite benedicti patris mei. Introitus feriæ quintæ, Victricem manum tuam domine laudauerunt. Et oratio, Deus qui diuersitatem gentium in confeßione tui nominis adunasti, da vt renatis fonte baptismatis vna sit fides mentium & pietas actionum. Secreta, Suscipe quæsumus domine munera populorum tuorum propitius, vt in cōfeßione tui nominis & baptismate renouati, sempiternam beatitudinem consequantur. Introitus feriæ sextæ, Eduxit eos dominus in spe. Secreta, Hostias quæsumus domine placatus assume quas & pro renatorum expiatione peccati deferimus, & pro acceleratione cœlestis auxilij. Introitus Sabbati, Eduxit dominus populū suum. Introitus denique dominicæ diei, Quasi modo geniti. Quæ propterea pluribus indicaui, quo res apertius cognosceretur. Simul vt ostenderem totam Paschalem hebdomadam à veteribus fuisse feriando transactam. Quod etiam præcipiunt Impp. Charolus Magnus, Ludouicus, & Lotharius in legibus suis quas modò citaui, capite de feriarum obseruatione, quarum erat mira paucitas, vix tribus Apostolis hunc honorem sortitis. Idem in decretis habes de baptismi temporibus de consec. dist. 4. c. Non ratione. Et in sequētibus. Sed & nomen suum dabat, ad fontem sacrum accessurus. 2. q. 1. legum. In Oriente etiam susceptor, vt ex Dionysio illo quem Areopagitam appellant, liquet. De baptismo sic meminit Tertullianus contra Praxean, vbi de Christo loquitur, Et post resurrectionem, inquit, spondens missurum se discipulis promißionem patris, & nouißimè mandans vt tingerent in Patrem, & filium, & Spiritum sanctum, non in vnum. Nam nec semel sed ter, ad singula nomina, in personas singulas tingimur. Et rursum in primo libro aduersus Marcionem his verbis, Sed ille quidem, inquit, vsque nunc, nec aquam reprobauit creatoris

qua suos abluit, nec oleum quo suos vnguit, nec mellis & lactis societatem qua suos infantat. Quorum hoc postremum ex veteri instrumento desumptū est, in quo subinde mentio fit terræ fluentis lacte & melle. Porrò lac infantibus conuenit, quibus aßimilantur modo baptizati. Diuus Hieronymus exponēs illud Esaiæ, Venite emite absque argento & absque vlla commutatione vinum & lac, Prouocat nos Esaias, inquit, non solùm vt vinum emamus, sed & lac: quod significat innocētiam paruulorum, [illegible] *Porrò Pontius Paulinus baptismum & Eucharistiam his carminibus describit,*

Inde parens sacrò ducit de fonte sacerdos
  Infantes niueos corpore, corde, habitu:
Circundátque rudes festis altaribus agnos,
  Pura salutiferis imbuit ora cibis.
Hinc senior sociæ congaudet turba cateruæ,
  Alleluia nouis balat ouile choris.

Vnde etiam cognoscere licet baptizatos albam vestem induere solitos, & cecinisse alleluia. Quam rem Venant. Honor. Fortunatus etiam docet in carmine, cuius initium, Salue festa dies. cùm sic canit,

Rex sacer ecce tui radiat pars magna trophæi,
  Cùm puras animas sacra lauacra beant.
Candidus egreditur nitidis exercitus vndis,
  Atque vetus vitium purgat in amne nouo.
Fulgentes animas vestis quoque candida signat,
  Et grege de niueo gaudia pastor habet.

Ab albis baptizatorum vestibus, septimanam in albis appellarunt veteres eam quæ Paschalem proxime sequitur. Hanc autem ob causam albis vestibus induebantur baptizati, quo meminissent se iam manumissos, & è seruis ac mācipiis diaboli libertos factos Iesu Christi. Nam Tertullianus libro qui inscribitur De resurrectione carnis, ordine recensens manumißionis insignia, albam quoque vestem adnumerat, Si famulum tuum, inquit, libertate mutaueris, & vestis albæ nitore, & anuli aurei honore, & patroni nomine ac tribu mensáque honoratur. Hactenus ille.

Porrò

Porrò color albus innocentiæ præcipuè conuenit. Sed quãdo consuetudinum hoc loco meminit Tertullianus quæ ante baptismũ & post baptismũm suo tempore fiebant, libet Baptismalium ceremoniarum catalogum quarum nonnullæ post Tertullianum fortaßis institutæ sunt, ex sexto libro Burchardi Vuormatiensis qui de sacramentis ecclesiæ tractat, totum huc adscribere Sic autẽ illic legitur. In illo officio primum Paganus catechumenus fit, accedens ad baptismum vt renunciet maligno spiritui & omnibus damnosis eius pompis: Exufflatur etiam, vt fugato diabolo, Christo domino nostro paretur introitus Exorcizatur, id est coniuratur malignus spiritus vt exeat & recedat dans locum Deo vero. Accipit Catechumenus sal, vt putrida & fluxa eius peccata sapientiæ sale diuino munere mundentur. Deinde symboli Apostolici traditur ei fides, vt vacua domus, & à prisco habitatore derelicta, fide ornetur, & vt præparetur habitatio deo. Tum fiũt Scrutinia, vt exploretur certius an post renunciationem Satanæ sacra verba datæ fidei radicitus corde defixerit. Tangũtur & nares, vt quàm diu spiritum naribus trahat, in fide accepta perduret. Pectus quoque eodem perungitur oleo, vt signo sanctæ crucis diabolo claudatur ingressus. Signantur & scapulæ, vt vndique muniatur Item in pectoris & scapulæ vnctione signatur fidei firmitas & operum bonorum perseuerantia. Et sic in nomine sanctæ Trinitatis, trina submersione baptizatur. Et certè homo qui ad imaginem sanctæ trinitatis creatus est, ad eandem renouatur imaginem: & qui tertio gradu peccati, id est consensu cecidit in mortem, tertio eleuatur à fonte, per gratiam surgit ad vitam. Tum albis induitur vestimentis propter gaudium regenerationis, ad castitatem vitæ & angelici splendoris decorem. Tum sacro charismate caput perungitur, & mystico tegitur velamine, vt intelligat se diadema regni, sacerdotij dignitatẽ portare, iuxtà Apostolum, Vos estis genus regale & sacerdotale, offerẽtes vosmetipsos deo viuo hostiam sanctam & deo placentem. Sic Corpore & Sanguine Domini confirmatur, vt illius sit capitis membrum, qui pro nobis passus est & resurrexit. Nouißimè per impositionem manus à summo sacerdote septiformis gratiæ spiritum accipit, vt roboretur per spiritum sanctum, ad prædicandum aliis qui fuit in baptismo per gratiam vitæ donatus æternæ.

Cõtestamur nos renunciare diabolo.] *Hoc fiebat ad Occidẽtem teste* Hieronymo. *Interpres Dionysij de ecclesiast. Hie-*

rarchia, Deinde, inquit, Occidentem versus illum statuens intendentem manúsque impingētem ad eandem regionem conuersas, insufflare illum ter Satanam iubet, ac præterea abrenunciationem profiteri. Id sequenti capite exponens, docet impulsione manuum baptizandum obscuræ militiæ consortia renuere & exufflare. Amplius non aliquid respondentes quàm Dominus in euangelio determinauit.] *Ex Gorziensi collatione deprehendimus huius loci deprauationem: nam ostendit negatiuam particulam* Non, *in eo exemplari deesse. Sícque nos castigauimus. Et certè debet abesse, Hoc enim agit Tertullianus vt indicet multa esse etiam suo tempore recepta fieríque solita, quæ tamen non essent expreßè scripta aut in Euangelio aut in epistolis Apostolicis. Vel hic locus, vt de ipso argumento libelli sileam, admonere deberet eos qui nihil recipiunt nisi quod clare est in sacris literis expressum, haud nescios eius quod olim mysteria non scripto, sed viua potius voce tradebantur. nam id propriè significat κατηχεῖν, vnde Catechumeni dicti. Enimuerò probabile est ipsos Apostolos & horum successores viros apostolicos ac ipsum in primis Ioannem Apostolum, qui diutißimè in Epheso vixit, & huius discipulum Polycarpum quem Irenæus senem iuuenis vidit, quædam instituisse quibus populi fides aleretur augeretúrque, & ipse incitaretur ad reuerentiam & obedientiam ac melius in officio contineretur, quæ postea per manus tradita ad nos vsque deuenerint. Quis ferat populum in templum irruentem, ceu in haram sues? Certe non obsunt populo ceremoniæ, sed prosunt si modus in eis seruetur, & caueamus ne πάρεργα τῶν ἔργων loco habeantur, hoc est ne præcipuam pietatem in illis collocemus.* Inde suscepti.] *Hinc susceptorū nomen.* Lactis & mellis concordiam prægustamus.] *Et huius apud veteres ceremoniæ meminit Hieronymus aduersum Luciferianos. Item alterius in Occidentis ecclesiis qua recens baptizatis vinum & lac dabatur, explicans Esaiæ locum illum, Venite emite absque argento & vlla commutatione vinum & lac, nempe his verbis de Christo loquens, Quod, inquit, vinum miscuit & sapiētia in cratere suo, omnes stultos seculi mundíque sapientiam non habentes prouocans ad bibendum: & vt non solum vinum emamus, sed & lac, quod significat innocentiam paruulorum. qui mos ac typus in Occidentis ecclesiis hodie vsque seruatur, vt renatis in Christo, vinum lácque tribuatur.* Exque ea die l.] *Apud veteres*

teres frequens erat lauandi consuetudo, verum recens baptizati per hebdomadam abstinebant. Docet in Apologetico suo Tertullianus Christianos etiam vsos lauacris, sed tamẽ cauisse ne ethnicorum ceremonias obseruare viderentur: Non lauor, inquit, diluculo Saturnalibus, ne & noctẽ & diem perdam. Attamen lauor honesta hora & salubri, quæ mihi & calorẽ & sanguinem seruet. Eucharistię sacramentũ.] *Mirum est quod hic dicit de Eucharistia, sed meminerimus eum antiquum esse & vicinum Apostolorũ temporibus. Huc facit quod libro secundo Ad* vxorem, *de muliere loquens quæ gentili nupta sit, Non sciet, inquit, maritus quid secreto ante omnẽ cibum gustes? Et si scierit, panem non illũ credit esse qui dicitur. Et fortaßis quod in libro De Monogamia scribit, de presbyteris & diaconis loquẽs, Et illi planè sic dabunt viros & vxores,* [illegible]

Nam Tertul. in libro quem modò citauimus Ad vxorẽ, de ethnico verba faciens cuius vxor sit Christiana, Quis denique, inquit, solennibus Paschæ abnoctantem vxorem securus sustinebit? Quis ad conuiuium dominicum illud, quod infamãt (scilicet ethnici) sine sua suspicione dimittet? Idem docet in Apologetico frequenter Christianos simul cœnitare consuesse, quod cœnæ genus ἀγάπην *vocatum tradit, à dilectione mutuato vocabulo, quod ibi ditiorum epulis pauperes reficerentur. Quid autem illic fieret, ibidem tradit. Scribit Plinius ad Traianum, Christianis morẽ fuisse conueniendi ad capiendum cibum, promiscuum tamen & innoxium. Et Pontius Paulinus in libello de Gazophylacio docet mẽsam in ecclesia poni solitam pro pauperibus cibo reficiendis, quam etiam domini mensam vocat, & à domino positam, adhortans ditiores, vt egentibus de suo libenter impertiant. Eucharistiam quam plerique hodie bonam gratiam interpretantur, videtur Tertullianus à gratiarum actione dictam putasse, quod dicat libro primo aduersus Marcionem, Super alienum panem alij deo gratiarum actionibus fungitur. Vnde & sacerdos consecraturus Christum imitando dicit, Gratias agamus domino deo*

nostro: & mox, Verè dignum & iustum est, æquum & salutare, nos tibi semper & vbique gratias agere. Quibus verbis quidam putant Apostolos & antiquos λιτεργίαν auspicari consuesse, quam nos missam vocamus, quasi præmonito populo per præcedentem exhortationem, sursum corda. Quale illud olim in Romanorum sacrificiis solenne, Hoc age, si modo licet sacris prophana comparare. Sed quoniam in missæ mentionem incidimus, quod vocabulum in scholiis quarti libri in Marcionem vbi de remissa disputauimus, à missa, hoc est mißione quum alta voce diaconi Missam esse dicentis, catechumeni, energumeni, desertores & pœnitentes, quem ordinem Magnus ille Dionysius tradit, post psalmos decantatos & sacram aut alicuius Prophetæ aut Pauli & Euangelij lectionem atque enarrationem priusquam consecrationis mysterium ordiretur sacerdos, foras agerentur, sacrosancto Eucharistiæ sacrificio quod tum incipiebat, à vulgo tributum diximus, ab vnico actu præcedente si ita velis, vel certè intermedio, totis solennibus denominatis: quia inquam missæ facta est mentio, operæprecium videtur hic studiosis aperire quid de hac compertum habeant, qui vetustos sacrarum literarum interpretes videlicet Originem & similes cum iudicio diligenter excusserunt.

Equidem inuocationis in Gratiarum actione, sic enim Eucharistiæ consecrationem vocat, obiter meminit Irenæus, & AEonas AEonum, id est, secula seculorum in eum qui in Gratiarum actionibus est panem & calicem ab orthodoxis dici tradit, id quod adhuc obseruat Ecclesia. Quoniam verò pontifex quidam Romanus instituit ante consecrationem Sanctus à populo cantari, fuit opus aliquid præfa-

præfationi, quam vocant, addere, quod quasi viam pararet, & ad quod responderet Canticum Sanctus, sanctus. In hoc itaque post illa verba, per Christum dominum nostrum, adiectum volunt: Per quem maiestatem tuam, & quæ sequuntur. Post consecrationem dicebatur oratio dominica, quam Christus Apostolos (autore Hieronymo) docuit, vt ea in corporis illius sacrificio cottidie vterentur. Deinde populus communicabat. Vnde adhuc in hunc vsque diem vltimo cantico Communionis nomen mansit. Cæterum dum conueniret populus, versus aliquot è Psalmis Dauidicis interim cantari cœperunt, tempori congruentes: Nos Introitum vocamus. Deinde legebatur aliquid ex instrumento Prophetico, vel epistolis Apostolorum accommodatum tempori, mox graduale succinebatur dum minister ascendit in locum editiorem ad pronunciandum Euangelium. Post cuius lectionem catechumenis foras missis (vnde missæ nomen) symbolum cantabatur, & mox fiebat variarum rerum oblatio, quas sacerdos benedicebat, non tam in priuatum cuiusque vsum quàm in communem pauperum refocillationem. Vnde & mos aquam & salem benedicendi nobis etiamnum durat, sed extra sacrificium. Quæ omnia videri queant ipsam λειτουργίαν antecessisse.

Hæc vis deo grata est. Ecce, hæc erat ecclesia. Quid agebant autem sic congregati? Oramus, inquit, etiam pro imperatoribus, pro ministris eorum & potestati-

bus, pro statu seculi, pro rerum quiete, & mora finis. Hoc adhuc indicant precationes ex vetustate relictæ, quas vulgò collectas vocāt. Legebatúrne aliquid ex sacris literis in cōgregatione Christianorum? etiam. Siquidem pergens, Coimus, inquit, ad literarū diuinarum commemorationem, si quid præsentium temporum qualitas aut præmonere cogit, aut recognoscere. Certè fidem sanctis vocibus pascimus, spē erigimus, fiduciam figimus, disciplinam præceptorum nihilominus inculcationibus densamus, ibidē etiam exhortationes, castigationes, & censura diuina. Nam & iudicatur magno cum pondere, vt apud certos de dei cōspectu. Hactenus ille. Vides igitur aliquid legi solitum, vel ex veteri instrumento, vel ex nouo, videlicet Euangeliis & epistolis Apostolorum. O sanctum conuentum. Vtinam redeat ad nos ista consuetudo, Christi præcepta frequenter mentibus hominum inculcandi. Idem ostendit Christianos *super cœnam communem cantillasse, vel de piorum fœlicitate, vel de impiorū cruciatibus, cùm inquit libro secundo Ad vxorem, Quid maritus suus illi, de marito quid illa cantabit? audiat sanè, audiat aliquid dei cœna de taberna, de gehenna. Porrò non possum cælare studiosos antiquitatis Christianæ, laicos olim canna solitos haurire dominicum sanguinem è calice: quod pridem mihi indicauit Paulus Volzius Abbas* Hugoniani *cœnobij, quod vulgus Hugonis curiam, & lingua vernacula Hugeshofium appellat in valle Albertina, vir pius & literatus, erutum ex libro signorum, qui frequens extat apud Benedictinos.*

Præterea libellus de veteribus thesauris ecclesiæ Magontiacensis, abhinc annos quadringentos & eo amplius conscriptus, qui nunc non est ad manum, inter aureos calices ingentis pōderis ansatos, cruces aureas, grues argenteas odorem impositorum in cauo ventre thymiamatum per rostra ac collum mira arte exhalantes iuxta aram maximam, vestes sacras intexto auro rigentes, gemmas incomparabiles, & reliqua κειμήλια ac donaria Archiepiscopalis templi, fistulas quoque recenset argenteas, ni fallor sex, in hunc hauriendi sacrosancti sanguinis vsum deputatas, quibus arbitror archiepiscopum olim vti solitum. Siquidem etiamnum Romanus Pontifex

tifex quoties publicè sacrificat, aureo calamo sugit sanguinem dominicum è calice cum Diacono & subdiacono. Sed de his iam plus satis, quanquam meo iudicio pulchrum est in Christianismo pie & prudenter curiosum esse, cum alios videamus in ethnicorum rebus ad vnguem inuestigandis tam præposterè diligentes, vt de Christo vix illis semel per omnem vitam cogitare vacet.

Etiam antelucanis cœtibus.] *Significat nō modo victus tempore solitos accipere Eucharistiam, sed etiam in congregationibus quæ nonnūquam ante exortum diem fiebant. Quod non à Christo, nec fortaßis ab Apostolis, sed ab Apostolorum successoribus institutum innuit.*

Idem canon docet Eucharistiam sub altari solitam asseruari, non propriis sacellis, vt apud nos hodie. Nam sequitur, Sempérque sit obserata sub altari propter mures & nefarios homines. Nec verò tamdiu seruabatur vt nunc fieri solet. Nam sequitur in eodem canone, Et de septimo in septimū diem semper mutetur, id est, à presbytero illa sumatur, & alia quæ eodem die cōsecrata est in locum eius subrogetur, ne forte diutius obserata, muscida, quod absit, fiat. At vetustißimus canon Clementis Pontificis apud eundem Burchardum vetat Eucharistiam asseruari. Nam sic sonat, Cum timore clerici reliquias corporis dominici debent custodire fragmentorum, ne qua putredo in sacrario inueniatur. Et si negligēter agendo pro Portione corporis domini nostri Iesu Christi, Presbyter minora non curat admonere officia, graui anathemate percussus digna humiliationis plaga feriatur. Certè tanta in altario holocausta offerentur, quanta populo suf-

ficere debeant. Quod si remanserint, in crastina non reseruentur, sed cum timore & tremore clericorum & diligentia, consumantur. Qui autem residua corporis Domini quæ in sacrario relicta sunt, consumunt, non statim ad communes accipiendos cibos conueniant, ne putent sanctæ Portioni commiscere cibum qui per aqualicolum digestus in secessum funditur. Si igitur mane Dominica Portio editur, vsque ad sextam ieiunent ministri qui eam consumpserunt. Et si tertia vel quarta hora acceperint, ieiunent vsque ad vesperam. Sic secreta sanctificatione æterna custodienda sunt sacramenta. Præcipimus etiam ne cum extero ecclesiæ siue laico de fragmentis oblationum domini ponatur ad mensam. Vnde scis tu qui paßim sacrarij panes indignis impendis, vnde nosti si á mulieribus mundi sunt? Hactenus Canonis Clemētini verba retulimus.

alta-

. Cæterum hæc & alia piis ac prudentibus scribimus, occasionem nacti ex Tertulliani verbis quæ veniebant explicanda, certe non ob aliud nisi vt mutationes innumeras post illud tempus factas antiquitatis ecclesiasticæ studiosus contempletur, & cogitet magno sanctissimis pontificibus constitisse istam ecclesiæ concordiam, rebus in melius prouectis. Sed vt vnde digressi sumus reuertamur, de antelucano Christianorum conuentu sic Plinius ad Traianum, Adfirmabant autem, inquit, quod essent soliti stato die ante lucem conuenire, carménque Christo, quasi Deo dicere, séque inuicem sacramento non in scelus aliquod obstringere, sed ne furta, ne latrocinia, ne adulteria committerēt, ne fidem fallerent, ne depositum appellati abnegarent. Itaque vocat antelucanos cœtus, quod Plinius dixit ante lucem conuenire. Inuenio autem apud Tertullianum, in Christianorum studiis & officiis fuisse, Stationem, Ieiunia, Processionem, Visitationem fratrum, hoc est Christianorum ægrotantium, Conuocationem nonnunquam nocturnam, Solennia paschæ, Dominicum conuiuium, Consolationem martyrum in vinculis detentorum, Exosculationem fra-

trum, hoc est Christianorum, Abluere pedes sanctorum, Egentibus Christianis cibum potúmque elargiri, Peregre eosdem aduenientes hospitio suscipere, Se lectulósque suos cruce signare, Quod immundum esset per flatum expuere, Panem illum ante omnem cibum gustare. De quibus nonnihil reperies in libr. 2. Ad vxorem, vnde nos sumpsimus, Et quod de cultu fœminarum scribit, Vobis, inquit, nulla procedendi causa non tetrica, aut imbecillis aliquis ex fratribus visitandus, aut sacrificium offertur, aut dei verbum administratur. Nec de aliorum manu quàm præsidentium.] *Præsidentes vocat presbyteros, etiam alibi. Sed & in Apologetico sic scribit, Si quis, inquit, ita deliquerit, vt à communicatione orationis, & conuentus, & omnis sancti commercij relegetur, præsident probati quique seniores, honorem istum non precio, sed testimonio adepti. Neque enim precio vlla res dei constat. Idem in libro de castitate tradit, ecclesiæ autoritatem constituisse differentiam inter ordinem & plebem, & honorem per ordinis cōsensum sanctificatum.* Oblationes pro defunctis.] *Hinc illud in libro De monogamia. Enimuero pro anima eius orat, & refrigerium interim postulat, & in prima resurrectione consortium, & offert annuis diebus dormitionis eius, vnde Anniuersariorum sacrorum cum eleemosynis origo, quæ apud nos perpetua instituuntur. Sed & in conciliatione matrimonij fiebat oblatio. Nam sic scribit in calce secundi libri ad vxorem suam, Vnde sufficiam, inquit, ad enarrandam felicitatem eius matrimonij, quod ecclesia conciliat, & confirmat oblatio & obsignatum angeli renunciant, Pater rato habet?* Pro natalitiis.] *Hoc tametsi ethnicum aliquandiu tolerauit ecclesia. Concilium Nicenum & sequentia aperte damnant, vt primorum conciliorum canones ostendunt, qui in compluribus adhuc bibliothecis extant digni qui in lucem emittantur. Author est Pontius Paulinus, populum qui ad Natalem diui Felicis Nolam confluebat, epulari solitum in æde sacra. Proinde ipse parietes templi picturis ex veteri instrumento desumptis ornandos curauit, vt accumbentes in cōmuni mensa spectandis illis occupati, temperantius conuiuium exigerent. Id quod propterea duxi referendum, vt mos commessandi in dedicationibus templorum, & natalibus diuorum diebus antiquus esse agnoscatur. Opus autem erat olim multa Christianis indulgere, qui plerunque iam senes de paganismo ad nostram religionem conuerte-*

uertebantur, difficulter ea relinquentes quibus per omnem vitam assueuerant. Secus est hodie. Porrò in celebrando natali die genialis ethnicorum lætitia, de quo Macrinum suum Persius admonet, Funde merum genio: à præsulibus Christianis rectè in oblationes quæ in eleemosynam pauperum conferebantur, mutata est, cum ad nostram illi religionem transissent. Annua die.] Non dixit annua die, ceu Iureconsulti solent, Annua die, Bima die, Trima die. pro anno, biennio & triennio. Hoc exponit in De monogamia cum dicit, Annuis diebus dormitionis eius, id est annuè recurrentibus. Die dominico.] Hoc etiamnum obseruatur. De geniculis adorare.] Sic enim scripsimus ex Gorziensi collatione. Et ita legitur apud diuum Hieronymũ, At hoc hodie tantum fit ad lectionem sacrosancti Euangelij, item in vespertino sacro paschalis hebdomadæ, ex vetustate relictum. Geniculari in adorando, velut pœnitentis est. Qui stans adorat, tanquam iam veniam consecutus gratias agit. Quidã propterea nos stare putant dum proñuciatur Euangelium, vt meminerimus id nobis etiam gladio defendẽdum, cui quibusdã in locis aiunt tum admoueri manus à laicis. [illegible] Eadem immunitate à die paschæ.] A pascha vsque in pentecosten non geniculando precabantur, sed stantes, vt qui deo pro peccatorũ remißione & baptismatis dono gratias agerẽt. Testatur hoc & Hieronymus aduersus Montanũ scribens, Non quo & per totum, inquit, annum excepta pentecoste ieiunare non liceat. Accipit autem Hieronymus pentecosten pro diebus interstitibus inter pascha & pentecosten. Sicut & aduersus Luciferianos, vbi totum hunc Tertulliani locũ videtur æmulatus, his quidem verbis: Nam & multa alia quæ per traditionẽ, inquit, in ecclesiis obseruantur, autoritatẽ sibi scriptæ legis vsurpauerunt, velut in lauacro ter caput mergitare: deinde egressos lactis & mellis prægustare cõcordiam, ad infantiæ significationem: die dominico & per omnem pentecosten, nec de geniculis adorare, & ieiuniũ soluere: multáque alia quæ scripta non sunt, rationabilis sibi obseruatio vindicauit. Calicis aut panis etiam nostri.] Propter crebram sacramentorum tractationem inolita fuit illis religio quædam, etiam vulgarẽ panem & vulgare poculum reuerenter tractandi. Atq; promotum.] Promotus iuxta quartam inflexionem, ceu mox, Calceatus pro calceatione. Frontẽ signaculo terimus.] Adiicimus genitiuũ

Crucis ex Gorziensi collatione. Frontem crucis signaculo terimus. Harum & al. eiusdem d. si legem exp.] *In volumine Decretorum quod Burghardus Vuormatiensis episcopus ante Gratianum congeßit, repperi caput quoddam sub Basilij nomine cum hoc Tertulliani loco consentiens. Id est quinti libri qui de vniuersali ecclesia inscibitur* CCXXIII. *Sic autem habet: Ecclesiasticarum, inquit, institutionũ quasdam scripturis, quasdam vero Apostolica autoritate traditiones per succeßiones, in ministerio cõfirmatas accepimus. Quibus par virtus & idem vtrisque pietatis affectus quin sit, quotus quisque vel aliquãtum sacrarum expertus scripturarum hæsitauerit? Si enim attentauerit consuetudines ecclesiæ non scripturas (opinor legendum non scriptas) à patribus traditas nihil æstimare, quantum religio detrimenti latura sit, dispicientibus liquido constabit. Quæ enim, vt iam inde ordiamur, scriptura salutiferæ crucis signaculo fideles docuit insigniri? Quæ multifariam digesta super panem & calicem prolixæ orationis & consecrationis verba commendauit? Nam non modo quod in Euangelio continetur vel Apostolo, in Secretis dicimus, sed & alia complura adiicimus, magnam quasi vim consumãdis accommodantia mysteriis. Quæ orientem versus nos orare literarum forma præstituit? Benedicimus fontem baptismatis, oleum vnctionis. Huc accedit quod ter immergimus quos baptizamus, oleo vngimus, verbis abrenunciare satanæ & angelis eius informamur. Vnde & hæc & alia in hunc modum non pauca, nisi quia tacita ac mystica traditione à patribus ecclesiastico more, reuerentiori diligentia, sunt in mysteriis obseruata silentio quam publicata scripto? Hactenus ille. Porrò non me fugit idem caput à Gratiano repetitum esse Distinct. xi.* [illegible]

Itaque per Christum te rogo lector vt cum excusis libris cõferas. Videbis quàm corrupte multa apud Gratianum legantur. Quasi enim parum fuisset præter innumeras clausulas vitiatas pro attẽtaueris, scribere attenderimus, pro multifariam trifariam, pro accommodantia, cõmendantia, ausus est tãdem deprauator, quicunque ille fuit, quod erat, Huc accedit quod ter immergimus quos baptizamus, oleo vngimus, sic immutare, Huic accedit quod ter oleo inungimus quos baptizamus, propterea quod pro trina illa veterum mersione, cuius Tertullianus quoque meminit, ecclesia

clesia simplam induxerit, & recte quidē, ne videamur apud nos qui tertio mergunt hæreticorum probare assertionem dum sequimur morem, quemadmodum ad Leandrum episcopū scribit Gregorius pontifex. Attende quantum sibi quidam permittant in inuertendis veterum scriptis, cum tamen vnusquisque liber non aliter sit legendus quàm ab ipso autore est suo seculo proditus.

[illegible] De ceremoniis & ecclesiasticis quibusdam ordinationibus post primordia nascentis Christianismi institutis absque scriptura haud dubie, meminit & Rabanus Maurus in epistola quadā ad Regenbaldum, quemadmodū citat idem Burchardus sexto libro qui est de sacramentis in hæc verba: Igitur vt beatus Ambrosius testatur, postquam omnibus locis ecclesiæ sunt constitutæ & officia ordinata, est aliter composita res quàm cœperat. [illegible] omnes baptizabant, quibuscunque diebus & temporibus fuisset occasio. Nec enim Philippus tēpus quæsiuit aut diem quo Eunuchum baptizaret, neque ieiunium interposuit. Neque Paulus & Silas tempus distulerunt quo optionem carceris baptizarēt cum omnibus eius. Neque Petrus clericos habuit, aut diem quæsiuit quando Corneliū cum omni domo sua baptizauit. Nec ipse, sed iussit fratribus qui cum illo erāt apud Corneliū in Ioppe. Adhuc enim præter septem diaconos nullus fuerat ordinatus. Vt ergo cresceret plebs & multiplicaretur, omnibus inter initia cōcessum est & euangelizare, & baptizare, & scripturas in ecclesia explanare. At vbi omnia loca circumplexa est ecclesia, cōuenticula constituta sunt & rectores, & cætera officia in ecclesiis sunt ordinata, vt nullus de clero auderet qui ordinatus non esset, quod sciret non sibi creditum vel concessum. Et cœpit alio ordine & prouidentia gubernari ecclesia, in qua si omnes eadem possent, irrationale esset, & vulgaris res & vilissima videretur. Hinc est ergo vnde nunc neque diaconi in populo prædicant, neque cæteri, vel laici baptizant, neque quocunque die credētes tinguntur nisi ægri. Ideo non per omnia conueniunt scripta Apostoli, ordinationi quæ nunc in ecclesia est. Quia hæc inter ipsa initia sunt scripta. Nam & Timotheum Apostolum à se creatum, episcopum vocat, quia primi presbyteri episcopi appellabantur, vt recedente eo sequēs ei succederet. Denique apud Ægyptum presbyteri consignant, si præsens non sit episcopus. Sed quia cœ-

perunt sequentes presbyteri indigni inueniri ad primatus tenendos, immutata est ratio, prospiciētis consilio, vt non ordo sed meritum crearet episcopum, multorum sacerdotum iudicio constitutum, ne indignus temere vsurparet & esset multis scandalum. Hæc Rab. Apostolū differo.] *Significat caput xi. epistolæ prioris ad Corint.* Si Rebecca cōspecto procul sponso suo.] *Habetur Gen. cap. xxiiij. At illa tollens cito pallium suum, operuit se.* Si & Susanna.] *Danielis xiij.* In stadio mariti.] *Intelligit stadij nomine hypetram, hoc est subdiualem ambulationē quam & xystum appellamus, quæ etiam arboribus consita esse solebat vmbræ gratia. Vnde opaca stadia dixit in libello ad Martyres, Vagare, inquit, spiritu, spaciare spiritu, sed nōn stadia opaca aut porticus longas præponēs tibi, sed illam viā quæ ad deum ducit. Porrò pro viridario sumitur, quod huic soleret esse coniunctum apud veteres. Erant autem stadia quædam tecta, ceu liquet ex Vitruuij verbis lib. quinto dum sic scribit, Hæc autem porticus xystos apud Græcos vocitatur, quod athletæ per hyberna tēpora tectis stadiis exercerentur. Vnde quædam non fuisse tecta apparet quæ erant aperta ac sub diuo constituta, quale illud extitisse crediderim in quo Susanna deambulauit. A stadio nomen porticibus stadiatis apud M. Vitru.* In ipsa quoque lege habitū requiro.] *Nos, legem habitus, ex Gorz. collatione.* Posse etiam non scriptam traditionē in obseruatione defendi.] *Cum Tertulliano mire faciūt ea quæ D. Hieron. ad Lucinium scribit, qui quæsierat de sabbato, vtrum ieiunandum esset, de eucharistia, an accipienda quotidie. Nec vero solum Tertulliano consentiunt, verum etiam ad sedandos horum temporum tumultus nonnihil conducunt. Sic autem eius verba habent, Sed ego illud te breuiter admonendum puto, traditiones ecclesiasticas, præsertim quæ fidei non officiant, ita obseruandas, vt à maioribus traditæ sunt. Nec aliorum consuetudinem, aliorum cōtrario more subuerti. Atque vtinā omni tempore ieiunare possimus, quod in Actibus Apost. diebus Pentecostes & die dominico apostolum Paulum, & cum eo credentes fecisse legimus, nec tamen Manichææ hæreseos accusandi sunt, cum carnalis cibus præferri non debuerit spirituali. Eucharistiam quoque absque condemnatione nostri, & pungente conscientia, semper accipere, & psalmistam audire dicentem: Gustate & videte, quoniam suauis est dominus: & cum eo canere: Eructauit cor meum verbum bonū. Nec hoc dico, quod dominicis*

minicis diebus ieiunandum putem, & contexta sexaginta diebus ferias auferam: sed vna quæque prouincia abundet in sensu suo, & præcepta maiorũ leges apostolicas arbitretur. Et dictum eius.] *Lego edictum eius: nam præcessit, Et quædam edicere à semetipso.* Si tanta innocentia est.] *Hoc est, si flores tam innoxij sunt & salubres.* Nec temeritas cõmendatur.] *Hoc est quod ante dixit mollitia* Elogium sacrilegij.] *Elogium in malã partem, vt & supra.* Nec natura vos, inquit, docet?] *Locus est epistolæ prioris ad Corinth. cap. xi.* Sed deum.] *Particula sed superabundat.* An conditioni eius fr.] *Conditio hic & alibi pro rebus creatis sumi debet. vt cum mox dicit, Infamata cõditio est.* Vanitati succidisse.] *Succidisse pro succubuisse, vt in præcedẽtib. libris sæpenumero.* Plurimũ.] *Et hoc aduerbio alibi plus semel vsus est.* Qui natura quidem omnia dei sentiunt.] *Genitiuũ dei, secuti fidem Gorziensis collationis sustulimus.* Suauiludios nostros.] *Sic vocat qui ex Christianis adhuc spectaculorũ oblectamentis tenerentur. Intelligit autem duos libros de spectaculis.* Non credantur admittere sectæ interdictionem.] *Sectam vocat religionem Christũ sectantium. Id quod & alibi facit.* Vnde Pandora.] *Nam πανδῶρα ab omnibus omnium deorũ donis nomen habet.* Nobis vero Moyses propheticus non poëticus pastor.] *Mosen fuisse pastorẽ indicant Exodi verba ca. iiij. Moyses autẽ pascebat oues Ietro soceri sui sacerdotis Madian. Cúmque minasset gregem ad interiora deserti, venit ad montem dei Oreb. Porrò per poëticum pastorem intelligit Hesiodum qui ad Heliconẽ paternarum ouium custodem agens, cum Musas cõspexisset & ab eis ad Hippocrenen, id est caballinum fontem deductus fuisset, statim excellentissimus poëta factus est. Vnde illud* Ouid. *Non mihi sunt visæ Clio Cliíúue sorores, Seruanti pecudes vallibus Ascra tuis.* Pudenda foliis incinctam.] *Synecdoche.* 6
Cæteros.] *Gentileis videlicet.* Dat & Priapo tæneias idem.] *Tæniæ, vittæ sunt & ligamenta capitis. Græcum vocabulum.* Vulcani opus, Liberi munus.] *Appositio est. Liberi, id est Bacchi.* Post Thesei.] *Cum Hirsaugiensi codice cõsentiens & Gorziensis, quemadmodũ docet collatio, habet Thesidus. Pro quo corrupto vocabulo, meum secutus iudicium, posui in cõtextu Post & sidus. Nam qui de signis cœlestibus apud nos scripsere, Iul. Hyginus & Innominatus interpres fragmenti Phænomenon Arati, citant autorem qui Cretica prodiderit, referentem, cum*

Liber ad Minoëm regem venisset, vt Ariadnen filiam eius duceret vxorem, coronam dono Ariadnæ dedisse Vulcani opere factam ex auro & gemmis preciosis. Ea talis fulgoris fuit, vt Thesea ex labyrintho liberaret, quæ post mortem Ariadnes astris à Libero est affixa. Commemoratur id & ab Arato in Phænomenis his carminibus:

αὐτοῦ κἀκεῖνος στέφανος, τὸν ἀγαυὸς ἔθηκε
σῆμ' ἔμεναι διόνυσος, ἀποιχομένης ἀριάδνης.

quæ Germanicus Cæsar, nisi fallit titulus, sic vertit,

Clara Ariadnææ propius stant signa coronæ,
Hunc illi Bacchus thalami memor addit honorem.

Rufus Fest. Auienius sic,

Aspice ceu rutilis vibret lux Gnosia flammis,
Hæc quondam Bacchi monumentum fulget amoris.
Hæc Ariadnæi capitis testatur honorem.

Cæterum quia corrupta lectio Thesidus habet, & tradunt eius coronæ beneficio quæ propter gemmas vsque adeo fulserit, à labyrintho Theseum liberatum, putaui aliquando legendum, post Thesei dux, quod videlicet illud sertum sua luce eduxerit Theseum. Verum enimuero maius coronæ Ariadnææ præconium est, quod in cœlum inter astra fuerit translata, quàm quod Theseo è labyrinthi tenebris educendo dux fuit. Idcirco maluimus in contextu scribere, post & sidus. Hederatum argumentatur.] *Plinius libro decimosexto capite quarto, Ferúntque primum omnium Liberum patrem imposuisse capiti suo ex hedera. Item cap. xxiiij. Alexandrum vero ob raritatem ita coronato exercitu, victorem ex India rediisse, exemplo liberi patris: cuius dei & nunc adornãt thyrsos galeásque etiam & scuta, in Thraciæ populis in solennibus sacris.* Ab heluco defensare.] *Significat helucus autore Sexto Pompeio, languidum & semisomnum, & hesterno vino languentem, sic dictum ab hiatu oris & oscitatione. Quanquam Tertullianus pro ipsa potius affectione capitis videtur vsurpare, qua procliues in somnum reddimur, quam Græci καρηβαρίαν appellant. De hederæ vi frigorifica multa sunt apud autores. Porrò tradit Athenæus eos qui profusius biberent apud veteres, fasciis primum circumligare caput solitos. Deinde vt aliquid ornatus accederet, alios postea corollas excogitasse. Sed & pectora cinxisse coronis vnguentatis quosdam.* Rem magis ventris.] *Quàm capitis: Nam ad*

esum

esum & panis vsum natura produxit. Et in eorum deinceps honorē dispensatā.] *Plin. libro decimosexto cap. quarto, Antiquitus quidē nulla nisi deo dabatur. Et lib. vigesimo 1. cap. 3. Et iam tunc, inquit, coronæ deorum honos erant, & Larium publicorum priuatorúmque, & sepulchrorum & maniū.* Quæ idolis alii fiunt.] *Sensus est, quæ in idolis alij fiunt. Subaudi in honorem.* Porrò si quæ alij, idolis faciunt.] *Videtur esse sensus, Porrò si ea quæ gentiles faciunt in idolis suis, alij, puta Mercurio vel Ioui. Loquitur autem de sacrificiis & immolatione.* Ipsi scilicet sibi procurauerunt dæmones.] *Procurare cum datiuo. vt libro primo aduersus Marcionem, Æmulatio autem liberandò homini procurat. & multis alius in locis.* Per eos in quibus esurierant.] *Hoc est, in quibus esuriem & famē passi fuerant. Significat idolothytorum deuoratores,* Pristinorū sanctorum.] *Pristinus pro priori & antiquo.* Et nostris erga deū studiis.] *Magna sane literarum laus, dum Christo etiam inseruiunt. Attendant hoc qui contra literas & disciplinarum cognitionem oblatrāt.* Cum sanctis fecisset & deo ministrasset.] *Nos, cum sanctis fecisse & deo ministrasse. Quemadmodū vero perquam eleganter dicimus Chrysostomum facere cum Hieronymo, significare volentes eum consentire cum illo, sic Tertullianus dicit, cum sanctis fecisse, quod sanctos adiuuit, siue sanctis in vsu fuit. Hoc loquendi modo & in præcedentibus libris vsus est.* Memini & Esaiā.] *Locus est Esaiæ trigesimooctauo, Et iussit Esaias vt tollerent massam de ficis & cataplasmarent super vulnus eius, & sanaretur.* Scit & Paulus.] *Habes priore ad Timotheum capite quinto, Modico vino vtere.* Videbo nauigantem Ionam & Apostolos.] *Illud legis Ionæ primo, hoc Actorum plerisque locis.* Habebit etiam penulam Paulus.] *Posteriore ad Timotheū capite quarto.* Propria Osiridis veste.] *Author est Herodotus, nephas apud Ægyptios fuisse laneas vestes in ædes sacras inferre. Proinde lineis vtebātur.* Aut ἄρχων.] *Archon princeps: Vt de Iairo Lucæ octauo:* καὶ αὐτὸς ἄρχων τῆς συναγωγῆς ὑπῆρχε. *& de Nicodemo Ioannis tertio:* ἄρχων τῶν ἰουδαίων. Populus consciuit.] *Consciuit, id est, decreuit, siue cōmuni sententia statuit. Hoc enim cōsciscere significat. Liuius, Quod senatus populi Romani Quiritium censuit, consensit, consciuit, vt bellum cum priscis Latinis fieret. & quæ sequuntur. Alibi: Itaque consentio consciscóque. Non aliter autem hic dicit, Nec illam im-*

pietatis contumeliosæ coronam populus consciuit, quàm Liuius, consciscere facinus. Mox iuxta Gorziensem collationem scripsi-
8 *mus pro, Quoniam, Quando. Locus est Esaiæ quinto.* Nam & mortuorum est ita coronari.] *Scribit enim Plinius coronas sepulchrorum & manium honorem fuisse, quemadmodum ante citauimus.* Quid vtuntur.] *Vti cum accusatiuo constructum.* Sed ipsius vsus administratio interest.] *Interest pro differt.* Quam Æsculapio Socrates.] *Hoc iussit quum in carcere esset paulo post bibiturus venenum.* In omnem vtique.] *Nos, omnem vtique. Ex Gorziensi.* Ni in illo proxime agendum.] *Ni superabundat, In nullo proxime agendum. Subaudi mandat.* Officiis.] *Officia vocat ministeria, quæ gentilium sacris aut ipsis alioqui gẽtilibus impenduntur, vt infrà: Et implendi officij.* Cõuenitur.]*Conuenitur pro inuenitur. Vt libro in Marcionem secundo, Cum vtrumque conueneris in creatore. Hoc est, deprehenderis. Et libro quarto, Hæc conueniemus.* Ipsi ministri & sacerdotes eorum coronantur.] *Tradit Plinius coronas primum inter sacra tantum & bellicos honores suum nomen vin-*
9 *dicasse.* Conquirendum, an in tot Christ. mil. conu.] *Qui non permittit vt Christianus ethnico belligeranti nauet operam, an permissurus est vt Christianus Christiano Christianos, hoc est fratres persecutoro se militẽ adiungat? Haud dubie nunquam credidit futurum Tertullianus, vt Christiani mutuis armis concurrerent* [illegible]] *Eierare siue eiurare, renunciare est & abdicare. Vnde illud apud Tacitum, Eiurato magistratu. Sic paulo inferius, Semel iam in sacramenti tentatione eieratæ.* Litigare.] *Actionem vel in personam vel in rem apud iudicem suscipere.* Et vincula & carcerem.]*Commentariensem agat aut carnificem.* Iam & stationes.] *Notæ sunt militum stationes. At stationes apud Christianos conuentus erant, quũ stantes precarentur. id quod fiebat dominico die. Nam addit, Aut & dominico die, quando nec Christo?* Vbi Apostolo non placet.] *Apud idola videlicet siue in Idolio.* Incumbens & r. super luncho.] *Lanceam militis intelligit, quæ deos gentilium, id est dæmonas defenset, quos ipse miles Christianus ante fugauerat.* Exorcismis fugauit.] *Attende exorcismorum antiquitatem.* Mortuus etiam tub. inq.] *Innuit morem castren-*

castrensem, quo mortui milites tubicinis cantu, quem hic æneatorem vocat, deplorabantur. Nostrates milites ad caninæ pellis, hoc est tympani pulsum efferuntur, vt habet vulgaris cantio iocans in milites. Et cremabitur ex disciplina castrensi.] *Hinc illud in De resurrectione carnis in principio: At ego magis inquit, ridebo vulgus, tunc quoque cum ipsos defunctos atrocißime exurit. Et mox, Cum crematis cremat. Plinius libro septimo cap. quinquagesimoquarto, Ipsum cremare, apud Romanos non fuit veteris instituti, terra condebantur. At post quam longinquis bellis obrutos erui cognouere, tunc institutum.* Aut omnibus modis cauillandum.] *Cauillari tradunt à cauendo deductum grammatici. Hic pro cauere sumit.* Quod æquè fides pagana condixit.] *Hoc est quod fides ethnico duci vel imperatori data promisit ex pacto, nempe extrema perpeti & mortem. Nam id significat hic condicere. Plinius in præfatione ad Vespasianum, Cum hanc operam condicerem, non eras in hoc albo, id est ex pacto pollicerer.* Aut martyriorum immunitatem.] *Vbique martyria crepat Tertullianus. Paulò pòst, Quia potior est necessitas timendæ negationis & obeundi martyrij, quàm euadendæ paßionis & implendi officij.* Negaturus omnem negatorem & cōfessorem, & dei saluam facturus animam.] *Scribo, Negaturus omnem negatorem, & confessurus confessorem dei: & saluam facturus, &c.* Lucri habitam.] *Lucri habere dixit, vt alibi boni ducere.* Apud hunc tam miles est, paganus fidelis: quàm paganus est miles infidelis.] *Elegantißima sententia cōstans ex contrariis. Hic oportet scire paganum duo significare, tum eum qui miles non est, vnde Persius se semipaganum vocat: tum eum qui Christū minime agnoscit.* Et implēdi officij.] *Loquitur vt indicauimus antè, de officio quo Christianus ethnico seruit.* Vt etiam voluntariis delictis fibulam 10 laxet.] *Prouerbialiter dictum fibulam laxare, pro aperire fenestram & ansam dare delictis, quæ & ipsa prouerbij schema habent.* Officialium coronarum.] *Vocat coronas officiales quas Christiani gestabant ex officio quo Gentilibus erant obligati. Vt quum militarent, aut in similibus rebus.* Ducatio.] *Supra dixit, Ducator pro duce, hic habes ducationem pro ducatu. Q. D. excusant neceßitatem qua duce in hæc delicta incidant, non autem sponte sua.* Officia fugienda sint.] *Functiones intelligit, ceu diximus quibus tenemur obstricti gentilibus.* Ne in delictis in-

cidamus.] *Sic dictum vt illud aduersus Hermogenem, Ante eam in bono conuertisset. Et aduersum Iudæos, Legis præcepta reformantem in hominis salute.* Laurea ista.] *Incipit loqui De corona triumphali, propter quam incepta est disputatio.* Apollini.] *Nam, teste Plinio, laurus spectatissima reperitur in monte Parnaso, ideóque grata Apollini.* Quanquam ex myrto.] *Myrtus bellicis quoque se rebus inseruit, triumphánsque de Sabinis Posthumius Tubertus in consulatu (qui primus omnium ouãs ingressus vrbem est, quoniam rem leuiter sine cruore gesserat) myrto Veneris victricis coronatus incessit, optabilémque arborem etiam hostibus fecit. Hæc postea ouantium fuit corona.* Veneris enim myrtum.] *Subaudi esse, Nam huic arbori præest astipulante Plinio.* Per iliam & Romulus Romam. Sed & ego Venerem non credo ex hac parte Romana.] *Castigaui: Per Iliam & Romulus Romani, Sed ego Venerem non credo ex hac parte cum Marte Romanam, qua pellicis dolor est. Sensus erit, Non est mirum Romanos milites myrto coronari solitos olim, quum hæc arbor Veneri sit consecrata, quæ non solum Troiana est propter filium Æneam ex Anchise conceptum, verum etiam Romani Martis amica qui Romuli & Remi sit pater. Verum ego, iocans inquit Tertullianus, non arbitror Venerem eatenus esse valde Romanam siue amare Romam, quatenus pellicis Iliæ dolor est. Fit enim verisimile Venerem quæ sola amasio suo Marte potiri cupiebat, non parum offensam Iliæ concubitu, vnde Romulus & Remus progeniti conditores vrbis Romæ. Quos ambos intelligit quum dicit Romulos, ceu nos mutauimus. Nec caret alioqui gratia variatio numeri. Sic & Castores dicimus τοὺς διὸς κούρυς.* Et causis.] *Has mox exponet.* In principiis.] *Sentit de principiis militaribus. Ordinis nomen est.* Plane non gratuita idololatria.] *Idololatria non est gratuita, hoc est gratis aliquid donans, nam captatrix est.* Exponit seipsum, quum addit.] *Aliquibus aureis venditans Christum, vt argenteis Iudas.* Aliquibus aureis.] *Alludit ad donatiua militum.* Triumphi laurea foliis struitur.] *Hoc est quod Plinius de lauro scribit, Vnius, inquit, folia distinguuntur appellatione, Lauream enim vocamus. Idem Laurum triumphis proprie dicatam fuisse autor est.* Hanc aduerbis lemniscis.] *Quid sibi velit vocabulum aduerbis, ingenue fateor me nescire. Sunt autem Lemnisci, autore Sexto Pompeio, fasciolæ dependentes ex*

coronis.

coronis. Docti colligunt ex Plinio tuniculas fuisse ex libro ipso Tiliæ arboris, cuius eiusdem libelli sint, id quod autores vocant Philyras. De lemniscis sic Plin. lib.xxi. capite tertio, vbi de coronis loquitur quæ ex foliis aureis & argenteis constabant, Accesserunt quoque, inquit, & Lemnisci, quos adiici ipsarum coronarum honos erat propter Hetruscas, quibus iungi nisi aurei non debebant. Ab huiusmodi lemniscis coronæ lemniscatæ dictæ sunt. Regiarum familiarum.] *Intelligit milites illos Romanorum perpetuos, qui sunt veluti familia imperatoris.* Munificæ & ipsæ solennium Cæsareanorum.] *Apud Festum legimus munifices vocatos milites qui non vacabant, sed munus principi faciebant. Qui vacabant, appellabantur Beneficiarij. Sed & Vegetio munifices sunt milites qui munus faciunt, à quo liberi sunt immunes qui dicuntur. Expone ergo, munificæ, id est ad munus solennium Cæsareanorum astrictæ & obligatæ. Posterior ætas munificum pro munifice vsurpauit. Nam & Paulus Iureconsul in capite Munus, de verborum significatione, Munus etiam officium significare docet, vnde munera militaria & quosdam milites munificos vocari.* Ad deducendas Tensas.] *Tensam Festus docet esse vehiculum argenteum, quo exuuiæ deorum ludis Circensibus in Circum ad puluinar vehebantur. Asconius Pedianus in illud Ciceronis, Quam tu viam Thensarum & pompæ eiusmodi exegesti: exigere viam, inquit, dicuntur magistratus, quum viciniam cogunt munire cum diligentißime sumptu facto. Thensæ autem sunt sacra vehicula, pompa ordinum & hostiarum. Thensas alij à diuinitate dici putant: alij quod ante ipsas lucra (fortasse fulcra, quidam legunt lintea) tenduntur, quæ gaudent manu tenere & tangere qui ea deducunt. Hactenus Pedianus. Cicero alibi: Omnésque dij qui vehiculis thensarum solennes cœtus ludorum ire iußistis. Porrò supplicationes, pompa, thensæ & ludi, cohærebant.* Sed tui ordinis.] *Contendit per quam eleganter ecclesiam cum Curia Capitolina ac senatoria.* 11
Ex principalium proprietatum exultatione.] *Ob natalem videlicet principum, aut victorias, & caussas similes.* Nunc ex municipalium solennitatum propr.] *Propter festos dies cuiusque municipij.* Agonisticæ caussæ.] *Sentit de certaminibus gymnicis quorum victores coronabantur.* Olympius Iupiter.] *Certaminis Olympici institutor Hercules. Eius præmium corona oleagina.* Nemæus Hercules.] *Ne-*

mæa celebrantur in honorem Herculis, qui in Nemæa sylua leonem occidit. Ludi instituti propter Archemorum. Eorum præmium, corona ex apio. Et misellus Archemorus.] *Archemorus Lycurgi filius à serpente læsus adhuc infans periit, ex incuria nutricis suæ Hypsipyles, quæ illum in graminibus reliquerat ostensura Græcis siti laborantibus Langiam fontem. In eius pueri memoriam annuus agon institutus est. Et quia periit adhuc infans, misellum vocat, non miserum.* Et Antinous infelix.] *Hunc Hadrianus Cæsar in deliciis habuit, & tam teneré dilexit, vt ab illo ciuitatem Ægypti cognominarit, vbi & agonem illi quotannis celebrandum instituit. Quam rem in literas pulchre retulit Egesippus, sic scribens referente Hieronymo, Tumulos, inquit, mortuis templáque fecerunt, sicut vsque hodie videmus. E quibus est & Antinous seruus Hadriani Cæsaris, cui & gymnicus agon exercetur apud Antinoum ciuitatem, quam ex eius nomine condidit, & statuit prophetas in templo. Hæc ille. Notat ἀποθέωσιν Antinoi Tertullian. in primo libro aduersus Marcionem, quum inquit, Alioqui si sic homo deum commentabitur, quomodo Romulus Consum, & Tatius Cloacinam, & Hostilius Pauorem, & Metellus Alburnum, & quidam ante hoc tempus Antinoũ, & reliqua.* Nec vlla nobiscũ est.] *Hoc est, Nobiscum facit, nos adiuuat.* Semel iam in sacramẽti tentatione eieratæ.] *Si quis hic obiiciat, Tertullianus ante dixit, Aquam adituri, ibidem, sed & aliquanto prius in ecclesia sub antistitis manu contestamur nos renunciare diabolo, & pompæ & angelis eius. Et hoc loco dicit, Semel i.i.s.t. eieratæ. Is scire debet, semel hic accipi pro prorsus & omnino, ita vt semel fecisse sufficiat.* Etiam cœlum syderibus apud Homeri carmina coronatum.] *Huic loco subscribit Plinius, Antiquitus quidem, inquit, nulla nisi deo dabatur. Ob id Homerus cœlo tan-*
12 *tum eas & prælio vniuerso tribuit.* Ianũ à ianua.] *Hinc illud Septimij Afri in hymno de laudibus Iani,*

Iane pater, Iane tuens, diue biceps, biformis,
O cate rerum Sator, ô principium deorum,
Stridula cui limina, cui cardinei tumultus,
Cui reserata mugiunt aurea claustra mundi.

Et Carnam.] *Puto legendum & Cardam, pro dea quæ cardinibus præsideat.* Thyræũ Apollinẽ.] *Græci θυραῖον vocãt quicquid foribus obiacet, & extra fores est. Vnde & saxo Cyclopis,*

quo

quo speluncam suam occludebat, nomen. Siquidem θυρὰν *illi ia-
nuam dicunt.* Antelios dæmones.] *Antelij dij Græcis sunt
qui pro foribus dedicantur. Sic enim aras vel deorum statuas vo-
cabant subdiales, vt quæ soli forent exposita. Esychius,* ἀντήλιοι,
θεοὶ οἱ πρὸ τῶν πυλῶν ἱδρυμένοι. *Et rursus,* ἀντήλιος. ὁ ἀντικρὺ
ἡλίου ἱδρυμένος βωμὸς ἢ θεός. Tanto abest.] *Sic etiam in supe-
rioribus locutus est.* Ex Apostoli prospectu.] *Hoc est prospi-
cientia prouidentiáque.* Vt ecclesiæ Christi Iesu.] *Castigaui-
mus, vt ecclesiæ, Christus Iesus.* Centauriis quoque roris.]
*Scribendum, Centenariis quoque rosis. Vt accipias de rosis quæ à
multitudine foliorũ Centifoliæ vocantur.* Et ortomi delectis.]
*Nos, Ex horto Midæ lectis. Istum hortum Midæ Rosetum ap-
pellat in libro de Pallio, quum inquit, Alcinoi pometũ, & Mi-
dæ rosetum.* Quia & fauos post fella gustauit.] *Prouerbij* 13
*speciem habet, Fauos post fella gustare. De eo dici vulgò solitum,
qui toleratis aduersis, lætioribus rebus tandem potitur.* Cuius
coronam & Apostolus rep.] *Locus est posteriore ad Timo-
theum capite quarto.* Protosedent.] *Mirabilis verbi composi-
tio, ex peregrino & nostro, quamuis & nostrum à Græco* ἕζω
*detortum sit. Alludit autem ad locum Apocalypseos quarto,
Et super thronos viginti quatuor seniores. Et reliqua.* Eodém-
que auro.] *Et hic locus est Apocalyp. 14. Propterea post to-
ties citatam Apocalyp. inquit, Si tales imagines in visione, qua-
les veritates in repræsentatione. Loquitur autem de visione Ioã-
nis qui scripsit Apocalypsim.* Quid caput strophiolo aut
dracontario damnas.] *Tenuioribus (scilicet coronis) vteban-
tur antiqui, inquit Plin. strophia appellantes, vnde nata strophio-
la. Porrò Dracontarium videtur eius seculi vocabulum fuisse, pro
corolla.* Bonus miles eligendo.] *Loquitur de milite isto qui
coronam in manu non in capite gestauerat, ob eam rem in car-
cerem raptus.* Sed ab aliquo Mithrę milite.] *Huius dei Mi-
thræ meminit in Præscriptionibus de diabolo nostræ religionis
sacra imitante loquens, Tingit & ipse quosdam, inquit, vtique
credentes & fideles suos. Expiationem delictorum de Lauacro
repromittit, et si adhuc meminit Mithræ. Signat illic in frontibus
milites suos. Celebrat & panis oblationem, & imaginem resur-
rectionis inducit, & sub gladio redimit coronam. Quæ postrema
verba, Et sub gladio redimit coronam, hic exponuntur. Nam hãc
ceremoniam hoc loco explicat, quam demiror à nemine fuisse*

cómemoratam. Diuus Hieronymus tantùm obiter indicat, quum ad Lætam de institutione filiæ scribens, Ante paucos, inquit, annos propinquus vester Gracchus nobilitatem patritiam sonans nomine, quum præfecturam gereret vrbanam, nónne specũ Mithræ, & omnia portentuosa simulachra, quibus Corax, Niphus, Miles, Leo, Perses, Helios, Bromius pater, initiantur, subuertit, fregit, exussit? Vbi vides militis fieri mentionem, cuius initiationem in specu Mithræ hoc loco describit Tertullianus. Lactantius siue Lutatius Statij interpres vltimum carmen primi Thebaidos exponens, Indignata sequi torquentem cornua Mithram, scribit Apollinẽ à diuersis gentibus variis appellari nominibus. Apud Achemenios enim Titan vocatur, apud AEgyptios Osiris, apud Persas vbi in antro colitur Mithra nominatur. Eius simulachrum fingebatur reluctantis tauri cornua retentare, quo significatur, Lunam ab eo lumen accipere, quum acceperit ab eius radiis segregari. Erat autem ipse Sol leonis vultu cum tiara prisco habitu, vtrisque manibus, ceu diximus, bouis cornua comprimens. Siquidem Sol, principale signum inculcat & frenat, Leonem scilicet, ideo quod hic deus cæteros sui nominis & potentiæ impetu excellat, vt inter reliquas feras Leo. vel quod sit rapidum animal. Hæc ex illo commentario propterea paulò prolixius retuli, vt melius intelligatur Tertulliani locus ille primo libro aduersus Marcionem, quum inquit, Sicut aridæ & ardentis naturæ sacramenta Leones Mithræ philosophantur. Meminit & Martianus Capella Mithræ, quum canit librò tertio de nupt. Mer. & Phil.

Te Serapim Nilus, Memphis veneratur Osirin,
Dissona sacra Mithram.

Quasi mimum martyrij.] *Hoc est, quasi imitamentum martyrij, quod pro Christo tolerant Christiani.* Ad probationem sui.] *Vt fidem faciat se esse Mithræ militem, nescientibus,*

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI DE CORONA MILITIS LIBER.

PROXIME facta est liberalitas præstantissimorum Imperatorum. Expungebantur in castris milites laureati. Adhibetur quidam illic magis dei miles, cæteris cõstantior fratribus, qui se duobus dominis seruire posse præsumpserat, solus libero capite, coronamento in manu ocioso. Vulgata iam & ista disciplina Christianorum relucebat. Denique, singuli designare, eludere eminus, infrendere. Continuò murmur. Tribuno defertur, & persona iã ex ordine accesserat. Statim Tribunus cur, inquit, tam diuersus habitu? Negauit ille cum cæteris sibi licere. causas expostulatus, Christianus sum, respondit. O militem in Deo gloriosum. Suffragia exinde, & res apud Acta, & reus apud Præfectos. Ibidem grauissimas penulas posuit reuelari auspicatus, speculatoriam morosissimam pedibus absoluit terrę sanctæ insistere incipiens: gladium nec dominicæ defensioni necessarium reddidit: laurea & de manu claruit. Et nunc russatus sanguine suo, spe calceatus, de Euangelij paratura succinctus acutiore verbo Dei, totus de Apostolo armatus, & de martyrij Candida, laurea melius coronatus, donatiuum Christi in carcere expectat. Exinde sententiæ super illo, nescio an Christianorum, nõ enim aliæ Ethnicorum, vt de abrupto, & præcipiti, & mori cupido, qui de habitu interrogatus nomini negocium fecerit, solus scilicet fortis, inter tot fratres commilitones solus Christianus. Planè superest vt etiam 2
martyria recusare meditentur, qui prophetias eiusdem spiritus sancti respuerunt. Mussitant denique tam bonam & longam sibi pacem periclitari. Nec dubito quosdam scripturas emigrare, sarcinas expedire, fugę accingi de ciuitate in ciuitatem. Nullam enim aliam Euangelij me-

Fratribus, hoc est Christianis.

moriam curant. Noui & Pastores eorum in pace leones, in prælio ceruos. Sed de quæstionibus confessionum alibi docebimus. At nunc quia maximè illud opponunt: Vbi autem prohibemur coronari? hanc magis localem substantiam causæ præsentis aggrediar, vt & qui ex solicitudine ignorantiæ quærunt, instruantur: & qui in defensione delicti contendunt, reuincantur (ipsius vel maxime exemplo) Christiani Laureati quibus in solatium quæstio est, quasi aut nullum aut incertum saltem haberi posset delictum quod patiatur quæstionem. Nec nullum autem nec incertum, hinc interim ostendam. Neminem dico fidelium coronam capite nosse aliâs extra tẽpus tentationis eiusmodi. Omnes ita obseruant à catechumenis vsque ad confessores, & martyres, vel negatores. Viderint vnde autoritas moris de qua cũ maxime quæritur. Porrò cùm quæritur cur quid obseruetur, obseruari interim cõstat. Ergo nec nullum nec incertum videri potest delictum, quod committitur in obseruationem suo iam nomine vindicandam, & satis autoratam consensus patrocinio. Planè, sic tamen vt ratio quęrenda sit. sed salua obseruatione, nec in destructionem eius, sed in ædificationem potius, quo magis obserues cùm fueris etiã de ratione securus. Quale est autem vt tunc quis in quæstionem prouocet obseruationem cùm ab ea excidit? & tunc requirat vnde habuerit obseruationem cùm ab ea desiit? quando & si ideo velit videri ad quæstionem vocare, vt ostendat se non deliquisse in obseruationis destitutione, nihilominus deliquisse eum constet retro in obseruationis præsumptione. Si enim non deliquit hodie suscepta corona, deliquit aliquando recusata. Et ideo non ad eos erit iste tractatus quibus non competit quæstio, sed ad illos qui studio discendi, non quæstionem deferũt, sed consultationem. Nam & semper quæritur de isto, & laudo fidem quæ antè credit obseruandum esse quàm didicit. Et facile est statim exigere, vbi scriptum sit, ne coronemur. At enim vbi scriptum est, vt coronemur? Expostulantes enim scripturæ patrocinium in parte diuersa, præiudicant suæ quoque parti scripturæ patrocinium adesse debere. Nam si ideo dicetur coronari licere, quia non pro-

prohibeat ſcriptura, æquè retorquebitur ideo coronari non licere,quia ſcriptura nō iubeat. Quid faciet diſciplina?vtrunque recipiet, quaſi neutrum prohibitum ſit? An vtrunque reiiciet,quaſi neutrum præceptum ſit?Sed quod non prohibetur, vltro permiſſum eſt. Imò prohibetur, quod non vltro eſt permiſſum. Et quandiu per hanc lineam ſerram reciprocabimus, habentes obſeruationem inueteratam quæ præueniendo ſtatum fecit?Hanc ſi nulla ſcriptura determinauit, certè conſuetudo corroborauit, quæ ſine dubio de traditione manauit. Quomodo enim vſurpari quid poteſt, ſi traditum prius non eſt. Etiam in traditionis obtentu exigenda eſt,inquis, autoritas ſcripta. Ergo quæramus an & traditio non ſcripta non debeat recipi? Planè negabimus recipiendam,ſi nulla exempla præiudicent aliarum obſeruationum, quas ſine vllius ſcripturæ inſtrumento ſolius traditionis titulo, exinde conſuetudinis patrocinio vindicamus. Denique vt à baptiſmate ingrediar, Aquam adituri,ibidem, ſed & aliquanto prius in eccleſia ſub antiſtitis manu conteſtamur nos renunciare diabolo, & pompæ, & Angelis eius. Dehinc ter mergitamur, amplius aliquid reſpōdentes, quàm dominus in Euangelio determinauit. Inde ſuſcepti,lactis & mellis concordiam prægustamus. Exque ea die,lauacro cottidiano per totam hebdomadam abſtinemus. Euchariſtiæ ſacramentum & in tempore victus, & omnibus mandatū à domino, etiā antelucanis cœtibus, nec de aliorum manu quàm præſidentiū ſumimus. Obla- 3
tiones pro defunctis, pro nataliciis,annua die facimus. Die dominico ieiunium nefas ducimus, vel de geniculis adorare. Eadem immunitate à die Paſchæ in Pentecoſten vſque gaudemus. Calicis aut panis etiam noſtri,aliquid decuti in terram anxie patimur. Ad omnem progreſſum, atque promotum,ad omnem aditum,& exitum,ad veſtitum,& calceatū,ad lauacra, ad menſas,ad lumina,ad cubilia,ad ſedilia,quacūq; nos cōuerſatio exercet, frōtē crucis ſignaculo terimus. Harū & aliarū eiuſmodi diſciplinarum ſi legē expoſtules ſcripturarū,nullam inuenies,traditio tibi prætēdetur autrix, cōſuetudo confirmatrix, & fides obſeruatrix. Rationē traditioni,cōſuetudini,fidei,pa-

Conſuetudo.
Ratio.

trocinaturā aut ipse perspicies, aut ab aliquo qui perspexerit disces. Interim nonnullam esse credes cui debeatur obsequium. Adiicio vnum adhuc exemplum quatenus & de veteribus docere cōueniat. Apud Iudæos tam solenne est fœminis eorum velamen capitis, vt inde noscantur. Quærò legem. Apostolum differo. Si Rebecca conspecto procul sponso velamen inuasit, priuatus pudor legem facere non potuit, aut causæ suæ fecerit. Tegantur virgines solæ, & hoc nuptum venientes, nec antequam cognouerunt sponsos. Si & Susanna in iudicio reuelata, argumentum velatæ præstat, possum dicere, & hic velamen arbitrij fuit. Rea venerat, erubescens de infamia sua, merito abscondens decorem, vel quia timēs iam placere. Cæterum in stadio mariti non putem velatam deambulasse, quę placuit. Fuerit nunc velata semper. In ipsa quoque legem habitus requiro, vel in quacunque alia. Si legem nusquam reperio, sequitur vt traditio consuetudini morē hunc dederit, habiturū quandoque Apostoli autoritatem ex interpretatione rationis. His igitur exemplis renunciatum erit, posse etiam nō scriptam traditionem in obseruatione defendi, cōfirmatam consuetudine, idonea teste probatę tunc traditionis ex perseuerantia obseruationis. Consuetudo autem etiam in ciuilibus rebus pro lege suscipitur, cum deficit lex: nec differt scriptura an ratione consistat, quando & legem ratio commēdet. Porrò si lex ratione constat, lex erit omne iam quod ratione constiterit à quocunque productum. An non putas omni fideli licere concipere & constituere, duntaxat quod deo congruat, quod disciplinæ conducat, quod saluti proficiat, dicente domino: Cur autem non & à vobis ipsis quod iustum est iudicatis? vt non de iudicio tantum, sed de omni sententia rerum examinandarum. Dicit & Apostolus, si quid ignoratis, deus vobis reuelabit: Solitus & ipse consilium subministrare, cum præceptum domini non habebat: & quædam edicere à semetipso, sed & ipse spiritum dei habens deductorem omnis veritatis. Itaque consiliū & edictum eius diuini iam præcepti instar obtinuit, de rationis diuinæ patrocinio. Hanc nunc expostula, saluo traditionis respectu, quocunque traditore censetur: nec auto-

Apud Iudæos mulieres incedunt velatæ.

Rebecca.

Susanna.

autorem respicias, sed autoritatem: & in primis consuetudinis ipsius, quæ propterea coléda est, ne non sit rationis interpres: vt si & hanc Deus dederit, tunc discas cur nam obseruanda sit tibi consuetudo. Sed cur maior exigitur ratio Christianarum obseruationum, cum illas etiam natura defendit, quæ prima omnium disciplina est? Ideóque hæc prima præscribet coronam capiti non conuenire. Puto autem naturæ deus, noster est, qui figurauit hominem: & fructibus rerum appetendis, iudicandis, cõsequendis, certos in eo sensus ordinauit, per propria mẽbrorum quodammodo organa, Auditum in auribus fodit, visum in oculis accendit, gustum in ore conclusit, odoratum in naribus ventilauit, cõtactum in manibus æstimauit. Per hæc exterioris hominis ministeria, interiori homini ministrantia, fructus munerum diuinorum ad animam deducuntur à sensibus. Quis igitur fructus ex floribus? substantia enim propria, certè præcipua coronarũ, flores agri. Aut odor, inquis, aut color, aut pariter vtrũq;. Qui erunt sensus coloris, odoris? visus opinor & odoratus. Istos sensus quæ membra sortita sunt? oculi nisi fallor & nares. Vtere itaque floribus visu & odoratu, quorum sensuum fructus est. Vtere per oculos & nares, quorum sensuum membra sunt. Substantia tibi à deo tradita est, habitus à seculo: quanquam nec habitus extraordinarius, ordinario vsui obstrepit. Hoc sint tibi flores & inserti & innexi, & in filo, & in scirpo quod liberi, quod soluti: spectaculi scilicet, & spiraculi res. Coronã si forte fascem existimas florum per seriem comprehensorum, vt plures semel portes, vt omnibus pariter vtaris: iam vero & in sinum conde, si tanta munditia est: in lectulum sparge, si tanta mollitia est: in poculum crede, si tanta innocentia est. Tot modis fruere, quot & sentis. Cæterum in capite quis sapor floris? quis coronæ sensus nisi vinculi tantum? Quia neque color cernitur, neque odor ducitur, nec teneritas commendatur. Tam contra naturam est florem capite sectari, quàm cibum aure, quàm sonum nare. Omne autem quod contra naturam est, monstri meretur notam penes omnes: penes nos verò etiam elogium sacrilegij, in deum naturæ dominũ & autorem. Quæres igitur *Flores.*

dei legem, habens communem iſtam in publico mundi, in naturalibus tabulis, ad quas & Apoſtolus ſolet prouocare, vt cũ in velamine fœminæ, Nec natura vos, inquit, docet? Vt cum ad Romanos: Natura facere, dicens, Nationes ea quæ ſunt legis: & legem naturalem ſuggerit, & naturam legalem. Sed & in priore epiſtola, naturalem vſum conditionis in non naturalem maſculos & fœminas inter ſe demutaſſe affirmans, ex retributione erroris in vicem pœnæ, vtique naturali vſui patrocinatur. Ipſum deum ſecundum naturam prius nouimus. Deum appellantes deorum, bonum præſumentes, & iudicem inuocantes. Quæris, an conditioni eius fruendæ natura nobis debeat præire, ne illâ rapiamur, quâ dei æmulus vniuerſam conditionem certis vſibus homini mãcipatam, cum ipſo homine corrupit. Vnde eam & Apoſtolus inuitam ait vanitati ſuccidiſſe, vanis plurimum vſibus, tum turpibus, & iniuſtis, & impiis, ſubuerſam. Sic itaque & circa voluptates ſpectaculorum infamata conditio eſt, ab eis, qui natura quidem omnia ſentiunt, ex quibus ſpectacula inſtruuntur, ſcientia autem deficiunt. Illud quoque intellege, omnia à diabolo eſſe mutata. Sed & huic materiæ propter ſuauiludios noſtros Græco quoque ſtilo ſatisfecimus. Proinde coronarij iſti agnoſcant interim naturæ autoritatem communis parẽtis nomine quâ homines, & propriæ religionis pignora, quâ deũ naturæ proximo colentes: atque ita, velut ex abundanti, cæteras quoque rationes diſpiciant, quæ noſtro priuatim capiti coronamẽtis & quidẽ omnibus interdicunt. Nam & vrgemur à cõmunione naturalis diſciplinæ, conuerti ad proprietatem Chriſtianę totam iam defendendam, per cæteras quoque ſpecies coronarũ, quæ aliis vſibus proſpectæ videntur, vt ex aliis ſubſtantiis ſtructæ: ne quia non ex floribus conſtant, quorũ vſum natura ſignauit (vt ipſa hæc laurea militaris) non credãtur admittere ſectæ interdictionẽ, quia euaſerint naturæ præſcriptionem. Video igitur & curioſius & plenius agendũ ab originibus vſque ad profectus & exceſſus rei: Literæ ad hoc ſeculares neceſſariæ. De ſuis enim inſtrumentis ſecularia probari neceſſe eſt: quãtulas attigi, credo ſufficient. Si fuerit aliqua Pãdora quam pri-

mam

mam fœminarum memorat Hesiodus, hoc primũ caput coronatũ est à Charitibus cum ab omnibus muneraretur: vnde Pandora. Nobis verò Moyses Propheticus non poëticus pastor, principem fœminam Euam facilius pudẽda foliis quàm tempora floribus incinctam, describit. Nulla ergo Pandora. Sed & de mendacio erubescẽda est coronæ origo. Iam nũc & de veritatibus suis. Certè enim cæteros fuisse constat autores rei vel illuminatores. Saturnum Pherecydes ante omnes refert coronatũ, Iouem Diodorus post deuictos Titanas hoc munere à cæteris honoratum: Dat & Priapo tænias idem, & Ariadnæ sertũ ex auro & Indicis gemmis: Vulcani opus, Liberi munus: post & sidus. Iunoni vitem Callimachus induxit. Ita & Argis signum eius palmite redimitum, subiecto pedibus eius corio Leonino, insultantem ostentans nouercam de exuuiis vtriusque priuigni. Hercules nunc populũ capite præfert, nunc oleastrum, nunc apium. Habes tragœdiam Cerberi, habes Pindarum, atq; Callimachũ, qui & Apollinem memorat interfecto delphico dracone, laureã induisse quâ supplicem. Erant enim supplices coronarij apud veteres. Liberum, eundem apud Ægyptios Osirin, Harpocration industria hederatum argumentatur, quod hederæ natura sit cerebrum ab heluco defensare. Sed & aliâs Liberum principem coronæ planè laureæ in qua ex Indis triumphauit, etiã vulgus agnoscit cum dies in illum solennes Magnam appellat coronam. Si & Leonis Ægyptij scripta euoluas, prima Isis repertas spicas capite circũtulit, rem magis ventris. Plura quærentibus omnia exhibebit præstãtissimus in hac quoque materia cõmentator Claudius Saturninus. Nã est illius de Coronis liber, & origines, & causas, & species, & solennitates earum ita edisserens, vt nullam gratiam floris, nullam lætitiam frõdis, nullum cespitem, aut palmitem, non alicui capiti inuenias consecratũ. Quo satis instruamur quàm alienum iudicare debeamus coronati capitis institutionem, ab eis prolatam, & in eorum deinceps honorem dispensatam. quos seculum deos credidit. Si enim mendacium diuinitatis diabolus operatur, in hac etiam specie, à primordio mendax, sine dubio & eos ipse prospexerat, in quibus id

Hesiodus.

6

Pherecydes.

Diodorus.

Callimachus.

mendaciũ diuinitatis ageretur. Quale igitur habendũ eſt
Candidati diaboli. apud homines veri dei, quod à candidatis diaboli intro-
ductum, & ipſis à primordio dicatum eſt, quódque iam
tunc idololatriæ initiabatur ab Idolis & id Idolis adhuc
viuis?non quaſi aliquid ſit idolum,ſed quoniã quæ idolis
alij faciunt,ad dæmones pertinent. Porrò ſi quæ alij ido-
lis faciunt,ad dæmones pertinent,quãto magis quod ipſa
ſibi idola fecerunt cum adiuuerẽt?Ipſi ſcilicet ſibi procu-
rauerunt dæmones,per eos in quibus eſurierant antequã
procurauerant.Tene interim hanc fidem,dum in curſum
quæſtionis excutio.Iam enim audio dici,& alia multa ab
eis prolata,quos ſeculum deos credidit: tamen in noſtris
hodie vſibus,& in priſtinorum ſanctorũ, & in dei rebus,
& in ipſo Chriſto deprehendi, nõ aliâs ſcilicet hominem
functo quàm per cõmunia iſta inſtrumenta exhibitionis
humanæ. Planè ita ſit, nec antiquius adhuc in originem
Literæ. diſceptabo. Primus Mercurius literas enarrauerit,neceſ-
ſarias confitebor & cõmercij rebus, & noſtris erga deum
ſtudiis. Sed & ſi neruos idem in ſonũ ſtrinxit, non nega-
bo & hoc ingeniũ cum ſanctis feciſſe & deo miniſtraſſe,
audiens Dauid. Primus medelas AEſculapius exploraue-
7 rit:memini & Eſaiam Ezechiæ languenti aliquid medici-
nale mãdaſſe. Scit & Paulus ſtomacho vinum modicum
prodeſſe. Sed & Minerua prima molita ſit nauem:videbo
nauigantem Ionã & Apoſtolos.Plus eſt quod & Chriſtus
veſtietur:habebit etiã penulã Paulus.Si & vniuſcuiuſque
Dij ſeculi. ſupellectilis & ſingulorum vaſculorum aliquẽ ex diis ſe-
culi autorem nominaris,agnoſcam neceſſe eſt & recum-
bentem in lectulo Chriſtum, & cum peluem diſcipulorũ
pedibus offert,& cum aquã ex vrceo ingerit, & cum lin-
Oſiris. teo circunſtringitur, propria Oſiridis veſte. Huiuſmodi
quæſtioni ſic vbique reſpondeo,admittens quidem vten-
ſilium cõmunionem, ſed prouocans eam ad rationalium
Vel Paßiuitas. & irrationaliũ diſtinctionem,quia paſſibilitas fallit obũ-
brans corruptelam conditionis, quâ ſubiecta eſt vanitati.
Dicimus enim ea demum & noſtris,& ſuperiorũ vſibus,
& dei rebus, & ipſi Chriſto cõpetiſſe, quæ meras vtilita-
tes,& certa ſubſidia,& honeſta ſolatia neceſſariis neceſſi-
tatibus vitæ humanæ procurent: vt ab ipſo Deo inſpirata
credan-

credatur propiore prospectore,& instructore,& oblectatore si fortè hominis sui. Quæ verò hunc ordinem excesserint,ea nō cōuenire vsibus nostris, præsertim quæ propterea scilicet nec apud seculū,nec in dei rebus,nec in cōuersationibus Christi recognosci est. Quis deniq; patriarches,quis prophetes,quis Leuites,aut sacerdos,aut ἄρχων, quis vel postea Apostolus,aut Euangelizator,aut Episcopus inuenitur coronatus? Puto nec ipsum Dei templum, nec arca testamēti, nec tabernaculum martyrij, nec altare,nec candelabrū : quibus vtique & in prima dedicationis solennitate, & in secunda restitutionis gratulatione competisset coronari si dignum Deo esset. Atquin si figuræ nostræ fuerunt (nos enim sumus & templa Dei, & altaria,& luminaria, & vasa)hoc quoque figuratè portendebant,homines dei coronari non oportere. Imagini veritas respōdere debebit. Sed forsitā oppones ipsum Christum coronatū. Ad hoc breuiter interim audies. Sic & tu coronare,& licitum est. Tamen nec illam impietatis cōtumeliosæ coronam populus cōsciuit. Romanorum militum commentum fuit, ex vsu rei secularis, quem populus dei nec publicæ vnquam lætitię,nec ingenitæ luxuriæ nomine admisit, facilius cū tympanis & tibiis & psalteriis reuertens de captiuitate Babyloniæ,quàm cum coronis: & post cibum & potum exurgens ad ludendum sine coronis. Nam neque lætitiæ descriptio,neque luxurię denotatio,de coronæ decore,aut dedecore tacuisset: adeò & Esaias, Quando,inquit, cū tympanis & tibiis & psalteriis bibunt vinū: dicturus esset etiā cum coronis,si vnquā hic vsus fuisset & in dei rebus. Ita cū idcirco proponis deorū secularium commenta etiam apud Deum deprehendi, vt inter hæc coronam quoque capitis communi vsui vindices,ipse tibi iam præscribis non habendum in cōmunione vsus apud nos,quod nō inueniatur in rebus dei. Quid enim tam dignum deo quàm quod indignū idolo? Quid autē tam dignum idolo,quàm quod & mortuo? Nam & 8
mortuorū est ita coronari : vel quoniam & ipsi idola statim fiunt & habitu & cultu consecrationis,quæ apud nos secunda idololatria est. Igitur qui sensu careant,illorum erit proinde vti ea re, cuius sensu carerent æquè, si abuti

vellent, si sensu non carerēt. Nulla verò distantia est abutendi, cùm veritas cessat vtēdi, cessante natura sentiendi, quáve quis abutatur, cùm non habeat quâ vtatur. Nobis autem abuti apud Apostolum non licet, facilius non vti docentem, nisi quod nec abutuntur qui nihil sentiunt: sed vacat totum, & est ipsum quoque opus mortuum, quantum in idolis: viuum planè quātum in dæmoniis, ad quæ pertinet superstitio. Idola Nationum, inquit Dauid, argētum & aurum, Oculos habent, nec vident: nares habent, nec odorantur: manus, nec contrectabunt. Per hæc enim floribus frui est. Quod si tales edicit futuros, qui idola fabricantur, tales iam sunt qui secundum idolorum ornatum quid vtuntur. Omnia munda mundis, ita & immunda omnia immundis: nihil autem immundius idolis. Cæterum substantiæ mundæ vt dei res, & hac sua conditione cōmunes vsui: sed ipsius vsus administratio interest. Nam & ego mihi gallinaceum macto, nō minus quàm Æsculapio Socrates: & si me odor alicuius loci offenderit, Arabiæ aliquid incendo, sed non eodem ritu, nec eodem habitu, nec eodem apparatu, quo agitur apud idola. Si enim verbo nudo cōditio polluitur, vt Apost. docet: Si quis autem dixerit, hoc idolothytū est, non cōtigeris: multò magis cū habitu, & ritu, & apparatu idolothytorū contaminatur Ita & corona idolothytorū efficitur. Hoc enim ritu, & habitu, & apparatu, idolis immolatur autorib. suis: quorū eo vel maximè proprius est vsus, ne in cōmunionē possit admitti quod in dei rebus nō inuenitur. Propterea Apostolus inclamat: Fugite idololatriam: omnem vtique & totam. Recogita syluam, & quantæ latitāt spinæ. Nihil dandum idolo, sic nec sumendū ab idolo. Si in idolio recumbere alienum est à fide, quid in idoli habitu videri? Quæ communio Christi & Beliæ? & ideo fugite. Lōgum enim diuortium mādat ab idololatria, in nullo proximè agendum. Draco etiam terrenus de longinquo non minus spiritu absorbet alites. Ioānes: Filioli, inquit, custodite vos ab idolis: non iam ab idololatria quasi ab officio, sed ab idolis, id est ab ipsa effigie eorū. Indignū enim vt imago dei viui, imago idoli & mortui fiat. Vsque adhuc proprietatem istius habitus & ex originis censu, & ex super-

Arabiæ aliquid incendere.

Cōditio creatura, res condita.

per-

perſtitionis vſu idolis vendicamus, ex eo præterea, quod dum in rebus dei noſtri non refertur, magis magiſque illorum deputatur, in quorũ & antiquitatibus, & ſolennitatibus, & officiis conuenitur. Ipſæ denique fores, ipſæ hoſtiæ & aræ, ipſi miniſtri & ſacerdotes eorum coronantur. Habes omnium collegiorũ ſacerdotalium coronas apud Claudium. Sed & illam inſtruximus diſtinctionem differentiæ rationalium & irrationalium, eis occurrentẽ qui communionem in omnibus de quorũdam exemplorum occaſione defendunt. Ad hanc itaque partem cauſas iam ipſas coronarias inſpici ſupereſt, vt dum oſtendimus extraneas, imò & cõtrarias diſciplinæ, nullam earum rationis patrocinio fultã probemus, quod poſſet habitus eiuſmodi quoque cõmunioni vindicari: ſicut & quidam, quorum exempla nobis obiectãtur. Etenim vt ipſam cauſam 9
coronæ militaris aggrediar, puto prius cõquirendum, an in totũ Chriſtianis militia conueniat. Quale eſt alioquin de accidentibus retractare, cum præcedentibus culpa ſit? Credimús ne humanum ſacramentum diuino ſuperduci licere, & in alium dominum reſpondere poſt Chriſtum, & eierare patrem ac matrem, & omnem proximũ, quos & lex honorari & poſt deũ diligi præcepit? Hos & Euangelium ſolo Chriſto pluris non faciens, ſic quoque honorabit? Licebit in gladio conuerſari, domino pronunciãte gladio periturum, qui gladio fuerit vſus? Et prælio operabitur filius pacis, cui nec litigare conueniet? Et vincula & carcerem, & tormẽta, ſupplicia adminiſtrabit, nec ſuarum vltor iniuriarum? Iam & ſtationes aut alij magis faciet quàm Chriſto? aut & dominico die quãdo nec Chriſto? Et excubabit pro templis quibus renũciauit? & cœnabit illic vbi Apoſtolo non placet? Et quos interdiu exorciſmis fugauit, noctibus defenſabit incumbens & requieſcẽs ſuper luncho, quo perfoſſum eſt latus Chriſti? Vexillum quoque portabit æmulum Chriſti? & ſignum poſtulabit à principe, qui iam à deo accepit? Mortuus etiã tuba inquietabitur æneatoris, qui excitari à tuba angeli expectat? Et cremabitur ex diſciplina caſtrenſi Chriſtianus cui cremare non licuit, cui Chriſtus merita ignis indulſit? Quanta alia in delictis circumſpici poſſunt caſtrenſium

Bellum.

Stationes.

Lunchus caſtrenſis vox, ἀπὸ τῆς λόγχης

Diſciplina caſtrenſis.

Castra lucis Ecclesia: Castra tenebrarum Paganismus.

munium, transgressioni interpretanda? Ipsum de castris lucis in castra tenebrarum nomen deferre, trāsgressio est. Planè si quos militia præuentos fides posterior inuenit, alia conditio est, vt illorum quos Ioannes admittebat ad lauacrum, vt Centurionum fidelissimorum, quem Christus probat, & quem Petrus catechizat: dum tamen suscepta fide atque signata aut deserendum statim sit, vt multis actum: aut omnibus modis cauillandum, ne quid aduersus deum committatur, quę nec ex militia permittuntur: aut nouissimè perpetiēdum pro deo, quod æquè fides pagana condixit. Nec enim delictorū impunitatem, aut martyriorum immunitatem militia promittet. Nusquam Christianus aliud est. Vnum Euangelium, & idem Iesus, negaturus omnem negatorē, & cōfessurus omnem confessorem dei: & saluam facturus animā pro nomine eius amissam, perditurus autē de contrario aduersus nomen eius lucri habitam. Apud hunc tam miles est, paganus fidelis: quàm paganus est, miles infidelis. Nō admittit status fidei, allegationē necessitatis. Nulla est necessitas delinquendi, quibus vna est necessitas non delinquendi. Nā & ad sacrificandū & directo negandum, necessitate quis premitur tormentorū siue pœnarum: tamen nec illi necessitati disciplina conniuet: quia potior est necessitas timendæ negationis & obeundi martyrij, quàm euaden-
10 dæ passionis & implendi officij. Cæterum subuertit totam substantiam sacramenti causatio eiusmodi, vt etiam voluntariis delictis fibulam laxet. Nam & voluntas poterat necessitas contendi, habens scilicet vnde cogatur. Vel ipse hæc præstruxerim & cæteras officialium coronarum causas, quibus familiarissima ista ducatio necessitatis: cū idcirco aut officia fugienda sint, ne in delictis incidamus, aut & martyria toleranda sint, vt officia rumpamus. De prima specie quæstionis etiam militiæ ipsius illicitæ, plura non faciunt, vt secunda reddatur. Nisi omni ope expulero militiam, frustrà iam de corona militari prouocarim. Puta denique licere militiā, vsque ad causam coronæ. Sed & de corona prius dicam. Laurea ista Apollini vel Libero sacrata est: illi vt deo telorum, huic vt deo triumphorū, sic docet Claudius. Quāquam ex myrto ait

milites redimiri solere. Veneris enim myrtũ matris Æneæ, nõ laurum, etiam amiculæ Martis, per Iliam & Romulos Romani. Sed ego Venerem nõ credo ex hac parte cum Marte Romanã, quâ pellicis dolor est. Quin & olea militiam coronari à Minerua, non solùm artium, sed armorum quoque dea: & pacem cum Neptuno iniisse, ex hac arbore coronatam. In his erit serti militaris superstitio vbique polluta, & polluens omnia, quæ iam polluantur & causis. Ecce annua votorum nũcupatio quid videtur? Prima in principiis, secũda in Capitoliis. Accipe post loca, & verba, Hũc tibi Iupiter bouem cornibus auro decoratis vouemus esse futurũ. Cuius sentẽtiæ vox est? vtiq; negationis. Etiã si tacet illic Christianus ore, coronatus capite respondit. Eadem laurea in donatiui dispensatione denunciatur. Planè non gratuita idololatria, aliquib. aureis venditans Christũ, vt argenteis Iudas. Hoc erit: Non potestis deo seruire & mammonæ: mãmonæ manũ tradere, & à deo absistere. Hoc est, reddere quæ sunt Cæsaris Cæsari, & quæ dei deo: nec hominem deo reddere, & denarium Cæsari auferre. Triumphi laurea foliis struitur. hanc aduerbis lemniscis, inauratur lamnulis, vnguentis delibuitur à lachrymis coniugum & matrũ, fortasse quorundã & Christianorũ: & apud Barbaros enim Christus. Qui hanc portauerit in capite causam, nónne & ipse pugnauit? Est & alia militia regiarum familiarum. Nam & castrenses appellantur munificæ & ipsæ solennium Cæsareanorũ. Sed & tu proinde miles ac seruus alterius es: & si duorum, Dei & Cæsaris, certè tunc non Cæsaris cum te Deo debes, etiã in communibus credo potiori. Coronãt & publicos ordines laureis publicæ causæ: Magistratus vero insuper aureis, vt Athenis, vt Romæ. Præferũtur etiã illis etruscæ. Hóc vocabulũ est coronarum, quas gẽmis & foliis ex auro quercinis ob Iouẽ insigneis, ad deducendas tensas cum palmatis togis sumunt. Sũt & prouinciales aureæ, imaginum iam non virorũ, capita maiora quærẽtes. Sed tui ordinis, & tui magistratus, & ipsum Curiæ nomen, Ecclesia est Christi. Illius es, conscriptus in libris vitæ. Illic Purpurę tuæ, sanguis domini: & clauus latus in cruce ipsius. Illic securis ad caudices arboris po- 11

Hinc inde ambitur.

Munifices.

sita. illic virga ex radice Iesse. Viderint & publici equi cū coronis suis. Dominus tuus, vbi secundum scripturā Hierusalem ingredi voluit, nec asinum habuit priuatum. Isti in curribus, & isti in equis, nos autem in nomine domini dei nostri inuocabimus. Ab ipso incolatu Babylonis illius in Apocalypsi Ioannis submouemur, nedum à suggestu. Coronatur & vulgus nunc ex Principalium proprietatū exultatione, nunc ex municipalium solennitatū proprietate: & est omnis publicæ lætitiæ luxuria captatrix. Sed tu peregrinus es mundi huius, ciuis supernæ Hierusalem. Noster, inquit, municipatus in cœlis. Habes tuos census, tuos Fastos, nihil tibi cum gaudiis seculi, imo cōtrarium debes. Seculum enim gaudebit, vos vero lugebitis. Et puto, felices, ait, lugentes, non coronatos. Coronant & nuptiæ spōsos: & ideo non nubimus ethnicis, ne nos ad idololatriā vsq; deducant, à qua apud illos nuptiæ incipiunt. Habes legem à patriarchis quidem, habes Apostolum in domino nubere iubentem. Coronat & libertas secularis. Sed tu iam redēptus es à Christo, & quidē magno. Seruū alienum, quomodo seculū manumittet? Et si libertas videtur, sed & seruitus videbatur. Omnia imaginaria in seculo, & nihil veri. Nam & tunc liber homini eras redēptus à Christo: & nunc seruus es Christi, licet manumissus ab homine. Si veram putes seculi libertatem, vt & coronam cōsignes, redisti in seruitutem hominis, quam putas libertatem: amisisti libertatem Christi, quam putas seruitutem. Nunquid & Agonisticæ causæ disputabuntur quas statim tituli sui damnant, & sacras & funebres scilicet. hoc enim superest vt Olympius Iupiter, & Nemæus Hercules, & misellus Archemorus, & Antinous infelix in Christiano coronētur, vt ipse spectaculum fiat, quod spectare non debeat. Vniuersas (vt arbitror) causas enumeramus, nec vlla nobiscū est: omnes alienæ, prophanæ, illicitæ, semel iam in sacramenti tētatione eieratæ. Hæ enim erant pompæ diaboli & angelorū eius, officia seculi, honores, solennitates postulatrices, falsa vota, humana seruitia, laudes vanæ, gloriæ turpes: & in omnibus istis idololatria in solo quoque censu coronarum, quibus omnia ista redimita sunt. Præsabitur quidem Claudius etiā cœlum

Omnia imaginaria in seculo, & nihil veri.

ſum ſyderibus apud Homeri carmina coronatum, certè à deo, certè homini: igitur & homo ipſe à deo coronandus eſt. Cæterum à ſeculo coronâtur & lupanaria, & latrinæ, & piſtrina, & carcer, & ludus, & ipſa amphitheatra, & ipſa ſpoliaria, ipſæq; libitinæ. Quàm ſacer ſanctus, quámq; honeſtus ac mundus ſit habitus iſte, noli de vno poëtico cœlo, ſed de totius mundi commerciis æſtimare. At enim Chriſtianus nec ianuam ſuam laureis infamabit, ſi norit quantos deos etiam hoſtiis diabolus affinxerit, Ianum à 12
ianua, Limentinum à limine, Forculum & Cardā à foribus & cardinibus, & apud Græcos Thyræum Apollinem, & Antelios dæmones: tanto abeſt vt capiti ſuo manus inferat idololatriæ, imo iam dixerim Chriſto, ſiquidem viri caput Chriſtus eſt, tam liberum quàm & Chriſtus, ne velamēto quidem obnoxium, nedum obligamento. Porrò & quod obnoxium eſt velamēto caput fœminæ, iam hoc ipſo occupatum non vacat etiam obligamēto. Habet humilitatis ſuæ ſarcinam. Si nudo capite videri non debet propter angelos, multo magis coronato: fortaſſe tūc illo coronato ſcandalizauerit. Quid enim eſt capite fœminæ corona, quàm formæ lena, quàm ſumma laſciuiæ nota, extrema negatio verecundię, conflatio illecebræ? Propterea non coronabitur operoſius mulier ex Apoſtoli proſpectu, vt nec crinium artificio coronetur. Qui tamen & viri caput eſt, & fœminæ facies, vt eccleſię Chriſtus Ieſus, qualę, oro te, ſertum pro vtroque ſexu ſubiit? ex ſpinis opinor & tribulis, in figuram delictorū, quę nobis protulit terra carnis, abſtulit autem virtus crucis, omnes aculeos mortis in Dominici capitis tolerantia obtundens. Certè præter figuram cōtumelia in promptu eſt, & turpitudo & dedecoratio, & his implexa ſæuitia, quæ tunc Domini tēpora & fœdauerunt & lancinauerunt: vti tu nunc laurea & myrto, & olea, & illuſtriore quaq; fronde, & quod magis vſui eſt, centenariis quoque roſis ex horto Midæ lectis, & vtriſque liliis, & omnibus violis coroneris, etiam gemmis forſitan & auro: vt & illam Chriſti coronā ęmu- 13
leris quæ poſtea ei obuenit: quia & fauos poſt fella guſtauit, nec antè rex gloriæ à cœleſtibus ſalutatus eſt, quàm rex Iudæorum proſcriptus in crucem, minoratus primò à

Corona Chriſti ſpinea.

patre modicum quid citra angelos, & ita gloria & honore coronatus. Si ob hæc caput ei tuum debes, tale si fortè ei repende, quale suũ pro tuo obtulit: aut nec floribus coronetis, si spinis non potes: quia nõ floribus potes. Serua Deo rem suam inattaminatã. Ille etiam si volet, corona-
Apoc.3 bit. Imò & vult. Denique inuitat. Qui vicerit, inquit, dabo ei coronam vitæ. Esto & tu fidelis, ad mortem: decerta & tu bonum agonem, cuius coronam & Apostolus re-
Apoc.6 positam sibi meritò confidit. Accipit & angelus victoriæ
Apoc.10 coronam procedens in cãdido equo, vt vinceret. Et alius
Apoc.4 Iridis ambitu ornatur cœlesti. Proto sedent & Presbyteri coronati: eodémque auro & ipse filius hominis supra nubem micat. Si tales imagines in visione, quales veritates in repræsentatione? Illas aspice, illas odorare. Quid caput strophiolo aut dracontario damnas, diademati destinatũ? Nam & reges nos Deo & patri suo fecit Christus Iesus. Quid tibi cum flore morituro? Habes florẽ ex virga Iesse, super quem tota diuini spiritus gratia requieuit, florem incorruptum, immarcescibilem, sempiternũ: quem & bonus miles eligendo, in cœlesti dignatione, ordinatione profecit. Erubescite Romani commilitones eius, iam nõ ab ipso iudicandi, sed ab aliquo Mithræ milite. Qui quũ initiatur in spelæo in castris verè tenebrarum, coronam interposito gladio sibi oblatam quasi minimum martyrij, dehinc capiti suo accõmodatam, monetur obuia manu capite depellere, & in humerum si fortè transferre, dicens Mithram esse coronã suam. Atque exinde nunquàm coronatur: id quod in signum habet ad probationem sui, sicubi tentatus fuerit de sacramento: statímque creditur Mithræ miles, si deiecerit coronã, si eam in Deo suo esse dixerit. Agnoscamus ingenia diaboli, idcirco quædam de diuinis affectantis, vt nos de suorum fide confundat & iudicet.

TOMI PRIMI FINIS.

PARISIIS,
EXCVDEBAT ANDREAS
WECHELVS ANNO
M. D. LXVI.

